This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

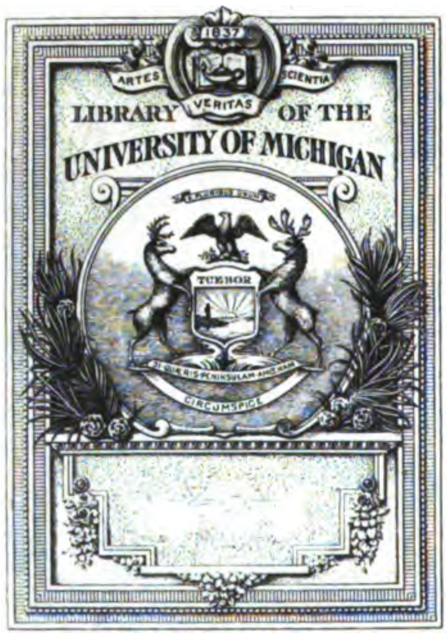
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

AC
13
.G735

Salvator Betting
1835.

Vavo

COLLECTIO DISSERTATIONUM RARISSIMARUM HISTORICO-PHILOLOGICARUM;

IN QUA CONTINENTUR

REINESIUS de lingua Punica.
—— de Deo Endovellico.
CONRINGIUS de Aſiae & Aegypti Dynaſtiis.
JONSENIUS de Spartis.
WANDALINUS de feria paſſionis & triduo Mortis J. Chr.
PHALETRANUS de ſceptri Judaici ablatione.
DAUMIUS de cauſis amiſſarum quarundam Latinae linguae radicum.
RIVINUS de Majumis, Maicampis, & Roncaliis.
FRANKENSTEIN de Aerario Populi Romani.
RIVINUS de Venilia, & Salacia, nec non Malacia.

Prodiit hoc ſyntagma omnibus ſacrarum & humaniorum literarum Cultoribus utiliſſimum

EX MUSAEO

JOANN(IS) GEORGI(I) GRAEVI(I)

TRAJECTI BATAVORUM,
Apud GUILIELMUM VANDE WATER,
M DCCXVI.

Librarian Bocca 7-16-27 15090

VIRO PRAESTANTISSIMO

JACOBO HENRICIO,

S. P. D.

JOANNES GEORGIUS GRAEVIUS.

Mitto tibi, Henrici, pignus veteris amicitiae noſtrae, corpuſculum libellorum in Germania ſeculo ſuperiore a Viris doctiſſimis editorum, qui a paucis viſi ſunt in his praecipue terris, digni tamen qui non perirent, ut ſaepius hujus generis chartae, amicis plerumque ſcriptae, quae raro patrios fines excedunt, ſolent intercidere, niſi majoribus operibus inſerantur. Amici, qui eos apud me viderant, &, cum illorum lectione caperentur, diu in tabernis quæſierant, librariis noſtris auctores fuerunt, ut typis eos denuo deſcriberent, cum a multis deſiderentur. Flagitantibus hoc crebro diutius debere nolui, & quia rari erant, & quia jucundam mihi recordationem dabant Virorum, aut quos adoleſcentiae meae fautores aut amicos habui. Primo loco vides duas Thomae Reineſii, omnium, quos Germania tulit, hoc ſeculo, quod effluxit proxime, doctiſſimi de lingua Punica, & de Deo Endovellico, cujus cultus in lapidibus Hiſpanicis aliquot celebratur. Linguam Punicam plerique tum exiſtimabant Arabicam eſſe, Reineſius de illa conſultus oſtendebat eſſe Phaeniciam, qua uſi ſint Sidonii, Tyrii, aliique Phaenices, qui Cananaei in libris Moſaicis dicuntur, ac eorum coloni Carthagenienſes, eandem autem eſſe Hebraicae, aut ei ſane quam affinem. Hoc Reineſius, qui erat Archiater Altenburgenſis, primus in Germania docuit. Prodiit enim hoc ejus opuſculum

Altenburgi M DCXXXVIII. Hanc veriſſimam ejus ſententiam de lingua Punica Vir ſummus Samuel Bochardus in Commentario de Phaenicibus, & eorum Coloniis, plurimis argumentis aſſeruit. Id quidem ante hos Duumviros attigerant Viri docti, Joſephus Scaliger, Erpenius, Fullerus, aliique, ſed levi, ut ajunt, brachio, ut paucis id perſuaderent. Sed Reineſius in hoc libro tam multis firmiſque rationibus id adſtruxit, ut nulli dubitandi locus ſit relictus in poſterum. In illo quoque veterum ſcriptorum loca non pauca illuſtrat, & corrupta temporum & hominum injuria reſtituit, ut etiam in altera Diſputatione de Deo Endovellico.

Reineſium excipit alterum Germaniae lumen, Hermannus Conringius, domo Friſius Orientalis, in Academia Julia, quae Helmſtadii eſt, & ſemper magno Virorum egregiorum proventu floruit, Medicinae Profeſſor, ſed qui praeter artem medendi civilem doctrinam, variaſque diſciplinas alias docuit, plurimiſque in omni doctrinarum genere ſcriptis nemini paullo humaniori eſt ignotus. Is primus in hoc libro de Aſiae & Aegypti antiquiſſimis Dynaſtiis communem omnium Chronologorum ſententiam a Cteſia mendaciſſimo profectam de regni Aſſyriorum & Medorum vetuſtate, labefactavit, & eſſe falſiſſimam oſtendit, quippe quae Sacris litteris, quibus nihil antiquius in Orbe terrarum habetur, & Herodoto, adverſetur, quo antiquior poſt Hebraeorum monumenta Hiſtoricus, qui ad noſtram aetatem pervenit, nullus invenitur. Hoc multis poſt Conringium firmavit rationibus ὁ πάνυ Uſſerius Armachanus in Annalibus Veteris Teſtamenti, & politiſſimus Marſhamus in Chronico Canone, quo nemo peritius Aegyptiacas dynaſtias obſcuriſſimas conſtituit.

Tertio loco videbis Joannis Jonſenii Epiſtolam non indoctam ad Marquardum Gudium, qui tum temporis in Academia Saxonum Jenenſi optimis artibus dabat operam,

de

de Spartorum genitiva nota lancea, cujus meminit Ariſtoteles in Politicis, & alii, quos perperam dici a Gregorio Nazianzeno Spartiatas, & a nonnullis Spartanos, docuit, multaque non protrita de illis Cadmeis terrae filiis prodidit. Hic eſt ille doctus Jonſius, ſic enim poſt appellari maluit, qui Francofurti ad Moenum elegantioribus litteris juventutem imbuit, & pulcherrimam Commentationem de Hiſtoriae Philoſophicae ſcriptoribus emiſit in publicum, quam homines doctiores ubique gentium magno cum applauſu exceperunt. Cum multa praeclara minaretur, in ipſo aetatis flore eſt exſtinctus

Sequitur Joannis Wandalini Dani, quem Lipſiae cognovi, cum uterque in illa cultiſſima Germaniae Urbe ſapientiae ſtudiis incumberemus, Diſſertatio de feria paſſionis, & triduo mortis Servatoris noſtri, peregregia, contra civem ſuum Wilhelmum Langium. Is tum ediderat Lugduni Batavorum tres libros de annis Chriſti, quibus communem Chriſtianorum ſententiam de feria ſexta, qua Chriſtum cruci ſuffixum obiiſſe credunt, evertere, illiuſque obitum in quintam retrahere ſtudebat. Wandalinus poſtea, cum domum rediiſſet, primum Hebraicae litteraturae, poſtea Theologiae Profeſſor in Academia patria Hafnienſi, tandem Epiſcopus Selandiæ Danorum eſt factus, variisque ſcriptis nominis ſui famam late diffudit.

Habes deinde Georgii Erycii Phaletrani Exercitationem Hiſtoricam & Philologicam de ſceptri Judaici ablatione. De hujus loci intelligentia quae ſit opinionum diverſitas quis ignorat? ſunt quorum ſententiae potius acceſſerim, quam Phaletrani. Sed cum non nulla loca Divinorum oraculorum, aliorumque ſcriptorum non inſcite illuſtrentur, nec hunc negligendum putavi. Nomen Georgii Erycii Phaletrani eſt ſuppoſititium, genuinum vero Guntherus Henricus Plathnerus Getus; qui, ut Doctorum de hoc explora-

ret libello judicia, ſub iſto velo latere voluit. Nam plures habebat hujus notae diſſertationes, quas κυριακῶν nomine cogitarat publicare, niſi mors immatura nobis eas inviſſet, ut ipſe teſtatur in epiſtola ad Joannem Gerhardum Voſſium, quae eſt in litteris Virorum Clarorum ad Voſſium numero quadringenteſima duodecima. Fuit Plathnerus Illuſtriſſimo Duci Saxoniae Vinarienſi a conſiliis, & ſupremo Concilio Eccleſiaſtico adſcriptus.

His accedit Chriſtiani Daumii de cauſſis amiſſarum radicum Latinae linguae Diatribe belliſſima, in qua non paucas reperies voces Lexicis ignotas cum earum originibus, ex omnium aetatum ſcriptoribus collectas, erat enim Vir plurimae lectionis, & mihi, cum in vivis eſſet, a teneris fere meis annis amiciſſimus. Moderatorem agebat Gymnaſii Cygnaei, cum ſupereſſet, & habebat inſtructiſſimam bibliothecam, ex qua nonnulla veteris eccleſiae Doctorum opuſcula in lucem emiſit, aut, cum eſſent rariſſima, recudi juſſit, ut & Indices Scriptorum Eccleſiaſticorum, qui in Bibliothecis Patrum deſiderantur, qui tamen mererentur ceteris, qui in opere vaſto habentur, addi. Nemo autem niſi indoctus hoc ſcripti genus tamquam leve nimis contemſerit. Qui enim non ſunt barbari non neſciunt, in hac doctrina veriverbia vocum inveniendi ſummos ab omni memoria viros, Platonem, Julium Caeſarem, Quiritium doctiſſimum Varronem, ne de aliis dicam, aliquid temporis & operae conſumſiſſe. Invenies autem in hoc libello Daumium novam & aliis non tritam viam ſecutum eſſe in originibus Latinae linguae indagandis.

Subjicitur Daumio Andreae Rivini Diſſertatio de Majuma, Maicampis & Roncaliis; ut & duae de Venilia & Salacia, in quibus fere Philoſophorum & Philologorum omnium, qui tum temporis de aeſtu maris, & ejus cauſis aliquid ediderant, opiniones examinat. Prodierunt autem

MDCLI.

MDCLI Lipſiae, ubi litteras humaniores docebat. Ejus auditor aſſiduus fui, cum pro concione Academica Dracontii hexaemeron & alios Pöetas Chriſtianos explicaret, quos poſtea cum ſuis animadverſionibus divulgavit ex mss. emaculatos. Inter diſſertationes de Majuma & de Venilia interponitur diſſertatio Joannis Frederici Franckenſteinii de Aerario populi Romani, qui & ipſe in illo Athenaeo politioris litteraturae Doctor erat celebris.

Hos libellos non incultos, tu, qua es ingenii elegantia, Henrici, non invitus leges. Memini enim, & cum magna voluptate memini illius temporis, cum nobiſcum ageres, quam avidus eſſes talium cupediarum Muſicarum, & quam ſuaviter non paucas horas ſaepiſſime conſumeremus confabulationibus de praeſtantiſſimis ſcriptoribus cum antiquis, tum recentioribus noſtrae patrumque memoriae, qui eos aut illuſtrabant, aut reconditos mores, ritus, tam eccleſiaſticos quam τῶν ἔξω, ſapientiaeque praecepta exponebant, aut qui ipſi tam oratione ſoluta, quam pedibus vincta, emendate diſerteque ſcribendi laude florebant, & propius ad illos veteres optimorum ſeculórum auctores accedebant. Nec poſt, cum tua ſors te a nobis divulſiſſet, umquam haec abjeciſti ſtudia, ſed iis nihil tibi jucundius, nihil antiquius eſſe cum ex litteris tuis, tum ex ſermonibus, quotieſcumque veſtram Urbem tranſeunti mihi tecum aliquot horas ponendi eſſet copia, cognovi. Nam noſtri ſermones non erant de vano Regum & populorum aeſtu, ſed de iis doctrinis, quae animum expoliunt, & mirifica quadam voluptate perfundunt. Nullus igitur dubito, quin hoc munuſculum, perpetuae amicitiae noſtrae monumentum, tibi futurum ſit acceptum Vale Vir doctiſſime, & me, quod facis, ama. Trajecti Nonis Jun. CIↃ IↃ CCI.

OPU-

OPUSCULORUM,

Quae in hac Collectione habentur, Syllabus.

I.

Thomae *Reineſii* ΙΣΤΟΡΟΥΜΕΝΑ *linguae Punicae.*

I I.

Thom. Reineſius de DEO ENDOVELLICO.

I I I.

Hermanni Conringii de ASIAE *&* AEGYPTI *antiquiſſimis Dynaſtiis Adverſaria Chronologica.*

I V.

Joh. Jonſenius de SPARTIS: *cui accedit de ordine librorum Ariſtotelis fragmentum.*

V.

Johannis Wandalini de FERIA PASSIONIS *&* TRIDUO MORTIS JESU CHR. *Diatribe Hiſtorico-Theologica.*

V I.

Georg. Eric. Phaletrani de SCEPTRI JUDAICI ABLATIONE *Exercitatio Hiſtorico-Philologica.*

V I I.

Chriſt. Daumius de CAUSSIS AMISSARUM *quarundam* LATINAE LINGUAE RADICUM, *ut & multarum* VOCUM DERIVATARUM.

V I I I.

Andreas Rivinus de MAJUMIS, MAICAMPIS, & RONCALIIS.

I X.

Chriſt. Frider. Frankenſtein de AERARIO POPULI ROMANI.

X.

Andr. Rivini Diſſertationes duae de VENILIA & SALACIA *nec non* MALACIA.

THO-

THOMÆ REINESI D.

ΙΣΤΟΡΟΥΜΕΝΑ

LINGUÆ PUNICÆ:

errori populari,

ARABICAM ET PUNICAM

ESSE EANDEM,

oppoſita.

Ad Cl. Theol. D. VITUM WOLFRUM.

LECTORI, ſi quis erit, SALUS.

PONEMATION hoc, LECTOR, in gratiam AMICI, quem præſcripſi, concinnatum in forulis noſtris inter ἐποπτικὰ erat; ſed cum ISTE fato abreptus ſit, qui vita diuturniore erat digniſſimus, in memoriam ejuſdem, nemini doctorum notorumque non reverenter colendam, & privatam jucundiſſimæ inter nos, nec dum viſos & undiquaque diſſimillimos, συμφιλολογήσεως recordationem, id nunc eſto inter ἐγκύκλια. Ita veteres ſua πρὸς ἔκδοσιν elaborata adpellabant, quod ſic fierent ἔλλεχα & in circulis, pergulis, porticibus, ſcholis περιφόρητα περιβόητά τε. Id vero vel cum ἀδόξοις ὑποθέσεσι, cum frivolis ac inutili λεπτῇ τε γρύτῃ cenſetor: ego quoque cum ῥωπογράφοις ideo, καὶ ὁ Ἱπποκλείδης οὐ φροντιεῖ. Neque enim vel Moſchion, qui de raphano ſcripſerat, vel Dieuches, qui de braſſica, vel Themiſon, qui de plantagine, vel Phanias, qui urticæ laudes integro volumine condiderat, Plin. *l.* 19. *c.* 5. *l.* 20. *c.* 5. *l.* 22. *c.* 8. & 13. neque illi qui ovum, muſcam, podagram, febrim, calvitium, araneum, pediculos laudavere, propterea deſpectiores. Mihi ſufficit, τῷ μακαρίτῃ, uni item & alteri οὐ τῶν πολλῶν καὶ τῶν τυχόντων, impenſe id placuiſſe & præter exſpectationem meam; quod ut ſimul noſſes, adjeci literas unas alteraſque; potuiſſemque ejus argumenti plures, niſi metuendum mihi fuiſſet, ne judicium iſtorum tantorum de me æmulos meos irridentes ringenteſque magis irritaret; a quorum hominum iniquitate, ut qui ſibi ſolis omnia, (plaudente tamen nemine) aliis nihil tribuunt, cum ſint omnium, etiam eorum quæ ſcire præſumunt, imperitiſſimi, & qui quæ maxime non intelligunt, ea audaciſſime calumniantur, nemo fere ſe ſatis tutum per temporum, quibus illi ſuum ἀνυπεύθυνον & felicitatem debent, improbitatem præſtare poteſt. Et ſic invidiæ igitur occurrere ac præſtruere ſtudui; ἔστι σώφρονος ἀνδρὸς ἔχθραν φυλάττεσθαι καὶ ὀργήν, Plut. 1. *Sympoſ.* 4. Corvus ſi tacitus paſci po-

potuiſſet, plus dapis, rixæ & invidiæ minus habuiſſet. Ita fert Apologus apud Horatium. Eum ego in animo habeo, proptereaque tenebras & ſilentium amo, ſola merendi bene de poſteris facultatis conſcientia fretus, lucemque ac famam, cujus a vere doctis abunde mihi domi ſuppetit, ut & a probis ſat probi nominis, inſequentem, qua licet, fugio: ridenſque interim vana hominum, qui quibuſvis artibus, frequenter etiam malis, & alieni nominis ruina ſcalas ad famam ſibi parare poſſe ſperant, vel fortunam habent pro virtutibus, falſo perſuaſi, non eſſe majus meritum, quam gratiam inveniſſe regnantium, ut eſt apud Caſſiodorum. Ii vero, ſi quidem ita velint, præcipui ſunto, ſitque illis aurea barba, fruantur tantiſper feranturque *πλῷ δευτέρῳ καὶ ϛρατηγησάσθωσαν τῆς Ἑλλάδος, εἰ δοκεῖ.* Ego *πόῤῥω Διός καὶ κεραυνοῦ* & in poſterum rectum curſum tenens *οὐ παύσομαι τὰς χάριτας ταῖς Μούσαις συγκαταμιγνὺς ἡδίϛαν συζυγίαν.* Nolui autem, Lector, Diatribes hujus quidquam mutari ab eo, quo ad Wolfrumium primum miſſa eſt, ſchemate, præterquam quod in Capita eam, præmiſſis cujuſque Summariis, digeſſi, tædio legentium conſultum ſic fore ratus. Quod vero e Bernhardi Aldrete Canonici Cordubenſis Hiſpanico ſcripto, *varias antiguedades de Eſpanna, Africa y otras provincias* excuſo Antverpiæ a. 1614. paſſim excerpta, & meis adſuta nonnulla reperies, recens factum fateor, cum iſto interea indicio Viri Magnif. D. Bernhardi Bertrami JC. Cancellarii Ducum Saxoniæ eminentiſſimi, Amici mei Opt. Max. tot tantorumque de literis meritorum, ut nulla eis par laus reperiri poſſit, ejuſdemque obvia humanitate magnis etiam ante experimentis cognita, e nobili Bunaviorum Bibliotheca uti mihi contigerit: ea vero talia erant, ut ob elegantiam doctrinamque haud vulgarem, conſenſumque cum meis non inutiliter hic advocari poſſe viderentur. De ceteris, Lector, plene tibi, ſpero, ſatisfacient Epiſtolia, quæ in calce leges, ſi bonus es: diſſimilibus tui ne prolixior quidem excuſatio: hi propterea nec invitantur; inclamo potius,

ἑκὰς ἑκὰς ἴϛε βέβηλοι,

οἵτινες ἄπειροι τῶν δὲ λόγων ἢ γνώμας μὴ καθαρεύετε, ἢ γενναίων ὄργια Μουσῶν μήτ' ἴδετέ πω, μήτ' ἐχορεύσατε. Sed Te in rem ipſam nunc mitto. Perſcriptum Altenburgi Eid. Septemb. Anno ab O. R. cIɔ Iɔ cxxx.

Thom. Reinesius Phil. & Medic. D. Phyſicus ejus Reip.

LIT

LITERARUM D. VITI WOLFRUM
Paſtoris & Superintendentis Cygnei
A D
Superintendentem Weidanum
Dn. LAURENTIUM ANDREÆ
SS. Theol. Licent. m. Jul. 1625. Poſt-Scr.

QUod ad Linguam Punicam attinet, utrum ſit Arabica, ego adhuc ajo & ita didici a Præceptore Schindlero in Lex. Pentagl. Col. 1614. *Johannes Druſius me in hac ſententia mea confirmat* L. 2. Qu. Ebr. 44. *ſed & Polyhiſtor ille Megiſerus accedit in* Theſ. Polygl. Tab. 1. *Non dicam de Hieronymo Arabicam Punicam nominante, quando de Alcherva ſeu Ricino agit. Non dicam de illo, quod Auguſtinus de Abelonіis ſcribit Punica declinatione ita dictis* הֲבָל Habelonii, *perinde ut Jedon, Ainon. Quod ſi Dn. D. Reineſius melius quid me docere poterit, libens cedam veritati. Tu, ſi mihi ejus amicitiam conflaveris, rem facies pergratam. Vale.*

Reſponſum ex tempore D. THOMÆ REINESII Phyſici Gerani.

Q*uia CL. Dn. D. WOLFRUM ſententiam ſuam de identitate L. Arabicæ & Punicæ, quam & fuiſſe L. Vallæ, patet ex ejus ad Alfonſum Hiſpaniæ & Italiæ Regem Epiſtolæ reliqua in* Volum. Epp. Regum, Principum, Rerump. & Sapientum Virorum p. 351. Edit. Argentin. *itemque quorundam non omnino imperitorum ante annos* 140. *Gal. Martius* de Doctr. Promiſcua c. 6. *& Geſnerus in* Mithrid. p. 9. *indicarunt, quæque ipſius adeo πολυγλωσσοτάτȣ Guilh. Poſtelli fuit, auctoritatibus tantum firmat, de iis diſpiciendum. Interim rependo Schindlerum & Megiſerum CL. Erpenio, qui* Orat. 2. de Lingua Ebr. & Arab. errant, *inquit*, qui linguam Punicam Arabicam fuiſſe interpretantur; *itemque Druſii diſcipulo, & qui poſt Buxtorfios, Schigkardos, alioſque in Belgio maxime præſtantes πολυαναγνωσίᾳ καὶ ποικιλογλωττίᾳ viros, magnum Hebraiſmi hoc tempore columen eſt, Prof. in Academia Franekerana, Sixtino Amama, & Nicolao Fullero Anglo, Linguarum Orientalium callentiſſimo, & de ſpeciminibus per doctiſſimos Miſcellaneorum Theologi-*

corum libros ſex editis celeberrimo; Ille expreſſe contradiſtinguit Ægyptiacam, Punicam, Arabicamque, & Hebrææ matris Dialectos eſſe ſcribit, Cenſura Vulgatæ Verſ. Pentat. Gen. c. 41. v. 45. *Hic* l. 4. Miſc. cap. 4. p. 484. Edit. Londin. *ſermonem Cananæum, Tyrium, & Punicum pro eodem, &* l. 6. c. 12. *Pœnos, Tyrios, & Phœnices pro iiſdem habet. Igitur e ſententia Dn. D. W. cui Punica & Arabica Lingua eadem eſt, ſermo Arabicus erit Cananæus ſive Tyrius, & Arabes ipſi Pœni, Tyrii & Phœnices erunt:* Ἄτοπον, *& quod vel ipſe, alii nemini,* ἐδὲ τῷ Ἑρμῇ λέγοντι, *temere crediderit!*

בשש.

TO' δὲ εὖ μετ' ἐμῦ καὶ τὸ δίκαιον: libet cum Euripideo hoc, ſive Ariſtophaneo in Α'χαρνεῦσι, quo traducto e Cicer. *Ep. ad Attic.* 1. *l.* 6. familiariter utebatur literatiſſimus Imperatorum M. Antoninus, exordiri. Non ergo ajo tantum, ſed & ex erudita antiquitate demonſtro ego, falli eos, qui Arabicam & Punicam, vetuſtas Linguas, pro una eademque habeant: quaſi vero Arabicam Ebrææ Linguæ adfinem eſſe, ſummæque neceſſitatis ac utilitatis probare aliter nequeant, niſi eam cum Punica eandem eſſe ſtatuant. A viris doctis conſtanter adſertum eſt, Arabicam Linguam Ebrææ ſurculum eſſe; id quod & ſermonis de Lingua Arabica argumentum conſtituit Dn. D. Wolfrum; ſed ad probandum id, quod volebat, uſus eſt teſtimonio falſo & frigidæ probationis præſidio, dum Patres quosdam de Lingua Arabica exponit, quam ii, illis quidem in locis, ne ſomniarunt quidem, iisque armis ad theſin ſuam defendendam utitur, quibus ipſi, quos ſibi patrocinari autumat, nollent. Docebo autem hoc, non quod exiſtimem ſalutem Germaniæ in eo verſari, aut quod contradictione aliqua mea ægre facere Viro docto & ſeni de Eccleſia Chriſti bene merito geſtiam, & pro obſonio habeam propter patratum pauxillulum, ut loquitur Turpilius Lemniis, grande jurgium ciere in amicum, ejusque nævum vellicare incivilius; (ſum enim ἐυμεμψίμοιρος πρὸς τὰ τῶν πλησίον παροράματα, & errandi facilitati difficulter ignoſcentes convitium humanitati facere ſcio) ſed quod verum etiam in minutiſſimis inquirere oporteat, & cuilibet literatorum maxime a Sopho Judæo Seiracide *c.* 5. *v.* 18. dictum eſſe, ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῷ μὴ ἀγνόει, ſerio ſtatuam.

C A-

CAPUT I.

SUMMARIA.

I. Punica Lingua eſt, qua Pœni locuti ſunt. II. *OE & U commutantur.* III. *Mœri & Muri, Pomœria, Admœnio.* IV. *OEnus & unus, ὀινὸς, i. e. μόνος; unio, ὄινη, ὀινὰς, damnoſus teſſerarum jactus.*

I. PUnicam Linguam eſſe, qua Pœni locuti olim ſunt, id vel pueri ſciunt, & docet vox ipſa.

II. Diphthongus enim *œ* & *u* vocales ſunt conſuetudine commutabiles & eædem poteſtate.

III. Ita quod veteres Mœri, nos Muri dicimus, Scalig. *de c. Lat. L. c.* 21. Mœri autem ἀπὸ τῆς μοῖρας; a quo & pomœria: e τῷ pœna punio, e mœnia munio, conſuetudine loquendi noſtra manſit. Et optimum antiquitatis verbum admœnio in Plauti Pſeudulo legimus, & in ejus Ciſtellaria reſtitutum a Palmerio: Iſidorus in *Gl. mœnit, ſtruit, ædificat.*

IV. Ex œnus & oinus, quod in Inſcriptione antiqua tempeſtatis, quam in Corſico mari evaſerat L. Cornelius Scipio Conſul a. ab U. C. 494. teſte, & ante paucos annos Romæ effoſſa legimus ἀπὸ τοῦ ὀινοῦ i. e. μόνου, unus. Unio e Græco ὄινη; ὀινίζειν eſt μονάζειν; ὀινὰς vero vel ὄινη, ein Aeß auff den Würffeln; κενὸς βόλος, damnoſus teſſerarum jactus, qui & χῖος, κῷος, κύων, Canis; Pantinus *notis ad M. Apoſtolii Parœm. Cent.* 19. *Prov.* 53. *p.* 370. Souterius *l.* 1. *Palam. c.* 28. Sic utor ex œtor, curo e cœro, & id genus alia deſcendunt.

CAPUT II.

SUMMARIA.

I. *Pœni ad Africana littora conſedere.* II. *Sunt a Phœnicibus, ſeu* Φοινοῖς: *Horatius explicatus de utroque Pœno.* III. *Phœnices in Syria Sidonis & Tyri cives.* IV. *Phœnicia ab amœnitate dicta: Cananæi, Phœnices, Beniſidon.* V. *Cananæi a Canahane, qui* Κνᾶ *Philoni Byblio, & primum dictus eſt Phœnix.* VI. *Phœnices nautæ primi & audaces, dicti a* φοινίξαι, *quod deprehenſos in mari, vel ad quoſcunque appuliſſent, trucidarent: mercatores vafri. Sidon a perſcrutando dictus. Cananæus, i. e. mercator: Cilix, pirata: Æthiops, Diabolus.* VII. *Hiramus ſeu Iromus Rex Tyri: Tatianus expoſitus.* VIII. *Lapidis Herculei ſeu magnetis uſus primum apud Tyrios:* IX. *Tyrii Herculis cultores: Melicerta;*

licerta; Baal: Baalſamen: Hercules idem qui Sol, Mithra, Hebo. x. *Hercules* σωτήρ *Thaſiorum.* XI. *Pacta Phœnicum & Locrorum pro fraudulentis: Hannonis peregrinationes pro rebus incredibilibus.* Βεργατζειν, *i. e. nugari, fabulari.* XII. *Pœni aſtuti,* πάιπαλοι, *fallaces.* XIII. *Phœnices & Syri ad quæſtum attenti; mercatores. Scylax Geographus explicatus: & Agatharchides contra L. Rhodomannum.* XIV. *Coloniæ Phœnicum plures.* XV. *Pelaſgi dicti Tyrrheni cum Tuſciam condidiſſent: Græcis Deorum cultum tradidere. Cecrops quando vixerit.* XVI. *Lingua Etruſca Sabinaque e Syriaca nata.* XVII. *Phœnices, Pelaſgi dicti, in Atticam venere tempore famis in Palæſtina ſub Achabo Rege.* XVIII. *Siccitas triennalis tempore Achabi & Eliæ per fabulam de incendio Phaethontis a Poetis denotata eſt.* XIX. *Phœnices inventores fundæ: Balearium incolæ boni funditores.* XX. *Cadmus* κάδμεια, *arx Thebarum. Theba a Syriaco* תֵּבָה *a quo & Græcorum veterum* Θίβη, *pro quo poſt* Θήκη *dixere. Theba Phœnicibus navicula.* XXI. *Studia, inventa, & potentia Phœnicum, præcipue Tyriorum.*

I. POeni vero in Africa tractus non exigui, maxime ad littora Maris Mediterranei & Freti Herculei incolæ.

II. Hi autem coloni & ἀπορρώξ Phœnicum, quos veteres Græci appellabant Φοινὶς; unde Pœnis Africanis nomen: & cum Horat. *l.* 2. *Ode* 2. utrumque Pœnum nominat, Phœnices Aſiaticos & Africanos innuit: & Virg. 5. *Ecl.* per leones Pœnos intelligit Africanos.

III. Phœnices autem Syriam Occidentalem poſſidebant; unde tota ora maritima Syriæ obtenſa ad Ægyptum usque Phœnice ab amœnitate dicta eſt, Latinis Punica & Phœnicia.

IV. Id enim incolarum lingua פנק ſignificat, Bened. Arias Mont. *l. de* 12. *Gent. c.* 8. & quidem Phœnices urbium duarum toto orbe clariſſimarum Sidonis & Tyri cives fuerunt, pars Cananæorum. Prorſus enim una eademque gens eſt, ſi proprie loquamur, Cananæorum apud Ebræos, & Phœnicum apud Græcos: Scult. *Obſ. in Matth. & Marcum c.* 43. Addo ego, & Pœnorum apud Romanos.

V. Nam Sidon filius Cenahanis Gen. 10, 15. ſive Κναᾶ τοῦ πρώτου μετονομασθέντος Φοίνικος, qui primus, vel qui prius cognominatus eſt Phœnix, ut Beroſus *l.* 2. & e Sidoniorum Cenſualibus Philo Bybliensis prodidit apud Euſeb. 1. *Præpar. Evang. c.* 7. & apud eundem *l.* 9. *c.* 17. Alex. Poly-

Polyhiſtor. ex Eupol. Καταὰν πατέρα τῶν Φοινίκων vocat, ac ab eodem hiſtorici communiter Phœnicas & Afros deducunt.

VI. *Hi ſive Cananai, ſive Phœnices, ſive Sidonii, ſive Tyrii, quod ἀρξάμενοι ἀπὸ ναυτικλοίας eſſent artis naviculariæ, præter fabricæ rationem, peritiſſimi,* ἄςροις τεκμαιρόμενοι τὴν ὁδὸν, Lucianus in *Icaro Menippo*; & *mercatores avariſſimi, callidiſſimi, vaferrimi, ac ad quæſtum perſpicaciſſimi, ob eamque rem terrarum remotiſſimarum ſcrutatores, perluſtratoresque audaciſſimi in varias Orbis partes colonias deduxere; Uticam, Carthaginem, alias in Africa, in Bœotia Thebas, Gades ad Oceanum, Tyrum & Aradum inſulas cum urbibus in ſinu Perſico,* Strabo *l.* 16. *Credo libero commeantes mari ſæpiusque adeundo, ceteris incognitas terras elegiſſe,* ait Q. Curtius; & Strabo *l.* 17. *Celaſſe alios, præſertim vicinos ejusdem ſtudii, navigationes ſuas; Carthaginenſes etiam ſolitos mergere peregrinos, qui in Sardiniam vel Herculis Columnas navigabant, ne emporia proderentur,* ſcribit, *& eapropter Græci de nonnullorum ſententia* Φοίνικας *dictos ſic voluere* ἀπὸ τοῦ φοινίξαι, *quod Perrhæborum lingua* αἱμάξαι, *trucidare ſignificat, l. de mirab. audit. p.* 115. *edit. Sylburg.* Signanterque Strabo *l.* 16. *f.* 876. τῆς περὶ τὰς ναυςολίας δυνάμεως τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀποικίδων ἐστὶ πόλεων τεκμήριον. Eademque fere Diod. Sic. *l.* 5. *f.* 299. *Ut Sidonem gentis ſuæ principem vere fuiſſe* φρεώνυμον (nomen enim a venando, inquirendo, perſcrutando צוד reperit) *poſteri etiam ſeri oſtenderint.* Et mercaturæ Cananæorum vel illud atteſtatur, quod per Metonymiam Cananæus diceretur, qui eſſet mercator: ita Prov. 31, 24. transeunte in appellativorum claſſem nomine proprio: qua ratione Chaldæum pro Mathematico, vate ex aſtris, divinationum perito, Dan. 2. *vſ.* 2. Arabem pro latrone, Jer. 3, 2. Ezech. 38, 13. Cilicem pro pirata, Ægyptium & Æthiopem pro nigro, & hinc pro Diabolo, quia atra ejus Maniumque figura fingeretur, poni a Scriptoribus, & ab Italis lingua provinciali *li Corſali*, ob Corſicæ incolarum ληςρικὴν, de qua infames ſunt, adpellari piratas ſcimus. In hanc rem ita B. Aldrete laudati Operis *l.* 2. *c.* 2. *p.* 223. *Fueron los Chananaos dados a la mercantia i grangerias, i aſſi en la lengua ſancta metaphorica-mente Chananeo, qui ere dezir mercadere:* Et *l.* 1. *c. ult. p.* 174. *En las ſagradas letras Cananeo ſe dize el tratante mercader, i ſu negociacion, i de nombre proprio ſe buelve appellativo, como al Arabe toman por ladron, no por la propriedad i naturaleza, ſino por loque uſan eſtas naciones, i tienen por oficio i exercicio ordinario.*

VII. Quod vero naviculariam ipſorum peritiam attinet, patet de Hiramo Rege Tyri, 1. Reg. 9, 27. quem archiva Phœnicum Iromum vocant; Clem. 1. *Strom.* Εἴραμον, Tatianus λόγῳ πρὸς ἕλληνας, Χείραμον e LXX. Senioribus, qui id ex Ebræo חִירָם: Græci enim τὸ ח heth gutturale nonnunquam prorſus omittunt, tumque vocalem ſubſcriptam tantum referunt, nonnunquam per χῖ efferunt. Theophilus Antioch. *l.* 3. *ad Autol.* Ἱέρωμον.

VIII. Nec falſi ſunt illi, qui primam magnetis, lapidis Herculei ſeu hegemonici, inventionem & uſum Tyriis adſcribunt, Fuller. *l.* 4. *Miſc.* *c.* 19. ex Eraſmi *Chil.* 1. *Cent.* 5. *Ad.* 87.

IX. Sunt enim hi veterrimi Herculis cultores, Diod. Siculus *l.* 17. *c.* 4. Cic. 3. *de Nat. Deor.* Strabo *l.* 16. Τιμᾶται καθ' ὑπερβολὴν Ἡρακλῆς ὑπ' αὐτῶν, & Dionyſius Periegetes *v.* 453. quem & ſua Lingua appellabant Μελίκαρθον, Philo Byblius apud Euſeb. 1. *Præp. Evang.* *c.* 10. Melicertam, i. e. Regem urbis ſuæ, πολιοῦχον θεὸν, patronum, ut Sidonii Baalem ſeu Baalſemen, Cœli Dominum ſeu Solem: παμπόλλους καὶ μεγίστους αὐτῷ σηκοὺς οἰκοδομήσαντες, Theodoret. 8. θεραπ. Herculem enim hunc nihil aliud eſſe, quam Solem, eundemque cum Mithra, Serapi, & Hebone, communem Campaniæ, declarat Macrobius, ejuſque duodecim labores perluſtrata a Sole quotannis XII. ſigna Zodiaci denotare Porphyrius: & Sacerdotium Herculis apud Tyrios erat ſecundus a Rege honor, Juſtin. *l.* 18. Quin & cultum hunc Herculis colonis ſuis contradidere Carthaginenſibus, Gaditanis, (Mela *l.* 3. & Juſtin. *fine l.* 44.) Thaſiis.

X. Qui & ejus nomine monetam publicam inſigniebant cum lemmate, ἩΡΑΚΛΈΟΥΣ Σωτῆρος Θασίων Reuchlin. *l.* 2. *Cab.*

XI. Calliditate vero adeo fuerunt notati, ut & proverbio Phœnicum pacta, pro improbis, inſidioſis & fraudulentis, dicantur hodieque: Φοινίκων συνθῆκαι apud Apoſt. *Cent.* 20. *Prov.* 27. & Λοκρῶν συνθήματα, *Cent.* 12. *Prov.* 10., ἐπὶ τῶν παρακρουομένων καὶ ἐνεδρευτικῶς συντιθεμένων: Φοινικὸν ψεῦδος, Punicum, prodigioſum mendacium. Habebant enim inter res parum veriſimiles illa, quæ in Periplo Hannonis Carthaginenſium ducis narrabantur: eaque ratione Λιβυκὰς βίβλους τάς τε Ἄννωνος πλάνας, teſte Athen. *l.* 3. pro incredibilibus & immanibus quibuſdam λαπίσμασι: de cujuſmodi male audiebant olim Antiphanes Bergæus, qui verbo Βεργαΐζειν, quo pro nugari fabularique proverbialiter utimur, occaſio ſic fuit: Pytheas, Evemerus apud Strabonem; maxime Palæphatus,

tus,

tus, qui ſictis veri ſpeciem addere, & ſic fallere vel maxime cautos valuit.

XII. Punica fides, de Hannibalis perfidia, apud Val. Max. *l. 9. c. 6.* Homero Phœnices, δολωμάτων deceptionum aſtutiarumque non rudiorum aliquarum, ſed minutiſſimarum, propterea ſunt πολυπαίπαλοι: E. Ruding. *not. ad Syneſii l. 1. de Provid. p.* 173. Cic. *Orat. in Rullum*; *Pœni fraudulenti & mendaces*: *Tyrii* Virg. 1. *Æn.* & Silio *l. 2.* *Libyci populi ſunt bilingues*, i. e. fallaces, ut exponit Servius: *Afri ſubdoli & mendaces*, Firm. Mat. *l. 1. Aſt. c. 1.* *Fides eis nulla, niſi quantum expedit*, Al. ab Al. 5. *gen. d. c.* 10. Pœni autem ſunt ipſi Afri, Tiraq. not. *ad Al. l. 6. c. 4. f.* 844. Et quam inſigne τȣ̃ παιπαλήματος τȣ̃ Κερκωπείου veteratoriæ ejus ſuæ ediderint ſpecimen, cum primum Africam appellerent, adnotavit Albericus Gent. *l. 2. de Jure bell. c.* 4. e Juſtin. *l.* 18.

XIII. Quam porro cum Syris ipſis toti in quæſtu fuerint occupati, docet Diod. Sic. *c. 6. l. 9.* & adagio Vulgatus, *Phœnices adverſus Syros*: cui parallelum *Ægyptii adverſus Ægyptios* Eſa. 13, 12. quando ſimiles cum ſimilibus committi ſignificamus. De eorum ἐμπορικῇ ad remotiſſimos populos, & commerciis horum eſt apud Ezech. 27, 13. Eſai. 23, 8. Oſ. 12, 7. exercuiſſe hanc cum Meſech, Tubal & Thogarma, i. e. Ponti Euxini accolis. Quin & cum Æthiopibus Inſulæ Cernes, quæ cum hodie dictis Canariis eadem fuiſſe videtur, incolis, quibus mercem Ægyptiam, ſc. γεύτην λεπτὴν καὶ ποικίλον φόρτον, ſtuppas, linum, telas, unguenta, vitra diverſiformia, fictilia varii generis & alia παντοῖα vendere, & viciſſim ab illis pelles denteſque elephantorum, leonum, pardalium, cervorum, cicurum etiam animalium emere ſolitos fuiſſe, Scylax Geographus antiquiſſimus *in Periplo edit. Hæſchel. p.* 159. prodidit. Quanquam iſtam navigationem, quam a Columnis Herculis duodecim dierum fuiſſe ſcribit, Pœnos potius Africanos, quam Phœnicas Aſiaticos inſtituiſſe veriſimile ſit: De Sabæis, πᾶν τὸ πίπλον εἰς διαφορᾶς λόγον ἀπὸ τῆς Ἀσίας καὶ Εὐρώπης ἐκτεταμιευομένοις, *qui, quicquid praſtantiſſimum in ſuo genere habetur in Aſia & Europa, conferunt, diſpenſant, exhibent, recondunt*, eſt apud Agatharch. *l. 5. de Mari Rubro*: (Rhodom. quid eſſet διαφορᾶς λόγος hic non intellexit: vertit enim quicquid ſub calculum tranſportationis cadit) *quod* φιλεργίᾳ τῶν Φοινίκων λυσιτελεῖς ἐμπορίας κατεσκευάκασι.

XIV. In mari Ægæo vicinam Thraciæ Thaſum urbem & inſulam coloniam habuere, Herod. *Muſa* 2. Apollod. *l. 2. Biblioth.* Marcianus Heracl. *Periegeſi.*

XV. Inde migrarunt in Atticam appellatique ſunt, teſte Dion. Halicarn. *l.* 1. *Antiq. Romanar.* Pelaſgi, τῶν ὀρνέων τοῖς καλουμένοις πελαργοῖς εἰκασθέντες, ὡς κατὰ ἀγέλας ἐφοίτων ἔις τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον, *quia inſtar avium quæ pelargi*, h. e. *ciconiæ*, *appellantur agminatim vagarentur*, οὐκ ἐς τὸν Πόντον, οὐδὲ ἄχρι τῆς Μαιώτιδος καὶ τοῦ Βοσπόρου μόνον εἰσπλέοντες, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ βαρβαρικῆς θαλάττης ναυτιλλόμενοι. Ἅπασαν γὰρ ἀκτὴν καὶ πάντα αἰγιαλὸν, ὡς εἰπεῖν, διερευνασάμενοι καθ' ἕκαστον ἔτος ὀψὲ τοῦ μετοπώρου εἰς τὴν αὐτῶν ἐπανίασιν, inquit Lucianus *Toxari*: iſtaque occaſione Græcis Deorum religionem primi cum Ægyptiis tradidere, Herod. *Muſa* 2. ætate Cecropis; quem cum Pharaone Ægyptio fratre, ad quem tum quacunque de cauſa ſeceſſerat Athenis, undis maris Rubri abſorptum periiſſe tradit e l. *de imagine mundi* Nauclerus *generat.* 26. & Fr. Lud. Urreta *l.* 1. *hiſt. Abaſſin. c.* 7. vel hoc ipſo πολυπλανήτῳ κάρτα Phœnicum ἀποβλαστήματα ſe eſſe teſtantes. Hinc in Epirum & Italiam delati Τυρσηνοὶ, Tyrrheni dicti ſunt, & Tuſcæ genti origo fuere ἐπὶ πλεῖστα τῆς οἰκουμένης πλανηθέντες, penetrato etiam, prætervectis litoribus Hiſpaniæ & Galliæ, mari Balthico ad ſuccinum conquirendum, Full. *l.* 4. *c.* 9. ἀνθρώπων τῶν πλείστων κρατησάντες, ut loquitur Plut. *Romulo.*

XVI. De Tuſcorum a Syris propagatione vel voces illæ, quas Scriptores appellant Tuſcas, fidem fecerint: ad Syriacam enim reducere eas facile eſt, uti erudite oſtendit in *aſar*, *nepos*, *falantum*, *ſubulo*, *baltea*, quæ voces Etruſcæ linguæ ſunt, P. Merula *Coſm. P.* 2. *l.* 4. *p.* 792. perinde ac Sabinas, Scal. ad *Varron. p.* 64. *& p.* 30. Olim Tuſcorum lingua fuit Aramæa.

XVII. & XVIII. Porro iſta migratio Phœnicum in Atticam, quia fame Phœniciam adfligente factam eſſe ſcribunt, (ſterilitate frugum compulſum, in Italiam pervectum eſſe patria diſcedentem Tyrrhenum, ſcribit Paterc. *init. hiſt.*) veroſimiliter ad ſiccitatem & ſterilitatem indeque ſecutam σιτοδείην illam refertur, de qua 1. Reg. 16. & apud Joſeph. *l.* 8. *c.* 7. legimus, *univerſa Palæſtinæ ad preces Eliæ divinitus immiſſam fuiſſe triennalem*, *regnante in Iſrael Achabo*, *qui cum Jezabelem*, *filiam Ithobali Tyriorum Regis*, *uxorem habuerit*, *ſub ipſius Ithobali imperio*, *forte etjam auſpiciis juſſuque ejus*, *ſedes alias ſic quæſivere.* Conſentit circa datum tempus, quod incendium Phaëthontis de exuſtione terræ & ἀνομβρίᾳ ipſe Plato ex Ægyptiorum traditione exponat: non enim ſunt fabulæ a veteribus temere & e nihilo confictæ nugæ, ſed vel veritatem geſtorum,

ſtorum, vel morum doctrinam, vel præcepta imperandi, vel naturas rerum harum coloribus involvere, & poſteris per manus tradere ſapientum artificium habebatur. Id vero circa iſta tempora contigiſſe itidem tradunt Chronologi: Herw. *Chron. nova c.* 31. *&* 269.

XIX. Sed & Siciliæ partem cum vicinis inſulis, Thuc. *l.* 6. Sardinia, Gaulo & Melita, Diod. Sic. *l.* 5. ac Baleares occupavere: Strabo *l.* 3. De Balearibus adſtruit, quod Syrophœnicas fundam inveniſſe ſcribit Plin. *l.* 7. *c.* 56. Balearium vero incolas σφενδονίτας fuiſſe optimos, a Phœnicibus id exercitii genus edoctos puta, Strabo.

XX. De Cadmo Agenoris e Thelephaſſa ſive Argiope filio, Phœnicis & Thaſi fratre, Pygmalionis ac Didûs avo, occaſione raptæ a Jove in taurum verſo, & in Cretam avectæ Europæ ſororis, patria migrata, in Bœotiam & Græciam univerſam literas, quæ propterea Φοινικικὰ σήματα κάδμου vocantur a Poeta, & nomenclaturas rerum traducente, Plin. *l. d.* & conſtituta in Bœotia regia Καδμεία, conditore etiam Thebarum, Conon διηγήσεσιν apud Phot. *Cod.* 186. *narr.* 36. Strabo *l.* 9. & Pauſan. *in Bœot.* quibus e Syria petitum nomen תֵּבָה, Clem. *l.* 5. *Strom.* Θηβωθὰ enunciat, quod arcam ſignificat, a quo & Græci veteres formavere ſuum θίβις, θίβη vel θήβη (utitur Hippolochus in *Epiſt. ad Lynceum apud Athen. l.* 4. *f.* 129. & *LXX. Exod.* 2.) impoſuit. Alii ad naviculam, qua trajecerat, ſic reſpexiſſe volunt, quæ Phœnicibus *Theba*; nihil hic dicam; res eſt ἔλλεγχος ac omnibus fere hiſtoricis decantatiſſima. Videatur Nicander *l. de Europa*: Ovid. 3. *Metam.* Tacit. *l.* 11. Curt. *l.* 4. Diod. Sic. *l.* 6. *c.* 15. *&* 18. Herod. *Muſa* 5. Philoſtratus *Fabularum Apollonianarum*, ut vocat Scaliger, 4.

XXI. Studia horum hominum Deus ipſe ad Ezechielem *c.* 27. commemorat: deſcribit etiam Ruffus Feſtus Avienus poeta antiquus *Dionyſii Periegeſeos paraphraſi* dum ait *v.* 906.

Phœnicum regio eſt: hi rubro gurgite quondam

(ſcilicet ſolventes ex Etſion-gaber 1. Reg. 9, 26. & Indicæ claſſis portu Ælothis, Deut. 2, 8. Ælana, ſeu Albo pago, ubi navalia ſua pro trajectu in Indias habebant,)

Mutavere domum, primique per æquora vecti
Luſtravere ſalum; primi docuere carinis
Ferre cavis orbis commercia; ſidera primi
Servavere poli.

Et Syrophœnicas (edoctos ab Abrahamo Carris Meſopotamiæ advena, ut placet O. Heurnio *Chaldaic. p.* 31. Full. *l.* 4. *Extr.* & Damaſci, dum veniret in terram Canaan, aliquandiu commorato cum poteſtate, ut e Nic. Damaſceno refert Joſ. *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 8. & Juſtin. *l.* 36. quod J. Boulduc. *l.* 3. *de Eccl. ante legem c.* 1. de regis ſacrorum munere, quod Abraham ibi ſuſtinuerit exercueritque, eaque occaſione Eliezerem ſpiritualiter genuerit, interpretatur,) quinque hæc humano generi præſtitiſſe, literas, ſiderum cognitionem, navigandi induſtriam, militiæ diſciplinam & frequentem urbium exſtructionem, adſerit Plin. *l.* 5. *c.* 12. & 19. & omnino de illorum θαλαττοκρατείᾳ intelligendus Conon *l. d.* cum ait: οἱ Φοίνικες μέγα (ὡς λόγος) ἴσχυον καὶ πολλὴν τῆς Ἀσίας κατασρεψάμενοι. De Tyro vero vetus a temporibus Conſtantinianis orbis deſcriptor ἀνέκδοτος, quaſi ſibi oculis uſurpata: ἡ πάντων ἐμπορίαν ζεσῶς ἄγουσα, μεγαλύνως εὐδαίμων ἐσιν. Ὀυδεμία γὰρ σχεδόν πόλις τῆς ἀνατολῆς ἐσιν αὐτῆς πυκνοτέρα ἐν ἐμπορίᾳ, καὶ πλουσίους ἄνδρας ἔχουσα, καὶ δυνατεύοντας ἐν πάσαις πύλαις. *Phœnices igitur*, verba ſunt Aldrete *l.* 1. *c.* 24. *fueron gente ſabia, i mui eſtimada en el mundo: fue gente iluſtre i famoſa en el mundo, conocida por ſus navegaciones, ſiendo los primeros, qui ſulcaron los mares, i que enſennaron el arte de naugar, illevaron las letras a Gracia, como Critias dixo dellos en el libro primero de Atheneo*, Phœnicum inventum litera nempe loquax: *I fundaron en diverſas provincias muchas ciudades.*

CAPUT III.

SUMMARIA.

I. *Tyrii Metœci in Africa condidere Uticam Karthagine priorem.* II. *Factum id tempore famis, qua Achabo Rege Palaſtinam adflixit.* III. *Locus libro* περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων *explicatus.* IV. *Anni veterum quadrimeſtres.* V. *Leptis, Adramythum, Gades, Hippo, Batis, Barcino, opera Pœnorum.* VI. *Sarra, Sara, Sora, Sor, Tur, Tyrus; Sar piſcis, ſed quem Servius nobis finxit, ut, quid oſtrum Sarranum, exponere poſſet.* VII. *Virgilius illuſtratus; Servius caſtigatus.* VIII. *Carthago, nova civitas: quando, a quibus condita.* IX. *Cadmus ab Ebr. Kedmah, antiquus; vel Kadim, Oriens.* X. *Phœnices a Joſua expulſi patria Cananea fugere in Africam.* XI. *Carthago dicta Cadreanech, i. e. ſedes Anacim, qui fuere populi Palaſtinæ.* XII. *Procopius rerum Vandalicarum Gothicarumque ſcriptor,*

ptor, Juſtiniano Imperatori σύγχρονος. XIII. *Graculorum de Germanis cavilla, itemque Judaeorum de Imperio Rom. & in Chaldaeos ſcomma captatum e nomine.* XIV. *Phœnices Gergeſaei in Africa exules Cananaeam repetiere a Judaeis poſſeſſoribus, uti ipſis videbatur, injuſtis, arbitro Alex. Magno.* XV. *Tyri Gaditanos & Bæticos rogant ſuppetias contra Nabuchodonoſorem; item Karthaginenſes contra Alex. Magnum.* XVI. *Tyrii & Pœni* ὁμοεθνεῖς: *hi Tyrum decimas mittunt nave* ἱεραγωγῷ *inde dicta ad Herculis.*

I. PRoxime huc ſpectat, quod cum opibus & multitudine abundarent Tyrii ſeu Phœnices, (verba ſunt Juſtini *l. d*) miſſa in Africam juventute Uticam condidere: quam ob id Strabo *l.* 17. Tyriorum coloniam, & Tert. *l. de Pallio*, ſororem Carthagini in proximo civitatem, vocant. Utica autem & prior Carthagine fuit, & cum hujus fundamenta jacerentur, anni non ita multi a conditu illius effluxerant; miſſos enim fuiſſe legatos ad Didonem ſocioſque advenas, qui dona ut conſanguineis afferrent, e Juſtin. *l. d.* conſtat.

II. Quo fit ut hanc Phœnicum in Africam ἐπήλυσιν Uticæque initia cum iſta in Atticam, de qua cap. 2. Num. 15. & 17. eodem tempore eademque de cauſa factam, opiner.

III. Id vero quod *l.* περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων ex hiſtoriis Phœniciis refertur, Uticam ante Carthaginem annis ducentis octoginta ſeptem conditam eſſe, fidem vix merebitur, ſi de annis vertentibus ſeu ſolaribus intelligas.

IV. Optime vero conveniet Ithobali imperio, ſi de quadrimeſtribus, quales Ægyptiorum, Athenienſium, aliorumque populorum antiquitus fuiſſe ſcimus. Cum enim Carthago anno poſt ἐνθρονισμὸν Ithobali ſeptuageſimo quinto condita fuerit, patet illos ducentos octoginta ſeptem annos quadrimeſtres, ut qui æquipollent ſeptuaginta & uni ſolari, ad annum imperii Ithobali quintum quartumve pertingere, & hunc verum eſſe Uticæ conditus terminum.

V. Condidere & Leptin, quam Silius Sarranam, i. e. Tyriam ἐπιθετίζει: Adramythum: Gades in Europæ Peninſula, Diod. Sic. *l.* 5. & 25. Plin. *l.* 5. *c.* 19. quæ Lucano *l.* 7. & Silio *l.* 16. Tyriæ: Hipponem, Sall. *Jugurt.* & in Iberiæ Occidentalis ſeu Hiſpaniæ litoribus Bætim, Pineda *de rebus Salom. l.* 4. *fol.* 154. & 164. Barcinonem, Auſon. *Ep.* 24. *ad Paulinum*, auſpiciis Amilcaris Barcæ, Hier. Paul. *in deſcript. Barcin.*

cin. Carthaginem novam in agro Spartario, itemque ad Iberum alteram veterem dictam, Mar. *l*. 2. *rer*. *Hiſp*. *c*. 8. aliaſque plurimas.

VI. Et hinc eſt quod, teſte Valerio Probo ad *Virg*. *Georg*. Ennius Pœnos appellat Sarra oriundos. Sarra enim Gellio *l*. 14. *c*. 6. Σάρα Τυρίων πόλις Scylaci *in Periplo p*. 147. Sora Stephano, τῷ tſade cum ſamech confuſo, Sor, Theod. *in Ezech*. Tur Syris, quod tſade utramque literam t & ſ valeat: vel Chaldaico more ſchin mutato in tau, quod Guid. Fabricio & Maſio placet apud Aldr. *l*. *d*. *p*. 237. Τύρος Græcis & Latinis ταυτώνυμα ſunt. Itaque Plauto *Trucul*. *a*. 2. *ſc*. 6. *v*. 58. purpura ex Sara, eadem eſt cum Tyria: & Juvenali *Sat*. 10. *picta Sarrana aulea toga*, pro purpurea toga, habitu videl. triumphali, quem e Capitolio, Palatio vel Templo Jovis deſumere ad hos uſus ſolebant, Lamprid. *in Alex*. *Severo*.

VII. Et Virgilius Sarranum oſtrum alicubi, quod Tyrium muricem alibi vocat; neque eſt ut de piſce Sar, a quo Tyrus dicta ſit Sarra, quod nobis perſuadere voluit Servius *ad* 2. *Georg*. cogitemus. Gratis enim eum ſibi confinxit; vide Merulam *ad* 7. *annal*. *Ennii*. Quin & Sarraſtas populos apud eundem *Æn*. 7. quos Conon in *l*. *de Italia* Pelaſgos, & quoſdam e Peloponneſo convenas fuiſſe, recte ſcribit, ab eadem Sarra ſic dictos eſſe contra Servium, qui a flumine Campaniæ Sarro nomen vult accepiſſe, tueor. Illud enim Pelaſgorum examen non aliunde, quam e Phœnicia ejuſque metropoli Tyro prorupit, ut dictum ſupra.

VIII. Nobiliſſima autem illarum urbium omnium Karthago, auſpice Didone ſeu Eliſa Phœniſſa, quam ſic tertiam orbis partem, ignotam ſc. ante, Africam quæſiſſe ſcribit Juſtinus *l*. 11. *p*. *m*. 128. Condita fuit anno 134. poſt conditum Templi Salomonici, decimo ſeptimo Pygmalionis, decimo ab ejus fuga; cujus Nomen אֱלִישָׁה ut & ipſius urbis mere Ebraicum. Kartha enim, Chadtha vel Chadatha quaſi novam civitatem dicas, quod & agnovit acceptum è Livio Solinus *c*. 27. & Serv. *in* 1. *Æn*. quorum alterum Chaldaicum ex Ebræo קֶרֶת *Kareth*; alterum Ebraicum חדשה *Chadaſchah*, mutato ש in ת: a quo Siculum Καρθαδὼ vel Καρθάδα, & Græcum Καρχηδὼν, unde Καρχηδόνιος, quod eſt, Karthaginenſis, quam proxime abeſt, quanquam nec Latinum Karthago penitus abludat. Etiam Silius Karthaginenſes vocat Sidonios & gentem Cadmeam.

IX. Cadmus autem ab Ebræorum קדמה *Kedmah*, id eſt, *antiquus*, *priſcus*, tum tempore, tum loco, tum dignitate & officio πρεσβὺς:

Καδμεῖα,

Καδμεῖα, *antiqua*: vel etiam a קדים *kadim*, h. e. *oriens*, *aurora*: Phœnices enim & Syri Africanis erant Orientales: & ita Cadmus dictus, quod eſſet מזרחי *mizrachi*, & ab Oriente veniſſet.

X. Imo Joſuæ temporibus, ſex ante Byrſæ & Carthaginis initia ſeculis, magna Cananæorum Phœnicumque vis bello ſacro profligata, *ſucciſis prius arboribus*, *obturatis fontibus*, *& deſtructis urbibus*, ut eſt in Thargum *Cant*. 3. *v*. 5. in Africam exul devenit: tria enim diplomata, Cananæos ad deditionem ac pacem invitaturus, æquis conditionibus propoſitis, cum bellum, niſi denunciatum communi conſenſu gentium, non videretur juſtum de mandato divino, (Deut. 20, 10.) per Feciales miſerat Joſua: *primum*, fugiat, qui vult: *ſecundum*, dedat ſe, qui vult: *tertium*, pugnet, qui vult. E Gergeſæis multi crediderunt Deo, & fugerunt in Africæ provinciam, quæ Eſa. 36: 17. *terra terræ Cananæorum ſimillima* dicitur: R. Maimon *Halacha Melachim cap*. 6. apud Schigkard. de *Jure Regio Ebr. pag*. 119. Et vel ideo Τρίπολιν τῆς Ἀφρίκης locum fugæ Cananæorum recte nominat Euſeb. *l*. 1. *Chron*. Græc. *ὡς ἦσαν ἐν τῷ κλήρῳ τοῦ Χάμ*.

XI. & XII. Quin & de ſtirpe Enac, (quem ſive gigantem & inuſitata ſtatura, fortitudine ac ferocia, quæ recepta ſententia eſt, ſive hominem dignitate potentiaque illuſtrem & admirabilem, ac propterea torquatum fuiſſe, quod probat Jac. Boulduc. *l. de Eccleſia ante Legem* 1. *c*. 8. 9. & *l*. 3. *c*. 2. & 3. Et refert Druſ. *ad Joſ. c*. 11. *v*. 21. dicamus, parum admodum refert:) reliqui populi, quorum metropolis fuit Hebron, Joſ. 14. *v*. 15. & 15. *v*. 13. pars Cananæorum, in Africam tum ejecti ſunt, ſi qui lupi veſpertini prædonis Joſuæ manus effugiſſent, eaque loca, in quibus poſtea Carthago exſtructa, inſedere. Inde eſt, quod Carthago a Pœnis appelletur *Cadreanech*, q. d. *ſedes Anacim*, ſeu poſterorum Enac. Huc autem adpulſi ἐξαγωγεῖ, φυλάρχῳ & duce profectionis Atlante, Heurn. *Chald*. *p*. 32. condiderunt Regnum Mauritaniæ; teſtes Columnæ duæ lapideæ in Tingitana, etiam poſt annos bis mille a re geſta, ſuperſtites, & Phœnicio ejus ſeculi ſermone inſcriptæ, verbis id Græce ſonantibus: Ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ φυγόντες ἀπὸ προσώπου ΙΗΣΟΥ τοῦ λῃστοῦ υἱοῦ Ναυῆ: *Nos ſumus qui fugimus a facie JOSUÆ prædatoris filii Nun*: Procopio Cæſarea-Palæſtino, qui Beliſario exercitus Juſtinianei in Italia contra Gothos, & in Africa contra Vandalos Imperatori legatus & comes expeditionum ejus fuerat, (teſte Suida,) viſæ. Deſcribit ſic ipſe *l*. 2. *Vand*. *f*. 135. *edit. Hæſchel*. & ſuppar ei Evagrius Scholaſticus *Hiſt. Eccl*. *l*. 4. *c*.

C 18.

18. Suid. in Καναὰν. Mornæus *l. de Ver. Relig. Chriſt. c.* 26. Niceph. *l.* 19. *c.* 12. Seldenus *Synt. de Diis Syris*, *Prol. c.* 3. *p.* 18. Aldrete *l.* 3. *c.* 15. Quamvis Aben Ezra ad *v. penult. Prophetiæ Obadiæ* ex iſtis fugitivis Alemannos veteres ortos eſſe, fortaſſe ſolo in Germanos, quibus Japheti e Gomere poſteros eſſe invidit, odio, ſcripſerit, teſte Elia in *Thisbi*.

XIII. Quod ipſum etiam Græculum eum, qui Chronici, *Alexandrini* dicti, auctor eſt, adeo transverſum abripuit, ut Germanos ex Emor Canaanis filio deſcendere, Euſebio, quem tamen in reliquis omnibus ſequitur & exſcripſit totum, qui Amorrhæos ab iſto recte derivat, hic quidem neglecto, calumniaretur; *edit. Raderi Monach. p.* 66. Homo ſimili cum Judæis ἀβελτηρίᾳ, qui Romanos, ſub quorum imperio vivunt hodieque, per metatheſin, ſeu paronomaſian potius, Amorrhæos, exſecrabilem Deo colluviem, cujus exſcindendæ mandatum ab eo acceperant, & שתשפט ארום רשעה *imperium Edomi nequam* nominant: & ne quid contumeliarum deſit, porco, uni e quatuor immundis animalibus, Lev. 11. *v.* 4. 5. 6. *&* 7. memoratis, comparant: eodemque pro acumine ſuo Chaldæos, qui כַּשְׂדִּים *Caſchdim*, a capite ſuæ gentis Ceſed, filio Nachor fratris Abrahami, Gen. 22, 22. adpellantur, nuncupant כְּשֵׁדִים *Caſchedim*, q. d. αὐτοδαίμονας ἀντιδιαβόλους, ipſiſſimos diabolos, litera ſervili כ *Caph* in *Caph le-emitath*, ut vocant Grammatici, h. e. veritatis ſeu ſimilitudinis particulam notamque כְּ *Che*, mutata: de qua Fagius *not. ad Paraphr. Chald. Onk. Gen.* 2, 25.

XIV. Phœnicas iſtos Gergeſæos, qui in Africa ſic exularunt, ſub Alexandro M. Cananæam repetiiſſe, & cum Judæis, a quibus duce Joſua per vim (vis eis videbatur, quod Divino juſſu ille fuerat exſecutus,) avita poſſeſſione dejecti fuerant, de dominio coram Judice Rege diſceptaſſe ſcribunt DD. Thalmudici. Ejus litigii hiſtoriam etſi alius auctor nemo literis conſervaverit, quod quidem ſciam, de veritate tamen ejus dubitare non licet, cum vero ſit ſimillimum, extruſas terra Cananæa, patria ſua, vi majore gentes Palæſtinas neceſſitati quidem obtemperaſſe & tempori, ſed omnem tamen de recuperanda aliquando ſpem non abjeciſſe, præſtolantes quamcumque occaſionem actione poſtliminii iniquos poſſeſſores turbandi ac perſequendi. Eam, cum obferretur ſub Rege novo, de cujus fortitudine, juſtitia, clementia multus per totum terrarum Orbem ſermo eſſet, poſt tot etiam ſecula, non negligere potuerunt: allecti forte exemplo Sanballethæ Cuthæi, Satrapæ Samaritani, qui ab eo-

dem

dem Rege jus erigendi in monte Garizim Templi; & inſtituendi Sacerdotii contra Seniores Jeroſolymorum pro Manaſſe genero ſuo obtinuerat, Joſ. *l.* 7. ἀρχαιολ. *c.* 11.

XV. & XVI. Tandem quod Pœni, Gaditani, Bætici, a Tyriis per literas rogati, ſuppetias ipſis contra Nabuchodonoſorem, qui tredecennali obſidione Tyrum vexabat devicta Syria, inſtructa numeroſa claſſe tulerunt, Mariana *l.* 1. *Rer. Hiſp. c.* 7. & quod Alexandrum M. bello excipere auſi fuere Tyrii fiducia Carthaginenſium, Juſt. *l. d.* amota ex urbe imbelli ætate Karthaginem, argumento eſt, utriuſque gentis magnam fuiſſe conjunctionem, alteramque ab altera proſatam, quod ad Tyri, ceu communis patriæ, defenſionem tam cupide, tam frequenter illi confluerent. Quin hoc lucrati tum ſunt, ut, cum Tyrum expugnaſſet Nabuchodonoſor, in ſocios & gentiles eorum Gaditanos & Hiſpanos moverit, auxilia Tyrum miſſa ſic vindicaturus. Vid. Joh. Pinedæ *ll. de rebus Salomonis.* Omnium vero luculentiſſime τὸ ὁμόφυλον Pœnorum Tyriorumque probat ritus & religio Karthaginenſium illa, qua τὰς πατρίυς ἀπαρχὰς, conſuetas a majoribus inſtitutas & lege juſſas oblationes, ſeu primitias, inſtructa ad hoc κατ' ἐκλογὴν nave, quæ ἱεραγωγὸς Polybio, *Ecloga* 114. περὶ πρεσβειῶν, Diis Tyrum mittere conſueverant: & ex more illo eſt, quod Cartalonem decimas e præda Sicilienſi, Herculi Tyrum deferendi cauſa, commeatu publico ablegatum a Carthaginenſibus fuiſſe, legimus apud Juſtinum *extremo l.* 18. Recte igitur factum, quod Plinius *l.* 4. *c.* 22. Tyrios *Pœnorum aborigines* appellat.

CAPUT IV.

SUMMARIA.

I. *Lingua Phœnicum Joſuanorum in Africam delatorum fuit Cananæa.* II. *Phalanx vel palanga, ita Afri fuſtem vocant, ab Ebræo* פלה, *inde & φαλὸς.* III. *Afri Karthaginenſes a Cananæis orti.* IV. *Cananæorum Lingua adfinis Ebrææ, ſi non eadem.* V. *In Phœnicum Theologia apud Euſeb. explicata nonnulla: Zophaſemin: Sydic: Baau: Jeoud.* VI. *Libyes in Africa ante Phœnices ſeu Pœnos αὐτόχθονες.* VII. *Auguſtinus, Pœnus & ipſe, explicatus.* VIII. *Lingua Punica ex Cananæa, non ex Arabia.* IX. *Pœni Migdilybes, Liby-Phœnices, Phœnices Africani & Φοινοὶ Græcis, qui Latinis Pœni.*

I. QUam autem Linguam Joſuanos hoſce Phœnicas vel Cananæos, & poſt comites Didus in Africa factos Pœnos, locutos fuiſſe præter ſuam, h. e. Phœniciam ſeu Cananæam, putaveris?

II. & III. Certe Cananæam locutos eſſe ſeu Syram, vel ex eo colligas, quod Afri *fuſtes*, quibus primum contra Ægyptios prælium, (quod Plinius annotavit *l.* 7. *c.* 56.) confecere, *phalangas* vocarunt. Phalanx vel palanca autem, quæ fuſtem teretem ſeu lignum rotundum, quo ſubdito naves in mare deduci ſolent, ut apud Athen. *l.* 5. *f.* 204. ſignificat, Cananæorum vox eſt, uti notavit ad *Plinium l.* 12. *c.* 4. Dalechampius, puto a פלח Ebræorum, i. e. *ſcipio*, *baculus*, 2. Sam. 3, 29. a quo etiam Græci ſuum φαλλὸς deſumſere, Scal. 1. *Poet.* 10. Et pergit ibi Vir doctiſſimus: *Afri certe, qui Carthaginem & pleraſque maritimas urbes incoluerunt, a Cananæis originem habuere: atque hoc quidem a Cl. Mitelerio obſervatum eſt.* Quæ omnia ſententiam hanc de Lingua Punica meam miris modis juvant.

IV. Fuit autem Cananæa illa ſeu Phœnicia Lingua, vel ipſa Ebræa ea, quæ Dei beneficio in V. Teſtamenti volumine etiam nunc poſt tot ſecula reſtat, (quæ ſententia Ill. Scaligeri eſt poſt Wilh. Poſtellum; refutata tamen a N. Fullero 4. *Miſc. Theol. c.* 4.) vel eidem admodum adfinis, (Druſ. *l.* 4. Præt. *ad Joh.* 12, 3.) cum ſe mutuum intellexerint Ebræi ab Ebero ita dicti, ſeu Abrahæ poſteri, & Cananæi ſeu Chamitæ; ex. gr. Abraham Hebronitas principes Anerem, Eſcol, & Mambre, cum quibus in terra Canaan vivebat, Gen. 14, 13. & Rahab meretrix Jerichunte-Cananæa exploratores a Joſua miſſos, Joſ. 2.

V. In fragmentis Theologiæ Phœnicum, quam e Sanchouniathone, vetuſtiſſimo rerum Phœniciarum ſcriptore, Græce μετέφρασε Philo Byblienſis, & *l.* 1. Προπ. Ἐυαγγελ. retulit Euſebius, quæ reperiuntur Phœnicia vocabula, præſertim Deaſtrorum nomina propria, vel mere Ebraica ſunt, vel ad Ebræam L. facillime reduci poſſunt. Utinam vero plura retinuiſſet, uti apud Sanchouniathonem invenerat Philo, Græcaſque exegeticas nomenclaturas, quas plerumque ſolas poſuit & in formis adpellativorum, tum addidiſſet. Eſt ibi, Phœnicas appellaſſe *ratione præditas animantes* ζωφασημὶν. τοῦτ' ἔστι, inquit Philo Euſebianus, ὀυρανοῦ κατόπται. Compoſitum vero id e voculis duabus Ebræis צפה, *tſaphah*, i. e. *ſpeculatus eſt*, *obſervavit*: & שמים *ſchamaim*, i. e. *Cœli*. Ζωφασημὶν, ὀυρανοσκόποι, *erecto ad ſidera vultu*, quod Poeta ſoli homini tribuit:

Συδὺκ

Συδὺκ eſt ipſum Ebræorum צדיק *tſadik*, *juſtus*. Μέλκαρθος a *melech* & *kareth*, *Dominus*, *Rex*, *Deus urbis*. *Baau*, quam Græci νύκτα interpretantur, eſt τὸ בהו *bohu*, *inane*, de quo Gen. 1. *v.* 2. Ιεοὺδ, quomodo Phœnices *unicum filium* vocare ſcribit, eſt Ebræorum יחיד *Jahid*, i. e. *unicus*. Inſuper quæ ibi leguntur reliqua, nonnulla etiam depravata, ut fieri ſolet in vocibus linguarum non intellectarum, ſi emendentur, ipſiſſima Ebraica eſſe agnoſcentur.

VI. & VII. Et linguam Phœnicum horum ſeu Pœnorum Punicam, qua magna Afrorum pars poſtea uſa eſt, (non omnis Africa: erant enim in Africa, quæ erat ἐν κλήρῳ τοῦ Χάμ, inter cujus ὅρια numeratur ab Auctore *Chron. Alex.* Lybia, ante adventum Joſuanorum Phœnicum Libyes Mizraimi, Ægyptiorum conditoris, parentela, *Lebabim* לְהָבִים Gen. 10, 13. & quos Abrahami e Ketura nepos *Epher* עפר, Ophres *Joſ. l.* 1. *c.* 16. Antæo devicto ibi condidit, ὁμώνυμοι populi, propria utentes & ipſi lingua, ut patet e Stephano *de Urb.* in Ἴτος: Suida in Καναάν. Procopius etiam *l. d.* cum de Phœnicibus in Libyam delatis egiſſet, ἦσαν δὲ, inquit, καὶ ἄλλα ἔθνη ἐν Λιβύῃ πρότερον ᾠκημένοι, οἱ διὰ τὸ ἐκ παλαιοῦ ἐνταῦθ' ἱδρῦσθαι αὐτόχθονες εἶναι ἐλέγοντο: & hi Afri indigenæ, ſeu ἰσεό-λαφοι etiam Didonem profugam cum popularium ἀπολίδων καὶ ἀνεςίων manu litore prohibebant; unde, Cothone Inſula occupata, ibi tantiſper conſedit ea, dum ſolum condendæ urbi impetraret:) Cananæam fuiſſe, etiam tertio decimo a condita Carthagine ſeculo, firmat Auguſtinus & ipſe Pœnus, ſeu Tagaſte-Numida. Ita enim is, *Expoſit. Ep. ad Rom. Interrogati ruſtici noſtri* (Hipponis ſuburbicarii) *quid ſint, Punice reſpondentes, Canani, corrupta ſcilicet, ſicut in talibus ſolet, una litera: quid aliud reſpondent, quam Cananæi?*

VIII. Quod teſtimonium vel ſolum perſuadere cuivis poterat, Linguam Punicam non ex Arabia, ſed e Cananæa petendam eſſe: & propterea Plautus *a.* 5. *ſc.* 2. *Pœn.* Pœnum Hannonem *Migdilybem*, Pœnorumque Linguam, quam Apſyrtus *de re veterin. c.* 516. τὴν Φοίνικα διάλεκτον nominat, ut quæ eſſet τῶν Φοινῶν, Procopius *l. d. Semiphœniciam*, & ſcriptores alii Græci Λιβυφοίνικας adpellant, quaſi e Phœnicibus & Libybus concretos, vel quaſi Phœnicas in Libya, ut a Phœnicibus in Aſia, qui eorum progenitores, ita diſtinguant.

CAPUT V.

SUMMARIA.

I. *Lingua Phœniciaca paulatim mutavit.* II. *Pelaſgi, Græci, Iſraelitæ linguas proprias obliti, gentium, inter quas vixere, didicere.* III. *Mutavit Græca tantum, ut Athenienſium dialectus hodie ſit corruptiſſima omnium. Urbs ipſa dicitur* Sathines; *Sparta*, Miſitra; *Thebæ*, Stibes. IV. *Lingua Latina vetus, qua carmina Saliaria ſcripta, non ſatis intellecta etiam doctiſſimis ætate Varronis.* V. *Mutavit etiam Germanica; vetuſtam enim Theudiſcam hodie vix intelligimus.* VI. *Cauſa mutationis, diverſitas imperiorum.* VII. *Romani linguas victarum gentium abolevere, impoſita iis neceſſitate ſua.* VIII. *Phœnices linguam Græcam addiſcunt; Græci Phœniciacam minime.* IX. *Phœniciaca dialectus a Græcis interpolata, & maximam partem abolita.* X. *Proverb. Punicum*, numum quærit peſtilentia, *apud Auguſtinum: Iſte emendatus.* XI. *Turditani, in Bætica a Pœnis orti, linguam ſuam ſive Phœniciam ſive Punicam dediſcunt.* XII. *Poſt Romanos Vandali, Gotthi, Græci, Arabes Punicam reſiduam corrupere & ſuppreſſere; Germani Latinam; Exarchatus occaſio Italicæ depravandæ. Maxime Saraceni Africanam & Hiſpanicam provinciales, uti antea Celticam in Hiſpania Græci, Pœni, Romani, obliterarunt vel variarunt.* XIII. *Subditi etjam, ultro neglecta propria, dominorum ſuorum linguas adſciſcunt.*

I. AT fieri non potuit, quin, perinde ut aliæ linguæ, & ipſa hæc Phœniciaca temporis decurſu injuriaque, & quod apud varias gentes negotiarentur Pœni, & quod advenæ eſſent inter indigenas Afros, aliquid alieni contraheret, ac paulatim a fonte ſuo degeneraret.

II. Ita Pelaſgi βάρβαρον γλῶσσαν ἱέντες, puta Phœniciam, quam, quia non intelligerent Græci, pro barbara habuerunt, in Atticam devoluti τῇ μεταβολῇ τῇ εἰς Ἕλληνας καὶ τὴν γλῶσσαν μετέμαθον, Herod. *l.* I. Ita Iſraelitæ, diviſi in omnem populum & nationem ſub cœlo, obliviſcentes genuinæ, Linguas gentium inter quas conſedere, loqui didicerunt. Hinc ipſis Chaldaiſmus, Syriſmus & Arabiſmus adeo familiaris olim, hodie Turcica, Græca, Polonica & reliquæ Linguæ provinciales. *Et cum Tyranni ſtultarum gentium*, (querela eſt R. Moſis Majemon *More Nebochim*

P. 2.

P. 2. c. 11.) perdidiſſent optima quæque quæ habuiſſent, ſapientiam & libros ipſorum e medio ſuſtuliſſent, ſapientes etiam ipſorum interemiſſent, ignorantes & imperiti ipſi quoque evaſerunt, cum illis commixti ſunt, & tranſlata ſunt ad eos opiniones illorum perinde ut mores. Ita Græci non pauci, ſedibus fixi inter barbaros, brevi omnem Græcitatem exuerunt, nec vocem, nec inſtituta Græca retinentes, nec Deos colentes eoſdem, nec jus ſervantes patrium, nullum denique originis ſuæ veſtigium. Unde Auguſtinus alicubi: *Afri*, inquit, *Phœnicum Linguam nonnulla ex parte mutaverunt*; *l.* 3. *contra Lit. Petil. Don. c.* 104. *Pene*, (non plane,) *omnia Punica Ebræa Lingua conſona eſſe*, ait. Quomodo autem Linguæ varie interpolentur, quomodo nova idiomata veteribus omnino abolitis producantur, docet accurate Dn. Beſoldus *Diſſert. de Nat. Pop. & Ling. n.* 12. *& ſeqq.* Et innuit Vives *l.* 3. *de Trad. Diſc. pag.* 279. Secula tria quatuorve ei rei, ſcilicet linguæ alicui mutandæ, ſufficiunt: *La lengua*, inquit Aldr. *l.* 1. *c.* 20. *con el tiempo ſe muda, i va poco a poco ſiendo otra, le manera que ſin nuevo accidente, mas que el cauſa & tiempo baſta para, que una lengua ſea caſi otra de la que fue agora trezientos annos.*

III. Non dicam de Græcæ immutatione tanta, ut qui omnium Græciæ populorum erant cultiſſimi Athenienſes, hodie inter ſeptuaginta dialectos Græciæ loquantur peſſimam, teſte Sim. Cabaſila *Ep. ad Mart. Cruſium* anno 1578. ſcripta: ipſo etiam urbis vetuſtiſſimo nomine corrupto; Athenas enim appellant nunc *Sathines*: Spartam ſeu Lacedæmona *Miſitra*: (Scal. 1. *Poet. c.* 4.) Thebas Bœoticas, *Stibes*: Peloponneſum, *Moream*: Iſthmum, *Hexamilium*: Ætoliam, *Deſpotatum.*

IV. Neque de Latina vetere, cujus quanta diverſitas ab illa, quæ Romanis ſub Auguſtis in uſu erat? Etiam qui ante Varronis ætatem Axamentorum ſeu carminum Saliarium interpres erat, L. Ælius Stilo multa in iis propter obſcuritatem præterire coactus eſt; teſte Varr. *l.* 6. *de L. L.* & ſacerdotibus Saliis ipſis non ſatis intellecta fuiſſe eorum verba, adnotavit Quint. *l.* 1. *Inſt. c.* 6. Neque de Arabicæ per Africam & Hiſpaniam interpolationibus, quas commemorat Luis del Marmo, *l. de las tres Arabias & de ſus primeros pobladores*, ex hiſtorico Africano Ibni Alraquiq apud Aldr. 3. *c.* 25. *&* 26. patet de Germania noſtrate.

V. Quis enim noſtrum hodie ſine interprete intelligat Ludovici Imp. Ludovici Pii F. & ſubditorum ejus Lingua Theutiſca concepta ante 800. annos apud Nith. *l.* 3. & Merulam *Coſmogr. P.* 2. *l.* 3. *c.* 15. & quæ in ea legun-

leguntur ſcripta ab Othfrido Monacho ad Luitbertum Archiep. Moguntinum, quem Matthias Flacius edidit Baſiliæ anno 1571, & quæ in Codice Euangeliorum Theudiſca lingua confecto (an Otfridi modo laudati is eſt?) ante annos ſexcentos, & reperto in Bibliotheca D. Corbiniani Friſingæ a B. Rhen. *l.* 1. *Rer. Germ.* nobis conſervata & tradita videmus? Quin & Stumpſius *l.* 4. *c.* 31. e Notgero de S. Gallo, & Lehman in *Chron. Spir. l.* 7. *c.* 45. *f.* 197. habet e vetuſtis membranis deſcriptam Orationem Dominicam & Symbolum Apoſtolorum; Gold. *T.* 2. *Script. Rerum Alemann. f.* 174. Confeſſionem veteris Eccleſiæ Alemanicæ, & alia ejus generis B. Vulcanius *Commentariolo de Literis & Lingua Getarum ſeu Gothorum*, in quibus vix decimum quodque verbum hodiernæ Germanicæ voces aliqua exprimit. Idem ex Poetis Germanis, qui ſub Friderico I. II. Philippo, Impp. & in aula Henrici Landgravii Thuringiæ vixere, quos ſub titulo *Paraneticorum Veterum* edidit Goldaſtus, & e quibus fragmenta nonnulla oſtendit idem in *Repul. pro Imp. contra Gretſerum c.* 30. *p.* 281. *& ſeqq.* ex auctoribus Heldenbochi, Rud. ab Ems *Paraphraſi Germ. V. Teſtamenti*, & aliis ejus ævi Germanicis ſcriptoribus conſtare poteſt, ſcilicet linguam Germanicam ante annos quingentos a moderna non parum diſcrepaſſe. Quæ omnia, ſi & de Punica dicta lingua exaudiantur, res erit planiſſima.

VI. & VII. Ei enim linguæ hujus fato cauſæ fuere varia, ſub quibus vivere tontigit Pœnis, imperia; Romani, qui auſpiciis ſuis, ductu Scipionis, Carthaginem Romæ æmulam, & imperii Orbis juxta avidam, & in Africano Orbe quaſi Romam, ut nominat Salvian. *l.* 7. *de Gubern. Dei*, δὶ ἀρετὴν πότε κατὰ Ῥώμης φρονήσασαν, ut Himerius *Propempt. in Flav.* funditus diruere, linguæ ſuæ neceſſitatem, perinde ac victis gentibus aliis, (*Data eſt opera*, inquit D. Aug. *l.* 19. *de Civ. Dei cap.* 7. *ut civitas imperioſa non ſolum jugum, verum etiam linguam ſuam domitis gentibus per ſpeciem ſocietatis imponeret:*) Pœnis impoſuere. Paulatim igitur tum ſub Romanis per ſecula quinque obſolevit quod reliquum erat Pœniſmi, perinde ut fons Pœniſmi Phœniciſmus ſub imperio Græcorum.

VIII. Certe ſub initiis Phœnicum in Africa tale quid ipſi a Siculis & Græcis contigit. Cum enim inter indigenas Siculos & Græcos in Sicilia verſarentur Phœnices, Inſulamque cum illis una colerent, Græcorum linguam addidicere ipſi, Græcis & Siculis ipſorum vel aſpernantibus, vel raro tamen diſcentibus ut barbaram. Diod. Sic. *l.* 5.

IX. Et

IX. Et hinc eo, ſi non omnino deſito, at valde tamen obliterato, Tyrii, Berytii, Emeſeni, Cæſareenſes, Phœniceſque ſeu Palæſtini, alii Græce in ſua patria & ſcripſere & locuti ſunt: Euthydemus Rhetor Tharſi, magiſter Apollonii Tyanei, Philo Byblienſis, Jamblichi duo, Porphyrius, Philoſtratus, Aſpaſius, Hermippus, Callicrates, Heliodorus, Maximus e Platonis ſchola Philoſophus, & inprimis conterranei hiſce Aſcalonitæ, Gadareni, Geraſeni & Gazæi Sophiſtæ, Æneas, Zoſimus, Procopius, & Timotheus.

X. Res eſt quod dixi, non conjectura; ita enim Auguſtinus de ſuis popularibus Pœnis *Serm. 24. de Verb. Ap. ad Eph. 5. Proverbium natum eſt Punicum, quod quidem Latine vobis dicam, quoniam non omnes Punice noſtis. Punicum enim proverbium eſt antiquum, Numum quærit peſtilentia; duos illi da & ſubducet ſe.* (Ita lego, pro eo quod eſt in edit. Pariſina anno 1516. apud Remboldum, *ut ducat ſe*) *Nunquid non hoc proverbium de Evangelio videtur natum?*

XI. Pariter Turdetani, ſive Pœnorum, ſive Celtarum conſanguinei; ſunt enim de utriſque non leves conjecturæ: cum deveniſſent in Hiſpaniam, & ad Bætim conſediſſent, paulatim & perfecte mores Romanos imbibere, etiam principante Auguſto, quod mireris, linguæ ſuæ obliti; οὐδὲ inquit Strabo *l. 3.* τῆς διαλέκτου τῆς σφετέρας ἔτι μεμνημένοι.

XII. Tum Gotthi, Alani, Suevi & Vandali irruentes, & ſuam ſuperinduxere Europæam, Punicæ jam ante attritæ, & barbaram linguam, Hier. Paul. *l. d.* Mox, pulſo per Beliſarium Gilimere ex Africa, imperio Græco ſub Juſtiniano ea acceſſit: tandem circa centenarium annorum a Chriſto nato ſextum Saracenis. Quemadmodum igitur & Exarchatus multa nomina Græca in Italiam & linguam Italorum attulit, Scal. *Ex.* 194. *ſ.* 5. & Gotthi, Heruli, Hunni, Longobardi, Germani, Franci, poſtquam Romanos & ἀπογόνους διαδόχους τε horum Orbis imperio dejeciſſent, ſua victoria linguis & ſcientiis barbariem induxere; unde lingua victrix victæ permixta, non ſuperabile, niſi ſero admodum, chaos fecit. *Everſis imperiis victoria tranſtulit in victos etiam linguæ jus,* inquit Scal. *l. 1. de Plant. pag.* 189. *vel Aſiam nunc ipſam aſpicite pene totam, ut miſera in ſpuriorum mores abierit. Nam de Græcia nihil dicere, quam lugere, ſatius puto.* Ita & diverſiſſimarum gentium incubatus in Africa, quin linguam ἐπιχώριον primævam varie interpolaret, inquinaret, & ut hodierna Punica, ſi quæ adhuc reſtat, & ita nominanda eſt, vel barbarica, linguas dictorum populorum varie reſiperet, inprimis Arabum

Vide infra Addenda nota 1. *Vide Add. n. 2.*

bum & Saracenorum, qui diutiſſime, & quoad nos nuperrime, tenuerunt, faceret, dubitari a nemine debet. Et hoc ſenſu veriſſimum eſt, quod *Auſon. Lect. l.* 2. *c.* 30. dicit, ὁ ζητηλικὸς μάλα καὶ περὶ πάντων ἀκριβολογούμενος Joſ. Scaliger; *Mauros, cum rerum potirentur, multis locis nomina de ſua lingua impoſuiſſe, idque neminem paulo hiſtoriæ peritiorem ignorare.* Indeque quod habet in *Epiſt. poſtum. pag.* 489. *Quartam partem Hiſpanicæ ſeu Toletanæ linguæ eſſe Arabicam*; qua de re & Merula *Coſmogr. p.* 2. *l.* 2. *c.* 8. conſulatur: perinde ut Punica, Italica, Gallica, etſi provinciales fuerint, illa quidem e Cananæa, hæ vero partim e Latiari ſeu Romana, partim e Celtica, vetereve Germanica, quæ per Hiſpaniam, etiam ante Pœnorum, Græcorum & Romanorum in ea moras & jura, fuit vernacula, natæ, variarum gentium vocabulis, temporis decurſu, locupletatæ fuerunt.

XIII. Accedit, quod ſubditi quivis, etiam nulla cogente lege, ſaltem ne indevotionis in majeſtatem principis & numen argui poſſint, dominorum ſuorum, quamvis exterorum, linguas imitari ſoleant: qua ſive κακοζηλίᾳ, ſive θωπευτικῇ fit, ut populares ordinariæque in alias quaſcumque barbaras paulatim abeant modo, modo in elegantiores faceſſant.

CAPUT VI.

SUMMARIA.

I. *Punica lingua non ideo dicenda eſt Arabica, quia Arabes Africam occuparint, Pœnorumque linguam corruperint, vel interpolarint.* II. *Vetus lingua Punica Patribus nota, & memorata, nulla erat alia, quam Cananæa; hancque intelligunt hi, cum Punicam nominant, non Arabicam, cujus nullibi, quod ſciam, quiſquam eorum, præter Hieronymum Præfat. in Danielem, meminit.* III. *Servii ætas.* IV. *Baal & Baalſamen linguæ Punicæ vocabula, quibus Jovem Opium, q. d. Cœlipotentem, denotant, e Phœnicum dialecto transſumpta ſunt.*

I. INepte tamen inde, quod de Arabibus, ſeculis proxime præteritis Africæ dominantibus, & a Joſuanorum Phœnicum in Africam migratione vigeſimo demum dixi, colligetur, Punicam linguam, veterem illam, & ſcriptoribus antiquis memoratam, Arabicam eſſe, & Pœnos Arabice locutos fuiſſe.

II. Nam

II. Nam quam Patrum quidam, Auguſtinus, Hieronymus, alii, Punicam, & quam Procopius, Auguſtino & Hieronymo multo recentior, φοινίκων γλῶσσην, qua ſuo tempore Mauruſios, Libyam ad Herculis uſque Columnas tenentes, uſos fuiſſe, ſcribit: quam Priſcianus *l.* 5. Chaldææ vel Ebrææ, & Syræ ſimilem eſſe, & non habere neutrum genus, ſcribit, Pœnorum linguam adpellans. Quam etiam Joſephus & Porphyrius, omnibus hiſce antiquiores, cum de Sanchouniathone, e Phœnicum tabulariis hiſtoriam ſuam concinnante, loquuntur apud Euſebium & Theodoretum, τὴν Φοινίκων διάλεκτον nominant, certiſſime Phœnicia ſeu Cananæa illa vetus erat, nondum ab Arabibus corrupta, neque quidquam Arabicæ linguæ, niſi quatenus ab eodem fonte, Ebræa ſcilicet, ſunt utraque, Arabica & Punica, admixtum habens. Utpote quum ii Patres per tempora nec Arabas in Africa Metœcos noſſe potuerint, nec forte quidquam Arabum linguæ calluerint. Inprimis vero quod D. Auguſtinus, cui vernacula erat, quantum quidem tum ejus ſupererat, Punica lingua, Arabicam ne nominet quidem uſpiam, ſæpius autem Syræ & Ebrææ, quibus adfinem dicit eſſe Punicam, *Tract.* 15. *in c.* 4. *Joh. ſerm.* 35. *de verbis Domini ad D. Lucam*, *l.* 3. *in Petilian. c.* 104. *in Ep. D. Johannis*: & clariſſime omnium *Ep.* 43. *ad Maximum Madaurenſem Grammaticum*, & 173. Hieronymus in *c.* 25. *Jerem.* & *c.* 7. *in Iſai. l.* 3. *c.* 7. *in Prol. ſuper ll. Regum & Job. & qu. Ebr. in Geneſ. c.* 36. *v.* 24. Ambroſius in 1 *ad Cor.* 14. *v.* 19. Arnobius *in Pſ.* 104. meminerint, eos, quando Punicam nominant, de Arabica intelligi vel explicari non debere, ſed vel de Phœnicia ſeu Cananæa, vel de Punica Africanorum, liquet.

III. Quin indubitanter adſero e Servio Virgilii Commentatore, qui vel paucis ante Auguſtinum annis ſcripſit, vel ſaltem ei fuit σύγχρονος, ſciri poſſe, quam Auguſtinus linguam Punicam vocaverit. Ait Servius ad 1. *Æn. Lingua Punica DEUS Baal dicitur.* Quæ verba ipſe Auguſtinus *qu.* 16. *in Judic.* data opera videtur exſcripſiſſe:

IV. *Baal*, inquiens, *Punici videntur dicere Dominum; unde Baalſamen, quaſi Dominum cæli intelliguntur dicere: Samen quippe apud eos cæli adpellantur.* Et Philo *metaphraſi Sanchouniathonis*: τοῦτον ἥλιον θεὸν ἐνόμιζον μόνον οὐρανοῦ κύριον Βεελσάμην καλοῦντες, ὅ ἐστι παρὰ Φοίνιξι κύριος οὐρανοῦ, Ζεύς παρ' Ἕλλησι. *Baghalſamen*, *Cælipotens*, ut apud Rabb. בַּעַל קֶשֶׁת *Baghal Keſeth*, *ſagittarius*, *ſagittipotens* inter XII. ſigna Zodiaci. Neque in Arabica lingua ullum τοῦ *Baal*, τοῦ *ſamen* aliquod,

quod, idque tenue in *ſchemah* veſtigium: *ſamen* autem pro *ſchamaim* ad Pœnorum eo ævo dialectum eſt. Atqui בְּעַל aut בעל *Baal* Sidoniorum ſeu Phœnicum, & *Belus* Karthaginenſium Numinis nomen eſt, ut בֵּל *Bel* Chaldæorum, i. e. *Saturnus*, quem & Solem adpellant; Serv. *l. d.*

CAPUT VII.

SUMMARIA.

I. *Dii iidem Pœnis, qui Phœnicibus.* II. *Pœni nomina Numinum Phœniciorum jungunt nominibus Ducum ſuorum, ut Celtæ & Chaldæi.* III. *& Tyrii, a quibus Pœni. Pygmalion, Merbalus, Reges Tyri.* IV. *Sacra ſimilia Pœnis, & Phœnicibus, & Ammonitis, Moloch, Milcam, Amilcas,* Μέλκαρθος. *Humanarum hoſtiarum mactatio apud Latinos, Gallos, Pœnosque, a Tyriis illis tradita religione.*

I. Quum igitur Deos ſuos a Phœnicibus acceperint Pœni, & nomina horum iisdem plane cum literis nulla mutata:

II. Cum nomen hoc Numinis Ducum ſuorum nominibus adſuerint, ut in Adher-bal, Asdru-bal, Hanni-bal, Manasda-bal, Etho-baal, qui Aſtartes ſacerdos, Tyriorumque ac Sidoniorum Rex, & Achabo Iſraelitarum ſocer erat, Menandro Epheſio & Joſepho Εἰθώβαλος, idque more Celticarum gentium, quas Duces ſuos & auctores primos pro Diis coluiſſe, horumque nominibus eos ſolentes vocaſſe, conſtat, quin & uſu Chaldæorum Aſſyriorumque, qui Dei alicujus nomen, aut pluria ſimul, adſumebant, Heurn. *Indico c.* 4. e Scal. 5. *de emend. temp. f.* 541. Ita & Jerobaal ſeu Jerubaghal, i. e. impugnator ſeu vindex Baalis, quo vocabatur Gedeon Jud. 16, 32. quod aram Baalis diruiſſet, eſt ipſiſſimum Ἰερόμβαλος, quod ſacerdoti τοῦ θεοῦ τοῦ Ἰευὼ apud Phœnicas nomen erat, ut habet Porphyr. *l.* 4. κατὰ Χριστιανῶν apud Theod. *l.* 2. *de Græc. adf. cur.* & Euſeb. 1. *Præp. Evang. c.* 5.

III. Edocti id a progenitoribus ſuis Tyriis, apud quos ſimiliter Reges Numinum nominibus adpellabantur: ut Pygmalion; *Elion* enim Dei apud Phœnicas nomen: Abi-baal, Abd-aſtartus, Ger-aſtarttus, Merbalus a מַר, *Mar* Chaldaico, i. e. *Dominus*: eaque Regum nomina in Phœnicum archivis reperire eſt. Cur & linguam Pœnorum non a Phœnicibus potius, quam ab Arabibus accerſeremus?

IV. Patet idem & e ſacris utriuſque gentis, Phœnicum ſeu Syrorum, &

& Pœnorum ſeu Carthaginenſium quam ſimillimis. Illi Molochum, Ammonitæ Molech & Milchom idolum τεκνοθυσίᾳ venerabantur; res e Vet. T. notiſſima, Levit. 18, 2. 2 Reg. 23, 10. Pſ. 105. Sap. 14, 23. Hi Amilcam ſeu Μέλκαρθον, ut Chii Ὠμάδιον Διόνυσον, Porphyr. *l.* 2. περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς, alias Ὠμηστὴν dictum, Plut. *de Cohib. ira.* & a Pœnis mutuati Latini Saturnum, & Latialem Jovem τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον, Tatian. λόγῳ πρὸς Ἕλληνας; e Celtis Galli Heſum & Teutatem, Lucan. *l.* 1. humanarum hoſtiarum mactatione ad tympana tibiaſque, ne lamenta puerorum exaudirentur, Fagius *not. ad Chald. paraphr. Onkeli Levit.* 18, 2. Plato *in Minoe.* Lact. *l.* 1. *Divin. Inſtit. c.* 21. *Averruncandis calamitatibus publicis, peſti, bello, fami, ſcelere pro remedio uſi; idque apud eos obtinuit, donec a Dario rege Perſarum, exſecrante infandam pietatem, edicto, de cetero immolare humanas hoſtias, probiberentur,* Juſtin. *l. d.* Plut. *l.* περὶ δεισιδαιμ. Quem imitatus Gelo ad Himeram, debellatis inter pacis conditiones etiam præſcripſit, ὅτι καὶ τὰ τέκνα παύσωνται τῷ Κρόνῳ καταθύοντες, Plut. *l. de his qui ſero a Num. pun. f.* 552. & *in Apophth.*

CAPUT VIII.

SUMMARIA.

I. *Vocabula Punica ex Ebræa & Syriaca L. non ex Arabica apte deducuntur.* II. *Syriaca Ebrææ ſimilior quam Arabica.* III. *Arabica ex Ebræa eſt, non contra.* IV. *Phœnices vocula a Pineha vel a Phinek, ob luxum.* V. *Souffetes Pœnorum magiſtratus a* ſchophetim, *i. e. Judices.* VI. *Mappa, Punicum & Chaldaicum.* VII. *Mapalia, magalia ex Ebræo magur, magar Syris,* μέγαρον *Græcorum.* VIII. *Magaria locus publicus Carthagine:* πομπεῖον *Athenis: Conſtantinopoli Nymphæa, nuptoria. Zonaras emendatus: CL. Salmaſii* παρόραμα *quoddam oſtenſum.* IX. *Alma virgo Punice ex Ebræo.* X. *Namphanio idem quod Pulcherius, vel qui adventu conſpectuque ſuo ominis boni loco ſit: vel Namphamo, cujus pes ſit pulcer, boni pedis homo.* XI. *Salus Punicum, i. e. tria.* XII. *Derdum nomen herba a Dardar, i. e. carduus.* XIII. *Nomina propria apud Pœnos ab Ebræis deſumpta: multa quæ a Melech Ebræo deſcendunt.* XIV. *Porphyrius prius dictus Malchus.* XV. *Adramyttium, q. d. regia Plutonis.* XVI. *Carthago dicta Cadreanech, i. e.*

ſedes Anacim, qui fuere inter Palaſtinæ populos a Joſua profligatos, habitaruntque in Kiriath Arba, vel Hebron. XVII. *Nomina Afrorum propria ex Ebraa lingua petita.* XVIII. *Phœnices etiam in Hiſpaniam venere.* XIX. *Masgabas a ſchagab, id eſt, exaltatus eſt.* XX. *Cirtha urbis in Numidia nomen, ab Ebr. Cariath, vel Chald. Carthah.* XXI. *Judas unde Iſcariotes dictus.* XXII. *Etymon Cairoa urbis Africanorum e Saracenis regum ſedis, & Alcaira in Ægypto.* XXIII. *Britannicum Caer, i. e. urbs.* XXIV. *Byrſa, quaſi Byſra, Betſurah, quod in rupe exſtructa.* XXV. *Gadir vel Gades, i. e. ſepes, vallum, cluſura, a gader Ebræo: a quo & Germanicum* gadder / gitter. *Ineptiæ Græculorum circa eam vocem.* XXVI. *Bætis ex Ebræo Baithan, i. e. palatium.* XXVII. *Atabol, atambor, tamboril, tympanum, τάβαλα, Heſychio, vox e Pœniſmo reliqua.* XXVIII. *Sicca Veneria in Africa a Succoth Benoth Babyloniorum in Palaſtina fano Veneri ſacro. Venus a Benoth, quod a filiabus ſeu mulierculis impuris utrinque coleretur.* XXIX. *Goid, coriandrum Afris, ex Ebr. Gad.*

I. & II. ET ſi quid in hoc negotio probare valent etyma, nonne vocabula linguæ Punicæ veteris in ſcriptoribus antiquis reliqua e Cananæa, ſeu Ebræa & Syriaca, quam ex Arabica, quæ ſurculus tantum eſt Ebrææ, iſque valde degener (artificibus enim qui Arabicam cognatione, qua Ebræam attingit, Syriacæ cedere docent; Full. *l.* 3. *c.* 20. quis accredere nolet?) multo felicius, certius, elegantiuſque petuntur, quum Ebræam primævam per V. Teſtamentum incorruptam reliquam habeamus.

III. Arabica vero eandem cum aliis fortunam, varias, ſcilicet per tempora, loca, populos, mutationes ſubierit, & vocabula ejus plurima ex Ebraiſmo, non contra hujus vetuſti ſcilicet & genuini (de Rabbiniſmo enim alia res eſt) ex illa pendeant, adeo ut & nomen ejus, qui primus Arabum conditor, parenſque memoratur a ſcriptoribus Africanis *Arub*, & ipſa *Arabia* vel *Arabum* vocula facta ex Ebræo ערב *araf*, i. e. *colluvies*, *mixtura*, vel הערב *haerab*, i. e. *veſpera*, vel hæc quaſi ערבה *arabah*, i. e. *locus deſertus*, *campeſtris*, dicta ſit: Ebrææ autem voces עבר ועברי *Eber & Ebri*, nomina populi & linguæ, ne quid dicam de aliis, quæ nullam, niſi cujus ſunt ipſa, ſapiunt linguam & originationem, ex Arabica derivari nequeant. Sint rei indubiæ ἐκ περιουσίας aliquot exempla:

IV. Vo-

IV. Vocula *Phœnices*, *Phœni*, *Pœni* originem ſuam vel Pinchæ nomini debet, quod vult Helv. *tab. Chron. ad A. M.* 2660. vel a Syrorum פנקא a delicata vivendi ratione & luxu, quem abundantia rerum omnium apud Phœnices peperit. Unde & Homero *Il.* ψ. Φοίνικες τρώκται, q. d. liguriones, cupediarii, catillones, δαπανηροὶ, ἡδύβιοι, χρησοφάγοι, τρυφηλοὶ, ἐν πολλῇ τρυφῇ καὶ βλακείᾳ διάγοντες, ut Sybaritæ, Tarentini & Nolani.

V. *Souffetes* ſummi magiſtratus apud Pœnos nomen erat, ut *meddix* apud Oſcos: Scal. 7. *Poet. c.* 6. *Suffex*; ſi demſeris terminationem Latinam, habebis Ebræorum ſchophet, ſchophetim, quod eſt a שָׁפַט *ſchaphath, judicavit*; hi vero in Phœnicum annalibus vocantur δικαςαὶ: Ebræorum magiſtris ſunt הַדַּייָנִים הַפּוֹסְקִים אֶת הדין, *qui determinant cauſam ſive judicium.*

VI. *Mappam*, uſitatum circo nomen, Pœni ſibi vendicant, ait Quintil. 1. *Inſt. cap.* 5. Eſt enim vox a Phœnicibus & Pœnis orta, ut & annotavit Elias Aſchenazi *in Thisbi.* מַפָּה *mappa*, *mantile*, inter Chaldaicas. Exſtat in *Cod. Thalmud. Middoth c.* 3. quod lapides templi, λιθόςρωτον ſeu plaſtrum, uti loquuntur ſemi-Latini, ſingulis veſperis extergeri ſoleant במפה i. e. *mappa ſeu peniculo e linteis complicatis.*

VII. *Magalia & mapalia* nota vetuſtiſſimis Latinorum; Servio teſte *ad* 4. *Æn. Magar* commutatione τοῦ *r* in *l magal* Pœnis, tugurium, caſa, domuncula ruſtica & vilis, καλύβη ἀπὸ καλάμων καὶ θρύων; item tentorium, tabernaculum, papiliones, quales Scenitarum & Nomadum manſiones, quod & refert vox Græca μέγαρον, ab Ebræo *magur* eſt: Druſ. 1. *Qu. Ebr. cap.* 69. Geneſ. 49. *verſ.* 5. במגורות: *meguroth*, *in habitationibus*, ut legit R. Levi: e quo Syri fecerunt *magar*, & eorum coloni Afri eadem lingua utentes in plurali caſas ſuas vocarunt *magaria*: Iſidoro *l.* 16. *c.* 12. qui & ipſe Hiſpanus Punicæ linguæ, ſi quid tum ejus reſtabat, non potuit omnino eſſe rudis; Punicum *magar*, nova villa eſt. Inde quod apud Plautum *Pœnuli prol. v.* 86. a Magaribus (Codd. alii *Megaribus* exhibent; ſed ea διπλογραφία rem non mutet) puellas duas ſurreptas, in Anactorium avectas eſſe, lego: eæ vero Carthaginenſis Hannonis filiæ fuere:

VIII. *Magaria* locum Carthagine fuiſſe ſuſpicor ædes publicas, ſecundas vel tertias a Byrſa arce ob publicum uſum, quemadmodum Athenis Πομπεῖον, in quo frumentum dividi ac divendi, pomparumque choragia ſervari ſolebant, & Conſtantinopoli Νυμφαῖα, quæ erant ædifi-

cia

cia genialia, conviviis nuptiiſque inprimis celebrandis ibi publico ſumptu exſtructa. De quibus Pancir. *l. de* 14. *urbis ROMÆ region.* Iſidoro, nuptoria. Zonar. *t.* 2. *annal. fol.* 115. Karthagine fuiſſe caſtellum in prærupta petra mari imminens, & ab urbe remotum paulum Μεγαλία ὀνομαζόμενον, ſcribit: quam appellationem a mendoſa ſcriptura eſſe, & hinc e Megaribus Plautino corrigendam nemo dubitet. CL. Salmaſius *not. ad Flori l.* 2. *cap.* 13. exemplis anomalorum declinatione, quod qui Ligures etiam Liguri, qui Baleares etiam Baleari, qui Illyres etiam Illyri a Gramm. dicantur, accenſet etiam hoc Plautinum Megaribus, quaſi qui dicuntur Megari, iidem ſint & Megares. At licet fortaſſe nemo neget, Megares Latine dici poſſe tam, quam quod uſitatius eſt, Megarenſes, quos Græci Μεγαρεῖς adpellant, & Megaribus caſu Latinorum eo, qui Græcorum Μεγαρεῦσι reſpondeat: tamen Plautinum Megaribus huc trahere non debuit Vir doctiſſimus. Eſt enim certe τοπικὸν, non ἐθνικόν.

IX. *Alma*, quo lingua Punica *virginem* adpellat, teſte Hieron. *l.* 3. *in Eſ. c.* 7. Ebræorum *almah* עלמה, Syrorum *alimtha* עלימתא q. עלומה i. e. *latitans*, *abſcondita*, ἡ κατάκλειστος, non nota in publico, de domo parentum non exiens ratione pudicitiæ & verecundiæ, eſt, *la muchacha donzella*.

X. *Namphanio* nomen Archimartyris Pœni, de quo pluribus agit Auguſt. *Ep.* 44. *ad Maximum Madaurenſem Grammaticum*, ex Ebræo נעים *naim*, quod *jucundum*, *bonum*, *pulcrum* ſignificat, & פנים *phanim*, i. e. *facies*, *aſpectus*, *perſona*, formatum eſt, deſignatque vel eum, quem Latini Pulcherium, Græci Καλλίαν, Πάγκαλον vel Κάλλιστον, alii Calixtum vocant: vel cujus adventus felix & fauſtus ſit. Auguſt. *l. d.* exponit boni pedis hominem, cujus adventus conſpectuſque adferat aliquid felicitatis, ſicut ſolemus dicere, ſecundo pede introiiſſe, cujus introitum aliqua proſperitas ſit inſecuta. Quam interpretationem ſi admittamus, uti omnino debemus, *Namphamo* potius verum viri nomen fuerit a נעם *naiam* & פעמים *peamim*, i. e. *pedes.* נעם־פעמו *Naamphamo*, i. e. *pulcer eſt pes ejus:* καιρίῳ ἀυτῶν ποδὶ, Luciano in *Tragopodagra:* Ἐυόδιον & Benevenium, quis poſſit non ineleganter reddere vel Bonaventuram?

XI. *Salus*, quo ruſticos Punicos in colloquiis cum compaganis ſuis *tria* ſignificare ſcribit D. Aug. *expoſit. Ep. ad Romanos*, eſt Ebraicum שלש a quo שליש i. e. τριὰς, *Trinitas:* Druſ. *ad l.* 1 *Sam. c.* 2. *v.* 13.

XII. *Derdum*: ita Punici adpellant *herbam*, quam Græcorum aliqui

qui aſterion, aliqui aſteriſcon vocant, teſte Apul. *Comm. de herb. c.* 6. Ebræum דרדר *dardar* eſt, quod *tribulum carduumque* ſignificat: Gen. 3. *v.* 18. Capitella enim cardui, in quibus flores emicant, per ambitum diviſa foliolis ſtellæ modo radiata ſpectantur.

XIII. & XIV. Etiam nomina propria, ſeu gentilitia, Pœnis uſitata, ut ſunt *Hiempſal*, *Hamilcar*, *Bomilcar*, *Milicus*, quod erat Hannibalis ſocero nomen, *Imilce* quod ejus filiæ, *Azemilkus* quod Regi Tyriorum tum, cum Alex. M. urbem expugnaret, *Imilco* quod duci Carthaginenſium, unde petas, niſi a מֶלֶךְ *melech* Ebræo, & מַלְכָּה *malcah*: a quo & Tyriorum *Melicerta* ſeu Μέλκαρτος, & Amathuſiorum Μάλικας, & ipſe Arabum *Malchus*, quo nomine Rex Arabiæ memoratur tempore Herodis M. a Joſepho 14. *Antiq.* quo & Philoſophus Tyri municeps, qui a magiſtro ſuo Longino, vocabulo Regis ad inſigne regium purpuram converſo, *Porphyrius* dictus & factus eſt e Malcho.

XV. *Adramythum*, *Hadrumetum* Ἀδρύμης, Ἀδρύμητος oppidum in Byzacena, a חָצֵר *chazer*, *atrium*, vel חָצְרִי *chazri*, ἔπαυλις, *villa*, *ſedes*, & *muth*, i. e. *Pluto* Phœnicibus, quaſi Plutonis vel Ditis regiam dicas & domicilium mortis, ob peſtilentem oræ Africanæ tractum, de quo Scal. *Exerc.* 32. quod hodieque talis: vel quod honori τοῦ *muth* conditum.

XVI. Prius voculæ חָצְרִי *chazri*, חֶדֶר *chadar*, vel חַדְרִים *chadrim*, i. e. *conclave*, *cubiculum*, *penetrale*, membrum eſt, & in illo Plautinæ *Pœnoli a.* 5. *ſc.* 2. *Cadreanech*: quo nomine Carthaginem adpellat Pœnus, q. d. ſedem Anacim. Fuere autem Anacim poſteri cujuſdam Anac, gigantis ſive magnatis, Joſ. 14. *v.* 15. inter Palæſtinæ populos, quorum ſedes Kiriath-Arba, quæ & Hebron, Joſ. 15, 13. Inde Euſebius περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ: Ἀρβώ, inquit, μητρόπολις οὖσα παλαιὸν τῶν ἀλλοφύλων καὶ γιγάντων οἰκητήριον. Iſti Anacim patria pulſi, ea loca inſedere, in quorum vicinia poſt condita Carthago, quæ hac de cauſa rite adpellatur Cadreanech lingua Phœnicum Pœnorumque: qua de re *ſ. c.* 3. *n.* 10. & 12. Integrum Adramythi nomen adpellativi forma exſtat Proverb. 7. *v. ultimo*, חַדְרֵי־מָוֶת *chadrim mauth*, *penetralia mortis*.

XVII. Nec operam forte ludet, ſi quis ex eadem Ebræa vel Syriaca lingua deduxerit Atlantis, Jubæ, Maſiniſſæ, Syphacis, Guluſſæ, Ampſiguræ, Giſgonis, Sophoniſbæ, Micipſæ, Jugurthæ, Nubelis, Sta-

chaonis, Zammæ, Jopæ, Galæ, Bogud, Iſalcæ, Naravaſi: item Mygdonis, Sananis, & Lucitæ ſociorum martyrii B. Namphanionis, & a Phœnicibus in Africa Hiſpaniaque (nam & huc penetraſſe, ipſi Varroni viſum eſt, apud Plin. *l.* 3. *c.* 1. & Strab. *l.* 16. quod de Joſuanorum Phœnicum μετοικία forte capiendum, quæ ipſa Didus comitum Tyriorum multo antiquior eſt,) conditorum oppidorum, itemque herbarum nomina, quæ ad Orientales linguas ipſo ſono alludentia, reperiuntur apud Geographos & Botanologos.

XIX. *Maſgabas*, Maſiniſſæ filii, & poſt unius e dilectis Auguſto Imperat. congerronibus nomen eſt, ab Ebræo שָׂגַב i. e. *exaltatus, in edito collocatus eſt*, q. d. ὑψαῖος *excelſus*, vel ὕπατος *conſul*, joco ſic dictus: Caſaub. *ad Suet. Aug. c.* 99.

XX. & XXI. *Cirtha*, Κίρτα, in Numidia regia Jubæ & Syphacis, uti editi codd. Melæ *l.* 1. *c.* 6. habent, Maſaniſſæ & ſucceſſorum, uti Strabo *l.* 7. Oroſ. *l.* 5. *c.* 4. in qua Adherbalem obſeſſum, deditioneque captum exquiſitiſſimis ſuppliciis excruciatum, enecavit Punica plane fide Jugurtha, eſt ipſiſſimum Chaldæorum קִרְתָּא *Cartha*, mutato nomine adpellativo in proprium: Ebr. קִרְיַת *Keriath*, a rad. קָרָה *Karah*, i. e. *occurrere, obvenire, contignare:* קְרִיּוֹת *Kerioth*, (oppidum in tribu Juda, Joſ. *c.* 15. unde Ἰσκαριώτης, *Judas Iſch Carioth, vir Cariothenſis.* Tremellius inde dictum putat, quod mercede, quæ Ebræis שָׂכָר *ſchacar*, defecturus eſſet: quam etymologiam adprobat Ad. Kontzen *Comm. ad Matth. c.* 10. *v.* 4. quaſi ſc. eſſet a *ſeccar* & יטה *jutah*, i. e. *inclinatur*:) *Careth, Cartha*, & *Certha:* inde *Tigranocerta*, q. d. Tigranopolin in Armenia: & *Vologeſocerta* a Vologeſo, in vicinia Cteſiphontis Parthorum regiæ, condita, Plin. *l.* 6. *c.* 26.

Vide Add. n. 3. XXII. Ab eadem radice ſunt nomina ea, quibus Arabice urbes *Cairovvanum*, ſeu *Cairoam* in Africa, quam ſic quaſi *comitium, concilium, conventum* dictam, docuit Scal. *Ex.* 260. alii quaſi *coactricem, victricem*, Wilh. Tyrius *l.* 19. *Belli Sacr. c.* 14. ac *Cairum*, quæ & *Alcahira*, in Ægypto, appellarunt.

XXIII. Etiam Britanni voculam *Kair, Caer*, qua a majoribus accepta urbem adpellant hodieque, *Caeruth*, & *Pencaer*, qua urbem primariam ſeu metropolin, (*Pen* enim eorum dialecto idem eſt, quod præcipuum, eminens, ſummum:) inde mutuati ſunt: Henr. Huntingdon. *Hiſt. l.* 1.

XXIV. *Byrſa*, arx Carthagini imminens quaſi *Byſra* vel *Boſra*, quæ

&

& Boſtra per hypertheſin: בְּצִירָה *Bethſura* autem (quo nomine etiam Idumæorum metropolis dicta eſt, & alia quædem in Judæa, vicina Hieroſolymis. 2. Paral. 11. *v.* 7.) eſt acra, munitus locus, caſtellum; forte quod rupi ſuperexſtructa: quidquid Herodian *l.* 5. *c.* 15. Juſtinus *l.* 18. Appianus, alii, de taurino corio nugentur.

XXV. *Gadir* vel *Gades*, Τυρίων Παλαιῶν ἐμπόρων ἀποικία, Marciano in *Perieg.* & ipſæ opus Phœnicum, Pœnorumque ſedes & nomenclatio, tot ſcriptoribus Punica lingua *ſepem* & *ſeptum* denotare, conſentientibus Plinio *l.* 4. *c. ult.* Solino, Avieno, Iſidoro, Egnatio *Racemat. c.* 15. Fuere enim eæ ad inſtar φραγμῦ, ὀχυρώματος & clauſuræ, quam contra Hiſpanorum Numidarumque incurſiones munivere, & intra quam ſe continuere Pœni advenæ. Eſt autem ipſum Ebræorum גדר *gader*, quod exponunt *clauſuram:* unde & noſtrate gadder / gatter / gitter / pro cancellis & opere reticulato feneſtrarum. Ineptum igitur commentum Stephani, Suidæ, Euſtathii eſt, notionem τῦ Γάδειρα e Græca lingua petendam, dicique quaſi γῆς δειρὰν. Melius Heſychius: Γάδειρα, τὰ περιφράγματα, Φοίνικες. Etymologus Γάδον apud Phœnicas, quod ex parvis & minutis ædificatum eſt, ſignificare tradit, & hinc Archelaum Phœnicis filium Γάδειρα civitatem denominaſſe, teſte Claudio Julio ἐν ταῖς Φοινίκης ἱςορίαις. Forte reſpexit hac expoſitione ad τὸ קוט *Kot* ſeu *Katon* Ebr. i. e. *parvum:* πληθυντικῶ; *Ketanah* קְטַנָּה i. e. *parva, minuta*, commutatione literæ Koph in Γάμμα, quæ non inſolens adeo, admiſſa.

XXVI. *Batis*, quam & ipſam Phœnices an Pœni vel condidere, vel denominavere cum occupaſſent, e בִּיתָן *Bethan* vel *Baithan*, quo Ebræi Chaldæique palatium ſeu regiam ſignificant, formato nomine.

XXVII. *Atabal*, *atabales*, *atambor*, *tamboril* vox Hiſpanica, *tympanum* ſignificans, etiam e Pœniſmo reliqua eſt, Druſ. *Adag. Ebr.* 1. *dec.* 7. Eſt autem טבלא *Tabala*, ταβάλα apud Parthos nomen inſtrumenti Muſici κλιβάνῳ ἐμφερέος, ᾧ χρῶνται ἐν τοῖς πολέμοις ἀντὶ σάλπιγγος; Heſychius.

XXVIII. *Sicca Veneria*, colonia Africana, juxta Procop. *l.* 4. *Vand.* trium dierum itinere Carthagine diſſita, cujus mentio apud Val. Max. Plinium, Solinum, Ptolomæum, quæ in *Itiner. Antonini* Numidiæ accenſetur, nomen accepit a סכות בנות *Succoth Benoth*, 2 Reg. 17. Babylonicæ Mylittæ ſeu Veneris fano, q. d. *tabernacula filiarum vel mulierculárum.* Ad id enim fanum, uti Babylone, ſic & in Africa Siccæ confluebant e more gentis, & implorata Dea Zonas ſibi ab adventantibus hoſpitibus

ſpitibus ſolvi exſpectabant: ut de etymo Veneris neque Cicero, neque Auguſtinus, neque alius quiſquam e Latina id petentium, ultra audiendus ſit. Eſt enim ab hoc SS. Scripturæ *Benoth*. Urbem eam ortu ſuo nobilitavit Eutychus Proculus, M. Anton. d. Philoſophi Imp. in Grammaticis Præceptor.

XXIX. *Goid*, Γόϊδ Afros adpellare *coriandrum*, eſt in Dioſcoridæ *l.* 3. *c.* 71. nothis, cujuſcumque tandem ea ſint auctoris. Hoc Fr. Ducæus *not. ad Greg. Nyſſeni l. de vita Moſis*, ſuffragari ſcribit iis, qui linguam Punicam oriundam volunt ab Ebræa: hæc enim *gad* גד adpellat illud ſemen, Exod. 16, 31. Num. 11, 7.

Cupidus præterea talium, conſulat Bernh. Aldrete *l.* 2. *c.* 2. quo vocabula, linguæ Phœniciæ veteris & Punicæ apud ſcriptores antiquos occurrentia, diligenter collecta κατὰ ϛοιχεῖον, & ad Syriacam Ebraicamque reducta, leget. Hæc & alia ejuſmodi Punica plurima vetera in Arabica lingua fruſtra quis quæſierit. Et ſi forte ob conſonantiam aliquam cum eadem reperiſſe putet, non tamen talis ea erit, & tam indubia, qualem illorum eſſe cum Ebræa deprehendet.

CAPUT IX.

SUMMARIA.

I. *Punica vetuſta vocabula ſunt ex Ebraa; recentiora nonnulla ex Arabica lingua.* II. *Zifera vox ex Arabum idiotiſmo eſt, quia res ipſa a Saracenis.* III. *Arabes tamen ab Ebrais ſumſere.* IV. *Maſoretha, ſopherim, i. e. numeratores.* V. *Gerbertus ſeu Sylveſter II. Pont. Max. inſignis Mathematicus: inde pro Mago habitus.* VI. *Hypatia Alexandrina virgo calumniam eruditionis peregrina ſubiit, & inde atrox in furore plebejo ſupplicium.* VII. *Multa nomina in Philoſophicas diſciplinas, & Medicinam ex Arabum doctrina & lingua tranſiere.* VIII. *Nomina eorum, qua tantum apud Arabas reperiuntur, ſimplicium retinuere gentes alia, uti ab Arabibus communicata.* IX. *Arabes, uti & Thalmudiſta, Gracos ac Latinos terminos paullum mutatos, transſumſere, multaque ab utriſque vocabula.* X. *Muza.* XI. *Seraſie, Ceraſa: e Ponto in Italiam a Luculle translata ceraſus.* XII. *Hump,* ἴμφαξ; *aumaalii,* ἰλαιόμελι: *qujmuulia, cymolia: Sfenach, Spinachia, vel Spanach.* XIII. *Fil, elephas, ab aliph, i. e. princeps.* XIV. *Al-mageſtum.* XV. *Lovan,*

Lovan, ſeu luben, tus, e Græco λίβανος, *sonder.* XVI. *Carrumfel, undimia, cordumeni: aſchachilos.* XVII. *Feca, i. e. poſca, zythum.* XVIII. *Johar, i. e. margarita, e jocale Latino.* XIX. *Lac, Lec, Lacca, e Græco* κάλχη, *i. e. purpura.* XX. *Mulucbia e Græco* μολόχη. XXI. *Mallochia a ſale ſic dicta, alias Kali, atriplex marina.* XXII. *Selicab, i. e. caſia aromatica, a Græco* ξυλικὴ. Σελιχα, *caſia ſolutiva, a Lat. Siliqua.* XXIII. *Candaruſius, galea, Kemun, Aphellan, Abracaleus, allohore.* XXIV. *Medici & ſeplaſiarii Latino-barbari aliarum linguarum voces ad ſuam ridicule detorquent.* XXV. *Coccole di Levante.* XXVI. *Aloe ſicotina & ſucutrina differunt; & unde cuique nomen.* XXVII. *Hermubaja, hermupoa.* XXVIII. *Arabum nonnulla vocabula mere Ebraica, rimmon, ruman, pomum granatum: rukaba, recceb, plauſtrum: filfil, piper.*

I. DE Punicis veteribus & vere Punicis verum eſt, ab Ebræo ſermone propius abeſſe, & ad eum nullo negotio reduci poſſe; recentiora vero pleraque & cum Arabum in Africa imperio eo traducta, ibique uſitata, propterea ex Arabica peti, ad eamque reduci debent. Qualia ſunt Latina, quæ apud veteres ſcriptores non habentur, & Latina tamen civitate ab annis mille donata eſſe leguntur, multa item linguæ Hiſpanicæ, Italicæ, Gallicæ, Germanicæ.

II. Ex gr. quia *Zifera* vox neque Latinis ante Arabum in Africa imperium, neque Germanis uſitata fuiſſe, legitur; rem autem, cujus vox ea ſignum eſt, novam ſcilicet numerandi, & numeros exprimendi rationem a Saracenis accepimus, vocem eam ex Arabica olim per Hiſpaniam familiari lingua in noſtram transiiſſe, & ex eadem de ea judicare oportere, conſequens eſt.

III. Ea ipſa tamen vocula *Zifera* non in Arabia nata, ſed e terra ha-Ebrim cum Iſmaele vel Edomo eo traducta eſt, formata ſine dubio ex Ebræo ספר *ſaphar.*

IV. Unde & Maſorethæ Critici illi ſacri, quod literas etiam textus Biblici numeratas haberent, & quæ in quolibet libro media, & quota quæque eſſet, adnotarent, *ſophrim*, quaſi *numeratores*, dicti.

V. Conſtat autem, ut hoc occaſione mentionis Ziferarum addam παρέργως, Gerebertum Gallum, Archiepiſc. Ravennatem, qui adeptus Pontificatum circa an. Chr. 998. Sylveſter inter Papas II. Hiſpali Philoſopho Saraceno familiariter uſum, & ab eo in Mathematicis ſcien-

tiis fideliter inſtitutum, easdem poſt in Gallias reverſum docuiſſe, & abacum figurasque barbaricas, quibus Logiſtæ utuntur, a Saracenis acceptas, per Europam primum divulgaſſe, Guilh. Malmesbur. *l.* 2. *de geſtis Regum Angliæ c.* 10. Quod ipſum ſeculo illo liberalium artium inimico ac rudi (Romæ tum vix quisquam erat, qui literas didiciſſet; vox Arnulphi Aurelianenſis in Concilio Rhemenſi, anno Chr. 991. celebrato) eam de homine admirationem paſſive excitavit, ut ſimplicibus de Magia cœperit eſſe ſuſpectus, Baron. *Ann. Eccl. ſub a. d.* Cruſ. *Annal. Suev. l.* 3. *P.* 3. *c.* 4.

VI. Quod & Hypatiæ virginis doctiſſimæ, *γνησίας καθηγεμόνος τῶν φιλοσοφίας ὀργίων*, uti eam adpellat Syneſius *Ep. ad Herculianum*, Alexandriæ fatum fuit, quam eo nomine Eccleſiaſtici, maximeque Cyrillus Epiſc. Alex. inconſideratius, & zelo non ſecundum ſcientiam correptus, traduxerat immerentem, Camerar. *narrat. de Syneſio.* Ejus tamen criminis non immerito ſuſpectum, ſed & reum Sylveſtrum habebit, qui, quæ de eo Benno Cardin. *de vitis Pontif. ſui temporis* habet, legerit.

VII. Clarius, quod dixi, patet ex iis, quæ in Philoſophiam, Mathematicas inprimis ſcientias, & Medicinam Græcorum Latinorumque ex Arabum doctrina nuperis ſeculis tranſiere, tam ſimplicium, herbarum, fructuum, lapidum, &c. quam compoſitorum medicamentorum; item partium corporis, & morborum quædam nomina.

VIII. Quæ enim apud Arabas vel tantum reperiuntur, vel ab iis primum in uſum medicum vocata ſunt, quorum nomina cur aliunde, quam ex lingua Arabica peteremus? (ita *Cubebæ*, Actuario Κομβέβαι, etiam vulgo eadem nomenclatione notæ per omnes fere linguas, ſunt ex Arabum *Quabeb*, vel Indorum *Cubabchini*; *coſtus* e *coſt*, *caſt*, vel *coſti* eorundem; Σιγγίβερις Dioſc. ζιγγίβερ Gal. Plin. *Zingiper*, ex Arabum *Gengibil*: *Sandala* ex Avic. *Sandal*: *Galanga* ex Arabico *caluegiam*, quod & *culungem*: *Elixir*, *tabarzeth*, *rhob*, *rhobub*, *ſuffuf*, *ſief*, *alchool*, *julep*, *looh*, *tabaxir*, *tereniabin*, quod & *trongibin* efferunt, & alia eodem pertinent:) cum reliquæ gentes, quæ talia ab Arabibus, primis poſſeſſoribus, accepere, nomenclationes etiam Arabum ut plurimum retinuerint, vel cum tempore paullum mutatas ſuæ linguæ tranſcripſerint.

IX. Perinde ut Arabes, præſertim illi a mille annis nuperi, & artium poſt Græcos & Latinos decoctores, inſtauratores feliciſſimi cum realibus, etiam inſtrumentalia, ſeu terminos docendi diſcendique organa, ab

illis

illis accepere, aliis quidem ſuæ linguæ vocabula ſubſtituentes, alia autem paullum inflexa, ſæpe terminatione tantum, Græca vel Latina, dempta, in cenſum Arabicum (uti & Rabbini Græcis & Latinis Philoſophicis terminis ſuam linguam locupletarunt;) referentes, cum tamen ſint vel a barbaris transſumpta, ut exoticarum mercium plerarumque nomina; vel e Græcis & Latinis depravata.

X. Ita *Muza*, ſic vocant *poma* mali Punicæ, medio ſapore, vinoſa, ſubacida, e Græco μῆλον: *Pagomen* (ita adpellant Arabes, Perſæ & Æthiopes dies quinque, quæ reliquis 360. extra ordinem menſium explendis ſpatiis anni adjiciuntur, & ſic rationem anni æqualiter excurrunt,) e Græco ἐπαγόμεναι fecerunt.

XI. *Seraſie* e Latino vel Græco detortum eſt, in omnes fere linguas, etiam Orientales, migrante e Ponto vocula. Ceraſa enim a Ceraſunte, Ponti oppido, unde in Italiam a Lucullo, devicto Mithridate, traducta ſunt circa A. U. C. 680. Plin. *l.* 15. *c.* 25. Tertull. *Apol.* *c.* 11. Ammian. *l.* 22. Hieron. *Ep. ad Euſtoch.* Athenæus vero. *l.* 1. a Græco κέρας derivat, fuiſſeque in Italia etiam ante Lucullum. Sed quod durum & *cornum* vocaretur, quod poſt mollitum cultu ceraſum dictum fuiſſe, ſcribit Servius. Ceraſus vero ἀπὸ τῶν κεράσων. *Hump* pro *uva*, e Græco ὄμφαξ, ὀμφάκιον.

XII. *Aumaalii* e Græco elæomeli, Kirſten. *Indice ſuper* 2 *Canon. Avic. ſub liter. aliph. Terra quymuulia* eſt *eimolia* Græcis dicta: *Sfenah*, ut habet Scalig. *Ex.* 175. *ſ.* 1. vel ut alii, *aſpanach* vel *ſpanach*, e Latino ſpinachia, vel e Græco σπανακὶν, uti id oleris nominat Architrenius Adrianopolita.

XIII. *Fil* (ita Elephantem vocant Arabes, a quibus accepere etiam Turcæ & Dani) ignotum veteribus Ebræis; Rabbinis tamen uſitatum e Græco ἔλεφας formarunt, abjecta terminatione in auribus ſuis barbara, & τῷ φ tranſpoſito. Latinum autem & Græcum ab אלף *aliph*; unde אלוף *princeps*, *primus*, caput in ſuo genere, ut Elephas inter beſtias. Et hinc *daulalſil*, *pes elephanti*; ita morbum ἐλεφαντίασιν adpellat Avicenna.

XIV. *Al-mageſtum*, Index Syntaxeos magnæ Ptolomæi, e Græco μέγιστον.

XV. *Levan*, aliter *luben*, *tus* vocant, cujus arbor ſoli Arabiæ vernacula eſt, voce e Græco λίβανος deducta: malim tamen *levan* vel inter Arabum proprias numerare, quod rem voce deſignatam poſſederint ſoli, primique propterea nomen ei impoſuerint; Ebræos vero pariter, uti Græci

Græci τὸ λίβανος, inde *lebonah* ſuum לְבוֹנָה Num. 5, 15. Cant. 4, 14. formaviſſe; vel ſane ab Ebræis accepiſſe Arabas: illos vero a candore, qui לָבָן *leben*, ſic denominaſſe, uti & לְבָנָה *lebanah*, Lunam ob pallorem: alio vero nomine, ſed generaliore, *conder*, i. e. *reſinam*, adpellant. *Cordumeni* e *cardamomo*: *Corrumſel* e *caryophyllo* Græcorum recentiorum; Dioſcorides enim & Galenus ignoravere. *Undimia* e τῷ οἴδημα h. e. *apoſtema* molle, indolens, pituitoſum & flatulentum, Fallop. *l. de tumoribus c.* 29. *Aſchachilos* & *Ecabalus*, ut eſt apud Pandectarium, e Græco σφάκελος, Fall. *l. d. c.* 26.

XVI. *Foca* & *Alfoca*, quod interpres Avic. *l.* 2. *Can. tr.* 2. *c.* 279. reddit *Zythum*, a Latino *poſca* eſt, quod Græcorum noviſſimi efferunt φοῦσκα.

XVII. *Johar*, quo ſupellectilem gemmariam, & κατ' ἐξοχὴν *margaritas*, adpellari ab Arabibus docent, Hiſpan. *Joyas*, itidem e Latino *jocarium*, *jocale*, detorſiſſe eos nonnulli putant.

XVIII. *Loc*, *Luc*, *Lec*, *Lacca officinarum*, quæ rubeo colore inficit, Græcorum Λάκχα eſt, quod hi e χάλκη vel κάλχη, i. e. *purpura*, tranſpoſitis prioris ſyllabæ elementis, formavere: Scalig. *Ex.* 172. *ſ.* 1. *lach* adpellatur: eſſeque Arabibus & Indis communem vocem.

XIX. *Cuſus* e Græco κισσὸς, i. e. *hedera*. *Muluchia*, i. e. *malva*, e Græco μαλάχη vel μολόχη.

XX. & XXI. *Mallochia* vero (ita, ſi fides Ruellio, Mauritani hodieque adpellant herbam, quam Græci ἄλιμον & ἀλμυρίδα, Latini *atriplicem marinam*, Pandectarius *ſalſolam*, Arabes alias & Chemicorum filii *Kali*, eſt ex Ebræo מַלּוּחַ *malluach*, quod legimus Jobi 30, 4. a ſalſedine ſeu ſale, qui Ebr. מֶלַח *melach*, ita dicta, Avic. *c.* 485. *melha & meliha*, diverſa omnino a malva. *Salicha*, *Selicah*, *Selch*, qua voce *caſiam aromaticam*, veterum Græcorum ξυλοκασίαν & σύριγγα adpellant Ægyptii & Arabes, e Græco ξυλικὴ, quod craſſiore lignoſiorique cortice eſſet.

XXII. Eadem vox Σελίχας vel Σελίχα, qua Arabes caſiam ſolutivam, συριγγίδα recentioribus Græcis, & inde barbaro-Latinis *fiſtulam* dictam, denotant, e Latino Siliqua detorta eſt.

XXIII. *Candaruſius*, ita *ptiſanam* ſeu *alicam* Latinorum adpellant, Avic. *c.* 200. *Canderos*, e Græco χόνδρος, Scal. *ad l. Hipp. de inſomn.* *Galea* Arabibus, *paſſio galeata* Latino-barb. dolor capitis atrox & diuturnus, e Græco κεφαλαῖα: *Kemun*, e Græco κύμινον: *Aphellan*, Ἀπόλλων,

λων, *Abracaleus*, Ἡρακλῆς: ita Geminos inter ſigna Zodiaca vocant: *Allohore*, Λύρα, *ſidus*.

XXIV. Et in hoc Arabibus quam ſimillimi ſunt Latino-barbari Medici, & Seplaſiarii etiam noſtrates, in corrumpendis ſcilicet ad ſuam linguam vocabulis, aliarum male ingenioſi. Dicunt enim *cliciza*, *quiriza*, *regolitia*, *liquiritia*, pro γλυκυῤῥίζα: *Hirabotamen* pro ἱερὰ βοτάνη: *Keraminon* pro κρόμμυον, *cepa*: *ſion* pro ἀείζωον, *ſempervivum*: *pſinnuthi* pro ψιμμύθιον, *ceruſſa*: *femice* pro φοίνιξ, *palma*; *antimaſis* pro ἀναθυμίασις; *piſaxara* pro πίσσα ξηρὰ, *pix dura vel ſicca*; *ceruſt*, pro *ceraſtes*; *filiclides* pro φλυκλίδες: *glitaſmos* pro γλυκισμός: *filoluntres* pro φιλολυτρεῦντες; *deiſpara* pro δύσφθορα: *moneramenon* i. e. *unius diei*, pro μονήμερον: *mucatum*, *micete*, i. e. *fungus*, pro μύκης, μύκητος: *bultamen*, pro βύφθαλμον: *mochenagria* pro μολόχη ἀγρία: *idoma* pro οἴδημα: *boliſmus* pro βύλιμος: *bidella* pro βδέλλα, *hirudo*: *ſitia* pro σικύα, *cucurbitula*: *feſſa ovium*, Plin. Val. *l.* 1. *c.* 3. pro pediculis inguinalibus, quod hi ovillis ricinis ſimiles ſint, ex Arabico *feſſefis*, i. e. *cimex*: *cotula elefantina*, Elephantenkörner / pro granis ad piſces ſtupefaciendos capiendoſque experi ſolitis, e non intellecta appellatione Italica, *coccole di Levante*, quod eſt, baccæ ex Oriente.

XXV. *Aloe ſicem*, *ſigem* & *ſegem*, Silvat. *Pand. c.* 31. formarunt hi ipſi e Græco σικολίνη: *ſicotina* vero vel *ſycotina* ea eſt, quam *epaticam* a colore & ſubſtantiæ modo dixere alii, quia σικόλιον & συκωτὸν *jecur* adpellant Græci recentiores. *Socotorina* vero *Sucutrina*, *Socotorenſis* alia eſt, & a loco natali, inſula maris Æthiopici *Sucutri*, denominatur: diſtinguuntque ab epatica expreſſe Meſues, Saladinus, Minder. *in aloed. Maroc. c.* 10. Bauhin. *ad c.* 22. *l.* 3. Dioſc. Matth.

XXVI. *Hermubaja* a Magis ſic dicta, quam *filicem* interpretantur nonnulli, eſt ipſa *hermupoa* Plinii *l.* 25. Ἑρμοῦ πόα, Dioſcor. *l.* 4. *c.* 187. Ἑρμοῦ βοτάνιον.

XXVII. Denique nonnulla, quæ mere ipſiſſimaque Ebraica ſunt, ab Arabibus inter ſuæ linguæ vocabula cenſentur. Ita, quo Arabes Malogranatum adpellant *ruman* vel *roman*, eſt Ebræorum רמון *rimmon*, quod habetur Cant. 2, 8. & in *Cod. Thalm. Chagiga*, ubi R. Meir: *Malogranatum reperi, meditullio ejus veſcere, at putamen ſecerne*; eleganti adagio. *Al-rukaba*, quo ſchema cœleſte, plauſtrum nominant Arabes, eſt Ebræum רֶכֶב *raccab*, vel רכוב *reccub*, i. e. *currus*, *vehiculum*: *alghakim* חכם *chacam*, *ſapiens*, adpellatio Doctoris ſeu Magiſtri apud E-

F bræos.

bræos. *Filſil*, *fulful*, *&* *fulfel*, ita Arabice *piper* vocatur, Ægyptiace *felfel*, & *darfelfel*, *piper longum*, eſt Ebræorum פלפל, quod habetur in *Cod. Thalmud. Maſſichta Sopherim*, *c.* 15. *halacha* 8. ubi Lex ſali, Miſchna piperi, Thalmud aromatibus ſimile eſſe dicitur: niſi forte ab Arabibus Rabbinos poſteriores id mutuatos eſſe malis.

CAPUT X.

SUMMARIA.

I. *Vocabula multa Græca & Barbara perperam habita pro Arabicis.* II. *Etyma vocis Ariſtolochia.* III. *Chelidonium.* IV. *Ocymum.* V. *Colocynthis.* VI. *Sinapi.* VII. *Karabe.* VIII. *Nardus.* IX. *Calamus.* X. *Sabina.*

I. INſuper bene multa pro Arabicis a nonnullis, etiam a Dn. D. W. *Orat. de L. Arab.* habentur, quæ Arabes pro ſuis non agnoſcunt.

II. *Ariſtolochia*, quod optime puerperis auxilietur, ita nuncupata, Dioſc. *l.* 3. *c.* 4. quaſi dicas ἀρίϛη ταῖς λοχευούσαις; Mauritanis *maſmocra* vel *zaraved*.

III. *Chelidonium* ἀπὸ χελιδόνος, ut γεράνιον ἀπὸ τοῦ γεράνου, Afris *Kaurech*.

IV. *Ocymum*, quod ceteris pabulorum generibus citius primo vere adoleſcat: eſt enim quidquid e ſegete deſecatur (ἐπινέμεσθαι, hoc eſt καὶ ἐπικείρεσθαι; Theophr. *l.* 8. *hiſt. plant. c.* 7.) antequam geniculet, ſeu in articulum perveniat: id noſtratibus eſt Schoſſen: ocymum vero ſic Schrapſe. Hortenſe ocymum Theophraſto, Dioſc. Plinio, Galeno memoratum.

V. *Colocynthis*, Hippocr. Dioſc. Aphrodiſieo, Athenæo expreſſum, Arabibus *hanthdſal*.

VI. *Sinapi* ἀπὸ τοῦ τὴν ὦπα σίνειν, quod oculos lædat, Dioſc. Plin. Galeno ita dictum, Arabibus *chardel*.

VII. *Karabe* vel *Kakabre* Arabibus, e lingua Perſica transſumtum, pro ſuccino, Avic. apud Matth. in Dioſc. *l.* 1. *c.* 93 *f.* 131.

VIII. *Nardus* barbarum forte eſt, cum ea apud Indos ſolos reperiatur, quod contra Dioſcoridem & Plinium alicubi diſputat Matthiolus; vel eſt Ebræorum נֵרְדְּ *nerde*; a quibus alios populos, ad quorum linguas tranſiit, mutuatos eſſe colligo; Arabibus *Zembul* vel *Scembul*.

IX. *Ca-*

IX. *Calamus* e Græco Latinum eſt; Arabes vocant *Caſſab aldarira*, Avic. *c.* 1860. & Garz. *l.* 1. *c.* 32. *Aclaman* vero calami ſcriptorii ſunt Arabibus.

X. *Et Sabina* Latinum eſt, a provincia Italiæ, (cujus populi Sabini, quaſi Sebini, ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, a cultu Deorum, Plin. *l.* 3. *c.* 12. Stuck. *de ſacriſ. gentil. f.* 141. Cato a Sabo ejus loci dæmone appellatos cenſet, Serv. in 8. Æneid.) in qua plurimum ejus naſcebatur, Plin. *l.* 17. *c.* 13. Sunt ejusmodi præterea plurima; ſed quæ ad fontes revocare oportet.

Caput XI.

Summaria.

I. *Arabes nunquam Punicam, nec Pœni Arabicam linguam locuti ſunt.* II. *Cera, coagmenta, puls, torcular, libri, feneſtra, laterna, lecti, malum, omnia Punica, a Pœnis auctoribus ita denominantur.* III. *Giblai apud Ezech. c. 27. v. 9. iidem cum Bybliis, architecti ingenioſi: Phœnices artifices opificesque egregii.* IV. *Phœnices & coloni horum Meliteni, polymitarii textoresque inſignes.* V. *Pœni lignaria operibus clari.* VI. *Pœnorum Tyriorumque inventa, aries,* VII. *machina navibus deducendis in mare.* VIII. *Tribula genus, inſtrumentum trituræ accommodatum, ploſtellum Punicum dictum.* IX. *Carthaginenſes alutarii: coria ab Æthiopibus emunt.* X. *Scylacis edita lectio emendata: Cluverius notatus.* XI. *Laterna item e cornu, ligno, vitro apud Pœnos.* XII. *Malum Punicum Africa fert circa Carthaginem.* XIII. *Balauſtium flos ejus, Arabice gielenar.* XIV. *Bernh. Aldrete Scriptoris Hiſpani, cujus teſtimonio hactenus dicta roborantur, laus.*

I. Ex dictis, qui veterum Pœni fuerint, & quæ eorum lingua, liquere arbitror ſatis, eos nimirum nec Arabas fuiſſe, nec Arabicam unquam locutos linguam, & inde eandem eſſe cum Arabica Punicam, non ſine errore dici.

II. Niſi quis forte ſimplex adeo & ridiculus, ut *pavimenta* Pœnica, apud Feſtum e Catone, *ceram* vel *ceruſſam* Punicam; Plin. *l.* 20. *c.* 8. Catonis *c.* 18. *coagmenta* Punicana, & *pultem* Punicam, *c.* 85. & *torculare* Pœnicum; Punicos *libros Hannonis*, quorum Solinus *c.* 27. totiesque Plinius, Mela, Athenæus meminere, & *Magonis de agricultura*, item quos Livius & Servius paſſim laudant, quibus multa ſapienter eſſe man-

data memoriæ a viris doctis prodi, ſcribit D. Auguſt. *Ep*.43. Varronis *feneſtras* Punicas: Plauti *Aul. a*.3.5.6. *v*.30. *laternam* Punicam: Ciceronis pro Muræna, & Plin. *l*.33. *c*.11. *lectos* Punicos; *malum* Punicum e Celſo *l*.2. de *re med. c*.24. ſeplaſiis notum, & *bella* Punica Romanis geſta, ex Arabia petere ſimul velit; non minore profecto περιεργίᾳ ſtultitiaque, quam ſi ex Africa, privatimque e Numidia urſos & cervos, e Lybia apros, Herod. *Muſa*.4. e Creta viperas, Ariſt. *l. de mirabil. audit:* Plin. *l*.8.*c*.36. & 58. e Scythia aſinos, ex Æthiopia equos, ex Ithaca lepores, Antig. *mir. narrat*. 11. ex Arabia ſues; Plin. *l*. 8. *c*. 52. e Scotia mures, e Creta noctuas, e Rhodo aquilam, ex Ebuſo cuniculos, Plin. *l*.3.*c*.5. ex Anglia lupos, Scal. *Ex*. 200. quibus tamen privilegio quodam ſuo caret, vites e Norvegia ſeu Botnia, & mala Medica e Voitlandia exſpectet. Eſſe enim omnia illa ad Pœnos Africanos, non ad Arabas, qui Aſiatici, referenda, nemo, niſi ἀφυσικός τις ἀτρίβων καὶ βραδὺς ὑπερβαλλόντως, non viderit.

III. De duobus tantum monebo quædam non protrita: ob inſignem architectonices artificiorumque diverſorum peritiam, & inventiones rerum quarumvis utilium ſimul elegantiumque & neceſſariarum in vita, Phœnices πολυδαίδαλοι Homero, Euſtathio Sidonii καλλίτεχνοι καὶ ἐξαίρετοι, *Iliad*. ψ. *v*. 743. πολυτέχνοι καὶ καλλίτεχνοι Straboni *lib*. 16. valde artificis ingenii viri, & Giblæi Arado Sidonique vicini (qui & Hieronymo Byblii, Ezech 27. *v*. 9. diſſentit Scal. *adpend. ad ll. de Emend. temp*.) ad nobiliſſimi ædificii Templi Hieroſolymitani ſtructuram adhibiti a Salomone, 1 Reg. 5, 18. itemque e Pelaſgis, quos Phœnicas fuiſſe, ſupra oſtenſum eſt, Agrolas (eſt is qui Plinio *l*. 7. *c*. 56. Euryalus) & Hyperbius murum circa arcem Athenarum duxere, mercedis vice locum habitationis ſub Hymetto nacti, Pauſan. *Atticis*, Hero *l*. 6. *extr*.

IV. Eoſdem Phœnicas polymitarios ſeu phrygiones ſolertes ingenioſoſque fuiſſe, qui pretioſa veſtium tenuiſſimarum, molliſſimorumque linteorum tapetumve e ſerico byſſove genera pectine, radiove texerent, perſuadebit id, quod inſulam Melitam παντοδαποὺς ταῖς ἐργασίαις τεχνίτας habuiſſe, ſcribit Diod. Sic. *lib*. 5. κρατίςους δὲ τοὺς ὀθόνια ποιοῦντας τῇ τε λεπτότητι καὶ τῇ μαλακότητι διαπρεπῆ. Melita autem illa Phœnicum colonia; & a Phœnicibus igitur ex Africa (per Φοίνικας enim apud Græcos ſcriptores utrique ſignificantur) in eam uſus artis polymitariæ traductus.

V. Claruerunt etiam Pœni lignariæ opere, λεπτουργίᾳ ſeu minutiaria

arte,

arte, ut hodieque Berchtholdgadenſes in Archiepiſcopatu Salisburgenſi, & Noribergenſes, quorum opera lignariæ, præſertim minutalia & crepitacula, arculæ, capſulæ, catilli καὶ τοιαύτη λις γρύτη, vere Αἰγύπτια ἐμπολὴ veterum & ῥῶπος, a Belgis, Hiſpanis & Anglis caro emuntur, & ad extremos Indos avehuntur.

VI. & VII. Teſtis ejus rei, quoad Phœnicas Pœnosque, κριὸς aries ſeu machina, muros ſubruere vel frangere militans, ut loquitur Tertul. *l. de pall. c.* 1. quæ Pephaſmeno fabro Tyrio & Cetræ Carchedonio inventoribus adſcribitur, quo de Vitruv. *l.* 10. *c.* 18. ex Athenæo περὶ μηχανημάτων. Stevv. ad *Veget. l.* 4. *c.* 14. Junius ad *Tert. l. d.* Et καθολκὴ, qua navem Ptolomæi Philopatoris capaciſſimam in mare poſt tot hominum conatus irritos deductam fuiſſe, Athen. *l.* 5. commemorat; excogitaverat vero eam τῶν ἀπὸ Φοινίκης λις.

VIII. Et inſtrumentum illud ruſticanum operoſæ fabricæ, trituræ adcommodum, *Tribulam* vocare poſſemus, quod conſtabat ex aſſeribus dentatis cum orbiculis, & volvebatur ſuper rotis ferreis atque dentatis, quo excuſſis frumentis ſtipulam in areis conterebant, & in cibos jumentorum propter fœni ſterilitatem paleas comminuebant, Hieron. *Comm. in Am. c.* 1. Quod ſine dubio inde, quia Pœni id fabricare docuiſſent, *ploſtellum* Punicum dictum eſt a Varr. 1. *de re ruſt. c.* 5.

IX. Ex eo vero, quod Hipp. *l. de articulis f.* 799. *edit. Foëſii*, maxillæ fracturis ſanandis habenas ex aluta Carthaginenſi, ut quæ ei operi, quia valida ſimul & mollis, valde accommoda ſit, jubet adhibere, colligas Pœnos etiam τῇ βυρσοδεψικῇ præ reliquis gentibus tum excelluiſſe, & ab iis opificii illius δείγματα Græcos maxime petere conſueviſſe: quin idem Hipp. teſtimonium de mercimoniis eorum, quod coria, variis uſibus parata, in Peloponneſum & reliquam Græciam uſque deportarent, permutantes cum fictilibus Atticis, quæ Æthiopibus in Inſulam Cernen, (qua de re V. *ſ. c.* 2. *n.* 14. e Scylace,) advehere ſolebant; & quod Pollux *l.* 5. *c.* 4. e Xenophontis cynegetico præcepto, λίνον Καρχηδόνιον ad retia, laqueos & caſſes commendat, fidem faciet.

X. Pelles vero & coria ab Æthiopibus iſtis coemere conſueviſſe, ſcribit *l. d.* Scylax; Οἱ δὲ ἔμποροι, inquit iſte, εἰσὶ μὲν Φοίνικες, εἰσὶ δὲ οὗτοι Αἰθίοπες πρὸς οὓς διατίθενται. Πωλοῦσι δὲ δέρματα ἐλάφων, καὶ λεόντων, καὶ παρδαλίων, καὶ δέρματα ἐλεφάντων, καὶ ὀδόντων, (nota aſteriſci ab Hœſchelio adpoſita, de mendo monet. Id ego eluo, legoque ὀδόντας, & intelligo Æthiopas iſtos ebur vendidiſſe Pœnis, quod horum potius,

 quam

quam Phœnicum Aſiaticorum, uti putat Cluver. *l.* 1. *Sic. Ant. c.* 2. fuerit iſta duodecim dierum itinere a Columnis Herculis navigatio: *V. ſ. c.* 2. *no.* 13.) καὶ τῶν ἡμέρων βοσκημάτων.

XI. Iiſdem Pœnis non immerito tribuas & *laternas* eas, quæ ſive e cornu in laminam ſecto, Plin. *l.* 11. *c.* 37. ſive e ligno, ſive e corio, quod ex Ariſt. 5. *gener.* 1. & Gal. 2. *de ſimpl. med. fac. c.* 5. probant, ſive etiam e vitro (nam & Sidon artifex vitri, Plin. 5. *c.* 19. Strabo *l.* 16. de ψάμμῳ ὑαλίτει juxta Sidonem; alii Sareptæ officinas fuiſſe vitrarias, e nomine probare ſatagunt: & ſpecula excogitavit, Plin. *l.* 36. *c.* 26. aluitque etiam ante quingentos annos artifices vitri, quod tum haberetur pro præſtantiſſimo, teſte Benjam. Tudel. *in Maſſaoth.*) confectæ. Dictæ igitur fabricæ ligneæ, quia Punicæ & a pultifagis fabris barbaris, (uti Plautus Moſtel. *a.* 3. *ſc.* 2. *v.* 139. nominat Pœnos,) facta, quod & lingua ipſa Punica dicta iiſdem Pœnis adſerenda ſit & Arabibus eatam, quam lingua ipſa Punica non tribuendæ, ut qui talium nullum forte uſum juxta & linguæ notitiam habuerunt, inconvulſibiliter adſtruunt.

XII. *Malum* vero Punicum & *pomum* Punicum, quam ſignanter Arabibus non adjudicat Plin. *l.* 13. *c.* 19. *Africa*, inquiens, *circa Carthaginem malum Punicum, cognomine ſibi, vendicat, aliqui granatum adpellant.*

XIII. Ipſum floris ejus nomen, quo a Græcis & Latinis, Dioſc. *l.* 1. *c.* 27. Plin. *l.* 3. *c.* 19. etiam ante Arabas in re medica claros, *balauſtium* nuncupabatur, ab his illos non mutuatos eſſe, nec hiſce fuiſſe cognitam rem ipſam, nec Punicum pomum pro Arabico habendum eſſe, evincet, Arabes *gielenar* nominant: Avic. *c.* 112.

XIV. Omnium vero clariſſime veritas ejus, quod ſentire de lingua Punica profeſſus ſum, & dictorum hactenus omnium, liquet e Bernharti Aldrete laudato ante ſcripto, de quo, quod ſecundum me ſic pronunciet, jure mihi gratulor. Ejus *l.* 1. *c. ult.* differentiam linguarum Phœniciæ, Punicæ & Arabicæ tradit: *l.* 2. *c.* 8. voces linguæ Punicæ veteris, quæ in Hiſpaniam commigrarint, in eaque hodieque retineantur, diſtinguit ab Arabicis; & expreſſe *l.* 1. *c.* 32. *p.* 128. *Los Phœnices*, inquit, *i Penos unos eran, contodo ſe reconocia alguna diferentia en la lengua, como le enſenna ſan Hieronymo prol.* 2. *Epiſt. ad Galat. mucho major la auria entre la Arabe i Punica.* Idemque docet *c.* 21. *p.* 107. & *l.* 1. *c.* 23. *No ſolo ſon los Phœnices gente diſtinta i mui apartada de los*

Arabes

Arabes per viver, como viven en provinoias tam ſeparadas i remotas, ſino tam bien, porque en trato condition i naturales fueron mui diverſos i quaſi opueſtos. Præterea *l.* 1. *c.* 25. rationibus quibuſdam probat, Phœnices in ſocietatem vel bellorum vel imperii nunquam admiſiſſe Arabas, ſed ab iis quaſi naturali inſtinctu abhorruiſſe, inſtitutis etiam, moribusque diſcrepaſſe, *c.* 30. Idem feciſſe Tyrios & Carthaginenſes *c.* 29. & 31. Si igitur adeo diverſæ gentes Arabes & Phœnices, ſi nihil tam commune habuerunt, etiam linguæ, quibus uſi fuere ii, Arabica & Punica, haberi debebunt pro diverſis. Hæc vera eſt de lingua Punica ἀρχαιολογία.

Caput XII.

Summaria.

Plautina Pœnulo hactenus intacta & obſcura lux aliqua. I. *In ea fragmentum e lingua Punica reſiduum, quale nullibi ſcriptorum veterum reperire eſt.* II. *Romanis lingua Punica cognita & æſtimata.* III. *Plautina Punica reduci ad Ebraiſmum, & ex eo explicari poſſunt: ejusque ſpecimen illuſtre e CL. Seld. Synt. de Dis Syris.* IV. *Elion Phœnicibus Deus, i. e. excelſus* ἕλη *vetuſtum Græcum, unde Latinum Sol, ex Ebræo El.* V. *Sanchouniathon quis, & quando vixerit.* VI. *Scriptores rerum patriarum Phœnices alii a Læto quodam, de quo emendatus Tatianus, in Græcam linguam verſi.* VII. *Duodecim nomina Dei myſtica.* VIII. *Eorum fama ad gentiles etiam venit.* IX. *Joſephi Scaligeri e meritiſſimo laus.* X. *Et J. Philippi Paræi.* XI. *Longolius male, quod Punica in Romano codice Plauti reperta non edidit.* XII. *Haudoni, ſalutatio Punica.* XIII. *Scitiſſimum epigramma Antipatri cujusdam reſtitutum & expoſitum.* XIV. *Gellius correctus: Ejus fruſtratio circa* τὸ *haudonis.* XV. *Muthumbal, dominus inferni vel mortis.* XVI. *Bar-becceh, i. e. filius lacrymarum, miſer & lacrymis dignus. Ben-pharnaſah, filius cibationis, i. e. procurator, diſpenſator, actor, ſervus: ben-ſchamak: Benath noctis,* ἐπινυκτίδες. XVII. *Baalſamen, Baaleth ſchamaim,* Βῆλτις, Βαάλτισ, *Luna, Juno, Beliſama Europæorum, Urania* Λιβύων, *Aſtarte Phœnicum idem numen.* XVIII. *Inſula Gorgatides hodie Capo Verde.* XIX. *Punica Plautina habita pro fictitiis* Φλοιακ@ *alicujus, quia non intelligebantur: B. F. ſcilicet.* XX. *Longolius de ſtupore & temeritate caſtiga-*

ſtigatus. XXI. *Punica lingua peritus fuit Severus Imp.* XXII. *& Autaritus Gallus tempore belli Punici I.* XXIII. *Punica Latinis literis ſcripta viſa barbariora.* XXIV. *Græca olim a typothetis per Latinas literas expreſſa.* XXV. *Helinandus Monachus, & Antoninus Archiep. Florentinus mali Græci.* XXVI. *Græca, Latinis literis exarata, obſcura.* XXVII. *Tertullianus inde explicatus, & expleta in eo lacuna poſt J. Gothofredum.* XXVIII. *Græca olim ſine accentibus ſcribebantur.* XXIX. *Romani, etſi lingua Punica callentes, de literis tamen & ſcriptione ejus non fuere ſolliciti.* XXX. *Etruſci Syriaca lingua utentes, characteribus Syris omiſſis, Græcorum literas, ſed inverſas, uſurpavere:* XXXI. *uti Phœnices, cum in Græciam veniſſent, literas fabricaverant ab illis, quibus in patria uterentur, alias.* XXXII. *Judæi Germanicam, characteribus Ebraicorum æmulis, exprimunt.* XXXIII. *Litera Punica & modus ſcriptionis Pœnorum oblivioni æterna tradita.* XXXIV. *Litera linguæ Syriacæ, Samaritica, Æthiopica, Chinenſium & Malaccanorum ex Ebrais elementis formata.*

SI nunc eodem modo, quo hactenus Pœnorum, Arabum origines, & eorum linguæ hiſtoriam, ac fata ex antiquitatis ſacrario producerem, res quidem hæc fieret multo clarior. Sed vereor, ne ea ſint λύχνος ἐν μεσημβρίᾳ. Superſedebo igitur labore eo, & ſi de veritate hactenus adſertorum quis dubitet, adhuc eum ad Plauti Pœnulum relegem, e qua ipſe ſibi, etiam monente vel facem præferente nemine, ſatisfacere, & errorem de lingua Punica imbibitum dediſcere, poterit.

I. Eſt enim in ea *actus* 5. *ſc.* 1. fragmentum nobile, quod unicum tamen & ſolum (niſi tabulæ æneæ Eugubii repertæ, quæ in Op. Grut. *p.* 142. leguntur, & ipſæ Punica lingua conceptæ ſunt potius, quam Etruſca, quod viſum hactenus pleriſque) ex omni antiquitate ævi dentem omnicarpum effugit; e quo, tanquam e fimbria veſtis, lingua Punica vetus innoteſcet.

II. Inducit Poeta feſtiviſſimus Hannonem quendam Karthaginenſem, ſua Punica mox & Latina lingua loquentem; quæ tum, quod Romani ipſi in Africam crebro trajicerent, & Pœni in Italia jam non eſſent adeo hoſpites, Romæ, ſi non in vulgus, nota tamen eſſe & uſurpari cœperat. Hannibal enim bello Punico II. transcenſo Saltu Pyrenæo, perruptis Galliis, & ſuperatis Alpibus magnam Italiæ partem occupaverat,

moratus

moratus in ea cum exercitu ſexdecim annos. Et capta Carthagine periti linguæ plurimi erant inter Romanos. Quos tamen omnes præceſſit D. Syllanus: *Iis negotium a Senatu datum transferendorum in linguam Latinam viginti octo Magonis Pœni de Agricultura memorabilium voluminum:* Plin. *l.* 18. *c.* 3. Quæ Caſſius Dionyſius Uticenſis Græce verterat libris viginti, & Diophanes quidam Nicæenſis Bithynus ad Dejotarum Regem ſex epitomis circumſcripſit: Varro 1. *de re ruſt. c.* 1. Colum. *l.* 9. *c.* 14.

III. Ejus idiomate verſus primus, in codd. maxime emendatis, ad hunc modum concipitur:

Ny ethalonim valon uth ſi corathiſima conſith.

Tam clara hic Ebraiſmi veſtigia ſunt, ut cetera, quæ depravatiſſima ibi ſequuntur, eidem etiam idiotiſmo reſtitui deberi, merito cenſeas. Et quæ attulimus Hannonis exaranda forſan erant ei, qui ſermonem illum a lepidiſſimo Poeta illuc traductum librarius primum transſcripſit, his pene ſyllabis:

Na eth elionim veelionoth ſe quara otham makom hazoth: quæ parum a corruptis Plautinorum exemplarium diſſident, ſi ineptas ſcilicet juncturas, atque imperitas verborum diſtinctiones, quæ a deſcriptoribus peccatæ ſunt in re non intellecta, tollas. Et *conſith* in veteribus nonnullis editionibus *comzet* legitur, quod propius accedit. Sic autem mere Ebraica ſunt; & rhythmus, ad eum quem protulimus modum, ita ſcribendus:

נא את עליונים ועליונות
שקרא אתם מכום הזאת׃

Id eſt, ſi verbum verbo reddideris:

Obſecro ſuperos ſuperaſque,
Quibus contigit locus iſte.

Id ipſum ſonat, quod verſio iſta apud Comicum:

Deos Deaſque veneror, qui hanc urbem colunt.

IV. Phœnicibus enim, a quibus Pœni, Deus עליון *Elion*, ex Ebræo אל *El*, quod Servius *Hel* effert, & *Solem* interpretatur; veteres Græci Ἔλη dicebant, poſteriores Ἥλιος: Siſenna *Alon* effert, cujus plurale *Alonim* pro *Elionim v.* 4. habetur. Idem vero eſt *Elion*, qui Ζεὺς ὑψιμέδων, ὑψικράνιος, ut adpellatur in Phœnicum Theologia apud Euſeb. 1. *Præp. Evang. c.* 10. *excelſus, ſummus, altiregens:* Ἐλιοῦν Philoni Byblienſi, qui res Phœnicum κατὰ τὴν Φοινίκων διάλεκτον deſcribentem Sanchou-

niathonem Græce vertit libris IX. ut eſt apud Euſeb. *l d. c.* 9. (Porphyrius *l.* 2. περὶ ἀποχῆς octo dicit; fuerat ſcriptum θ, ex eo factum η in Euſeb. Codice.)

V. Iſte vero Sanchouniathon Berytius, (Suidæ Tyrius,) Troicis temporibus antiquior (προχρονισμὸν hic eſſe oſtenſum a Scalig. *not. ad fragm. Vet. Græc. ſel. f.* 36.) φιλαλήθως τὴν παλαιὰν ἱςορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγὼν συνέγραψε: Porphyr. *l.* 4. apud Euſeb. *l. d. veterem hiſtoriam partim e civilibus urbium ſingularum, partim e ſacris templorum commentariis compoſitam perſcripſit.*

Vide Add. n. 4. VI. Præter Sanchouniathonem res Phœnicum lingua patria conſignavere Theodotus, Hypſicrates & Mochus Phœnices, quorum ſcripta in Græcam traduxit, (teſte Tatiano λόγῳ πρὸς Ἕλληνας Χαῖτος,) Chætus quidam: ita ejus nomen in edit. Tigur. Friſii A. 1546. in Baſilienſi Orthodoxogr. A. 1551. in Lutetiana Fr. Morelli apud Sonnium A. 1615. expreſſum eſt, retinuitque Caſaub. *Anim.* ad *Athen. l.* 3. *c.* 6. Euſebius vero edit. Pariſina A. 1627. Ἄσιτον; Aſitum adpellat: & ſic Scaliger *f.* 24. Franc. Vigerus Soc. Jeſu, editor Euſebii nuperus, utrumque nomen, *notis ad illum locum*, ponit, ſed neutrum ſe alibi reperire addit. Ejus vero ſcriptoris, cujus opus de rebus Phœnicum periit, etiam nomen verum eadem fortuna fuiſſe, video. Id e corruptis iſtis divinare in proclivi fuit, quod & ipſi reſtituo, Λαῖτος; hoc enim in utrumque Χαῖτος & Ἄσιτος, ob literarum Λ Χ & Α ſimilitudinem per librarios inadvertentes, abire facile potuit. Mirari autem non deſino, tot ſagacibus doctisque viris, quorum indefeſſa diligentia cum pari felicitate ſolertiaque conjuncta, in talibus mortalem omnem ſollicitudinem ſupergreditur, mendam non ſuboluiſſe, cum Λαῖτον ἐν Φοινικοῖς, *Lætum in Phœnicum rebus* a Clem. 1. *Strom. f.* 239. edit. Heinſii A. 1616. laudatum, & cum Menandro, Tyriorum res geſtas etiam Græce tradente, compoſitum ſcire potuerunt. Hæc de Læto reſtituto, quo ſic Bibliothecæ Græcæ per me ſint auctiores.

VII. *Elion* vero eſt ipſum e XII. myſticis Numinis nominibus apud Ebræos, idque ad inſtar Regum Babylonicorum Aſſyriorumque ad nomen ſuum adſcivit Rex Tyri, Pygmalion. Decem enumerant Hieron. *Ep. ad Marcellam*: Epiphan. *Hær.* 40. Caninius *Diſquiſit.* ad *loca obſcur. N. T. p.* 29. addit duo, XI. *Sur*: XII. *Abir*, P. Merula ad *Ennii Annal. l.* 1. *p.* 245. ad quorum ſimilitudinem facti ſunt ſine dubio, ficti-

que

que etiam gentilium XII. *Dii Conſentes*, Ambroſ. *l.* 5. *Ep.* 29.

VIII. Quorum & famam ad Græcos perveniſſe, ex eo ſciri poteſt, quod ἐγκωμιοντῶν δώδεκα Θεῶν Heraclitus Poeta lyricus ſcripſerit, teſte Laertio. Quod Ariſtophani illi *Avib.* Demoſtheni in Ariſtocratem, Ariſtophonti Comico in Pythagoriſta, noti, depictique in Stoa, Pauſan. *in Attic.* quod ara apud Lectum Deorum XII. Ἀγαμέμνονος ἵδρυμα, Strab. *l.* 13. quorumque nomina duobus in augurum libris verſibus fuere comprehenſa, auctore Scal. *in* 1. *de plant. p.* 9. quos Ennio tribuit Apul. *de Deo Socratis*, & Capella *l.* 1. *de nuptiis Merc. & Philol.* Neque ita forſan conclamatum eſt de ceteris, quin ex Ebraiſmo veræ lectiones, (variant enim in his fere pro numero codicum) conſtitui, & omnia ad ſuam orthographiam redigi & explicari poſſent. Idque ei, qui verum videre voluerit, facile perſuadebit, Punica iſta Plautina ex Arabica lingua non pendere, nec hujus in iſtis veſtigium volamve adparere.

IX. Vidit hoc & perſpicaciſſimus Scaliger, qui, quum eſſet Arabicantium in Europa princeps, ad Arabicam tamen linguam Punica iſta non pertinere docuit, quum Ep. ad Steph. Ubertum Med. D. & Prof. Ling. Oriental. Pariſ. *Plautina*, inquit, *Pœnoli dialectus parum abeſt a puritate Ebraiſmi.* Quod de Arabicis nemo dixerit. Et alibi: *Punica lingua tum pene erat Ebraica.* Cujus Viri judicio omnis eruditus orbis adſurgit merito, ut qui unus plures linguas, quam Europæorum quisquam, tenuit, cujus domus orbis Muſæum erat, qui, quæ cuncti ubique ignorarent, ſine ulla moleſtia explicare poterat.

X. Et non inſcitus eſt labor J. Philippi Paræi, qui, quum Plautum recenſeret, Ebraicis characteribus illa Pœni Hannonis nobis delineavit, majorem a Doctis gratiam initurus, ſi ad Ebraiſmum ea omnia examinaſſet, reduxiſſetque, & veras lectiones ex eodem nobis ediidiſſet. Ii, quibus vacat, & quorum in re Grammatica regnum eſt, hic quod agant, habent. Certus autem ſum, & de eo illis, qui hic experiri volent, fidem meam obſtringo, ſi quæ per ineptos librarios (ut fieri ſolet in barbaris & non intellectis) juncta ſunt, ſejungantur, quæ ſejuncta, jungantur, quæ luxata, reponantur, jam ipſa fere Ebræa & intellectu facillima ſeſe per totam ſcenam primam offerre. Subſidium ei operæ etiam aliquod erunt Latina ea, quæ ſubdidit Comicus, quaſi metaphraſin Punicorum; quanquam iis deeſſe tres-quatuor verſus conjicio, ut & Punicis nonnulla; Romanus enim codex, præterquam quæ in vulgatis hodie leguntur, aliquot ejus farinæ habebat, fide Chriſtophori Longolii *Adnotat.*

 in

in Plautum edit. Colon. Ao. 1538. *p.* 601. Malum ſit iſtis, per quos Latina perierunt!

XI. Longolius vero non caret ſcrupulo ſocietatis illorum occultæ, dum Punica, in Romano ſibi viſo codice reperta, non edidit; ut puto, Punica erant, legi non debebant, ſcilicet.

XII. In ſcena altera *v.* 38. *Havo donni*, vox ſalutantis Pœni eſt, Ebræorum εὐκτικὴ חוה, id eſt, *vive*, *ſalvus ſis*; & προσφωνητικὴ *donni*, ex *Adonai* formata, quaſi dicas, *ſalve domine mi*; a quorum alterutro noſtrum *have*, Scal. *de c. L. L. c.* 17. Ab altero vero Hiſpanorum *don* & *donna*.

XIII. Scite expreſſit hanc Antipater *Epigrammate in Meleagrum Tyrium*, *Antholog. l.* 3.

Ἀλλ᾽ εἰ μὲν Σύρος ἐσσὶ, ΣΑΛΟΜ· εἰ δ᾽ ὧν σύγε Φοῖνιξ
ΑΥΔΟΝΙΣ· εἰ δ᾽ Ἕλλην, ΧΑΙΡΕ, τὸ αὐτὸ φράσον.

XIV. Doleamus autem non habere nos octavum librum Noctium Atticarum Gellii, cujus capite 12. lemmatis, quod reliquum eſt, fide docuerat *Eudones*, quod homines Afri dicunt, non eſſe verbum Pœnicum, ſed Græcum. De hac ipſa voce enim ibi egiſſe e codice vet. mſcr. Biturigum, in quo *Eupſones* reperit, feliciter conjecit Scaliger F. Editiones Pariſina H. Stephani Ao. 1585. & Lugdun. J. Tornæſii Ao. 1592. vocem nihili, & quæ ne legi aut pronunciari quidem poteſt, *Qupſones* præferunt. Sed cauſa fuiſſe caſurum, neque perſuaſurum nobis, τὸ *haudonis* eſſe Græcorum *lexin*, de Gellio certus ſum. Eſt enim revera Punicum. Saltem argumenta in eam rem hominis literatoris cognoſcere liceret: nam & falſum veri coloribus fucatum delectat.

XV. Nomen *Muthumbalis, ben-chadreanech v.* 35. ſi ad ea examinetur, quæ ſupra de gentilitiis Pœnorum & *chazri Anacim* dixi, & ipſa clare docent, Punica hæc e Phœnicia ſeu Cananæa lingua eſſe. *Muthumbal* autem ſonat *Deum* vel *Dominum Averni*, Ditem ſeu Plutonem.

XVI. *Vſ.* 24. *Me-bar-becceh*, inquit Pœnus: מֶה בַּר בֶּכֶה *quam lacrymarum filius*, quam infelix ſum ego & deflendus! Iſtis reſpondet Milphioni, qui ipſum ſalvere juſſerat; qui ſcil. ſalvus eſſe poſſit, & χαίρειν qui filias amiſiſſet? Ebræi adpellant בני *filios*, a re qua ſunt præditi, qua abundant, quam tractant: Tarnov. *ad Zach. c.* 4. *v.* 14. Druſ. *l.* 1. *Qu. Ebr.* 79. Buxt. *l.* 2. *Theſ. Gramm. c.* 3. *Ita* בְּנֵי תְמוּתָה *beni themutha*, *filii mortis*, i. e. homines morti deſtinati, Pſal. 78. *v.* 12. 102. *v.* 21. בֵּן פַּרְנָסָה *ben pharnaſah*, *filius cibationis ſeu gubernationis* Onkeloſio *Paraphr. Chald. Gen.* 15, 2. pro *ſervo actore*, cui peculium domini & rationes

curæ

curæ erant; & qui reliquis cibaria præſtabat, diſpenſatore, arcario, quem Moſes בֶּן־מֶשֶׁק *ben meſchek*, *filium diſcurſitationis in domo*, cujus pedibus & inſpectione omnia domeſtica obeuntur, adpellat. Avicennæ *l.* 4. *fen.* 7. *tr.* 3. *c.* 10. *benath noctis* ſunt *ulcuſcula*, ſeu puſtulæ, magnitudine infra fabam, ſed ſupra quam ex iis dolor, orta in eminentibus partibus, præcipue noctu, Celſus *l.* 5. *c.* 28. Græcorum ἐπινυκτίδες ὅτι νύκτωρ ἐγίνοντο Gal. 2. *m. m. c.* 2. & noctu hominem vehementius adfligere ſolent.

XVII. *Verſu* 57. *Balſamenieraſan* eſt in vulgatis codicibus. Diſtinguo, quæ male connexa ſunt, & lego *Bel-ſamen ieraſen.* Imprecatio eſt, ut hominis nihili Milphionis, qui ſic ludos fecerat Pœnum, & verba ejus omnia ridicule fuerat interpretatus, præterque ſenſum, fraudes ac irriſiones retundere velit Juppiter. *Baalſamen* enim ἐςὶ παρὰ Φοίνιξι κύριος ὐρανῦ; Ζεὺς δ' Ὀλύμπιος παρ' Ἕλλησιν, ait Philo Byblius. Et *Baaleth* ſeu *Baghalam ſchamaim* eſt βασίλεια Βῆλτις, *Baaltis*, *patrona*, *duenna* Hiſpan. *domina* ſeu *regina cœli*; *meleceth haſchamaiim* מְלֶכֶת הַשָּׁמַיִם Jerem. 7. & 44. Luna Europæis *Beliſama*, ut teſtantur Inſcriptiones antiquæ: Urania cœleſtis, Luna, Juno, ἀρχηγέτις καὶ πατρῷα Carthagini, ut Pallas Chio, Plut. *l. de Herodot. malignit.* & Athenis, Lact. *l.* 1. *c.* 15. & Uraniæ cognomine Venus Corintho, Pauſan. *Hebo*, Ἥβων, qui cum *Sole* idem, Neapoleos Deus tutelaris, Jul. Cæſ. Capacius *l.* 1. *Hiſtor. Neap. c.* 14. & Romanæ urbis cuſtos Minerva, Enn. 1. *Annal.* Dio *l.* 34. Hinc eſt quod C. Gracchus Junoniam Ἡραίαν, cognominat Carthaginem, Plut. *in Gracchis*; quia Juno antiquiſſimum eorum numen a Phœnicibus & Syris, a quibus Arabes accepere, communicatum Pœnis.

XVIII. In ejus templo Carthagine Hanno duarum Gorgonum cutes (ſunt qui ſimiarum inſolentis magnitudinis, eoque terribilium fœdarumque aſpectu exuvias fuiſſe, putant;) argumenti & miraculi loco ex Inſulis Gorgatidibus, quas hodie Promontorii Viridis adpellant, allatas repoſuit, Plin. *l.* 6. *cap.* 31. quæ & ibi ſpectabantur uſque ad captam urbem: deque iſta Herodian. *l.* 5. *c.* 15. *Simulacrum Uraniæ Carthaginenſibus, omnique Africæ venerabile, juſſit* (Baſſianus Caracalla) *adferri*; ſcil. Romam, memoriæ & honori parentis Severi, qui Afer. Λίβυες μὲν αὐτὴν Οὐρανίην καλῦσι. Φοίνικες δὲ Ἀςροάρχην (ficto, ad Aſtarten ſignificandam, quod verum numinis nomen, vel etiam corrupto ibi, vocabulo) Σελήνην εἶναι θέλοντες. Et hinc Africæ Deum Tertull. *Apol. c.* 23. *cæle-*

ſtum vocat, q. d. ὐρανίωνα, alii *Uranum*, alii *Cælum* Pœnis, inprimisque Carthaginenſibus peculiariter adſignantes ceu ἑςιαῖον familiarem & proprium eorum urbi. Ex hiſce intelligimus, cur, quod eſt apud Philoſtr. *l.* 4. *Apollonianor.* malus Punica ſola in honorem Junonis plantari conſueverit; ſc. auctori ſuæ Gentis, & Urbis tutelæ debebant hunc cultum Pœni. Deplorare igitur ſatis nequeo, fuiſſe tot, qui Plauto adeſſent, eique ſalutarem manum adhiberent, & juventutis bono exponerent decimæ hujus Muſæ lepores, Gratias & Veneres, neque veniſſe cuiquam in mentem, qui hæc Hannonia emendate legerentur & intelligerentur curare.

XIX. Quin fuiſſe ſuſpicor, a quibus pro fictitiis ea, pro ludis hiſtrionis, (quod genus minime vera pro veris in theatro venditare ſolet, tantum ut plebem naſo ſuſpendat;) & pro logis haberentur, eodemque loco, quo illæ apud Gal. 4. *de differ. pulſ. c.* 1. & Laert. *Zenone*, *bletyri* & *ſcindapſus*, λέξεις ἀσήμαντοι, quibus ὥσπερ παραπληρώμασιν uteremur, & quo illa coci *Pſeudolo-Plautina divina condimenta, quibus vitam ſe prorogare poſſe hominibus, & in quorum odorem cœnet ipſe Juppiter*, λαπίζει.

Epitaphium Chr. Longolii a P. Bembo poſitum Patavii Ao. 1522.

XX. & XXI. Lego etiam non ſine ſtomacho, qui nænias ea vocet, quaſi nugas dixerit, & pictam in pariete nebulam. Summa Viri propter eximiam in literarum ſtudiis præſtantiam Romanam civitatem adepti, & omnibus bonis artibus præditi incogitantia, quæ non intelligas, non tantum ἀδιαφορεῖν, ſed & contemptim habere! Docti alii, ſi in talia incidant, quo ingenii acie pertingere nequeant, admirantur potius, quam abjiciunt. Quomodo ſediſſe Viri boni animo potuit, Plauti ævo Punicam linguam vel omnino nullam fuiſſe, (hoc enim ſenſiſſe putandus eſt, qui hænias eam vocat,) vel ejus inter Latinos nullum fuiſſe uſum, cum quarto poſt Plautum ſeculo Sept. Severum, qui ſolus ex Imperatoribus Afer erat, Lepti natus, Punica eloquentia, præter literarum Græcarum Latinarumque & Matheſeos peritiam, promptum fuiſſe laudarit S. Aurelius Victor.

XXII. Et cur Romanis ejus linguæ cognitionem adimemus, cum ii, quos hi habebant pro barbaris, etiam Galli ejus non fuerint omnino rudes. De Autarito Gallorum mercenariorum contra Carthaginenſes bello Libyco, mox a confecto Punico I. duce Polyb. *l.* 1. *f* 80. πάλαι ςρατευόμενος ᾔδει διαλέγεσθαι Φοινικιςί: *& fuiſſe in illo exercitu plures, qui,* διὰ τὸ μῆκος τῆς προγεγενημένης ςρατείας, *cum ſe blandius invicem compellabant, Punice loquerentur*, ſcribit. *Græci & Latini de peregrino*

ſermone

ſermone (Punico etiam) *ſatis multa præpoſtere comminiſcuntur*, ait Semo Scaliger. Etiam Longolius huic verbo fidem fecit, qui eum Pœnulo Plautina a ſeptendecim ſeculis reliquum pro commento jociſtæ, & ludionis ſcenici traduxit poſteritati; cujus quidem judicii ſiniſteritatem hoc ſale perfricare oportuit. *Vide Add. n. 5.*

XXIII. & XXIV. At ſi conjecturæ rationabili locum quis dederit, credet hæc Punica ideo lectoribus Plauti viſa hactenus fuiſſe barbariora, immo indigna quæ legerentur, vel curarentur, quod characteribus Latinis exarata eſſent. Neſcio enim, ut de me id dicam, quod alii de ſe experiri poterunt, quæ alienæ linguæ literis ſcripta ſæpe invenio, quam mira, quam abſurda, quam ignota ſe mihi objiciant; quæ ſi linguæ ſuæ literis exſcribam, jam plana, jam nota ſunt, adeo ut ſtuporem meum accuſem ſæpe ipſe, qui quod erat, non viderim. Sunt talium in veteribus manuſcr. ll. & codd. Latinis ſub initiis artis typographicæ, quando Græcorum characterum nullus dum erat uſus, excuſis plurima. In exemplari vetere Boethii de *Conſol. Philoſ. l.* 1. *c.* 4. ubi hodie legimus Pythagoricum illud ἕπε θεῷ; id ſic expreſſum eſt: *eznias Deo*. In alio; *enjoyhenon*. In Lipſico Thanneri anno 1513. Græca deſiderantur, relicto ſpatio. In Juvenalis *Sat.* 9. Latinis ammixta hæc Græca ex emendatione Turnebi *Adverſ. l.* 24. *c.* 28. legimus: ἀυτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα κίναιδος. Ea in codice vetuſto Lipſiæ, anno 1507. per Jacobum Thannerum excuſo, ita expreſſa:

Ethus gar glyceos andra cinedon:

Monſtroſe! *Sat. XI.* ubi hodie legimus;

E cælo deſcendit Γνῶθι σεαυτὸν:

Græca omnino omiſſa ſunt.

XXV. & XXVI. Quidam Frigidi montis in territorio Beluacenſi Monachus Helinandus circa A. Ch. 1200. *Nothiſelitos* in *Compil. Hiſtor.* legit, & ſcripſit. Ille vero adhuc minus ferendus & puerorum pipulis excipiendus Archiepiſcopus Florentinus Antoninus, qui, cum Italia, inprimis vero patria ſua Hetruria, a barbarie literarum reſpiraret, circa annum 1440. jamque feliciter & fere inter Italas prima Græciſſaret, (teſtes tot libri Græci, quos in Latinum ſermonem tum verſos Florentinis debemus,) non corrigere novit Monachi ſeculo ſolum infelicis errorem, ſed ut apud ipſum *volum.* 3. *tit.* 18. *c.* 5. & hodie ita legeremus *Nothiſelitos*, voluit & fecit. Hieron. *Com.* 7. *in Eſa.* 22, 1. *Aquila*, inquit, *poſuit*, *ce* per *tuim*; ita ſcriptum reperimus in cod. vetuſto:

Græca,

Græca, καὶ περτοί νῦν: Druſ. *Cent.* 1. *Miſc.* c. 98. obſervaruntque ſimilia plurima apud ſcriptores Latinos, Plautum, Ciceronemque maxime eruditi, quæ, cum Græca eſſent, literis Latinis expreſſere librarii, & crucem fixere ſic interpretibus, donec quod eſſet aliqui ſubodorarentur, & locos plane depoſitos inſigni felicitate facilitateque ex alia lingua reſtituerent, exponerentque.

XXVII. Quam varia vero commenti ſunt Critici ſuper illo Tertulliani *Apolog. c. 9. elaune ten matera*, donec qui ſimpliciſſimum eſſe, & plane Græcum, ἔλαυνε τὴν μητέρα, conjiceret, reperiretur? & in iſtis ejusdem, *l. 2. ad Nation. c. 4. Ajunt quidam propterea Deos fuiſſe adpellatos, quod thin & ſieſta procurrere ac motari interpretatio eſt*: τὸ *thin* θέειν vel θεῖν, τὸ *theeſta* (ita enim legendum) infinitivus verbi medii Græcorum θέεσθαι eſt. Lacunam in Agobardi Epiſcopi Lugdun. librorum Tertulliani *ad Nationes* exemplari, quod unicum, quantum ſcimus, ſuperfuit, & e quo CL. Gothofredus eosdem poſt 1400. annos Reip. literariæ bono nuperrime publicavit primus, hoc loco adparentem apte quidem explevit, quem laudavi, editor doctiſſimus: ſed mendam inſidentem non eluit pari felicitate. Ἐζέεσθαι enim, quod ſubſtituit edito *ſieſta*, nihili verbum eſt, & etymon voculæ Ζεὺς ſubindicare ſic Tertulliano, quod viſum ipſi, non fuit in animo. Nam Ζηνὸς adpellatio unius Jovis propria eſt: hic autem de nomine Dei generali, & quod omnes Deos includeret, ejusque etymo agit Tertullianus. Emendatiuncula igitur e conjectura mea tantiſper obtineat, quæſo, dum ſagacior quis extundat melius aliud: ſpero autem ſe probaturam ſatis intelligentibus.

XXVIII. Anno 1512. Lipſiæ excudit Wolffg. Stockel. Sabellici Exemplorum libros, quibus præmiſſa eſt Epiſt. B. Rhenani *ad J. Fr. Apezonibus*, continens octo ſenarios Græcos. Ii Græcis typis exſcripti ſunt, ſine tamen accentibus, idque in Bibliis V. & N. T. ſic olim fuiſſe, teſtis eſt Epiphanius Salaminis Epiſcopus *l. de partibus Divinæ Scripturæ*, Fr. Ximenius *in edit. N. T.* Et obtinet id hodieque apud Cypri incolas Græcos, quorum vulgare dicterium hoc, Φάγε καὶ πίε εἰς τὸν τρόπόν σου, ἐνδύου δὲ κατὰ τοὺς ἄλλους: quod eſt, *comede ac bibe more tuo, ſed veſti te juxta alios*; ſine accentuum notis ſic exaratum conſpicere memini, Φαγε και πιειςον τροπον σου ενδυου δε κατα τους αλλους.

XXIX. Non autem veroſimile eſt, Romanos Plauti ævo tam calluiſſe Punicarum literarum notas; ſatis habuere plerique linguam, quæ barbara ipſis, non in publicum, uti Græca cum ſuis literis, docta, quadantenus

tenus intelligere, id quod converſatione ſola cum Pœnis adquirebant; unde linguam barbaram ſcripto prodituri, ſpretis figuris literarum barbaricis quadratis, & modo ſcriptionis a dextra ad ſiniſtram converſo, ſuis id faciebant literis; ea ratione qua Lucianus *Pſeudomante* verba oraculi Scythice, quia Scytha id reſpondebat, concepta Græcis expreſſit.

XXX. De Etruſcis etiam indicarunt Docti, eos, omiſſis Syrorum aboriginum ſuorum characteribus, Græcorum confinalium, & qui colonias in Tuſciam mitterent, literas adſciviſſe; invertiſſe tamen figuras, & ſuo ſcribendi ritui a dextra ad ſiniſtram ſic aptaviſſe. Cujus rei ſpecimen inſigne, juxta nonnullorum ſententiam, eſt tabula ænea Eugubii reperta, figuris literarum Græcarum inverſis inſcripta; quam diligentiæ Johannis Metelli Burgundi debemus; videndam in *Op. Inſcript.* Grut. *p.* 142. *&* P. Merulæ *Par.* 2. *Coſmogr. l.* 4. *p.* 793.

XXXI. Fecere Etruſci, quod Phœnicibus, horum progenitoribus, adſcribit Herodotus, ſcil. quod, cum Cadmo in Græciam advenæ, χρόνου προβαίνοντος ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμάτων, *juxta cum lingua etiam modulum literarum mutarint in alium ab eo, quo in patria utebantur*

XXXII. Non abſimiliter hodieque verpi Germanicam utcunque blatire callentes; literas vero ejus pingere neſcii, ſuis eam literis mutatis paulum quadratis Biblici characteris figuris, & ad ταχυγραφίαν adcommodatis, deſcribunt, quo fit, ut quæ Germaniciſſima ſunt, Germanica non videantur.

XXXIII. Iſto vero Romanorum, aliarumque gentium faſtidio, quod Punicam linguam ceu ἑτερογλώσσου βαρβάρου πλήθους negligerent, Phœnicum etiam & Pœnorum ipſorum ſuamet culpa, dum ſuam incurioſius, alienas majore induſtria tractarent, (quod ſupra *c.* 6. *n.* 8. *&* 9. docui,) factum eſt, ut figuræ literarum Punicarum, modusque ſcriptionis, (ſed & hunc ante totale deliquium linguæ mutaſſe numi Carthaginenſium, in quibus literæ a ſiniſtra ad dextram procedunt, contra quam ſolebant in Phœnicum & Tyriorum τῶν ἐκ παλαιοῦ, produnt:) & quæ ad eum pertinerent reliqua, prius etiam quam ipſa lingua, interierint, neque quidquam eorum hodie reſtet.

XXXIV. Et ſciamus præter quæ in memoratis numis, quos Pœnorum fuiſſe veriſimiliter dicitur a Doctis, oſtenduntur quadratis Syriacæ linguæ elementis aliqua ſimiles figuræ, & quæ perinde ut Samariticæ dictæ, item Æthiopicæ, Chinenſium & Malaccanorum ad Ebrææ linguæ

literas, ex iis ſcil. angulorum hebetatione, virgularum additione, ademtione, inverſione, natæ, reduci facile queunt. Alphabeti vero Punici characteres XXII. qui cum Samaritanis & Phoeniciis apud Scalig. *Anim. ad Euſeb. f.* 103. plurimum conveniunt, Aldrete *l.* 2. *c.* 1. depinxit. Iſti autem, quos pro Phoeniciis e Theſei Ambroſii *Inſtructione delle lingue ſtraniere* exhibet Mutius Panſa *Sermonum de Biblioth. Vaticana Italicorum P.* 4. *Diſc.* 9. *p.* 276. non ſolum numero, (ſunt enim XXV.) ſed & figuris ab illis differunt, & ſi quid video, e Græcarum notis formati ſunt, & propterea fictitii. Certe Phoenicum veterum, & ante Græcos celebrium, non fuere. Si vero Punica iſta Plautina, Phoenicum ſive Ebræorum literis exarata, reperiſſent Docti, non dubito, quin de iis ad Ebraiſmum referendis dudum cogitaſſent aliqui, & de explicandis inde non deſperaſſent.

CAPUT XIII.

SUMMARIA.

I. *Cicaion Ebræorum, Elcherva Arabibus, Elcheroa Pœnis & Syris eſt. Ergo diverſa iſta lingua.* II. *Ricinus Avic. eſt abhel meluch, q. d. granum regium: in eo correctus Saladinus.* III. *D. Hieronymi dormitatio.* IV. *Judicium grave B. Lutheri de Patribus, & candidum Photii.* V. *ἁμαρτήματα μνημονικὰ veterum quorundam ſcriptorum notabilia: levia etiam recentium nonnullorum.* VI. *Syri vocali o carent: eam exprimunt per a.*

I. TAndem non ſine cauſa mirum & novum id alicui videri poterat argumenti genus, demonſtrandæ Arabicæ & Punicæ linguarum ταυτότητι: D. Hieron. *Kikaion* Jonæ 4, 6. ſcribit, lingua Syra & Punica *elcheroa* dici. In officinis & gloſſis Arabicarum vocum Druſius invenit *elcherva*, *ricinus*: ergo Punica & Arabica linguæ ſunt eædem. Ita & Syra & Arabica erunt eædem, quia Syram & Punicam jungit Hieronymus; quia quod in Syra lingua *elcheroa*, id etiam in Arabicarum vocum gloſſis *elcherua*: nulla hic conſequentiæ neceſſitas; quin potius inde contrarium adſtruerem ita:

II. Quod Syri & Pœni *elcheroa* dicunt, (pono hoc, quamvis mendam eſſe ſciam; *cherva* enim verum *ricini* apud Arabas, Syros & Pœnos nomen; Κικι apud Græcos ex Ebræo: Avicennæ *abhel meluch*, q. d. *granum regium*; quod Saladinus *Comp. Aromatariorum* corrupte *albe meſuch*:)

meſuch:) id Arabes *elcherva:* ergo Punice aliter, aliter Arabice: ergo linguæ eæ non parum diverſæ: ergo non eædem. Deinde poteſt vox una iiſdem literis & ſignificatione in multis reperiri linguis, quod & ſupra tetigi. Inde vero linguas illas eaſdem eſſe concludere, quæ διανοίας ἀῤῥωςία?

III. & IV. Et quid ſi D. Hieronymum in re non magna, μνημονικοῦ ἁμαρτήματος reum quis perageret, Punicamque nominaſſe, cum Arabicam deberet, vel quod alii prave ſuggeſſerant, ita tradidiſſe contenderet. Omnium habere memoriam, & penitus in nullo peccare, divinitatis potius eſt, quam mortalitatis. Fuere Patres alti ſpiritus viri, &, ut ſic dicam, a Diis recentes; ingenia tamen omnibus conſummata fuiſſe, pernego: in Scripturis ob linguarum ignorantiam parum dextre quædam expoſuiſſe, notat B. Lutherus in aureo ſcripto, cui titulus: Schrifft an die Rathsherrn aller Städte in Deutſchland / daß ſie Chriſtliche Schulen auffrichten; *tom.* 2. *Jen. Germ. f.* 464. Druſius id probat de Chryſoſtomo ex ejus 7. *in Marcum Homilia*, *Comm. ad voc. Ebr. N.T. priore p.* 158. De Lactantio, *p.* 129. De Euſebio Emiſſeno circa vocabulum Σαβὲκ, *Sabech*, apud LXX. Sen. *Geneſ.* 22, 13. D. Hieronymus; De Nazianzeno Caſaub. *Exerc.* 16. *ad Ann. Baron. n. XI.* Εὐσεβεῖς μὲν τοὺς ἄνδρας, εἰς κέχρηνται, θείη ἄν τις. ἀκριβείᾳ δὲ τῶν λογισμῶν τὴν τῶν γραφικῶν μαρτυρίαν προτείνειν οὐκ ἔτι ὁμοίως φήσειε; quod de Diodoro Tarſenſi Epiſcopo candide & cordate Photius *Cod.* 223. *f.* 697. Impertinentes allegationes & hallucinationes hiſtoricas in ſcriptis Patrum crebras offendi, & interdum valde miras & pueriles, oſtendit Scaliger divino *de Emend. Temp.* opere paſſim: *Proleg. in Chronol. Euſebii. Elencho Trihæreſii* Serar: & Caſaub. *libro laudato.* Occurruntque tales οὐκ ἀπροσέκτως legentibus ſæpiuſcule.

V. Fieri potuit, ut in exprimendo nomine, in re non magna, memoria laberetur, vel etiam manus menti præverteret. Ita Cicero (vetera enim recenſebo, quia recentiora odioſa ſunt, & hodieque quisque caſtigatoris ſui, etiam æquiſſimi, hoſtis eſt accerrimus.) *l.* 2. *de Glor.* Ajacem pro Hectore: *l.* 2. *de Divin.* Agamemnonem pro Ulyſſe: Diod. Sic. Semiramidem pro Nitocri, Nabuchodonoſoris conjuge, & *l.* 12. Eupolin pro Ariſtophane: ut & Cic. *de Orat.* (qui tamen errorem hunc ſuum indicat ipſe & corrigit *l.* 12. *Ep.* 5. *ad Att.*) Plautus *Pſeud. a.* 3. *ſc.* 3. *v.* 80. Peliam pro Æſone vel Jaſone: Plato *in Theæteto* Euripidem pro Sophocle: Ariſtides apud. *Phot.* Gell. *lib.* 13. *cap.* 17. Servius Heſiodum pro Theocrito, ubi de hippomane χυτῷ,

quod de φυτῷ ſeu planta exponit perperam: Ariſtot. 2. *Ethic.* & Mela *l.* 2. *c. ult.* Calypſo pro Circe: Auſonius *Eid.* 9. *v.* 311. Achatem pro magnete: Clem. Alex. *l.* 7. *Strom.* ubi *de ſuibus*, Cleanthem pro Chryſippo; Seneca ex Ovidio allegat *l.* 4. *Qu. Nat.* quæ ſunt Tibulli *l.* 1. *El.* 7. Euſtat. ῥαψωδ. *Il.* λ. verba Xenophontis Sophocli: Hilarius in *Pſal.* 131. illud *Paſtorem altum*, quod Ezechielis eſt *c.* 34. Eſaiæ: Clem. Alex. *Extr. l.* 2. *Pædagog.* quæ Pauli ſunt ex 1. *ad Tim.* 2. Petro; Chryſoſt. *Comm. in Ep. ad Titum*, verſum, quem in hymnis Callimachi legimus, Epimenidi: Scaliger *ad l.* 3. *Hiſt. Anim. Ariſt. c.* 19. *apot.* 270. verba Luciani *Dial. de Dea Syria*, Herodoto adſcribit: Anaſtaſius Sinaita Patriarcha Antioch. *l.* 7. *Anagog. Contempl. in Hexaem.* apud Bignæum *Bibl. Patr. t.* 1. *f.* 227. iſtius, cujus & meminit Moſes Bar-Cepha Syrus, *parte* 1. *de Paradiſo*, ſententiæ, quod Adamus die 40. in Paradiſum fuerit poſitus, auctorem nuncupat Pyrrhonem Hiſtoricum & Chronographum; qui tamen Philon eſt: exſtat enim ſub hujus nomine, præter Chronicon Epitomen, etiam liber Antiquitatum Biblicarum, cujus fragmentum ab Adamo incipiens, pertextum uſque ad Saulis obitum vidiſſe, profitetur Fr. Sixtus Sen. *Bibl. l.* 4. eſtque ille ipſe, quem Mich. Glycas in *Annal.* Philonem Philoſophum auctorem Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ adpellat: niſi, quod videtur verius, typographi id potius σφάλμα eſt: Bupalum, qui ſculptor marmoris erat, Plin. *l.* 36. *c.* 5. pictorem fuiſſe, dicit Aeron, inque eum errorem & V. Obſopæum *not. ad Epigr. Græc. l.* 3. *t.* 25. induxit & πολυμαθέςατον Tiraquellum *Comm. ad Alex. Dier. Gen. l.* 3. *c.* 13. *f.* 53. quodque mireris in Pontifice Romano, Jeremiam pro Siracide allegat Alex. III. Epiſtola ad Henr. II. Reg. Angliæ, apud Hoveden. P. *poſt. annal. f.* 506. & in Theologorum γραμματικωτάτῳ, Eraſmus Roter. Paulum Apoſtolum ex *Act. c.* 18. 3. aulæorum textorem fuiſſe docet, cum σκηνοποιὸς eo loco ſit, qui tentoria ſeu tabernacula, quæ e pellibus tum conſtitiſſe indubium plane eſt, conficit; & hinc eſt, quod Chryſoſtom. 5. *in* 2. *ad Tim.* 2. *Orat.* 4. *de laudibus Pauli* 2. *in Ep. ad Rom.* Theodor. *l.* 5. *&* 9. θεραπ. adpellant σκυτοτόμον, qui ad concidendas pelles ante maceratas ſcalpello uſus ſit.

VI. Quis vero tandem de Syra lingua, in ea ſc. *Cicaion* dici *elcheroa*, Hieronymo id credere perſuadebitur, niſi idoneum alium teſtem ejus rei habeat? Certe *Cicaion* Ebræorum, Syris eſt *Cicejan*; mutant enim hi ſolentes *o* in *a*; Druſ. 1. *Qu. Eb.* 53. & hinc vocali *o* prorſus carere; *vekaphab* vero punctum vocale Syrorum non valere Ebræorum *holem*, aut *o* μικρὸν Græcorum,

eorum; etſi figuræ ejus ſit, ſed reſolvi in *pathah* ſequente *ſcheva* literæ *vau* ſubjecta, vel in *ſchurek* mutari, & ſonare *kametz* Ebræorum vel *a* obſcurum, ſeu ſono inter *a* & *o* medio οἱ τῶν τοιούτων τρίβωνες docent.

Caput XIV.

Summaria.

I. *Etiam in diverſis linguis declinationum, conjugationum, conſtructionum, phraſeon & literarum aliqua inter ſe cognatio.* II. *Id de Græca & Latina manifeſtiſſimum.* III. *Lingua vetus Latina fere eadem cum antiqua Græca.* IV. *Characteres Latini e Græcis facti.* V. *Abelonii, non ab Habel: repugnat enim orthographia.*

QUæ de Abeloniis Punica declinatione nominis ita dictis habet Auguſtinus, in ejus *ad Quod vult D. hær.* 87. relegi ſæpius. Sed quid inde ſententia Dn. D. W. de identitate linguæ Arabicæ & Punicæ juvari poſſit, non video.

I. Declinationis aliqua cognatio, Conjugationis, Conſtructionis, Phraſeon, imo literarum paritas etiam in diverſiſſimis linguis reperitur. Non ergo erunt hæc omnia, multo minus ſingula, linguarum formalia conſtitutiva & diſtinctiva.

II. Græcam & Latinam mihi confer, & deprehendes pleraque, quæ dixi, in utraque ſimilia; at eandem cum Latina Græcam eſſe, quis audebit pronunciare?

III. *Quanquam pene eandem veterem Latinam cum antiqua Græca fuiſſe, verum eſt*, ait Scal. *ad Feſtum:* quod e Dion. Halicarn. ἀρχαιολ. Ῥωμ. hauſiſſe videtur: uti literæ veteres Græcæ eædem pene, quæ Plinii ævo Latinæ, teſte ipſo *l.* 7. *c.* 58.

IV. Et quomodo e Græcis characteribus formati Latinorum, Scaliger (Pater) *de cau. L. L. c.* 6. & 7. quomodo illi ex Ebræis *c.* 40. accurate docuit. De differentiis vero & ſocietatibus verbi Latini & Græci exſtat liber antiqui Grammatici Macrobii Theodoſii, inter ſcriptores Gramm. Latinos antiq. Putſchii *p.* 2717. *m.*

V. Placet autem quam maxime, Pater doctiſſimus, quod *Abelonios* ab Adæ filio *Abel* dictos eſſe, ex aliorum potius ſententia, quam ſua ſcribit. Certe enim hi in eo falſi ſunt, quia adſpirationem, quæ characteriſtica eſt in nomine *Habel*, Abelonii non oſtendunt, vel ſenſerunt ii, qui

primum his id nominis impoſuere cum iis, qui *aleph* primam ejus nominis non *he* faciunt, quod eſt contra Orthographiam Biblicam. Vid. Druſ. *l.* 4. *de Tribus Sect. cap.* 6. *&* 7. *& Comm. ad voc. Ebr. Nov. Teſt. priore p.* 5.

EPILOGUS.

SUMMARIA.

I. *Æra pro epocha vox Latina eſt, ſed recentior multo ſeculi Auguſtæi Latinitate.* II. *Alla, Dei nomen apud Arabas.* III. *Lingua Arabica duplex idioma; antiquum nobiliusque, & recens ac vulgare, dictum Moſt-Arabicum.* IV. *Hoc inde dictum, quia eorum, qui in Occidente, Arabum: garb enim occidens: unde nomen regno Al-garbia.* V. *Moſch-Arabes ſeu Muz-Arabes adpellantur ex Arabibus Chriſtiani facti in Hiſpania.* VI. *Differentia idiomatis Arabici per Aſiam & Africam.* VII. *Tria Arabum genera ſumma:* (1. *Ante-Iſmaelitici:* 2. *ab Iſmaele oriundi:* 3. *in Africam translati, qui Muſthegbemiin, i. e. barbari, dicuntur.*) VIII. *Arub Arabum conditor: ſed a Moſe præteritus.* IX. *Item Adami filia, filius Japheti Bul Caſchus, & Noa Jonithus cum aliis ſedecim poſt-diluvianis.* X. *Hanochi commentarii de creatione: ex iis fragmentum de Angelis Egregoris: ſunt inter apocrypha.* XI. *Idem dictus etiam Adris.* XII. *Priamus Trojanus Davidem Regem in Juda copias auxiliares rogat contra Græcos.* XIII. *Beroſus comparatus cum Moſe, & ex eo emendatus.*

HAbet ita Vir CL. pronunciati illius mei, *lingua veterum Punica non eſt Arabica*, quod amicus ex me audierat, dilucidationem paulo ampliorem: e qua cognoſcet, non temere id me ſtatuiſſe; ſpero etiam, qui candor ejus eſt, liberaliter communicata humaniter eſſe habiturum, bonique conſulturum, ſi plus præſtare non potui. Nulla alioquin mihi cura ſtruitur, in quamcunque partem tandem hoc mihi ſtudium caſurum ſit, ſola boni literarii adjuti conſcientia triumfare contento: οἱ τὰ τοιαῦτα σκώπτειν καὶ μυκτηρίζειν εἰωθότες fruantur ſibi familiari προσπλωσίᾳ καὶ ἀβελτηρίᾳ. Et quia large reſpondi, non ægre, puto, feret, ſi pro φιλοπευςίᾳ mea ἀμοιβαίως eum de paucis, *ex Oratione ejus de L. Arabica*, mihi natis dubiis, interrogavero.

I. Qui ſint illi multi doctiſſimi Viri, quorum ſententia *Epocha* adpellan-

pellantur *Æra* Arabica adpellatione? Latinam Æræ voculam eſſe, & ſignificare numerum, computum, ἀριθμὸν, docuit Scal. *de Em. Temp. f.* 419. formatam ab ære, mutato genere neutro in femininum. Sero autem, ſeculi nimirum ab Auguſto quinti fine, uſurpari cœpit. Conjecturam Geneſii Sepulvedæ Cordub. qui e trium vocum capitibus, A. E R. A. quæ ſignificent, *Annus ERat Auguſti*, conflatam eſſe ſeculo modi ſcribendi per ſiglas imperito, commentus eſt, quam tamen adprobavit H. Lignaridus *Oblect. Academ. cap.* 1. Explodit Scal. *l.* 4. *f.* 229. *& l. d.* fuſius: Gabriel Loyaſa *Collect. Concil. Hiſp. notis ad Concil. Eliberitanum*: & L. Andr. Reſendius *Ep. Hiſtorica de Æra Hiſp. ad Joh. Vaſſæum t.* 2. *Scr. Rer. Hiſp f.* 128. τοιοῦτον καὶ ἐμὸν φρόνημα.

II. Quæ ſit illa vox Pœnorum *Hal*, quæ cum *Allaho* Arabica congruat? E Caninio, quem linguarum Orientalium fuiſſe peritiſſimum, e *Diſquiſit.* ejus in loca obſcuriora *N. Teſt.* adparet, didici *Alla* inter Dei nomina apud Arabas eſſe, quod Pœni pronuncient *Ille*.

III. Linguæ Arabicæ, perinde ut aliarum, duplex idioma celebratur; alterum antiquum & nobile, quo Avicennam, Meſuen, Razen, Hali, Aben-Zoaris Theiſir, Elluchaſin Tacuinos, & falſi Prophetæ Caram conſcriptos, & in quod tranſlata opera Platonis, Ariſtotelis, Euclidis, Galeni legunt Coraſchones & Turci medici, qua & Suriani, Maronitæ, Kupti (per hos Jacobitas, ſeu Chriſtianos in Ægypto, vel qui ad Ægyptum Habeſſinos ac Æthiopas vergunt, quorum Patriarcha Alexandriæ ſedebat, intelligas licet, qui Syris ſunt Ægophti, alias Gopti) Neſtoriani & reliqui per Orientem Chriſtiani ſacra ſua hodie celebrant. Alterum vulgare quoddam recentius & impurum. Hoc vocat in Orat. ſua de lingua Arabica, *Moſt-Arabicum*; fortaſſis illo perſuaſus, quod librum *de lingua Arabica & Moſt-Arabica*, auctore Abuhaniſa, *Vide* cujus apud Pinedam *l.* 3. *de rebus Salom. c.* 11. mentio, circumferri no- *Add.* verat: cujus nomenclaturæ rationem maxime velim mihi exponi. Inter- *nota* 6. ea quid in lectione variorum auctorum obſervaverim ego, non gravate *Vide* huc conferam. Mauritanorum ſeu Africanorum Arabum linguam vo- *Add.* cant veri Arabes (hoc eſt, Aſiatici, Perſæ, & qui hodie Libanum *nota* 7. montem incolunt, Maronitæ dicti, de quibus multa notabilia ὁ αὐτόπτης Rauwolfius *Itiner. part.* 3. *c.* 18.) *magaraby*, Cluſ. verſ. *Garzia Hiſt. l.* 1. *c.* 3. *p.* 17. quaſi dicas, *eorum qui ad Occidentem habitant*.

IV. & V. *Ma* enim ſignificat *eorum*; *garby* ſignif. *Occidentem*. (Ita enim Aldrete *l.* 2. *c.* 23. *Los Granadinos lamavan al Occidente garb, i al Occi-*

Occidental garbi, en plural garbiin: & hinc nomen regno *Algarbia*, quod inter ea, quæ per Hiſpaniam conſtituerant Saraceni, eſſet occidentalius; ad Luſitaniam quippe pertinens: Teixera *l.* 2. *c.* 1. *terras de Magareb* exponit *el Poniente.*) Quod ſi pronuncies *ſcarby* & *Maſcharaby* (nam *g* Gallicum ante *c* & *ſ* ſonat *ſch.* Cluſio autem Gallicæ ſcripturæ & pronunciationis ratio fuit vernacula fere & familiariſſima,) jam illius, quod forte corrupte *Moſt-Arabicum* vocatur, habebis verum nomen. Deinde in D. Eulogii Mart. & Archiepiſc. Tolet. *Memorialis Sanct. Cordub. l.* 1. (quod eſt in *Bibl. Patrum* Bignæi *Tom.* 8. *f.* 340.) lego: *Saraceni etiam tactum Moſcharabum vitant.* Ubi per *Moſcharabas* intelligo Chriſtianos, in divinis officiis Latina lingua utentes, & parentes tum Eccleſiæ Romanæ, Jacob. de Vitr. *Hiſt. Hieroſol. c.* 80. M. Sanutus *ſecret. fidelium Crucis l.* 3. *P.* 8. *c.* 4. Pappus *Epit. Hiſt. Eccleſ. p.* 367. e Saracenis factos, Spond. *Epit. Ann. Eccl. Baron.* ad *A.* 633. *n.* 2. H. Blancas *Comm. Rer. Arragon. ſub A.* 714. (qui quaſi *Mixt-Arabas* dici putat, quam bene, nunc non definio,) qui & poſt magno numero Cordubæ in Hiſpania Bætica martyrio adfecti ſunt. Et Ambroſ. Morales *notis ad l.* 3. *ejusdem c.* 8. *Erant*, inquit, *in Africa*, (circa An. Chr. 850. quando ſcribebat Eulogius) *tametſi a Saracenis occupata, Chriſtiani, quemadmodum in Hiſpania Moſſarabes.* Unde *Moſſarabicum* fieret, non *Moſt-Arabicum*: ſine dubio e ſuperiori *Maſcharabicum*, quia Saraceni ſeu Arabes Orientales, Tartari, Meſopotameni, & Perſæ, qui *γνησίως* Arabicam loquuntur, ita vocarunt Africanorum & Hiſpanorum idioma, non quod id lingua Arabica vera eſſet, ſed quia eorum, qui ad Occidentem, e ſua tamen gente.

VI. Differentia vero idiomatis Arabum Aſiaticorum & Africanorum valde notabilis eſt, adeo ut etiam in picturis literarum & alligatione eam obſervare liceat, ne quid de pronunciatione dicam: *οἱ μεμυημένοι ἴσασιν.* Victorum vero Arabum linguam a victarum gentium, præcipue Gotthorum in Hiſpania, Suevorum, Vandalorum, & Romanorum ſeu Byzantinorum in Africa idiomatis aliquid vitii contrahere, & inde alieni aliquid ab Orientalium Arabum lingua, matre ſua, ſonare nihil adeo miri eſt. Europæorum vero in Hiſpania Arabum dialectus Africanorum dialecto ſimilior eſt, quia Africani facti ſunt Europæi, cum ex Africa Hiſpanias invaſerint anno Chr. 713. Hegiræ 93. Erpen. *Hiſt. Sarac. l.* 1. *c.* 13. *p.* 85. Roderico ultimo Gotthorum Rege fugato, uti ante annos 65. Hegiræ 27. Chr. 647. ex Ægypto Africam reliquam ſubjugaverant.

VII. De

VII. De diverſis Arabum generibus, unde hiſce lux, puto, aliqua erit, e Johan. Leonis *Hiſt. Afric. c.* 19. iſta ſublegi; antiquiſſimos, & qui ante Iſmaelem Arabiam poſſedere, ab Africanis ſcriptoribus vocari *Arabi Ariba*, *cio è Arabi Arabici:* Luis del Marmol *l.* 1. *c.* 28. hos *Arab Arub* adpellari, tradit, quod ex Arub deſcendant, eſſeque Arabas genuinos & naturales: alteros, ab Iſmaele ſatos, adpellari *Arabes Muſtabarabas*; *cio è Arabi inarabati*, adoptivi & adſcitii; Marmol *Arab Miſtaraba*, *que quiere dezir Alarabes Arabigos*, qui natu quidem Arabes non eſſent, linguam tamen Arabum adſumſiſſent: tertios eos, qui in Africam habitatum migraſſent, nuncupari *Muſtehgemiin*, *il che denota Arabi imbarberati*, inquit Leo, q. d. βεβαρβαρωμένοι, *depravati. Agam*, idem qui *Barbarus*; *Agamia*, *Barbaria*, *Perſia:* quidquid enim non eſt Arabicum, Arabes & Turcæ adpellant Agamæum.

VIII. Quis autem *Arub* iſte, Arabum ante-Iſmaeliticorum προπάτωρ, & e quo Noachi filio, fuerit, indictum reliquit Moſes, eoque excuſatur, quod non omnes uniuſcujuſque ἀρχιπάτορος generationes, ſed eas tantum, quarum propter hiſtoriam hanc vel illam mentio neceſſario facienda fuit, & quæ ad populum ſuum aliqualiter pertinuiſſe videbantur, ut inquit Torniellus *Annal. Sacr. ſub A. O. C.* 1662. commemorare propoſuerit.

IX. Eo ipſo conſilio omiſit filias Adami, quas generaſſe hunc præter filios, natura rerum ipſa requirit, quarum etiam nomina non tantum per Cabalam quandam Ebræis tradita & conſervata ſunt, ſed & ad Græcos manavere, qui *Chalmanam* & *Deborram*, Auctor *Paraphraſ. Revelationum Methodii*, Epiphan. *Hær.* 39. & Cedrenus: Georg. Piſides *in Chron. Savam* ſeu *Aſuam* Caino, *Azuram* Setho, fratribus ſuis nuptas, adpellant. Inter Japeti filios *Bulcaſchum*, quem in poſteris Turcæ gentis ſuæ conditorem, defecta ſcil. ſtirpe Turaki, ferunt, itemque ſeptendecim Noacho e Titea, (concubinam ejus fuiſſe colligo inde, quod *Jonichus* aliter *Jonithus*, unus ex illis, una cum reliquis Noæ filiis ante-diluvianis hæreditatem non adierit, ſed muneribus tantum fuerit dotatus, ut e *Methodii l. Chiliadum* Abulenſis *Qu.* 5. *in c.* 10. *Geneſ.* Petrus Comeſtor *Hiſt. Scholaſt. Geneſ. c.* 37. Goth. Viterb. Nauclerus, tradunt; idem enim de Abrahami e concubinis filiis legimus Gen. 25. 6.) poſt diluvium natos filios præteriit ſimiliter; quos tamen e ſcriptis apocryphis, e gentilium documentis, & particularibus gentium genealogiis, ipſo etiam antiquitate nobiliſſimo ſcriptore Beroſo Chaldæo, Sacerdote Beli, hodie ſcimus.

X. Foretque plane temerarium rejicere, quod tanto conſenſu veterum inſtrumentorum, etſi quorundam ἀδεσπότων, adſtructum reperimus, & quod in Scripturam Sacram non arietat, ſed eam potius ſupplet ac illuſtrat. In Henochi, quem *Thargum Jonathan Gen.* 5, 24. ספרא רבא *ſaphra rabba*, *ſcribam magnum* adpellat, ut qui amanuenſis tritavi ſui Adami protoplaſti fuerit, *Commentarii de Creatione*, quos Eccleſiæ Æthiopicæ Abaſſinorum ſummopere venerantur hodieque, leguntur, e quibus ſcripturis divinis lux nonnullibi, quam plurima: inde excerpſit Apoſtolus Judas vaticinium de futuro judicio, quod exſtat in ejus Epiſtola Canonica: inde eſt fragmentum nobile de *Angelis Egregoris*, quod e Zoſimi Panopolitani libro τῆς Ἰμοὺθ nono; (his libris ἱερὰν τέχνην, uti adpellabant Prophetæ Ægyptii, ſeu Philoſophi *Chemiam*, pertractaverat Zoſimus: ejuſdemque argumenti videtur fuiſſe Apollonidæ Horapionis liber, inſcriptus Σεμψουθὶ, cujus meminit Theophilus Antioch. *l.* 2.) Scalig. *Canon. Chronol. f.* 224. Ejuſdem Henochæi ſcripti teſtimonio utuntur præter Judæos Tertullianus *l de Habitu Muliebri c.* 2. & 3. *l. de Cultu Femin c.* 10. & *l. de Idololatria c.* 4. Origen. *Homil.* 28. *in Numeros:* alii. Ex iiſdem ſine dubio Beroſus ea, quæ a Moſe prætermiſſa, ad Biblicæ hiſtoriæ ſeriem tamen pertinentia, habet *in Chaldaicis*, & Methodius ſua περὶ τῶν ἀπὸ συστάσεως κόσμου συμβάντων, καὶ τῶν μελλόντων συμβαίνειν ἐις τὸ ἑξῆς, deſumſere. Male judicavit Beda, dum *Comm. in Ep. Juda*, in canonem fuiſſe aliquando receptos, ſcribit; adſentior non habentibus pro ſcripto canonico; ſed nec omnia, quæ in eo falſa eſſe putantur, eſſe falſa, cuiquam adfirmanti credidero.

Vide Addenda n. 8.

XI. De ſupernomine hujus Henochi, quo *Adris* adpellatus fuit, nihil e monumentis Moſaicis doceri poteſt: at propterea hoc ei fuiſſe, negaverit nemo cordatior. Ita enim R. Samuel Schullam in *Additam. ad L. Jochaſin f.* 134. *Poſtea Henoch, qui vocatur Adris. Idris Arabibus & Turcis.* Eſtque ille ipſe, quem artis Chemicæ magiſtri in elencho Arabum artificum commemorant, *Idrid* adpellantes.

XII. Simile plane eſt, quod Conſtant. Manaſſes *Synopſi Hiſtorica*, verſibus politicis ſcripta, *p.* 54. Priamum Trojanum, cum a Græcis bello peteretur, a Davide Rege Judæorum copias auxiliares popoſciſſe, narrat: cujus rei, etſi, ſi tempora convenire putemus, non improbabilis, ne tantillum quidem conſtat cuiquam e ſacris Scriptoribus, qui tamen res hujus Regis copioſe tradiderunt.

XIII. Unus autem Beroſus, cum reliquis Curis, qui Moſi *Cuſch*,

Ca-

Canaanis e Cheme ſeu Chameſe frater, filiis, quos Gen. 10. וְסַבְתְּכָא נִמְרֹד וְסְבָה וְסַבְתָּה *Nimrodum*, *Sebam*, *Sabtham*, & *Sabthecam* adpellat, *Nimbroto*, *Saba*, *Sabatio*, & *Sabecre*, nominat *Arabum*: & hic ipſe eſt primus, de quo quærebatur, Arabum conditor. Paulum corruptum in editis Beroſi nomen unius horum quinque Curetum ſeu Chuſitarum e Moſe facile eſt reſtituere, literæ unius *t*, quæ in *r* adfinem abierat, tranſpoſitione: verum enim nomen סַבְתְּכָא *Sabtheces* eſt ejus, qui apud Beroſum *Sabecres*; .& ſic cum illo huic quam pulcerrime convenit, alterque alteri lumen mutuatur.

Sed finio tandem, & Amicum, cujus petitioni hoc modo ſatisfacere volui, immo cui provocanti *εἰς πεδίον* parere debui, plurimum valere & ſalvere jubeo. Gera Non. Aug. Julian. Ao. 1625.

EXCERPTA

E Literis D. T. R. ad Dn. Super-Intend. WEIDANUM, *9. Sept. 1625. addenda ſuis locis Diatribæ de Lingua Punica.*

OBtulerunt ſe nonnulla, quæ poſt amandatam ad D. Wolfrum Diatribam de lingua Punica accuratius perpendi oportuit, & quæ V. CL. Lectorem ejus ſimul noſſe velim. Sunt autem iſthæc.

I. Cum de Vandalis Africæ incubantibus agerem, pulſum Gilimerem per Beliſarium, ſcripſi; at hic pulſus quidem Africa, ſed Conſtantinopolim, uti & anno quinto poſt Vitiges Gotthorum Rex Italiæ dominatu deturbatus, in triumpho ductus eſt, ut e Victore Tunnunenſi, Zonara *l.* 3 *f.* 43, 54. Cedreno, aliis, didici, quartum Conſule Juſtiniano, poſt 97. annos quam Africa potiti eſſent Vandali; Juſtinianus ipſe *l.* 1. *C. de off. P. P. Afr* nonaginta quinque annos nominat.

II. Scripſi circa annorum a Chriſto nato centenarium ſextum Saracenos occupaſſe Africam. Ex *Hiſtoria Saracenica* Georg. Elmacini, Erpenio interprete *l.* 1. *c.* 4. didici, factum id eſſe anno Hegiræ, ſeu fugæ Muhammedis e Mecca 27. h. e. Chriſti 648. per tum Gubernatorem Ægypti Abdallam, ſub Othmane.

III. Cairoam primus Africæ ex Arabia invaſor Ocbas ſeu Hucba hibnu Naſich, uti adpellat Scaliger, Imperatore Muslimico Oſmane A. Hegiræ 27. Chr. 647. condidit; eam muro cinxit Muavias f. Chodbagi, Elmac. *l.* 1. *c.* 7. Aula fuit Principum Africanorum e Saracenis per annos fere trecentos, donec ea Mahdiam ab Abdalla Abu Muhamede Ma-

hadi circa A. 910. transferretur. De initiis Cairi Ægyptiacæ neſcio quos auctores ſecutus eſt Scaliger, quod defunctum bello, potitum rerum Ægyptiarum, & deſciſcentem a domino ſuo Elcaimo Calif Gehoarem ejus caſtri munimento ſibi caviſſe, ſcribat. Hiſtoricorum enim Arabum claſſicorum traditio eſt, Gheubarum militiæ Muazzi Liddinillæ e Fatimæis, cujus regia Kairowanum, Principem, poſtquam Ægyptum Abbaſidis extortam Muazzo adquiſiviſſet, Cairum nomine patriæ ſuæ, ut in ea habitarent milites, & arcem in ea Imperialem, exſtruxiſſe, Elmac. *l.* 3. *c.* 4. ipſumque Muazzum, abrogato Abbaſidis omni imperio, ad exigendum a populo juramentum fidelitatis, Ægyptum anno 970. ingreſſum eſſe. Sine ullo dubio igitur ingens metachroniſmus eſt, quod ad annum ſalutis quadringenteſimum refert, cum ante annum 647. Africam ne attigerint quidem Arabes; Gehoar Cairoctiſtes etiam circa annum 966. primum Muazzo imperium in Ægypto compararit; præterea res maxime turbat iſta narratio, quia Caſamus Abu Abdalla Cajimus Biamrilla, cujus miniſtrum fuiſſe Gehoarem vult Scaliger; Muazzi ejus avus, parens Abutaheri Almanſoris, ſecundus in Occidente ex Arabibus Kairowani Califa ſeu Princeps A. Heg. 302. Chr. 914. factus eſt, Elmac. 2. *c.* 19. Patet hinc error popularis, ſed quem Docti quidam ſparſerunt, duplex, *Cairum cum veterum Memphi eandem eſſe*, unus; alter, *Babylonia nomen Cairo communicari.* Eſt enim utraque multo recentior Cairus, & e neutrius ruderibus ſurrexit.

III. *Fatimai*, quos modo nominavi, princeps inter Arabas familia, erant, qui a Fatima, unica Muhammedis & Aiſchæ filia, nupta Aly Muhammedis patrueli, genus ſuum deducebant: hi dicebantur & Haſiemitæ, quod Fatima mater Aly neptis eſſet ex Aſede Haſiemi. *Abbaſidæ*, qui ad Abbazum, fratrem Abdallæ, patruum Muhammedis origines ſuas referebant. Hiſce cognatis de Califatu perpetuæ fuere rixæ, ad bella usque & internecionem, ſolitique ſunt hi natales illorum ſolenniter quotannis Bagdadi refutare, de ſe ipſis vero, quod Muhammedem ſanguine attingant propius, probare, Elm. *l.* 3. *c.* 6. Inter Abbaſidas & Ommiadas ſimilis fuit contentio, & hinc odium capitale; hi ex Ommia ſeu Humeja, fratre Abdulmutalibi, avi Muhammedis ortos ſe eſſe, eoque imperii hæredes gloriabantur; dicti etiam Marwanæi, a Merwane Syriæ Califa e filiis Ommiæ, quarto Hakemi filio, Abulaſi nepote, Ommiæ pronepote. Hi omnes regia inter ſuos dignitate, axiomatici valde, non ignobiles obſcurive terræ filii fuere, ut de Muhammede hactenus falſo tradidere.

IV. De

IV. De *Mochi* Hiſtorici Phœnicii, qui Reuchlino *l.* 1. *de verbo mirif. c.* 1. vir Sidonius rebus Troicis antiquior, nomine, quod ſic expreſſum eſt in codd. Joſephi *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 5. Tatiani *l. d.* Euſeb. *l.* 10. Προπ. Εὐαγγ. & quod retinet Voſſius *l.* 3. *de Hiſtor. Græc. p.* 307. non temere ambigat quis, & vitiatum eſſe ſuſpicetur, qui Diog. Laertium inter primos apud Barbaros Philoſophiæ inventores ex Ariſtotelis *magico*, & Sotionis 23. *de ſucceſſione*, *Ochum Phœnicem* laudare, meminerit; hoc vero nominis homini Phœnici magis convenire ſciat, utpote Ebræum: eſt enim ab הגה *haggah* i. e. *meditatus eſt.*, *excogitavit*, *elocutus eſt*, *enunciavit*; quæ verbi ſignificata officium Philoſophi, & in arte ſua aliis ducis auctorisque quam optime exprimunt. Hinc ſimul explico, cur Phœnices, auctore Cadmo, *Pallada* ſapientiæ & artium quarumvis præſidem nominarint *Hogam*, *Hoggam*, *Ogam*, *Ongam*, & Ὄγκαν; ita enim Stephanus *Byzant.* ex *Euphorione*, *apud Schol. Æſchyli* in Ἕπτα ἐπὶ Θήβας: Ὄγκα ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ Φοίνικας: ſcil. quod ſcientiæ, artesque crebra meditatione & ſtudio indefeſſo adquirantur, & eloquentia vivaque voce propagentur diſciplinæ liberales. Immo quod Noem Pontificem primum & Monarcham aurei ſeculi, parentem humani generis, ut ita loquar, δευτερόπρωτον, & hæredem mundi a DEO conſtitutum, Epiphan. *in Ancor. Ogygen* etiam Græci, Beroſ. *l. d.* addito cognomine *Priſci*, Xenophon. *l. de æquivocis*, ut ab Attico ſeu Thebano, quem cataclyſmo eo, qui cum tempore obitus Abrahami coincidit, abſorptum ferunt, diſtinguerent, adpellarunt, vel quia ſcientiarum omnium, ſapientiæque tam divinæ quam humanæ omnis poſt diluvium mortalibus auctor exſtitiſſet, eosdem ſacros ritus, naturæ ſecreta, aſtrorum curſus & poteſtates, morum ſanctitatem, docuiſſet, vel quia præ mortalibus, quotquot unquam nati ſunt & erant naſcituri, emineret excelleretque omnibus, vocabulo a radice גאה *gaah* derivato, *factum fuit*, eſtque idem cum *Ogo* ſeu *Oga* nomen, & *Ochus* Laertii ipſiſſimus Noes noſtras. Ineptire videas rideasque Grammaticorum nonnullos, qui Ogygen dictum fuiſſe velint, quiā generis humani januam aperuerit, quod Græcis eſt οἴγειν & ἀνοίγειν. Ab eodem locus terræ Canaan, in quo aliquandiu conſediſſe Abrahamum e Gen. 12, 6. ſcribit Joſephus *l.* 1. ἀρχ. *c.* 11. δρῦς ἡ καλουμένη Ωγύτης, (vulgatam lectionem ſanam præſtare non auſim: malim autem Ωγίτις) *quercus quæ vocabatur Ogis*, ut eſt in verſ. Latina, ſive quercetum denominationem accepit, vel quod ante terrarum inundationem cum Syriæ incola, vel poſt, cum ex Armenia digreſſus

greſſus eſſet, plurimum ibi ob loci amœnitatem commoratus fuiſſet Noa, vel quod quidquid præſtans, vaſtitate excellens, & antiquitate admirandum, (eam enim quercum, alii terebinthum adpellant, inde a condito Orbe eo usque, quin & ad tempora excidii ultimi Hieroſolymorum duraſſe tradidere) ad ipſum referrent homines. In eo ſolum fallitur Joſephus, quod χωρίον τῆς Χαναναίας eſſe ſcribit, οὐ πόῤῥω τῆς τῶν Σικιμαίων πόλεως; hoc enim de querceto Mambræ, altera Abrahami manſione, cujus mentio Gen. 18. *v.* 1. verum eſt: convallis autem ſeu quercetum *Moreh* Gen. 12, 6. quod & *Ogygis*, in finibus erat Sicimorum, haut ita procul a Jordane: eaque loca ſic diſtinguit Bould. *l.* 3. *c.* 1. & Mercerus *Comm. ad h. l. Gen.* Ad iſtam ſive querceti ſive convallis adpellationem a Joſepho undecunque hauſtam, traditamque tam LXX. qui, quod in Ebræo eſt, עד אלון מורה *ghad allon Moreh*, non expreſſere, ſed, ἐπὶ τὴν δρῦν τὴν ὑψηλὴν, quam Latinus, qui *usque ad convallem illuſtrem*, reddidere, reſpexiſſe videri poſſunt, & inde commode explicari excuſarique: ſcil. LXX. voculæ *Ogis*, ſeu *Ogyges* etymon, quaſi eſſet a radice גאה *gaah*. i. e. *altum*, *excelſum eſſe*, *excellere*, a qua & nomen Regis Baſan *Og*, Deut. 3, 12. hominis de reliquiis gigantum, Joſ 12. & 13. & ipſum Græcis Latiniſque uſitatum Γίγας deſcendit, ſecuti ſunt; Latinus expoſitionem Beroſi, qui *Ogygen* ſignificare *illuſtrem* tradiderat, & utrinque pro nomine proprio ejus ſignificationem adhibuere, cujus rei innumera in Bibliorum verſionibus exempla occurrunt. Immerito igitur, ſi quid judicare poſſum, CL. Amama Latinum interpretem, qui τὸ מורה *Moreh*, *illuſtrem*, ineptiarum & erroris acuſat LXX. qui ὑψηλὴν verterint; non enim vertere τὸ *Moreh*, quod in Ebræo & Chald. Onkel. ſed τὸ *Ogis*, quod apud Joſephum, vel quos hic auctores ſecutus eſt, repererant: quo vero conſilio id fecerint, divinare equidem difficile eſt; ſufficit, cum interpretes a veritate Ebraica diſſentire videntur, oſtendere tamen poſſe, quid intenderint potiſſimum, & quos habuerint ad ſuam verſionem duces & occaſiones. Latini autem a LXX. nulla diſcrepantia eſt, cum, quod excellit alia, merito illuſtre dicatur; multo minus textus Moſaici ab hiſce. *Moreh* מורה enim, quem ego Noam interpretor, quippe doctorem ductoremque generis humani tot nominibus apud omnes gentes celebratiſſimum, Ogin & Ogygen adpellare licuit Paraphraſtis ob cauſas memoratas: in eo ſolum differentia levis eſt, quod quercum, quæ Noæ Ogygis, h. e. excelſi & illuſtris contra omnes viri fuiſſet, & ab eo denominaretur, ipſam excelſam & illuſtrem nuncupent.

Sunt

Sunt propterea male ſolertes Græculi, qui Ωγύγιον interpretantur *in gloſſis ἀρχαῖον*, *antiquum:* cum ſit, quidquid quoquo modo ad Ogygem pertinet, vel de eo dicitur. Quamvis enim Noa *Ogyges* vocatus fuerit, & cognominatus *Priſcus*, lingua populari *Cadmus*; alia tamen nominis ratio fuit, alia cognominis; uti tradidi modo; quod ignorarunt pueri-ſemper in hiſtoria primarum ætatum mundi Græci gentiles. Judæorum autem magiſtris, qui, Ogum extra arcam evaſiſſe aquas diluvii, docuere, non adeo inſultandum erat propterea. Certe enim qui eas ſuperavit, Ogus fuit, ſeu Ogyges, qui & Deucalion, Janus, Proteus, Vertumnus, Prometheus, Cadmus, Noes, tam multi nominis ob naturam mirandam, famam per totum terrarum Orbem, & divina plane mundo collata beneficia; ſed, quod arcæ inequitans, vel corporis proceritate nixus enataverit, hoc jam fabulæ propius eſt, & rudioribus quis Ogus iſte fuiſſet ignaris, eoque de perſona ejus varie diſſonis האחרונים *ha-Acharonim* Rabbinis poſterioribus, qui quod bene tradiderant הראשונים *hariſchonim*, ſeu *priſci*, interpretatione prava corruperint, adſcribendum. Quin & Herculis, quem a Celtis Ὄγμιον adpellatum fuiſſe, ſcribit Lucianus in προσλαλιᾷ, Pighius Ὀγμίωνα, habitu ſenis decrepiti, rugoſa & fuſca cute, recalvaſtri, e cujus lingua in extremitate perforata ſubtiliſſimis ex auro argentoque pendentibus catenulis magna hominum multitudo auribus alligata trahentem ſequebatur depictum, nomen ab eodem Ebræo הגה *haggah*, petitum eſt, ſed apud ſcriptores, qui ejus meminere, corruptum hactenus fuit. Id vero ſine dubio reformandum eſt in Ὄγκιον, Ὄγγιον, vel etiam Ωγύγιον; & ita emaculandus Lucianus *l. d.* Gyraldus *Syn. de DIs X.* Alex. ab Al. *l.* 2. *gen. dier. c.* 14. Cæl. Rhodig. *l.* 6. *ant. lect. c.* 7. Cluver. *l.* 1. *ant. Germ. c.* 28. Vinc. Cartari *de imagin. Deor. apud veteres p.* 314. Iſta effigie vim eloquentiæ, conſilii & prudentiæ Celtas indicare voluiſſe, docent Mythologi: mihi ipſum Noam ſeu Ogum, cujus beneficiorum fama eos latere non potuit, etiam nomen ejus antiquiſſimum, ſed rarius & non in vulgus notum, cujus origines puto oſtendiſſe, ab Oriente in remotiſſimas obſcuriſſimasque Europæ inſulas usque pervagatum intimantes planiſſime, vivisque coloribus depinxiſſe ſic videntur. Circa vocem *Magus*, quam ſatagunt eruditi? Quidam a *Magogo*, quod fuit filii Japheti nomen, deducunt: alii a civitate Syriæ *Magog*, quæ & *Hieropolis* ac *Bambyce*, in qua ſodalitates & collegia Sophorum talium conſtituta fuerant, Bould. *l.* 2. *c.* 8. Nonnulli Græcam eſſe ἀπὸ τῦ μάντευ putarunt, V. Caſaub. *Exerc. adv. Baron.* 2. *c.* 10.

Ple-

Plerique a Perſis, ad reliquarum gentium linguas manaſſe, recte perhibent. Ii enim χερυφιαςὰς, ſapientes ſuos, occultarum quarumvis artium doctores ſic adpellarunt; ab his transſumſere Syri, Arabes, Græci, Latini, & Rabbini ipſi τὸ המגושא *hammaguſcha* & מגושתא *maguſchtha*, quo *veneficum*, *incantatorem*, *præſtigiatorem* ſignificant. Unde autem Perſæ acceperint, nemo repertus hactenus eſt, qui docuerit. Ego ab Ebræo potius laudato formaſſe aſſero, ſolius labialis appoſitione: qua ſine dubio etiam uſi Phœnices poſteriores ex *Ogo* ſeu *Ocho*, quod antiquius & verum nomen, fecere *Mochum*, & Arabes cum *Hagarenos*, ab *Hagar*, ancilla Abrahæ, ſic dictos, adpellant *el-Magherin*; imitatique hos Græci recentiores, cum Μαγαρίζειν pro Ἀγαρίζειν, & Μαγαρισμὸν pro Ἀγαρισμὸν h. e. Μαομετισμὸν pronunciant: uti contra Ægyptiis ἀφαίρεσις erat familiarior; hinc ex Ebr. מִצְרַיִם *Mitzraim*, *Meſraim*, qui eorum conditor, abjecto מ fecere *Ozri*, *Oſri*, & ex hoc Græci Latinique *Oſiris*: Æthiopes ulteriori ἀποκοπῇ Σῖρις nomen principi gentis, ejusdem numini & fluvio regionis commune.

V. Chriſtophorum Longolium immerito de Punicis Plautinis traduxi; eſt enim is, qui Plauti illi Punica pro næniis habuit, Gilbertus Longolius, editionis Plautinæ Colon. anno 1538. & Argentinenſis auctor; alias circa auctores bonos, quos nonnullos recognitos edidit, non indiligens, nec laude ſua fraudandus. Apud me eſt *Hiſtoria Philoſtrati de vita Apollonii Tyanei* ab Alemanno Rhinucci Florentino Latine reddita, quam ipſe anno 1532. Colon. publicavit apud Joh. Gymnicum. Prior vero ille A. 1522. Patavii, epitaphii ibidem a P. Bembo ſtructi fide, mortuus. Occaſio παροράματος ejus mihi duplex: 1. Quod in frontiſpicio codicis Plautini Colonienſis G. Longolium, prænomine una tantum ſingularia litera *G* notato reperi; inter *G* & *C* vero talis adfinitas, quæ vel maxime oculato illudat. 2 Quod auctor editionis Plautinæ Colon. mentionem Romani codicis ſibi viſi facit circa Pœnoli Punica: Chriſtophorum vero Longolium Romæ ut plurimum vixiſſe, & in magna Pontif. Leonis X. gratia, uſuque variarum bibliothecarum; ſciebam.

VI. Abuhanifa auctor libri *de Lingua Arabica & Moſt-Arabica*, ita eum nominat Pineda *l. d.* eſt Doctor ille in lege Mahumedana maximus, princeps ſectæ peculiaris e quatuor Muhammedicis, & e poſteris Regum Perſicorum, quorum ultimum Jezdegirdem Saraceni ſubjugarunt, oriundus, Iſmael Abul-chanifa. Is quantæ auctoritatis inter ſuos fuerit, vel inde patet, quod in ejus memoriam collegium ſeu gymnaſium, inde

Hani-

Haniſeum dictum, Bagdadi exſtruxit & immenſis reditibus ditavit Giel-lal-addolas Melic-ſchiahus e Salgucidis tertius rex Bagdadi, exſtinctis Boitis circa A. Chr. 1080. Vid. Elmac. *Hiſt. Sarac. l.* 3. *c.* 8. *Melic-ſiabus*, ut hoc obiter addam, eſt Arabibus, qui Latinis *rex regum*. Titulus regibus Bagdadi e familia Bujanorum conceſſus a Caliphis Saracenicis. Perſæ hodieque *Xa regem* vocant, ut *Xa-Iſmael*: *Adel-Xa*, i. e. *rex Adilus*: *Kermon-Xa* ſeu *Kirman-ſchah*, Agathiæ *l.* 4. *Hiſtor.* Κερμασαὰ, *regulus Carmaniæ*. *X* enim in ſcriptura Hiſpanica τῷ *Schin* Ebræorum & Arabum æquivalet. Turcæ *Schah Imperatorem* vocant: *Kamſiah* Alexandriæ & Bagdadi adpellabatur templum auguſtius & magnificentius, q. d. *templum regis*. Elmac. *l.* 1. *c.* 7. *& l. d.*

VII. Quid de *Mocarabibus* mihi videretur, candide expoſui ex iis, quæ apud Garziam ab Orta Luſitanum, qui avorum memoria pro-Regis Indiæ Medicus fuit, & hiſtoriam aromatum ſtirpiumque Indicarum patria lingua deſcripſit, obſervaveram; quibus addo ſolum quid interea ſuccurrerit. Dies enim diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam. Didici ex hiſtoria Imperii Saracenici, quendam e genere Maravanæorum Muzam ſeu Moſen, filium Nutzir, principem militiæ Caliphæ in Syria Walid, miſſo Tarik ſtrenuo duce, in Hiſpanias primum trajeciſſe A. 709. occupata Inſula Viridi ſeu Andaluſia: tum oppida pleraque feciſſe tributaria, cepiſſeque Toletum, Roderico 25. Gothorum rege fugato, circa An. Chr. 714. & quindecim menſium ſpatio redacta in ſervitutem nobiliſſima provincia, quam Romani continuis ducentorum annorum bellis olim adquiſiverant, Hieron. Paulus in *deſcript. Barcin.* Idem Muza filio ſuo Abdulazi principatum tradidit, qui conſtituta apud Hiſpalim regia, uxorem Roderici Egibonem conjugem duxit, more regum Gothicorum diadema ſibi imponi juſſit, & inde abjuratæ Mahomedis ſectæ ſuſpectus, quaſi occaſione conjugii & regni Chriſtianus factus, ab Arabibus occiſus eſt, anno regni 3. Hinc mihi primum *Mozarabum* in Hiſpania initium, h. e. eorum, qui exemplo Muzæ (nam & hic a Walide omni potentia, & honore privatus, forte eam ob cauſam, ob quam filius interfectus) & filii ejus e Saracenis Chriſtianiſmo acceſſere. Et hinc eſt, quod qui Latine *Chriſtianus*, Arabice *Muza* adpellatur; Hier. Blancas *comm. rer. Arragon.* Mozarabes enim Saracenis, ut apoſtatæ ſuæ gentis, *mamzures* & *mumarim*, erant βδελύγματα & victimæ odii publici, uti dixi ſuperiuſcule. At quid multis? Clariſſime quinam fuerint, liquet ex Orderici Uticenſis Monachi, qui A. Chr. 1141. vivere deſiit,

ſiit, *Hiſt. Eccleſ.* quam inter *Scriptores Rerum Normann.* edidit nuper A.Ducheſnius, *l.* XIII. cum de Alphonſi regis Arragonum expeditione in Saracenos A. Chr. 1125. facta agit, hiſce: *Tunc*, inquit Ordericus, *Muceranii fere decem millia congregati ſunt, ac regem Hildefonſum humiliter adierunt. Nos, inquiunt, & patres noſtri hactenus inter gentiles educati ſumus, & baptizati Chriſtianam legem libenter tenemus, ſed perfectum divæ religionis dogma nunquam addiſcere potuimus. Nam neque nos pro ſubjectione infidelium, a quibus jam diu oppreſſi ſumus, Romanos ſeu Gallos expetere doctores auſi fuimus: neque ipſi ad nos pervenerunt propter barbariem paganorum, quibus olim paruimus. Nunc autem adventu veſtro admodum gaudemus, & natali ſolo relicto migrare cum uxoribus & rebus noſtris optamus. Muceraniis igitur rex, quod petebant, annuit. Magna igitur eorum multitudo de finibus ſuis exivit & pro ſanctæ legis amore, ingenti penuria & labore adflicta exulavit.* Et mox: *Porro Cordubenſes aliique Saracenorum populi valde irati ſunt, ut Muceranios cum familiis & rebus ſuis diſceſſiſſe viderunt. Quapropter communi decreto contra reſiduos inſurrexerunt; rebus omnibus eos crudeliter exſpoliarunt, verberibus & vinculis, multiſque injuriis graviter vexaverunt, multos eorum horrendis ſuppliciis interemerunt, & omnes alios in Africam ultra Fretum Atlanticum relegaverunt, exſilioque truci pro Chriſtianorum odio, quibus magna pars eorum comitata fuerat, condemnaverunt.* Hactenus Ordericus: cui quid addere præterea nihil attinet. Ita vero de *Moſt-Arabici* etymo mihi conjeciſſe licuerit; non enim contendo, neque eam pronunciationem ſcriptionemque adeo improbo: cum ſciam nunc Iſmaelis poſteros ab Arabibus litera tertia expreſſa *Al-Moſtarabuu* adpellari.

VIII. Ex iſtis Theophili non tantum, Plinio *l.* 30. *c.* 1. ubi de magice agit, lucem fœneror, ſed & ſphalma notabile, quod eo loco clam doctis, qui ſecure prætervecti ſunt hactenus, omnibus, hæſit, deprehendiſſe & corrigere poſſe videor. Ita vero Plin. editi codices: *Democritus Apollonicen Captidenem & Dardanum Phœnicem illuſtravit, voluminibus Dardani a ſepulcro ejus petitis, ſuis vero e diſciplina eorum editis.* Nomen ſcriptoris Ægyptii *Apollonides*, cognomem *Horapion* fuit, (Ὡράπιος: nam in editis Theophili ſimiliter a mala manu eſt: Ως autem ων & ῦν Ægyptiacorum nominum terminationes ſunt, ut in *Sethon*, *Ammun*, *Apion*, *Manethon*, *Nechepſon*, qui Ægypti Imperator & Aſtrologus, cujus libros *de Gemmis* laudant Galenus & Aetius.) ſuntque

que veri hujus nominis in depravato veſtigia ſatis manifeſta. Argumentum ejus ſcripti religio Ægyptiorum ſeu ſuperſtitiones, Dii apud ipſos, & reges: item artes, quibus validiſſime omnium gentium favere, imperioſiſſimæ humanæ mentis, medicina, magice, mathematicæ diſciplinæ, ματαιοποιία & inſania in exſtructionibus Pyramidum, ſtudium μεταλλουργικῆς & χρυσοποιΐας, quod a Prophetis in Ægypto prædicatum, in arcanis habitum & excultum maxime.

Sequentes Epiſtolæ, Lector, ſuper Ἰσοψήφοις linguæ Punicæ natæ nobis ſunt, eaque de nonnullis illuſtrant. Et edi igitur eas ſimul oportuit. Plures vero ejuſmodi fuiſſes habiturus, niſi utrumque συμφιλολογητῶν meorum D. Wolfrumium quidem A. 1626. m. Aug. D. Schmuccium autem A. 1627. terris abſtuliſſet

Μοῖρα λινοκλώστε δεσπότις ἠλακάτης.

Nobis quid reſtat, niſi κλαίειν καὶ οἰμώζειν, & ne per haſce Barbariei minas, cum quibus vivimus, deficiant alteri ſecretioris literaturæ conſulti & æſtimatores, Deum precari?

Clariſſimo & Excellentiſſimo Viro

Dn. THOMÆ REINESIO, Phil. & Med. Doct.

Experientiſſimo in Aula & Oppido Gera, Philologo & Polyhiſtori præſtantiſſimo, Domino & Amico ſingulari plurimumque honorando,

S. P. VITUS WOLFRUM D.

Novi anni felicem in-feliciorem pro-& feliciſſimum egreſſum ex mente animi precor, Clariſſ. Excellentiſſ. & Experientiſſ. Dn. D. amice & fautor ſingularis plurimumque colende. Quod ita humaniter generum meum excepiſti & habuiſti, & eruditum tuum conſilium de meo illo mendicorum morbo ad ipſius petitionem ſub manu tua ad me miſiſti, habeo & ago tibi gratias ingentes, relaturus ubi potero. Placet illud Dn. D. Zachariæ Limmero Senatori, & medicinam apud nos ultra 25. annos hic ordinarie facienti, viro optimo candidiſſimoque, & ſuadet, ut

obſequar, ſicut etiam ſine ejus perſuaſione facturus eram. Vereor autem, ne tuum illud de prurigine hac moleſta συναποθνήσκει locum ſit habiturum in me ſene, nuper 63. annum ingreſſo. Fiat DEI voluntas, quæ ſemper eſt optima, & ſuo tempore mihi beatam ex hoc mundo migrationem pro clementia ſua largiatur: &c. Diatriben de lingua Punica recipies, quando meus amanuenſis deſcripſit. Laudat eam etiam Clariſſ. D. Smuccius, cui legendam tradidi, ut ex ἀντιγράφῳ ejus epiſtolæ ad me cognoſces. Sed nihil in Orat. mea, quam iterum nonnihil correctam mitto, inveniſti quod laudes? ſi maxime Præceptores mei me ſeduxiſſent quantum ad linguam Punicam. Libros multos non habemus, aut conſequi poſſumus hoc loco, & pauxillum illud vitæ meæ, quod reſtat, totum Periculis Arabicis deputavi. Si tamen a prurigine nonnihil reſpiravero Dei gratia, quædam ad Te mittam, & Tibi Philologo acutiſſimo dijudicanda tradam. Interim habe quædam vetera meletemata mea; ſed & ſpecimen Periculorum Arabicorum, quorum 15. Decades jam in ſcriniis adſervo, ſimul mitto, & ut legas & cenſeas, rogo. Vale vir clariſſ. & deſideratiſſime. Cygneæ 30. Decemb. 1625.

Reverendo, Clariſſimo & Excellentiſſimo Viro

Dn. VITO WOLFRUM, SS. Theol. D.

Paſtorique & Super-Attendenti Cygneo, Dn. Compatri, Amico, & fratri in Chriſto plurimum honorando.

Diſcurſum Dn. Thomæ Reineſii Doct. quo impugnat tuam aſſertionem de lingua Punica, legi cum voluptate; & quanquam argumentum ipſum magni momenti non eſt, tamen habet multa obſervatu digna, & miror ego acrimoniam judicii, ac deprehendo virum undiquaque doctiſſimum, multæ admodum lectionis, & cui parem ingenio in Academiis noſtratibus hodie vix reperias. Ad caput cauſæ quod attinet, nondum mihi perſuaſit, Pœnorum linguam fuiſſe Hebræam. Nec tamen audeo contradicere, ſed adſentior libentius, quam ut ſine ſolidis fundamentis quidquam negem. Pænulo meæ Plautinæ adſcripſi duos rhythmos Hebræos, in quos ipſe cogit primum Hannonii ſermonis verſum. Sed dubito tamen, an ex *Uthalonim* poſſit fieri *Na eth elionim*, aut vice verſa. Præterea particula *Na* an inveniatur pro *quaſo*, mox initio

tio verſus; uſitate enim ſequitur Imperativum, ut in *Hoſianna*. Placuit mihi epigramma Græcum trium linguarum, antea, quod fateor, non obſervatum; ſed, in editione alia & quidem emendatiſſima in folio, reperio Phœnicum ſalutationem eſſe Ναίδιος, pro qua veſter habet Αὐδονις, quod, an indulgendum ſit, dubito. Tu mi Fide vale, & tibi gratulare, quod excitaſti æmulos in ſtudio tam laudabili. Dominus tecum. Lipſia, Dominica de regiis nuptiis, Anno 1625.

Tuus

Vincentius Schmucc. D.

Seni Venerando, Viro Clariſſimo,

Dn. VITO WOLFRUM, SS. Theol. D.

Eximio, Paſtori ac Super-Intendenti per Diœceſin Cygneam Vigilantiſſimo ac Digniſſimo, Fautori & Amico meo Colendiſſimo.

NOſti, CL. Dn. D. Amice fidiſſime, Lucianæum illud *Antholog. l.* 1.30. ὠκεῖαι χάριτες γλυκερώτεραι. Nolui igitur differre reſponſum, cujus tibi nuper ſpem feceram, ad epiſtolam Smuccianam: eam κατὰ πόδας ſequar. Dicit Dn. D. Smuccius, me non perſuaſiſſe, linguam Punicam eſſe Ebræam. Neque hoc volui, neque docui, aut ſcripſi; ad Ebræam reduci, ex Ebræa Punica, quæ habemus, intelligi optime poſſe, ὁμοιότητα inter has linguas duas, quæ diverſis temporibus & locis modo major, modo minor, non ταυτότητα, hoc vero oſtendi; & probavi tamen, *Punicam non eſſe Arabicam*, quod probandum erat. Oſtendi præterea Punicam Cananæam eſſe, uſus in hanc rem teſtimoniis ſacris, profaniſque variis, quia Pœni e Phœnicibus: Phœnices Tyrii & Sidonii. Hi Canaanis, qui, ſi Philoni Byblienſi fides, primus cognominatus eſt Phœnix, poſteri. Omnia ἀναμφίλεκτα & certiſſima e Gen. *c.* 10. Vid. Montanus *l. Canaan ſeu de* 12. *Gent. c.* 8. Et ipſe Auguſtinus *Expoſit. Ep. ad Rom. mulierem Cananaam* Matth. 15. ῥητῶς per *Punicam* explicat: utens vocula Punici in ea, qua Græci Φοινίκων, ut & Phœnicas & Pœnos comprehendat, latitudine. An vero Cananæa Tyriorumque ac Sidoniorum dialectus cum Ebræa in Bibliis reliqua eadem; vel

an Semi, Eberi, Abrahæque poſteri eandem cum Cananæis, Chamitis ſeu ἀλλοφύλοις linguam locuti fuerint, hæc vero ἑτεροζήτησις eſt; & ſive ajas, ſive neges, ſententiæ meæ id quidem nil officit. Adfinitatem aliquam inter eas, tam ex Hieronymi teſtimonio, qui *l.* 7. *Comm. in Eſai.* 19. *v.* 18. *Lingua*, inquit, *Cananitis inter Ægyptiam & Ebræam media eſt, & Ebrææ magna ex parte confinis*; quam ex eo quod Abram περάτη ſenſu *comm.* 13. *c.* 14. Geneſ. lingua inuſitata ultra-amnana ſeu transfluviali (ſunt enim qui ideo & ab *Eber*, עֹבֵר quod eſt *tranſire*, *Ebri* עִבְרִי *tranſitor*, Ebræos dictos putant, Theodoret. *Qu.* 59. *in Geneſin*: Reuchlin. *l.* 3. *de Verbo Mirifico c.* 13. R. Abrah. Aben-Ezra *ad Exod.* 21. *v.* 2. R. Moſes Gerund. *ad c.* 11. *Geneſ.* & Seld. *c.* 2. *Prolog.* non ab Ebero) loquens, ab Anere, Eſcol, & Mamre principibus Hebronitis, in terra Canaanis ἀντίχθοσι Gen. 13, 13. & Rahab meretrix Jericuntc Cananæa a Joſuanis exploratoribus fuerint intellecti: quin & e nomine regis Palæſtinorum in Gerara Abimelechi, locorumque, urbium, fluviorum, montium, in Palæſtina adpellationibus, colligere eſt. Diverſas tamen etiam fuiſſe Cananæam & Ebræam, acute fortaſſe magis, quam ſolide, diſputat & εἰκοτολογεῖ D. Auguſtinus *l.* 16. *de Civ. Dei c.* 11. & *l.* 18. *c.* 39. quod cum gentes communiter a Deo defecerint, fuerintque ideo confuſione linguarum punitæ, ad Shemitas lectum Deo populum, maxime vero ad eos, quos ab Ebero, abnepote Semi, recta ſerie generationis deſcendentes ad Abrahamum & Jacobum usque recenſet Moſes Gen. 11. (collaterales enim Arphaxado ſunt Aramæi & Aſſyrii, uti Abrahamo Ammonitæ & Moabitæ; Jacobo Amalecitæ & Idumæi;) non pervenerit ſupplicium hoc, lingua primæva inter eos, quaſi depoſitum quoddam & juſtitiæ innocentiæque gentis teſtimonium, reſederit. In quam rem etiam Eucherius Lugdun. *ad Geneſin. l* 2. *c* 9 *Una Thara domus erat, de qua natus eſt Abraham, in qua unius veri Dei cultus; & quantum credibile eſt, ſola Hebræa lingua remanſerat*: V. Torniell. *Annal. Sacr. ſub A. M.* 1931. *n.* 12. Alia etiam quæſtio eſt, an idioma, hodie appellatum Ebraicum, ſit cum primævo illo, quo ante diluvium populus Dei Sethitæ in terra Canaanitide (προληπτικῶς ita nomino) utebantur idem, quæ huc non adeo pertinet. Affirmo autem. Sufficit demonſtraſſe, linguam Punicam Patribus memoratam, quorum teſtimoniis uteris in *Orat. de Arab. Lingua*, non eſſe Arabicam, Iſmaeliticam, Cedarenam, Agarenam, Saracenicam, (tot enim nominibus adpellatur, & Ægyptiæ veteri fuit vicinior, Ebræa multo recentior, primum cum סְבָא *Seba*, filio Chuſi, nepote

Chami,

Chami, Gen. 10. *v.* 7. (alius enim שְׁבָא *Scheba*, Phalego natus, Eberi nepos, de quo *v.* 28. Sabæorum Indicorum: itemque alius Abrahami e Ketura filius, Sabæorum, proxime Perſas colentium, parens, Gen. 25, 3.) qui Arabiam Felicem ad Sinum, dictum Arabicum, tenuit, poſt cum Iſmaele & Eſavo nata, & a poſteris eorum exculta: Eſavus enim Iſmaelitida uxorem duxit, & hinc poſteri ejus Edomæi Arabibus quam Ebræis erant addictiores, imo in unius gentis corpus coaluiſſe cum Nabathæis & Arabibus, auctores habemus Strabonem & Stephanum, donec jure belli, Davide Rege, in Iſraelitarum manus convenere, 2. Sam 8, 14. & poſtquam Rege Joramo, (2 Reg. 8. *v.* 20. Ægyptiorum ſocietate nixi nexique 1 Reg. 11, 14. *& ſeq.*) defeciſſent, poſt ſecula pene octo ab Hyrcano ſubacti ritus Judaicos circumciſionemque admitterent, & ex eo tempore inter Judæos cenſeri cœpere; Joſ. *l.* 13. *c.* 17. id quod neuter veſtrum ulterius, puto, adfirmabit.

II. Lubens autem fateor, dedique id antea, rem hanc tanti momenti non eſſe. Quia vero ad Philologiam & πολυμάθειαν ſacram pertinet; in ſacris autem & de ſacris nulla cura hominis Chriſtiani nimia eſt, *cum*, ut ait D. Baſilius *ad Amphilochium*, *nihil ſit in Scriptura*, *quod non magni momenti ſit*, *utcunque nobis nihil aut parvum videatur*; & veritatis ea vis eſt, ut ad inquirendam ſe, etiam in minutiſſimis, ingenia περιοσότερα alliciat, eaque delectet, ſpero me ita non luſiſſe operam, qui rem impeditam, a nemine, quod ſciam, oſtenſam, multo minus eruderatam, accurate tractaverim. Ἄλλοις ἄλλα μέλει: Studium hoc poſt ſacrarum literarum lectionem & officii mei curas, mihi unice curæ cordique eſt. Certo enim id compertum habeo, & vel ob auctoritatem, qua fuit, experientiamque cum ſumma docendi dexteritate conjunctam, Ludovico Viveti adfirmanti credo, *cum e parvis componantur magna*, *neceſſe eſſe*, *ut quibus iſta ſtudia &* ἀκριβολογήματα *ſordent*, *ii parvis ſuo ipſorum judicio contemnendis aditum ſibi obſtruant rerum maximarum*: *l.* 1. *de cauſ. corrupt. art. p.* 40. Adeo minutiæ, ita enim adpellant iſti, neglectum ſui vindicant.

III. Ubi Plautinæ Pœnoli corrupte hactenus neglectæque Punica e Seldeni mente reſtituo, dubitat an ex *Uthalonim* fieri poſſit *Na eth elionim*. Repondo; 1. facile literam initialem per tot ſecula & librariorum oſcitantiam in re non intellecta perire potuiſſe. 2. In libris vetuſtis manuſcriptis quibuslibet capita dictionum, quæ κεφάλαια, ſive unemata inchoarent, non fuiſſe adſcripta; ſed ſpatia pro iis quadrata relicta, ut

majore

majore forma, & plerumque miniata, pingerentur. Qui viderunt tales, ſciunt me verum dicere. 3. Editio G. Longolii Colon. An. 1538. Hervagiana Camerarii & Lambini Lugdunenſis An. 1577. ſignate adjecerunt τὸ *N. Nythalonim.* Et Seldenus ipſe, cui debent hæc docti, in emendatiſſimis exemplaribus reperit *Ny eth alonim.* 4. Literæ unius, præſertim initio dictionis, adjectio pro eruenda ſententia commoda, non eſt piaculum in Critice, maxime præeuntibus codd. manuſcriptis bonæ notæ.

IV. Particula נָא *Na* an præponi poſſit, ambigit, cum alias Imperativo poſtponatur, ut in *Hoſchian-na.* Reſpondeo; eam præponere, ponere in medio ſententiæ, poſt etiam ponere ἀδιάφορον eſt, quia eſt interjectio animi tantum, adfectum & excitantem, vocantem, hortantem, obſecrantemve προσωποποιῦσα: e qua formarunt etiam ἐπίῤῥημα ſuum Ναὶ Græci, quod poni in medio e Theocritæo illo *Idyll.* 5. Θρέψαι ναὶ λυκιδεῖς; itemque altero 18. *Idyll.* Ναρχῶ ναὶ τὸν. Πᾶνα; præponi & poſtponi in ſententiis ſolere, aliis auctorum claſſicorum exemplis patet. אָנָּא e quo per apocopen נָא formatum eſt, præponi legitur Gen. 5. *v.* 17. & hinc tam *Hoſiah nah*, vel *hoſa na*, quam *na hoſiah*, vel *na hoſea*, rite dicetur. Erit ergo τῷ *Hoſiah* adfixum *na* expletivum: qua poteſtate etiam eſſe *in comm.* 10. *c.* 40. *Jobi*, olim Mercerus docuit: & in *Gemara Sanhedrin cap.* 10. *n.* 4. קח נא ארת בנך *cape, age, filium tuum*; ubi R. Simeon, filius Abbæ, τὸ *Na* נא eſſe petendi formulam, ſeu vocem petentis, docuit. Sunt tamen inter τριβαινυομένυς τὰ τοιαῦτα, qui unam vocem eſſe cenſent, quod נא cum verbis Ebr. nunquam componatur, & ſignificare 1. faſciculum, ſummitates vel ramos ſalicum, myrtorum, palmarum, quos in feſto tabernaculorum ſolebant Judæi geſtare, & cum tripudio concutere, (id Patribus Græcis eſt τὰ βάϊα σείειν) ſubinde adclamantes e Pſal. 118. אָנָּא יְהוָה הוֹשִׁיעָה נָּא & a crebra uniſonaque repetitione precum earum *hoſannoth* adpellabantur rami illi, alias לולב: unde Arabes ſuum *Leblab*, quo *volubilem herbam* adpellant, formavere. Græci, teſte Heſychio, lauri ramos, quos ſacrificantes manibus tenebant, αἰσάνους vocavere. 2. Preces etiam ipſæ, ſeu hymni per dies ſeptem feſti concipi & cantari conſueti, ad quaſſationem ramorum palmarium, *hoſanoth* dicuntur a Thalmudicis: teſtimonia habet Buxtorf. *de Abbreviat. p.* 70. & *hoſanah* primi diei, *hoſanah* ſecundi diei &c. nota ſunt. *Hoſanna* igitur fuerit nomen ſolennis acclamationis, qua id, quod in duabus vocibus, quibus ſalutem auxiliumque

vovebant,

vovebant, continetur: qua ratione in iſtis hymni Eccleſiaſtici: *Te noſtra ſupplex gloria per cuncta laudat ſecula*: vox *gloria* ponitur vel pro cantico Angelorum, Luc. 2. vel pro altero illo itidem Eccleſiaſtico ἰυχαριστικῷ:

Deo Patri ſit gloria
Ejuſque ſoli Filio,
Cum Spiritu Paracleto,
Nunc & per omne ſeculum.

Eoque reſpexit B. Lutherus, cum prius illud reddidit: Unſer armes Lied rühmet dich. Sed hæc πάρεργον ὁδῦ.

V. In veteri Epigrammate Trilingui, ubi ego Ἄυδονις lego, & Phœnicum ſalutationem ex *Hav-doni* eſſe, doceo, ſe in edit. (neſcio qua) Ν.α.δι Ⓖ reperiſſe dicit, & propterea dubitat, num indulgendum mihi ſit illud Ἄυδονις. Reſpondeo: dubitat vir CL. de re, de qua ne Carneades quidem. *Havo donni*, & *Hav-doni* eſt ipſiſſima Pœnorum ſalutatio. Ita enim Hanno Pœnus, quem & ſic explicat Plautus, & rurſus ita Punice ſalutare jubet, *a.* 5. *ſc.* 2. *v.* 38. 39. 40. Docuit me Illuſtris Scal. *Conject. in Varr.* & Doctiſſ. Druſ. *l.* 4. *Præter. ad Johann.* 19. 3. & *comm. priore ad voc. Ebr. N. T. p.* 17. Editio Flexiana Ἀνθολογίας, quam Jeſuitæ pro ſua juventute adornarunt anno proximo, eſt in Bibliopol. Schureriano. Eam ſuper hoc Epigram. niſi forte & id reſecuerunt, conſuli, & quomodo legat, notari velim. * Meam lectionem ita reperi in Eclogis, quas ante hos 23. annos puer in Gymnaſio patrio Gothæ ex omni auctorum genere concinnavi; & quia puer, ſuſpicione falſi alicujus vel arbitrariæ depravationis carere apud Doctos debeo, & ideo nec nunc muto. Qui Ναίδιῳ legunt, ſepiam adfundunt rei limpidæ, & fide bonorum codicum nitenti; & cur ita legant, ut probent Doctis, provocandi ſunt. Addo & hoc: quia epigrammatarius Syrum ſalutantem exprimere voluit, legendum eſſe, שְׁלָם *ſchelam*: שָׁלוֹם *ſchalom* vero Ebræum eſt, & propter vocalem longam *camez* a metro reſpuitur; quod ante non obſervaveram. Hæc mi Dn. D. ad Epiſtolam Smuccianam volui, ut CL. viri dubiis ſatisfacerem; debui, ut honorifici ejus de labore illo in re tenui (ſat enim mea frivola novi) meo teſtimonii & candidi judicii beneficio hoc officio aliqua reſponderem; quod ſi ei non ingratum

L

* *Hodie ſic reperio ſcriptum a Scal. adpend. l. de emend. temp. f.* 29. *Inde forte excerptum Præceptores mei (WULKIUSne an WEITZIUS? שלום) mihi in prælectionibus ſuis ſuggeſſerunt.*

gratum accidiſſe cognovero, eſt quod gratuler ſic mihi; & ſpero veritate ita viſa, diſſenſionem omnem ceſſaturam. Ad Pericula Arabica, pias & eruditas curas, alias; hoc tantum nunc quæro, cujus auctoris paraphraſis illa ſit, qua uteris, & cujus iſte ſeculi. Sunt enim in Bibliothecis & manibus Doctorum Arabicæ paraphraſes, præſertim Evangeliorum, diverſæ, non ejuſdem ſinceritatis auctoritatiſque omnes. Paraphraſis Arabica Pentateuchi ab Erpenio edita paſſim ab illa, quæ Raf Saadiæ Gaoni auctori Thalmude poſteriori, priori tamen Salomone Jario & Aben Ezra adſcribitur, differre deprehenditur; notumque eſt αὐθεντίαν thargumim pendere ab auctoribus, eorumque ætate: quin & pias quorundam Chriſtianorum fraudes, dum libros a ſe compoſitos vetuſtis auctoribus, & qui auctoritatem iis conciliarent, ſuppoſuerunt, non ignoras. Evangelia Ebraica a Quinquarboreo, Mercero, Munſtero, & poſt ab ejus diſcipulo Er. Oſ. Schreckenfuchſio edita, Matthæo Apoſtolo adſcripta, ideo a Doctis merito exploduntur, & in capitibus fidei confirmandis nihil admodum probant, nemini perſuadent, nullum ἑτερόδοξον convincunt, tantum de auctorum ſuorum in Ebraicis peritia & ſtudio teſtantur. V. Pagninum *notis ad Theſ. L. Sancta*. Kirſten. *in vita Matthæi Præf. in Evang. ejus Arab.* Caſaub. *Exerc. adv. Baron.* 2. *c.* 10. Quod ne & de paraphraſibus in Arabicis dici poſſit, legitimandæ eæ ſunt, & quælibet ſuo auctori indubio vel ſeculo adſerenda. Pretium cuilibet ſuum eſt ab antiquitate, & quo propius abeſt ab Apoſtolorum temporibus, doctrinaque.

Quod de *binna* & *ketemo*, quibus ſe tingere conſueviſſe Abubecrum, Imp. Muſlimicum, Muaviam item, & Haſjemum Califas, a Βιογράφοις horum adnotatum ſcribis & quæris, ſcito, Califas Saracenicos, inprimis Syriæ & Bagdadi, quod Moſen fuiſſe πυῤῥακῆ, capillis ruffis & criſpis, ſive πατροπαραδότως, ſive aliunde ſcriptorum (nam & Artapanus ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων apud Euſeb. 9. Προπαρασκ. Ἐυαγγ. id tradiderat:) compertum haberent, eique adſimilari maxime ſtuderent, *henne* ſeu *alhanna*, quæ & *alcanna* barbaris e Maurorum *Kenne*, Dioſcor. *l.* 1. *c.* 107. κύπρος, Latinis *liguſtrum*, comam barbaſque fucaſſe. Folia enim ejus arboris cum ſucco ſtruthii ſeu radiculæ permaduerint illitu ξανθίζειν τὰς τρίχας, *ruffare capillos*, e Dioſc. *l. d.* & Plin. *l.* 23. *c.* 4. notum eſt. Apud Turcas hinc hodieque maxime probantur rutilæ comæ; & ea ipſa Moſis reverentia fortaſſe fit, quod Judæi plagiarii, cum pueros Chriſtianorum ad ſua veneficia conquirunt, a ruffis capillitio, ceu ad magiam ſu-

am

am inutilibus, abſtineant, vel captos tales dimittant illæſos. De altero, in eoſdem uſus, *Ketemo*, jubeo te ἄλλην δρῦν βαλανίζειν. Andr. Alpagus *Interp. nomin. Arab.* Avicenna Annex. *alchetem eſſe aliquid ſimile alcanna*: Pandectarius *c.* 349. *henne a quiſdam ſcotamum* (hoc e *Ketemo* depravatum eſt.) incongrue vocari, ſcribit. Sed non exſaturant animum ſciendi avidum iſta. In ὕλη κομμωτικῆς, quam ex Heraclide Tarentino, Archigene, Cleopatra & Critone Medico Imperatorio collegit Galenus 1. *de Compoſ. Medicam. ſec.* loca, Paulus *l.* 3. *c.* 57. & *ſeqq.* ubi περὶ ξανθισμοῦ καὶ τῆς τῶν τριχῶν ἀλοπεκιάσεως, diſpiciam aliquando, an quid *Ketemum* Arabum ſit apud Græcos, Latinosve indagare poſſim. Medici, a quibus talia exſpectes ceu Naturæ conſultis, hic quidem ſilent; adeo pauci ſunt, qui ſolidam doctrinam vel profiteantur, vel adfectent ſaltem: ſuperficies rerum & cortices extimos adradunt, ad nucleum pertingere terebrando non adeo laborant. Iidem de *ſandaracha*, de qua quærebas ſimul, & paucis tibi loquentur & ſatis frigide; ſcil. una ea voce a Græcis adpellari foſſile, quod inter arſenici & auripigmenti genera refertur, erodens & deleterium, ruffum ſeu colore flammeo. Plinius meminit *l.* 33. *c. ult.* & *l.* 34. *c.* 5. 6. *in hiſtoria pigmentorum*. Dioſcor. *l.* 5. *c.* 81. ab Arabibus vero gummi juniperi, officinarum vernicem ſcriptorium; quod ultimum, (pace illorum dixero,) falſum eſt. Arabes enim *ſandaroſch* hoc nominant, Avic. *l.* 2. *Can. c.* 627. illud autem *Zarnich*, idem *c.* 49. & *harnet*. Cum igitur diverſæ omnino res, quibus nulla plane inter ſe cognatio vel ſimilitudo, & quidem in diverſorum populorum linguis ita ſignificentur, neutram vocum harum cum alterutra quidquam habere commune, ſequitur. Σανδαράκη quidem Græcis etiam vetuſtiſſimis nota uſurpataque, alia etiam ſignificatione vox eſt: Ariſtot. 9. *H. Animal. c.* 46. *apot.* 367. apum cibum dum operantur, durius quid cera & præſtantius, ſed melle vilius, ita a nonnullis nominari ſcribit: Plinius inde repetit *l.* 11. *c.* 7. addito, a quibuſdam *erithacen* adpellari, inveniri in favorum inanitatibus ſepoſitum, eſſe amari ſaporis. At *ſandaracha* pro juniperino gummi, vitio natum vocabulum eſt, & errore medicorum trivialium, qui Arabicam nomenclationem *ſandaroſch*, quæ Hiſpanis familiari ſcribendi ratione *ſandarax* eſt, in barbaro-Græcam, quia notior hæc erat, transfudere, literam *x*, quæ in ſcriptura Hiſpanorum æquipollet τῷ *ſch*, in *ch* perperam reſolventes, & ſimilitudine cum nomine Græco uſitato decepti. Barbaro-Græcam autem nominavi vocem Σανδαράχη, quia fortaſſe ea ratione, qua *ſandaſeros* & *ſandareſos* appellationes gemmarum ardentium,

a locis eorundem nominum in India per barbaros impoſita, Plin. *l.* 37. *c.* 7. acceperunt Græci. Pandectario *c.* 618. *Sandarax eſt regio quædam.* Scaliger ὁ πάνυ *Exerc.* 13. *ſ.* 3. vocem *Sandarax*, transmutatis elementis, e *ſamag agar* (librariorum ineptiæ hic ſunt: Scaliger enim ſcripſerat *shamagh harar*, quippe *shamagh* adpellant *gummi*, *harar juniperum.*) formatum eſſe ſtatuit. Sic ergo τὸ *Sandaroſch* non deſumſerint a barbaris Arabes, ut Græci τὸ Σανδαράκη. Vana ergo eſt iſta celebris adeo *Sandaracha* Græcorum & Arabum diſtinctio, cum horum, uti probavi, nulla fuerit, niſi quam inepti e linguæ ignorantia in eorum medicinam intulerunt. Sed nunc te mitto, CL. Dn. D. & ut longis hiſce logis ignoſcas, ſummopere a Te contendo. Ero, cum per argumentum Epiſtolæ licebit, brevior; nunc tali eſſe non licuit. Bene longumque vale, & amanti Te, Fave. Geræ 15. Jan. 1626.

Rever. digniſſ. T.

Obſervantiſſ.

D. REINESIUS.

P.S. Beabis me, ſi excellentiſſimi Dn. D. Smuccii reſponſum, quod ille tibi pro amicitia veſtra non denegabit, communicaveris.

D. VITO WOLFRUM S. P. D.

TH. REINESIUS D.

SUbdubitare me fecit morula hæc bimeſtris, quod ad meas, 15. Jan. ſcriptas, non reſpondebas, Cl. & Excellen. Dn. Amice, & Fautor colende, eas Tibi rite traditas fuiſſe: ſed jam, factum bene! hoc nuncio ea me cura liberas. Velim autem quam maxime, CL. Dn. D. Smuccii ἀμοιβαίας ſive literas, ſive voces mihi communices. Spero me ipſi ita ſatis feciſſe, diſſenſumque omnem penitus ceſſaturum. Paraphraſes Arabicæ Pentateuchi (de Chaldaicis Jonathanis, Anqueloſii proſelyti, & R. Joſephi cæci nunc non quæritur,) ſine dubio plures ſunt; colligo inde, quod in Bibl. Arabica Erpenii (deſcriptam habes in Append. Orat. Voſſii in ejus obitum) Pſalmorum liber in Quarto fuerit, cujus verſio liberior, & ſeſe diffundens pluſculum; unde quod Pſalmis, ut a diverſis auctoribus diverſisque ſeculis Arabice verſi fuerint, contigit, cur non & Pentateucho potuit? Druſius ea Pentat. Arabica verſione uſus eſt, quæ R. Saadiæ adſcri-

adſcribitur: meminit *Comm. ad voces Ebr. N.T. priore p.* 60. & Beza *ad Acta Apoſt. c.* 13. *v.* 8. edita Conſtantinopoli cum textu Ebraico, Chaldaico, & Perſico, teſte Voſſio *Orat. in obitum Erp. p.* 23. Ætatem vero illius *Raſ Saadia*, *Saedi*, *Seadi*, *Saidi*, (tam enim varie hoc nomen efferunt) quem ſupernominant Gaonem, refero ad tempora poſt-Thalmudica. Fuere חכמים *Chacamim* Sapientibus & Magiſtris Judæorum quolibet fere ſeculo peculiares tituli ſui, & per eos Rabbini ætates mundi diſtinguunt. Vocabantur antiquitus *Thannaim*, i. e. *Deuterota*, (Druſ. *l* 2. *de* 3. *ſect. c.* 15. *l.* 1. *Qu. Ebr. c.* 34) *auctores Miſna*, ſeu *textus Thalmudici*, quos inter excidium urbis, & R. Jehudam, Sanctum dictum, floruiſſe docent: Schigk. *de Jure Reg. Ebr. p.* 128. Ordo Rabbinorum, qui auctores Gemaræ ſeu Commentariorum, alius erat, qui *Amorraim* dicti, & *Amuddaim*, q. d. γνωμολόγοι, *ſententiarum dictatores* & *interpretes* eorum, quæ Magiſtri ſubmiſſe dictaſſent: cœpitque is paulo ante Saporem Regem Perſarum, qui Valerianum Imp. ſubjugavit, poſt translatas e terra Iſraelis in Babyloniam ſcholas, mortuo R. Jehudah Haccadoſch, compilatore Thalmud Hieroſolymitani, filiiſque ejus R. Gamaliele III. quem ſuccedere ſibi in principatu voluit, R. Simeone, qui cum fratre & R. Chaja conſcripſit *Barjeſoth* & *Mechiltoth:* atque hi ultimi fuere τῶν *Thannaim*, ut habetur in Cabala Abrahami: duravitque uſque ad Thalmudis Babylonici obſignationem, factam ſub Rege Kobade circa A. Chr. 490. Amorræos ſecuti ſunt qui *Seccoraim*, h. e. *Conjectores* ſeu *Arbitri*, adpellabantur: Zæmach David *p.* 48. Poſt iſta tempora obtinuit, ut qui per manuum impoſitionem, quæ & facta in iis, qui LXX. viralis Synedrii membra ſic futuri eſſent, claſſi ſapientum ac ſenatorum, e quibus & capita Synagogarum legebantur, transſcribebantur, ii adpellarentur *Haggaonim*, q. d. *Magnifici*, *Illuſtres*, *Excellentes*, a rad. גאה *gaah*. Eorum mentio fit in libro Mandatorum, cujus auctor Moſes Mikotzi ſeu Kotzenſis, (alii Cutſiacenſem adpellant) circa An. Chr. 1240. a R. Moſe Majem. in Moreh Nebochim, P. 1. c. 71. ubi jungit *Gaonim* & *Karraim:* (Hi a *Kara*, i. e. *ſcriptura* ita dicti, q. d. *ſcripturarii*, Poſtello *lecturarii*, בעלים פסוק *Baghalim paſuk*, *optime verſati in textu Biblico:* peculiaris inter Judæos hodieque ſecta, traditiones omnes ſeu legem vocalem rejicientium, ſoli addictorum Scripturæ, quos propterea ceteri Rabbanæi extreme oderunt. Lege Scal. *El. Tribæreſ. c.* 2. Druſ. 3. *de Tribus Sect. c.* 8. & 1. *Quæſt. Ebr.* 44.) & *P.* 3. *c.* 17. *Gaonæos* vocat recentiores, Thalmudiciſque poſtponit: & apud Camium, libro quem

 inſcri-

inſcripſit תשובות הגאונים *theſchuboth haggaonim*, h. e. *reſponſa illuſtrium virorum.* Ex iſtorum numero fuit circa A. Chr. 660. *Raf Iſaac Gaon*, Rector ſcholæ Pombedithanæ, quæ in tractu Nahardeenſi Babyloniæ ſita, ראש ישיבה tum, cum ab Haly (ita quidem eſt in Zæmach Davidis *de Pomis*, ſeu Pomarii p. 49. Verius autem eſt, factum hoc ab Abubecro, vel etiam Omare, tertio Muslimorum Imperatore; circa A. Chr. 640.) devictus eſſet, regnoque exutus Jezdegirdus Perſa. Item iſte *Saadias*, ſeu *Saidus*; unde κατ' ἐξοχὴν etiam ab Aben Ezra *Haggaon* cognominatur. Vixerit igitur inter annum Chriſti ſeptingenteſimum & milleſimum: Salomon enim Jarchi circa A. 1100: Aben Ezra quinquaginta annis ſerius ſcripſit: uterqûe vero ejus Saadiæ mentionem facit. Druſius *l. de voce Elohim p.* 1. refert ad A. M. 4702. & præfuiſſe ſcholæ, quæ tum in Sura Babyloniæ, quæ & Mattha Mechaſia auctori Gemaræ *tit. Sanhedrin c.* 1. *ſegm.* 7. q. d. *urbs tuti receptus*, ſcribit. Quam vero Erpenius Paraphraſin Pentat. edidit, *alterius cujusdam auctoris eſt, Chriſtiani non nuperi hominis, & melius cum fonte Ebræo convenit, quam Saadia*: verba Voſſii *l. d. p.* 23. Ex ætate ſc. auctoris de auctoritate verſionis judicare licet. Perpendes autem hæc, mi Dn. D. Audacter adſero; Chaldaicæ Paraphraſi multis modis cedere Arabicam. Modo ex Hiſt. Eccleſ. conſtaret, a viro quodam Apoſtolico, (Apoſtolorum enim aliquem Arabice ſacra vertiſſe, vel ſcripſiſſe, primum nondum a quoquam adſertum memini) confectam eſſe Paraphraſin Arabicam, eaque Eccleſias per Orientem, vel in Ægypto, alibive, uſas fuiſſe; tum ſc. ſalva res eſſet, & de auctoritate ejus nemo ultra dubitare poſſet. 1. April. 1626.

D. THOMÆ REINESIO VITUS WOLFRUM D.

Sal. in Chriſto p. cum obſervantia.

CL. Dn. D. Amice pl. colende & dilecte, binas tuas una hora accepi recte, ſicut puto me Rabenſteinium ad te tum ſcripſiſſe; & quia mihi luculenta ſpes facta fuerat de tuo ad nos adventu, magno te deſiderio exſpectavi. Etſi enim pro dignitate te recipere non potuiſſem; opinione tamen tua & aliorum gratior mihi profecto hoſpes fuiſſes. Dn. D. Smuccius, quibuſdam apoplexiæ ſignis motus, in thermis Carolinis jam agit; nolui igitur ad iſtum tua mittere. Fiet ſuo tempore, ſi ſoſpes & inco-

incolumis reverſus fuerit, quod æternus Deus faxit. Quæ erudite de Chald. & Arab. Verſionibus ad me ſcripſiſti, probo, uno excepto, quod cum Jonathane Uzielide & Onkelo conjungis Rabbi Joſephum cæcum, illum corruptorem Pſalterii, qui 340. annis poſt Chriſtum vixit. Sed nec credo, Paulum in Arabia Syro vel Græco ſermone docuiſſe, cum Arabicus Act. 2. ita ſit honoratus. Vale mi mellitiſſime Dn. D. Thoma in æternum. Cygneæ 12. Maj. 1626.

Dn. D. VITO WOLFRUM THOM. REINESIUS D.

SCribis te non probare, quod R. Joſeph cæcum auctorem thargum Pſalterii jungam Jonathani & Anquelosio, qui Prophetas & Pentateuchum Chaldaice reddiderunt. Ego vero non ſcripſeram me id ſentire, ſed vulgo eum Pſalmorum Paraphraſten ſtatui: & quia Pentateuchi paraphraſis Anquelosio, Prophetarum Jonathæ ſine contradictione tribuitur; Hagiographorum etiam Paraphraſtes nominandus erat. Imo teſtor Tibi, ſentire id Jeſuitam, ſuo quidem judicio acutum & eruditum, Poſſevinum: ejus verba habes *T.* 1. *Adpar. Sacr. f.* 221. & *T.* 2. *f.* 453. Sed Fr. Ximenium, quia nugamentis ea referta ſit, in *edit. Bibl. Complut.* eam reſecuiſſe. Et eſt, ſicuti ſcribis, etiam me adſtipulatore, verpus ille recentior, circa annum, ut Galatinus *l.* 8. *c.* 24. ſcribit, poſt everſum templum ſecundum, trecenteſimum. Fuit igitur R. ille Joſeph Paraphraſtes Hagiographorum; ſed nugax alicubi, &, ut tu nominas, corruptor. (Mercer. *in c.* 1. *Jobi.* Impuræ ſunt ſæpe paraphraſes Chaldaicæ Hagiographorum, & ſomniis plenæ.) Si Galatini teſtimonio ſtandum eſſet, Jonathas etiam Pſalmos vertiſſe dici poſſet: hoc enim iſte ſtatuit, & diſcrepare a verſione R. Joſeph, monſtrat *l.* 8. *c.* 24. Imo *l.* 1. *c.* 23. adſerit, *Jonathanem totam Bibliam tranſtuliſſe, ejusque Pſalterii verſionem Chaldaicam eſſe in manibus pauciſſimorum, quod eam occulant Judæi ob myſteria Chriſtianæ fidei, quæ contineat; non invidentes eam, quæ evertat & obſcuret fidem, R. Joſephi.* Viderint doctiores, qui utramque contendere poſſunt. Ex iſta Jonathanis Pſalmorum verſione producit contra Judæos comma 1. Pſ. 110. ita ſonans: אמר יי למסריה שב לימיני *Dixit Dominus ad Verbum ſuum: Sede ad dextram meam:* P. Fagius *not. ad Paraphr. Chald. Onk. Deut.* 5, *v.* 4. Petrus Coſtus in *Typo Meſſiæ &*

& Chriſti Domini p. 88. illoque Chriſtianorum mentem ſcitiſſime expreſſiſſe teſtatur amplectiturque. Sunt præterea Deuter. 33. & in fine Prophetæ Habac. paraphraſeos hujus Jonathanis aliqua, e quibus eum, imperante Tiberio, ſcripſiſſe ſuum illud Thargum; neque Thalmude recentiorem auctorem eſſe colligitur. De Pentateucho Jonathanis ſcio Buxtorfium dubitare, & quia contineat fabulas Thalmudicas plurimas, quod ei ſupponatur, ſitque Thalmude recentius ſcriptum, autumare: Tract. de *Abbrev. & Recent. Op. Thalm. p.* 202. Buxtorfio tamen contradicere Helvicum, & hoc ſcio, qui vere Jonathani tribui exiſtimat; in qua ſententia etiam fuiſſe CL. Druſium, liquet ex hiſce ejus *not. ad Sulp. Severi hiſt. p. 26. Jonathan is qui legem interpretatus eſt:* & Dn. Schigk. qui Jonathæ Thargum Deuteronomii allegat *Comm. de Jure Reg. Ebr. c.* 5 Quin & auctoritate ejusdem Schigkardi, qui in *Bechinath Happeruſchim p.* 37. *vulgo credi*, ait, *R. Joſeph cæcum Hagiographorum verſionem adornaſſe, nondum vero certo conſtare*; & ſcriptoris anonymi, eruditiſſimi vero viri, auctoris *Diatribes de punctorum vocalium apud Ebræos antiquitate c.* 9. Quod ſcripſi, tueri poſſum. Summa eſt: Paraphraſeon auctoritatem humanam ſaltim eſſe, quarum auctores Interpretes agebant, non Prophetas; unde etiam de illarum ſinceritate Eccleſia merito cenſuram ſibi ſumit, nec recepto uno omnia indifferenter adprobat. *Imo*, ut ait Bellarm. *ab Eccleſia magni adeo non fiunt, neque ex iis firmum argumentum ſumi poteſt.* Id quod monere nos debet, etiam de Paraphraſeon Arab. auctoribus & fide anquirere. Dedi nuper ejus rei ad Te nonnulla; quæ, ut candide examines, ſummopere a Te contendo. B. V. & rem optime gere. Geræ 15. Maji 1626.

Eidem D. WOLFRUMIO REINESIUS.

SUppleo nunc, quæ per nuperum præproperum tabellarium, & curas officii alias, addere non licuit, de Verſione Hagiographorum Chaldaica. Galatinus, qui Jonathanis Uzielidæ Thargum Pentateuchi diverſum ab Anquelosii, uti & ejuſdem Pſalmorum paraphraſin aliam a R. Joſephi cæci, longeque puriorem vidiſſe ſe, ſcribit, non eſt adeo incredilis, quod e Judæis (fide nonnullorum hoc ſcribo) natus, interque eos educatus, libros reconditiores, & quos ſupprimere ſolent illi plurimos, ignotos

ignotos Chriſtianis, legiſſe potuerit; idque ex opere ejus, *Arcana Veritatis Catholicæ*, abunde patet. Hauſiſſe autem id, e Jacobo Perez Valentino Epiſcopo Chriſtopolitano, qui ſub Frid. III. Imp. floruit, circa A. Chr. 1480. videri poterat. Hic enim *in Expoſit. Pſ.* 20. quam Roderico Borgiæ, qui poſt Alexander VI. Papa, dedicavit, eadem de Jonathæ Pſalmorum Thargum habet. Et horum fide paraphraſis illa ſincerior Jonathanis fuerit; cui & paraphraſin Pentateuchi adſcribit Thalmud in Bava Batra, & in Succa: item Helvicus; cujus rationes, quæ huic etiam negotio aptari poſſunt, lege apud Schigk. *in Bechinath Happeruſchim p.* 31. *& ſeqq.* Satis autem mirari nequeo, quæ ita viderunt Pereſius & Galatinus, a nullo Bibliorum editore animadverſa fuiſſe. Ximenius enim verſionem Chaldaicam כְּתוּבִים *Hagiographorum* (quæ hoc ordine ponuntur, Pſalmi, Job, Proverbia, Eccleſiaſtes, Canticum Canticorum, Daniel, Eſther, Eſra, Chronica:) omiſit in Bibliis Complutenſibus: B. Arias Montanus eam, quæ R. Joſephi dicebatur, quod multa apocrypha contineret, repurgatam edidit, ſuperſeſſurus iſto labore, ſi de Jonathanis & Aquilæ proſelyti paraphraſi ipſi conſtitiſſet. Vulgatam vero ſententiam, qua Jonathæ Prophetarum (qua adpellatione etiam Joſuæ, Judicum, Ruth, Samuelis, & Regum libri, comprehenduntur juxta Ebræos,) paraphraſis adſcribitur, hauſerunt Chriſtiani e Thalmude. Locus eſt *Tr. Megillah c.* 2. *pag.* 3. *fac. a.* & apud Eliam Germanum *Præf. Methurgeman* ſeu *Lexici Chald. Quæſivit amplius Jonathan revelare Thargum Hagiographorum: & exivit ad eum vox de cælo, dicens; an non tibi ſufficit prodidiſſe myſteria Prophetarum; vis etiam proſtituere arcana Spiritus Sancti? unde territus deſtitit a verſione Hagiographorum.* Sed dubium non eſt, quin hæc confinxerint Thalmudiſtæ, ut paraphraſin Jonathanis, quam exſtare tum ſciebant, ſuſpectam redderent, & Jonathanis non eſſe, perſuaderent Chriſtianis, neve ex illa convinci poſſent, & ut R. Joſephi paraphraſi, utpote ſuæ impietati magis congruenti, auctoritas aliqua accederet; id quod & per credulitatem & inadvertentiam Chriſtianorum obtinuere. Velim autem illi, qui figmento Thalmudicorum decepti, paraphraſin Hagiographorum nullam exſtare, præter R. Joſephi exiſtimant, rationem mihi reddant, cur, qui multo antiquior Anqueloſio Jonathan, Prophetas tantum, non vero Legem, cujus tamen quam Prophetarum Judæi omnes erant ſtudioſiores, & ſunt hodieque, verterit. Cur enim omiſerit vertere Hagiographa, jam reddita ſc. eſt ratio. Sed ea truffa, & quæ groſſis tantum ingeniis, ac pueriliter credulis, ſatis-

 faciat.

faciat. Alia omitto, quæ ſententiam meam, Jonathanem ſc. & Legem & Hagiographa, præter Prophetas, vertiſſe, ſtabiliunt: ſuccurrent ea tibi, CL. Dn. D. paulum modo in hoc negotium attentiori. Alterum, quod ad meas 1. Apr. ſcriptas reponis, eſt, te non credere Paulum in Arabia Syro vel Græco ſermone docuiſſe: potius Arabico igitur. Ego, quid ejus rei in ὑποθέσει ſcripſerim, non memini, θετικῶς ſaltem hoc, Apoſtolorum aliquem Arabice docuiſſe vel ſcripſiſſe, nondum quiſquam dixit; id quod etiamnum aſſero, donec aliunde verius quid eruamus, ſciamusve. Neque vero, quia in Arabia Paulum prædicaſſe ex ejus ad Galatas *Ep. c.* 1. colligitur, Arabica id feciſſe lingua, continuo concludendum eſt: cum & Romæ prædicaſſe ſciamus, linguæ vero popularis ejus fuerit ignarus. Erant enim in illo Arabiæ Petrææ tractu, qui poſterioribus Cæleſyria vocatur, Syriæ Antiochenæ ac Damaſcenæ inter Jordanem & Euphratem conterminus, adque ulteriorem Jordanis ripam Galilææ obtendebatur, civitates Græcanicæ multæ, etiam ætate Pompeji Magni. Inter eas & Gadara ſeu Geraſa, & Gergeſa, cujus incolas, quia, ut e Matth. 8, 27. Marc. 5, 1. Luc. 8, 27. liquet, συνφορβοὶ & χοιροπῶλαι, gente Judæos non fuiſſe, certum eſt. Judæos tamen ἐκ διασπορᾶς & ἑλληνιστὰς Græcienſes potius, quam Græcos adpellandos, iſtæ alebant ſimul. Tractus autem ille tum, (Pauli ſc. tempore,) Arabia dicebatur, quia Arabum Regi parebat, ut qui & Damaſcum præſidio tenebat, non expulſis incolis prioribus, nec abolita lingua populari, ſive Syra, ſive Græca. Unde ſive Judæis, ſive Gentibus, ſive Græcis ibi prædicaſſet Paulus, Arabica ad id lingua opus non habuit. Et ſenſu iſto etiam Damaſcum Arabiæ adſignat Ptolomæus, & Tertull. *l. 3. adv. Marcionem*; ipſique illi ſive Syri, ſive Judæi trans-amnami, Arabes adpellantur διὰ τὴν ἐκ τοῦ ὁμορεῖν ἐπιμιξίαν αὐτῶν, ut notat Euſtat. *ad Perieget*. Sunt enim, quod in Geographorum lectione quiſque deprehendit, unius regionis modo anguſtiores, modo latiores termini, & modo hi, modo illi per tempora diverſa, & regionum vicinarum nomenclaturæ facile confunduntur. Hæc, puto, ſufficient adſtruendæ ſententiæ meæ, & tollendæ dubitationi tuæ; in quibus, ſi quid deſideras præterea, candide mone. Ego fideliter communico talia, & abunde mihi pro opera iſthac ſatisfactum rebor, ſi veritatem me perſuaſiſſe, & oſtensa hac opiniones vero contrarias dediſci cognovero. Verum eſt, ὐδεμία βαφὴ ὕτως δυσέκνιπλός τε καὶ δευσοποιός ἐστιν, ὡς τὸ πρὸς τὰ τῶν παλαιῶν δόγματα πάθος, & ſæpe plus auctoritati receptisque ſententiis datur, communique errori inveterato,

rato, quam veritati recens quaſi ſe inſinuanti. Et fit, dicamne cujus vitio, ut, *qui veritati magis nituntur, magis oppugnentur*; quæ Joh. Fr. Pici Mir. ſeria querela eſt. Saniores vero, ii tamen πάγχυ βαιοὶ, veritati cedunt, adſurguntque, &, ut triumphare ipſa poſſit, etiam proprias opiniones ei ſubdunt vel tollunt.

De adpellatione *picis* apud Arabas, *zerf*, quam e Scal. *Exerc.* 13. *ſ.* 3. hauſiſti, moneo, mendoſam eſſe, & in quatuor literarum vocula bis peccatum. Verum autem nomen *zeſt* eſt apud Avic. 2. *Can c.* 546. Quod Te non vidiſſe, non culpa tua ulla, ſed fatum, & humanæ naturæ lex eſt, quæ ſancivit ſcilicet ἕνα ἄνδρα οὐ πάντα ὁρᾷν. Sed manum de tabula. Tu ignoſce prolixitati, & me amare perge: & ut ament, ἀντιφιλήσει noſtra digni alii, procurato. Scr. Geræ 27. Maji 1626.

THOMÆ REINESI D.

DE

DEO ENDOVELLICO,

Cujus

Memoria nuſlibi veterum monumentorum, præterea quam in Inſcriptionibus antiquis, in Villa Vizoſa Luſitaniæ repertis, & poſt RESENDIUM a CL. GRUTERO editis, exſtat,

COMMENTATIO PARERGICA.

Del nume Endovelico ha trattato il [illegible] in una Iscrizione ch'è nel T. 2. delle memorie dell' accad. delle Iscrizioni

Magnifico, Ampliſſ. & Cl. Viro,

D. BERNHARTO BERTRAMO,

JCto Illuſtriſſim. Saxon. Ducum Altenburgi Cancellario Graviſſimo, Digniſſimoque, Mæcenati, & Amico meo magno.

ANTIQUITATIS Deorum filiæ habita majeſtate, ſacra, admirabili, & inviolabili apud omnes Sapientes, factum eſt, ut nihil ejus, qualecunque tandem ſit iſtud, inſuper haberi oportere non ſolum παμψηφεὶ conſtituerint, ſed & exemplo ſuo de æſtimanda, indaganda, illuſtranda & bene penitus pernoſcenda ea viam nobis præiverint magno numero. Nempe enim, cum ſtudia ferme hodie noſtra ad quæſtionem facti propius accedant, cui non pectus tacito gaudio pertentent, ſi quæ antiqua ſepulta, fide bona eruuntur? Ita ſcilicet paulatim quæ ἄπορα creduntur in omnibus diſciplinis definiri, veteris ſeculi memoriam recentari, & corruptelas in auctoribus antiquis, ad quas ſanandas nulla machina videbatur eſſe, medelaſque harum demonſtrari, ad extremum lacunas meliorum literarum hactenus deſtitutas pene expleri poſſe, ſpes bona eſt. Etiam minutiſſimum, quid ejus, contemtiſſimus apex ſtricturave exigua in cognitionem rerum maximarum, utiliſſimarumque juxta ac jucundiſſimarum cupidos, deducit. Atque iſtam quidem ſententiam animo quoque Tuo, Cl. Bertrame, qui ſincera Antiquitatis admirator es, & rimator, quam ab imperitis crederis ſagacior feliciorque, ſedere tot experimentis συμφιλολογήσεως noſtræ habeo perſpectiſſimum, & ſunt, quæ docere id poterant ignaros, profecta abs Te quam plurima πολυπαλαιομαθημοσύνης illuſtria δείγματα. Non igitur cunctari

debui particulam ejus elegantiſſimam, de Deo ENDOVELLICO, in Luſitania avorum memoria repertam, cui origines ſuas provinciam nobiliſſimam debere, liquido oſtendi poſſit, explicatam & illuſtratam, ad Te potiſſimum, non tam cognoſcendi, quam emendandi cauſa, quod premi nefas eſset, emittere. Ea ſane uti rariſſima eſt, (ex unis enim Inſcriptionibus, ſilentibus præterea Scriptoribus cujuſcunque generis omnibus, innotuit;) & obſcuriſſima, quippe a nemine, quantum ubique eſt literatorum, hactenus vel tentata: ita de conditu gentium Hiſpanarum, primiſque proximis a diſperſione populorum ſeculis Hiſpaniæ poſſeſſoribus, quæ de re imperfecte narravere Græci, quorum qui ſunt vetuſtiſſimi, & putantur diligentiſſimi, e quibus Ephorus Cumanus eſt, ſic ignoravere res Gallorum, Hiſpanorumque, ut unam civitatem eſſe arbitrarentur Iberos, qui tantam occidentalis terræ partem noſcuntur inhabitare: Joſeph. l. 1. c. Apion. Recentiores vero plerique, cum a ſuperioribus nihil veri didiciſſent, vellent autem aliquid amplius quam alii de longinquis, incompertis, & obſcuris retuliſſe, ſtudio patriæ (ποθεῖ γὰρ πᾶς ἀρχαῖος λέγεσθαι, inquit Theſſalus Hippocratis in πρεσβευτ.) libere multa nugati ſunt, purpura tamen alithina, quamvis non agnita, inter viles pannos ubique relucente, docet nos certiſſima & jucundiſſima rerum pulcerrimarum ſcientia, animos perfundit. Facit præterea, ut Hiſtorici veteres non intellecti hactenus, & fœde hanc partem maculati, in luce & nitore ſuo nunc conſiſtant, & Geographorum circa Populorum, Locorum, Urbium nomina & ſitus allucinationes variæ detegantur & corrigantur. Tot unius levicula rei, uti quidem incurioſis ineptiſque ſemiliteratorum, & iniquis judicibus videri poterat iſthæc Grammatica Hiſtoria de Deo ENDOVELLICO, utilitates ſi quem non alliciant, eum neque ſenſu literarum ullo vere tangi, & communi etiam carere, intrepide dixero. Sed, quid hæc verba tam indigne perdo? non confligam hic cum iſtis portentis, cum homines imperitos mores ſui ſcævi & contemtus elegantiarum ſatis ulciſcantur, ut emanere ſcil. a talibus cogantur, & cum in literatorum congreſſibus de literis ſermones caduntur, feruntur ſuffragia, vel magis quam ranæ Seriphiæ muti adſideant, vel ultra triviales magiſtellos nihil ſapere deprehendantur. Debebatur vero, Cl. Bertrame, hæc Commentatiuncula Tibi, eo, quod cum crudam tumultuariam & minus comtam Amicus obtruſiſſet nuper, avidiſſime eam tamen exceperis, & humaniſſime habueris offerentem. Amplecteris vero nunc, me exhibitore ipſo, pro conjectura veritatem, pro nube Junonem ipſam. In erratis magna exempla valent ad defen-

defenſionem; ſunt autem e primipilis doctorum plurimi, quos, cum Veroſimilia, Conjectanea, Suſpiciones edidiſſent, Retractationes, Emendationes, Expoſitiones ſuperdare uſque adeo non puduit. Alphitandri communis Amici circa ENDOVELLICUM *luſus eruditus revera* ὄναρ ἦν, καὶ ἡμέρα γέγονε, καὶ τὸ ὄναρ διαλέλυται, *ut verbis Johannis Chryſoſtomi loquar: de quo, an recte ſic cenſuerim, & pronunciarim* τὴν δικαίαν, *jam penes Te, Cl. Bertrame, eſto judicare. Sufficit enim mihi judicium de quibuſcunque meis in hoc tempore tuum, cui principatum in literis merito hic deferimus & lubentes, apud poſteros, cum obtrectationis invidia deceſſerit, induſtriæ aliquod ſaltem teſtimonium habituro. Optime vale, Amicorum Optime, & cultori nominis Tui porro quoque fave. Scr. Altenburgi XVII. Mart. Ao. cIↄ Iↄc XXXVII.*

THOM. REINESIUS D.

LECTORI.

NE Te, Lector φιλέπυστε, moretur in iſto negotio quidquam, e Corpore Inſcriptionum Antiquarum Gruteriano excerptas hic legito eas, quæ Dei ENDOVELLICI, de quo hic laboramus, meminere. Ex iis octo priores e L. Andreæ Reſendii *l.* 4. *Antiq. Luſitan.* ubi Villam Vizoſam deſcribit, depromſit; reliquas quinque ab Ill. Scaligero habuit Cl. Gruterus. Sunt vero iſtæ:

DEO.ENDOVELICO.
PRÆSTANTISSIMI. ET. PRÆSENTISSIMI. NUMINIS.
SEXTUS.COCCEJUS.
CRATERUS. HONORINUS. EQUES. ROMANUS. EX. VOTO.

ENDOVELLICO.
SACRUM. MARCUS. JULIUS.
PROCULUS.
ANIMO. LIBENS. VOTUM.
SOLVIT.

C.JULIUS.NOVATUS.
ENDOVELICO.
PRO. SALUTE.
VIVIENNIÆ.
VENUSTÆ.
MAMMÆ. SUÆ.
VOTUM. SOLVIT.
Translat. e Villa Viz. ad arcem opidi Lendroalis.

EN-

ENDOVELICO. CRITONIA. MAXIMA. EX.VOTO.PRO. CRITONIA.C.F.	Q. SEVIUS. Q. F. PAP. FIR- MANUS. VOTUM. DEO. ENDOVOLICO. S. L. M.	ENDOVELLICO. ALBIA. JANUARIA.

DEO. ENDOVELLICO. SAC. JULIA. ELIANA. VOTO. SUSCEPTO. ELVIA. YBAS. MATER. FILIÆ. SUÆ. VOTUM. SUSCEPTUM. ANIMO. LIBENS. POSUIT.	D. ENDOVELLICO. SA. AD.RELICTITIUM. EX. T. NUMIN. ARRIUS. BADIOLUS. A. L. F.

DEO. SANCTO. ENDOVELLI- CO. M. V. M. ANIMO. LIBENS. VOTUM. SOL- VIT.	DEO. ENDOVE- LICO. SACRUM. BLANDUS. SCAL- LIÆ. RUFINÆ. SERVUS. A. L. V. S.	ENDOVEL. SACRUM. ANTONIA. L. MANLIOLA. E. V. SIGNUM. ARGENTEUM.

ENDOBOLICO. TUSCA. OLIA. TAURI. F. PRO. QUINTO. STATORIO. TAURO. V. A. L. S.	ENDOVELLICO. SACRUM. EX. RELIGIONE. JUSSU. NUMINIS. POMPONIA. MARCELLA. A. L. F.

Johan. Georgi Herwarti JC. Conſil. Elect. & Statuum utriuſque Bavariæ Cancellarii opinionem de Deo iſto traditam in *Admirandis Theologiæ Ethnicæ myſteriis*, *c.* 34. cujus ſcripti argumentum eſt: Lapidem Herculeum ſeu Magnetem antiquiſſimis temporibus pro Deo cultum, & artem, qua navigationes magneticæ per univerſum Orbem inſtituerentur, a veteribus ſub involucris Deorum Dearumque, & aliarum fabularum cortice fuiſſe ſummo ſtudio occultatam, ex hiſce ejus diſcere poteris: *Ego non dubito*, inquientis, *Deum hunc Endovellicum fuiſſe ſagittam ſeu acum magneticam, pyxidi nauticæ incluſam & vitro tectam. Dictus ab* ἔνδον & βέλος, *quod* ἔνδον, *intus* (in cavo & cavea pyxidis nauticæ) *ſit incluſum* βέλος *telum, ſagitta ſeu acus.* Quid vero de hac pronunciandum, docebere, ſi voles, in ſequentibus.

DE

Thomas Reinesius D.

DE

DEO ENDOVELLICO.

DE DEO ENDOVELLICO, re obſcuriſſimâ, & tacta a nemine propter ſecretum materiæ, conjectare mihi liceat interea, opinarique, dum certius quid eruatur a ſagacioribus: Palma in medio poſita eſt. Suſpicor autem Deum Endovellicum peculiare Celtarum ſive Celtiberorum alicui corpori, quos Hiſpaniam pene omnem, maxime Luſitaniam Gallæciamque a magno promontorio, Olyſſiponenſi, uſque ad Celticum dictum, antequam Pœni Romanive eo trajicerent, tenuiſſe, manifeſtum eſt, & locale uni cuidam exiguoque diſtrictui proprium Numen fuiſſe, quod Inſcriptiones pleræque, quæ illum Deum nominant, in Villa Vizoſa Luſitaniæ, Brigantii Ducum ſede, e fano vetuſto ad oppidulum Therennam eo translatæ, hodie reperiantur, teſte L. Andr. Reſendio *l.* 4. *Antiq. Luſit.* ejusque alibi locorum per Luſitaniam Hiſpaniamque repertarum nulla meminerit. Ubi Scaliger, quas communicavit, viderit, ipſe docere poterat; nunc haud liquet.

Celtiberos, & in hiſce Segedæ civitatis incolas, locant Geographi recentiores in Tabulis Hiſpaniæ ad ripam citeriorem fluminis Sucronis, (hod. Xucar,) qui regnum Valentiæ ad urbem Alzeſiram perlabitur, & ἐκβολῇ iſta Sinum Sucronenſem conſtituit, Balearibus oppoſitum: repugnat autem tam Strabo, qui *l.* 3. Segedam Arevacorum, hi autem in Tarraconenſi, oppidum eſſe, ſcribit, quam narratio Appiani in *Ibericis*, qui tradit, miſſo contra Segedanos Imperatore Fulvio Nobiliore, hos ad Araſchos in tutelam transfugiſſe: Araſchi autem fuere vicini Numantinis, & ab his unius noctis itinere tantum aberant, quod ſimiliter e verbis Appiani liquet; Numantini vero omnium conſenſu in agro, hodie dicto Soriano, ad fluvium Durium, qui ortus in Arragonia, haud procul urbe Teruela, mediam Caſtellam permeat, & Luſitanos a Gallæcis diſterminans in Oceanum Atlanticum defertur; ad eumque ſitum erat oppidum Arevacorum Clunia, quod Plin. *l.* 3. *c.* 3. finem Celtiberiæ adpellat. Quin

& ſitum Celtiberorum e Mart. *Epigr.* 50. *l.* 1. diſcere licet. Is, Bilbilitanos quinque dierum itinere Tarracone diſtantes, & Salonem eorum fluvium, agro Aracelitano ortum, Congedumque, qui hodieque in Arragonia ad Cæſar-Auguſtam cenſentur, attribuit Celtiberis: atque hic verus eorum ab Occidente Aſturibus, a Septentrione Ibero, ab Oriente fontibus Tagi & Lobetanis, ab Auſtro Oretanis & Oroſpeda incluſorum ſitus. Belli igitur, quos Appianus appellat, Celtiberorum natio, quorum urbs Segeda, etiam ibi quærendi erunt, non in Murcia; ut delinearunt in Tabulis moderni Gęographi. Cum ergo Celtiberos ab Iberi & Durii ripis, ad quas plurimi & quidem primum conſederant, in Luſitaniam migraſſe circa annum ante natum Servatorem 760. lateque ab Ana ſcil. fluvio ad Mundam uſque tenuiſſe, protenſos Salamancam uſque fuiſſe, probetur e Strabone *l.* 3. a Joh. Margarino *Ep. Gerund. paralipom. Hiſp. c.* 10. & a Joh. Vaſæo *Chron. Hiſp. c.* 10. cum Celtiberæ nationis inter Garumnam & Ligerim conſidentis partem Helvios dictam, utrumque Anæ fluvii litus a Turdulis ad Turdetanos uſque habitaſſe, e cognomine ipſis civitas Elvas, hodieque ſic dicta, pateat; Eburones etiam Belgas, ſeu Celticæ Gallicæ populos Eboram ibidem condidiſſe, probet pluribus Jac. Menœtius *Comm. de Municipio Eborenſi*; mirum non eſt, etiam ſacra eorum & nomen *Dei* eo ſimul translata, *Deumque* ENDOVELLICUM in Celtica ad Anam, in cujus vicinia inter Elvem & Portalegrem ſedes Brigantii Ducum Villa Formoſa, diſtans a Pace Auguſta VIII. m. paſs. quæ Inſcriptiones iſtas hodie exhibet, plurimum celebratum cultumque fuiſſe. Etſi vero ſententiam Phil. Cluverii, totam ſc. Hiſpaniam Celticam fuiſſe dictam ab Aſchenaze Gomeris F. qui & Celtes, & Celtiberiam, ac Hiſpaniæ incolas, cum Celtis qui Galliam, Germaniam, Britanniam tenebant, ejuſdem nationis exſtitiſſe, eandemque linguam uſurpaſſe, quod is *l.* 1. *Ant. Germ. capp. prioribus octo* probat, ſequamur; veriſſima enim eſt, ſi alium priorem in Hiſpania dominum populum, antequam Celtæ in eam venirent, fuiſſe, non neget tamen; nihilominus Endovellicum Deum Celtiberorum Celtarumque, qui Gallæciæ Tarraconenſis & Bæticæ hodie dictarum partes incolebant maxime, fortaſſe etiam Iberorum fuiſſe, neque repetendum igitur a Romanis & eorum lingua, quod palmarium hic eſt, rite adſeremus.

Qui autem, qualisve fuerit, & quod ejus ſimulacrum, in tanta veterum memoriarum circa κτήσεις gentium & regionum caligine, quis definiat? MARTEM coluiſſe Luſitanos, eique caprum immolaſſe, equos, capti-

captivoſque, e ſcriptoribus Græcis Latiniſque, idemque feciſſe Celtas, e Julio Cæſare notum eſt. Accitanos etiam, Martis ſimulacrum radiis ornatum, (quem *Neton*, alii malunt *Necyn*, adpellent,) coluiſſe, conſtat e Macrob. 1. *Saturn. c.* 19. ſed an ille Luſitanorum Accitanorumque Mars, & noſter hic Endovellicus, Endovelicus, Endobolicus, (tam enim varia ejus nomenclatura eſt,) iidem ſint, æque incertum eſt. Certiſſimum tamen, non a *duello*, nec a *bello*, Romanis voculis, multo minus a Græcorum aliqua ita denominatum eſſe. An enim Celtæ, & a quibus hi forte accepere populi, qui lingua ſacriſque a Romanis Græciſque erant diſtincti maxime, Numini, quod colerent, nomen in ſuis linguis non poterant reperire? Et quia Strabo *l.* 3. Celtiberos, & confinales ipſis Boream verſus habitantes, (interpretor Aſtures, Cantabros, Gallæcos,) Deo cuipiam innominato, plena Luna tempore nocturno, πανοιχὶ, pervigilium celebrare choreas ducendo, ſcribit, ei nominis ignorantiæ ex hiſce unis Inſcript. mederi poſſumus, quæ adpellationem ejus Dei nobis intimant, alibi non temere reperiendam, neque hactenus a quoquam repertam uſpiam.

De incunabulis vero hujus Celtarum per Hiſpanias Numinis idem ſentire par eſt, quod de aliarum gentium, quas hominibus genere, copiisque amplis, bene meritis, (hanc enim ſolum partem ἀποθεώσεως delibabo,) & a quibus beneficia accepiſſe meminiſſent, divinitatem tribuiſſe, & hinc divino cultu adfeciſſe, tralatitium eſt; & quia Regum, virorumque aliorum fortium ac illuſtrium merita maxime ſplendida eſſent, quorum opibus aperte præſenterque juvarentur, factum eſt, ut tam hos in Deos adſumerent; (Ita enim Horatius *l.* 2. *Epiſt. v.* 5.

Romulus & Liber Pater, & cum Caſtore Pollux
Poſt ingentia facta, Deorum in templa recepti:)

quam nomina Deorum ſuorum non ſolum Regibus ſuis imponerent; ſed & ipſi cujuſque gentis privati iiſdem lubentes adpellarentur & ſolenniter. Mauri manifeſte Reges uti Deos coluerunt, nec ullo velamine hoc nomen obtexuerunt: Cypr. *l. de idolis:* Lactant. *l.* 1. *Inſtitut. c.* 15. Minut. Felix *in Octavio:* Gothi *Thorum*, qui idem cum Jove tonante, Taranes (Lucano *l.* 1.) *Otthinum*, qui Marti ſimilis, & *Friggam*, ſeu *Freiam*, quæ Veneri: Joh. Magnus *Hiſt. Gothor. & Sv. l.* 1. *c.* 9. & 10. a quorum primo, ceu potentiſſimo, nomen *Thoronis*, quo lubentes vocantur Gothi hodieque, mutuati ſunt. De Nabathæis eſt apud Stephanum (ex Uranii *Arabicis*,) eos *Obodam*, quem Regem habuerant,

θεοποιῆσαι; *Obodamque.* & *Duſſaren* huic πάρεδρον Arabum Numina de cetero fuiſſe, apud Tertull. *l.* 2. *ad Nation. c.* 8. Ægyptii Regem *Remphin*, ob ſervatam in cariſtia per annonæ procuratam copiam Ægyptum, (qua de re Geneſ. 41. legere eſt,) pro Deo habuerunt, ſub imagine bovis, *Apin* vocantes; ad eam horum religionem conformarunt Iſraelitæ ſuam in vitulo aureo, quæ ipſis & ab Amoſo Propheta *cap.* 1. & a S. Stephano Act. 7. *v.* 43. exprobratur. *Taunaſin* Regem, qui, Veloce Ægyptio victo, totam Aſiam ſubjugaverat, Gothi mortuum inter Numina ſui populi retulere, Jorn. *de Reb. Getic. Radagaiſum* Scytham, qui a Gothorum quodam corpore Rex electus in Pannoniis, adſumtis Hunnorum Vandalorumque copiis, cum ducentis millibus Italiam inundaverat, circa A. Chr. 400. ut eſt apud Jorn. & J. Magnum *l.* 18. *c.* 7. Vandali Obotriti ſuperſtitione ſua in Deum refinxere nomine *Radegaſt*, cujus ſimulacrum in urbe Rethere venerabantur, teſte Krantzio *l.* 2. *Vand. c.* 22. *&* 25. *l.* 3. *c.* 4. Metrop. *c.* 43. *Teut* ſeu *Tuitonis* nomen, quo Deum adpellavere noſtri retro majores, (quem ſcriptores Romani alii ſuæ linguæ vocabulo *Ditem*; ita enim Cæſ. *comm.* 6. *de B. G. Galli maxime Mercurium coluere, & ſe a Dite patre prognatos Druidum proditione prædicarunt*: alii, ut Lucanus *l.* 1. retinentes barbaram & propriam Germanorum adpellationem, *Teutatem*;) varie adſumſere etiam privati inter antiquiſſimos Teutonas, quod hodieque apud nos tenere ex adpellationibus Gotthardt / Gottlieb / Gottfried / Gottlob / Gottwalt (e quibus illa Vandalorum, ſeu potius Vinidorum, adpellatio Bohuſslawa eſt, h. e. *Deo laus*, quam Germani παραλλαληνίζοντες *Boguslaus* efferimus; hæc Bohuchwala / h. e. *Deo gloria*) Gottwalt / & aliis talibus conſpicitur. Cum igitur inter Reges Celtiberorum Hiſpaniæ proximis a diſperſione gentium temporibus imperantes (quos Aſchenazæ filii Gomeri, Japeti nepotis, poſteros fuiſſe a nonnullis conſtitutum eſt: alii, iique plures a Tubale, Japeti filio, ortos eſſe volunt; utrique, ſi tempora diſtinguantur, & gentes in una Hiſpania diverſæ, recte:) tertius, juxta Beroſum, fuerit *Idubela* vel *Idubeda*, (utrumque enim obtinuit; neque inſolens eſt τῶν D & L commutatio) qui & nomen monti, regiones ſibi ſubjectas includenti, a Strabone & Ptolemæo *Idubeda* dicto, impertiit. Oritur hic a Pyrenæo, ejuſque brachium quoddam eſt, juxta Iberi fontes in Cantabris, proferturque verſus Auſtrum, quicquid Petrus Olivarius de ejus a Pyrenæis ad Portugalliam procurſu dicat, per Hiſpaniæ latitudinem uſque ad Mare Mediterraneum non procul urbe

Der-

Dertoſa; & Hiſpanos omnes in citeriores & ulteriores diſterminat: veroſimillimum ſit, eum a gente ſua divinis honoribus adfectum, ſive vivum ſive mortuum, progreſſu temporis inter Numina relatum, & Endobellicum hunc ipſum, de quo quæritur, eſſe. Non autem offendet vel litera initialis E. vel ἐπένθετος N. eum, qui, quam vocales mutare ſoleant, præſertim in vocibus barbaris, cum eas Græci Latinive enunciant, & quod ſolennis ſit utriſque tam intercalatio, quam extritio literæ N. novit. Ita *Indigetes* populus Hiſpaniæ, olim regione, quæ hodie Catalonia dicitur, conſidens, Plinio *l.* 3. *c.* 3. Ἰνδικῆτοι Stephano, Ἐνδίγετοι Ptolemæo, Avieno *Endigetes*: *Iliberis* Livio, Plinio, Ptolemæo, Ἰλιβύῤῥις Straboni, *Eliberri* Melæ, *Oliberre* Tabulis Peutingerianis: *Emporia*, *Impuria*, *Ampuria*, ejuſdem oppidi in finibus Catalanorum ad Mare Gallicum nomen; *Bruttates* & *Bruttii*, Calabriæ populus, Βρέττιοι Ptolemæo, *Bryttii* in Cod. Theodoſ. *Brettii* in numiſm. Βρέττιοι Straboni, Βρέντιοι Diod. Sic. *l.* 16. & Dion. Afro. Interpoſitionis literæ *N.* exempla ſunt apud Græcos, Latinos & Barbaros in κινστέρνα, κιγκλίστιον, *thenſaurus*, *herens*, *menſa*: e Græco enim μέσα eſt; *Inculiſma*, *Engoliſma* ex *Egoliſma*. Iſtius & Regis & Deaſtri ſui nomen Celtas filiis ſuis imponere conſueviſſe, vel ſola *Indibilis*, qui Polyb. *l.* 10. Ἀνδοβάλης, adpellatio evincet; vocabatur ita Regulus quidam Hiſpaniæ, qui, abſente Romæ Scipione, circa A. U. C. 550. ſocio quodam Mandonio, res novas contra Romana præſidia molitus erat, matureque cum ſuis oppreſſus: itemque altera *Abilix*, Ἀβίλιξ Polyb. *l.* 3. quod erat cujuſdam præcipua apud Hiſpanos dignitate viri nomen. In illo & noſtro terminatio *Is* & *Us* a Græcis Latiniſque eſt, cum populares ipſi fortaſſe & Deum & Regulum ſuum *Endobel*, *Endovel*, *Endebel*, *Endebellic* aut *Endebellix*, quæ terminationes nominum propriorum Germanis, Gallis, Hiſpanis, Britannis, uſitatiſſimæ fuere, adpellarent: idemque plane cum iſta eſt nomen *Idubilius*, quod apud Tacit. in 12. *Annal.* Regis Hermundurorum, & *Indo*, quod Regis cujuſdam Hiſpaniæ partis, qui, teſte Hirtio *l. de B. Hiſp.* Julio Cæſari copias ſuas contra Pompejos FF. adduxerat. Præterea conjecturam meam, montem, quem ad unum omnes *Idubedam* adpellant, *Idubelam* etiam eſſe vocatum, firmat, quod *Ebulleus* (quam adpellationem tamen in edito Codice ſine menda eſſe non receperim) a primis habitatoribus dictus ſit, teſte Margarino *l.* 1. *f.* 7. & 25. per quos, quin *Bellos* Appiani ſignificare voluerit Margarinus, non eſt dubium, ut gens a monte, ad quem colebat,

& mons a Domino regionis, qui & ſimul Numen gentis, denominata fuiſſe videantur. Certe ad hunc modum *Alpes Pennina*, montanorum Italiam a Gallis Germaniſque diſterminantium pars, itemque *Vallis Pennina*, quam idem jugum in Helvetiorum finibus ſecundum Rhodani curſum uſque ad Dranſæ εἰσβολὴν deducit, Salaſſorum hodie, a Deo *Pennino*, cujus Liv. *l.* 36. meminit, cui in iſtarum ſummo vertice incolas Celticæ nationis, *ſemi-Germanos*, uti vocat Livius, ſacrificaſſe ferunt, adpellatæ ſunt; ſimilique plane ratione *Rugia*, Inſulæ maris Suecici & Balthici, ejuſque incolis Vinidorum gentis, *Rugiemus* Numen gentile Slavicum, cujus fanum in urbe Karentia, Krantz. *l.* 5. *Vandal. c.* 15. nomen impertiit.

Et quia Galli Germanique Celtarum in Hiſpania erant conſanguinei; ab uno quippe προπάτορι Aſchenaze, perinde ut Illyrii ac Britanni, uſos ſacris etiam iiſdem & Numinibus fuiſſe, conſentaneum eſt, & idcirco Gallorum Deus *Abellio*, quem nominant Inſcriptiones in Convenis Novempopulaniæ, ſeu Vaſconiæ exſtantes, exhibitæ a Scalig. *l.* 1. *Auſon. lect. c.* 9. & Noricorum *Belis*, *Belinus*, *Belenus*, quem Herodian. *l.* 8. *c.* 7. & *Tibilenus*, quem Tert. *Apolog. c.* 23. commemorant, cujus fanum fuiſſe Aquilejæ, in collimitio Norici & Illyrici, loquuntur Inſcriptiones plures ibi repertæ, productæ a Pighio in *Herc. Prodicio p.* 182. cum *Endobellico* Celticorum iidem plane fuerint; conſtatque, præterquam in Theologia, ſacrorum ritibus & divinationum generibus, etiam in politica adminiſtratione, judiciis, diſciplina militari, armorum generibus, ſtudiis, veſtitu, corporum habitu, victu, animi moribus, conjugiis, virtutibus, vitiis, bellica fortitudine, inſtitutis & conſuetudinibus aliis, ſummam fuiſſe gentium Hiſpanias, Gallias, Germanias, & Inſulas Aquilonares colentium ſimilitudinem, ut quæ de Luſitanis, Celtiberis, Cantabris aliiſque Hiſpanicæ nationis populis traduntur a ſcriptoribus, ea omnia etiam inter Gallicarum Germanicarumque, h. e. Celticarum gentium alia συςήματα fuiſſe obſervata, minimo negotio doceri poſſit. Præter Senecæ, auctoris graviſſimi, qui *Conſolat. ad Helviam* ſcribit, *Pyrenæum non inhibuiſſe Germanorum tranſitus*, auctoritatem, teſtatur de Germanorum cis-Rhenanorum per Hiſpaniam ſive coloniis ſive incolatu diu ante Pœnorum ex Africa trajectum (non enim commemorabo eorum, antequam adſociati Cimbris, tranſcenſis Alpibus, Italiam cis-Padanam popularentur, expeditionem in Hiſpaniam, & moram aliquantam cum ſuis conſanguineis, qua factum fuit, ut anno ſerius, quam Romæ

puta-

putabatur, Italiam aggrederentur, nec inde niſi poſt errorem ſuum reverſi, teſte Plut. *in Mario*, quia recentior eſt;) *Mercurii Tentatis tumulus*, cujus mentio apud Livium *l.* 26. ad Carthaginem novam, in agro Spartario, hodie inter ſinum Illicitanum & Virgitanum, ipſaque adjacens regio ſive *Deitania*, ſive *Teutania*, Plin. *l.* 6. vocata, ab eodem ſive *Dite*, ſive *Teutate*, ſive *Teutonis* denominata; a quibus ipſis nec fuere alii *Titthii*, quos inter gentes Celtiberorum cum Bellis & Aregacis nominat Appianus: nihilque adeo eſt, quod impediat, quo minus ſtatim *Titthios*, ſive *Dittios*, ipſos *Teutonas* eſſe agnoſcat quis, niſi dialectorum linguæ Celticæ varietas, & ſcripturæ aliqua vocis, præſertim alius linguæ literis factæ, diverſitas, quam tamen etiam in ipſa Germanica lingua ob diverſa idiomata hodieque obſervare eſt. Quam enim varie voculam unicam *Theut*, quam ab Ægyptiis, vel juxta cum Ægyptiis in Oriente acceptam in Europam detulere Celtæ, exprimunt? *Thiet*, *Tiet*, *Thioth*, *Tieht*, *Thiad*, *Thiat*, *Dieud*, *Diud*, *Died*, *Diet*, quod notavit Cluv. *l. d. c.* 9. *f.* 82. Immo Numantinos, populorum per Hiſpaniam fortiſſimos & fide admirabili, (hi enim ſunt, qui ſoli quatuor millibus Celtiberorum quadraginta Romanorum millia per annos quatuordecim non ſolum ſuſtinuere, ſed etiam vicere, pudendiſque vulneribus affecere: oppreſſi nullum de ſe gaudium hoſti reliquere:) quod ad arma converſi ſunt contra Pompejum, duce *Megara*; id vero viri nomen Germanicum Meyer eſt, hinc Germanicæ alicujus gentis manum ſub imperio hominis Germani πολιτευσαμένην fuiſſe, non abſurde colligitur.

Eoſdem Teutonas coluiſſe aliquando cis Pyrenæos ſaltus proximam planitiem, (ubi hodie Vaſcones,) colligere inde poſſumus, quod *Teutomarum*, qui de gente, cui imperaret, vel nomine ſuo teſtatur, Regem habuerint Nitiobriges ſuum, cum Cæſar eſſet in Galliis, teſte ejus *Ephemeride* 7. & cum hoſce Cantabrorum ferociſſimorum Hiſpaniæ populorum trans-Pyrenaicorum ſive coloniam, ſive partem fuiſſe, ſimiliter teſtimoniis auctorum fide digniſſimorum conſtet, nihil reſtat, niſi ut Teutonicæ gentis fuiſſe illos *ſera domitos catena Romanorum*, ut canit Horat. *lib.* 3. *Ode* 8. formidabiles, balluinaque in adeundis depoſcendiſque periculis audacia *Cantabros* dicamus. His cum Celtiberi & Celtici, (quorum proprius erat *Endovellicus*,) fuerint conregionales ammixtique nonnullibi, de identitate Numinis, quod hi in Luſitaniæ finibus, illi in Vaſconum territorio venerati ſunt, ultra dubitari nequit. Immo utrique, & Vaſcones ciſ-Pyrenæi, & Celtiberi in Hiſpania, Cantabrorum, qui medii inter utroſque interjacent,

ἀπορρῶξ

ἀπορρῶξ videntur fuiſſe, (ſi quis plane eandem gentem fuiſſe, dicere non ſuſtineat, quod tamen, me judice, non eſſet abſurdum:) & *Endovellicum* ab his accepiſſe. Sunt enim ejus manifeſtiſſima in metropoleos Cantabrorum, *Vellica*, (nomenclatura, capitali ſyllaba ſcil. minuta, vel idiotiſmo linguæ Cantabricæ, vel facinore librariorum vel editorum,) ad cujus mœnia primum, cum in Cantabros duxiſſet, præliatum eſſe Auguſtum Cæſarem, Florus *l.* 4. *c.* 12. prodidit, veſtigia: quæ Numini nomen tam debet, quam aliæ civitates multæ Diis aliis, quorum honoribus exſtructæ ſunt ſua. Meminit iſtius etiam Ptolomæus: ajunt eam eſſe, quæ hodie *Victoria* dicitur. Reſendio vero *Endovelicam*, quam Helvis, vicinæ regionis, opidum fuiſſe, & Numini noſtro nomen impertiiſſe; comminiſcitur, ingratiis Chorographorum omnium, ſuam ſibi remittimus lubentes merito. Remotiores autem, & in alio plane climate Norici Illyricique, etſi ὁμοεθνεῖς, (nam & hos Teutonicæ originis fuiſſe, vel nomen *Teutona*, quod erat mulieri Venetos ſeu Liburnos Illyriosque circa A. U. C. 525. regenti, ut eſt apud Florum *l.* 3. *c.* 5. prodit: expreſſe vero Stephanus Ἰάποδας πρὸς Ἰλλυρίᾳ colentes ἔθνος Κελτικὸν adpellat:) nomen ejus Dei ἀπέκοψαν, pro *Abellione*, *Belenum* adpellantes & *Belinum*. Hujus adpellationis adeo tenaces, in eamque tam ἐνεπίφοροι fuere Celticæ nationes, ut in diverſis earum φρατρίαις veſtigia ejus reperire liceat plurima. Eſt tale in nomine *Belloveſi*, quo duce, Tarquinio Priſco Romæ regnante, Ambigato Celtarum Rege, ob prægravantem multitudinem exonerari ſuas Gallias jubente, Celticæ copiæ Italiæ ſe ſuperfuderunt, & Inſubriam, pulſis inde Thuſcis, ſibi adſeruere: ſimile eſt in Cimbrorum inter Celtas antiquiſſimæ nominatiſſimæque gentis Regis, cujus auſpiciis Italiam circa A. U. C. 644. irrupere, ſive is *Beleus* fuerit, ſive *Beleris*, ſive *Bæloris*; (variant enim codices Plutarchi & Flori, nomine) Britannorum cuidam corpori, *Caſſiis* nominatis, quos Dobunis ad Ortum conterminos fuiſſe, ejus gentis hiſtoriarum conditores tradunt, præerat, ut eſt in 5. *Ephemeride* Cæſaris, *Caſſivellaunus*; & ab eo ipſi populo *Catvellanis*, uti Dio *l.* 60. nominat, nomen. Icenos, vicinam Trinobantibus gentem moderabatur, imperante Cajo A. *Cinobellinus*, Suet. *c.* 44. hujus compoſiti vocem alteram lingua populari principem dominumque ſignificare, auctores ſunt non ignobiles, ut *Cinobellinus* dictus fuerit, q. Icenorum Dominus: *Decebalus*, q. Dacorum Princeps: eidemque τὰ *Vellaunus* & *Vellas*, quæ a diverſis dialectis tantum ſunt, commutatis litera *V* & *B* æquipollere.

Eſt

Eſt vero evidentiſſimum, voculam *Bellin* e Chaldæa Syriaque, omnium gentium vagina, reliquam eſſe, & plane eandem cum *Baal* & *Bel*: qua primum ſummum omnium rerum Creatorem unum & verum Deum adpellarunt ibi, antequam ad profana Numina, & Regum ſuorum ὀνοματοθεσίας eadem abuterentur, & a Japeto, ejuſque filiis ac nepotibus in hanc Europæ continentem, adjacenteſque inſulas inſtinctu ductuque divino diffuſis, ſimul aſportatam: qua præter Celticas gentes ipſi etiam Pœni, Canaanis poſteri, & Aſſyrii, Chuſo orti, uſi fuere, ut e nomenclaturis Ducum Carthaginienſium, & Regum Babyloniorum apud O. Heurn. *Antiq. Phil. Barb. l.* 2. *c.* 4. liquet, plurimum: prætereaque adpellationes *Idubella* & *Endovellici* ad hanc, ceu originem ſuam primitivam, ſine ulla hæſitatione referendas eſſe. Si enim demas ſyllabam capitalem *IN*, *EN*, quam articulum Germanicæ linguæ, een vel ein eſſe exemplo nominis proprii *Indutiomarus*, quod Regulo Trevirorum fuit, apud Cæſ. *l.* 6. & forte aliorum ſimilium apud Celtas, probare poſſum: (Id autem aliud nomen non eſt a *Teutomaro*, quo erat Rex Sallyorum, ſeu Sallubiorum, in Liguribus cenſitorum, & Celtarum pronunciatione fuit een Deutſchen Meyer / i. e. gubernator, bailivus, præfectus, judex, inſpector, adminiſtrator Duitiorum ſive populi, quem Latinobarbari modo *majerum*, modo *villicum*; hinc *Villicus Civitatis* apud Joh. de Leidis in *Chron. Holland.* pro eo, quem Conſulem, Burgi ſeu Burgariorum Magiſtrum nominamus, ſemi-Latini *Majorem* adpellare ſolent) & *D* literam lingualem ἐυφωνίας χάριν, ob ſequentem labialem *B* inſertam itidem ſeponas, ipſiſſuma *Baalis* ſive *Beli* adpellatio nuda & integra ſe tibi offeret. Vox autem Celtica Diet ſive Diede etiam adpellativi formam a Germanis accepit, & *populum* ſignificat, abiitque in τὰ *Liti*, pro ſervis; Λῖτοι, quos Ptol. *l.* 2. *c.* 11. inter Germanicas gentes; *Læti*, quos *Notit. Imp. Occid.* additis Batavorum, Nerviorum, Suevorum, Francorum, Lingonenſium, &c. adpellationibus, nominat, & voce ea numeros ſive milites, e Batavis, Nerviis, Suevis, Francis, Lingonenſibus lectos, ſignificat. Quod vero Pancirolus *Comm. ad Not. Imp. Occid. c.* 90. de Lætis Gallico populo interpretatur, error eſt, & metaplaſmus nominis adpellativi in proprium: ſed in quem a Zoſimo, homine Ægyptio, & rerum adpellationumque Celticarum ignaro, qui *l.* 2. Lætos Gallicam nationem fuiſſe ſcribit, inductus eſt. Neque enim veroſimile eſt, ex unico gentis alicujus corpore, quale inter Gallicas juxta Zoſimum erant Læti, tot legiones ſeu præfecturas præſidiorum, quot

Notitia illa nominat, fuiſſe lectas. Et ſi Gallicus populus fuere Læti, cur nomini horum addita ſunt cognomina gentium Germanicarum, Belgicarumque? Sunt igitur Læti eo loco, adpellativa forma, id quod dixi.

Nullam autem *Endovellici* Dei apud ſcriptores alios quoſcunque, etiam apud eorum, quos Hiſpania, & recentes a facta provincia, & poſt florente Imperio Romano, dedit quamplurimos & nobiliſſimos, neminem eſſe mentionem, ignorantia remotiſſimarum a memoria hominum originum & antiquitatum Celticarum factum eſt: quas cum non aliunde quam e Græcis Latiniſve citerioribus petere licuerit; Celtæ enim ipſi illiteratum genus omnes: Turdetanos ſolum, qui infra Celticos, intra Anam & Bætim habitavere, Strabo *l.* 3. a ſapientia literarumque ſtudiis commendat, & habuiſſe propriæ uſum linguæ, qua poemata legeſque ante ſex annorum millia conſcriptæ, apud eos conſervarentur; Auguſti autem principatu Latinos prope factos, propriæ linguæ memoriam habuiſſe fere nullam: (Græci autem Latinique ſerius res horum, ſive peregrinationibus ſive relationibus, iiſque paucis ac mutilis, ſæpe etiam parum fidis, addidicerint, illarum maximam partem neſcivere,) & nos hodieque, quæ domi noſtræ fuere quondam, juxta ignoramus. Etiam Romanorum, qui tamen ad tantam potentiam ſenſim creverant, nomen, ſero Græcis fuit auditum. Unde nec Herodotus, nec Thucydides, nec alius eorum æqualis ſcriptor, horum meminere: Chr. Roſſiniacus *Comm. Rer. ab Orbe C. Geſt. p.* 475. Accedit quod parvæ alicujus & obſcuræ nationis, extra unum alterumque Hiſpaniæ tractum pene ignotæ, proprium fuerit illud Numen, cujus privata, religio & conſuetudines, qui innoteſcere potuerunt diſſitioribus, ipſa tacente? Non neſcimus autem nunc, ſolo indicio lapidum literatorum, qui hanc Antiquitatis elegantiſſimam particulam uni ad nos tranſmittunt. De *Camulo*, Deo Camulorum ſive Camunorum, quos inter Euganeos, ſeu Alpinas gentes, Plinius *l.* 3. *c.* 20. & Dio *l.* 54. nominant, Lepontiis, Rhætis, & Noricis interjacentes, quorum memoriam poſt tot ſecula in iſtis Alpibus *Vallis Camonica*, vel *Camunia* hodie dicta, quam fluvius Ollius emetitur, refricat, nemo ſciret quidquam, niſi in medio eſſet numus argenteus ab Octavio Roſſio *Antiq. Brixian.* deſcriptore, cum ἐπιγραφῇ, CAMULO INVICTO CAMULI: itemque altera, CAMULO DEO: ſub imagine Martis. Hujus nomen in Phariſæorum ſectæ Judaicæ Matheſi, teſte Epiphanio *Panar. Hær.* 16. Ὀχμώλ, *Ocmol* eſt; quod an e Romana adpellatione, inverſis prioribus elementis, formaverint Ebræi, an Latini ſuam e peregrino, dijudicent

cent Docti: alterutrum ſane perſuadet παρήχησις ſeu adſonantia. Idem de *Coſoſo* Deo, qui & ipſe locale Numen, & ex unis Inſcript. notus eſt. Idem de *Beſa* Deo, localiter ſic adpellato a Beſa, Partium Thebaidis in Ægypto urbe, Amm. Marc. *l.* 17. idem de *Salambona Venere*, Sevilianis feminis olim culta; imperante Diocletiano, præſide Hiſpalis Diogeniano, feſtum honori Salambonæ ab Hiſpalenſibus celebratum fuiſſe, eſt in vitis SS. martyrum Hiſpal. Juſtæ & Ruffinæ apud Petr. de Natal. *l.* 6. *c.* 117. Vinc. Beluac. *l.* 13. *Spec. Hiſt.* 33. Laur. de Padilla *Cent.* 3. *Hiſt. Eccl. Hiſp. c.* 21. Hoſpin. de *Orig. Feſt. Chriſt. m. Jul.* accepta a Babyloniis, quibus juxta Heſych. Σαλαμβὼ adpellabatur, ſentiendum. Nam & hæc obſcura adeo eſt, quia una ſolum urbe Hiſpaniæ recepta, eoque paucis innotuit; de rebus vero Babyloniorum Syriorumque, maxime Bybliorum & Antiochenorum, parum admodum memoriarum ad Europæos pervenit. Unicus vitæ Heliogabali ſcriptor tradit, hunc, Syrorum gentilium ſuorum ſuperſtitionibus innutritum, Romanorum ſacra abolere molientem & introducere exotica, *Salambonem etiam omni planctu & jactatatione Syriaci cultus exhibuiſſe*: cujus ῥήσεως interpres melior obtingere nobis haud poterat Julio Firmico, qui *l. de Errore Profan. Relig. c.* 10. *In plurimis Orientis civitatibus*, inquit, *licet hoc malum etiam ad nos* (auctore quippe Heliogabalo) *tranſitum fecerit, Adonis quaſi maritus plangitur Veneris, & percuſſor ejus* (aper a Marte rivali immiſſus, Apollod *l.* 3. *Biblioth.* N. Comes *l.* 5. *Mythol. cap.* 16.) *vulnusque monſtratur.* Lucianus *Dial. de Dea Syria* copioſe rem deſcribit, cujus verba non pigrabor repetere: Εἶδον, inquit καὶ ἐν Βύβλῳ μέγα ἱερὸν Ἀφροδίτης Βυβλίης ἐν τῷ καὶ τὰ ὄργια ἐς Ἄδωνιν ἐπιτελέουσιν. Ἐδάην δὲ καὶ τὰ ὄργια. Λέγουσι γὰρ δὴ τὸ ἔργον τὸ ἐς Ἄδωνιν ὑπὸ τοῦ συὸς ἐν τῇ χώρῃ τῇ σφετέρῃ γενέσθαι, καὶ μνήμην τοῦ πάθεος τύπτονταί τε ἑκάστου ἔτεος, θρηνέουσι, καὶ τὰ ὄργια ἐπιτελέουσι καὶ σφίσι μεγάλα πένθεα ἀνὰ τὴν χώρην ἵσταται. Ἐπεὰν δὲ ἀποτύψωνταί τε καὶ ἀποκλαύσωνται, πρῶτα μὲν καταγίζουσι τῷ Ἀδώνιδι, ὅκως ἐόντι νέκυϊ. μετὰ δὲ τῇ ἑτέρῃ ἡμέρῃ ζώειν τέ μιν μυθολογέουσι καὶ ἐς τὸν ἠέρα πέμπουσι καὶ τὰς κεφαλὰς ξυρέονται, ὅπως Αἰγύπτιοι ἀποθανόντος Ἄπιος: *Vidi & in Byblo magnum fanum Veneris Byblia: in quo & ſacra Adonidi peragunt. Eorum ſacrorum ſpectator etiam fui. Ferunt autem Byblii cædem Adonidis ab apro in ſua regione factam eſſe, & in memoriam caſus quotannis ſe cædunt, lamentantur, ac ſacrificant; magnusque adeo luctus per totam regionem tum exoritur. Cum autem evapularint eluxerintque, inferias Adonidi per-*

 ſolvunt

ſolvunt tanquam mortuo; poſt die altera vivere ipſum fingunt, mittunt in aerem, & detondent capita, ut ſolent Ægyptii defuncto Api. Orientis autem civitates, quibus Ἀδωνιασμὸς anniverſarium feſtum fuerit, Ammian. Marcell. *l.* 22. Antiochiam, Procop. in *Eſ. cap.* 18. Alexandriam Ægypti, & Byblum in Phœnicia, nominant. Hinc res omnis de *Salambone* ſeu *Salamba* claret; eſſe ſcil. ipſum *Adonin*, cujus ἀφανισμὸν, & caſum deplorabant mimo ſolenni planctus; mox etiam ejus εὕρεσιν, inventi apud Plutonem, tripudiis celebrabant, Venerem & hoc & iſto orgiorum ritu repræſentantes: quod Græcorum Ἀδωνίοις fieri quoque ſolebat, in quibus, quod tam Veneris honori, quam Adonidis memoriæ inſtituta eſſent, utriusque ſimulacrum producebatur, quod a Theocriti Ἀδωνιαζούσαις docemur. Is ipſe Adonis Ebræorum תמוז *Thamuz* eſt, de quo apud Ezech. 8. 15. quod ſolennis ſuper eo planctus, ſeu Ἀδωνιασμὸς a vicinis Syris & Phœniſſis ad Judæas etiam manaverit. Conſentiunt in hoc D. Hieron. *comm.* 3. *in Ezech.* Auctor *Chron. Alexandrini*, & e recentioribus CL. Seldenus 2. *Synt. de DIs Syris c.* 10. Sine hæſitatione autem affirmo, etiam adpellationes ipſas *Salamba*, *Salambus*, vel ob labialium *b* & *m* ſymbolismum *Salammus* & *Thammus*, quam Arabica verſio Ezech: *al Thammuz* effert, eſſe eaſdem, & ex una detortam alteram. Reſecta enim initiali *S.* ex illa, hæc ſeſe prodit manifeſtiſſime. Neque appoſitio literæ *S.* inſolens eſt, ſi cui forte videatur audacius hoc. Ita quam Æoles ſolebant ἀφαιρεῖσθαι, (dicebant hi pro σπίζα, πίζα, unde Latinum *Paſſer*; pro σφαῖρα, παῖρα, unde *parula*, i. e. *unio*, & *Germ.* Perle.) modo ſimpliciter in adſpirationis vicem προστίθενται Latini; fecere hinc e γρύτη, *ſcruta*: item ex ὅλος, *ſolus*: ex ἕρπω, *ſerpo*: ex ἕπομαι, *ſequor*: ex ἑκὰς, *ſecare* & *ſecta*: ex ἕλη, *ſol*: ex ἁπλῶς, *ſimplus*: ex ὑπὲρ, *ſuper*: ex ὑλίας, *ſolea*: ex ὕλλος, *ſullus*: quod ipſum Græcos, & horum ſimios Latinos, in voce barbara, cujus etymon ignorarent, feciſſe, & hinc ex *al Tammus* exiiſſe Σαλάμβας, ut Auctor *Etymolog. Magn.* vel Σαλαμβὼ, uti Favorinus & Heſychius efferunt, nihil eſt quod impediat credere admittereque: & propterea de vocabulo Σαλαμβὼ a Græco σάλα, quod curam, agitationem mentis, & fluctuationem ſignificat, unde σαλαΐζειν, i. e. *lugere, & in luctu pectus tundere*, & σαλαϊσμὸς, i. e. *planctus, luctus*, derivando, non tam laborandum CL. Salmaſio *Not. ad Lamprid.* fuit. Videre poterat Vir oculatiſſimus ad talia & ἀγχινοέστατος, cuique debemus & deferimus plurimum, τὸν σαλαϊσμὸν non convenire, niſi uni ſacrorum Adonidis parti, qua ſuper mortuo planctus exprimebatur, & propterea Adonim, quia lugeretur,

tur, ſive Venerem, propterea quia lugeret, non potuiſſe adpellari Salambonem; non enim luxerat ſolum de mortuo ſeu amiſſo, ſed & de vivo ſeu reperto exultaverat Venus. Et cur a priori ſeu planctu potius, quo inchoabantur Adonia, quam a poſteriori ſeu gaudio, quo terminabantur, nomen Numini impoſuiſſent Græci? Veroſimilius igitur eſt, cum caſus Adonidis in vicinia Bybli Phœnices contigerit, ut patet e narratione Luciani, cum ejus memoriam feſto anniverſario celebrarint inter omnes primi *Byblii* & Syri alii, etiam antequam ad Græcos fama ejus rei quæcunque perveniſſet, nomen quoque, perinde ac Adonidis & Gingræ, Salambus vel Salammus ab his impoſitum Numini eſſe; Græcos autem Latinoſque ab Orientalibus acceptum, litera capitali auxiſſe, quod pace CL. Salmaſii dixero. Paſſive nugari Græcos magiſtros vocum barbararum, origines e ſua lingua deducendo, norunt Docti, ſuppetuntque exempla, maxime e Theologia Gentilium, & Goropianis ſcriptis innumera. Convenit autem feſto Adoniorum, per quod horti in feſtis, Ἀδώνιδος κῆποι proverbio noti, vicatim ſolebant circumferri, quod feminæ Hiſpalenſes in uſum ſacrorum Salambonæ a Ruffina, poſt martyre, vaſa fictilia, quibus coemendis divendendiſque vitam tolerabat paupercula, petierint, uti adnotarunt οἱ μαρτυρολογογράφοι. Sacra igitur *Adonidi* a Græcis, & τῷ *Tammus* a Judæis peragi conſueta, eadem plane ſunt cum iis, quæ a Syris *Salamboni*; & Numina igitur plane eadem: ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

Tandem Romanos homines fuiſſe, quos *Endovellico* Deo in lapidibus Villa-Vizoſanis legimus feciſſe, ipſa eorum nomina & dignitates produnt: ſed quod Numinis externi, nunquam a Romanis recepti, cultum profitentur, indicio eſt, eos vel a majoribus Hiſpaniæ retro incolis αὐτόχθοσιν, & a diſperſione gentium primis, ſive Celtis ipſis, ſive Iberis fuiſſe oriundos, vel ab indigenis, ad quorum connubia cognationeſque tranſierant, Numinis iſtius ἐπιχωρίου præſentiæ præſtantiæque famam accepiſſe, & prætuliſſe domi cognitis. Perſpicient hinc, puto, me non monente, eruditi quivis, non eſſe adcredendum hic Jacobo Menœtio, qui *Not.* ad *Reſend. Ant. Luſit.* a *Vellendo* dictum putat *Endovellicum*; particulam vero *endo* ſignificare *valde*; quaſi is ſagittas, tela, oſſa corporibus infixa evellere, exiſtimatus ab antiquitate fuerit: cujus etymi putiditas vel tirunculo ſuboleat, etiam non emunctæ naris. Fortaſſe felicius paulo conjicient ii, qui *Endovellicum* Hiſpanicarum gentium, a Romanis in *Vulcanum* ſeu *Volkanum* transformatum eſſe, contenderint. Is cum ignem & artes, quæ per ignem exercentur, primum

inveniſſe feratur, cum per eum calor omnium naturæ operum δημιουργὸς, cujus utilitas ac neceſſitas juxta ſumma eſt, ſignificatus fuerit a gentilibus, qua de cauſa etiam IGNIS ἀποθέωσις cœpta in Oriente apud omnes fere nationes fuit frequentata, merito præſtantiſſ. & præſentiſſimum Numen adpellabitur: eoque nugari Grammatici deprehenduntur, *Vulcanum* quaſi *Volicanum, quod per aerem volet*, dictun eſſe ariolantes. Quod CL. Herwartus de acu magnetica pyxidi nauticæ incluſa, interpretatur *Endovellicum*, acutum magis eſt quam ſolidum, & commentum in Viri doctiſſimi εἰς διατριβὴν καὶ ψυχαγωγίαν ludicro ponendum. Pyxis enim nautica ſeu vaſculum, in quo ſuper axiculo, cui incumbit mobilis, libratur, operculo vitreo tecta, chalybea acus ſeu regula ferrea, cujus caput unum, cui magnes adfrictus adplicatuſve, ſemper Septentrioni obverti, alterum autem ſemper ſuam lineam Meridianam ſpectare is facit, recentius inventum eſt civis cujuſdam Amalfitani Flavii Giojæ, ante annos trecentos & qui excurrunt, teſte Joh. Ant. Summ. *P.* 1. *Hiſt. Neapol. p.* 468. & *P.* 2. *p.* 366. regnante Neapoli Carolo, ex Andegavenſibus II. Claudo dicto, cujus mors in annum Chriſti 1309. incidit, quam ut Endovellicus eo referri poſſit, quem retroſioribus multo, primis Hiſpaniæ ſubactæ temporibus, & florente re Romana ſub Cæſaribus, ut liquet ex Inſcriptionibus productis, homines Romani per Hiſpaniam coluere: quod, quia non ſuccurrit viro ſine controverſia πολυμαθεστάτῳ, & qui e ſcriptis, quibus rem literariam promovere & dignatus liberaliter, & conatus eſt laudabiliter, ceu leo ex ungue nobis innotuit, humanitati id reſcribimus, non vellicamus inciviliter: ἄπαγε, μηδ' εἰς νῦν ποτ' ἔλθῃ ἡμέτερον. (Magnis ingeniis ut laus ubique tribuenda eſt in iis, quæ perite ſcribunt: ſic venia danda, ſi quando licentius errant. Error enim illorum eruditionem ſemper aliquam habet.) Quomodocunque vero ſive Phœnices, & ex his Tyrii, qui naupectices peritiſſimi maritimis peregrinationibus ad loca longinqua dediti, & inter θαλαττοκρατοῦντας fuere primi, ſive Græci inſulares, magnetem ſeu Herculeum lapidem navigationum ſuarum adjumentum & ὁδηγὸν, viarum ducem indicemque adhibuerint, quem varium comminiſci poſſumus, certe ad inſtar ſagittæ eum effomaſſe, & vitreo vaſculo incluſum circumtuliſſe, figmentum eſt: vel rudem & ſolum plano cuipiam inſtratum, vel ſtylo adfixum uſurpaſſe, pro curſus ſui gubernatione, multo veroſimilius.

Hæc de re obſcuriſſima conjectura mea eſt, dum doceat dies certiora. Conſideret autem lector, ſi ſcopum non attigi, rei difficultatem, & intritum

intritum hujus viæ; prætereaque non tam quid ego hic fecerim; (frivolum enim eſt, novi, & fortaſſe conatus tantum; at cotis Horatianæ inſtar;) quam quid alii, a quibus, ceu ab Ebræorum Elia, talium nodorum ſolutiones exſpectabantur, hactenus præſtare non potuerint.

Altenb. 12. Febr. A. 1635.

DEI ENDOVELLICI

Indigitamentum, dante

LUDOVICO ALPHITANDRO,

Paſtore in Niſchwitz / *Diœceſ. Ronneburgenſis, Menſ. Januar. A.* 1637.

QUæ ego, lectis cum voluptate CL. REINESI noſtri de DEO ENDOVELLICO φιλολογήμασιν exquiſitiſſimis, per ſomnos veluti ducto, ſic jam perpendiculo videre ulterius mihi viſus ſum, chartæ huic adſignare non pigrabor, neque ea vigilantiorum oculos delibare adeo pigebit;

Sua quippe comitas ineſt & ſomniis!

Quum de Deo ENDOVELLICO ſive ENDOBOLICO duo jam conſtent liquido feliciterque evicta; cujas, quodque ipſi nomen fuerit, nimirum Celticus & Celtibericus, quique fere Cupidini Latinorum reſponderit, ut ab his tanquam cynoſura ducamur ad nomenclaturæ ejus notitiam germanius adaperiendam, hunc in modum argutari mihi liceat. Celtiberorum utique Belus & Jupiter, hoc eſt, conditor, extra contro- A.
verſiam fuit *Tubal*, quod adeo manifeſtum, ut & *Thobelos* inde dictos fuiſſe *Iberos* norimus; horum itaque ore nihil tritius ſanctiuſque nomine patris ſui Tubalis celebratum exſtitiſſe, facile colligimus. Quapropter, quum tam *Tubal* quam *Endovellicus* primarium Celtiberorum Numen habeatur, hoc tanquam obſcurius ex illo manifeſtandum erit, & quantum linguarum flexione alterutrum degenerare viſum, iterumque ambo conveniant, ex idiotiſmo Celtarum eruendum.

Celtarum porro linguam germanam fuiſſe Germanicæ, auctores habeo graviſſimos: D. Hieron. *præf. l. 2. Ep. ad Galat.* Æg. Schudi *Deſcr. Rhæt. c.* 38. Iſ. Pontan. *Itin. Gall. Narb.* & *l.* 5. Orig. *c. ult. fol.* 608. Cluver. *l.* 1. *c.* 5.

1. *c.* 5. Guil. Paradin. *Tr. d. Antiq. Burgund. c.* 15. Cambden. *in Britan. in princ.* Goldaſt. *de Boh. Jur. c.* 1. *ſ.* 5. Beſold. *de Nat. Popp. c.* 20. Barthium *Adverſ. l.* 4. *c.* 17. Jun. *in Batav. c.* 22.

B. Ergo veſtigia priſcæ Germanicæ hoc in negotio ſobrie indaganda ſunt. Celtica igitur lingua patrium illud Numen ſonuiſſe Dôubel, quod Hebræis תֻּבַל *Tybal*, a Romanis vero transſcriptum, evaſit in *Endovellicus*.

C. Ceterum Chriſtianæ religionis luce Celtæ illuſtrati, quo' in profeſſione fidei ſuſceptæ eo cordatiores viderentur, nomen Deaſtri ſui hactenus famoſiſſimi tranſtulere in Chriſtianæ ſalutis hoſtem infenſiſſimum Satanam, quomodo & idem hodieque a primævæ Germanicæ linguæ cultoribus ſalutatur Dôubel, ex quo migravit noſtras illud Teuffel.

D. Neque ævi ſuperioris nationibus inſolens fuit, ſub auſpiciis Chriſtianæ religionis inductæ nomina ſua idololatrica in cognitum jam idololatriæ auctorem Cacodæmona abjicere; talia ſunt: Kobald: Faland: Krodo / quod Dirarum imprecationi deſtinaſſe Saxones teſtatur Cranzius *l.* 2. *c.* 12. & hodie dum cui peſſime cupiunt, audit Kröte, id eſt, bufonis inſtar deteſtandus. De Vandalis notatu dignum eſt, quod hi, quum primitus geminos colerent Deos Bohn & Zern: in agnitione verbi Divini jam facti ſolidiores, ea hac diviſione nomina retinuerint ſibi, Chriſtianiſmoque ſuo infarſerint, ut Deo ter Opt. Max. nomen Bohn / Cacodæmoni vero alterum Zern remaneret. Sic de Fauno illo Zuttiber (zohticht Bär) de quo Ern. Brotuf. *in Chron.* defluxit nefandum iſtud Zothen.

E. Adeo certarunt in univerſum aperta jam luce Evangelii nomina Numinum fictitiorum devovere rebus Diabolicis. Dilucide vero res ſeſe prodit in nomine תֻּבַל Dôubel; quid enim maximopere præſtiterit *Tybal* ille Deaſter pro divinitate admirandum, id ſignanter commonſtrat verbum ex nomine Dôubel / quam proxime deductum töuberen / quod lingua jam politior effert zäuberen; & quid deinde effectum in ſui cultoribus reliquerit, docet alterum cognatum betöuben / quod noſtrates dicunt betäuben. Certe præſtigiari, atque in obſtupefactionem rapere Cacodæmonis eſt artificium primarium, veſtigiumque ſolenne.

Quid contra ſit, quod pro proprietate Dei Domini noſtri in univerſum hoc continuo non tam deſtillat, quam pleno veluti Oceani alveo diffunditur, unde undiquaque beamur ſcilicet, animamur & ſuſtentamur, id belle iterum prodit Germanica nominis Gott originatio. Etenim gen eſt *munificum*, hinc vergendig / extreme liberalis, prodigus; geven /

geben /

gebten/ *dare*: gaud/ gut/ *bonus*; gädlick/ *delectabilis*; & tandem Godt/ Gott/ *Deus*: id quod ſcite concinnat Pſ. 34. 9. wie gaud und gädlick iſt Godt? Et tritra ἐκφώνησις: O geudiger Godt! *Prodigus ipſe ſui.* Godt kan nich leven (leben) er muß geven (geben.) Adeo verum ipſius Veritatis veriverbium eſt: ὐδεὶς ἀγαΘΟ'Σ εἰ μὴ εἷς ὁ ΘΕΟ'Σ. Matth. 19. 17. Quanquam & Diabolus mancipatum ſibi nomen Töubel varie ideo in pronunciando detorqueri ſtudeat, ut tandem in ſonum טוֹבְאֵל *Tobel*, quod eſt, *bonus Deus*, tranſeat: permanet tamen ipſe בְּלִיַּעַל Βελίαλ, id eſt, κατ' ἐξοχὴν Πονηρός, der Böſe/ Böſewicht; Matth. 5. 37. c. 6. 13. Eph. 6. 16. & ὁ Κόσμος ὅλος ἐν τῷ Πονηρῷ 1. Joh. 5. 19. poſitus, nam hic illius Princeps, Joh. 12. 11. c. 14. 30. c. 16. 11. Eph. 2. 2. ideoque Κοσμοκράτωρ Eph. 6. 12. & ὁ ἐν τῷ Κόσμῳ 1. Joh. 4. 4. dicitur, nomenque תֻּבַל *Tubal* ſumit a תֵּבֵל *Tebel*, quod eſt *Mundus*, in quo nil niſi תֶּבֶל *tebel*, *confuſionem* molitur iſte ὁ Θεὸς ἀκαταστασίας 1. Cor. 14. 33. & confuſionis. Immo ne vel ſonus bonitatis טוב *tob* ſentiatur in adpellatione Diaboli, ἀφαίρεσιν admittere præſtat, ut audiat בְּלִיַּעַל *Belial* & בל quod בלעו *deglutiat*, ut eleganter ἐτυμολογεῖν placet Prophetæ Ezech. 39. 16. & voracitatem Diabolicam vel Beli confirmat hiſtoria Dan. 14. & hinc ipſius ſtudium dicit Apoſtolus καταπίειν *devorare* 1. Petr. 5. 8. Tam nativus præterea eſt ſonus hic literalis Satanæ, ut & conſonare debuerit, dictante ita Spiritu Sancto, nomenclatura Germanica ΔΙΑ'ΒΟΛΟΣ.

Probe etiam animadvertendum, quam pulcre conſonet Hebræum & F. Germanicum par illud vocum: טָבַל *tabal*, töupen/ täuffen/ & תֻּבַל *Tubal*, Töubel/ Teuffel: Baptiſma etenim diluvium eſt Satanæ in hominibus, ut locuti ſunt veteres: Täuffen ſondert von Teuffeln.

II. Jam quomodo caput & cauda dictionis *Endovellicus* conveniat *Tubali* Töubel vel Töuvel/ videre reſtat. Præfati autem ſumus ſuperius, Endovellicum redolere Numen Cupidinis Latialis, quantum quidem ex divino illo cultu, quem Celtiberorum & confinium eſſe, meminit Strabo *l.* 3. atque deinde ex Inſcriptionibus Gruterianis, quæ ex poſitis auctorum nominibus, ut ſunt feminarum maxime, & deinde *Proculi*, *Blandi*, & ſimilium, non niſi vota Cupidinea arguunt, conjicere licet. Neque cuipiam mirum videbitur, tale quid Numinis adoptaſſe Celtas, quum certum ſit, nullius Numinis cultum in univerſitate gentium communiorem exſtitiſſe, quam Amoris. Factum reor, quod norint Amorem univerſi hujus eſſe vinculum, & ut vinciat, vim exſerere tantam, quæ non niſi divinitus demiſſa credatur; accedit, quod Satanas Dei conditoris ſimius

mius perpetuus, naturæque non tam Mimus quam Momus, ut haberet, quo primam Summi Numinis in mundo ſanctionem, quæ amoris fuit conjugialis, mimico luſu inverteret, palmarium ſibi duxerit, effectum daret, ut æſtu ſanctioni divinæ contrario Regnum Mundi flagraret. Itaque & Celtis antiquiſſimis viſum fuit, ſe de Tybale ſuo chariſſimo melius haut poſſe mereri, quam ſi eundem Amoris Numine venerarentur; atque pro hoc negotio ipſum verbum Baul/ Buel/ ex *Tubal* deduxiſſe eos, perſuaſus ſum. Sed & hic recolendum moneo, quod in amoris negotio talem ſe præſtet impurus ille *Tubal*, Dŏubel/ qualem nomenclaturæ propago adumbrat tŏuberen & tŏuben; præſtringat ſcilicet animos, effaſcinet, & occæcet. Hujus porro honoris gratia nomen iſtud forma deminutionis uſurpari cœptum videtur, ut quod nobis *Tubaliſcum* vel *Tybalillum* efferre liceret, ipſi pro linguæ ſuæ indole formarint Dŏubelicke/ quod obſervantes Latini ad ſuæ linguæ majeſtatem expoliere in *Endovellicum*, & *Endobolicum*.

Neque alienam quis æſtimet hujuſmodi adpellationem, quum & Maximus ille Deus in Sacroſancto Codice nominibus deminutivis invehatur in deunculos gentilium, quod vocula אֱלִילִם exhibet. Et pro comperto nos habemus atque explorato, Cacodæmona per obſeſſos etiam hodiedum verbis deminutive flexis loqui amare.

Cumprimis vero Amoris Numini ſubſervit deminutiva vocum forma, quod ea vis blanditiarum, quæ amoris condimenta ſunt, quam apertiſſime exſeratur. Unde eſt, quod a Poetis *Puer perennis* fingatur Cupido, idque ipſum intelligi voluerant Celtæ in ſuo Dŏubelicke/ quem ad modum omnium nationum linguæ pueritiæ verbis nanis atque deminutivis blandiuntur. Huc congruit, quod pueruli adhuc tenerrimi Germanis vocitentur Beulike: en kleyn/ en jung Beuliken. Conſtat itidem Sagas incubos ſuos generali nomine vocitare mien Beulike/ quo blanditim ſignificant amatorculum tenellum, ἐρωτάριον, vel ἐρωτύλον. Et ſic vox Beulike/ quod & antea de primori illa Baul/ Buel/ monebamus, per ἀφαίρεσιν ex jam decantatiſſimo Dŏu Belike expullulat.

Ea enim eſt vetuſtioris Germanicæ linguæ proprietas, ut in decurtandis nominibus propriis ſibi ſervandam deligat partem vocis poſteriorem, quamquam Miſnici ament anteriorem. Exempla ſuppedito:

	Sax.	Miſn.
Andreas-	Dreas:	Andre.
Nicolaus-	Claus:	Nicol.

Joachi-

Joachimus-	Chim:	Jachim.
Lucia-	Zia:	Lutze.
Urtia-	Tia:	Urte.

Pro *Magdalena* Lena/ pro *Margareta* Gerta/ & ſic in ceteris. Simili igitur modo Bôulike/ pro ſuccinctiore nomine, & veluti abortivo, naſci voluerunt ex Dôubelike.

Immo quam labilis etiam alia in lingua exſtiterit ſyllaba prima in voce Tubal, exemplum adhuc adfinius evictum dat; ſiquidem quem Hebræi vocant תובל־קין *Tubalcain*, Latinis placuit pronunciare *Volcanum*, extrita initiali ſyllaba, retentis ceteris.

Quum itaque & terminationis ratio in nomine *Endovellicus* penſitanda erat, eam æquilibrio ſtare autumo, & taliter a Romanis cautum eſſe, ne quid in adpellatione Numinis alieni adulterarent, verentes, ut de ſuo idiotiſmo huic aliquid literalis ſoni vel adſuendo, vel reſpuendo alieno, gravem ſibi ultionem accerſerent.

Endovellicus igitur idem eſt ac Deubelike/ id quod auribus noſtratium ſonat immane illud Teuffelichen. Utrum vero magis genuinum fuerit Celtis, Dôubel an Dôvel/ ut huc conſonet Endovellicus & Endobolicus, non moroſe moror, quum de minus comtis cómte dicere non liceat, neque literaturam apud ipſos ſimul natam atque adultam eſſe cenſeamus; itaque & ſcriptionem neutri tam Tôubal quam Dôubel ſuccenſeamus.

III. De præfixa denique particula *En*, in voce *Endovellici* quod adſeritur, repræſentare eam articulum Germanicum een/ ein/ id mihi parum arridet; jejunitas enim exemplorum, quæ articulum iſtum cum nomine proprio unam in vocem coaleſcentem exhibeant, hæſitare me facit, ut & uſitatâ omni ſeculo Germanorum locutio, qui, quamquam articulis ſuis nomina adpellativa frequenter ſtipent, ab iis tamen in nominum propriorum, mentione abhorrente, dicis cauſſa eorum, quæ pro Celticis laudarunt Cæſar, Suetonius, Livius, Ennius, Columella, Lucanus, Feſtus, Plinius, Tacitus, Polybius, Strabo, Quinctilianus, Martialis, Ammianus, Auſonius, Pauſanias, Varro, Cicero, & ſimiles, farraginem aliquam huc ponere libet.

Alauda, (Gall. Lut:) *Alpes*, (a Fauno Alp) *Ambactus*, *Arepennes*, *Bardi*, *Barritus*, *Beccus*, *Benna*, *Bodincus*, *Braca*, *Bria*, *Broga*, *Bulga*, *Candetum*, *Caſnar*, *Dunum*, *Eporedicus*, *Framea*, *Glaſtum*, *Leuca*, *Minare*, *Marca*, *Marga*, *Pades*, *Petoritum*, *Planarati*, *Rheda*, *Soldurii*, *Vergobretus*, *Urus*. Ut nomina propria hoc in theatrum producere ſuperſedeam. Quod ſi in uno alterove particulam ein

P 2 tam-

tamquam individue præviam faculam nominum Germanicorum ſemel obſervarint Romani, qua quæſo religione inducti eam neglexerint in pluribus? At ſane ſolœcon perpetrat, qui hodieque dixerit: ein *Athanaricus*, ein *Alaricus*, ein *Rodericus*, ein *Hermenricus*, ein *Theudericus!* hæc enim Regum nomina percrepuere olim in Celtiberia. Quin potius phoſphorum hic agat, neceſſe eſt, articulus nominibus propriis ſelectior Der: der *Athanaricus*, der *Arioviſtus*, & ſic etiam der *Tubal*, & hoc modo non *Endovellicus* nobis dicendus, ſed Der-*dovelicus*. Atqui talem combinationem nunquam intenderunt Romani, quippe quæ & ipſa ceu minus lepide, ſi qua datur in nominibus propriis, admiſſa feriat Germanorum aures.

Alia igitur via inſiſtendum, & eo uſque intendendum erit, ut ex præfixa illa particula prodatur ſignificatum, quod cum deminutivo tali ſe maſcule connecti gaudeat.

H. Prodeat ergo hanc in ſcenam avita illa Saxonum vox Det / quæ medii mihi ordinis eſſe videtur inter Nomen & Pronomen, cum neutro enim connubium admittit, ſoliſque feminis, iiſque virgunculis, adtribuitur. Et huic reſpondere in Genere Maſculino voculam Den / linguæ illius gnari non abnuent. Ex Den puto factum Soen / quod *filium* deno-
I. tat. Deaſtro Oen Dſubelike conſonat alter Oen Dômnike / quem hodie pronunciant fere Soen Dômnike: de quo fabula decantatiſſima: Oriona autem ita adpellitant. Correlatum hujus eſt Aen / âene / *avus*; Aenen / ahnherrn / *natales* & *majores*, quomodo & aen præpoſitio *propinquitatis* ſignificationem habet: & Den / quoniam *minorennem* deſignat, de ſe parit Encke / ex En-acke / quod eſt, *arator minor*: Enckel ex Enhôckel / *nepos*; ut enim Neſthôckel eſt *poſtremo genitus*, ſic En-hôckel *filio genitus*. Colludunt quoque Anfang & Ende / illud ex An / hoc ex En conflatum, quod temporis & ſucceſſionis ratione principium quaſi avitum quid ſapiat, finis vero juvenari adhuc & floreſcere videatur. A parvitate ſimul dictum eſt En-ge: gôe / γῆ, *terra*, kleiner Raum: Engeren / *Angrivi*, *Angrivarii*: geren *circuitores*, idcirco & in imaginibus caballigeros ſe ſtatuere ii ipſi: En-gelen *Angli*; gelen / *agiles*, quomodo & hos paucos at nobiles & bellicoſos eſſe prædicat Tacitus. Simplex autem illud etiam a nobilioribus nominum propriorum cenſui fuit adſcriptum, & ab hiſtoricis aliquanto veſtitius profertur *Enno*, hodiedum Friſiis ſolenne. Quemadmodum ſimiliter hiſtorici alterum Det / ut venuſtius inter Muſas micaret, conformarunt in *Ada*; & hinc *Adilla* & *Editta*;

&

& compoſita *Metta*, *Methildis*: ita ex Det ſive Ded mavis, conflatum eſt Meyd / quaſi dicas, mie Det / mein Det; quemadmodum meune *mater* q. mie dune / *mea origo*, unde aen *natales*. Et ſic Meydburg erit *Editha-burgum*; quoniam Edithæ ager iſte fuit dotalitius, urbiſque ibi condendæ ipſa auctrix exſtitit; & quemadmodum etiamnum Princeps patriæ a ſuorum quolibet nuncupari adſolet Mein Herr; ita Bardianos illos, die in der Böurde (quod *planitiem* ſignificat, & Longobardis nomen dedit) dominam ſuam urbiſque conditricem Meidit / Mein-Edith Mie-Edith honorifice & plauſibiliter adpellaſſe, veroſimile fit.

Ea enim fuit primævæ Germanicæ linguæ rotunditas, ut dictionibus conſtaret quamplurimum monoſyllabicis, quarum primitivæ trium literarum numerum raro excederent, eæque tam fecundæ atque habiles, ut in compoſitionem illico colliqueſcerent. Unde eſt non nemo, qui Germanica talia congerere auſus ultra bis mille dinumeravit. Et quomodo hoc nomine Goropius, & quomodo alii admiranda Germanica exſculpere & evehere conati fuerint, Mercurio res non indiget.

Eſſet itaque ex his, quæ diſſertatio noſtra habuit, *Endovellicus*: Den-Döubelike: Junger Herr Döubelike / vel ſi mavis: Jungkherr Teuffelichen: ΝΕΟ-Τυβαλίσκος.

Vera abſtruſa ſuis puteis antlare laboras? Joh. 2.
Sit labor, hauſtus erit; ſpe cadis? hæret aqua! 2. Machab.
Perpetuata movent ſtomachum mera, temperat unda: 15. 40.
Preſto eſt! ex unda dat mera vera, DEUS. Joh. 2. v. 9.

AUCTARIUM.

His, quæ poſuimus, ſtantibus utcumque, videtur denominatio Endovellici ex Belo Chaldæo longe alienior: Belum enim Chaldæorum etiam transfundere in Celtiberos, mihi idem eſt ac miſcere Orientem cum Heſperia. Pro meritis quidem ſuis Belus a Chaldæis, at & regnorum ceterorum conditores quiſque a ſuis, bene audiit, honoreſque ut plurimum divinos conſecutus eſt. At neque vola neque veſtigium apud hiſtoricos exſtat, ad Orbis undique terminos adeo pertigiſſe Belum: Immo ipſum meditullium ignoravit, vel certe deſpexit. Quidni enim recepiſſet una inter ſuos Græcia Orienti vicinior, Deorum alias fertiliſſima, a qua Beli nomen quidem cognitum & decantatum, non item Numen. An igitur ſono huic æqualia in qualibet etiam lingua matricem ſuam K.

agnoverint in Belo Chaldæo omnino ſingula? Quid in Balearibus, Bal-thico, Bela, Belgio, Bellerophonte, Bellua, βήλῳ, βέλει, Belare, Bellen/ & ſimilibus exſpectandum? Neque Pœnorum migratio aliquid huc adferre poteſt, quum ea longe poſteriori ſeculo contigerit.

L. Quare de Belo Chaldæorum divinare in Endovellico, modo is Celti-cus eſt, (quod tamen luculenter, & ut ſolet, ſolerter evicit CL. REINESIUS) non admittit & Numinum & Nominum Germanicorum *αὐτάρκεια*.

M. Ceterum præter Beroſum erunt forſitan & alii graviores, qui Tuba-lem Iberorum conditorem dicant; hos vero inde Tobelos vocari, adſerit Alſted. *Theſ. Chronolog. c.* 20. Et nomine *Tubal urbs in Bætica* recen-ſetur a Pomp. Mela. Idemque nominis apud Prophetam Ezechielem ter-ræ Ibericæ tribui non obſcurum erit.

N. Porro quam facile Iberi literam *T* elidant, videre eſt, ubi quod olim fuit *Tarraconia*, ævo ſequiori pronunciari cœptum eſt *Arragonia*: ita & eliſa ſimiliter *T*, *Iberos* ex *Tybal* denominatos eſſe congruit. Adducam præterea, quæ ad literaturam illam alludunt olim hodieque Hiſpanica: *Be-lo*, *Abula*, *Avila*, *Tebula*, *Tevila*, *Beliaco*, *Belſinum*, *Bilbilis*, *Vil-lena*, *Balbaſtro*, *Corduba*, *Ebellanum*, *Bilbao*, *Hiſpalis*, *Sevilia*, *Ebo-ra*, *Torbelli*, *Vellica*, *Velis*, *Setabis* &c. Quidni & Belgium inde de-ducam & ex göe/ *γῆ*, *terra*, ut Brisgöe/ Nordgöe: & tritum illud Bel-garum Well/ Well/ quantum ego hariolor, reſpondet noſtro Pots/ Gotts! *me Chriſte*! ut ita Belgium idem ſonet ac Gottland. Et tales a Celtarum Numine *Tybale* denominationes.

Διάκρισις ſomnii circa

DEUM ENDOVELLICUM,

per notas breviculas inſtituta, & vera ejus notatio cum omni eſſentia eruta tandem.

JUcundiſſimum vero mihi ſomnium, & felicem hac φαντασίᾳ Alphi-tandrum noſtrum, cui ad levia iſta ſtudiorum & minora ſacra a majoribus, quibus mancipatus eſt, diverti libuit! Etſi enim eume-ce, quam gemmam capiti ſuppoſitam vera ſomnia oſtendere prodiderunt, Plin. 37. *c.* 10. *nunc quidem caruerit; credo, quod Bactra, unde quæ-renda*

renda erat, tam procul abeſſent; neque fortaſſis caput helleboro, quod facere jubentur, qui oracula in ſomnis exſpectant, purgaverit, quod ſub Bruma, quando difficiles ſunt medicationes, ſomniaturus eſſet; error tamen iſte, ſive luſum potius adpellem, circa etymon DEI ENDOVELLICI e lingua Saxonica, quæ ipſi cum Celtica & priſca Germanica eadem eſt, accerſendi, in quem a conjectura quondam mea inductus fuit, neque ſic male cecidit. Quippe factum eo eſt, ut confuſam ejus notitiam, quam venia ſuſpicioni interim impetrata tradideram, ulteriori inquiſitione & curis iteratis excolerem ac obſcurum, ἄγνωϛον, *&* ὄντως κρύφιον Θεὸν *in clara luce, præfiſcine dixero, conſtituerem. Præſtiti autem hoc ſuccinctis ad Alphitandreana adnotatiunculis, ne ſcilicet maxima de minimo naſceretur hiſtoria, & quod collatio harum ad illa, indicibus alphabeti literis, rem omnem optime, tam in* ἀνασκευάσει, *quam in* κατασκευάσει *doctura eſſe videretur. Puto curioſiſſimo cuivis me ſic ſatisfeciſſe; non ſuſpicor nunc ultra, ſed certo, quis & quorum fuerit Endovellicus, ſcio.*

NOmen *Idubela*, qui & *Idubeda*, in profana literatura, quem ego A.
Hiſpaniæ populis Iberis, & poſt e Celtica advenis, cumque his in unam gentem coaleſcentibus Celtiberis adpellatis conditorem conſtitui, & inde utriſque commune Numen, idem plane cum *Tubalis* Moſaici. Indigitavi autem e Pſeudo-Beroſo Regem Celtiberorum, qui φύλαρχος ἐξαγωγεὺς, & dux profectionis ex Aſiæ Borealibus in Europæ continentem Occidentalem iſti Japetigenarum corpori contribulibus ſuis, cognominibus ſeu potius φερωνύμοις, & ab eo denominatis fuerat. *Rudi enim & ſimplici ſeculo non Reges, ſed familiarum capita in ſuo genere erant*, Jorn. *de Regn. ſucceſſ.* Neque migrationis gentium primævæ ratio & tempora patiuntur, *Tubalem* ipſum, qui filiorum nepotumque ſuorum familiis capiendis alendisque ſatis ad aliquot ætates futuram regionem, & vaſtiſſimas Scythiæ Sacarumque ſolitudines, a meridie Caucaſo & Hyrcano Mari, a Septentrione Alanis & Rhymnicis montibus, ab Oriente Imao, ab Occidente Sarmatarum Cerauniis Hippicisque jugis determinatas, ſive avi Noachi, ſive parentis Japeti inſtituto nactus fuerat, ſive elegerat habitandas, in Hiſpaniam remotam adeo incultam horridamque, tranſitis aliis æque talibus vicinioribus, deduxiſſe colonias, regio imperio ſtabilito, & conditis civitatibus *Setubale* & *Tudella*; multo minus credi debet, *Noam* urbes in ea, *Noegam* in Aſturiis, *Noelam* in Gallæcia, nominibus nuruum e Chamo

Chamo & Japeto ſuarum, exſtruxiſſe: quod figmentum ſecure nimis ex Annianis lacunis in fontes Beroſanos corrivatis hauſere ſcriptores Hiſpanicarum originum plerique, maxime nugator Fr. Tarapha, Canonicus Barcinonenſis: unus J. Vaſæus cautior, ſe Beroſum, Manethonem, Antonium Beuterum in his ſequi, profitetur, & horum igitur fide ſeriem regum eorum, qui fabuloſi tamen plerique (ſubeſt enim narrationibus iſtis etiam aliquid veri & ſani,) & ἐχ ἱςορίας, ἀλλὰ κυρτακῆς καὶ πανδήμων λαλιᾶς ἐμοίγε δοκῦσι τάξιν ἔχειν καὶ δύναμιν, tradit.

Non eſt operæ pretium immorari confutandis Annianis iſtis nugis; quod fecere quoad iſtos Hiſpaniæ domicellos accuratiſſime J. Goropius in *Hiſpanicis*: J. Mariana 1. *Rer. Hiſp.* c. 7. L. Nonius a Sanctarena *Deſcr. Hiſp. c.* 3. Ab adpellatione vere *Idubela* potius, quam a *Tubalis*, ENDOVELLICUM repetere volui, quod cum illo magis, quoad ſcil. capitalem etiam ſyllabam, quæ utrimque una eſt eademque, ut docebo infra, quam cum hoc, convenire videretur.

Eum *Idubelam* non eſſe fictitium, uti voluit Mariana *l. d.* & Gorop. *l.* 2. ſed a γνησίῳ Beroſo ipſo ab intima Antiquitate acceptum traditumque, vel adpellatio montis *Idubela*, quæ tam vetuſtiſſimis Geographorum, Plinio & jam Ptolemæoque, quam recentioribus omnibus commemoratur, totidem literis, iiſdemque ſyllabis, docuerit. Mons iſte de *Idubela Tubal*ve certiſſimus index eſt; & viciſſim de monte cognomine *Endovellicus* Deus teſtatur adeo liquido, ut neuter a quoquam ultra negari ullo modo poſſit. Fallitur ergo Goropius, qui, *quod nullum in tota Hiſpania vel quondam exſtiterit, quantum quidem memoria veterum ſcriptis traditum habemus, vel nunc exſtare audiatur Tubalis monumentum*, adſerit. *l. d.* f. 4. itemque Johann. Margarinus Ep. Gerundenſis, qui *l.* 1. *Paralipom. Rer. Hiſp. de Tubale in Hiſpania, & Cetubalibus ab eo ſic dictis, primis Hiſpaniæ cultoribus, nulla authentica teſtimonia ad nos perveniſſe*, ſcribit. Præter enim *Idubelam* dominum aliquarum ad Iberum maxime partium in Hiſpania, & montem ibidem cognominem, habemus nomen ipſius populi expreſſiſſimum, & adpellationem conditoris ſui exacte repræſentans *Tobelios*, *Tobelos*, Θοβήλυς, apud Joſephum *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 7: Θοβηήλυς, *Thobeelos* apud Euſeb. *l.* 9. ἀποδεἰξ. ἐυαγ̔ελ. ubi Joſephi locum citat, Ἡντουίλυς, *Entovilos*, apud Strabonem *l.* 3, ſi prava, quæ hactenus tamen apud omnes doctos in quibusvis editionibus obtinuit lectio, & vox nihili Πληντουίσοι, e qua nomen populi Hiſpaniæ *Tuiſi*, qui ſimiliter fictitii & nulli plane, Geographi ſuble-

lege-

legerunt, emendetur: & Deum *Endovellicum*, horum proprium, q. d. *Tobelicum*, *Tovelicum*, *Dovellicum*, ex ſolis Inſcriptionibus Villa-Vizoſanis notum.

Si igitur Joſephum legiſſet Goropius, ſi Strabonem prave deſcriptum correxiſſet, ſi Inſcriptiones Luſitanas Villæ-Vizoſæ expendiſſet, jam ſatis de Tubale in Hiſpania teſtimoniorum comperiſſet. Idem reponimus Ill. Scaligero, qui *Epiſt. ad M. Freberum*, quæ 226. eſt *l.* 3. ſcripſit, *Joſephum* Ρηγῖνας nomen genti ab Aſchenaze conditæ a Græcis impoſitum commemorantem *c.* 7. *l.* 1. *hoc, ut & alia*, (ſcil. quod de Θοβήλοις paulo ante dixerat) *quia alibi ea gentium nomina non exſtent, confinxiſſe.* Parcius iſta, ὦ ̓γαθέ. Ignorantiam noſtram menſuram veritatis rerum conſtituere illicitum plane eſt, & intolerabile.

Certe undecunque nomen Tobeliorum ſeu Tobelorum hauſerint Judæi ἑλληνισαὶ, non eſt id commentitium, ſed ſive culpa noſtra, ſive defectu ſcriptorum, ac deliquio vetuſtatis factum eſt, ut hactenus Doctis ignorabiles ii fuerint objecti. Agnoſcimus vero eos hodie liquido & bene-penitiſſime inde, uti modo dixi. Eorundem Tobelorum veſtigia Scaligero Goropioque monſtrare præterea poſſumus in Vardulorum, qui Hiſpaniæ populi itidem ſunt Cantabris orientaliores, & e Gallia Pyrenæum emenſis primi occurrunt, urbe *Tritio*, quam Mela *l.* 3. *c.* 1. *Tobolicum* cognominat; Ptol. *l.* 2. *c.* 6. Τρίτιον Τουβόρικον: ubi ου pro ο more Jonum vel Ptolemæus, vel quos hic auctores ſecutus eſt: τὸ ρ vero pro λ incurioſi librarii poſuere. Quin & eodem tractu, Tritio dicto, vicina opida Τέβαλα & Ταβάλαικα, quæ ibidem nominat Ptolemæus, (ita vero legi oportere pro eo, quod amanuenſes Τ in adfinem Γ transformantes Γέβαλα & Γαβάλαικα ſcripſere, indubium plane eſt) Tobelos, ignotos hactenus, qui, & quarum partium Iberiæ fuerint, manifeſtant.

Et hinc, quod iſto inter Iberum & Pyrenen non adeo multorum miliarium ſpatio tot loca eadem adpellatione conſona reperio, Tobelos ſeu Τουίλυς, (ubi τὸ υ conſonans eſt, & conſonanti labiali ב, τῷ β, *b* vel *f* Latinorum æquipollet, ut in Ραυέννα, *Ravenna*, Καλαυρία, *Calabria*, Καυταυρικοὶ, in *cod. mſcr.* Strabon. *Cantabrica*: Παταύιον apud Ptol. *l.* 3. *c.* 1. *Patavium*: καλυελανοὶ, *Catvellani*, *l.* 2. *c.* 2. Λουία, *Lovia* inter urbes Vaccæorum, *l.* 2. *c.* 6. Γραυίσκαι, *Gravisca*, urbs ad mare Tyrrhenum, *l.* 2. *c.* 1.) quos Strabo *l.* 3. ad Iberi fontes, qui ſunt in Cantabris paulo infra Vellicam metropolin, locat, ibi coluiſſe, & conſequen-

ter Deum Endovellicum ibidem celebratum cultumque primum, poſt cum Celtiberis, qui ea loca, cum e Celtica cis-Pyrenaica provincia adveniſſent, inſedere, μετανάςαις in Luſitaniam progreſſis, & ad Anæ ripas in Celtica dicta conſidentibus eo, ubi hodie Inſcriptiones iſtæ conſpiciuntur, commigraſſe, colligo. Idem plane, quod in Strabonis Τουίλοις, forte etiam *Dovellica* Flori *l.* 4. *c.* 12. & Ptolemæi Τουέλλικα *l.* 2. *c.* 6. (ſyllabam enim initialem *Do* in illius, in hujus vero codicibus, quotquot hodie exſtant, literam *T* abjecere inadvertentes librarii, niſi Cantabricæ veteris linguæ idiotiſmo apocope facta eſt) commiſere deſcriptores in Appiani *Bellis*. Is *l. de Bello Hiſpanienſi* Celtiberorum quoddam σύςημα, quorum urbs Segeda a T. Semp. Graccho deditione captorum & ſuſceptorum in fœdus, *Tobellos* adpellaverat, ſed qui in Bellos, ob veri nominis ἀδοξίαν transformati ſunt.

Coluerunt hi, ſecundum Appianum, juxta Titthios & Arevacas ſeu Arbaſchos; hi autem, uti in tabulis Geographi depinxerunt, inter Numantinos & Pelendones; quorum ſedes cum Autrigonibus ad Iberum uſque & citeriora ejus tetendit: quod indicio eſt, eoſdem plane eſſe *Bellos* ſive potius *Tobellos* Appiani cum Ἠτουίλοις Strabonis, Joſephi Θοβήλοις, Euſebii Θοβενήλοις, & loca ultra ciſque Durium multo, quam depingunt Geographi, ſeptentrionaliora habitaſſe. Illorum vero memoria, etſi obliterata pene undique, in *Dovellica* ſive *Vellica*, quam paulo ſupra fontibus Iberi condiderant, proximis ante ſolutam per Romanos αὐτονομίαν gentium Hiſpanicarum, maxime Cantabrorum, nobili urbe, ad quam primum præliatus eſſe D. Auguſtus a Floro commemoratur, reſtat omnino illuſtriſſima & notabiliſſima.

Inſuper teſtantur de iiſdem montes, Hiſpaniarum nominatiſſimi, *Ebullei:* ita editum eſt in *Paralipom. Hiſpan.* Johann. Margarini Ep. Gerund. *l.* 1. *f.* 7. & 25. in Flori codd. *Edulius* & *Medullius:* in Oroſii membraneo *Idilius*. Docti, meo judicio, imo veritate jubente ipſa, legant *Tobulei* ſeu *Tobilei*. Hi, quia radicem habent a Pyrenæo, & a Cantabris magnam regni Navarræ partem ſecludunt: (Ptolemæus enim circa Edulii ſitum falſus eſt, quod inter Bergiſtanos & Sueſſitanos Vaſconibus contiguos, qui omnes Cantabris ſunt orientaliores, eum reponat, & alium ab Idubela faciat:) itemque, quia Durius fluvius ex iis procedit, uti ſcribit Margar. *l. d. f.* 27. tam illud vero, quam hoc de Idubela monte veriſſimum eſt & manifeſtiſſimum; cum Idubela plane iidem ſunt, patetque clariſſime e deſcriptione prælii ad Vellicam, & Cantabrorum

rum ἀλώσει apud Florum, etſi adpellatio, (capite ſcil.) truncata, paulum deflectat.

Et quia a primis habitatoribus ita dictos eſſe tradit idem Margarinus, nomen horum fuiſſe *Tobilos*, conſequens eſt, ſimulque vero conſentaneum, a *Tobele*, *Tubale*, *Idubela*, (quæ ταυτώνυμα ſunt,) ortos & denominatos. Solenne autem in gentium migrationibus fuit perpetuum, ἐπήλυδας in recens inventa patria ad fontes fluviorum & ripas in amœnis convallibus, & locis paſcuis conſidere aliquantiſper, dum aucti juventute ad interiora & inacceſſa magis penetrarent. Iſtud tam Iberi ex Aſia, cum vicinis Scythiæ & Paropamiſſiæ incolis, (hi enim de Tubalis familia, Tobelii veri, fuere) quam poſt Celtæ e Gallis in Hiſpaniam delati, procul dubio tenuerunt, eoque utrique ad Iberum, quem denominarunt illi, quique Pyrenæo Hiſpaniam intrantibus proximus & nobilior, utpote propter quem univerſa provincia Iberia dicta eſt, Plin. 3. *c.* 2. occurrit, moraturi ſedes fixere.

De re igitur tot teſtimoniis firmata, ſcil. *Tobelis*, *Tobellis*, *Dovelis*, *Tobeliis*, *Doveliis*, primis Hiſpaniæ incolis non dubitabunt ultra, ſi qui Scaligerum de Joſepho, & ἑλληνισαῖς Judæis ſic quidem recte cenſuiſſe, ſibi perſuaſerint; quod mihi longe videtur ſecius. Fugit Lynceum iſtum adpellatio gentis, apud alios ſcriptores omnes corrupta, ſed quam feliciter, puto, reſtitui, & e Joſepho Strabonem, Florum, Appianum emendavi; illum vero ex his explicavi, & contra importunam cenſuram defendi:

—— alterius ſic
Altera poſcit opem res & conjurat amice.

Nihil proderit antiquitatum linguæ Celticæ, ſeu priſcæ Germanicæ in partes advocatio. *Tobeli* enim nomen hoc ſuum inde a Caucaſo ſive Tauro, ad cujus jugum, quod Paropamiſſum dixere, in regione Paropamiſadarum Ptol. *l.* 6. *c.* 18. Τοβολίτας, qui interpretibus Latinis *Bolita*, locat: & Hyrcani Maris litoribus e Scythia Iberiaque Aſiatica in Europæam attulere, a Tubale ἀρχιπάτορι ſuo lingua Ebræa ſic dicto, cujus patri tota Scythia ab Imao monte, uſque ad Hyperboreos contigerat, acceptum. A *Tobelorum* ſeu *Doveliorum* (*b* enim & *v* alternant ſolenniter) allato ex Oriente nomine gentili barbaro, formavere typo ſuæ linguæ Romani ſive poſſeſſivum, ſive gentile poſſeſſivi formam habens *Dovellicus*, *Dobolicus*, *Dobelicus*, ut Dovellicus Deus ſit, qui proprius Doveliorum, gentis Hiſpanæ. B.

Hi igitur *Tobeli*, qui & *Dobeli*, Latina ſcriptura, nomen dedere *Tobelia*, *Dobelia*, *Tovelia*, *Dovelia*, *Tubalia* ſeu *Dubalia*, (corrupte *Setubaliam* adpellant ſcriptores moderni Hiſpani) regioni, quam colebant, Hiſpaniæ: hinc τύπῳ τεχνικῷ Romanorum formatum *Dobelicus*, & geminatione τοῦ *l*, quam imitatione Græcorum Latini, auſpice Ennio, teſtis Feſtus in *Solitaurilia*, frequentant, *Dobellicus*, & *v* conſonantis ſubſtitutione τῶ *b*, *Dovellicus*: quem homines Romani, ſive facti, ſive nati, fide lapidum Villa-Vizoſanorum, Hiſpaniæ incolæ, ceu patrium Deum coluere. Præterea non Celtarum ſolum hoc Numen fuit, ſed Celtiberorum: & ſi maxime Celtarum, acceptum tamen a Tobelis ex Aſia inde in Europa hoſpitibus, & ab his traditum illis in Hiſpaniam advenis. Quo ſic conſtituto, in nudo ſomnio habendum plane eſt, *nomen* Endovellici *forma diminutiva apud Celtas ſignificaſſe*, *quem Latini* Tubalillum, Tubaliſcum, *minorem* ſeu juniorem *Tubalem vocarent*; & de ejus vanitate non diſquirendum ultra.

C. Chriſtianos Doctores, pietatem nefariam, & antiquas ſuperſtitiones, quas hominum animis evellere penitus non poſſent, ad Chriſtianum ritum adcommodaſſe, & honores Cacodæmonis ad Deum & Sanctos transtuliſſe, voces etiam, quæ divinis poteſtatibus innocentibus ſeculis & primum datæ fuerant, ad fœdam autem idololatriam degenerarant, ad doctrinam & ritus ſuos reduxiſſe, in confeſſo eſt apud omnes. Neſcio ergo an verum ſit, nomina Deorum gentilium, quæ fuerant idololatris uſitata, a converſis ad verum Deum populis Cacodæmoni fuiſſe populari uſu loquendi impoſita; hoc vero ſcio, ei probando exemplum a Vandalorum more peti non debuiſſe, neque enim quadrat, neque narratio ſatis fida eſt.

Res autem ita habet: Vinidi, (quos qui Vandalos adpellant, improprie loquuntur,) duplicem Deum, unum boni, alterum mali auctorem, coluere: illum dobreho Boha; hunc zleho Boha adpellantes, Perſarum hac ſuperſtitione ἀποφυάδες & aſſeclæ, quos ejusmodi ἀντιπράττοντας δαίμονας coluiſſe, e Laertii *Proœmio* notum eſt. Chriſtiani autem facti, Vinidi Deum verum Boha; at Diabolum Czerneho Boha / i. e. *nigrum Deum*, qua ratione eum D. Paulus 2. *ad Cor.* 4. 4. θεὸν αἰῶνος τούτου, & Patres Latini adpellarunt *Æthiopem*, hodieque, ut & Czertha nominant: & abſolute zleho, i. e. πονηρὸν, *nequam*, *malignum*; imitationeque Patrum Eccleſiaſticorum etiam majores noſtri Germani eundem Hellemohre / i. e. *Æthiopem infernalem* indigitarunt. Exſtat

hæc

hæc adpellatio in vetuſtis rhythmis Germanicis, quibus Eccleſiæ ſub Pontificibus Romanis ſtatum ante hos 400. annos, Imperatore Philippo, deplorat Waltherus von der Vogelweide / ejus familiaris & conſiliarius domeſticus, laudante Gold. in *Repl. pro Imp. c.* 28. Hinc adparet falſum in narratione de Zern Vandalorum. Eſt enim ea vox adjectiva, & ſignificat *nigrum*.

Vulgus in quibusdam Franconiæ, Thuringiæ, Saxoniæ, Miſniæque partibus Diabolum adpellat Luczifer / Lutziber: idemque fieri ab Italiæ provincialibus, e colloquiis Trajani Boccalini adparet, ſine dubio arrepto ab Homiliaſtis, qui Luciferum e male intellecto *comm.* 12. *cap.* 14. Eſaiæ, imitatione Græcorum Latinorumque (nam & Jobius Monachus ap. Phot. *C.* 212. *f.* 660. & Bernh. *Hom.* 17. *in Cant.* & legis Muhammedanæ Alcorani d. compilatores hac ſignificatione uſi ſunt.) indigitant, nomine. Hoc unius literæ immutatione in Zuttiber abiit, ut ridicula eſt plerumque plebs rudis ac ſimplex in exprimendis linguarum aliarum, maxime Latinæ, vocabulis: ſed cujus conſuetudines tamen legem faciunt tandem. D.

Nomenclaturam Cacodæmonis in lingua Germanica a nomine Tubalis deſumptam eſſe, vel ad hunc reſpexiſſe impoſitione nominis iſta noſtrates, temere adſeritur. Formaverunt enim e Græco διάβολος, in qua ſignificatione voce ea ſacri Scriptores Græci ſoli uſi ſunt, & poſt hos Latini: a quibus, quia lux Euangelii ad Germanos traducta eſt, & cum hoc doctrina de Angelis & Diabolis, etiam adpellationes tam Angelorum, quam Dæmonum hi ab illis mutuati ſunt, & ſuo idiomati transſcripſere. E.

Frigidum vero etiam hoc etymon voculæ Buel inter ἐρωτικὰς. Veroſimilius eſt, deduci rite ab Ebr. בעל *Baghal*, i. e. *Dominus*, quod inter amatoria fuiſſe olim, uti & eſt hodieque, vel uno Martialis venuſto Epigrammate conſtat. F.

At hoc multis, poſtquam Celtiberi exoleviſſent toti in Hiſpania, ſeculis, & hi, quos nominat, Gothorum Reges fuere, non Celtiberorum, nihilque cum his commune illis. G.

De hiſce e ſupra dictis judicari poteſt, inutilem ſc. laborem omnem eſſe, voculam *Endovellicus*, quæ origine Ebræa eſt, terminatione autem Latina, ex antiqua Germanica lingua exponere. Summa negotii hujus omnis eſt: Iberos in Hiſpaniam veniſſe auctoritate M. Varronis, Plin. *l.* 3. *c.* 1. tradidit: & adparet ex adpellatione, qua antiquiſſimi Græ- H.

 corum

corum hiſtorici, Scylax Caryandenſis, Dario Perſarum Regi σύγχρονος, Herodoto prior, ut qui eum citet *l.* 4. Ephorus apud Strabonem, Poeta jamborum Periegetes, quem Apollodorum Nicomedi Regi Bithyniæ notum fuiſſe, probat CL. Salmaſius: vel Iberos occidentales denominarunt, vel inter Europæ populos cenſuerunt, ἰβήρας, quos Romani etjam ante Ennii tempora, uti ex hujus fragmento apud *Chariſ. l.* 2.

Hiſpane non Romane memoretis loqui me,

colligitur, Hiſpanos: contra Dionyſ. Periegetes, & commentator hujus Euſthatius, Priſcian. *l.* 6. Socrat. *l.* 1. *Hiſt. Eccl. c.* 16. Niceph. Call. *l.* 8. *c.* 34. Europæos Iberos, i. e. Hiſpanos conditores Aſiaticorum, traduxerunt. Propter iſtos omnium primos ex Aſia poſſeſſores, qui Tubalis erant poſteri, Tobelos, Tovelios, Tubalios, Tubalæos, Hiſpania dicta fuit, ut paulo ante tetigi, Tobelia, Tovelia, Dobelia, Dovelia, Tubalia, Tobolia. De literarum enim *T* & *D*, ſimiliter *b* & *v* alternatione non curandum eſt, multo minus de vocalium *e* & *i* in præfixo, *o* & *u* in nominis ſyllaba prima, item *a e* & *o* in ſecunda ſyllaba permutatione. Ei nomini gentili Ebræo *Tovelorum*, ſeu *Dobeliorum*, ſi vel juxta Ebrææ linguæ conſuetudinem ה *He*, ſive adſpirationem, ſive articulum, ſive pronomen, vel articulum **Het** / quem Goropius Vertumno p. 40. & alibi paſſim, linguæ Cimbricæ proprium eſſe, & exprimere notationem vocis Latinorum IPSI, docet, præfixum eſſe imagineris, exeunt *het Toveli*, *het Tovelii*, *het Tobeli*, *het Tobelii*: item *hed Dovelii*, *hed Dobelii*, *hed Dovelia*, *hed Dobelia*, *het Tovalia*, *hed Dobalia*, *hed Dubalia*: perinde ut e nomine primitivo proprio *Tubal*, *Tobel*, *Tovel*, *Dubal*, *Dobel*, *Dovel*; fit *het Tubal*, *het Tobel*, *het Tovel*, *hed Dubal*, *hed Dobel*, *hed Dovel*, e θοβὴλ, uti LXX. efferunt, & Θόβηλος, uti Joſephus præfixo *He*, fit *het Tobel*, *hed Dobel*, *hed Dovel*: quamvis hoc modo nomina propria irregularia fiant: ut הָאֲרַוְנָה *Arauna* 2. Sam. 24. 16. הַפְּלָטוֹן ὁ Πλάτων, *Plato*. Geminationem vero τοῦ *daleth* ſive *thau* in voce barbara abhorrentes Romani, alterutri horum τὸ *N* ſubſtituere, eodem plane modo, quo ex Ebr. חודו *Hoddu*, a Græcis Latiniſque vocula Ἰνδικὴ *India*, formata eſt, puncto *dages*, quod geminandi vim habet, ſubſtituto τῷ *N*, euphoniæ gratia; ſonat enim certe τὸ *N* ante *D* plenius, quam *dd* geminata ipſa. Inde, uti claret, factum *hen Dovel*, *hen Tubal*, *hen Tobel*, *hen Tobol*, vel litera prima ſubſtituta quintæ *han Dovel*, *han Tubal*, *han Tobel*, *han Tobol*, *han Dobal*: & abjecta adſpiratione, ut adſuevere Romani *en Tobel*, *en Tovel*, *en Tobol*, *endovol*,

endo-

endobal, *endoval*, *en Dobel*, *en Dovel*, *en Dovellicus en Dobolicus*, Græci utrumque, tam vocalium permutationem, quam τῦ *N* interpoſi-ionem in barbaris vocibus frequentare ſimiliter ſolebant. Qui enim E-ræis *Thubal*, *Tubal*, *Tybal*, *Dubal*, & cum præfixo הַתּוּבַל *hat Tubal*, *Tybal*, *had Dubal*, Latinis *Indibilis*, *Indubela*, *Indobela*, *Idube-* *Endobal*, *Endobel*, *Egdubela*, *Edubela*, (idem enim nomen toties rimus variatum) ipſis Ἀνδοβάλης eſt: Hiſpani etiam ſic adſolent ντίθεσθαι τὸ *N*: dicunt enim *Mandan*, quem Ebræi *Madian*, qui hami e Ketura filius fuit, Gen. 25. 4. adpellarunt. Varios popu- n circa vocum, quas ex aliis inde linguis in ſuam quiſque transſum- capita (de extremitatibus hic non attingam, quas Æoles, Dores, eſecare ſoliti ſunt, multo minus de literarum, tam vocalium, quam c antium permutationibus, quæ infinitæ ſunt, & harum poteſtati- b uſus.

rea cuique pro ſuo idiotiſmo peculiarem propriumque fuiſſe, & hi as adeo diverſarum linguarum tot dialectos, & harum ſimul in- nu biles corruptelas obſervo, quemadmodum e vario puncti fluxu li nfinities diverſæ, & ex harum ſimiliter vario ſitu figuræ literarum t phabetorum maxime diverſiformes prodiere. Modo vocabulis ſi- b præpoſuere: e *Pania*, quæ a Pane ſic adpellata eſt (Plin. *l.* 3. *c.* ere *Spania*: ex Ἰβύλλα apud Stephanum, *Sevilla*, *Sevilia*, *Si-* e Μαρακάνδα, quam Ptol. *l.* 6. *c.* 12. & *l.* 8. *tab.* 7. in *Bactria-* Arrianus & Curtius in Sogdiana locant, *Samaracanda* hodie Tar- um Zagathajorum, Arabes & Geographi pene omnes: ex *Ama-* , quo nomine opidum Bithyniæ eſt ad Pontum Euxinum, *Sama-* ; ex *Athena*, *Sathines*: Latini aſperum flatum in Græcis vocibus ibilum mutarunt; inde *ſues* ex ὕες, *ſulcus* ex ὅλκος, *ſopor* ex ὕπαρ, ex ἅλς: *Salamantica* ex Ἑλμάντικα apud Polybium. Alii συριγμὸν antes ceu κακέμφατον, ſibilum abjecere, ut Æoles & Græci recentio- , πίζα, παῖρα, μάραγδος, pro σπίζα, σφαῖρα, σμάραγδος: Ga- nus 5. *m. m. c.* 12. Ταβίας monticulum inter Surrentum & Neapo- n ob aeris ſiccitatem pulmonum vitiis ex humiditate & putredine ſalu- brem ſtationem adpellat: quem Latini Ovidius 15. *Metam.* Colum. *l.* 10. Seneca 6. *Nat. Qu.* Plin. *l.* 3. *c.* 5. Symmachus *l.* 6. *Ep.* 17. *Stabias*: modo initia dictionum quæcunque detruncarunt; inde e Græcis ὀδὺς, ἐπικέρνης, ἐπίυρος, ἐλύδρης, Attico, ἐδέσκω, Æolico, fecere *dens*, *pincer-na*, *pirus*, *lutra*, *eſca*. *Ituriſſa* Melæ & Ptolemæo, *Turiſſa* Antonino *in*

Itin.

Itin. Aſturia, Straboni *Sturia: Secuſteron*, opidum Provinciæ, Antonino, hodie Gallis *Ciſteron*, civitas Epiſcopalis. †Ασπα urbs Parthiæ Ptol. *l.6.c.5.* Arabibus, Ebræis & Latinis *Izpahan*, *Isfahan*: ſcriptoribus Italis hodie *Spahan: Interamnia*, vulgo Ital. *Terani: Ariminum, Rimino*. Vallis *Prettigoa* in Rhætiis incolæ Germani vocabulis Latinis Italicisque incipientibus ab *f*. præponunt p: dicunt enim Pfuminet pro *fundamentum*; Pfenſter pro *feneſtra*: Pfävers pro *Favaria*, ſeu *Fabarium* Monaſterium D. Benedicti intra Rhætiam in terra Rhucantiorum, & thermæ, aliis per Germaniam provincialibus Pfefferbad: contra Saxones, & horum dialecto adſueti, e voculis Germanicis a Pf incipientibus τὸ p abjiciunt: dicunt enim ferd/ farr/ flug: & iſta tam πρόσθεσις, quam κολόβωσις, quæ per leges non licuiſſet, vulgi pronunciantis conſuetudine apud quamque gentem introducta eſt, & paulatim invaluit. Eſt ubi adſpirationes, articulos, præpoſitiones cum ipſis vocibus fecere coaleſcere. Factum ita ex ἡ Σπανία, *Hiſpania*; ex ἡ Μοψουεστία, *Hemopſoveſtia* apud Procopium περὶ κτισμ. Ιους. e *Ruha*, quæ & *Rohai*, i. e. *Edeſſa*, urbs Syriæ, adſumpto articulo Arabicæ linguæ *al*, *Alruha* & pronunciatione *Arruha*, *Erruha*, *Erroha*, *Orrhoai*, *Osroi*, *Osdroi*; unde *Osroena*, *Osdroe-na*, *Osdruena* regio: e *Racca*, urbs eſt in termino Meſopotamiæ ſita, *Alracca* & *Arracca*: e *ſere*, *ſare*, *ſore* (ſic Arabes vocant tumoris ſeu tuberculorum quoddam genus, Græcis Latiniſque indictum, non inſolens tamen noſtris regionibus) *alſere*, *elſere*, *eſſere*: e *Phrath*, qui Arabibus *Elphrat*, *Euphrates*: e Σινᾶις, *Sinis*, populo & regione Aſiatica contigua Sericæ, *Alzina* & *Azzina*: e nomine vetere die Ur / vel de Ur/ quo fluvium ortum in finibus diœceſeos Curienſis, valle S. Johannis, & in ditione Tigurina in Rhenum decurrentem adpellarunt, facta eſt hodierna ejus nomenclatura Dur/ *Duras*: unde nomen *Durgovia* regiunculæ, Oſw. Molitor *Not. ad Henr. Glareani Deſcr. Helv. Arime* inſula in ſinu Puteolano, Virgilio & Latinis aliis *Inarime* ex coalita præpoſitione Jonica εἰν cum ipſa voce: *Comites a Metſch*, inter illuſtres Rhætiæ familias, *Amaſii*, *Florianus a Campo* Hiſpaniæ hiſtoricus recentior, *Occampius*, præpoſitione nomini quod regit copulata: ita *ater* Latini dixere colorem in ſummo ſuo faſtigio nigrum, quaſi *a terra*. Græculi recentiores vocabulis Latinæ, Italicæ, aliarumque linguarum provincialium a *b* vel *p* incipientibus, μ præponunt: in ab *ſ* incipientibus, hoc reſolvunt in Tz: inde μπάϊκλος, Τζηκούρη, Τζίκολος, Νῖζιν, *Bajulus*, *ſecuris*, *Siculus*, *Sina*, qui & Chinæ. Convertuntur etiam & transponuntur

nuntur elementa ac ſyllabæ diverſimode. Ita *Alarante*, nomen opidi, ad ripam dextram Durantii in Provincia, *Tab. Itin.* Peuting. hodie *Talart* eſt: hoc modo e Græco καρκῖνος Latinorum vox *cancer: Nam* conjunctio Latinorum e Græca Dorica μὰν formata eſt: modo conſonans, quæ ſequebatur initialem vocabuli vocalem, huic præponitur; hinc *Urſa* fluvius e monte Furca in Helvetiis ortus, & ſub Brugis Herogoæ opidulo in Rhenum labens, hodie *Ruſa* adpellatur, Molit. *l. d.* modo vocalis una, modo plures ejiciuntur retentis conſonis; ita e Græco κάραβος fecere Krebs Germani.

Quæ quiſquis accurate expendit, de nomine *Endovellici* ex *Idubelæ*, & hujus e TUBALIS formato, facile mihi adcrediderit, & hoc omnino veriſſimum eſſe, quodque in rei ipſius cognitionem perfectiſſimam ducat, etymon: videritque me primum omnium indice apud ſcriptores rerum Hiſpan. Roder. Tolet. *l.* 1. *c.* 3. Johan. Ep. Gerund. in *Paralip. f.* 15. Taraffam: P. Anton. Beuterum, Flor. a Campo; Annium Viterb. Chriſtoph. Roſſiniacum *Comm. Rer. a Cond. Orbe Geſt. p.* 477. qui primos Hiſpaniæ incolas *Cetubales*, ipſam vero provinciam *Cetubaliam*, q. d. cœtum Tubalis, & *Setubaliam* dictam fuiſſe, tradiderunt, & mendas, & earum correcturas. Utrobique enim *C* & *S* in locum adſpirationis *H* præfixi vel *He* irrepſit: qua de re, quia nova & παράδοξος, pluribus agere oportuit.

Hic vero in ſuamet patria hoſpitem videas, dum, quid Saxones Magdeburgici vulgari adpellatione Soen Dömnike indicare ſoleant, docet: id vero perperam. Ea enim neque Germanica eſt, neque diminutivæ formæ, ſed Latinam *Sancti Dominici* nomenclaturam exprimit. Ipſi Pruſſi, qui idiomate ſuo a Saxonico non adeo abſunt, dum nundinas anniverſarias Dantiſci die S. Dominico, Nonis Auguſti, ſacro celebrari conſuetas nuncupant den Dömnicks Marckt / docuerint. I.

Ergone voces linguarum Europæarum ex Orientalibus, ſic ubi licet, non erunt deducendæ? Ergone qui id hactenus præſtitere feliciter viri docti, Orientem cum Heſperia miſcuere? Certe quia Oriens primum cultus in Occidentem protruſit incolas ſuos, hunc ex illo derivare oportebit, tam quoad populos, quam quoad linguas. De *Baale* vero ſeu *Belo* in *Endovellico* ſine mora παλινῳδῶ; inventis enim frugibus οὐκ ἔτι βαλανηφαγητέον, & urſa præſente quis ultra ejus veſtigia quærat? K.

Eſt ſane Celticus, ſed apud Tubalæos ſeu Tobelos in Aſia natus, & traditus ab his, acceptus vero a Celtis: & hinc ad ſucceſſores horum in Hiſpania Romanos propagatus. L.

M. Recenſetur, non a Mela, ſed a nugatoribus & falſariis Anniis, Taraffis, & ſi qui incautiores hos ſecuti ſunt; ſed quorum credulitas error potius ſit, quam culpa: ea enim in optimi cujusque animum irrepit, juxta Planci ad Ciceronem ſententiam.

N. Ezechiel Propheta *commate* 1. *c.* 38. 1. & 2. *c.* 39. 13. & 14. *c.* 27. meminit Tubalis, h. e. poſterorum ejus, eosque ceu viciuos populos jungit cum Mescheco, i. e. Moſchenis, ſeu Moſchis (Euſeb. 9. *ἀποδ.* Ἐυ. *Myſos* interpretatur) & Thogarma, i. e. Thogarmæis ſeu Sarmatis: & hos omnes inter ſubditos imperio Gogi computat. Atqui convenit tractatores Sacræ Scripturæ pleroſque, fereque eſt ut dicam, ὁι ἐξήκοντα εἶπον, per Gogum a Prophetis reges Aſiaticos & Syriacos ſignificari: (de typico ſeu tropico potius ſenſu, quia arbitrarius fere eſt, nihil hic attinet dicere: ſunt enim qui de Antichriſto Romano: V. Doling. *l.* 2. *de fin. Antichr. int. capp. prior.* 6. ſunt qui de Turca; ſunt qui Apocal. 20. 18. de quibusvis capitalibus Dei hoſtibus & perſecutoribus Eccleſiæ generaliter exponunt; Euſebius *l. d.* de imperio Romano, in Ez. hoc & Bileami vaticinio Num. 24. 7. ubi tamen in Ebr. eſt מאגג *me Agag.* i. e. *præ Agag.*) Moſchos autem Iſthmum inter mare Caſpium & Pontum Euxinum ad Caucaſum uſque montem, ubi Colchis, Albania, Iberia, tenuiſſe & Armeniæ quaſdam partes ad Euphratem: conterminos Georgis, Albanis, Armeno-Chalybibus ad Iberum amnem, in Cyrum, qui Armeniæ eſt, defluentem, faciunt Geographi. Juxta eos ultra Caucaſum verſus Boream conſederant Thogarmæi, i. e. Sarmatarum nationes plures: ſecundum Mare Hyrcanum vero in Aſiæ Euro aquilonaribus Scythæ multorum populorum nominumque; hique ipſi a Propheta per Tubalem denotantur.

Minimum autem vero ſimilitudinis habet, Iberos Europæos Πυρήνηθεν, ut loquitur Dion. Afer, ab extremo Occidentis angulo inde Gogi Regum in partibus Aſiæ Borealibus, h. e. Seleucidarum Antiochorum vaſallos & auxiliares in oppugnatione & excidio Hieroſolymorum fuiſſe: quod de Meſecho, Tubale & Thogarma, h. e. Ponticis gentibus, Iberis, Scythis & Sarmatis intimat Propheta: conſtatque e Joſepho & Juſtino, Syriæ Regibus Antiochis cum Arſacidis ſeu Parthis geſta in iſtis partibus bella, & imperium aliquando in dictas per Aſiæ Septentrionalia gentes fuiſſe. Igitur Tubal Ezechielis non ſignificat Iberos Europæos ſeu Hiſpanos. Vide in hanc rem Beroald. *l.* 4. *Chron. c.* 6. B. Ar. Mont. in *Adpar. Biblic.* Cluver. *l.* 1. *Ant. Germ. c.* 4. *f.* 45. Merulam *Coſm. P.* 1. *l.* 3. *c.* 14.

Aſia-

Aſiaticis quidem hoc prærogativæ fuit, quod a Tubale ipſo conditi, & eo ipſo duce & capite familiarum profecti, proximis a Diluvio ſeculis in Aſiæ aquilonaria fuerint; Europæi vero aliquanto poſt (definire enim tempus migrationis hujus in tanto veteris hiſtoriæ Japetinarum tribuum deliquio non licet.) ex Aſia inde emenſa totius Europæ latitudine in Occidentaliſſimam ejus plagam & terminum, qui Oceanus Atlanticus eſt, vel Idubela quodam Tubalis primitivi cognomine & ſucceſſore duce, vel a Tubale principe ſuæ gentis denominationem adepti, tandem ſive terreſtribus, ſive maritimis itineribus, quæ non adeo invia fuiſſe, e Melæ *l.* 1. *c.* 3. didicerimus, devenerunt: V. Torniellus *Annal. Sacr. ſub A. M.* 1391. *n.* 22.

Videas igitur hic τὸ ἄμετρον τῆς ἀνθολκῆς in prolabentibus in contraria eruditis. Alii D. Hieronymi teſtimonio nixi, Tubalem ipſum primum mortalium in Hiſpaniam veniſſe, eamque imperio juſto moderatoque tenuiſſe; Mariana *l.* 1. *c.* 1. & magna præterea turba pedaneorum: alii Tubalem, aut de domo ejus quemquam, Hiſpaniam habitaſſe, negarunt, ſed Aſchenazen Gomeris filium, patrem omnium in Europæ continente inſuliſque adjacentibus populorum, promulgarunt; Cluv. *l. d.* Tobeloſque in Hiſpania numquam quemquam audiviſſe adſeruerunt, Gorop. *l. d. f.* 5.

Medio tutiſſimi directiſſimique incedimus, qui e poſteris Tubalis collectam manum ex Aſiæ Borealibus, ſedibus ſuis motam, eo migraſſe, & gentem ibidem conditam ΘΟΒΗΛΟΥΣ, ΤΟΥΙΛΟΥΣ, *Tobelos*, *Dovelos* nuncupatam inde fuiſſe tot teſtimoniis relatis ſupra, confirmati adminiculatique adſtruimus: ad quos ſucceſſu temporis conſanguinei ſui Gomere & Aſcanio in Celtica ortus populus commigrarunt.

Sed hic J. Goropio, cujus Viri ſummam eruditionem certatim prædicarunt Docti, & nos admiramur merito, iterum, etſi ab illubentibus nobis, contradicendum eſt, quia de Joſepho aliud nobis, contrarius D. Hieronymo, perſuadere voluit.

Scilicet ad defendendam theſin ſuam *de Tobelis ſolum in Aſia*, tam ſollicite tota Hiſpania eos ſubmovit; ſed id ſine cauſſa. Fuiſſe enim & hic, & illic, demonſtrabitur.

Verba Judæi Hiſtorici *l.* 1. ἀρχαιολ. *c.* 7. iſta ſunt: Κατοικίζει δὲ καὶ Θοβήλους Θόβηλος, οἵτινες ἐν τοῖς νῦν Ἴβηρες καλοῦνται. In his eos accipiendos eſſe opinatur, qui tum temporis Iberi a Romanis nominabantur: Caucaſæis autem jugis incluſos, hinc Pontum Euxinum, illinc Mare

Caſpium adcolentes, tum Iberos ab iis fuiſſe nominatos. At cum Græce ſcripſerit Joſephus, adpellationem Ἰβήρων, ea ſignificatione, qua Græci tum temporis uterentur, adhibuiſſe cenſendus eſt. Conſtat autem Polybium & Strabonem, priores Joſepho, quandocunque Hiſpania vel Hiſpani nominandi erant, Ἰβηρίαν & Ἴβηρας adpellaſſe. Præterea cum ridiculum errorem Ephori, qui cum Philippo Alexandri M. patre vixit, *Iberos unam civitatem eſſe* rati, redarguit *l.* 1. *contra Apion.* Iberos explicat per eos, qui partem terræ Occidentalis habitare noſcuntur. Liquet ergo, quid notatione Ἰβήρων ſignificet Joſephus.

Imo ipſi Romani, quos hic ſecutum fuiſſe Joſephum argutatur Goropius, συνωνύμως Ἰβηρίαν dixere καὶ Ἱσπανίαν, teſte Strab. *l.* 3. & adpellatione utraque eandem in Europa gentem denominaverunt. Hinc Ἴβηρες ςολάτοι ἢ τογάτοι nominabantur a Romanis Hiſpani, qui Reip. Romanorum formam per colonias receperant: eamque adpellationem Latinam & a Romanis eſſe, nemo ſanus negaverit: Iberes igitur etiam Romanorum ſermone erant Hiſpani. Sive igitur Græcorum, ſive Romanorum ſua ætate loquendi modum adtendiſſe, Joſephum dicamus, eum per Ἴβηρας non illos Aſiaticos, ſed Europæos, h. e. Hiſpanos ipſos deſignare voluiſſe, &, D. Hieronymum, qui de Hiſpanis exponit, optimum ejus interpretem fuiſſe, ſequitur.

Quæ vero idem Goropius de Tobelorum in Aſia ſedibus, & e Margianæ, in qua utpote cœli ac ſoli commodis inclyta, Solin. *c.* 51. Noachum vitem primum plantaſſe εἰκοτολογεῖ, vicinia trajecto Caſpio Mari, e directo Oxi fluminis in Albaniam Scythiæque partes migratione, cujus teſtimonia ſint opidum inter Gerrhum & Caſium amnes conditum *Tobilaca*, Θοβιλάκα, Ptolemæo *l.* 5. 12. & aliud ibidem *Chabala*, Χαβάλα, docet, ſatis quidem ſunt probabilia: (Ex eo enim altera mundi ætas, quæ a Diluvio ad turris Babylonicæ tempora & Sheruchi, a quo idololatria cœpit, computatur, *Scythiſmus* a primitivæ Eccleſiæ Doctoribus, quos ſecutus in hoc eſt Epiphan. *l.* 1. *Panar.* adpellata eſt, quod homines a Noacho inde & filiis ejus Japeto in Scythia habitarint, donec aucti familiis, ulteriora maxime Europæ quærere, in eaque deſidere occiperent:) ſed ex eo quærere poteramus, ποῦ δὲ κεῖται. Sine teſte enim facti loqui, hiſtoricus erubeſcat.

De *Bolitis* ſeu τοβολίταις vero, qui Paropamiſadarum regionis Septentrionalia tenuere, ab Occaſu Ariis & Parthis, ab Auſtro Arachoſiis, & ab Oriente Ambautis & Indis cincti, ſcimus nos, teſtemque habe-

habemus locupletiſſimum, ἐναμυρέως, Ptolemæum *l. 6. c.* 18. & hi a Tubale proximi & primi fuere aborigines omnium ejus familiarum, ſucceſſu temporis inde in Scythiam, & hinc in Iberiam propagati, tandemque ipſorum adeo in Hiſpania Tobeliorum progenitores.

Neque dubito, quin eoſdem nominaverit Æthicus, dum in Catalogo gentium Oceani Septentrionalis cum Scythis, Maſſagetis, Sauromatis, Iberis, Albanis, Boſphoritis, Heniochis, Sogdianis, Pælicis, Paropamiſſiis, aliiſque commemorat Igdobilos. Quod enim in editis hodie legimus, *Ignobiles*, a deſcriptoribus eſt, inſolentiam nominum barbarorum non adſequentibus, qui pari facinore, quæ adduxi poſteriora ſeptem populorum vera nomina, in *Barbaros albos*, duorum adpellationibus in unam conflatis, *Fosfulgoritas*, *Eunicos*, *Sogatonos*, *Raſicas*, *Baroponiſſos*, monſtra vocabulorum, ibidem deformarunt. Prodit ſe τὸ νόθευμα vocabuli *Ignobiles* eo loco cuivis: quid enim vox Latina adjectiva pro nomine proprio gentis inter tot barbara? accedit autem proxime ad Tobolitas Ptolemæi, & Igdobelam, de quo ſuperius, nec abludit ab edito, quod ego ſubſtituo, *Igdobilos*.

Non invenias facile, in quibus plura & mage mira peccarint exſcriptores, quam Geographorum opera: quot mendis hodieque poſt doctiſſimas curas J. Simleri & H. Suritæ ſcatet *Itinerarium Antonino Imp.* adſcriptum? quot in Plinio & Mela circa nomina gentium & locorum variantes lectiones, & in his perpaucæ veræ? quot in Ptolemæi Latina verſione circa eadem diſcrepantes a Codice Græco, quarum rationem tamen nemo Interpretum reddidit? quæ labes in *Onomaſtica*, *Lexica* & *Nomenclatores*, in ipſum tandem Abr. Ortelii *Theſaurum Geographicum*, quo tamen non eſſe poſſe abſolutius in eo genere opus, plerique credunt, cum ſummo ſtudiorum juventutis detrimento, irrepſit, ut corruptæ plerunque nomenclaturæ gentium & locorum ei obtrudantur: quo facto, jam primus ad veræ Antiquitatis abolitionem & oblivionem gradus ſtructus eſt, & miſeris trivialis eruditionis reliquiis paſcimur.

Accedit, quod maxima monumentorum Geographicorum pars, e quibus depravata in σωζομένοις emendari poſſent, temporis injuria interciderit; Damaſtæ Sigeenſis enim Catalogum gentium & urbium: Hellanici ἐθνῶν ὀνομασίας: item κτίσεις ἐθνῶν καὶ πόλεων: Dercylli κτίσεις: Demaratum de mutatis nominibus provinciarum & locorum: Pytheam Maſſilienſem, Eratoſthenem Cyrenæum, Euhemerum Meſſenium, Hippiam Delium, Batonem, Diognetum, omnes ad unum antiquiſſimos orbis

deſcriptores, periegetas & menſores Strabonis, Plinii, Plutarchi, Athenæi, Stephani & poſteriorum aliquot indicio nomine tenus hodie tantum ſcimus.

Fatali hac & deploranda jactura factum eſt, ut ſi qua in aliis ejuſdem generis, quæ inde plerunque deſumpta ſunt, conturbata, obſcura, prave deſcripta occurrunt, ad ea reſtituenda vera amuſſi & adminiculis idoneis deſtituamur, reliqua unica ϛοχαϛικῇ, & plurimarum Antiquitatis latiſſimæ reliquiarum ſæpe ob unius voculæ ambiguum perluſtratione.

Tuiſos, Τυίσους Hiſpanicam gentem apud Cantabros circa Iberi fontes fuiſſe, docent Lexica Geographica, & Dictionaria nominum propriorum, teſtemque laudant Strabonem. Sed ſi ῥῆσιν hujus *l.* 3. conſideres, immanem hominum ἀπεριβλεψίαν & ſimplicitatem, quibus nomen corruptum impoſuit, deprehendes. Egerat Strabo de Cantabrorum extrema ferocia, belluinaque plane audacia, & Romanorum in iis ſubjugandis periculis & laboribus. Ii vero ab Imperatore, Auguſto puta, mitefacti domitique ſunt, inquit, καὶ ἀντὶ τοῦ πορθεῖν τοὺς τῶν Ῥωμαίων συμμάχους ϛρατεύουσι νῦν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, ὅιτε Κωνιακοὶ καὶ οἱ πρὸς ταῖς πηγαῖς τοῦ Ἴβηρος οἰκοῦντες, πλὴν Τυίσοι: quod ultimum interpres reddidit: *Tuiſis exceptis.* Doctiſſimus Caſaubonus de ſanitate hujus lectionis merito dubitat: ſibique non fieri veriſimile, hunc unicum Auguſto invictum totis Hiſpaniis populum fuiſſe: nec veſtigia hujus rei in hiſtoria ſe reperire: ſed nec nomen Τουίσων ait. Bene id quidem; at quod legendum eſſe vult, πόλιν Τόυισι, ut hoc urbis nomen ſit, non gentis; pari ambiguitate laborat. Urbs enim ad Iberi fontes Τόυισοι tam ignota eſt & ἀκέφαλος, quam gens ipſa Τουίσοι. Quod cum videret Vir perſpicaciſſimo ingenio, & ſe ferrum frigidum ſic tundere, addit ἐπανορθωτικῶς, præſtare hic ἐπέχειν; vulgatam vero lectionem ne ἑλληνίζειν quidem.

Quid igitur faciamus loco deſtituto? Tentemus ex ingenio, deficientibus modis aliis omnibus, adferre medelam. Cantabrorum aliquot fuere populi, ſed quorum nomina noſtro ore concipi nequeant, ait Mela *l.* 3. *c.* 1. Plinius *l.* 3. *c.* 3. ideo ignobiles, & barbaræ adpellationis vocat, inque Cantabricis ſeptem populos ſolos Juliobrigenſes commemorat.

Etiam Strabo Aſturum, Callaicorum, Cantabrorum, Vaſconum & vicinarum inter Pyrenæum & Iberum ſitarum gentium nomina ſe non omnia recenſere, ait διὰ τὸ ἀηδὲς τῆς γραφῆς; niſi quis citra faſtidium audire poſſit, Πλευταύρους, Βαρδυήτας, qui & Βαρδύαλοι, Ἀλλότριγας, h. e. *Autrigonas*, καὶ ἄλλα χείρω καὶ ασημότερα τούτων ὀνόματα. Nominat

nat tamen alibi Καντάβρεις Κονίσκους, finitimos Beronibus, itemque Κονιακοὺς; (pro quibus alii malunt Κογκανοὺς, quod Horatius *l.* 3. *od.* 4. *Concanum equino letum ſanguine*, & ſic etiam Silius *l.* 3. nuncupet. Videtur autem verum gentis nomen fuiſſe Κουκανοί, *Coucani*, a Κουκάνῃ, *Coucana* urbe mediterranea cum aliis ſeptem a Ptolem. *l.* 2. *c.* 6. inter Cantabricas nominata:) & barbaro ac male effabili ore Græcorum nomine, Ἠντουίλους, *Entovilos*, diphthongo ου reſoluta, & υ habita pro conſonante *b* vel *v*: de qua ejus poteſtate ſupra. Falſitas enim editæ lectionis ſatis adparet e dictis: hanc autem, quam damus, ad editam accedere proxime, & eſſe hoc nomen antiquum gentis, quæ ad Iberum conſederat, quod docui ſupra, liquet ſimiliter.

Senſus igitur verborum Strabonis de Cantabriæ populis fuerit iſte: *Qui ante ſolebant infeſtare Romanos & horum ſocios, nunc pro iis militant, maxime Coucani, & qui ad fontes Iberi habitant, Entovili*; h. e. Romanorum linguæ typo, *Endoveli*, *Endovelsi*, *Endovellii.* Hujus populi primi ex Aſia Hiſpaniæ incolæ id fatum fuit, ut ubique ſcriptorum Græcorum Latinorumque, Joſepho & Euſebio exceptis, nomen ejus, quippe barbarum, mutilaretur & deformaretur; ſed me rite reſtituiſſe & e ſuperioribus conſtare poteſt, & patebit ſatis ſuperque vel inde, quod, uti docui, Tobilei montes cum Idubela adpellato ſint iidem: hi autem a primis habitatoribus, quos *Tobilos* ſeu *Tovilos* adpellatos fuiſſe, neceſſe eſt, hanc denominationem acceperint. Inſuper quod Idubela conſenſu Geographorum omnium Iberum de ſe fundat; ad hujus vero fontes, ubi hodie opidum *Fontibile*, aliter *Fuentibre*, agri Juliobricenſis, Strabo gentem, cujus nomen in ejus ſermone corruptum erat, *Entovilos* locet.

Arragonenſes adpellari eliſa *T*, qui olim *Tarraconenſes*, Æl. Anton. O.
Nebriſſenſis, primi per Hiſpaniam bonarum literarum ſub exordiis proximi ſeculi reſtauratoris ſententia eſt: quam auctoritate viri perſuaſi etiam alii meritis in Remp. literariam non inferiores amplectuntur. Sed cum axioma Comitum Arragoniæ demum poſt A. Chr. 800. a Garſia Innici I. Rege Suprarbienſi cuidam Azenario e Cantabriæ Ducum genere orto, virtutis in bello Pompelonenſi contra Mauros præmium collatum, & tunc nomen *Arragonia* primum natum eſſe conſtet; ipſa vero regio, quæ vix ultra ſedecim millia paſſuum patebat, a fluvio *Aragone*, cujus duobus alveis includeretur & circumlueretur, nominata ſit, ut ex authenticis Hiſpaniæ Provinciarum tabulariis H. Blancas *Comm. Rer. Ar-*

ragon.

ragon. ſub A. 730, & 802. tradidit; contra *Tarraco*, utpote Tyrrhenorum, qui eam denominarunt etiam, colonia longe ſit antiquiſſima, & ſub initiis Romanorum in Hiſpania nobiliſſima, nomenque hoc ſuum quibusvis ſeculis, etiam poſt inſtitutos Arragoniæ Comites, retinuerit integrum, & *Tarraconenſis* cum aliis provinciis multis Arragoniam ipſam complectatur, Tarracoque ad Arragoniam non cenſeatur, hujus adpellationem ex illius formatam eſſe, ut Alphitandro noſtro viſum per ſomnos dicere, nequaquam licet:

Multo vero minus iſta vocabuli truncatio Iberis auctoribus adſcribenda eſt, quod hi, cum Arragoniæ nomenclatura naſceretur, cum omni ſuo idiotiſmo Aſiatico in Hiſpania dudum eſſe deſiiſſent. Confit hinc præterea, Iberorum nomen, undecunque tandem ſit, a Tybalis derivari non poſſe.

Nunc igitur poſt tot indagines tenemus rem omnem. A *Tubale* conditos in Paropamiſadarum regione *Tobolitas*, *Igdobilos*, & *Scythas* multis nominibus; & ab iis proſatos cum vicinis Albanis & Colchis *Iberos*: tum hos in Hiſpania Τουΐλων, Ἡντουΐλων, *Tobeliorum*, *Endoveliorum* genitores: quorum, quia proprium Numen fuit, de quo adeo laboravimus, Deus ENDOVELLICUS ſermone Latino nuncupatum eſt. Eum

— *profugi a gente vetuſta*
Gallorum Celtæ miſcentes nomen Iberis;

iique de Gomeris & Aſchenazæ clientela & poſteris in Hiſpania repertum, nomen antiquiſſimæ, & primæ omnium Hiſpaniæ poſſeſtricis gentis repræſentantem, habitumque præſentiſſimæ opis in diverſis Hiſpaniæ provinciis coluere, & ab his ſimiliter acceptum homines, quos loquuntur Inſcriptiones, Romani in Luſitania. Numen autem, cujus cultum a *Tubale*, conditore & doctore ſuo, ſub infantia orbis poſt-diluviani acceperant imbiberantque in terra natali Scythia *Tobelii* vel *Dovelii*, a DEO Opt. Max. Unico, Vero, Suprema omnium rerum cauſſa, יהוה, non fuit aliud. Eum traditione proavi ſui Noachi arreptum pura, integra, incorrupta & mente & voce, metuentes ejus, quem ſcelera majorum immiſſis undarum cataractis ſeveriſſime plexiſſe, recens memoria erat, venerati ſunt, donec communi mortalium, conſanguineorum ſuorum, proximorum vicinorumque errore abrepti, & ipſi rebus creatis divinitatem adtribuere, & ſpreto vero Numine ἐμωράνθησαν καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἈΦΘΑΡΤΟΥ ΘΕΟΥ͂ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἈΝΘΡΩ΄ΠΟΥ καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν, ut loquitur D. Paulus Ep.

Ep. ad Rom. c. 1. v. 22. (cujus nefariæ rei, idololatriæ, initia referunt ad Serughi tempora, quibus propterea Helleniſmi exordia recte definiuntur ab Epiphanio *l. d.*) honorem debitum Deo Creatori ſuo in *Tubalem* ſeu *Idubelam* deflectentes: tanto ſcil. adfectu & veneratione, ut ab eo denominari etjam amarent. Ea Dobeliorum religio cum coloniis in Hiſpaniam commeavit, & hinc ad delatos eo alienæ gentis & novos homines, Celticos puta & Romanos, etſi ſero, manavit. Hi, cum nomen Dei proprium vel neſcirent, utpote vetuſtatis ſitu obductum totum, & propterea ἀνώνυμος eſt Straboni *l.* 3. hic ipſe Celtiberorum Deus, vel ſuo ore barbarum, quippe Aſiaticum, efferre non poſſent, a populo, cujus nomen Latinæ formationis modulo adaptatum proferre tandem didicerant, & qui eum inter maximos potentiſſimosque habuerat, adpellavere *Endovellicum*, i. e. qui fuiſſet *Endoveliorum* ſeu *hed-Dobeliorum, in regione ab ipſis primum reperta, habitata, & denominata hed-Dobelia, quæ poſt Hiſpania, cultum*; ſimili plane ratione, qua Belus Sidonius, Belus Phegorius, Belus Babylonicus: Apollo Delius, Apollo Delphicus, Apollo Delphinius, Apollo Selinuntius: Juppiter Tarpejus, Juppiter Capitolinus, Juppiter Latiaris, Juppiter Cretenſis, Juppiter Olympius, dicti ſunt, qui, cum re pene eſſent iidem, gentilibus & localibus adpellationibus ita diſcrepabant; &, ſi e Sacris profana exponere velimus, ad modum loquendi eum, quo Verus & Unus Deus, Deus, Abraham, Deus Iſaac, Deus Jacob adpellatur Exod. 3. 6. Matth. 22. 23. quia nimirum Abrahamo, Iſaaco & Jacobo ſingulariter manifeſtatus, & peculiariter cultus fuiſſet; & id nomen e Sacro Codice quomodocunque excerptum acceptumve tanquam divinæ poteſtatis διὰ τὸ τερατῶδες καὶ ἄσημον jam olim in carmina magica transſumſere, (teſte Origine *l.* 4. *adv. Celſum*,) gentiles, tam quis ille Abrahami, Iſaaci & Jacobi Deus ignorantes, quam Celtæ & Romani, quis fuerit Endovellicus, quem tamen ſic nominare noverant. Eſt hæc vera de *Deo* ENDOVELLICO ἀρχαιολογία. Si quis acutior melius divinet, (neque enim hinc excludimus quenquam, qui cenſere de literis melioribus fuerit quitus) τὸν πυραμοῦντα λήψεται τὰ κοτλαβεῖα καὶ τῶν παροισῶν ἣν θέλῃ φιλήσει. Si quid hic corrigendum, ſibi ſumſerit peritior quis,

Non ero ſtulte repugnans aut amans prave mea:
Quin ſtatim culpanda delens præbeam rectis locum.

Altenburgi 12. Mart. 1637.

THOM. REINESIUS D.
Phyſ. Ordinar. p. t.

HERMANNI CONRINGII

DE

ASIÆ ET ÆGYPTI

ANTIQUISSIMIS

DYNASTIIS

ADVERSARIA

CHRONOLOGICA.

Doctrina multiplici, & medendi uſu
Excellentiſſimo Viro

JOANNI HENRICO MEIBOMIO,

Archiatro Reipublicæ Lybecenſis,

AMICO MEO,

HERMANNUS CONRINGIUS

S. P. D.

Conſcribenti librum de Hermetica Medicina, cum recurrendum ſubinde veniat ad illos ὑπομνημάτων commentarios, in quibus, more Peripateticorum antiquiſſimo, illa, quæ ad hiſtoriam univerſæ ſapientiæ faciunt, admodum adoleſcens conſignavi, dant ſeſe in manus etiam iſthæc Adverſaria, in quibus cum χρονολογικὰ alia, tum nonnullas teneræ ejuſdem meæ ætatis, de primorum Aſiæ & Ægypti regnorum temporibus, meditationes, tumultuarie, ut fieri ſolet, annotavi. Nec enim vel tum credidi, operæ me aliquod pretium facere in hiſtoria poſſe, niſi temporum doctrina ſit ſatis probe perſpecta. Quamvis vero ab illo ſtudiorum genere dudum fuerim alieniſſimus, tamen neſcio qui adeo me uſque afficit illa, pene jam oblita primorum annorum exercitatio, ut non dubitaverim in ordinem redigendis ſaltim meis iſtis paradoxis meditationibus, (alia enim tangere non viſum: ἀδολεσχία γὰρ τὰ φανερὰ λέγειν) hiſce aliquot diebus horas

pauculas ſuccisivas rurſum impendere. Video ſane, ne nunc quidem abire me poſſe ab iis, quæ in mentem tum venere: licet à vulgaribus Chronologorum, imo ſummi viri Joſephi Scaligeri placitis, plurimum diſſentiant, neque me hodie omnino lateant cum aliorum, tum Dionyſii Petavii hoc in argumento ſubtiliſſime (utinam & ea, qua par erat, animi moderatione) diſputata; quæ cum primum iſthæc mihi naſcerentur, vel nondum prodierant in lucem, vel fugerunt adoleſcentis manus. Perſtat enimvero ſententia, Herodotum præ aliis Græcis, in barbararum gentium rebus, ſequendum, & per ſummam injuriam hiſtoriæ illum Græcæ patrem vulgo exſibilari. Cumprimis autem per mihi eſt hæc revolventi jucundum, etiam in hiſce minutiis Sacræ Hiſtoriæ veritatem denuo advertere, firmis rationibus ex antiquiſſimis variarum gentium monumentis ita comprobatam, ut oblatrantium frontes in ruborem non poſſint non agi, ſi quis impiis pudor ſupereſt. Verum fallarne ego animi, an autem ſim aſſecutus, ut exiſtimo, veritatem, longe me rectius Tu, Excellentiſſime MEIBOMI, *judicaveris: nec enim hominum quiſquam ſibi non blanditur interdum plus juſto, eoque de meis quidem laboribus non idoneus ego judex ſum. Tu vero ad Philoſophiam & Medicam artem, raro exemplo, eam omnium temporum, omnium gentium ex Græcis Latiniſque ſcriptoribus peritiam adjeciſti, ut nihil eorum temere te lateat, quæ in arcanis jactitant ipſa Philologorum Eleuſinia. Id ſane cum mihi aliunde notum eſt, tum poſteritati tutemet oſtendiſti jam elegantiſſimo in Hippocraticum* ὅρκον *noſtrum commentario, luculentiſſime probabis in Mecænatis hiſtoria, & Medicorum vitis, quorum deſiderio orbem literatum feciſti flagrare. Quod ſi tibi operam luſiſſe videbor: tantum ut me tueri velis adverſus illorum* ὁμοτέχνων *noſtrorum obtrectationes, qui ultra artem, quid tentare Medico nefas, judicant, etiam atque etiam rogo; quo ut antehac, ita & inpoſterum liceat, tempus, quod illi forſan alea, vino, otio, conterunt, ſine famæ Medicæ diſpendio ſtudiis alienis nonnunquam concedere. Vale. Helmeſtadii ex Academia Julia Kalend. Martiis Anno* CIϽ IϽ C XLIIX.

HER-

DE

ASIÆ ET ÆGYPTI ANTIQUISSIMIS DYNASTIIS ADVERSARIA CHRONOLOGICA.

CAPUT I.

Quæ Cteſias, & illum ſecuti alii, de Medici regni temporibus tradiderunt, omnia eſſe falſa.

MEdorum defectione Aſſyriacum vaſtum aliquod Aſiæ Imperium multum fuiſſe debilitatum, ejuſque loco cumprimis creviſſe Rempublicam Medorum, conſtanter veterum eſt monumentis traditum. Utrum vero Aſſyriacum Imperium eo ipſo omnino corruerit, an etiam poſt aliquamdiu manſerit ſuperſtes, viribus tamen fractis, quo præterea tempore Medica illa Reſpublica cœperit, non una veterum omnium ſententia eſt. Videas nimirum in duas quaſi factiones hic diviſos hiſtoricos. In quorum capita inquirentibus haud difficile obſervatu fuerit, alteram Herodotum, alteram Cteſiam Cnidium ſequi auctorem. Eoque recte Diodorus Siculus *l.* II, *c.* 32. utriuſque narrationes in medium proponit.

Primum, quæ Cteſias de tempore Medici regni prodidit, examinabimus. Nactus enim ille eſt ſectatores plures, quam Herodotus, & doctrinæ fama illuſtriores: quos inter ipſe princeps Chronologorum eſt Joſephus Scaliger. Cteſias autem retulit, per rebellionem Medorum concidiſſe ſtatim omne Aſſyriacum Imperium, Medoſque novem Regibus ordine ſibi ſuccedentibus regnatos, uſque ad Cyrum Perſam, per annos plus quam trecentos. Ut quidem ex ejus mente narrat Diodorus. Etenim, illo teſte, regnavit Arbaces poſt Sardanapalum annos XXIIX, Mandauces L, Soſarmus XXX, Artycas L, Arabines XXII, Arſæus XL, Artynes XXII, Aſtybaras XL. Apandas, Græcis Aſtyages dictus, quot annos regnaverit, non addit quidem Diodorus, veroſimile tamen eſt, cum proximis Regibus totidem annos tribuerit, quot iis adſcripſit Herodotus, etiam hunc, ex Cteſiæ ſententia, regnaſſe annos XXXV. Hi autem anni collecti ſummam faciunt CCCXVII. Joſephus Scaliger cum cetera

recenſeat ex Diodoro *l.* 2. *Canon. Iſagogicor. p.* 131. Aſtyagi tribuit annos XL, ut anni dynaſtiæ Medorum ſint CCCXXII. Sed quinque illi anni nulla nituntur fide, eoque haud conſtat, illos a Cteſia eſſe agnitos. Cteſiam itidem ſecutus eſt Euſebius. In Græcis tamen Euſebianis Scaligeri, Regum anni & nomina aliter ſe habent, & quidem, ut ſumma temporis Medici fuerit tantum annorum CCLIX. Etſi vero haud facile ſit dictu, quid horum Cteſiæ menti ſit propius, Euſebiana autem omnia errorum & mutationum ſint plena, veroſimilius tamen eſt, Diodori illa fidelius ex Cteſia expreſſa eſſe.

Ceterum, quidquid horum Cteſias dixerit, neutram ſummam Medorum imperio convenire, nec Medorum defectione omnino everſam eſſe Aſſyriorum potentiam, certum habeo; rationibus inductus (niſi fallor) ponderis maximi. Seorſim nunc adducemus, quæ tempora attinet regni Medici: ſigillatim poſt videbimus, num Medorum defectione ſtatim Aſſyriacum Imperium omne exſpiraverit.

Primum igitur apud omnes utique conſtat, & notatum ipſi quoque eſt Cteſiæ, eo tempore, quo Medi defecerunt, patuiſſe Aſſyrium regnum quam latiſſime per omnem Aſiam. At profecto nec illo ab Euſebio, nec iſto a Diodoro indicato tempore Aſſyrium regnum memorabili fuit amplitudine. Neque enim Aſſyrios vel proximam Syriam tum tenuiſſe, quæ tamen tota ab Aſſyriis imperantibus nomen eſt conſecuta, luculenter docet Hiſtoria Sacra. Etenim hæc nuſquam memorat, per Syriam & Syriæ proximam Aſſyriorum aliquam potentiam, ante Phul, qui Cyrum non niſi ducentos decem annos præceſſit. Quando vero ſecundum Diodorum Medi defecerunt, per Syriam late dominabantur Damaſceni Reges, quorum potentia demum fracta eſt ab Jeroboamo, id nominis ſecundo, Iſraelis Rege, ea tempeſtate, qua ſecundum Euſebium deſiit Aſſyriorum Monarchia. Quin hoc unum ſufficiat Cteſianæ ſententiæ confutandæ, non dubito.

Addemus vero & aliud majoris ponderis. Etenim conſtat ex eadem Sacra Hiſtoria, eam fuiſſe Aſſyriorum potentiam a Phul uſque ad Aſſarhaddon, adeoque fere ad tempora Dejocis, vel Arſæi Medorum Regis, ut terminos imperii in Ægyptum uſque extenderint, imo Medis ipſis & Babyloniis fuerint dominati. Phul nimirum Iſraelitarum Regem Manahemum tributarium ſibi reddidit: Teglath-Phul-Aſſar plurimos Iſraelitarum abegit in Aſſyrios: idem Damaſco everſa, ejus incolas eduxit in Cyrenen: Salmanaſſar integras decem Tribus Iſraelis tranſtulit in civitates

tes Medorum, in vacuas terras, reductis novis incolis ex Babylone & Perſide: Sennacherib uſque in Ægyptum excurrit. Et vero illam Salmanaſſaris & Sennacheribi potentiam memorarunt olim, teſte Joſepho, etiam Tyriorum, Ægyptiorum, & Babyloniorum annales. Indicant autem hæc omnino, vaſtiſſimum & longe potentiſſimum fuiſſe tum per Aſiam Aſſyriorum imperium, longe amplius, quam antehac unquam: item Medos, Perſas, Babylonios fuiſſe in numero ſervientium populorum, utpote quos huc illuc transferre, non minus atque Iſraelitas, regii arbitrii fuerit.

Quibus nihil poteſt adverſa magis fronte cum Cteſia pugnare. Nimirum nunquam magis floruerunt Aſſyrii, quam quo tempore, ſecundum Cteſiam, gemuerunt ſub Medis & Babyloniis: ex adverſo, Medi atque Babylonii duriſſimam ſervitutem paſſi ſunt ab Aſſyriis, quando Medi Aſſyriis, ſecundum Cteſiam, imperarunt.

Vidit has ſalebras ex parte Euſebius: ut tamen Cteſiam tueretur, finxit, Salmanaſſarem tantum fuiſſe aliquem Medorum Regis Satrapam, Aſſyriis præfectum, quaſi ille omnia egerit in commodum Reipublicæ Medicæ. Videantur Euſebiana Græca Scaligeri *p.* 38. At vero, præterquam quod in Sacra Hiſtoria nullum hic ſit veſtigium Medorum regni, ſed omnia ipſorum adſcribantur Aſſyriorum auſpiciis, quod unum ſatis eſt commento illi explodendo; tantum velim obſervari, Rabſacen Sennacheribi legatum hiſce ſuperbiæ plenis verbis Hieroſolymitanos eſſe allocutum: *Hæc dicit Rex magnus, Rex Aſſyriorum*; item: *quomodo poteſtis reſiſtere ante unum ſatrapam de ſervis Domini mei minimis?* item: *quinam illi ſunt in univerſis diis terrarum, qui eruerunt regionem ſuam de manu mea, ut poſſit eruere Dominus Jeruſalem de manu mea?* Hi ejuſdem Sennacharibi legati dixerunt: *Tu ipſe audiviſti quæ fecerint Reges Aſſyriorum univerſis terris, quomodo vaſtaverint eas; num ergo tu ſolus poteris liberari?* Ezechias in precibus ſuis fatetur: *Vere Domine, diſſipaverunt Reges Aſſyriorum gentes & terras omnium.* Hiſce certe verbis ſole clarius fit, ipſorummet Aſſyriorum auſpiciis & robore omnia geſta eſſe, eorumque potentiam fuiſſe tum multo maximam. Accedunt in pondus verba ipſius Dei apud Eſaiam x. 8. *Dicit enim Aſſur: nunquid non principes mei ſimul Reges ſunt.* 12. *Et erit cum impleverit Dominus cuncta opera ſua in monte Sion & in Jeruſalem, viſitabo ſuper fructum magnifici cordis Regis Aſſur & ſuper gloriam altitudinis oculorum ejus: Dixit enim: in fortitudine manus meæ feci, & in ſapientia*

tia mea intellexi, & abſtuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus ſum, & detraxi quaſi potens in ſublimi inſidentes: & invenit quaſi nidum manus mea fortitudinem populorum; & ſicut colliguntur ova quæ derelicta ſunt, ſic univerſam terram ego congregavi, & non fuit qui moveret pennam & aperiret os & genniret. Præter hæc ſane, ut Euſebio aliquid reponam, non eſt neceſſum.

Scaliger, & qui eum ſequuntur, evidentia illa permoti, fatentur quidem, Reges illos Aſſyriorum, laudatos in Sacris, fuiſſe juris ſui; cauſantur autem illos Medorum jugo abjecto ſeſe rurſum in libertatem vindicaſſe, parte Mediæ occupata. Verum hoc quidem non tam eſt Cteſiam defendere, quam prodere. Mediæ enim regnum defeciſſe iterum, revireſcente Aſſyriorum potentia, non memoravit ſane Cteſias, fidus ſcilicet ille διφθερῶν Perſicarum interpres, non dixit veterum Cteſiæ laudatorum aliorumve quiſquam. Ex Sacris porro liquet, non tam iterum vires aliquas recuperaſſe Aſſyrios, quam eorum imperium omnium antegreſſorum temporum potentiam ſuperaſſe. Quod, qui factum fuerit, ſalva Medorum republica, aut ſalva Cteſiæ fide, equidem non video. Medorum præterea non niſi partem ab Aſſyriis occupatam fuiſſe, mera Scaligeri hariolatio eſt, omni teſtimonio carens veteris ævi. Tamen ſi ne ſua quidem domi potuerunt Medi defendere ab Aſſyriis, quantum fuerit eorum imperii ſpatium? Certe vicina quæque juris fuiſſe Aſſyriaci manifeſtum. Quamcunque ſane in formam Cteſiani ſe verterint, dicendum ipſis venit: aliquandiu floruiſſe per omnem Aſiam Aſſyriorum Imperium maximum, quod, etſi fuerit ipſo Olympiadum principio longe recentius, a nemine tamen ſit Scriptorum memoratum, qui tamen tenues ejus gentis res vetuſtiſſimas & procul remotas, magni per Aſiam Imperii titulo, venditarint. Quo nihil profecto eſt dictu abſurdius. Quid quod ipſe Scaliger *l.* 3. *Canon. Iſagogicor. p.* 314. fateatur, Eſaiam c. XIII. Aſſyriæ exitium minari a Medis. Bis ergo deleverint Aſſyrios Medi, quod nemo veterum dixit. Neque enim huc facit Oroſii illud, quod Scaliger laudat: *Exin Regum Aſſyriorum imperium in Medos conceſſit, deinde multis præliis undique, quæ per ordinem diſſerere nequaquam aptum eſt, per varios proventus ad Scythas Chaldæoſque, & rurſus ad Medos parili via rediit.* Loquitur enim Oroſius tantum de fortuna inter Medos, Scythas, & Babylonios reciprocante, quam etiam Herodotus memoravit: ad Aſſyrios veteris gloriæ aliquid rediiſſe, ne quidem ille dicit.

Igitur ante Sennacharibum profecto a Medis res Aſſyriorum eſſe fractas,

ctas, procul eſt a vero. Dixeris tamen forte, mereri fidem Cteſiam. *Hic enim*, ut ait Diodorus, *e regiis membranis* (in quibus res antiquas Perſæ, juſſu legis cujuſdam, ordine deſcriptas habebant) *ſtudioſe indagavit ſingula, inque hiſtoriarum ordinem redacta ad Graecos tranſtulit.* Non diffiteor iſta profeſſum Cteſiam, atque hunc in modum ſeſe jactitaſſe. Fateor etiam iſtis maximis promiſſis homines doctiſſimos in fidem Cteſiæ adductos. At vero Ariſtoteles, homini ætate pene ſuppar, judicio certe maximus, fabulantibus illum annumerat. Verba ejus *l.* 2. *de Generat. Animal. cap.* 2. ſunt: Κτησίας γὰρ ὁ Κνίδιος ἃ περὶ τοῦ σπέρματος τῶν ἐλεφάντων εἴρηκε φανερός ἐστιν ἐψευσμένος. Φησὶ γὰρ οὕτω σκληρύνεσθαι ξηραινόμενον, ὥστε γινέσθαι ἠλέκτρῳ ὅμοιον. *Cteſias Cnidius in iis, quæ de ſemine elephantum dixit, manifeſto mendax eſt. Inquit enim ita denſari exſiccatum, ut electro fiat ſimile.* Item *l.* 8. *Hiſtoria Animal. c.* 28.: ἐν δὲ τῇ Ἰνδικῇ, ὥς φησὶ Κτησίας, οὐκ ὢν ἀξιόπιστος, οὔτε ἥμερος οὔτε ἄγριος σῦς. *In India, ceu dicit Cteſias, auctor non fide dignus, nec manſuetus eſt, nec ferus ſus.* Ejuſdem operis *l.* 2. *c.* 1. de mantichora Indica Cteſiæ fide cum non nihil eſſet narrandum, additur: εἰ δεῖ πιστεῦσαι Κτησίᾳ. Non alium videtur tangere Ariſtoteles etiam v. *Polit. c.* 11. cum narraſſet illa, de Sardanapali inter mulieres, putida converſatione, ſcribens: εἰ ἀληθῆ ταῦτα οἱ μυθολογοῦντες λέγουσιν. Princeps enim Cteſias videtur hoc Græcis narraviſſe, utpote qui Græcorum primus res Aſſyrias memoriæ tradidit poſt Herodotum, qui nihil tale habet de Sardanapalo. Non vero Ariſtoteles tantum ita ſenſit, ſed Cteſiam vanitatis arguit etiam gravis ſcriptor Plutarchus *in vita Artaxerxis.* In Æneæ Gazæi Dialogo confutaturus Axiotheus Apollonii Tyanæi fabulam de Indorum ſapientibus, quaſi illi noverint animarum ſuarum ante nativitatem variam fortunam, addit: οὔτε γὰρ Κτησίας πολλὰ καὶ μυθώδη περὶ τῶν Ἰνδῶν συνθεὶς, οὐδαμοῦ τοῦτο μυθολογεῖ. Idem judicium eſt Photii, acerrimi cenſoris: qui, cum nobis Excerpta Cteſiana tranſmiſerit, invitos etiam lectores trahit in ſententiam: neque enim illis quidquam eſt vanius & mendacius. Idem olim judicaſſe merito dixeris Jubam, qui Aſſyriorum hiſtoriam perſecuturus Beroſum ſequi maluit, quam Cteſiam. Joſephus Scaliger *Notis ad Fragmenta Operi de Emend. Temporum ſubnexa p.* 39. ſic judicat: *Ineptum Græculum, modo Herodoto adverſetur nihil penſi habere: multa ab eo humanitus, multa etiam conſulto per* ζηλοτυπίαν *peccari, atque id non obſcure cognoſci ex Photii parietinis.* Ut proinde merito mireris, non dubitaſſe eundem Scaligerum hiſce verbis uti *l.* 3. *Canon. Iſagogic. p.* 34.

Medorum reges & annos ordine exponit Diodorus Siculus: ita ut regna aut annorum numerum alium ab hoc ſtatuere, hoc ſit inſanire; quum & numerum regum & annos ipſos conceptos haberent διφθέραι *ſive* κεφαλίδες *Perſica, in quibus omnes reges & geſta regum, tam Medorum quam Perſarum, perſcribi ſolita perhibet Diodorus. Itaque ab illis diſcedere, eſt hiſtoria præſcribere.* Tanta nimirum confidentia ad unum Cteſiam διφθέρας Perſarum jactitantem provocare, non profecto convenit illi ſententiæ, paulo ante ab eodem pronunciatæ.

CAPUT II.

Cteſianam Medorum æram a Scaligero male ad Periodum Julianam eſſe collatam.

ANteaquam Cteſiam dimittamus, videtur etiam admonendum aliquid de illa Cteſianæ Medorum æræ ad Julianam Periodum collatione, quam Scaliger inſtituit. Finem ejus collocat anno 4162. initium 3841. Neutrum videtur eſſe ad Cteſiæ mentem. Neque enim Cteſias voluit, (ut ex Diodoro liquet) Aſtyagem aliquot annos una cum Cyro regia potitum fuiſſe dignitate: Scaliger tamen ultima Aſtyagis conjicit in Cyri annum Perſicum octavum. Non item Cteſias Aſtyagi annos adſcripſit quadraginta, quod Scaliger fecit ſine ullo teſtimonio. Certe per eſt veroſimile, a Cteſia tantum XXXV. annos Aſtyagi eſſe adſignatos. Si Cteſias vero annos Aſtyagis non protendit ultra initia Cyri, (quod veteres in annum I Olympiadis LV. remittunt) ſed in proximo illam præcedente terminat, finis imperii Medorum pertinebit ad annum Periodi Julianæ 4153. A quo ejuſdem regni annorum ſummam, quæ eſt ſecundum Cteſiam tantum CCCXVII, ſi retro computes, initium Medici Imperii incidit in annum 3837.

Latet error partim in quinque ſuppoſititiis Aſtyagis annis, partim, & quidem potiſſimum in eo, quod Scaliger loco certiſſimi argumenti habuerit, Cyaxarem Medorum Regem cœpiſſe anno ſecundo Olympiadis ſeptimæ triceſimæ. *Actum*, inquit, *l.* 3. *Canon. Iſagog. p.* 314. *tum de epocha Beli atque regibus Medis eſſet, tum etiam de epocha Arbacis, niſi initium Cyaxaris haberemus, quem anno ſecundo Olympiadis* XXXVII *imperium iniiſſe, & Euſebius noſter & alii veteres auctores ſunt. Deprehenſo itaque Cyaxaris initio non ſolum Arbacis, ſed etiam Beli initium adipiſcimur.*

piſcimur. Jamdudum mendum apud Diodorum notavimus, apud quem legimus, Cyaxarem regnum iniiſſe anno 2. Olympiadis XVII, *quum legendum ſit* Ὀλυμπιάδος λζ *non autem* ιζ: *eſt enim error librarii non auctoris.* Videtur quidem Euſebius id dicere, quod ait Scaliger; poſſit tamen videri initium Cyaxaris in primam Olympiadis illius XXXVII collocare potius quam in alterum, ſi Latinum ſane videas Chronicon Euſebianum. Dixerit vero id Euſebius. Nondum certo tamen conſtat, vero etiam conſentaneum id eſſe, aut omnino tale, cui ſtatim tuto poſſis credere. Certe ipſemet Scaliger Euſebiana plerumque ſolet accuſare neglectæ τῆς ἀκριβείας, atque interdum perſtringit acerrime. Diodorus vero non loquitur de vero Cyaxare, Ayſtiagis patre, ſed de Dejoce, quem per μνημονικὸν ἁμάρτημα, ut arbitror, Cyaxaris appellat nomine. Certe Herodoti ille ſententiam recitat de tempore Medorum regni ſatis recte, tantum quod primum Regem appellet Cyaxarem, qui Dejoces eſt. Dejocem vero non quidem ſecundo, tertio tamen Olympiadis XVII cœpiſſe, omnino verum eſt: cum Cyri initium pertineat ad annum I Olympiadis quinquageſimæ quintæ, & Medorum regnum βασιλευτὸν duraverit annos CL. quod poſtremum docuit nos Herodotus.

Hinc ſimul liquet, nihil eſſe cauſſæ, quare verba Diodori contra exemplarium fidem mutemus cum Scaligero, & pro Olympiade XVII treceſimam ſeptimam ſubſtituamus. Verba omnia Diodori recitabimus, tantum prout illa vertit doctiſſimus Rhodomannus, ut clariſſima ejus fiat ſententia. *Herodotus ſane, qui Xerxis tempore floruit, Aſſyrios cum quingentis annis Aſiæ imperium antea tenuiſſent, a Medis ſubactos eſſe, tradit. Hinc per multas ætates nullum fuiſſe regem qui ſummum imperium ſibi vendicaſſet, civitatemque ſuo quamque loco populari ſub adminiſtratione ſe continuiſſe. Tandem poſt multorum annorum decurſum Cyaxares* (ait) *vir juſtitia inſignis a Medis ad regnum evectus fuit. Et hic primus vicinos Medis populos ſuæ ditioni ſubjunxit, ſummoque imperio initium dedit. Cujus poſteri ſubinde prolatatis in propinqua finibus regnum ampliarunt, ad uſque Aſtyagem: quem Cyrus cum Perſis bello edomuit. Quorum nunc ſumma tantum capita perſtrinximus, ſingula deinceps, ubi ad competentia illis tempora deventum eſt, ſtylo noſtro diligentius evolventur. Nam ſecundo decimæ ſeptimæ Olympiadis anno, ut Herodotus tradit, Rex a Medis Cyaxares evectus eſt.* Hæc Diodorus.

CAPUT III.

Tempora regni Medici ab Herodoto tradita exacte cum Sacris hiſtoriis convenire, eoque veritati eſſe conſentanea.

CTeſiacis fabulis longe ſunt, me judice, veriora, quæ de Medici regni temporibus habet Herodotus. Imo non dubito illa veriſſima pronunciare, quod exactiſſime conveniant cum monumentis Sacris, ad quæ, tanquam ad cynoſuram, omnia ſunt exigenda. Sed optimi viri, & hiſtoriæ Græcæ patris, ſententia primum ab obſcuritate eſt liberanda. Quod, niſi fallor, hunc in modum fieri poteſt. Herodotus *l.* I. ſcribit: *Medos centum ac duo de triginta annos, omni ſupra Halym fluvium Aſiæ dominatos, excepto tempore quo Scythæ regnaverunt.* Idem teſtatur, Scythas Aſiæ imperium obtinuiſſe annos viginti octo, Cyaxaris Medorum Regis ætate. Hinc conſequens eſt, ab initio ad finem uſque Aſiatici Medorum imperii fluxiſſe annos centum quinquaginta ſex. Cum vero, eodem teſte, regnaverit Dejoces annos LIII, Phraortes XXII, Cyaxares XL, Aſtyages XXXV, qui anni collecti ſunt tantum centum quinquaginta; neceſſum eſt ſex reliqui fuerint ἀβασίλευτοι: quales aliquot Dejocis initia anteceſſiſſe, idem Herodotus narrat. Hos centum & quinquaginta ſex annos ſi retro numeres, ab anno Julianæ Periodi 4154. qui primus eſt Cyri in regno Perſico, incidit initium Reipublicæ Medorum, adeoque eorum ab Aſſyriis defectio, in annum Julianæ Periodi 3998.

Hæc temporum Medicorum hiſtoria pulcherrime cum Sacris noſtris monumentis conſonat. Primum enim illa teſtantur, maxime omnium floruiſſe rem Aſſyriorum, circa illa tempora, quando hæc ab Herodoto indicata Medorum defectio contigit. Florentiſſimas certe Aſſyriorum res indicant Teglatphulaſſaris, Salmanaſſaris, Sennacharibi geſta, in Sacris memorata. Ante Medorum vero defectionem potentiſſimum fuiſſe Aſſyriorum imperium, in id profecto conſentiunt omnia ſcripta, etiam τῶν ἔξω, quotquot hanc rem attigerunt. Ex Sacris porro literis itidem manifeſtum eſt, Salmanaſſare Rege, hoc eſt, paulo ante defectionem, Medos non tantum paruiſſe Aſſyriis, ſed & adeo aſpere habitos, ut in eorum civitates Iſraelitarum colonias Aſſyrii deduxerint. Quæ ratio ſubjectionis

jectionis ſane duriſſima eſt. Quid enim durius quam ſi cogaris agros & urbes tuas aliis incolendas tradere? Imo haud obſcure colligere eſt, jam tum, id eſt, ſeptennio ante defectionem, Medos Aſſyriis fuiſſe ſuſpectos affectatæ libertatis. Inter artes enim tyrannicas eſt, iſthuc colonias ducere peregrinas, ubi motus metuendi ſunt. Nullum ſane eſt dubium, coloniis illis novis Iſraelitarum, & quidem valde copioſis, irritatos Medorum animos, adeo ut ex eo maxime cœperint rebellandi occaſiones quærere. Cumprimis huc facit, quod codices Sacri memorant anno, qui defectionem anteceſſit, Sennacharibum ingentem cladem paſſum, divina peſte 185000 militibus una nocte amiſſis, nec multo poſt a duobus filiis in ſacra æde interfectum eſſe. Tanta ſane mala nunquam non in maximis imperiis motus atque ſeditiones civiles concitant, præſertim ſi qui potentiores male erga Rempublicam affecto ſint animo: quo erga Aſſyrios non potuerunt non eſſe Medi adeo ſerviliter habiti, nec adeo pridem coloniis peregrinorum validis irritati.

In illud vero Sennacharibi tempus incidere hæc Medorum initia, certiſſimum ex Sacris eſt. Ut enim accuratior docet Iſraeliticorum temporum ſupputatio, quartus decimus annus Ezechiæ Judæorum Regis, quem ſignat clades illa divina & mors Sennacharibi, idem eſt cum Periodi Julianæ anno 3997. cui proximo defeciſſe Medos, Herodotus perhibet. Quid? quod Herodoteo anno illo defectionis Medorum Sardanapalum, a quo Medos defeciſſe vulgaris eſt fama, Aſſyriis imperaſſe, itidem Sacris noſtris codicibus ſignificetur. Referunt videlicet illi, Sennacharibo ſucceſſiſſe filium Aſſar-haddon: quem LXX Interpretes Ἀσορδὰν adpellant; hanc autem vocem peraffinem eſſe Sardanapali, nemo non videt. Et vero forte audiit ille Aſardan-bal; ut Græcis facile fuerit inde ſuum Sardanapalum conficere. Niſi mavis Nabal a ſuis dictum per contemptum, Regem luxu & ſtultitia perditum. Deformitatem aliquam in nomine videtur & Cicero notaſſe *l. 3. de legibus*: *Sardanapalus ille vitiis multo, quam nomine ipſo deformior.* Joſephus Scaliger in *Animadverſionibus Euſebianis p. 59.* notat, in manuſcriptis nomen illud ſcribi *Sardanapallus*, *pallum* autem & *phallum* idem eſſe: ut nomen non minus fuerit obſcœnum, atque vita.

Quod de Beleſis Babylonii rebellione, Medorum defectionem comitante, refert fama, itidem fidem aliquam accipit ex Sacris literis noſtris. Memorant quippe, Merodach Baladan Babyloniorum Regem, forte eodem, quo Sennacharibus interiit anno, ad Ezechiam, tanquam ad amicum miſiſſe legatos, ſci-

 ſcitatum

ſcitatum de prodigio retrogradæ ſolaris umbræ. Quis crediderit vero ad hoſtem Aſſyriaci imperii amicam adeo miſſam legationem, niſi ab eo, qui itidem in illam rempublicam malo erat animo? Certe præfectus aliquis Regis Aſſyriorum, integris Reip. rebus, non id fuiſſet auſus.

Denique id etiam haud parum confirmat Herodoti hiſtoriam, quod luculenter pateat ex Scripturis, poſt Sennacharibum illico decreviſſe horribilem illam Aſſyriorum potentiam. Non ſolet autem potentia tantum decrementum pati, niſi mutato Reipubl. ſtatu & defectione ſubditorum. Per Medorum autem defectionem magnam & primam jacturam paſſos Aſſyrios, certum eſt. Taceo nunc, quod quæ de Scythis, Ægyptiis, Babyloniis, Aſſyriis cum Medorum hiſtoria connectit Herodotus, Cteſias autem ſilentio præteriit, itidem conveniant plane cum hiſtoria Sacra, neque præter Cteſiacas fabulas ab Herodoto temere quid diſſentiat. Quod magnum veritatis argumentum eſſe, nemo prudens negaverit.

Ceterum hiſce omnibus expenſis, nihil ſupereſt dubii, quantum arbitror, tempora Medorum defectionis ab Herodoto recte aſſignata eſſe. Superpondii tamen loco addemus teſtimonia duo, alterum Dionyſii Halycarnaſſei, hominis κριτικωτάτȣ, alterum Joſephi, qui primus ſuorum ad hiſtoriam Sacram aliarum gentium annales contulit. Dionyſii verba ſunt *lib. 1. c. 2. Antiquitatum Romanarum: Antiquum illud Aſſyriorum Imperium retro ad fabuloſa uſque pertingens tempora, modicam quandam Aſiæ partem obtinuit: deinde in Medos translatum, & auctum etiam opibus, non longo duravit tempore, ſed in quarta ætate deſiit.* Hoc videlicet illud eſt, quod ſcribit Herodotus, imperium illud in rege quarto Aſtyage finem ſuum accepiſſe. Joſephus *libro decimo Antiquit. Judaicarum c. 3.* ubi de Ezechia agit: ἐν τȣ́τῳ τῷ χρόνῳ συνέβη τὴν τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὴν ὑπὸ Μηδῶν καταλυθῆναι.

Habent igitur ſeſe tempora Reipubl. Medorum ad Periodum Julianam comparata, quemadmodum in ſubjecto laterculo videre eſt.

Anni reipubl.	Anni periodi Jul.	Anni collecti.
1 ἀβασίλευτος	3998	1
6 ἀβασίλευτος	4003	6
1 Dejocis	4004	7
53 Dejocis	4056	59
1 Phraortis	4057	60
22 Phraortis	4078	81

1 Cyaxa-

1 Cyaxaris	4079	82
40 Cyaxaris	4118	121
1 Aſtyagis	4119	122
35 Aſtyagis	4153	156

CAPUT IV.

Poſt Medorum defectionem ſatis diu ſuperfuiſſe Aſſyriorum rempublicam, idque recte ab Herodoto eſſe traditum, ex ſacra hiſtoria demonſtratur.

NUm defectione Medorum interierit ſtatim omne Aſſyriorum imperium nec ne, jam ante diximus, itidem inter ſe diſſentire Herodotum & Cteſiam. Prius narraſſe Cteſiam, liquet ex Diodoro Siculo, qui late excidium illud ex Cteſia recenſet *l.* 2. *Biblioth.* Quin videntur ſecundum Cteſiam Medi in omne Aſſyriorum imperium ſimul ſucceſſiſſe. Poſterius Herodotus memoravit. Nam principes Medos in libertatem ſeſe aſſeruiſſe, eorum autem tantum exemplum, dein alios populos ſecutos: Medos porro ſolius ſuæ gentis libertate fuiſſe contentos uſque ad Phraortem regem, h. e. per annos quinquaginta novem: Phraortem vero primum Perſas, mox alium atque alium Aſiæ populum Medorum imperio ſubjeciſſe. Ea vero potentia etiam tum adhuc floruiſſe Aſſyrios Nini incolas, ut Phraortes *expeditione adverſus illos ſuſcepta ſecundo ac viceſimo quam regno potitus eſt anno, cum pleraque exercitus parte perierit.* Hujus filium Cyaxarem ſtatim initio regni in paternæ necis ultionem Ninum urbem obſediſſe: non tamen, niſi poſt Scythas deletos, circa ultima tempora Cyaxaris admoto iterum exercitu, Ninum in Medorum poteſtatem veniſſe. Hæc omnia narrat Herodotus *l.* 1. ubi Medici regni geſta potiſſima recenſet. Alibi in eodem libro ſatis clare ſignificat, pene eadem tempeſtate bellum, quod inter Lydos & Medos erat exortum, Labyneti Babylonii regis interventu compoſitum eſſe: imo poſt Nini urbis interitum Babylonem a Nitocri regina operoſe demum munitam, ſuique juris manſiſſe ad Cyri uſque tempora.

Etiam vero hanc Herodoti narrationem Cteſiacis illis longe eſſe veriorem, imo Cteſiaca illa omnia a vero eſſe alieniſſima, non minus luculenter ex Sacris literis diſcere eſt, quam illa de temporibus Medicæ defectionis. Etenim Medos in omnia Aſſyriaci imperii nunquam ſucceſſiſſe (ut de illo

illo dicam prius) argumento eſt, quod in Sacris nullum exſtet veſtigium Medorum potentiæ in Syriam trans Euphratem porrectæ, etſi de illarum regionum ſtatu omni haud pauca commemorentur. Imo tradunt codices illi, Babylonios a Nabochodonaſare uſque ad Cyrum late per omnes illas terras in Ægyptum uſque imperitaſſe. Nabuchodonoſor certe Danieli audit c. II. 37. *rex regum, cui Deus cæli regnum & fortitudinem & imperium & gloriam dederit.* Non corruiſſe porro illico cum Medorum defectione Aſſyriorum imperium, conſtat ex eo primum, quod Manaſſes Ezechiæ filius, Judæ rex ab Aſſyriorum exercitu captus, ac catenis vinctus Babylonem deductus ſit, 2. *Paralipom.* XXXIII. II. Manaſſes vero regnare cœpit anno Periodi Julianæ 4013, Medicæ defectionis XVI. Hinc ſane diſcere eſt, Babylonem ipſam, quæ Mardokempado rege videtur Medorum exemplo defeciſſe, ſub jugum Aſſyriacum iterum rediiſſe, eoque Aſſyriis non tantum Cœleſyriam & Phœniciam, ſed Meſopotamiam quoque & Chaldæam, poſtquam Medi jam dudum defecerant, paruiſſe. Quamdiu illa potentia duraverit, haud equidem dixerim. Manaſſes enim libertati reſtitutus, ſui videtur fuiſſe juris, nulli fortaſſis amplius obnoxius, ut qui aluerit in omnibus Judææ munitis urbibus exercitum. Ne quidem poſteri ejus imperio Aſſyriaco fuere ſubjecti, quantum liquet ex Sacris. Solum Joſiam Manaſſis nepotem Aſſyrios, non niſi comiter tamen, obſervaſſe, colligere eſt ex illo, quod Ægyptiis in Aſſyrios ducentibus exercitum ſeſe ac ſuos oppoſuerit. Neque enim aliam temere cauſſam conatuum Joſiæ attuleris: ut patet ex verbis Nechi Ægyptii, II *Paralipom.* c. XXXV, 25. Id certum eſt, ultimo Joſiæ anno, h. e. periodi Julianæ 4100. cum Aſſyriis ad Euphratem pugnare conatum eſſe regem illum Ægyptium, II Reg. XXIII, 29. *In diebus ejus aſcendit Pharao Necho rex Ægypti contra regem Aſſyriorum ad flumen Euphratem.* Ejuſdem adhuc Joſiæ regis ætate Zophonias Nini urbis excidium tanquam futurum prædixit. Verba ejus cumprimis ſunt memoranda c. II. 13. *Et extendet manum ſuam ſuper aquilonem & perdet Aſſur, & ponet Niniveh in ſolitudinem & vaſtitatem ſicut deſertum. Et accubabunt in medio ejus greges, & omnes beſtiæ gentium, etiam onocrotalus, etiam ericius in ſuperliminaribus ejus commorabuntur: vox avis cantabit in feneſtris, deſolatio erit in poſtibus, quum cedrum ejus nudaverit. Hæc eſt urbs illa lætabunda, quæ habitabat confidenter, quæ dicebat in corde ſuo, Ego ſum, & extra me non eſt alia præter me. Quomodo ergo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ?*

Hæc

Hæc Propheta. Incidunt autem Joſiæ tempora in ætatem regis Cyaxaris, a quo Ninum penitus exciſam tandem eſſe, memorat Herodotus. Mirifice vero & Ezechiel cum Herodoti narrationibus conſentit. Anno enim duodecimo (quem credibile eſt, eſſe captivitatis Jechoniæ, adeoque periodi Julianæ 4122) futurum interitum regni Ægyptii exemplo Aſſyrii jam exciſi quaſi confirmat. Verba ejus ſunt c. XXXII. 22. *Ibi* (in inferno ſcilicet) *Aſſur & omnis multitudo ejus: in circuitu illius ſepulchra ejus: omnes interfecti ceciderunt gladio, cujus ſepulchra poſita ſunt in lateribus ſepulchri: eſtque multitudo ejus per circuitus ſepulchri ejus: omnes ipſi interfecti ceciderunt gladio, qui dederunt formidinem in terra viventium.* Eſt vero ille annus ab Ezechiele deſignatus, Aſtyagis quartus, atque ita quartus a Cyaxaris obitu, quem ultimis imperii annis Ninum evertiſſe, teſtis eſt Herodotus. Ezechiele adhuc proximior Herodoto eſt Jeremias, cujus hæc ſunt verba capit. L. 18. *Propterea hæc dicit Dominus exercituum, Deus Iſrael: Ecce ego viſitabo regem Babylonis & terram ejus ſicut viſitavi Aſſur.* Contigiſſe nimirum hoc vaticinium anno quarto Zedechiæ, liquet ex capitis LI. verſu 59. quartus autem Zedechiæ eſt periodi Julianæ 4115. & Cyaxaris trigeſimus ſeptimus. Quo confirmatur, hoc demum tempore Aſſyrium regnum funditus everſum eſſe: id quod & Herodotus docuit. Eum ſane in modum everſam iri Babylonem, cernere eſt in capite L. Quid? quod ejus cladis, quam Medos paſſos eſſe ab Aſſyriis Phraorte rege, idem docet Herodotus, luculenta exſtet memoria in Judithæ hagiographis? Sane c. 1. 6. legitur a Nabuchodonoſore Aſſyriorum rege victum ingenti prælio Arphaxadum Medorum regem. Hunc autem non eſſe Dejocem, ut quidam volunt, argumento eſt, quod Dejocem ſolis Medis imperaſſe, nec in prælio ab Aſſyriis ſuperatum, perhibeat Herodotus: Arphaxadus autem multas gentes imperio ſuo ſubjugaverit, & in prælio adverſus Aſſyrios perierit, ut habet Judithæ hiſtoria. At de Phraorte Herodotus: *Phraortes ſolo imperio Medorum non contentus, bellum ante omnes intulit Perſis, eoſque primus in poteſtatem redegit. Quibus nationibus potitus, valida utraque, mox Aſiam ſubegit, aliam deinceps atque aliam invadendo gentem, donec ad Aſſyrios oppugnandos pervenit; ad eos Aſſyrios, qui Ninum incolebant, quondam omnium principes, ſed tunc a ſociis per defectionem deſertos, alioqui per ſe bene habentes. Adverſus hos expeditione ſuſcepta Phraortes, ſecundo ac viceſimo quam regno potitus eſt anno, cum pleraque exercitus parte periit.* Quæ omnia Arphaxado pulchre conveniunt.

 In

In uno diſſenſio eſt, quod Herodotus Ecbatanam ſcribat conditam a Dejoce, auctor hiſtoriæ Judith ab Arphaxado. Sed forſitan incepit Dejoces, Phraortes perfecit: ſat frequens autem eſt ſcriptoribus, ut opus alii primo auctori, alii illi, qui ultimam imponit manum acceptum ferant. Eſt autem annus ultimus Phraortis periodi Julianæ 4078. Joſiæ regis Judæorum nonus. Quo tempore a populis etiam Syriæ, Meſopotamiæ, Ciliciæ & Phœniciæ Aſſyrios fuiſſe per defectionem deſertos, clare itidem loquitur Judithæ liber: *Tunc*, inquit *c.* 1. 7. *exaltatum eſt regnum Nabuchodonoſor & cor ejus elatum eſt, & miſit ad omnes qui habitabant in Cilicia & Damaſco, & Libano, & ad gentes quæ ſunt in Carmelo & Cedar, & inhabitantes Galilæam in campo magno Eſdrelon, & ad omnes qui erant in Samaria, & trans flumen Jordanem uſque ad Jeruſalem, & omnem terram Jeſſe, quouſque perveniatur ad terminos Æthiopiæ. Ad hos omnes miſit nuncios Nabuchodonoſor rex Aſſyriorum, qui omnes uno animo contradixerunt, & remiſerunt eos vacuos, & ſine honore abierunt. Tunc indignatus Nabuchodonoſor rex ad omnem terram iſtam, juravit per thronum & regnum ſuum, quod defenderet ſe de omnibus regionibus his.* Ceterum poſt cladem illam Medorum Aſſyrii veteris potentiæ jura acerrime iterum vindicarunt, per Holofernem ducem; ut hagiographa illa luculenter narrant. Quin veroſimile eſt, hinc ortum eſſe cultum illum, quo multis poſt annis Aſſyrios adhuc proſequutus eſt Judæorum rex optimus Joſias.

Indubie vero brevi rurſum defecit rediviva Aſſyriorum illa potentia, turpi fuga Holofernis, exercitu Palæſtinam relinquente, & Scytharum illa inuſitata felicitate in Ægyptum & Palæſtinam uſque excurrendi, quam memoriæ commendavit nobis unus Herodotus *l.* 1. præterquam quod indicia quædam ejus in Sacris etiam, apud Jeremiam & Ezechielem præcipue, reperire ſit. Acceſſit, poſt Scythas, Cyaxaris iſthæc potentia eximia, qua potuit ipſam Ninum tandem excindere, teſte Herodoto. Cum excidio autem tam vaſtæ urbis ſimul funditus quoque everſum eſſe imperium Aſſyriorum, nemo eſt, qui dubitet. Contigit autem ille Nini interitus ultima Cyaxari ætate, ut ex Herodoto haud obſcurum collectu eſt. Labaſcentis Aſſyriorum potentiæ circa annum Nabonaſſareum CXL. argumentum eſt, Babylonici pariter & Ægyptii regni per illa tempora ingens robur. Etenim Sacræ nos hiſtoriæ docent, auſum tum Nechum Ægyptium omnia, quæ juris erant Aſſyriaci cis Euphratem, ſibi ſubjicere. Sic & Nabuchodonoſarem Babylonium Aſſyriis obnoxium non fuiſſe,

ex

ex Sacris, ut & aliis, qui ejus meminerunt ſcriptoribus, perſpicuum eſt.

Verum de ſtatu Aſſyriorum poſt Medicam defectionem plus ſatis forte dictum eſt.

Caput V.

Herodoti de Medici regni temporibus narrationes conſentaneas etiam eſſe antiquiſſimis finitimarum gentium hiſtoriis.

Tempora & fortunam Medici regni recte ab Herodoto deſcripta eſſe, ex iis, quæ attulimus in medium, ſole clarius eſt. Ne quis tamen putet, tantum Sacræ hiſtoriæ auctoritate fidem omnium ſtare, argumenta veri ex Syriorum, Babyloniorum, Ægyptiorum aliorumque populorum antiquiſſimis annalibus addemus.

Primum autem, Aſſyriorum imperium paulo ante Medorum illam ab Herodoto indicatam defectionem, non tantum fuiſſe ſuperſtitem, ſecus quam tradidit Cteſias, ſed omnino maxime tum floruiſſe demonſtrabimus. Salmanaſſaris potentiam ex Tyriorum annalibus hiſce verbis narrat Menander Epheſius apud Joſephum *l.* IX. *Antiquit. c.* XIV. Καὶ Ἐλουλαῖος ὄνομα, ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ, οὗτος ἀποστάντων Κιτταίων, ἀναπλεύσας, προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν. ἐπὶ τούτοις πέμψας ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν. ὅς τις σπεισάμενος εἰρήνην, μετὰ πάντων ἀνεχώρησεν ὀπίσω. ἀπέστη τε Τυρίων, Σιδῶν καὶ Ἄρκη καὶ ἡ Παλαίτυρος, καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἱ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. διὸ Τυρίων οὐχ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ᾽ αὐτοὺς ὑπέστρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα, καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους, αἷς ἐπιπλεύσαντες Τύριοι ναυσὶ δεκαδύο, τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρεισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς πεντακοσίους. ἐπετάθη δὴ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. ἀναζεύξας δ᾽ ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεύς. κατέστησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ ὑδραγωγῶν, οἳ διακωλύσουσι Τυρίους ἀρύσασθαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον ἐκαρτέρησαν πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν. *Is deinde qui Eluleus nominabatur regnavit annos triginta ſex. Hic deficientes Cittæos cum claſſe eo profectus ſub imperium ſuum retraxit. Contra quos miſſo exercitu Aſſyriorum rex Phœnicem totam invaſit: facta deinde pace, cum copiis domum reverſus eſt. Paulo poſt Sidon, Arce, Palætyrus cum multis aliis oppidis a Tyriis ad Aſſyriorum regem defecerunt:*

runt: Et cum ſoli Tyrii facere ejus imperata detractarent, reverſus eſt contra eos cum ſexaginta navibus, quas Phœnices inſtruxerunt, impoſitis & octingentis remigibus. Quibus occurrentes Tyrii, cum duodecim navibus disjecta hoſtili claſſe, quingentos ex ea captivos abduxerunt, quo facinore non mediocrem rei navalis gloriam ſibi comparaverunt. Revertens autem rex Aſſyrius cuſtodes ad fluvium & aquæ ductus diſpoſuit, qui aquari Tyrios prohiberent: quod cum per continuos quinque annos fieret, coacti ſunt effoſſis puteis inde ſe ſuſtentare. Hæc omnia Tyriorum annales.

Sennacheribi in Aſiam & Ægyptum expeditiones commemoravit Beroſus Chaldæus apud Joſephum *l.*x.*c.*1. Sed ipſa verba Beroſi exciderunt. Joſephus ita loquitur: Βηρωσσὸς δ' ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ ἐγγραψάμενος, μνημονεύει τοῦ βασιλέως τοῦ Σεναχηρίβου, καὶ ὅτι τῶν Ἀσσυρίων ὑπῆρχε, καὶ ὅτι πάσῃ ἐπεστρατεύσατο τῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Αἰγύπτῳ, λέγων οὕτως. *Beroſus autem Chaldaicarum rerum ſcriptor Sennacheribi regis meminit; & quod apud Aſſyrios regnaverit, totamque Aſiam atque Ægyptum bello infeſtaverit, his verbis narrat.* Ex Ægyptiorum ſacerdotum narrationibus refert Herodotus *l.* 12. hujus Sennacheribi, quem Aſſyriorum & Arabum regem adpellat, validam expeditionem in Ægyptum.

Porro cum Sardanapalo non defeciſſe Aſſyriorum regnum, teſtis locuples eſt etiam Caſtor Rhodius, Joſepho, Africano, Euſebio, Tatinio & aliis laudatus chronographus, quem libros duos de Babylone, unum de Nilo, unum χρονικῶν ἀγνοημάτων, unum de iis, qui imperio maris ſunt potiti, edidiſſe, auctor eſt Suidas. Liber ille de temporum ignoratione forte dictus eſt Canon, & ex eo deprompta illa, ſive Julii Africani, ſive Euſebii, quæ habentur in Græcis Euſebianis Scaligeri *pag.* 38: Ἕτεροι φασὶ (verba Euſebiana ſunt) μετὰ Σαρδανάπαλον κρατῆσαι τῆς Ἀσσυρίων ἀρχῆς Νίνον. ὥς που καὶ Κάστωρ ἐν τῷ κανόνι αὐτοῦ φησὶν ὧδε. Πρώτους μὲν εἶναι τοὺς Ἀσσυρίων βασιλεῖς κατετάχαμεν, τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ Βήλου πεποιημένους, τῶν δε τὰ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτη μὴ παραδιδόσθαι σαφῶς, τοῦ μὲν ὀνόματος μνημονεύομεν, τὴν δὲ ἀρχὴν τῆς χρονογραφίας ἀπὸ Νίνου πεποιήκαμεν, καὶ κατηγάγομεν ἐπὶ Νίνον τὸν διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν παρὰ Σαρδαναπάλου. Idem fortaſſe teſtati ſunt illi, quibus auctoribus Africanus prodidit, Aſſyrios quadraginta unum reges habuiſſe, eorumque imperium duraſſe annos mille quadringentos & octoginta quatuor. Quinque enim illi reges & annos centum viginti quatuor plures, quam Cteſias numerarunt.

Non

Non in omnia porro Aſſyriorum ſucceſſiſſe Medos, ſed ſaltim Babylonios latiſſime dominatos eſſe omni Syriæ, non minus fere ex Beroſi, Megaſthanis, Alexandri Polyhiſtoris fragmentis eſt diſcere, quam ex codicibus Sacris. Pertinent enim huc illa Beroſi de Nabuchodonoſare, ejusque poſteris, quæ recitat Joſephus *l.* x. *Antiq. c.* 12. & *l.* 1. contra Apionem, ut & quæ Abydenus habet ex Megaſthene apud Euſebium *l.* IX. προπαρασκευῆς *c.* 41. quæ denique ex Alexandro Polyhiſtore idem Euſebius recitat *l.* IX. *cap.* 39.

De tempore quoque everſæ Nini haud multum ab Herodoto, plurimum vero a Cteſia diſſentit Joſephus. Libro quippe IX. *Antiquit:* c. XI. Naumi Prophetæ de Nini excidio vaticinium, centum quindecim annos poſt regem Jothamum eventu ait eſſe comprobatum: quod tempus cum primordio Cyaxaris convenit, qui tamen ſub finem demum vitæ Ninum deſtruxit.

Cum Herodoto præterea facere Joſephum, ut & Dionyſium Halycarnaſſeum de tempore Medicæ defectionis, jam tum ſupra dictum eſt. Licet vero addere & Vellejum Paterculum. Ille enim *l.* 1. *c.* 6. ita loquitur: *Inſequente tempore imperium Aſiaticum, ab Aſſyriis, qui id obtinuerunt annis mille ſeptuaginta, translatum eſt ad Medos, ab hinc annis ferme ſeptingentos ſeptuaginta.* In hunc modum enim habent conſtanter codices cum typis excuſi, tum manuſcripti, non vero DCCCLXX. ut Lipſius & Scaliger legendum cenſent. Edidit autem hiſtoriam ſuam Vellejus Marco Vinico Conſule, h. e. (ut Faſti Conſulares monſtrant) anno periodi Julianæ 4743, a quo retro ſi numeres annos ſeptingentos ſeptuaginta, pervenis quidem ad annum periodi ejusdem 3973, qui viginti quinque tantum annis defectionem anteceſſit: attamen ipſe quoque Vellejus ſatis ſignificat, juſto longius eſſe intervallum illud inter Vinici conſulatum, & Medorum initia, eoque diſerte tot *ferme* annos effluxiſſe ſcribit.

Magnum poſtremo veritatis argumentum eſt, quod poſita Herodoti ſententia de tempore defectionis Medicæ, longe magis vero appareant conſentanea, quæ de Aſſyriaci imperii duratione paſſim traduntur, quam ſi Cteſiæ fabulis inhæreas. Verum hoc ſeorſum demonſtrare fortaſſis fuerit haud abſque operæ pretio.

CAPUT VI.

Epocham aliaque ampliſſimi Aſſyriorum imperii definire ob ſcriptorum veterum diſcordiam, difficile quidem eſſe, aliquid tamen de illis colligi poſſe ex Hiſtoria ſacra.

INitio Medici regni conſtituto, Aſſyriorum tempora digeri certius poſſunt, utpote quum Medicum initium quaſi regat horum ἐποχήν. Omnes enim pene Aſſyriaci imperii tempora ad Medorum defectionem uſque numerant.

Numerant vero alii aliter. Eoque primum narrationes potiores recenſebimus. Herodotus *l.* 1. inquit: *Aſſyriis annis quingentis viginti ſuperiorem Aſiam obtinentibus, primi Medi ab ipſis deficere cœperunt.* Diodorus Siculus *l.* 11. *c.* 15. *Ad eum prope modum & ceteri reges ad XXX hominum ætates per ſucceſſionem paternum imperium adminiſtrarunt ad Sardanapalum uſque, cujus tempore Aſſyriorum imperium, cum annos cIɔ CCC LX (ut Cteſias Cnidius libro ſecundo tradit) duraviſſet, ad Medos devolutum eſt.* Idem c. 28. *Hoc ergo modo Aſſyriorum imperium, quod a Nino ad trigeſimam uſque progeniem cIɔ CCCC, amplis annos ſteterat, a Medis everſum eſt.* Sed poſteriore hoc loco indubie irrepſit nota unius centenarii, adeoque ſcribendum eſt cIɔ ccc. Juſtinus Trogi epitomator *l.* 1. *Imperium Aſſyrii, qui poſtea Syri dicti ſunt, annos cIɔ CCC tenuere. Poſtremus apud eos regnavit Sardanapalus, vir muliere corruptior.* Vellejus Paterculus *l.* 1. *Inſequenti tempore imperium Aſiaticum ab Aſſyriis, qui id obtinuerant annis mille ſeptuaginta, translatum eſt ad Medos.* Cephalion neſcio quis in Euſebianis Græcis Scaligeri *p.* 30. ubi Nini Semiramidis filii meminiſſet, addit: καὶ τῶν λοιπῶν εἰς χίλια ἐτῶν ἀριθμὸν ἦρχον παῖς παρὰ πατρὸς ἐκδεχόμενος τὴν ἀρχήν. Proxime autem hic convenit cum Vellejo, utpote quum mille annos velit a ſucceſſoribus Nini & Semiramidis regnatum eſſe. Euſebius in chronico Latino *edition. Scaligeri p.* 111. *Uſque ad id tempus fuiſſe reges Aſſyriorum hiſtoria refert. Et fiunt ſimul anni M CXCIIX. Omnes autem regni Aſſyriorum a primo anno Nini ſupputantur MCC XL.* In ejuſdem Græco chronico, Julio Africano auctore, adſcribuntur imperio Aſſyriaco anni cIɔ cccc LXXXIV. Joſephus Scaliger ab initio Beli ad Sardanapali obitum

obitum colligit annos M CCCC LXXXIV. Mitto aliorum diſſonas ſententias.

Non minor autem eſt diſſenſio & de Imperii illius cum amplitudine, tum regum numero. Etenim Africanus quadraginta unum, Euſebius triginta ſex recenſet. Vellejus Paterculus: *Sardanapalum tertio & tricesimo loco ab Nino & Semiramide natum*, refert. Cephalionis verba ſunt: Τοὺς δὲ βασιλεῖς εἴ τις εἰδῆσαι βούλεται, Κτησίας ἐστὶν ὁ λέγων τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ οἶμαι καὶ γ. Diodorum audivimus jam tum; imperium illud ad triginta hominum ætates, item ad trigeſimam uſque progeniem duraſſe. Idem Sardanapalum appellat a Nino trigeſimum. Scaliger tamen a Diodoro vult agnoſci reges triginta quinque, eoque corrigendum ultima illa, & ſcribendum Σαρδανάπαλος δὲ τριάκοστος καὶ πέμπτος, quoniam ita legerit Euſebius. Et ſane legitur ita in Græcis Euſebianis Scaligeri p. 29. l. 49. attamen cum alibi etiam, & bis quidem, non niſi triginta reges habeat Diodorus, veriſimilius eſt, nihil mutandum in tertio iſto loco, & in Euſebiana perperam illud καὶ πέμπτος, prætérque Diodori mentem irrepſiſſe. Conſuli tamen Scaliger poteſt, ſi ita libet, *Notis ad Euſebiana p.* 254. *Libro* 3. *Canon. Iſagogicor. p.* 281. & *p.* 312.

Porro idem Diodorus ita narrat, quaſi a Nino & Semiramide omnia Aſiæ a Tanai uſque ad Nilum, præter Indiam, fuerint domita, quaſique tam latum imperium ad poſteros conſtanter propagatum primum in Sardanapalo defecerit. Idem & alii nonnulli memorant. Herodotus vero Aſiaticum illud imperium reſtringit ad ſolam Aſiam ſuperiorem. Hunc ſequitur Dionyſius Halycarnaſſenſis *l.* 1. *c.* 2. *Antiquum illud Aſſyriorum imperium retro ad fabuloſa uſque pertingens tempora, modicam quandam Aſiæ partem obtinuit: deinde in Medos translatum, & auctum etjam opibus non longo duravit tempore. Perſæ porro Medis devictis, Aſia quidem pene tota tandem potiti ſunt, ceterum Europaas etiam gentes bello tentare auſi, non multum profecerunt.*

In tanta ſcriptorum diſcordia verum a falſo diſcernere, quam ſit difficile, nemo non videt. Indubie tamen illa ſunt veriſſima, quæ ſacris hiſtoriis magis ſunt conſentanea. Produnt autem illæ, principem filium Chuſi Chamique nepotem Nimrodum cœpiſſe potentem eſſe in terris. *Fuit autem*, (inquit Moſ. Geneſ. x.) *principium regni ejus Babylon & Arach, & Achad, & Chalanne in terra Sennaar. De terra illa egreſſus eſt Aſſur & ædificavit Ninivem, & plateas civitatis, & Chale, Raſin quoque inter Ninivem & Chale, hæc eſt civitas magna.* Eſt autem Sennaar

naar regio Babylonica, Σενάαρ τῆς Βαβυλωνίας dicta etiam Heſtiæo Mileſio apud Joſeph. *l.* I. *Antiq. c.* 7. Atque ita omnes Nimrodi urbes unius illius regionis ambitu fuerunt definitæ. Et vero Arach videtur eſſe Aracca, urbs a Ptolomæo in Suſiana collocata; Chalanne Callinisum oppidum ad Euphratem, Ammiano etiam memoratum *l.* 23: nec inſcite creditur ab Acad Acabenen dictam, corrupte tamen pro Acadene. Hoc regnum itaque Sennaar ſeu Babylonium, Nimrodo auctore, eſt a diluvio inter magna antiquiſſimum, indubie tamen recentius, utut haud multum, gentium diſperſione & confuſione linguarum. Inſequenti demum tempore cœpit Aſſur (incertum Semi filius, an unus poſterorum Nimrodi, an denique populus Aſſyriorum) Nino aliiſque urbibus exſtructis novum regnum in Aſſyria circa Tigrim amnem condere. A Chale enim videtur regio Calachæna, Straboni memorata *l. XI, & initio XVI.* ut Reſin audit Reſaina, Ammiano *l. XXIII.* Ceterum quo demum tempore cœperit illud Aſſyrium regnum, in Sacris haud definitur. Etſi enim ſtatim poſt Nimrodum recitetur Aſſur, familiare tamen Sacris eſt ſcriptoribus, ut & aliis, connectere hiſtorias rerum magno temporis intervallo ſeparatarum.

Abrahami ætate, anno circiter periodi Julianæ 2794, certum eſt, per Syriam nihil valuiſſe Aſſyrios, ſed ſuperfuiſſe etiam tum Babyloniorum regnum, ut tamen latiſſime tum imperaverint Elamitæ. Sunt enim Elamitæ illi, qui Elymei alias uſurpantur, Medis contigui apud Strabonem *l.* XVI. Plinium *l.* V. *c.* 26. & 27. Livium *l.* XXXVII. adeoque trans Tigrim habitarunt: & tamen horum regi Cedar-Laomari ſervierunt aliquamdiu reges Sodomæ & Gomorræ, Geneſ. XIV, 4. Ut proinde, quidquid a Medorum finibus uſque in Palæſtinam porrigitur, Elamitis tum videatur paruiſſe. Comprehenditur vero illo ſpacio etiam Aſſyria. Forte igitur tum nondum inſtitutum erat regnum illud. Certe ſi jam cœpit, veroſimile eſt Elamitis paruiſſe.

Numeror. XXIV, 22. ait Bileam de Cinæis: *Aſſur capiat te.* Indubie igitur tum jam ortum erat Aſſyriorum regnum. Ceterum potentiam illius imperii trans Euphratem ſeſe haud porrexiſſe aliquammultis poſt ſeculis, & quidem ante Iphiti fortaſſis æram, argumento eſt, quod ejus imperii cis Euphratem nulla vel minima fiat mentio in Sacra hiſtoria ante regem Phul, quæ tamen defectionem Medicam tantum quinquaginta circiter annis præceſſit. Meſopotamiæ itidem illos haud imperaſſe anno periodi Julianæ 3288, liquet ex libro Judicum *cap.* III, 8. ubi Chu-

ſanri-

ſanriſathaim Meſopotamiæ rex ea ſcribitur fuiſſe potentia, ut Iſraelitas, ſatis longe diſſitum populum, integros octo annos ſervire ſibi fecerit. Eandem ſui adhuc juris fuiſſe ætate Davidis, haud obſcure patet ex iis, quæ narrantur I Paralipom. XIX. Imo videntur ultimo demum tempore, Phulle fortaſſis rege, Meſopotamiæ potiti Aſſyrii. Ita enim inter alia loquitur Sennacheribi legatus II Reg. XIX, 12. *Numquid liberaverunt dii gentium ſingulos quos vaſtaverunt patres mei, Gozam videlicet & Haran, & Reſeph, & filios Eden qui erant in Thalaſſar?* Haran ſane eſt notiſſima Meſopotamiæ urbs Charræ.

CAPUT VII.

Quæ Herodotus aliique Herodoti ſectatores de Aſſyriaci regni fortuna & exordio prodiderunt, quam optime cum Sacris hiſtoriis convenire; quæ Cteſias autem, & ex illo habent alii, fabuloſa eſſe.

HIs poſitis, non adeo forte difficile fuerit de illis diſcordibus ſententiis ſcriptorum aliquid certi affirmare. Primo enim id utique jam ſole eſt clarius, fabuloſum eſſe, Aſſyrios a Tanai ad Nilum & Indos, atque per omnem Aſiam, mille trecentis amplius annis imperium tenuiſſe. Salmanaſſaris & Sennacheribi regum ductu auctum per omnem Syriam Aſſyriorum imperium, nemo negaverit. Verum hæc felicitas tantum fuit ultimorum temporum; paulo poſt Medica defectione ſubſequente. Num primus Nini urbis conditor bello per omnem Aſiam fuerit graſſatus, eamque ſubjicere ſibi tentaverit, incertum arbitror. Certe ſi tempora ejus ad ætatem Nimrodi accedunt, nihil eſt in Sacris monumentis, unde illam famam vel convellas, vel affirmes. Ex adverſo videtur, omne illud de præclare geſtis Nini & Semiramidis, ad Græcos per Cteſiam deveniſſe. Ex hoc uno ſane omnia deſcripſit Diodorus Siculus: Herodotus non tantum nihil horum habet, ſed plane alia. Quis autem fabuloſo, imo mendaciſſimo ſcriptori fidem tuto commodet? Si ſane Ninus, ut fama eſt, gentes Aſiaticas perdomuit, non tamen magnitudinem quæſitæ dominationis continua poſſeſſione firmavit. Multis enim ſeculis omnem Syriam, etiam illam, quæ Aſſyriis finitima maxime eſt, ſui juris fuiſſe, certe haud paruiſſe Aſſyriis, ex Sacris codicibus fecimus manifeſtum.

Quantum patuerit per Aſiæ reliqua imperium Aſſyriorum, aut quamdiu invaluerit illorum potentia, itidem affirmari haud poſſe exiſtimo. Plato in *Epinomide*, Trojanum Phrygum regnum ſcribit, partem fuiſſe Aſſyriorum in Nino monarchiæ per Aſiam. Trojæ vero excidium contigit, ſecundum Scaligerum, circa annum periodi Julianæ 3530. h. e. quadringentis ſexaginta circiter annis ante Medicam defectionem. Scribit autem hoc Plato fortaſſis fide Cteſiæ æqualis ſui. Namque ex Cteſia idem narrat Diodorus *l.* 1. *cap*. 22. ſed ita, ut Ægyptiorum hiſtoriis coarguat Cteſiæ fabulas de ſubſidio Trojanis ab Aſſyriis miſſo. Nihil vetat tamen, quin credamus cum Dionyſio Halycarnaſſenſi, Aſſyrios *modicam Aſiæ partem*, aut cum Herodoto, quem Dionyſius omnino ſequitur, ſuperiorem Aſiam annos DXX tenuiſſe ante Medorum defectionem. Non aſſenſerim tamen illi, quod de ſuo adjecit Dionyſius, per Medos auctum imperium. Neque enim illi in Babylonios aut cis Euphratem potentiam extenderunt: quæ tamen omnia fuerunt in ditione Aſſyriorum ſaltim ab ævo uſque Salmanaſſaris.

Tempora Aſſyriaci imperii illius, quod ſuperiore Aſia fuit circumſcriptum, certo definire in illo ſcriptorum diſſenſu haud licet. Etenim de rebus Tranſeuphratenſibus, multo magis de remotioribus, rara eſt in Sacris memoria, eoque nihil eſt ad quod tanquam ad regulam exigas diſſenſiones. Herodotus tamen quod adfert a vero non eſt alienum: nempe annos quingentos viginti ante Medorum defectionem Aſiæ ſuperioris imperium penes Aſſyrios fuiſſe. Incideret vero, illo auctore, epocha regni illius Aſſyriaci in periodi Julianæ annum 3478. adeoque pene in tempora expeditionis Argonauticæ. Haud inquam a vero illa ſunt aliena, ſi de imperio per ſuperiorem Aſiam loquaris: diu alias autem ante condidiſſe aliquod regnum Aſſyrios, exſtructis urbibus maximis, certum eſt.

Quæ Cephalion & Vellejus Paterculus habent de mille & quod excurrit annis, fortaſſis per errorem ex Cteſiacis ſunt deſcripta. Cteſias videlicet tradiderat, ut habet Diodorus, ultra mille annos imperium jam Aſſyrios tenuiſſe, cum bellum Trojanum oriretur: id forte per incuriam, minime tamen tolerandam, ad Medicam defectionem eſt translatum. Cephalionem ſane peſſima fide aliorum ſcripta tractaſſe, vel pauca illa, quæ ejus nomine ſuperſunt in Euſebianis, magno ſunt documento. Quale enim illud eſt, quod non dubitavit Herodotum quoque in teſtem citare rerum a Nino & Semiramide geſtarum? Verum eſt tamen mendo laborare Cephalionis fragmentum: namque eodem loci ſcribit: χιλίων δ'

ἐτῶν

ἐτῶν ἀπὸ Σεμιράμιος εἰς Μητρᾶσον βασιλέα ἂν ἀριθμεῖτο, περιτελλομένων Μηδέας Κολχὶς ἀνεχώρησεν Αἰγέως. Huic addit ſucceſſiſſe Teutonum, quo tempore bellum Trojanum ſit geſtum.

Diodorus indubie tempora imperii Aſſyriaci fide Cteſiæ tradidit. Incidit vero epocha illa, ſi Medicam defectionem cum Herodoto colloces, & numeres annos mille trecentos ſexaginta imperii Aſſyriaci, in annum periodi Julianæ 2638. qui eſt ætatis Peleg, adeoque confuſionis linguarum CXIIX. Quo tempore Ninum urbem conditam aut imperium aliquod Aſſyriorum cœpiſſe, late per Aſiam factis excurſionibus, non eſt vero abſimile. Quod ſi autem Cteſiam ſequare in temporibus defectionis Medicæ, adeoque colligas retro annos illos Aſſyriacos ab anno periodi Julianæ 3827. incidis in ejuſdem periodi annum 2467. qui natalem Peleg antecedit annis 53. Id quod a vero alienum eſt: conſtat quippe, ante linguarum confuſionem non eſſe conditam Babylonem, Babylone vero Ninivem eſſe poſteriorem. Ut proinde etiam ita pateat, juſto longius Medorum tempora Cteſiam produxiſſe.

Cum Cteſia fecit & Trogus Pompejus, etſi ejus epitomator Juſtinus, ut rotundum numerum exprimeret, ſexaginta annorum haud meminerit. Quod Euſebius vero tantum CIↃ CC LX. ſupputaverit, fide unius Caſtoris eſt factum, ſi credimus Georgio apud Scaligerum in *Animadverſionibus ad Euſebium pag.* 59. Annumeravit tamen Caſtor iſti imperio Aſſyriaco annos tantum M CC LXXX. Ceterum nihil ſuppetit quo vel refellas hunc, & illum vel defendas.

Julius Africanus vero quæ tradit, nimium quantum a vero abludunt; ut qui in Medicis temporibus Cteſiam quoque ſit ſequutus. Longe ſane ultra diluvium ita excurrit Aſſyriaci imperii initium. Fortaſſis vero ille ſecutus eſt aliquem auctorem, qui annos illos Aſſyriacos definierit ultimo Nini urbis excidio, quod cum ultima Cyaxaris ætate convenit. Eſto ergo ultimus Aſſyriacus ſecundum illum computum annus periodi Julianæ 4118. primus fuerit 2641. qui eſt confuſionis linguarum CXXI. In hunc modum profecto ſi inſtituas computum, proxime acceſſeris ad illa paulo ante a nobis allata, neque aliqua in multitudine annorum fuerit abſurditas.

Scaligeri porro ratio, cum ultra diluvium itidem excurrat, non eſt quod nos moretur.

Id dignum eſt obſervatu, videri Æmilium Suram in temporibus regni Medici ſecutum Herodotum, in Aſſyriacis autem proxime ad nume-

 rum

rum Cteſiacum accedere. Canonion ejus neſcio qua manu Paterculo inſertum ita ſeſe habet: *Aſſyrii principes omnium gentium rerum potiti ſunt, poſtea Perſæ, deinde Macedones; exinde duobus regibus Philippo & Antiocho, qui a Macedonibus oriundi erant, haud multo poſt Carthaginem ſubactam devictis, ſumma imperii ad populum Romanum pervenit. Inter hoc tempus & initium Nini regis Aſſyriorum, qui princeps rerum potitus, interſunt anni mille nongenti quinque.* Joſephus Scaliger *l.* 3 *can. Iſagogic. p.* 313. verba Suræ recitat, tanquam ille numeraſſet annos MDCCCCXCV. at profecto totos illos nonaginta annos addit de ſuo, contra quam habent codices Vellejani. Suram quoque perperam accipit, quaſi annos putaverit, ad everſam a Scipione Carthaginem; cum tamen ille loquatur de fine regni Macedonici, utpote quo uno iſta imperii gentium poteſtas ad Romanos quaſi devenerit. Nec vero ille meminit everſæ, ſed ſubactæ Carthaginis: quorum hoc bello Punico ſecundo, illud tertio contigit. Eſt autem ultimus Macedonici regni annus periodi Julianæ 4545. ultimus ſcilicet etiam Perſei, qui, cum Philippo ſucceſſiſſet, meruit ut hujus anni Philippicis annecterentur. Quod ipſum factum quoque eſt a Polybio, numerante ab initio Philippi annos LIII. ad finem regni Macedonici. Excluſo autem anno periodi Julianæ 4546. ſi retro numeres annos mille nongentos quinque, initium Nini incidit in annum ejuſdem periodi 2641. illum ipſum, quem modo collegimus, putantes tempora Aſſyriaci imperii cum ultimo Cyaxaris, quo præter propter videtur Ninus exciſa.

CAPUT VIII.

Regum Aſſyriorum nomina pleraque incertæ eſſe fidei.

Regum Aſſyriorum nomina primus forte Cteſias ad Europæos tranſmiſit. Certe a Cteſia memorata eſſe nomina, teſtatur Diodorus *l.* 2. *c.* 22. & Cephalion *in Euſebianis*. Recenſuerat autem tantum triginta, ut refert Diodorus. Cephalion, dubitanter tamen, ſcribit tradita Cteſiæ nomina regum viginti trium. Forte vero numerus eſt mendoſus, ſcribendumque κ οἶμαι ἢ λ: eodem enim loci a Cephalione rex viceſimus ſextus Aſſyriorum refertur in tempora Argonautica. Unde Cteſias illa ſit nactus, incertum; procul dubio autem eadem fide tradidit qua cetera, hoc eſt, nulla, vel vehementer dubia. Hæſiſſe ipſummet in hiſce, vel

vel ex eo apparet, quod in fragmentis apud Photium ſcribat, Sardanapalum ab aliis Anacindaraxis, ab aliis Anabaxaris filium cenſeri.

Julius Africanus, quæ dedit nomina, num eadem ſint cum Cteſiacis, haud dixerim: imo veroſimile eſt, eſſe diverſa & prorſus alia. Totos enim undecim reges numerat ille præter Cteſiam. Primus porro illi eſt Belus, de quo nihil Cteſias, ultimus Monos concoleros, quod nomen cum Sardanapali voce nihil commune habet.

Ex Julio Africano ſua deſumpſit, ſed ex ingenio interpolata, Euſebius; ex hoc Jornandus aliique deſcripſerunt, librariorum tamen culpa plurimum mutata & deflexa in prorſus alia. Unde vero acceperit Africanus, latet.

Id notandum, non apparere illo in catalogo nomina Aſſyriorum regum Sacris literis memorata. Et tamen tantæ olim fuere iſthæc famæ, ut Salmanaſſaris nomen in Tyriorum annalibus ætate Joſephi fuerit ſuperſtes, Sennacheribi hodieque ex ſacerdotum Ægyptiorum παραδόσει apud Herodotum reperiatur.

Ut fatear quod ſentio, regum illorum cum nomina, tum anni incerta admodum fide videntur niti; imo conficta potius videntur, quam vera accepta traditione. Saltim enim aliquod in iis veſtigium reperiretur nominum in Sacris laudatorum. Quid, quod fortaſſis Nini nomen deflexum ſit ex Nimrod, adeoque in regum Aſſyriorum numerum detruſus rex Babyloniorum? Certe Belus, quem primo loco habet Africanus, Chaldæum numen eſt: num & Aſſyrium fuerit, merito dubites. Ita a Semiramide Aſſyriaca femina conſtructam eſſe Babylonem, Beroſus in Chaldaicis jam olim negavit, teſte Joſepho *l.* 1. *contra Apionem*, Philonis Byblii & Dorothei Sidonii teſtimoniis confutavit idem Julius Firmicus. Ut proinde & Aſſyriaca femina ſit perperam detruſa in res Chaldæorum. Sed de his ſatis.

CAPUT IX.

Quæ de temporibus olim Babylonii docuerunt, aut falſa eſſe, aut incerta.

DE temporibus ſuis ipſi olim Babylonii non idem tradiderunt. Diodorus Siculus *l.* II. *c.* 31. ſcribit: *Chaldæorum collegium ad expeditionem Alexandri in Aſiam quadringenta & ſeptuaginta duo millia*

 nume-

numerare, ex quo ſidera obſervari cœptum ſit. Cicero *l.* I. *de divinat. Contemnamus etiam Babylonios. Condemnemus inquam hos aut ſtultitia, aut vanitatis, aut impudentiæ, qui CCCC LXX millia annorum, ut ipſi dicunt, monumentis comprehenſa continent.* Idem ex Panætii ſententia *l.* 2. *Nam quod ajunt, quadringenta & ſeptuaginta millia annorum in periclitandis experiundiſque pueris, quicunque eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt.* Codices quidam Ciceroniani longe minorem numerum legunt, ſed eadem plane ex libro primo Lactantius inſeruit *l.* 7. *Inſt. c.* 14. Itaque recte ſeſe habet vulgata lectio. Proclus Lycius *l.* I. *commentarior. in Timæum Platonis*, auctoritate Jamblichi coarguit Hipparchum, quod dixiſſet, Chaldæos per ſeptem & viginti myriadas annorum ſidera obſervaſſe: illos enim totas circumvolutiones & periodos ſeptem mundi dominorum memoriæ prodidiſſe. Fortaſſis autem & ille Hipparchus non XX. ſed XL. ſcripſerat myriadas. Et vero ita ejus relatio exacte Ciceroniano numero convenit.

In Euſebianis Græcis *p.* 5. & 6. habentur quædam ex Beroſo, partim ab Apollodoro, partim ab Alexandro Polyhiſtore excerpta. Et Alexander quidem ſcribit, dicere Beroſum: *ἀναγραφὰς πολλῶν ἐν Βαβυλῶνι φυλάσσεσθαι μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἀπὸ ἐτῶν πυ ὑπὲρ μυριάδων ι ε περιεχούσας χρόνον. περιέχειν δὲ τὰς ἀναγραφὰς ἱστορίας περὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ θαλάσσης, καὶ πρωτογονίας καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς πράξεων.* Igitur a condito mundo ad Alexandrum M. effluxerint pluſquam centum quinquaginta annorum millia, & tot annorum hiſtorias habuerint Chaldæi. Longe ſuperatur tamen hæc ſumma a ſolis IX Babyloniæ regibus, quos ante diluvium Beroſus ſcripſit rerum potitos per ſaros centum viginti. Enimvero Abydeno interprete, ſarus Babyloniis eſt numerus trium millium ſexcentorum: eoque ſari centum viginti ſunt annorum quadringenta triginta duo millia; quæ ſumma propius ad prius dictam accedit. Aut mendum igitur eſt in Polyhiſtore, aut Abydenus perperam interpretatus eſt numeros illos Chaldaicos, ſarus, nirus, ſoſus. Poſterius vero eſt ſimilius; quis enim ſanæ mentis crediderit, regnatum a novem regibus quadringentis triginta annorum millibus? Superat hoc portenta omnia mendaciorum. Hinc Panodorus & Georgius monachi non annos, ſed dies intelligendos cenſuerunt, ut ſarus unus ſignificet ter mille & ſexcentos dies, h. e. decem annos Chaldaicos, exceptis quinque epagomenis. Quam illorum ſententiam reperias in notis Scaligeri ad Euſebium *p.* 246. Sed vereor ne hæc interpretatio mera ſit ex ingenio conjectura.

Nihil

Nihil enim præter ſolitum fuerit, ſi regum aliquis ante diluvium regnaverit annos centum triginta aut paulo amplius: & tamen, Joſepho teſte *l.* 1. *Antiquit. cap.* 4. etiam Beroſus conſenſit cum Scripturæ doctrina de hominum longævitate ante diluvium. Quod enim idem, teſte Plinio *l.* 2. *c.* 49, negavit, vita humana excedi poſſe annos CVII. id de ſtatu hominum a diluvio eſt accipiendum. Igitur in dubio maneat, quid ſit ſarus Chaldaicus: maneat etiam, ſecundum Beroſum, ab initio mundi ad Magnum Alexandrum numerata centum quinquaginta millia annorum. Ab initio inquam mundi. Etſi enim ſcribat Diodorus *l.* 2. *c.* 30. Chaldæos ſempiternam mundi naturam perhibuiſſe, procul tamen id a vero eſſe, liquido apparet ex illa ſacra Oannis doctrina, quam ex Beroſo recitat Alexander Polyhiſtor.

Plinius *l. ſeptimo naturalis hiſtoria cap.* 56. ſcribit: *Epigenes apud Babylonios DCCXX annorum obſervationes ſiderum coctilibus laterculis inſcriptas docet, gravis auctor inprimis: qui minimum, Beroſus & Critodemus CCCC LXXX annorum.* Simplicius *com.* 46. in librum alterum de cœlo Ariſtotelis, ut quidem Latine verſus eſt: *Propterea quod nondum obſervationes illa cæleſtes, quas Ariſtotelis mandato Calliſthenes Babylone miſit, in Graciam pervenerant: quas quidem annorum fuiſſe mille nongentorum trium, auctor eſt Porphyrius, ad Alexandri uſque Macedonis tempora ſervatas.*

Hæc fere Chaldæi aut Babylonii olim de temporibus prodiderunt. Quæ multum inter ſe diſſonare, nemo non videt. Docet vero vel ſolus ille diſſenſus, nihil certi illos habuiſſe. Neque enim multum adeo diſcrepaſſent ſententiis. Adhoc autem, qui per tot myriadas annorum annotaverint Babylonii naſcentium fata, ſi omnis ſiderum obſervatio tam brevi tempore, quale vel Calliſthenes vel Epigenes vel Beroſus memoravit, fuit circumſcripta? Alterutrum certe falſum ſit oportet. Ceterum omnes illas annorum myriadas inani mendacio eſſe confictas, ex Sacra quidem hiſtoria abunde omnibus eſt perſpicuum: licet tamen etiam inde ſcire, quod omnes Chaldaicæ obſervationes ſiderum, quæ ad Græcos pervenerunt, æra Nabonaſſaræa terminentur. Nemo autem dixerit, in Græcorum notitiam pleraque non veniſſe. Qui enim victi fuerint auſi victores horum aliquid celare ſciendi avidos? Cupidiſſimos autem ſciendi victoreſque fuiſſe Græcos, utique certum eſt. Non tantum vero non Ptolemæum, ſed nec Hipparchum ullam cognoviſſe obſervationem ſideralem Chaldaicam, quæ Nabonaſſari excedat æram, liquidum profecto eſt ex utri-

utriuſque, cum primis autem Ptolemæi codicibus. Quid, quod videatur ipſe Beroſus ultra Nabonaſſarum nullam prodidiſſe ſideralem hiſtoriam? Hujus ſane libris aſtrologicis & Hipparchus uſus eſt & Ptolemæus. Illi etiam quadringenti octoginta anni, quos Beroſus ſideralibus Chaldæorum obſervationibus adſcripſit, teſte Plinio, numerati ab initio Nabonaſſaræ æræ, id eſt, ab anno ſecundo Olympiadis IIX. attingunt extrema Antiochi Σωτῆρος tempora. Huic Antiocho autem Chaldaicam hiſtoriam Beroſus inſcripſerat, ut affirmat Tatianus: Βηρωσσὸς ἀνὴρ Βαβυλώνιος, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατ' Ἀλέξανδρον γενόμενος, Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ τὴν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατάξας. Euſebius *l. x. præparat.* perperam habet Ἀντιόχῳ τῷ μετὰ Σέλευκον. At Soter Antiochus tertius eſt ab Alexandro, ſi & hunc in tribus illis numeres, & ſecundo loco habeas Seleucum.

Si recens autem adeo eſt fides hiſtoriarum ſideralium apud Babylonios, id ſaltem manifeſtum eſt, vana jactantia myriadas annorum illos oſtentaſſe. Ab Hipparcho id mendacii approbatum fuiſſe, haud crediderim Jamblicho ſive Proclo: uterque ſane in iis, quæ Chriſtianæ fidei ſunt, cujusmodi eſt mundi creatio, ita ſeſe gerit, ut aperte falſa, inepta, imo portentoſa mendacia non dubitent profiteri. Ne Epigenis quidem, aut Porphyrii narrationi tuto fidem adhibueris. Mirum enim, ſi Calliſthenes miſerit Ariſtoteli complurium ſeculorum hiſtorias ſiderales, ipſi Beroſo, imo omnibus aliis Græcis ignoratas. Quis temere crediderit plures Babyloniorum obſervationes Epigeni, quam Beroſo homini Babylonio obtigiſſe? Niſi forte Epigenes multum ſit Beroſo recentior, adeoque vixerit fortaſſis æræ Nabonaſſaræ ſeptingenteſimo anno & vigeſimo, atque ita ad ſuum uſque ævum hiſtoriam ſideralem numeraverit. Unde Porphyrius acceperit illam Calliſthenis epiſtolam ad Ariſtotelem, in medio relinquendum eſt. Ecquis enim illud definierit, quod alius nemo memorat? Fortaſſis non tam de obſervationibus aſtrorum locutus eſt Calliſthenes in literis ad Ariſtotelem, quam de hiſtoria temporum Babyloniorum. Et vero annis mille nongentis ac tribus deductis ab periodi Julianæ 4384. quo Babylon ab Alexandro Magno eſt capta, caput illius æræ incidit in ejuſdem periodi annum 2481. qui eſt a diluvio 62. A quo uſque tempore fortaſſis haud defuit Babyloniis certior rerum hiſtoria. Etſi enim turris Babylonicæ inſanum opus nondum moliti tum fuerint ſtulti mortales, eoque Babelis nomen nondum auditum, tamen jam tum terra iſthæc a maxima hominum parte videtur habitata.

Si

Si autem Babyloniorum hiſtoria illo annorum numero fuit incluſa, profecto falſum eſt, quidquid ſive alii, ſive Beroſus de annorum myriadibus tradiderunt. Mirum vero ſi & Hipparchus teſtimonio ſuo probaverit myriades illas, cum tamen ille nullam obſervationem ſiderum potuerit conſequi Nabonaſſare antiquiorem. Mihi ſane non fit probabile, ab Hipparcho id proditum eſſe. Certe ſi dixit, perfecit imprudenter; vanam oſtentationem re ipſa ſtatim confutante. Scite Tullius ex ſententia Panætii, doctiſſimi Stoicorum: *Quod ajunt quadringenta & ſeptuaginta millia annorum in periclitandis experiundiſque pueris, quicunque eſſent nati, Babylonios poſuiſſe, fallunt: ſi enim eſſet factitatum non eſſet deſitum, neminem autem habemus auctorem, qui aut fieri dicat, aut factum ſciat.* Optime. Qui enim verum ſit, tot annorum experimento Chaldæos iſthæc γενεθλιακὰ didiciſſe, ſi uſus doceat, omne hoc inanis eſſe operæ? Bene etiam Phavorinus apud Gellium *l.* 14. *c.* 1. *Diſciplinam iſtam Chaldæorum tanta vetuſtatis non eſſe, quanta videri volunt: neque eos principes auctoreſque eſſe quos ipſi ferunt, ſed id præſtigiarum atque offuciarum genus commentos eſſe homines aruſcatores & cibum quæſtumque ex mendaciis captantes.* Ipſe etiam Diodorus numerum illum annorum, quibus Chaldæi dixere mundi ſeſe obſervationibus vacaſſe, *haud facile credi*, confitetur. Porro ſi aliquot millibus annorum, non multis tamen, effluxis, fit ἀποκατάστασις rerum omnium, ex ſententia ipſorummet Chaldæorum, qui potuit apud Babylonios eſſe memoria tot myriadum? Profecto illa univerſi mutatio non poteſt non oblivionem omnium inducere. Taceo Beroſum ipſum prodere, falſo jactari, apud Babylonios ſupereſſe per tot annorum myriadas ἀναγραφὰς rerum ab orbe condito. Quæ ſane de mundi creatione diſſerit, fatetur deberi narrationibus Oannis, qui aliquot demum viſus ſit ſeculis poſt rerum initia. Fabuloſa vero illa omnia de Oanne eſſe, vel Ægyptii docuerint; cum enim illis iſthæc debuerint eſſe eo notiora, quo propiores ſunt Erythræo mari, unde dæmonii illud monſtrum prodiiſſe volunt Babylonii, in Ægyptiacis tamen monumentis de Oanne, & traditis per ipſum mortali generi artibus ac ſcientiis, altum eſt ſilentium.

CAPUT X.

Beroſi Hiſtoriam Chaldaicam non fuiſſe omni ex parte fide dignam.

ANtequam pergamus, fortaſſis haud abs re fuerit paucis quædam de Beroſo addere, quoniam ille, ut homo Chaldæus, præ aliis laudatur, vulgo Chaldaicas res memoriæ diligenter commendaſſe. Nec tamen eſt animus verbulum miſcere de Annii Viterbienſis fictitio Beroſo, ſed tantum de illo veteribus deprædicato. Hunc tribus libris Chaldaicam hiſtoriam ſcripſiſſe, cum ipſe eſſet gente Chaldæus, diſerte teſtatur Tatianus florentiſſima illa ad gentiles oratione. Τὴν χαλδαίων ἱςορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατετάξας. Tertium ejus librum χαλδαϊκῶν citat Joſeph. *l. I. contra Apion. l. X.* ἀρχαιολογίας, & Clemens Alexandrinus in *protreptico*. Primo libro videtur perſecutus hiſtoriam mundi conditi: altero res Chaldaicas ad initium æræ Nabonaſſaræ: tertio reliqua ad Alexandrum Magnum. Etenim Alexander Polyhiſtor apud Euſebium *l.* 1. *Chronicor*. edit. Scaligeri *pag*. 6. ubi quædam de regione Babylonica & mundo condito ex Beroſo recitaſſet, ſubjungit: Ταῦτα Βηρωσσὸς ἐν τῇ πρώτῃ φάσκει. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὺς ι βασιλεῖς τῶν χαλδαίων, καὶ τὸν χρόνον τῆς βασιλείας αὐτῶν σάρυς ρκ. Idem Alexander ex ſecundo libro nonnulla habet de diluvio. Quæ ex tertio autem libro Joſephus de Nabopolaſſare, Nabuchodonoſare, & eorum poſteris ad Cyrum, aut Clemens Alexandrinus de Veneris Tanaitidis imagine per Artaxerxem Ochi filium erecta, memorat, illa poſt Nabonaſſarem contigiſſe, liquidum eſt.

Hiſtoriam illam inſigni præconio mactavit Joſephus *l.* 1. *contra Apionem: Beroſus*, inquit, *antiquiſſimas ſecutus hiſtorias de facto diluvio, de hominum in eo corruptione ſicuti Moſes conſcripſit: ſimul & de Arca, in qua generis noſtri princeps ſervatus eſt, devecta ſcilicet ea in ſummitatem montium Armeniorum. Deinde ſcribens eos qui ex Noe progeniti ſunt, & tempus eorum adjiciens uſque ad Nabupolaſſarum pervenit.* Ceterum etſi multa ex vero admiſcuerit Beroſus, tamen pleraque non bonæ fuiſſe notæ, ſaltim illa, quæ ante Nabonaſſarem contigerunt, non ea qua par erat fide fuiſſe tradita, haud difficile eſt perſpectu. Certe quæ primo libro narravit de mundo condito, illa fabuloſa fuiſſe, docent fragmenta illa Euſebiana. Pari ratione habuiſſe ſeſe quædam libri ſecundi,

ex

ex iis, quæ modo diximus, jam apparet. Illo libro nihil ab ipſo dictum fuiſſe de Turris illa immani ſtructura eamque ſubſecuta confuſione linguarum, videtur; & tamen quam maxime hoc pertinuiſſet ad res Babylonias. Indicio autem hoc certiſſimo eſt, falſo multorum ſeculorum annales a Babyloniis & Beroſo fuiſſe jactatos. Quæ a Nabonaſſaris ætate uſque contigerunt, forte rectius tradidit Beroſus ex annalium fide. Etenim haud injuria dixeris, quod Græcis Olympiades, id Babyloniis æram illam fuiſſe Nabonaſſaris, ut quæ hanc præceſſerunt, fuerint & apud illos ἢ ἄδηλα ἢ μυθώδη.

Et vero neſcio num & Beroſus ipſe fucum facere voluerit ſuis pluſquam centum quinquaginta mille annis, quorum memoriam Babylone ſcripſit conſignatam reperiri, in animo habens non niſi Nabonaſſaræa illa tempora. Sane ſi pro annis dies ſubſtitueris, confecta & plana res eſt: utpote cum totidem dies conficiant annos quadringentos ſedecim & dies centum ſexaginta, quot forte præciſe Nabonaſſaræi anni effluxerunt ad Alexandrum Magnum, licet Canon Mathematicus tantum numeret annos CCCCXVI. Certe illius tantum æræ initio clauſiſſe omnes obſervationes ſiderum Babylonias Beroſum, ex Plinio conſtat *l.* VII. *c.* 56. Quadringenti nimirum & octoginta anni, quanto ſpacio ævi apud Babylonios exſtare ſiderum obſervationes ille prodiderat, ſi a capite Nabonaſſaræ æræ numerentur, attinguntur tempora Antiochi Σωτῆρος, cui videtur hiſtoriam ſuam inſcripſiſſe Beroſus, ceu ex Tatiano jam ante notavimus. Indubie vero id ipſum traditum fuit a Beroſo in opere aliquo, quo ἀστρονομίαν aut Chaldæorum philoſophiam docuerat, cujuſmodi ab eo fuiſſe ſcripta, etiam Joſephus *l.* I. *contra Apionem*, teſtatur, ut qui tantum illo in loco valuerit, ſi Plinio credimus *l.* VII. *c.* 36. ut illi *ob divinas prædictiones Athenienſes publice in gymnaſio ſtatuam inaurata lingua poſuerint.* Verum huic famæ ſive ademeris ſive præbueris fidem, perinde eſt. Fortaſſe certius eſt id, quod de horologiis variis Vitruvius ſcripſit: *Hemicyclium excavatum ex quadrato ad enclymaque ſucciſum Beroſus Chaldæus dicitur inveniſſe.*

Caput XI.

Babylonici regni, fabulis rejectis & confutatis, fortuna ex veriſſimis monumentis eruitur, monſtrato cum Sacris literis conſenſu.

Ante κατακλυσμὸν decem regibus Babylone eſſe regnatum, Beroſus ſane tradidit; ut perſpicere eſt ex iis, quæ Abydenus, Alexander Polyhiſtor, & Apollodorus ex illo exſcripſerunt, & nunc in Euſebianis Chronicis recitantur. Neque enim vel Euſebius, vel Africanus Beroſum ipſum videntur legiſſe: eoque illi ſemper recitant Beroſiana aliena fide. Verum illi reges fortaſſe ſunt fabuloſi. Cum Sacer codex tamen decem itidem generationes hominum ab Adamo ad Noachum numeret, videtur hinc orta fabula.

Quæ de Babyloniorum regibus poſt diluvium tradidit Beroſus, illa omnia deſiderantur uſque ad Nabopolaſſarem & Nabuchodonoſarem. Attamen de inſana Turris conſtructione & ſubſecuta confuſione linguarum in Babylone, haud multum Sacris noſtris hiſtoriis diſſimilia recitat Joſephus quædam, ex neſcio qua Sybilla *l.* 1. *Antiq.* & Euſebius *l.* 9. προπαρασκευῆς *c.* 14. ex Abydeno, quæ inde, quantum videtur, more ſuo, tranſſcripſit Cyrillus *l.* 1. *Contra Julianum.* Habentur autem illa Abydeni etiam in Chronicis Euſebianis Græcis Scaligeri. Ubi & fragmentum illuſtre exſtat Heſtiæi Mileſii, de linguarum confuſione & ſeparatione gentium, acta in Sennear poſt diluvium. Videtur vero de his omnibus nihil tradidiſſe Beroſus, quod jam ante diximus: alioquin enim ejus teſtimonio illuſtraſſet hunc locum ſaltem Joſephus, quem Beroſi libris eſſe uſum, ſatis liquet.

A diluvio Julius Africanus (ſi credimus Scaligeri Euſebianis Græcis) primos Babylonios ſcribit reges ſibi conſtituiſſe: οἱ Χαλδαῖοι πρῶτοι ἀνηγόρευσεν ἑαυτοῖς βασιλεῖς; recenſet idem mox duas dynaſtias regni in Babylone, alteram Chaldæorum regum ſeptem, qui regnaverint annos ccxxiii. alteram Arabum quinque regum, annorum ccxvi. Hos demum ſubſecutum Ninum, reliquoſque quadraginta Aſſyriorum reges. Quo auctore illa narret Africanus, incertum eſt.

Primum autem apud Chaldæos cœpiſſe regnum aliquod ſolito majus & potentius, ex Sacris quoque hiſtoriis novimus. Etiam vero ex Cte-

ſiæ

ſiæ fabulis conſtat, ante Aſſyrios imperio Babylonios floruiſſe. Diodorus Siculus Cteſiæ fide *l.* 2. *c.* 1. *Ninus Aſſyriorum Monarcha Arabis ſubſidio inſtructus immenſo cum exercitu finitimos ſibi Babylonios invaſit. Babylon autem, quæ nunc eſt, illo tempore nondum erat condita, ſed alias Babyloniæ urbes non contemnendas habebat. Cujus incolis tam facile in poteſtatem redactis, quod diſcriminum belli rudes & imperiti eſſent, ipſis quidem annui penſionem tributi imperavit, regem vero debellatum cum liberis captivum abduxit & interemit.*

Ceterum an integris quadringentis & quadraginta annis libera republica fuerint uſi Chaldæi, dein ab Aſſyriis ſubacti, omnino eſt incertum. Si ita eſt, cœperunt Aſſyriis ſubjici circa annum periodi Julianæ 2963. Nam a nativitate Peleg præter propter, non autem ante, cœpiſſe Nimrodum, manifeſtum eſt ex Sacris. Et vero Chaldæos non paruiſſe Aſſyriis Abrahami ætate, jam tum ſupra docuimus contra Cteſiæ fabulas. Ratio vero fugit Africanum, quando ſtatim in Nino primo Aſſyriorum rege exſtinctas vult Babyloniorum illas dynaſtias: utpote qui ipſo auctore haud multum a diluvio cœperit. Fortaſſis Aſſur, primus in Nino urbe Aſſyriorum Monarcha, vicit quidem Chaldæos, hi tamen recuperata libertate propagaverunt potentiam per annos quadringentos & quadraginta, inde demum omni ſunt ab Aſſyriis exuti imperio. Falſum vero & illud eſt, quod ſignificat Africanus, quaſi poſt Ninum uſque ad Monon-Concoleron nulli fuerint Chaldæorum proprii reges. A Nabonaſſare enim ſaltim uſque ad Cyrum non defuiſſe illis reges, ſolus Canon Aſtronomicus Nabonaſſaræus doceat: ne nunc dicam, in ipſis Sacris Merodach Baladanum memorari, quo tempore debilitatum quidem defectione Medorum fuit Aſſyriorum imperium, at nondum exſtinctum.

Porro ex Sacris quidem monumentis, quemadmodum habuerint ſeſe Babylonii ab Abrahamo uſque ad Ezechiam regem, non poteſt peti. Ne quidem in aliis ſcriptis quidquam hujus argumenti exſtat, uſque ad Nabonaſſarem, qui paulum ætate Ezechiam præceſſit, præter unum illud de Semiramide Aſſyria. Beroſus enim, teſte Joſepho *l.* 2. *contra Apion.* μέμφεται Ἑλληνικοῖς συγγραφεῦσιν, ὡς μάθην οἰομένοις, ὑπὸ Σεμιραμίδος τῆς Ἀσυρίας κτισθῆναι τὴν Βαβυλῶνα, καὶ τὰ θαυμασία κατασκευασθῆναι περὶ αὐτὴν, ὑπ' ἐκείνη ἔργα ψευδῶς γεγραφόσι. Qui factum vero, ut a Nabonaſſare rege nova cœperit Chaldæorum numerari æra, divinare difficile eſt. Quidam ſuſpicantur, illo rege priſcam Chaldæis libertatem

bertatem redditam: ex Sacra tamen hiſtoria, etiam procedente tempore, Aſſyriis Babylonios paruiſſe, paulo poſt demonſtrabitur. Mihi veroſimile fit, Babylonem dudum exhauſtam & prope deſolatam ab Aſſyriis rurſum fuiſſe præclare reſtitutam, dato ipſi primo rege Nabonaſſare, qui tamen præeſſet jure clientelari. Videtur huc ſpectaſſe Eſaias c. XXI. ubi de Tyriorum clade, quam a Babyloniis paſſuri erant, divinavit: ait enim *verſiculo* 13. *Ecce terra Chaldæorum, iſte populus non erat: Aſſur fundavit eam navibus, erexerunt arces illas.* Ita enim hunc locum vertit Santes Pagninus. Jam Eſaiæ autem ætate urbem illam fuiſſe pulchre excultam & ædificiis ſuperbam, liquet ex *c.* XIII. & XIV.

Nabonaſſaris ævo Babylonem Aſſyriis fuiſſe ſubditam, liquidum eſt ex Sacris noſtris hiſtoriis. Etenim Salmanaſſar, cui decimo ſexto Nabonaſſaræ æræ anno tributarius factus eſt Hoſeas, Iſraelis rex, uſque adeo habuit addictos Babylonios, ut in coloniam eos miſerit: ceu legitur II Regum XVII. 24. Poſt defectionem Medorum & Sennacharibi interitum Merodach Baladan, ſive Mardokempadus, videtur alieniore fuiſſe ab Aſſyriis animo, utpote qui auſus fuerit cum Ezechia Aſſyriaci imperii hoſte colere amicitiam, quod colligere eſt ex iis, quæ narrantur II Reg. XX. Eſaiæ XXXIX. Paulo poſt rediiſſe Babylonem in Aſſyriorum poteſtatem, docet hiſtoria Manaſſis regis. De hoc enim II Paralip. XXXI. *Locutus eſt Dominus ad eum & ad populum illius, & attendere noluerunt; idcirco ſuperinduxit eis principes exercitus regis Aſſyriorum, ceperuntque Manaſſem, & vinctum catenis & compedibus duxerunt in Babylonem.* Quinimo in eodem obſequio manſiſſe Babylonios uſque ad Nabuchodonoſarem, colligas haud perperam ex iis, quæ de Aſſyriorum ſuperſtite, poſt Medorum defectionem potentia, ſupra diſſeruimus. Etiam hinc ſane videtur dictus Nabuchodonoſor Danieli *caput aureum*. Enimvero illum fuiſſe ſui juris, imo regem regum fuiſſe, certum eſt. Jam tum Nabopolaſſari tamen videtur Beroſus magnam vim & potentiam tribuiſſe. Ita enim loquitur apud Joſephum *l.* I. *contra Apionem*, & qui Joſephum deſcripſit, Euſebium *l.* 9. *præparat. c.* 40. quaſi Nabopolaſſar Satrapam conſtituerit, qui præeſſet Ægypto, Syriæ, & Phœniciæ: contra illum enim rebellantem miſſum a patre ſene Nabuchodonoſarem. Verum falſus eſt Beroſus, & fefellit alios. Conferentibus enim Sacram hiſtoriam eſt manifeſtum, illum, contra quem duxit exercitum Nabuchodonoſor, quemque omni Syriæ & Phœniciæ ditione exuit, imo Ægypti parte aliqua mulctavit, eſſe Nechum Ægypti regem. Hic vero non contra Babylo-

bylonios, ſed adverſus Aſſyrios inſurrexit, ut diſerte legitur 1 *Reg. c.* xxiv. 29. Nec in Sacra hiſtoria ullum exſtat veſtigium potentiæ Babyloniorum, per Syriam aut in Ægyptum uſque ſeſe porrigentis, ante Nabuchodonoſarem, utpote quæ indubie involviſſet res Judaicas. Sed & ex Herodoti *l.* 2. conſtat, illum, qui tum Ægypto præfuit, Nechum regem multum valuiſſe potentia, nec alterius arbitrio fuiſse obnoxium.

Primus itaque libera poteſtate Babyloniis Nabuchodonoſor imperavit. Et vero hunc cum Medis, Aſſyriaci imperii ſummis hoſtibus, imo everſoribus, ſummam coluiſſe amicitiam, ex Beroſo eſt manifeſtum. Uxorem enim habuit Medicam, adeo ſibi adamatam, ut in ejus gratiam hortum penſilem conſtruxerit. Teſtatur id Beroſus apud Joſephum *l.* 1. *contra Apionem*; cui potius crediderim, quam Cteſiæ, quo auctore refert Diodorus *l.* 2. *c.* 10. hortum illum a Syro quodam rege in gratiam pellicis Perſicæ inſtitutum eſſe. Dixeris illam Cyaxaris fuiſſe filiam. Pacem inter Lydos & Cyaxarem Babylonii regis interventu coiiſſe, teſtatur Herodotus *l.* 1. qui, etſi regem illum Labonitum appellet, non poteſt tamen alium, quam Nabuchodonoſorem ſignificare, ut qui unus tum regno Babylonio præfuerit. Megaſthenes, teſte Abydeno apud Euſeb. *l.* 9. *præparat. c.* 41. narrat, conqueſtum Nabuchodonoſarem de nimia auctoritate aulici cujuſdam Medi, quem Darium Medum eſſe, poſt Ewilmerodachi parricidam ſimul & Nabuchodonoſaris generum, alias demonſtratur. Si Alexandro Polyhiſtori credimus, Medico auxilio uſus eſt Nabuchodonoſor in expugnanda Hieroſolyma. Verba Alexandri refert Euſebius *l.* 9. *præparat. c.* 37. neque cauſſæ ſatis eſt, cur illud in dubium vocarit, vel negaverit potius, Joſephus Scaliger. Uſque adeo vero Medis conjunctus non potuit non ab Aſsyriis alieno eſse animo. Et vero certum eſt, primis imperii illius annis Ninum ipſam a Cyaxare eſse deſtructam.

Primum igitur a Nabuchodonoſare cœpit novum illud auguſtum Babylonium regnum; non quidem cum Aſsyriaco comparandum, ſuperans tamen forte ejus terræ omne anteactum ævum. Certe potentiam Nabuchodonoſaris non Sacri tantum codices loquuntur, verum etiam Alexander Polyhiſtor, Abydenus, & qui primo loco erat memorandus Beroſus, locis ante laudatis. Attamen minus videtur veroſimile, quod Abydenus habet ex Megaſthene, Nabuchodonoſarem in Lybiam atque Iberiam facto impetu, utriuſque jam domitæ colonias in dextram Ponti plagam deportaſse, aut quod ex Megaſthene ſcribit Strabo *l.* 15. Ναυκο-

δρόσορον

δρόσερον δὲ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, ἕως ϛηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonoſar, cujus apud Chaldæos fama, Herculem vincit, ad columnas venit cum exercitu.* Aut denique, quod ex Megaſthene habet Joſephus *l.* 1. *contra Apion.* illum magnam Africæ & Hiſpaniæ partem ſubjugaſse. Etenim & Sacræ literæ videntur Ægypto claudere Nabuchodonoſaris potentiam, & Herodotus Medis attribuit Aſiaticum illud ad Pontum imperium. Quidquid tamen ejus ſit, a Nabuchodonoſare condita eſse miranda illa Babylonis mœnia, quæ ad Alexandri uſque ætatem duraverunt, certum eſt. Hinc illa vox glorioſi Regis, Danielis IV. 27. *Nonne hæc eſt Babylon civitas magna, quam ædificavi in domum meam, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei.* Prolixius hiſtoriam ædificatæ ab illo Babylonis perſequitur Beroſus apud Joſephum atque Euſebium, ut & Abydenus apud eundem Euſeb. *l.* 9. *præparat. c.* 41. Ut illa de Nitocri regina, (quæ tamen videtur fuiſse Medica illa uxor Nabuchodonoſaris) Herodoto memorata, omnino ſint falſa. Neque vero eſt quod dicas cum Scaligero, opera illa exſtructa ab uxore, quo tempore furore laborabat maritus. Antequam enim fureret, jam ſtructa erant Babylonis mœnia, ut ex Daniele eſt manifeſtum. Omnino tamen digna ſunt lectu, quæ de Babylone habet Herodotus, ut & quæ de eadem urbe refert Strabo *l.* 15. Diodorus *l.* 2. Curtius *l.* 5. Plinius *l.* 6. *c.* 26. Inter alia dignum animadverſione eſt, a nemine horum ſtructuram Turris alicui regum attribui; quam tamen ita deſcribit Herodotus, ut prope fidem ſuperet. Veriſimile ſane hinc fit, illam Herodoto laudatam Turrim eſse illam Babylonicam, tanta mole poſt diluvium ſtructam, & ſequente demum ætate quaſi redintegratam. Certe rudera ejus longe vetuſtiſſima Babylonicæ Turris, ſaltim ejus, cujus meminit Herodotus, ſuperant hodieque, inacceſsa tamen ob ſerpentum aliorumque venenatorum animalium copiam. Illam vero Turrim ſtatim a diluvio exſtructam, & quidem a gigantibus, etiam Eupolemus & Artapanus tradidit, teſte Alexandro Polyhiſtore apud Euſebium *l.* 9. *præpar. c.* 17. & 18. ne dicam de Abydeno & Sybilla, quorum teſtimonia habet Joſephus *l.* 1. *Antiquit.* Potentia porro Nabuchodonoſaris non ex Sacra tantum hiſtoria patet, ſed etiam ex monumentis Beroſi, Abydeni, Megaſthenis, locis jam laudatis, apud Joſephum, Euſebium, Strabonem. Videndus etiam Demetrii locus apud Clementem *l.* 1. *Stromat.* & Philoſtrati, ut & alterius ex publicis Tyriorum actis apud Joſephum *l.* 2. *contra Apionem.*

Duraſſe præterea illud regnum, a Nabuchodonoſare conditum, uſque ad

ad Cyrum, diſcere eſt ex Beroſo cumprimis & Abydeno. A quibus perperam videtur diſſentire Herodotus, in eo, quod Labynetum ultimum regem, quem illi Nabonidum appellant, tradiderit Nitocri regina fuiſſe genitum. Idem tamen, quæ de capta per Cyrum Babylone, de exſiccato amnis alveo, deque pavore Babyloniorum refert, mirifice illuſtrant ea, quæ Jeremias prædixerat *cap.* L. & LI.

Poſt Cyrum nunquam hactenus terris illis Chaldæorum proprius aliquis rex fuit Babylonis. Ipſius fatum quale ſuo ævo fuerit, docet nos Plinius *l.* 6. *Durat adhuc ibi Jovis Beli templum, cetero circuitu in ſolitudinem rediit, exhauſta vicinitate Seleucia, ob id condita a Nicatore intra nonageſimum lapidem.* Illud Jovis Beli templum vetuſtate jam fuiſſe collapſum, teſtatur Diodorus Siculus *l.* 11. *c.* 9. qui de Babylone ipſa ita loquitur *c.* 10. *Regias & alias ſtructuras partim tempus omnino abolevit, partim corrupit. Nam & ipſius Babylonis exigua quadam portio nunc habitatur, maximaque intra muros pars agrorum cultui eſt expoſita.* Solitudinem urbis, ipſo illo templo etiam diruto, latius deſcripſit multo poſt Benjamin Tudelenſis Judæus in *Itinerario.* Quibus ſi addas, quæ de ruderibus Babyloniæ urbis Leonhardus Rauwolfius, *αὐτόπτης* & digniſſimus fide teſtis, patrum memoria ſcripſit, veneraberis nobiſcum divinam veritatem prædictionum Eſaiæ & Jeremiæ de fatali florentiſſimæ quondam urbis excidio.

CAPUT XII.

Canonem Mathematicum Nabonaſſaræum, in annis Regum Babyloniorum, non mereri fidem.

NOmina regum Babyloniorum a Nabonaſſare ad Nabonidum, quem devicit Cyrus, ex Canone quodam mathematico depromſit Joſephus Scaliger *l.* 3. *canonum Iſagogicorum p.* 285. Illum miſere contaminatum eſſe, merito deplorat, eoque ex conjectura regum tempora aliter partitur. Poſt Scaligerum Calviſius & alii eundem Canonem, aliter tamen conformatum, dederunt. Videtur autem vel hoc vel alio ſimili jam tum uſus Ptolemæus. Non tamen annos regum, quos ille deſignat, licet cum Canone noſtro componere: ex. cauſa, refert Ptolemæus *l.* 5. *c.* 15. defectionem Lunarem obſervatam anno quinto Nabopolaſſaris, centeſimo viceſimo ſeptimo Nabonaſſaris: ille autem annus Nabonaſſaris non poteſt eſſe Nabopo-

bopolaſſaris quintus; ſed, ſi ſane decimus ſeptimus Nabonidi eſt Nabonaſſaræus ducenteſimus ſeptimus juxta Canonem meliorem, annus Nabonaſſaræus 127. fuerit Nabopolaſſaris ſeptimus. Quo ſimul liquet, quantum falſus ſit Joannes Bainbridge Anglus, qui Canonem illum, tanquam ſit a Ptolemæo ipſo profectus, & poſt a Theone ad Theodoſium Magnum productus, cum Procli Sphæra & Ptolemæi hypotheſibus Planetarum Londini publicavit excerptum ex MSS. libro Κανόνων Προχείρων. Nec enim a Ptolemæo eſſe poteſt, quod a Ptolemæo diſſentit. Ne a Theone quidem eſſe illa additamenta Canonis, argumento eſt, quod in iis Julianus Cæſar audiat παραβάτης, quo nomine profecto non fuit dictus Theoni, homini pagano.

Ut autem, quod res eſt, de auctoritate illius Canonis dicamus, videtur nulli illius Canonis exemplari, quoad regum quidem Babyloniorum tempora, multum fidei tribuendum. Quod illorum attinet tempora inquam. Nec enim nunc in dubium vocaverim, utrum hiſtoriæ illæ Eclipſium, quas habet Ptolemæus, vere contigerint illis Nabonaſſaræ æræ annis, quos notavit Ptolemæus. At in Babyloniorum regum calculo, (ut de his ſolis nunc agam) quis vel Ptolemæo vel Canonibus illis noſtris crediderit, cum certum ſit, abire illos a luculentiſſimis illis fragmentis Beroſi, quæ Joſephus recitavit libro primo contra Apionem, & ex illo Euſebius retulit *l.* 9. προπαρασκευῆς *c.* 40. Neque vero in aliquo, quod nunc exſtat, exemplari Canonis fit mentio Laboſoroardochi, quem integros tamen novem menſes regnaſſe, teſtatur Beroſus. Præteriit vero eundem & Ptolemaicum, ſi quintus Nabopolaſſaris eſt CXXVII. Nabonaſſaræus. Paulo etiam poſt oſtendemus Ewilmerodacho tribuendos annos quinque, Canon tamen non niſi duos agnoſcit.

Id mirum, Joſephum Scaligerum tempora (ut de prioribus non dicam) ultimorum Babyloniæ regum ex libitu ordinaſſe, non tantum contra mathematici Canonis fidem, verum etiam adverſus ea, quæ aperte Beroſo ſunt prodita. Etenim Nabopolaſſar regnavit Beroſo 21. annos, Scaligero 29. Nabuchodonoſor Beroſo quadraginta tres, Scaligero XXX. Ewilmerodach Beroſo (ut quidem vulgo legitur) II. Scaligero VI. Nigliſſoroor Beroſo IV. Scaligero V. Laboſoroardochus a Scaligero omittitur, cui Beroſus tribuit menſes novem. Tanta audacia in mutandis temporibus contra fidem veterum monumentorum profecto ferenda non eſt.

CA-

CAPUT XIII.

Belſaſarem & Darium Medum Babyloniorum Reges Danieli memoratos, illum Ewilmerodachum, hunc Nirigliſſoroorem Beroſi eſſe, Scaligeri ſententia rejecta, oſtenditur.

BElſaſar & Darius Medus Danieli commemorati, quibus nominibus a Beroſo, aliiſque ſcriptoribus appellentur, non una eſt Doctorum ſententia. Ut cum uno Scaligero hodie agamus: viſum illi eſt Belſaſarem eſſe Laboſoroardochum, alterum autem Nabonidum. Neutrum verum eſt. Nabonidus enim non Medus fuit, ſed Babylonius. Diſerte Beroſus: ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννίδῳ τινὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. Darius item, ubi regnum aggreſſus eſt, natus jam fuit annos ſexaginta duos, teſte Daniele *c.* V. *v.* 31. Nabonidus vero longe videtur fuiſſe junior ætate: ut qui non tantum ſeptem decem annos regno Babylonio præfuerit, ſed victus etiam a Cyro diu ſuperfuerit in Caramania, ut narrat Beroſus. Veroſimile porro eſt, quin etiam placuit ipſi Scaligero, Medum illum, de quo apud Megaſthenem conqueritur Nabuchodonoſor, quod cives Babylonios ſit proditurus, eſſe Darium Medum. Nabonidus vero prælio decertavit contra Cyrum pro Babylonico regno, nec non urbis mœnia ſolito ſplendidiora fecit, quod eſt regis rempublicam non prodentis, ſed amantis. Belſaſar præterea filius fuit Nabuchodonoſaris; ut quinquies diſertis verbis legitur Danielis *V*. Laboſoroardochus vel Labaſoaraſchus autem filius fuit Nirigliſſorooris, teſte Beroſo & Abydeno. Laboſoroardochus, eodem Beroſo atque Abydeno teſte, adhuc puer regni gubernaculis admotus fuit, pariter & a ſuis jugulatus: Belſaſar autem jam aluit uxorum & concubinarum gregem, & a Daniele perſtringitur, non ut puer aliquis, ſed jam adultior, & qui ex ſuo arbitrio dudum rem geſſerit. Laboſoroardochus novem tantum menſes regno præfuit, quod ſcribit Beroſus: Daniel vero *cap.* IIX. *v.* I. memorat annum tertium regis Belſaſaris. Cauſatur quidem Scaliger, patrem Laboſoroardochi regnum nomine filii adminiſtraſſe, itaque annos Belſaſaris eſſe eoſdem cum annis Nirigliſſorooris. Verum hæc nullo fulta teſtimonio Scaligeri hariolatio eſt.

Scaligeri itaque rejecta ſententia, videtur nobis veriſimillimum, Belſaſarem eſſe ipſum Ewilmerodachum, adeoque Darium Medum Beroſo dici Nirigliſſoroorem. Enimvero Ewilmerodachum Nabuchodonoſari patri ſucceſſiſſe, non Beroſus tantum & Abydenus, ſed ipſæ Sacræ literæ aliquoties prodiderunt. Alium ejuſdem filium itidem regno admotum eſſe, contra Beroſum eſt pariter & Abydenum. At vero jam tum dictum eſt, Belſaſarem regem filium fuiſſe Nabuchodonoſaris. Non poteſt itaque Belſaſar eſſe alius, quam ipſe Ewilmerodach. Idem confirmat vita, quam Belſaſari Daniel, Ewilmerodacho Beroſus attribuunt, Ἐυιλμαλὀρουχος, inquit Beroſus, προςὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς. Talem vero omnino ſe præbet Belſaſar apud Danielem, ut qui in convivio nocturno ebrius fuerit interemptus. Unum videtur opinioni huic obſtare: quod nempe Beroſus huic annos tantum duos tribuat, tertium autem Belſaſaris annum commemoret Daniel. Sed nos infra demonſtrabimus, mendoſum eſſe Beroſi illum locum, & Ewilmerodacho tribuendos annos quinque.

Si Belſaſar autem eſt Ewilmerodachus, non poteſt non Nirigliſſoroor eſſe Darius. Nirigliſſoroorem autem fuiſſe alienigenam, etiam Beroſus tacite ſignificat, narrans, interfecto hujus filio, electum aliquem Babylonium in regem. Pulchre etiam congruunt regni anni quatuor homini jam ſexaginta duos annos nato, ubi regia potiri cœpit dignitate. Quod Daniel quoque memorat, interfecto Balſaſari ſucceſſiſſe Darium, convenit apprime homini, qui regi interfecto quaſi jure quodam ſucceſſit. Jure autem aliquo Nirigliſſorooris ſucceſſio nititur, utpote qui fuerit Nabuchodonoſaris gener. Nec vero eſt quod mireris, hominem Medum allectum eſſe in generum Nabuchodonoſaris, maximi regis Babyloniorum. Videtur enim & ille Darius natus familia regia Medorum, eoque dictus Danieli c. IX. filius Aſſueri de ſemine Medorum. Adhoc uxor Nabuchodonoſaris Meda fuit, eoque ſuæ gentis homines indubie, quoad potuit, ad dignitates ſummas evexit. Medici autem ſanguinis fuiſſe Nabuchodonoſaris uxorem, diſerte teſtatur Beroſus apud Joſephum *l. I. contra Apionem.* Accedit, quod Medus ille, de quo conqueritur Nabuchodonoſar apud Megaſthenem, fuerit jam tum vivo Nabuchodonoſare τὸ Ἀσσύριον αὔχημα. Quam exiſtimationem rebus præclare geſtis indubie commeruit.

CAPUT XIV.

De initio & fine Septuaginta annorum captivitatis Babylonicæ, eorumque cum hiſtoria Babyloniorum Regum collatione.

UNde initium capi, & ubi finis poni debeat ſeptuaginta annorum ſervitutis Babylonicæ, res eſt haud parum deciſu difficilis. Nos de fine agemus primum.

Scaligeri quidam ſectatores illum connectunt cum anno periodi Julianæ 4183. Cyri Perſici regni viceſimo nono, qui ſit decimus poſt devictum in Nabonido regnum Babylonium, idemque liberationis primus a ſervitute. Quod omne eſt falſum. Primo enim Sacræ literæ ſeptuageſimum illum annum ab anno liberationis per Cyrum diſerte diſtinguunt. 2 Paralipom. XXXVI. 21. *Ut compleretur ſermo Domini ex ore Jeremiæ, & celebraret terra ſabbatha ſua: cunctis enim diebus deſolationis egit ſabbathum, uſque dum complerentur ſeptuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Perſarum, ad explendum ſermonem Domini, quem locutus fuerat per os Jeremiæ, ſuſcitavit Dominus ſpiritum Cyri regis Perſarum.* Jeremiæ XXV. 11. *Et omnes gentes iſta ſervient regi Babylonis ſeptuaginta annis. Cumque impleti fuerint ſeptuaginta anni, veſitabo ſuper regem Babylonis.* Danielis etiam IX. 2. ſcribitur, complendos eſſe ſeptuaginta annos. Si completi autem fuerunt anni ſeptuaginta, annus liberationis per Cyrum proxime demum eſt conſequutus. Secundo, adverſatur etiam Sacris literis, integrum decennium duraſſe captivitatem poſt potentiam Babyloniorum jam ſublatam e medio. *Servient* (ait Jeremias) *gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis: cumque impleti fuerint ſeptuaginta anni, viſitabo ſuper regem Babylonis.* Septuaginta itaque annis illis captivitatis ſalva fuit potentia Babyloniorum regum. Tertio, abſurdum eſt, Judæos alium annum Cyri primum appellaſſe quam eum, quo ille Judaicæ genti incepit imperare. Vulgaris ſane loquendi mos id haud patitur. Certe Daniel illum a Scaligeri aſſeclis deſignatum annum non agnovit primum Cyri. Memorat enim ille *cap.* X. 1. tertium annum Cyri: cum autem Cyrus omnium veterum conſenſu regnaverit tantum annos triginta: ſive eundem velis eſſe cum Scaligero annum ultimum captivitatis cum primo liberationis, ſive diverſum, quod Scripturæ eſſe conſentaneum, modo demonſtravimus, adeoque ſi annus liberationis & Cyri primus, Scripturæ

laudatus, fuerit vel viceſimus nonus vel triceſimus regni Perſici, ſatis apparet, tertium aliquem Cyri annum non potuiſſe a Daniele numerari. Eſdras porro ita etiam loquitur, ut haud obſcure pateat, Cyrum poſt primum illum, imo & ſecundum annum aliquamdiu ſuperfuiſſe. Meminit enim & ille anni ſecundi reditus ex captivitate *cap.* III. 8. & *cap.* IV. narrat poſt demum in aula Cyri per delatores fuiſſe impeditam exſtructionem Templi. *Conduxerunt autem*, inquit, *adverſus eos conſiliatores, ut deſtruerent conſilium eorum, omnibus diebus Cyri regis Perſarum.* Quomodo profecto non ſolet loqui Scriptura, niſi de aliquot annorum ſpacio. Nulla præterea cauſſa fingi poteſt, quare demum decennio poſt devictos Babylonios libertati reſtituerit Cyrus populum Judaicum. Falſum etiam eſt, illo anno primum per Aſiam rerum potitum eſſe Cyrum, adeoque hunc annum imperio per Aſiam dediſſe initium. Deſtructis enim dudum regnis Medorum, Lydorum, Babyloniorum, quid defuit, cur Cyrus jam ante non audierit Aſiæ dominus? Quid vero etiam Judæis, cum Aſiæ regionibus aliis extra Babylonicam ſitis, fuit rei, ut ab illis ſuperatis annos Cyri numeraverint?

Omnia hæc planiſſima ſunt, ſi ſeptuageſimum annum ſervitutis dixeris eſſe decimum ſeptimum Nabonidi, & primum liberationis annum primum Cyri in regno Babylonico, qui ſcilicet ſeptimum decimum Nabonidi ſequitur: ut ultimus ſervitutis, ultimus etiam ſit regni Chaldæorum, & primus liberationis, primus ille, quo ſubjecti fuerunt cum Babyloniis Judæi Cyro. Ita ſane omnes illi ſeptuaginta anni fuerunt ſub regibus Babyloniæ: ita primus Cyri fuit primus imperii illius in Judæos: ita denique ſuperfuerunt aliquot anni a primo Cyri aduſque mortem illius, utpote quum Cyri poſt Nabonidum primus ſit Nabonaſſaræus 210. ultimus autem Nabonaſſaræus 218. ſi ſane credimus calculo Canonis mathematici.

Si autem finis ſervitutis illius ita ſeſe habet, nemini non liquet, initium ejus minime omnium eſſe computandum á clade & carcere Babylonico regis Zedekiæ. Veriſimilius illud duxeris cum Scaligero & aliis, a captivitate Jechoniæ: præſertim cum favere videantur Jeremiæ verba *c.* XXIX. 10. ad exules: *Hæc dicit Dominus, cum cœperint impleri ſeptuaginta anni, viſitabo vos, reſuſcitabo ſuper vos verbum meum, ut reducam vos ad locum iſtum.* Attamen ne ita quidem ſeptuaginta annos compleveris. Rectiſſime videtur numerari exordium illud ab anno quarto Jojacimi, qui eſt Nabonaſſaræus, obſervante quidem Scaligero, centeſimus quadrage-

dragefimus. Eſt autem ille, quo ſeptuaginta annorum ſervitutem per Jeremiam Judaico populo Deus ipſe indixit, ut liquet ex *cap.* 25. Jeremiæ. Ab hoc, ſane ſi annos ſervitutis numeraveris, ſeptuageſimus incidit in Nabonaſſaræum 209. adeoque illum, qui Cyri in Babylone imperium proxime antecedit. Ab eo vero uſque tempore omnino cœpit ſervitus Babylonica. Daniel. I. I. *Anno tertio regni Joacim regis Juda, venit Nabuchodonoſor rex Babylonis in Jeruſalem, & obſedit eam; & tradidit Dominus in manu ejus Joacim regem Juda, & partem vaſorum domus Dei, & aſportavit ea in terram Sennaar in domum Dei ſui, & vaſa intulit in domum theſauri Dei ſui. Et ait rex Aſphenati præpoſito eunuchorum, ut introduceret de filiis Iſrael, & de ſemine regis & tyrannorum.* Annum tertium vero appellat Daniel Joacimi illum, quo venit Babylonius obſeſſurus Hieroſolymam. Cum quarto enim anno demum incepit ſervitus ipſa: neque enim initio quarti adhuc paruiſſe Judæam Nabuchodonoſari, argumento ſunt verba Jeremiæ *c.* xx. ubi id demum futurum dicitur. Non faciunt vero illa ſupra ex Jeremiæ *c.* XXIX. adducta pro Scaligero, licet videri poſſint facere. Epiſtola enim illa Jeremiæ miſſa eſt ad omnes exules, quotquot abduxerat Nebucadnezar, ceu liquet ex *verſ.* 5. Ante Jechoniam autem complures jam abductos, certum eſt. Sane ex Sacris literis noſtræ ſententiæ nihil objici videtur poſſe, quod ſit quantivis ponderis.

Obiter tamen notandum venit, in computatione annorum captivitatis Jechoniæ videri Jeremiam & Ezechielem uno anno differre. Etenim ſecundum auctorem Hiſtoriæ ſacræ Regum & Jeremiam primus ille Jechoniæ incidit in annum ultimum undecimum Joacimi, ſecundum autem Ezechielem primus ille eſt item primus Zedechiæ: ceu patet conferentibus Ezechielis *caput* 24. *v.* I. cum *cap.* 25. *l.* 4. Reg. *v.* I. indubie, quoniam in confinio regni & Joacimi, & Zedekiæ iſthæc Jechoniæ captivitas contigerit. Ceterum hæc Jechoniæ captivitas in aliud tempus incidit, atque illa altera per ſeptuaginta annos duratura: itaque non niſi obiter hæc animadverſio huc pertinet.

Major difficultas eſt, quomodo hæc noſtra cum Chaldæorum regum hiſtoria componenda ſint. Equidem quartum annum Joacimi eſſe primum Nabuchodonoſaris, omnino conſtat. Diſerte Jeremias *c.* XXV. I. *ipſe eſt annus primus Nabuchodonoſor regis Babylonis.* Cui conſonat, quod anno octavo Nabuchodonoſaris Jechoniam captum fuiſſe, ſcribatur 2 Reg. XXIV. 12. ille autem captus ſit anno undecimo Joakimi. Nec vero eſt, quod ſuſpicemur,

ſpicemur, ab illo quarto Joakimi anno exordium ducendum tantum ejus temporis, quo Judæis moleſtus fuit Nabuchodonoſor, non ſignificari autem ſimpliciter annos regni Babylonii. Numerare enim & Scripturam Sacram annos Nabuchodonoſaris XLIII. liquet ex eo, quod captivitatis Jechoniæ triceſimum ſeptimum conſtituat Ewilmerodachi primum, 2 Reg. XXV. 21. & in appendice Jeremiæ c. LII. 31. Nimirum octavus Nabuchodonoſaris primus eſt captivitatis Jechoniæ, ſeptem autem anni additi ad triginta ſex, quot effluxerunt ab captivitatis illius exordio ad Ewilmerodachum, conficiunt annos ſolidos quadraginta tres. Totidem autem annos Babylonici regni Nabuchodonoſari attribuit Beroſus in fragmento apud Joſephum *l.* I. *contra Apionem*: totidem habet etiam Canon mathematicus Nabonaſſaræus. At iis, qui poſt Nabuchodonoſarem regno Babylonio præfuerunt; neque Beroſus, neque Canon eam annorum ſummam adſcribit, ut ſeptuagenariæ illius reliquum abſolvas. Conſentiunt quippe Beroſus & Canon, Ewilmerodachum tantum duos, Nirigliſſoroorem quatuor, Nabonidum ſeptem decem annos regnaſſe. Addit Beroſus novem menſes Laboſoroardochi. Itaque ſecundum Beroſum a Nabuchodonoſaris exordio, ad ultima Nabonidi tantum effluxerunt anni 66. & menſes novem. Totidem annos habet Canon, nullis adjectis menſibus.

Cum adeo autem accurate heic ſeſe habeat numerorum in Sacris codicibus ratio, non eſt fortaſſis quod hæc nos cura mordeat. De Canonis fide jam antehac monuimus. Etiam vero nec a Beroſo obſervatam accuratam temporis, ut & rerum geſtarum, rationem, ipſa illius fragmenta plus ſatis indicant. Mihi error videtur eſſe in annis Ewilmerodachi: atque huic non duos, ſed quinque tribuendos, eoque in ipſo Beroſo pro litera numerali β ſcribendum ε. Ducit me huc ipſa Scriptura Sacra, memorans annum tertium Belſaſaris, quem Ewilmerodachum eſſe, jam oſtendimus. Certe ipſo Scripturæ Sacræ teſtimonio conſtat, Ewilmerodachum plus quam duobus annis regnaſſe. Num a librario, an Beroſo ipſomet, erronea illa ſit annorum conſignatio, haud facile dixerim. Id notum, libro *Antiquitat.* X. c. 12 a Joſepho tribui Ewilmerodacho annos XVIII. & Nirigliſſoroori annos XL. qui, cum alias ſit ſectatus Beroſum, argumentum dat, quanti ſoleant in numerandis annis per librariorum incuriam (neque enim dixerim hoc ab ipſomet eſſe Joſepho) errores ſuccreſcere. Ceterum Ewilmerodachum quinque annos regnaſſe, teſtatur quoque in Chronico Græco, nondum typis edito, Georgius ille, qui

ἁμαρ-

ἁμαρτωλὸν & Syncellum ſeſe dixit, alius tamen ab illo celebri Taraſii Patriarchæ Conſtantinopolitani Syncello Georgio. Ita enim habet codex V. C. Thomæ Reineſii, quem inſpexi: μέτα δε Ναβουχοδονόσορ ἐβασίλευσεν Ουιλμερόδοχ ὕιος ἀυτȣ ἔτος ε. Non eſt quidem ſcriptor iſte magni pretii, videtur tamen & ille incidiſſe in meliorem annorum iſtorum annotationem.

CAPUT XV.

Hiſtoriam Ægyptiam Herodoti, a Pſammiticho uſque ad Cambyſem, Sacris literis, adeoque veritati, ſic ſatis eſſe conſentaneam.

QUæ de regibus Ægypti narrat Herodotus, alia ſibi a ſolis Ægyptiis accepta profitetur, alia autem ſimul ab aliis, Græcis puta, eoque ſuæ gentis hominibus. Ubi enim eorum hiſtoriam ad Scthonem uſque, Vulcani Sacerdotem, aut potius duodecim ἄρχοντας, hujus ſucceſſores perduxiſſet, ſcribit: *Atque hæc quidem Ægyptii ajunt. Quæ vero ceteri homines cum Ægyptiis conſentientes memorant in hac regione fuiſſe geſta, hæc jam explicabo.* Prudenter profecto. Etenim in quæ & aliæ gentes cum Ægyptiis conſentiunt, majoris utique ſunt fidei atque illa, quæ ſolo Ægyptiorum teſtimonio nituntur. A Pſammitichi autem ætate non potuerunt ſane Græcis ignotæ eſſe res Ægyptiorum, utpote quum ab eo uſque tempore Ægyptus acceperit colonias Græcas, & inter utrumque populum floruerint commercia. Recte enim Herodotus: *Poſt ſedes ab iſtis* (Jonibus & Caribus) *in Ægypto collocatas, Græci cum illis commercium habuerunt: & nos res in Ægypto geſtas, a Pſammiticho rege exorſi, quæ deinceps exſtiterunt, ea ſine ambiguitate nota habemus.*

Cum vero autem illa conſentire, argumento etiam eſt codex Sacer, utpote quum ea, quæ de Ægypti regibus ſcribit, ſic ſatis accurate conveniant cum nominibus, temporibus, & rebus geſtis regum Ægyptiorum uſque a Pſammiticho ab Herodoto commemoratis. Ita Pſammitichum poſt undetriginta annorum obſidionem Azoton amplam Syriæ urbem cepiſſe, ſcribit Herodotus. Azotum autem ſive Aſdod magnam cladem fuiſſe paſſam, etiam ex Jeremia colligere eſt; qui anno primo Nebucadnezaris juſſus eſt a Deo cum aliis, tum *reliquiis Azoti* imminentes calamitates annunciare, *cap.* XXV. *v.* 20. Nechus rex, Pſammitichi ſucceſſor nominatim memoratur in Sacris voluminibus aliquoties. Quod porro

Herodotus memorat, illum cum Syris terreſtri acie congreſſum in Magdolo, victoriaque potitum eſſe, & poſt prælium Cadyti magna Syriæ urbe; optime quadrat victoriæ Nechi contra Joſiam regem, quæ memoratur *l.* 4 *Regum cap.* XXIII. 29. & 2 *Paralipom.* XXXV. 20. Tantum locus prælii perperam ab Herodoto appellatus eſt Magdolum, cum ſit Mageddum: decepto indubie affinitate vocis, quodque Magdolum eſſet notius, utpote urbs Ægypti, cujus regionis omnia Herodoto fuerunt notiora Syriacis aut Palæſtinis. Imo veroſimile videtur, Cadytum illam Herodoto memoratam, eſſe ipſam Hieroſolymam, iſthoc forte nomine Ægyptiis olim appellatam: certe poſt prælium hanc captam a Necho, manifeſtum eſt ex 2 *Paralipomen.* XXXVI. 3. Incidit autem illa victoria Nechi in annum ejus fere quintum, ſi Herodoti & Sacri codicis hiſtorias temporum conferamus. Ad illud, quod Herodotus narrat, Nechum claſſibus etiam pugnaſſe, referendum fortaſſis eſt id, quod Jeremias innuit *cap.* *XLVII.* 1. 2. Gazam a Pharaone percuſſam eſſe: portu quippe nobiles fuiſſe quondam Gazæos, vel ex Strabone conſtat. Nihil habet quidem Herodotus de bellis Nechi & Nabuchodonoſaris, ea tamen tempora Necho aſſignat, ut primus Nabuchodonoſaris annus, quo Nechi exercitum ad Euphratem devicit, teſte Jeremia *cap.* XLVI. 2. imo omnia, quæ hactenus fuerant juris Ægyptii ab Euphrate uſque ad Nilum, in ſuam poteſtatem redegit Nabuchodonoſar, ut habetur 4 *Reg.* XXIV. 7. incidat in annum Nechi circiter octavum.

De Pſammis regis memorabilibus geſtis non in Herodoto minus, quam in Sacro codice altum eſt ſilentium. Quando Hieroſolymam cepit Nabuchodonoſor, Ægypto præfuiſſe jam forte in quintum annum regem Apriem, tempora ab Herodoto indicata ſupputantibus manifeſtum eſt. Jeremias vero *cap.* XLIV. 30. regem illum appellat itidem Hophra. Eundem occiſum iri ab hoſtibus, ſanctus vates prædicit, & factum eſſe, narrat Herodotus. Quæ de Apriæ tamen fortuna ſcribit Herodotus, non videntur cum Sacris literis conſentire. Herodotus enim diſerte teſtatur, fuiſſe illum ſecundum Pſammitichum, omnium illius ætatis regum fortunatiſſimum, donec clade ingenti a Cyrenæis accepta, ſubditi adverſus illum rebellaverunt, a quibus per Amaſim victus & poſt occiſus ſit. Contra & Jeremias *cap.* XLIII. XLIV. & XLVI. & Ezechiel *cap.* XXIX. XXX. XXXI. XXXII. conſtanter uno quaſi ore Ægypto ejuſque regi excidium minitantur per regem Nebucadnezarem. Quæ vaticinia, ſi effectu non caruerunt, neceſſum eſt, calamitates illæ evenerint tandem regi Apriæ, ut

cujus

cujus annus ultimus incidat forte in Nabuchodonoſaris quadrageſimum, Nabonaſſarææ æræ CLXXVII. Sane ſolere nonnunquam Deum commeritas & indictas pœnas ſive remittere, ſive differre in aliud tempus, notum eſt. Non auſim tamen profiteri, nihil mali ſecutum tantas Dei minas: eoque veriſimilius videtur dictu, lapſum memoria, aut falſis narrationibus Herodotum, Cyrenæis adſcripſiſſe cladem illam, quæ Apriæ hactenus fortunato exitium attulit,, quum tribuenda fuerit Babyloniis. Neque vero ſolæ Sacræ literæ nos docent, mala ejuſmodi Deum Ægyptiis minitatum: ſed & Megaſthenes olim tradidit, a Nabuchodonoſare Africam domitam, incolis inde in Ponto proximas regiones abductis, quod fieri non potuit, niſi ſubacta ante Ægypto. Habet vero illud ex Megaſthene Strabo *l.* XV. Joſephus *l.* I. *contra Apionem*, Abydenus apud Euſebium *l. IX.* προπαρασκ. *cap.* 41. Joſephus ipſe *l. X.* ἀρχαιολογίας *c. XI.* ſcribit: Τῷ πέμπτῳ τῆς Ἱεροσολύμων πορθέσεως ἔτει, ὅ ἐςὶ τρίτον καὶ εἰκοςὸν τῦ Ναβυχοδονοσόρυ, ςρατεύει ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὴν κοίλην Συρίαν, καὶ καταχὼν αὐτὴν, ἐπολέμησε καὶ Ἀμμωνίτας καὶ Μωαβίτας, ποιησάμενος δὲ ὑπήκοα ταῦτα τὰ ἔθνη ἐνέβαλεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καταςρεψόμενος αὐτὴν. καὶ τὸν μὲν τότε βασιλέα κτείνει, καταςήσας δ᾽ ἕτερον τὺς ἐν αὐτῇ πάλιν Ἰυδαίυς αἰχμαλωτίσας ἤγαγεν εἰς Βαβυλῶνα. *Quinto excidii Hieroſolymitani anno, qui eſt viceſimus tertius Nabuchodonoſaris, exercitum duxit ille in Syriam Cavam, eamque obtinens oppugnavit & Ammonitas & Moabitas. Subactis autem ſibi illis gentibus trajecit in Ægyptum, eamque ſubvertit. Ac regem quidem qui tum erat occidit, alio autem conſtituto, qui ibi erant Judæos iterum capiens abduxit in Babylonem.* Hæc Joſephus. Verum haud parum dubito, num id ipſum certo aliquo fultus teſtimonio narret. Certe aut omnia, quæ de Apriæ & Amaſis temporibus narrat Herodotus, itidem ſunt falſa, aut id certe falſum eſt, omnia hæc contigiſſe quinto poſt Hieroſolymitanum excidium anno, utpote quum ille ab ultimo Apriæ ſic ſatis diu abſit. Quidquid vero ſit de Joſephi teſtimonio illo, tamen Ægyptum male eſſe a Nabuchodonoſare mulctatam, non ſane videtur temere eſſe negandum.

CAPUT XVI.

Ægyptios ipſos non videri habuiſſe rerum ſuarum paulo antiquiorum certam hiſtoriam literis conſignatam.

Rerum Ægyptiarum hiſtoriam a Pſammiticho uſque, qualis illa tradita eſt ab Herodoto, ſic ſatis eſſe ſimilem vero, ex iis, quæ diximus, eſt manifeſtum. Reliquæ autem omnis antegreſſi ævi longe alia videtur eſſe ratio. Etenim in ea nihil nos poſſunt juvare teſtimonia aliarum gentium, unam ſi Judaicam excipias. Græcis ſane ante Pſammitichum nihil cum Ægyptiis fuiſſe commercii, abunde teſtatur Herodotus. Strabo etiam *l. XVII.* diſerte ſcribit, primis Ægypti regibus, omnes navigantes fuiſſe inviſos, imprimis Græcos, quod prædones eſſent & piraticam exercerent. De Pſammiticho etiam Diodorus *l.* 1. *cap.* 67. *Primus omnium Ægypti regum gentibus aliis peregrinæ regionis emporia patefecit, magnamque navigationibus exterorum ſecuritatem præſtitit; nam rerum ante ipſum potiti inacceſſam peregrinis Ægyptum faciebant, appulſos vel morte vel ſervitute mulctantes. Buſiridis equidem impietatem inhoſpitalitas gentis tam famoſam Græcis reddidit.* Merito proinde in dubium quiſque prudentior vocaverit, num quam fidem mereantur etiam illa, quæ ſoli Ægyptiorum ſacerdotum narrationi ſeſe debere, diſerte Herodotus noſter profeſſus eſt. Et quidem dixerit hoc fortaſſis, quoniam eſt veroſimile, ſacerdotes notaſſe res quaſque memorabiles, ex libro autem recenſita ſibi, ſi non omnia, ſaltim pleraque a ſacerdotibus, ſcribit Herodotus.

Ceterum eſto, ex libro omnia illa fuerint narrata, tamen non poſſe quem tuto credere iſti narrationi, argumento eſt, quod vel ipſis Ægyptiis ſacerdotibus defuerint antiqui annales fide digni, vel vero nemo illorum ex monumentis iſtis integra fide quidquam aliis retulerit. Utrum horum ſit verius, haud facile fortaſſis eſt definitu. Neque enim videtur veroſimile, defuiſſe Ægyptiis tanto in ſacerdotum numero, qui ſaltim rudi modo confecerint annales, quum apud Romanos, doctrinæ haud perinde deditos, hanc curam ſibi ſumpſiſſe Pontifices maximos uſque ad P. Mucium, ex unius M. Tullii libro, quem de Oratore inſcripſit, abunde notum eſt. Sed & Fl. Joſephus *l.* 1. *contra Apionem* affirmat, in gente Ægyptiorum publica auctoritate res geſtas quaſque memoriæ

traditas

traditas eſſe. Si tamen hoc factum, neceſſum profecto eſt, vel illos Ægyptiorum non bona fide ab omnibus eſſe ſacerdotibus conſcripta, vel vero nihil pene ex illis monumentis ad alios ſincera fide perveniſſe.

Hoc ipſum autem liquet ſole clarius, primum ex miro diſſenſu narrationum Ægyptiacarum. Etenim res gentis illius regum ex ſacerdotum ore etiam Diodorus Siculus prodidit, exſerte ſcribens *l.* I. *cap.* XLIV. *De omnibus ſacrorum librorum monumenta habent ſacerdotes, per longam a vetuſtiſſimis temporibus ſucceſſionem tradita: quanta cujusque magnitudo, qualis natura fuerit, & quid ſuo quisque tempore egerit.* Similiter Manethon Sebennita, ſacerdos Heliopolitanus, hiſtoriam ſuam (quam ab ipſo mundi initio exorſus ad Darium Codomannum perductam tribus tomis obtulit Ptolemæo Philadelpho, ceu videre eſt in Euſebii Chronicis) itidem ſibi deſcriptam ex antiquiſſimis libris eſt profeſſus. Euſebius excerpta operis daturus, ita loquitur: *Ex libris Manethonis Sebennita, qui cum temporibus Ptolemai Philadelphi ſummus ſacerdos ſacrorum eſſet, (Ægypti idolorum) eruit iſta ex columnis in Seriadica terra poſitis, ſacra, ut ait, dialecto, & hierographicis literis, notatis a Thoyt, primo Mercurio, & interpretatione verſis poſt diluvium ex Sacra lingua in Græcam per literas hieroglyphicas, & in libris ab Agathodæmone, altero Mercurio, patre Tat, in adyta Ægyptiorum ſacrorum relatis. Quæ dicavit eidem regi, ſecundo Ptolemæo, in Sothios libro ita ſcribens.* Subjungit vero Euſebius epiſtolam ad Philadelphum, in quibus ipſe inter alia dicit, ſecutum ſeſe ἱερὰ βιβλία γραφέντα ὑπὸ τȣ̃ προπάτορος Τρισμεγίςȣ Ἑρμȣ̃. Joſephus quoque *l.* I. *contra Apionem* ſemel iterumque ait, Manethonem profeſſum eſſe, ſuam hiſtoriam deſcriptam ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων. Indubie ad ſimilia monumenta provocavit in ſua Ægyptiorum Hiſtoria Chæremon ἱερογραμματεὺς & ipſe Ægyptius. Fecit idem Ptolemæus Mendeſius, utpote & ipſe ſacerdos, teſte Tatiano *orat. contra Græcos*, & Clemente Alexandrino *l.* I. *Stromat.* & ex iis Euſebio *l. X.* προπαρασκ. *cap. III.* Apionem quoque, hominem itidem ſanguine Ægyptium, ad narrationes majorum natu Ægyptiorum provocaſſe, liquet ex *l.* 2. Joſephi, quem homini iſti oppoſuit.

Veroſimile forte omnino eſt, etiam Græcos alios Ægyptiacarum Antiquitatum ſcriptores, ſaltim ſacerdotales traditiones habuiſſe pro teſtimonio ſuarum narrationum. Scripſit autem res Ægyptias Leon quidam, teſte Hygino *in Poetico Aſtronomico*, Euagoras Lyndius teſte Suida, ac Lyceas Naucratita, cujus Αἰγυπτιακά citat Athenæus *l. XIV.* ut quædam

ex Lyſimacho Alexandrino recitat Joſephus *l.* 1. *contra Apionem.*

Plerorumque porro horum pauca quidem hodie ſuperant; collata autem inter ſeſe de una eademque re, tantum diſſidii in iis deprehendere eſt, ut major eſſe non poſſit. Una Judæorum hiſtoria ſufficit pro exemplo apud Diodorum, Manethonem, Chæremonem, Ptolemæum Mendeſium, Apionem, Lyſimachum: & tamen ab his omnibus diverſa plane, veritati tamen affiniora, ex Heliopolitanorum & Memphiticorum ſacerdotum quorundam ore refert Artapanus *l.* IX. *προπαρασκ. c.* 26. apud Euſebium. Recte vero Joſephus *l.* 1. *contra Apionem*: τῆς ἀληθοῦς ἐςὶ τεκμήριον ἱςορίας, εἰ περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντες ταῦτα καὶ λέγουσιν καὶ γράφουσιν. Certe ſi quæ certa fuerint apud Ægyptios monumenta, non eam habuiſſent hiſtoriæ ſuæ patriæ diſcordiam.

Secundo confirmat hoc ipſum mirifice illud, quod de Pyramidum exſtructione, re utique ſumme digna memoratu, Ægyptii nihil certi potuerint tradere. Aperte Diodorus *cap.* 64. *De Pyramidibus nullus omnino, nec apud indigenas, nec inter ſcriptores eſt conſenſio.*

Cumprimis vero quanti ſit facienda in univerſum fides Ægyptiacæ hiſtoriæ, arguunt fabulæ ſaltim illæ (alias enim non attingam,) de diuturno per illas terras imperio Deorum & Semideorum, quas tamen ſacroſanctas creditas fuiſſe illi populo, liquet ex ejus recepta theologia, quodque non tantum Herodotus & Diodorus, ſed etiam Manethon illas in commentarios retulerint.

CAPUT XVII.

Manethonis Ægyptii hiſtoriam magna ex parte fuiſſe fabuloſam.

HÆc ſane accurate attendentibus haud difficile pronunciatu videtur, ei, quæ Pſammitichi tempora antecedit, Ægyptiorum hiſtoriæ, utpote ſolorum Ægyptiorum narrationibus nitenti, non poſſe tuto fidem adhiberi, quemcunque etiam placuerit ducem ſectari.

Scaliger, vir ſane maximus, non dubitavit quidem Manethonem præ aliis commendare; eoque dynaſtias illius Ægyptiacas omnes, ex Georgio Syncello, ſive malis, ex ipſo Julio Africano, Euſebii excerptas ſecundo Canonum Iſagogicorum libro inſeruit. *Manethoni enim huic exploratiora fuiſſe, utpote & Ægyptio & ſacerdoti, quam Herodoto, homini*

mini peregrino, & cui per malitiam Ægyptii imponere potuerunt, aut cui per lingua Ægyptiaca inſcitiam omnia ex illorum relatu aſſequi non licuit. Ita enim loquitur *l.* 3. *Canon. Iſagogicor.* 1. *pag.* 274. Verum haud ullo colligere eſt indicio, Ægyptiis ſacerdotibus fide dignam fuiſſe antiquarum rerum hiſtoriam, aut vero Manethonem tradidiſſe omnia prout acceperat. Sacerdotes illos præter meritum hiſtoriæ veteris peritia ſeſe jactitaſſe, paulo ante oſtendimus; Manethonem autem ſcriptorem fuiſſe fabuloſum, abunde conſtat ex iis, quæ unus Joſephus *l.* 1. *contra Apionem* prolixe illi objecit circa res Judæorum. Certe ridicule oſtentat ſeſe antiquiſſimis monumentis ſive Hermetis, ſive aliis, ex columnis, hieroglyphica literatura inſignitis, ante diluvium deſcriptis. Ut enim tales aliquas fuiſſe haud negemus, quid juverint hiſtoriam dynaſtiarum, quas ipſe vult a diluvio demum Ægyptiis imperaſſe? Per eſt præterea veroſimile, illud, quod Diogenes Laertius *in proœmio* ſcribit, a Vulcani Nili filio ad Alexandrum numerare Ægyptios ἐτῶν μυριάδας τεσσάρας, καὶ ὀκτακισχίλια ὀκτακόσια ἔτη ἑξήκοντα τρία, ex Manethone deſumptum eſſe, utpote cum hujus τῶν φυσικῶν ἐπιτομὴν paulo poſt idem Laertius nominatim citet teſtem. Etſi enim dynaſtiæ Manethonianæ, apud Syncellum, ad Alexandrum uſque habeant tantum annos quinquies mille trecentos ſexaginta quinque, tamen immenſum prope tempus illud attribuit Deorum imperio. Eſt autem revera omnium mendaciorum calidiſſimum: utpote quum Diodoro Siculo ſacerdotes Ægyptii ab Oſiride & Iſide ad regnum Alexandri annos numeraverint tantum plus decies mille, vel paulo minus ter & vicies mille; Herodoto autem ab imperio duodecim deorum ad Amaſim ſive Cambyſem uſque annorum quindecim millia.

Dixeris forte, Manethonem minus tamen peccare in definiendo tempore dynaſtiarum humanarum, quam Herodotum, ut qui tempori illi ad Sethonem uſque, Vulcani ſacerdotem, adſcribat trecentos quadraginta unum reges, annos autem undecim mille trecentos & quadraginta. Fateor. Peccat tamen & ipſe graviter, longiſſime ultra mundi conditi initium exporrigens δυναςείας ſuas Ægyptiacas. Nec vero juvat Manethonem ingenioſa Gerardi Joannis Voſſii V. Cl. excuſatio, quam refert *l.* 2. *Idololatr. cap.* 28. annos illos Manethonios eſſe non explicitos, ſed cum aliis concurrentes, uno ſcilicet eodemque tempore pluribus dynaſtiis Ægypto imperantibus. Nihil inquam, hoc juvat Manethonem, ut qui utique cenſuerit, annos illos omnes non collaterales eſſe, ſed ſucceſſorios, imo con-

concurrentium uno eodemque tempore dynaſtiarum vix ſemel meminerit. Certe in commemorandis regibus etiam alios ſacerdotes non cogitaſſe de illis collateralibus dynaſtiis, manifeſtum eſt etiam ex Herodoto, Diodoro, aliis. Ut taceam, ne quidem in Sacra hiſtoria Hebræorum ejus aliquod reperiri veſtigium.

CAPUT XVIII.

Quæ Herodoto Ægyptii ſacerdotes quondam de rebus ſuæ gentis narraverunt, plus habere veriſimilitudinis, quam alias aliorum Ægyptiorum narrationes.

QUod ſi quis conjecturæ locus eſt in re dubia & obſcura, malim pronunciare, Herodotum incidiſſe in ſacerdotes minus reliquis fabuloſos, quique res Ægyptias ſaltim a Seſoſtris uſque ætate ſic ſatis bene habuerint cognitas.

Etenim ſi quid veri ſubeſt famoſæ Seſoſtris expeditioni, neceſſum eſt, iſthoc nomine venire illum, qui in Sacra Hiſtoria 1. *Reg. cap. XV.* 25. audit Seſak, quod Joſepho etiam eſt obſervatum *l. IIX. Antiq. c. IV.* utpote quum unius hujus præter Nechum fiat mentio in codice illo Sacro, qui ex Ægypto moverit in Palæſtinam. Neque enim a Seſoſtri non paſſa eſt calamitatem terra illa, ſi quid veri habet hiſtoria, nec Sacri codices tantum damnum ſilentio præteriiſſent. Satis exacte autem conveniunt Seſoſtris illa tempora cum ævo Salomonis & Rehabeami, ſi Herodotum ſequamur. Numerat quippe pater ille hiſtoriæ Græcæ a Seſoſtri ad Sethonem Vulcani ſacerdotem, adeoque ad Sennacheribum, reges decem, quot ætates ſpatium annorum trecentorum circiter abſolvere facile poſſunt.

Similiter Sethonis & nomen & tempus, quod eſt apud Herodotum, cum iis, quæ *l. IV. Reg. c. XVII. v.* 4. de So, rege Ægyptiorum narrantur, cujus contra Aſſyrios opem imploraverit Hoſea rex Iſraelitarum ultimus, optime conveniunt.

Eodem tempore Sennacheribum Aſſyriorum regem non vixiſſe tantum, ſed etiam, cum in Ægyptum moviſſet, inopinata exercitus nocturna clade territum receſſiſſe, liquet ex IV *Reg.* XIIX. 2 *Paralip.* XXXII. *Eſaia* XXXVI. Ipſum vero illud nomen Sennacheribi, ut & memoria expeditionis,

nis & ſingularis cujuſdam damni, quod una nocte paſſus fuerit Aſſyrius, reperiuntur apud unum Herodotum: non Diodorum, non Manethonem, non Ægyptiarum rerum ſcriptores alios: etſi non omni ex parte veræ etiam ſint ipſæ illæ Herodoti narrationes, & peſtis illa exercitus nocturna mutaverit in murium fabulam; niſi & hoc non minus vere ſimul quam peſtis illa contigerit. Ab hoc Sennacheribo graviter paſſam eſſe Ægyptum, inter ſeſe & a rege ſuo tum diſſidentem, haud difficile liquet ex Herodoto; quæ omnia mirifice illuſtrant vaticinia Jeſaiæ *cap.* XVIII. XIX. & XX. Narraverat autem illa Sennacheribi cum Ægyptiis bella etiam in Babylonica hiſtoria Beroſus, teſte Joſepho *l. X. Antiquit. cap.* I. ubi tamen Beroſi ipſa verba exciderunt.

Quod porro itidem eſt apud Herodotum, Proteo rege Paridem cum rapta Helena, ut & poſt Menelaum in Ægyptum adveniſſe, mirifice confirmantur iis, quæ Virgilius cecinit de Ænea & Didone. Conſtat quippe ex annalibus Phœnicum, quorum excerpta nobis dedit Joſephus, a Didone Carthaginem conditam circa annum Mundi 3060. quo tempore in vivis eſſe adhuc potuiſſe Proteum, alterum illum a Seſoſtri, non poteſt dubitari. Certe ſi quod veri ineſt illi Virgiliano carmini, circa iſthæc demum tempora Ilii excidium contigit: quod Herodoto ipſi, viro utique magni judicii, & antiquitatum ſuæ gentis peritiſſimo, itidem placuiſſe manifeſtum eſt. Idem ſane viſum eſt illis, qui in regis Ramiſis ætatem Trojæ ἅλωσιν retulerunt, teſte Plinio *l.* XXXVI. *c.* 8. Eſt enim Ramiſes plane ille Ramſinitus, qui Herodoto eſt ſucceſſor Protei. Imo non aliud videtur & Theopompo creditum, dum Homerum voluit vixiſſe Olympiade XXII: ducentos enim circiter annos vulgo poſt Trojæ cladem exiſtimatur poeta ille claruiſſe.

Ceterum quæ ante Seſoſtrem contigerunt, videntur Herodotei illi Ægyptiorum ſacerdotes ignoraſſe, eoque tantum tegendæ inſcitiæ ſuæ dixiſſe, omnes Seſoſtris anteceſſores nullum memoratu dignum facinus commiſiſſe. Cui enim fiet veriſimile, trecentos & triginta reges inglorie duxiſſe vitam per annos plusquam decem mille? Memorabile tamen, quod Pharaonis vox, ex eorum relatione, apud unum Herodotum quodammodo ſit conſervata, dum traditur in regum ſucceſſione Piromin Piromi ſemper ſucceſſiſſe; eſt autem Piromin idem quod Græce καλοκαγαθόν. Ex Herodoto ſane videtur idem hauſiſſe Syneſius *l.* I. *de providentia.*

Quos Diodorus Siculus conſuluit ſacerdotes, a vero plus quam Herodoteos illos abiiſſe, vel una doceat hiſtoria regum a Seſoſtri vel Seſo-

ǫſi uſque ad Pſammitichum, quæ legitur a *cap.* 53 uſque ad 66. Tempora certe cum Sacra hiſtoria omnino nihil habent affinitatis. Ne quidem illa, quæ a Pſammiticho uſque ad Amaſis excidium & Perſarum regnum habet Diodorus, ita cum Sacris conveniunt, atque Herodotea, utpote quæ Nechi regis nec verbulo meminerint. Taceo nunc illa portentoſa mendacia: *Imperarunt, ut quidam ex ipſis fabulantur, initio in Ægypto Dii & Heroes annos paulo minus octies & decies mille, ultimusque rex fuit Horus, Iſide natus. Ab hominibus autem regnatum per quindecim ferme millia annorum ad centeſimam uſque octogeſimam Olympiadem, qua nos Ægyptum acceſſimus.* Scripſerat vero Diodorus *cap.* XXIII: *Annos ab Oſiride & Iſide numerant ad Alexandri regnum plus decies mille, vel ut nonnulli ſcribunt, paulo minus ter & vicies mille.* Item *cap.* XXVI. *Sacerdotes Ægyptiorum, facta ſupputatione temporum, a regno Solis ad Alexandri tranſitum in Aſiam annorum XXIII millia circiter colligunt.* Item illud *cap.* LXIX: *ultra quater mille & ſeptingentos reges indigenas Ægyptum gubernaſſe.*

Res Ægyptiorum a Pſammiticho uſque exactius tradi ab Herodoto, quam a Manethone, ipſemet Joſephus Scaliger coactus eſt fateri: eoque etſi in XXV. dynaſtiis Manethonem, in vigeſima ſexta tamen Herodotum ſequitur, *quod conſentanea Hiſtoriæ Biblicæ ſcribat.* Videatur *l.* III. *Canon. Iſagogicor. pag.* 333. Et vero ſecundum meam computationem primus Nabuchodonoſaris fuerit etiam primus Pſammitichi, ſi Manethonem ſequaris: debebat autem incidere in aliquem annum Nechi regis. Si in his autem major fides habenda Herodoto quam Manethoni, cur, amabo, in aliis prætulerimus hujus fidem, ductu Scaligeri, optimo Herodoto?

Porro nec anteriora tempora ſi ſpectemus, aliquis juxta Manethonem vixit Ægyptiorum rex ætate Hoſeæ regis, cujus nomen alludat ad So, in Sacris laudatum, ſive illum dynaſtiarum catalogum ſequamur, quem recitat Euſebius, ſive quem pro arbitratu interpolavit Scaliger. Nec enim veroſimile eſt, quod ille ait, Bocchorim So Judæis audiiſſe quod eſſet Saites: ne dicam Hebræis *Soan*, quæ vox affiniſſima poſſit videri, eſſe Tanin, Saim autem iiſdem eſſe Sin, ut ſane perpetuo haſce voces interpretantur LXX Seniores, Ægypti regionum gnari. Aliqua convenientia quidem eſt vocum Τάρακος apud Euſebium, & Tiraka Æthiopis apud Jeſaiam *cap.* XXXVII. Sed tempora non conveniunt, utpote quum ille Æthiops vixerit quo tempore in Ægyptum movit Sennacheribus; Tarakos autem Manethonis quinquaginta demum poſt annis. Nec eſt

ſatis

ſatis conſentaneum hiſtoriæ Sacræ, Tirakum rerum fuiſſe potitum per Ægyptum; videtur enim potius ſuppetias voluiſſe ferre Ægyptio regi, idem forte cum eo, quem Megaſthenes apud Strabonem *l.* 35. memorat Tiarkonem Æthiopem, qui expeditione ſuſcepta ad Herculis uſque columnas pervenerit.

Ad hoc juxta Manethonem Salomonis & Rehabeami ætate non vixit Seſoſtris, aut aliquis expeditione in Palæſtinam facta clarus, imo non vixit aliquis, cui, quæ fuit nominis affinitas cum Seſak, Sacris literis memorato.

Porro quæ de Paſtorum & Judæorum ex Ægypto in Palæſtinam tranſitu ex Manethone refert Joſephus, illa utique a Sacris hiſtoriis abſunt quam longiſſime. Vanitatem quoque eorum omnium accurate oſtendit Joſephus *l.* 1. *contra Apionem*. Non convenire præterea cum Aſſyriorum etiam hiſtoria id, quod ibi legitur de Aſſyriorum jam tum metuenda potentia, ex ſupra dictis eſt clariſſimum: quibus oſtendimus, non fuiſſe illud imperium magnæ amplitudinis, niſi ultimis pene temporibus; certe non iis, quibus Hycſos aut Judæos vult ex Ægypto migraſſe Manethos. Taceo complura alia.

Certe nihil eſt, cur Manethoni plus fidei debeas quam Herodoto, quantumvis monumentorum antiquorum lectione ſeſe jactitaverit, vel genere Ægyptius fuerit, & dignitate ſacerdos. Enimvero omne illud ſacerdotum genus nulla polluiſſe ſolida doctrina, ſed vanitate laboraſſe quam maxime, & turpibus mendaciis affectaſſe ſcientiæ opinionem in vulgus, liquido alias demonſtramus.

Alios Ægyptiarum rerum ſcriptores non eſt pretium operæ cum Herodoto contendere, utpote quum nemo ſuperſit, a quo multa hujus argumenti liceat petere, quæ in contentionem mereantur venire. Sed &, qui inter eos celeberrimus eſt, ſimulque & ipſemet fuit ἱερογραμματεὺς & domo Ægyptius, Chæremon ejus & inſcitia & arrogantia, illis eſt coloribus depicta a Strabone *l.* XVII. ut turpe fuerit cum iis Herodotum committere. Unum Artapanum miror, qui nactus ſit illa de Judæorum ex Ægypto migratione vero maxime omnium affinia, quæ Clemens Alexandrinus recitat *l.* 1. *Stromat.* & poſt illum Euſebius. Certe ſi illa accepit a ſacerdotibus, deprompta ex monumentis antiquis quibuſdam, illa Heliopolitanorum non potuerint ſatis laudari. Sed vereor ne ſint recentius conficta.

CAPUT XIX.

Diagramma plerorumque eorum, quæ de dynaſtiarum temporibus ſunt diſputata.

QUæ hactenus diſputavimus clariſſima fuerint, ſi oculis ipſis in tabula exponantur. Univerſa tamen ita exhibere operoſum eſt & inutile: eoque fortaſſe ſufficit, ſi duntaxat a Medorum uſque primordiis ad extrema regni priſci Ægyptiaci, quando illud juris factum eſt Perſici, proponantur in medium: utpote cum illo temporis ſpatio pleraque memoratu digna, quæ quidem nos tetigimus hac diſquiſitione, contigerint.

Igitur eſto quaſi pro norma, præcipua quidem periodus Juliana, ſubtile illud Joſephi Scaligeri inventum, ſecundaria vero Æra Nabonaſſaræa, epocha hujus alligata ad annum periodi Julianæ 3967. prout non Scaligero tantum ejusque aſſeclis, ſed & ipſi Dionyſio Petavio viſum eſt.

Ponatur porro, primum Cyri annum Perſicum eſſe periodi Julianæ 4154. Nabonaſſaræum 188. Sane ut ita ponamus, jubent nos veteres Græcorum hiſtoriæ, quæ annum illum unanimi conſenſu nectunt cum anno 1 Olympiadis quinquageſimæ quintæ, ceu fatentur etiam recentiores, interque eos ipſi principes Chronologicæ rei, Scaliger & Petavius. Atqui initium Olympiadum incidit in annum periodi Julianæ 3938. quemadmodum operoſe poſt Scaligerum etiam Petavius demonſtravit *l. 9. doctr. Temp. c. 37. & ſeq.* Itaque non poteſt non primus quinquageſimæ quintæ Olympiadis eſſe ejusdem periodi 4154. Hoc autem poſito Cyri primordio, quum illud ſit cardinis loco in ſupputationibus rerum Medicarum, Ægyptiarum aliarumque patebit veritatis noſtri diagrammatis. Haud me latet, ſi Canoni Mathematico ſit fidendum, uno anno ſerius, nempe 4155. cœpiſſe Cyrum, idque recte a Scaligero, Petavio & aliis eſſe obſervatum. Sed quare illius debeat prævalere auctoritas, non video. Quod ſi tamen cui tanti eſt, per me licet, illam ſequatur. Fuerint vero ita Medorum etiam Ægyptiorumque tempora uno anno ſerius locanda, adeoque initium regni Medici cum anno 3999. Pſammitichi cum 4044. connectenda. Qua in re nihil eſt incommodi.

Extra controverſiam denique nunc collocabimus: annum Ezechiæ XI. eſſe periodi Julianæ 3994. Nabonaſſaræum 28. ſequuti hac in re variis

de

de cauſis ſupputationem illam alteram temporum Judaicorum, quam Scaligerianæ adjunxit Helvicus. Non repugnabimus tamen multum, ſi quis biennio ſerius velit illa Judaica tempora cum aliis ſupputare, obſervata etiam in hoc ipſo Canonis Mathematici fide, ut cui primus Babylonius Cyri annus eſt Nabonaſſaræus 210. ultimus Nabonidi 209. quem ultimum eſſe ſeptuagenariæ captivitatis Judæorum, nos demonſtravimus. Neque vero, quæ nos diſputavimus, quidquam detrimenti accipiunt, & licet hoc malis: utpote quum etiam ita inciderit defectio Medorum in tempora illius divinæ cladis Aſſyriorum & mortis Sennacheribi; imo ſic a regum Babyloniorum annis in Canone Mathematico notatis biennio minus diſſentiamus. Sequimur vero illum Canonem & nos in regibus Babyloniis, uſque ad Nabopolaſſarem, quoad licet, tantum ob defectum meliorum certiorumque. Deinceps nimirum omnino abeundum eſſe ab illo, jam domonſtravimus.

Ceterum hiſce præmonitis, licet jam diagramma ipſum proponere.

Jul.	Nab.	Reg. Jud.		Reg. Aſſyr.	Reg. Babyl.		Reg. Med.		Reg. Ægypt.
3994	28	11		Aſſyriorum	2	Mardokem-			
3995	29	12	Eze-	res maximè florent.	3	pad. ſive			Setho Vul-
3996	30	13	chias.	Sennache-	4	Merodach			cani ſacerdos
3997	31	14		ribi exerci-	5	Baladan.		Medi defi-	ſive So.
3998	32	15		tus perit &	6		1	ciunt ab	
3999	33	16		ipſe occidi- tur: ſucce-	7		2	Aſſyriis,	
4000	34	17		dente filio	8		3	& primis	
4001	35	18		Aſſarhad-	9		4	ſex annis	
4002	36	19		don ſive Sar-	10		5	degunt	
4003	37	20		danapalo.	11		6	ſine rege.	
4004	38	21			12		1	Dejoces.	
4005	39	22			1	Arcia-	2		
4006	40	23			2	nus.	3		
4007	41	24			3		4		
4008	42	25			4		5		
4009	43	26			5		6		
4010	44	27			1	Interre-	7		
4011	45	28			2	gnum I.	8		
4012	46	29				Belibus.	9		
4013	47	1			2		10		
4014	48	2	Manaſ-	Ninus qui-	3		11		
4015	49	3	ſes	dam rex poſt	1	Apro-	12		Duodecim
4016	50	4		Sardanapa- lum memo-	2	nadius.	13		reges circa
4017	51	5		ratus Caſto-	3		14		hæc tempo-
4018	52	6		ri Rhodio.	4		15		ra Ægypto
4019	53	7			5		16		inter ſeſe di-
4020	54	8			6		17		viſæ impe-
4021	55	9			1	Rigebelus.	18		rant.
4022	56	10			1	Meſeſſi-	19		
4023	57	11			2	mordacus.	20		

Jul.	*Nab.*	*Reg. Jud.*	*Reges Aſſyrior.*	*Reg. Babyl.*	*Reg. Med.*	*Reg. Ægypt.*
4024	58	12		3	21	
4025	59	13		4	22	
4026	60	14	Aſſyrii Manaſſen	1 Interre-	23	
4027	61	15	bello victum Ba-	2 gnum II.	24	
4028	62	16	bylonem dedu-	3	25	
4029	63	17	cunt captivum,	4	26	
4030	64	18	eoque & Baby-	5	27	
4031	65	19	loniæ & Syriæ	6	28	
4032	66	20	omni adhuc im-	7	29	
4033	67	21	perant.	8	30	
4034	68	22		1 Aſſara-	31	
4035	69	23		2 dinus.	32	
4036	70	24		3	33	
4037	71	25		4	34	
4038	72	26		5	35	
4039	73	27		6	36	
4040	74	28		7	37	
4041	75	29		8	38	
4042	76	30		9	39	Pſammiti-
4043	77	31		10	40	1 chus.
4044	78	32		11	41	2
4045	79	33		12	42	3
4046	80	34		13	43	4
4047	81	35		1 Saoſdu-	44	5
4048	82	36		2 cheus.	45	6
4049	83	37		3	46	7
4050	84	38		4	47	8
4051	85	39		5	48	9
4052	86	40		6	49	10
4053	87	41		7	50	11

P. Jul.	Nab.	Reg. Jud.	Reg. Aſſyr.	Reg. Babyl.	Reg. Med.	Reg. Æg.
4054	88	42		8	51	12
4055	89	43		9	52	13
4056	90	44		10	53	14
4057	91	45		11	1 Phraor-	15
4058	92	46		12	2 tes.	16
4059	93	47		13	3	17
4060	94	48		14	4	18
4061	95	49		15	5	19
4062	96	50		16	6	20
4063	97	51		17	7	21
4064	98	52		18	8	22
4065	99	53		19	9	23
4066	100	54		20	10	24
4067	101	55		1 Chynila-	11	25
4068	102	1 Ammon.		2 danus.	12	26
4069	103	2		3	13	27
4070	104	1 Ioſias.	Zophonias exitium Nini prædicit.	4	14	28
4071	105	2		5	15	29
4072	106	3		6	16	30
4073	107	4		7	17	31
4074	108	5		8	18	32
4075	109	6	Aſſyrii rege Nabuchodonoſore Phraortem Medum cum exercitus magna parte occidunt & Holoferno duce Syriam & Ciliciam recuperant.	9	19	33
4076	110	7		10	20	34
4077	111	8		11	21	35
4078	112	9		12	22	36
4079	113	10		13	1 Cyaxa-	37
4080	114	11		14	2 res.	38
4081	115	12		15	3 Scythas	39
4082	116	13		16	4 devicto	40
4083	117	14		1 Nabopolaſſar. 17	5 Cyaxare	41

per Aſiam dominantur annos viginti.

P.Jul.	Nab.	Reg. Jud.		Reg. Aſſyrior.		Reg. Babyl.		Reg. Med.	Reg. Ægypt.
4084	118	15				2	18	6	42
4085	119	16				3	19	7	43
4086	120	17				4	20	8	44
4087	121	18				5	21	9	45
4088	122	19				6	22	10	46
4089	123	20				7		11	47
4090	124	21				8		12	48
4091	125	22				9		13	49
4092	126	23				10		14	50
4093	127	24				11		15	51
4094	128	25				12		16	52
4095	129	26				13		17	53
4096	130	27				14		18	54
4097	131	28				15		19	1 Necos.
4098	132	29				16		20	2
4099	133	30		Aſſyriis uſque		17		21	3
4100	134	31		ad Euphratem		18		22	4
4101	135	1 Jojakim.		omnia eripi-		19		23	5
4102	136	2		unt Ægyptii,		20		24	6
4103	137	3		& his viciſſim.		21		25	7
4104	138	4	Jechonias captivus ducitur Babylonem ibique in cuſtodia detinetur uſque in annum 37.	Babylonii	1	1 Nebucad-		26	8
4105	139	5		etiam ipſi	2	2 nezar.		27	9
4106	140	6		deficien-	3	3		28	10
4107	141	7		tes.	4	4		29	11
4108	142	8			5	5		30	12
4109	143	9			6	6		31	13
4110	144	10		Circa hæc	7	7		32	14
4111	145	11	1	tempora	8	8		33	15
4112	146	1 Zede-	2	Ninus ipſa	9	9		34	16
4113	147	2 kias.	3	deſtruitur.	10	10		35	1 Pſammis.

P. Jul.	Nab.	Reges Juda.		Ca	Reg. Babylon.	Reg. Med.	Reg. Ægypt.
4114	148	3	4	11	11	36	2
4115	149	4	5	12	12	37	3
4116	150	5	6	13	13	38	4
4117	151	6	7	14	14	39	5
4118	152	7	8	15	15	40	6
4119	153	8	9	16	16	1 Aſtyages	1 Apries.
4120	154	9	10	17	17	2	2
4121	155	10	11	18	18	3	3
4122	156	11	12	19	19	4	4
4123	157		13	20	20	5	5
4124	158		14	21	21	6	6
4125	159		15	22	22	7	7
4126	160		16	23	23	8	8
4127	161		17	24	24	9	9
4128	162		18	25	25	10	10
4129	163		19	26	26	11	11
4130	164		20	27	27	12	12
4131	165		21	28	28	13	13
4132	166		22	29	29	14	14
4133	167		23	30	30	15	15
4134	168		24	31	31	16	16
4135	169		25	32	32	17	17
4136	170		26	33	33	18	18
4137	171		27	34	34	19	19
4138	172		28	35	35	20	20
4139	173		29	36	36	21	21
4140	174		30	37	37	22	22
4141	175		31	38	38	23	23
4142	176		32	39	39	24	24
4143	177		33	40	40	25	25

P.Jul.	Nab.	Reg. Jud.	Ca.	Reges Babylon.	Reges Med.	Reg. Ægypt.
4144	178	34	41	41	26	1 Amaſis.
4145	179	35	42	42	27	2
4146	180	36	43	43	28	3
4147	181	37	44	1 Euvilmero-	29	4
4148	182	Jechonias	45	2 dach ſive	30	5
4149	183	ſolvitur	46	3 Belſaſar.	31	6
4150	184	carcere.	47	4	32	7
4151	185		48	5 Niriglisſo-	33	8
4152	186		49	1 roor ſive Da-	34	9
5153	187		50	2 rius Medus.	35	10
					Regn. Perſ.	
4154	188		51	3	1 Cyrus.	11
4155	189		52	4	2	12
4156	190		53	Laboſoroar-	3	13
4157	191		54	1 dochus 9	4	14
4158	192		55	2 menſes	5	15
4159	193		56	3 Nabonidus.	6	16
4160	194		57	4	7	17
4161	195		58	5	8	18
4162	196		59	6	9	19
4163	197		60	7	10	20
4164	198		61	8	11	21
4165	199		62	9	12	22
4166	200		63	10	13	23
4167	201		64	11	14	24
4168	202		65	12	15	25
4169	203		66	13	16	26
4170	204		67	14	17	27
4171	205		68	15	18	28
4172	206		69	16	19	29
4173	207		70	17	20	30

P. Jul	*Nab.*	*Capt. Bab.*		*Reges Babylonior.*	*Regn. Perſ.*		*Reg. Ægypt.*
4174	208	Captivi-	1	Cyrus incipit	21		31
4175	209	tas ſolvi-	2	Babyloniis	22		32
4176	210	tur.	3	regnare, adeo-	23		33
4177	211		4	que & Judæis	24		34
4178	212		5	qui hactenus	25		35
4179	213		6	ſervierant Ba-	26		36
4180	214		7	byloniis.	27		37
4181	215		8		28		38
4182	216		9		29		39
4183	217		10		30		40
4184	218				1	Cambyſes	41
4185	219				2		42
4186	220				3		43
4187	221				4		44
4188	222				5		Pſammenit.
4189	223				6		m. 6.
4190	224				7		
4191	225					menſ. 5.	
4292	226						
4193	227						

JOHANNIS JÖNSENII, HOLS.

DE

SPARTIS

aliiſque nonnullis

EPISTOLA,

AD

MARQUARDUM GUDEN, HOLSATUM.

Accedit

EJUSDEM

DE ORDINE LIBRORUM

ARISTOTELIS

FRAGMENTUM.

Viro Magnifico, Ampliſſimo, Excellentiſſimo

D. THOMÆ REINESIO,

Phil. & Med. D. Reipubl. Altenburgenſis Medico ac Phyſ. Ordinario, ut & Proto-Conſuli ejuſdem graviſſimo,

Omnium Antiquitatum, omnis Eruditionis Soſpitatori, Conſervatori maximo, fortiſſimo, vapulantis Literaturæ Vindici, Patrono ſuo Magno S. D.

LIterarum Fata, Vir Ampliſſime, qui curioſius paulo contemplantur, quemadmodum imperiorum, ſic maximam illarum etiam varietatem, & quasdam ſemper definitas quaſi fuiße converſiones, abſque motu animi aut commiſeratione vix deprehendent. Sæculum jam eſt, & quod excurrit, quo paulatim nobis Semones quidam, ac divini Heroes jure quaſi poſtliminii humaniores illas reducebant, reductas omnes & ſinguli communi applauſu excipiebant liberaliter. Nemo erat tum temporis renaſcentibus illis adeo aut infeſtus, ut ſupprimere, aut invidus, ut lancinare potius, quam juvare vellet; nullus inveniebatur eruditorum, qui non ſua ſponte culturæ huic manum commodabat, atque operam. Propullulabant ex hoc ſemine in Eccleſia, forique viridariis varii fructus, & ſingulæ fere regiones ſingulos in hanc vineam producebant cultores. Ubique exſtabat maximus ingeniorum præclarorum proventus, oriebantur ubique, de quibus non parum exſpectare ſubſidii literaria res poterat. Ea ſolum ætate quantos nobis dederit literarum vindices, quantos ſuo ipſa ſinu ſuſtentaverit unica humanitatum mater ac nutrix Batavia, quantos Britannia, nemo eſt in ſapientia ſæculari adeo hoſpes, qui ignoret. Senſim nimirum creſcebant, & feliciter adeo, ut ſub initio hujus ſæculi de novo quaſi matureſcentes, jam cum temporum augmento ſuum illæ decrementum, ſuam iterum minitentur everſionem. Tanta ut omnium rerum, ſic literarum etiam ſemper fuit viciſſitudo, ſic commutantur omnia, & nihil intra orbem Lunæ eſt firmum! Quæ aliquot jam ſæcula exulantes ſummo cum labore revocabantur, quæ paſſim colebantur nuper elegantiores Muſæ, algere denuo incipiunt, jamque ſordent, & pedetentim ad interitum delabuntur. Cauſam hujus rei qui æquiori perpendet lance, partim inde ejus diducet rationem, quod alii præconcepta jam opinione ſuſque deque literarum habeant majeſtatem, aut pror-

prorſus ignorent, partim quod alii, ſi non ignorant, domeſtica tamen impe-
diantur egeſtate, quo in ſtudiis, quem intendebant ſcopum, minus queant
feliciter attingere. Etenim cum interdum judicia quodammodo magna-
tum, ac voluntatem literæ ſequantur, non eadem vero ſemper apud omnes
earum eſt æſtimatio, permultis inde vegeti etiam, ac ſupra vulgus ingenii
non raro accidit, ut facultatibus, & patrocinio, tanquam remis &
velo deſtituti, in medio ſtudiorum curſu naufragium patiantur eruditionis.
Scilicet ſolus in hoc Oceano, ut ubique etiam quiſquis habet nummos ſe-
cura navigat aura, ex Arbitri illius arbitrio. Tantam, proh dolor, ha- Petron. Satyr. p. m. 63.
bet fortuna vim, tantum etiam in literas imperium! Ipſa eſt, quæ ſæ-
pe multis ad eximiam laudem contendentibus transverſa incurrit: ſæpe
ſtudia debilitat, ſæpe moratur induſtriam, ut veriſſimum ſit illud Ora-
toris: Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδέν ἐστι γίνεσθαι τῶν δεόντων. Hæc Demoſth. Olynth. I.
ergo lues cum longius quotidie ſerpat, & qui ut poterant maxime, ita
maxime debebant, literis parum ſubveniunt, veniam merentur aliqualem,
& ferendi æquius ſunt illi, qui ob curtam nimis ſupellectilem vulgari
more ad vitæ neceſſaria ſuas dirigunt actiones. Sed illos quis ferret ali-
os, quis illorum ignoſceret malitiæ, qui, dum in tuto jam collocarunt for-
tunas, majoris lucri cupiditate, atque ambitione quadam afflati ex igno-
rantia literas aut contemnunt, aut Andabatarum more bellum illis infe-
runt otioſum. Actum hic agere, & cum ſordidis illis in arenam deſcen-
dere, meum quidem hac vice non erit; fallor omnino, aut invenient ali-
bi, quæ illis erunt ἀλγηδόνες ὀφθαλμῶν, & ubi debitas temeritatis ſuæ
perſolvent pœnas. Sed communis hæc noſtri temporis videtur tempeſtas,
ut plurimi, cum ſub literarum nomine Grammaticorum ſolummodo rudi-
menta perperam intelligant, vix ipſi paulum ultra primas literas progreſ-
ſi, de tota meliori literatura nimis audacter ferant judicium, eamque Quinct. l. I. c. 2.
quaſi inanem, & otioſam ubique conentur traducere: quantum vero in
hoc deerrent, quam brevibus humaniora hæc ſtudia, quæ reconditis in
artibus, atque in varietate quadam literarum verſantur, quam anguſtis coar- Cic. l. I. de Orat.
ctent finibus, iis, quibus ex meliori luto ſunt præcordia, ſatis cognitum eſt, ac
perſpectum. Etenim quis eorum ab iſtis hominibus fama aliquid vidit, & luce
dignum? Parturiunt magna, fateor, ſed ſi recte aſſequor, parva pariunt,
pariunt ἐφήμερα, quæ naturæ beneficio facile hoc conſequuntur, ut cum ſole
oriantur, & occidant. Fremant igitur, indignentur, nugas eructent &
offucias, qui aut nunquam, aut in tranſitu ſaltem, tanquam canes Ni-
lum, hæc deguſtarunt ſtudia, adhuc tamen tantum abeſt, ut aliquid inde
lite-

literarum gloria decedat, ut earum etiam majeſtas hoc ipſo felicius multo augeatur. Alia longe, & divinior veterum mens fuit, alia de rebus hiſce opinio. Athenis ſolitos convenire eruditos, & præmium ſolvendæ quæſtionis ſtatuiſſe, Agellius auctor eſt: in quo quidem conventu quærebatur, *inquit*, res hujuſcemodi, aut ſententia poetæ veteris obſcura, aut hiſtoriæ antiquioris requiſitio. *Auguſtum etiam, ex Nepote diſcimus, cum Attico ſuo tanta humaniores illas coluiſſe induſtria, ut* nullus dies temere interceſſerit, quo non ad eum ſcriberet, quo non aliquid de antiquitate ab eo requireret, modo aliquam quæſtionem poeticam ei proponeret. *Eo igitur veterum more etiam (quod præfiſcini dixerim) inter alia ego delectatus, cum ſuperiori anno de Piccarti Spartiatis inter legendum ſubortus quidam mihi eſſet ſcrupulus, neque hunc tum temporis qui eximeret, æque ſtatim ad manus haberem, confugiendum alio, & Præclariſſimi Viri Dn. Joh. Jonſenii, quem olim in his aliisque ſtudiis feliciſſimum ſecutus fueram anteambulonem, auxilium iterata vice huc ſtatui advocandum. Neque in hoc difficilem ſeſe præbuit literarum fautor, ſed qua ejus eſt in me animi propenſio, qua humanitas, commode ita reſpondit & eleganter, ut non meo ſolum deſiderio abunde ſatisfaceret, ſed inter ſacrum etiam & ſaxum hærentem hactenus dubia omni liberaret opinione. Gaudebam inde, & in ſinu quaſi mihi de ſolida gratulabar enodatione, in qua etiam, cum non parum ex intimis veneranda Antiquitatis penetralibus eruiſſet feliciter, nolui invidus ſupprimere, ſed egi cum illo, ut permiſſu ejus publicæ luci exponerem, & ipſo præeunte primum futuri favoris vadum minori tentarem periculo. Tali itaque animo quamvis ſuſceperim editionem, & in ipſa nihil mihi antiquius, nihil æque fuerit curæ, ac literarum ſubvenire commodis; quoniam tamen ſæculum hoc ad obtrectandum nimis videbam proclive, ſufflaminavi, fateor, & usque eo curſum inhibui editionis, ut de tuto illi proſpicerem loco & fautore. Igitur cum diu ſatis mecum rem animo diligentius expendiſſem, in anguſto hoc chartarum ſpatio non reddendam mihi fore exiſtimo rationem, aut apud Te, REINESI Ampliſſime, aut alios in literato orbe præſtantes viros, qui Te norunt, cur ex aliis Te præcipue ſelegerim, & ſtupendo nominis tui ſplendore hanc illuminare Epiſtolam fuerim perſuaſus. Tu nimirum inter multos primus occurrebas, ſub cujus patrocinio, tanquam umbone quodam, medios per hoſtes iret tutiſſima; Te eum inveni, qui malevolis non ſolum ſummo exiſtis terrori, ſed tanta etiam apud eruditos es auctoritatis, ut una omnium vox, unus de tua laude ſit conſenſus. Ipſe enim in Te*

Noct. Att. l. 22. c. 2.

C. Nepos in vita Attici.

Te aliorum oculos exactiſſima tot linguarum cognitione, tot rerum ſcientia, tot ſcientiarum concurſu jam tenuiſti dudum defixos; commemorant alii exaſciatam in ſcriptis eruditionem; virtutem alii laudant, & vigilias; alii ſtudium mirantur, & quod ingraveſcente jam ætate moroſiſſima etiam Orientis puncta, atque apices nullam induſtriæ tuæ moram injiciant, obſtupeſcunt. Ego vero, quoniam palponem agere nunquam conſtitui, ne tuæ etiam modeſtiæ nimis videar moleſtus, omnia hæc, & meritis tuis longe minora, tacita veneratione lubens tranſeo, ſed inde tamen, cum hi ipſi, quibus recte judicandi facultatem non adimit invidia, principatum in literis Tibi deferant omnes, majori adhuc accenſus ſum cupiditate, &, ut firmo mihi ſtandum foret judicio, Te potiſſimum huc advocavi judicem, qui ſuo literas æſtimare noris pretio. Sic Varronem legimus, quos de ſingulis fere Grammaticæ partibus ſcripſit libros, Ciceronis conſecraſſe nomini, & ex Tranquillo patet, ipſum etiam Cæſarem duos, quos de Analogia edidit, eidem inſcripſiſſe Tullio, tanquam illi, qui iis caperetur, recteque de hujusmodi judicare poſſet. Sueton. l. 1. c. 56 *Horum ego legere veſtigia quamvis jam dudum conſtituiſſem, ipſe tamen mihi initio nimis audax, & frontis quaſi videbar expers, quod Te, virum majoribus intentum, graviſſimarum rerum curam ſuſtinentem, inani verborum genere obſtreperem. Non diffitebor, revocabat aliquotiens ratio, & habendam mihi cum dignitatis tuæ, tum modeſtiæ meæ rationem intelligebam: recepi tamen tandem animum, tuæ confiſus humanitati, quâ ad illud, quod jam meditabar, ſummo etiam jure me tenebas obſtrictum. Etenim cum tempore jam abhinc ſemeſtri ad urbem veſtram nominis tui magnitudo me quoque alliceret, ut quod in ſcriptis abſens mirabar, colere præſens liceret, & intueri, non me excepiſti ſolum humaniſſime, ſed ſolide quoque ad quæſita reſpondiſti, & ſingulari humanitate accuratiſſimi de Deo Endovellico Tractatus, quem diu quæſitum nuſpiam invenirem, ſex me donaſti exemplaribus. Quam quidem raram ſane liberalitatem, ut hac vice aliquo ſaltem, impari licet, & non meo reſtituam munere, hanc, Vir Summe, benevole a nobis accipe Epiſtolam, accipe eam, quæ dum in medio ipſa eſt, me vel præcone, vel proxeneta non indiget. Scio equidem placebit ſtudium Auctoris, & induſtria, quod ſi meam quoque in his qualemcunque operam, & voluntatem non omnino improbabis, ſed ulterius adhuc Te ſtudiis meis novum intellexero fautorem, diligentius poſthac omnem movebo lapidem, ut primo quoque tempore propriis viribus aliquod erigam meæ in Te obſervantiæ*

 monu-

monumentum. Deum interim ſupplex, ut Literaria Reipubl. quæ non ita pridem in Academia noſtra maximo, & fatali quidem damno incomparabile Virorum Par amiſit, Te cum aliis diu ſalvum velit & ſuperſtitem. Quod ex animo vovebam Athenis Salanis, CIↃ IↃC. LV. Eidib. Septemb.

Excellentiſſimæ Amplit. & Magnificent.
Tuæ æternum cliens, & cultor,

MARQUARDUS Gude.

S. & OFFICIA.

ACcepi tandem Epiſtolam tuam ſcite, & literate perſcriptam, quæ deſiderium ſui mire explevit, ita amoris, humanitatis, & diligentiæ plena eſt! In hoc autem tui ſimillimus manes, quod non verbis modo ſuaviſſimis meum legentis animum paſcis, ſed varia inſuper, & ſingulari inprimis eruditione ſtudium tuum, & diſcendi cupiditatem ſignificas. Rogas inter alia, ut quid ſibi velit *Spartiatarum lancea*, (cujus Piccart. *Obſerv. Hiſtor. Polit. Decad.* 1. *cap.* 7. meminiſſe, ſed parum de ea ab aliis dictum inveniri, ſcribis) quidque de illa *lancea* Veteres ſenſerint, & qui illi fuerint *Spartiatæ*, explicem, atque doceam. Utinam is ſim, quem me eſſe credis, qui huic quæſtioni ſolvendæ par ſit! Sed affectum tuum reſpicio, qui me ſtudiis tuis minime defuturum haut falſo tibi perſuaſiſti. Igitur accipe, quæ amica manus per occupationes ſcholaſticas, excerpere & huc congerere potuit. Piccartus loco quem citas hæc habet: *Gregorius Nazianzenus in inſigni Epiſtola ad Themiſtium Euphraden:* (Σπαρτιάτας, inquit, ἡ λόγχη γνωρίζει, ὦμος τοὺς Πελοπίδας, τὸν μέγαν Θεμίστιον λόγοι. Spartiatas ut lancea, ut Pelopidas humerus; ita magnum Themiſtium erudita prodit facundia.) *De Spartiatis quod dicit Nazianzenus, accepit ab Ariſtotele procul dubio: cujus hæc ſunt in libro* de Poet. *verba.* Signa ingenita aliqua, uti lancea, quam Terrigenæ geſtare ſolent. *Statim enim ubi ex terra prodibant, lanceati erant.* Hæc Piccartus. Nunc addo mea, ex *commentario meo de Cadmo*, atque *Thebarum origine* excerpta. *Cadmus Agenoris filius, Phœnix, rapta a Jove, bovem ſive Taurum mentito, Europa ſorore ſua, a patre eam quæſitum,*

ſitum, & repetitum miſſus, & non niſi inventa illa redire juſſus, in Græciam tandem venit, ubi longa inquiſitione defeſſus, Delphicum conſulit Apollinem, qui ipſi aliam bovem monſtratum iri reſpondit, eamque ſequendam, & ubi hæc ambulando defeſſa procubuerit, ibi urbem condendam. (Habes hæc apud Apollodorum lib. 3. Bibl. *Diodor. Sic.* l. 4. Bibl. cap. 2. *Ovid.* l. 3. Metam fab. 1. *Nonnum* l. 4. Dionyſ.) *Accepto hoc reſponſo, Cadmus antrum fatidicum egreſſus, prope templum bovem quandam vidit, quæ inde Cyrrhæa juvenca dicitur Statio.* Campus *enim* Cyrrhæus templo Delphico ſubjacet, ut uno aſpectu totus proſpiciatur, *teſte Æſchine* Orat. in Cteſiphontem. *Bos tandem longo itinere feſſa, in Bœotia humi procumbit, locumque quietis Bœotii Pauſaniæ ætate adhuc oſtenderunt, ubi ara etiam Minervæ ſub dio erecta fuit. Cadmus peregrinam hanc terram ingreſſus, Genium ejus localem, ſive Topicum ſalutat, & ut gratum ſe declararet,* ſacra Jovi facturus erat, *teſte Ovidio. Alii Minervæ Cadmum ſacrificare voluiſſe, commemorant: quo fine ad fontem Dircen, in nemore latentem, (qui Aretiades quoque appellari, ſed falſo putatur) cui Draco Martis filius cuſtos datus erat, ſocios ſuos, Seriphum, Deioleontem, alioſque aquam petitum mittit, quos Draco correptos omnes interemit. Moram ſociorum Cadmus miratus, lucumque ingreſſus, cognito eos a Dracone interemptos, cum illo congreditur, eumque juſſu Minervæ eminus telis, & lapidibus, cominus ferro adoritur, tandemque victor evaſit; Victor ſane infeliciſſimus! poſtquam enim hunc ſacrum lucum cæde polluerat, iram graviſſimam Deorum, Martis tamen præcipue, in ſe, ſuoſque poſteros derivavit, quod infra ex Euripidis loco, quem integrum producemus, ſatis erit perſpicuum. Ceterum occiſi Draconis dentes ea vi pollebant, ut in humum pro ſemine jacti, granorum inſtar propullularent, largamque armatorum ſtrenuorum virorum ſegetem emitterent. Minerva, ut clienti ſuo Cadmo ſociis orbato proſpiceret, dentes e maxilla Draconis excuſſiſſe dicitur, idem & Mars fecit; ſine procul dubio diſpari. Hellanicus hoc a Cadmo factum memorat. Excuſſos hoſce dentes, Cadmo & Æetæ diſtribuit Minerva;*

Τὺς δὲ θεὰ Τριτωνὶς ὑπ' ἐκ γενύων ἐλάσασα
Αἰήτῃ πόρε δῶρον, ὅμως αὐτῷ τε φονῆι,
Quos Minerva, cum e maxilla effregiſſet,
Æetæ dono dedit, ipſique interfectori:

Apollon. *lib.* 3. ἀργον. confer J. Tzetzen ad *Lycophronem fol.* 35. Martem tamen pariter ac Minervam hoſce diſtribuiſſe dentes, teſtis eſt Phe-

recydes *libro quinto.* Diſſenſionem hic quandam vides, ne mireris. Facilius inter horologia conveniet, quam inter Mythologos. *In priſcis fabulis nulla omnino ſimplex, & per omnia ſibi conſentiens eſt hiſtoria,* ait Diodor. Sic. *lib.* 4. *c.* 45. Lege ſis in Grutero tuo Franciſci Floridi Sabini *Lect. ſubciſiv. l.* 3. *c.* 40. Pauli Leopardi *Emend. l.* 1. *cap.* 10. Nicolai Loenſis *Epiphyll. l.* 4. *c.* 20. Mureti *Var. Lect. l.* 13. *c.* 3. Adde ipſos fontes, Poetas ſc. & Scholiaſtas ſuperſtites, & Mythologorum diſſenſum, atque litigium ad nauſeam uſque deprehendes. Sed de Æete infra, nunc de Cadmo. Hic dentes illos a Minerva (a Marte ſecundum alios) ſerere jubetur, & dicto audiens,

> *Spargit humi juſſos mortalia ſemina dentes,*
> *Inde, fide majus, gleba cœpere moveri,*
> *Primaque de ſulcis acies apparuit haſta,*
> *Tegmine mox capitum picto nutantia cono,*
> *Mox humeri, pectusque, onerataque brachia telis*
> *Exiſtunt, creſcitque ſeges clypeata virorum:*

Ovidius loco citato. Unde a ſemente locum hunc *Novalia Cadmi* appellat Statius *lib.* 3. *Th. verſ.* 645.

> ——*Diri ſaturare novalia Cadmi.*

Ubi Lactantius, *Thebanos campos ſignificat, quibus olim, ſeminante Cadmo, dentes Draconis, ſeges nata eſt armatorum.* Locus ſeminationis fuit ager Thebanus, cujus præter ceteros meminit quoque Marcus Varro *rerum humanarum* 25. apud Agellium *lib.* 17. *Noct. Att. c.* 3. *Et*, ait, *Sparta apud Homerum non plus Spartum ſignificare puto, quam Spartos, qui dicuntur in agro Thebano nati.* Pauſanias hunc locum ſua ætate etiam a Thebanis fuiſſe monſtratum, notavit. Milites vero iſti profiluerunt e terræ ſulcis armati, uti ex Ovidio modo audivimus.

> ——*Fœta tellus impio partu*
> *Effudit arma*
> *Sonuit reflexo claſſicum cornu*
> *Lituusque aduncus ſtridulos cantus*
> *Eliſit.* Seneca, *Oedip. act.* 3.

Quoniam vero milites iſti e ſparſis a Cadmo Draconis dentibus nati ſunt, hinc Σπαρτοὶ *Sparti* dicuntur, a σπείρω, ſemino. Τὰς ἄνδρας τούτους οὐ γάρ τι ἠδυνάμην, ἐς αὐτοὺς παρευρεῖν ἕπομαι τῷ μύθῳ, Σπαρτοὺς διὰ τὸν τρόπον, ὅντινα ἐγένοντο, ὀνομασθῆναι. *Hos ſane viros, quod nihil amplius comperti habeam, fabulæ aſſentiens, Spartos a ſatu, quo dicuntur, e terra*

e terra editi appellatos crediderim. Pauſan. *Bœot.* Sic & Latini eos *Spartos* appellant, ut nos modo doctiſſimus Togatorum Varro docuit. Hinc minime ferendi, qui *Spartos* cum *Spartiatis* confundunt: Gregorium illum Nazianzenum intelligo, qui *epiſtola* ſuperius a Piccarto citata *ad Themiſtium Euphraden*; Σπαρτιάτας, ait, ἡ λόγχη γνωρίζει, ὦμος τοὺς Πελοπίδας, τὸν μέγαν Θεμίστιον λόγοι. *Spartiatas lancea prodit, Pelopidas humerus, magnum vero Themiſtium oratio.* Lactantius quoque Firmianus alicubi de *Philoſophorum litigio* agens: *Pereunt*, ait, *univerſi hoc modo, & tanquam Spartiatæ illi Poetarum, ſic ſe invicem jugulant, ut nemo ex omnibus reſtet.* Piccartus eodem eos nomine appellat, tantum abeſt, ut Theologum erroris arguat. Delrius ad Senecam, *Spartiatas* eos vero nomine eſſe olim appellatos, falſo exiſtimat, eosdemque *Sparticos* vocat, *Opinationibus ad Tragicorum fragmenta.* *Spartanos* eos nominat Lubinus Nonni interpres, itidem male. *Spartæ* dicuntur Hygino, ſive quisquis illarum fabularum, & hiſtoriarum collector eſt, ſed vitium hoc Librariis potius, & Typographis adſcripſerim, quam Auctori. Cum illo tamen & Lubino eandem incurrunt notam Lonicerus & Aretius *ad Pindarum*; quorum uterque locum Ἰσθμίων A. B. 2. ubi *Spartorum* mentio eſt, perperam explicat de *Spartanis.* De hoc vero alibi ille parum etiam ſibi conſtans, Πυθίων θ. δ. 13. & Ἰσθμ. Z. A. 5. eosdem errore paululum leviori vocat *Spartas.* Sed hunc eorum lapſum jam notavit E. Schmidius, ſuis ad eundem *Lyricum commentariis*, quem vide. Appellati quoque ſunt, quod e terra prodirent, γηγενεῖς Ariſtoteli, γαιηγενὴς λαὸς Apollonio, *Terrigenæ*, *Terrigenæ fratres*, paſſim.

Et quod e dentibus orti Draconis eſſent.

> τὰν ἀπὸ θηροτρόφου φοινικολόφοιο δράκοντος
> Γένναν ὀδοντοφυῆ — eos vocat Euripid. *Phœniſſ.*

Quod vero lanceis, quarum ſignum in corpore habuerunt, indefeſſe pugnarent, Σπαρτῶν ἀκαμαντολογχᾶν, h. e. *Spartorum lanceis infatigabilium* nomine illos deſcribit Pindarus Ἰσθμ. Z. α. 5. Numerus Terrigenarum horum incertus eſt. Quinque ſaltem e ſulcis proſiluiſſe credidit Hellanicus, ſed refellitur a Scholiaſte Apollonii. Plures enim proſiluiſſe, ad unum omnes, Hellanicum ſi excipias, confitentur, unde

> — *Seges clypeata virorum*, dicuntur Ovidio *l. c.*

Cadmus, viſo complures armatos viros e terra proſilire, obſtupuit;

> *Horret tantis advena monſtris,*
> *Populique timet bella recentis.* Sen. *Oed act.* 3.

Minerva jubet Cadmum præſente animo eſſe, &, ut Spartos illos lapide petat, inſtigat. Cadmo Minervæ juſſa exſecuto, Terrigenæ, qui ſe a ſociis lapidibus peti exiſtimabant, in ſe arma convertunt, mutuiſque vulneribus cadunt, quinque exceptis. Ipſe quoque Cadmus complures eorum, juſſu Minervæ, trucidavit, ſtrenuumque in demetenda hac armatorum Spartorum ſegete meſſorem ſeſe præbuit. Vid. Nonnus *l. c.* aliique.

> *Dignaque jacto ſemine proles,*
> *Uno ætatem permenſa die,*
> *Poſt Luciferi nata meatus*
> *Ante Heſperios occidit ortus.* Senec. *l. c.*

Spectra horum Spartorum in hoc loco, ubi mutuis cecidere vulneribus, ſæpius poſtea apparere ſolita, ex Statio cognoſcimus, qui, eorum animas a Tireſio aliquando evocatas, alibi ſcribit.

Quinque autem illi, quos juſſu Minervæ Cadmus ſuperſtites, atque vivos ſervaverat, fuerunt Echion, Pelor, Hyperenor, Udæus, Chthonius, uti nominantur ab Hellanico, Pherecyde, Apollodoro, Pauſania, Hygino, Joanne Tzetze, Lactantio Placido, quanquam hujus verba in editione Romana Anni 1475. in folio, & Pariſienſi Anni 1600. corrupte leguntur. Hos quinque ſuperſtites Spartos Cadmus ſocios, & adjutores ad Thebas condendas habuit, quod ſexcentis locis probari poſſet.

> *Hos operis comites habuit Sidonius hoſpes,*
> *Cum poſuit juſſam Phœbeis ſortibus urbem;*

Ovid. *l. c.* Juſſus enim erat Cadmus ab oraculo urbem condere, ubi bos illa procubuiſſet, quod cum hiſce ſociis exſequitur. Unde Thebani a Cadmo conditore dicuntur Cadmei, Agenorei, Tyrii, Sidonii apud Poetas paſſim. Sunt tamen, qui non Thebas, ſed ſolam Cadmeam a Cadmo conditam ſcribunt. Ceterum Thebani, ut a Cadmo, ſic non minus a Spartis, Cadmi ſociis, varias nacti ſunt appellationes. Σπαρτὸς λεὼς dicuntur Lycophroni *in Caſſandra*, ubi Scholiaſtes Σπαρτὸς λεὼς εἰσιν ὅι Θηβαῖοι, nimirum propter Spartos noſtros, ἐξ ὧν, ὥς φασιν, ὅι Θηβαῖοι κατάγονται, *a quibus, ut ferunt, Thebani deſcendunt*, ut ait idem Scholiaſtes. Dicuntur etiam, Σπαρτοὶ, & ὀδόντων ὄφεως ἐξηνθρωμένοι apud Euripidem. Δράκοντα quoque Sophocles Antigona Thebanum appellat. ἀπὸ τοῦ Δράκοντος τοὺς Θηβαίους δηλοῖ, ἐπεὶ Δρακοντογενεῖς εἰσιν, addit Scholiaſtes. *Anguigenæ* dicuntur Ovidio. *Ophionii* Senecæ, *Dra-*

Draconigenas quoque apud Sidonium *carm.* 2. *verſu* 80.

Quaque Draconigena portas non clauſerat hoſti:

Thebanos appellari, cenſet Raviſius tuus *l.* 4. *Officin. cap.* 28. & Baptiſta Pius; ſed peſſime. Sidonius enim, ut recte monet Savaro, per Draconigenam hoſtem Alexandrum M. intelligit, quippe qui Dracone ſe genitum prædicabat,

Magnus Alexander, nec non Auguſtus habentur
Concepti ſerpente Deo. ait idem Sidon. *carm.* 2. *v.* 126.

De *Alexandro* vide Juſtinum 11, 11, 3, & 12, 16, 2. Agellium *l.* 7. *Noct. Att. cap.* 1. aliosque. De *Auguſto* Suet. *lib.* 2. *cap.* 94. *Potentia vero Spartorum Terrigenarum ſecundum Cadmum maxima fuit*, teſte Pauſania; *eorumque clariſſimum Echionem Cadmus ſibi generum adſcivit, quem etiam Thebarum regem fuiſſe nonnulli ſcribunt, a quo Thebæ dicuntur Echioniæ*, Horatio, Ovidio, Lucano, aliisque. Genealogiam hujus hanc habe: *Echion-Pentheus-Claſas-Menœceus-Creon-Menœceus*, qui & *Megareus* dicitur.

Vides hic Spartos ab Echione oriundos, quorum poſtremus morte pro patria immortale ſibi nomen peperit. Quum enim Argivi Thebas oppugnarent, tantum non expugnarent, & everterent, Thebas ſalvas fore, Apollo reſpondit, ſi Spartorum quispiam ad iram Martis veterem, quam ob interfectum, a Cadmo Draconem, in Spartos confugerat, mitigandam, ſe pro patria devoveret. Sic Tireſias vates ad Creontem apud Euripidem *Phœniſſ.*

Hoc poſcit ira Martis in Cadmum vetus,
Pergens alumnæ ſanguinem ulciſci fera,
Si monita facitis, ſtabit a Thebis Deus,
Simul alma, poſtquam ſanguinem pro ſanguine
Pro fruge frugem ceperit, vobis erit
Placata tellus, quæ tulit gravidas viris
Armisque ariſtas. Stirpis illius Draco,
Quem dente genuit, poſcitur leto puer.
Tu nunc ſuperſtes unus anguigenum e ſatu,
Tuique juvenes. Hæmonem impendi ſacro
Connubia prohibent: cœlibis quanquam tori
Tamen jugalem fœdere adſtrinxit fidem.
Solus Menœceus reſtat, hic leto datus.
Mutabit inſtans patriæ exitium ſuo.

Ce-

Ceterum Menœcei in patriam amoris, quo ἑαυτὸν σφάγιον ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἔδωκε, ſequioris quoque ætatis ſcriptores meminerunt, Apollodorus *l.* 3. *Bibl.* Cic. *Quæſt. Tuſc. l.* 1. Pauſan. *Bœot.* Statius *lib.* 10. *Theb.* Plutarchus *Pelopida.* Theodoretus θερ. *ſerm.* 7. quorum teſtimonia in Anthropothyſia noſtra adducentur. Attius quoque Phœniſſa Spartum quendam ſignat:

——— ab Draconitis es
Stirpe armata exaratus, genere antiquior.

Uti quidem illa verba legenda cenſet Janus Guilielmus, *Veriſim. l.* 3. *cap.* 5. Verba quidem Attii citata Nonius Antiquior nobis ſervavit, nomen vero Sparti illius non item: ſed cum Attius Phœniſſam Euripidis Latine expreſſerit, de Spartis ex Euripide modo citatis Attius erit intelligendus. Euripidem autem a priſcis Romanorum Tragicis fuiſſe expreſſum, tituli fabularum cum paucis fragmentis, quæ ceu tabulas e naufragio Varro, Cicero, Agellius, Priſcianus, Chariſius, Diomedes, Nonius, aliique ſervarunt, & Delrius *Syntagmate Tragœdiæ Latinæ* collegit, docent. De Euripide & Ennio, quod fabulas eadem inſcriptione ediderint, & hic ex illius Græcis confecerit Latinas, conſtare dicit Reineſius in *Variis l.* 3. *cap.* 2. ubi Euripidis, & Ennii fabularum ejuſdem nominis titulos idem adducit Reineſius, Vir infinitæ lectionis, ad unguem eruditus, in cujus ſcriptis te frequentem eſſe nullus dubito. Attium ſimiliter Ennio Euripidem expreſſiſſe, veriſimile eſt.

Ex *UDÆI* poſteris *Tireſiam* fuiſſe, teſtatur Apollodorus. Incertæ originis Sparti ſunt Menalippus Aſtaci filius, Epaminondas, Theron, Pytho. Spartam, irruptione in Laconicam facta, Spartos Cadmi ſocios de ſe nominaviſſe, teſtis eſt Timogoras apud Euſtathium. Martis enim quaſi nepotes cum eſſent, Martii quoque & bellicoſi fuere cum ipſi, tum ipſorum poſteri, ut ignominioſum eſſet, Spartum dici, & bellica laude non florere.

Atque hi *bellicoſi Sparti creduntur lanceam habuiſſe in corpore, notam quandam genitivam*, ut Tranquilli 2, 80. verbis utar: *notam generis* diceret Juſtinus 15: 4, 9. & Auſonius *de claris urbibus Epigr.* 2, *de Alexandria & Antiochia. Ingenuum ſignum* idem Auſon. *l. c.* σημεῖον σύμφυτον, Ariſtot. *de Poet. c.* 16. γνώρισμα καὶ χαρακτῆρα πατρῷον, Syneſius *lib.* φιλ. σημεῖον τοῦ γένους, Dio *Orat.* 4. γνώρισμα κατὰ γένος, Tzetzes ad *Lycophr.* cujus hæc ſunt verba: ἀντὶ δὲ βρωθείσης ὠμοπλάτης ἐλεφάντινον ὁ Ζεὺς ἔθετο, ὃ κατὰ γένος τοῖς Πελοπίδαις ἐτύγχανε γνώρισμα,

κατά-

καϑάπερ καὶ τοῖς Σπαρτοῖς ἡ λόγχη: *Loco devorati humeri eburneum ſubſtituerunt, qui Pelopidis fuit nota quadam generis, ut Spartis lancea.* Dio Chryſoſt. *loc. cit.* hæc habet: Τοῖς μὲν ἐν Θήβαις Σπαρτοῖς ποτε λεγομένοις σημεῖον λέγεται, εἶναι τοῦ γένους, λόγχη τις, ὦμαι, ἐπὶ τοῦ σώματος, ὅστις δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον μὴ ἔχοι, οὐ δοκεῖ τῶν Σπαρτῶν εἶναι: *Spartis illis Thebanis ſignum quoddam dicitur eſſe generis, lancea, opinor, quadam in corpore, & quiſquis id ſigni non habuerit, ex Spartis eſſe non videatur.* Ariſtoteles *loco cit.* εἴδη, ait, ἀναγνωρίσεως, πρώτη μὲν ἡ ἀτεχνοτάτη, καὶ ἧ πλεῖστοι χρῶνται δι᾽ ἀπορίαν, ἡ διὰ σημείων. Τούτων δὲ τὰ μὲν σύμφυτα οἷον λόγχη, ἣν φοροῦσι γηγενεῖς. *Species agnitionis, prima eſt artis maxime expers, qua plurimi ob penuriam utuntur, quæ ſcil. per ſigna fit: eaque vel connata, ut lanceam, quam Terrigenæ ferunt.* Quæ his Ariſtotelis verbis in Piccarto ſunt addita, (*ſtatim enim ubi ex terra prodibant, lanceati erant*) non Ariſtotelis, ſed Piccarti ſunt, ideoque majoribus typis fuiſſent exaranda. Eandem Spartorum notam indicat Theologus: Σπαρτιάτας ἡ λόγχη γνωρίζει ὦμος τοὺς Πελοπίδας, τὸν μέγαν Θεμίστιον λόγοι: *Spartiatas* (Spartos rectius dixiſſet) *lancea prodit, humerus Pelopidas, magnum vero Themiſtium facundia.* Naſonem quoque *lib.* 3. *Met.fab.* 3. ita canentem:

Primaque de ſulcis acies apparuit haſta:

notæ illius meminiſſe cenſet Fredericus Morellus *ſcholiis ad Dionem:* quod tamen ægre mihi perſuaſerit. Facilius aliorum cederem conjecturæ, qui ad ſignum illud Spartorum alluſiſſe etiam Pindarum volunt, dum Σπαρτοὺς vocat ἀκαμαντολόγχας, *lanceis indefeſſos*, Ἰσθμ. Ζ. α. 5. quamvis hoc etiam alio potius trahi, & de bellica Spartorum fortitudine explicari poſſit. *Ad ſua usque tempora hanc Spartorum notam in poſteris fuiſſe obſervatam*, teſtatur Plutarchus, qui vixit ſub Nerone, & Domitiano: illius enim ceu coætanei meminit *vita Antonii, & Q. Flaminii.* Hujus in *Quæſt. Rom.* & *Præceptis Politicis.* Etiam Trajanum Imp. alloquitur *initio Apophthegmatum.*

Alias aliarum familiarum notas cum genitivas, tum gentiles, notavit Piccartus tuus *cap. citato.*

Hæc de Spartis Thebanis e dimidia Draconis dentium parte Cadmo tradita, prognatis. Alteram enim eorum partem Æeten accepiſſe, ſupra diximus. Æetes, qui, quoad vellus aureum penes ſe ſervaret, ſalvum fore regnum ſuum ex oraculo didicerat, Jaſoni Argonautarum principi vellus aureum poſtulanti, gratificaturum ſe pollicetur, ſi igni-

vomos tauros domuerit, dentes hoſce ſeverit, atque Draconem immanem ſopiverit, a quibus ſingulis præſentiſſimum vitæ diſcrimen ipſi metuendum foret. Capta amore Jaſonis Medea, Æetæ filia, patri minus, quam amaſio, fida, Jaſonem, ut juſſa patris exſequatur, inſtigat, artisque magicæ beneficio, quidquid inde periculi metuendum, ſeſe declinaturam promittit. Accipit Jaſon ab Æete, interitum ejus tacite dolente, dentes, eosque terræ a domitis jam auxiliante Medea ignivomis tauris ſubactæ, & aratæ mandat, armatosque non minus hic in Colchide, quam ille in Bœotia viros e ſulcis, ſegetis inſtar, proſilire, atque propullulare conſpicit, quos, ſimulac e terra emergerent, trucidat, hunc capite truncat, illum medium ſecat. Cum vero immenſæ huic armatorum ſegeti demetendæ ſeſe minime parem animadverteret, propullulantibus paſſim innumeris e terra, Lernææ inſtar hydræ, ſæviente, adverſariis, impetumque ſævorum Terrigenarum ſuſtinere ulterius non poſſet, ſalutis ſuæ trepidus promiſſam ſibi a Medea ſua opem tacite, avideque exſpectat. Hæc inſperato Terrigenarum adverſus Jaſonem furore prius territa, promiſſæ liberationi ad tempus diffidit, poſtea quidvis potius tentari, quam datam Jaſoni fidem frangi, ſatius eſſe rata, artes ſuas magicas advocat, carmen auxiliare canit, Terrigenisque oculorum aciem ita præſtringit, ut majore furore accenſi, in Jaſonem ſibi viderentur ſævire, in ſe vero ſævirent. Æetes pugnæ ſpectator filiæ ſuæ præſtigiis, non minus ipſe, quam Terrigenæ, ceterique ſpectatores, deluſus, cui ſalvo regnum debebat, ejus miſerum interitum nihilominus dolet, vix lacrumas cohibet. Jaſon minus minusque ſe impugnari, Terrigenasque in ſeſe arma invicem convertere ſentiens, animum recipit, & non tam hoſtes trucidando, quam mutuam eorum cædem ſpectando defeſſus, in medio ipſorum animoſe obambulat. Fuſis jam Terrigenis, remotiſque præſtigiis ſpectatores univerſi ſe deluſos eſſe, & quem unum cecidiſſe, miſereque laniatum, dolebant hunc ſolum ſupereſſe, magnamque præ ſe audaciam ferre non ſine ſtupore obſervant, aliis eum gratulatione, aliis execratione proſequentibus. Tandem ſopito quoque Medeæ ope Dracone, Jaſon ex pacto vellere potitus aureo, Colchorum Palladio, in patriam cum Argonautis, & Medea, juſtam ac debitam fidelitatem ab eo fruſtra exſpectante, revertitur, ſibi omnem victoriam, ſuæque fortitudini, excluſo Medeæ auxilio, more imbellium Thraſonum, tribuens. Tantum etiam de Terrigenis Colchicis. Verum, quoniam

Non ſolet ex nihilo volucris prorumpere fama,

Et

Et partem veri fabula quaque tenet.

Quid veri in hac de Spartis fabula occultetur, age videamus. At cur veritas illa hiſtorica fabulis occultatur, & obſcure traditur? prius objicies. Reſpondeo: Diſtinguenda ſunt tempora, quibus ſcientiæ inveniuntur, & quibus jam ſunt excultæ, atque perfectæ: illis obſcuritas aliqua condonanda; his non item. Etenim *nihil eſt ſimul & inventum, & perfectum*, Cic. *de Cl. Or. c.* 18. Nunc quæ poſteris traduntur artes, Philoſophicæ & Hiſtoricæ clare proponuntur, & perſpicue; olim non erat ſic. Obſcura erant illarum initia, primique auctores, non quod clare nollent, ſed quod non poſſent, obſcure eas poſteris tradebant. Graphice, ſive ars pingendi adeo obſcura erat initio, ut niſi ſuis operibus pictores nomen adſcripſiſſent, quid quæque ſibi vellet, pictura, intelligi per ſe non potuiſſet. Τὰ τῶν ἀρχαίων γραφέων εἰ μή τις ἐπέγραψεν, οὐκ ἂν ἐγνωρίζετο, τί ἐστιν ἕκαστον, Ariſtot. *l.* 6. *Top. c.* 2. §. 8. confer Plinium *l.* 35. *Hiſt. Nat. c.* 3. Ælianum *l.* 10. *Hiſt. Var. c.* 10. Obſcure Philoſophiam primi Philoſophi poſteris tradiderunt, quod fuſe docebo parte prima Hiſtoriæ meæ Peripateticæ, ubi de Obſcuritate Ariſtotelis ſermo erit. Idem de ſcientia Hiſtorica dicendum: ea enim nondum conſtituta, qui res geſtas literis mandabant, obſcuri erant, Poetæ erant. *Apud Græcos antiquiſſimum e doctis eſt genus Poetarum*, Cic. *lib.* 1. *Quaſt. Tuſc.* Atque illi Poetæ per fabulas docebant, optimum hoc docendi genus arbitrantes. οἱ πρῶτοι ἱστορικοὶ καὶ φυσικοὶ μυθογράφοι, Strabo *lib.* 1. Neque Hiſtorica tantum, & Phyſica fabuloſe tradebantur, verum ipſam quoque Theologiam fabulis ſuis Poetæ depravabant, atque ita μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει. Hinc Strabo: πᾶσα ἀρχαϊκὴ θεολογία, μῦθοι, *lib. cit.* Unde & Theologiæ prima, & antiquiſſima ſpecies Mythica, ſive fabuloſa appellatur, & Poetis tribuitur. Videſis Euſebium *lib.* 1. *de Præp. Evang. c.* 6. & *l.* 4. *c.* 1. Auguſtinum *l.* 4. *de Civ. Dei. c.* 27. *l.* 6. *c.* 5. 6. 7. 8. 9. 10. 12. *l.* 18. *c.* 14. ubi inter alia: *Exſtiterunt*, ait, *Poetæ, qui etiam Theologi dicerentur, quoniam de Diis carmina faciebant, ex quorum numero fuiſſe perhibentur Orpheus, Muſeus, Linus.* Et *cap.* 24. *In Theologis Poetis Orpheus maxime omnium nobilitatus eſt.* Specimen ejuſmodi fabuloſæ Theologiæ exhibet Heſiodus *Theogonia* ſua ſuperſtite. Ceterorum enim Auctorum de *Theogonia* libri interierunt. Scripſit autem *Theogoniam* PHERECYDES quoque ille, (non *Syrus* e Syria ſacra, ut cenſet Salmuth ad *Pancir. part.* 1. *Tit.* 24. *pag.* 141. neque *Aſſyrius*, ſecundum Auguſtinum *epiſt.* 3. *ad Volusia-*

luſianum, neque *Babylonius*, ſecundum Euſtathium in *Odyſſ. δ.*) ſed *Syrius* e Syro Cycladum una, Scholiaſt. Apoll. *in lib.* 2. Ἀργοναυ. Scripſit & *Theogoniam* EPIMENIDES, Laert. *l.* 1. ÆMILIUS MACER, Macrob. *l.* 2. *Saturn.* Atque illas Poetarum fabulas poſteri in ſuum uſum varie interpretati ſunt, πραγματικῶς, ϛοιχειακῶς, ψυχικῶς, Hiſtorice, Phyſice, Ethice. V. Tzetzes ad *Heſiodum* ἔργ. καὶ ἡμ. *p.* Natal. Com. *Myth. lib.* 10. Sed de his alias. Noſtram autem de Spartis fabulam Hiſtorice ut interpretati fuerint veteres, paucis indicabo. Palæphatus libro περὶ ἀπίϛων, Draconem Martis filium Thebanorum fuiſſe Regem, exiſtimat, & per Draconis dentes Elephantis cujuſdam pretioſos dentes magnarum calamitatum ſemina intelligit, vix ſibi, nedum aliis, ſatisfaciens. Unde merito eum J. Tzetzes in *Chiliadibus* obſcuritatis arguit, qui clarius rem totam explicare vult videri, dum per Draconem quendam latronum principem intelligit, cujus dentes ſive collatrones Cadmus per varias regiones diſperſerit, prudentiſſimos vero eorum generos ſibi adſciverit, e quibus Thebani generoſi ſint nati. Spartos quidem Diodorus ſic dictos autumat, quod prius diſperſi, in unum poſt coierint locum, & Cadmeam cum Cadmo condiderint: Ammianus vero, Eunapius, Claudianus, &c. quod Cadmus præter ſpem hos nactus ſit adverſarios, ut quaſi ſeminati, & e terra exorti viderentur. Unde ab iis ad ſimilia hoſtium improviſorum exempla illuſtranda hæc Terrigenarum fabula adhibetur.

Atque hæc de Spartis habe; de quibus parum in Philologorum noſtri ſeculi ſcriptis reperies: accuratius, & fuſius de iis agere labores prohibent ſcholaſtici, quibus premor tantum, non opprimor, quique perpetuam, ab optimis Philologiæ, & Philoſophiæ ſtudiis quietem, æternumque ſilentium mihi invito imperare videntur. Quod ſi tamen paulum mihi reſpirare liceat, cum aliis alibi jam promiſſis non modo ea, quæ de Cadmo & origine Thebarum, quorum hic de Spartis diſcurſus Epitome quodammodo eſt, olim a me collecta ſunt, ſed varia etiam, de Homero, Pythagora, Platone, Librorum ψευδεπιγραφίᾳ, Geniis, &c. ſingulis commentariolis explicanda, quibus Leidenſis, & Regiomontana Bibliothecæ non mediocre augmentum dedere, per Bibliothecam Gottorpienſem εἰ Θεὸς θελήσῃ hic in patria finientur. Quibus quidem ita feliciter abſolutis, diſtinctius deinde patriam Hiſtoriam ſcribere, vel ſimile quid tentare decrevi. Neque enim de futuris adminiculis dubito. Cœlitus cadet Mæcenas, ſi terra neget. De Bibliotheca Gottorpienſi patriæ noſtræ, ut ſcribis, res ita ſeſe habet. Wowerii libros ſelectiſſi-

mos

mos ſane, & tanto Viro dignos ea ſervat, optimorumque Auctorum acceſſione quotidie ita augetur, ut brevi patria noſtra habitura ſit, quod de Clementiſſimi noſtri Ducis ſingulari in literas affectu coram tota poſteritate teſtari poſſit. Neque diffiteor, quæ hic de Spartis a me ſunt propoſita, eorum maximam partem egregiæ illi Bibliothecæ me debere, quippe cujus inſpector M. Adamus Olearius, eruditione pariter, atque humanitate conſpicuus, tantum abeſt, ut ſepulcrorum ritu Bibliothecam illam clauſam eſſe velit, librorumque uſum erudito lectori deneget, ut potius (quæ ejus eſt prudentia) eruditum quemque ad Bibliothecæ uſum quam humaniſſime hactenus invitaverit.

In Diſſertatione mea prima de *Hiſtoria Peripatetica*, cujus aliquot tibi exemplaria Eruditis ejus loci offerenda ſupereſſe ſcribis, priusquam illa offerantur, mutari vellem ea, quæ a Typographo, quod opinione citius impreſſionem abſolverit, moneri non potuere. Sic (I.) *pag*. 12. *verſ*. 11, 12, 13. ita legi velim: inter quos excellunt *Antiphanes*, Athen. *l.* 13. *Deipn.* Harpocrat. νάννιον, ubi Ἀντιφάνης ὁ νεώτερος appellatur. *Apollodorus*, *locis citat.* & Harpocr. Φανοστράτη. *Ariſtophanes Byzantius*, qui ſub Euergete, & Philopatore floruit. Ælian. *l.* 12. *Hiſt. Var. c.* 5. Athen. *l. c.* Harpocr. Ἀντίκυρα. Calliſtratus &c. (II.) *pag.* 21. *verſ. ult.* pro *App.* lege *Api.* (III.) *pag.* 24 *verſ.* 2. verbis illis, *Lapſus ſatis manifeſtus!* adde: Habet tamen Voſſius, quos ſequatur Auctores. Lilius Gyraldus *Synt.* 1. *de Deorum Hiſtor. p.* Ariſtotelis hujus Pontici meminit. *Ariſtoteles*, ait, *Ponticus varia de Deo agens, ut ſcribit Arnobius, ſed rectius Minutius Felix, ut ante oſtendimus. Nam alias mundo, alias menti tribuit principatum.* Franciſcum Balduinum JCtum, Minutii editorem, quod pro *Ariſtoteles* male ediderit *Ariſtoteles Ponticus*, carpit Lud. Carrio *l.* 2. *Emendat. c.* 18. Verum cum Gyraldus, & Balduinus a corrupto codice decepti videantur, Voſſius, qui eos ſecutus, ſimpliciter excuſari, & a culpa credulitatis abſolvi nequit, niſi & ipſi corruptum codicem impoſuiſſe dicere velis. (IV.) *pagina ejuſdem verſiculus* 3. & *ſeqq.* uſque ad verba illa *Ariſtotelem Ponticum* in *v.* 13. deleri debuiſſent, non quod Junii de Pythagora ſententiam veram exiſtimarem, ſed quod erroris non facile convinci poſſe videretur. Equidem Meurſius alicubi omnes Pythagoras recenſens, Leontini nullam facit mentionem, (quod nec ante eum fecit Natalis Comes *l.* 7. *Myth. c.* 16. ubi pictores, ſculptores, ſtatuarioſque recenſet) ut vel hunc Plinii locum non viderit, (quod non crediderim) vel Leontium, non vero Leontinum

 tinum

tinum quendam Pythagoram hic intelligi exiſtimaverit. Leontiorum enim nomen in veterum monumentis alias frequens ſatis, ac notum eſt. Leontius quidem fuit Lampſacenus Epicureus, ad cujus uxorem Themiſten itidem Epicuream, & eruditam Epicurus ſcripſit, teſte Laertio *l.* 10. Leontius, quidam Mechanicus ſcripſit περὶ κατασκευῆς Ἀρατείας σφαίρας, A. C. 1589. Genevæ impreſſus. Leontius Philoſophus ille, cujus filia Eudocia, prius Athenaïs dicta, Cæſari Theodoſio Juniori nupta. V. Socratem *Hiſt. Eccl.* 7. 21. alioſque. Leontius Beatus Grammaticus apud Burdigalenſes, teſte Auſonio, in Profeſſorum Burdigalenſium commemoratione, *Epigr.* 7. Ad Pontium Paulinum Leontium ſcribit Auſonius, *epiſt.* 19. itemque Sollius Apollinaris Sidonius, qui ejus Burgum *carmine* 22. celebrat. Duos Leontios, viros nobiles, Burdigalenſes Epiſcopos celebravit *Epigrammatibus* Fortunatus Ravennas, quorum meminit Gabriel Lurbeus *Chronico rerum Burdigalenſium. Forſan hoc tempore;* ait, *ad A. C.* 485. *ſedit Leontius ſenior Epiſcopus Burdigalenſis, cujus meminit Fortunatus.* Alterum autem Leontium refert ad A. C. 555. ut ita Leontiorum quædam celebris gens apud Burdigalenſes fuiſſe videatur. Leontius Byzantius quidam de ſectis Hæreticorum ſcripſit tempore Gregorii Magni. Leontius Imperator talionis pœna notus eſt. Leontius Antiochiæ Epiſcopus ἐκτομίας αὐτόχειρ fuit. Leontius Neapoleos Cypriæ Epiſcopus ſub Heraclio vixit. Leontii Scholaſtici varia Epigrammata habet Anthologia. Ne quid dicam de Leontiis Byzantino, & Hieroſolymitano, qui res geſtas Sanctorum ſcripſerunt: neque de aliis, qui ſub Impp. Veſpaſiano, Diocletiano, Maximiano, Licinio, Leone Iconomacho, ut fidei Chriſtianæ teſtes, atque Martyres decebat, pro eadem paſſi ſunt, ut ex Græcorum Menologio conſtat, deque aliis, quos apud Scriptores Eccleſiaſticos obſervabis. Atque ejuſmodi Leontium a Plinio intelligi, credidit Meurſius, fidem codicis ſui ſecutus. Ipſe quoque ſimiliter Meurſio lectionem illam (Leontius) probabam, ſecutus meum codicem a Dalechampio editum, & veterem quendam alium e Bibliotheca Cl. Viri Danielis Becceri, Medici Regiomontani, in folio, ut loquuntur, complicantem. Verum ſi literæ horum codicum inhærere nolis, pro Junio facit 1. quod, notante Dalechampio, vetus quidam codex *Leontinus* legerit: 2. quod ipſe contextus huic potius, quam alteri lectioni favere videatur: *vicit eum Pythagoras Rheginus ex Italia. Eundem vicit & Leontinus. Fuit & alius Pythagoras Samius:* 3. quod Aſtylon illum, quem Plinius a Leontino factum eſſe dicit, Pauſanias

ſanias *Eliac*. 2. a Pythagora factum eſſe tradat. Ceterum novam hic litem movet Pauſanias, Meurſium, & Junium licet diſſentientes, ipſumque Plinium redarguens, qui quod Leontio Meurſius, & Pythagoræ Leontino Junius, alterutri vero Plinius tribuit, hoc ad Pythagoram Rheginum refert. Libyn puerum intelligo, quem Plinius Leontino Pythagoræ adſcribit, Pauſanias vero *Eliac*. 2. expreſſe Pythagoræ Rhegino tribuit: *prope Bycellum*, ait, *eſt Mnaſeas Cyrenaus gravi accinctus armatura, vir Libys cognomento, cujus finxit ſtatuam Pythagoras Rheginus*. Nec dubito, quin idem Pauſanias, qui Rhegini Pythagoræ in *Eliacis poſterioribus* quinquies meminit, ejusque opera laudat, dum ibidem Aſtylum a Pythagora factum eſſe dicit, hunc Pythagoram ſignet Rheginum; additurus enim alias procul dubio fuiſſet nomen gentile, (ut *in Bœoticis Pythagora Parii* meminit) ſi alium præter citatum Rheginum hic intelligeret Pythagoram. Hæc ſi Rhegino Pythagoræ vere attribuit Pauſanias, errat Plinius, niſi ad utrumque conciliandum Libyn & Aſtylon a ſingulis, Rhegino ſcilicet & Leontino, elaboratos eſſe dixeris. Dalechampius Medicus Pauſaniæ, & Plinii diſſenſionem animadvertens, hunc, ſecus ac Medicum decebat, errore faſcinatus, corrumpit potius, quam ſanat, dum ad noſtrum Plinii locum ſic commentatur: *Uno quidem loco libri ſexti Mnaſeam, quem Libyn, quod Cyrenaus, appellaverunt, expreſſum a Pythagora Rhegino tradit; altero vero loco ab Argivo Pythagora: ut hic legendum ſit: Eundem vicit & Argivus; vel apud Pauſaniam: cujus finxit, ſtatuam Pythagoras Leontinus*. Geminum hic magni Viri παρόραμα ut videas, alterum Pauſaniæ locum (unum enim jam adduxi) ex eodem *libro ſexto*, ſive *Eliacis poſterioribus* addo: *Spectatur eo in loco & Cratiſthenis Cyrenai currus areus, in quem adſcendit Victoria, tum ipſe etiam Cratiſthenes: ex quo facile conjicias, equis illum viciſſe, (dicitur vero filius fuiſſe Mnaſea Curſoris, quem cognomento Libyn Graci appellarunt) hoc Olympicum donum Pythagoras Rheginus fecit*. Hic, ut vides, in uno ſaltem loco Libyn Mnaſeam, in altero vero hujus filium Cratiſthenem a Pythagora Rhegino elaboratum eſſe, Pauſanias tradit, in utroque illud fieri cenſet Dalechampius. In neutro loco Libyn Mnaſeam ab Argivo Pythagora factum eſſe, ſcribit Pauſanias: in altero autem id factum eſſe, ſomniat idem Dalechampius. Qui error inde natus eſſe mihi videtur, quod verſu præcedente Pauſanias Polycleti Argivi ſtatuarii, hujusque diſcipuli meminerit, eorumque opera recenſeat, in verſu autem proxime ſequente a nobis prius adducto

cto a Pythagora Rhegino Mnaſeæ ſtatuam fictam eſſe tradat, ut ex Polycleto Argivo, & Pythagora Rhegino facta levi transpoſitione Pythagoras Argivus Dalechampio, ſive quisquis hujus ſententiæ primus auctor eſt, per ſomnium ſit natus, atque ita, ſi Junius errore abſolvi debeat, Dalechampius in ejus locum optimo jure ſubſtitui poſſit. Patet ex hiſce, quid de Pythagora Leontino ſit ſtatuendum. Duæ nimirum ſunt, eæque diſtinctæ quæſtiones, ut alibi, ita & hic obſervandæ, quid Plinius ſcripſerit, quid ſcribere debuerit. De priore lis inter Meurſium, & Junium eſt, hujus tamen ſententia veriſimilior apparet. Poſteriorem movet Pauſanias, cujus ſententiam, probabiliorem quippe, amplector. Tu ſi libet, ulterius inquire. (V.) *pag.* 32. *v.* 17, pro *epiſt.* 7. lege *cap.* 7. Alia plurima addenda, & mutanda alibi indicabuntur. Clariſſ. Slevogtum, & Friſchmutum, de facie quidem, non de animo ignotos, verbis meis humaniſſime velim ſalutes, & ex illis quæras, quis ille fuerit Ariſtoteles, & quando vixerit, quem juſtitiæ proſelytum (fuerunt enim habitationis quoque Proſelyti, V. Maimon. de *idolol. c.* 10. §. 2, & 7. & inprimis ipſius Slevogti *Diſſertat. de Proſelytis* A. 1651. in Academia veſtra propoſitam) factum eſſe ſcribit Auctor (qui niſi fallor, eſt ſuperioris ſeculi Chronologus ille R. Gedalja Ben Jechaja) *l.* שלשלת הקבלה, *catena Cabbalæ*, apud Hottingerum *Theſauro Philologico*, quem Rabbinum videre hactenus mihi non licuit. Poterant hæc ipſa hac vice ſufficere; ut illis tamen novæ etiam aliquid ſubnectam amœnitatis, tibi adhuc, quem Mathematum quoque video amatorem, e patria noſtra ſingularem in ſtudiis illis referam progreſſum. Ruſticus hic eſt, Michel Luder nomine, in agro noſtro Rensburgenſi, in pago Emburen, duobus milliaribus hinc diſtante, cælebs, quinquaginta plus minus annorum, modice dives, ut fert illorum hominum conditio. Hic e libris Aſtronomicis, vernaculo, ſcil. Germanico idiomate ſcriptis, Welperi *Gnomonicis*, Mulleri *Sciagraphia Solis* &c. quos a Parocho ejus loci Dn. Andrea Jeſſeno, affine meo, Aſtronomo inſigni, utendos accepit, tantam Aſtronomicam hauſit eruditionem, ut vilem ejus caſam egregiis Mathematicis inſtrumentis, quæ ſibi e ligno ipſe fabricavit, ornatam, variaque affabre facta horologia ſciotherica non ſine admiratione nuper contemplatus ſim, eumque barbara quidem voce de cœleſtibus, & Aſtronomicis, erudite tamen diſſerentem, audiverim. Ægyptium crederes Mathematicum, ita per hiemem nocte ſerena obambulat, & cœleſtia contemplatur. Heri dono mihi miſit horologium ſciothericum verticale mobile, Cylindrum

Gno-

Gnomonices ſtudioſi vocant, ad Elevationem Poli Emburenſem 54. gr. 30. min. confectum, in quo mobilis ſtylus ſuper Solis in Zodiaci ſignis ibi depictis loco recumbens, & Soli oppoſitus umbra ſua, quæ meridie longior, veſperi brevior eſt, horam dici monſtrat. Atque hoc accuratum, & artificioſum Solarium in pretioſum, atque magnificum cimeliαρχεῖον Gottorpienſe mittere decrevi. Tu, ut cœpiſti, in Muſarum caſtris ſtrenue pugna. Vale, & me tibi nulla re defuturum eſſe, confide. Rensburgi, Kal. Novemb. 1654.

T. T.

JOHANNES JÖNSENIUS.

L. S.

JAm tandem, Amice Lector, fidem liberavi, & Epiſtolam de Spartis, ne de dolo malo, aut ſimulatione ex Lege Aquilia mecum ageres, ita ut eam Auctor tranſmiſit, totam tibi exhibui, & incorruptam: quoniam tamen adhuc ex quarto ejus quaternione non parum ſupereſt ſpatii, ut apud ſeveros etiam judices major humanioribus hiſce gratia accedat, & auctoritas, Philoſophicum, quod vides, Viri ejuſdem longe Clariſſimi de ordine librorum Ariſtotelis fragmentum ſubjungo. Dignum ſane ſuo auctore ſcriptum, fama, & luce multo digniſſimum, quod ut erudito Orbi abſolutum exhiberem, nihil hac equidem occaſione mihi in votis eſſet antiquius! Sed cum illud mecum inter alia olim ita privatim communicarit Vir humaniſſimus, non ea quidem permiſſione, ut publicis typis imperfectum divulgarem, jam, urgente Typographo, inſcio etiam Auctore vacantibus pagellis hoc ipſum ſubſtitui, neque diutius literarum amatoribus duxi invidendum. Subvereor equidem non immerito, ne prodigalitatis dicam mihi ſcribat Auctor, ut cum de meo vix poſſim, de ſuo nimis fere ſim liberalis: verum cum & hæc mea, licet ſecundaria opera, Literariæ Reipublicæ plurimum ſubveniat, neque omnino eidem συκίνη *ſit* ἐπικουρία, *haut difficulter me veniam apud eum impetraturum confido, cujus maximam literas juvandi propenſionem ſatis habui diuque perſpectam. Hunc igitur fœtum* ἀνέκδοτον *adhuc, & in parentis quaſi ſinu commorantem, Tibi, quiſquis fautor literarum audis, jam* ἐπιτροχάδην, *& feſtinante manu offero, certo mihi certius perſuadens;*

ſuadens, non ut abortum, ſed legitimi inſtar fœtus te benevole, & ἀβασκάντως eum ipſum accepturum. Quod ſi haut falſo de Te licebit ominari, ſtimulum Auctori & calcar addes, ut, quod in illo jam deſiderari poſſit, meliori occaſione ſuppleat, & totum in ſuum reſtituat locum, tertiam nempe Hiſtoriæ Peripateticæ partem. Vale, & noſtram de literis bene merendi voluntatem dextre explica.

§. 15. NAtura priora dicuntur 5. *Metaph.* 11. ὅσα ἐνδέχεται εἶναι ἄνευ ἄλλων. ἐκεῖνα δὲ ἄνευ ἐκείνων μή. *quæ ſine aliis eſſe poſſunt: hæc autem ſine illis eſſe nequeunt*, ut unum, ſimplex, univerſales termini & propoſitiones. Confer, quod natura prius id dicatur, quod a ſenſibus noſtris eſt remotius, ut univerſalia 1. poſt. 2. quod generatione eſt poſterius, ut finis, totum, perfectum 2. *de part. c.* 1. idem fere vult A. *l.* de *Categoriis c. de Priori: Natura*, inquit, *prius eſt* τὸ μὴ ἀντιστρέφον κατὰ τῦ εἶναι ἀκολύθησιν, *a quo non reciprocatur eſſendi conſequentia. Sic unum eſt prius.* Altero autem modo prius natura ipſi dicitur, a quo quidem eſſendi conſequentia reciprocatur, ſed alterum quomodocunque eſt cauſa alterius. V. *l. c.* Ex his qualibuſcunque deſcriptionibus colligemus, quæ natura priora ſint, quæ minus, ut conſtet, quænam in ſcientiis docendis præmittenda ſint, & an ea Philoſophus præmiſerit, adeoque ordinem obſervarit, & num ille ordo in noſtris exemplaribus ſit variatus.

§. 16. Unum itaque prius eſt multis: poſito enim denario, ponitur unitas, non vice verſa. Simplex itidem omne cum unum ſit, natura prius eſt compoſito 8. *Phyſ.* 9. 2. de *cœlo c.* 4. πρότερα τῶν συγκειμένων ἐστὶ τὰ ἀσύνθετα *l.* 13. *Metaph.* 2. itaque quo quid eſt ſimplicius, eo eſt natura prius. Sed paucis, quot ſimplicitatis ſint gradus: ſimplex autem ſubſtantia dicitur (1) quæ non eſt compoſita ex partibus quantitativis, ſcil. integrantibus, adeoque mobilis non eſt. Sic Deus eſt ſimplex, primum movens, immobile, primus finis, prima forma. Hic ſimplicitatis gradus cœlo & ſublunaribus non competit. (2.) Quæ non eſt compoſita ex materia & forma, adeoque neceſſario eſt, nec aliter ſe habere contingit *l.* 5. *Metaph. c.* 5. corruptibile enim eſſe, & poſſe non eſſe, eſt a materia 7. *Metaph.* 7. 8. 1. 2. 4. 12. 6. Cœlum autem non habet materiam γεννητὴν καὶ φθαρτὴν ſed τοπικὴν, ſaltem ſit κατὰ τόπον κινητὴν *lib.* 8. *Metaph. c.* 1. *cap.* 4. & 5. *lib.* 12. *cap.* 2. Eſt enim ipſa prima motus materia.

Unde

Unde Cœlum prius eſt Elementis, & quæ ex iis conſtant, quippe quæ ex materia & forma ſunt compoſita, adeoque corruptibilia. Sempiterna & incorruptibilia corruptibilibus eſſentia ſunt priora 9. *Metaph.* 8. 8. *Phyſ.* 9. (Genus item ſpecie prius eſt natura, hæc enim ex genere & differentia tanquam materia & forma eſt compoſita. Genus enim eſt materia 10. *Met.* 8.) (3.) quæ non habet mixtam formam, ſive, non eſt ex multis formis compoſita, adeoque in plura ſpecie differentia dividi nequit, hinc Elementa dicuntur corpora ſimplicia, reliqua miſta. πρότερον ϛοιχεῖον, ἢ ὧν ϛοιχεῖον 12. *Metaph.* 4. Primus itaque ſimplicitatis gradus Deo competit, ſecundus Cœlo, tertius Elementis. Et ſcientia de Deo, tanquam ſimpliciſſimo Ente, eſt prima ſcientia, unde etiam Theologia paſſim prima Philoſophia audit. Doctrina autem Phyſica de cœlo Theologia quidem eſt natura poſterior, ſed prior conſideratione ſublunarium.

§. 17. Dantur autem non ſolum ſubſtantiæ ſimplices, de quibus dictum, verum etiam in ceteris categoremaſi ſimplex & compoſitum valet. Sic in Quantitate, ſimplex magnitudo eſt linea. Simpliciſſimus & primus numerus eſt binarius. In Qualitate ſimpliciſſimæ voces ſunt vocales, eæque ſimplices. Figurarum rectilinearum ſimpliciſſima eſt Triangulum, Curvilinearum vero Circulus. Motuum ſimpliciſſimus & primus eſt localis in Ubi 8. *Phyſ.* 7. 2. *de gen. & corr. c.* 10. 12. *Metaph.* 7. Inter motus autem locales primus eſt Circularis *l.* 1. *de cœlo c.* 2. Ne quid dicam de eo, quod etiam ſubſtantia reliquis Categoriis prior ſit, quia ſimplicior: unde ipſa dicitur πρῶτον ὂν, & τὸ ὂν ἁπλῶς, & τὸ πρώτως ὂν 7. *Met.* 1. Ceterorum enim prædicamentorum nullum poteſt a ſubſtantia ſeparari *ib.* τὰ πάθη ſunt ἀχώριϛα 1. *Phyſ.* 4. 1. *de gen. & corr.* 10. 1. *de anima*, 1. Sola autem ſubſtantia inter Categoremata eſt ſeparata 1. *Phyſ.* 2. 7. *Met.* 3, 13. 8, 1.

§. 18. Totum etiam omne, cum unum quid ſit, natura prius eſt partibus ſuis multis quippe. Totum autem Ariſtoteli 5. *Metaph.* 26. eſt unum, quod continet & plura, quæ continentur, ut unum ſint. Quod dupliciter intelligi poteſt & debet, aut enim ut unumquodque unum ſit, aut ut ex omnibus illis contentis unum ſit. Hinc duæ quaſi deſcriptiones: (1) Totum eſt unum, quod continet & plura, quæ continentur, ut ſingula, quæ continentur, ſint unum tale, quod alias dicitur Totum Univerſale, Univerſalia: huc pertinet propoſitio univerſalis, multas particulares complectens. Τὸ καθόλȣ ὅλον τι ἐϛὶ, πολλὰ γὰρ περιλαμβάνει ὡς

 μέρη

μέρη, τὸ καθόλου 1. *Phyſ.* 1. 2. Totum eſt unum, quod continet & plura, quæ continentur, ut ex omnibus illis contentis ſit unum; quale eſt totum eſſentiale & integrale. Et hæc omnia partibus ſuis vel quaſi partibus natura ſunt priora.

§. 19. Cauſa itidem prior eſt natura cauſato, movens moto, 4. *Metaph.* 5. *l.* 12. *c.* 8. Finis eo, quod propter illum fit. (α) Eſt enim prima cauſa *l.* 2. *Phyſ. c.* 3. Eſt principium λογισμοῦ *l.* 2. *Phyſ. c.* 9. (hujus autem ultimum eſt actionis principium 3. de *anima* c. 10.) fine enim mihi propoſito demum de mediis ſive actionibus ad ipſum obtinendum conferentibus ſum ſollicitus 7. *Pol.* 13. Nemo enim, niſi ſtultus quidquam ſine propoſito fine agit; 1. Eudem. 2. Propterea τὸ τέλος ἀρχῇ τινι ἔοικε, καὶ τούτου ἕνεκέν ἐστι ἕκαστον. 1. *MM.* 19. (β) Τὸ τῇ γενέσει ὕστερον, πρότερόν ἐστι τῇ φύσει, 8. *Phyſ.* 7. *l.* 2. *de part. an.* 1. οὐσίᾳ, 13. *Met.* 2. & εἴδει 9. *Met.* 8. Atqui finis ultimo fit. τῶν ἐσχάτων τί ἐστι: & paulo poſt: τέλος καὶ οὗ ἕνεκα ἔσχατον, 5. *M.* 16. Eſt enim πέρας 3. *Phyſ.* 6. hoc autem ἔσχατον ἑκάστου, 5. *Met.* 17. (γ) Τό, τε οὗ ἕνεκα καὶ τὸ τούτου ἕνεκα, διαφέρει. καὶ τὸ μὲν τῇ γενέσει πρότερον αὐτῶν ἐστι. τὸ δὲ, τῇ οὐσίᾳ 2. *de gen. an.* 6.

§. 20. Perfectum etiam imperfecto prius eſt natura 8. *Phyſ.* 9. *l.* 1. *de cælo c.* 2. Perfectum enim finis rationem obtinet. τέλειόν ἐστι τὸ ἔχον τέλος 5. *Met.* 24. τέλειον οὐδὲν μὴ ἔχον τέλος 3. *Phyſ.* 6. κατὰ τὸ ἔχειν τέλος, τέλεια 5. *Metaph.* 16.

§. 21. Totum partibus prius eſt. Totum enim perfectum quoddam eſt. Τὸ γὰρ ὅλον καὶ τέλειον ἢ τὸ αὐτὸ πάμπαν, ἢ σύνεγγυς τῇ φύσει ἐστί. 3. *Phyſ.* 6. Totum eſt finis partium: partes enim prius generantur quam totum, & propter totum generantur, *l.* 2. *de part. an.* 1. Confer quæ de Toto *theſi* 18. dicta ſunt.

§. 22. Actus etiam prior eſt potentia: hæc enim propter illum tanquam finem. Non enim vident animalia, ut viſum habeant, ſed viſum habent, ut videant, 9. *Met.* 8. omne inſtrumentum propter uſum. Οὐ γὰρ ἡ πρίσις τοῦ πρίονος χάριν γέγονεν, ἀλλὰ ὁ πρίσεως. Χρῆσις γάρ τις ἡ πρίσις. ὥστε καὶ τὸ σῶμα πως τῆς ψυχῆς ἕνεκεν, καὶ τὰ μόρια τῶν ἔργων ἕνεκα, πρὸς ἃ πέφυκεν ἕκαστον, 1. *de part. an.* 5. Atque hactenus de iis, quæ natura priora ſunt: quod autem hæc primum in ſcientiis tradendis locum mereantur, ex eodem Ariſtotele audiamus, id non tantum affirmante, verum etiam ab iis ſuos libros exordiente.

§. 23. Cognitis jam iis, quæ natura priora ſunt, facile erit noſſe, quæ præmittenda ſint; quæ minus. Nimirum (quod ex dictis fluit) univerſale præmitti debet minus univerſali. Atteſtatur Philoſophus: *Ab univer-*

verſalibus ad ſingularia progrediamur l. 1. Phyſ. c. 1. Primo de omni generatione dicemus. Eſt enim κατὰ φύσιν *communia primo tractare, deinde* τὰ περὶ ἕκαστον ἴδια θεωρεῖν *1 Phyſ. 7. Univerſalia ſive Communia primum conſiderabimus. Propriorum enim contemplatio, communium conſideratione poſterior eſt, 3. Phyſ. 1.*

§. 24. Neceſſario autem id fieri debere, indicat Philoſophus, cum ob facilitatem, de qua *l. 2. de gen. & corr. 9. Facilius ſingularia contemplabimur, quando de univerſalibus prius tractavimus.* Tum ob abſurda quam plurima evitanda, quæ eum prement, qui de ſingularibus prius dicere velit. Tautologiam enim committet, idemque ſæpius dicet. Tangit hoc Philoſophus *l. 1. de part. an. c. 1.* Utrum ſc. unam quandam ſingularem eſſentiam, hominis puta, leonis, bovis &c. explicare, & quæ ei per ſe inſunt, omnia contemplari atque determinare præſtet: an vero ea, quæ omnibus communia, adeoque univerſalia ſunt, prius conſiderare conveniat: *Sunt enim multa, quæ in multis genere quidem diverſis occurrunt, eadem tamen inter ſe ſunt, ut ſomnus, reſpiratio, auctio, deminutio, mors. Si autem a ſpecie ſtatim velis incipere, tum de multis eadem ſæpe dicere neceſſum habebis. Nam & in equis, & in canibus, & in hominibus dicta proprietates occurrunt, adeoque explicanda eſſent. Quapropter, qui has circa quamlibet ſpeciem prius explicare velit, easdem ſæpius explicabit, quatenus in ſpecie diverſis animalibus occurrunt.* Hæc Ariſtoteles *l. d.* Gemina habes *cap. 5. Neceſſum eſt primo a nobis in quolibet genere ea diſtingui, quæ per ſe omnibus animalibus accidunt, deinde cauſas eorum aſſignare conabimur. Diximus enim etiam prius, quod multa in multis animalibus communia occurrant, quædam ſimpliciter, quædam per Analogiam. Verum ſi ſeorſim ſingulæ ſpecies prius conſiderentur, eveniet, quod dictum jam eſt, ut eadem ſæpius dicamus, quandoquidem de omnibus dicere velimus, quæ ſingulis ſpeciebus conveniant. Multa autem multis ſunt communia.* Confer. *cap. 4.* Ex his conſtat, hunc ordinem a Philoſopho obſervatu neceſſarium eſſe judicatum, ut quæ in quacunque re communia occurrant, ea primo loco in ſcientiis explicentur, quibus ea, quæ minus ſunt univerſalia, ſubjungantur.

§. 25. Nec vero Philoſophus ejus ordinis in ſcriptis ſuis negligens fuiſſe deprehenditur. Exempla ob oculos poſita id docebunt. In Analyticis ipſe Syllogiſmum Demonſtrativum (quo mediante ſcientia in animum diſcentis introducitur, quod erat finis Analyticorum) conſideraturus, prius de Syllogiſmo agit libris duobus prioribus Analyticorum.

In ſequentibus autem 2. poſterioribus de Syllogiſmo Demonſtrativo. Cauſam propter quam id fecerit, ipſe indicat *l.* 1. *Anal. pr. c.* 4. Διωρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν ἤδη διὰ τίνων καὶ πότε καὶ πῶς γίνεται πᾶς συλλογισμός. ὕστερον δὲ λεκτέον περὶ ἀποδείξεως. πρότερον δὲ περὶ συλλογισμοῦ λεκτέον ἢ περὶ ἀποδείξεως, διὰ τὸ καθόλου μᾶλλον εἶναι τὸν συλλογισμόν. ἡ μὲν γὰρ ἀπόδειξις συλλογισμός τις. ὁ συλλογισμὸς δὲ οὐ πᾶς, ἀπόδειξις. In Analyticis poſterioribus prius de Demonſtratione in univerſali agit, poſt de Demonſtratione univerſali, particulari, affirmativa, negativa, oſtenſiva, & quæ ex hypotheſi, διότι ὅτι 1. *poſt.* 21. 22. 23. 24.

§. 26. Prius etiam Philoſophus (ut ordo flagitabat) de natura, naturali mutatione, ſive (nihil enim intereſt, utra voce motu an mutatione utamur cum Ariſt. *l.* 4. *Phyſ. c.* 10. *in fine*) motu in univerſali agit in libris octo περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inſcriptis, poſtea motus ſpecies ordine pertractat. Et prius quidem de motu locali (hunc enim motuum eſſe primum, ſupra §. 17. vidimus) in libris 4. *de cælo*. In quorum duobus prioribus de circulari (quem primum motum localem eſſe, ſupra audivimus §. 17.) ejuſque ſubjecto nobiliſſimo, cœlo. Duobus autem poſterioribus de recto rurſum deorſumque motu corporibus ſimplicibus ob gravitatem & levitatem competente, agitur. Prima motus ſpecie, (locali ſcil.) conſiderata, ad ceteras mutationis ſpecies accedit, alterationem nimirum, generationem, & augmentationem, de quibus in Univerſali libris duobus de Generatione & Corruptione inſcriptis agit. Poſtea in ſpecie de Generatione, Corruptione, & reliquis mutationibus Meteororum, in libris tribus *Meteorologicis*: animalium, in libris de *partibus animalium* &c. *generatione animalium* &c. Sive, cum Philoſophus de cœlo ceu ſubſtantia naturali nobiliſſima, mobili quidem, ſed ingenerabili & incorruptibili, primo, ut æquum erat, in libris 2. *de cælo* egiſſet: (ad cujus naturam declarandam de ſolo motu locali ex omnibus mutationis ſpeciebus dixiſſe ſufficiebat, quod fit in *ll.* 8. *Phyſ.*) Poſt de ſubſtantiis mobilibus, ſed generabilibus, corporibus ſcil. infracœleſtibus in libris Meteorologicorum, & de animalibus & plantis, conſcriptis egit: Quæ omnia cum itidem moveantur, generentur, corrumpantur, augeantur, alterentur, prius in Univerſali de motu ſimplicium corporum locali recto ſurſum ſcil. a medio, deorſum ſcil. ad medium, quem ob levitatem & gravitatem habent, in libris duobus de cœlo poſterioribus: (quos titulum illum mentiri, & a libris de cœlo ſeparandos eſſe, jam patet.) Poſtea de generatione, corruptione, alteratione &c. tum in Univerſali, tum Elemen-

mentorum libris de Generatione & Corruptione ut agere debuit, ita egit. Hinc ad illarum mutationum ſubjecta accedit, Meteora ſcil. &c.

§. 27. In doctrina de animalibus itidem de eorum motu, generatione, nutritione egit, quamvis de hac materia libri miſere ſint divulſi, nonnulli mutili, deperditi, atque ita ordo turbatus.

§. 28. Finis etiam, quia prior natura eſt, ideo in Politicis prius de fine ſocietatis civilis, ſummo puta Bono humano, quam de ipſa ſocietate Politica agit. Nam illud eſt quidem finis actionum humanarum, ſed principium λογισμοῦ. 2. *Phyſ.* 9. Ultimum in executione, ſed primum in intentione. Eſt ſcopus ad quem prudentes ſuas actiones dirigunt. Eſt ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις ὥσπερ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις ὑποθέσεις. 2. Eudem. 10. conf. §. 19. Illius autem Summi B. H. definitionem in Ethicis (quæ etiam Politica Philoſopho dicuntur) & inquirit & explicat ordine itidem accurato. Propter hanc rationem etiam Politica prior eſt Oeconomica. Hæc enim γενέσει prior *l.* 1. *de Oecon. c.* 1. Recte itaque etjam prius de Politicis, quam Oecon. egit.

§. 29. Tandem quia movens motu prius eſt, prior etiam erit ſcientia, quæ de primo motore agit, quam quæ de primo mobili.

§. 30. Quin & perfectum imperfecto prius eſſe audivimus §. 19. ac proinde prius conſiderari debet. Quod etiam Philoſophus noſter probe obſervavit. Recte itaque (α) prius egit de Syllogiſmo Analytico in Analyticis, quam de Dialectico in Topicis. Ille enim hoc perfectior & nobilior eſt. Ille ſcientiam, hic opinionem tantum generat. Ille perfecte Philoſopho inſervit, dum veritatem concludit, hic imperfecte, dum opinari ſaltem facit, viamque ad veritatem ſternit. (β) Prius de Syllogiſmo quam Inductione, Exemplo & Enthymemate. Hæc enim ſunt Syllogiſmi imperfecti *l.* 2. *pr. c.* 23. 27. (γ) Prius de Syllogiſmo primæ, quam ſecundæ & tertiæ figuræ: prima enim figura eſt perfecta 1. *prior. c.* 4. 5, 6, 1. poſt. 11. quoniam in 1. figura perſpicua eſt & manifeſta conſequentiæ neceſſitas, 1. *prior.* 1. §. 9. in ceteris non item, quippe quæ vel converſione, vel tranſpoſitione & converſione ſimul præmiſſarum in nonnullis modis opus habent, ut earum conſequentiæ neceſſitas manifeſta fiat. Adde quod in prima omnis generis propoſitiones (A. E. I. O.) concludi & probari poſſint. In ſecunda autem figura non niſi negativæ E. O. In tertia ſolæ particulares I. O. (δ) Prius de circulari cœli & ſiderum motu, duobus prioribus de cœlo libris, quam de recto corporum ſimplicium in ſequentibus. *Circularis enim motus perfectior eſt recto*, 8. *Phyſ.*

Phyſ. 9. Huc pertinent, quæ habentur 2. *de cœlo* 4. *Si perfectum prius eſt imperfecto, ergo etiam circulus prima erit figura. Sphæra item figurarum ſolidarum prima. Sola namque ab una ſuperficie continetur. Figura autem rectilinea a pluribus.* Hactenus Philoſophus. *Propterea etiam motus circularis eſt primus*, 10. *Metaph.* 1. *principio* 12. *Met.* 7. *Cœlum eſt prius corporibus naturalibus, & motus circularis eſt prior recto l.* 1. *de cœlo c.* 2. (s) Prius de virtute civis in Politicis, quam de virtute patrisfamilias in Oeconomicis egit. Illa quippe perfecta virtus, hæc imperfecta. 1. *Polit.* 13.

JOHAN-

JOHANNIS WANDALINI
DE
FERIA PASSIONIS
ET
TRIDUO MORTIS
Domini & Servatoris noſtri
JESU CHRISTI,
NEC NON
Aliis quibuſdam ad Hiſtoriam & Chronologiam Sacram pertinentibus,
DIATRIBE
HISTORICO-THEOLOGICA,
Novis ac paradoxis opinionibus
WILHELMI LANGII,
Libro de ANNIS CHRISTI contentis;
oppoſita.

Perilluſtri, Magnifico & Generoſiſſimo Heroi,

D. CHRISTIANO THOMÆO a SEHESTED,

Toparchæ in Stowgard / &c. Equiti Aurato, Sereniſſimi ac Potentiſſimi REGIS Daniæ & Norwegiæ &c. Cancellario Magno, & Regni Senatori Eminentiſſimo, Domino & Patrono ſuo ſummo, Divinam benedictionem & perpetuam felicitatem,

P. P.

ANtiquæ veritatis, Cancellari Eminentiſſime, Patrone Incomparabilis, cœleſti afflatu terrigenis patefactæ, ea ſors eſt, id fatum, ut licet expugnari non queat, oppugnatoribus tamen nunquam careat: & quæ opprimi neſcit, ei, qui premant, nullo tempore deſint. Ipſi ſummo veritatis Teſti & Vindici, infinitæ ipſi Veritati, Servatori Optimo Maximo, id Spiritus Sanctus ore θεοδόχου Senis ac Vatis eventurum prædixit, ut σημεῖον ἀντιλεγόμενον, ſignum cui contradicitur, *evaderet. Quid mirum itaque, quod quæ ipſius auſpiciis, ipſoque aſſertore, ad nos propagata eſt, Veritas, eos omni ævo experta fuerit, qui nullo non conatu contradixerint & contraiverint. Teſtis eſt ipſa veritatis columna ac firmamentum, Sancta & Catholica Eccleſia, quæ, quid veritatis adverſarii contra pretioſiſſimam illam ſuæ fidei commiſſam παρακαταθήκην moliti ſint, per omnes ſeculorum decurſus perſenſit. Hæc cum paganis & infidelibus forinſecus ſævientibus aſſiduo luctari, hæc cum hæreticis & ſchiſmaticis intrinſecus debacchantibus nunquam non conflictari, hæc cum improba novatorum*

rum factione perpetuo concertare, neceſſum habuit. Vix ullo momento reſpirare eam aut quieſcere veritatis hoſtes paſſi ſunt. Fortiſſimos ejus athletas, enthea pectora, iſta ἀσπόνδων adverſariorum colluvies indeſinenter in acie ſtantes, ac ad dimicandum pro veritate accinctos detinuit. Omnium temporum experientia, cujus index Hiſtoria, neminem hac de re dubitare ſinit. Et optandum ſane eſſet, ut id non aliunde, quam e præteritorum ſeculorum memoria conſtaret. Sed dolendum eſt, quod exulcerata hæc, in quam nos incidimus, tempeſtas plura iſtius rei documenta ſuppeditet, quam ut numero comprehendi queant. Vix ullum ſeculum inter univerſa ea, quæ a ſalutari Filii Dei in carne ἐπιφανείᾳ effluxerunt, exſtitiſſe arbitror, quod tot veritatis divinæ hoſtes protulerit, quot hoc noſtrum protruſit. Quis miſerabilem hodiernæ Eccleſiæ faciem ſatis deploret, quam non tantum confertus hæreſium ſectarumque cuneus infeſtat, ſed & ſævæ ſchiſmatum procellæ concutiunt? Inter eos, qui Chriſtianum nomen affectant, tot tamque infinitas hæreſes ac ſectas noſtra hæc Patrumque noſtrorum ætas, vel pridem ſepultas ex orco revocavit, ac nonnihil interpolavit, vel de novo variis in Orbis partibus proſeminavit, ut vix nomina ſuppetant, quibus a ſe invicem diſcernantur. Quis juſtis querelis inteſtinas iſtas συῤῥάξεις proſequatur, quibus ipſi Orthodoxi gregis Doctores inter ſe colliduntur, & inconſutilis Chriſti tunica fœde laceratur? Non hic tamen malorum finis. Accedunt alii, quos vel novandi cupiditas, vel nimia confidentia eo impellit, ut antiquæ veritati cœlitus revelatæ, vel directe, vel oblique ſe opponere non vereantur. Eos potiſſimum intelligo, Magnifice Heros, quorum mentes, veluti peſtilenti quodam ſidere afflatas, inſanus novitatis amor inceſſit, ac adeo occupavit, ut ſpreto eo, quod vetuſtum eſt, καινοφωνίας & nova dogmata antiquæ ὀρθοδοξίᾳ adverſa introducere allaborent. Nam ſicut priſcis Eccleſiæ temporibus ille φιλοκαινίας pruritus multorum ingenia vehementer titillavit, atque eo incitavit, ut ineptas fabulas & abſonarum opinionum portenta confinxerint, quorum ſtulta ſomnia fidei hoſtes fidelibus deinde adſcripſerunt, eoque nomine ſanctiſſimum Chriſtianæ pietatis nomen apud imperitos infamarunt. Ita & hodie idem familiare magnis ingeniis vitium plurimos adeo exſtimulat, ut quæ antiquitus credita, eque ipſa divina veritate manifeſte deducta ſunt, ſæpius non ſine pernitioſiſſimo ſcandalo carpere, novaque ac inaudita obtrudere geſtiant. Quot enim inter noſtræ ætatis ſcripturientes reperiuntur, quos aliqua ſui opinione inflatos fama ac gloriola ſitis ad ſcribendum proritat, qui nullam laudem meruiſſe ſibi videntur, niſi in Sacris,

& circa dogmatà fidei, aliquid ex antiquo, quanquam aliud agentes, mutare ac innovare tentaverint? Qua ratione aliter fieri non poteſt, quin priſcæ veritati vis ſæpius inferatur. Verum divinæ providentiæ id imputandum eſt, quod, etiamſi veritas ejuſmodi adverſis tempeſtatibus jactitetur, nunquam tamen pereat aut obruatur; ſed ſemper victrix perduret, atque omnes decumanos fluctus eluctetur. Manſit hæc illius beneficio hactenus inconcuſſa, nec ullis hoſtium inſultibus ceſſit, licet nonnunquam latitaverit, minusque in hominum oculos incurrerit. Manſura quoque eſt ad ſeculorum usque finem, deque omnibus adverſariis glorioſiſſimum tandem triumphum reportatura. Sed quid illuſtrem tuam Magnificentiam hoc verborum circuitu moror? Patiatur, obſecro, ut jam ſine ambagibus exponam, quo mea oratio tendat. Cum non ita pridem in librum Wilhelmi Langii, *quem de* Annis Chriſti *ſcripſit, inciderem, eam ibi intempeſtivam circa Sacra novandi affectationem animadverti, quam ſummopere omnibus pietatis & divinæ ſapientiæ ſtudioſis devitandam eſſe, Sacræ Scripturæ præceptis, & clariſſimorum Antiquitatis luminum monitis, dudum edoctus ac perſuaſus fueram. Indolui hercle, magnaque animum meum ægritudo invaſit, cum præſtantiſſimum illud ingenium, tam præclaris naturæ dotibus a Deo exornatum, ut non vulgare bonis literis ac artibus inde ornamentum exſpectandum putaverim, usque adeo* φιλοκαινίας *illecebris captum cernerem, uti antiquæ veritati, S. literis confirmatæ, & totius Eccleſiæ Chriſtianæ conſenſu approbatæ, contradicere, ac nova vanarum opinionum inventa inducere conaretur. Illa præcipue dogmata intendo, quæ feriam Dominica paſſione nobilitatam, & ſpatium moræ Servatoris in ſepulcro, item famoſiſſimi Jacobæi de ſceptro Jehudæo & Meſſiano adventu oraculi ſenſum ac expoſitionem concernunt, ut cetera taceam. Rationes, quas novationi prætexuit, cum avide luſtrarem, ſtramineas eas ac ficulneas deprehendi. Nec meo duntaxat qualicunque judicio ſtare volui; ſed cum Magnis Germaniæ Theologis & Doctiſſimis Viris aliis rem communicavi. Non modo illuſtris Argentinenſis Academiæ, priusquam ante ſemeſtre ſpatium illam relinquerem; ſed & inclytæ hujus Lipſienſis, aliarumque Saxonicarum, Celeberrimos Theologos, ac Eruditiſſimos Viros alios, conſului, eorumque de Langianis dogmatibus judicia ſollicite expetivi: omnium vero diſplicentiam, atrosque calculos ubivis offendi. Ipſe rem accuratius mecum expendi, & quid pro antiqua veraque ſententia defendenda, quidque pro Langii ſophiſmatis, ſuopte ruinoſis, funditus evertendis, afferri poſſet,*

ſet, penitius conſideravi. Exiſtimavi me rem Chriſtiana pietate non indignam, meis ſtudiis, quæ divinæ veritati cognoſcendæ ac tuendæ unice conſecravi, non incongruentem, bonisque univerſis haut ingratam, præſtiturum, ſi almæ vetuſtæque veritati, temere hic impugnatæ, pro virili ſuccurrerem, & hanc qualemqualem ejus defenſionem candidis omnium cordatorum ac φιλαληθῶν *judiciis ſubjicerem. Quanquam enim ego meæ mihi mediocritatis ſatis conſcius, ab aliis felicius, quam a me, hanc veritati operam navari potuiſſe, non ignorem: meum tamen antiquæ* ὀρθοδοξίας *amorem ac reverentiam, qua nemini ſum ſecundus, in optimam partem acceptum iri nullus dubito. Sereniſſimum ſane ac Potentiſſimum REGEM noſtrum, Dominum meum Clementiſſimum, cujus Auguſtiſſimum nomen Langius ſcripto ſuo, cetera erudito omnino & polito, præfixit, meum hoc pro veneranda veritate ſtudium non improbaturum eſſe, confido. Dudum enim eſt, quod Majeſtatis ipſius Heroica in DEUM pietas, & conſtantiſſimus pro priſca veritate ac orthodoxia zelus, toti Orbi notiſſimus, omnem mihi de eo dubitationem exemerit. Si Langii elegans & acre ingenium, variamque ipſius eruditionem, in iſto ſcripto ſatis conſpicuam, Regia ſua gratia non dedignatus eſt: novitates tamen iſtas, ſacris monumentis, & univerſæ veteri pariter ac hodiernæ Eccleſiæ adverſas, pientiſſimo Patriæ Patri non placuiſſe, ſatis ſum perſuaſus. Tuam quoque perilluſtrem Magnificentiam huic meo pro veritate ſuſcepto labori faventiam haut gravatim commodaturam eſſe ſpero. Firma hac fiducia fretus, ampliſſimo nomini tuo qualemcunque hanc Diatriben inſcribere non dubitavi. Quam conſtante ac immobili affectu antiquam veritatem complexus, quantaque ſeveritate improbam circa ſacra novandi cupiditatem deteſtatus hactenus fueris, cariſſima patria noſtra pridem exploratiſſimum habet. Summum ac pene divinum judicii tui in veritate a falſitate diſcernenda acumen neminem eorum fugit, quibus vel leviſſima ſplendidi nominis tui fama innotuit. Tuum proinde erit, Maxime Heros, pro inæſtimabili tua ſapientia ſtatuere, num ea dexteritate, qua oportuit, veritas a me defenſa, falſitasque confutata ſiet. Quod ſolius veritatis amore unice ductus fuerim, quod* φιλονικίᾳ *aut livori nihil hac in parte indulſerim, novit ille, qui omnium mortalium penetralia intuetur. Si non ſatis feliciter illud, quod unum ſtudioſe quæſivi, aſſecutus ſim, ſi non ſatis idoneum per omnia me almæ veritati advocatum præbuerim: non prorſus tamen indefenſam eam manſiſſe, nec nihil omnino lucis ac ſecuritatis ei hac mea opella allatum eſſe arbitror. Inſignis ille tuus, Patrone Summe, & prolixus favor,*

quo mea ſtudia & conatus perpetuo proſecutus es, quem & tot eximiis documentis jam dudum teſtatiſſimum reddidiſti, eo confidentiæ me provexit, ut Tuæ Magnificentiæ viles haſce pagellas offerre veritus non fuerim. Infinita tua in me meosque merita inſigne aliquod & luculentum gratitudinis meæ monumentum pridem jure ſuo poſtularunt. Verum cum tale a mea ætate ac tenuitate exſpectari nondum queat, hoc exiguum devotiſſimi animi, ſimulque ingenii ac ſtudiorum ſpecimen ne aſperneris, ſupplex rogito. Acerrimo tuo judicio qualemqualem hanc meam pro veritatis patrocinio lucubrationem venerabundus ſubmitto, quam ſi tuo favore ac applauſu non indignam judicaveris, præclare de ea, deque me, actum putabo. Sic te ſummus ille rerum humanarum Arbiter patriæ noſtræ diutiſſime ſervet ac ſoſpitet, ſicque te omnigena proſperitate cumulet, ut pro tua, illuſtrisque familiæ tuæ incolumitate ac perenni fauſtitate aſſiduas ad eundem preces fundit,

Perilluſtris Tuæ Magnificentiæ

humillimus ac devotiſſimus cliens
JOHANNES WANDALINUS.

Scriptum Lipſiæ x. Kal.
Junias Anno MDCLI.

JOHAN-

JOHANNIS WANDALINI
DIATRIBE HISTORICO-THEOLOGICA,
AD
WILHELMUM LANGIUM.

CAP. I.

Locus 2 Tim. II, 22. explicatur. Νεωτερικαὶ ἐπιθυμίαι *quid? Grotius notatur.* Νεωτερικὴ τάξις *apud Ignatium. Innovandi libido noxia. Hug. Grotii laus. Ejusdem* φιλοκαινία *doctis inviſa. Qualis novitas improbanda? Wilh. Langii ad novandum proclivitas. Quam inſolens eadem & incommoda. Inſtituti noſtri ratio.*

QUando divinus Gentium Apoſtolus Timotheum ſuum, ac univerſos Chriſti fideles hortatur, τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας uti fugiant, 2 *Tim. II*, 22. non quidem *Juveniles cupiditates* principe inſtituto prohibet, quomodo id plerique Patres & vulgus Interpretum communiter acceperunt; ſed *novas* vel *novarum rerum cupiditates*, & vana innovandi deſideria vitari mandat. Suadet hoc genuina φράσεως Apoſtolicæ vis, paullo penitius conſiderata. Vox νεωτερικὸς a νεώτερον, ſicut ἐσωτερικὸς vel ἐξωτερικὸς ab ἐσώτερον & ἐξώτερον, deducta, *novum* ſeu *novaturientem* melioribus Græciſmi auctoribus conſtanter deſignat: ubi autem *Juvenilem* notet, nusquam reperio. Suidæ νεώτερον idem eſt, quod καινὸν, unde νεώτερον κακὸν *novum malum.* Τὰ νεώτερα apud eundem *res novæ* ſunt, & Phalaridi in *Epiſt.* νεώτερα φρονεῖν dicitur, qui *nova* meditatur: Iſocrati autem vice versa apud Suidam καινὸς vocatur is, qui τοῖς νεωτέροις ἁρμόττει πράγμασι, *res conſectatur novas.* Hinc verbum νεωτερίζειν, quod Heſychio & Suidæ eſt καινὰ πράττειν, *nova moliri*, *novis rebus ſtudere.* Thucydides illud aliquoties pro *innovare* uſurpavit, ut cum *l.* 7. anni tempus hominem εἰς ἀσθένειαν νεωτερίζειν dicit, nempe novis morbis invectis. Sic. *lib.* 2. ὤμοσαν μηδὲν νεωτερίζειν περὶ τὴν ξυμμαχίαν, i. e. *Jurarunt ſe nihil innovaturos circa ſocietatem militarem.* Idem apud Suidam τὴν τύχην νεωτερίζουσαν τὰ πράγματα, i. e. *fortunam res innovan-*

vantem appellat. Eodem modo Herodianus *l.* 1. δεδιὼς τοῦ δήμου κίνησιν, μήτι καὶ περὶ αὐτοῦ νεωτερίσειεν, i. e. *populi motum veritus, ne & circa ipſum aliquid innovaret.* Et Philo *l.* 3. de *vita Moſis:* ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἰδίᾳ γνώμῃ νεωτερίζειν, *ne videretur privatim nova conſectari.* Inde νεωτεριστὴς Plutarcho in *Phoc. novarum rerum ſtudioſus*, & νεωτερισμὸς eidem in *Galb. innovatio.* Erunt ergo dubio procul νεωτερικαὶ ἐπιθυμίαι, quæ circa τὰ νεώτερα verſantur, & *novitatibus* afficiuntur, ſicuti κοσμικαὶ ἐπιθυμίαι eidem Apoſtolo ad *Tit. II*, 12. ſunt illæ, quæ *mundo* & *mundanis* agglutinantur, & σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι Petro 1 *Epiſt. II*, 11. quæ *carni* & *carnalibus* adhærent. Idem quoque erit, τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεύγειν, quod τῶν νεωτέρων μὴ ἐπιθυμεῖν. Hoc autem quid ſit, e Jul. Polluce *lib.* 3. *c.* 7. patet, ubi poſt plura τοῦ φιλοπόλεως epitheta, ejusdem quoque τὰ ἐναντία recenſentur, ac inter hæc νεωτεριστὴς & νεωτέρων ἐπιθυμῶν, conjunguntur. Vitium itaque φιλοκαινίας ab Apoſtolo his verbis damnari quis ambiget? Grotium miror, tantum Criticum, qui *Annot. in h. l.* νεωτερικὰς ἐπιθυμίας idem quod תאבת נעורים eſſe cenſet, ac *Juveniles* iſtas *gloriolas* notari credit, quas qui conſectantur, Græcis νεανιεύεσθαι dicuntur. Cur autem Grotius non ullo exemplo oſtendit, eam vocis νεωτερικὸς ſignificationem, quam ipſe vult, a Græcis admitti? ipſi hoc ἀδεσπότως aſſerenti fidem habeat, cui volupe eſt, nobis non licet eſſe tam credulis. Certe ſi *Juveniles* ejusmodi *gloriolas* vitare intendiſſet θεόπνευστος Doctor, non νεωτερικὰς, ſed νεανικὰς ἐπιθυμίας ſine dubio dixiſſet. Sic enim Philoſophus *Ethic. Nicom. lib.* VII. *c.* 4. νεανικὴν ἐπιθυμίαν diſerte dixit, *Juvenilem impetum* deſignaturus. Sic quoque νεανικὸν φρόνημα Demoſthenes, & νεανικὸν φόβον Euripides, & νεανικὴν φορὰν Theophraſtus dixere. Sed aliud eſt νεανικὸν, aliud νεωτερικόν. Hoc omnino novitatem complectitur. Unde & in Latium traducta voce *Neoterici* auctores Servio ſunt *novi* ac *recentes*, qui opponuntur antiquis, & eodem ſenſu Hieronymus in *Epiſt. ad Pammachium Neotericos* laudat. Inſigniter noſtram expoſitionem firmat eximius Ignatii in *Epiſt. ad Magneſios* locus, ubi in vetuſtiſſimo Bibliothecæ Laurentianæ MS. codice, e quo recens Ignatiana Cl. Iſaaci Voſſii editio expreſſa eſt nova iſta Epiſcopi unius ſupra Presbyteros reliquos in majore gradu conſtitutio, quæ tum in Eccleſiam introducebatur, φαινομένη νεωτερικὴ τάξις appellatur, quaſi dicas *novum ordinem*, *novellum inſtitutum.* Quem locum quam miſere corruperit improbus Ignatii interpolator, quem Vedelius & Uſſerius in ſuis editionibus ſecuti ſunt, dum

pro

pro νεωτέρικὴν τάξιν ſubſtituerit νεότητα, obſervavit nuper Ill. Salmaſius in *Appar. ad Primatum Papæ p.* 57. 58. ubi & verum loci Paulini ſenſum tetigit verius, quam expoſuit, atque alibi ulteriorem ejus explicationem promiſit. Alias forte pro hac interpretatione roboranda rationes afferre in proclivi eſſet, niſi e modo dictis ſatis ea ſuperque declarata videretur. Nos enim jam commentarium non ſcribimus. Cuivis id liquido oſtenſum eſſe arbitramur, inanes novandi cupiditates monito hoc Apoſtolico ſerio eſſe interdictas. Optandum autem eſſet, ut illi, qui veræ ſapientiæ ac bonarum artium cultores ſe profitentur, idem ſibi curæ cordique eſſe in praxi oſtenderent. Imprimis ii, quos de meliore luto æternum numen finxit, ac beatioribus naturæ dotibus liberalius exornavit, divinioreque felicioris ingenii facultate ad ſumma quæque aſſequenda inſtruxit. Inter hos autem quam maxime illi, qui animum ad eas res tractandas applicant, quæ omnium minime novaturientium libidini obnoxiæ eſſe debebant. Divinas intelligo revelationes Sacris monumentis conſignatas, fideique noſtræ capita, cum iis, quæ hæc vel comitantur, vel inde conſequuntur. Nam licet omnis innovatio ſuopte ſuſpecta ſit, minus tamen in omnibus aliis inviſa cenſetur, quam in his, ubi novitatem affectanti, error ut proclivior, ita & periculoſior exiſtere ſolet. Equidem pleroſque mortales ita φιλοκαινία afficit, nulli uti rei lubentius indulgeamus, ut eſt *mens noſtra vaga & novitate rerum lætiſſima*, ſententia Romanæ Philoſophiæ Sirenis in *Conſol. ad Helviam c.* 6. Maxime tamen ejus ſtimulos ſentiunt magna illa ſupraque vulgum eminentia ingenia, quæ nonnullam volubilis inconſtantiæ mixturam patiuntur, quibus ſordet, quidquid antiquum uſuque vulgi tritum eſt, arridetque nihil, niſi vel ab ipſis inventum, vel quod ipſa novitatis ſpecie ſe commendet. Quorum impetus eo tandem, niſi prudente ratione gubernetur, erumpit, ut veritati antiquitus cognitæ ac religioſe obſervatæ, quam vel eo nomine minus reverentur, ſæpius vim faciant, ac in juſtum propterea cordatiorum odium incurrant. Sane cum ipſi ſibi ſolis ut ἀναμαρτήτοις fidant, & ab aliis bene vereque credita ac dicta alto ſupercilio deſpiciant, fieri non poteſt, quin ſua eos αὐθάδεια a veritatis calle ſæpius devios agat, ut in erroribus demum deprehenſi homines ſe eſſe aliis citius, quam ſibi, perſuadeant. Exempla & odioſa ſunt, & ſatis alias obvia. Unus Hugo Grotius omnium inſtar erit, Vir ſui nominis, omnium opinione maximus, cujus ſummum ingenium, ſtupendam eruditionem, & pene invidendas animi dotes, qui non ſuſpiciat, neminem inter eru-

ditos dari exiſtimo. Unanimem horum conſenſum eſſe puto, quod hic Vir ingenii & eruditionis humanæ terminos propemodum tranſgreſſus, ita inter doctos caput extulerit, ut contra antiquitatis fiduciam aut unus, aut cum pauciſſimis, ſeculum noſtrum abſolvat. At quantopere immodicum in ipſo novandi pruritum omnes boni ac cordati deteſtantur? Quantis ipſi in delitiis novitates fuerint, quam ſtudioſe novas circa dogmata fidei ſententias, novaſque Scripturæ Sacræ interpretationes, peſſimo exemplo, captaverit, abunde teſtantur, qui ab ipſo publici juris facti ſunt, commentarii, illi præſertim, quibus Sacrum veteris novique Inſtrumenti Codicem explicare aggreſſus eſt. Ibi certe τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας luculentius in ſe oſtendit, quam loco ſupra a nobis notato interpretatus eſt. Quot autem quantiſque hallucinationibus ipſum familiare iſtud φιλοκαινίας vitium immerſerit, tum variæ variis de argumentis Eruditorum contra ipſum lucubrationes loquuntur, tum cuivis, qui ſcripta ejus vel mediocri cum judicio legit, facile patet. Id certe conſecutus videtur, ut ſicut ejus quondam manus omnes oppugnarunt, ita ipſi jam omnium manus adverſentur, quod de Iſmaele olim dictum accepimus. Nemo autem exiſtimet, me illud novitatis nomine deſignare, quod multis, quos fallax fucatæ vetuſtatis opinio faſcinavit, novum ac inſolens videtur, cum vere antiquum ſit, temporumque ſaltem prolixa injuria oblivioni datum. Inſanus enim eſſem, ſi eorum non laudarem induſtriam, qui priſcam veritatem, quam longa dies ſepelivit, e tenebris in lucem revocare conantur. Illorum ſaltem inſtitutum accuſo, qui antiquiſſima veritate, quam conſtans ac indubius tot ſeculorum conſenſus ſtabilivit, exploſa, reſque ſuas ſibi habere juſſa, novas opiniones ficulneis ac ruinoſis fundamentis ſuffultas introducere, nobiſque tantum non invitis obtrudere, annituntur. Quam vellem, ut ex ejuſmodi φιλοκαινῶν cenſu ſe exemiſſet Doctiſſimus Vir, WILHELMUS LANGIUS, eruditi tractatus, de ANNIS CHRISTI inſcripti, ac nuper in Belgio editi, Auctor, cujus ego acre ac florentiſſimum ingenium, ſubactum judicium, feliciſſimam memoriam, atque eruditionem ætatis menſuram longiſſime ſuperantem, nec non inſignem in ſtudiis tractandis diligentiam, uti ſemper tum penes me maximi æſtimavi, tum penes alios dignis laudibus exornavi, idque etiamnum facere non deſiſto, ita quam primum iſtius libri inſpiciendi mihi copia facta fuit, multamque in eo Auctoris ad novitates minus ſolidas amplectendas propenſionem animadverti, non exiguo me dolore affectum ſenſi. Novitates dum memoro, non novas illas in Chronologia & tem-

porum

porum doctrina opiniones, ab aliis celeberrimorum Chronologorum & Computiſtarum receptis ſententiis diverſas, intendo, de quibus ego uſque adeo ſollicitus non ſum, quin aliis harum rerum peritioribus, plusque otii habentibus, eas lubens dijudicandas relinquam. Illas tantum innuo, quas vel in quibuſdam Scripturæ locis aliene explicatis, vel in nonnullis dogmatibus, quibus major meis cum ſtudiis affinitas intercedit, obſervavi. Inter has duæ ſunt, quæ graviores ceteris viſæ majorem in modum diſplicuere. Prior eſt de feria σωτηρίυ Paſſionis Domini ac Servatoris noſtri JESU CHRISTI, & interſtitio inter hanc ac diem glorioſæ ejuſdem reſurrectionis. Chriſtum enim non ſexta feria, quod hactenus univerſa credidit Eccleſia, ſed quinta, non die Veneris, ſed Jovis, pro peccatis Orbis paſſum, nec duabus ſaltem noctibus & una die integra, ſed tribus noctibus ac duabus diebus integris, in ſepulcro manſiſſe aſſerit. Altera eſt vaticinii Jacobæi *Geneſ. XLIX.* de Meſſiæ Regis adventu abſona interpretatio, qua perfidis Judæis commodior nulla ſuppeditari poterat ad declinandam vim noſtri argumenti, quod hactenus pro adventu Meſſiæ demonſtrando feliciter inde deductum fuit. Reliquæ παράδοξοι quidem & incommodæ, (ut nihil gravius dicam) minori tamen cum periculo conjunctæ ſunt. Scio quidem me non eſſe eum, cui judicium de aliorum laboribus ferre conveniat. Nec ego id mihi arrogo. Illud tamen nemo bonus mihi vitio vertet, quod libertate illa, qua omnes bonarum literarum cultores gaudent, impræſentiarum uſus, tum meum in nonnullis diſſenſum ingenue ac modeſte profitear, tum quid in almæ antiquæque veritatis, cui ſoli lito, defenſionem afferri poſſe ſtatuam, publice exponam. Laudibus Domini Langii quidquam derogare nec mei ingenii eſt, nec inſtituti, qui ſemper illiberale duxi, ex alienæ induſtriæ obtrectatione gloriam captare, quo tamen nihil hodie frequentius, nihil peſtilentius. Præclara Dei in ipſo dona, quo par eſt, honore proſequor, optoque, ut ea iis ſtudiis impendantur, quæ Rempubl. literariam ac communem noſtram patriam maximo ornamento ac emolumento mactare poſſint. Ipſe certe Langius noſtram libertatem pro ſuo candore ac modeſtia ægre non feret. Nam qui ipſe ſibi hanc licentiam ſumit, ut celebres ac illuſtres in re literaria viros, Scaligerum, Caſaubonum, Voſſium, Montacutium, Petavium, Allatium, Petitum, Capellum, &c. cenſoria virgula ſæpiuſcule perſtringat, & multo nonnunquam ſale perfricet, nec magnis Germaniæ Theologis, ſummoque inter eos D. Chemnitio, parcat; imo & antiquiſſimis ac doctiſſimis Chri-

ſtianæ pietatis Antiſtitibus dicam ſcribat, is nec alteri de ſuis, quas fovet, novitatibus libere judicanti ſuccenſere jure poteſt. Quod enim ipſe ſibi in tantos viros licere arbitratus eſt, id aliis quoque in ſe licere putabit. Ipſi certe in me idem licebit, modo ea utatur modeſtia, quam a me experietur. Sine cunctatione igitur illud, quod tractare conſtitui, aggredior. Eam autem præcipue quæſtionem, quæ de feria Dominicæ paſſionis eſt, pleniore accuratioreque conſideratione dignam exiſtimo. Circa hanc enim & operoſius ac confidentius, quam circa ullam aliam, verſatur Langius, & tam Scripturæ Sacræ, quam univerſæ Eccleſiæ contradicit, quod liquido oſtendemus. Quid quod hæc etiam veluti baſis eſt totius tractationis, quam de Tempore paſſionis Chriſti parte libri ſecundi altera prolixe inſtituit. Huic enim hypotheſi, quod dies paſſionis fuerit feria quinta, tota iſta tum Anni paſſionis σωτηρίȢ, tum Annorum miniſterii Chriſti, ac quinque Paſchatum ejuſdem, operoſa demonſtratio, tanquam immobili fundamento, innititur. Hoc autem fundamento concuſſo ac everſo, omne id, quod ſuperſtructum eſt, mole ſua ruet, niſi aliunde ſuffulciatur. Equidem meus in Langium amor vix id effari me permittit, quod ſentio. Illud tamen tacere non poſſum, quantum incredibilem ipſius confidentiam deteſtatus ſim, dum falſam hanc de feria quinta paſſionis opinionem non προβληματικῶς proponat, tanquam rem non plane a vero abhorrentem, de qua ulterius cogitandum eſſet eruditis, ſed tanquam dogma ἀποδεικτικῶς verum ac irrefragabile, cui ſine piaculo contradici nequeat, nobis obtrudere præſumat. Sane ſi eam, ut problema aliquod probabile, doctis dijudicandam exhibuiſſet, veniam facile apud bonos meruiſſet: jam vero, cum hoc dogma ut plane ἀναντίλεκτον tueatur, idque ſub ea neceſſitate omnibus tenendum proclamet, quaſi non extra perfidiæ & ejeratæ Chriſtianæ pietatis periculum eſſet, qui contra hiſcere auderet, ac omnes ſimul eos, qui ab ipſis Eccleſiæ Chriſtianæ incunabulis, annis amplius mille ſexcentis, feriam ſextam ſine hæſitatione Paſſioni Dominicæ aſſignarunt, enormis erroris ac delicti reos peragat, quomodo excuſari queat, non video. Ecce enim verba ipſius Langii, quibus hanc aſſertionem commendat. Dicit *lib. 2. p. 375.* quod *infallibilis ac ἀναντίλεκτος paſſionis character ſit, quod incidat in feriam quintam ſive diem Jovis, non feriam ſextam, ſeu diem Veneris, ſicut hactenus perperam creditum fuit. Pag. 212. Quis Scripturæ ſe opponeret, aut certiſſimas illas demonſtrationes rejiceret, quæ ex manifeſtis Scripturæ verbis petuntur: at jam e Scripturis demonſtravimus, Chriſtum*

in

in Paraſceve Paſchatis Judaici feria quinta fuiſſe paſſum. Ibid. *p.* 422. dicit, *Chriſtum in Paraſceve Paſchatis feria V. paſſum eſſe, ita ex Scripturis demonſtratur, ut nemini Chriſtiano contra fari integrum ſit.* Plane Prætoria verba. Corrigendæ itaque erunt ad nutum Langii omnes Chriſtianorum Eccleſiaſticæ conſtitutiones, & Soteria non die Veneris, ſed Jovis, poſthac celebranda. Sed quæſo, ne novus ille Dictator e Chriſtianorum numero me excludat, qui non modo contra fari non vereor, ſed & Langium immaniter falli paratus ſum ad oculum oſtendere. In antiquam veramque ſententiam, & loci *Matth.XII.* 40. orthodoxam fideique analogam interpretationem ita ſtomachatur *p.* 354. *Quid pro ineptiſſima hac & Scripturis plane contraria expoſitione adducitur? Scriptura ſane ita ipſi adverſatur, ut aperto ore ac plenis, quod dicitur, faucibus eandem rejiciat, nec vel unicum verbum aut punctum habeat, quod iſti favere poſſit.* Mox ibidem, *dogma Scripturis plane adverſum*, vocat. *Pag.* 384. dicit *omnes illos erraſſe, qui pauciores dies morti Chriſti tribuerunt*, ſc. quam quas ipſe tribuit: & *pag.* 355. *errantium multitudinem* appellat. Taceo alia ſcommata, quæ paſſim in eandem, ejusque patronos, evomit. Quid reſtat, niſi ut *exclamet Melicerta periſſe Frontem de rebus.* Neque tamen ſatis ſibi eſſe duxit Langius, novaturientem hanc opinionem libro in Belgio edito divulgaſſe, quin & eandem Diſputationi publicæ, quam Haffniæ ſuperiore anno *de Monarchiis* habuit, ceu *πρόϑημα* cedro dignum annecteret. Scilicet poſcebat id Danorum noſtrorum ſalus, ut agnito inveterato errore, quo inde a perceptis Chriſtianæ fidei initiis, per octo ſecula & amplius, a Doctoribus ac Paſtoribus ſuis, veritatis ignaris, imbuti fuere, jam verum paſſionis Servatoris ſui tempus a Langio, ſolo lynceo, diſcerent. Equidem an hujusmodi nova dogmata, in vulgi notitiam diſſeminata, non cum qualicunque tenerarum conſcientiarum ſcandalo atque offenſione conjuncta ſint, viderint alii, quorum hoc intereſt. Ego ſane tam acerbe de hac opinione pronunciare nolo, ut in ſe conſideratam ſcandaloſam vel usque adeo periculoſam eſſe contendam. Scio enim ad ſummam fidei ac doctrinæ Chriſtianæ nihil facere, an hoc vel illo tempore id contigiſſe ſcias, quod credendum proponitur. Ita ſive dicas feria prima, ſive ſecunda, ſive alia quacunque diros mortis cruciatus ſuſtinuiſſe Dominum noſtrum, manet tamen ille fidei articulus inconcuſſus, quod vere pro peccatis noſtris aliquando ſatisfecerit æternus Dei Filius in carne revelatus. Præſertim cum Scriptura nusquam diſertis ac expreſſis verbis dicat, Chriſtum

feria ſexta crucem adſcendiſſe: licet ea non obſcuros ejusdem characteres ſubminiſtret, e quibus hoc per modum bonæ ac ſatis certæ conſequentiæ concludi queat, ut in ſequentibus probabimus. Idem de Dominicæ Conceptionis ac Nativitatis tempore dici poterit, niſi quod minor lux ad illud indagandum e SS. literis affulgeat. Interim ſi quis ex ipſius Langii hypotheſi penſiculatius examinata aſſertionem iſtam æſtimaverit, videbitur forte gravius incommodum in receſſu habere, quam quod prima fronte pollicetur. Nam ſi verum eſt, quod ipſe in Præfatione ad Lectorem dicit, *nihil eorum, quæ ante nos geſta ſunt, pro certo ac indubitato haberi poſſe, niſi temporum charactere ſit confirmatum, & neceßarium plane eße, ut illud, quod omnium longe certiſſimum eße debeat, ac de quo nemo ſine æterna ſalutis diſpendio dubitare auſit, tempus ſuum quam accuratiſſime demonſtratum habeat*: ſi quoque certa eſt Tatiani ſententia, quæ adeo ipſi placuit, ut eam non tantum libri veſtibulo inſcripſerit, ſed & poſt *p.* 253. denuo laudaverit, παρ' οἷς ἀσυνάρτητός ἐστιν ἡ τῶν χρόνων ἀναγραφὴ, παρὰ τούτοις οὐδὲ τὰ τῆς ἱστορίας ἀληθεύειν δύναται, ſequitur profecto, quod veritas paſſionis Servatoris noſtri apud majores noſtros non fuerit omnium longe certiſſima, aut pro indubitata Hiſtoria ab iis haberi potuerit, quia tempus ejus quam accuratiſſime demonſtratum non habuerunt. Falſum enim characterem ex Langii ſententia, feriam nempe ſextam, omnes Paſſioni affinxerunt. Nec magis jam apud plurimos res certa eſſe poteſt, cum excitata in animis eorum per Langium de charactere temporis dubitatione, eaque nondum juſto argumentorum pondere exempta, fluctuare etiamnum neceſſe habeant, & ſicut de tempore, ita & de re ipſa fortaſſis, ambigere cogantur. Et forte non deerunt inter rudes ac indoctos, niſi fama fallat, qui vel quæſtionis ſtatu perperam concepto, de re ipſa, non tempore, controverti putent, vel ex incertitudine temporis ſibi oſtentata rem ipſam certiorem non eſſe ſuſpicentur. Quod ſi Langii intempeſtiva novatio effecerit, habet is unde ſibi egregiam laudem & ſpolia ampla promittat. Quanto conſultius fuiſſet, ut quod Langius in Theologis noſtratibus laudat *p.* 423. *ſeq.* id ipſe ſecutus fuiſſet. Ait, *illos id maxime ſemper caviſſe, ne teneris imperitorum hominum conſcientiis ſcrupulum iis in rebus injicerent, quæ a vulgo ſine ſalutis diſpendio tuto neſciri poterant. Cumque juxta pervulgatam Eccleſiæ opinionem omnibus perſuaſum eßet, Chriſtum XLV. Anno Juliano exeunte natum eſſe, &c. hoc eos immutare noluiße, ne ſimplicioribus, qui momenta rerum non conſiderant,*

anſam

anſam darent cogitandi, quaſi aliquid in doctrina eſſet innovatum. Non jam diſputo, an vere hanc συγκαλάϐασιν ſummis iſtis Viris tribuat. Dico ſaltem, ſi horum exemplum imitatus fuiſſet Langius, & licet penes ſe ſtatuiſſet, vero eſſe viciniorem eam de feria quinta paſſionis ſententiam, tamen id tacitus ſecum preſſiſſet, quo teneris imperitorum conſcientiis (παρῳδίαν vides verborum Langii) parceret in re, quæ tuto a vulgo neſciri poterat, ne iis anſam daret cogitandi, quaſi in doctrina aliquid innovaretur, majorem prudentiæ exiſtimationem ſibi conciliaſſet, invidiamque facilius declinaſſet. Sed longius me præfari video, quam deſtinaram. In ipſa argumenti hujus tractatione id, volente DEO, manifeſtum reddam, quod nec ullus Scripturæ apex, nec ulla antiquitatis, quæ fingitur, conſenſio, novam hanc de paſſione Dominica in feria quinta, ſeu die Jovis, collocanda opinionem vel minimum juvet: quin potius ex utroque iſto principio falſitatis apertæ coarguatur. Ex adverſo veterem de feria ſexta ac die Veneris ſententiam, & e monumentis θεοπνεύστοις, & ex unanimi totius Eccleſiæ auctoritate, invictum robur habere demonſtrabo. Cetera Langii placita, vel παράδοξα, vel ἄτοπα, ad veritatis normam ſtrictim expendam. Cum autem inter hæc nonnulla deprehenderim, quæ Hiſtoriam Conceptionis, Nativitatis & Baptiſmi Servatoris noſtri Optimi Maximi concernunt, quorum conſiderationem alteri de feria Paſſionis διασκέψει præmitti ordinis Hiſtorici ratio, & Langii hæc prius tractantis methodus ſuadent, ea quoque maxima, qua fieri poteſt, brevitate in anteceſſum delibabo. Tu, o ſanctiſſime veritatis Spiritus, cœptis annue, atque ita mentem noſtram ſuperna luce colluſtratam in veritatis amplexus dirige, ut nos affectibus vacui ſolius veritatis amore ducimur. Tu vero, candide Lector, fave, & æquum adhibe judicium.

CAPUT. II.

Quædam ad Hiſtoriam Evangelicam ſpectantia prælibantur. Marcus & Lucas an fuerint αὐτόπται? An ex aliorum relatione ſcripſerint? An minus in ordine obſervando accurati fuerint, quam Matthæus & Johannes? Langii poſtulata nimis incerta. Dies Natalis Chriſti an e tabulis cenſoriis certo erui poſſet? An aliunde infallibiliter cognoſcatur? Clementis R. Conſtitutiones ſuppoſititiæ. Conceptionis Chriſti tempus perperam determinat Langius. Mariam non ſolidis

dis IX. menſibus uterum portaſſe, inepta ratione probat. Magi non ex Arabia venerunt, ut ille vult, ſed e Perſia. Quo tempore id factum? Simeon Chriſtum ulnis complexus quis fuerit?

INter ea, quæ nobis prælibanda diximus, primo loco de ea Langii aſſertione diſpiciendum videtur, quam Hiſtoriam Euangelicam in certum ordinem redacturus, tanquam poſtulatum quoddam exhibet *p.* 427. *Id primo loco conſtituimus*, inquit, *& quaſi pro poſtulato ſumimus, Matthæum & Johannem in omnibus ordinem hiſtoriæ diligenter obſervaſſe, & ea, quæ perſcripſerunt, ita ordinaſſe, ut nihil eorum alio ordine tradiderint, quam quo geſtum fuit: Marcum vero & Lucam, qui juxta aliorum relationem Euangelia perſcripſere, in geſtis aut concionibus deſignandis, non tam accuratam ordinis rationem habuiſſe, ſed ſæpe ſimiles materias uno loco protuliſſe, quæ tamen ad diverſa tempora pertinerent.* Vere hoc eſt μέγα λίαν ἄιτημα. Primo enim quis certum reddidit Langium, quod Marcus & Lucas juxta aliorum relationem Euangelia perſcripſerint? An id ita intelligit, ut neget eosdem rerum literis traditarum fuiſſe ἀυτόπλας? Equidem de Marco Pontificii plerique ajunt, converſum eum demum poſt adſcenſionem Chriſti a Petro, & Dominum in carne non vidiſſe. Præcipuus iis auctor Papias, homo plus juſto credulus & pertenuis judicii, quem ſequitur Euſebius. Nec diſplicet id Grotio. At Epiphanius *Hær.* 51. *n.* 6. de ipſo dicit: ὗτος δὲ ἕις ἐτύγχανεν ἐκ τῶν ἑϐδομήκοντα δύο τῶν διασκορπιοθέντων ἐπὶ τῷ ῥήματι, &c. Si fuit unus e LXXII. diſcipulis Chriſti, ſane non demum poſt adſcenſionem fide Chriſti imbutus eſt. Idem ajunt Origines de *Recta Fide in Deum*, Dorotheus in *Synopſi*, & Anonymus de *Corpore S. Marci*, Scriptor a conſummatiſſimo Theologo D. Dorſcheo editus. Epiphanii ſententiam tuetur contra ſociennos ſuos Petavius in *Animadv. h. l.* Locus 1. *Pet. V.* 9. qui urgeri ſolet, nihil concludit. Vocat ibi Petrus Marcum filium ſuum: hujus autem appellationis alia poterat eſſe ratio, quam quæ ab iis fingitur, ſcilicet *quia ab ipſo erat converſus.* Et fuerit a Petro converſus, an non id æque ante adſcenſionem Chriſti, ac poſt, fieri potuit? quot enim ab Apoſtolis poſt miſſionem *Luc. IX*, 1. 6. deſcriptam converſi? Taceo indubitum non eſſe, quod Marcus Euangeliſta hic a Petro deſignetur. Quod Petro narrante Euangelium ſcripſerit Marcus, non pauci e Patribus affirmarunt, quos Pontificii ἀϐασανίςως ſequuntur. Res tamen adeo certa non eſt. Irenæus

ſane

ſane *lib. III. c.* 1. contradicit, qui demum poſt obitum Petri ac Pauli Apoſtolorum ſcripſiſſe eum teſtatur, quanquam hunc locum fruſtra ſollicitet Grotius. Aliter Hieronymus de Script. Eccleſ. dicit, eum quidem inſcio Petro ſcripſiſſe Euangelium, flagitantibus id Romanis, poſtea autem idem a Petro fuiſſe approbatum. Nos ea antiquitatis caligine circumfuſi nihil definimus: id tamen pro poſtulato ſumi poſſe quod adeo incertum eſt, omnino negamus. De Luca idem eſto judicium. Eum e LXX. diſcipulorum numero, de quo *Luc. X,* 1. fuiſſe, adeoque Chriſti αὐτόπτην, aſſerunt e Patribus Epiphanius *Hær. LI. n.* 11. Euthymius *Præf. in Luc.* qui Origenem pro ſe allegat, Dorotheus in *Synopſi*, item Gregorius M. & Theophylactus cum aliis, qui Lucam alterum e duobus diſcipulis, quibus in oppidum Emaus euntibus Chriſtus apparuit, fuiſſe exiſtimant. Reclamant tamen Baronius, Contzen, Maldonatus, Corn. a Lapide, Beza, Grotius & Heinſius, qui eum a B. Paulo Chriſtianum dogma ſuſcepiſſe putant, & ipſius Lucæ Prologum pro ſe adducunt, ut & e Patribus nonnullos. Lucas quidem in *proœmio Euangelii v.* 2. dicit, ſe ſcripturum ſecundum id, quod tradiderunt οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου. Sed non originem ac normam ſcriptionis, verum hujus cum prædicatione viva voce facta harmoniam indicat. Loquitur de omnibus, qui hactenus Euangelia ſcripſere *v.* 1. inter quos dubio procul aliqui erant αὐτόπται, de quibus tamen in univerſum pronunciat, quod ſcripſerint ſicut tradiderunt αὐτόπται. Matthæus αὐτόπτης fuit, & tamen ſcripſit uti tradiderunt αὐτόπται. Hæc enim ſibi invicem non adverſantur. Ἀυτόπτων quidam prædicarunt, quidam ſcripſerunt, idem utrinque prodiderunt. Scripſerit itaque Lucas καθὼς παρέδοσαν οἱ αὐτόπται, ipſum tamen αὐτόπτην fuiſſe nil prohibet. Pronomen ἡμῖν cum verbo παρέδοσαν junctum, non ad perſonas ſcriptorum ſaltem, ſed ad totam Eccleſiam ſpectat, ſicut manifeſte *v.* 1. πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Lucas autem ſe per κοινοποιΐαν Auditorum numero includit. Nec magis verba ipſius *v.* 3. ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, eum e τῶν αὐτόπτων cenſu exterminant. Nam vel talem notitiam τὸ παρακολουθεῖν notare poteſt, quæ oculis ipſis ac propria intelligentia, non aliorum ſermonibus, comparatur. Sic Demoſthenes ἐν τῷ περὶ Παραπρεσβείας de Æſchine, cujus in legatione comes fuerat, dicit: καὶ ὁ τούτου πονηρεύματα εἰδὼς καὶ παρηκολουθηκὼς ἅπασι κατηγορῶ. Sicque Lucas ſe ea, quæ ſcripturus eſt, comperta explorataque & ſpectata quoque habuiſſe innuit. Confer 2. *Tim. III,* 10. Sane antitheſin

quandam Lucæ verba continere poſſunt, ut opponat ſe iis, qui ſcribere aggreſſi ſunt juxta traditionem τῶν αὐτόπτων, dicatque, ſe non ut illi ἐκ παραδόσεως, ſed e propria ſcientia comperta, ſcriptum ire. Sic Joſephus *adv. Appionem* diſerte opponit τὸν παρηκολουθηκότα τοῖς γεγονόσιν, & τὸν παρὰ τῶν εἰδότων πυνθανόμενον. Vel etiam hac phraſi ſignificare voluit Lucas, ſe accurate ab ipſo principio per omnia rerum veſtigia iturum, nec pleraque ab aliis omiſſa præteriturum. Præſtitiſſe autem hoc Lucam, ex Hiſtoria Conceptionis Chriſti & Præcurſoris ab ipſo ſolo annotata patet, ut alia taceam. Nos quidem ipſum Chriſti diſcipulum ac αὐτόπτην fuiſſe, pro certo non affirmamus: illud tamen a quoquam ſimpliciter negari ac pro poſtulato ſumi non poſſe, ſatis oſtendimus. Deinde quis Langio perſuaſit, Marcum & Lucam minus in ordine accuratos fuiſſe, quam Matthæum & Johannem? Lucæ certe manifeſta injuria fit. Nam ipſe in laudato prologo *v.* 3. ſe καθεξῆς ſcripturum, i. e. *ordinem in Hiſtoriis ſtudioſe obſervaturum* promittit. Ita enim illud καθεξῆς uſurpatur *Act. XI.* 4. dum de Petro hiſtoriam viſionis ſibi oblatæ, & Cæſarienſis expeditionis, ordine recenſente, dicitur, quod καθεξῆς ἐξετίθετο. Grotium hoc aliter explicantem non moramur. Certe Epiphanius illuſtre de Lucæ in ordine ac ſerie geſtorum ἀκριβείᾳ teſtimonium perhibet *Hær. LI. n. 7.* διὰ τὴν ἀκρίβειαν, inquit, λεπτομερῶς τὴν πᾶσαν πραγματείαν διέξεισι. Nos quidem nullum unquam ὕστερον πρότερον commiſiſſe Lucam non aſſerimus: ſed magnam ipſi quoad ſummam rei in ordine diligentiam admetimur. Hinc eſt, quod nonnulli, qui Harmoniæ Euangeliſtarum concinnandæ operam dederunt, Lucam potiſſimum ſibi ordinis ducem delegerint. Quid multa? Et Marcum & Lucam ſæpius hiſtoriis tales circumſtantias addere, e quibus ordinis ratio colligi poteſt, cum Matthæus tamen ſine certa ordinis notatione eas deſcripſerit, ipſa collatio oſtendit. Imprimis id in eorum geſtorum narratione, quæ XIII. prioribus Matthæi capitibus pertexitur, clariſſime conſpicitur. Rogarem Langium, ut hic Harmoniam Euangelicam doctiſſimi Chemnitii conſuleret, niſi id reſponſi metuerem, quod *ille temporum rationem vitio ſeculi ignoraverit*, ut *p.* 422. de ipſo ait. Multa ſane Matthæus præpoſtero ordine tradit, ut de Johanne jam nihil dicam. Fallitur enim Langius, quando pronunciat, *Matthæum & Johannem, ea quæ perſcripſerunt, ita ordinaſſe, ut nihil eorum alio ordine tradiderint, quam quo geſtum fuit.* Contrarium cuivis Euangeliſtas conferenti non poteſt non conſtare. Paucis id de Matthæo declarabimus, unde Marcum & Lucam

eam magis accuratam quandoque ordinis rationem habuiſſe, quam Matthæum, apparebit. Hiſtorias de vocatione & emiſſione Apoſtolorum connectit Matthæus *c. X*, 1. ac ſi uno tempore contigiſſent, cum tamen vocationem longe ante emiſſionem factam eſſe, diſerte indicet narratio Marci *cap. III*, 13. 14. collata cum *c. VI*, 7. *ſeqq.* Captivitatem & decollationem Johannis Baptiſtæ Matthæus uno loco conjungit *c. XIV*, 3. *ſeqq.* cum tamen inter utramque non exiguum ſpatium interceſſiſſe, e Marci *I*, 14. collato cum Joh. *IV*, 43. liqueat. Unctionem Bethanienſem in domo Simonis factam, ita deſcribit Matthæus *c. XXVI*, 6. *ſeqq.* ac ſi biduo ante Paſcha contigiſſet, ſubjungit enim eam conſultationi Pontificum & Scribarum de occidendo Chriſto, quæ feria quarta accidit, cum tamen Johannes, qui eandem Hiſtoriam *c.* X*II*, 1. accuratius refert, expreſſe eam ſexto die ante Paſcha contigiſſe memoret, eamque ſolenni in urbem Hieroſolymitanam ingreſſui, qui feria prima contigit, aliiſque in eadem ſeptimana geſtis præmittat. Vide Gerhard. *Harm. Contin. c.* 143. Sic Hiſtoriam abnegationis Petrinæ Marcus ἀκριβέστερως deſcribit, quam Matthæus. Hic enim eam ita narrat *c. XXVI*, 69. *ſeqq.* ac ſi ter ante primum galli cantum facta fuiſſet. Ille autem momenta ejus preſſius exponens, ut cum prædictione Chriſti magis congruant, primæ abnegationi primum galli cantum, tertiæ ſecundum ſubjungit *c. XIV.* 68. *ſeqq.* Plura conquirere nihil attinet. Quis jam dicet, Matthæum nihil alio ordine tradidiſſe, quam quo geſtum fuit? Quis Marcum & Lucam minus accuratam ordinis rationem habuiſſe pronunciabit? Vides, opinor, mi Langi, quale tuum hoc ſit poſtulatum, tale nimirum, quale nemo tibi facile conceſſerit. Sed ejus non diſſimilia ſunt ea, quæ *p.* 356. proponis, ut oſtendas Chriſtum VI. Januarii baptizatum. Primo ut probes, Chriſtum non ſtatim poſt initium miniſterii Johannis baptiſmum ſuſcepiſſe, dicis, *Johanni menſes ad minimum binos aut tres ad auctoritatem conciliandam neceſſarios fuiſſe, qui nullis miraculis verbum confirmavit.* Licet hæc & Cl. Voſſii de Annis Jeſu Chriſti in Addend. *ad p.* 24. ratiocinatio ſit; tamen aut nihil certi concludit, aut plus quam trimeſtre ſpatium evincit. Deinde *itineri Chriſti in Galilæam X. omnino dies* aſſignas, quo quæſo fundamento? Tertio *nuptias Cananæas duraſſe dies ſeptem, aut Chriſtum tanto ibi tempore apud cognatos manſiſſe*, ais. Illud aliunde conjici non poteſt, quam quia convivium nuptiale Samſonis tot dies duraſſe dicitur *Jud. XIV*, 17. At quæ inde ad has nuptias illatio? Præſertim cum ſponſi paupertas, quæ hic in defectu vini apparuit, tam prolixum apparatum

ratum vix paſſa videatur. Quod autem Chriſtus præciſe tanto tempore Canæ manſerit, unde exſculpes? Quarto, per *non multos dies*, *Joh. II*, 12. totidem omnino, quod *Act. I*, 5. nempe *decem*, deſignari credis? Sed certa te fugit ratio. Quinto, *Chriſtum aut decem aut pluribus ante Paſcha diebus iter Hieroſolymam verſus ingreſſum eſſe*, aſſeris? nullo autem apice probas. Mitto conjecturam de initio miniſterii Johannis in feſto tubæ vel magno expiationis die collocato. Quomodo toties ingeminare poteris, te *non niſi certa ſequi*, qui incertis hujusmodi hypotheſibus non unum dogma ſuperſtruis? Meras hic conjecturas nemo non videt, e quibus, qualis ſit quæ elicitur ſequela, quivis de facili judicaverit. Chemnitius, quem allegas, in pluribus a te diſſentit, atque ita ſupputat, ut baptiſmum Chriſti non in Januario, quod tu vis, ſed in fine Novembris aut initio Decembris collocet. Nec ſeries inter baptiſmum Chriſti & primum Paſcha actorum magis ipſi adverſatur, quam tibi. Nos talia fuſius expendere inſtituti ratio non permittit. De tempore baptiſmi Chriſti plura infra. Jam de Conceptionis ac Nativitatis Servatoris noſtri die, pauca annotabimus. De Anno, quo utraque contigit, contentionis ſerram cum Langio jam non reciprocabimus, cum difficiliores res ea explicatus habeat, quam ut in hac temporis anguſtia a nobis pro dignitate expediri queat. De Natali ſententiam univerſæ hodiernæ Eccleſiæ retinet Langius, eique XXV. Decembris diem tribuit: Conceptionem autem ineunte menſe Judæorum Ijar circa XIII. Aprilis factam aſſerit *p.* 360. Quoad prius de natali, aſſenſum noſtrum lubentes præbemus, Eccleſiæ auctoritate moti, quam deſerere nihil hic cogit. Id tamen nobis perſuadere non poſſumus, tam certam ac indubiam eſſe eam de XXV. Decembris ſententiam, ac ea Langio videtur. Is enim non contentus eam ut vetuſtam Eccleſiæ traditionem, quam tuto ſequi liceat, admiſiſſe, eandem inſuper *tam certis argumentis ſubniti, ut non veriſimilis, ſed plane vera dicenda ſit*, contendit. *p.* 358. Ibidem *infallibilem traditionem* vocat. Imo *p.* 359. dicit, *eam ex iis principiis dependere, quæ plane ἀναντίῤῥητα ſunt.* Quænam autem ſunt illa? Solæ ſunt Tabulæ Cenſoriæ a Quirinio juſſu Auguſti cenſum peragente confectæ, in quibus omnes mares notatos, eorumque, qui infra pubertatem erant, ætatem adſcriptam, adeoque & Jeſu non annum integrum, ſed tot ſaltem dies nati & nomen & ætatem conſignata fuiſſe, affirmat *p.* 357. Non jam diſputabimus, an fuerit inter Veteres, qui dubitaverit, num JESU nomen in Tabulas Quirinii Cenſori-

ſorias relatum fuerit, quod Cardinalis Annaliſta *in Appar.n.* 91.92. Tertulliano tribuit, cum ſciamus, eundem Patrem alibi ſine hæſitatione hac de re pronunciaſſe, dum *l.* IV. *contra Marc. c.* 7. dicat, quod *cenſum Auguſti fidiſſimum Dominicæ nativitatis teſtem Romana archiva cuſtodiant.* Illud eſt, de quo quis merito dubitaverit, an ſcilicet ætas Servatoris tam præcise in iis fuerit notata, ut non menſis modo, ſed & dies natalis certo inde conſtare potuerit. Certe nec ratio, nec auctoritas ulla id perſuadet. Rationem quidem hanc affert Langius *p.* 357. *quod juſſerit Auguſtus ætatem adſcribi, ut cognitum haberet, quo tempore ſinguli imperio utiles eſſe poſſent, ſi viverent.* Demus hoc de anno ætatis concludere, de menſe ſane aut die nihil evincit. Cognito enim ætatis ſingulorum anno ſatis ſciri poterat, num imperio uſui eſſe poſſent, vel non. Nam an menſis vel dies plures aut pauciores aliquis habuerit, nihil plane ad rem iſtam feciſſe quivis videt. Et quomodo quæſo in tanta hominum, qui cenſebantur, multitudine menſes ac dies ætatis uniuscujusque exacte inquiri & conſignari poterant? Forte id in menſibus fieri potuiſſet, ſi res tanti fuiſſet, ut id operæ pretium duxiſſent Cenſores: in diebus autem id fere videtur impoſſibile. Quis enim dixerit, omnes & ſingulos, qui in iſto confluxu fuere, proprium natalem diem exquiſite noviſſe? Nec enim illi hoc a ſe requiſitum iri præſumere poterant. In infantis autem Jeſuli ætate exactius, quam aliorum, indaganda ſingulare quid a Cenſoribus tentatum, nemo, opinor, affirmaverit. Sed nec ulla auctoritas id demonſtrat. Nam Patres, qui allegantur, e Tabulis Cenſoriis aut veritatem nativitatis Chriſti concludere volunt, ut Tertullianus eo, quem citavi, loco: aut ejusdem locum, nempe vicum Bethlehem, oſtendere ſatagunt, ut Juſtinus Martyr loco a Langio adducto, qui plane ἀπροσδιόνυσος eſt, aut generaliorem ſaltem temporis characterem, nempe cenſus ejusdem ſolennis notam deſignant, ut Chryſoſtomus, cujus tamen verba ut ἐμφατικώτατα urget Langius *p.* 357. 358. Nemo ſane vel ullo verbulo diei iſtius XXV. Decembris meminit, quaſi illis in tabulis exſtaret. Miror audere Langium id Chryſoſtomo tribuere, quaſi dicat *opinionem hanc de natali in XXV. Decemb. conſtituendo ante* 10. *annos Roma Conſtantinopolim veniſſe, &c.* cum ne γρῦ quidem vel in verbis a Langio citatis, vel in toto illo Chryſoſtomi ſermone de Natali Domini, qui exſtat *T.* 5. *Edit. Savil.* de illo præcise die e Tabulis Cenſoriis eruto reperiatur. Sed fingendum erat aliquid, quod theſi ſerviret. Hallucinatur quoque Langius, dum Chryſoſtomum de Conſtantinopoli loqui putat,

cum nuſquam per totam orationem urbis illius regnatricis mentionem faciat. Longe enim aberat, Antiochiæ in Syria conſtitutus, & illius Eccleſiæ adhuc Presbyter ibi ſermonem eum habebat, deque ejus loci praxi iſtam ῥῆσιν proponebat, veluti luculenter oſtendit Montacutius *Appar. XI. ad Orig. Eccleſ. n.* 49. 50. Quod antiquitatem hujus ſententiæ tantopere ibidem deprædicat Langius, id eo nomine alicui ſuſpectum jure eſſe poſſet, quod Clemens Alexandrinus, doctus & antiquus Pater, qui *Strom.* 1. duas diverſas de die Natali opiniones commemorat, ne mentionem quidem eorum faciat, qui XXV. Decembris, ſeu VIII. Kal. Januarii, natum Chriſtum crederent, ut facile ſuſpicetur aliquis, tum temporis nec dum obtinuiſſe eam in populo Chriſtiano opinionem. Nam ſi Eccleſia Romana tunc Natalem Dominicum in Decembri celebraſſet, vix id fugiſſet doctiſſimum illum Alexandriæ Presbyterum, qui nec id ſilentio involviſſet. Sed adverte quæſo, lector, qua ratione magnæ vetuſtatis colore hanc ſententiam pingere allaboret Langius *p.* 359. Dicit contra Scaligerum: *longe antequam vel Chryſoſtomus vel Maximus Monachus hoc argumentum tractaret, dies hic ab Eccleſia Occidentali pro vero natali habitus fuit.* Unde autem hoc probat? *Clemens Romanus*, inquit, *Canon. VIII. lib. V. ait:* τὴν γενέθλιον ἥτις ὑμῖν ἐπιτελείσθω εἰκάδι πέμπτῃ τοῦ ἐννάτου μηνός. Debuit citare Conſtitutiones Clementis, non Canones. Neque enim hi in libros dividuntur, neque tale quid habent. Sed forte, quia apud Scaligerum *lib. VI. Emend. Temp. pag.* 508. hanc allegationem ita conceptam reperit, eam loco ipſo non evoluto exſcripſit. Preli autem vitio factum puto, quod VIII pro XIII. poſitum ſit, nam *Conſt.* 13. *lib.* 5. *Conſtitut. Clem.* hic locus exſtat. Vide hic egregium teſtem laudatum pro antiquitate huic ſententiæ concilianda, ſc. planum illum ac impoſtorem vaniſſimum, qui antiquiſſimo & graviſſimo Patri, Clementi Epiſcopo Romano, librum iſtum ineptiarum & mendaciorum pleniſſimum ſuppoſuit, ejusque ſplendidum nomen & *Conſtitutionum Apoſtolorum* titulum ei præfixit. Specimen mendaciorum hujus Pſeudo-Clementis exhibuit Rob. Cocus Anglus *in Cenſ. Script. Apocr. p.* 29. *ſeqq.* Videantur etiam Scultetus *Med. Patr. P. I. lib.* 11. & Rivetus *Crit. Sac. l.* 1. *c.* 2. Indeque qui inter Pontificios ipſos oculatiores ſunt, ut Baronius, Bellarminus, Perronius, Margarinus de la Bigne, Bovius, Lorinus, Corn. à Lapide &c. Conſtitutiones iſtas partim corruptas, partim ſuppoſititias agnoſcunt: νοθείαν autem earundem Doctorum Proteſtantium cohors unanimi conſenſu tuetur, unum forte ſi excipias Montacutium rigide pro Clemen-

ta-

caſtri illius genuina antiquitate pugnantem *in Analect. Exerc. XI. p.* 387. & *in Appar. XI. ad Origin. Eccleſ. p.* 390. Quod eruditorum monumenta, quæ magno numero allegare pronum eſſet, evincunt. Sed quo minus hic Langii, tam alias acuti, credulitatem miremur, facit aliud ejusdem documentum, quo ea ſe prodit *p.* 37. dum binas illas columnas ante-diluvianas, Joſephi ſolius fide nixas, ceu genuinas & extra dubitationis aleam poſitas, collaudet, cum tamen, qui inter Doctos cordatiores ſunt, ſatis graves de iis ambigendi rationes habeant, quas ab aliis luculenter expoſitas, hic referre ſupervacaneum arbitramur. Patet itaque qualia ſint Langii *infallibilia & ἀναντίῤῥητα principia*, & quid de iis ſperandum ſit, quæ talibus ſuperſtruuntur. Nos ut antiquam illam, licet non antiquiſſimam, traditionem de XXV. Decembris, non aſpernamur, eamque aliis opinionibus, tum Epiphanii & quarundam Orientis Eccleſiarum de VIII. Id. Januarias, tum Ægyptiorum quorundam de XXV. Pharmuthi, i. e. Aprilis, a Clemente Alexandr. *Strom.* I. memoratæ, tum eorum qui *XXV.* Pachon, i. e. Maji, definiunt, quod probat Th. Lydiath *Diſſert. de Ann. Nativ. & Miniſt. Chr. c.* 16. tum Scaligeri de Septembri exeunte vel Octobri ineunte, quam & laudat Caſaubonus *Exerc. I. ſect.* 25. & ſequitur Jac. Capellus *in Cent. V. Hiſt. Eccleſ.* facile præferimus. Ita tamen eam infra illum certitudinis gradum jacere patimur, qui πληροφορίαν aliquam parere potis ſit. Placet enim hic nobis eruditiſſimorum virorum, Caſauboni *Ex. II. n.* 7. Voſſii *Diſſert. de Temp. Nativ. Chr. p.* 2. §. 13. Petavii *Anim. in Epiphan. p.* 211. aliorumque modeſtum judicium, qui vetuſtam hanc traditionem *non temere rejiciendam, aut ab ullo prudente ſolicitandam eſſe*, cenſent. E charactere baptiſmi Chriſti nihil profecto certitudinis huic ſententiæ accedit, cum nondum liquido conſtet, an is ſexto Januarii contigerit. Patrum enim traditio, cui alii contradicunt, infallibilis non eſt. Neque particula ὡσεὶ *Luc. III,* 23. quam urget Langius *p.* 357. & 364. manifeſte indicat, num XXX. annus ætatis Chriſti nuper tum fuerit exactus, an vero brevi exigendus, præſertim ſi illa Langii interpretatio de ellipſi vocis διακονίας cum verbo ἀρχόμενος jungendæ procedat, de quo mox videbimus. Multo minus *Judaica illa*, quam vocat, *Ephemeriarum ratio* quidquam eidem ſtabilitatis affert, quanquam non natalem modo, ſed & conceptionis Chriſti diem inde concludere tentet, quod jam conſiderabimus. Poſtquam Johannis Baptiſtæ conceptionem ſtatim poſt XXII. menſis Caſleu factam aſſeruerat, addit *ineunte ſexto menſe, ſcil. Ijar, qui incipit XIII. Aprilis,*

lis, conceptum eſſe Chriſtum, &c. p. 360. Sed primo imbecillius eſt hoc Ephemeriarum fundamentum, quam ut firmo ſtet talo, quidquid ei innitatur. Nam ſi vel maxime certum eſſet, Ephemeriam Jojaribi nono menſis Ab Anno P. J. 4782. iniviſſe, ut ſic Abiæ Ephemeria, e qua Baptiſtæ Pater, A. 4710. inciperet 1. Decembris, quod tamen non liquido conſtat, unde quæſo omnis mihi de eo dubitatio eximetur, an Annus ille, quo conceptus eſt Baptiſta, fuerit præciſe 4710. Per. Jul. & ſequens, quo Chriſtus conceptus & natus, 4711.? Neque etiam Anni Judaici forma & diſpoſitio tam exquiſite nobis comperta eſt, ut quomodo is ad Annum Per. Jul. exacte quadret, indubie ſciamus. Hypotheſes hæ ſunt nondum ſatis ſolide demonſtratæ, licet Langius poſt alios magnopere in eo deſudaverit. Deinde cum Ephemeriæ iſtæ numero XXIV. bis quovis Anno ſacro miniſterio functæ ſint, ſingulis vicibus per octiduum, unde ſcire poſſum, an hæc λειτεργία familiæ Abiæ, qua durante ἐυαγγελισμὸς Zachariæ de filio obtinendo contigit, prior fuerit iſtius anni, an poſterior? ſi hæc poſterior in Menſem Caſleu inciderit, ut ait Langius, alteram priorem Menſe Siwan factam eſſe oportet. Cur autem non æque in illa, ac in hac ἐυαγγελισμὸς Zachariæ accidere potuit? Gratis itaque dicit Langius, *Judaicam illam Ephemeriarum rationem certiſſimam fore.* Facile aſſentimur Langio, Scaligeri argumentationem ex Ephemeriarum ſerie deſumptam, vanitatis arguenti, quod & ante ipſum effecit aliis argumentis Petavius. Sed nec ipſum, nec Keplerum, aliter inde nativitatis aut conceptionis Chriſti diem firme concludere poſſe manifeſtum eſt. Deinde nimis arctum ſpatium inter conceptionem Præcurſoris, & conceptionem Servatoris conſtituit Langius, nempe IV. ſaltem menſium integrorum, & paucorum dierum, quod Scripturæ plane adverſum. Nam ſi Johannes poſt XXII. Caſleu, quo ſacerdotalis Zachariæ functio finita eſt, demum conceptus eſt, uti dicit Langius, ab eo termino uſque ad initium menſis Ijar, quo Chriſtum conceptum eſſe ait, non poſſunt numerari niſi quatuor integri menſes, ſc. Tebeth, Schebat, Adar, & Niſan, cum paucis illis, ſc. 7. vel 8. diebus e Caſleu reſiduis. At S. Lucas diverſum indicat capite primo. Dicit primo, poſtquam impleti fuiſſent dies miniſterii Zachariæ, abiiſſe eum in domum ſuam *comm.* 23. Addit ſtatim *commate* 24. Eliſabetham concepiſſe μετὰ ταύτας τὰς ἡμέρας, ubi ſane ſatis longum tempus notari poteſt, quod forte inter exitum λειτουργίας Zacharianæ & uxoris ejus imprægnationem interceſſerit, adeo ut non conſtet, an ſtatim poſt ἐυαγγελισμὸν

λισμὸν

λιμὸν eodem menſe Johannes conceptus ſit, quod Langius tam ſecure ſine ratione pronunciat. Certe ut non pauci dies, ad minimum aliquot, interceſſiſſe credantur, locutio Euangeliſtæ, *μετὰ ταύτας τὰς ἡμέρας*, ſuadet. Porro dicit, quod Eliſabeth jam imprægnata per ſex menſes ſe occultaverit, & demum menſe ſexto, ſc. a conceptione Eliſabethæ computato, Angelus conceptionis Servatoris nuncius emiſſus ſit. Et ne quis de termino, unde ſextus ille menſis numerandus ſit, cavillandi occaſionem habeat, Angelum Mariæ *v.* 36. dicentem introducit Divinus ſcriptor, quod jam ſextum menſem agat Eliſabeth cognata ejus, ex quo gravida facta ſit, quæ ante ſterilis vocabatur. Quis non videt V. omnino menſes integros cum parte aliqua ſexti (quanta autem, incertum) a conceptione Baptiſtæ ad Chriſti σύλληψιν effluxiſſe? Quis præter Langium dixerit, IV. ſaltem menſes & pauculos dies inter utrumque terminum fuiſſe elapſos? Cur Langius, qui in numero dierum, quos Chriſtus in ſepulcro exegit, accurate exprimendo, ſupra omnium retro Doctorum induſtriam, tam rigidum ſe ſyllabarum & apicum tortorem præſtitit, hic in menſium numero tam remiſſo ſibi eſſe licere arbitratus eſt? Sicut is illic ſæpius clamat, *tres dies & tres noctes non eſſe duas dies & duas noctes*, ita nobis hic meliori jure quærere fas eſt, num V. menſes & partem ſexti IV menſes & quinque vel 6 dies eſſe exiſtimet? Si Præcurſor poſt XXII. Caſleu conceptus eſt, certe poſt XXII. Ijar ſextus demum menſis inire poteſt. At Langius dicit, *ineunte menſe Ijar conceptum eſſe Servatorem*. Si menſes Romanos malis, res fere eodem recidet. Nam ſi 1. Decembr. Ephemeria Abiæ incipiet, ut ait Langius, finiet eadem 7. Decembris, poſt quem aliquot interjectis diebus Johannes conceptus eſt. Ponamus, ut liberales ſimus, id octavo vel nono ejuſdem menſis die factum, non habebis tamen ab eo termino uſque ad XIII. Aprilis, circa quem conceptionem Chriſti collocat, niſi quatuor integros menſes & 4. vel 5. dies. An autem id ſexto menſe factum dici poteſt, quod IV ſaltem menſibus & pauculis diebus elapſis contigit? Neque Langius Anno huic XIII menſes tribuere poteſt, ac ſi inter Adar & Niſan a Synedrio intercalante menſis Veadar interſertus eſſet, cum ſic non in Aprilem, ſed in Majum menſis Ijar incidere debuiſſet. Hic igitur nullum ipſi effugium. Tertio defectus conſenſionis veterum Eccleſiæ Doctorum iſtam quoque Langii de die conceptionis opinionem ſuſpectam reddit. Neque enim is ullum ex iis teſtem advocavit, neque ſi quæſiviſſet, invenire potuiſſe ullum exiſtimo. In diverſum enim communiter illi abeunt. Inclytus

Hipponenſium Epiſcopus *lib. IV. de Trinit. c.* 5. diſerte dicit: *Octavo Kalend. Aprilis, i. e. XXV. die Martii, Chriſtus conceptus creditur, quo die & paſſus.* Vid. & eundem *lib.* 83. *Quaeſtionum, quaeſt.* 56. *& Serm.* 18. *de Nativitate.* Idem docent Chryſoſtomus, aut ſi quis alius auctor, *in Serm. de Johanne Baptiſta,* Rupertus *de divinis officiis lib.* 3. *c.* 19. Beda *in Lucam,* Auctor *Quaeſtionum ad Antiochum,* quæ alias Athanaſio tribuuntur, *q.* 17. Haymo *Homil. in Euang.* & alii. Conſenſum autem ſuum profitetur univerſa Eccleſia, quæ conceptionis Chriſti memoriam die XXV. Martii celebrat, cui hic libentius adſtipulamur, quam Langio, teſtibus & argumentis idoneis deſtituto. Permirum itaque videtur, quod inter conceptionem Baptiſtæ & nativitatem Servatoris ne XIII. quidem integrorum menſium ſpatium conſtituat Langius, cum tamen XIV. ad minimum interceſſiſſe e modo dictis conſtet. Fuerat enim Eliſabetha V menſibus, & quod excurrit, gravida, cum Gabriel accederet B. Virginem. Deinde IV. menſibus præter propter Eliſabetha & B. Virgo pariter uterum geſſere. His adde quinque, quibus poſt Eliſabethæ partum Maria geſtavit uterum, & habebis ſolidos menſes XIV. At Langius ne XIII. quidem integros concedit. Nam a die XXII. Caſleu, poſtquam Johannem conceptum dicit, uſque ad XVIII. Tebeth, quem natalem Chriſti facit, quo minus XIII. plenos menſes habeas, dierum ad minimum quatuor defectus obſtat. Quam hoc ἀπὸ σκοποῦ? Sed ecce occurrentem Langium, ac novi quid afferentem. Dicit ibidem, *firmum non eſſe, Mariam IX. ſolidis ac plenis menſibus uterum portaſſe.* Cur non firmum? *Diverſum,* inquit, *ex hiſtoria nativitatis patet. Quippe Maria, ſi nonus menſis poſt conceptionem aut tranſiiſſet* (quis dicit eum tum tranſiiſſe?) *aut ad finem tetendiſſet, domi quidem manſiſſet, neque partui proxima peregre profecta fuiſſet.* Jocularis argumentatio & Langii ingenio prorſus indigna. An putas, Langi, Mariam tanta Spiritus S. luce colluſtratam ignoraſſe, ſe promiſſum mundo Meſſiam in utero geſtare? Quod tam clare illi Angelus de *Filio Altiſſimi, throni Davidici poſſeſſore, Rege æterno,* ex ipſa naſcituro, denunciaverat, quod cognata Eliſabetha eam *Domini ſui matrem* appellans, conteſtata fuerat, id ipſam non ſatis recte intellexiſſe, quis adeo frontem perfricuit ut aſſerat? An vero neſciviſſe eam dices, quod in vulgus apud Judæos notum erat, Meſſiam alibi, quam in Bethlehem, naſci non poſſe? An clariſſimum & famoſiſſimum Micheæ de loco nativitatis Meſſiæ oraculum Virgini θεοτόκῳ latuiſſe credis? Num metuere poterat, ne partitudo ſe in via opprimeret,

ret, quæ talem ſe fœtum in utero portare ſciebat, qui nuſquam extra oppidum Bethlehem, divina prædictione certiſſime deſignatum, in lucem edi poſſet? Niſi dicendum ſit, eam de luculentiſſimi vaticinii veritate dubitaſſe, quod impium eſt. Ait tamen ibi Langius, *quod nemo negare poſſit, menſem IX. plenum non fuiſſe.* Cur autem hoc mi Langi? Ego certe ajo, ſi vel ultra IX. menſes tunc uterum portaſſet B. Virgo, cum ad cenſum ſubeundum Bethlehemum iret Joſephus, non detrectaſſet tamen una eo contendere, quo uno in loco, & alibi nusquam, ſe ventris onere levandam noverat. Et ſi vel in animo Mariæ partui adeo vicinæ, aliqua ex humana imbecillitate orta fuiſſet cunctatio, quis tamen dubitabit, quin peculiari divina gubernatione eadem ita illi exempta fuerit, ut profectionem Bethlehemiticam remorari non potuerit. Ipſe ſane Chriſtus, qui ibi naſci decreverat; eam, illuc ut iret, impulit, & occulto juvit auxilio, tam eam geſtans, quam ab ea geſtatus. Verba Lucæ, ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν, ita explicant Origenes, Ambroſius, Theophylactus, ut tempus IX. menſium partui muliebri communi naturæ lege præſcriptum impleviſſe eam aſſerant. Vide & Damaſcenum *l.* 4. *O. F. c.* 15. Nolo plura, ne diutius his immorer.

De duobus adhuc ad hiſtoriam Nativitatis Chriſti pertinentibus cum Langio juvat συμφιλολογεῖν. Prius eſt de Magis ſtella præeunte ad Servatorum Infantem adorandum perductis, unde hi venerint, & quando? Langius eos *ex Arabia XIII. poſt partum die, VI. Januarii, veniſſe* aſſerit *p.* 366. Quoad patriam Magorum, duces ſine dubio ſequitur Hugonem Grotium *ad Matth. II,* 1. 11. & Ger. Jo. Voſſium *Diſſert. de Anno Natali Chriſti* §. 25. *ſeqq.* a quibus non diſſentit Cæſar Baronius *ad A. C.* 1. *n.* 25. *ſeqq.* qui *eos Abrahami e Cethura poſteros fuiſſe*, addit. Præiverunt autem illis nonnulli e Patribus, Juſtinus, Tertullianus, Cyprianus (aut qui alius auctor eſt Sermonum de Oper. Cardin. Chriſti) & Epiphanius. Sed videamus, quid Langium moveat, ut huic ſententiæ accedat. Primo dicit, *quod & Arabia Magos habeat, teſte Plinio, lib. XXV. c. III.* Debebat citare *cap. II,* non *III,* nam hic nihil eam in rem exſtat: ſed a Voſſio *loc. cit.* ita quoque allegante deceptus videtur, ut numerum, quem ibi vitioſum reperit, non conſulto ipſo Plinio, chartis illeverit. Conſideremus autem verba Plinii *l.* 25. *c.* 2. Dicit is *Pythagoram & Democritum de herbarum effectibus volumina compoſuiſſe, ambos peragratis Perſidis, Arabiæ, Æthiopiæ, Ægyptique Magis.* Mendum in *h. l.* jure aliquis ſuſpicetur. Quis enim putet, Plinium, ſcriptorem eloquen-

quentiſſimum, dixiſſe *peragrare Magos*? inſolens hoc eſt Latinis auribus, perinde ac ſi dicat quis, ſe herbarum cognitionem adeptum eſſe *peragratis Germania, Anglia, Gallia, Italiaque Medicis.* Equidem ſi pro *Magis* ſubſtituatur *Plagis*, nec a ſenſu, nec a literarum figura alienum id erit, de quo cogitent Critici, qui vel ἐυςοχίᾳ pollent, vel emendatis codd. ſunt inſtructi. Id certum eſt, quod vix extra Perſiam Magi a probatis auctoribus memorati reperiantur. Unde ipſe Plinius *lib. XXX.* mox ab initio affirmat, *Magiam ſine dubio in Perſide ortam a Zoroaſtre, ut inter auctores convenit.* Magi, proprie dicti, Perſarum ſapientes fuere vel ſacerdotes. Et tales ubique ea vox conſtanter & unice deſignat apud melioris notæ ſcriptores, Platonem, Herodotum, Xenophontem, Strabonem, Diog. Laertium, Ciceronem, Philonem, Porphyrium, Heſychium, Suidam, &c. quod aliis obſervatum eſt. Qui enim ab Herodoto & Stephano Byzantio in Media collocantur Magi, item a Strabone in Cappadocia, Perſicorum Magorum tradux ac propago ſine dubio fuere. Nec urget Grotii & Voſſii ratio, *quod Arabia ſapientes habuerit.* Concedimus quidem hoc, licet per *Sapientes Orientis I. Reg. IV*, 30. *Arabas* intelligi, quod illi volunt, nihil cogat. Id tamen non probarunt, iſtos Arabum ſapientes *Magos* fuiſſe appellatos, niſi e ſolo Plinii loco, ad quem jam reſpondimus. Addunt quidem, *Ptolemaum in Arabia Magorum ſinum agnoſcere*: ſed inde non ſequi, Magos ibi domicilium ſedeſque habuiſſe, cum aliæ hujus denominationis cauſæ eſſe potuerint, quivis de facili videt. Grotius inſuper ait, *nomen* Ἐλύμας, *quod a Luca* μάγος *vertitur, Act.* XIII. 8. *ab Arabia venire.* Sed unde conſtat magis ab Arabico עלום, quod *ſapientem* notat, derivandum hoc nomen eſſe, quam ab Ebræo עלם, quod in Hiphil *occultandi* ſignificationem habet? Æque enim a verbo Ebraico dici poteſt *Elymas*, quaſi *arcana ac abſcondita ſciens & proferens*, vel *obſcure & ambigue futura nuncians*, ac לטים *Exod. VII*, 22. dicuntur *incantationes* a verbo לוט, quod *abſconſionem* ac *involutionem* notat, ubi Thargum habet vocem לחש, quæ *occultam muſſitationem* Magorum deſignat. Unde Aquila vocem חרטם, quæ & *Magum* notat, appoſite reddit κρυφιαςὴν, q. d. *occultarum rerum ſtudioſum.* Vide ſis Fuller. *Miſc. V*, 11. Niſi cui Lud. de Dieu etymologia magis placeat, qui Ebræum vel Chaldæum חלומא, quod *ſanatorem* notat, nomine *Elymas* exprimi, nec id ab altero Βαρ Ιησοῦς, quod *filium ſalutis* deſignat, diſcrepare putat. Addi poſſet Heinſii conjectura de regione Perſarum, quæ Ἐλύμαι ἐν τῇ Περσί-

δι

ti in hiſtoria Maccabæorum dicitur. Sed hac nihil opus eſt. Quod dicit uterque, *generalem eſſe Magorum vocem*, *uſque adeo*, *ut & Chaldæi ſeu Babylonia ſapientes dicantur* Μάγοι *a Græcis Interpretibus Prophetiæ Danielis*, id ſaltem probat, LXX. Senes in laxiore ac minus propria ſignificatione hanc vocem adhibuiſſe, cum τὸ אשף reddere vellent, quod tamen alibi per ἐπῳδὸν i. e. *incantatorem* expreſſerunt, quomodo & Symmachus nonnunquam vocem חרטם expoſuit μάγον, quam Senes alias vel ἐξηγητὴν vel ἐπῳδὸν vel φαρμακὸν interpretantur: Aben-Eſra autem per חכם התולדות i. e. *genethliacum* explicat. Matthæum vero illam eodem modo ad *Arabiæ ſapientes* deſignandos uſurpaſſe, id non evincit, quem magis propriam & communem vocabuli notionem, qua *Perſiæ ſapientes* ſignificantur, retinuiſſe veriſimilius eſt. Diſtinguit enim Magos, qui Græcis ita laxa ſignificatione dicebantur, ab iis, quorum ipſe meminit, dum hos *Magos Orientis* appellat. At quos alios Magos Orientis narrant hiſtoriæ, niſi Perſarum? Chaldæorum autem μάγοι, Helleniſtis ita dicti, non Orientales, ſed Septentrionales Judæis fuere, *Jer. XXV.* 9. Sed quid cum Grotio ac Voſſio diſputo? Redeam ad Langium. Urget is deinde Epiphanii auctoritatem in Expoſitione Fidei Catholicæ, ubi *n.* 8. τὰ μέρη τὰ Ἀραβικὰ τῆς Μαγωδίας χώρας memorantur, *regio* nimirum *quam Abrahami & Chetturæ filii habitarunt*, *e quorum genere propagati Magi dona Chriſto Bethlehemi obtulerunt.* Sed quænam hæc regio, *Magodia* Epiphanio dicta, fuerit, aut ubi exſtiterit, apud nullum auctorem reperio. Merito ſuſpectum hoc judicat eruditiſſimus Caſaubonus *Exerc. II. ſect.* 10. qui quidem *quid Græcis ſit* μαγῳδία, i. e. *artificium mimorum utriuſque ſexus perſonas aſſimilantium*, *&* μαγῳδὸς *mimus utriuſque ſexus &c. ex Athenæo ſe didiciſſe*, dicit: at *Magodiam regionem Arabiæ nuſquam legiſſe meminit*, *nec intelligere ſe poſſe*, profitetur, *quomodo a nomine Magodia formari gentile Magus queat*, cum *ſimilis analogiæ exemplum non exſtare* opinetur. Mirum autem eſt, quod Magos potius e *Magodia Arabiæ* educere voluerit Epiphanius, quam e Perſia, ubi ipſe *Maguſæos* collocat in eodem libello *n.* 12. & 13. mentionem faciens τῶν παρὰ Πέρσαις Μαγουσαίων καλουμένων, τῶν εἴδωλα μὲν βδελυττομένων, εἰδώλοις δὲ προσκυνούντων, πυρὶ καὶ σελήνῃ καὶ ἡλίῳ: quos etiam μυστηρίων πολλῶν &c. ἀρχηγοὺς παρὰ Πέρσαις appellat. Cur autem Epiphanio Magorum patriam indicanti fidem potius habet Langius, quam eidem de tempore adventus eorundem, quem biennio poſt natum Servatorem contigiſſe putat *Hær. XXX. & LI.* teſtimonium perhibenti?

Cum in hoc Epiphanii auctoritatem flocci faciat *p.* 366. quomodo in illo eandem commendare poteſt? Porro dicit Langius, *Arabiæ partem quandam Judææ ad Orientem ſitam fuiſſe, ſicut Tacitus* Hiſt. V. *ait.* At ſi pars ſaltem quædam Arabiæ Judæam ab ortu reſpiciebat, pars utique alia non item. Certe Saba, potior pars Arabiæ, Judææ ad Orientem ſita non erat, cum ejus *Reginam ab Auſtro veniſſe* dicat Chriſtus *Matth. XII.* 42. *Luc. XI.* 31. Unde autem novit Langius, eam Arabiæ partem, quæ Judæis Orientalis erat, ſi quæ erat, Magos habuiſſe? Si id de regno Arabiæ univerſim ſumpto probari poſſet, (quod tamen non poteſt) non ideo ſequeretur, de ſingulis regni partibus id verum eſſe. Sic ſi dicas, Germaniam habere Electores Principes, verum dicis: at ſi ſingulas ejus partes, ut Alſatiam, Haſſiam, Ducatum Wurtenbergicum, Auſtriam, Sileſiam &c. habere Electores Principes dicas, falleris. Et tamen hæ regiones Orientales eſſe poſſunt quibuſdam populis, quibus ceteræ, quæ Electoribus ſubjacent, non ſunt Orientales. Quod ait Grotius, *Judæos Arabiam ut ſibi ab ortu adſitam nomine ἀνατολῶν appellaſſe*, id loca, quæ allegat, non conficiunt. Horum enim quædam Arabiam plane non indigitant, quædam de ea ſaltem Arabiæ parte, quæ *Deſerta* dicitur, & olim ſacrorum V. T. Scriptorum tempore Arabiæ vix accenſebatur, loquuntur, quædam ſimul de oris, quæ trans Euphratem Tigrimque ſitæ ſunt, intelligenda veniunt. Tandem urget Langius, *Magos ſecum dona Arabica attuliſſe, aurum, thus & myrrham.* Sed ſint Arabica. An inde concludi poteſt, ea non & fuiſſe aliarum regionum, ut Perſiæ vel alterius? Certe mos Reges cum donis adeundi apud nullos Orientalium populos magis, quam apud Perſas eorumque ſucceſſores Parthos, conſpicuus eſt, ac fama pervulgatus. Si vel ipſa Perſia hæc dona non habuerit, an non e vicinis ea ſibi comparare potuere Magi, quæ præſtantiſſima & oblatu digniſſima arbitrati ſunt? Etiam exoticis majus fere pretium ſtatuitur, quam domeſticis, & apud nos natis. Aut num Nicodemus ideo ex Arabia veniſſe dicendus, quia myrrham ad ſepeliendum Chriſtum attulit *Johan. XIX.* 39. Grotius *ad Matth. II.* 11. dicit, *thus non niſi apud Sabæos Arabum portionem naſci.* Concludendum itaque hinc erit, Magos e Sabæis veniſſe, ſi alias argumento Grotii ac Langii ulla vis ineſt. At ſic ſequetur, non ab Oriente, ſed ab Auſtro veniſſe Magos, cum Saba Judæis auſtralis ſit, quod Scripturæ e diametro adverſatur. In Hiſtoria Saracenica ab Erpenio edita dicuntur primo anno, quo Mahomed religionem ſuam in publicum proferebat,

ad

ad eum, præter Chriſtianos & Judæos, veniſſe, ut cum eo contraherent, אלמחוש ואלסאבה *Magi & Sabai.* Ecce hos manifeſte ab illis diſtinctos. Nihil ergo adduxit Langius, nec ante illum ex eruditis alii, quod nobis perſuadere queat, Magos ex Arabia veniſſe. De aliorum opinione, qui illos e Meſopotamia arceſſunt, quod Barradæ *in Conc. Euang. T.* I. *l.* 9. *c.* 8. *n.* 25. & Montacutio *in Antidiatribe contra Bulenger. p.* 198. placet, nihil jam dicere attinet. Nos ſententiam Clementis Alexandrini, Baſilii Magni, Cyrilli, Chryſoſtomi, Leonis Papæ, Theodoreti, Euthymii, Thomæ Aquinatis, &c. ut vero maxime conſentaneam amplectimur, quod Perſæ fuerint natione hi Magi, atque e Perſia ad adorandum Deum Infantem prodierint. Securi enim id ſequimur, de quo minimus dubitationi locus eſt. Perſarum autem fuiſſe proprie dictos *Magos*, nemo ſanus ambigit, quod & jam ſatis oſtendimus. Imo ipſe Langius *p.* 237. id aperte teſtatur, dum Orientem plurimos ſapientes habuiſſe dicit, *Indos quidem ſuos Gymnoſophiſtas & Brachmanes, Perſas autem ſuos Magos, e quorum numero celeberrimus Zoroaſter, Arabes vero & Syros ſuos Prophetas, &c.* Cur hic Arabum ſapientes peculiari nomine *Prophetas* appellat, ſi *Magi* non minus quam Perſarum dicendi ſint? Sed en Caſaubonum *loc. cit.* diſerte ſententiam pronunciantem: *Magos Arabum, quod meminerim, nullus ſcriptor Græcus, nullus Latinus commemorat.* Etiam Perſiani Judææ Orientalem fuiſſe in confeſſo eſt, quod de Arabia non conſtat. Nec dona ab iis allata repugnant, uti modo declaravimus. Quod ſi vero tam latum fuit apud veteres Arabiæ nomen, ut Syriacas, Perſicas & Medicas regiones ſimul complecteretur, quod vult Montacutius *in Origin. Eccleſ. P. I. p.* 209. facile Juſtini ac Tertulliani ſententia cum noſtra conciliari poterit. Falluntur autem, qui vaticinium Regis Vatis *Pſal. LXXII.* 10. ad Magorum adventum accommodant, cum regni Chriſti amplitudo, & gentium ex omnibus mundi partibus ad illud acceſſio, tantum ibi deſignetur. Niſi quem lepida de tribus Regibus fabella ita delectet, ut eam ex h. l. adſtruere conetur. Tempus adventus Magorum quod attinet, id non obſtat, quo minus e Perſia venire potuerint. Nam licet nec Epiphanii, qui locis ante allegatis inter nativitatem & adorationem Magorum biennii ſpatium conſtituit, nec Montacutii, qui in *Orig. Eccleſ. P.* I. *p.* 154. & in *Antidiatr. contra Buleng. p.* 203. integrum annum & XIII. dies inter utrumque terminum interponit, opiniones probemus; nihil tamen cogere exiſtimamus, ut Magos præciſe XIII. die poſt natalem

lem Chriſti, ac VI. Januarii, adveniſſe pro certo affirmemus, quod tamen Langius ſecure aſſeverat. Quanquam enim impoſſibile non fuerit, ut Magi intra XIII. a nato Servatore diem e Perſia appellere potuiſſent, partim quia ſtella, tanti Regis nuncia, ante ipſius nativitatem conſpecta, illos ad iter maturius ſuſcipiendum excitare potuit, quod ipſe Langius non diffitetur, partim quia incredibili Dromedariorum velocitate adjutis viam iſtam celerius emetiri non erat difficile, ut de peculiari divino auxilio nihil dicam: id tamen non neceſſarium arbitramur, adventum Magorum tam brevi temporis ſpatio coarctare, cum nulla evidens ratio in iſtas anguſtias nos adigat. Suffecerit ſi illuſtrem hanc Domini recens nati ἐπιφάνειαν intra terminum purificationis lege divina imperatum, & Virgini matri religioſe obſervatum, contigiſſe dicamus, licet non certum aliquem ex iſto intervallo diem exacte definiamus. Sic Chryſoſtomus *Homil. 7. in Matthæum*, ſpatium illud XL. dierum deſignat, quo Chriſtus Bethlehemi cum Parentibus ſubſtiterit, τοῖς βουλομένοις περιεργάζεσθαι. διδοὺς μετ' ἀκριβείας ἐξετάζειν ἅπαντα. In hac quoque determinatione Grotium acquieſcere adverto. Neque enim tam rigide vis aoriſti illius Græci, quo utitur Matthæus, dum dicit τοῦ Ἰησοῦ γεννηθέντος, a Caſaubono, Voſſio vel Langio urgeri poteſt, ut ad XIII. diem præciſe reſtringatur, cum æque nervum ſuum obtineat, ſi intra 6. hebdomadum decurſum factum dicatur, quod ab ipſo narratur. Imo ſi Chriſtus XIII. die poſt natalem adoratus a Magis, qui & urbem Hieroſolymam, & Herodis aulam, tumultu de Rege nato compleverant, poſtea ad dies 27. integros, uſque ad purificationem, Bethlehemi commoratus fuiſſet, quod neceſſe erat, omnino ſine periculo & manifeſto diſcrimine non fuiſſet. Herodem enim curioſum ſatis & ſatagentem, cum de regno, ut rebatur, auferendo ageretur, latere non poterat, nec ab inſidiis & vi aperta tutus eſſe. Qui Chriſtum a Magis in præſepi inventum ac adoratum ſcribunt, ab omni ratione deſtituuntur. Id tamen licentiæ oratoriæ condonari poteſt. Nobis incerta ſequi conſultum non videtur. Traditionem de VIII. Id. Januarias non rejicimus, nec tamen ut certiſſimam admittimus. Sicque eo, quo rem declaravimus, modo omnia in Hiſtoria Magorum, etiam quoad tempus adventus, plana erunt. Alterum, de quo cum Langio συμφιλολογεῖν placuit, ſtrictim expediemus. Aſſerit is *p.* 428. Simeonem illum, qui Chriſtum infantem a Parentibus in templo præſentatum ulnis complexus dicitur *Luc. II*, 25. fuiſſe celebrem illum *Rabban Simeonem Gamalielis parentem, maximæ auctoritatis hominem.* Expedite

pedite Langius ea de re ſententiam dicit, de qua eruditi etiamnum γνωμὴν ταλαντεύουσι. Scire autem vellem, quis Langio omnem de eo dubitationem exemerit, an Simeon hic fuerit, quem fuiſſe arbitratur? Mihi certe id tam facile perſuaderi nequit. Rabban Simeon ille, pater ac præceptor Gamalielis Senioris, qui Pauli Apoſtoli præceptor fuit, ut ipſe Langius ait *p.* 113. filius fuit Hillelis Senioris, qui Princeps Senatus Judaici exſtitit, & illuſtris Scholæ a ſe inſtitutæ caput, veluti e צמח דוד R. Dav. Gantzii a Guil. Henr. Vorſtio edito *p.* 84. 86. liquet. Ipſe quoque Simeon patri Hilleli ſucceſſit, tum ut Princeps Synedrii, tum ut caput Scholæ, & primus fuit, qui nomine *Rabban* appellatus eſt, ut ibid. *p.* 87. & 90. narratur. Titulus autem ille *Rabban*, omnium præſtantiſſimus, Magnatem deſignat, notante Cl. Buxtorfio *in Abbr. Ebr. p.* 173. unde in libro Juchaſin ſcribitur, *non exſtare nomen Rabban niſi de Principibus tantum.* Simeoni in dignitate ſuffectus eſt filius Rabban Gamaliel, Senior dictus, cui Paulus Apoſtolus ἐμαθήτευσε. Simeonem iſtum Hilleliden ipſum noſtrum Simeonem θεοδόχον fuiſſe, exiſtimat Cl. Schikardus *in Jur. Reg. Ebr. p.* 168. & *in Bech. Happ. p.* 26. Illud nec rejicit eruditiſſimus Buxtorfius *loc. cit. p.* 175. licet de eo dubitet, ac *conjecturam* appellet, cui favere dicit id, quod hiſtoria Judaica hujus laudes præteriit, quas alioqui in Hillelis majoribus ac poſteritate diligentiſſime perſecuta eſt &c. Putatque cum Schikardo, cauſam fuiſſe, quod ob infantulum Jeſum ulnis ſuſceptum de religione ſuſpectus ac inviſus eſſe cœperit. At in eodem *tract. p.* 58. fatetur Buxtorfius, *incertum eſſe, an Simeon ille, qui patri Hilleli in Principatu ſummo ſucceſſerat, & tempore nativitatis Chriſti adhuc in officio erat, fuerit homo ille juſtus ac pius Chriſtum brachiis amplexus.* Hæſitationem quoque ſuam teſtatur Cl. Voſſius *in diſſert.* ſæpius laudata §. 34. dum *quoſdam* ſaltem *id velle* innuat, ſuumque ſuſpendat judicium. Nobis non ſaltem incertum ac dubium, ſed & veritati minime conſentaneum videtur, quod venerandus hic ſenex χειροδόχος inclytus ille Rabban Simeon, Princeps Synedrii ac Scholarcha, fuerit, adeoque Hillelis illius Babylonii filius, ac Rabban Gamalielis parens. Nam ſi tam illuſtris dignitatis ac conditionis fuiſſet, certe id non prætermiſiſſet Lucas, qui alia ipſius elogia diligenter annotavit, ſc. quod fuerit δίκαιος, εὐλαβὴς, προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραὴλ &c. Pertinuiſſet enim hoc ad inſignem Chriſti & doctrinæ Chriſtianæ commendationem, ſi tantum virum fautorem habuiſſet. At ipſum ἄνθρωπον ſaltem ἐν Ἱερουσαλὴμ vocat Euangeliſta. Unde *virum*

rum humilem fuiſſe, collegit noſter D. Brentius, male ea propter a Jeſ. Caniſio *in Hiſt. Virg. Deip. p.* 164. exceptus. Deinde Principem Senatus Judaici tam inſigne huic infantulo teſtimonium perhibuiſſe quis putabit? Certe nihil abeſſe poterat, quin hic infans ab univerſo populo reciperetur pro legitimo Rege, cum tanta eſſet Præſidis dignitas ac auctoritas, ut facile in aſſenſum ſuum plebeculæ ſuffragia pertrahere potuiſſet. Imo quid homini Politico, quotidie civilibus negotiis diſtracto, commercii fuiſſet cum hoc infante in templo præſentato? Ita bene ratiocinatur laudatus Vorſtius *in Obſerv. ad Chronol. Gantzii p.* 283. qui & addit (non ſecus ac ipſe Buxtorfius *loc. cit. p.* 58.) de Gamaliele filio, quod *is capitalis Eccleſiæ Chriſtianæ hoſtis non fuiſſet, ſi patrem habuiſſet Simeonem I. inſignem Meſſiæ cultorem. Quis enim adeo ſocordem fecerit hunc fervidum pueri Jeſu vatem, ut filium nulla Meſſiæ notitia imbuerit?* Ad rationem Buxtorfii, *quod hujus Simeonis laudes in odium Chriſti ab eo agniti ſilentio involvant Ebræorum Magiſtri*, reſpondet ibidem Vorſtius, *quod idem & de aliis Hillelis poſteris obſervare liceat.* Alii hunc Simeonem cum Simone Juſto, Pontifice quondam Judæorum Maximo, confundunt; quos refellit Cl. Seldenus *de Succeſſ. in Pontif. Ebr. l.* 1. *c.* 7. Galatinus *lib.* 1. *de A. C. V. c.* 2. ipſum unum e Sapientibus Iſraelis & Viris Synagogæ Magnæ fuiſſe putat, quem refutat L. Capellus *in Orat. de nom.* יהוה *p.* 323. Alii ſacerdotem eum faciunt, ut Epiphanius (vel alius potius, qui ſub ejus nomine luſit ac illuſit orbi,) *in vitis Prophetarum c.* 24. Cyrillus Hieroſ. *in Hom. de Occurſu Domini*, & Caniſius Jeſuita *loc. cit.* quibus recte contradicunt Theophylactus, Euthymius, Barradas & Maldonatus. Qui autem cæcum eum fuiſſe comminiſcuntur, eos jure oppugnat Baronius *ad A. C.* 1. *n.* 40. & ridet Montacutius *in Antidiatr. p.* 206. Si quæras, Langi, quis itaque fuerit hic Simeon? Reſpondemus cum D. Luca, fuiſſe eum *virum juſtum, pium, exſpectantem ſolatium Iſraelis, & Spiritu Sancto plenum.* Si ulterius de ſtatu & conditione ejus inſtes, ingenue dicimus: *non liquet.* Ultra deſcriptionem ejus ab Euangeliſta datam curioſe nihil inquirimus. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταύτῃ.

CAPUT III.

De tempore Baptiſmi Chriſti ſententia Langii conſideratur. An dies, quo ille contigit, Θεοφάνεια *vel* Ἐπιφάνεια *antiquiſſimis appellata ſit? Oſtenditur, veteres his nominibus Natalem Chriſti deſignaſſe,*

ſe, idque jure. Locus Luc. III. 23. de ætate Chriſti baptizati expenditur. Langius in eo fruſtra ellipſin fingit. Ignatii & Hieronymi auctoritates inepte allegat. Defenditur eorum ſententia e Scriptura & Antiquitate, qui Chriſtum XXX. anno ineunte baptizatum ſtatuunt.

PRogredimur ad ea, quæ Baptiſmi Chriſti hiſtoriam concernunt. Langius diem Baptiſmi Servatoris conſtituturus, de ejuſdem apud veteres nomenclatura agit *p.* 357. Dicit *hunc diem ab antiquiſſimis* Θεοφάνειαν & Ἐπιφάνειαν *appellatum fuiſſe, quod Græci poſteriores de eo tempore dictum arbitrati, quo Deus manifeſtatus eſt in carne, diem baptiſmi & nativitatis confuderunt.* Non jam ſollicitus ſum, an Ἐπιφάνειαν & Θεοφάνειαν genere fœminino; an vero τὰ Ἐπιφάνια & Θεοφάνια ſolennem revelationis Chriſti in Eccleſia memoriam nuncupaverint *antiquiſſimi?* Certe poſterius magis antiquis uſitatum reperio, prius autem rariſſime. Caſaubonus *Exerc. II. p.* 139. monet, *veteres Chriſtianos dixiſſe* τὰ ἐπιφάνια, *non genere fœminino, ut imperiti lingua Græca putarunt.* Sic ſane apud Epiphanium aliquoties occurrit, & ita quoque Latini Græcos imitati *Epiphania* in neutro plurali dixere, ut Hieronymus, Caſſianus, Iſidorus & alii. Etiam Θεοφάνια non θεοφάνειαν vocarunt Greg. Nazianzenus & Iſidorus Peluſiota, quomodo & in Menologio Græcorum legitur. Illud ſaltem a Langio diſcere vellem, quinam ſint illi *antiquiſſimi*, quibus *nobiliſſimus hic dies*, ut ait, *quo baptizato Servatori cœli aperti ſunt*, Θεοφάνεια & Ἐπιφάνεια *appellatus eſt*, & quinam ei intelligantur per *Græcos poſteriores*, quos *diem nativitatis & baptiſmi confudiſſe*, dicit. Ego enim apud antiquiſſimos Græcos Patres utroque iſto vocabulo diem illum exoptatiſſimum, quo ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, deſignari deprehendo. Epiphanius ſeculi quarti Pater *Hær. LI. n.* 16. clare dicit, τῆς ἡμέρας τῶν Ἐπιφανίων, ἥ ἐστιν ἡμέρα τῆς αὐτοῦ γεννήσεως κατὰ σάρκα. Idem Cyprius Pater *in Expoſ. Fid. Cathol. n.* 22. οὔτε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν Ἐπιφανίων, ὅτε ἐγεννήθη ἐν σαρκὶ ὁ κύριος. Euſebius Epiphanio antiquior diſerte ait *Hiſt. Eccleſ. l.* 1. ſe Hiſtoriam ſuam exordiri ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας, nihil aliud quam *nativitatem Chriſti* ſignificans. Hinc Suidas Ἐπιφάνειαν abſolute τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔνσαρκον οἰκονομίαν interpretatur. Et quidni jure meritiſſimo *Natalem Chriſti* hoc nomine Veteres appellarent, cum D. Apoſtolus 2 *Tim. I.* 10. Servatoris in carne adventum ἐπιφάνειαν manifeſte

ſeſte vocaverit? Alterum quoque nomen Θεοφάνια conſtanter apud vetuſtiſſimos Patres Natalem Chriſti deſignat. Gregorio Nazianzeno, qui etiam IV. ſeculo floruit, τὰ θεοφάνια idem ſunt quod τὰ γενέθλια, *Orat.* 37. *de Natali Domini.* Τὰ δὲ νῦν θεοφάνια, inquit, ἡ πανήγυρις, εἴτ᾽ οὖν γενέθλια, λέγεται γὰρ ἀμφότερα. Ἐφάνη γὰρ Θεὸς ἀνθρώποις διὰ γεννήσεως. Ὄνομα δὲ τῷ φανῆναι θεοφάνια, τῷ δὲ γεννᾶσθαι γενέθλια, &c. Iſidorus Peluſiota in V. ſeculo *lib. III. Epiſt.* 110. aperte conſentit: τὰ Θεοφάνια, ἡ τοῦ Σωτῆρος κατὰ σάρκα γέννησις. Sic & Euſebius *l.* 3. *de vita Conſtantini* τὸ τῆς πρώτης τοῦ Σωτῆρος Θεοφανείας ἄντρον commemorat, ſpeluncam intelligens nativitate Chriſti illuſtrem. Nec ſcio, an apud ullum Patrem Θεοφάνια de Baptiſmo Chriſti, vel ullo alio ejus actu, quam ſola in carne revelatione, uſurpetur, nedum ut ab *antiquiſſimis* dies baptizati Chriſti Θεοφάνεια appellatus fuerit, quod tamen Langius confidenter aſſerit. Quod *Epiphania* quandoque dies, quo baptiſmum ſuſcepit Dominus, a Patribus nuncupetur, me non fugit. Scio enim apud Chryſoſtomum *Orat. in ſanctum Baptiſma*, Hieronymum *Comm. in Ezech. l.* 1. & alios ita hanc notionem uſurpari. Ubi autem *Theophania* eadem in latitudine ſumatur, nondum obſervare licuit. Ediſſerat jam Langius, an laudatos Patres, Epiphanium, Euſebium, Greg. Nazianzenum, Iſidorum Peluſiotam pro *Græcis poſterioribus* habeat, & diei baptiſmi cum natali confuſi reos peragere velit. Oſtendat quoque illos *antiquiſſimos*, qui Θεοφανείας ac Ἐπιφανείας nomina diei baptiſmi Chriſti peculiariter attribuerint. Pro priori nullum facile adducet: pro poſteriori autem Ambroſio antiquiorem nullum, opinor, inveniet. Hunc itaque allegat, comiteſque ei binos Iſidorum ac Paulinum dat. Miror autem eum longe his duobus vetuſtiores Hieronymum & Chryſoſtomum non laudaſſe teſtes: ſed in culpa forte eſt Voſſius, qui reliquos ipſi eodem ordine ſuppeditavit *in Diſſert. de Temp. Nativ. Chriſti* §. 5. quod horum ipſi ſimul copiam non fecerit. Iſidorum Hiſpalenſem & Paulinum nos non moramur, quippe recentiores, quam ut antiquis illis, quos produximus, opponi queant. Neque enim probant hi, *antiquiſſimis* eam appellationem hoc ſenſu in uſu fuiſſe. Ambroſius *in Homil. XXI. de die S. Epiphan.* (modo Ambroſii ſit hæc Homilia, nam de pleriſque illis ad populum concionibus, quæ tom. III. Oper. ejus compactæ exſtant, dubitant Eraſmus, Coſterus, Poſſevinus, Bellarminus, Baronius. Vid. R. Cocum *in Cenſ. p.* 263. & Rivet. *Crit. Sac. lib.* 3. *c.* 17.) a Langio citatus non dicit, diem baptiſmi ἐξαιρέτως & ſingulariter Ἐπιφάνειαν ab anti-

antiquis eſſe dictam, quod tamen pro Langio dicere debebat, ſi quidquam eum ipſius auctoritas juvaret. Poſtquam enim dixerat: *in Epiphania die hactenus a Domino memorabilia facta eſſe commemorantur, ut rogatus ad nuptias aquæ ſubſtantiam in vini ſpeciem commutarit, ac liquorem fontium in meliorem uſum ſui benedictione tranſtulerit, quo mirabili ſigno Divinitatis ſuæ primam ille virtutem declaraverit*; addit mox: *nonnullos vero in eo die a Johanne illum baptizatum in Jordane teſtari, ejuſque baptiſmi memoriam hac Epiphaniæ celebritate conſignatam.* En ut non dicat *antiquiſſimos* memoriam baptiſmi in Epiphania coluiſſe, ſed tantum nonnullos. Alios quoque miraculi in nuptiis Cananæis facti recordationem in Epiphania celebraſſe, luculenter oſtendit. Etiam Paulinus in *Natali. S. Felicis*, a Langio allegatus, idem feſtum & Magorum adorationis, & baptiſmi in Jordane, & miraculi primi nuptialis memoriæ tribuit, ut cuivis carmen ipſius legenti patet. Quid quod & Iſidorus ipſe a Langio ad partes vocatus *lib.* 1. *de off. Eccl. c.* 26. diſerte e Caſſiano referat, *apud Græcos nativitatem Domini & Epiphaniorum ſolennitatem non bifarie, ut in occiduis provinciis, ſed unius diei feſtivitate celebrari.* Quod ipſum Caſſianus *Collat. X.* 11. rotunde de Ægypti regione docuit, quod *mos ibi antiqua traditione ſervetur, peracto Epiphaniorum die, quem provinciæ illius ſacerdotes vel dominici baptiſmi, vel ſecundum carnem nativitatis eſſe definiunt &c.* Non ergo cum veritate convenit Langii effatum, quod ſingulariter dies baptiſmi Chriſti Θεοφάνεια vel Ἐπιφάνεια ab *antiquiſſimis* ſit dictus. Neque quod *Græci poſteriores* eas notiones aliter ſumpſerint, ac diem baptiſmi & nativitatis confuderint. Vetuſtiſſimam enim eſſe eam nominum iſtorum acceptionem, qua Natalem Servatoris deſignant, e Patrum, quos *Græcos poſteriores* nemo ſanus dixerit, teſtimoniis manifeſtum reddidimus. Nec ipſe quidquam adduxit, quod appellationes eas diei baptiſmi antiquitus ſeorſim tributas eſſe evincat. Nec ulla ratio ſuadet, ut veteres baptiſmi potius diem, quam Natalem, Ἐπιφανίων nomenclatura inſigniviſſe dicantur. Manifeſtatio enim illa ſive SS. Trinitatis, ſive Divinitatis Chriſti, in baptiſmo facta, nec illuſtrior, nec magis univerſalis fuit, quam ea, quæ in ipſius incarnatione contigit. Licet enim Chriſto baptizato major turba adfuerit, quam nato; maxima tamen pars, quid ſub ea, tum voce e cœlo delata, tum columbina ſpecie, lateret, ignorabat. Vox quidem de cœlis omnibus adſtantibus audiebatur: an autem Dei Patris, an Angeli, vel alterius ea eſſet, & an ad ſolum Jeſum pertineret, omnibus non conſtabat. Chri-

ſtus ipſe baptizatus omnibus quidem conſpiciebatur: ſed unigenitum eum eſſe DEI Filium, pauciſſimi intelligebant. Columbæ σωματικὸν εἶδος cuncti, qui aderant, videbant: ſub illo autem Spiritum Sanctum, tertiam Trinitatis perſonam, præſentem ſe exhibere, præter Chriſtum & Baptiſtam vix ullus agnoſcebat. Confer *Joh. I.* 32. & *Marc. I.* 10. At dum carnem e Virgine per ſalutiferam nativitatem ſuſcepit DEUS λόγος, pluribus ſe patefecit. Paſtoribus ſtatim ut Σωτὴρ & Χριςὸς Κύριος agnitus eſt, ab Angelis genethliaco carmine glorificatus, a Magis mox in cunis adoratus. Omnibus deinde ſe videndum præbuit, dum ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσε, gloriamque ſuam, ut unigeniti a Patre, oſtendit, *Joh. I.* 14. item dum ὁ λόγος τῆς ζωῆς ſe oculis conſpiciendum & manibus palpandum exhibuit, 1 *Joh. I.* 1. Hæc vera & proprie dicta Θεοφάνεια ſeu Ἐπιφάνεια fuit, qua ut nulla illuſtrior dari, ita nec æquior ejuſdem appellationis ratio ulla afferri poteſt. Non igitur *confuderunt* hic aliquid *poſteriores*, quos vocat Langius, *Græci*, dum *Natalem Domini* Ἐπιφάνειαν vocarunt: ſed ii potius vocem hanc latius extenderunt, qui ad alias deinde revelationes deſignandas eam adhibuerunt. Sed mittamus hoc. Tempus baptiſmi Servatoris conſtituit Langius non in XXX. ætatis ipſius anno, ſed poſt illum exactum in XXXI. ineunte *p.* 363. 364. Refellit eos, qui ineuntem XXX. annum Chriſti actui iſti ſacratiſſimo aſſignant, moti ſc. voce ἀρχόμενος *Luc. III*, 23. Ait *ineptum & inauditum Græciſmum eſſe* ἄρχεσθαι ἐτῶν τριάκοντα, pro ἔτους τριακοςοῦ, & vocem ἀρχόμενος ideo non ad ἐτῶν τριάκοντα pertinere, ſed *initium miniſterii Chriſti*, ſubintellecta voce διακονίας, *deſignare* contendit. Nobis ſententiam hanc Langii de baptiſmo Chriſti in initio anni XXXI. ætatis collocato, quæ magnis Patronis aliis, ut Baronio & Torniello Annaliſtis, Scaligero, Caſaubono, Grotio, Voſſio &c. gaudet, moroſius oppugnare animus non eſt. Nec enim aliquid adeo incommodi continet, nec verbis Lucæ, quæ obſcuriora ſunt, plane repugnat. Conſulere poſſunt laudatos auctores, & cum iis conferre diſſentientes Montacutium *in Appar. XI. ad Orig. Eccleſ.* & *in Analect. Exerc. Eccleſ. Ex. IX.* & Petavium *in Anim. ad Epiphan. Hær. LI.* quibus volupe eſt, nobis enim eorum ſcrinia ſuppilare religio eſt. De Chemnitii quoque ſententia, quam *p.* 421. *ſeqq.* traducit Langius, cui pluros e celeberrimis Germaniæ Theologis non accedere ſcimus, non multum laborabimus, ne ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶμεν. Quædam ſaltem jam obſervamus a Langio circa hoc argumentum minus ſolide aſſeverata. Primum eſt de interpretatione phraſeos D. Lucæ c. *III.* 23. in qua præ-

ter neceſſitatem ellipſin fingit vocis διακονίας cum participio ἀρχόμενος jungendæ, idque *manifeſtum ac ſine omni controverſia eſſe*, pronunciat, *quod vox* ἀρχόμενος *ad* τριάκοντα ἐτῶν *pertinere non poſſit.* Ego autem non video, quid obſtet, quin ſine ellipſi participium illud ad ἐτῶν τριάκοντα referatur. Nam ſi vel certa eſſet Langii theſis, quod Chriſtus Anno ætatis XXXI. ineunte baptiſmum ſuſceperit, de qua jam non diſputamus, æque tamen poterat dici, quod tum ἦν ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. Ita enim intelligi poteſt ea locutio, ut notet, Chriſtum tum fuiſſe XXX. annorum circiter, cum jam nuper trigeſimum expleverat. Sic idem erit, ἦν ἀρχόμενος, ac ſi diceretur, ἤρχετο εἶναι ἐτῶν τριάκοντα, quem *modum loquendi Græcum eſſe*, ipſe Langius non diffitetur. Et ſic Scaliger *lib. VI. Emend. Temp. p.* 513. & *Canon. Iſag. lib.* 3. *p.* 299. non tam abſurde, uti id Langio videtur, ait, *illud* ἦν ἀρχόμενος eſſe ἤρχετο, *& ſubaudiri* ὤν, *niſi* ὢν *ſequens adſumatur.* Quanquam quod is de particula ὡσεὶ affert, id nos cum Langio facile ut ἀλλότριον rejiciamus. Senſum ergo hæc phraſis ſat commodum habebit, licet nulla ellipſis ſtatuatur. Ita quoque Epiphanii lectio commodiſſima eſt, quæ *Hær. XXX. Ebionæorum n.* 29. exhibetur: ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος εἶναι ὡς ἐτῶν τριάκοντα. Cum enim toto trigeſimo primo ætatis anno Chriſtus poſſit dici XXX. annorum, plane ſicut Auguſtus in Indice rerum a ſe geſtarum, notante Scaligero, ſcribit anno viceſimo ætatis ſuæ *ſe fuiſſe annorum undeviginti*: ita quando XXX. anno nuper abſoluto triceſimum primum inchoabat Chriſtus, dici poterat ἄρχεσθαι ὢν ἐτῶν τριάκοντα. Atque ita congrue h. l. reddiderunt Beza: *Jeſus incipiebat eſſe quaſi triginta annorum*, & Diodati: *Jeſu cominciava ad eſſer come di trenta anni.* Quod ſi autem cum Lud. de Dieu dicere velimus, verbum ἄρχομαι hoc in loco πλεονάζειν, ſicut hoc eodem capite Lucæ *v.* 8. μὴ ἄρξησθε λέγειν i. e. μὴ λέξητε, & Act. I. 1. ἤρξατο ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν i. e. ἐποίησε τε καὶ ἐδίδαξε (non enim initium ſolum dictorum & factorum Chriſti, ſed plenam eorum hiſtoriam, continet Lucæ Euangelium) quomodo & apud LXX. Gen. II, 3. ὧν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι pro ἐποίησεν quales locutiones plures collegit Cl. Glaſſius *Phil. S. l. III. tr.* 3. *can.* 3. res adhuc melius erit expedita. Ita enim ἤρχετο ὢν ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα idem eſt, ac ſi ſimpliciter dicas: *erat Jeſus quaſi triginta annorum*, quod de eo, qui XXX. annos jam exegit, probe dici poteſt. Plane eodem modo Syrus Interpres hanc phraſin reddidit, qui illud ἀρχόμενος prorſus omiſit, & ita vertit הוא איך בר שנין תלתין איתוהי i. e. *Erat quaſi filius annorum triginta.* Ellipſin

pſin itaque hic fingere ſupervacaneum eſt. Deinde ut probet Langius ellipticam eſſe hanc locutionem, adducit loca parallela, ut ipſi videntur, *Act.* I, 22. & X, 37. quæ plane non quadrant. Suggeſſit ipſi hæc fortaſſis Voſſius *Diſſ. de Natali* §. 38. e cujus fontibus non ſemel alias hortum ſuum irrigavit Langius, aut Petavius *Anim. in Epiph. p.* 110. Sed in neutro horum locorum ellipſin vocis διακονίας, quam ſubintelligi debere aſſerit, ut ſtatuamus, ulla ratio ſuadet. Locutio *Act.* I. 22. cum commate præcedente 21. connecti debet, ubi integra oratio ita habet: ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν. Quis non videt, illud ἀρξάμενος ad verba præmiſſa εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθε manifeſte reſpicere. Dicit Petrus, Chriſtum toto illo tempore cum Apoſtolis ingreſſum ac egreſſum eſſe, ac incepiſſe ſcil. *ingredi* & *egredi*, inde a baptiſmo Johannis. Subaudiuntur duo iſta verba εἰσελθεῖν καὶ ἐξελθεῖν tanquam ἀπὸ κοινοῦ repetenda, & cum ἀρξάμενος jungenda. Per *ingreſſum* & *egreſſum* Chriſti ipſius in officio οἰκονομίαν uſitato Ebraiſmo intelligi non nego. At vocem διακονίας hic ſubintelligi, alienum eſſe ajo. Alter locus *Act.* X, 37. perperam allegatur, & plane extra oleas. Subjectum ibi, neſcio qua licentia, immutat Langius. Non dicitur ibi ἀρξάμενος in maſculino, quomodo Langius citat, ac ſi ad Chriſtum pertineret: ſed ἀρξάμενον in neutro, & cum proximo ſubjecto, ſc. τὸ γενόμενον ῥῆμα, conſtruitur. Non dicitur Chriſtus ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, ſed τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον &c. i. e. *fama de Chriſto per univerſam Judæam divulgata, e Galilæa exordium ſumpſiſſe* dicitur, uti id ipſe Lucas *in Euang. c. IV*, 14. planiſſime explicat, ubi memorat, quod cum Chriſtus poſt toleratas in deſerto Diaboli tentationes in Galilæam reverſus eſſet, φήμη ἐξῆλθε καθ' ὅλης τῆς περιχώρου περὶ αὐτοῦ. Ecce quod hic φήμην ἐξέλθουσαν, id in Actis γενόμενον ῥῆμα appellat. Abſolute autem ponitur τὸ ἀρξάμενον cum ῥῆμα conjunctum, ſicut apud Plutarch. *in Apophth.* τὸ μὲν ἀπ' ἐμοῦ ἐμὸν γένος ἄρχεται, τὸ δε σὸν ἐν σοί παύεται, nec ullam ellepſin admittit. Nam quod Langius dicit, *hic ſubintelligendam eſſe vocem* διακονίας, *ut ſit* ἀρξάμενος τὴν διακονίαν, id abſurdiſſimum eſt. Quis enim feret ῥῆμα ἀρξάμενον τὴν διακονίαν, *verbum* vel *fama incipiens miniſterium*? An fama de Chriſto, & miniſterium ipſius, e Galilæa exorſa eſt? Ridiculum. Mitto, quod quærere e Langio poſſem, quæ ipſum Grammatica docuerit, verbum ἄρχομαι cum accuſativo conſtruere, ut dicat ἀρχόμενος τὴν διακονίαν pro τῆς διακονίας?

Voſ-

Voſſium autem ac Petavium, ſatis alias oculatos, tam plane ἀπροσδιόνυσον locum allegaſſe demiror, quos ita ἀβασανίστως ſecutus eſt Langius. Secundo obſervamus, Langium ſuam de ætate Servatoris baptizati ſententiam inepte ex Ignatii auctoritate probare. Dicit *p.* 367. *Ignatius in Epiſtola ad Trallianos triginta ſolidos annos natum Chriſtum perhibet, cum baptizaretur.* Videamus locum Ignatii, qui in Edit. Vedel. p. 13. ita habet: καὶ τρεῖς δεκάδας ἐτῶν πολιτευσάμενος ἐβαπτίσθη ἀπὸ Ἰωάννου. An hic Ignatius, quæſo te, Langi, dicit *XXX. ſolidos annos natum Chriſtum* baptiſmum ſuſcepiſſe? Num τρεῖς δεκάδας ἐτῶν πολιτεύσασθαι idem eſt ac 30. *annos explevisse?* Impoſuit forte tibi inepta illa (neſcio cujus) verſio, quam Magnus Annalium Conditor in *Appar. n.* 108. & *ad A. C.* 31. *n.* 18. tanquam *germanam* atque *ſinceram*, licet *recentem*, laudat, quam & Vedelius expreſſit: *& expletis tribus annorum decadibus vere baptizatus eſt a Johanne.* Sed verba Ignatii aliud ſonant. Verbum πολιτεύεσθαι non *explere* ſignificat, ſed ſimpliciter *vivere* ac *verſari*, quod nemo neſcit. Vide *Act. XXIII,* 1. *Phil. I,* 27. 2 *Maccab. VI,* 1. & *XI,* 25. Dicit ergo Ignatius Chriſtum *tribus decenniis vixiſſe*, & in his terris *verſatum fuiſſe*, cum baptizaretur, non dicit eum XXX. ſolidos annos tum expleviſſe. Æque is τρεῖς δεκάδας ἐτῶν πολιτευσάμενος dici poteſt, qui trigeſimum annum jam agit, quam is qui XXX ſolidos conſummavit. Si quis participium ἀόριστον rigidius urgeat, ac ſi terminum completum notet, ei ſatisfaciet Montacutius *in Analect. Ex. IX. p.* 320. Imo ſi vel dixiſſet Ignatius, συμπληρώσας τρεῖς δεκάδας &c. quod multo magis eſſet, quam πολιτευσάμενος, non tamen inde ſequeretur, eum XXX. *annos ſolidos* ac *conſummatos* intendiſſe. Nam ſi in Scriptura illud tempus dicitur συμπληροῦσθαι, quod nondum præteriit, ſed vel advenit tantum, vel ſaltem imminet, quidni is XXX. annos vel πολιτευσάμενος vel συμπληρώσας dici poteſt, qui trigeſimum attigit quidem, at non complevit? In Scripturis autem hoc inſolens non eſt. Nam *Act. II,* 1. ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς dicitur συμπληροῦσθαι, cum jam tantum adveniſſet, & *Luc. IX.* 51. αἱ ἡμέραι τῆς ἀναλήψεως Ἰησοῦ dicuntur συμπληροῦσθαι, cum jam ſaltem inſtarent, ac *Luc. II,* 21. circumciſio Chriſti facta dicitur, ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτὼ h. e. *cum exactis ſeptem diebus octavus jam adveniſſet.* Idem ergo plane de trigeſimo anno Chriſti non conſummato, ſed jam currente, verba Ignatii innuere poſſunt. Dilutum eſt, quod reponit Voſſius *l. c.* §. 41. ſc. *diſſimilem eſſe rationem dierum & annorum, nam facilius dixerim jam dies eſſe octo, cum octavus advenit dies,*

 quam

quam octennium eſſe, ubi octavus tantummodo annus cœpit. Dormitavit forte doctiſſimus vir cum bono Homero, dum hæc ſcriberet. Quis neſcit, ſicut *octiduum* dicitur ſpatium ſeptem dierum, ita & *quinquennium* vocari eam periodum, quæ quatuor ſaltem annos habet? Olympiades enim, quæ quinto quoque anno recurrebant, dicuntur *quinquennes*, apud Ovidium *lib.* 4. *de Ponto Eleg.* 6.

> *In Scythia nobis* quinquennis *Olympias acta eſt*
> *Jam tempus luſtri tranſit in ulterius.*

Quia enim Olympiadis ſpatium, quod notante Cenſorino *quaternum* tantum *annorum circuitus erat*, nihilominus πενταετηρὶς dicebatur, ideo id Poeta pro ſolido quinquennio accepit. Vid. Lindenbr. *not. ad Cenſor. de Die Natali c.* 18. Sic & in Scriptura manifeſte de annis idem obſervatur, ut cum *Jerem. XXV.* 12. Iſraelitis liberatio e captivitate Babylonica promittitur כמלאות שבעים שנה, quod LXX reddunt ἐν τῷ πληρωθῆναι τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, cum tamen illa non poſt 70. demum annos completos, ſed ipſo ſeptuageſimo currente, facta ſit. Plane eodem modo dicitur 2. *Par. XXXVI.* 21. למלאות שבעים שנה, ubi Helleniſtæ habent, εἰς συμπλήρωσιν ἑβδομήκοντα ἐτῶν. Hinc eadem in Sacris eſt ſupputatio hebdomadum annorum, quæ eſt hebdomadum dierum, ut in Jobelæorum periodo cum Pentecoſtali collata patet. Exemplum quoque clariſſimum apud Joſephum *l. XIV. Antiq. c. ult.* occurrit, ubi dicit Hieroſolymam ab Herode ope Soſii captam eſſe eodem ejuſdem menſis die, quo a Pompejo occupata fuerat μετὰ ἔτη κζ, ubi non 27. annos completos, ſed viceſimum ſeptimum currentem intelligi poſſe, evidenter demonſtrat Scaliger *de Emend. Temp. l. V. p.* 422. 423. Imo ipſe Langius *p.* 346. concedit, *Idiotiſmum eſſe ſcriptoribus uſurpatum, quo annus inchoatus pro completo numeratur.* Agnovit hanc Ignatii mentem Vedelius in Apologia Epiſtolis ejus præfixa, ut & Petavius *Animad. Epiphan. p.* 111. Et fruſtra proinde Baronius *loc. cit.* hoc teſtimonium Ignatii, ut *tam patens apertumque* commendat, *adverſus quod nemo vel mutire, nedum refragari jure debeat.* Non magis certe illud iis, qui XXX. ætatis anno completo, quam aliis, qui eodem ineunte baptiſmo affuſum Chriſtum dicunt, patrocinatur. Eadem ratione Langius Hieronymum teſtem citat *p.* 369. quem ait in *Comm. in cap. I. Ezech.* ſtatuere, *Chriſtum expletis triginta annis a Johanne baptizatum V. Januarii.* Sed Hieronymum hoc ſtatuiſſe cras ſi forte, credam, hodie nihil. Hieronymus eo in loco dicit, quod in trigeſimo anno a Propheta commemorato *ſecundum anagogen*

gogen

gogen præfiguretur Dominus atque Servator, qui triginta annos natus venit ad baptiſma &c. Mox autem ſe explicat, & ait: *illud intelligendum eſt, quod in trigeſimo ætatis ſuæ anno Dominus ad baptiſma venerit, in quarto menſe, qui apud nos vocatur Januarius &c.* Non dicit eruditiſſimus Stridonienſis Presbyter, Chriſtum *expletis XXX. annis veniſſe ad baptiſma*, quod ei Langius perperam tribuit, ſed *triginta annos natum*, imo vero *in trigeſimo anno.* Quæ hæc confidentia, ut magnis viris & graviſſimis Patribus alienam mentem & verba affingere non vereatur? Tertio obſervo, audacter nimis aſſeverare Langium, quod *nulla veritate dici poſſit, Chriſtum, cum baptizaretur, trigeſimum annum tantum inchoaſſe.* Omnes ergo ut veritatis violatores damnat, qui Chriſtum XXX. ætatis anno ineunte Jordanis undis tinctum eſſe hactenus credidere, quorum bene longum Catalogum texuit Voſſius *l. c.* §.40. Dicam quoque eadem opera inter alios pl. Reverendis & Excellentiſſimis noſtratibus Theologis ſcribit, quorum ipſe ſententiam refert *p.* 423. quod *Chriſtum XXX. anno ineunte baptizatum fuiſſe* exiſtiment. Sequuntur autem B. Lutherum, qui locum Lucæ ita reddit: Und JEſus ging in das dreyſſigſte Jahr. Quanquam enim os illis oblinat Langius *p.* 412. 423. 426. quod *vulgari Epocha, ut vera, ſuppoſita, de tempore nativitatis ac paſſionis Chriſti veriſſima prodiderint, ita ut nemo unquam magis vera de his locutus fuerit, & tamen ad popularem ſenſum atque intellectum ſe accommodaverit &c.* hic tamen quia cum Langio de baptiſmi anno non conſentiunt, veritatis deſertores audire coguntur. Imo cum dixerat Langius, *eorum explicationem Scripturis adverſari, qui XXXI. aut XXXII. annos natum fuiſſe Servatorem perhibent, cum ad baptiſmum accederet*, addit: *nec minus hi falſi ſunt, qui ineuntem XXX. hic explicant &c.* Sed bona verba quæſo! Quomodo id veritati repugnare aut falſum eſſe dices, quod & cum Scripturæ verbis & antiquorum Patrum mente optime congruit? At quod Chriſtus, cum baptizaretur, trigeſimum annum inchoaverit, non compleverit, Lucæ verbis non adverſatur: quin ea id facile admittunt, quocunque ea demum modo interpretatus fueris. Nam ſi Epiphanii lectionem, quam ante exhibuimus, & Scaligeri interpretationem ſequamur, ut idem ſit ἦν ἀρχόμενος ac ἤρχετο εἶναι, veriſſime tum Chriſtus dici poterat incipere eſſe XXX. annorum circiter, cum trigeſimum annum jam ingreſſus eſſet. Particula enim ὡσεὶ rotundo numero addita, atque *indefinite*, ut ipſe Langius vult, accepta, Chriſtum non tria decennia præciſe, ſed ferme tantum, vel plus vel minus, habuiſſe deſignat. Ita ſumi voculam ὡσεὶ loca ab ipſo Langio

adducta ſatis oſtendunt. Cumque a Græciſmo non abhorreat, ἄρχομαι εἶναι ἐτῶν τριάκοντα, & per aggregationem quandam ἄρχομαι ἐτῶν τριάκοντα, nihil obſtat, quin Chriſtus tum fuerit in initio anni XXX, cum dicitur a S. Luca, quod ἦν ἀρχόμενος (id eſt ἤρχετο) ὡσεὶ τριάκοντα ἐτῶν. Nam quod annus inchoatus pro completo frequenter numeretur, exemplis luculentis & ipſius Langii confeſſione jamjam probavimus. Si autem cum Lud. de Dieu & Syro id ita capere lubeat, ut ἀρχόμενος pleonaſticum ſit, & ſenſus exiſtat: *erat Jeſus circiter XXX. annorum*, optimo jure tum Chriſtus 30. annorum circiter fuiſſe dicitur, cum trigeſimum inchoaverat. Difficultatem enim omnem, ſi quæ videri poſſet, particula ὡσεὶ adjecta tollit, quæ Lucam non ipſam χρόνου στιγμὴν determinare ſatis indicat. Sic quoque verba Lucæ a Clemente Alexandrino *Stromat.* I. allegata reperio: ἦν δὲ Ἰησοῦς ἀρχόμενος ἐπὶ τὸ βάπτισμα ὡς ἐτῶν λ'. Vides τὸ ἀρχόμενος tanquam ſine dubio redundans omitti. Imo ſi vel eam interpretationem, quæ Langio allubeſcit, de ellipſi vocis διακονίας poſt ἀρχόμενος ſubintelligendæ amplectamur, ut ſenſus propoſitionis Lucæ hic emergat: *Et erat Jeſus circiter XXX. annorum incipiens miniſterium*, idem de Chriſto triceſimum ætatis annum exorſo veriſſime dici nihil prohibet. Qui enim trigeſimum annum attigit, is *triginta circiter annorum eſſe* jure dicitur. Locum quoque hic habent, quæ ad Ignatii mentem explanandam ante attulimus. Satis igitur cum Scriptura convenit eorum ſententia, qui Chriſtum XXX. ætatis anno ineunte baptiſma ſuſcepiſſe ſtatuunt, quod nec ipſe Langius inficiari audet *p.* 426. Æque autem cum Veterum mente eadem concordat. De antiquiſſimo Patre Ignatio jamjam vidimus, quod ipſius verba facile eum ſenſum patiantur. Irenæus vix integro ſeculo poſterior Ignatio diſerte dicit *lib. II. c.* 39. *Ad baptiſma venit, nondum qui XXX. annos ſuppleverat, ſed qui inciperet eſſe tanquam XXX. annorum, ita enim, qui ejus annos ſignificavit, Lucas poſuit, &c.* Juſtinus Martyr, Irenæo anterior, in *Dial. cum Tryph.* dubitat, utrum tunc annos XXX. Chriſtus exceſſerit, an infra illos conſtiterit, dum ait: καὶ τριάκοντα ἔτη, ἢ πλείονα, ἢ καὶ ἐλάσσονα μείνας, μέχρις οὗ προελήλυθεν Ἰωάννης &c. De Clemente Alex. e modo dictis conſtat. Euſebius *Hiſt. Eccleſ. l. I. c.* 10. ipſa Lucæ verba adducit, quæ ita vertit Chriſtophorſonus: *quando jam trigeſimum ætatis ſuæ annum agere incipiebat.* Greg. Nazianzeno in *Orat.* 39. *in ſanctum Baptiſma*, Chriſtus, cum baptizaretur, dicitur fuiſſe τριακονταέτης, quod tam de eo, qui trigeſimum annum attigit, quam de eo, qui complevit, intelligi po-

poteſt. Hieronymus verbis ante allegatis idem indicat. Nec diſſentit Origenes *Homil.* 1. *in Ezech.* dicens, *trigeſimo anno in baptiſmo cœlos Chriſto reſeratos fuiſſe.* Theophylactus quoque non abnuit his verbis: τριάκοντα μὲν ἐτῶν ἐβαπτίσθη ὁ κύριος, διότι αὕτη ἡ ἡλικία ἐστὶ τελειοτάτη, quæ non minus de anno XXX. decurrente, quam conſummato, capi queunt. Quin & Concilii Neocæſarienſis *Canon. XI.* quem Voſſius pro adverſa ſententia allegat, magis noſtræ favet, quam illi, ita nimirum conceptus: *Presbyter ante XXX. annos non ordinetur, etiamſi fuerit homo valde dignus, ſed reſervetur. Dominus enim Jeſus Chriſtus in XXX. anno baptizatus eſt, & cœpit docere.* Accedit quoque Thomas Aquinas *P. III. quæſt.* 39. *art.* 3. Plures alios recentiores non nomino. Nihil itaque invita veritate faciunt, qui & S. Scripturæ ductum, & antiquitatis veſtigia ſecuti, baptiſma Chriſti in XXX. anno ætatis ipſius collocant. Quid de Langii ſententia ſtatuendum ſit, facile e modo dictis colligi poteſt. Certe non majus eam e loco S. Lucæ robur, quam noſtratium Theologorum de XXX. anno ineunte ſententiam, habere, evidenter oſtendimus. Nec ex antiquitatis conſenſu ullum præſidium eam obtinere poſſe perſuaſi ſumus. Quod enim Ignatius & Hieronymus fruſtra ab ipſo ſollicitati ſint, jam evicimus. Præter hos autem ad partes vocat neminem. Nam quos pro natali anno, quem vult, confirmando laudat, hi de baptiſmi tempore nihil probant. Neque etiam e baptiſmi charactere a Luca *c. III.* dato natalis tam certo demonſtrari poteſt, ut ipſe ſibi perſuadet, & Scaligerum ideo minus de hoc ſollicitum miratur *p.* 370. veluti luculenter oſtendit Voſſius §. 35. 36. *ſeqq.* quem adeat, qui volet. Chryſoſtomus *Homil. X. in Matth.* & Bernhardus *ſerm. de Epiph.* citantur a Barrada *T.* 2. *l.* 1. *c.* 12. ac ſi viderentur ſtatuiſſe, *Chriſtum poſt XXX annum baptizatum fuiſſe:* ſed neuter annos ſolidos ac completos memorat, cum uterque ita loquatur, ut de triceſimo nondum conſummato intelligi queat. Nos ut tempori chartæque parcamus, hæc prolixius non exſequimur. De annis miniſterii Chriſti ac V. Paſchatis ſententiam Langio cum magnis viris pluribus communem conſiderare non detrectaremus, ni ea dudum ab aliis doctiſſimis Theologis & Chronographis ita eſſet diſcuſſa, ut nobis ne ſpicilegium quidem reliquerint. In Langiano quoque τοῦ σαββάτου δευτεροπρώτου *Luc. VI,* 1. memorati interpretamento expendendo oleum operamque inſumere ſupervacaneum arbitramur. Sequitur is Scaligeri hac in parte ſententiam in *Proleg. ad Emend. Temp.* & *Canon. Iſag. l.* 3. *p.* 217. 218. propoſitam, quam

 nullo

nullo prorſus momento auctiorem aut expeditiorem reddidit. Quantum autem in hoc nodo ſolvendo, vel potius ſecando, ſe torſerint inter eruditos plurimi, ut e veteribus Epiphanius *Hær. XXX. n.* 32. & *LI. n.* 31. Greg. Nazianzenus apud Hieronymum in *Epiſt. ad Nepotianum*, & Iſid. Peluſiota *lib.* 3. *Epiſt.* 110. e recentioribus autem Chemnitius *in Harm. c.* 45. Grotius & Lud. de Dieu ad *h. l.* Capellus ac Cloppenburgius *in velitationibus amœbæis*, L'Empereur *in notis ad Paraphr. Jachiadis in Dan. IX*, 27. Petitus in *Eclogis Chronolog. l.* 1. *c.* 8. & *Var. Lect. l. II. c.* 2. Petavius *Anim. in Epiph. p.* 61. & quis non? nemo niſi in his ſtudiis hoſpes ignorat. Nobis, quos hæc πάρεργα diutius, quam conſtitueramus, detinuere, ad illa tandem properandum eſt, quorum cauſa potiſſimum hunc laborem ſuſcepimus. Terminus itaque præmonendorum hic eſto.

CAPUT IV.

Opinio Langii de die Paſſionis Chriſti omni ſolida ratione deſtituitur. Iniquitas ejus in doctiſſimos Scripturæ Interpretes. Pauli Mittelburgenſis ſententia qualis? Argumentum Langii e Matth. XII, 40. *expenditur. Ejus ineptæ ſolutiones ab aliis datæ rejiciuntur. Chryſoſtomi, Iſid. Peluſiotæ & Leonis M. reſponſiones non incommodæ. Ebraiſmus in loco Matthæi pluribus documentis oſtenditur.* Nox *&* dies *quid junctim Ebræis & Helleniſtis ſignificent? Cum numeralem notam adjectam habent,* νυχθήμερα *deſignant.* Cor terræ *quid ſit?* Dies civiles *in verbis Chriſti intelligendi, probatur id e locis parallelis. Abſurda & impia aſſertio de Chriſto* quarto *poſt paſſionem* die *reſuſcitato. De phraſi Marc. VIII.* 31. *Pars* νυχθημέρου *pro toto ſumitur per Synecdochen. Tria* ἡμερονύκτια *in ſpatio moræ Chriſti in ſepulcro demonſtrantur. Iſidori Peluſiotæ locus inſignis. Langii ſomnium exploditur.*

ACcedimus jam ad illam Langii opinionem, cui cumprimis refellendæ hanc Diatriben deſtinavimus, nimirum quam de feria ſeu die paſſionis Servatoris noſtri Jeſu Chriſti ſupra *cap. I.* ex ipſius mente propoſuimus. Quam inſolenter novum illud ſuum atque hactenus inauditum παραλήρημα in theatrum produxerit, & quam indigne antiquam veramque ſententiam una cum ſuis Patronis tractaverit, nonnullis ab ipſo mutuatis indiciis ſimul oſtendimus. Si quis in prooemium ipſius, quod hujus

juæ argumenti tractationi *lib.* 2. *P.* 2. *c.* 1. præmittit, fortuito incideret, promitteret ſibi ſine dubio tantum a Langio graviſſimarum ac ponderoſiſſimarum rationum apparatum, ut vel invito ſibi aſſenſum extortum iri crederet. Præſertim cum id non obſcure advertere liceat, quod totus ille de *Annis Chriſti* tractatus in novi hujus bellique εὑρήματος gratiam, ne id orbem literatum fugeret, elaboratus ſit, & præcipuum hoc fulcrum exiſtat, quo ſpecioſa illa ſtructura ſuſtentetur. Quis enim ſibi perſuaderet, hominem literarum & politioris humanitatis non expertem eo audaciæ progreſſurum eſſe, ut ſententiam tanta temporis præſcriptione munitam, & omnium conſenſu certiſſimam, hoſtili animo aggrederetur oppugnandam, inque ejus profligatæ locum novam, ac ne per ſomnium quidem ulli mortalium cogitatam, opinionem ſufficere allaboraret, niſi iis argumentis eſſet inſtructus, quæ irrefragabilem evidentiam habitura cenſeret. Ego certe longe aliam & luculentiorem e fœcundo & acri Langii ingenio, pro hac novitate firmanda, ἀπόδειξιν exſpectaveram. Sed falſus ſum. Rationes, quas chalybeas animo conceperam, ſtramineas offendi. Nihil videbis, ſi vel totum tractatum a capite ad calcem percurras, quod vel ſpeciem ſolidi alicujus argumenti præbere poſſit, præter unum iſtum locum *Matth. XII.* 40. cujus ſingulos apices, admotis quaſi fidiculis, adeo diſtendit, ac ſi equuleo eos habuiſſet impoſitos. Fruſtra tamen fuit, nec tanto ſuo rigore id exprimere potuit, quod voluit. Clariſſime id modo oſtendemus Deo propitio. Una id manifeſtum reddemus, quod ſulcos in aere ducat Langius, dum antiquitatis conſenſum ſollicitet. Pro vetuſta autem & veriſſima ſententia ea rationum momenta tum e Sacræ Scripturæ, tum e venerandæ & orthodoxæ Antiquitatis penu depromemus, quæ eam adverſus quosvis Langii inſultus ſecuram præſtabunt. Vide autem prius, mi Lector, quam ſtatim in limine tumultuetur Langius, dum hoc problema aggreditur. *Commune*, inquit *p.* 353. *jam multis ignorantiæ perfugium eſt, Sacram Scripturam in temporis ratione nihil accurati habere, &c.* Quinam ſint, quos accuſat Langius, ego neſcio. Neminem certe e noſtris novi eo impudentiæ progreſſum, ut Scripturam, quando temporis notam definit, nihil accurati habere aſſerat. Equidem id ajunt multi, & vere ajunt, Scripturam plerumque de rebus ipſis magis, quam temporis circumſtantia, ſollicitam eſſe, & ſæpius ſine certo temporis charactere geſta deſcribere. Quandocunque autem ille a ſacerrimis Spiritus S. Amanuenſibus diſerte adjectus eſt, tum nihil inde accurati haberi poſſe, blaſphemus ſit, qui aſſe-

rat.

rat. Pergit Langius *p.* 354. *quamvis omnibus vere Chriſtianis perſuaſum ſit, Scripturis nihil certius eſſe: tamen ipſa praxi ne illam quidem ipſi certitudinem multi concedant, quam profano Hiſtorico ſanus nemo derogat. Et quod magis mireris, non hoc ulla neceſſitate coacti faciunt, ſed partim ſtudio novitatis, partim dubitandi libidine, utrinque ambitione peſſima, virtutum omnium corruptela, occæcati.* Fallor, an cum umbra ſua luctatur Langius? cur non indicat, qui ſint, quos ejusmodi ictibus ferire intendat? Quis quæſo inter Chriſtianos S. Scripturæ in praxi minorem certitudinem, quam profano Hiſtorico cuicunque tribuit? An pauculos quosdam, de quibus conſtat, male feriatos innuit Langius, quos Chriſtiani nominis dedecora potius & carcinomata, quam Chriſtianos, vocare fas eſt? Sed nihil ipſi cum iis negotii jam eſſe poterat. Illos intelligit, quos ſatis ſignanter ante notaverat, nempe *Auguſtanæ Confeſſionis*, ut vocat, *& Reformatos Scriptores*, quos hoc elogio exornat, quod *eidem in quibusdam vitio obnoxii ſint, cujus Pontificios tanta cum contentione reos peragunt*, nimirum quod *Scripturas non ſatis preſſe ſequantur*. Cauſam, ne longius quæras, ſtatim addit: *Quis enim eſt ex illis, qui cum ad eum locum Matthæi veniat, ubi dicitur filium hominis manſurum in corde terræ tres dies & tres noctes, non vulgarem illam opinionem ſequatur, quæ aſſerit, die quidem Veneris circa veſperam Servatorem fuiſſe ſepultum, die vero Solis mane ſurrexiſſe? At ſic Scripturæ aperte in os contradicitur. Neque enim omnibus ſuis explicationibus plus producere poſſunt, quam duas ad ſummum noctes, & duos dies, quibus Chriſtus in corde terræ fuerit. Tertii diei aut tertiæ noctis ne vel unicum minutum proferre poſſunt. At ergone duæ noctes & duæ dies ſunt tres noctes & tres dies? Quid eſt falſum dicere, ſi hoc non eſt? &c.* En egregium emblema Langianæ erga Auguſtanæ Confeſſionis Doctores ac Scriptores, de Eccleſia Dei optime meritos, reverentiæ, quibus hanc pro laboribus eorum ac vigiliis gratiam rependit, ut circa iſtius loci explicationem falſum eos dicere, Scripturæ aperte in os contradicere, & ambitione peſſima occæcatos Scripturæ certitudini derogare aſſerat. Reformati, quos vocat, ἡλικίαν ἔχουσι, ipſi pro ſe reſpondeant. Ego beatos Auguſtanæ, ac noſtræ, Confeſſionis Doctorum manes ab iniqua Langii accuſatione per Dei gratiam vindicabo, & omni eos culpa vacare ὀφθαλμοφανερῶς demonſtrabo. Ceteros Langii cavillos facile cum Catone ſinemus præterfluere, ut quod eosdem *plus alienis, quam propriis oculis vidiſſe, & ſic ignorantiæ ac vanis opinionibus præſidium paratum eſſe,* ajat,

ajat, & qui ſunt ejuſdem monetæ alii non pauci, quibus bonas chartas implere tædet. Subjicit quidem Langius, *ſe de omnibus non loqui, nec dubitare ſe, quin plurimi aliter ſentiant; imo multos ipſummet cognitos habere aliter animatos.* Palpum nonnullis, neſcio quibus, obtrudere geſtit, ne omnes ſe ab ipſo perſtrictos cum indignatione crederent. Niſi autem Langii oratio extra oleas evagetur, omnino loquitur de Interpretibus loci memorati *Matth.XII*,40. vel aliis, qui iſtam quæſtionem de die Paſſionis Chriſti tractarunt, utpote quos iis, quarum jam magnam partem vidimus, laudibus mactaverat. Sed ex his quinam aliter ſentiant, quam quomodo omnibus aliis conſtanter hactenus creditum fuit, ut propterea eorum numero, quos atro carbone notaverat Langius, eximi plurimi queant, ego nulla conjectura aſſequi poſſum. Amice Langium rogatum habeo, illos ut nominet, quos cognitos habet aliter animatos. Mihi enim ſtudioſe illos requirenti neminem reperire licuit aliter hic ſentientem, quam quod Servator Optimus Maximus in Paraſceve, feria ſexta ſeu die Veneris, paſſus ſit, & eodem die ſepultus, ac poſt exactas in ſepulcro duas integras noctes, & unum diem integrum, glorioſe tertio die ſit reſuſcitatus. Id quidem mihi non latet, quod Card. Baronius ad *A.*34. *n.*177. eam opinionem tribuat Paulo Mittelburgenſi, quod is in ſua *Paulina l.* 1. *c.* 2. & *l.* 2. *c.* 2. aſſerat, *tribus diebus & noctibus expletis Chriſtum in ſepulcro fuiſſe.* Num autem id exiſtimaverit ille Foroſempronienſis Epiſcopus, ego non dixerim, qui librum ipſum ad manus non habeo. Id ſcio, Cardinalem Annaliſtam non ſemel in auctorum ſententiis commemorandis lapſum eſſe. Cornelius a Lapide ad *Matth. XII*,40. illi Foroſempronienſi, ut & Alcuino, ſimiliter eam adſcribit ſententiam, quod tres integros dies ac tres noctes, nempe 72. horas, Chriſtum in ſepulcro manſiſſe putaverint. Ἐπίκρισιν autem Baronii de eadem opinione apponere non piget: *Totam*, inquit, *Eccleſiæ œconomiam invertit, dum vel Chriſtum non eſſe paſſum feria ſexta, vel non ſurrexiſſe die Dominico, vel rurſus hebdomadam illam non ex ſeptem, ſed octo diebus, conſlatam eſſe probare nititur. Sed apage ejuſmodi fabuloſum commentum, nec diutius aures Eccleſiæ Dei pulſet.* Imo monſtrum aſſertionis hoc eſt, cum enormis ea ſequela inde fluat, quod Chriſtus vel diluculo ſepultus ſit, vel poſt tertiam demum a meridie horam reſurrexerit, ſi 72. horæ præciſe inter ſepulturam & reſurrectionem interceſſerint. Quod quam abſurdum & Euangelicæ hiſtoriæ adverſum ſit, nemo non videt. Certe ipſe Langius hunc de Mittelburgo Paulum πολλῶν ἀντά-

ξιον ἄλλων haud judicat, dum ejus de Paſchate Chriſti σαυρωσίμῳ ſententiam rejicit ac refellit *p.* 395. Nos ſomniatorem eum non moramur, qui an vigilans vel dormiens ſomniaverit, dubium eſt, quando ſibi ab Apoſtolo Paulo revelatum ſcribit, Chriſtum XXII. ante vulgarem æram annis natum eſſe *P.* 2. *Paulinæ. l.* 10. quod *otioſi hominis & ægroti veteris* ἀλλόκοτον φαντασίαν appellat Petavius *Anim. in Epiph. p.* 147. Verum ad rem veniamus, & conſideremus, qua ratione ſuum e loco Matthæi argumentum formet Langius. Hic enim Hector ipſius unicus eſt, toti Achæorum aciei, ſi DIs placet, formidandus. Nulli Troili, Parides, Memnones metuendi ſunt, qui huic devicto ſuccedant. Inultus cadet, & ſuperatus cum fuerit, cladis ſuæ vindicem habebit neminem. Aggrediamur ergo, eccum enim obviam prodeuntem, iis a Langio armis inſtructum, quæ contra quemvis impetum valitura ipſi viſa ſunt. Tali enim cum apparatu ipſum in aciem producit *c. IV, p.* 375. *Infallibilis,* ait, *paſſionis character eſt, quod incidat in feriam quintam ſive diem Jovis. Id ex Scripturis fallere neſciis & ipſius Chriſti certiſſimo, ac omni exceptione majori teſtimonio conſtat. Verba dulciſſimi Servatoris hæc ſunt. Matth.* XII, 40. ὥσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσαι ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας. Jam infert Langius: *Inter omnes conſtat Chriſtum feria prima ſive die Solis ſurrexiſſe.* Hoc quidem certiſſimum eſt, neque tam prolixa demonſtratione, qualem exhibet Langius, opus habet, cum nemo Chriſtianus id in dubium vocet. Ait ulterius *p.* 376. *ſurrexit Chriſtus mane die Solis, & quidem antequam dies ipſe inciperet.* Id quoque ultro concedimus, & concedunt omnes ſani, qui Euangeliſtas legerunt, ut facile eo labore ſuperſedere potuiſſet Langius, quem hiſtoriæ Reſurrectionis explanandæ inſumſit. Pergit Langius *p.* 380. & ad illud devolvitur, in quo tota ipſius argumentationis vis conſiſtit. Dicit *apud omnes in univerſum gentes* νυχθήμερον *in duas partes dividi, diem nempe & noctem,* de quo nos non repugnamus. Addit: *in his Chriſti verbis dies ſive* ἡμέρα *non* νυχθήμερον *denotat, ſed illam partem, quæ nocti opponitur. Dicit enim, Chriſtus erit tres dies & tres noctes in corde terræ.* Jamque longis logis id evincere conatur, tres illos dies & tres noctes non conjunctim, ſed diviſim tanquam in oppoſitione, accipi debere, adeo ut non tria νυχθήμερα, ſed tres dies naturales, cum tribus noctibus contradiſtinctis, intelligendos eſſe contendat. Hac autem in parte graviſſime hallucinatur Langius, ut mox manifeſtum faciemus. Quod ἡμέρα in verbis Chriſti non νυχθήμερον

ρον notet, faciles largimur: at quod ambæ voces ἡμέραι καὶ νύκτες, junctim ſumptæ, aliud quam νυχθήμερον non deſignent, ſtatim probabimus. Id primo dicimus, non probari nobis illorum interpretamentum, qui nodum hunc ita ſolvi poſſe arbitrantur, ſi Judæos, Romanorum conſuetudinem imitatos, diem a XII. noctis hora, ſeu media nocte, inchoaſſe, idque ſecutos eſſe Euangeliſtas, dixerint, quod tamen Cornelio a Lapide ad *h.l.* Torniello *ad A.M.* 4084.*n.*36. Spondano in *Epit. Annal. Baron. ad A.* 34.*n.*51. Belgicis Interpp. noviſſimis, & aliis non diſplicere deprehendimus. Recte enim hoc commentum explodit Langius *p.* 381. & nos ſibi plane ὁμοψήφυς habet. Nec eorum explicationem, quæ Eraſmo ad *Marc.* VIII, 31. arridet, admittimus, qui tres illos dies ac tres noctes non a ſepultura, ſed a captivitatis Chriſti initio computant, cum ἄτοπον eam ac alienam eſſe facile una cum Langio *p.* 382. agnoſcamus. Illud autem obſervatum volumus, quod ſi vel hoc Servatoris effatum de tribus diebus naturalibus, & tribus noctibus iisdem oppoſitis, accipiendum eſſet, quod Langius urget, licet fruſtra & falso; non tamen ex eo indubitato concludi poſſet, Chriſtum totidem omnino diebus ac noctibus in ſepulcro manſiſſe, ut non iſtum terminum ſalva ſuæ prædictionis veritate anticipare potuiſſet, ſi id ipſi libuiſſet. Sicut enim Deus beneficia ſua cumulatius quandoque implere ſolet, quam verba ferunt: ita ſuaviſſimus Servator, ut anxiæ Diſcipulorum, aliorumque fidelium, exſpectationi ac deſiderio eo citius ſuccurreret, id intra triduum præſtare poterat, quod exacto triduo facturum ſe promiſerat. Nam ante terminum promiſſione definitum rem promiſſam præſtare, bonitatis eſt laudandæ, non accuſandæ vanitatis. Tempus enim in pollicitis adjicitur, ne ſerius fiant, non ne citius dicto impleantur. Incommodum forte hoc Langio videbitur: at doctiſſimi & graviſſimi Patres ſatis id conveniens judicarunt. Diſertiſſimus Græcorum Jo. Chryſoſtomus (quem invitum ac reluctantem ad ſuas partes pertrahere conatur Langius, ut infra patebit,) *Homil.* 90. *in Matthæum*, ita ait: διά τοι τῦτο τάχιον ἀνέϛη, ἵνα μὴ λέγωσιν ὅτι ἐψεύσατο, καὶ ἐκλάπη. Τῦτο μὲν γὰρ ἔγκλημα ὐκ εἶχε, τὸ θᾶτἸον ἀναϛῆναι. Τὸ δὲ βραδιον, ὑποψίας ἔγεμε. *Propterea utique citius reſurrexit, ne dicant, quod mentitus ſit, ac furto ſublatus fuerit: citius enim reſurrexiſſe, criminationi non erat obnoxium, ſerius vero plenum fuiſſet ſuſpicionis.* Chryſoſtomi diſcipulus, Iſidor. Peluſiota, Presbyter eloquentiſſimus, *lib.* 1. *Epiſt.* 114. rotunde ſententiam pronunciat: εἰ δὲ τελείας τὰς τρεῖς ἡμέρας καὶ νύκτας ζητῦσιν οἱ κακομάχοι, ἀπόκριναι,

ὅτι καὶ βασιλεὺς εἰ πρεσβείαν καὶ ἱκεσίαν τῶν ἐν μετάλλοις καὶ φυλακαῖς προσδεξάμενος, μετὰ τρίτην αὐτοῖς ἡμέραν μεταδοῦναι ὑπέσχετο τῆς ἀφέσεως, καὶ προσφθάσας τὴν προθεσμίαν τὴν λύτρωσιν δέδωκε, μᾶλλον τῷ τάχει ἠλήθευσεν. Ὁ δὲ δεσπότης συντομώτερον ἀναστὰς, ἢ ὑπέσχετο, παρὰ πάντων εἰκότως προσκυνηθήσεται. Hæc ita Latina fecit eruditiſſimus C. Ritterſhuſius: *Quod ſi perfectos tres dies ac noctes quærunt, qui male pugnant, illud reſponde, quod Rex quoque ſi admiſſa eorum, qui in metallis ac vinculis ſunt, deprecatione ac ſupplicatione, hoc ipſis pollicitus fuiſſet, ſe poſt tertium diem eos miſſos facturum, ac præſtitutum diem antevertens eos liberaſſet, per hanc celeritatem verum magis dixiſſet. Ad eundem itaque modum Dominus, citius quam promiſerat reſurgens, ab omnibus merito adorabitur.* Sic ille Pater ἄκρον ἐν Θεολογίᾳ ἐπισήμην προβεβλημένος, (quo eum Suidas elogio ornat) diſerte Langio reſpondet in epiſtola, quam ita orditur: τῶν τριῶν τῆς ταφῆς τοῦ κυρίου ἡμερονυκτίων αὕτη ἐστὶν ἡ διασάφησις: i.e. *trium Domini in ſepulcro tranſactorum dierum hæc eſt explanatio.* Exemplo alio non minus congruo idem declarat doctiſſimus ille Pater *l.* 2. *Epiſt.* 212. ἆρα εἰ χρεώστην τινὰ ἐπαγγειλάμενον τῷ οἰκείῳ δανειστῇ μετὰ τρεῖς ἡμέρας πληρώσειν τὸ χρέος, πρὸ τῆς προθεσμίας πληρώσαντα θεασοίμεθα, ὡς ψευσάμενον κρινοῦμεν, ἢ ὡς πλέον ἀληθεύσαντα θαυμασόμεθα; ἔγω μεν οἶμαι τοῦτο. πάντως δὲ καὶ αὐτοί. τί τοίνυν ἄτοπον, εἰ καὶ ὁ Χριστὸς ἔφησε μὲν τῇ τρίτῃ ἀναστήσεσθαι, θᾶττον δὲ ἀνέστη; ἵνα ἑαυτοῦ μὲν δείξῃ τὴν δύναμιν, τοὺς δὲ φυλάττοντας νεκρώσῃ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπιστομίσῃ. Id eſt, eodem interprete: *Si debitorem aliquem, qui ſe creditori ſuo poſt tres dies debitam pecuniam perſoluturum promiſiſſet: ante præſtitutum diſſolviſſe conſpexerimus, utrum tandem eum, ut mentientem condemnabimus, an potius, ut promiſſi fidem magis explentem admiratione proſequemur? Equidem ipſe hoc poſterius exiſtimo, atque omnino vos quoque. Quidnam igitur abſurdi eſt, ſi Chriſtus item, cum ſe tertia die reſurrecturum dixiſſet, citius tamen a morte ad vitam rediit, tum ut ſuam potentiam conſpicuam redderet, tum ut cuſtodes exanimaret, ac Judæorum ora comprimeret?* Aliam ipſius expoſitionem infra adducemus. Plane eodem modo rem expedit Iſidori σύγχρονος Leo Magnus, Epiſcoporum Urbis doctiſſimus, in *Serm. I. de Reſurr. Domini*: *Ne turbatos*, inquit, *diſcipulorum animos longa mæſtitudo cruciaret, denunciatam tridui moram tam mira celeritate breviavit, ut dum ad integrum ſecundum diem pars primi noviſſima, & pars prima tertii concurrit, & aliquantum temporis ſpatio decederet, & nihil de dierum numero deperiret.*

ret. Nempe dilata aliquantulum reſurrectio faciebat ad declarandam mortis veritatem, accelerata vero ad declarandam reſurgentis potentiam. Sufficere hæc poterant ad inſolentem Langii paralogiſmum vanitatis convincendum, ſi vel nihil aliud, quod reponi poſſet, in promptu eſſet. Non enim perſuadere nobis poſſumus, adeo omnem ipſum erga ſanctiſſimos Patres reverentiam exuiſſe, ut manifeſta iis pervicacia hic obloqui ſuſtineat. Sed ſunt tamen alia longe clariora ac luculentiora, quæ quam inepta ſit ejus e verbis Chriſti ratiocinatio, evidenter oſtendent. Totus argumenti Langiani nervus in eo conſiſtit, quod quia noctes hic a diebus diſtinguuntur, non igitur tria tantum νυχθήμερα, ſed tres dies naturales tribus noctibus oppoſitos intelligi neceſſum ſit: cum autem tertii diei naturalis & tertiæ noctis nullum momentum per vulgarem, quam vocat, interpretationem dari queat, requiratur omnino, ut paſſio Chriſti non in die Veneris, ſed præcedente Jovis, collocetur. En enim ipſiſſima Langii verba in compendium relata *p.* 381. *Non in Matthæo tantum ſcriptum eſt, tres dies: ſed etiam adduntur tres noctes. Ubi ergo tres hi dies & tres noctes numerari debent, ibi neceſſario tertia noctis & tertii diei pars aliqua erit. At ſi dies Veneris dies paſſionis conſtituatur: nec tertia noctis, nec tertii diei unicum momentum comparebit. Sane ſi de diebus, quatenus integrum νυχθήμερον comprehendunt, Chriſtus locutus fuiſſet, ſatis plauſibilis Hieronymi* (de Synecdoche) *explicatio fuiſſet. At nunc ſingillatim de diebus & ſingillatim de noctibus loquitur &c.* Falſiſſima hæc eſt Langii hypotheſis, qua tota ſyllogiſmi ipſius compages nititur, quod nimirum dies & noctes ubicunque diſtincte ponuntur, ibi dies naturales, ſpatium nempe illud, quo Sol ſupra horizontem eſt, & illis oppoſitæ noctes, ſc. ſpatium illud, quo ſubter eſt, deſignentur. De diſtinctione ac nomenclatura *diei naturalis* ac *civilis* cum Langio non contendam; ſed cum Cenſorino & ipſo *diem civilem* ſeu *artificialem* illud ſpatium XXIV. horarum, quod νυχθήμερον Græci dicunt, & *diem naturalem* ſpatium id, quo Sol ſupra horizontem eſt, & quod nocti opponitur, facile appellabo. Id tantum repono, quod ſi Ebraiſmum, cujus ipſum non ignarum eſſe ſcio, hic in conſilium adhibuiſſet, tam graviter hac in parte vix impegiſſet. Quis enim adeo in Sacris hoſpes eſt, ut voces has ſingillatim poſitas, tam apud Ebræos יום ולילה, quam apud Græcos ἑβραΐζοντας, quæ iis reſpondent, ἡμέραν καὶ νύκτα dies naturales & oppoſitas noctes ſæpiſſime non ſignificare, ignoret. Frequentiſſime id obſervare liceat, ſive numeralis nota

adjecta ſit, ſive non. Nam ſi nude ſine numerali nota conjunguntur hæc vocabula, ſpatium fere aliquod continuum, vel raro ſaltem interruptum, repræſentant. Sic Salomon 1 *Reg. VIII*, 29. Deum obteſtatur, ut oculos ſuos apertos eſſe patiatur erga domum ab ipſo exſtructam יום לילה *noctu ac interdiu*, LXX. ἡμέρας καὶ νυκτὸς, i. e. *ſemper*. Si enim hic diviſim ſumendi eſſent *dies* ac *noctes*, quod urget Langius, ſequeretur viciſſitudinem lucis ac tenebrarum coram oculis divinis eſſe, quod abſurdum eſt, & D. Jacobo adverſum *Epiſt. c. I*, 17. Rex Vates *Pſ. I*, 2. commendat virum legem Dei meditantem יומם ולילה LXX. ἡμέρας καὶ νυκτὸς, i. e. *aſſiduo*. In N. T. Lucas *c. II*, 37. de Anna Propheteſſa ait, quod in templo manſerit νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτα καὶ ἡμέραν. An hic dices Langi, noctem diei naturali oppoſitam illud ſpatium denotare, quo Sol ſubter horizontem eſt? An Annam etiam noctes in templo jejunio precibuſque exegiſſe putabis? Num forte Monialem eam, ac jugem templi incolam, cum Baronio & ſequacibus facies? Sed ſic rideberis a Caſaubono, Montacutio, & tota Orthodoxorum cohorte. Præter aſſiduitatem iſta loquendi formula nihil notat. Sic *Apoc. VII*, 15. Sancti in cœlo triumphantes dicuntur λατρεύειν τῷ Θεῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ. Num & hic ſingillatim dies & ſingillatim noctes ſumi debent? An noctes, ut diebus opponuntur, in cœlo beatorum eſſe aſſeres? Non opinor, niſi eidem θεοπνεύστῳ Johanni in os contradicere velis, diſerte ajenti *c. XXI*, 25. νὺξ οὐκ ἔσται ἐκεῖ. Plura exempla e ſacris literis, ubi innumera occurrunt, depromere nihil attinet. Satis per hæc evicimus, *dies* ac *noctes* ſæpe illas temporis partes, ſibi invicem ſuccedentes, non denotare, nec voces illas ἡμέραν & νύκτα ſemper diviſim, ſed ſæpiſſime conjunctim, ſumi neceſſe eſſe. Vaniſſima itaque eſt Langii aſſertio, quod *dies hic ſingillatim & noctes ſingillatim accipi debeant*. Probandum id ipſi fuit ex aliorum locorum inductione, ſi fidem ſibi haberi vellet. At ne unicum quidem produxit, ut ſupinam ejus confidentiam ſatis demirari nequeam. Scriptura e Scriptura, non e noſtris ſomniis vel deliriis explicanda eſt. Dicet forte notam numeralem diſcretivam eſſe, ac indicare, quod noctes diebus contra diſtinguantur. Sed nec hoc unico exemplo probare tentavit. Imo a vero alieniſſimum id eſt. Jam enim liquido demonſtrabimus, quod dies ac noctes, etiam cum utrobique numeri notam adjectam habent, non dies naturales & noctes iis oppoſitas diviſim ſeu ſingillatim; ſed dies civiles ac νυχθήμερα conjunctim ſignificent, quod Langiani argumenti aciem prorſus retundet. Pateſcet enim ſimul, quod

in

in Chriſti verbis non tres dies naturales ſingillatim & tres noctes ſingillatim, ut ille pertendit, ſed tria ſaltem νυχθήμερα intelligantur, & quod ea in ſpatio duarum noctium & unius diei integri, quo Chriſti in ſepulcro moram hactenus definiverunt Chriſtiani univerſi, omnino contineantur. Ebraiſmum in verbis Servatoris a Matthæo deſcriptis eſſe, nemo negare poteſt, niſi qui, quid ſit Ebraiſmus, ignorat. Nec unum quidem illum, ſed geminum, ibi deprehendes. Prior eſt in illa phraſi ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, quæ ſanctæ linguæ indolem ſine dubio redolet, nec aliunde exponi poteſt. Hæc interiorem quamcunque alicujus rei partem לב i. e. *Cor* appellat. Eo ſenſu montes *Pſal.* XLVI, 3. dicuntur dimoveri בלב ימים, LXX. ἐν καρδίαις θαλασσῶν. Tyrus apud *Ezech. c. XXVII*, 4. & *XXVIII*, 2. ſita memoratur בלב ימים, LXX. ἐν καρδίᾳ θαλάσσης. Viam navis בלב ים *in corde maris* occultam ſibi & incognitam eſſe fatetur Agur *Prov. XXX*, 19. ubi Senes ſenſum potius quam verba ſecuti τρίβους νηὸς ποντοπορούσης reddiderunt. Et hic quoque eadem ratione per καρδίαν τῆς γῆς interiorem aliquam terræ partem Servator intellexit, quam Paulus *Eph. IV*, 9. τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς vocavit. Hinc Diodati illud בלב convenientiſſime *dentro* interpretatus eſt. Veluti hic ergo notorius Ebraiſmus eſt, ita & in phraſi, quæ immediate ſequitur, τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, alius ſine dubio ſimilis exiſtit. Fruſtra autem aliunde interpretationem quæres, quam e locutionibus homogeneis, quæ ſacris Scriptoribus, Ebræis vel Ebraizantibus, uſurpatæ reperiuntur. Hos ſi conſulas, & ſenſum ab iis monſtratum ſequaris, omnem difficultatem evitabis. Ebræi certe, quia voces componendi libertatem ſua ipſis lingua non indulget, circumlocutionibus frequentiſſimis utuntur. Sic cum vocem non habeant, quæ Græcæ νυχθήμερον vel ἡμερονύκτιον reſpondeat, ejuſque latitudinem exæquet, pluribus illam vocibus circumloqui coguntur. Aut ergo pro illo unico Græco vocabulo duo Ebraica iſta יום ולילה, aut duo alia ערב ובקר uſurpant. Ita pro eo, quod Græci dicerent νυχθήμερον πρῶτον, Moſes *Gen. I*, 5. יום אחד ערב ובקר dicere neceſſum habuit. Nec id abſolute tantum & ſine numero, ſed & æque cum illo. Nam Daniel *c. VIII*, 14. periodum calamitatis Judaicæ determinaturus, eam אלפים ושלש מאות עד ערב ובקר daraturam dicit, quod Græci expeditius per ἕως νυχθημέρων διςχιλίων καὶ τριακοσίων efferrent. Nihil enim aliud utroque in loco per ערב ובקר, quam Græcorum νυχθήμερον ſeu Latinorum *dies civilis* deſignatur. At Helleniſtæ tamen utrobique Ebræos preſſe ſecuti ſunt, ac licet uno verbo νυχθήμερον reddere poſſent, Ebraiſmum nihilominus

minus expreſſerunt per ſua ἑσπέρα καὶ πρωΐ. Quanquam in Danielis loco vocem ἡμέραι ad ſupplendum ſenſum addiderint. Majorem autem cum loco noſtro affinitatem habet alter Ebræorum idiotiſmus, quo per יום ולילה ἡμερονύκτιον Græcorum περιφράζουσι. Et magis quoque hic illis eſt uſitatus, & cum numerali nota ſæpius conjunctus. *Geneſ. VII.* 4. 12. pluvia a Deo ſuper terram immiſſa dicitur ארבעים יום וארבעים לילה, LXX. τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Potuiſſent autem Senes eadem emphaſi τεσσαράκοντα νυχθήμερα vertere, niſi Ebraiſmi veſtigia premere voluiſſent. Sic *Exod. XXIV*, 18. *XXXIV*, 28. *Deut. IX*, 9. 11. 18. 25. *X*, 10. Moſes in monte cum Deo fuiſſe memoratur ארבעים יום וארבעים לילה, quod æque LXX. τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας interpretantur, dieſque totidem civiles περιφραστικῶς indigitant. Eadem plane ratione 1 *Reg. XIX*, 8. Elias vi cibi ſemel ſumpti ſuſtentatus ארבעים יום וארבעים לילה iter feciſſe narratur, ubi Helleniſtæ, ut alias, Græca Ebræis aptarunt. Ita quoque amici Jobi ipſi aſſediſſe perhibentur שבעת ימים ושבעת לילות *Job.* II, 13. quod LXX. ἑπτὰ ἡμέρας καὶ ἑπτὰ νύκτας reddidere. Qui his in locis aliud quam dies civiles ac ἡμερονύκτια imaginatur, immane quantum fallitur. Fruſtra quoque erit, qui omnes ac ſingulas νυχθημέρων iſtorum partes exacte determinare præſumpſerit. Si haberent Ebræi voces, quibus Græcæ iſtæ commode exprimi valerent, περιφράσει illa ſuperflua omnino ſuperſederent. Jam vero cum eæ deſint, alias ſubſtituere coguntur. Manifeſtum hoc eſt e loco 2. *Cor. XI*, 25. ubi ἑλληνικωτέρως id D. Apoſtolo νυχθήμερον dicitur, quod alii Ebraizantes per ἡμέραν καὶ νύκτα exprimerent. Ait enim: νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Sed ea Syrus Interpres cum Ebræis communi vocum penuria laboravit, ut νυχθήμερον Pauli aliter quam per duas iſtas voces איממא ולליא i. e. *diem ac noctem* exponere non fuerit quitus. Imo nec aliæ linguæ id aliter exprimere potuere. Lutherus Germanice Dag und Nacht / Beza Latine *die ac nocte*, Diodati Italice *un giorno ed una notte* interpretari coacti ſunt. Ecquis igitur dubitabit, quin in loco Matthæi, quem tantopere vexat Langius, per τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, ubi Syrus itidem תלתא איממין ותלתא לילון habet, tria νυχθήμερα vel tres artificiales dies, uſitato Ebraiſmo, deſignentur. Præſertim cum divinorum Scriptorum clariſſima aliis in locis explicatio accedat, quæ ut nullo verbulo a Langio tacta eſt, ita nulla arte eludi poteſt. De hoc autem poſtmodum diſpiciemus. Addemus jam duo luculentiſſima exempla, quæ omnium maxime ad noſtrum inſtitutum quadrant, & Langio omnibus modis ſatisfacient, niſi is veritati

aures

aures animumque penitus occluſerit. Homo ille Ægyptius, quem a Domino ſuo deſertum milites Davidis in agro invenerunt, cum dato ab iisdem cibo reficeretur, dicitur non comediſſe panem nec bibiſſe aquam שלשה ימים ושלשה לילות *tribus diebus & tribus noctibus* 1. *Sam. XXX*, 12. Senes hic pro more ſuo τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας reddunt. Quod autem hic non tres dies naturales & iis oppoſitæ tres noctes, ſed tria ſaltem νυχθήμερα, intelligi debeant, e commate proxime ſequente 13. ad oculum patet. Cauſam enim ibi dat ſervulus iſte, cur dicto temporis ſpatio nihil comederit aut biberit, nimirum חליתי היום שלשה *ægrotavi die jam tertio*, LXX. ἠνωχλήθην ἐγὼ σήμερον τριταῖος. Id quod antea tribus diebus & tribus noctibus factum dicitur, id hic usque in tertium diem factum aſſeritur. Ponamus tres dies ac tres noctes *v.* 12. pro tribus diebus ac noctibus naturalibus ſumi debere, ſic mentitum eſſe oportet Ægyptium illum, qui tum tertium diem agi dixit, ex quo ægrotare cœperat, cum quartum dicere debuiſſet. Nam ſi tres dies naturales cum totidem noctibus fame ſimul & morbo laboraſſet, jam non tertius, ſed quartus, quo hoc dixit, dies eſſe potuit. Neceſſario itaque νυχθήμερα tria hic intelligenda ſunt, eaque non integra, ſed quibus vel dies unus naturalis, vel nox una ad minimum defuerit. Ita enim demum in inedia ac ægritudine τριταῖος eſſe poterat ille ſervus; alias omnino τεταρταῖος dicendus... Sed hoc ſatis dilucidum eſſe puto. Alterum exemplum non minus eſt ἐμφανές. Eſther a Rege ſalutem populi ſui deprecatura, jejunium indixiſſe perhibetur *Eſth.* IV, 16. ut nemo comederet vel biberet שלשה ימים לילה ויום *tribus diebus noctu ac interdiu*, quod & LXX. ἐπὶ ἡμέρας τρεῖς νύκτα καὶ ἡμέραν vertunt. At nec hic νυχθημέρου partes, dies nempe & noctes ſingillatim, accipi poſſe; ſed dies omnino civiles conjunctim, oſtendit collatio *cap. V*, 1. ubi Regina, quæ ipſa jejunium aliis imperatum non minore, quam ceteri, religione obſervaverat, quod diſerte ex *c. IV*, 16. liquet, ornaſſe ſe ac ad Regem introiviſſe dicitur ביום השלישי *die tertio*, LXX. ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ. Finge jam jejunium iſtud duraſſe tres dies naturales & tres noctes, ſequitur falſum id eſſe, quod Eſther tertio die, mundo ſuo exornata, Regem acceſſerit. Ante finitum enim jejunium id fieri non potuit. At ſi jejunii ſpatium tres dies ſingillatim & tres noctes ſingillatim fuiſſe dicas, quarto demum die, non tertio, in conſpectum Regis prodire, eumque cum Hamane convivio, eodem die inſtruendo, excipere, Eſtheræ integrum fuit. Nihilque adeo relinquitur, niſi ut triduum artificiale, idque non integrum, ſed aliqua ſui parte mutilum,

ſtatuatur. . Vid. Oliv. Bonartium *comm.* ad *h.l.* Sufficienter, uti ſpero, per ea quæ fuſius jam diſſeruimus, probatum eſt, inane eſſe Langii ſophiſma, quo dies & noctes, ubi ceu oppoſita ſingillatim ponuntur, dies naturales iisque contradiſtinctas noctes diviſim deſignare concludit. Contrarium e tot allatis exemplis non poteſt non cuivis eſſe apertiſſimum, niſi cujus oculi in meridie caligent. Quod autem alibi valet, id in hoc etiam Servatoris oraculo certiſſime locum habebit. Tria enim νυχθήμερα, ſeu triduum civile, per iſtos *tres dies & tres noctes*, conjunctim non diviſim accipiendos, omnino intelligi oportet. Nam præterquam quod id phraſis tota Ebraizans ſuadeat, confirmat id quoque certiſſime aliorum locorum parallela interpretatio. Ipſe Chriſtus *Joh. II*, 18, 19. Judæis ſignum flagitantibus tale omnino promittens, quale apud Matthæum Jonæ Prophetæ ſignum vocatur, dicit ſe templum corporis ſui, ubi id ab iis fuerit deſtructum, iterum ſuſcitaturum eſſe ἐν τρισὶν ἡμέραις. Dies autem hic civiles deſignari, noctium mentio omiſſa docet. Si præter nycthemera quidquam intendiſſet, aliter ſermonem ſine dubio formaſſet. Judæi quoque *Marc. XV*, 29. idem Chriſto improperantes eadem plane verborum formula utuntur. Idem Servator ſuaviſſimus *Matth. XVI*, 21. has τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας per τὴν τρίτην ἡμέραν interpretatur, dicitque oportere ſe, poſtquam occiſus a primoribus populi fuerit, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι, nimirum ut ſic κατὰ πόδα impleretur, quod μεταφορικῶς dictum erat ab Oſea *c. VI*, 2. atque ita ab Helleniſtis expreſſum: ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστησόμεθα, unde recte hunc locum Tertullianus *lib. adv. Judæos c.* 13. ad Chriſti reſurrectionem accommodat: item quod in Joſepho erat præſignificatum, qui in oculis patris ſuisque veluti mortuus tertio die quaſi in vitam reſtitutus eſt, *Gen. XXII*, 4. Prorſus eandem explicationem ſæpius repetit Chriſtus *Matth. XVII*, 23. *XX*, 19. *Marc. X*, 34. *Luc. IX*, 22. XVIII, 33. & ubique tertium a morte diem reſurrectioni ſuæ aſſignat. Hinc Apoſtolus 1 *Cor. XV*. 4. aſſerit, ὅτι ἐτάφη καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς: & conſentit Petrus, qui *Act. X*, 39, 40. Chriſtum tertio die, poſtquam in ligno ſuſpenſus eſſet, a Deo e mortuis reſuſcitatum eſſe, aperte teſtatur. Imo Angelus reſurrectionis ipſius αὐτόπτης & teſtis certiſſimus eodem id modo expoſuit *Luc. XXIV*, 7. Nec illud aliter intellexerunt duo iſti Diſcipuli in oppidum Emaus exſpatiati, *Luc. XXIV*, 21. e quorum verbis firmiſſimum infra argumentum deducemus, ubi ad antiquæ veræque ſententiæ defenſionem fuerimus progreſſi. At ſi jam cum Langio dicamus, *Chriſtum die Jovis paſ-*

ſum & die Solis e mortuis ſuſcitatum eſſe, ſane non tertio, ſed quarto die, poſt paſſionem Chriſtum reſurrexiſſe ſequetur. Sive enim dies naturales, ſive civiles, intellexeris, (tertium autem fingi nequit) perinde erit. Si naturales velis, dies Jovis, quo mortuus & ſepultus eſt Chriſtus juxta Langium, eſt primus, Veneris ſecundus, Sabbati tertius, & Solis demum, cujus diluculo in lucem prodiit Servator, quartus erit. Sin civiles ſeu νυχθήμερα malis, res eodem recidet. Primum enim ἡμερονύκτιον erit iſtud feriæ quintæ, ante cujus finem, duabus circiter horis, Chriſtus terræ, ex Langii mente, mandatus eſt. Alia enim νυχθήμερα, quam quæ tum Judæis in uſu erant, nempe quæ a veſpera inibant, & in veſperam deſinebant, vel ipſo Langio teſte *l.* 1. *c.* 3. fingi non poſſunt. Secundum erit nox & dies feriæ ſextæ. Tertium ſpatia nocturnum ac diurnum feriæ ſeptimæ ſeu Sabbati complectitur. Quartum demum eſt feria alterius hebdomadis prima, cujus nocte ferme elapſa Chriſtus circa diluculum e tumulo emerſit. Quarto itaque demum a paſſione die, quomodocunque is ſumatur, ſurrexiſſe Chriſtum putabit Langius. Atque ſic mentitum credet Servatorem, qui tot in locis jam a nobis allegatis ſe tertio die poſt mortem reſurrecturum diſertis verbis dixerat. Mentitum credet Angelum, qui idem clariſſime pronunciavit. Mentitos credet diviniſſimos Apoſtolos, qui toties quoque ipſum τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ reſuſcitatum eſſe perhibuerunt. O horrendum & blasphemum delirium! Ægre id mihi perſuadere poſſem, Langio tale quid unquam in mentem veniſſe, ni hoc conſectarium ex ipſius opinione ſponte fluere manifeſtum eſſet. At quid dico conſectarium? Ipſe Langius *p.* 383. laudat Theophili Cæſarienſis ſententiam, quod *diſertis verbis quarto poſt paſſionem die Chriſtum reſurrexiſſe tradat.* Et mox: *Theophilus cum univerſa ſynodo exiſtimavit, Chriſtum quarto die ante Dominicum paſſum eſſe.* Computat quoque IV. iſtos dies hoc modo: *XI. Kal. numeratur pro uno, die X. pro altero, IX. pro tertio, & VIII. pro quarto, quo reſurrexit.* Imo cum Scholiaſtes Bedæ Theophilum in hoc erraſſe putet, dicit Langius *perperam id exiſtimare illum Rameſenſem: quin potius omnes illi errarunt, qui pauciores dies morti Chriſti tribuerunt.* Certe cum hæc legerem,

Obſtupui, ſteteruntque comæ, vox faucibus hæſit.

Quis hoc ab ullo homine Chriſtiani nomen profeſſo exſpectaret, ut ob inſana ſua ſomnia ipſam veritatem, Servatorem Optimum Maximum, Angelum veraciſſimum ſpiritum, & Apoſtolos veritatis teſtes omni exceptione majores mendacii, ſi non aperte, ſaltem tacite, arguere non

erubeſceret. Nam ita adverſa fronte horum aſſertio luculentiſſima, quod Chriſtus tertio die ſurrexerit, cum Langiano dogmate, quod non tertio, ſed quarto die reſuſcitatus ſit Chriſtus, pugnat, ut aut Servatorem, Angelum ac Apoſtolos, aut Langium falſum dicere oporteat. Imo ſi vel aliter aſſertionem Langii animo conceperis, non minus tamen eam effato Chriſti obluctari deprehendes. Dies noctesque moræ Chriſti in ſepulcro ita numerat Langius *p.* 383. ut Chriſtum tertia nocte, quatenus diei naturali opponitur, reſurrexiſſe ſtatuat. At Servator non *tertia nocte*, ſed *tertio die* ſuſcitandum ſe eſſe dixerat. Aut vero diem civilem intelligit, aut naturalem. Prius prorſus repudiat Langius. Poſterius quoque rejicit, dum tres dies naturales effluxiſſe ante Chriſti reſurrectionem, & tertia demum nocte ferme elapsa hanc contigiſſe exiſtimat. At ubi in tota Scriptura *dies* ſpatium illud, quo Sol ſubter horizontem eſt, quatenus diei naturali contradiſtinguitur, deſignat? Quis Langium docuit, diem in noctem uti transmutaret? Fefelliſſe oportet Chriſtum, qui non tertio, uti dixerat, die, aut civili aut naturali, ſed tertia nocte diei oppoſita mortem ſurgendo devicit. Quid eſt Scripturæ in os contradicere, ſi hoc non eſt? Abſit a nobis tanta impietas,

quos aliter Juvenes ſancti docuere Parentes.

Sed quandoquidem Langius neglecto Ebraiſmo tam rigide ſingulos loci iſtius *Matth. XII*, 40. apices torqueat, magnopere ab eo diſcere deſidero, quomodo alia Servatoris, itidem de morte & reſurrectione ſua locuti, verba ſine Ebraiſmi ope explicare velit? Dicit Chriſtus *Marc. VIII*, 31. quod oporteat ſe μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι. Si quis hic Langium imitatus tragœdias moveret, ac urgeret, quod illud non poſſit dici poſt tres dies factum, quod non tribus diebus integris demum exactis contigit, ac Chriſtus propterea non potuerit die Solis, ſeu feria prima, reſurgere, niſi feria quarta, ſeu die Mercurii, paſſus ac mortuus fuiſſet, quid reſponſurus eſſet Langius? Si communem præpoſitionis μετὰ ſignificationem premeret ille, & de tribus illis diebus quoque argutaretur, quod ſive naturales ſive civiles dies ſumas, ne hilo proficias. Nam ſi tres dies naturales, inquiet ille, intelligas, illos integros eſſe oportet; at ſi vel die Jovis feria quinta paſſum eſſe Chriſtum ajas, non tamen niſi duos ſolidos dies & particulam tertii, duas nempe horas, afferre poteris. Sin autem de diebus civilibus ſeu νυχθημέροις accipias, neque tria talia ſpatia integra & completa dabis, niſi feria quarta ſeu die Mercurii mortuum Servatorem aſſeras. Hic ſane aqua tibi hærebit, mi Langi, niſi Ebraiſmi

auxi-

auxilium imploraveris, nec ulla arte te extricabis. At ſi ad ſanctæ linguæ aſylum confugias, facile te expedies. Reperies enim particulam μετὰ, Ebræis & Ebraizantibus Græcis non ſaltem eo ſenſu uſurpatam, quo *poſt* ſignificet, ſed & quo *intra* quandoque deſignet, ac æquipolleat particulis aliis ἐν vel διὰ, plane ut Ebræum מקץ ſæpius uſurpatur, quod ex exemplis ab accuratiſſimo D. Glaſſio *Phil. S. l.* 3. *tr.* 3. *can.* 11. collectis liquido conſtare poteſt. Sic Helleniſtæ *Deut. XIV*, 28. μετὰ τρία ἔτη dicunt, pro quo *Deut. XXVI*, 12. ἐν τῷ ἔτει τῷ τρίτῳ habent. Sic *Luc. XXII*, 20. Chriſtus calicem ſumpſiſſe dicitur μετὰ τὸ δειπνῆσαι, quod *Matt. c. XXVI*, 26. & *Marc. c. XIV*, 22. ἐσθιόντων αὐτῶν factum eſſe aſſerunt. Ita & in verbis Chriſti μετὰ τρεῖς ἡμέρας ſenſus idem eſt, ac ſi *intra tres dies* dixiſſet. Commodiſſima proinde videtur Diodati interpretatio *in capo di tre giorni*. Atque ſic id omnino intellexere Pontifices *Matth. XXVII*, 63. dum verba Chriſti repetunt, quibus dixerat, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι. Si enim putaſſent, eum non niſi poſt tres dies ſuſcitatum iri, non erat quod timerent, ne illo tridui ſpatio Diſcipuli ejus ipſum ſurriperent. Nam credere debebant, eos non ante diem a Chriſto dictum illum furaturos. Imo nec ſolum tribus illis diebus, ſed multis etiam poſt ſepulcrum cuſtodiri curaviſſent. Jam vero cuſtodiam ſaltem ἕως τῆς τρίτης ἡμέρας *usque in tertium diem* (*comm.* 64.) depoſcunt. Conſuli præterea poteſt, ſi tanti res eſt, Gerh. Harm. Reſurr. *c.* 1. Atque hac una ratione omnem Ebraiſmi obſervatio ſcrupulum cuivis eximet. Oleum autem operamque perdet, cui tam in hujus quam in alterius oraculi ſenſu indagando facem ille non prætulerit. Nos jam illud, quod antea evidentur confirmavimus, ad ſpatium moræ Chriſti in ſepulcro applicabimus, & videbimus quomodo triduum civile ſeu τρία νυχθήμερα in eo deprehendantur. Difficultas enim omnis modo ſublata eſt, poſtquam tres dies civiles, ſeu tria ſpatia XXIV. horarum, conjunctim a Servatore intelligi oſtendimus. Tria integra & ſolida νυχθήμερα in hoc ſpatio ut demonſtrentur, nulla ratio cogit. In verbis enim Chriſti nihil plane occurrit, quod illud perſuadeat, cum nude ſaltem & ἁπλῶς triduum commemoret. Suffecerit, ſi tantum tempus ſepulturæ Chriſti tribuamus, quanti partes ad tria νυχθήμερα pertingunt. Nam æque pars diei unius in ejusmodi computatione pro una die capitur, ac ſi tota dies eſſet. Langius ipſe id inficiari nequit. Sicut enim verum eſt, quod ait *p.* 381. *quod ea pars, quæ nulla eſt, pro toto accipi non poſſit*: ita e contrario & illud certiſſimum eſt, quod ubi pars aliqua totius exi-

ſtit, ibi ea per Synecdochen pro toto ſumi queat. Hinc & *p.* 383. dicit, quod *duæ horæ cum parte tertia, diei Jovis* (*recte, ac familiari Scripturæ, imo & hiſtoricorum more*) *pro die numerentur.* Illud autem Langium decepit, quod Chriſtum *in ſua oratione ſex tota ſive integra, tres nimirum dies & tres noctes proponere* exiſtimet. Graviſſime hic eum opinio fefellit. Non enim ſex tota ſeu integra, ſed tria ſaltem, nempe tria νυχθήμερα, vel tria intervalla, ſingula XXIV. horarum, a Chriſto per τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, conjunctim non diviſim ſumendas, indigitari luculentiſſime evicimus. Quare & futile ac frivolum id eſſe apparet, quod Langius ſtatim infert: *ubi ergo tres hi dies & tres noctes numerari debent, ibi neceſſario tertiæ noctis & tertii diei pars aliqua erit.* Hoc eſt, quod nos negamus ac pernegamus. Nam dies in oratione Servatoris non ſunt a noctibus disjungendi vel divellendi; verum dies & noctes junctim accipi debent, ut æquipolleant diebus civilibus, ſeu νυχθημέροις, quod abunde probatum eſt. Et ſufficit proinde, ut ubi tria ἡμερονύκτια, vel tres dies artificiales, numerari debent, ibi tertii ἡμερονυκτίου ſeu tertii diei artificialis pars aliqua exiſtat. Sic enim Synecdoche ſatis apte locum hic habere poterit, ut illud pro uno νυχθημέρῳ ſumatur, cujus pars ſaltem quædam adeſt, & congrua ſatis erit Hieronymi explicatio, a Langio propoſita, quæ & Auguſtino placet, uti ſuo loco videbitur, qua uterque totum a parte συνεκδοχικῶς intelligendum eſſe, non tam ſuadet quam perſuadet. Nam poſito & admiſſo eo, quem demonſtravimus, de tribus diebus civilibus ſenſu, nihil ei expoſitioni repugnare poſſe, vel ipſa Langii confeſſio indicat. *Sane ſi de diebus*, inquit, *quatenus integrum* νυχθήμερον *comprehendunt, Chriſtus locutus fuiſſet, ſatis plauſibilis Hieronymi explicatio fuiſſet.* Subſumimus jam nos: at Chriſtum de diebus, quatenus integrum νυχθήμερον comprehendunt, certiſſime & ſine omni dubio locutum eſſe, nos manifeſtis documentis confirmavimus, & aſſumptum illud Langii, *at nunc ſingillatim de diebus & ſingillatim de noctibus loquitur*, vanum ac ineptum eſſe evidenter probavimus. Concluſio itaque ſponte ſe offert, quod ſatis eapropter plauſibilis, imo veriſſima, Hieronymi explicatio judicanda ſit, quam recte doctiſſimi Interpretes tuentur. Sicut enim Synecdoche partis pro toto divinis Scriptoribus frequentiſſime uſurpatur, tam in locutionibus tempus exprimentibus, quam aliis plurimis, uti id Philologi ſacri accurate obſervarunt, imprimis horum facile princeps D. D. Glaſſius *in Gramm. & Rhet. Sacris:* ita & huic Chriſti oraculo apprime convenit. Nam ut alias communiter annus, menſis,

menſis, dies incuntes, vel ad finem currentes, quorum etiam minima quandoque pars advenit vel ſupereſt, pro uno nihilominus anno, menſe, die, accipiuntur, quod latiſſime oſtendi poterat, ſi non notorium id eſſet: ſic de νυχθημέροις Chriſti idem quin aſſeramus, nihil prorſus impedit. De Ebræorum conſuetudine id ſingulariter ex Aben Ezra declarat Grotius *in Annot. ad h. l. quod ubi lex Moſis dierum numerum exprimit, ut in circumciſione, receptum apud interpretes etiam ſemi horam unius νυχθημέρου diem facere: quia dies legalis, ajunt, non computatur de tempore ad tempus.* In ſpatio autem temporis, quod inter Chriſti ſepulturam & reſurrectionem communi & veriſſima omnium ſententia conſtitutum eſt, tria iſta νυχθήμερα Synecdochice, ut jam explicavimus, intellecta nullo negotio deprehendere licet. Nam cum Chriſtus die Veneris, feria ſexta, in Paraſceve Paſchatis paſſus ſit, quod invictis argumentis infra demonſtrabimus, cruci quidem circa meridiem, ſive ſextam diei horam, affixus eſt, poſt nonam vero, ſive noſtram tertiam pomeridianam, ſpiritum emiſit, & demum circa horam diei decimam, ſive noſtram quartam, a Joſepho & Nicodemo ſepultus eſt, quod e clarisſima Euangeliſtarum narratione conſtat. Reſiduæ itaque erunt etiamnum ex iſto νυχθημέρῳ, quando Chriſtus ſepultus erat, duæ circiter horæ, quas cum Chriſtus in ſepulcro exegiſſet, alterum ἡμερονύκτιον more Judaico a noſtra ſexta veſpertina inibat. Hic primum jam habes νυχθήμερον. Duas enim iſtas horas unum diem civilem, ceu partes totum, denominare, nemo dubitare poteſt. Langius quoque non refragabitur, qui ipſe binas easdem horas pro uno die naturali numerat. De ſecundo νυχθημέρῳ nulla controverſia eſt. Illud enim integrum ſpatium, nempe XXIV. horarum, noctem & diem naturalem complectens, in tumulo Servator tranſegit. Fuit autem Sabbatum ordinarium ſeu hebdomadale, in quod eo tempore feſtum Paſchatis ſeu primum Azymorum incidit, uti infra oſtendemus. Tertium νυχθήμερον finito circa veſperam Sabbato ſtatim ſucceſſit, & a veſpere feriæ primæ incepit. Hujus etiam magnam partem, decem ad minimum horas, Chriſtus in monumento exegit, dum elapſo prope nocturno ſpatio, circa diluculum demum feriæ primæ, ſive diei Solis, victor & triumphator auguſtiſſimus prodiit. Ecce triduum ſepulti Servatoris ſufficienter oſtenſum! Ecce tria νυχθήμερα moræ Filii hominis in corde terræ clariſſime demonſtrata! Nodum in ſcirpo quærit, qui tricas hic nectit, ubi nullas invenit. Inſignem & luculentiſſimum doctiſſimi Patris, Iſidori Peluſiotæ, locum non poſſum non adſcribere, qui adeo appoſite huc quadrat,

drat, ac ſic ὁ μακαρίτης e tumulo redivivus contra Langium diſputaret, ejuſque novum ἕυρημα ex profeſſo refutaret. Ita autem infit *l.* 2. *Epiſt.* 212. Ἐι δὲ εις ἀυτὴν τὴν ἀκρίβειαν καταγενέσθαι χρὴ, ἐκεῖνο ἀν ἔιποιμι. τῇ τρίτη ἔιπεν ἀναςήσεσθαι. ἔχεις τὴν παρασκευὴν, ἔχεις τὸ σάββατον, ἕως δυσμενῶν ἡλίου, καὶ μετὰ τὸ σάββατον ἀνέςη, ἑκατέρων μὲν ἁψάμενος, τὴν δὲ μέσην πληρώσας. ἐν τρισὶ γὰρ ἔιπεν ἀναςήσεσθαι, καὶ οὐ μετὰ τρεῖς ἡμέρας. λύσατε γὰρ, φησὶ, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ ἀυτὸν. καὶ ὁ προφήτης δὲ προχρησμῳδῶν, τότε ὁ θάνατος πενθήσει ἰσχυροτέρῳ θανάτῳ δεθεὶς, ἔλεγεν. ὑγιάσει ἡμᾶς μετὰ δύο ἡμέρας, ἐν τῇ τρίτῃ ἀναςησόμεθα, καὶ ζησόμεθα ἐν ἀυτῷ. ἐι δὲ τὸ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας προλάβοιντο, ἔιποιμι, ὅτι τῷ ἅψασθαι ἀυτῶν, πεπλήρωκε τὴν ἐπαγγελίαν. μία γὰρ ἡμέρα λέγεται, τὸ τῶν τεσσάρων καὶ ἔικοσι ὡρῶν διάςημα, καὶ ἔιτε ἐν τῇ πρώτῃ, ἔιτε ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτων τις τεχθείη, ἢ ἀν θάνῃ, ἅυτη ἀυτῷ ἡμέρα λογίζεται. ὄιον, ἐι μέλλοντος ἡλίου δύνειν τεχθείη τις, ἔιη δὲ ἐκείνη ἡμέρα πρώτη τοῦ μηνὸς, ἅυτη ἀυτῷ λογίζεται. ἐι δὲ καταδύντος ἕτερος τεχθείη, ἡ δευτέρα. πῶς οὖν μιᾶς μόνης, τάχα δὲ οὐδὲ μιᾶς, ὥρας μεταξὺ γενομένης, ὁ μὲν λέγεται τῇ πρώτῃ, ὁ δὲ τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τετέχθαι, ὅτι πᾶσι δῆλον καθέςηκε καὶ σαφὲς, ὅτι τῷ ἅψασθαι μόνον ὁ μὲν τὸ παρεληλυθὸς, ὁ δὲ τὸ ἐπιὸν ἡμερονύκτιον ἐπληρώσατο τὸ διὰ ἐικοσιτεσσάρων ὡρῶν συμπληρούμενον. ἐι τοίνυν καὶ ἡ ἀκριβὴς τῶν χρόνων κατανόησις τοῦτο βοᾷ, τί μάτην κόπτουσιν ἑαυτοὺς οἱ τὴν ἀλήθειαν μὴ ἠληθευκέναι ἰσχυριζόμενοι; hoc eſt, interprete Ritterſhuſio: *Quod ſi ad exactam & accuratam hujus quaeſtionis explanationem deſcendendum eſt, illud dixerim. Tertio die reſurrecturum ſe dixit. Habes Paraſceven, habes Sabbatum, uſque ad ſolis occubitum. Ac poſt Sabbatum reſurrexit, attacto quidem utroque die, medio autem expleto atque confecto. In tribus enim diebus reſurrecturum ſe dixit, non autem poſt tres dies. Solvite namque templum hoc, inquit, & in tribus diebus excitabo illud. Atque item Propheta vaticinans, his verbis utebatur: Tunc mors lugebit fortiore morte devicta. Sanabit nos poſt duos dies: in tertio reſurgemus ac vivemus in eo. Quod ſi tres dies ac noctes nobis objiciant, illud dixerim, quod hoc ipſo quod eas attigerit, id quod pollicitus fuerat, impleverit. Unus enim dies quatuor & viginti horarum ſpatium appellaretur: atque ſive in prima, ſive in poſtrema harum quiſpiam in lucem prodeat, aut e vita diſcedat, hic ipſi dies computatur. Verbi gratia: Si ſole ad occaſum vergente quiſpiam naſcatur, ſit autem dies illa prima menſis, hac ipſi adſcribetur. Si autem, cum jam occiderit, alter procreetur, ſecunda. Qui ſit igitur, ut cum unica*

unica duntaxat, imo fortaſſe ne unica quidem hora interceſſerit, ille prima, hic ſecunda die in lucem editus fuiſſe dicatur? Nimirum quia id cunctis perſpicuum & manifeſtum eſt, quod ob attactum ſolum, ille quidem præteritum, hic autem in ſequentem diem, qui viginti quatuor horarum curriculo conficitur, explevit. Quapropter cum exacta quoque temporum conſideratio hoc clamet, quid fruſtra ſeipſos contundunt, qui veritatem a veritate aberraſſe affirmant. Neſcio ſane, an aliquid contra Langium clarius dici poſſet? An Langii opinionem ante tot ſecula prævidit ſanctiſſima anima; ut directe quaſi in terminis eam refellere voluerit? Faceſſant tandem ejuſmodi næniæ. Si quis opinetur typo Jonæ non exacte hac ratione ab antitypo ſatisfactum, quaſi illum diutius venter ceti, quam Servatorem cor terræ, juxta noſtram mentem, detinuerit, ei idoneum reſponſum idem diſertiſſimus Pater dabit *lib.* 1. *Epiſt.* 114. Ὁ τοίνυν ἐπαγγειλάμενος τὸν τύπον πληροῦν Ἰωνᾶ, ἀκριβῶς αὐτὸν ἐπιστάμενος, ἐπειδὴ καὶ παρῆν Ἰωνᾷ καὶ ῥιπτουμένῳ εἰς τὸν βυθὸν, καὶ ἐκβρασομένῳ ἐκ τοῦ βυθοῦ, τοῦτον ἐπλήρωσεν ἀσφαλῶς, τοσοῦτον ἐν τῷ τάφῳ διατρίψας, ὅσον Ἰωνᾶς ἐν τῷ κήτει: hoc eſt, interprete Rittershuſio: *Is qui ſe Jonæ typum expreſſurum receperat, cum eum exacte noſſet, (quippe qui etiam Jonæ adeſſet, cum in profundum præceps ageretur, atque e profundo ejiceretur) eum quoque haud dubie explevit, tanto nimirum temporis ſpatio in ſepulcro commoratus, quanto Jonas in ceti ventre.* Fruſtra itaque ſanctos Patres, & doctiſſimos ac optimos viros alios, ſuggillat Langius, quod *nec omnibus ſuis explicationibus plus ex hoc loco producere potuerint, quam duas ad ſummum noctes & duos dies, quibus Chriſtus in corde terræ fuerit &c.* Produxerunt eruditi illi Scripturæ Interpretes tantum, quantum verba Chriſti requirunt ut producatur, tria nempe νυχθήμερα, ſecundum quidem integrum, primi autem ac tertii partes ſaltem quaſdam, quas pro toto συνεκδοχικῶς acceperunt. Somnium autem illud, de tribus diebus naturalibus & tribus noctibus ab iis diſtinctis, & a verbis Servatoris alienum, & Scripturæ contrarium, & hiſtoriæ Euangelicæ adverſum rectiſſime judicarunt. Ego certe uni Hieronymo, vaſtiſſimo omnis eruditionis oceano, plus tribuo, majoremque fidem habeo, quam centum Langiis, aliisque ejuſmodi novorum dogmatum fabris. De S. Auguſtino aliiſque Patribus nihil jam dico; dicturus autem ſum poſtea, ubi opportunum id erit. E Sacra pagina id modo demonſtraſſe ſufficit, quod male ibi & irrito conatu præſidium pro ſua φαντασίᾳ Langius quæſiverit. Quam levis armaturæ miles fuerit, quem cataphractum vel tri-

arium putavit Langius, ſatis omnibus patere arbitror. Argumentum, ipſi adamantinum viſum, ficulneum evaſit. Decollabit itaque omnis ea ſpes, quam in hoc repoſitam habebat, & labetur tota illa machina, quæ ruinoſo huic fundamento unice innitebatur. Aliam enim baſin non reperiet, quæ bellam hanc ſtructuram ſuſtinere queat. Novellum hunc foetum ipſe lambat, quantum lubeat, neminem ſanum, uti ſpero, in ejus amorem pelliciet. Credent omnes, qui mentis ἀφωρία non laborant, id quod hactenus omnibus vere creditum fuit, nempe Chriſtum duabus noctibus & uno die naturali integro in ſepulcro manſiſſe, & poſtquam feria ſexta, die Veneris, pro peccatis noſtris ſit mortuus, tertio die, qui Solis fuit, & feria prima, ad noſtram juſtitiam reſurrexiſſe.

CAPUT V.

Antiquitatis conſenſum fruſtra ſollicitat Langius. Theophili *&* Synodi Cæſarienſis *auctoritas conſideratur. Synodus illa qualis ſit? Nihil certi de ea conſtat. Illius decreta quam fidem habeant? An ſententia Synodi fuerit, quam proponit Langius?* Beda *ſibi non conſtat.* Theophilus Cæſarienſis *quis & qualis? Ejus opinio ponderatur. Incertitudo ejusdem e narratione Bedæ oſtenditur.* Theophilum *nobiſcum potius, quam cum Langio ſenſiſſe, demonſtratur. Conciliatur is ſecum & explicatur.* Chryſoſtomi *locus a Langio allegatus expenditur. Scopus & ſententia ejus declarantur. Aliam ipſi mentem fuiſſe, quam quæ ei a Langio affingitur, liquido evincitur.*

QUam infelici ſucceſſu Scripturam tentaverit Langius, jam per Dei gratiam ſatis demonſtratum eſſe confido. Videamus modo, an felicius Antiquitatem ſollicitet. Non minus certe Patrum conſenſum jactat, quam de Scripturæ auctoritate ſibi favente ante gloriatus erat. Poſtquam Bedæ ſententiam retulit *p.* 354. quod is feriam ſextam paſſioni Dominicæ aſſignatam inter ea ponat, *de quibus Catholico dubitare non licet*; addit ſtatim: *concedam & alios ex Patribus cum illo conſenſiſſe. At omnium Patrum eam opinionem fuiſſe, id vero nego & pernego.* Exſpectares, Lector, magnum Patrum Langio ὁμοψήφων numerum in aciem producendum, quorum auctoritas vulgarem ſententiam certiſſime eſſet proſcriptura. Sed fruſtratum te videbis. Eum numerum affert Langius

Langius, quo ne ipſa quidem natura minorem producere potis eſt. Duos enim ſaltem nominat Patres, quos aliter ſentire putat. *Chryſoſtomus ſane*, inquit, *non ita ſentit, nec antiquus Pater Theophilus Cæſarienſis.* En teſtes, quos e tota Antiquitate vel in ſpeciem ſibi faventes reperire potuit Langius. Sed ineptus ego ſim, niſi ambos illos inepte ac perperam a Langio allegari oſtendam. Chryſoſtomum hic præmittit, quaſi majoris fidei Patrem, licet ætate poſteriorem. At cum operoſius ſuum dogma fucare ſatagit *p.* 383. alterum illum, Theophilum Cæſarienſem, præire jubet. Ita enim infit : *Hanc antiquæ Eccleſiæ opinionem fuiſſe, exinde patet, quod Theophilus Cæſarienſis, antiquus vicinuſque Apoſtolorum temporibus Doctor, cum tota Synodo Cæſarienſi, diſertis verbis quarto poſt paſſionem die Chriſtum reſurrexiſſe tradat. Nam cum tradidiſſet Chriſtum XI. Kal. Aprilis paſſum fuiſſe, ſubjungit VIII. Kal. ſurrexiſſe &c.* Primo itaque loco hujus Theophili auctoritatem, qua ſe Langius tanquam umbone quodam tuetur, conſiderabimus, & mentem noſtram nonnullis pronunciatis expediemus. Obſervamus I. quod ſi vel hæc manifeſta Theophili & totius Cæſarienſis Synodi ſententia eſſet: male tamen hinc concluderet Langius, *hanc antiquæ Eccleſiæ opinionem fuiſſe.* Nam ſi vel tota illa Synodus id ſtatuiſſet; non tamen ideo Eccleſiæ definitio hæc fuiſſet. Provinciale ſaltem Concilium fuit illud Cæſarienſe, e paucis Palæſtinæ & vicinarum regionum Epiſcopis, ut Narciſſo Hieroſolymorum, Caſſio Eccleſiæ Tyri, & Claro Ptolemaidis, aliiſque nonnullis, teſte Euſebio *H. E. l.* 5. *c.* 25. conflatum, cui iſte Theophilus Cæſareæ Epiſcopus cum Narciſſo præfuit, ut auctor eſt idem *lib. eod. c.* 22. Quod Baronius *ad A. C.* 198. & Binius *T.* 1. *Conciliorum*, & qui eos alii e Romanæ aulæ aſſentatoribus ſequuntur, de Victoris Romani Epiſcopi auctoritate nugantur, quaſi is Theophilo vices ſuas delegaverit, ut convocato Concilio ſuo loco præſideret, commentum id eſt, quod vel ſua ſponte pellucet. Nam Euſebius, qui unicus teſtis laudatur, nihil tale loc. cit. memorat. Quod autem Beda ſimiliter Theophilum a Victore Papa ſubdelegatum eſſe refert, eopſe narrationem ſuam ſuſpectam reddit. Nondum enim iſto tempore Romani Præſulis ſupra alios Epiſcopos eminentiam ac dominationem invaluiſſe ſatis conſtat. Nec omnia iſtius Synodi acta aut decreta ab Eccleſia approbata ſunt. Victor quidem Urbis Epiſcopus Concilium Romæ de eadem Paſchali controverſia coegit, & quoad caput rei, nimirum de tempore legitimo celebrandi Paſchatis, quæſtionem eodem contra Quartadecimanos

modo decidit, ut Euſebius ibidem refert. Ipſum autem omnia Cæſarienſis Synodi acta comprobaſſe, aut Eccleſiam ejusdem placita pro Catholicis dogmatibus agnoviſſe, nemo niſi invita veritate dixerit. II. Synodi iſtius Cæſarienſis acta ac geſta inter obſcuriſſima ſunt. Multæ hic undique tenebræ. Nihil habemus ex iſtis ſuperſtes, præter unicum illud fragmentum, quod apud Bedam exſtat. Hinc in Editione Conciliorum Veneta ejus vola aut veſtigium nullum apparet, nec apud Poſſevinum in Apparatu. Sev. Binius hanc Synodum inter alias in ſua farragine repræſentaturus, nihil usquam invenire potuit, quo eam illuſtraret, præter ſolam eam Bedæ deſcriptionem. Num autem Bedæ certiſſima hic fides haberi poſſit, ego non dixerim. Recentior certe eſt, quippe qui in ſeculo demum octavo floruit, quam ut de hac Synodo, ſeculo ſecundo celebrata, quidquam liquido compertum habere potuerit. Id ſcio, quod in hujus ipſius Concilii delineatione non ſatis bene ſibi conſtet, ut mox patebit. Nec illud ignoro, quod doctiſſimus Caſaubonus *Exerc. XVI. ſ.* 102. *illius facilitatem in multis credendis, quæ priora ſecula non credidere, admodum ſuſpectam ſe habere*, profiteatur. Euſebius quidem *lib. cit. c.* 22. dicit, decretum iſtud Epiſcoporum in Palæſtina convocatorum ad ſuam uſque ætatem ſcriptis cuſtoditum fuiſſe. At num ad manus Bedæ illud pervenerit, non liquet. Sane ſi perveniſſet, vix adeo fluctuaſſet Beda, dum hac de re diſſeruit. Facile quoque ſpatio CCCL. annorum, qui inter Euſebii & Bedæ ætates ad minimum interceſſerunt, iſtud deperire potuit. Quare aliorum narrationes ac traditiones Beda fortaſſis ſecutus eſt, & facile falli quivit. Nec Scholiaſti Bedæ Brideferto Rameſienſi, quem etiam ut antiquum teſtem advocat Langius, tantum pretii ſtatuimus, ut ejus teſtimonium pro indubitato agnoſcamus. Quæ enim certitudo a Monacho iſto, qui decimo demum ſeculo vixit, exſpectari poterit? III. Si vel ſine omni hæſitatione Bedæ auctoritatem admittamus, Synodi tamen iſtius definitio, ſi modo ejus ſit, tantum pondus habere non poteſt, ut Langii opinioni colorem aliquem addat, cum ea in aliis non parum exorbitaverit. Nam quis feret, quod ab ea de Paſchali termino ante Æquinoctium conſtituendo determinatum eſt? Cum enim Æquinoctium in XXV. Martii poſuerit, Paſcha nihilominus triduo prius, nempe XI. Kal. Apriles indicit. Abſurdum certe hoc eſt, & toti Eccleſiæ τάξει repugnat, quod ipſe Langius non diffitebitur propter ea, quæ *lib. I. c. VII*, recte de Paſchatis conſtitutione monuit. Deinde quod Æquinoctium XXV. Martii

tii eo anno Chriſti CXCVIII. committi, & eodem die in conditi orbis initio hæſiſſe, aſſerat Synodus, id abſonum judicat Petavius *in Anim. Epiph. p.* 175. indeque rationes in Concilio allatas neque veras eſſe perpetuo, nec inter fidei decreta cenſeri, arguit. Ad hoc autem nihil reſpondit Langius, qui tamen aliam Petavii hac de re κρίσιν non omiſit *p.* 383. Imo quantum ipſe Langius alias huic Synodo tribuat, facile ex eo apparet, quod alium menſis diem paſſioni Chriſti aſſignet, quam quo Synodus eam contigiſſe cenſuit. Nam cum hæc XI. Kal. Apriles ſeu XXII. Martii definiat, Langius nihilominus Chriſtum II. die Aprilis paſſum & V. reſuſcitatum eſſe aſſerit *p.* 413. 415. atque XI dierum ſpatio diſcrepat. Si verum dixit Synodus, quando Chriſtum quarto die ante Dominicum paſſum eſſe aſſeruit, cur non & verum dixit, quando eum XI. Kal. Apriles paſſum eſſe aſſeveravit? At poſterius hoc Langio ad guſtum non eſt. Quomodo itaque quoad prius Synodi auctoritate commendare poterit? Veniam nobis dabit Langius, quod ſicut ipſe Synodo in hoc fidem derogat, ita nos in utroque falſam eam fuiſſe exiſtimemus, ſi modo id definivit, quod Langio arridet. Quare nec aliæ ejus ſanctiones vel a Romano Epiſcopo, vel ab Eccleſia approbatæ ſunt, quam ea ſola de Paſchatis celebratione in XIV. Luna interdicta, & in ſolo die Dominico collocata. Reliqua, quæ incidentia dici poſſunt, partim perſpicue falſa, partim dubia, & Eccleſiaſticis Canonibus contraria, nullius auctoritatis exiſtunt. Ita fere judicat Petavius, & recte, *loc. cit. p.* 200. Hinc & Henr. Spondanus Appamiarum Epiſcopus *in Epit. Annal. Baronii ad A. C.* 34. *n.* 44. *Acta illa Synodalia depravata eſſe* pronunciat, *nec Victorem aliquid ex ea Synodo firmaſſe, præter quod ſtatutum eſt de Paſcha non ritu Judaico celebrando.* Adeoque patet, quod hæc antiquæ Eccleſiæ opinio dici non poſſit, quod tamen Langius perperam inde colligit. Declarabimus enim infra, unanimem Patrum in heroicis primæ Eccleſiæ ſeculis ſententiam fuiſſe eam, quæ communiter hactenus ab omnibus recepta eſt. IV. Obſervamus Langium ſine omni evidente ratione id toti Synodo, & ceteris Palæſtinæ Epiſcopis, tribuere, quod tamen auctor ipſius Beda alibi ſoli Theophilo adſcribit. Allegat Langius verba illius fragmenti, *paſſus namque Dominus ab XI. Kalendas Apriles, qua nocte ab Judæis eſt traditus, & ab VIII. Kal. Apriles reſurrexit*, ac ſi totius Synodi & omnium in ea congregatorum Patrum difinitio eſſet. Sed quis hoc ipſum certo docuit? Beda ſane contrarium alicubi innuit. Citat ſaltem Langius Bedæ lib. *de Temporum Ratione c. XLV.* At cur alium

ipſius librum de Æquinoctio Vernali omni mentione dedignatus eſt? Cum tamen hic Beda longe planius, & quaſi ex inſtituto, controverſiam iſtam de Paſchate, ejusque deciſionem a Synodo Cæſarienſi datam, proponat: illic autem in loco a Langio allegato ſtrictim ſaltem & ὡς ἐν παρόδῳ Theophili ſententiam commemoret, quod cuivis utrumque locum conferenti facile pateſcit. In libro enim *de Temp. Rat. cap.* 45. cujus titulus eſt *de Annis Dominicæ Incarnationis*, cum de anno ac die paſſionis Chriſti agit, etiam Theophili opinionem a ſua diverſam ex incidenti ſaltem refert. At in altero libro de Æquinoctio Vernali peculiarem titulum habet *de Ordinatione feriarum Paſchalium per Theophilum Epiſcopum Cæſarienſem &c.* & ex profeſſo Synodi hujus occaſionem, indictionem, conventum Patrum, eorundem de controverſia Paſchali diſputationem, rationes ultro citroque productas, & deciſionem denique ſecutam ordine percenſet. Sed prudenter egit Langius, dum eum locum ſilentio preſſit, quem ſibi non ſatis commodum, aut ſcenæ ſuæ faventem deprehendit, uti mox clarius oſtendemus. Jam hoc ſaltem ex eo loco Bedæ de Æquin. Vern. exhibemus, quod diſerte Theophilo cum aliis Concilii Patribus diſputanti tribuat, quod pro Paſchatis termino definiendo hanc rationem e die paſſionis Chriſti attulerit. Nam poſtquam variam Patrum Synodicorum per quæſita & reſponſa συζήτησιν deſcripſit, ſubjungit: *Theophilus dixit, ecce impium non eſt, ut paſſio Dominica, tantum ſacramenti myſterium, extra limitem excludatur: Paſſus namque Dominus ab undecimo Calendarum Aprilis &c.* Equidem non diffiteor, quod in eo, quem Langius laudat, loco, Beda Theophilum in Epiſtola Synodica, quam una cum ceteris Palæſtinæ Epiſcopis adverſus Quartadecimanos ſcripſit, ita dixiſſe referat At cum in alio loco a nobis producto hæc verba ſoli Theophilo cum aliis Patribus in Synodo diſputanti adſcribat, manifeſtum eſt, aut Bedam ſecum pugnare, fidemque adeo non mereri; aut ſi fides ei haberi debeat, potius eo in loco verum dixiſſe exiſtimandum eſſe, ubi accuratius & καθεξῆς rem perſequitur, quam ubi fortuito ſummam rei proponit. Sicut autem in omnibus Conciliis non omne illud pro fidei dogmate haberi debet, quod in Actis ab uno vel altero Patrum prolatum conſignatur: ita & in hac Synodo rationes quædam privatim ab Epiſcopis allatæ ſunt, quibus ſententiam ſuam illuſtrarent, quæ non ipſæ inter fidei decreta cenſendæ, nec cum totius Synodi definitione confundendæ ſunt. An & illam Epiſcoporum rationem pro Paſchate die Dominico celebrando adductam pro decreto Synodali agnoſcet Langius, qua inter

æ diei Dominici benedictiones etiam hanc collocant, *quod in illo de terra Ægypti, velut de tenebris peccatorum, quaſi per fontem baptiſmi, per mare rubrum populus fuiſſet liberatus?* Sed unde habent Patres Synodici, quod id die Solis contigerit? Ipſe Langius iis contradicit *p.* 264. dum *populum ex Ægypti ſervitute feria ſexta egreſſum eſſe* e Seder Olam oſtendat. Nec etiam percipio, quid ſibi velit illa eorundem ratio, qua quartam diei Dominici benedictionem conſtituunt illam, qua Moſes mandat ad populum: *ſit vobis obſervatus dies primus & noviſſimus.* Quid hoc ſit, aut unde petitum, neſcire me profiteor. Alia æque incerta omitto. Exiſtimaverit itaque hoc Theophilus: non tamen ſequitur, eum cum universa Synodo id exiſtimaſſe, quod Langius pronunciat *p.* 383. V. Si Theophili ſolius hæc aſſertio fuit, quod Chriſtus XI. Kal. Apriles paſſus ſit, & VIII. Kal. ſurrexit, uti omnino videtur; quis ille quæſo eſt, ut toti orthodoxæ antiquitati, & univerſæ Patrum nubi, obloquatur? Obſcurus is Pater eſt, nulloque ad poſteritatem transmiſſo ingenii aut eruditionis monumento clarus. Hieronymus *in Catalogo Script. Eccleſ. c.* 43. ejus mentionem faciens, nihil ab ipſo ſcriptum refert, præter Epiſtolam Synodicam, quam, an unquam viderit aut Beda, aut ejus Scholiaſtes, Monachus ille Rameſienſis, merito dubitare licet. In *Bibliotheca Patrum* Margarini de la Bigne nihil exſtat, quod Theophilum iſtum auctorem habet. Nec Bellarminus, diligens alias Patrum ſcrutator, in libello *de Script. Eccleſ.* ejus vel verbulo meminit. Theophilus ille in eadem Synodo, referente Beda, inter alia adverſus ceteros Epiſcopos ratiocinatur, quod e menſe primo, initio menſium, vix ullus certus dies ſolennitati Paſchali aſſignari queat, *quia omnes triginta dies a Domino conſecrati ſunt.* An vero & hoc pro decreto Synodico habebit Langius? Non opinor, niſi non minus ſecum, quam cum omni veritate ac ratione, pugnare velit. Æque tamen hoc Theophilo tribuit Beda, ac illud quod ſtatim ſubjungit de paſſionis Dominicæ die, quod tanto conatu a Langio urgetur. Temere proinde aſſerit Langius *p.* 384. *antiquiſſimas Palæſtinæ Eccleſias hanc opinionem tenuiſſe, quod Chriſtus die Jovis ſepultus inſequente Solis reſurrexit.* Nam Theophili πρόβλημα hoc fuit, ſi ullius fuit, non Synodi aut Eccleſiarum Palæſtinæ, niſi omnia, quæ adduximus, nos fallant. VI. Si Theophilus hoc, quod Langius vult, aſſeruit, nempe *Chriſtum quarto ante Dominicum diem paſſum fuiſſe*, vel *quarto poſt paſſionem die reſurrexiſſe*, enormiter is erravit, & falſum dixit, quia divinis Scripturis e diametro

con-

contrarium protulit. Supra enim e Chriſti, Angeli & Apoſtolorum teſtimoniis fallere neſciis probavimus, Servatorem tertio poſt paſſionem die reſurrexiſſe, adeoque tertio ante reſurrectionem die paſſum ac ſepultum fuiſſe. Si Synodus idem credidit, quod nos nobis non perſuademus, ea quoque exorbitavit & falſa fuit. Hic enim valet illud, ſi uſquam, quod Langius ipſe *p.* 354. inculcat: *Verbum Domini veritas eſt, & omnis homo mendax.* Quis eo impudentiæ progreſſum ſe oſtendet, ut clariſſimæ ſacrarum literarum auctoritati fanaticum hominum gloſſema præferre ſuſtineat. Cedat divinæ veritati quidquid humana φαντασία comminiſcitur, nec certis incerta obſtrepant. VII. Obſervamus nondum liquido conſtare, quænam fuerit Theophili Cæſarienſis hac in parte opinio, nec ſecure adeo hanc ei ſententiam tribui poſſe, quam ipſi Langius adſcribit. Nam Beda, qui ſolus hic Langio præivit, ſibi non conſtat, nec certum propterea ipſum ea de re reddere potuit. Equidem in libro a Langio citato, nempe *de Temp. Rat. c.* 45. ita ejus opinionem refert, quod *paſſum Dominum ab XI. Kal. Apriles, qua nocte a Judæis traditus eſt, & ab VIII. Kal. April. reſurrexiſſe,* aſſeruerit. At in altero, quem nos allegavimus, libro, de Æquinoctio Vernali, aliter ipſius ſententiam exhibet, nimirum quod dixerit: *Paſſus namque Dominus ab undecimo Kalendarum Aprilium, qua nocte a Judæis traditus eſt, & ab ſeptimo Kalend. reſurrexit &c.* Vides manifeſtam diſcrepantiam. Si dixit Theophilus, quod eum Beda hic dixiſſe perhibet, *paſſum eſſe Chriſtum XI. Kalend. April. & VII. Kalend. reſurrexiſſe,* abſurdiſſimum fuit ipſius effatum, nec ipſi Langio ullo modo placere poteſt. Sic enim Chriſtum quatuor integras noctes & tres ſolidos dies naturales cum parte quarti in ſepulcro tranſegiſſe, adeoque non feria quinta ſeu die Jovis, ſed feria quarta ſeu die Mercurii mortuum eum ac ſepultum fuiſſe, ſtatuit. Nam inter undecimum Kalendas Apriles, quo juxta hæc Theophili verba mortuus eſt Chriſtus, & inter Septimum Kalend. quo reſurrexit, tot omnino, quot diximus, noctes ac dies intercedunt. Hoc autem ſi Theophilus opinatus fuit, ne hilo id Langium juvat, nec cum ipſius aſſertione convenit, ut omnibus patet. Sed dicet forte Langius, mendum eſſe in loco Bedæ a nobis producto, & pro VII. reſcribendum VIII. ut Chriſtum VIII. Kalendas Apriles reſurrexiſſe Theophilus pronunciaverit. Ita quidem librarii hic errorem agnoſcunt poſt alios Petavius *Anim. Epiph. p.* 171. & Spondanus *A. C.* 34. *n.* 45. Sed quis mihi certo perſuadebit, hunc locum eſſe corruptum, alterum autem non item? In editione Bedæ

Ba-

Baſileenſi per Joannem Hervagium A. 1563. facta, qua ego uſus ſum, numerus ille, quem vitioſum eſſe clamitant, non nota Romana, uti altero in loco, ſed plenis literis ac ſyllabis expreſſus eſt, atque ita ſcriptus: *ab ſeptimo Kalend. reſurrexit.* Typothetæ itaque error hic nullus videtur. In MS. autem codice mendam fuiſſe unde conſtat? Si enim integre per literas ſcriptus fuit numerus, vix ſphalmatis ibi ſuſpicio locum habuit: ſin vero per notam Romanam (VII) expreſſus fuit, error quidem animo præſumi poſſet; at Typographus eundem plenis literarum figuris vix repræſentaſſet, ſed illo potius modo, quo eum repererat. Verum callide fecit Langius, quod hoc ulcus non tetigerit. Eam forte ſaniem erupturam prævidit, cui ipſe mederi non valeret. Apparet enim hinc, aut Theophilum ſibi contradixiſſe, adeoque falſum fuiſſe, aut Bedam ita in hujus ſententiæ deſcriptione a ſemetipſo diſcrepare, ut quid tutius ſequaris, neſcias. Quod ſi autem omnino librarii mendum in alterutro locorum Bedæ ſtatuendum ſit, proclivius erit illud in loco a Langio allegato ſuſpicari, cum ibi notæ numerales occurrant, quas deſcribenti facilior eſt lapſus, quam ei, qui integras literas exhibet, ut notorium eſt. VIII. Si vel vitioſus ſit locus ille Bedæ, quem nos produximus, & recte ſatis ſeſe habeat ille alter, quem Langius attulit (δαψιλέστεροι enim erimus) non difficile tamen erit, ita Theophili ſententiam explicare, ut nihil adeo incommodi foveat; ſed prope a noſtra & antiqua abſit, nec Langio ullo modo faveat. Dicit Theophilus in verbis a Langio citatis: *paſſus eſt Dominus ab XI. Kal. Apriles, qua nocte a Judæis eſt traditus, &c.* Obſervetur, quod non ajat crucifixum, mortuum aut ſepultum eſſe Dominum ab XI. Kal. Apriles, ſed ſaltem *paſſum*, idque *ea nocte, qua a Judæis traditus eſt.* Intelligit autem ſine dubio initium paſſionis, quæ veſpera XI. Kal. Apriles ſecuta incepit, dum agonem in horto ſubiit, & demum captus ac ad magiſtratus abductus eſt. Indicant hoc verba: *qua nocte a Judæis eſt traditus.* Quod enim Theophilus Chriſtum crucifixum ac mortuum fuiſſe non XI. Kal. Apriles, ſed X. Kal. crediderit ac aſſeruerit, id e clariſſimo Bedæ loco in eodem libro de *Temp. Rat. c.* 65. evidenter patet, quem ſi Langius evolviſſet, melius ſibi conſuluiſſet. Ita autem habet ille: *Sexta die animalia terreſtria, & ipſum hominem formavit Adam, de cujus latere dormientis matrem omnium viventium produxit Evam, quæ nunc quantum mihi videtur eſſe credibile, decima Kalendarum Aprilium dies appellatur. Unde merito creditur, ſi non verior ſententia vincit, quod beatus Theophilus cum ceteris*

non ſolum Palæſtinæ, ſed & permultis aliarum regionum Epiſcopis, de Paſcha diſputans ſcripſit, eodem decimo Kal. April. die Dominum fuiſſe crucifixum. Decebat enim una eademque non ſolum hebdomadis, ſed & menſis die ſecundum Adam pro generis humani ſalute vivifica morte ſopitum, de productis e latere ſuo ſacramentis cœleſtibus ſponſam ſibi ſanctificare Eccleſiam, qua videlicet die primum Adam, patrem videlicet humani generis, ipſe creaverat, eique de latere coſtam tollens ædificavit mulierem, cujus adjutorio genus propagaret humanum. Ecce hic Langio ſelectiſſimum ipſius teſtem Theophilum aperte in os contradicentem! Si crucifixus eſt Chriſtus X. Kal. April. ut hic ait Theophilus, & VIII. Kal. reſurrexit, ut in verbis a Langio adductis ipſum aſſerentem vidimus, certe Chriſtus non niſi duabus noctibus, & uno die naturali integro, in ſepulcro fuit, & non quarto, ſed tertio poſt paſſionem die, e tumulo ex mente Theophili prodiit. Nam inter X. Kal. & VIII. Kal. unus ſaltem dies cum duabus noctibus intercedit. Imo ſi recte rem narrat Beda, diſerte Theophilus cum ceteris Synodi Patribus Chriſtum feria ſexta, ſeu die Veneris, crucifixum & mortuum eſſe aſſeruit, ea ſcilicet ipſa hebdomadis die, qua Adam conditus eſt, quæ omnino fuit feria ſexta. Atque ea ratione Theophilus Cæſarienſis clientem ſuum Langium non modo deſerit, ſed & cauſæ, ad cujus patrocinium advocabatur, διαῤῥήδην adverſatur, & longe veriſſimum ſimul ac vulgatiſſimum perhibet. Aut igitur Beda ſecum pugnat, adeoque fide excidit, aut ipſe Theophilus non unam opinionem amplexus, & conſequenter in aliqua e diverſis falſus eſt. Sed Bedam ſibi relinquemus. Theophilum ſibi contraria dixiſſe veriſimile non eſt. Nulla enim nos eo neceſſitas cogit, id ipſi vitii ut imputemus. Conciliandus itaque ſecum eſt, & dextra interpretatio adhibenda. Cum habeamus clarum Bedæ de ipſius nobiſcum ὁμοψηφίᾳ teſtimonium, alienam ipſi ac abſonam opinionem tribuere iniquiſſimum eſſet. Nec negare poterit Langius, idem credidiſſe ac dixiſſe Theophilum, quod nos jam cum univerſa Eccleſia tuemur, niſi Bedæ fidem prorſus convellere, ſicque ſua propria munimenta deſtruere velit. Si autem hæc genuina ipſius ſententia fuit, alia ipſius verba prima fronte diverſa ad hanc erunt menſuranda. Cum vero dicit *Chriſtum ab XI. Kalend. Apriles eſſe paſſum*, intelligit procul dubio, uti ante innuimus, paſſionis Chriſti exordium, quod ab XI. Kalend. April. dependet, ſeu a fine diei iſtius ſub noctem, quæ mox ſucceſſit, inivit, cujus complementum demum, ipſa ſcilicet crucifixio & mors, poſtridie X. Kal. April. inſecutum.

cutum eſt. Sic Bedæ *ab* idem poteſt eſſe ac *poſt*, ut ſenſus ſit, Chriſtum ſtatim poſt undecimum Kal. Apriles exactum paſſioni ſe accinxiſſe ac obtuliſſe. Quod autem reponit contra Petavium Langius de eadem vocula *ab*, quod *ea mox apud Bedam repetatur, ubi de reſurrectione Chriſti loquitur, ac ibi tali in ſenſu accipi nequeat:* ad illud forte reſponderi poterit, quod imperiti librarii culpa factum ſit, ut dum priori numero (XI) præfixam videret hanc particulam *ab*, eandem quoque ad ſequentem notam numeralem (VIII) de ſuo adjecerit, parem utrimque rationem eſſe arbitratus. Atque ſic vera lectio loci hæc eſſet, expuncto poſteriori *ab: Paſſus eſt Dominus ab XI. Kal. Aprilis, & VIII. Kal. Apr. reſurrexit.* Nihil autem ἄτοπον ſenſit aut dixit Theophilus, ſi ejus enunciatio hoc modo explicetur. Quod ſi Langio ad palatum non ſit, doceat me ipſe, quomodo Theophilum cum ſemetipſo conciliandum eſſe exiſtimet, niſi Bedæ fidem derogare velit, quod per me ſane licet. Idem enim mihi jus concedet, ut ejuſdem auctoritatem ab ipſo productam ſpernam, quo is verbis ejus a me allegatis minus pretii ſtatuet. Præſertim cum clariſſime his indicet, eam fuiſſe Theophili Cæſarienſis de die paſſionis Chriſti ſententiam, quod eum decimum Kal. Apriles & feriam ſextam exſtitiſſe putaverit. Scholiaſtes Bedæ, Monachus Rameſienſis, Theophili mentem e verbis Bedæ non percepit; ſed paſſionis initium, quod ille in animo habuit, cum ipſa crucifixione ac morte confudit, ac abſurdum inde ſenſum collegit. Plures autem doctiſſimi viri ita Epiſcopi iſtius Cæſarienſis verba acceperunt, ut iis Chriſtum XXIII. Martii mortuum, ac XXV. Martii reſuſcitatum, aſſeruiſſe ipſum cenſuerint. Sic Tirinus *in Chron. Sac. c.* 47. Petavius in *Rat. Temp. P.* 2. *lib.* 4. *c.* 4. & *in Anim. Epiph. p.* 171. Spondanus *ad A. C.* 34. *n.* 45. & alii. Fallor, an & Langius incautus ſe iſtis caſſibus implicuit? dum ajat *p.* 383. *Theophilum Martii XXIII. ideo terminum Paſchalem eſſe voluiſſe, quod iſto die Chriſtus paſſus ſit.* Infero ego, ſi Theophilus Chriſtum XXIII. Martii paſſum eſſe judicavit, utique X. Kal. Apriles, non XI, paſſioni σωτηρίῳ aſſignavit. Nam XXIII. dies Martii eſt ipſe X. Kal. Apriles, & eo anno fuit feria ſexta, cum VIII. Kal. April. quos ille reſuſcitatum Dominum credidit, fuerit feria prima, ſeu dies Solis, de quo nemo dubitaverit. Elabendi rimam nullam hic reperiet Langius, niſi preli errorem accuſet. Sed nos latius hic excurrimus. Satis ſuperque probatum eſſe opinamur, Theophili hujus ſententiam inepte a Langio ad partes vocari. Potuiſſemus ſimpliciter tum Synodi, tum Theophili, auctoritatem rejicere, il-

lis, quas ſat prægnantes attulimus, rationibus inducti, ſicque tota res ſufficienter expedita fuiſſet. Ea tamen fuſius attexere haut piguit, quæ non modo incertum ac lubricum, ſed & vanum ac frivolum eſſe illud, quod hic quæſivit, præſidium oſtenderent. Perſuadeat iis Langius, qui cerebrum in calcaneo gerunt, ſe non vulgare hic antiquitatis mantelum inveniſſe. Nos profecto

Non obtuſa adeo geſtamus pectora Cimbri.

Verum alterum jam ejus teſtem Chryſoſtomum examinemus. Hunc producit *p.* 384. dum ait: *Tres quoque dies in ſepulcro manſiſſe Chryſoſtomus aſſerit, ſicut ex iis verbis, quæ antea citavimus, liquet.* Quænam autem ſunt iſta verba? Nulla reperio præter ea, quæ paulo ante *p.* 382. allegaverat, hunc in modum concepta: οὐ γὰρ εἶπεν ἐν τῇ γῇ, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, ἵνα καὶ τὸν τάφον δηλώσῃ, καὶ μηδεὶς δόκησιν ὑποπτεύσῃ. καὶ τρεῖς δὲ ἡμέρας διὰ τοῦτο συνεχώρησεν, ἵνα πιστευθῇ ὅτι ἀπέθανεν. οὐ γὰρ τῷ σταυρῷ αὐτῷ μόνον βεβαιοῦται, καὶ τῇ πάντων ὄψει, ἀλλὰ καὶ τῷ χρόνῳ τῶν ἡμερῶν. Quis ex his τοῦ Χρυσορρήμονος verbis illud vel ulla veri ſpecie exſculperet, quod Langius exprimere conatur? Qua felicitate ac dexteritate ante Ignatium ac Hieronymum allegavit, uti *cap. III.* vidimus, eadem hic Chryſoſtomum ad partes vocat. Per DEUM te, Langi, immortalem obteſtor, ut oſtendas, quis vel unicus orationis Chryſoſtomianæ apex id indigitet, quod tantum is moræ Chriſti in ſepulcro ſpatium attribuerit, quantum tu fingis. Ne per ſomnium quidem id diſertiſſimo Patri in mentem venit. Adivi ipſum non ſine ſollicitudine, rogavi ſententiam: ſed nihil plane in tui favorem pronunciavit. In eo, quem allegas, loco, nempe *Homil. XLIV. in Matthæum*, contra inſanos Marcionis aſſeclas diſputat, & totus in eo occupatur, ut oſtendat Chriſtum revera, & non apparenter ſaltem, ut ille impie fingebat, mortuum ac ſepultum fuiſſe. Quæ hanc ipſius ῥῆσιν ſtatim ſequuntur, id evidenter docent. Subjungit enim: εἰπὲ γάρ μοι, φαντασίᾳ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους, ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις τοῦτο εἰπεῖν. οὐκ οὖν οὐδὲ ὁ Χριστὸς ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς. οὐ γὰρ δήπου ὁ μὲν τύπος ἐν ἀληθείᾳ, ἡ δὲ ἀλήθεια ἐν φαντασίᾳ. *Dic mihi, quæſo, fictone ſermone putas in ventre ceti Jonam fuiſſe? nec potes id quidem dicere: quare nec Chriſtum in corde terræ fuiſſe negandum tibi eſt. Non enim fieri poteſt, ut veritatis figura procul a figmento ſit, veritas autem falſa imagine involvatur.* Mox addit: ὅθεν δῆλον, ὅτι τέκνα τοῦ Διαβόλου εἰσὶν οἱ τὰ Μαρκίωνος νοσοῦντες, ταῦτα ἐξαλείφοντες, ἅπερ ὥστε μὴ ἀφανισθῆναι μυρία ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, καὶ ὥστε ἀφανισθῆναι

ὄϑῆναι μυρία ἐσπούδασεν ὁ Διάβολ☉. τὸν ςαυρὸν λέγω καὶ τὸ πάϑ☉. Unde patet, Diaboli diſcipulos eſſe omnes, qui Marcionis morbo laborant, cum hac non credant, quæ ne oblivioni traderentur, mille ſacramentis effectum a Chriſto eſt, & quæ maxime Diabolus delere oblivione conatur, crucem dico & paſſionem. Ad hunc itaque ſcopum ea etiam verba collimant, quæ a Langio citantur, & Aniano interprete ita Latine ſonant: *Non enim, ait, in terra, ſed in corde terræ, ut & ſepulcrum denotet, & nemo apparentiam fuiſſe ſuſpicetur. Tribus autem diebus mortuus eſſe voluit, ut nemo mortuum eſſe ambigeret. Non enim cruce ſolum, & viſu omnium qui tunc aderant, verum etiam dierum numero mortem confirmat.* Quis non videt, quo tendat oratio τ͂ παγχρύσȣ ςόματ☉? Mortem Chriſti & ſepulturam veram ac realem fuiſſe, non apparentem aut imaginariam, omni conatu probat. Ut autem omnem φαντασίας ſuſpicionem amoveat, verba Chriſti urget, quæ triduanam ejus in ſepulcro moram indicant. Dicit, quod Chriſtus hac fini τρεῖς ἡμέρας συνεχώρησε, *ut crederetur vere mortuus.* Non diſputabo an verbum συγχωρεῖν, quo utitur Chryſoſtomus, eum præciſe ſenſum habeat, quem Langius inde exprimit, nempe ut *manſionem in ſepulcro* deſignet. Generalior certe eſt ejus ſignificatio, quam ut adeo reſtringi queat. Veluti enim laxe alias quamvis *conceſſionem* notat, ita hic convenienter reddi poſſet: *tres dies conceſſit, ut crederetur vere exſpiraſſe.* Verum cum in ſenſu non magna diſparitas emergat, de verbis non litigabimus. Id diſcere cuperem, quæ Logica hanc conſequentiam Langio monſtraverit: *Chryſoſtomus tres dies in ſepulcro manſiſſe Chriſtum aſſerit*, Erg. tres dies naturales ſingillatim & tres noctes ſingillatim ipſius moræ in corde terræ tribuit. Aut plane ἀπαιδεύτως locum hunc allegavit, aut talem inde concluſionem elicere debuit. Sed a beatiſſimi Doctoris mente alieniſſimum id fuit. Dicit is *Chriſtum tribus diebus mortuum eſſe voluiſſe*, & quidem veriſſime, cum tribus diebus civilibus, ſeu tribus νυχθημέροις, omnino in morte Servator manſerit, ut *Cap. IV.* probatum dedimus. Trium noctium nullo apice meminit ὁ Χρυσοῤῥήμων. Imo luculenter oſtendit, quid per Chriſti τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας *Matth. XII*, 40. intelligendum ſit, nempe tres dies ἁπλῶς, ſeu triduum civile, vel τρία ἡμερονύκτια. Minus dicit quoad externam verborum ſpeciem, quam ipſe Chriſtus dixerat: & Langius tamen ejus orationem tanquam ἐμφατικωτέραν ad Chriſti verba clarius explicanda adhiberi poſſe putavit. Nihil ulterius indicat, quam ipſe Chriſtus *Joh. II*, 19. aſſeruerat, ſe nimirum templum corporis ſui ἐν τρισὶν ἡμέραις reſuſcitaturum.

Hinc addit, *Chriſtum dierum numero mortem confirmaſſe.* Nempe tres illi dies civiles, quorum unum integrum, duorum partes, in tumulo tranſegit, ipſum vere mortuum fuiſſe contra Marcionem declarant. Si quid Langio conſonum dixiſſet Chryſoſtomus, non tres dies abſolute nominaſſet, ſed vel totidem noctes adjeciſſet, vel aliam notam διακριτικὴν appoſuiſſet, qua dies naturales, non civiles, deſignarentur. Sed nihil tale in facundiſſimi Patris ῥήσει occurrit. Cur ne verbulo id probare conatus eſt Langius, Chryſoſtomum tres dies naturales a noctibus diſtinctos intendiſſe? an ſtipites & fungos nos eſſe credidit, quibus, quidquid ipſe ſomniaret, nullo negotio perſuaderi poſſet? Sed vidit ſine dubio ipſe, niſi nihil plane vidit, nullis id fidiculis Chryſoſtomo exprimi poſſe. Voluit nihilominus aliquid proferre, licet futile, ne nihil protuliſſe videretur. Tres illos dies, quos morti Chriſti tribuit doctiſſimus Pater, nempe civiles ſeu artificiales, in mora Servatoris tumulo clauſi ſupra evidenter demonſtravimus. Jamque Langio gratias agimus, quod tam nobis per omnia faventem ac exacte conſentientem Chryſoſtomi interpretationem ſuppeditaverit. Nihil enim afferri poterat, quod melius nobiſcum conveniret. Miror autem Langium non & Epiphanii dextram prenſaſſe, ejuſque ſuffragium imploraſſe, cum is non minus, quam Chryſoſtomus, tres dies in ſepulcro manſiſſe Chriſtum aſſerat. Nam *Hær. XLII. n. 74.* ſepulturam Chriſti τοῦ σώματος τὴν τριήμερον θέσιν vocat, & *n.* 76. Servatorem τριήμερον μεταξὺ νεκρῶν γεγενῆσθαι addit. Idem in Ἀνακεφαλ. *T. II. l. 3. n. 9.* corporis Chriſti ἀψύχου μείναντος τὸ τριήμερον ἄπνου τε καὶ ἀκινήτου mentionem facit, & ſæpe Chriſtum ἀνίστασθαι τριήμερον aſſerit. Plus certe non dixit Chryſoſtomus, quando Servatorem τρεῖς ἡμέρας συγχωρῆσαι ait, quam Epiphanius, dum triduanam corporis ipſius exanimis in ſepulcro inter mortuos moram toties inculcat. Uterque autem triduum civile, ſeu tria νυχθήμερα, eaque non ſolida & integra, manifeſte intelligit. Non enim ita inſanivit Epiphanius, ut quia Chriſtum τριήμερον in ſepulcro jacuiſſe dixerat, ideo tribus diebus naturalibus & tribus noctibus ibi delituiſſe eum crediderit. Exiſtimavit enim extra controverſiam Cyprius ille Pater, & quidem veriſſime, Chriſtum feria ſexta ſeu die Veneris crucifixum ac ſepultum fuiſſe, & feria prima ſeu die Solis reſuſcitatum, ut ſuo loco oſtendemus. Quod ipſe Langius quoque non negat *p.* 384. dum *Epiphanium communem aliis errorem* (Langius, veram veteremque ſententiam *errorem* appellans, ignoſcat nobis, ſi ejus falſam novamque opinionem pro delirio habeamus) *ſecutum eſſe, & Chriſtum feria*

VI.

VI. paſſum dixiſſe, pronunciat. Idem de Chryſoſtomo etiam demonſtrabimus, quod is antiquæ ac communi ſententiæ, non minus quam Epiphanius, adhæſerit. Manifeſtum ſimul evadet, quanta Aureo Ori per Langium fiat injuria, dum invitus ille & obtorto quaſi collo in perverſæ opinionis conſortium rapiatur. Paucula ſaltem ipſius documenta luſtremus. Unum antea *cap. IV. ex Homil. XC. in Matth.* adduximus, ubi Chriſtum celerius, quam promiſerat, ſurrexiſſe aſſeruit. In eadem Homilia mox ab initio verba Chriſti ad Jonæ typum ſpectantia ita accipit, ac ſi eadem eſſent cum aliis illis, ubi μετὰ τρεῖς ἡμέρας omiſſa noctium mentione dicitur: ἄξιον δὲ κἀκεῖνο ζητῆσαι, πῶς εἶπεν, ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαι; οὐ γὰρ εὕροι τίς ἂν οὕτω σαφῶς εἰρημένον, ἀλλ' ἢ τὸ τοῦ Ἰωνᾶ παράδειγμα. At quomodo ea verba μετὰ τρεῖς ἡμέρας *Marc. VIII*, 31. intelligenda ſint, ſupra abunde eſt declaratum. In *Sermone LXXXII. in Matth. XXVI.* ſtatim a principio diem illum, quo Diſcipuli acceſſere Chriſtum, quærentes ubi Paſcha ſibi parari vellet, quem Euangeliſta (*commate 17.*) *primum Azymorum* vocat, Chryſoſtomus *quintum Sabbati* appellat: τῇ γὰρ πέμπτῃ τοῦ σαββάτου προσῆλθον. καὶ ταύτην ὁ μὲν τὴν πρὸ τῶν ἀζύμων καλεῖ, τὸν καιρὸν λέγων καθ' ὃν προσῆλθον. Ecce feriam quintam ſeptimanæ fuiſſe dicit eam, qua Diſcipuli Chriſtum de præparando Paſchate interrogarunt. Inter omnes autem conſtat, eo die hoc geſtum fuiſſe, qui diem paſſionis Chriſti proxime præceſſit. Probat hoc manifeſta Euangelicæ narrationis ſeries, nec ipſe id Langius inficiari poterit. Si ergo feria diem σταυρώσιμον antegreſſa Chryſoſtomo fuit ἡ πέμπτη τοῦ σαββάτου, i. e. *feria hebdomadis quinta*, Erg. eidem neceſſario feria proxime ſecuta, qua crucifixus eſt Dominus, feria ſexta judicata fuit, ſeu dies Veneris, quod Langio aperte contrariatur. Inter *Homilias* ejuſdem *T. 5. Edit. Savil.* una exſtat, cujus titulus eſt: *In proditionem Judæ, item in Paſcha traditionem myſteriorum, nec non de accepta injuria oblivione*, τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ, i. e. *ſancta & magna feria quinta*. Proditionem Judæ Paſchatiſque Dominici mactationem pridie quam Chriſtus crucem adſcenderet, contigiſſe, nemo negaverit, niſi qui Euangeliſtis fidem derogare non erubuerit. Si autem hæc in feria hebdomadis quinta collocavit Chryſoſtomus, paſſionem poſtridie inſecutam in feria ſexta inevitabili neceſſitate ponere debuit, niſi duorum dierum geſta in unum compingere voluerit, quod ſine abſurditate ne cogitari quidem poteſt. Omnes proinde vident, quam belle Chryſoſtomo cum Langio conveniat. Chryſoſtomus Servatorem feria ſexta mortuum ac crucifixum eſſe cen-

cenſuit, Langius id præcedente quinta accidiſſe pertendit. Gratuletur jam ſibi Langius de inſigni hic reperto patrono, credantque id illi, qui τῇ ἀμετρίᾳ τῆς ἀνθολκῆς ſunt ſiderati. Solum ipſum modo ſecum ſpatiari cernimus, tam duce qui præeat, quam milite, qui ſigna ſequatur, deſtitutum. Qui Scripturam & veritatem dereliquit, hunc Patres univerſi merito deſerunt. Nuda qui claudat latera, neminem uſquam, niſi multum fallor, conſequetur.

CAPUT VI.

Argumenta e Scriptura pro antiqua veraque ſententia firmanda afferuntur. I. E locis, ubi tertio die *Chriſtus ſurrexiſſe perhibetur. II. E nomine* Paraſceves *diei Paſſionis tributo. Ejus propria ſignificatio oſtenditur. Item ex appellatione* προσαββάτου *Marc. XV,* 42. *qua & explicatur. III. Quia Paſcha eo anno in Sabbatum incidiſſe memoratur.* Sabbati *notio quid primario deſignet? Locus Johan. XIX,* 31. *exponitur.* Μεγάλη ἡμέρα *quid? IV. E verbis Lucæ XXIII,* 56. *Unicum Sabbatum Chriſtus in tumulo, & mulieres in otio exegerunt. Locutio* διαγενομένου τοῦ σαββάτου *apud Marcum declaratur, ut & alia apud Matthæum* ὀψὲ σαββάτων. *V. E duorum Diſcipulorum verbis Luc. XXIV,* 21. *quorum vis exprimitur. VI. E characteriſmo diei* Pentecoſtes. *Miſſio Spiritus S. die Dominico facta, nec non ipſo Pentecoſtali feſto.* Lud. Capelli *opinio refellitur. Item* Langii *de ſolennitate Karæorum. Epocha Pentecoſtalis explicatur & applicatur. Quale e calculo ſubſidium petatur? Cur Chriſtus alio die, quam Judæi, Paſcha comederit? &c.*

Rationes Langii, quas pro novo dogmate ſtatuminando adducere potuit, ſatis luſtravimus, ac dilutas remiſimus. Scripturam ab inepta ejus allegatione vindicavimus. Perſonatis ipſius teſtibus larvam quoque detraximus. Nihil omiſimus, quod vel tenuiſſimam morbidæ fronti ceruſſam inducere poſſet. Illud jam ſupereſt, ut antiquam ac veriſſimam totius Chriſtianæ plebis ſententiam iis argumentis firmemus, quorum robore ſepta, immota ac inviolabilis perſiſtat. Equidem nulla nobis neceſſitas imponere videtur, novis id probationibus ut communiamus, quod vetuſtiſſima poſſeſſio, & tot ſeculorum præſcriptio, extra omnem fere dubitationis aleam conſtituit. Facile ſufficere poterat, cauſas pro innovatione

vatione allatas rejeciſſe, & vanitatis coarguiſſe, ut novitas his fulcris ſpoliata ſponte corrueret. Verum quo & Langio ſatisfaciamus, & æquo ac cordato lectori omnem ſcrupulum eximamus, ſelectiora momenta proponemus, quæ communem eam de die paſſionis Chriſti aſſertionem non *ſola conſuetudine firmatam* fuiſſe, uti Langius cavillatur, aut in *nudis ac vanis multorum opinionibus* præſidium habuiſſe; ſed manifeſta SS. literarum veritate nixam fuiſſe, ad oculum oſtendent. Falſitatis ſimul convincemus illud Langii effatum *p.* 354. *neque enim vel Scripturis vel conſentiente Patrum auctoritate dogma hoc Scripturis plane adverſum firmatur*. Contrarium enim evidenter pateſcet, tum e clariſſimis ſacri Codicis documentis, ac rationibus, tum e certa Chriſti in ultima hebdomade σαυ-ρωσίμω, actorum ac geſtorum ſerie atque ἀκολυθίᾳ, in Hiſtoria Evangelica accurrate conſignata, tum denique e totius antiquitatis, & veterum Eccleſiæ luminum unanimi conſenſu, quibus argumentis qui refragari voluerit, cum humanitate ac Chriſtiana pietate pudorem exuiſſe cenſendus eſt. Brevitati autem, quoad fieri poteſt, ſummæ operam dabimus, ne in nimiam molem hæ pagellæ excreſcant. E Scriptura primum rationes depromturis, initio ipſius Chriſti, Angeli ac Apoſtolorum teſtimonia probationem omni exceptione majorem ſubminiſtrant. Ea ſupra *Cap. IV.* urſimus, loca manifeſta indicavimus, nervumque eorundem non obſcure repræſentavimus. Quæ ibi diximus, hic otioſe non repetemus. Nemini dubium eſſe poterit, quin ſi Dominus *tertio* poſt paſſionem *die* reſurrexit, quod ἀναντίλεκτοι iſti teſtes perhibuerunt, veritati divinæ palam repugnet, quicunque *quarto* demum poſt mortem toleratam *die* Servatorem reſuſcitatum aſſerat. Neque enim ſimul conſiſtere poſſunt hæc enunciata, *Chriſtus tertio poſt paſſionem die reſurrexit*, & *Chriſtus quarto poſtquam mortuus fuerat die in vitam rediit.* Prius rotundis verbis affirmarunt Servator, Angelus & Apoſtoli. Poſterius Theophilo Cæſarienſi tribuit Langius, ipſeque probat ac tuetur, uti antea oſtendimus *p.* 58. Aut igitur illi fefellerunt & falſi ſunt, aut hic. De illis id fingere impium ac blaſphemum eſt. Ergo de hoc id ut ſtatuamus, neceſſarium apparet. Hic fateor me illam in Langiano dogmate periculoſam abſurditatem deprehendere, quam initio, cum ejus conſiderationem aggreſſus ſum, non animadverti. Non enim putaram, eo temeritatis progreſſurum fuiſſe Langium, ut contra claram Scripturæ literam *quarto* demum *die* poſt guſtatam pro nobis mortem reſurrexiſſe Servatorem aſſeveraret. At diſerte ipſum IV. dies a paſſione ad reſurrectionem numera-

re loc. cit. indicavimus. Num autem hic id præſtet, quod *p.* 355. pollicitus fuerat, nempe *primam ſibi curam fore, ut ſententia ſua verbis Scripturæ ſimpliciter, hoc eſt juxta verba ipſa & alias Scripturas explicatis, conveniat*, judicent omnes, qui communi ſenſu gaudent. Qui hic ſententiam ipſius verbis Scripturæ non modo non convenire, ſed & aperte reluctari, non videt, in meridie cæcutit. Inſignis ea Langii ἀβλεψία eſt, (ut mitiſſime dicam) quæ, qua ratione purgari queat, haut video,

Non mare ſi totum velit eluere omnibus undis.

Alterum argumentum e charactere diei ςαυρωσίμυ Chriſti deſumimus, quem Marcus *c. XV*, 42. Lucas *c. XXIII*, 54. & Johannes *XIX*. 31. exhibent. Quod in Paraſceve Paſchatis paſſus ſit Dominus, & ex Euangelica Hiſtoria certum eſt, & ab ipſo Langio ſatis oſtenſum. Baronium, Toſtatum, Toletum, Barradium, Broughtonum & Cloppenburgium non moramur, qui in ipſo Paſchate Judaico crucifixum eſſe Dominum exiſtimarunt. Vanam autem eſſe eorum opinionem, bene poſt multos alios probavit Langius *lib. II. P.* 2. *c.* 5. & 6. Verum in quam hebdomadis diem Paſcha Judæorum anno paſſi Servatoris inciderit, inter nos & Langium non convenit. In feria ſexta illud collocat Langius *p.* 431. & in Sabbatum id incidiſſe præfracte negat *l.* 1. *p.* 114. Sicque Paraſceven Paſchatis, qua crucifixus eſt Dominus, feriam quintam ſeu diem Jovis fuiſſe contendit. Nos ex adverſo aſſerimus non feriam ſextam, ſed ſeptimam ſeu Sabbatum eo anno Paſcha fuiſſe, & Paraſceven ejus in diem Veneris, non Jovis, incidiſſe. Hoc ubi probatum dederimus, certo ſimul Chriſtum feria ſexta ſeu die Veneris paſſum eſſe obtinebimus, quod Langius invita veritate negat. Ita igitur procedimus. D. Johannes *c. XIX*, 31. diem, quo crucifixus eſt Servator, παρασκευὴν vocat abſolute, quem ante *commate* 14. cum προσθέσει quadam παρασκευὴν τῦ Πάσχα appellaverat. Nemo autem neſcit παρασκευὴν nominari diem illum, qui proxime præcedit diem quemlibet feſtum. Cum vero Sabbatum feſtus dies erat apud Judæos hebdomadatim recurrens, ſuam illud quoque παρασκευὴν habebat. Unicuique enim יום טוב *diei bono* (ſic feſtum vocant Ebræi) ſua attribuebatur veſpera προεόρτιος, parandis rebus ad feſtum neceſſariis deſtinata. Hinc in Talmud, Jad Rabbi Majemonidis, Juchaſin, aliiſque Rabbinicis ſcriptis frequenter leges ערב יום טוב *Paraſceven diei boni* ſeu *feſti*, ערב ראש השנה *paraſceven capitis anni* ſive *Kalendarum novarum*, ערב עצרת *paraſceven Pentecoſtes*, ערב פסח *paraſceven Paſchatis &c.* Vide Caſaub. *Exerc. XVI. n.* 17. Quæritur autem, quid hic apud Johannem

nem & ceteros Euangeliſtas per παρασκευὴν denotetur, an Paſchatis ſaltem, an vero & Sabbati ordinarii ſeu hebdomadarii Paraſceve, quæ ſemper nobis dies Veneris exiſtit? Langius ſine dubio, ut ſcenæ ſuæ ſerviat, dicet Paſchatis tantum Paraſceven deſignari, ne ſi Sabbati intelligatur, quæ feria ſexta eſt, cauſa ipſe cadat. Sed luculenter ego oſtendam, diem ab Euangeliſtis παρασκευῆς vocamine indigitatum, & morte Domini nobilitatum, tam Sabbati hebdomadalis, quam feſti Paſchatis, Paraſceven eo anno fuiſſe, & cum noſtra die Veneris coincidiſſe. Illud enim hic omnino obſervandum, quod quanquam παρασκευὴ latioris ſignificationis vocabulum ſit, quam ut ſolum iſtum ſeptimanæ diem, qui Sabbatum præcedit, deſignet, cum & alterius cujuslibet ἀπεράκλε diei pridianam lucem ſignificet: interim cum ἁπλῶς & ſine additamento ponitur παρασκευὴ, ſolum illum diem, qui Sabbatum proxime antegreditur, nempe feriam ſextam, repræſentet, & alias ubi alterius feſti annui Paraſceve notatur, ſemper ab illo feſto ſuo cognomentum ſortiatur, ut vel παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, vel τῆς Πεντηκοστῆς, vel alterius ſolennitatis Paraſceve dicatur. Vid. Scalig. *Proleg. Oper. de Emend. Temp.* Ita apud Johannem *v.* 14. παρασκευὴ τοῦ Πάσχα omnino Paſchatis προεόρτιον deſignat, quia notam ſuam διακριτικὴν adjectam habet. At cum *v.* 31. ſimpliciter & abſolute παρασκευὴ dicitur, *Sabbati Paraſceve* extra omne dubium intelligitur, de quo non dubitare ſinit quemquam illud, quod additur, ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου: quod mox ulterius conſiderabimus. Clare autem eodem modo Lucas *cap. XXIII*, 54. ait: ἡμέρα ἦν παρασκευὴ καὶ σάββατον ἐπέφωσκε. Notanter dicit diem illam fuiſſe *Paraſceven*, ſeu hanc fuiſſe iſtius diei nomenclaturam, quod *Paraſceve* appellaretur. Rectius enim vertas, *dies erat Paraſceve*, in primo caſu, quomodo Syrus id per appoſitionem reddit יומא ערובתא, item Arabs גמעה ים, & probant Lud. de Dieu & Grotius, quam *Paraſceves* in ſecundo caſu cum Vulgato & Beza. Innuit Lucas, fuiſſe eam ſeptimanæ feriam, quæ παρασκευὴ Helleniſtis vocabatur, nempe ſextam, quam σάββατον ἐπιφῶσκον, i. e. *Sabbatum hebdomadale illuceſcens* ſtatim excepit. Si magis Paraſceve Paſchatis, quam Sabbati, intelligeretur, non diceretur σάββατον ἐπέφωσκε, ſed πρώτη Ἀζύμων ἐπέφωσκε, uti omnibus patet. Appoſite Lutherus: es war der Rüſtag und der Sabbath brach an; & Diodati: *quel giorno era la Preparation è l Sabbato ſopraſtaua.* Sic in eadem ſignificatione *Matth. XXVII*, 62. παρασκευὴ abſolute ſumitur, dieque, qua poſt interfectum Chriſtum congregati ſunt Pontifices &

Phariſæi, ita deſcribitur, quod fuerit ἡ ἐπαύριον, ἥτις ἐςὶ μετὰ τὴν παρασκευὴν, i. e. feria ſeptima Paraſceven, ceu ſextam, proxime ſecuta. Omnium autem luculentiſſime rem explicat Marcus *cap. XV*, 42. dum non modo παρασκευὴν ſimpliciter memorat, ſed & addit majoris lucis cauſa ὅ ἐςι προσάββατον quod eſt pridie Sabbati. Nihil clarius pro noſtra ſententia dici poterat. Non dicit ſaltem diem eum fuiſſe *Paraſceven*, quod nomen pro Paſchatis Paraſceve forte quis capere poſſet; ſed & idem per προσάββατον interpretatur. Παρασκευὴ quaſi genus eſt, cujus ſpecies ſunt προεόρτιον & προσάββατον. Illud diem quodlibet feſtum immediate præcedentem notat: hoc autem, nempe προσάββατον, nihil uſquam aliud deſignat, quam feriam ante Sabbatum hebdomadale proximam, nempe ſextam. Ita Helleniſtiee hæc notio uſurpatur *Judith VIII*, 6. ubi Judith per omnes viduitatis ſuæ dies jejunaſſe dicitur χωρὶς προσαββάτων καὶ σαββάτων &c. Vides προσάββατα cum Sabbatis conjungi, tanquam dies hæc antecedentes. Sicut enim σάββατον non niſi in primo ac proprio ſui uſu (quem ipſe Langius monſtrat *p.* 375.) hic ſumi poteſt, cum contradiſtinguatur aliis ἑορταῖς καὶ χαρμοσυναῖς οἴκου Ἰσραὴλ *feſtis & ſolennitatibus domus Iſrael*, adeoque *Sabbatum hebdomadale* unice deſignat, ita & προσάββατον ejuſdem Paraſceven tantum *h. l.* vi relatorum ſignificat. Sic & Epiphanius *in Expoſ. Fid. Cath. n.* 22. προσάββατον ſimpliciter pro feria ſexta adhibet. Memorat ibi συνάξεις τετράδων καὶ προσαββάτων *conventus quartarum & ſextarum feriarum*, item νηστείαν τετράδος καὶ προσαββάτου *jejunium quarta & ſexta feria*. Addit non licere jejunare die Epiphaniorum, κᾂν τε περιτύχῃ τέτρας ἢ προσάββατον, *tametſi in quartam vel ſextam feriam inciderit*. Mox quorundam inſtitutum refert, qui τὴν μετὰ τὴν πέμπτην ἀγρυπνοῦσιν ἐπιφώσκουσαν εἰς τὸ προσάββατον, *ea nocte pervigilant, quæ feriam quintam ſequitur, & in ſextam feriam deſinit*. Idem apud alios Græcos Patres frequenter deprehendes. Hic itaque penes Marcum προσάββατον omnino feriam ſextam notat. Accidit enim Paraſcevæ illi, qua paſſus eſt Dominus, ut tum ex conſuetudine eſſet προσάββατον, i. e. παρασκευὴ τοῦ σαββάτου, tum caſu προεόρτιον, i. e. παρασκευὴ τοῦ πάσχα. Syrus apposite reddit: קרם שבתא רמשא רעֲרובתא ראיתיה *veſpera paraſceves, quæ eſt ante Sabbatum*; Lutherus: Der Rüſttag/ welcher iſt der Vor-Sabbath. Diodati: *la Preparatione, cioe l' Antiſabato*; Beza: *Paraſceve, hoc eſt, ante Sabbatum*. Apertiſſime autem Arabs feriam ſextam deſignat, dum יום גמעה i. e. *diem congregationis* interpretatur. Intelligit

enim

enim eum ſeptimanæ diem, quem Muhammediſtæ ita appellant, eo quod hebdomadatim in illo conveniant, & ſolenniter ad ſacra peragenda congregentur, eſtque dies Veneris, ſeu feria ſexta, quam illi obſervant, ſicut Judæi ſeptimam, Chriſtiani primam, ut & a Judæis & a Chriſtianis differant. Vide de hoc gentis iſtius inſtituto Scaligerum *Emend. Temp. lib. V. p. m.* 486. 487. Hinc in Hiſtoria Sarracenica ab Erpenio edita prælium Bedrenſe ſecundum, in quo illuſtrem Muhammed victoriam reportavit, contigiſſe dicitur לילת אלגמע *nocte congregationis*, i. e. die Veneris, cum *nox* Arabibus *diem civilem* deſignet. Nemo itaque dubitare poterit, quin dies ille, quo magnus Pan mortuus eſt, fuerit Paraſceve Sabbati (non Paſchatis tantum) adeoque feria ſexta, quæ nobis dies Veneris eſt. Sicque rectiſſime Nonnus in Paraphraſi D. Johannis metrica locum ſupra laudatum ita expreſſit:

Ἕκτη δ' ἦν ἐνέπουσι προσάββατον, ἔπλετο ἠώς

Sexta vero, quam proſabbatum vocant, dies erat.

Si autem feria ſexta paſſus & ſepultus eſt Dominus, & feria prima reſurrexit, quod nemo ſanus negaverit, ſequitur ipſum ultra duas noctes & unum diem naturalem ſolidum in ſepulcro non eſſe commoratum, quod ſimul demonſtrandum erat.

Tertium documentum e nota diei, in quem Paſcha Judæorum eo anno incidit, petimus. Langius illud in feria ſexta collocat, cum Paraſceven ejus, qua crucifixus eſt Servator, feriam quintam fuiſſe ſtatuat. Sed paratragædiat. Baronius itidem & Cloppenburgius Paſcha Judaicum pridie Sabbati fuiſſe putant, licet in eo a Langio diverſi abeant, quod in ipſo feſto Paſchatis, non in Paraſceve, paſſum Dominum aſſerant. Satis autem eos refellit Lud. Capellus in *tract. de ultimo Chriſti Paſchate &c.* Euangeliſtæ ſane in diem Sabbati incidiſſe magnum Paſchatis diem non obſcure indicant. Lucas *c. XXIII.* 54. uti ſupra vidimus, circa finem diei παρασκευῆς *Sabbatum* illuxiſſe perhibet, & commate 56. ſepulto jam Chriſto mulieres reverſas eſſe, & *Sabbati* quietem obſervaſſe commemorat. Non dubito, quin Langius hic illud effugium quæſiturus ſit, quod *Sabbati* notio non ſaltem ſeptimum hebdomadis diem, ſed & quodvis feſtum Judæorum complectatur, ut hic ideo Paſcha notare queat. Video enim ipſum *p.* 375. aſſerere, quod *præter primum illum ac proprium hujus verbi uſum, etiam reliqua Judæorum feſtivitates Sabbata vocata ſint, ut ex Lev. XXIII. patet.* Et *p.* 392. dicit: *omnes feſti dies, quibus ab opere quieſcere Judæi debebant, Sabbatum in lege vocantur.* Sed

Rr 3 non

non hac rima elabetur Langius, licet de iſta vocis amplitudine conſentientem forte reperturus ſit Scaligerum *Emend. Temp. lib. II. de Per. Jud. Alex.* & alios. Nam ſacros Ebræorum ſcriptores quod attinet, illi fere ſemper voce שבת *ſeptimum hebdomadis diem*, aut ſynecdochice *integram hebdomadam*, nec niſi rariſſime aliam *feſtivitatem* deſignant. Oſtendit hoc omnium locorum collatio, quæ pauculis ſaltem exceptis, iſtam vocabuli ſignificationem unice exhibent. Judæorum Magiſtros μεταγενεςέρες non curamus, uti nec Ethnicos ſcriptores, qui Judaicarum rerum meminerunt, quippe qui vel ob vetuſtatis defectum, vel imperitiam, ſolidum hac de re teſtimonium dare nequeunt. Aliis nominibus priſci Ebræi cetera feſta inſigniverunt, ut vel מועדים vel חגים, quod neminem fugit. Novi autem fœderis ſcriptores Græci nuſquam vocem σάββατον aliter quam pro *Sabbato Creationis*, uti ſeptimam feriam vocant Ebræi, vel pro tota ſeptimana ejuſque feriis acceperunt. Si quis ambigit, Concordantias inſpiciat. Nullo in loco vel Paſcha, vel aliud feſtum, præter hebdomadale, σάββατον appellatum reperiet. Ἑορτὴν illo in ſenſu uſurpatam deprehendet, non σάββατον. Sic ipſum hoc Paſcha Chriſti ἀναςάσιμον *Joh. XI*, 55. & *Matth. XXVI*, 5. ἑορτὴ nuncupatur. Si idem ſolum Lucas loc. cit. intendiſſet, eandem ſine dubio nomenclaturam, vel alteram magis propriam Πάσχα, retinuiſſet. Nunc cum σάββατον vocet, illud intelligit, quod ſolenni appellatione ita dicebatur. Famoſiſſima enim nominis ſignificatio hic ut alias merito retinenda eſt. Sed omnem ſcrupulum eximit Johannes *cap. XIX*, 31. cujus verba ſunt: ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνη τῦ σαββάτε. Subjectum hujus propoſitionis eſt ἡ ἡμέρα ἐκείνε τῦ σαββάτε. Nihil autem intereſt, utrum ἐκείνη cum Arabe, Vulgato, Eraſmo, Caſaubono, Diodati, Grotio, Voſſio; an vero ἐκείνε cum Syro, Luthero, Beza, Scaligero & pluribus Codd. legas. Illud omnino hic ſubjicitur, quod proprie & communiter σάββατον vocabatur, nempe feria hebdomadis ſeptima. Prædicatum, quod de illo enunciatur, eſt μεγάλη, ut hic ſenſus ſit: *dies illius Sabbati* (vel *dies illa Sabbati*, i. e. dies quæ erat Sabbatum) *erat magna*. Vid. Capelli ἐπίκρισιν ad *Cloppenburg. p.* 66. Dicitur vero ita πρὸς διαςολὴν, tanquam ſit quædam ἡμέρα σαββάτε, quæ non ſit μεγάλη. Jam nulla ratio dari poteſt, quare dies illius Sabbati ἐξαιρέτως magna appelletur, niſi quod in eundem magna Paſchatis ſolennitas inciderit. Quod Ebraice dicitur חג, id Helleniſtice μεγάλη ἡμέρα vocatur. Hinc feſtum tabernaculorum ἀντονομαςικῶς dicitur μεγάλη ἡμέρα, exemplo Judæorum & Samaritarum, qui

qui eum καθ' ἐξοχὴν חג appellant, in Oratione olim Petro tributa apud Clementem Alex. *Strom.* 6. Sic & Johannes *c. VII.* 37. ultimum σκηνοπηγίας diem τὴν μεγάλην τῆς ἑορτῆς ἡμέραν nominat. Tria enim Ebræi proprie חגים & Helleniſtæ μεγάλας ἡμέρας vocarunt, nempe feſtum Azymorum XV. Niſan cum XXI Niſan, Pentecoſten VI. Siwan & Scenopegiæ primum ac ultimum diem, uti obſervat Scaliger in *Proleg. ad Emend. Temp.* Confer Caſaub. *Exerc. XVI. n.* 18. Sabbatum præterea ante Paſcha proximum Judæis *Sabbatum magnum* appellatum fuiſſe docet Buxtorfius *in Synag. Jud. cap. XII.* Addit Grotius *Annot. ad Luc. VI*, 1. præter illud etiam duo alia σάββατα, quæ Pentecoſten & σκηνοπηγίαν proxime contingebant, μέγαλα vocata fuiſſe, qua fide nihil ad nos. Conſuli poteſt Capellus id rejiciens in Append. Ἀπικρίσεως laudatæ. Ex circumſtantiis autem hiſtoriæ Euangelicæ id certiſſimum eſt, quod nullius חג ſeu *feſti* concurſus diei Sabbati illius a Johanne memorato peculiarem ſanctitatis cultum addere potuerit, præter ſolius Paſchatis, ſeu magni primique diei Azymorum, cujus expreſſa alias in paſſionis Chriſti deſcriptione mentio occurrit. Hic cum in Sabbatum iſto anno incideret, illud præter communem dierum ſeptimorum religionem peculiariter *magnum* & ſanctum effecit. Gemina itaque Judæos religio prohibebat, ne corpora crucifixorum in lignis relinquerent, nempe & Sabbati hebdomadalis, & concurrentis magni feſti Paſchatis veneratio. Si præter Paſchatis ſolennitatem nihil hic Johannes indicaſſet, μεγάλη quidem ἡμέρα vocari potuiſſet, at ἡμέρα ἐκείνου vel ἐκείνη τοῦ σαββάτου appellata non fuiſſet. Manifeſtum proinde eſt, cum Paſcha Judæorum feria ſeptima fuerit, Paraſceven ideo, in qua mortuus eſt Servator, feriam ſextam ſeu diem Veneris exſtitiſſe, ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

Quartam rationem nobis ſuggerit locus *Lucæ XXIII*, 56. ubi dicitur, quod piæ mulieres ſepulto jam Chriſto a monumento reduces aromata ſibi comparavere, καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν. Syrus reddit: ובשבתא שלי איך דפקיד; Lutherus: Und den Sabbath über waren ſie ſtille nach dem Geſetz; Beza: & *Sabbato quidem quieverunt ſecundum præceptum*; Diodati: *e ſi riposarono il Sabato, ſecondo'l comandamento.* Cum Chriſtus feria ſexta ſeu die Veneris tumulo mandaretur a Joſepho & Nicodemo, comites ſe & ſpectatrices præbuerunt devotæ quædam feminæ, quæ ipſum e Galilæa ſecutæ fuerant *v.* 55. Condito autem jam funere, cum inſtaret veſpera Sabbati ſuccedentis, reverſæ eædem aromata coemerunt ante exordium Sabbati, & deinde ſolenni religione obſtrictæ Sab-

ba-

batum, quod ſtatim inibat, quietæ tranſegerunt. Solum Sabbatum memoratur, quo quieverunt illæ, unicus quidem dies, ſed duplice ſanctitate, Sabbati ſc. hebdomadalis & feſti Paſchatis, celebris atque illuſtris. Poſtquam vero præteriiſſet jam ille unicus Sabbati dies, & feria prima ſeu dies Solis ſuccederet, confeſtim illæ Sabbati nexu ſolutæ ad monumentum reviſendum, & pietatis officia ſepulto præſtanda, ſe accingunt, ut diſerte indicat Marcus *c. XVI*, 1. qui id factum ait διαγενομένου τοῦ σαββάτου, i. e. *exacto intercedente Sabbato*, uti Beza commodiſſime interpretatur. Tanto fere tempore quieverunt mulieres, quanto Chriſtus in ſepulcro, tanquam adjuratæ, ut quieſcere Sponſum paterentur, donec ipſe ſemet excitaret *Cant. II*, 6. Nam cum ad ſepulcrum venirent, ſponſum jam jam excitatum deprehenderunt. Sed nec ille nec illæ diutius quieverunt, quam per unum diem naturalem integrum, ſc. Sabbati, cum noctibus præcedente & ſequente, & particula pridianæ lucis poſtrema, uti e Lucæ verbis evidenter patet. Si Chriſtus juxta Langii opinionem die Jovis ſeu feria quinta paſſus ac ſepultus fuiſſet, & primus Azymorum ſeu XV. Niſan feria ſexta ſeu dies Veneris, ſecundus autem Azymorum ſive XVI. Niſan Sabbatum demum exſtitiſſet, non potuiſſet dicere Lucas, quod mulieres τὸ σάββατον quieverint. Si enim diverſus fuiſſet magnus dies Paſchatis a Sabbato hebdomadis, non minus illum κατὰ τὴν ἐντολήν, quam hoc, quietæ tranſigere debuiſſent mulieres. Cur autem non æque illud indicaſſet Lucas, atque hoc? Si feria quinta fuiſſet, cum mulieres a ſepulcro Servatoris reverterent, & duo dies ἄπρακτοι, nempe primus Azymorum & Sabbatum ordinarium, ingruiſſent, utriuſque ſane in otio a mulieribus exacti, non alterutrius tantum, mentionem Euangeliſta feciſſet. Cur enim quæſo dixiſſet illas Sabbato quieviſſe, ut non & addidiſſet, eas magno feſto Paſchatis feriatas fuiſſe, ſi alias duo diverſi dies fuiſſent, uti Langius pertendit? Si & feſtum Paſchatis σάββατον vocari potuiſſet, dixiſſet ſine omni dubio Lucas, ἡσύχασαν τὼ σαββάτω in duali numero, non τὸ σάββατον in ſingulari, ut per *duo Sabbata* ſuccedentia quieviſſe eas doceret. Alias ſingillatim dixiſſet ἡσύχασαν τὴν πρώτην τῶν Ἀζύμων καὶ τὸ σάββατον κατὰ τὴν ἐντολήν, ut duo iſta diſtincta feſta indicaret. Jam vero ita orationem temperat Lucas, ut unicum ſaltem diem feriatum fuiſſe liquido oſtendat. Id ſimul luculenter docet, unum ſolum integrum ac ſolidum diem inter ſepulturam & reſurrectionem Chriſti interceſſiſſe, uti omnibus apparet. Imo manifeſte in narratione Lucæ, a *commate* 54. *cap. XXIII.* uſque ad *cap.*

ſeq.

ſeq. XXIV. comma primum, ἡμερολόγιον tridui illius ſynecdochice accepti, quo Chriſtus in ſepulcro jacuit, continetur. Primum diem indigitant verba *v.* 54. καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευή, quæ cum ſepulturæ hiſtoria ſeorſim connectenda videntur. Secundum diem oſtendunt verba ejuſdem commatis proxima, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε, quo & pertinent verba illa *v.* 65. quæ jam explicavimus. Tertium diem, quo ſurrexit Servator, indicat phraſis *cap. XXIV,* 1. τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων, ubi particula δὲ clarum exhibet σύνδεσμον hemerologii cum verbis illis præcedentis *cap. v.* 56. καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν. Sicque tanta loci hujus Lucæ lux eſt, ut qui eam non percipit, nec ſolem in meridie ſplendentem agnoſcat. Marcus quoque loco allegato idem, quod hic Lucas innuit, deſignavit. Nam locutio ipſius διαγενομένου τοῦ σαββάτου non coincidit cum phraſi Matthæi *cap. XXVIII,* 1. ὀψὲ σαββάτων, uti Langius ſibi perſuadet *p.* 377. quaſi utraque hebdomadis exitum denotet. Matthæus quidem per σάββατα omnes *ſeptimanæ ferias* intelligit, quas tum effluxiſſe docet, cum Dominus prima novæ hebdomadis feria ſurgeret. Marcum autem, σαββάτου dum meminit, *ſeptimanam* intendiſſe nihil ſuadet, quomodo alias *Luc. XVIII,* 12. eam vocem ſumi non negamus. Omnes fere Interpretes reclamant, qui σάββατον apud Lucam quidem *ſeptimanam*, hic autem apud Marcum *Sabbatum* reddunt. Sic Beza, uti antea monuimus, hic *Sabbatum*, illic *hebdomadem* habet. Lutherus hic: Da der Sabbath vergangen war/ illic zwar in der Wochen. Diodati hic *paſſato il Sabato*, illic *due volte la ſettimana.* Sic & Caſaubonus ac Grotius, ut alios taceam. Aliud quoque eſt σάββατον Marco in ſingulari, aliud σάββατα Matthæo in plurali. Hic *feriæ hebdomadis* intelligi poſſunt, ſicut in eo, quod ſtatim ſequitur εἰς μίαν σαββάτων, quomodo id etiam recte accepit Diodati, dum *finita la ſettimana* interpretatur. Apud Marcum autem feria ſeptima ſaltem & ultima, nempe *Sabbatum* deſignatur. Et participium διαγενομένου convenientiſſime redditur *cum interceſſiſſet*, uti Grotio placet & Caſaubono *Exerc. XVI. n.* 113. & a Beza in verſione ſupra a nobis laudata expreſſum eſt. Nam διαγίνεσθαι *intercedere* notat *Act. XXV,* 13. & *XXVII,* 9. Sicque intervallum indicatur, quo Chriſtus in ſepulcro manſit, & ſenſus planiſſimus hic exiſtit, uti a Caſaubono repræſentatur: *cum inter ſepulturam corporis Chriſti, de qua proxime locutus erat Euangeliſta, & adventum mulierum ad monumentum, dies Sabbati medius interveniſſet, atque is jam eſſet exactus, &c.* Atque hac ratione Lucas & Marcus amice conſpirant, illudque ſpatium manſionis Chriſti

in ſepulcro apertiſſime definiunt, quod hactenus ab omnibus creditum fuit, & nos jam contra Langium defendimus.

Quintum probationis momentum locus *Luc. XXIV*, 21. ſponte nobis offert. Cum enim Chriſtus eodem die, cujus diluculo reſurrexerat, poſt meridiem duobus illis diſcipulis appareret, qui Hieroſolymis in vicum Emaus ibant, atque illi ea, quæ mutuis ſermonibus inter ſe agitarant, ipſi exponerent, nempe quod de Jeſu Nazareno a Pontificibus occiſo locuti fuiſſent, quem Iſraelem redempturum ſperaverant, dicunt inter alia: ἀλλάγε σὺν πᾶσι τȣτοις τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει σήμερον, ἀφ' ȣ̃ ταῦτα ἐγένετο. Beza ad verbum ita vertit: *Atqui præter hæc omnia tertium hunc diem agit hodie, ex quo hæc facta ſunt.* Commodius ſenſum expreſſit Lutherus: Und über das alles iſt heute der dritte Tag / daß ſolches geſchehen iſt. Nam activum imperſonaliter pro paſſivo poſitum eſt, uti ſæpe alias, ſenſuſque eſt: *tertius hodie dies agitur.* Vide Grotium ad *h. l.* Syrus pro numero ordinali cardinalem poſuit: הא תלתא יומין *ecce tres dies ſunt.* Sic & Diodati: *benche ſieno tre giorni.* Quod hæc apparitio Chriſti die Solis, & eadem feria prima, qua mane reſurrexerat, contigerit, manifeſtum eſt e *comm.* 13. ubi ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ hoc factum dicitur, qua reliqua præcedentia acciderant, nempe τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, quæ *comm.* 1. diſerte expreſſa fuit. Pomeridianum autem diei tempus fuiſſe, e *comm.* 29. patet, ubi Chriſtum, ſecum ut commoretur, rogantes dicunt: πρὸς ἑσπέραν ἐςὶ, καὶ κέκλικεν ἡ ἡμέρα. Dicunt vero diſcipuli *hunc diem*, quo hæc geſta ſunt, *tertium fuiſſe*, ex quo ea facta fuerant, quæ *v.* 20. commemorant, nempe quod primores ſui Jeſum εἰς κρίμα θανάτȣ tradiderant, & cruci affixerant. Si igitur hic dies Solis tertius fuit a damnatione & paſſione Jeſu Nazareni, diem Veneris omnino fuiſſe oportet, quo damnatus & crucifixus eſt. Si autem dies Jovis ille exſtitiſſet, uti Langius opinatur, mentiti eſſent hi diſcipuli, qui proximum Solis diem *tertium* ab eo dixerunt, cum *quartum* dicere debuiſſent. Sive enim νυχθήμερα, ſive dies naturales, a diſcipulis iſtis intelligi dixerit Langius, ne hilo tamen proficiet. Quartus a die Jovis Solis dies erit, quomodocunque eum accipiat. Si νυχθήμερα velit, primum erit illud, cujus diurno ſpatio circa horam ſextam crucifixus, & circa nonam mortuus eſt Servator. Secundum quod a veſpera feriam quintam ſecuta init, & cum occaſu Solis feria ſexta terminatur. Tertium e nocturno diurnoque Sabbati ſpatiis conſtat. Quartum demum fuit illud feriæ primæ, cujus diurna luce jam declinante hoc a Cleopha ejuſque comite pro-

latum

lum fuit, qui ſic falſum dixere, dum *tertium* id vocarunt, quod *quartum* revera exſtitit. Sin autem dies naturales malit, quos Solis ortus inchoat, occaſus terminat, non minus hic quartus dies e Langii hypotheſi evadet. Primus enim erit dies Jovis, cujus veſpere Chriſtus ſepultus eſt, cujus duas horas cum parte tertiæ pro uno die naturali numerandas cenſet ipſe Langius *p*. 383. Secundus eſt dies Veneris. Tertius Saturni. Sicque quartus erit ille, quo jam ad finem decurrente hæc in via Emauntica geſta ſunt. Si autem quartus fuit, utique *tertius* eſſe non potuit, quod duo illi diſcipuli perhibuere. Sed tutius teſtibus illis oculatis & auritis, præſertim de re nupertime acta pronunciantibus, quam Langio ſomnium & nænias venditanti, credimus. Nihil hic addimus, ne Soli lucem fœnerare velle videamur.

Sextum argumentum e characteriſmo diei Pentecoſtes petimus, qui eo ipſo anno, quo paſſus eſt Dominus, in feriam primam incidit, & ſolenni Spiritus Sancti miſſione nobilitatus fuit. Hinc enim evincemus, diem XVI. Niſan, ſeu ſecundum Azymorum, quo offerebatur Omer, itidem fuiſſe feriam primam, adeoque diem XV. Niſan, ſeu ipſum magnum diem Paſchatis fuiſſe Sabbatum, non feriam ſextam, uti Langius putat, & conſequenter Paraſceven Paſchatis, in qua mortuus eſt Servator, feriam ſextam exſtitiſſe. Ita autem ratiocinamur. Quod dies ille, quo Spiritus Sanctus ſuper Apoſtolos cœlitus demiſſus eſt, dies Solis ſeu feria prima fuerit, tota orthodoxa credidit antiquitas, eamque ob cauſam non alio die ejuſdem memoriam celebrandam conſtituit. Scaliger in *Proleg. ad Emend. Temp.* dicit, *Eccleſiam & omnem Chriſtianitatem ab ultima uſque antiquitate credidiſſe, illam Pentecoſten, qua Spiritus S. ſuper Apoſtolos deſcendit, fuiſſe diem Dominicam.* Idem aſſerit Card. Baronius *ad A. C.* 34. *n.* 239. *Quod ad tempus attinet*, ait, *ſeu diem, facta hac eſſe die Dominico, ſanctorum Patrum aſſertio, ſacrorum Conciliorum Canones, Eccleſiaſtica traditio firmant, ac ipſa denique ratio monſtrat.* Vide & Barradam *Conc. Euangelic. T. IV. lib.* 10. *c.* 1. Quod autem idem dies Dominicus, miraculoſo ſummi Paracleti deſcenſu illuſtris, Pentecoſtale Judæorum feſtum fuerit, ex *Act. II*, 1. liquido conſtat, ubi hoc factum memoratur ἐν τῷ συμπληρῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, *cum compleretur dies Pentecoſtes.* Utrum hic ἡμέρας in plurali cum Syro & Arabe legas, quod probat Scaliger in *Can. Iſag. l.* 3. *p.* 217. 218. an ἡμέραν in ſingulari cum Chryſoſtomo & plurimis Codicibus, quos Lutherus, Beza, Diodati & alii ſequuntur, nihil prorſus refert. Si ἡμέρας

legas, intelligi poterit tota illa periodus quinquaginta dierum, cujus clauſula ſeu ultimus dies tum advenerat. Inepta autem eſt Scaligeri ratio, propter quam alteram lectionem (ἡμέραν) rejicit, nempe quod ſi *ἡμέρα τῆς πεντηκοστῆς pro ſolenni ſexta Siwan ſumi debeat, non poſſit dici συμπληρωθῆναι, niſi poſtquam præteriit.* Nam quod ille etiam dies dicatur ſtylo Scripturæ συμπληροῦσθαι, qui non præteriit, ſed vel advenit, vel inſtat ſaltem, ſupra *cap. III.* luculenter oſtendimus, quo lectorem remittimus, ne actum agamus. Sic & hic ipſa Pentecoſtes Judaicæ ſolennitas compleri dicitur, cum jam feſtus ille dies adveniſſet. Hinc rectiſſime Beza reddit: *quum adveniſſet dies Pentecoſtes*; & Diodati: *come il giorno della Pentecoſta fugiunto.* Fallitur Lud. Capellus, vir alioquin doctiſſimus, quando in Ἐπικρίσει ad Cloppenburgium *n.* 22. 23. 24. Pentecoſten Judaicam eo anno non in feriam primam, ſed Sabbatum, incidiſſe putat, eundem nempe ſeptimanæ diem, quo magnus Paſchatis dies accidit. Exiſtimat enim Pentecoſtes feſtum diem quinquageſimum eſſe, non reſpectu XVI. Niſan, ſeu ſecundi Azymorum, ſed reſpectu XV. Niſan & primi Azymorum. Sed hoc diſerte contra legis divinæ verba *Levit. XXIII.* 15. 16. & contra Judæorum conſuetudinem currit, ut mox patebit. Deinde miſſionem Spiritus Sancti non in ipſo Pentecoſtes Judaicæ feſto, quod in Sabbato collocat, ſed poſtridie feria prima factam eſſe putat. Sed repugnant verba Lucæ *Act. II,* 1. quæ illud ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς contigiſſe evidenter indicant. Quod enim hanc locutionem Capellus una cum Cloppenburgio ita explicat, ac ſi idem notet, quod μετὰ τὸ συμπληροῦσθαι, id ſine exemplo fit, & textui vis infertur. Reclamat quoque narratio Lucæ *comm. 6. ſeqq.* de ſolenni πανηγύρει, quæ tum aderat, & miraculum factum oculis auribusque uſurpabat. Nam quod tam frequens concio poſt Pentecoſtes Judaicæ ἐξόδιον convenerit, vix veriſimile videtur, licet illud probabile ut efficiat, miris modis ſe torqueat. Nobis clara *cap. II.* πραξαποστόλου litera facile perſuadet, quod tum die Dominico, tum ipſo Pentecoſtes Judaicæ feſto Spiritus S. cœlitus delapſus fuerit. Ipſe Langius *p.* 434. dicit; *Chriſtum promiſſum Apoſtolis ſuis Spiritum Sanctum miſiſſe ipſo die Pentecoſtes, Karræorum feria prima.* Rationem, cur Pentecoſten Karræorum in feria prima collocet, nullam hic addit Langius. Suſpicor autem ſecutum eum eſſe Cl. Seldenum, qui in *tract. de anno Civili & Kalend. Vet. Reip. Judaicæ c.* 7. verbis Eliæ Ben Moſeh Scripturarii oſtendit, Karræos epocham Pentecoſtalem non a die altero poſt XV. Niſan ſeu ſecundo Azymorum, ſed a die poſt

Sabba-

Sabbatum hebdomadale, quod Paſchatis feſtum ſequitur, proximo ordiri, & illud שבת *Lev. XXIII.* 15. non de feſto Paſchatis, ut Talmudici, ſed de Sabbato creationis interpretari. Huc enim Langius *p.* 397. collimare videtur. Sicque fortaſſis Karraitarum Pentecoſte in feriam primam incidere potuit. Sed quid cauſæ ſit, cur in horum potius, quam Talmudicorum, Pentecoſtali feſto mirabilem ſacri Flaminis effuſionem contigiſſe exiſtimet, ego παχύς τις ὢν non video. Imo plane a vero id alienum arbitror. Nam Lucas dum abſolute τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοςῆς commemorat, illorum ſine dubio feſtum intelligit, qui præcipua & potiſſima in Judaico populo pars erant, nempe Traditionalium ſeu Talmudicorum, quibus Synedrii Principes & populi primores adhærebant, uti ipſe Langius fatetur *p.* 405. Quis enim putabit illum Scripturariorum ſolennitatem, hominum inter Judæos paucorum & ceteris inviſorum, diem Pentecoſtes ἁπλῶς vocaſſe? Totius potius ſenatus populique feſtum deſignaſſe eum omnia ſuadent. Quod Langius alibi de Paſchate Karræorum a Chriſto obſervato, & Talmudicorum neglecto, diſſerit, id neque certum adeo eſt, neque huc quadrat. Solius enim Eliæ iſtius Scripturarii teſtimonium, quod unicum e Seldeno allegare potuit, liquido oſtendere non poteſt, iſtam Neomeniæ e phaſi Lunæ obſervata conſtituendæ rationem tempore Chriſti obtinuiſſe, quam recens ille auctor deſcribit, qui mille quingentis ferme poſt Chriſtum annis, teſte Seldeno, vixit, & iſtos ſuos *Sedarim* ſeu *Ordines* compilavit. Nec ſequitur, ſi vel Chriſtus cum Karræis Paſcha comediſſet, ideo & Spiritum Sanctum ſuper Apoſtolos in eorundem feſto delapſum fuiſſe. Alia enim ratio fuit, ſi Servator Paſcha Scripturariorum obſervavit, ab ipſo Langio *p.* 405. propoſita, nempe *ut Chriſtus impoſito legalibus fine, ipſo die, quo typicus agnus Paſchalis Talmudicis mactabatur, pro peccatis populi immolaretur.* Talis autem hic nulla ratio fingi poteſt, cur Karræorum potius feſtum Pentecoſtale, quam Talmudicorum, θαυμασίῳ ſuo deſcenſu Spiritus Sanctus honorare voluerit. Præſertim cum abſona eorundem legis *Lev. XXIII,* 15. explicatio, & menti Legiſlatoris incongruens periodi Pentecoſtalis ſupputatio, omnino videatur. Obſtat quoque inſignis ille hominum confluxus, quem iſto die factum memorat Lucas, ne Scripturariorum hoc feſtum fuiſſe credamus. Cum enim pauci fuerint Karraim pro portione Rabbaniim, teſte magno Scaligero *l.* 2. *Emend. Temp. p.* 144. iique potentioribus iſtis Talmudicis magnopere exoſi, & ſub Sadducæorum nomine traducti, uti concedit Langius *p.* 403. quis quæſo putabit, in aliqua

eorum ſolennitate tantam mortalium multitudinem e plurimis gentibus ac nationibus congregatam fuiſſe, quanta ad ſtuporem uſque a Luca *comm.* 6. 9. 10. 11. deſcribitur? In eo id feſto verius ſtatuitur, quod e Senatus Judaici decreto, & totius fere populi conſenſu, ſolenni πανηγύρει celebrabatur. Qui de Karræorum ſecta, inſtitutis ac conditione plura ſcire avet, conſulat Seldenum in tractatu laudato *c.* 2. auctoreſque ab ipſo citatos, & conferat Scaligerum *in Elench. Trihær. contra Serarium p.* 28. 235. 318. *&c.* Buxtorf. *Lex. Talm. in Rad.* קרא, & *Syn. Jud. c.* 1. Benjamin. *Itiner. p.* 28. 52. Menaſſe ben Iſrael *de Reſurr. lib.* 1. *c.* 6. Schikard. *Bech. Happ. p.* 103. Druſium *Quæſt. l.* 1. *q.* 44. Rittangelium *ad lib. Jezira p.* 33. Hackſpan *in Nizach.* R. Lipm. *p.* 249. Hottinger. *Theſ. Philol. l.* 1. *c.* 1. *ſect.* 5. *n.* 9. & alios, nobis enim hic non licet eſſe diffuſis. Poſtquam vero jam conſtituimus, Talmudicorum, nempe Synedrii & maximæ e plebe partis, ſolennitatem hanc Pentecoſtalem fuiſſe, qua miraculo emiſſus eſt Deus Spiritus, nec non diem Solis ſeu Dominicum exſtitiſſe eandem probavimus, facile modo demonſtrabimus, quod Paſcha Talmudicorum, cujus Paraſceve Domino mortem, mundo vitam attulit, in diem Saturni ſeu ſabbatum eodem anno inciderit. Nam e præſcripto legis divinæ *Lev. XXIII,* 15. ſeptem hebdomades numerari debebant ממחרת השבת *a craſtino die Sabbati*, qui fuit XVI. menſis Niſan, quo Omer ſeu manipulus primitiarum e novellis frugibus DEO offerri debebat. Per *Sabbatum* hic recte Talmudicos ipſum magnum diem Paſchatis intelligere probat Seldenus loc. cit. & fatetur ipſe Langius *p.* 397. ita ut *craſtinus Sabbati* ſit dies, qui XV. Niſan ſeu primum Azymorum proxime ſequitur. Includi autem debebat ille XVI. Niſan ſeu ſecundus Azymorum in numero 50. dierum, ut is primus exiſteret, & dies feſtus Pentecoſtes ultimus, ipſe nimirum quinquageſimus, evaderet. Oſtendunt enim id clara legis verba, & interpretum doctiſſimorum unanimis conſenſus. Pentecoſten ſemper in ſextam Siwan incidere aſſerit Scaliger *l.* 2. *E. T. p. m.* 105. Ita & Munſterus *in Kalend. Ebr. p. m.* 151. & Ribera *de Templo l. V. c.* 7. & Torniellus *A. M.* 2445. *n.* 20. Supponunt nimirum menſem primum Niſan ſemper eſſe cavum, & 29. dies habere, & ſecundum Ijar perpetuo plenum e 30. diebus conſtare, ut ea ratione ſextus Siwan omnino ſit quinquageſimus dies a decimo ſexto Niſan incluſive accepto. At Seldenus ob diverſitatem menſium hoc Septimanarum feſtum nunc quintum, nunc ſextum, nunc ſeptimum diem tertii menſis Siwan juxta Talmudicorum calculum occupare potuiſſe docet, idque quia

uno

uno in anno Niſan & Ijar utrique pleni, in altero utrique cavi, in alio alter plenus alter cavus, eſſe quiverunt. Ita & Johan. Coch *in Sanhedr. cap.* 1. *p.* 10. Sed hoc nihil ad nos. Illud certum eſt, quod XVI. Niſan, ſeu ſecundus Azymorum, & dies ab eo quinquageſimus, ſeu feſtum Pentecoſtes, in eandem hebdomadis feriam incidere debuerint. Neque enim aliter fieri potuit, quam ut primus & quinquageſimus unius periodi dies, ambo incluſive ſumpti, in unum ſeptimanæ diem caderent, niſi ſeptimanam plurium quam ſeptem dierum comminiſci quis velit, quod abſurdum eſt. Omnes in hoc eruditi conſentiunt. Nec ipſi abludunt, qui Paſcha Judaicum ejus anni in feria ſexta collocant, licet aliud quid fingant, quo θέσιν φυλάττειν ſatagunt. Dicit enim Baronius *ad A.* 34. *n.* 239. *dies illos* 50. *non a XVI. Niſan, vel die ſequenti Paſchatis, numerari cœpiſſe, eo quod dies ille Sabbatum eſſet, quo falcem in meſſem mittere vetitum erat, ſed manipulum hoc anno oblatum fuiſſe ipſo die Dominico &c.* Idem ajunt Sigonius *de Rep. Ebr. l.* 3. *c.* 10. Ribera *de Templo l.* 5. *c.* 7. Torniellus *ad A. M.* 2544. *n.* 40. & Barradas *T.* 4. *l.* 10. *c.* 1. *n.* 5. repugnante Fr. Suaretzio *T.* 2. *in Thoma P. III. quæſt.* 53. *art.* 2. *diſp.* 45. *ſect.* 1. Recte quidem ſtatuunt illi Omer die Dominico demeſſum ac oblatum fuiſſe. Labuntur autem, dum eum diem non ſecundum, ſed tertium Azymorum, non XVI. ſed XVII. Niſan, fuiſſe contendunt. Nam quod Sabbati religio manipuli illius abſciſſionem ac oblationem non impediverit, e Rabbinorum placitis ſatis oſtendit ipſe Langius *p.* 397. 398. Quare ſi Omer die Solis oblatus eſt, idem dies ſecundus Azymorum, & decimus ſextus Niſan, adeoque dies Sabbati XV. Niſan ſeu primus Azymorum omnino exſtitit. Si itaque ſecundus Azymorum, & craſtinus Paſchatis fuit feria hebdomadis prima, etiam quinquageſimum ab illo diem, nempe feſtum Pentecoſtes, feriam primam fuiſſe oportet, & vice verſa. Nam quod in eandem ſeptimanæ feriam ambo illi dies cadere deberent, jamjam evicimus. Quoniam autem ſupra demonſtratum eſt, Pentecoſten Talmudicorum, qua ſolenniter Spiritus Sanctus ſuper Apoſtolos effuſus eſt, diem Solis ſeu Dominicum fuiſſe, E. & ſequitur, quinquageſimum ab illo diem, nempe XVI. Niſan ſeu ſecundum Azymorum, itidem diem Solis ſeu Dominicum exſtitiſſe. Si vero ſecundus Azymorum & XVI. Niſan fuit feria prima & dies Solis, E. primus Azymorum & XV. Niſan juxta Talmudicos fuit dies Saturni ſeu Sabbatum, & per conſequens ejus Paraſceve, in qua extra controverſiam Servator crucem adſcendit, fuit dies Veneris ſeu feria ſexta. Id quod

quod nobis probandum incumbebat. Atque ſic characteriſmus ille Pentecoſtalis firmiſſime iſtud contra Langium tuetur, quod ab ipſo tanto cum molimine oppugnatur.

Sufficit, ut ſpero, hic argumentorum noſtrorum e Scriptura petitorum ſenio, ut antiquam de feria paſſionis Dominicæ ſententiam ſecuram atque invictam præſtet. Nec plura cumulare neceſſum arbitror, qui majus in delectu, quam in numero, robur fore confido. Poſſem quoque e typis ac figuris nonnullis rationes depromere, ſicque ſanctos Patres Irenæum, Epiphanium & alios imitari. Verum cum ſciam, eum argumentandi modum non ſatis valide in hujuſmodi diſceptationibus concludere, prorſus illo ſuperſedere, quam minus ſolida ac evidentia afferre, conſultius duco. Nullus enim dubito, quin quæ jam attuli momenta, tantum ponderis apud omnes cordatos habitura ſint, ut Langiani dogmatis vanitatem haut gravatim agnoſcant. Exiſtimaveram, cum primum hujus quæſtionis conſiderationem aggrederer, Langium Mathematicis demonſtrationibus novam hanc ſuam opinionem maximopere firmaturum, & in calculo præcipuum præſidium poſiturum fuiſſe, ita ut e neomeniarum & pleniluniorum ſcrupuloſa computatione oſtendere allaboraret, Paſcha Judæorum, in cujus Paraſceve paſſus eſt Dominus, in eum ſeptimanæ diem incidiſſe, qui cum ipſius mente congruere poſſet. Sed tantum abeſt, ut Langius e calculo probare præſumat, diem ςαυρώσιμον feriam quintam fuiſſe, ut potius hanc hypotheſin, e prava loci *Matth. XII*, 40. παρερμηνείᾳ unice deductam, principii ac fundamenti loco uſurpet, atque inde concludat eum annum, cujus plenilunium Niſan feriæ ſextæ convenit, adeoque XIV. Niſan ſeu Paraſceve Paſchatis feriæ quintæ congruit, verum annum σωτηρίȣ paſſionis exiſtere, veluti penes ipſum *L. II. P.* 2. *c.* 8. videre eſt. Quod demonſtrandum erat Langio, illud ipſe ceu demonſtrationis principium adhibet, ſicque revera τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνει. Quis enim ipſi hanc hypotheſin concedet, quam tota Eccleſia, univerſi Patres, & doctiſſimi quique Chronologi merito ut abſurdiſſimam rejiciunt, nimirum quod Servator die Jovis ſit crucifixus? In contrarium hactenus tendit omnium eorum laudanda praxis, qui in eo toti occupati fuere, ut tempus mortis Dominicæ eruerent. Hi enim hoc ὑποθέσεως loco conſtituerunt, quod e Scriptura & omni antiquitate, notiſſimum judicarunt, nempe quod feria ſexta ſeu die Veneris diros mortis cruciatus Servator toleraverit. Sic nominatim Beda, Scaliger, Petavius, Baronius, & tota Chronologorum natio. Hoc ceu principio

ἀναν-

ἀναντιῤῥήτῳ: conſtituto, mox inde annum ac menſem morte Chriſti claros colligere conati ſunt. Cum vero nos iſtam Langii hypotheſin, quæ feriam quintam paſſionis characterem ponit, falſam ac Scripturis adverſam eſſe luculenter evicerimus, atque e contrario illam, quam ipſe exagitat ac ſpernit, de feria ſexta ſententiam e ſacris literis evidenter adſtruxerimus, illud jam ſupervacaneum cenſemus, ut ambitioſo calculandi labore verum menſis ac hebdomadis diem eruere ſatagamus. Nam & ipſe Langius, qui ea opera ſuperſedit, otium nobis hic fecit, & ampliorem ea res tractationem requirit, quam ut hujus Diatribes anguſtiis includi queat. Cum enim nondum inter nos conveniat, quoto anno vel Juliano, vel Periodi Julianæ, vel Tiberii &c. paſſio Dominica contigerit, nec nobis a Langio in ejus demonſtratione ſatisfactum eſſe putemus, nec jam anxie de eo nos diſquirere inſtituti noſtri ratio permittat, illud quoque nobis non incumbere credimus, ut menſis ac ſeptimanæ diem calculi beneficio oſtendere tentemus. Certiores enim e ſacris monumentis dedimus dabimuſque probationes, quam ut ullæ Mathematicæ ἀποδείξεις iis vel præferri, vel æquiparari poſſint. Sed nec ipſe Langius, quando ſtabilita, uti opinatur, ſua de feria quinta hypotheſi, tabellam Neomeniarum Paſchalium, calculi ope indagatarum, proponit, certo oſtendere potis eſt, num XIV. Niſan ſeu Paraſceve Paſchatis Talmudicorum eo anno Per. Jul. 4746. quo paſſum Chriſtum aſſerit, in quintam, an ſeptimam hebdomadis feriam inciderit. Incertum enim eſt, vel ipſo fatente *p*. 413. utrum novilunium Niſan ceciderit eo anno in noſtrum Martium, an vero in Aprilem. Si in Martium incidit, uti debuit, quando a Synedrio non fuit intercalatum, erit juxta ejus calculum XV. Niſan ſeu magnus dies Paſchatis Traditionalium III. Aprilis feria ſexta, & Paraſceve ejuſdem II. Aprilis feria quinta. At cum intercalari poſſet annus integro menſe, ob frugum immaturitatem & agnorum hædorumque tenuitatem, teſte ipſo *p*. 415. ut is annus XIII. menſes haberet, potuit quoque eo anno Martius noſter Judæis Adar ſecundus ſeu Veadar eſſe, & Aprilis demum noſter Niſan illis exiſtere, cujus novilunium Karræis XVIII. Aprilis fuit, & plenilunium ſeu XV. Niſan iiſdem II. Maji feria ſeptima, ideoque XIV. Niſan ſive Paraſceve Paſchatis Karræorum I. Maji feria ſexta. Talmudicis autem & Synedrio novilunium Niſan hac ratione in XIX. Aprilis incidit, & plenilunium ſeu primus Azymorum in III. Maji feriam primam, ac conſequenter XIV. Niſan ſeu Paraſceve Paſchatis eorundem in II. Maji

feriam ſeptimam cadere debuit. Ita Langius ſupputat *p.* 413. atque ſatis oſtendit, quam lubricum ſit ſubſidium, quod ejuſmodi calculus hac in parte afferre poterit. Nondum enim certo ipſi conſtat, quis menſis Julianus fuerit, quem morte ſua Servator nobilitarit. Imo *p.* 413. diffiteri non audet, quin paraſceve Paſchatis Judæorum in feriam hebdomadis ſextam eo ipſo Paſſionis αὐθημερὶ anno incidere quiverit, dum ita ait: *ſi quiſpiam ideo communem hodiernæ* (quaſi vero non & antiquæ eſſet) *Eccleſiæ opinionem ſequi vellet, ne teneris indoctorum hominum conſcientiis ſcrupulum injiceret; non tamen alio anno, quam hoc ipſo, Chriſtum paſſum dicere poſſet. Nunquam enim in reliquis annis Paraſceve Paſchatis feriæ ſextæ convenire ulla vera ratione poteſt. Heic vero, ſi dicatur novilunium Martii non fuiſſe menſis Niſan, cadet Paraſceve Paſchatis in I. Maji feriam ſextam. Atque ſic ſatis concinne loqueretur, &c.* Ecce ultro & diſerte concedentem Langium, quod Mathematica neomeniarum ac pleniluniorum ratio non repugnet, quin is ſeptimanæ dies σταυρώσιμος eſſe potuerit, quem fuiſſe omnes Chriſtiani hactenus cenſuerunt. Id quidem unicum hinc ſecuturum incommodum metuit, quod *ſic nulla ratio dari poſſit, cur alio tempore Chriſtus, alio Judæi, Paſcha comedißent, niſi diceretur, Chriſtum erraße.* Sed inanis hic timor eſt, & vana perſuaſio. Cauſa enim ſufficiens non deeſt, quæ Chriſtum Judæos in Paſchatis celebratione anticipantem ab omni erroris ſuſpicione liberet, ſi vel nova illa Langiana ratio, de Karræorum conſuetudine a Servatore obſervata, valere jubeatur. Nam ſi dicamus, Chriſtum legis Dominum ad præcepti cærimonialis rigorem ſe tam arcte adſtringi haut paſſum fuiſſe; ſed libertate ſua uſum ideo pridie Paraſceves Judaicæ ſuum Paſcha comediſſe, quia poſtriduana luce, qua agnus umbraticus e legis præſcripto mactandus erat, ipſe verus & antitypicus Agnus in odorem DEO gratum immolari debebat, nihil abſonum aut a veritate abhorrens dicturos nos fore confidimus. Ipſe Chriſtus *Matth. XXVI*, 18. rationem hanc dat, cur illo tempore Paſcha ſuum πρὸς τὸν δεῖνα facere voluerit, dum inquit: ὁ καιρός μου ἐγγύς ἐστιν, *tempus meum*, nempe quo pati & mori oportet, *vicinum eſt.* Syrus מטא לה זבני *tempus meum appropinquat.* Explicat autem ſe *Luc. XXII*, 15. quando deſiderium comedendi cum diſcipulis Paſchatis πρὸ τοῦ αὐτὸν παθεῖν *priuſquam paſſurus ſit* luculenter exponit. Paralogiſmum Langii, quem *pag.* 394. e *Matth. V.* 17, fabricat, non formidamus. Nam per νόμον, quem ſe non ſolutum ire Chriſtus ibi pronunciat, aliud quam legem moralem intelligi, nihil cogit. Hanc

enim

enim propria & principe ſignificatione ea notio deſignat. Ejus quoque explicandæ ac vindicandæ præcipuam rationem in tota montana concione Servatorem habuiſſe manifeſtum eſt. Cærimoniales autem leges, νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς *Ebr. VII*, 16. quo præceptum de Paſchate omnino pertinet, Chriſtus ſæpius non modo non accurate obſervavit, dum earum dominum quandoque egit, vid. Caſaub. *Exerc. XVI. n.* 21. ſed & plane tandem ſolvit, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας *Epheſ. II*, 15. Si vero hoc Langio ſatisfacere nequeat, nec illud ſolum urgere neceſſum eſt. In promptu enim eſt alia ratio, quæ Chriſtum debito & legitimo tempore Paſcha comediſſe, Judæos autem traditiones πατροπαραδότους ſecutos feſtum, ob concurſum Sabbatorum vitandum, in diem ſequentem tranſtuliſſe perſuadet. Langius quidem hanc de feriarum apud antiquos Judæos tranſlatione ſententiam explodit *p.* 396. *ſeqq.* poſtquam eam e Pauli Middelburg. Epiſc. Foroſempr. mente deſcripſerat. Idem fecerunt ante eum Cardinales Toletus & Baronius, nempe ut ſuæ ſcenæ ſervirent, ac Chriſtum eodem cum Judæis tempore Paſcha celebraſſe obtinerent. Hic præſertim in *Annal. ad A. C.* 34. *n.* 25. *ſeqq. novam eam de tranſlato Paſchate in Eccleſiam invectam opinionem* accuſat, *eamque e commentitiis ſcriptis nomine Gamalielis vel aliorum petitam eſſe*, clamat. Sed Baronio operoſe ac ſolide reſpondit eruditiſſimus Caſaubonus *loc. cit.* ejuſque ſententiæ antiquitatem defendit, quem adeant, quibus lubet. De R. Gamaliele ſeorſim monet, quod *vetuſtiſſimus ille magiſter, de quo multa Zacuthus, in hoc argumento citetur cum in Kalendario Ebraico, tum ab aliis Rabbinis, ejuſque ſcripta, quia hodie nuſquam fortaſſe exſtant, commentitia tamen nullo jure appellentur, &c.* Sicque Langium diſerte refellit, qui *librum illum, qui ſub nomine Gamalielis circumfertur, plane ſuppoſititium* & ψευδεπίγραφον eſſe contendit *pag.* 398. Sane illuſtris Scaliger de ejus vetuſtate ac fide non dubitat, dum *Emend. Temp. l. VII. annot. in Comp. Jud.* Canonem hujus Magiſtri Gamalielis laudat & explicat. Habet autem ea de Paſchatis tranſlatione a Judæis facta ſententia patronos longe plurimos, viros undecunque doctiſſimos, nec quaſi unius Epiſcopi Foroſempronienſis opinio traduci poteſt. Paulus de S. Maria Burgenſis in Hiſpania Epiſcopus, genere Judæus, e ſanguine Levitico oriundus, Ebraicarum rerum ſcientiſſimus, e doctrina Kalendarii Ebraici & rituum nonnullorum obſervationibus eam propoſuit *in Addit. ad Lyram in Matth. XXVI.* & *R. Eliezeri ac collegarum conſtitutionem, ſtatim poſt domum Sanctuarii ſecundam, exſtitiſſe illam* e

Seder Olam oſtendit. Munſterus *in Kal. Ebr. p. m.* 128. 129. 139. 141. & *in Euang. Matth. c. XXVI.* eandem ex iisdem principiis fuſe tuetur. Defendunt quoque eam Joſ. Scaliger *Emend. Temp. l. II. & VII.* & *Canon. Iſag. lib. III.* Joh. Lucidus *in l. de die paß. Chriſti c.* 9. Onuf. Panvinius *Faſtorum lib. II.* Joh. Stœflerus, Henr. Buntingus, Edu. Liveleus Anglus, Sethus Calviſius, Iſ. Caſaubonus *Exerc. XVI. n.* 13. & 21. Accedunt e Pontificiis Janſenius Epiſc. Gandavenſis *in Conc. c.* 128. Alf. Salmeron *T.* 9. *tr.* 4. Bapt. Mantuanus *Faſt. l.* 2. Joh. Gagneus *comm. in Johan.* Maldonatus *in Matth. XXVI.* E noſtris autem A. Oſiander, Flacius, Bucerus, Hunnius, Gerhardus *Harm. Cont. T.* 2. *c.* 166. & Calixtus *Conc. Eu. lib. VI. c.* 1. Omnes uno ore docent, Chriſtum quidem tempus a lege præſcriptum obſervaſſe, ac Judæos antevortiſſe, Judæos autem majorum placita legi divinæ præferentes uno die tardius, ne concurſus ſabbatorum fieret, Paſcha celebraſſe. Atque hoc modo omnia retunduntur, quæ tanto nixu Langius *p.* 394. opponit. Nec obſtant illa, quæ occinit *p.* 396. ſeqq. maximam partem e Cl. Cocceji *notis ad tit. Talm.* Sanhedrin. *c.* 1. *p.* 12. 13. deſumpta. Recentiora enim ſunt ea e Talmud, Aben Ezra & Rambam petita documenta, quam ut liquido oſtendant, hunc feſta transferendi morem ſtante templo ſecundo & Chriſti tempore plane fuiſſe inuſitatum. Antiquiora e Seder Olam documenta iſtum morem probant, quam ut Talmudicorum placita ei derogare queant, multo minus ſequiorum Rabbinorum. Conſcriptus enim eſt liber ille *Seder Olam* a R. Joſe Ben Chilpheta, qui vixit circa A. C. 130. præceptor R. Jehudæ Hakkadoſch, auctoris libri *Miſchnajos*, & Talmud Babylonicum in Gemara mentionem ejus fecit tum Cod. *Jebamos fol.* 82. tum Cod. *Nidda fol.* 46. ut gratis proinde aſſerat Langius *p.* 398. quod Judæi fateantur, *nihil ſe antiquius habere Miſchna & Talmude, præter ſacros Codices, eorum παραφράσεις, & ſententias quaſdam &c. licet quidam & de Zohar & Bahir contendant.* Nam & Seder Olam vetuſtius eſſe e dictis patet. Quæ itaque a Langio objecta ſunt, magis non ſtringunt, quam quod e ſolius Eliæ Karraitæ verbis apud Seldenum repertis concludere tentat, Chriſtum nimirum Paſcha cum Karræis, qui Talmudicos nonnunquam præverterunt, potius quam Traditionalibus manducaſſe, quod ante innuimus. Si αὐτόπτιστον eſt iſtius Eliæ teſtimonium, de ſui quidem ævi conſuetudine, quod verba ejus deſignare videntur, verum perhibere potuit: at quod idem mos tempore Chriſti & templi ſecundi obtinuerit, id Scripturarius ille, qui

annis poſt Chriſtum 1480. demum vixit; certo demonſtrare non valuit. Adeoque ab illo ad hoc colligere velle, prorſus ἀνακόλυθον eſt. Nobis hic latius nos diffundere non licet. Dabitur alias occaſio, ſi DEUS volet, uberius de his diſſerendi. Ad alia jam accingi oportet, quæ ſimul declarare polliciti ſumus.

CAPUT VII.

Hemerologium actorum Chriſti in Paſchali ſeptimana proponitur. Quid ſit πρὸ ἓξ ἡμερῶν τȣ̃ πάσχα, Johan. XII, 1. Quo die Chriſtus Bethaniam venerit, ibique unctus ſit? Locus unctionis non fuit domus Lazari, ſed Simonis Leproſi. Hieroſolymas feria prima ſolenniter invectus eſt. Templum repurgavit feria ſecunda, non prima. Feria tertia geſta recenſentur, quæ Langius ad feriam ſecundam perperam trahit, duoſque dies confundit. Sermonem de Urbis Templique everſione Chriſtus feria quinta habuit. Tum & a Juda venditus eſt. Lotio pedum inſtitutionem S. Euchariſtiæ præceſſit. Senatui Judaico capitalia judicia quomodo adempta fuerint? Qua hora feria ſexta crucifixus ſit Dominus? Marci locus ab inepta Langii κρίσει vindicatur, & cum Johanne conciliatur. Piæ mulieres quando aromata coemerint? &c.

ARgumentis e Scriptura productis ſuccedat jam eorum Chriſti geſtorum ſeries, quæ in ultima hebdomade, quam memorabilem paſſio Dominica effecit, contigiſſe Euangelica Hiſtoria docet. Ut evidenter appareat, nulla alia hebdomadis feria, quam ſexta, mortuam ac ſepultam eſſe Vitam noſtram, hemerologium τῶν πράξεων Chriſti e manifeſta Euangeliſtarum narratione conficiemus, & quid ſingulis 6. vel 7. ante Paſcha Judaicum proximis diebus acciderit, accurato ordine & ſuccincto exponemus. Simul oſtendemus Langium, dum ejuſdem ſeptimanæ acta in ordinem redigere conatur *lib. II. cap. ult.* integrum ſeptimanæ diem expungere, eaque quæ biduo geſta ſunt, in unum diem compingere. Alia quoque nonnulla Langii circa hanc hiſtoriam παροράματα breviter detegemus. Ordimur autem a Chriſti in vicum Bethaniam adventu, quem Johannes *c. XII,* 1. πρὸ ἓξ ἡμερῶν τȣ̃ πάσχα, accidiſſe refert. Poſtquam *cap. præced. v.* 55. *ſeqq.* dixerat, quod Paſcha Judæorum appropinquaverit, ad cujus ſolennitatem plurimi Hieroſolymam adſcenderunt, & cum

Chriſtus non ſtatim præſentem ſe ſiſteret, alii mirati ſint; alii autem, ut Pontifices & Phariſæi, ejus indicium fieri juſſerint, ſi quis ubi eſſet compertum haberet, ſubjungit jam Chriſtum ſe Bethaniam contuliſſe, cum jam ſex dies ante Paſcha eſſent. Locutio Johannæa πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα Interpretes non parum exercuit. Vulgatus, Eraſmus & Syrus ad verbum reddunt *ante ſex dies Paſchatis*. Beza Vulgatum reprehendit, tanquam qui id ita intellexerit: *ante Paſcha, quod ſex diebus conſtat*. Arguit hoc, *quia feſtum Paſchale erat ſeptem dierum, non ſex*. Druſius in *Prater*. Vulgatum contra Bezam tuetur, quod Paſcha ſeptem dies habeat incluſo termino, ſex excluſo eodem, quomodo Joſephus hebdomadam 8. dierum facit, incluſo utroque termino. Ipſe id ita accipit, ac ſi eſſet *ante hexaemeron Paſchale*. Sed fallitur Druſius, dum feſtum ſex dierum id dici poſſe putat, quod e legis præſcripto omnino ſeptem dies habere debuit. Joſephi ſeptimanam octo dierum huc non quadrare bene oſtendit Lud. de Dieu ad *h. l.* Imo ſi Druſii & Vulgati interpretamentum admittatur, nullum certum tempus a Johanne deſignatum eſſe ſequetur. Si enim integro menſe vel amplius ante Paſcha Bethaniam veniſſet Chriſtus, veniſſet tamen ante Hexaemeron feſti Paſchatis. Certam autem temporis notam intendiſſe Euangeliſtam e *comm.* 12. patet. Beza commodius vertit: *ſex ante Paſcha diebus*; ſicut & Lutherus: Sechs Tage vor Oſtern; & Diodati *ſei giorni auanti la Paſqua*. Placet & hoc Grotio. Trajectum enim eſt illud πρὸ veluti alias ſæpius, idemque eſt quod ἓξ ἡμερῶν πρὸ τοῦ πάσχα. Non ovum ovo ſimilius eſt, quam hæc phraſis illi Helleniſticæ *Amos I*, 1. πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ, i. e. *duobus annis ante terra motum*, ac ſi eſſet δύο ἐτῶν πρὸ τοῦ σεισμοῦ, quomodo fontes diſerte habent שנתים לפני הרעש. Forte & ita 2 *Cor. XII*, 2. πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων exponi poteſt, *annis quatuordecim ante hunc diem*. Lud. de Dieu hunc ſenſum eſſe putat: *cum adhuc pluſquam ſex dies ad Paſcha reſtarent. Nam cum ſex dies futuri Paſchatis ſint ſex dies ad Paſcha, ante ſex iſtos dies declarat tempus, quod proxime anteceſſit*. Sic Arabs id expreſſit: קבל שתה איאם מן אלפסח *ante ſex dies a Paſchate*, i. e. *antequam ſextus a futuro Paſchate dies veniſset*. Sed cum hæc expoſitio duplex πρὸ textui intrudere videatur, ac ſi eſſet, πρὸ ἓξ ἡμερῶν πρὸ τοῦ πάσχα, & tempus ſimul incertum relinquat, Lutheri, Bezæ & aliorum ſenſum meliorem ac convenientiorem judicamus, ut Euangeliſta Chriſtum ſex diebus ante Paſcha appuliſſe indicaverit. Quod vero aut ſabbato aut proſabbato proximæ ante Paſchalem ſeptimanæ hic adventus Chriſti

Chriſti contigerit, ſequentes actorum ipſius ephemerides luculenter monſtrant. Grotius poſt Cajetanum, Janſenium & Toletum proſabbato id accidiſſe cenſet, *quia ſabbato tantum itineris facere non licuit.* Sed unde novit Grotius, quantum viæ ſpatium Chriſtus eo die emenſus ſit? Johannes id nullo apice indicat, nec ex Euangeliſtis alius. Potuit forte in vicinia pernoctaſſe Chriſtus, ut Bethaniam tendenti non ultra ὁδὸν σαββάτυ, ſpatium nimirum bis mille cubitorum conficiendum ſuperfuerit. Atque ita ſabbato adveniſſe ipſum nihil prohibet, quod & Thomas *Comm. in Johan. XII.* Barradius *Conc. T.* 3. *l.* 7. *c.* 1. *&* Torniellus *ad A. M.* 4084. *n.* 3. aſſerere non verentur. Langii mira hic vertigo cernitur. Dicit primo *p.* 431. *eum ſex dies ante Paſcha feria prima veniſſe. Johannes enim numerat a Paſchate Judæorum, quæ* (voluit dicere *quod*) *incidebat in feriam ſextam.* Egregia vero connexio. Paſcha Judæorum fuit feria ſexta, E. Chriſtus ſex dies ante illud venit feria prima. Et antecedens & conſequens falſum eſt. De priori jam *cap. VI.* probatum eſt. Poſterius facile liquet. Quod enim ſex diebus ante feriam ſextam factum eſt, id non feria prima, ſed ſeptima antegreſſa ad minimum accidiſſe oportet. Si feria quinta eſt prima ante ſextam, retrorſum numerando, feria prima quinta ſaltem erit ante eandem, non ſexta. Sed nec adhibuit Johannes numerum ordinalem; verum cardinalem. Non dixit τῇ ἕκτῃ ἡμέρᾳ; ſed quod oppido diverſum eſt, πρὸ ἓξ ἡμερῶν. Adeoque cum Paſcha fuerit feria ſeptima, uti ſupra evicimus, ſex diebus ante illud factum dicitur, quod proximo præcedente Sabbato contigit. Verba enim illa ita ſonant, ut ſex integri dies inter adventum Bethanienſem & Paſcha interpoſiti deſignari queant. Niſi dicere quis malit, per Paſcha a Johanne Paraſceven intelligi, ſeu decimam quartam Niſan, quæ *Matth. XXVI,* 2. & *Marc. XIV,* 1. abſolute πάσχα, ac *Matth. XXVI,* 17. *Marc. XIV,* 12. & *Luc. XXII,* 7. πρώτη τῶν ἀζύμων, ſeu ἡμέρα τῶν ἀζύμων appellatur. Sic enim ante illam, quæ feria ſexta fuit, dies ſabbati, quo Chriſtus Bethaniam venit, ſextus eſſe potuit. Addit mox Langius: *nec Sabbati die Maria hoc opus,* ſc. unctionis, *facere potuit.* Statim vero ſe corrigit, aitque: *niſi forte dicendum ſit, veſpera, finito ſabbato, hoc factum fuiſſe, quod magis veriſimile eſt:* Bene habet, quod illud ut vero vicinius admittat Langius, quod veriſſimum eſt. Unctum Bethaniæ veſpera ſabbatum proxime ſecuta fuiſſe a Maria Chriſtum concedit, E. & convivio, in quo unctio parata eſt, eundem illo ipſo die exceptum non negabit. Lituram itaque meretur, quod ante ſcripſerat,

Chri-

Chriſtum feria prima Bethaniam veniſſe, niſi aſſerere velit, convivio exceptum unctumque Bethaniæ eſſe Chriſtum prius, quam illuc veniſſet, quod pueri ridebunt. Verum ſicut in tempore unctionis iſtius, ita & in loco ejuſdem demonſtrando Langius inſignem ſuam ἀκρίβειαν prodidit. Dicit ibidem, quod *Chriſtus, poſtquam Bethaniam venit, ibi a Maria in domo Lazari unctus fuerit*. Ne autem putes μνημονευτικὸν ἁμάρτημα hoc eſſe, repetit illud *p.* 432. *Judas memor eorum, quæ in Lazari domo ante quatuor dies geſta erant, &c.* Unde hoc hauſerit Langius, locum convivii & unctionis fuiſſe domum Lazari, ego non dixerim. An forte e verbis textus *comm.* 2. quæ Lazarum inter diſcumbentes referunt? An e *v.* 1. ubi ejusdem, ceu Bethanienſis civis, mentio exſtat? Aut num id ipſi perſuaſerunt Baronius *A. C.* 32. *n.* 28. & *A. C.* 34. *n.* 4. & 13. ejuſque Epitomator Spondanus *ad A.* 32. *n.* 6. & *A.* 34. *n.* 2. qui ab eo hac in parte non abludunt? Id ſcio, quod vehementer hic hallucinetur. D. Johannes *h. l.* non indicat, a quo, vel ubi paratum ſit illud convivium, ſed omiſſa ejuſmodi circumſtantiarum notatione nude rem narrat *v.* 2. ἐποίησαν αὐτῷ δεῖπνον ἐκεῖ, *fecerunt* (perſonale pro imperſonali poſitum) *ipſi convivium ibi*, ſc. Bethaniæ. Hinc Lyra & Toletus incolas Bethaniæ communi conſenſu cœnam inſtruxiſſe putarunt. Sed Matthæus *cap. XXVI.* 6. 7. & Marcus *cap. XIV.* 3. eandem plane hiſtoriam deſcribentes locum diſerte exprimunt, nempe *domum Simonis Leproſi*. Lazari ædium nullo apice meminerunt. Quod enim eadem prorſus ſit unctio, quam tres illi Euangeliſtæ Matthæus, Marcus & Johannes iis in locis commemorant, circumſtantiæ evidenter oſtendunt. Locus unus eſt Bethania, perſona ungens eadem, unguentum item, ejus pretium non diverſum, murmur ſecutum ejusque prætextus coincidunt, apologia tandem Chriſti pari modo concepta, &c. Ita ſentiunt Auguſtinus *de Conſ. Euang. l.* 2. *c.* 7879. Victor Antiochenus *in Marc. XIV.* in *Bibl. Patr. T.* 1. Jod. Clichtovæus *in Addit. Cyrilli in Johan. l.* 8. *c.* 6. ac doctiſſimi quique Interpretes, Janſenius, Salmeron, Tirinus, Barradius, Torniellus, Maldonatus, Gerhardus, Calixtus, Grotius, Belgæ Synodici, Diodoti & alii. Baronius e contrario & Spondanus, nonnullos e Patribus ſecuti, bis Chriſtum ante paſſionem unctum eſſe contendunt, ſemel ea unctione, quam Johannes refert, deinde altera, quam Matthæus & Marcus in domo Simonis factam narrant. Opponunt 1. diverſitatem temporis, quod unctio apud Johannem ſex diebus; illa autem apud Matthæum & Marcum

biduo

biduo tantum ante Paſcha facta videatur. Reſpondeo Matthæum & Marcum hiſtoriam unctionis non ſecundum temporis ordinem; ſed rerum ductum, deſcribere. Uterque verbis μετὰ δύο ἡμέρας non convivii ac unctionis, ſed conſilii Phariſæorum ultimi, cui Judæ proditio occaſionem dedit, tempus deſignat. Cumque ambo eam Judæ proditionem referre vellent, unctionem iſtam hoc loco per ὕστερον πρότερον inſeruerunt, ut quid Judam impulerit ad facinus, quod ἀμέσως ſubjungitur, indicarent. Johannes autem hiſtoriam hanc ſuo tempori reddidit, dum eam ut ſex diebus ante Paſcha factam propoſuit. Opponunt 2. diverſitatem objecti, quod Johannes pedes Chriſti unctos; ceteri autem duo caput ipſius delibutum perhibeant. Sed unum non excludit alterum. Nihil vetat credi, prius pedes perfuſos, deinde & caput, aut vice verſa. Si quis inſtet, addatque Matthæum & Marcum murmur illud pluribus diſcipulis; Johannem autem ſoli Judæ proditori adſcribere: reponam ego, accenſendam eſſe hanc locutionem aliis, quibus plurale ad unum e pluribus deſignandum adhibetur, ut *Matth. XXVII*, 44. οἱ λῃσαὶ οἱ συσαυρωθέντες αὐτῷ ὀνείδιζον αὐτῷ, pro quo Lucas dicit *c. XXIII*, 39. εἷς τῶν κρεμασθέντων κακούργων ἐβλασφήμει αὐτον. Exempla plura apud Glaſſium exſtant *Gramm. Sac. l.* 3. *tr.* 1. *can.* 27. Unica itaque fuit hæc unctio, a tribus Euangeliſtis in literas relata, & nullo alio in loco facta, quam ἐν οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, ut Matthæus & Marcus manifeſte tradunt. Vide Gerhardi *Harm. Cont. c.* 143. ubi late hac de re agitur. Commentum proinde Langii eſt, quod in Lazari domo Chriſtus unctus fuerit. Simonem Leproſum (nempe qui ante talis fuerat,) Lazari patrem fuiſſe, nonnulli putarunt apud Nicephorum *H. E. l.* 1. *c.* 27. & Theophylactum in *Matth.* 26. Sed figmentum hoc eſt. Conſanguineos illos fuiſſe, Grotius exiſtimat, quod nos in medio relinquimus. Certum eſt, in domo Simonis iſtius convivio exceptum unctumque fuiſſe Chriſtum, non in Lazari ædibus. Lazarus autem inter convivas accubuit, & Martha miniſtravit *Joh. XII*, 2. Utrumque, convivium & unctio, veſpera illa, quæ Sabbato ſucceſſit, accidit, uti ante oſtendimus. Quæ ad convivium pertinebant, aut pridie in Paraſceve, aut poſt exitum Sabbati demum parata ſunt. Cœnis lautioribus ac ſolennioribus ante Paſchatis dies ſe mutuo excepiſſe Judæos, auctor eſt Theophylactus, qui videri poteſt. Eodem Sabbati die multorum e Judæis ad Jeſum & Lazarum confluxus contigit *Johan. XII*, 9. item conſultatio Pontificum de Lazaro occidendo *v.* 10. *&c.*

Elapſo jam Sabbato, una cum nocte feriæ primæ, Chriſtus Hieroſolymam aſino vectus intravit, quem e plebe plurimi palmas geſtantes fauſtis acclamationibus exceperunt, *Matth. XXI*, 1. 12. *Marc. XI*, 1. 10. *Luc. XIX*, 28. 44. Feria prima, ſeu noſtra die Dominica, factum id eſſe, innuit Johannes *c. XII*, 12. dum τῇ ἐπαύριον *poſtero die*, nempe poſt convivium ac unctionem, turbam multam Jeſu Hieroſolymas venienti obviam proceſſiſſe, ramoſque palmarum manibus vibraſſe, & ſolenne ſuum *Hoſchianna* acclamaſſe, memorat. Tota quoque antiquitas id agnovit, dum Dominicam Palmarum hujus facti memoriæ conſecravit. Ipſe Langius idem fatetur loc. cit. *ſequenti die*, ajens, *feria prima*, *Dominica Palmarum*, *Chriſtus rex noſter mitis & manſuetus*, *pullo aſinino inſidens*, *Hieroſolyma ſolenni pompa invehitur*. Mox a Græcis ad videndum poſtulatus ſermones nonnullos habuit, & cœlitus teſtimonium accepit &c. *Joh. XII*. 20. 36. Veſpera autem ejuſdem diei ὀψίας ἤδη οὔσης τῆς ὥρας cum diſcipulis ſuis Hieroſolyma Bethaniam exiit *Marc. XI*, 11. & Bethaniæ pernoctavit *Matth. XXI*, 17. Confer *Joh. XII*, 36.

Feria ſecunda, quam Marcus diſerte per τὴν ἐπαύριον deſignat *c. XI*, 12. ſeu die Lunæ, cum Chriſtus mane (Matthæus enim *c. XXI*, 18. πρωΐας id factum eſſe dicit) Bethania egrederetur & in urbem tenderet, eſurivit, & viſam ficum aggreſſus eſt, cui fructibus vacuæ maledixit. Vide Matthæum & Marcum locis citatis. Deinde ubi in urbem venerat, templum ingreſſus, nundinantes & menſarios expulit, ac ædem ſacram repurgavit. Langius hoc die Dominica, qua ſolenni pompa Hieroſolymas invectus eſt Chriſtus, factum eſſe arbitratur, dum hunc actum cum illo ſtatim conjungit *p*. 431. *Tandem*, inquit, *dimiſſo pullo*, *cui inequitaverat*, *templum ingreſſus*, *illud a vendentibus ac ementibus repurgavit*. Sed fugit eum ratio. Marcus enim hanc heroicam Chriſti actionem ficus maledictioni, ac ingreſſui Hieroſolymitano feria ſecunda facto, manifeſte ſubjicit *v*. 15. *ſeqq*. Indicat quidem *v*. 11. Servatorem pridie feria prima, poſtquam tanto cum apparatu urbem intraverat, in templum introiviſſe, & omnia ibi circumſpexiſſe: ejectionis autem eo die factæ non meminit. Matthæum *cap. XXI*, 12. & Lucam *cap. XIX*, 45. eam hiſtoriam ita narrare non diffiteor, ac ſi eo tempore contigiſſet, quo Langius contigiſſe putat. Sed neuter tam accurato ac diſtincto ordine iſta aliquot dierum geſta deſcribit, quam Marcus. Matthæus enim ſicuti alias ea, quæ partim ſecunda, partim tertia feria, acciderunt, uno orationis contextu ita commemorat, quaſi omnia ſecunda feria facta eſſent, ut ficus male-

dictio-

dictionem, & ejuſdem arefactionem a diſcipulis admirabundis obſervatam, quæ tamen diverſis diebus eveniſſe, Marcus diſerte refert, uti mox videmus: ita & ea, quæ ad primam feriam pertinent, tradens, quædam ſecundæ feriæ geſtà conjungit. Imo profectionem Chriſti in urbem ac templum tertia feria factam, & a Marco diſtincte *v.* 20. 27. deſcriptam, plane omittit. Sicque etiam hic nunulariorum expulſionem per anticipationem proponit, ac ſi ſtatim pompoſum atque ſolennem primæ feriæ in urbem introitum ſecuta fuiſſet. Lucas autem iſta compendio ſine ſollicita ordinis ac temporis cura recitat, ut cuivis patet. At Marcus ἀκριϐέστερος hic in ordine eſt, quam reliqui, & ſingulis diebus ſua acta aſſignat. Hic quoque Servatorem ſecunda demum feria, poſt alterum in urbem ingreſſum, negotiantes e templo ejeciſſe aperte docet, cujus luculentam narrationem ſine hæſitatione ſequimur. Confer Calixti *Conc. lib. V. cap.* 33. & Tirini *Chron. Sac. c.* 49. Non ignoro, quoſdam exiſtimare, quod utroque illo die tale quid acciderit. Sed evidentem hujus aſſertionis rationem nullam video. Repurgato jam templo, orationem eam habuiſſe videtur Chriſtus, cujus ſummam Johannes *c. XII*, 44. *ſeqq.* recenſet. Deinde ſub veſperam ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, iterum extra urbem egreſſus eſt, *Marc. XI*, 19. & Bethaniæ procul dubio pernoctavit.

Feria tertia ſeu die Martis mane, cum iterum in urbem cum diſcipulis tenderet, hique ficum prætereuntes, eam radicitus arefactam eſſe adverterent, Petrus & reliqui id Chriſto cum admiratione exponunt, & reſponſum de fidei miraculoſæ effectis accipiunt, *Marc. XI*, 20. *ſeqq.* Matthæus quidem, uti ſupra indicavimus, hoc ita ἀμέσως refert, ac ſi ſtatim poſt maledictionem ficus contigiſſet, & dierum diſtinctionem prorſus omittit. Sed Marcus accuratus hic ordinis dux diſerte ea ita diſtinguit, ut maledictionem feria ſecunda factam; arefactionem autem die ſequente demum a diſcipulis illac tranſeuntibus obſervatam eſſe, oſtendat. Cum enim τὰ πραχθέντα feriæ ſecundæ, inter quæ primum fuit arboris iſtius exſecratio, commate 19. clauſiſſet, καὶ ὅτε ὀψὲ ἐγένετο, ἐξεπορεύετο ἔξω τῆς πόλεως, ſtatim *v.* 20 ſequentis diei acta orditur, dum ait: καὶ πρωῒ παραπορευόμενοι &c. *& mane* (nempe feria tertia, cum ſecunda una cum nocte ſuccedente effluxerat) *prætereuntes viderunt ficum e radicibus arefactam*. Nemo itaque hæc uno die facta aſſerere poteſt, niſi qui Marco mendacii crimen intentare non erubeſcet. Mox finitis in via ſermonibus in urbem ac templum introivit Chriſtus, ſtatimque a Pontificibus & Senioribus populi interrogatus eſt de auctoritate ac poteſtate

Vv 2 ipſius,

ipſius, quibus *ἀντερώτημα* de baptiſmo Johannis propoſuit *Marc. XI*, *27. ſeqq. Matth. XXI*, *23. ſeqq. Luc XX. v. 1. ſeqq.* Deinde plures parabolas in medium protulit, quibus Judæos punxit, ut de duobus filiis in vineam a patre ire juſſis, *Matth. XXI*, *28. ſeqq.* de vinea ignavis agricolis locata, de lapide ab ædificantibus reprobato, de nuptiis filii Regis & ingratis convivis, *Matth. XXI. & XXII. Marc. XII. Luc. XX.* Poſtea tentatus eſt a Phariſæis & Herodianis de cenſu Cæſari dando, *Matth. XXII. 15. ſeqq. Marc. XII. 13. ſeqq. Luc. XX*, *20. ſeqq.* & a Sadducæis de reſurrectionis abſurditate, & a Legiſperito de maximo legis præcepto, quorum quæſtiones ſolvit aliamque ipſe de filio Davidis Chriſto propoſuit, *Matth. XXII. Marc. XII. Luc. XX.* Mox Phariſæorum & Scribarum perditos mores gravi ac prolixa invectiva objurgavit *Matth. XXIII.* toto, *Luc. XX*, *46. 77.* & mittentes in gazophylacium obſervans viduæ oblationem omnium donariis prætulit *Marc. XII*, *41. ſeqq. Luc. XXI*, *1. 4.* His in templo peractis egreſſus demum, occaſione ſumpta e ſplendida templi ſtructura ſibi oſtentata, everſionem ejuſdem ſtrictim prædixit *Matth. XXIV*, *1. 2. Marc. XIII*, *1. 2. Luc. XXI*, *5. 6.* Tandem ſub veſperam urbe exiviſſe & in montem Oliveti ſeceſſiſſe videtur, *Luc. XXI*, *37.* Hæc omnia feria tertia geſta eſſe, hiſtoriæ Euangelicæ *ἀκολουθία* jam demonſtrata evidenter docet. Inſignis itaque hic Langii temeritas apparet, qui cuncta hujus diei acta cum præcedentis feriæ ſecundæ geſtis miſcet, & quaſi unius diei *πραχθέντα* confundit. Poſtquam enim ficus maledictionem, quæ die Lunæ facta eſt, poſuerat, ſtatim ſine diſcrimine pleraque illa, quæ jam recenſuimus feria tertia facta, commemorat *p. 431. & 432.* atque addit: *Hæc feria ſecunda geſta ſunt.* Sed toto cœlo errat. Jamjam enim oſtendimus, Marcum tam manifeſte hæc, ut duorum dierum geſta, diſtinguere, & alia feria ſecunda, alia feria tertia facta aſſerere, ut extreme aut oſcitantem aut impudentem eum eſſe oporteat, qui hunc ordinem pervertere, ac diſtinctas ephemerides confundere velit. An enim iſtæ actiones, inter quas ὀψὲ καὶ πρωῒ aperte a Marco interponuntur, in unum diem cadere poſſunt? Ληρῶδες ſomnium! Sed ignoſcendum eſt Langio, cui hoc neceſſario attentandum fuit, ne bella ipſius ſcena miſere peritura eſſet. Niſi enim hunc integrum pœnoſæ ſeptimanæ diem expungeret, conſiſtere non potuit ipſius commentum, quo Servatorem uno die anterius, quam hebes & obtuſa omnium Chriſtianorum factio putavit, mortuum ac ſepultum fuiſſe clamitat. Duorum ideo dierum acta in unum compingere debuit ac voluit, ne hæc impedirent, quo minus

Chri-

Chriſtum die Jovis paſſum aſſereret. Sicque Sacroſanctæ Scripturæ & Euangelicæ hiſtoriæ ordini vis inferenda fuit, ut inſanum iſtud εὕρημα ſtabiliretur.

Feria quarta ſeu die Mercurii Chriſtus paſſionem ſuam jam ingruentem diſcipulis prænunciat *Matth.* XXVI, 1. 2. Characterem temporis, quo id factum eſt, verba Chriſti continent: οἴδατε ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ Πάσχα γίνεται. Si enim poſt biduum tum Paſcha inſtaret, cujus Paraſceve dies Veneris, magnusque dies Azymorum ſabbatum fuit, ut liquido probatum eſt, hanc omnino feriam quartam exſtitiſſe neceſſum eſt, quod mox ulterius pateſcet. Priusquam autem Chriſtus de morte ſua loqueretur, prolixum illum ſermonem de deſolatione templi ac urbis, ſignisque hanc anteceſſuris, ut & de ultimo ſuo adventu, ejusque præſagiis, eodem die habuiſſe videtur, quanquam alii eum antegreſſæ feriæ tertiæ adſcribant. Nam diſcipulorum quæſtio ad Jeſum in monte Olivarum ſedentem *Matth. XXIV. v.* 3. *Marc. XIII,* 3. quæ occaſionem iſti diſcurſui dedit, vix eadem illa veſpera contigit, qua e templo & urbe exivit. Cum enim ſtatim ad eandem reſponderet Chriſtus, omnia illa continuo ordine diſcipulis propoſuit, quæ *capp. XXIV. & XXV.* integris Matthæus καθεξῆς commemorat. At Chriſtum ſub veſperam demum egreſſum, tamdiu in monte Oliveti hæſiſſe, antequam Bethaniam iret, donec univerſa iſta explicare potuiſſet, vix veriſimile apparet. Nec diſcipulos Chriſtum totius diei laboribus defatigatum, jamque refectionis deſiderio Bethaniam pergentem, tanti momenti quæſtione detinuiſſe probabile eſt. Imo connexio narrationis Matthæi non obſcure oſtendit, Chriſtum ſermones hos feria quarta habuiſſe, eodem nempe die, quo paſſionem ſuam prædixit, & quo ultimum de ipſo capiendo conſilium Primores populi inierunt. Dicit enim *c. XXVI,* 1. *Et factum eſt, cum conſummaſſet Jeſus omnes ſermones hos* (nempe duobus capp. proximis deſcriptos) *dixit diſcipulis ſuis: ſcitis quod poſt duos dies Paſcha ſit.* Innuit Matthæus, Chriſtum, ſimul ac abſolviſſet præcedentes ſermones, eodem tempore, exigua ſaltem morula, qualis mutanti orationis argumentum congruit, interjecta, paſſionem ſuam prænunciare cœpiſſe. Addit quoque ſtatim *v.* 34. quod τότε, nempe mox eodem die, συνήχθησαν καὶ συνεβουλεύσαντο οἱ ἀρχιερεῖς &c. Nimis proinde exorbitat Langius, dum hanc quoque concionem de fine Hieroſolymorum & ſeculi ad feriam ſecundam refert *p.* 442. Nam feria quarta matutino tempore, cum Chriſtus poſt ſomnum captum in monte Oliveti conſideret κατέναντι τοῦ ἱεροῦ *Marc. XIII.* 3. diſci-

3. diſcipulos quæſtionem iſtam propoſuiſſe, & Chriſtum prolixe ad eandem reſpondiſſe, omnia ſuadent. Vid. Gerhard. *Harm. Cont. c.* 160. Primo autem de templi urbiſque interitu, mox de finali totius mundi πανωλεθρία, ſimulque de utriuſque indiciis, fuſe diſſeruit *Matth. XXIV. Marc. XIII. Luc. XXI.* fere per totum. Deinde parabolam de decem virginibus ſponſo obviam progreſſis, alteramque de talentis a Domino peregre profecto ſervis concreditis adjecit, & una noviſſimi judicii apparatum modumque expoſuit apud *Matthæum c. XXV.* Abſolutis jam his ſermonibus, mortem ſibi ingruentem prædixit, de quo jam vidimus. Tunc etiam, eadem feria quarta, congregati in palatio Cajaphæ Pontifices, Scribæ & Seniores, de JESU dolo capiendo & occidendo deliberarunt, *Matth. XXVI,* 3. *Marc. XIV,* 1. *Luc. XXII,* 1. Judas autem a Satana impulſus, & increpatione Chriſti, quinto abhinc die Bethaniæ facta, ad iram ac livorem commotus, eodem die ad Pontifices abiit, ſeque JESUM proditurum ſtipulatus eſt, condicto prius proditioni XXX. argenteorum pretio: atque ita Magiſtrum benemerentem exſecrando flagitio vendidit. Hoc feria hebdomadis quarta omnino accidiſſe, non modo Scriptura, uti demonſtravimus, luculenter docet; ſed & orthodoxa antiquitas indubitato credidit, dum hanc unicam ob cauſam feriæ quartæ jejunium Eccleſiaſtica ſanctione inſtituit. Auguſtinus *Epiſt.* 86. *ad Caſulanum* diſerte ſcribit: *cur quarta & ſexta feria maxime jejunet Eccleſia, illa ratio reddi videtur, quod conſiderato Euangelio, ipſa quarta Sabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, conſilium reperiuntur ad occidendum Dominum feciſſe Judæi &c.* Et mox: *Ex quo colligitur, quartam Sabbati fuiſſe, quando Dominus ait, ſcitis, quia poſt biduum Paſcha fiet, & filius hominis tradetur, ut crucifigatur. Ac per hoc dies ipſe jejunio deputatus eſt.* Hinc Theophylactus in *Matth. XIV.* dicit: *Feria quarta concilium convenit, & propterea jejunamus etiam nos quartis feriis.* Imo Clemens ille, cui de die natali Chriſti pronuncianti tantum tribuit Langius, ut eum ceu teſtem Chryſoſtomo antiquiorem laudet, veluti ſupra *c. II.* indicavimus, idem *Conſtit. l. V. c.* 14. rotunde ait: τετράδα καὶ παρασκευὴν προσέταξεν ἡμῖν νηστεύειν. τὴν μὲν διὰ τὴν προδοσίαν, τὴν δὲ διὰ τὸ πάθος. *Quarta feria & ſexta juſſit nos jejunare, illa quidem propter proditionem, hac vero propter paſſionem.* Quanquam enim nos Clementaſtrum iſtum non magni faciamus: contra Langium tamen ipſius auctoritas ſatis eſt valida, qui illam tantopere alia in re commendavit. Referri & huc poſſunt, quæ infra *c. VIII.* de Jejunio

nio quartæ & ſextæ feriæ ex antiquitate producentur. Adeoque tum Scripturæ, tum veterum ſententiæ obluctatur Langius, dum hanc Judæ proditionem ad feriam tertiam retrahit, & Matthæum, Marcum ac Lucam, qui biduum ante Paſcha ponunt, a Chriſti Paſchate, quod in quintam feriam incidit, numerare aſſerit. Sed & hoc ſtatuere debuit, quo fabulam ſuam exornaret. Ea enim abſurditatum fœcunditas eſt, ut data una plures ἀυτομάτην enaſcantur.

Feria quinta, ſeu dies Jovis, illa fuit, quam Matthæus *c. XXVI.* 17. & Marcus *c. XIV*, 12. τὴν πρώτην τῶν ἀζύμων, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, appellant. Lucas, poſtquam proditionis ac pacti Judæ, quæ pridie contigerant, meminiſſet, notanter dicit *c. XXII*, 7. ἦλθε δὲ ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων, ἐν ᾗ ἔδει θύεσθαι τὸ πάσχα. Intelligunt autem omnes Paraſceven Paſchatis Chriſti, qui eadem veſpera Judæos antevertens typicum agnum comedit. Primum Azymorum vocant eum, qui inter octo dies Azymorum, quot aliquando numerantur incluſa Paraſceve, primus erat, cujus parte poſtrema azyma edi incipiebant. Hoc vero die acceſſerunt diſcipuli, Servatorem quærentes, ubi Paſcha ſibi præparatum vellet. Ipſe duos in urbem miſit, & omnia inſtruere juſſit. Deinde ὀψίας γενομένης (Lucas ait *v.* 14. ὅτε ἐγένετο ἡ ὥρα) ipſe advenit, & cum diſcipulis accubuit. Peractæ cœnæ Paſchali ſucceſſit communis ſeu vulgaris, de qua ejuſque ritibus fuſe ac eleganter diſſerit Scaliger *Emend. Temp. l. VI. p.* 535. *ſeqq.* qua adhuc durante, antequam S. Euchariſtiæ Sacramentum inſtitueret, ſurrexit Chriſtus & Apoſtolorum pedes lavit. Nam Johannes *c. XIII*, 2. id δείπνου γενομένου factum eſſe, & *v.* 4. Chriſtum ἐκ τοῦ δείπνου ſurrexiſſe, deinde finita lotione iterum recubuiſſe *v.* 12. teſtatur. Docet idem Auguſtinus *l.* 3. *de Conſ. Euang. c.* 1. Quod autem hæc pedum lotio ſacratiſſimum corporis ac ſanguinis ipſius teſtamentum præceſſerit, tanquam concinna ad illud προδιάθεσις, omnes fere, quos ego quidem ſcio, tum Pontificii, tum Proteſtantes Doctores unanimi conſenſu hactenus judicarunt. Videantur ſaltem Baronius *ad A. C.* 34. & 36. Barradius *Conc. Euang. T.* 4. *l.* 2. *c.* 1. Torniellus *ad A. M.* 4084. *n.* 12. Spondanus *ad A. C.* 34. *n.* 11. Gerhardus *Harm. Cont. c.* 170. Calixtus *Conc. lib.* 6. *c.* 1. & 2. Grotius, Maldonatus & Diodati *ad Joh. XIII*, 12. Adeoque iterum hic ceſpitat Langius, qui Sacramenti Cœnæ inſtitutionem præmittit, & lotionem pedum ſubjungit *pag.* 432. Dicit enim: *Chriſtus veſpera adventante Paſcha cum ſuis comedit. Atque ita finitis legalibus novum corporis & ſanguinis ſui ſacramentum*

in-

inſtituit. Inde pedum lotionem inſtituit. Perperam & præpoſtere. Nec melius mox: *finita lotione Judas ad Pontifices abiit.* Interceſſit enim inter lotionem & abitum Judæ venerandi Sacramenti κοινωνία, cui & ipſe una cum ceteris Apoſtolis interfuit, uti notum eſt. Sed ut clavus clavum, ita error errorem trudere ſolet. Poſtquam lotis jam diſcipulis ſanctiſſimum Euchariſtiæ myſterium tradiderat, mox Servator proditorem acriter notavit, contentionem Apoſtolorum de primatu compeſcuit, & tandem dulciſſimos illos Hyblæoque melle ſuaviores ſermones valedictorios habuit, quos a Johanne ſolo *cap. XIII. XIV. XV. XVI.* late deſcriptos vehemente illa ac ardentiſſima ad Patrem oratione clauſit, quam *cap. XVII.* Johannes continet. Demum multa jam nocte urbe exit, inque villam Gethſemane pervenit, ubi agonem cum morte init, & precibus ad Patrem fuſis ter calicem deprecatur: ſtatim autem Judas armata caterva ſtipatus eum aggreditur, capit, & abductum Pontificibus tradit. A quibus dum examinatur & ludibrio habetur, nec non ter a Petro negatur, nox elabitur, dieſque ſuccedit.

Illuxit tandem feria ſexta, ſeu dies Veneris, inclytus ille & vere toti mundo σωτήριος, qui Paraſceve tum Paſchatis tum Sabbati hebdomadalis fuit, ut ſupra oſtenſum eſt. Itaque πρωΐας γενομένης *Matth. XXVII,* 1. vel ut Marcus ait εὐθέως ἐπὶ τῷ πρωῒ (Johannes dicit ἦν δὲ πρωΐα) poſtquam in Synedrio accuſatus ac morti deſtinatus eſſet, ad Præſidem Pilatum in Prætorium ducitur, quo infami ſupplicio plectatur. Ipſum enim Synedrium, quod judiciorum capitalium poteſtate paulo ante ſibi adempta deſtituebatur, neminem damnare aut interficere poterat, uti vel e propria Judæorum confeſſione liquet *Joh. XVIII,* 31. ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. Nam arctior facta erat iſto tempore Senatus Hieroſolymitani juriſdictio, cum pars Judææ potior in provinciam eſſet redacta, conſtituto, ut ferme in omnibus provinciis Romani Imperii, ne Senatus quemquam mortis ſupplicio ſine Romani Præſidis conſenſu afficeret. Hoc in Pandecte Digeſtorum Talmudicorum titt. de *Synedrio & Sabbato* luculenter indicatur. Ipſe quoque Maimonides in *Hal. Sanh. c. XIV.* diſerte ait: ארבעים שנה קודם חרבן בית שני בטלו דיני נפשות בישראל *Annis XL. ante excidium templi ſecundi ablata ſunt judicia capitalia ab Iſraele.* Sic & R. Moſes Kotzenſis in *Sepher Mitzvos gadol. n.* 188. Neſcio proinde, quid ſibi velit ea Langii aſſertio *pag.* 433. *Ipſum namque Synedrium neminem vivum crucifigere poterat.* An putat igitur, alio mortis genere Chriſtum occidere Synedrio integrum fuiſſe? Ita ſane, niſi fallor

fallor, ſentire videtur. Huc enim forte & ea collimant, quæ præmiſit: *in illo Concilio damnatus Pilato traditur, ut crucifigeretur.* At Judæi non crucifigendi tantum, ſed quodvis ſupplicium inferendi facultatem ſibi deeſſe, loco allegato ſignificant. Ebræorum quoque Magiſtri de omnibus דיני נפשות *judiciis capitalibus* ἐν πλάτει pronunciant. Quod a Judæis nonnulli circa ea tempora publice occiſi ſint, non nego: ſed furore ac tumultu populari id factum eſt, non de jure, aut legitimo Synedrii judicio. Habuit quidem Senatus adhuc jus cognoſcendi de crimine, ob quod Chriſtum ἔνοχον θανάτȣ *Marc. XIV. verſ.* 64. judicare potuit: at jus pronunciandi ſententiam cum effectu non habuiſſe, certum eſt. Nec magis percipio, quo tendat Langius, dum mox addat: *Eo die crucifixio contigit, quo Judæis neminem interficere licuit: XIV enim Niſan Synedrium neminem judicare poterat, ut ex Maimonide aliiſque Judæorum commentariis patet.* Mire vagatur. Prius de genere mortis, jam de tempore ferendi judicii exceptionem dare ſatagit. An ideo extra illum diem XIV Niſan, vel alium ſimili religione Judæis obſervatum, Synedrio quenquam eo tempore damnare ac interficere licuit? Hoc ſine dubio vult Langius, niſi nullus verbis ejus nervus inſit. Voluit & hoc Annalium Pater Baronius *ad A. C.* 34. *n.* 76. qui verba Judæorum citata ad tempus illud ſolum, nempe feſtum Azymorum, reſtrinxit. Sed refellit eum Caſaubonus *Exerc. XVI. n.* 71. cujus judicium hic exhibeo: *Verior ſententia eſt doctiorum e recentioribus, qui e libris Talmudicis, Juchaſin, & aliis demonſtrarunt, judiciorum capitalium poteſtate Judæos tum caruiſſe, adempta ſibi paulo ante, atque ut ipſi Rabbini ſcribunt, annis XL. circiter ante excidium templi.* Indicant hoc manifeſte Judæorum verba, qui non ajunt: *hodie, vel circa hoc Azymorum feſtum, nobis non licet occidere quenquam*; ſed ἁπλῶς & abſolute id de omni tempore negant. Idem & Ebræorum domeſtica teſtimonia jam laudata perſuadent. Quare fallitur Langius, ſi hæc ei ſententia ſedet, quam verba ejus præ ſe ferunt, & adverſum ſibi doctiſſimum quemque experietur. Conſulantur modo P. Fagius *ad Deut. XXI,* 22. Sigonius *de R. H. l. VI. cap.* 7. Druſius *Præter. l.* 5. *pag.* 147. Petavius *Doct. Temp. l. XII. cap.* 19. Schikardus *Jur. Reg. Ebr. pag.* 184. L'Empereur *ad Middoth p.* 48. & *ad Bertram de R. H. pag.* 404. *ſeqq.* Grotius *ad Matth. V.* 22. Capellus *Vindic. pro Caſaub. l.* 2. *cap.* 9. & 10. Buxtorfius *in Lex. Talm. f.* 1513. nos enim his non immorabimur. Poſtquam jam Pilato traditus fuit Jeſus, diu multumque inter illum & primores Judæo-

dæorum de ipſo damnando vel abſolvendo diſceptatum eſt. Tandem vero Præſes magnorum accuſatorum clamoribus & pertinacia ſuperatus, Chriſtum prius flagellatum ſolenni ſententia pro tribunali pronuntiata crucis ſupplicio addixit. Quota diei hora hoc factum ſit, determinatu non adeo facile videtur. In Euangeliſtarum enim narratione aliquod hic ἐναντιοφανὲς apparet; Johannes *c. XIX. v.* 14. ὥραν ὡσεὶ ἕκτην definit. At Marcus *c. XV*, 25. ait: ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. Valde in hac difficultate explicanda eruditi æſtuarunt. Patres aliique Interpretes varia attulerunt, quæ hic commemorare nihil attinet. Doctiſſimus Caſaubonus *Exerc. XVI. n.* 110. inter τὰ ἄπορα Scripturæ hoc collocat, *ad quæ ſolvenda Elias exſpectandus erit.* Langius nodum ſecat potius, quam ſolvit *pag.* 433. & locum Marci noſtris codicibus corruptum eſſe aſſerit: *In Marco*, inquit, *pro E extritis binis inferioribus lineis* Γ *irrepſit. Legendum itaque illic* ὥρα πέμπτη *pro* τρίτη. Expedita hæc eſt Scripturas conciliandi methodus, ſi quidvis pro quovis fingere, & quæ nobis incommoda videntur, ad lubitum corrigere liceat. Ah quantis quamque improbis laboribus ſuperſedere potuiſſent Viri pietate & eruditione inſignes, ſi promptam hanc S. literas explicandi rationem a Langio didiciſſent! Sed abſit, ut hoc rabioſo iſti Gordono Huntlæo, aliiſque male feriatis Scripturo-maſtigibus concedamus, quod ſacerrima iſta monumenta uſquam irreptitium aut vitioſum quid habeant. Extrema potius tentanda erunt, ut hunc unicum fidei noſtræ Canonem illibatum ac ſartum tectum obtineamus. Non Scripturæ autem ſolum integritati injuria; ſed & ſuopte vana ac frivola hæc Langii conjectura apparet. Quis enim ipſum docuit, numeros in primigeniis codicibus per notas ſcriptos fuiſſe, vel per iſtas, quas putat, literas? Aut ſi literis ii expreſſi fuerint, majuſculas, ut vocant, has fuiſſe, unde didicit? Nam ſi minores fuere, ea permutatio metui non potuit, cum inter ε & γ nulla ſit affinitas. Cur autem non ullum adduxit codicem, qui hanc lectionem, quam nobis obtrudit, exhibeat? Nempe quia nullum reperire potuit. An autem fungi & pepones ſumus, ut Langio ἀδεσπότως hoc pronuntianti ſimplicem credulitatem debeamus? Hieronymus quidem ante tot ſecula mendam librarii hic ſuſpicatus eſt in *Comm. in Pſal. LXXVII.* Sed non notam ε, verum ϛ pro γ ſubſtituendam eſſe, & ἕκτη, non πέμπτη, legendum putavit, ut Marco cum Johanne convenire poſſet. Nec is tamen ullum codicem attulit, qui ita haberet. Nec attulere Petavius, Toletus, Cajetanus & Melch. Canus, qui Hieronymum ſecuti ſunt. Imo antiquiſſima eſt ea

vul-

vulgaris lectio, uti ex omnium codicum & Syri, Arabis ac Vulgati conſenſu liquet, nec temere adeo ſollicitanda. Quod ſi autem in alterutro loco, Marci ſcilicet vel Johannis, mendum ſtatuendum ſit, apud Johannem potius, quam Marcum, illud locum habere videtur, ut pro ἕκτη legendum ſit τρίτη. Nonnus enim vetuſtiſſimus Paraphraſtes aut ita legit, aut ita legendum cenſuit, dum hunc in modum Johannis verba metrice reddidit:

ἦν δὲ τιταινομένη τριτάτη θανατηφόρος ὥρα,

Agebatur autem tertia mortifera hora.

Camerarius quoque *annot. in Marc.* vetus quoddam MS. ſe vidiſſe teſtatur, ubi loci Johannæi lectio talis exſtitit: ὥρα δὲ ὡς τρίτη. Rob. Stephanus & Beza non minus antiqua exemplaria MSS. laudant, quæ ita habuere. Etiam Petrus Alexandrinus *in Diſp. de Paſchate*, a Caſaubono *loc. cit.* laudatus, auctor eſt, quod *libri accurate deſcripti, atque ipſum autographum manu propria Euangeliſtæ Johannis ſcriptum, quod gratia Dei adſuam ætatem ſervatum exſtabat in ſanctiſſima Epheſiorum Eccleſia, & a fidelibus eo accedentibus magna cum reverentia inviſebatur, ita habuerint*: ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα, ὥρα ἦν ὡσεὶ τρίτη. Idem legas in *Chronico Alexandr.* a Matth. Radero edito *pag.* 118. 150. Vid. Uſſerium *in Diſſ. de Epiſt. Ignat. c. XI.* Hinc & Theophylactus *in h. l.* multis diſputat, γ in ς eſſe mutatum apud Johannem ἐξ ἀπροσεξίας τῶν μεταγραφόντων *per incogitantiam deſcribentium*. Quod Langius illum Pet. Alexandrinum *perſonatum* appellat, eumque *ſibi antiquitatem conciliare debuiſſe*, ajat, in eo criticum ejus acumen intempeſtive ſe prodit, quod convenientius in Pſeudo-Clementis iſtius νοθείᾳ, & columnarum antediluvianarum fide dignoſcenda ſe exerere potuerat. Sed non eo recurrendum nobis eſt, ut in S. literis mendum fingatur. In neutrius enim Euangeliſtæ verbis librarii incuriam quidquam pervertiſſe perſuaſi ſumus. Jeſuitæ Maldonati judicium laudamus, præſertim ut hominis ex eo grege, qui Scripturæ integritati non adeo æquum ſe per omnia oſtendit. Ait ille *Comm. in Matth. XXVII.* 45. *Sunt qui conjecturam faciant, apud Marcum ſcriptorum culpa vitiatum eſſe numerum, &c. Nimis audax ſemper mihi ea conjectura viſa eſt, & quia non alio nititur argumento, quam quod, qui ea utuntur, non poſſunt hujus loci difficultatem explicare. Et non debemus, ut Scripturam interpretemur, corrumpere.* Ipſe quoque H. Grotius, in ſua alias non ſemel circa Sacra κρίσει liberior, quam par erat, *lectionis hic mutandæ cauſam ſe non videre*, profi-

tetur. Et *Annot. ad Matth. XXVII, 45. Nihil in ſcriptura Marci aut Johannis contra vetuſtiſſimorum codicum & μεταφραστῶν auctoritatem immutandum*, cenſet. Neque enim ita inter ſe illi pugnant, quin facile conciliari queant. Præter communem illam Judæiſque familiarem diei in XII. horas partitionem, alia quoque ejuſdem in IV. quadrantes, ſicut noctis in IV. vigilias, diviſio in uſu erat. Quilibet quadrans tres horas complectebatur, & ferme ab illa hora, quæ initium ei dabat, appellationem ſortiebatur. Primus a prima ad tertiam extendebatur, ſecundus a tertia ad ſextam, tertius a ſexta ad nonam, &c. Mos ille e templi conſuetudine natus videtur, ubi ſacrificia & preces hora tertia, ſexta & nona fieri ſolebant. Hinc ubi ſtatarum precum mentio fit, non alia fere horarum nomina occurrunt. Sic *Act. III*, 1. ὥραν τῆς προσευχῆς ἐννάτην leges; & *c. X*, 9. Petrum preces fudiſſe περὶ ὥραν ἕκτην deprehendes. Etiam Cornelio circa horam nonam oranti Angelus apparuit *Actor. X*, 3. Inde horæ illæ ceu vulgo notiores celebratæ, & quidquid inter illas evenit, ut ſolent quæ in medio ſunt poſita, nunc ad hunc, nunc ad illum terminum relata ſunt. Vide *Act. II*, 15. In parabola Chriſti *Matth.* XX, 3. 5. 6. ita horæ, tertia, ſexta & nona, quibus operarios conduxit Paterfamilias, commemorantur, ut inter eas nulla nominetur. Poſt nonam autem undecimæ ſaltem, ut a fine diei proximæ, mentio injicitur. Huc itaque pertinet, quod Euangeliſtæ ſimiliter in paſſione Chriſti horas *tertiam, ſextam & nonam* indigitent. Marcus & Johannes dum crucifixionem Servatoris circa horas tertiam & ſextam factam indicant, illum diei quadrantem omnino deſignant, qui a tertia hora incipit, & in ſextam deſinit. Uterque idem tempus notat, non diverſum. Marcus Chriſtum ſecundo diei quadrante crucifixum dicit, eo nimirum, qui a tertia hora exordium & denominationem habuit: non initio quadrantis, tertia hora, ſuſpenſum oſtendit. Idem ait Johannes, dum ὥραν ὡσεὶ ἕκτην fuiſſe docet. Notanter addit particulam ὡσεὶ, ne horæ στιγμὴν intelligas. Non præciſe hora ſexta fuit: nec longe tamen abfuit. In eo quadrante id factum ſignificat, quem ſexta hora terminat. Sicque nulla plane inter divinos Hiſtoricos contrarietas. Matthæus & Lucas, dum a ſexta ad nonam tenebras factas indicant, optime concordant, ut & ipſe Marcus idem aſſerens *comm.* 33. Chriſtus enim ante ſextam crucifixus eſt. Brevi autem poſt ſextam tenebræ ingruerunt. Hac ratione omnis hic difficultas evaneſcit, quidquid demum occinat Langius, cujus audacula correctio in ſpongiam incumbit. Conſule;

le, ſi placet, Baronium ad *ad A. C.* 34. *n.* 162. *ſeqq.* Tomiellum *ad A. M.* 4084. *n.* 19. Tirini *Chron. S. c.* 2. *Cent. Magdeb. I. l.* 1. *c.* 10. Gerhard. *Harm. Paſſ. c, XI.* Schindleri *Lex. Pentagl. ad Rad.* שׁזר, Glaſſium *Phil. Sac. l.* 1. *tr.* 2. *p.* 159. Grotium & Maldonatum locis citatis. Concinne proinde antiquiſſimus Pater Ignatius *in Epiſt. ad Trallianos* ſcribit Edit. Vedel. *p.* 12. τῇ παρασκευῇ, τρίτῃ ὥρᾳ, ἀπόφασιν ἐδέξατο παρὰ τοῦ Πιλάτου. ἕκτῃ ὥρᾳ ἐσταυρώθη, ἐννάτῃ ἀπέπνευσε, πρὸ ἡλίου δύσεως ἐτάφη. *In Paraſceve, hora tertia, ſententiam accepit a Pilato. Sexta hora crucifixus eſt, nona exſpiravit, ante ſolis occaſum ſepultus eſt.* Mortuus circa horam nonam, noſtram tertiam, Servator, mox circa decimam, noſtram quartam, de cruce demiſſus, & tumulo mandatus eſt. Exequias ipſi iverunt piæ mulieres, a quibus cum reverſæ eſſent, aromata coemerunt, priuſquam dies illa tota elapſa eſſet, & ante ſabbati ſuccedentis exordium, quod veſpera afferebat. Diſerte hoc Lucas *cap. XXIII,* 56. ſignificat, nimirum, quod mulieres eadem Paraſceves die, qua jam crucifixus & ſepultus erat Dominus, ὑποστρέψασαι ἡτοίμασαν ἀρώματα καὶ μύρα: cum vero hæc ſibi jam comparaſſent, ac ad uſum iſtum, cui ea deſtinaverant, præparaſſent, τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν. Rurſus itaque in ordinem Hiſtoriæ impingit Langius, dum finito demum ſabbato hanc aromatum præparationem factam putat *p.* 377. *Finita*, inquit, *una cum occaſu ſolis, veſpera Saturni, hebdomade priore, liberata ſabbati (tam Paſchatis quam hebdomadis) relligione femina, aromata coemerunt, ac nocte præpararunt, ut ungerent Jeſum.* Aperte id S. Lucæ repugnat, qui hoc feminarum factum quieti earundem Sabbaticæ manifeſte præmittit, idque ſtatim in reditu a monumento, cui jamjam funus Servatoris illatum fuerat, contigiſſe demonſtrat. A ſepulcro reverſæ confeſtim aromata ad unguenti confectionem ſibi compararunt: mox autem ſabbatum religioſa quiete obſervare cœperunt. Quies ſabbati non unguenti præparationi jam factæ; ſed unctioni demum ſecuturæ opponitur. Marcus quidem Langio prima fronte favere videtur *c. XVI,* 1. quaſi mulieres διαγενομένου τοῦ σαββάτου demum aromata emiſſe aſſerat. Sed verbum ἠγόρασαν, quo utitur, in forma plus quam perfecti commodiſſime cum Beza, Tremellio & Belgicis interpretibus, reddi poteſt, *emerant*, ut mulieres ad ſepulcrum advenientes jam aromatibus antea emptis inſtructas fuiſſe notet. Conferatur *comm.* 2. & plana res erit. Nam quando exiverint mulieres, dici multum attinebat: item quod aromata ſecum habuerint, cum id cauſam exitionis indicet. Quia autem nil re-

 ferebat

ferebat ſciri, quando aromata iſta comparaſſent, ideo ἀορίϛως illud expreſſum eſt. Sic aoriſtus ſæpius pro pluſquamperfecto ponitur, & notat id, quod ante contigerat. *Matth. XIV*, 3. ἔδησεν αὐτὸν non *vinxit*; ſed *vinxerat eum* rectius interpreteris. Ita & illud *Matth XXVII*, 2. δήσαντες αὐτὸν capiendum eſſe, res ipſa loquitur. Senibus quoque Helleniſtis frequentiſſimum id eſſe nemo neſcit. Sicque Marcus hac ratione explicatus nec diverſum a Luca prodit, nec Langio ullo modo patrocinatur. Imo interpretem Marci diſerte agit Lucas *c. XXIV*, 1. dum verba ejus ita circumloquitur: ἦλθον ἐπὶ τὸ μνῆμα, φέρουσαι ἃ ἡτοίμασαν ἀρώματα. Illud ἡτοίμασαν per *præparaverant* reddendum eſſe, & connexio verborum docet, & Interpretes probant. Syrus דטיבו הוי, Tremellius ac Beza *quæ paraverant*, Belgæ **die ſy berept hadden** / Diodati *haveano preparati*. Nempe emerant & paraverant ea feria ſexta, quæ feria prima circa diluculum ad ſepulcrum attulerunt. Hinc Diodati τὸ ἠγόρασαν Marci convenienter vertit *havendo comparati*, idque factum addit *nelle tre ultime hore del giorno, nel quale il Signore fu crocifiſſo*, cum quo & Belgæ Synodici apprime conſentiunt. Vide quoque Gerhard. *Harm. Reſurr. c.* 1. & Grotium ad *h. l.*

Succeſſit feria ſeptima ſeu Sabbatum, ipſa Paſchali ſolennitate tum illuſtre, quod Servator in monumento, mulieres devotæ aliique in otio, totum tranſegerunt. Pontifices autem & Phariſæi hoc die, quem Matthæus τὴν ἐπαύριον, ἥτις ἐϛὶ μετὰ τὴν παρασκευὴν *cap. XXVII*, 62. appellat, Præſidem una acceſſerunt, & vigiles pro ſepulcro cuſtodiendo flagitarunt, ne a diſcipulis ſcilicet Chriſtus ſurriperetur, quos & impetrarunt. Elapſo autem Sabbato duplice religione ſancto, mulieres mox ad monumentum reviſendum ſe accinxerunt. Matthæus id ὀψὲ σαββάτων factum perhibet, quæ phraſis quid notet, ſupra *c. VI.* oſtendimus. Quod feria prima circa diluculum ad ſepulcrum pervenerint, omnium Euangeliſtarum narratio docet. Venientes autem Chriſtum jam reſurrexiſſe deprehenderunt, & ab Angelo id nunciante confirmatæ ſunt. Reverſæ Apoſtolis illud retulerunt, nec tamen perſuaſerunt, &c. De ceteris ad Hiſtoriam Paſſionis & Reſurrectionis pertinentibus diſquirere ab inſtituto noſtro alienum foret. Non enim commentamur; ſed contra Langium diſputamus. Nec Diatribes anguſtiæ prolixos nos eſſe patiuntur. Chriſtum die Solis ſeu feria prima reſuſcitatum eſſe, nemo Chriſtianus unquam negavit. Langius id ipſum non concedit modo: ſed & operoſe probat. Sicut autem dies Solis ἀναϛάσιμος fuit, ita quod dies Veneris ceu feria ſexta

ϛαυ-

σαυρώσιμ☉ extiterit, hoc, quod jam propoſuimus, actorum ipſius ἡμερο-λόγιον, præter argumenta ſuperius adducta, luculenter evincere confido. Ad alium enim ſeptimanæ diem paſſionem Dominicam referri non poſſe, demonſtratum eſt, niſi unum ex hebdomade pœnoſa diem expungi, vel bidui geſta in unum confundi oporteat, quod utrumque abſurdiſſimum eſt.

CAPUT VIII.

Veteris Eccleſiæ Patrumque ſententia exhibetur. Ignatii locus vindicatur. Clemens ὁ Διαταγεὺς, Irenæus & Theophilus Antiochenus allegantur. Jejunium quartæ ſextæque feriæ qua de cauſa antiquitus inſtitutum ſit? Tertulliani, Clementis Alex. Origenis, Petri Alex. Hippolyti, Cyrilli Alex. & aliorum teſtimonia. Epiphanii & Gregorii Nyſſeni mens declaratur. Hieronymi, Nonni & Gaudentii Brixiani conſenſus. Auguſtini explicationes luculentiſſimæ. Iſid. Peluſiotæ, Leonis M. Bedæ, Hippol. Thebani & Theophylacti ſuffragia oſtenduntur. Langiani dogmatis novitas ſuopte rejicula.

E Scriptura & hiſtoriæ Euangelicæ ſerie atque ἀκολυθίᾳ vetuſtam & Catholicam de feria paſſionis & triduo mortis Dominicæ ſententiam ſatis confirmavimus. Tam clara & luculenta documenta produximus, ut effrontem extremeque protervum eum eſſe oporteat, cui hæc ſatisfacere nequeant. Nihil jam reſtat, niſi ut veterum Chriſtianæ pietatis Antiſtitum auctoritate ac ſuffragiis eandem muniamus. Venerandi illi & antiqui Eccleſiæ Doctores ac Patres communibus votis Langianum iſtud dogma, ut inſolens ac inauditum, damnabunt & proſcribent. Unanimis eorum conſenſus luculenter oſtendet, falſum eſſe, quod aſſerere non erubeſcit Langius, *antiquæ Eccleſiæ opinionem fuiſſe eam*, quam ipſe tuetur. Contrarium potius omnibus pateſcet, illam nimirum, quæ hodiernæ Eccleſiæ eſt, etiam vetuſtæ fuiſſe ſententiam; Langianum autem commentum nemini Veterum in mentem veniſſe. Ibimus ergo per ſecula, ſingulosque iſtos Heroas ac doctiſſimos Viros, unumquemque ſecundum ſuam ætatem, ſententiam rogabimus, ut, collectis omnium calculis, quantum a falſo verum diſtet, cognoſcatur. Primum autem ſe nobis ſiſtit Patrum antiquiſſimus Ignatius, Epiſc. Antiochenus, Apoſtolorum diſcipulus, primi ſeculi Doctor ac Martyr ſanctiſſimus, qui in *Epiſt. ad Tral-*

Trallianos Edit. Vedel. *p.* 11. primo dicit, quod Chriſtus *διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀνέστη*, quæ verba Vedeliana verſio reddit *intra triduum reſurrexit*; Uſſeriana autem *reſurrexit tertia die*, plane ut alibi *in Epiſt. ad Smyrnenſes* ſcribit: *ὁ λόγος τὸν ἑαυτοῦ ναὸν λυθέντα ὑπὸ τῶν χριστομάχων Ἰουδαίων ἀνέστησε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ*, *verbum ſuum ipſius templum, quod ſolutum erat a Judæis Chriſtum oppugnantibus, excitavit tertia die*, directe contra Langium quatuor dies fingentem. Mox vero *p.* 12. addit: *τῇ παρασκευῇ, πρὸ ἡλίου δύσεως ἐτάφη, τὸ σάββατον ὑπὸ γῆν μένει ἐν τῷ μνημείῳ, ᾧ ἀπέθετο αὐτὸν Ἰωσὴφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθίας. ἐπιφωσκούσης κυριακῆς ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ. περιέχει οὖν, ἡ μὲν παρασκευὴ τὸ πάθος, τὸ σάββατον τὴν ταφὴν, ἡ κυριακὴ τὴν ἀνάστασιν. In Paraſceve ante occaſum Solis ſepultus eſt, Sabbato ſub terra in monumento remanſit, in quo poſuit eum Joſeph Arimathæus. Illuceſcente Dominico die reſurrexit ex mortuis, juxta id, quod dixerat*: (nempe Matth. XII, 40. de ſua in corde terræ mora.) *Complectitur itaque Paraſceve paſſionem, Sabbatum ſepulturam, Dominicus dies reſurrectionem.* Vides ipſum diſerte Paraſceven paſſioni, & unicum ſaltem Sabbati diem integrum moræ in ſepulcro tribuere. Imo tres illos dies proxime ſibi ſuccedentes ita diſtinguit, ut primum paſſioni, ſecundum quieti in monumento, tertium reſurrectioni aſſignet. Quartum is neſcivit, quem Langius interponit. Illud non diſſimulo, quod Vedelius poſteriora hæc verba irreptitia eſſe cenſeat, cujus & judicium ſine ſua *ἐπικρίσει* Uſſerius Archiepiſc. Armachanus proponit. Rationes ſunt I. *Quia apud Pſeudo Clementem* in Conſtitutionibus *eadem verba reperiantur*, lib. 5. c. 13. Repono ego, quod æque dici poſſit Clementaſter ille ab Ignatio ea mutuo accepiſſe, ut per hanc cum vetuſtiſſimo auctore convenientiam antiquitatis ſpeciem ſibi conciliaret. II. *Quia verba ea hiatum facere videntur, & ſeriem orationis Ignatianæ interrumpere, in qua verba, quæ hunc hiatum ſequuntur, cohærere manifeſtum eſt cum iis, quæ eum antecedunt.* Reſpondeo, id mihi non videri. Appoſite enim ſatis ad ſcopum Ignatii quadrant, quæ Vedelius interpolata putat. Vult enim is demonſtrare, Chriſtum revera paſſum & mortuum eſſe, non apparenter, eoſque impugnat, quos *ἀθέους* ſtatim vocat, qui id *τῇ δοκήσει* & hominum ſaltem opinione factum eſſe, ac Servatorem *τῷ δοκεῖν τεθνηκέναι, πεπονθέναι οὐ τῷ ὄντι*, *apparenter paſſum, nec revera mortuum eſſe*, pertendebant. Urget itaque contra illos momenta temporis, quibus damnatus, crucifixus, mortuus, ſepultus & reſuſcitatus eſt Dominus, eque illo vero & reali ſpatio veram

ac

ac realem ejus paſſionem fuiſſe concludit, atque id obtinet, quod ἀληθῶς, καὶ οὐ δοκήσει, ἐσταυρώθη καὶ ἀπέθανε, βλεπόντων οὐρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, &c. Eadem enim ratione hic in argumentando procedit Ignatius, qua Chryſoſtomus eo in loco, quem ſupra *c. V.* expendimus. Idem quoque pro ſe Servatoris oraculum e *Matth. XII*, 40. allegat. Satis etiam apte cohærent cum his verbis tam ea quæ præcedunt, quam quæ ſequuntur, ut quivis judicare poterit. Adeoque nihil hic a genuina Ignatii mente alienum ab interpolatore inſertum eſſe arbitramur, quanquam id alibi non ſemel factum eſſe haut diffiteamur, quod tum a Dion. Petavio *in Præfat. Tom. II. Dogmat. Theolog. cap.* 2. tum a nuperis ipſius Editoribus Jacobo Uſſerio & Iſaaco Voſſio oſtenſum eſt. Ignatio proximum locum mererent Clementis Romani Conſtitutiones, ſi illius patris fœtus eſſent, cujus nomen mentiuntur. Sed ſpuriæ cum ſint, Langio id acceptum ferant, qui pro legitimis ipſas agnovit, quod hoc ordine a nobis collocentur. Neque enim is Clementaſtrum hunc ſpernere jam poteſt, quem antea tanto honore dignum judicavit. Et ſane licet vetuſtiſſimi iſtius Romani Epiſcopi ſoboles non ſint hæ Conſtitutiones: alium tamen ſatis antiquum patrem habuiſſe eas, non inficiamur. Produximus ex his cap. præced. cum de feriæ quartæ actis ageremus, teſtimonium clariſſimum, quo Servatorem quarta feria proditum, & ſexta paſſum eſſe indicabatur. Jam aliud e *lib. VII. c.* 24. afferimus, quod ita habet: ὑμεῖς ἢ τὰς πέντε νηστεύσατε ἡμέρας, ἢ τετράδα καὶ παρασκευήν. ὅτι τῇ μὲν τετράδι ἡ κρίσις ἐξῆλθεν κατὰ τοῦ Κυρίου, Ἰούδα χρήμασιν ἐπαγγειλαμένου τὴν προδοσίαν. τὴν δὲ παρασκευήν, ὅτι ἔπαθεν ὁ Κύριος ἐν αὐτῇ πάθος τὸ διὰ σταυροῦ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου: *Vos vel per totos quinque dies jejunate, vel in quarta feria & Paraſceve. Quoniam in quarta quidem judicium contra Dominum prodiit, cum Judas proditionem pecuniæ promiſerat: in Paraſceve vero, quoniam in ea Dominus crucis ſupplicium paſſus eſt ſub Pontio Pilato.* Ita ὁ Διαταγεύς. Canones Apoſtolorum, quos vocant, eidem Clementi ſuppoſiti, non alia de cauſa *Can.* 68. (*Græc.* 69.) jejunia τῆς τετράδος ac τῆς παρασκευῆς commendant. Sed non major Canonum horum, quam Conſtitutionum, auctoritas eſt, uti inter eruditos conſtat. Quare teſtes jam indubitatæ fidei in medium adducemus. Irenæus ſecundi ſeculi Epiſcopus & Martyr *lib. V. adv. Hæreſ. c.* 23. diſerte ſcribit: *Manifeſtum eſt, quoniam in illa die mortem ſuſtinuit Dominus, obediens Patri, in qua mortuus eſt Adam inobediens Deo. Hunc diem recapitulans in ſemetipſum Dominus venit ad paſſionem pridie ante*

Sabbatum, quæ eſt ſexta conditionis dies, in qua homo plaſmatus eſt. Mox clariſſime: *hoc eſt Paraſceve, quæ dicitur cœna pura, id eſt feria ſexta, quam & Dominus oſtendit paſſus in ea.* Conferendus autem hic locus Irenæi eſt cum alio *lib.* 1. *c.* 10. ubi Græca in Edit. Franc. Feuardentii ita habent: καὶ διὰ τοῦτο Μωσέα ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν εἰρηκέναι τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι, κατὰ τὴν οἰκονομίαν δὲ ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν ἡμερῶν, ἥ τις ἐστὶ παρασκευὴ, τὸν ἔσχατον ἄνθρωπον εἰς ἀναγέννησιν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου πεφηνέναι: i. e. *& propter hoc dixiſſe Moſen, ſexta die conditum hominem fuiſſe: juxta diſpoſitionem autem ſexta die, quæ eſt paraſceve, noviſſimum hominem ad primi hominis regenerationem apparuiſſe.* Idem exiſtimavit Theophilus Cæſarienſis, niſi Beda fallat, quod ſupra oſtendimus. Conſentit Theophilus Epiſc. Antiochenus *lib.* 1. *Allegoriarum in Sac. Evang.* quæ exſtant *T.* 1. *Bibl. Patr.* Marg. de la Bigne, dum ait: *Quomodo die tertio reſurrexit Chriſtus a mortuis? Sciendum, quod prior fuit nox die; nam tenebræ erant ſuper aquas antequam a Domino fieret lux: & cum primo die Azymorum facto veſpere Chriſtus a Juda ſit traditus; primus paraſceve paſſionis Dominicæ intelligendus eſt dies; ſecundus Sabbati; tertius is, qui a reſurrectione Domini Dominicus appellatur, & primus eſt Sabbati.* In tertio ſeculo plures Patres jejunia quartæ & ſextæ feriarum commemorant, quæ ad memoriam proditionis & paſſionis Chriſti his diebus factarum recolendam Eccleſiaſtica ſanctione inſtituta fuere, uti e modo allatis liquet, & e ſecuturis alterius patebit. Tertullianus *de Jejun. adv. Pſychicos c.* 14. *Cur ſtationibus* (i. e. ſtatis jejuniis, vide Pamelium ad *h. l.*) *quartam & ſextam Sabbati dicamus?* Clemens Alexandrinus *Stromat. VII.* οἶδεν αὐτὸς καὶ τῆς νηστείας τὰ αἰνίγματα τῶν ἡμερῶν τούτων, τῆς τετράδος καὶ τῆς παρασκευῆς λέγω, ἐπιφημίζονται γὰρ ἡ μὲν Ἑρμοῦ, ἡ δὲ Ἀφροδίτης: *Novit ipſe quoque jejunii horum dierum myſteria, quartæ inquam & ſextæ feriæ, quarum illa Mercurii, hæc Veneris cognominatur.* Origenes *Hom. X. in Levit. Habemus quartam & ſextam ſeptimanæ dies, quibus ſolenniter jejunamus.* Huc quoque ſpectat inſignis ille e Petri Alexandrini Epiſcopi & Martyris Synodico locus, quem Fr. Sylburgius allegat in notis ad Clem. Alexandr. loc. cit. οὐκ ἐγκαλέσει τις ἡμῖν παρατηρουμένοις τετράδα καὶ παρασκευὴν, ἐν αἷς καὶ νηστεύειν ἡμῖν κατὰ παράδοσιν εὐλόγως προστέτακται: τὴν μὲν τετράδα διὰ τὸ γενόμενον συμβούλιον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ προδοσίᾳ τοῦ Κυρίου. τὴν δὲ παρασκευὴν διὰ τὸ πεπονθέναι αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν: *Nemo nos reprehendet, qui quartam & ſextam ferias obſervamus, in quibus ut jejunemus ſecundum traditionem conve-*

convenienter conſtitutum eſt: quartam quidem feriam propter conſilium a Judæis de proditione Servatoris initum, ſextam vero propter paſſionem ejus pro nobis ſuſceptam. Credidit itaque tota tertii ſeculi Eccleſia, Chriſtum feria ſexta paſſum eſſe, dum ejus rei recordationi ſolenne iſtius diei jejunium conſecravit. Referendus & huc eſt Hippolitus Epiſcopus & Martyr, quem Ant. Capellus in *Diſſert. de Cœna Chriſti ſuprema c.* 5. *ducentis ante Auguſtinum annis in marmorea tabula ſua Paſchali paſſionem Domini VIII. Kal. Aprilis & feria ſexta affixiſſe* teſtatur. In quarto ſeculo Epiphanius Epiſc. Salaminis in Cypro *Hær.* LXXV. *n.* 6. *contra Aerianos* ita de eodem jejunio diſſerit: τινὶ γὰρ οὐ συμπεφώνηται ἐν πᾶσι κλίμασι τῆς οἰκουμένης, ὅτι τετρὰς καὶ προσάββατον νηστεία ἐστὶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡρισμένη. Εἰ δὲ καὶ χρὴ τὸ τῆς διατάξεως τῶν Ἀποστόλων λέγειν, πῶς ἐκεῖ ὡρίζοντο τετράδα καὶ προσάββατον νηστείαν διὰ παντὸς, &c. *Quis eſt uſpiam terrarum, qui non in eo conſentiat, quartam ſextamve feriam ſolenni in Eccleſia jejunio conſecratam? Quod ſi ex Apoſtolorum conſtitutione repetenda nobis auctoritas eſt, cur illis quarta ſextaque feria jejunium perpetua lege ſancitur, &c.* Vides catholicum totius οἰκουμένης conſenſum ab Epiphanio circa iſtam feriæ ſextæ obſervationem indicari. Cauſam autem ipſe reddit *in Expoſ. Fid. Cathol. n.* 22. Συνάξεις, inquit, Ἐπιτελούμεναι ταχθεῖσαι εἰσιν ἀπὸ τῶν Ἀποστόλων τετράδι καὶ προσαββάτῳ καὶ κυριακῇ. τετράδι δὲ καὶ ἐν προσαββάτῳ ἐν νηστείᾳ ἕως ὥρας ἐννάτης. ἐπειδήπερ ἐπιφωσκούσῃ τετράδι συνελήφθη ὁ κύριος, καὶ τῷ προσαββάτῳ ἐσταυρώθη. *Sacri conventus ab Apoſtolis inſtituti ſunt quarta ſextaque feria & Dominica. Item quarta ſextaque feria jejunium uſque ad horam nonam, propterea quod quarta feria comprehenſus eſt Dominus, & ſexta in crucem ſublatus.* Fallitur quidem Epiphanius, dum Chriſtum feria quarta comprehenſum exiſtimat, & ab omnibus aliis Patribus diſſentit, cum venditum proditumque dicere debuerit: at de cauſa jejunii feria ſexta indicti verum prodit, & cum univerſis concordat. Idem doctiſſimus Pater *Hær. LI. n.* 31. per Omer ſeu manipulum illum, qui XVI. Niſan offerebatur, præſignificatum eſſe τὸ εὐλογημένον δράγμα ἐγειρόμενον ἐκ νεκρῶν *benedictum manipulum e mortuis excitatum*, nempe Chriſtum, aſſerit. At ſi dies ille Dominicus, quo ſurrexit Chriſtus, idem fuerit, quo Omer offerebatur, ſc. XVI. Niſan, utique XV. Niſan, ſeu magnus dies Azymorum, dies ſabbati fuit, & conſequenter Paraſceven ejuſdem, qua paſſus eſt Servator, feriam ſextam exſtitiſſe manifeſtum eſt. Sin vero Langii opinio obtineat, Chriſtus non eo die, quo Omer offerebatur, ſed inſequente, XVII. Niſan, ſurre-

xiſſe dicendus eſt, ut omnes vident. Gregorius Epiſc. Nyſſenus, Baſilii M. frater *Orat.* 1. *de Reſurr. Chr.* prolixam de triduo mortis ac ſepulturæ Dominicæ ῥῆσιν exhibet, cujus ſummam ſaltem, ut chartæ parcamus, ex interpretatione Laur. Siſani repræſentabimus. *Quod ſi plene*, inquit, *& exacte horum dierum in paſſione præſtitutum numerum videre deſideras (deeſt enim huic numero pars haud exigua, ſi numeres tempus poſt horam Paraſceves nonam, ex qua in manus Patris ſpiritum commendavit:) ſubſiſte pauliſper, & ratio fortaße tibi hujus rei declarationem præbebit.* Eo autem mox tendit, ut initium tridui iſtius in feriæ quintæ veſpera collocet, qua corpus & ſanguinem ſuum Apoſtolis in S. Euchariſtia diſpenſavit, eoque tempore putat *jam perfectam & abſolutam agni immolationem factam fuiße. Non enim ad edendum idoneum eſſet corpus victimæ animatum: ſed jam latenter pro poteſtate myſterium adminiſtrantis ineffabiliter & inviſibiliter corpus immolatum erat, & anima illic erat, ubi eam poteſtas adminiſtrantis collocaverat.* Deinde addit: *ſi quis ab eo tempore, ex quo hoſtia Deo oblata eſt, numeret tempus in corde terræ immorationis, is a veritate non aberrabit. Veſper enim erat, cum comeſtum eſt illud ſacroſanctum corpus: nox autem, quæ paraſceven præceſſit, veſperum illum excepit, deinde dies paraſceves adſcititia atque ſuperinducta nocte diviſus, pro una nocte ac diebus duobus computatur. Nam ſi tenebras Deus noctem vocavit: tribus autem horis ſuper univerſum orbem terrarum tenebræ fuerunt: hæc, quæ circa medium diei novo more introducta eſt, nox duas ſecturas dierum per ſeſe circumſcribit ac definit: unam quidem ab diluculo ad ſextam uſque horam, alteram vero a nona ad veſperam uſque, ut hactenus noctes duæ, ac totidem dies ſint: deinde nox quæ ſabbatum præceſſit, ſubſequitur, quam excipit ipſe ſabbati dies. Habes dies treis, & noctes treis.* Concludit demum: *Quod ſi hæc ita ſe habent, ſtat nobis præſtitutum tempus a veſpero, qui quintum diem excepit, ad veſperam ſabbati, dinumerato tempore noctis interjectitiæ, paraſceven, ut dictum eſt, in dies duos & noctem unam ſcindentis.* Non parum incommodam ac contortam eſſe hanc hujus Patris explicationem facile concedimus, idque quia tres dies ac noctes diviſim ſumptas numerari debere exiſtimavit. Credidit tamen Chriſtum ea veſpera, quæ feriam quintam excepit, corporis ac ſanguinis ſui ſacramentum inſtituiſſe, adeoque ſequente demum feria ſexta, nempe Paraſceve, mortalitatem exuiſſe, uti e verbis ipſis manifeſtum eſt. Maluit enim triduum iſtud a myſtica, quam innuit, Chriſti in Euchariſtia immolatione computare, quam ut

ipſum

ipſum feria ſexta mortuum ac ſepultum eſſe negaret. Atque ſic Langio aperte adverſatur. Eruditiſſimus Stridonienſis Presbyter Hieronymus *comm. in Jon. II.* ita ſentit: *nos συνεκδοχικῶς totum intelligamus a parte, ut ex eo, quod ἐν παρασκευῇ mortuus eſt, unam diem ſupputemus & noctem, & ſabbati alteram: tertiam vero noctem, quæ diei dominicæ mancipatur, referamus ad exordium diei alterius: nam & in Geneſi nox non præcedentis diei eſt, ſed ſequentis: id eſt principium futuri, non finis præteriti. Hoc ut intelligi poſſit, dicam ſimplicius. Finge aliquem hora nona egreſſum eſſe de manſione, & alterius diei hora tertia ad manſionem alteram perveniſſe: ſi dixero bidui eum feciſſe iter, non ſtatim reprehendar mendacii: quia ille, qui ambulavit, non omnes horas utriuſque diei, ſed quandam partem in itinere conſumpſerit.* Idem in *comm. ad Matth. XII. Hoc breviter nunc dixiſſe contenti ſumus, quod ſynecdochice totum intelligatur ex parte, non quod omnes tres dies in inferno Dominus ſteterit: ſed quod in parte paraſceves, & dominica, & tota die ſabbati, tres dies & totidem noctes intelligantur.* Nonnus Panopolitanus D. Johannis μεταφραστὴς iſto quem ſupra *cap. VI. arg.* 2. adduximus verſu, ſuum de feria paſſionis conſenſum diſerte profitetur, dum hæc ei ἕκτη ἠώς *ſexta dies* appellatur, quæ aliis *proſabbatum* dicitur. Gaudentius Epiſc. Brixienſis, cujus opuſcula exſtant in *Tom. II. Bibl. Patr. in tract.* 1. *in Exodum*, ita ait: *Sexta feria, qua hominem Deus fecerat, pro eodem paſſus eſt, & die Dominica, qua dicitur in Scripturis prima ſabbati, in qua ſumpſerat mundus exordium, reſurrexit.* Quod & hæc diſertiſſimi Patris Joan. Chryſoſtomi ſententia fuerit, quidquid incaſſum oggeſſerit Langius, jam antea *cap. V.* luculenter probavimus. In ſeculo quinto magnus Hipponenſium Præſul Auguſtinus clare mentem ſuam non uno in loco aperuit. Nam *lib. IV. de Trinit. c. 6.* cum verba Servatoris *Matth. XII,* 40. allegaverat, ita eadem explicat: *Ipſum autem triduum non totum & plenum fuiſſe, Scriptura teſtis eſt, ſed primus dies a parte extrema totus annumeratus eſt: dies vero tertius a parte prima, & ipſe totus: medius autem inter eos, id eſt ſecundus dies, abſolute totus viginti quatuor horis ſuis, duodecim nocturnis & duodecim diurnis. Crucifixus eſt enim primo Judæorum vocibus hora tertia, cum eſſet dies ſexta ſabbati. Deinde in ipſa cruce ſuſpenſus eſt hora ſexta, & ſpiritum tradidit hora nona. Sepultus eſt autem cum jam ſero factum eſſet, &c.* Mox paucis interjectis: *ab hora ergo mortis uſque ad diluculum reſurrectionis horæ ſunt quadraginta, ut etiam ipſa hora nona connumeretur. A veſpere autem*

autem ſepultura uſque ad diluculum reſurrectionis triginta ſex hora ſunt, qui eſt quadratus ſenarius. Quanta hic inter Auguſtinum & Langium diſtantia! Hujus enim ex hypotheſi inter mortem & reſurrectionem horæ ad minimum ſexaginta numerandæ veniunt. Idem doctiſſimus Pater *Quæſt. Euang. l.* 1. *c.* 7. eadem Chriſti verba ita declarat: *ſexta feria diei partem, qua ſepultus eſt, cum præterita nocte, pro nocte & die accipias, hoc eſt pro toto die: ſabbati noctem & diem, & noctem dominicam cum eodem die illuceſcente: ac per hoc accipiendo partem pro toto, habes triduum & tres noctes, &c.* Idem *de Conſenſ. Euang. l.* 3. *c.* 24. *Reſtat ergo ut illo Scripturarum uſitatiſſimo loquendi modo, quo a parte totum intelligitur, inveniamus extremum diem, tempus paraſceves, quo crucifixus & ſepultus eſt Dominus, & ex ipſa extrema parte totum diem cum ſua nocte, qui jam peractus fuerat, accipiamus: medium vero, id eſt ſabbati diem, non a parte, ſed integre totum: tertium rurſus a parte ſua prima, id eſt a nocte totum cum ſuo diurno tempore: ac ſic erit triduum, quemadmodum illi octo dies, poſt quos adſcendit in montem, quorum medios integros attendentes Matthæus & Marcus dixerunt, poſt ſex dies: quod Lucas dixit, poſt octo dies.* Idem *Epiſt.* 49. *Quæſt.* 6. ita ſcribit: *De ipſo autem triduo mortis Domini noſtri Jeſu Chriſti, quomodo ratio reddatur, quum a parte totum intelligitur, in die primo & noviſſimo, ut toti tres dies cum ſuis noctibus computentur, longum eſt diſſerere, & in aliis ſermonibus jam ſæpiſſime dictum eſt.* Vides ubique ſynecdochen diſerte ab incomparabili Eccleſiæ Doctore urgeri, unumque diem integrum cum duabus noctibus in triduo mortis Chriſti exprimi. Vides & paſſionem Dominicam feriæ ſextæ rotunde aſſignari. Imo *Epiſt.* 86. ad Caſulanum ita clariſſime ſcribit: *Ipſa quarta ſabbati, quam vulgo quartam feriam vocant, conſilium reperiuntur ad occidendum Dominum feciſſe Judæi. Intermiſſo autem uno die, cujus veſpera Dominus paſcha cum diſcipulis manducavit, qui finis fuit ejus diei, quem vocamus quintam ſabbati, deinde traditus eſt ea nocte qua jam ad ſextam ſabbati, qui dies paſſionis ejus manifeſtus eſt, pertinebat.* Subjungit deinde: *Hoc ergo die intermiſſo* (ſc. quinto ſeptimanæ) *paſſus eſt Dominus, quod nullus ambigit, ſexta ſabbati, quapropter & ipſa ſexta recte jejunio deputatur.* Ecce luculentiſſimum Auguſtini teſtimonium, quo ſextam ſabbati *manifeſtum paſſionis diem, de quo nullus ambigit*, pronunciat, idque ſuo ſeculo indubitato creditum fuiſſe oſtendit. Adeoque Langium ſolum hic ambigentem & repugnantem non obſcure damnat. Solenne quoque ſextæ

feriæ

feriæ jejunium in paſſionis memoriam inſtitutum hoc ſeculo & inſequentibus obtinuiſſe, tum ex hujus eximii Patris verbis liquet, tum aliorum auctoritate firmatur. Cyrillus Alexandrinus *lib. X. in Leviticum* infit: *Habemus quartam & ſextam ſeptimanæ diem, quibus ſolenniter jejunamus.* Apud Leonem M. *ſerm.* 4. *in Quadrag.* idem deprehendes. In Jure Canonico *de Conſecrat. Diſt. II. cap.* 16. e dictis S. Apollonii hæc verba affert Gratianus: *Jejunia ſane legitima, id eſt quarta & ſexta feria, non ſunt ſolvenda, niſi grandis aliqua neceſſitas fuerit, quia quarta feria Judas de traditione Domini cogitavit, & ſexta feria crucifixus eſt Salvator.* Ibidem *c.* 13. ex Innocentii Papæ Epiſt. ad Decentium verba adducuntur, quibus ſexta feria propter paſſionem Domini jejunandum decernitur. Et quid in re manifeſta probationibus opus? Sicut de prioribus Eccleſiæ Chriſtianæ ſeculis jam patet, ita & de poſterioribus noſtræque ætati viciniorībus temporibus notorium eſt, ſextæ feriæ jejunium eam ob cauſam univerſali uſu fuiſſe receptum. Tot ergo vetuſtæ veræque ſententiæ teſtes ac approbatores habemus, quot paſſionis Dominicæ memoriam feriæ ſextæ jejunio ſibi recolendam duxere, qui ſane infiniti ac innumeri exiſtunt. Atque cum tota Eccleſia unanimi conſenſu feria ſexta jejunandum ſtatuit, eo ipſo ſe Chriſtum eadem feria paſſum catholica ſententia credidiſſe teſtata eſt. Quare hoc unico argumento Langiani dogmatis novitas, & ab omni antiquitate ac univerſa Chriſtianitate diſſidium, evinci poſſet, ſi nullum aliud ſuppeteret. Sed pergemus in ſuffragiis colligendis. Iſidori Peluſiotæ quænam mens fuerit, ſupra *c. IV.* aliquot ex ipſius Epiſtolis depromptis documentis oſtendimus, quæ huc referri poſſunt. Unum jam inſuper adjungimus ex ejuſdem *lib. I. Epiſt.* 114. Ἐν τῇ παρασκευῇ παρέδωκεν ὁ Κύριος τὸ πνεῦμα, τοῦτο μία ἡμέρα τὸ σάββατον ὅλον ἐποίησεν ἐν τῷ τάφῳ. εἶτα τούτου τὴν νύκτα. ἐπιφωσκούσης Κυριακῆς ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου, καὶ τοῦτο ἡμέρα. ἐπειδὴ ἀπὸ μέρους, ὡς οἶσθα τὸ ὅλον γνωρίζεται, οὕτως δὲ καὶ ἡμεῖς τὰς τῶν τελευτώντων μνήμας εἰώθαμεν τελεῖν, ὁποίᾳ δ' ἂν ὥρᾳ τῆς ἡμέρας τις τελευτήσοι, τὴν ἑξῆς ὑπερτίθεσθαι μόνην, καὶ τῇ ἑτέρᾳ εἰώθεν τὴν τριταίαν αὐτοῦ ἄγειν ἡμέραν. ἔχεις, ὡς οἶμαι, τὴν λύσιν τοῦ ζητουμένου. Hoc ita interpretatur Rittershuſius: *In die paraſceves Dominus ſpiritum tradidit. En una dies: Sabbatum totum in ſepulcro exegit. Poſtea ejus noctem. Luceſcente Dominica e ſepulcro ſurrexit. Id quoque dies eſt, ſiquidem a parte, ut noſti, totum intelligitur. Sic autem nos quoque eorum, qui mortem obeunt, memoriam celebrare conſuevimus. Quacunque enim diei hora quiſpiam vitam.*

tam cum morte commutarit, poſtero duntaxat die interjecto, altero poſt die tertianum ipſius diem agimus. Habes, ni fallor, propoſitæ quæſtionis ſolutionem. Leonem M. Urbis Epiſcopum idem de triduo mortis Chriſti ſtatuiſſe, quod hactenus omnes ante Langium exiſtimarunt, verba ipſius, quæ ante allegavimus, evidenter docent. In octavo ſeculo Ven. Beda *lib. de Temp. Rat. c.* 40. hanc de feria ſexta paſſione Dominica nobilitata ſententiam inter ea dogmata collocat, *de quibus nemini dubitare licet Catholico*, uti ipſe Langius fatetur *p.* 354. & 374. Idem quoque eo, quem ſupra produximus, loco, Chriſtum eadem hebdomadis feria, qua primus Adam conditus eſt, nempe ſexta, paſſum fuiſſe, rotunde aſſerit. Langius quidem, ut Bedæ auctoritatem elevet, reponit, *eundem Chriſtum paßum dicere XXV. Martii, quod quis, etiam inter doctiores Pontificios, non rejicit?* Sed ſi Bedam, Langi, ea unica de cauſa fide dedigneris, hanc quoque eandem ob rationem aliis antiquis Patribus ut deroges neceſſum erit. Nam & Tertullianus *lib. adverſ. Judæos cap.* 8. & Auguſtinus *l.* 4. *de Trinit. c.* 5. & Hippolitus Martyr, & Chryſoſtomus *Homil. de Johan. Bapt.* Chriſtum VIII. Kal. Apriles paſſum eſſe dixerunt, eodem nimirum die, quo conceptus creditur. Nec omnes inter Pontificios doctiores id rejiciunt. Baronio quidem, Petavio, Spondano & Tirino id non placet: at Jac. Salianus doctiſſimus Jeſuita & Annaliſta, ac Anton. Capellus eruditus Franciſcanus, quique ab iis laudantur, id operoſe defendunt. Adeoque hoc non obſtat, quin Bedæ ſua hic conſtet auctoritas, præſertim ut illud aſſeveranti, quod Scripturæ totique antiquitati conſentaneum eſt. Quinam autem quæſo tuam, Langi, opinionem probarunt, qua Chriſtum IV. Nonas Apriles paſſum eſſe ſtatuis? Omnes ſcilicet illi, qui ipſum feria quinta mortuum crediderunt, quorum magnum numerum in Utopia reperies. Addemus unum aut alterum e poſteriorum ſeculorum Patribus, & concludemus. Neque enim adeo de recentiorum Eccleſiæ Doctorum teſtimoniis conquirendis ſolliciti ſumus, quorum unanimis hac de re conſenſio a nemine in dubium vocari poterit. Quod veteris Eccleſiæ & antiquorum Patrum ſententia hæc fuerit, oſtendendum nobis erat, quod jam ſatis præſtitum arbitramur. Quid Simeon Metaphraſtes & Hippolitus Thebanus ſenſerint, e verbis Hippoliti patet, quæ Henr. Caniſius *in Ant. Lect. T.* 3. exhibet: τῇ κγʹ μαρτίȣ μηνὸς ἐςαυρώθη, τῇ κδ ἐτάφη, καὶ τῇ κε ἀνέςη ἡμέρᾳ πρώτη, τȣ̃τέςι κυριακῇ, ὡς ὁ Μεταφραςὴς δηλοῖ. Si enim XXIII. Martii crucifixus eſt Chriſtus, & XXV. ſurrexit, uti

hic

hic aſſeritur, ſane ultra duas noctes & unum diem integrum in ſepulcro commorari non potuit. Si autem dies XXV. Martii, quo ſurrexit, Dominicus fuerit & feria prima, ut ait Hippolitus, utique XXII. Martii, quo paſſus eſt, feria ſexta eſſe debuit, quod omnes vident. Doctiſſimum Bulgarorum Archiepiſcopum Theophylactum præterire non poſſum, qui in *Matth. XII*, 40. ita commentatur: *Tres dies & tres noctes a parte intelligas, & non integras. Mortuus enim eſt in paraſceve, quæ ipſa una dies eſt, & mortuus fuit ſabbato, nox autem Dominica ipſum adhuc mortuum apprehendit. Tres igitur dies & noctes a parte numerantur, quia & ſic ſæpe numerare conſuevimus.* Idem *in Enarr. ad Matth. XXVIII. verſ.* 1. triduanæ Chriſti in monumento moræ tres explicationes affert, quarum media atque optima hæc eſt: *In paraſceve tradidit ſpiritum, ecce unum diem; ſabbato in ſepulcro fuit, ecce ſecundus dies. Nocte Dominica reſurrexit, & aperte numeratur ut Dominica in alium diem, & ita tres dies. Nam & de defunctis dicimus, ſi unus moriatur circa decimam horam noctis, & alter circa primum ejus diei, quod uterque eodem die ſit mortuus.* E ceteris duabus prior e tenebris, quæ in cruce pendente Chriſto ingruerunt, noctem unam, eque reliqua Paraſceves parte unum diem facit &c. Sed incommoda hæc eſt, quanquam & apud Hieronymum *in Jon. II.* & Peluſiotam *loc. cit.* exſtet. Poſterior cum Greg. Nyſſeni declaratione coincidit, de qua jam dictum eſt. Sed de his ſatis. Si ea SS. Patrum teſtimonia coacervare animus eſſet, quibus Chriſtum tertio a paſſione die reſurrexiſſe aſſerunt, tantam eorum copiam haberemus, ut harum pagellarum anguſtiæ eam non caperent. Nemo enim inter eos exſtitit, qui non Servatorem ipſum, Angelum ac Apoſtolos imitatus, tertio, poſtquam mortuus fuerat, die in vitam rediiſſe Dominum credidit ac docuit. Provoco Langium, ut vel unicum e tot ſanctiſſimis divinæ veritatis confeſſoribus oſtendat, qui Chriſtum *quarto* poſt mortem *die* reſurrexiſſe dixerit, quod ipſe dicere non reformidat. Nam Theophilum Cæſarienſem, cui ſoli id affingi poſſe putavit, illud nuſquam dixiſſe aut ſenſiſſe ante evicimus. Manet proinde βέβηλος *καινοφωνία*, quam Langius introducere allaborat. Dogma ipſius, deterſo jam fuco, tam S Scripturæ adverſum, quam univerſæ veteri Eccleſiæ, totique orthodoxæ antiquitati, contrarium apparet. Quæ ipſe in ſcripto ſuo toties pro vetuſtatis defenſione contra novarum ac ſingularium opinionum auctores reponit, ea nos optimo jure contra ipſum, ſolum hic novandi avidum, invertimus. Scaligerum ita perſtringit *p.* 113. *Mani-*

feſta res, quaque tot tantiſque teſtibus confirmatur ac demonſtratur, ſequiorum hominum dubitationibus ac conjecturis minime obnoxia eſſe debet. De Orbis conditi Epocha cum agit, eundem iterum admordet *p.* 246. *ſi novus quidam ab antiquis ſine majori auctoritate, aut firmioribus rationibus obloquatur, rejiciendus eſt.* Diem baptiſmi Servatoris VI. Januarii fuiſſe oſtenſurus, ita inſit *p.* 335. *ſeqq. Quod tanto omnium conſenſu approbatum, tanta antiquitate nititur, id ſine omni dubio longe veriſſimum erit, præſertim ſi non modo a Scripturarum veritate nihil plane diſſentiat, ſed etiam apprime cum illa conveniat.* Mox contra Epiphanium: *veriſimilior reliquorum omnium conſentiens opinio, qua vel ideo recipienda eſſet, quod tot ac tantis viris tradita ſit.* Rurſus: *quia in hac ſententia omnes fere Patres, tam Orientales, quam Occidentales conveniunt, ipſaque Scripturis apprime conſentit: nos eandem ſequemur.* Iterum *p.* 370. adverſus Epiphanium: *ſed potior eſt privata unius opinione totius Eccleſia conſentientis auctoritas, præſertim ubi Scriptura huic magis favet.* Hæc omnia Langii tela in ipſum retorquemus, ac ſententiam ideo de Chriſto feria ſexta paſſo, quam tum Scripturæ apprime conſentientem, tum univerſæ Eccleſiæ conſenſu nixam luculenter demonſtravimus, unius ſequioris hominis dubitationi obnoxiam eſſe haut debere; ſed eum, qui ſine majori auctoritate ac firmioribus rationibus utrique obloqui ſuſtinuit, rejiciendum eſſe, concludimus. Unius enim novatoris ἀλλόκοτον φαντασίαν, omni ſolida ratione deſtitutam, totius Eccleſiæ omniumque Patrum, tam Orientis quam Occidentis, concordibus votis poſtponendam eſſe, nemo ſine extremæ temeritatis nota negaverit. Salva ac ſarta tecta magnis Chriſtiani nominis luminibus auctoritas ſua ac veneratio maneat, a quibus θεοπνεύστων monumentorum reverentia non eſt violata. Reſorbeat quoque Langius, quos in Auguſtanæ Confeſſionis Doctores & Scripturæ Interpretes benemerentes jecit, cavillos, & doctiſſimis optimiſque viris, quem meruere, honorem tribuat. Nos hanc cauſam peroratam jam eſſe putamus.

CAPUT IX.

Oraculum Jacobæum Gen. XLIX, 10. *conſideratur. Quam periculoſa ſit Langii aſſertio, quod adventus Meſſiani tempus illo prorſus non deſignetur? An ſola Danielis prophetia ſit irrefragabilis? Tempus natalis Meſſiæ non minus, quam paſſionis ejus, prænunciatum fuit.*

Langii

Langii gloſſema judaizat. Idem textui vim inferre, & omnibus Judæorum Interpretibus aliis, nec non menti Patriarchæ, ac ipſi eventui adverſari oſtenditur. Verus vaticinii ſenſus eruitur ac confirmatur. Quæ Langius contra eundem objectat, ordine diluuntur ac confutantur, &c.

CYgnæum annoſi Vatis, Jacobi Patriarchæ, de adventu Meſſiæ ſalutifero oraculum primum ac antiquiſſimum in SS. Biblico codice eſt, quod tempus venturi Servatoris determinat. Quæ ſeminis mulieris, aut ſeminis Abrahæi gentibus benedictionem imperrituri promiſſiones præceſſere, Meſſiam quidem exhibendum, non autem exhibitionis tempus, deſignarunt. Hoc vero Senis entheati vaticinium primum omnium occurrit, quod χρόνε προσημασίαν adjunctam habet. Unde fortiſſimi Chriſtianæ fidei athletæ, ſanctiſſimi graviſſimique Patres, hoc nervo validiſſimo rabidos Chriſticidas, implacabiles Euangelii hoſtes, conſtringere inde a primis Eccleſiæ incunabulis allaborarunt, quo hi eventu juxta prædictionem æſtimato, Meſſiam jam exhibitum agnoſcerent, vanaque venturi exſpectatione miſſa eundem nobiſcum amplecterentur. Hoc imitati omnes recentiores Eccleſiæ Doctores, tam Pontificii quam Proteſtantes, firmiſſimo hinc deducto argumento, promiſſum mundo Redemptorem dudum veniſſe, quia tempus vaticinio definitum pridem præteriit, evicerunt. Quanquam enim tum hi, tum illi, nonnihil in ejuſdem vaticinii interpretatione diſſenſerint, nec æqua omnes dexteritate genuinum ipſius ſenſum aſſecuti ſint: in eo tamen univerſi conſpirarunt, quod tempus illud exoptatiſſimum, quo Meſſias mittendus erat, Jacobæa hac prædictione non obſcure ſignificetur, certaque ibi adventus Meſſiani jam facti demonſtratio ſubminiſtretur. At Langius ſupra vulgum Chriſtianorum acutus, plus hic improbis Judæorum fæcibus, Chriſti & Eccleſiæ irriſoribus, quam toti Patrum, Interpretum ac Doctorum orthodoxorum phalangi, pretii ſtatuit, atque ineptam & abſonam illorum παρερμηνείαν omnibus horum ſanioribus explicationibus præferendam cenſuit. Magnam certe Langius ab omnibus recutitis gratiam init, cum concedat, fruſtra ac perperam Eccleſiam pro gratioſo Redemptoris adventu demonſtrando hunc locum adverſus Synagogam ſollicitaſſe. Ecce enim verba illius *p.* 424. *Quod nonnulli dicunt, veritatem prophetiæ Jacobi* Gen. XLIX. *deſcripta inde* (nempe e natali Chriſti) *dependere, id falſum plane eſt. Neque enim illa prophetia de tempore nativitatis ullum*

 verbum

verbum facit. Mox illos omnes refellere aggreditur, qui *tum Meſſiam adventare debere, cum ſceptrum a Juda ablatum eſſet*, collegerunt. Rejecta communi Chriſtianorum ſententia, Judaizans ſuum interpretamentum proponit *p.* 425, quod mox expendemus. Tandem concludit: *unde manifeſtum eſt, tempus nativitatis heic minime indicari, &c.* Cohorrui, ita me ſoſpitet Dieſpiter, cum in hæc inciderem, & vix oculis meis credidi. Hominem Chriſtiana fide imbutum, pietatis & divinæ humanæque eruditionis cultorem, quis illud tentaturum crederet, ut præcipuum doctrinæ noſtræ fulcrum ac ſtabilimentum, quo hactenus nixa inſanos Verporum inſultus aſpernata eſt, quantum in ſe, convelleret & quaſi cuniculis ſuffoderet? Quis enim amplius promiſſum orbi Meſſiam dudum veniſſe ex hoc oraculo, quod ipſi Apellæ pro αὐτοπίστῳ habent, concludere poterit, ſi id tempus naſcituri ac revelandi Meſſiæ nullo verbo indigitet? Non magis certe, ſtante Langiana ψευδερμηνείᾳ, illum, quem nos veneramur, verum ac tot promiſſionibus decantatum Redemptorem eſſe, quam alium quemcunque Meſſiæ nomen ac ſchema mentitum, aut etiamnum exſpectatum, hinc probare pronum erit. Fluctuabunt infirmæ conſcientiæ, triumphabunt protervi adverſarii, ſi temporis ratio hinc petita nihil ſolidi evincere queat. Quam periculoſæ plena res aleæ ſit, ſi per intempeſtivum ejuſmodi novandi pruritum nuda noſtra latera ferocium divinæ veritatis oppugnatorum incurſibus objiciantur, judicent illi,

οἷς μὲν ταῦτ᾽ ἐπιτετράφαται καὶ τόσσα μέμηλε.

Unde quæſo e temporis ratione pertinaces Judæos convincam, quod de Meſſiæ adventu toties promiſſum fuit, dudum impletum eſſe, ſi ad hunc locum confugere non liceat? Magno ſane id emptum velit impia Verporum natio, ſi fruſtra hic præſidium quæri, concedente Langio, obtineat. Ipſe Langius *p.* 355. dicit, *intereſſe Chriſtianæ veritatis, hæc quam maxime ac certiſſime demonſtrata habere.* Intelligit autem tempus revelati per nativitatem in carne Filii Dei, uti patet ex iis, quæ ſtatim addit: *Scriptura enim dicit, Deum Ter Maximum tam accuratam temporis rationem in hoc admirando ac ineffabili myſterio habuiſſe, ut non antea quam in plenitudine temporis Filium ſuum miſerit,* Gal. IV. Mox ſubjungit: *ideoque firmiſſimum argumentum ex temporum ratione contra Judæos deſumitur, &c.* Ubi vero, Langi, ejuſmodi firmiſſimum argumentum reperiam, ſi id in moribundi Vatis carmine non offeratur? Nuſquam certe geminum oraculum habebo, quod adverſarii pro ἀξιοπίστῳ admit-

admittent, niſi unicum illud Danielis de LXX. hebdomadibus. At an ſolum hoc tale eſt, ſi nullum aliud conjungatur, ut ne mutire quidem contra illud Apellæ audeant? Id quidem confidenter aſſeris *p.* 244. dum ais: *cætera quidem omnia* (V. T. teſtimonia) *variis modis eludere, & ad ſuum Meſſiam, quem adhuc exſpectant, applicare poſſunt: hoc vero unicum* (Danielis) *teſtimonium os ipſis obturat, ut plane conticeſcant & obmuteſcant.* Conantur utique, Langi, Judæi multa alia, etiam hoc Jacobæum, oracula variis modis eludere, idque maligne plerumque & contra conſcientiam. Sed ne hilo proficiunt. Semet potius ludunt, operamque perdunt improbam, quam ut divinam veritatem ullo ſucceſſu eludere queant. Tu quoque, Langi, inſigne hoc teſtimonium eludere ac enervare tentas, & gratiſſimam Judæis operam navas. Sed nec illud cœleſti veritati minimum officiet. Manebit illa firma ac inconcuſſa, & aſſertores ſuos obtinebit, qui contra quoſvis incurſantes & novatores, quantumvis ringentes, eam defendent. Num vero, quæſo te Langi, minus in Danielis prophetia, quam aliis vaticiniis, eludenda deſudarunt recutiti? Num minus hic, quam alias, invincibilem ſuam pervicaciam oſtentarunt? Num hic plane conticeſcunt, uti ais, & obmuteſcunt? Non puto. An neſcis, quibus corruptelis R. Schelomoh Jarchi & R. Levi Ben Gerſon hanc prophetiam offuſcare tentaverint, quas D. Helvicus noſter pridem retudit? An ignoras, quam proterve eandem inſanus ille Chriſtiani nominis antagoniſta R. Lipman in ſuo *Nizachon n.* 232. pervertat? Alii Judæorum magiſtelli quas hic tricas nectant, orbem eruditum, in cujus conſpectu iſtæ ineptiæ jacent, non fugit. Certe ſi ſolum hoc Danielis oraculum contumacibus noſtri ſeculi Apellis opponas, æque invenient, quæ contra illud excipiant, ac ſi Jacobæum vaticinium urgeas, quanquam utrobique frivola ac futilia. Neque magis hic, quam alias, κρησφύγετα ſollicite quærentibus deerunt. Melius proinde tibi conſulueris, ſi iſtos veritatis hoſtes aggreſſurus de gladio non uno tibi proſpexeris. Quo pluribus telis armatus acceſſeris, eo magis te formidabilem feceris. Certior erit victoria, ſi non uno argumento veritas defendatur, & falſitas impugnetur. Ut uni ſuum robur conſtet, alterum enervari non debet. Si unum altero validius ſit, neutrum tamen rejiciendum aut explodendum erit. Conjungenda potius ſunt, quæ vim probandi non obſcuram habent, ut facilius, qui repugnant, convincantur. Sit Danielis oraculum irrefragabile, ut e temporis ratione Meſſiæ adventum ſolidiſſime demonſtret. Maneat tamen & Jacobææ prædictioni

ſuum robur, nec ludibrio exponantur, qui & inde firmiſſimam ejuſdem ἀπόδειξιν arceſſunt. Dicis quidem: *tam neceſſarium non eſſe, ut nativitatis Servatoris tempus præciſe adeo cognitum habeatur, cum nulla prophetia id accurate prædixerit, ut hujus cauſa natalis accuratiſſime neceſſario inquirenda eſſet, quod in paſſionis tempore faciendum fuit.* Sed gratis hoc ais. Cur enim tanta neceſſitas non poſtulat, ut natalem exacte compertum habeam, quanta pro paſſionis tempore interpellat? Quomodo hæc conſiſtent cum iis, quæ ante protuliſti, nimirum quia Deus tam accuratam temporis rationem habuit, ut non antea, quam in plenitudine temporis, Filium miſerit, ideo Chriſtianæ veritatis intereſſe, ut certiſſime hæc demonſtrentur? Annon miſſio Filii Dei, γενομένου ἐκ γυναικὸς *Gal. IV.* 4. facta ὅτι ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ipſa ejus e Virgine nativitas exiſtit? Si intereſt Chriſtianæ veritatis ejus tempus certiſſime demonſtratum habere, quomodo hic non neceſſarium id eſſe pronuncias, ut tam accurate, quam paſſionis tempus, cognitum habeatur? Quanta vertigo! Commentum id tuum eſt, a nemine tibi concedendum, quod nulla prophetia nativitatis tempus accurate prædixerit. Dies quidem præciſe aut χρόνου στιγμὴ nullo vaticinio definitur. Sed neque paſſionis dies aut momentum uſquam in V. T. tam præciſe deſignatur. At ſicut hujus nihilominus tempus ſat notanter a Daniele: ita & illius a Jacobo non obſcure determinatum eſt. Tum enim Meſſias in carne manifeſtandus prædicitur, cum ſceptro & legiſlatore Reſpublica Judaica ſpolianda eſſet, quod quando factum ſit, eventus jam docuit. Quæ in contrarium moves, elumbia eſſe ſtatim probabo. Gloſſematis tui abſurditatem primo oſtendam. Deinde vera & convenientiſſima interpretatione propoſita, quæ adverſus eandem objectas, diluam. Omnia tamen, quoad fieri poteſt, in compendium redigam, quæque minus ad inſtitutum pertinent, cuncta præſcindam. Aliorum diverſas explicationes non tangam, quas paſſim eruditorum monumenta cuivis obvia exhibent, ne toties ab aliis actum agam, & tum lectori, tum mihi, moleſtiam ſupervacaneam creem. Langianum gloſſema ita habet: *In verbis Jacobi nulla difficultas eſt, modo recte vertantur. Ita autem legendum eſt: Non auferetur ſceptrum a Juda, & legiſlator ab inter pedes ipſius ſemper: quia veniet Siloh, & ipſi obedientia populorum.* עד *denotat uſque & ſemper, ſive in perpetuum, ut in Pſalmis* לשלם ועד *ſemper & in æternum, & in Minhagim Judæorum frequentiſſime: &* כי *quoniam, ut notum. Particula igitur hæ non conjungenda ſunt, ſed ſeparanda. Et ſic ſenſus manifeſtus erit. Dicit Jacob: Juda,*

Juda, te laudabunt fratres tui, & tibi ſe incurvabunt filii patris tui. Tuum namque regnum æternum erit: nec unquam finietur. Quippe ex te prodibit Schilo, & illi parebunt populi. Regnabit enim a mari ad mare, uſque ad fines terræ regno æterno & perpetuo, Pſ. 72. Obſervanda hic primum aliena & incommoda textus Sacri diſpunctio, qua vis ei infertur. Propoſitionis Jacobææ duo ſunt membra ſeu κῶλα, quæ accentu regio *Athnach* dirimuntur. Prius eſt לא יסור שבט מיהודה ומחקק מבין רגליו. Poſterius eſt עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים. Particulam עד, quæ poſterius κῶλον manifeſta orditur, Langius ad prius trahit, ac ſi illud clauderet. Notoria hæc textus perverſio eſt, quæ, etiamſi nova alicui prima fronte videri poſſit, Langio tamen multo antiquior deprehenditur. Nam & apud R. Bechajum in *Piruſch* ejus ad *h. l.* reperitur, & frequens hodiernis Judæis eſt, teſte D. Helvico *in Epel. Jud. I.* §. 3. qui ſimiliter עד per æternitatem reddunt, & ad præcedens membrum referunt. Menaſſeh Ben Iſrael *in Conciliatore quæſt.* 65. inter XI. hujus loci expoſitiones talem tertio loco e Bereſchith Rabba *c.* 99. adducit, ſecundum quam ita vertendum erit oraculum: *non auferetur ſceptrum a Jehuda in æternum: quando veniet ille, cui regnum & congregatio populorum.* Addit quoque, *accentum Muſicum huic interpretationi valde favere, quia adverbium* עד *notatur Jethib, qui diſtinguit & dividit periodos. Adeo ut velit S. S. non auferetur ſceptrum a Jehuda, neque legiſlator a pedibus ejus in æternum: hic interpungendum eſt; tum additur fore illud, quando veniet Meſſias. Hæc interpretatio fuit quoque Anqueli a Ger, ut notat R. Bahye, &c.* En egregios duces, quos Langius ſequi non dubitat. Cæcos illos ſtupidoſque Verpos, juratos Chriſti Redemptoris & Euangelicæ veritatis inimicos, tanti æſtimat, ut malitioſam eorum depravationem omnium Chriſtianorum Interpretum ſententiis ac declarationibus præponat, atque illorum ὑπερασπιστὴν agere non dubitet. Quanquam enim in hoc ſaltem differat Judaicum commentum a Langiano, quod per hoc vocula כי reddatur *quia* ſeu *quoniam*, per illud autem *quando:* utrumque tamen eodem recidit, ſenſumque non diverſum exſculpit. Utrumque enim vaticinii nervum tollit, ut Meſſiæ venturi tempus oſtendere nequeat, dum in hoc conſpiret, quod textum perperam diſpungat, & עד per *ſemper* ſive *in æternum* reddendum cenſeat. Repugnat autem hoc Langianum & Rabbinicum interpretamentum tum manifeſtæ συναφείᾳ textus, tum menti Vatis cœlo proximi, uti jam oſtendemus. Nam I. accentus regius *Athnach*, voci רגליו adjunctus, κῶλον propoſitionis

ſitionis prius hic terminari, liquido docet. Familiare hoc ipſius officium eſſe, ut in medio periodi poſitus eandem interſecet, vel tyronibus Ebraiſmi notum eſt. Et hic ſane eodem munere fungitur, notatque vocem רגליו prius periodi membrum finire, ſequens autem עד poſterius ordiri. Quod accentum *Jethib* urget Iſraelides, frivolum eſt. Quis enim neſcit hunc levicule ſaltem voces ſubdiſtinguere, ut ὑποστιγμὴ duntaxat ſit, ac ſpiritum tantum aliquantulum ſuſtinendum ac ſuſpendendum eſſe indicet. Quid quod frequentiſſime otium agat, nihilque in continuato ſermone diſtinguat, uti Grammaticis obſervatum eſt. At *Athnach* præcipuus accentus pauſans eſt, & omnibus aliis potior, ſolo *Silluk* excepto, tantumque omnino valet, quantum nobis κῶλον. Quod & hic nonnunquam otietur, haut ignoro. Sed tum tota periodus omnem diſtinctionem reſpuit, quod vel in primo Biblici codicis verſu videre eſt. Ubi autem diſtinctio locum habet, tum ibi potius collocanda eſt, ubi *Athnach* hæret, quam ubi aliud ſemiinciſum, quale *Jethib* exiſtit, offenditur. E pluribus inſuper exemplis conſtat, hanc ipſam particulam עד cum *Jethib*, poſt *Athnach*, alioſve accentus diſtinctivos minores, ad ſequentia pertinere, & *donec* vel *uſque* ſignificare, ut *Exod. XXII*, 9. *XXIII*, 30. *Jud. IV*, 24. *Ruth. I*, 13. 1 *Sam. XXII*, 3. &c. Nimis itaque genuinam textus interciſionem violat Langius, aliamque prorſus non convenientem intrudit. Si ea ratione effugium quæſiturus eſt, ut accentus cum punctis vocalibus textui primigenio ætate pares eſſe neget, me ſibi fortiter contradicentem habebit. II. Aliena eſt ea voculæ עד interpretatio, qua *ſemper* vel *in æternum* redditur. Pro ea adſtruenda ſolam iſtam locutionem לעולם ועד adducit Langius, ubi talis ejus ſignificatio apparet. Menaſſeh Ben Iſrael allegat verba *Pſ. XIX*, 10. עומדת לעד *ſtans in æternum*. Sed utrumque exemplum ἀλλότριον eſt, nihilque probat. Utrumque enim longe aliam conſtructionem oſtentat, quam quæ *h. l.* cernitur. Illic עד vel per ו copulativum cum עולם connectitur, vel literam ל præfixam habet, ſicque paſſim *ſeculum* vel *ſempiternitatem* notat. Præterea idem quoque deſignat, cum præcedente aliquo nomine conſtructum, ut אבי עד *Eſa. IX*, 5. עולמי עד *Eſa. XLV*, 16. הררי עד *Habak. III*, 6. vel cum participio, ut שכן עד *Eſa. LVII*, 15. vel cum præpoſitione עדי ſæpiuſcule, vel cum alia מני *Job. XX*, 4. Extra has conſtructionis formas, ubi invenitur, nuſquam *æternitatem* ſignificat. Nuſquam abſolute poſitum, aut ante כי repertum eum ſenſum admittit, quem Langius tuetur. At in verbis Jacobi particulam כי proxime ſequentem habet. Oſtendat autem

Langius

Langius vel unicum in univerſis Bibliis exemplum, ubi עד cum כי conjunctum *perpetuitatem* notat. Quando hæ particulæ junguntur, non niſi *donec* vel *uſque dum* ſimul ſumptæ ſignificant. Vide *Geneſ. XXVI*, 13. *XLI*, 49. &c. Et hoc extra dubium eſt. Ex Langii mente עד abſolute omnino poſitum erit, cum ad nullam ceterarum vocum in conſtructione referri queat, & nihilominus pro *ſemper* capiendum. Sed inſolens & abſonum hoc eſt, uti e dictis liquet. III. Repugnat hoc Langii gloſſema omnibus antiquis ipſorum Judæorum Interpretibus & pleriſque recentioribus, ut Chriſtianos plane taceam. Targumiſtæ tres una eam textus diſtinctionem & voculæ עד explicationem amplectuntur, quæ communiter hactenus recepta fuit. Jonathan ita reddit עד זמן די ייתי מלכא משיחא, Targum Hieroſolymitanum ſic עד זמן דייתי, quod utrumque pariter vertas: *uſque ad tempus quo veniet Rex Meſſias*. De Onkeloſo mox videbimus. LXX Senes ita: ἕως ἂν ἔλθῃ. Sic & ipſe R. Bechai *loc. cit.* in præcedentibus exponit per עד אשר *uſque dum*. Sic R. Moſes Hadarſchan, Bereſchith Rabba & Ketanna, Raſchi, Aben Ezra, Kimchius, Gerundenſis, Joel ben Sueb, Abravanel, Levi ben Gerſon, Chiskia auctor Chaskuni, & alii. Onkeloſum Iſraelides allegat tanquam adverſæ ſententiæ faventem, quem addito cognomine vocat *a-Ger*, id eſt הגר *proſelytum*. Sed mutilate & falſo allegat. Ipſius enim paraphraſis ita habet: וספרא מבני בנוהי עד עלמא עד דייתי משיחא, *& ſcriba de filiis filiorum ejus in ſeculum, donec veniat Meſſias*. Duas quidem hic voces Onkelos de ſuo inſeruit, nempe עד עלמא, quæ in fontibus non exſtant, quod & alias ipſi ſolenne eſt: interim illud עד כי יבא recte & appoſite reddidit: עד דייתי *uſque dum veniat*, & tempus venturi Meſſiæ Regis omnino deſignari credidit. Si ad Chriſtianæ Eccleſiæ Doctores, veteres pariter ac recentiores, deſcendendum eſſet, omnes eos Langio adverſari, facile pateret. Vel unicum ſaltem uti adducat, rogito, quem ſuæ ψευδερμηνείᾳ faventem habeat. IV. Menti & genuino ſenſui Divini noſtri adverſatur Langius, dum per שבט regnum Chriſti perpetuum denotari exiſtimat. Nam Jacobus tale regimen, ſceptri notione & ſymbolo deſignatum, Judæ tribuit, quod non tum demum, cum Meſſias venturus erat, exordium habere, ſed longe illo anterius & vetuſtius eſſe, debebat. Non enim dicit, quod accepturus eſſet Jehuda ſceptrum perpetuum per adventum ȝ Schilo; ſed quod illud, quo ante potiebatur, non eſſet prius receſſurum. At ſi Langii de regno Chriſti explicatio tenenda ſit, tum demum ſceptrum accepiſſe dicendus eſt Jehuda, cum Chriſtus ex ipſo

Aaa prodi-

prodiit, & regnum a mari ad mare auſpicatus eſt, quod cum verbis Vatis διαῤῥήδην pugnat. 2. Patriarcha cum שבט conjungit מחקק, quam vocem plane prætermiſit Langius, talemque una cum ſceptro legiſlatorem Jehudæ aſſignat, quem non demum veniente Schilo adepturus erat; ſed quem pridem acceptum ante id tempus non erat amiſſurus, uti manifeſte oratio indicat. 3. Vates moribundus vocibus iſtis ſceptrum & regimen temporale Judæ tribuit, uti ex iis, quæ antecedunt, liquet. At Langius regnum Meſſiæ ſpirituale intelligit, quod de hoc mundo non fuit, quodque loco ab ipſo allegato *Pſal. LXXII.* deſcribitur. Niſi dicere velit, utrumque regimen, & temporale Jehudæ, & ſpirituale Meſſiæ, iiſdem vocabulis repræſentari, quod contra Scripturæ morem curret, quæ una voce unam ſaltem rem, non diverſas, principe ſenſu, denotare ſolet. 4. Divinus ille tale quid intendit, quod Jehudæ proprium ac peculiare futurum erat; & quandam ipſius præ fratribus prærogativam contineret, uti ipſe Langius contra Caſaubonum pertendit. At regnum Chriſti a Langio intellectum, quod per ipſius adventum inſtaurandum erat, non magis ad Jehudam, quam fratres ipſius ceteraſque tribus, imo quam ad omnes gentes & univerſos homines, pertinebat. Indicant hoc diſerta oraculi verba ולו יקהת עמים *& ad ipſum congregatio populorum*, i. e. omnium nationum gentiumque confluxus fiet, quibus & regnum Meſſiæ a tribus Judæ regno manifeſte diſcriminatur, tanquam univerſale ab eo, quod certo populo annexum eſt. Æque enim regni Chriſti cives ſunt omnes omnium tribuum, nationum ac populorum fideles, ac illi, qui e tribu Judæ ortum ducunt, quod nemo ſanus negaverit. Adeoque nulla hic tribus Juda ἐξοχὴ aut prærogativa locum habet. Quare menti Patriarchæ cum ſenſu, quem Langius comminiſcitur, prorſus non convenit. V. Cum eventu, qui certiſſimus plerumque Prophetiarum interpres eſt, Langiana interpretatio e diametro pugnat. Aut enim ex ejus hypotheſi dicendum eſt, Jeſum Nazarenum, quem nos Chriſtiani colimus, non fuiſſe verum illum Schilo & promiſſum Meſſiam; ſed Prophetiæ eventum adhucdum exſpectandum eſſe, quod impium & blaſphemum eſt: aut veniſſe quidem Schilo, ſed vaticinium eventu præcipuo fruſtratum eſſe, dum Jehudæ regnum & regimen per ipſum non redditum ſit æternum, verum potius ſtatim abolitum & abrogatum, quomodocunque demum id intelligas. Nam & temporale Chriſticidarum regimen dudum eſt quod totaliter deſiverit, inque fumos abiverit, & ſpirituale Chriſti regnum propter fatalem eorum incredulitatem pridem ab ipſis ablatum

latum

latum eſt, & ad gentes traductum. Langius æternitatem ac perpetuitatem regni Judæ competentis a Jacobo præviſam, & cum adventu Schiloh, tanquam cum cauſa ſua, per conjunctionem cauſalem כי connexam eſſe arbitratur. Hic enim explicationis ejus ſenſus eſt, niſi nullus ſit. At quis dicet, illorum regnum veniente Chriſto æternum factum eſſe, qui & ſpirituali ipſius regno per malitioſam repugnantiam indignos ſe reddiderunt, & temporali regimine, ac juriſdictione ſceptro adæquata, ob ſummam in eandem ingratitudinem, ante tot ſecula penitus exciderunt. De priori enim certum eſt, nullam eſſe proportionem numeri eorum, qui ad fidem Chriſti converſi ſunt, ad eam multitudinem, quæ vel in finali ἀπιστίᾳ periit, vel adhuc Chriſto & Eccleſiæ ejus pro virili obluctatur. Inter eos autem, qui ad Chriſti caſtra tranſierunt, æque aliarum φυλαὶ tribules nomina dederunt, ac illi, qui Jehudæ poſteritas extiterunt. Nihilque adeo Jehudæ præ ceteris fratribus eminentiæ hac in parte relictum eſt. Imo nec præ ulla alia gente minima ipſi hac ratione ἐξοχὴ conceſſa eſt, cum ad univerſale Chriſti regnum omnibus ſine ortus diſcrimine aditus patuerit. De poſteriori nemo dubitaverit, niſi cui ſuavia Apellarum ſomnia de imaginario quodam & Utopico imperio, ac ſtramineis proceribus, arridere potuerint. Quis illis æternum regnum ac perpetuum regimen adjudicaverit, quorum Reſpublica dudum funditus everſa eſt; quoſque miſere per totum orbem diſperſos viri jam olim barba, pueri lacinia traxerunt? De tranſmarino quodam recutitorum regno, per fluvium Sabbaticum ab aliis diviſo, nugivenduli ſomnient. Nos non intercedimus, —— καὶ γὰρ ἐν ὕπνοις

Πᾶσα κύων ἄρτους μαντεύεται. ——

Vident, opinor, omnes, non uno nomine ineptum ac rejiculum Langianum gloſſema exiſtere. Ipſum Divini noſtri oraculum longe aliam nobis interpretationem ſuggerit. Quod particulæ עד כי conjungendæ ſint (non divellendæ, uti Langius vult) & per *donec* vel *uſque dum* vertendæ, tum accentus *Athnach*, tum perpetuus uſus, cum conſtans antiquorum Interpretum conſenſus indubitato perſuadent. Neque adeo ambigimus, quin tempus venturi Meſſiæ hic liquido prænuncietur. Per Schilo Meſſiam denotari, inter omnes fere convenit, quanquam de propria ipſius ſignificatione plurimi digladientur. Langius quoque illud, tanquam extra controverſiam poſitum, admittit, nobiſque demonſtraturis otium facit. Verum vaticinii ſenſum indagabimus. De ſubjecto ejus, nempe Jehuda, quæſtio naſcitur, quomodo id ab entheato Sene conſideratum

fuerit?

fuerit? Quod non individuum Judæ præciſe intelligatur, dudum inter omnes conſtat. De ſola tribu Juda, qualis & quanta a tempore benedictionis Jacobææ uſque ad Meſſiæ adventum extitit, id expoſuere Origenes, Auguſtinus, Lyra, Toſtatus, Baronius & alii. Hoc autem interpretamentum plane eviſcerarunt Pererius, Caſaubonus & Montacutius, poſt quos nihil commentabimur, ne Iliada poſt Homerum ſcribamus. Hi ipſi poſt Euſebium, cum ſequacibus Petavio, Bonfrerio, Capello & Phaletrano, univerſum populum Iſraeliticum ſub nomine ac notione Jehudæ comprehendi exiſtimarunt. Sed cum hi Synecdochen quandam hiſtoricæ fidei adverſam obtrudant, dum tribum Jehudæ toti Ebræorum genti nomen ſuum impertiviſſe ſtatuant, nobis ſe eorum expoſitio non probat. Notum enim eſt, quod poſt fatalem demum regni ſciſſionem populus Davidicæ ſtirpi ſubjectus Judaicus denominari, ſuamque ſibi Rempublic. ſeorſim ab Iſraelitis habere cœperit, in cujus quidem ſocietatem Levitæ & Benjamitæ venere; ſed quia pauciores, pro acceſſione ſaltem quadam reputati fuere. Ceteræ tribus fatis durioribus, quæ delictis meruerant, attritæ, neque a Juda unquam appellationem ſortitæ ſunt, neque patriis focis, poſtquam a Salmanaſſare ſemel abductæ fuere, unquam reſtitutæ ſunt; ſed extorres, ac inter Colchos, Parthos, Indos, Æthiopes diſperſæ manſerunt, teſte Joſepho *Antiq. XI. cap.* 5. Præterea Jehudæ non minus peculiare aliquid hoc Jacobæo effato aſſignatur, quam ceteris tribubus, in tota illa benedictione, qua cuique ſingulare quid ἐξαιρέτως tribuitur. Imo *commate* 8. manifeſta Jehudæ ad fratres ſuos ac reliquas tribus oppoſitio apparet, dum is a reliquis celebrandus prædicatur. Videatur omnino eruditiſſimus Cunæus *de Repub. Hebr. lib.* 1. *capp.* 9. 10. & conferatur Rivetus *Exerc.* 179. *in Geneſin.* Illorum itaque lubentiores ſententiam amplectimur, qui ſolam tribum Judæ a moribundo Vate intelligi cenſent, in eo tamen ſtatu conſideratam, in quo demum poſt X tribuum a domo Davidica defectionem uſque ad Meſſiæ tempora perſeveratura erat. Duas quidem e Levitica & Benjamitica tribu mantiſſas ſimul promiſſione hac comprehendi non diffitemur. At reliquas tribus ſceptro Davidico graves prorſus eo non pertinere, perſuaſi ſumus. Nec tribus Judæ ſtatus, qualis proximis a benedictione hac temporibus futurus erat, a Jacobo attentus fuit: ſed ſeros is annos prævidit, & ventura ſciſſionis tempora, quibus Reſpublica nuper Ebræa & Iſraelitica, nunc Judaica nominari cœpit. Ex hoc enim primum tempore tribus Juda ſceptrum & poteſtatem, cujus jus ante perpetuum habue-

buerat, actu ipſo in Davide & poſteris ejus obtinuit, eandemque majeſtatem ſub diverſis Rerumpublicarum formis uſque ad Meſſiam integram ſervavit. Nam quod ſceptri notione non neceſſario Regalis Majeſtas; ſed quævis alia ἀνυπεύθυνος, ſub quacunque regiminis forma, deſignetur, in omnibus linguis ac inter omnes gentes in confeſſo eſt. Hinc in medio Synedrio, ſub Ariſtocratica Reipublicæ gubernatione, ſceptrum Majeſtatis inſigne pependiſſe, ipſi Ebræorum Magiſtri memorant. Vide Galatinum *Arc. Cath. Ver. IV. cap.* 5. Sicut autem per שבט principatus, ita per מחקק poteſtas judiciaria ac νομοθετικὴ tribui Juda ſimul aſſeritur. Hanc Philoſophus τὸ δικαῖον vocat, & diſtinguit ab eo, quod ſceptro analogum eſt, & κύριον τῆς πόλεως appellatur. Et hanc quoque eodem modo, quo ſceptrum, ab eo termino ad Meſſiæ adventum tribus Jehudæ obtinuit. Neutrum ante Schilo exhibitum prorſus amiſit. Ipſo autem revelato, utrumque non diu poſt totaliter receſſit, uti eventus docuit. Talem enim receſſum intendit Patriarcha, qui non levis aliqua tranſlatio, ſed totalis Majeſtatis abolitio exiſtat, quomodo verbum סר *Oſe. IV*, 17. ejuſmodi receſſum, qualis vini in vappam eſt, ſignificat. Tale quoque *donec* per עד כי intelligit Vates, quale *Geneſ. XIX*, 22. *XXIV*, 33. &c. occurrit, & excluſivam determinationem exprimit. Remotionem ſceptri & legiſlatoris ante ꝫ Schilo adventum fore negat, poſt eundem autem hanc ſecuturam eſſe indicat. Ἀξίωμα illud ἀρχικὸν & νομοθετικὸν in tribu Juda uſque ad Meſſiam duraturum; hoc autem exhibito ceſſaturum eſſe oſtendit. Tempus vero ablati ſceptri & Mechokek, ſicut & nati Anti-Chriſti, in unum τὸ νῦν coerceri non poteſt: ſed gradus nonnullos habuit. Primum quaſi momentum fuit Pompeji irruptio, cum in Urbem, tum in Sanctum Sanctorum. Acceſſio calamitatis fuit redactio Judææ in provinciam, Archelao Viennam relegato. Ultima ἀκμὴ atque complementum exſtitit finalis Reipublicæ Judaicæ πανολεθρία, quæ, exciſa per Veſpaſianum urbe, incenſoque templo, evenit. Quæ cum ita ſe habeant, hic planiſſimus celeberrimi oraculi ſenſus emergit, quo admiſſo quaſvis ſalebras devitare licebit. Patriarcha ſanctiſſimus in extremo vitæ poſitus ita dicere voluit: Tua tribus, Jehuda fili, eam ſuo tempore præ aliis tribubus & fratribus tuis prærogativam ac eminentiam habitura eſt, ut cum a reliquis deſciſcentibus ſeparata, & peculiare regimen ac majeſtatem ſortita fuerit, eandem ſuam dignitatem ac ἀξίωμα per longam temporum periodum penitus non ſit amiſſura, aliis interim tribubus omni regimine ſpoliandis, ac ſine ſpe reſtitutionis hinc inde diſper-

 ſper-

ſpergendis; ſed ſceptrum ac αὐτονομίαν retinebit ad illud uſque tempus, quo promiſſus orbi Meſſias veniet; poſtquam autem hic mortalium cœtibus datus fuerit, tum & tuæ tribus majeſtas & imperium prorſus deſinet, & Schilo iſte regnum aliud, ceſſante tuo, conſtituet, ſibique firmabit, cui, ceu ſpirituali & univerſali, omnes populi ac nationes ſubjicientur. En commodiſſimam & maxime perſpicuam memorabilis vaticinii ἐξήγησιν, quæ & cum Vatis θεοπνεύσε mente, & cum ipſo eventu apprime congruit. Latiſſimus hic nobis ad excurrendum campus pateret, ſi vel aliorum placita luſtrare, vel ſingula huc pertinentia exequi animus ferret. Sed ad metam breviori a carceribus ſpatio disjunctam contendimus, & omnia prætercurrimus. Langii ſaltem ictus, quibus hanc expoſitionem impugnat, facili & compendioſo labore reprimemus. Primo illis, qui dicunt, *Meſſiam tum adventare debere, cum ſceptrum a Juda ablatum eſſet*, hoc opponit: *At ſeptingentis fere poſt hanc prophetiam annis nemo in tribu Juda erat, qui ſceptrum habebat. Quippe anno poſt hanc prophetiam 667. primus a tribu Juda Rex creatur David.* Sed hæc Langii objectio nos prorſus non ferit. Illos potius tangit, quos ante nominavimus, qui ſceptrum & poteſtatem judiciariam tribui Judæ temporibus a benedictione Jacobæa proximis adſcripſerunt. Horum interpretamentum nobis non probari, ſupra indicavimus, dum tribum Juda non in eo ſtatu a moribundo Sene conſideratam fuiſſe diximus, quem mox poſt hoc Patriarchæ vaticinium habitura erat; ſed ſeram eam tempeſtatem a Vate fuiſſe prævíſam, oſtendimus, qua Davidi ejuſque domui ſceptrum deferendum erat, poſt quam demum tribus Judæa, cum jam X tribus per fatale σχίσμα avulſæ eſſent, majeſtatem ac αὐτονομίαν uſque ad Meſſiæ adventum retinere debebat. Non enim dicit Divinus noſter, quod ſceptrum & legiſlator tribui Jehudæ ſtatim obtingere debeat: imo nullum plane terminum a quo obtinendi ſceptri definit. Terminum ſaltem ad quem indigitat, nempe quouſque ea dignitas Judæ manſura erat, & non prorſus receſſura. Non indicat, quando ὑπεροχὴν iſtam tribus Judæa acceptura, ſed quo tempore eandem amiſſura erat. Nos facile Langio largimur, toto iſto tempore, quod Davidicum regnum præceſſit, tribum Juda nullum plane ſceptrum habuiſſe. Concedimus, hallucinari illos, qui a primo Juda Jacobi filio ad Herodem ſummam poteſtatem actu penes tribum Judæ ſtetiſſe, contendunt. Si quaſdam hæc prærogativas priſcis iſtis temporibus obtinuit, ut prima in caſtris, prima in oblatione munerum, prima in cernenda hæreditate terræ Canaan; prima

in

in expeditionibus bellicis extiterit: non tamen ſceptrum habuit, ſed ejus præludiis ſaltem nonnullis gaviſa fuit. Primi Regalis illius ſacerdotii & peculii divini duces Moſes & Joſua fuere, ille Levita, hic Ephraemita. Inter Judices autem præter unum alterumve nemo e Judæo ſtemmate ortus deprehenditur. Satis tamen famoſiſſimo oraculo ſua veritas conſtat, ſi tum demum in ſceptri poſſeſſionem tribus Judæa immiſſa dicitur, cum Davidi ejuſque domui ſummum imperium cederet. Non enim pertinet illud niſi ad ea tempora, cum Reſpubl. appellari de Judæorum nomine cœpit. Quod cum mente verbiſque Jacobi ſatis convenire jamjam probavimus. Secundo oggerit Langius: *In domo Davidis imperium per 472. annos manſit. Poſtea regnum Juda plane exciſum eſt, nec ullus Rex e ſemine Juda. Equidem poſt captivitatem Babylonicam Princeps unus aut alter ex tribu Juda in populo eminebat, qui vices Regis Perſarum gerebat. Sed tum non ſceptrum penes Juda erat: ſed penes Reges Babyloniæ, Chaldaos nempe, Perſas & Græcos.* Sed & hunc Langii ictum ante declinavimus, ut incaſſum jam cadat. Fruſtra enim & perperam vocis שבט ſignificationem ad ſolam Regiam dignitatem reſtringit Langius, cum eam æque poteſtatem ἀρχικὴν ſeu ἡγεμονικὴν, atque βασιλικὴν, notare, ſupra a nobis ſit oſtenſum. Quævis enim majeſtas ſub quavis Reipubl. forma ſceptri notione deſignatur, aliuſque quam Regius magiſtratus eo nomine nonnunquam appellatur, uti e loco 2. *Sam. VII*, 7. collato cum 1. *Par. XVII*, 6. ad oculum patet. Hinc Jonathan Uzielides hanc vocem tam per מלכין *Reges*, tum per שליטין *Dominatores* reddit: Onkelos autem γενικῶς per עבד שלטון i. e. *facientem poteſtatem*. Symmachus etiam generaliter ἐξουσίαν, & LXX Senes ac Theodotion ἄρχοντα interpretati ſunt. Altera quoque vox מחקק, quam præterit Langius, quamvis judiciariam vel νομοθετικὴν poteſtatem complectitur, non eam ſaltem, quæ Regio ἀξιώματι annexa eſt, uti e *Pſal. LX*, 9. & *CVIII*, 9. liquet, & omnium Interpretum conſenſus docet. Inepte itaque fecerit, qui hic in arctum deſilire, & ſceptri dignitatem ad ſolos Reges alligare voluerit. Quicunque enim populus ſua quadam Republica, ſuiſque legibus utitur, is recte gloriari de imperio, deque ſceptro poteſt. Nam ſceptrum nihil aliud eſt, quam majeſtas imperii, quæ ipſi Reipublicæ aſſidet. Sic Rempublic. Romanam non Reges, non Principes, ſed Conſules ac Senatus agitavere, cum lex iſta fœderis data Ætolis eſt, quam Livius refert, *uti majeſtatem populi Romani conſervarent ſine dolo malo.* Adeoque licet Judaicus populus e tribu Juda denominatus, longa temporum

ſerie

ſerie nullos Reges, nullumve regnum proprie dictum habuerit, majeſtatem tamen habuit ſceptro analogam, ſimulque ἀυτονομίαν talem, qualem Jacob per ſuum מחקק expreſſit, nec ante Meſſiæ adventum totaliter eam deperdidit. Paſſa quidem eſt utraque ea poteſtas ac dignitas quandam quaſi eclipſin in captivitate Babylonica, abducto illuc Zedechia cum populo Judaico. Sed tum non totalis ſceptri & legiſlatoris receſſus contigit, qualem a Jacobo prædici ante docuimus: ſed brevis ſaltem interciſio, quæ nihil ad vaticinium fecit. Interrupta quidem aliquantiſper fuit iſta ſceptri ὑπεροχὴ, non autem penitus ac finaliter remota vel ſublata. Habuit populus certam ſpem revertendi in terras ſuas, & recuperandi imperii, quam Prophetæ aſſiduo divinis promiſſionibus refocillarunt. Taceo, quod umbra aliqua priſtinæ poteſtatis in Æchmalotarchis remanſerit, ut ipſum Talmud cod. *Sanhedrin* cap. *Dine mamonos* teſtatur. Synedrion quoque Babylone fuiſſe, Targum Hieroſolymit. *in Cant. Cantic. VI*, 1. perhibet. Soluta jam captivitate, populoque patriis laribus reddito, dignitas βασιλικὴ in ἡγεμονικὴν mutata eſt, & cidaris ac corona Regia remota eſt, juxta verbum Numinis *Ezech. XXI*, 26. 27. Mera enim ἀνιςορησία fuit, cum Cyrillus *l.* 8. *adverſ. Julianum*, dixit, *a Zorobabele ad Herodem uſque Regiam dignitatem in ſtirpe Judæa propagatam fuiße.* Sublato enim ἀξιώματι Regio ἀρχικὸν tum ſucceſſit, quod diu in tribu Juda perſeveravit apud Zorobabelem & ejus ſucceſſores, qui 1. *Par. III*, 7. *ſeqq.* recenſentur. Synedrium quoque tum in integrum reſtitutum eſt. Et quanquam eo temporis ſpatio magnitudinem Chaldæam vel Perſicam nonnihil reveriti ſint Judæi, ſuum tamen regimen ſalvum, ſuamque ἀυτονομίαν obtinuere. Majeſtatem ſuam populus habuit, licet non ſub eadem, qua prius, Reipublicæ forma. Quod & vaticinio noſtro oppido conſentaneum eſt. Tertio opponit Langius: *Cum tandem* 140. *annis ante Chriſtum Judæi ſe in libertatem aſſeruiſſent, non cuidam ex familia Juda, ſed ex familia Levi, imperium commiſſum eſt, penes quos tamdiu manſit, uſque quo Herodes alienigena regnum occuparet.* Sed hoc argumentum plane ineptum eſt. Quid enim, quæſo, intereſt, qua de tribu fuerint, qui Judaicas res moderati ſunt, modo ipſa Reſpublica & majeſtas realis penes Judæum populum fuerit? An putas, Langi, Fœderati Belgii Rempublicam majeſtatem ſuam perdidiſſe, cum Dictatorem ſibi e Naſſovica domo adſcivit? An imperium non penes Romanum populum exſtitiſſe cenſes, cum Galli Thraceſve Imperatores eligerentur? Num Polonos regnum ſuum amiſiſſe exiſtimas,

cum

cum e Francis Henricum Valleſium, e Tranſſylvanis Bathoreum, ſibi præfecerunt? Id ſi credis, magnopere falleris. Plane eodem modo Levitæ Haſmonæi populi Judaici imperium uſque ad Regalis dignitatis invidiam tenuere, manente nihilominus apud ipſum Judaicum populum Republica & majeſtate. Scite ad Neronem Cæſarem ſapientiſſimus Magiſter *lib.* 1. *de Clementia* ſcribit, *non Rempublicam Principis eſſe*, *ſed Principem Reipublicæ.* Illis ipſis temporibus, quo imperium atque rerum ſummam tenuere Cæſares, accuratiſſimus JCtus Ulpianus dicere non dubitavit *l.* 1. §. 1. *ff. ad leg. Jul. Majeſt. Majeſtatis crimen eſſe*, *quod adverſus populum Romanum*, *vel adverſus ſecuritatem ejus committitur.* Eadem certe ratione penes populum Judaicum mediis illis in turbis majeſtas reſedit, quanquam fortiſſimi e Maccabæis duces, e familia Levi oriundi, quaſi Dictatores exſtiterint. Quod cum veriſſimum ſit, eo nos cum nonnullis eruditorum recurrere nihil cogit, ut Haſmonæos materna linea ſanguinem Judææ tribui imputaſſe dicamus, cum & incertum id ſit, & cauſam ne hilo juvet. Juris enim Judaici certa eſt regula, familiam matris non vocari familiam. Neque cum Langio de Herodis genere diſputare neceſſum eſt, quem ἀλλόφυλον fuiſſe, Scaliger, Caſaubonus aliique negant, repugnantibus plurimis aliis, quibus ratio faventior videtur. Nam nec hoc quidquam ad rem facere arbitramur. Quarto Tarnovii interpretationem de *Virga tribus* proponit Langius, eamque refellit, qua in parte nobis non adverſatur. Tarnovium enim nec defendimus, nec expoſitionem ejus, quæ & Belgicis Interpretibus non diſplicet, menti Patriarchæ conformem eſſe judicamus, noſtrumque adeo calculum Langio lubentes hic addimus. Quinto Caſaubonum perſtringit, cujus ſententiam hanc facit: *Nunquam ſine Politia & regimine fore Judaos uſque ad adventum Meſſia. Jacobi ergo vaticinium excidio Hieroſolymorum ſub Tito terminat.* Addit Langius: *ſed hoc non magis ad tribum Juda*, *quam ad reliquos pertinebat.* Dubito, Langi, an vel Caſaubonum ipſum conſulueris, vel mentem ipſius perceperis. Nam is non de tribu Juda peculiariter hoc vaticinium exponit; ſed de toto Iſraelitico populo, quem e Judæ nomine appellationem ſortitum cenſet. Aliquam quidem tribui Judææ præ reliquis ἐξοχὴν tribuit: omnes tamen tribus Jacobæo oraculo comprehendi exiſtimat. Hanc Caſauboni aliorumque explicationem nos ipſi ſupra rejecimus & confutavimus. Quomodo enim ad ceteros Iſraelitas hæc prophetia extendi poterit, quos poſtquam Salmanaſſar abduxit captos, fluvius Euphrates, quem ſemel tranſivere, ſemper coercuit, &

æterno carcere clauſit. Nunquam eos, qui ex iſtis X tribubus orti ſunt, patrium ſolum reduces excepit, nec cum Judæis unquam conjuncti ſunt: ſed inter Barbararum gentium imperia, etiam hodie, ſi qui adhuc ex illa colluvie ſuperſint, improbæ defectionis graves pœnas exſolvunt. Adeoque in republica Judæorum eſſe, aut nominis honorem ab illis accipere non potuere, qui procul ab iis diverſo in orbe diſſiti, aliud cœlum, alia ſydera intuiti ſunt. Cetera in Caſauboni expoſitione ſatis recte ac congrue ſe habent. Quod ſubjungis, Langi: *tot erant in Galilæa ac Judæa Benjamitæ, quot Judæi, ac forte plures*, id ego plane nego ac pernego. Multos fuiſſe concedo Benjamitas, multos quoque Levitas, Judæis permixtos. Falſum autem eſt, quod vel tot fuerint, quot Judæi, vel plures. In Judaica enim Republica maxima omnino verorum Judæorum pars fuit. Levitæ ac Benjamitæ, qui ſe illis ſociaverant, pauciores tenuioresque fuere, & nihil niſi acceſſio habiti, ſeu pro adſcititiis æſtimati. Itaque nec Reſpublica ab illis appellationem accepit, & ipſi pene nomen ſuum amiſere. Omnes enim communiter Judæi dicti fuere. Quod ultimo loco quæris, *quid hoc ad excidium Hieroſolymorum?* ad id reſpondeo, quod multum omnino ad ſceptri ac poteſtatis iſtius ceſſationem atque remotionem hoc faciat. Etiamſi enim ſub Herodis regno, & durante Chriſti in carne οἰκονομίᾳ, ad interitum inclinaverit Judaica Reſpublica, ſceptrum tamen in totum non receſſit, nec regimen penitus ablatum eſt, antequam urbs Hieroſolymitana finali & miſerando excidio a Romanis deleta fuit. Tum vero una cum urbe, quæ gentis caput fuerat, univerſa Judaici populi Reſpublica funditus everſa ac deſtructa eſt, nec ullam ex eo tempore vel majeſtatem, vel αὐτονομίαν, gens iſta obtinuit. Atque hic fatalis ille politiæ Judaicæ terminus fuit, quem divinus Vates ante tot ſecula prædixerat, qui licet ipſum ꝫ Schilo adventum non proxime fuerit comitatus, ab eo tamen haut longo temporis intervallo ſejunctus exſtitit. Quod enim ad Meſſiæ ætatem hoc pertinuerit, ipſe Chriſtus *Matth. XXIV*, 34. & *Luc. XXI*, 32. ſignificare videtur, dum generationem illam (vel hominum tum viventium ætatem) non prius tranſituram eſſe aſſeveravit, quam omnia iſta, de templi urbiſque interitu a ſe prædicta, eveniſſent. Sicque & hic celeberrimo oraculo eventus ſatis exacte reſpondit. Nos jam illuſtrem hanc prophetiam a Langii corruptela, inepto gloſſemate, & iniqua oppugnatione ſatis vindicaſſe nobis videmur. Senſum ipſius planiſſimum luculenter expoſuimus, & commentum recutitorum, de regno poſt Meſſiam nunquam deſituro,

ad

ad amaſios ſuos, eorumque hyperaſpiſten Langium; remiſimus. Tempus quoque ȣ Schilo orbi mittendi manifeſte eodem indicari oſtendimus, cum ipſius regnum ceſſante illo, quod in tribu Judæ eouſque perſeverare debuit, exoriturum atque ad omnes populos extendendum prænuncietur. Bonis cordatiſque omnibus hæc ſatis fore ſperamus. Ceteros non moramur, quibus hæſitandi cauſa ubivis offertur.

Conſtitueram penes me, aliorum plurium S. Codicis locorum minus recte ac commode a Langio explicatorum vindicationem ac explanationem huic Diatribæ annectere. Paucis agere decreveram de loco *Gen. IV*, *26.* quem Langius aliene interpretatur *lib.* 2. *c.* 3. *pag.* 251. Volueram ſuccincte expendere conciliationem Moſis *Gen. XLVI*, 26. cum Stephano *Act. VII*, 14. de numero animarum e Jacobi progenie ortarum, ac in Ægyptum deſcendentium, quam *c.* 4. *p.* 261. *ſeqq.* proponit: item aliam Moſis *Gen. XI*, 26. cum ſeipſo *ibid. v.* 32. & *c. XII*, 4. cumque Stephano *Act. VII*, 4. de annis Abrahami & patris Tharæh, quam *p.* 257. exhibet: nec non expoſitionem verborum D. Pauli *Act. XIII*, 20. de numero annorum, quibus Judices præfuerunt, quam affert *c.* 7. *p.* 279. Animus etiam fuerat prophetiam Danielis de LXX. Hebdomadibus, ejuſque explicationem Langianam *L.* 2. *P.* 2. *c.* 9. ad veritatis amuſſim examinare. Alia inſuper nonnulla circa hiſtoriam Sacram paulo incautius a Langio aſſerta ſimul conſiderare deſtinaveram. Nec παράδοξον ipſius de Monarchiarum numero opinionem, quam in Diſputatione Haſſniæ habita propoſuit, prætermittere volupe mihi fuerat. Sed cum in multo majorem molem, quam fore putaveram, hæc Diatribe jamjam excreverit: cum etiam ſat prægnantes cauſæ aliæ id me impræſentiarum perſequi haut patiantur, omnia ea in aliud tempus differre, jamque receptui canere, neceſſum habeo. Dabitur forte, ſi ſummo Numini placuerit, melior propediem commoditas, qua fretus, ea, quæ jam invitus prætereo, ex voto pertexere queam. Nunc manum de tabula, ne ſimus quod Protogenes in pictura.

AD CL. V.

WILHELMUM LANGIUM.

HÆc fere fuere, Doctiſſime Langi, de quibus amice placideque tecum agere libuit, vel potius per temporis commoditatem licuit. Per tuum vero te candorem quæſo & obſecro, ne meum hunc, quem publice profeſſus ſum, diſſenſum, aut φιλονικίᾳ *ac contradicendi libidini, aut invidiæ, aut animo gloriolam in muſtaceo captanti adſcribas. Aliena eſſe a mea ingenuitate hæc omnia, ipſe noſti, ſi me noſti. Alma antiquæque veritatis amor ea me non tam allexit, quam impulit, ut priſcæ* ὀρθοδοξίας, *quam vanæ novitati tantum non ſuccumbere vidi, defenſionem ſuſciperem. Si qua acerbiora nonnunquam ſcribenti mihi exciderunt, jamjam excidiſſe pœnitet. Exiſtimo tamen nihil a me aſperius dictum eſſe, quin rerum pondera, cauſæque, cui hanc advocationem commodavi, gravitas id omnino flagitaverint. Tibi tuiſve laudibus obtrectare, nec animi mei candor, nec conſtans ille, quo te complexus ſum, amor unquam permiſit. Paratus ſum, ſi qua habeas, quibus vel tuas opiniones defendi, vel meam hanc lucubrationem impugnari poſſe putes, eadem æquitate ac moderatione iſta ut excipiam, quam a te experiri cupio. Tu modo ingenue id agas, quod agendum eſt, & affectibus obſequium deneges. Quo citius quid replices, eo gratius id mihi accidet. Occaſionem enim præbebis, ea planius ac diductius explicandi, quæ temporis iniquitas & properandi neceſſitas prolixius jam exequi prohibuere. Spero, me per Dei gratiam prorſus tibi ſatisfacturum circa ea, quæ ad uberiorem rerum hic brevius propoſitarum declarationem deſiderari videbuntur. Neque enim tam ſterile eſt præcipuum hujus Exercitationis argumentum, nempe de feria paſſionis Dominicæ, quod a nemine eruditorum, quod ſciam, ex profeſſo pertractatum eſt, quia a nemine hactenus lis de eo mota eſt, quin plura dari queant, quæ lucem illi fœnerent. Ad ceterorum quoque illuſtrationem multa ſe offerent, quæ hac Diatriba comprehendi haut potuere. Interim vale, & hæc æquo animo accipe.*

GEORGI ERICI PHALETRANI
EXERCITATIO
HISTORICO-PHILOLOGICA
DE
SCEPTRI JUDAICI
ABLATIONE;

Qua non tantum

ORACULUM D. JACOBI,

Sed etiam

VARIA S. SCRIPTURÆ DICTA,

Multaque ex Patribus, & Profanis Scriptoribus
Explicantur, Illuſtrantur, Emendantur.

Lectori Erudito & Candido.

EN tibi, Lector erudite, & candide, exercitationem Hiſtorico-Philologicam, de ſceptri Judaici, circa tempora adventus Meſſiæ deſtinata, a Juda in Regem alıgenigenam divinitus prædicta, tranſlatione, quam ad hiſtoriæ, qua ſacræ, qua profanæ amuſſim ita concinnatam deprehendes, ut interim illam ab analogia fidei vel latum quidem unguem deflexiſſe conqueri nemo poſſit. Ceterum vero, a nonnullis Doctorum ſeorſim ſentimus placitis, non quidem φιλονεικίας, *aut* χαμνοπραγίας *gratia, ſed conſcientiam, quæ mihi DEI inſtar, teſtor, ſolius veritatis amore: Veritatis inquam, quæ vitæ noſtræ magiſtra, actionum regula, ſtudiorum meta ſemper fuit, ſemper erit. Neque enim unquam, meam erit, quidquid illa eſſe ſuum non agnoverit. Quod cum igitur in aprico ſit, quædam illorum, quæ viris, longe eruditiſſimis, de divino hoc Jacobi Oraculo, impulſu antiquiſſimi erroris exciderunt, ad hiſtoricam, Reginæ noſtræ regulam, minime quadrare, & propterea, tanquam plumbea tela, a Judæorum pervicacia rideri magis, quam timeri: id egimus, ut ex illius armamentariis exſtaret, quod non umbram, ſed jugulum iſtorum* χειϛομάχων *feriret. Hic ſcopus exercitationis noſtræ, quem, quam feliciter attigerimus, Tu, Lector erudite & candide, [Nam vos reliquos, qui, cum pueri ſitis, rhinocerotis naſum induitis, altero tanto minus curo, quam ille apud Comicum ſuem occiſam] Tu inquam erudite, & candide, vide, lege, judica, noſtriſque nobiſcum utere. At*

--- Siquid noviſti rectius iſtis,
Candidus imperti: ---

Nunquam Tu promptior eris ad monendum, quam ego ad emendandum. Homo ſum, cui nihil tam naturale eſt, quam errare. Certe ego monitu Plinii Junioris, aliorum erroribus æquior fui, ut Tu, ſi qui forſitan exſtent, meis. Vale, benevole Lector, noſtriſque ſtudiis fave, quod ſi Te facere ſenſerimus, deinceps Κυριακῶν *quoque noſtrorum Tibi communicabimus libros, quibus præcipuæ partes hiſtoriæ Dominicæ, ſtilo hujuſmodi pertexuntur Philologico. Iterum Vale, DEOQUE & Muſis operare ſedulo.*

CAPUT

Caput I.

Sceptrum ſignum Imperii, & cujuſvis ſummæ poteſtatis. Ovidius emaculatus. Vitis ſceptrum caſtrenſe. Schebhet hic non virga arboris genealogicæ. Quis Mechokek, variæ de illo Interpretum ſententiæ. Hoc loco pontificem denotat. Particula, Et, *interdum explicativa eſt, tam Ebræis quam Græcis, & Latinis. De inter pedes alicujus eſſe, quid ſit.* Διαμηρισμὸς. *Interfemineum: Apulejus tentatus.*

MYſterium incarnationis Filii Dei, Domini noſtri Jesu Christi conſideranti, in primo quaſi limine piæ meditationis auguſtiſſimum illud D. Jacobi Patriarchæ oraculum occurrit, quod afflatu Spiritus S. vir cœlo jam proximus de adventu, perſona & officio Meſſiæ, Judæ fata canens protuliſſe, *Gen. XLIX. n.* 10. legitur. De cujus excellentia hæc aureæ illud oraculum eloquentiæ Chryſoſtomus *Hom. in Gen. LXVII.* protulit: *Benedictio Judæ data, myſtica eſt, præſignans omnia quæ ad Chriſtum attinent. Quia cum ex hoc tribu oriturus erat Chriſtus, ſecundum diſpenſationem, propterea Spiritu S. afflatus prædixit Jacob per ea, quæ ad Judam dicuntur, non ſolum deſcenſum Domini ad homines, ſed & ſacramentum, & crucem, & ſepulturam, & reſurrectionem, & ut ſemel dicam, omnia.* Tanti igitur cum momenti Jacobæum hoc ſit oraculum, operæ pretium eſſe duxi, de vera illius ſententia, & implemento exercitationem ſuſcipere. Fecerunt hoc ante nos Viri eruditiſſimi, laudabili conatu, impari ſucceſſu, quorum veſtigia ita noſtra leget Exercitatio, ut inter præclaras, Hiſtoriarum, & Philologiæ oleas decurrens, pleriſque intacto ſtadio, ad veritatis metam properet. Quod ut recte & ordine fiat, faxit ille qui ſolus via, & veritas.

Ait igitur Vir divinus: *Non auferetur ſceptrum de Juda.* Sceptrum per

per metonymiam ſigni ſummum imperium denotare nemo ignorat. Reges enim in publico, aut pro tribunali verſantes, ſceptrum manibus tenebant, mos hic Hebræorum: *Amos Cap. I. n. 5. Baruch. Cap. VI. n.* 13. Perſarum, *Eſth. V. n.* 2. Græcorum quoque & Romanorum. Unde Achilles paſſim ab Homero σκηπτῦχος nominatur. Ovidius vero *VI. Metam.* ſic Latinum deſcribit:

Conveniunt populi ſævum Mavortis in agrum,
Conſiſtuntque jugis, medio Rex ipſe Latinus,
Agmine purpureus, ſceptroque inſignis eburno.

Sic enim, non *purpureo*, legendum eſſe, ex Mſcr. obſervare licet. Verum enim vero non tantum Regiam, ſed quamlibet etiam ſummam poteſtatem, ſceptri vocabulo Ebræis notari, ex *Pſalm. CXXV. n.* 2. & *Ezech. cap. XIX. n.* 11. & 14. apparere arbitror. Nam quod Propheta dicit, *in vite illa Judaica fuiſſe virgas fortitudinis ad ſceptrum dominantium*, ut vertit Arias Montanus, eo ipſo caſtrenſem poteſtatem indigitat. Magiſtratibus enim caſtrenſibus bello vitis id in manu erat, quod domi Regibus aureum, aut eburneum ſceptrum, de qua re nos multa jam olim ad illud *Sat. VIII.* Juvenalis,

\- - - *Nodoſam frangebat vertice vitem*,

notavimus. Sceptri igitur appellatione Vatem noſtrum non tantum Monarchicum regni ſtatum, qualem uſurparunt Reges Judæorum, ſed etiam quodlibet κύριον τῆς πολιτείας, & cum primis ἀνακτο-τελειω-ταρχίαν, i. e. Pontificatum cum Principatu conjunctum, qualem à captivitate, uſque ad Herodem, ſub quo D. Meſſias natus eſt, obtinuerunt Pontifices; pro explorato habemus. Minime interim dubitamus, Jacobum θεόπνευστον ideo ſceptri appellatione uti voluiſſe, quod jam tum Herodis in oculis haberet regnum. Xant. Pagninus τὸ *Schebhet*, non per ſceptrum reddidit, ſed per virgam, unde nonnulli virgam arboris genealogicæ intelligunt, quod nec alienum a mente Tremellii. Vertit enim: *non deſiſtet tribus a Juda.* Et addit: *ſenſus eſt, tribulis ratio, & Regia illa ac Judicialis auctoritas, (quæ metonymice ſignificatur ſceptro) in tribu Juda conſtantiſſime futura eſt, ac paulo quidem ante convelletur propemodum, tribus, & tota tribulis ratio, quæ ad illa uſque tempora perſcripta fuerat, & regnum ei quoque eripietur.* Et paulo poſt: *hoc proximum ſignum futurum eſt, & certiſſimum adventus Chriſti prænuncium, cum tribus Juda affligetur graviſſime, & regno ſuo, dynaſtiiſque orbabitur.* Tremellianæ applaudit ſententiæ *lib.* 2. *Exercit. Bibl. Claſ.* 1. do-

doctiſſimus Tarnovius ubi §. 8. locum hunc ſic interpretatur: *Juda non deſinet eſſe tribus peculiaris, & a reliquis non diſtincta modo, ſed & ratione majorum reliquis antecellens, neque deerit qui leges carimoniales inculcet, & exſequatur.* Et §. 11. *Juda non deſinet eſſe tribus talis, cujus familia & ſtirpes diſtincte numerari poſſint, ac linea Davidis diſtincte oſtendi, cum venerit Meſſias.*

Sed, quod pace tantorum virorum dixerim, quibus rationibus hoc interpretationis commentum ſervari poſſit, non video. Demus enim vocis Ebraicæ ſignificatum ad virgam arboris genealogicæ poſſe extendi, illud tamen quod ſupponitur, genealogicam nempe tribuum rationem, Regiamque illam, & Judicialem auctoritatem paulo ante Schiloh adventum de tribu Juda fuiſſe ſublata, falſiſſimum eſt. Reliquit quidem Euſebius *lib.* 1. *hiſt. Eccl. cap. VII.* Herodem conſcientia ignobilitatis impulſum accuratiſſimos illos genealogiarum commentarios, *quibus unuſquiſque genus ſuum ad Patriarchas aut Proſelytos olim Iſraeli, cum egrederetur ex Ægypto, immixtos referre poterat, exuſſiſſe*, ſed Herodis hac veſania totam rationem tribulem conturbatam, & adeo ſublatam fuiſſe, ut vel tribus Juda, vel ab illa alia quævis tribus peculiaris eſſe deſierit, omnique familiarum diſcrimine abolito, linea Davidis ulterius oſtendi non potuerit, inde minime ſequitur. Quin ipſe Euſebius allegato loco teſtatur, genealogicas hujuſmodi tabulas privatorum ſtudio fuiſſe conſervatas, & obſervatas. Certe ſi ante Chriſti nativitatem tribuum, & familiarum diſtinctio ſublata fuit, dicant nobis, unde Euangeliſtæ illa acceperint, quæ in delineanda Chriſti protulerunt geneſi. Dicant nobis, unde D. Lucas acceperit, Eliſabetham Zach. *cap. I. n.* 5. & Barnabam, *Actor. IV. n.* 36. de Levi: Hannam vero Prophetiſſam illam, *Luc. cap. II. n.* 35. de Aſſeris fuiſſe tribu. Dicant, unde hauſerit, Joſephum, ſponſum B. Virginis de domo & familia fuiſſe Davidis, *Luc. d. c. II. n.* 4. Dicant, unde Paulus ſe Benjaminitam, & quidem Hebræum ex Hebræis, i. e. tali ſtemmate ortum, quod nullo externo matrimonio unquam corruptum, didicerit, *Philip. III. n.* 5. *Rom. XI. n.* 1. Et ſi omnis tribulis ſeries, & diſtinctio Chriſti nativitate ſublata, qua ratione idem Doctor gentium, *Actor. XXVI. n.* 6. imo ipſe Chriſtus *Matth. XIX. n.* 28. populum Judaicum, XII. tribuum diſtinguit nomine? Deinde Regiam, & Judicialem auctoritatem penes tribum Judæ, uſque ad Meſſiæ adventum perſeveraſſe, illoque inſtante, tribum Judæ afflictam fuiſſe graviſſime, æque falſum eſt. Nam totis quinque ſeculis ante ad-

ventum τȣ̃ Schiloh, ſceptrum de tribu Judæ, in tribum Levi translatum fuit, tribu Juda ſuis interim latente ruderibus. Præeminentia denique Davidici ſtemmatis, naſcente Chriſto, qualis eſſe debuerit, vaticinia divini Eſaiæ, ſtemma Meſſiæ *trunco ſucciſo in terra arida hærenti*, *cap. XI. n.* 1. & *cap. LIII. n.* 1. comparantis explicant. Qualis vero fuerit paupertas Θεοτόκȣ *Luc. II. n.* 24. nec non Joſephi ξυλȣργία, *Matth. XIII. n.* 55. docere nos poſſunt. Quod cum igitur inter omnes conſtet, Patriarcham poſteris ſuis ſignum jamjam adventuri Meſſiæ in ablatione τȣ̃ *Schebhet* proponere voluiſſe, manifeſtum eſt, illius nomine virgas arboris genealogicæ minime venire poſſe, cum etiam nato & denato D. N. tribuum & familiarum diſtinctionem, accuratiſſime, & ad ſuperſtitionem uſque obſervatam fuiſſe, vel ex D. Paulo appareat. Veterum igitur inhæremus ſententiæ, quibus τὸ *Schebhet ſceptrum* ſignificat.

Jam pergimus; pergit enim divinus noſter, & addit: *Umechokek*, i. e. vertente Vulgato: *&* *Dux*, quo ſenſu & LXX. καὶ ἡγȣ́μενος: Xanti Pagnino, Ariæ Montano & Tremellio *Mechokek*, *Legiſlator*: Vatablo vero in notis eſt *Scriba*, idque ex Onkelo, paraphraſte Chaldaico, & Thargum Hieroſolymitano, quod ita vertit: *neque ſcribæ Doctores Legis.* Unde opinor Hieronymus: *neque Doctor*, & B. Lutherus noch ein Meiſter. Sed omnes quidem hi doctiſſimi Interpretes ut in verſionibus diſcrepant, ita quoque in ſententia. Pleriſque *legiſlator*, & *ſcriba* Princeps eſt, quod ad illius officium pertineat, ſubditis leges ferre, & præſcribere. Aliis *ſcribæ* ſunt conſiliarii, qui juſſu Principis mandata & decreta ſcribunt, a quorum ſententia non prorſus alienus ὀπολυμαθέστατος Caſaubonus, qui *exercit. I. contr. Baron. cap. III.* per *ſceptrum* ſummam poteſtatem, per *Mechokek*, alteram partem Reipubl. Magiſtratum, & judices intelligit. Verum enim vero, cum divinus noſter hoc loco de tempore adventus D. Meſſiæ vaticinetur, ſignumque illius in ablatione formæ priſtini regiminis collocet, certo certius eſt, illum quoque formam Reipub. illius ex ſpirituali veluti ſpecula contemplatum, & propterea de tali ſceptro locutum fuiſſe, quale populus Judaicus habiturus erat, illo tempore, quo jam inſtabat Meſſiæ nativitas.

Hæc itaque penitius conſiderans in eam trahor ſententiam, ut *Mechokek* nec *ſcribam*, aut *doctorem*, nec *Principem*, aut *Regem*, ſed qui *ſacrarum conſtitutionum*, *cærimoniarumque magiſter* erat, *Pontificem* hoc loco ſignificare exiſtimem; id quod nec ab ipſa dictionis etymologia alienum, nec ſuis deſtituitur rationibus. Nam in republica Judæorum duo

ſum-

ſumma erant genera legum, quædam enim dicebantur *Mitzvath*, quædam vero *Chukkim* LXX. illas ἐντολὰς *mandata*, has vero δικαιώματα, *juſtificationes* appellant; frequentiſſimaque hæc legum diſtinctio in Sacris occurrit, ut vel ex ſolo *Pſal. CXIX.* cuilibet patet. Cæterum mandata ad Politiam, atque adeo officium pertinebant Principis: Juſtificationes vero ad ſacra & religionem, & propterea propius ad officium ſpectabant Pontificis; vocabanturque *Chukkim*, eo quod non æque ut mandata naturali paterent conſcientiæ, ſed divino Dei conſilio revelata, & præſcripta eſſent. *Mechokek* igitur præſes & cuſtos τῶν *Chukkim*, quod proprium erat Pontificis.

Porro cum poſt captivitatem Babylonicam in Republica Judæorum uſque ad Chriſtum iidem Pontifices fuerint, qui Principes, (quam teſte Ariſtot. *lib. III. polit. cap. ultim.* antiquiſſimam formam regiminis Græci ἀνακτο-τελεσματ-αρχίαν, i. e. *principatum pontificalem*, ſive ut D. Petrus *Epiſt. I. cap. II. n.* 9. loquitur, βασίλειον ἱεράτευμα, *regalem pontificatum* appellare ſolebant.) nullus dubito particulam *U*, ſive *Vau* hoc loco non eſſe copulativam; ſed, ut alias ſæpe, ἐξηγητικὴν, quo caſu non per *Et*, ſed vel per adjectivum alterutrius ſubſtantivi, vel per pronomen *qui* ἐξηγητικῶς reddenda eſt. Sic *Daniel. IV. n.* 13. *Vigil & ſanctus*, i. e. vigil qui erat ſanctus; ſive ex numero ſanctorum Dei. *Eſai. LIII. n.* 8. *De anguſtia & judicio ſublatus eſt*, i. e. de judicio anguſtiſſimo, ſive de anguſtia judicii. *Zach. IX. n.* 9. *equitans ſuper aſinum, & ſuper pullum*, i. e. ſuper pullum aſininum. Sequuntur hanc loquendi Hebræorum formulam Helleniſtæ N. T. Sic *Johann. cap. I. n.* 14. *Plenum gratia & veritatis*, i. e. veræ gratiæ. Et D. Paulus *Rom. XV. n.* 6. *Omnes uno ore glorificare* jubet *DEUM & Patrem Domini noſtri* Jesu Christi, i. e. Deum qui eſt Pater: & Coloſſenſibus *cap. III. n.* 17. præcipit *quidquid egeritis ſermone aut facto, omnia in nomine Domini JESU facite, gratias agentes DEO & Patri per illum*, i. e. Deo, qui eſt Pater ipſius. Plane & Latium hoc modo elegantiſſime ἑβραΐζει. Sic enim Maro *II. Georg. Pateris libamus & auro.* Luc. *lib. VI. Chalybem frænoſque momordit.* Et Juvenal. *ſat. VI. Prodigium & mores urbis damnante Canopo*, i. e. aureis pateris, chalybæos frænos, prodigioſos mores. Sed nec Græcia hoc abſtinuit σχηματισμῷ. Sic enim apud Strabon. *lib. XXVII.* ταφαὶ καὶ καταγωγαὶ πρὸς τὰς ταριχείας τῶν νεκρῶν ἐπιτήδιαι. i. e. *Sepulchra, & caverna condendis mortuis idonea*, ſunt cavernæ ſepulchrales.

Quando igitur divinus noſter ſic canit: non auferetur de Juda ſceptrum

& Pontifex, hæc ipſius eſt ſententia: non auferetur de Juda ſceptrum Pontificale, ſive non deficiet in Juda ἀνακτο-τελειωτὴς, i. e. Princeps, qui ſimul ſit Pontifex, ſive quod perinde eſt, Schiloh jam jam in carnem venturo deſinet ἀνακτοτελειωταρχία Judæorum. Plane ex ipſo quoque Judæorum Talmud ſententia hæc noſtra confirmari poteſt. Nam in *lib. Sanhedrin*, *cap. Dinemamaoth* annotatur, *Scribam hoc loco eſſe Principem in terra Iſrael poſt captivitatem Babylonicam.* At vero hi omnes, ut *capite ſeq.* demonſtrabimus, ſimul fuerunt Pontifices. Atque hæc quidem de *Mechokek* noſtra, ut opinor, veriſſima eſt ſententia, cui tamen & alteram nec illam prorſus improbabilem ſubnecto. Poſſis enim dicere, locutionem hujus verſiculi eſſe ellipticam, ita ut ad prius hemiſtichium ex poſteriori illa verba: *de inter pedes ejus*, & contra ex priori ad poſterius verba illa: *non auferetur*, revocanda ſint, ac ſi ſcriptum eſſet: *Non auferetur ſceptrum, ſive Princeps de Juda, qui ſit de inter pedes ejus, neque auferetur Pontifex, qui ſit de inter pedes ejus, donec venit Schiloh.* Res quidem eodem redit, ſed rationem implementi aliqua harum interpretationum eſt differentia, de quo ſuo loco. Jam paucis expediamus, quid ſit *de inter pedes* eſſe. Ita enim, ad verbum ſi reddas, Hebraica ſonant.

Diverſæ autem & hic apparent Doctorum opiniones. Quidam ad educationem hanc phraſin pertinere cenſent, alii ſubſellia ſcribarum judicialium, alii vero, quibus hic Doctores legis placent, ſubſellia diſcipulorum in ſynagogis intelligunt, qua ratione D. Paulus παρὰ πόδας Gamalielis ſe eruditum dicit *Actor. XXI, n.* 3. Ut & *Deut. XXXIII, n.* 3. & *Luc. VIII, n.* 35. ubi Gloſſa Saxon. erudite hunc morem illuſtrat. Sed ſimpliciſſima veriſſimaque eorum interpretatio eſt, qui hic, ut & *Deuteron. XXIIX. n.* 57. pedes ſive femora εὐφημισμῷ ſanctæ linguæ uſitato, genitalia eſſe membra exiſtimant. Apud Eſaiam certe *cap. XII n.* 20. *pilipedum*, eſt pubes, & pili qui pecten ſeminalis veſtire ſolent membri, quos veteres Hebræos demetere ſolitos fuiſſe, teſtatur Vatablus, ubi etiam notat, *aquam pedum* ab illis urinam dici. Patet autem ſchematis hujus ratio. Ὁμηρὸς etenim, ut ad *Pſalm. XLIV.* docet B. Baſilius σύμβολόν ἐςι τῆς κατὰ γένεσιν ἐνεργείας, id quod & ante eum B. Hieron. ad *cap. V. Epiſt. ad Epheſ. n.* 14. obſervaſſe memini. Elegantiſſimus inde Hebræorum σχηματισμὸς, quo poſteri alicujus dicuntur eſſe de femore illius, de quo vide *Gen. XXXV. n.* 11. & *cap. XLVI. n.* 26. *lib.* I *Reg. cap. IIX. n.* 19. & *lib.* II *Chronic. cap. VI. n.* 9. quem ita

ita exprimunt ſanctiſſimi novi Fœderis Notarii: *ἀνιςάναι* vel *ἐξέρχεσθαι ἐκ τῆς ὀσφύος*, vid. *Act. cap. II. n.* 30. & *Epiſt. ad Hebræos cap. VII. n.* 5 & 10.

Sed nec apud profanos auctores *σχηματικὴ* hæc *λέξις* inuſitata. Nam & apud Græcos, *ἀπὸ τῶν μηρῶν συνουσιάζοντες διαμηρίζειν* dicuntur *Gloſ. vet*: *διαμηρισμὸς*, *coxizatio*, *coitio*. Unde Hebraicum *inter-pedes* Græce non inepte *διαμήριμα*, Latine certe, eleganter dixeris *interfemineum*, quo vocabulo membrum illud, quod natura inter femina collocavit, non uno loco appellat Apulejus. At quia *λογοδαίδαλος* ille Philoſophus primus omnium vocem hanc Latio donaſſe exiſtimatur, fugientem illam de latifundiis ejus, ipſi hic quoque ſine invidia reſtitui poſſe arbitror. Sic autem *lib. X. Mileſior.* Medaurenſis loquitur, ſed librarii ore. *De hinc titione candenti inter media femina detruſo crudeliſſime necavit.* Quidvis perdo ſi non ſcripſit Apulejus, *inter media interfeminea detruſo.* Sed hæc *κατὰ πάροδον*.

Ad Vatem noſtrum redeo, ipſumque non tantum regiminis Judaici circa tempora naſcituri Meſſiæ ſtatum, ſed etiam illius everſorem Herodem hominem Idumæum ex fratris rejectanei Eſavi ſanguine ortum trahentem, imo etiam Ananelum hominem & ipſum non de interpedes Juda, & illum quidem regnum, hunc vero illius auſpiciis Pontificatum invadentem in oculis habuiſſe, & propterea addidiſſe Meſſia jamjam naſcituro ſceptrum Pontificale ſublatum & ad homines, qui non eſſent ex regno illo Juda translatum iri, exiſtimo.

CAPUT II.

Juda cui ſceptrum promittitur, quis ſit. An tribus Juda, quæ communis opinio Doctorum. Sed, quod oſtenditur, erronea. Soluta captivitate Babylonica Pontifices Rempublicam Judæorum adminiſtrarunt, idque mandato DEI. Zorobabelem non præfuiſſe Judæis, in Judæam reductis. Hathirſata. Alſtedii Chronologia notatur.

AIt Divinus noſter: *non auferetur ſceptrum de Juda*: Jam vero quis Juda ille? num Judas, Jacobi filius? At illo vivente nulla fuit Iſraelitarum Reſpublica, ac propterea neque ſceptrum. Quid igitur? an tribus Juda, & præcipue ſplendidiſſimum illius ſidus, David, Rex populi Iſraelitici ut primus, ita potentiſſimus? Ita tam Euangelicæ, quam

Pontificiæ religionis DD. communiter ſentire video. Rationes quibus ſubnititur illorum aſſertio, hæ præcipue: tum quia reliqua Propheticæ hujus benedictionis capita ad cujuſque filii tribum pertineant: tum quia in Scripturis Sacris Judæ vocabulo aliud quid, præter tribum Juda, ſignificari, exemplo careat: tum quod conceſſo illo, per Juda aliam quamlibet tribum poſſe intelligi, concedendum ſit, regnum Judæorum etiam poſt Chriſtum duraſſe: tum quod eventus doceat, regnum in tribu Judæ perſeveraſſe, ad Chriſti uſque adventum, tum denique quod BB. Patres in illa ſententia communiter acquieſcant, veluti Cyrillus: cujus hæc ſunt verba *lib. VIII. cont. Julian.* in princ. *Cum rediiſſent in patriam* (Judæi) *tunc apud illos accepit ſceptrum Zorobabel Salathielis filius, de tribu Juda. Quomodo igitur ceſſaſſe dicitur regnum Juda in Sedechia, cum Zorobabel, ut dixi, poſt captivitatis tempora in regni ſolio conſederit, fueritque de tribu Juda & David, transmiſſumque ſit per poſteros illius ſceptrum uſque ad regnum Herodis, qui ex matre quidem fuit Judæa, ſed patre alienigena.* Cyrillo addicit Hieronymus, qui ſic ad *cap. I. Sophon. Quia ſemel tropologice exponere cœpimus, viſitabit Dominus in adventu & paſſione Salvatoris,* i. e. *in die hoſtiæ filii ſui, ſuper Pontifices, & ſuper Sacerdotes populi Judaici, & ſuper domum Regiam. Uſque enim ad illud tempus perſeveraverunt Reges Juda de ſtirpe Davidis ſecundum prophetiam Jacob: non deficiet Princeps.* &c. *Poſt hoſtiam enim Domini ſublatum eſt regnum de Judæis.* Hoc antea quoque tenuit Origenes, *homil. XVII. in Gen. Conſtat,* inquit, *ibi uſque ad nativitatem Chriſti non defeciſſe principes ex genere Juda, nec duces de femoribus uſque ad Herodem Regem, qui ſecundum hiſtoriæ fidem, quam Joſephus ſcribit, alienigena fuiſſe, & per ambitionem in regnum Judæorum dicitur irrepſiſſe. Statim ergo ut hoc factum eſt, & ut defecit Dux de femore tribus Juda, advenit cui erat regnum repoſitum.* Denique ſic etiam Auguſtinus *cont. Fauſt. lib. XII. cap. XLVII. Sunt literæ certiſſimæ, hiſtoriæ ipſorum quoque Judæorum, quibus oſtenditur primum alienigenam Regem fuiſſe in gente Judæorum, quo tempore natus eſt Chriſtus. Ita non defuit Rex de ſemine Juda, donec venirent, quæ repoſita erant.* Equidem non contradicendi libidine, quæ ſe ſemper a me ſprevit longiſſime; ſed veritatis impulſu, ſeceſſionem facio,

Et ſi enim quæ pro tribu Judæ Davidiſque familia a Doctiſſimis viris proferuntur, ſpeciem non vulgarem exhibeant, quia tamen penitius excuſſa, nec ad veritatis hiſtoricæ regulam quadrare, nec pondus, quod

in

in fronte promittunt, in receſſu habere deprehenduntur: æquiſſimum certe eſt, relicta ſpecioſi erroris nubecula ipſam Reginam conſcientiarum, veritatem amplecti. Hoc igitur ut recte, atque ordine fieri poſſit non quidem univerſæ Reip. Judaicæ ſtatum inde ab incunabulis ad nativitatem ſalutificatoris noſti Jesu Christi, ſed ultimam ſaltem illius ſenectutem excutiamus, & majoris perſpicuitatis cauſa quinque illa, & quod excurrit ſecula, quæ a reditu gentis Judaicæ, ad partum Virginis uſque effluxerunt, in duas dividemus periodos, quarum prima captivitatis ſolutione, uſque ad Maccabæorum dynaſtiam, altera vero inde ad ipſius Schiloh adventum porrigitur.

Quærentibus de prioris periodi ſtatu, nemo nobis, ut opinor, certius reſponſum dare poterit, atque graviſſimus ille ἀρχαιολογίας Judaicæ Scriptor, Flavius Joſephus, & qui ante eum de Judæis librum conſcripſit, Hecatæus Abderita, homo & Philoſophus, & rebus ſub Alexandro geſtis clariſſimus. Sic autem ille, referente Joſeph. *lib. I. adverſus Apionem: Ezechias Judæorum Pontifex unus erat, qui cum Ptolemæo Lagi filio in Ægyptum profecti ſunt. Sunt autem in univerſum Judæorum Sacerdotes, qui frugum decimas accipiunt & Remp. adminiſtrant, numero circiter mille quingenti.* Ipſe vero Joſephus clarius hæc exprimit *lib. XI. cap. 4. Poſt dedicationem templi incoluerunt* (Judæi) *Hieroſolymas. Inſtituta autem Reſpublica ea forma, qua per optimates cum paucis adminiſtratur. Penes Pontifices enim fuit ſumma auctoritas donec Aſmonæorum gens, mutato rerum ſtatu, regnum obtinuit.* Et ne forte putes non ſtatim a reditu, ſed a dedicatione templi, ſummam poteſtatem in Pontifices, & tribum Levi, fuiſſe tranſlatam, audi eundem *lib. XX. cap. 8.* hæc clarius explicantem: *Poſt ſeptuageſimum captivitatis annum Cyrus Perſarum Rex dimiſſis Babylone Judæis, & reverſis in patriam, permiſit templum condere, quando Jeſus Joſedeci filius aſſumpſit ſummum ſacerdotium. Hic, & ejus poſteri quindecim univerſi, ad Regem Antiochum Eupatora uſque, ſtatum Reip. popularem rexerunt.* Idem quoque teſtatur, ſed ut ſolent gentiles in deſcriptionibus hiſtoriæ Sacræ, veris falſa miſcens, Juſtinus *l. xxxvi. cap. 2. Poſt Moſem*, inquit, *etiam filius ejus Arüas ſacerdos ſacris Ægyptiis, mox Rex creatur, ſemperque exinde mos apud Judæos fuit, ut eoſdem reges & ſacerdotes haberent, quorum juſtitia religione permixta incredibile quantum coaluere.* Recte, ſi tollas errorem temporis. Non enim ab Aarone quem Arüam vocat, cepit ἀνακτο-τελειωτ-αρχία Judæorum. Nam ſoluta demum Babylonica

capti-

captivitate Pontifices ſimul clavum adminiſtraſſe Reipub. rectius docet Joſephus, & id inſuper exempla quoque confirmant.

Cum enim Alexander ille βασιλῶν βασιλικώτατος, καὶ ϛρατηγῶν ϛρατηγίστατος, ut illum prædicat *lib. IV.* Arrianus, ad expugnationem Tyri Judæorum ſubſidia ſibi expetenda eſſe judicaret, ad Jaddum ſive Jadduam, ut *Neh. XII.* vocatur, Pontificem literas dedit, ut idem teſtatur, Joſeph. *lib. XI. cap.* 8. Idem poſtea fecit Ptolemæus Philadelphus Rex Ægyptius, & Lacedæmoniorum Ἄρχων, Arias. Nam cum ille Interpretes legis Moſaicæ deſideraret, ad Eleazarum: hic vero, cum ob cognationem originis (nam & Lacedæmonios ab Abrahamo eſſe, ex libris, ut ſcribit, antiquis acceperat) ſocietatem & fœdus peteret, ad Oniam Pontificem deſideria ſua detulit, referente Joſepho *lib. XII. cap.* 2. & auctore *lib.* 1. *Maccab. cap. XII. n.* 19. Tantos vero Reges in tam arduis, & partim jura belli, pacisque concernentibus negotiis, Pontifices Judæorum adiiſſe credibile eſt, ſi penes illos ſumma rerum non ſtetiſſet, aut aliquis de tribu Juda Principatum tenuiſſet Judaicum? Quin & illud conſtat, arctiſſimo populi & Patrum conſenſu lege veluti Regia Principatum in Pontifices translatum, ſanctiſſimeque cautum fuiſſe, ne ullis temporum intervallis Sacerdotium & Principatus divellerentur. Cum enim noviſſimis Maccabæorum temporibus, Ariſtobulus, cum majore natu fratre, Hyrcano, de principatu contenderet; exigeretque, ut ipſe contentus pontificatu, regnum ſibi cederet, populus ad ſeditionem uſque intercedit, & pertinaciſſime urget, ne quid contra ſtatuta majorum admitteretur. *Ajebant*, inquit Joſephus *lib. XIV. cap.* 5. *ſe nolle eſſe ſub Regibus: haberent ſtatutum patrium, ut ſui DEI parerent ſacerdotibus. Hos* (Hyrcanum ſcil. & Ariſtobulum) *quidem Duces eſſe de ſacerdotum genere, ſed velle principatum in aliam formam traducere.*

Vides, patria Judæorum lege cautum fuiſſe, ne illa ſoluta μετοικεσίᾳ τοῦ Βαβυλῶνος, inducta ἀνακτο-τελειωτ-αρχία in aliam regiminis formam traduceretur, quod certe erat æquiſſimum. Neque enim humano arbitrio, ſed definito DEI conſilio evenit, ut & ſceptri præeminentia de tribu Juda, & contaminatiſſima Davidis familia amoveretur, & in tribum Levi, ipſosque Pontifices de familia Eleazaris transferretur, ita ut Pontificatus, & Principatus in uno cohærerent ſubjecto. Hæc autem ita ſe habere, non tantum ex vaticinio noſtro, quod ſignate de ἀνακτο-τελειωτ-αρχίᾳ Judaica hæc loquitur, ſed & aliis quoque Sacræ Scripturæ infallibilibus probari poteſt oraculis.

De

De tribu enim Juda poſteriſque Davidis ſceptrum auferendum, non tantum Jechoniæ Jeremias *cap. XXII. n.* 30. ſed etiam *Ezech. c. XXI. n.* 27. ultimo de tribu Judæ Regi, Zedekiæ prædixit. Nam cum extrema Judaicorum Regum improbitas, & apoſtaſiæ, definitum iniquitatis ſuæ terminum attigiſſet, JEHOVA nequiſſimo illi Regi jubet edicere: poneret cidarim & coronam, ſe enim regnum ejus funditus perdendum dediſſe, nec illud in poſteris ejus reſtabilitum iri, donec veniat Meſſias, i. e. nunquam. Sic enim lqcum hunc poſt auctorem gloſſæ ordinariæ Walfredum Strabum Abbat. Fuld. recte interpretatur Vatablus.

Porro vero ſceptrum de tribu Juda jam ablatum in tribum Levi Pontificeſque ordinarios transferri debere, ipſe itidem JEHOVA conſtituit. Inſtante enim illa ſeculorum periodo, qua Meſſias in lucem proditurus erat humanam, placuit divinæ ſapientiæ eam in populo ſuo adornare Reip. formam corporaliter, quam regnum Meſſiæ obtinere debebat Spiritualiter. Quod cum igitur Meſſias Eccleſiæ ſuæ, ſimul Rex (ut habetur *Eſ. XXXIII. n.* 22. *Mich. IV. n.* 7. *Daniel. VII. n.* 14. *Luc. I. n.* 33.) ſimulque Pontifex (*Pſalm. CX. n.* 7. *Hebr. II. n.* 17. & *c. V. n.* 10.) futurus erat, præcipit JEHOVA Zachariæ Prophetæ Joſuam primum a ſoluta captivitate Pontificem duabus coronis ornare, atque ita illum & in illo omnes illius ſucceſſores ſacerdotes in ſolio, i. e. ἀνακτο-τελειωτὰς conſtituere, *Zach. cap. VI n.* 11. & 12. *Accipiens*, inquit ibi divina Majeſtas, *argentum & aurum facies coronas, & impones capiti Joſuæ filii Jozadoki Sacerdotis maximi, quem alloqueris dicendo: ſic ait JEHOVA exercituum: Ecce virum cujus nomen eſt Zemah, qui a loco ſuo germinabit & ædificabit templum Jehovæ, idemque reportaturus decorem, & ſeſſurus, ac dominaturus in ſolio ſuo, eritque ſacerdos in ſolio ſuo, & conſilium pacis erit inter utrumque.* Myſticum ſenſum Meſſiam reſpicere, certiſſimum eſt: ſenſum vero literalem ad Joſuam Pontificem pertinere, illumque juſſu & inſtituto hoc JEHOVÆ non tantum Pontificem ſummum, ſed & ſummum Principem creatum fuiſſe, minime dubitare debemus. Omnia enim quæ myſtice de Christo dicuntur ſecundum hiſtoriæ veritatem, Joſuæ quoque conveniunt. Nam & ille ædificavit templum, ut patet ex libro Eſræ, germinavitque e ſuo loco; quippe cujus poſteri poſt CCCC. ferme annos τελειωταρχίαν exercuerunt Judaicam. Ipſe quoque portavit decorem, i. e. ornatum Pontificalem, quem, quod eſſet ὑπερεξοχώτατος, *decorem* vocabant Ebræi, Vid. *Eſai. LXI. n.* 10. *Ezech. XLIV. n.* 18. *Sapient. XIIX. n.* 24. & tamen ſedit in ſolio Principis, ſive ut loquitur textus,

fuit ſacerdos in ſolio, i. e. ἀνακτο-τελειωτὴς, quod ſupra ex Joſepho probavimus. Fuit quoque inter utrumque ſcil. principatum Regium & Pontificalem, conſilium pacis, i.e. nemo uſque ad Chriſtum iniit conſilium de divellendis principatu & pontificatu.

Et id eſt quod Jehova, Prophetam duas coronas, ut doctiſſimus obſervavit Hieronymus, capiti Joſuæ imponere jubet, quia ſcilicet geminum illum principatum, quem etiam B. Chryſoſtomus in *Pſalm. CXXII.* annotavit, ipſi & poſteri ejus portaturi eſſent, quod & eventus rerum comprobat clariſſime, ut nemo a ſenſu communi adeo remotus eſſe poſſit, qui non intelligat, ἀξίωμα hoc τελειωταρχικὸν, non caſu, aut Pontificum cupiditate regnandi, ſed conſilio, & mandato Dei, a Zacharia Propheta introductum, & per tot ſecula ad Chriſti uſque duraſſe adventum.

Sed audio, qui nobis Zorobabelem, & neſcio quos præterea de tribu Juda Principes populi Judaici objiciunt, inter quos omnium, quod ſcio, liberaliſſime vagatur clariſſimus vir Johan. Hen. Alſtedius, qui *cap. IV. Theſaur. Chronolog.* Zorobabelem & poſteros ejus ultra CCC. annos a captivitate ſoluta, tota ſcil. hac prima periodo noſtra, principatum obtinuiſſe non tantum aſſerit, ſed quindecim etiam Principes, & numerat, & nominat, omnes nimirum illos, quos D. Lucas in genealogia Chriſti a tritavo illius Janna, qui Alſtedio Johannes Hircanus, ad uſque Zorobabelem recenſuit. Sed profecto Zorobabelem & poſteros illius ſoluta captivitate in territorio Judaico principatum tenuiſſe, nec certis argumentis, nec ullius ἀξιοπίςου hiſtorici auctoritate probari poteſt. Fuit ille Dux populi, ut infra probabimus, in Babylonia; fuit etiam remigrantis, ſed itineris, alioqui legatus Regius, non gubernandæ, ſed ordinandæ Reip. præcipue vero ædificando templo miſſus. Unde & ab Eſra, *cap. XI. n.* 36. & Nehemia *cap. VII. n.* 20. *cap. VIII. n.* 9. & *cap. X. n.* 1. *Hathirſata*, i. e. ut notæ Tremellianæ habent, & Franc. Vatablus quoque obſervavit, *Commiſſarius Regis* dicitur. Conſtat præterea ex *cap. IV. lib. XI.* Joſephi, ædificatione templi a Cambyſe prohibita, Zorobabelem in Mediam rediiſſe, ac poſtea inter cubicularios Darii receptum. Quomodo vero σωματοφύλαξ, ut eum appellat Joſeph, Regis Perſiæ ſimul principatum adminiſtrare potuit Judaicum?

Porro minime nos latet hunc eundem Zorobabelem ſecunda vice (non tamen Darii Hyſtaſpis, quod plerique Joſephum ſequentes prodiderunt, ſed ut ex *cap. IV.* & *V. Eſra* illuſtris Scaliger demonſtravit, Darii Nothi

au-

auſpiciis) in Judæam rediiſſe, & templi ſtructuram, aſſiſtente Joſua Pontifice & Zacharia Propheta, perfeciſſe. Sed profecto, vel principatum adminiſtraſſe, vel in terra Judaica ad obitum uſque ſubſtitiſſe magnum illum virum, nuſpiam legitur. Imo cum ſupra a nobis luculenter demonſtratum ſit, ipſo Jehova ſic ordinante formam Reipublicæ Judaicæ in ἀνακτοτελειωταρχίαν abiiſſe, & proinde principatum ad Pontificem Joſuam, & ſucceſſores illius jure divino pertinuiſſe: quis ſibi perſuaderi patietur, Zorobabelem, virum juſtiſſimum, divinorumque mandatorum obſervantiſſimum, principatum, præſente Zacharia Propheta, vel ſibi uſurpaſſe, vel poſteris ſuis expoſuiſſe?

Manifeſto igitur Chronologia illa, unde tandem hauſta ſit, falſa deprehenditur. Veriora ſunt, quæ de forma Reip. Judaicæ reſtauratæ prodidit B. Hieronymus, *in fin. cap. XXI. n. 29. Ezech. In Zedechia*, inquit, *finitum regnum Iſrael de ſtirpe David, qui poſtea uſque ad adventum CHRISTI Reges fuerunt, fuerunt pariter & Sacerdotes.* & B. Ambroſius *lib. II. in Lucam. Jechonia regnante, Judæi in Babyloniam ducti fuerunt, neque poſtea unquam de ſemine ejus regnum quiſque in Judæa potuit obtinere. Poſtea enim populus de captivitate dimiſſus ſub Sacerdotibus, & Tetrarchis fuit.* His gemina protulit doctiſſimus ſui ſeculi Interpres Nicol. Lyra: *Deus populum ſuum*, inquit ille in *cap. I. Eſr. poſt ingreſſum terræ promiſſionis triplici modo gubernavit. Primo per Judices, de eo agitur in lib. Judicum. Secundo per Reges, de eo tractatur in lib. Regum. Tertio per Pontifices, ſcil. a reditu captivitatis Babylonicæ uſque ad Chriſtum.* Atque his quidem tribus nitidiſſimis gemmis periodum primam, & cum illa, hoc quoque obſigno capitulum.

Caput III.

Aſmonæorum hiſtoria. Antipater Herodis Pater. Herodes Maccabæorum genus radicitus exſtirpat. Maccabæos non fuiſſe de tribu Juda. Baronii de illis falſa opinio refutatur. Fontibus Sacris quælibet cedere debet verſio, contra concilium Tridentinum. Hebræis, Græcis & Latinis Vir, Vir fortis eſt.

Asmonæorum jam excutiamus tempora, qui & ipſi ex tribu Levi oriundi, majeſtatem Regiam ſplendidius exercere cœperunt, adeo ut ſecunda hac periodo jam non pontificalis, ut retrorſioribus ſeculis, ſed

principatus prævaleret dignitas, Pontificeſque palam Imperatoris domi, belloque fungerentur officio, tribu interim Juda privatis ſe continente limitibus. Cum enim fœdum illud, & non niſi ſceleribus nobile monſtrum, Antiochus Epiphanes Ægypto ſubacta jam Judææ immineret, Hieroſolymiſque captis, populo religionem patriam, & omnem eripere conaretur libertatem, nemo de tribu Juda, aut Regii ſanguinis, ſed Matathias, Johannis filius, Simonis nepos, ab abavo Aſmonæus dictus, primus ad arma conclamavit, ſuoque exemplo, opes vitamque libertati impendere, fractos jam Judæos docuit.

Fuit autem hic Matathias, ut Auctor hiſtoriæ Maccabæicæ *Cap*. 2. in princ. & *cap. XIV. n.* 29. nec non Joſephus *lib. XII. cap.* 8. teſtantur: ἱερεὺς ἐξ ἐφημερίας Ἰωάριβος. Sacerdos ex vice, & ita ex familia præclariſſimi illius, & primæ ſortis ſacerdotis, Joaribi, qui ex poſteris Eleazaris, filii Aaronis. De quo videndus hiſtoricus ſanctus, *lib.* 1 *Chron. cap. XXIV. n.* 7. Matathiæ fatis concedenti, ſucceſſit filius Judas, cognomento Maccabæus, qui Dynaſtiam politicam pontificatui jungens, arma & aram una manu tractare, primus inſtituit, 1 *Maccab.* 3. *& ſeqq.* Joſephus *lib. XII. cap.* 12. & 17. Succeſſorem autem utriuſque dignitatis fratrem habuit Jonathanem, 1 *Maccab. cap.* 9. Joſephus *lib. XIII. cap.* 1. & 5. qui Tryphonis perfidia, & captus, & cæſus, Simoni fratri Dynaſtiam, & ſacerdotium reliquit. 1 *Maccab. XIII*, & *ſeqq.* Joſephus *d. l. XIII. cap. XV.* Hic Simon licet alias & bello, & pace feliciſſimus, omnibuſque charus exſtiterit, eandem tamen fortunam paſſus eſt: infelicior fratre, quod non aliena, ſed generi Ptolemæi, perfidia perierit, 1 *Maccab. c.* 16. Succeſſorem tamen habuit filium Johannem, cognomento Hyrcanum, Joſephus *d. lib. XIII. c.* 15. Huic vero filius Ariſtobulus ſucceſſit, qui primus diademate arrepto, principatum Judaicum ad priſtinam revocare majeſtatem, nomenque Regis uſurpare, auſus fuit, Joſephus *d. l. XIII. cap.* 19. Sed admodum breve hujus gloriæ fuit gaudium. Nam vix anno elapſo omnem hanc dignitatem Alexandro fratri, mortis imperio relinquere coactus fuit. Hic vero duos reliquit filios, Hyrcanum, qui ſegnior, quam ſpiritus Regios decebat, & Ariſtobulum, induſtrium quidem, ſed temerarium, & ambitioſum. Alexandro mortuo uxor ejus, Alexandra, filium Hyrcanum Pontificem conſtituit: ipſa vero, prætextu teſtamenti mariti defuncti, regni ſuſcepit gubernacula, conſentiente & filiis & populo. Fatis vero cum & hæc ſuccumberet, Hyrcanus regnum pontificatui more majorum rurſus conjun-

jungere nititur, cui frater Ariſtobulus reſiſtit, conſcriptoque exercitu, quod jure non poterat, armis obtinere molitur. Quæ ambitioſa Ariſtobuli temeritas, non tantum familiæ Aſmonæorum, ſed toti etiam regno Judaico fatale intulit excidium. Hyrcanus enim, inſtigante & procurante Antipatro Idumæo, Aretam Arabem: Ariſtobulus vero Pompejum Romanum ad partes vocavit. Romanus ultro adeſt, & more patrio ita opitulatur Ariſtobulo, ut potius ſuum populique Romani negotium gereret. Arbitri enim partes ſibi arripiens, moram trahit, & interim Ariſtobulum quieſcere, caſtelliſque munitis cedere jubet. Hic vero, cum imperata facere indignaretur, Romanus, ex ſocio fit hoſtis, obſidentur, & diripiuntur Hieroſolymæ, capitur Ariſtobulus, vinctuſque cum liberis, Romam mittitur. Hyrcano vero tandem Pontificatus cum Principatu reſtituitur, ita tamen, ut ſocii ſub titulo, Romano ſtipendium ſolvere cogeretur, quæ omnia diligenter conſignavit rerum Judaicarum vernaculus ſcriptor, Joſephus *l. XIV. cap.* 1. & *ſeqq.* uſque ad 9.

Erat, porro, Antipater ille, quem a partibus Hyrcani ſtetiſſe diximus, homo Idumæus, filius Antipatri illius, quem Alexander Maccabæus Idumææ ſubactæ ſummum olim dederat principem. Hic cum & divitiis, & prudentia polleret pariter, in Hyrcani ſurrepit amicitiam, & cum illum ſegniorem, ac plus quam talem virum decebat, quietis amantem videret, ita negotia amici geſſit, ut interim omnia ad nutum Romani dirigeret, quibus artibus, & quod præterea Cæſari poſt victum Pompejum in Ægyptum moventi, qua auxiliares copias conciliando, qua fortiter in acie pugnando, Ægyptiiſque victoribus victoriam ſua virtute extorquendo egregiam navaſſet operam, illius quoque amicitiam penetravit, Joſephus *d. lib. XIV. cap.* 2. & 15. Filius huic fuit Herodes. Hic paternis inhærens veſtigiis, calliditate ingenii, animique magnitudine, tandem eo pervenit, ut Marci Antonii auſpiciis, a S. P. Q. R. fuerit Rex Judæorum declaratus; quam dignitatem poſt victoriam Actiacam illi Auguſtus Cæſar, quamvis Herodes ad inſolentiam uſque confiteretur, ſe Antonium auxiliis, conſiliiſque contra Cæſarem, omnibus adjuviſſe modis, adeo non ademit, ut magnanimitate, & conſtantia hominis delectatus, amici & commilitonis titulo eum potius honorandum, adeoque in regno confirmandum judicaverit, ut videre eſt apud Joſephum *d. lib. XIX. cap.* 26. & *lib. XV. c.* 10. Herodes igitur ut ſuæ ſecuritati conſuleret, Judæorumque odium metu comprimeret, a Pompeja-

nis ut Ariſtobulum, jam amicum Cæſaris, veneno tollerent, Joſephus *lib. XIV. c.* 13. ab Antonio vero, ut Antigonum illius filium qui & Alexander dictus fuit, ſecuri percuteret, Joſephus *d. lib. XIV. c. fin.* & Plut. *in Anton.* impetravit.

Reſtabant tunc de Maccabæorum ſanguine Hyrcanus Pontifex jam decrepitus, illiusque ex filia nepos, Ariſtobulus, & neptis Mariamne, quorum pater fuit capti Ariſtobuli filius, Antigonus, ſive Alexander, quem ſecuri ab Antonio percuſſum diximus. Hyrcanum blanditiis ex Babylone iterum Hieroſolymam pertractum, primum Herodes in ſummo honore habuit, adeo ut & neptem Mariamnem connubio ſibi jungeret, & Ariſtobulum, ſubmoto Ananelo, Pontificem ſummum declararet; tamen ne hi quidem crudelitatis illius tyranni evitare potuerunt fulmina. Nam Ariſtobulum quidem in piſcina natantem quaſi per ludum ſubmerſum, parricidarum manu præfocavit: Mariamnem vero, & Hyrcanum ferro ſuſtulit, de quibus omnibus late ſcripſit Joſephus *lib. XIV. c.* 3. 6. & 10. & *lib. XV. cap.* 13. & 28.

Atque hæc quidem de ortu & interitu Principatus & Regni Maccabæici breviſſima narratio. Ex qua tamen luce meridiana clarius patere arbitror, tota etiam hac ſecunda periodo, uſque ad regnum Herodis, ſub quo Chriſtus D. N. natus eſt τὸ κύριον τῆς πολιτείας Judaicæ, penes tribum Levi, & ex illa oriundos, Maccabæos, minime vero penes tribum Juda, aut Davidis fuiſſe poſteros. Etſi autem hæc tam manifeſta ſint, ut ne Carneades quidem de iis dubitandi anſam habere poſſit: video tamen ſummos, excellentiſſimoſque viros in erronea illa de tribu Juda, opinione adeo obfirmaſſe animum, ut illius cauſa graviſſimis ſacræ & profanæ hiſtoriæ auctoribus, os obvertere, imo & naturæ vim facere, natoſque ex tribu Levi Maccabæos, in Judæ tribum mira arte tranſplantare auſi fuerint.

Verum enim vero, cum errantium communis hæc fortuna ſit, ut via Regia ſemel relicta, per varia labyrinthorum diverticula in diverſas abripiantur opinionum ambages: mirari nemo debet, idem doctiſſimis in hoc negotio uſu venire viris. Sunt enim, qui Nicolai de Lyra, Dion. Carthuſian. Genebrard. & Epiſc. Abulenſ. auctoritatibus inhærentes; Maccabæos tribui Judæ ſatis commode inoculari poſſe exiſtimant, ſi maternum illorum genus, ex Regia Davidis ſtirpe decerptum fuiſſe contendant. Alii vero, Paulum illum, olim Judæum, poſt Carthaginenſem, & tandem Burgenſem Epiſcopum, Regis Caſtellæ Johannis, Archicancella-

cellarium ſequentes, tribui Judæ ſceptrum conſervari poſſe confidunt, ſi ad Synedrium magnum confugiant. Ad illud igitur duplici via graſſantur. Alii enim ſynedrium illud ex ſolis proprie ſic dictis Judæis, i. e. viris ex tribu Juda oriundis conſtitiſſe contendunt. Alii vero difficultate probandi territi, ſaltem Præſidem Synedrii ex Juda fuiſſe aſſerunt. Cæſar Baronius, vir inter purpuratos Romani Flaminii non poſtremus, Andabatarum more, cæco impetu in veritatem irruens, Maccabæos etiam ἀρχῆθεν de tribu fuiſſe Juda, in *Apparatu ad ann. Eccleſ. fol.* 8. affirmare non dubitavit. *Quamvis*, inquit, *Rabbinorum nonnulli voluerint Aſſamonæos paternum genus ex tribu Levi, maternum vero ex tribu Juda duxiſſe, contrarium tamen eſt verum, paternum ſcil. e ſtirpe Regia, maternum fuiſſe Levitica gente, quod & ipſe liber Maccabæorum ſatis aperte mihi teſtari videtur, nam ſic habet ad finem de Iſraelitis, qui confligentes cum hoſtibus male pugnarunt: Ipſi non erant de ſemine illorum, per quos ſalus facta eſt in Iſrael, & viri Juda magnificati ſunt valde, in conſpectu omnis Iſrael.* Et addit: *ſed qui quæſo viri Juda, niſi ex illa tribu prognati quorum præcipui Aſſamonæi duces. Uſitatus quippe mos in Scriptura Sacra reperitur, ut per viros Juda, tribus Juda ſignificetur.* Hæc ille; quæ ipſum ex animi ſui ſententia dixiſſe, ſuperos, inferos medioximoſque juranti Deos, non credam. Quis enim ſibi perſuaderi patietur, tantum ſedis ἀναμαρτήτου Cardinalem, vel fontium Biblicorum puritatem, vel Latinæ verſionis ignoraſſe corruptionem? Græca *lib. Maccab. cap. V. n.* 63. ſic habent: καὶ ὁ ἀνὴρ Ἰούδας, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἐδοξάσθησαν σφόδρα ἐναντίον παντὸς Ἰσραήλ. Hæc ita Latinus interpres; *& viri Juda magnificati ſunt valde in conſpectu omnis Iſrael.* Sed quis tam κτηνώδης, ut fontibus inſpectis non ſentiat mutilata, & vitioſa codicis Maccabæici ſcriptione, bonum illum interpretem fuiſſe deceptum? cujuſmodi errores excuſare humanum, in tanta vero luce, contra fontes approbare, Diabolicum eſſe cenſeo. Digna vox auguſtiſſimo Præſule, Auguſtini eſt *lib. XV. de civ. Dei. cap.* 13. *Cum diverſum quid in utriſque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum geſtarum utrumque verum eſſe non poteſt, ei lingua potius credatur, unde eſt in alias, per interpretes facta tranſlatio.* Sed aliud placuit Patribus Tridentini conciliabuli, qui *ſeſſion. IV. decret. II.* neſcio quo ſpiritu præſide, ſub fulmine anathematis decreverunt, verſionem illam, plurimis locis corruptiſſimam, etiam contra fontes θεοπνεύστους, pro authentica habendam. Unde Romanæ ſatellites aulæ, etiamſi cum Ovidiana Medea

vi-

videant meliora, probentque: tamen bruto hoc dementati fulmine, deteriora ſequuntur, & perquam ſimiles adulatori illi, qui apud Satyrographum,

—— *ſemper laudare paratus*
Si bene ructavit, ſi rectum minxit amicus,
Si trulla inverſo crepitum dedit aurea fundo.

Crepitus, & ructus ſanctiſſimorum Patrum, tanquam ancilia cœlo delapſa, adorant, cum minime interim ignorent, quid Cyprii bovis merenda, a Jovis diſtet ambroſia. Sed valeant illi, & quandoquidem orta luce cæcutire expetunt, liceat illis per nos vel ἀειγκοταίας navigare Cimmerios: nos fontium puritate gaudemus, quibus nihil limpidius, nihil certius. Quod autem Judas ὁ ἀνὴρ vocatur, ad laudem ipſius pertinet, ac ſi diceres fortiſſimus ille Judas. Sic enim loquuntur Hebræi: *Confirmate vos, & eſtote viri*, invicem ſe inclamant Philiſtæi in aciem ruentes, 1 *Sam. IV. n.* 9. Sic Græci, ſic Latini. Homerus Ιλ. θ. Ἀνέρες ἔστε φίλοι, μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς. Quod Terentio eſt: *præſta te virum.*

CAPUT IV.

Maccabæos ex matribus fuiſſe de Juda, probari non poteſt. Uxor nubenda etiam apud Hebræos in poteſtatem & nomen tranſibat mariti. A ſponſa dotem accipiebat ſocer. Eccleſia, quomodo dicatur de nomine DEI nominata. Apud Judæos familia matris, familia filii non erat. Maccabæos non uxorum nomine principatum tenuiſſe, contra Marium: nec nomine tribus Juda, contra Canum. De Synedrio & illius Præſide: & quod non ex ſola tribu Juda fuerit. Davidem plurimos ex familia ſua habuiſſe bello Duces, domi Conſiliarios. Domus, apud Ebræos non ſemper familiam, ſed ſtatum prædicati ſui, denotat.

BAroniana cauſa perorata, jam illos aggredimur, qui per maternum genus, Maccabæos in tribum Juda ex Levi tranſplantare nituntur. Perquam autem abſurda mihi illorum videtur intentio. Etſi enim res deciſa eſſet, vel omnibus pariter Judæis extra tribum ſuam ducere uxores, vel ſaltem tribui Levi, aut ſummis Sacerdotibus cum tribus Judæ, aut Regiæ ſtirpis feminis matrimonia contrahere licuiſſe, (de quo tamen, ut ex iis apparet, quæ pro affirmativa Marius, & Bonfrerius, pro negati-

na vero Tremell. in *cap. fin. lib. IV. Moſ.* & Tarnov. *lib. I. Exerc. Biblic.* παρεργ. 2. annotarunt; quibus adjicienda, quæ Joſephus *lib. I. adv. Apion.* & *lib. XI.* ἀρχαιολ. *cap.* 4. reliquit; hodie quam maxime controvertitur) quo tamen exemplo, aut cujus ἀξιοπίϛυ ſcriptoris auctoritate probabunt novelli noſtri μεταφυτευτήριοι, vel omnes, vel quaſdam ſaltem Maccabæorum matres, ex Juda & Regia Davidis ſtirpe fuiſſe prognatas. Deinde quam abſurdum eſt, filios maternæ accenſere familiæ? Communi omnium gentium conſuetudine, maxime vero apud Hebræos receptum fuit, ut feminæ initio matrimonii fœdere in ſacra & familiam mariti tranſirent, & propterea nec paternum genus retinerent, nec partum in poteſtate haberent materna. Quemadmodum enim apud priſcos Romanos, uxor per coemptionem in pleniſſimam poteſtatem mariti veniebat, ita & apud Hebræos. Strabo *lib. XV. de Indis.* πολλὰς δὲ γαμοῦσιν ὠνητὰς παρὰ τῶν γονέων, λαμβάνουσί τε ἀντιδιδόντες ζεῦγος βοῶν. ὧν τὰς μὲν ἐπειθείας χάριν, τὰς δὲ ἄλλας ἡδονῆς καὶ πολυτεκνίας: *Multas nuptas habent quas a parentibus accipiunt, pari boum emptas: alias obedientiæ gratia, alias prolis, & voluptatis.* Non ſponſa ſponſo dotem afferebat, ſed ſponſus ſponſam a ſocero veluti redimere cogebatur: cujus antiquiſſimi ritus luculenta exſtant veſtigia *Geneſ. XXIX.* & *XXXIV. n.* 11. ut & 1 *Samuel. XIIX. n.* 26. Matrimonio igitur contracto, filia ex poteſtate patris, familiaque paterna, prorſus exibat, elegantique formula emitti foras dicebatur, ut videre eſt *Judic. cap. XII. n.* 9. Ubi Ibzan XXX. filias foras emiſiſſe dicitur.

Sane Hebræis mulieres inde a radice *Naſcha*, i. e. *oblitus eſt*, vocantur *Naſchim*, quod ſcilicet nubendo ex paterna familia tranſeant, & in oblivionem veniant, ac ſi nunquam de gente fuiſſent paterna. Emiſſa autem ſacris paternis ſponſa in poteſtatem tranſibat mariti, adeoque etiam in nomen illius. Unde Eſaias *cap. III.* in fin. *Prahendent ſeptem mulieres virum eundem tempore illo dicendo: cibum noſtrum comedemus, & veſtimentum noſtrum induemus, tantummodo vocemur de nomine tuo: aufer probrum noſtrum*: i. e. Duc ſaltem nos in matrimonium. Ut enim nuptis ἀτεκνία, ſic nubilibus ἀγαμία, apud Judæos maxime probroſa erat. Sed inde nata eſt formula illa precandi Prophetis frequentiſſima; *de nomine tuo, O DEUS, vocati ſumus. Eſa. XXXVI. n.* 19. *Jerem. XIV. n.* 16. *Dan. IX. n.* 18. qua irato Deo, ſpirituale matrimonium cum populo ſuo initum, in memoriam revocabant. Eandem noſtram aſſertionem probat quoque lex de votis maritarum, *Num. cap. XL. n.* 4. ubi

virgines in votis nuncupandis, conſenſum patris, elocatæ vero conſenſum mariti adhibere jubentur. Quo autem hæc lex, ſi maritæ ex poteſtate, & familia patrum, in poteſtatem, & familiam maritorum non tranſibant? Denique pro noſtra ſententia facit Talmudiſtarum regula, quæ ex Talmud. Juchaſin, & aliis Rabbinis, referente Caſaubon. *exercit. I. cap.* 2. *adv. Baron.* & Daniele Heinſio *l. I. exercit. ſacr.* ſic habent: *Familia matris, familia non eſt.* De hac ipſa regula *hom. II. in Matth.* ſic B. Chryſoſtomus: *Neceſſarium eſt*, inquit, *dicere, cujus rei gratia Joſephi, in generationibus, Euangeliſta memoravit; cum virginem omiſerit. Quænam igitur hæc cauſa eſt? Non erat mos apud Hebræos generationum catalogum per feminas texere.* Et paulo poſt: *Ut ergo nos diſcerneremus, quæ eſſet Maria, & unde, & conſuetudo legis permaneret immobilis* (nimirum per mares tantum texere genealogias) *generationum catalogum uſque ad ſponſum ejus perduxit, ac de domo Davidis illum fuiſſe monſtravit.* Chryſoſtomo conſentit Damaſcenus. Sic enim *lib. IV. de fid. cap.* 15. *Scire operæ pretium eſt, nec apud Hebræos, nec in Sacra Scriptura in more poſitum fuiſſe, ut mulierum genus recenſeatur.*

Certe, in omnibus tabulis genealogicis, quæ & in ſacro Codice, & in profanorum ſcriptorum monumentis habentur, cum ne unicum quidem exemplum detur, viros principes per materni ſanguinis ſtemmata generis ſui deduxiſſe ortum; dicant nobis, matribus Maccabæorum quo privilegio datum fuerit, ut filios in poteſtate ſua gignerent, paternamque, nuptiarum emancipatione amiſſam, in illos derivarent familiam. Emplaſtrum quæſivit abſurdæ huic ſententiæ Marius in *Comm.* ad noſtrum *vaticinii n.* 41. ſed ipſo morbo nocentius, adeo verum eſt, quod ait Poeta:

Cauſa patrocinio non bona, pejor erit.

An enim quia γυναικοκρατίας exempla, veluti Deboræ, & Athaliæ, in Sacris reperiuntur literis, (quibus, ut propius hanc noſtram controverſiam tangeret, per me licuiſſet illi, Alexandram Maccabæam adjungere) dicendum eſt, Maccabæorum, de tribu Juda quod eſſent, uxores participes imperii, & ita ſceptrum tribui Judæ per illas conſervatum fuiſſe? Mirum profecto, niſi Maccabæi bello vitem proprio, domi ſceptrum uxorum tenuerunt nomine, quod παράδοξον tamen, ſed alterius phantaſmatis involutum nebula, Melch. Can. *l.* 2. *locorum Theolog.* amplexum fuiſſe video. Nam quod ille uxoribus, id hic toti tribui Judæ acceptum refert, Maccabæos nempe non proprium, ſed a tribu Juda ipſis concreditum,

ditum, & veluti depoſitum tenuiſſe principatum, ſomnians. Sed pueris hæc perſuadeat, nobis non licet eſſe tam imperitis, ut principatum, quem totius populi conſenſu, publiciſque ſuffragiis, Maccabæorum genti delatum fuiſſe *lib.* 1. *Maccab. cap. IX. n.* 28. & *cap. XIII. n.* 7. & *cap. XIV. n.* 41. certo ſcimus, Vicarium fuiſſe credamus.

Falſum igitur eſt, imo abſurdum, Maccabæos per maternum genus in tribum Judæ tranſiiſſe. Lyram hic deliraſſe, vidit Paulus Burgenſis: alia ergo via ſuccurrendum eſſe tribui Judæ putavit. Nec deſunt viri eruditi, qui ipſius ductum ſequentes, concedunt quidem Maccabæos de tribu Judæ non fuiſſe: Sceptrum tamen illi tribui per Synedrium magnum, aut ſaltem illius præſidem conſervatum fuiſſe. Verum enim vero & hæc elabendi via in lubrico, imo lapſu poſita eſt. Dicant enim nobis, qua ratione ſceptrum Synedrio, aut illius præſidi tribui poſſit, quod Maccabæos principes tenuiſſe nec negant, nec contra Scripturæ auctoritatem negare poſſunt? Dicant præterea nobis, quibus argumentis probari poſſit, ultimis hiſce temporibus vel totum Synedrium ex ſola tribu Judæ conſcriptum, vel ſaltem illius præſidem, alium a Pontifice & a ſummo Principe, de tribu Judæ, & Davidis familia fuiſſe hominem. Plane utrobique contrarium verius eſſe, exiſtimo.

Erat Synedrium priſcis temporibus, conſilium ex principibus paternarum familiarum conſtitutum. Nam cum populus Judaicus in *XII.* tribus, tribus ſingulæ vero in ſuas familias, familiæque rurſus in domos diviſæ eſſent, *Joſ. VII. n.* 16. *lib.* 1 *Reg. cap. X. n.* 19. ſingulæ tribus ſuos habebant principes, *Num. I. n.* 4. & *cap. XVII. n.* 2. quemadmodum & ſingulæ familiæ, ſuos patres, qui & ipſi principes, ſed paternarum familiarum vocabantur, *Jerem. cap. XXI. n.* 1. *II Chron. XIX. n.* 8. *Eſra. cap. IIX. n.* 29. & *c. XI. n.* 1. alibique paſſim. Ex his ipſis autem principibus paternarum familiarum Synedrii Senatores eligebantur, ut videre eſt *Num. d. cap. XI. n.* 16. & *l. II Chron. Regii d. c. XIX. Eſr. X. n.* 16. & *Neh. X. in principio*, ubi Synedrii hujus patres fœdus cum Deo initum hoc ordine obſignant, ut primum Sacerdotes, ſecundum Levitæ, & ultimum demum locum principes paternarum familiarum tenerent. Ex quo non tantum quæ tunc temporis præeminentia tribus Levi fuerit, ſed Synedrii maximam quoque partem ex illius tribus ſacerdotibus, & Levitis collectam fuiſſe dilucidatur. Erat porro in ſummo hoc conſiſtorio præſes, qui priſcis temporibus Moſes, & poſt illum, ſupremus quilibet populi dynaſta, Johova ſic ordinante, *Deut. XVII. n.* 9. & 12.

Forma deinde Reipub. in regnum converſa, pro qualitate cauſarum præſidebat vel Rex ipſe, aut illius vicarius, vel Pontifex. Sic enim pragmatica regni ſanctione conſtituiſſe Joſaphatum, teſtatur Chronicon ſacrum *l.* 11. *c. XIX. n.* 11. Captivitate porro ſoluta, pontificatuque in principes tranſlato, illos & in politicis, & in cauſis ad religionem pertinentibus, ſolos præſediſſe, & analogia hiſtorica exigit, & non obſcure ex Joſeph. *l.* 14. *cap. XVII.* colligitur, ubi præclariſſimum illud de Herode Aſcalonita ſub Hyrcani Pontificis Præſidatu coactum deſcribitur conſiſtorium. At enim de laudato illo, & Regii ſanguinis præcellentia conſpicuo Præſide, altiſſimum in hiſtoria ſilentium. Nec audiendi, qui nobis *v.* 9. *Pſal. CIIX.* ubi Juda *Dux* dicitur, oggerunt. Nam tota illa ode Davidica non de politica Synedrii conſtitutione, ſed expeditione loquitur bellica. Dubium autem non eſt, imo ex *cap. penult. lib.* 2 *Samuel.* liquido apparet, Davidem pleroſque duces bellicos ex ſua proſapia & tribu Juda elegiſſe. Nam ex XXXVII. Chiliarchis, quorum ibi nomina recenſentur, plurimos de tribu Juda fuiſſe, inde firmiter colligitur, quod urbes, ex quibus oriundi dicuntur, maxima ex parte in ditione tribus Judæ ſitæ fuerunt. Ejuſdem momenti eſt, quod ex *Pſalm. CXXII. v.* 5. profertur. Nam licet ibi throni Judiciales, throni domus David appellentur, non tamen inde conſectarium fit, Præſidem, aut Patres Synedrii ſemper fuiſſe ex familia Davidis. Vocabulum ſiquidem *domus*, in Sacra Scriptura non ſemper familiam, ſed ſæpe ſtatum prædicati ſui denotat. Ut enim domus Sacerdotis (Zadoki) ſacerdotium eſt, 1 *Sam. II. n.* 35. domus Jeroboami regnum illius, 1 *Reg. XI. n.* 38. Ita hic ut & 1 *Sam. XXV. n.* 28. Domus Davidis, non Davidis familiæ, ſed regnum, atque adeo throni judiciales domus David, dicaſterium Regium denotare potuerunt. Sed demus, Regiis illis temporibus in hoc dicaſterio Regiam familiam, qua præſidendo, qua aſſidendo partes præcipuas tenuiſſe: (Neque enim & ipſum Davidem, filios ſuos præſides conſtituiſſe ignoro, docente illud Sacra hiſtoria *lib.* 2 *Sam. c. VIII. in fin.* & *lib.* 1 *Chron. c. XVIII. in fine.*) verum enim vero an inde conſectarium erit, idem temporibus Maccabæicis obſervatum fuiſſe. Equidem ne in dubio quidem caſu, tale argumentum procedere arbitror, cedo igitur quid ſtatuendum ubi hiſtorica reclamat veritas? Falſum igitur eſt, temporibus Maccabæicis vel totum Synedrium magnum, vel caput illius, Præſidem, ex ſola tribu Juda eligere, uſitatum fuiſſe.

Caput V.

Ad argumenta pro tribu Juda adducta reſpondetur. Vaticinium de Juda eſt myſticum, continet tamen & temporalia. Judæos a Juda nomen trahere, Juſtinus emaculatur. Juda non ſemper tribum Juda denotat. Scaligeri in ea re error & illius cauſa. Patrum auctoritas quanta eſſe debeat, ex ſententia Auguſtini. Hieronymus gloſſemate liberatur.

NOn tantum Judaicæ hiſtoriæ teſtimoniis, ſed etiam Scripturarum oraculis, aliarumque idonearum probationum argumentis hactenus veluti ὀφθαλμοφανερῶς demonſtravimus, nec Maccabæos, nec qui retro fuerunt principes, de tribu fuiſſe Juda, & propterea vaticinium D. Jacobi de ſceptri perſeveratione ad tribum illam ſalva fide neutiquam referri poſſe. Reſtat ut noſtram de Juda illa proferamus ſententiam, quod facturi ſumus, ſi prius ad argumenta diſſentientium, ſupra *cap.* 2. adducta, reſponderimus.

Parum autem roboris illa habere in propatulo eſt. Non enim quia Patriarcha in reliquis Vaticinii capitibus ſub filiorum nomine tribum & poſteros illorum intelligit, ideo & hoc quoque capite Judæ vocabulo, tribum Juda notari neceſſe eſt. Diverſiſſima enim hujus, & reliquorum capitum ratio. Illa quippe in ſolo ſenſu literali, figurato licet, perſiſtunt, & ſine ullo myſterio de rebus temporalibus tantum, utpote ſucceſſibus, & fortuna ſingulorum loquuntur, hujus vero capitis, ſenſum eſſe myſticum, & maximam partem ad Meſſiam pertinere, nec illi quidem, qui noſtra negant, negare audent. A ſeparatis igitur nulla fit illatio. At inquis: nihil igitur hoc benedictionis caput ad tribum Juda pertinet? Omnino multum. Promittitur enim illi non tantum dignitatis præeminentia, & in reliquas tribus imperium; ſed etiam, ineffabilis D. Meſſiæ generatio. Jam vero a primordiis Reipub. Judaicæ tribum hanc & fœcundiſſimam, & clarorum virorum feraciſſimam fuiſſe, nemo ignorat, qui profanus non omnem juxta divinæ Scripturæ ignorat hiſtoriam. Licet autem ob inſignem ingratitudinem, creberrimaſque & inemendabiles apoſtaſias hæc florentiſſima tribus a Nebucadnezare truncatenus fuerit reciſa, adeo ut ad ultimam gentis impiæ πανωλεθρίαν revireſcere & ad priſtinæ dignitatis vigorem redire non potuerit, in ipſis tamen ſuis rude-

ruderibus magnam, divina ſic deſtinante providentia, adepta eſt gloriam, nimirum quod tota gens Iſraelitica in nomen hujus tribus tranſierit.

Prævidit hoc procul dubio omniſcio afflatus Spiritu, Jacobus, quando Judæ vocabulo, hoc ſuo vaticinio totum regnum Judaicum complectitur, illudque non ſubjectum iri Regi ἀλλοφύλῳ, niſi jamjam prodituro Schiloh, prædicit, Judæos vero a Juda nomen trahere etiam gentiles obſervarunt. Sic enim ex Trogi fabuloſis commentariis Juſtinus *l. XXXVI. cap.* 2. *Judais origo Damaſcena, unde e Aſſyriis Regibus, & Regina Semirami genus fuit. Nomen, ubi a Damaſco Regi inditum. Poſt Damaſcum Azelus, mox Aſores, & Abiaham* (ita libri quos vidi etiam antiqui; ſed Abraham legendum eſſe, quis non videt?) *& Iſrael Reges fuere. Sed Iſraelem felix XII. filiorum proventus majoribus ſuis clariorem fecit, itaque populum in X. regna diviſum, filiis tradidit, omneſque nomine Juda qui poſt diviſionem deceſſerat, Judaos appellavit.* En tibi fidem profanæ hiſtoriæ in Sacris. Rectius Juſtino ſentit Joſephus, qui *lib. XI. cap.* 5. poſt reditum ex Babylonia Iſraelitas Judæos, & terram illorum Judæam vocari cœpiſſe nos admonet, quanquam antiquius nomen Judæorum eſſe mihi videtur. Nam quod nonnulli, ut ſupra *c. II.* diximus, argumento *verſ.* 14. *c. VII. Epiſt. ad Hebr.* τὸ Juda in Sacris literis nunquam pro toto populo Judaico, ſed ſemper pro tribu Juda accipi, & propterea vaticinium quoque noſtrum de tribu Juda accipiendum eſſe contendunt, omni ratione caret. Equidem & magnum illum Scaligerum in opulentiſſimo illo, quod ad Euſebium reliquit, cornu copiæ, ejuſdem ferme fuiſſe ſententiæ, ſatis mirari non poſſum. Sic enim *num.* 1270. *Judaa aliquando pro XII. tribubus ſumitur, ut notus in Judaa DEUS. Et facta eſt, in Judaa ſanctificatio ejus. Juda autem ſemper pro duabus tribubus Juda & Benjamin, quod & Hieron. ſtatim in principio Eſaia monuit.* Ignoſcite mihi piiſſimi manes, ſi Scaligerum veſtrum, cum hæc ſcriberet, dormitaſſe dixero. In tantum enim a vero abeſt, ut iis ipſis ex *Pſal. LXXVI.* & *CXIV.* adductis teſtimoniis contrarium probari poſſit apertiſſime. In fontibus ſiquidem non *Judaa*, ſed *Juda*, ſcriptum eſt. *Nobilis in Juda Deus, in Iſrael magnum nomen ejus.* Et *fuit Juda ſanctitatis illius Iſrael dominorum illius.* Sic vertit quoque Tremellius, ſic Xantes Pagninus, Arias Montanus, Vatablus, & B. noſter Lutherus. Quemadmodum enim alias in oraculis Divinis Jacob & Iſrael ut ἰσοδυναμοῦντα conjunguntur, ut *Geneſ. XLIX. n.* 7. *Num. XXIII. n.* 10. *Pſalm. XIV. in fin.* Ita hic David, προπάτορας

τορας ſui Judæ, repoſuit nomen, ἀντὶ τοῦ Jacob, in honorem tribus Judæ, de qua ipſe erat oriundus. Vulgata, aut certe Gallica verſio, qua incomparabilem illum virum plurimum uſum fuiſſe ſcimus, procul dubio decepit hominem, alias falli non facilem. In illis enim ἀντὶ τοῦ, Juda, Judæa perperam legitur. Verum interim eſt, quod Scaliger ſentit, Davidem in utroque Pſalmo, non de tribu Juda, ſed de XII. tribubus, i. e. toto populo Iſraelitico loqui. Certe ſic etiam apud Prophetam Jeremiam, *cap. IV. n.* 4. & *cap. XLIII. n.* 9. Viri Judæ nequaquam ſunt tribus Juda, ſed univerſus populus regni Hieroſolymitani, ſive Juda. Fugit igitur hic ſolertiſſimi viri diligentiam fontium puritas, τὸν δεῖνα vero, qui ex memorata Epiſtola ad Hebræos id ipſum probare nititur, recta ratio.

Porro quod nonnulli nos interpretatione noſtra, qua per ſceptrum Judæ τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτείας Ἰουδαϊκῆς a Principe, non tantum ex Juda, ſed etiam ex alia qualibet tribu Judaica oriundo, adminiſtratum intelligitur, ita coarctari opinantur, ut contra Prophetiæ ſententiam regnum Judæorum etiam poſt Chriſtum duraſſe, concedere compellamur, quatenus negari non poſſit, Judæos ſuos Reges habuiſſe uſque ad excidium urbis, id vero ſententiæ noſtræ umbram ferit, non jugulum. Neque enim nos negamus regnum & rempublicam Judæorum etiam poſt Chriſtum natum duraſſe, nec id ſane contra vaticinii fidem eſt. Eo ipſo enim quod Jacobus indicat, Meſſia jamjam venturo ſceptrum de Juda in Regem, qui non ſit *de interpedes* Juda, ſed ἀλλόφυλος, tranſlatum iri, ſatis ſe explicat, quod non de totali abolitione ſceptri, ſed ablatione ejuſdem loquatur, quæ durationem neceſſario præſupponit. Per inverſionem igitur reſpondemus, ipſas potius ſua ſe objectiuncula ita coarctare, ut aut Prophetam non de tranſlatione, ſed abolitione ſceptri vaticinatum, aut Herodem Aſcaloniten, & poſteros illius non ἀλλοφύλους, ſed Judæos fuiſſe, cogantur concedere, quod utrumque falſiſſimum eſſe, infra ſuo loco, σὺν Θεῷ, demonſtrabimus. At enim ad rerum quoque eventum provocant diverſæ ſententiæ ſectatores? Provocant. Sed quam infeliciter! illa demonſtrare poſſunt, quæ ſuperioribus capitibus ex Sacra, & prophana hiſtoria de ſtatu Reipublicæ Judaicæ poſt captivitatem diximus. Illa hic recoquere, otio ſuo eſſet abuti.

Ad B. B. Patrum itaque teſtimonia, quæ magno applauſu in partem vocantur, digredimur. Magna apud me antiquitatis auctoritas, ſed ſi aliunde conſtet, quod verius eſt, ut ſapienter olim de veterum Jctorum

reſpon-

reſponſis cenſuit Imperator *l.* 1. §. 6. C. V. J. E. illud ſequimur. Solis Prophetis & Apoſtolis, qui θεόπνευστοι locuti ſunt, Pythagoricum illud: αὐτὸς ἔφα, competit, reliqui omnes, quantæ quantæ ſunt eruditionis, humanitatis ſubjecti ſunt conditionibus, inter quas præcipua eſt, poſſe errare. Agnovit hanc humani ingenii imbecillitatem ipſe Auguſtinus, & propterea graviter ſuos diſcipulos admonet, ne dilectionis ardore abrepti pro ipſo contra veritatem arma ſuſcipere audeant. *Si me ita diligitis*, inquit, (*Epiſt. VII.*) *ut me nuſquam ſcriptorum meorum erraſſe dicatis, fruſtra laboratis, nec bonam cauſam ſuſcipitis, facileque me ipſo judice in ea ſuperamini. Contra Cypriani opinionem aliquam*, inquit idem (*Epiſt. XXIIX.*) *ubi quod videndum fuit, forte non vidit, ſentiat quiſque quodlibet, tantum contra manifeſtam fidem Apoſtolicam non ſentiat.* Quod cum igitur beati illi Patres in hàc cauſa non viderint, quæ videnda erant, ſceptrum nempe captivitate ſoluta, de tribu Juda in Levi tranſiiſſe, contra illorum opinionem ſentire, ipſo Auguſtino judice, nobis non licere non poſſe perſpicuum eſt, præſertim in hujuſmodi controverſia, cujus cardo non in articulo aliquo fidei, ſed obſervationibus hiſtorico-chronologicis vertitur, in qua materia doctiſſimos illos viros cum bono Homero ſæpiſſime dormitare, nemo, qui illorum cognita habet ſcripta, ignorare poteſt. Certe Alexandrinus ille Epiſcopus eo ipſo loco, quem diverſum ſentientes pro ſua opinione adducunt, ἀνιστορησίας committit vitia? Nam & Saulem Benjaminitam in tribum Judæ collocat, & Herodis matrem Judæam fuiſſe aſſerit, quæ tamen falſiſſima eſſe, ex hiſtoria Sacra, & profana ſcire poterat. Sed quis tam delicatis oculis, ut in ſplendidiſſimis tantorum virorum ſcriptis innoxios hujuſmodi nævulos æquo non poſſit intueri animo. Quis vero tam Ariſtarchus, ut fortiſſimos Chriſti athletas, quod non in omni armaturæ genere pariter excelluerint, culpandos eſſe cenſeat? Imo vero ſi interius attendas, deprehendes, pleroſque Patrum, ſub quorum clypeo pugnare diſſentientes videntur, quæſtionem hanc de tranſlatione ſceptri Judaici ex profeſſo, quod dicitur, nunquam tractaſſe; ſed illud egiſſe unice, ut Chriſto exhibito, abolitum eſſe ſceptrum Judaicum, Judæis oſtenderent, quam quæſtionem ab hac noſtra toto cœlo diſtare, nemo non intelligit. Alioqui, ut extra dubium eſt, acutiſſimos illos viros, ſi illorum deciſioni quæſtio hæc ſubjecta fuiſſet, facile ad arcem veritatis fuiſſe penetraturos. Ita nimium quam incivile eſt, ea, quæ aliud agentibus minus conſiderate exciderunt, pro decretoria ipſorum venditare velle ſententia.

Denique

Denique quod Hieronymum in partes vocant, invito fit Hieronymo. In noſtris ille militat caſtris. Sic enim in fine *cap. XXII. Jerem. Joachin non ſucceſſit Rex filius, ſed fuit in captivitate & Salathiel, & Zorobabel; & uſque ad Chriſtum nullus Regiam obtinuit poteſtatem. Omnes enim fuerunt captivi, & nullus deinceps de ſtirpe Davidis in terra Juda tenuit principatum. Unde & Joſephus de ſacerdotali genere & tribu fuiſſe ſcribit principes, quibus ſucceſſerit Herodes Antipatri Proſelyti filius.* Hæc ibi Hieronymus, quæ ad *cap. XXI. n. 26. Ezech.* iis repetit verbis, quibus capitis præcedentis umbilicum exornavimus. At vero contrarium, inquis, Hieronymus ad *verſ.* 8. *c. I.* Sophoniæ (locum illum vide ſupra *c. II.*) reliquit. Ego vero tam puerilem inconſtantiam, ut iis quæ in his ipſis Propheticis commentariis bis repetit, διαῤῥήδην contraria protulerit, in tanti judicii Doctorem cadere nego. Manum igitur fidenter admoveo, & verbis illis: *de ſtirpe Davidis*, tanquam pannoſa gloſſatoris lacinia a purpura Hieronymiana reſectis, legere te jubeo. *Uſque ad illud tempus perſeveraverunt Reges ſecundum prophetiam Jacobi, poſt hoſtiam enim Domini ſublatum eſt regnum de Judæis.* Hoc dicit Hieronymus, quod communiter ſentiunt veteres Theologi, Chriſti nempe paſſionem finem impoſuiſſe Judæorum regno, idque ſecundum prophetiam Jacobi. Cæterum quinam Reges a ſoluta captivitate uſque ad Chriſti nativitatem regnum Juda adminiſtrarint, ad Jeremiam, & Ezechielem locis modo laudatis dixerat Hieronymus, quæ hic repetere, quod a nativitate, uſque ad paſſionem Chriſti non eadem forma regiminis perſeveraſſet, nec neceſſarium erat, nec ſatis commodum. Samius vero ille Lucumo, quiſquis tandem ille fuit, falſæ huic, & ipſi Hieronymo damnatæ, mancipatus hypotheſi, (regnum nempe ex prophetia Jacobi penes tribum Juda, & poſteros Davidis, uſque ad Chriſtum permanſurum) hæc minus conſiderate ab Hieronymo omiſſa, & ideo ex ſua penu ſupplenda eſſe cenſuit, illis nempe verbis: *de ſtirpe Davidis*, invita quod dicitur Minerva, imo Hieronymo, additis.

Caput VI.

Juda in hoc Oraculo, regnum denotat Judaicum. Quæ tribus Iſraelitica ad regnum hoc pertinuerint, & de ejus Origine. Jacobum non de tribu Juda, ſed regno Juda vaticinaſſe, Patres etiam nonnulli docuerunt, qui tamen in eo falluntur, quod ablationem ſceptri in

ultima demum Reipublicæ Judaicæ deſtructione factam exiſtimant. Factum illum Herode regnum invadente, contra Scaligerum, & Caſaubonum. Juſtini Martyris inſignis locus enarratur, & bis, ter emendatur.

QUærentibus quiſnam ille Juda, cui ſceptri perpetuitas uſque ad illa promittitur tempora, quibus Meſſias adventurus eſſet, ſolidius reſpondebimus, ſi prius τὸ πολύσημον vocabuli Juda excuſſerimus. Juda igitur in Scripturis Sacris, quandoque tribum Juda tantum ſignificat, ut *Num. cap. XI. n.* 3. *Deut. XXXIII. n.* 7. *Judic. I. n.* 2. & in Novo Teſtamento *Heb. c. VII. n.* 14. Quandoque totum populum Hebræorum, quod *cap. præced.* ex *Pſalm. LXXVII.* & *CXIV.* probavimus. Quandoque vero Regnum Juda ſpeciale. Cum enim Rehabeam filius Salomonis, populo onera tributorum, quæ pater ipſius tyrannice imperaverat, ad æquitatem reduci poſtulanti, ſuperbum dediſſet reſponſum, decem tribus ab illo ad Jeroboam Ephraimitem, quondam Salomonis in territoriis Joſephi Pro-Regem, tunc vero pœnæ metu in Ægypto exulantem, defecerunt, regnumque Iſraeliticum in duo regna diviſum fuit, quorum alterum X. illas tribus apoſtatas continens, regni Iſraelitici nomen retinuit, alterum vero a nobiliore parte ſui, tribu ſcil. Judæ, regnum Juda vocari cœpit, ut videre eſt *lib.* 1 *Reg. cap. XII.* & *lib. II Chronic. c. XI.* De regno autem Juda hoc ſpeciali, divinum noſtrum loqui, inde apparet, quod ſimul de adventu Meſſiæ verba faciat. Ait enim regnum Juda perſeveraturum in manu principum indigenarum, ad illa uſque tempora, quibus venturus eſſet Meſſias.

Ut igitur accuratius intelligamus, quinam reſpectu hujus regni, indigenæ proprie dici poſſint, neceſſitas nobis incumbit, tribus illas, quæ ad hoc regnum pertinuerunt, inveſtigare exactius, præſertim, cum Sacra hiſtoria modo unius tantum, Juda ſcil. ut 1 *Reg. XI. n.* 32. & 36. & *c. XII. n.* 20. modo vero duarum, Juda & Benjamin mentionem faciat. Sed ut alia omnia, ſic hoc quoque ἐναντιοφανὲς ipſa Scriptura ſolvit, quando *d. cap. XII. lib.* 1 *Reg. n.* 17. & *d. lib. II Chron. cap. X. n.* 17. teſtatur, Rehabeam ſuper filios Iſrael regnaſſe, *quicunque habitabant inter civitates Juda.* Quando igitur de tribu unica Juda loquitur, non de tribu ipſa, ſed ipſius ſorte, ſive territorio loquitur, quod erat ampliſſimum, & non tantum tribum continebat Juda, ſed etiam maximam partem tribus Benjamin, munitiſſimaſque illius urbes, ut videre eſt *II Chronic. XI.*

XI. n. 10. inter quas etiam ipſa urbs Regia Hieroſolyma, *Joſua XIIX. n.* 20. Pertinebat quoque ad Regnum hoc tota tribus Levi. Nam licet illa, Jehova ſic ordinante *Num. XXXV. n.* 7. per omnes tribus diſperſa, & in XLVIII. urbes diviſa eſſet, id quod etiam divinus noſter *d. cap. XLIX. Geneſ. n.* 7. prædixerat, regno tamen Davidico diviſo, quotquot inter deficientes X. tribus Iſraeliticas habitabant Sacerdotes, & Levitæ, ad regnum Juda conceſſerunt, tum pietatis, & veræ religionis zelo, tum metu perſecutionis Jeroboamææ. Cum enim impius ille Rex optime intelligeret, nullum eſſe fortius ſocietatis humanæ vinculum, quam ejusdem religionis obſervantia, & propterea vix fieri poſſe, ſi ſtante religione Judaica ſubditi ſui quotannis ſacrorum cauſa, ex lege Hieroſolymis ſacros conventus celebrarent, quin tandem cum fratribus in priſtinam unitatem regni coaleſcerent, mature ſibi de remediis proſpiciendum eſſe putavit. Multis igitur templis in montibus per univerſum regnum exſtructis, Ægyptiorum Apim colendum eſſe perſuaſit vulgo. Ne quis igitur populum a Dæmoniorum cultu revocaret; aut Levitæ, ut olim *Exod.* XXXII. *n.* 26. reſipiſcere nolentes ferro plecterent, omnes Sacerdotes & Levitas regno ſuo abire coegit, in illorum locum ſuffectis, ex infima fece plebis ſacrificulis, teſte Regio hiſtorico *lib.* I. *cap.* XII. *n.* 31. *Omnes itaque Sacerdotes, & Levitæ, qui erant in toto Iſrael, reliquerunt prædia ſuburbana ſua, & poſſeſſionem ſuam, abieruntque ad Judam & Hieroſolymam*, ut loquitur textus *lib.* II *Paralip. cap.* XI. *n.* 13. & 14. & *cap.* XIII. *n.* 9. Tribus igitur tribubus Juda, Benjamin, & Levi (Nam tribus Simeonitica, quæ & ipſa territorio Judæ inſerta erat, Joſuæ XIX. *n.* 1. quod admodum tenuis, & ne quidem proletaria eſſet, jamdudum tanquam πρόσδομα, & appendicula tribus Judæ facta erat) regnum illud Juda conſtabat.

Quando igitur divinus noſter regno huic principes, & pontifices, qui *de interpedes* ejus, usque ad Meſſiam promittit, tales intelligere debemus, qui ſunt ἀρχῆθεν καὶ φύσει ex trium illarum tribuum aliqua oriundi. Atque hæc quidem de Juda, noſtra eſt ſententia, quæ & textui apprime convenit, & præterea ipſo eventu rerum, nec non veterum Theologorum comprobatur teſtimoniis. Textus enim de illo ſceptro Judæ loquitur, quod inſtante jam adventu Meſſiæ in Repub. Judæorum futurum erat. Applaudit præterea nobis rerum eventus. Surgit enim ille, & veluti φατυλεφείκτης in theatro hiſtorico nobis oſtendit ex altera parte tribum Juda, & Regiam ſtirpem Davidicam, in ipſa captivitate

 Babylo-

Babylonica ſceptrum, & coronam ponentem: ex altera vero eandem tribum Juda, cum tribu Benjamin & Levi, cum reliquarum tribuum de votis quibuſdam familiis ex Babylone in Judæam remeantem, & Reipub. faſces Pontificibus, mandato DEI deferentem; a tergo denique Herodem Idumæum, jamjam prodituro in carnem Meſſia, illis vique doloque ſceptrum extorquentem. Sed de his ſuo loco: nunc noſtræ ſententiæ adſtipulantes in medium producimus Patres. Nam & doctiſſimi quinque illorum, per Judam, non tribum Juda, aut Principes ex tribu Juda ortum habentes, ſed, quale id fuit tempore adventus Meſſiæ, regnum intelligunt Judæ ἀνακτοτελειωταρχικὸν. Facit hoc ſanctiſſimæ vitæ Doctor & Arbiter Hieronymus *Comment. in cap. Jerem. XXI. n. 76.* & *c. XXVI. n. 21. Ezech.* Facit hoc ambroſia & nectare cœleſti diſtillans Ambroſius *l. III. in Lucam.* Facit hoc auguſtiſſimus Epiſcoporum Auguſtinus in immortali opere de *civit. Dei lib. XIIX. c. XLV.* & *l. XII. contr. Fauſt. c. XLVII.* Facit hoc aureæ eloquentiæ oraculum Chryſoſtomus *hom. in Geneſin LXXVII.* & qui illius operibus inſertus hodie legitur, Auctor *homiliar. in Matth.* doctus utique & diſertus. *hom. II.* Quibus adſtipulatur etiam Epiphanius *lib II. Tomo.* I. *hæreſ.* 51. & in omni hiſtoria exercitatiſſimus ille Euſebius *lib. VIII. de præp. Evang.* & *lib. I. hiſt. Eccl. cap. 7.* quibus etiam adjungimus Lyram in *c. I. Eſr.* Ex neotericis porro ſcriptoribus (tanta vis eſt inveterati erroris) neſcio an ullus ſit, qui vanam illam de principatu tribus Judæ opinionem, falſitatis arguerit, ſi doctiſſimum Pentateuchi interpretem, Bonfrerium, & magnum illum Baronii antagoniſtam Caſaubonum excipias.

Sed omnes quidem incomparabiles hi viri in eo, quod hypotheſin illam, regnum Judaicum in tribu Juda uſque ad adventum Meſſiæ duraſſe, falſam ſtatuunt, σοφῶς καὶ καλῶς: in eo vero, quod nonnulli illorum prophetiam Jacobi de ablatione ſceptri in ultima demum Reipub. Judaicæ abolitione adimpletam fuiſſe exiſtimant, minus accurate ſentire mihi videntur. Nam ut divinum circa promulgationem promiſſionis de adventu Meſſiæ paulo altius repetamus conſilium, illud conſtat, non ſtatim ab initio illam fuiſſe σαφεϛάτην, ſed lapſu temporum, maxime vero ſub Jacobo, veluti per gradus ſua accepiſſe incrementa. Huic etenim divina revelavit providentia, poſteris illius ſplendidiſſimum ſuo obventurum regnum tempore, & a filio ipſius Juda regnum Judaicum vocatum, tandemque in ἀνακτοτελειωταρχίαν converſum iri: illam vero uſque ad adventum Meſſiæ penes principes, qui origine, & φύσει ex

regno

regno illius indigenis oriundi eſſent, perſeveraturam. Sublata autem illa forma reipub. & ſceptro quidem in Regem aligenigenam tranſlato, jam mox venturum ſemen illud benedictum. Hæc omnia jam moriturus, filiis expoſuit Patriarcha, ut temporis ſcil. adventui Meſſiæ divinitus deſtinati certum, & infallibile haberent ſignum. Nam cum ab obitu Jacobi uſque ad adventum Meſſiæ XVII. plus minus ſupereſſent ſæcula, neceſſaria fuit hæc temporis nota, Eccleſiæ, ne tot ſæculis elapſis nuſpiam apparente Meſſia vel ſpem omnem abjicerent, vel alium minime Meſſiam, pro Meſſia ſuſciperent.

Stante igitur illo (quod quidem nemo niſi φιλονείκως vitilitigare ſtudeat, negabit) Patriarcham poſtgenitis ſignum jamjam venturi Meſſiæ vaticinio hoc proponere, quis non intelligit verba illius, non de totali abolitione ſive ultima παντωλεθρίᾳ Reipub. & Eccleſiæ Judaicæ, quæ teſte Judaica hiſtoria adventui Meſſiæ totis LXX. annis poſtumavit, ſed de illa tranſlatione principatus in Regem non Judæum, quæ non adeo multis annis ante nativitatem D. N. JESU CHRISTI evenit, accipienda eſſe? Natura enim ita comparatum eſt, ut ſigna rerum eventum ſemper præcedant. Interim nec nos negamus ex ultima urbis, & templi deſtructione, & quod impia illa gens, cœli ſolique ſui extorris, in hodiernum uſque diem nullo ſtatu fruatur politico, aut hierarchico; ſed per omnes orbis terrarum partes diſperſa perpetuo ſubjecta ſit exilio: optime inferri, Meſſiam jamdudum exhibitum, fruſtra a Cimmeriis, ut Lactantius loquitur, umbris, atriorem mentem gerentibus Andabatis exſpectari. At vero hujus rei, nempe Meſſiæ exhibiti, indicium Patriarcha nequaquam in tranſlatione ſceptri, ſed, ut capite ſequenti dicam, in obedientia populorum collocat.

Omnino igitur ſignum Meſſiæ jamjam venturi a ſigno Meſſiæ exhibiti diſtinguendum, & maximopere nobis cavendum eſt, ne aut ψευδεῖ δυλεύοντες ὑποθέσει Judæorum nos proſtituamus ſarcaſmis, aut tranſlationem ſceptri cum ultima deſtructione Reipub. Judaicæ confundentes, optimum illud pro JESU CHRISTI divinitate a tempore nativitatis τῦ *Schiloh* proveniens abrumpamus argumentandi adminiculum. Propius hujus diſtinctionis cautelam tetigerunt Euſebius, Hermias Sozomenus, &, ſi modo ore ſuo loquitur, Juſtinus Martyr. Sic enim hiſtoriæ Eccleſiaſticæ princip. *lib. I. cap. VII. Quando Herodes, primus eorum, qui ſunt alieno ab Iſraele genere nati, Judaicæ gentis regnum accepit, prophetia per Moſen ſcripta adimpleta eſt, qua non deſiturum principem ex*

 Juda,

Juda, nec ducem ex lumbis ejus, donec veniſſet qui repoſitum erat, quem in gentium exſpectationem futurum pronunciavit. Et paulo poſt: *cum itaque ad hujuſmodi ſtatum* (quo Herodes ἀλλόφυλος regnum tenebat) *veniſſet, aderat præ foribus exſpectatio gentium: ceſſantibus quippe principibus, qui apud hunc populum inde a Moſe ducta ſucceſſione, principatum tenuerant.* Sozom. *lib.* 1. *cap. I. Jacob, tum gentium exſpectationem, quæ eſt in Chriſto, tum tempus, quo eſſet Servator venturus, præſignificavit, his fere verbis: deficient principes tribus illius, quibus verbis Herodis indicavit principatum, qui patre Idumæo, matre Arabe natus, a Romanis, & Aug. Cæſare Judæis præfectus eſt.* Gemina in ſuo Tryphone reliquit cœleſtis ſapientiæ ſplendidiſſimus ille Candidatus, Juſtinus Martyr, cujus ſententiam, & ſi aliquam pluſculis conſtet verbis, integram ſubſignabimus, dabimuſque operam, ut piiſſimus ille Theologus a turpi ἀνιςορησίας nævo, quem ipſi hactenus exprobravit Scaliger, liberetur. Librariorum culpa eſt, quidquid imputatur Juſtino, miror que illam tam manifeſtariam, & Sylburgii, & Perionii, & Wolffii, & Stephani, & qui inſtar omnium, literatorum aquilæ, Scaligeri, in tantum fugiſſe oculos, ut ne in ſuſpicionem quidem venerit: ſolus, quod ſciam, ὁ πολυμαθέστατος Caſaubonus *exercit.* 1. *cont. Baron. cap. II.* ulcus hoc tetigit, ſed ſine medicina, quin & ipſe Juſtinum eo trahit, quo non vult, quando illius auctoritate probare nititur, primis Chriſtianiſmi temporibus receptum fuiſſe inter Doctores, vaticinium hoc non in Herode fuiſſe adimpletum, ſed poſt natum, & crucifixum Meſſiam, cum urbe capta, & domo ſecunda ſolo æquata, omnis ſimul eſt deleta Reipub. Judæorum forma & ſpecies, tam civilis, quam ſacræ.

Verba in omnibus quæ vidi, exemplaribus ſic concepta ſunt: Ὅτι οὖν οὐδέποτε ἐν τῷ γένει ὑμῶν ἐπαύσατο, οὔτε προφήτης, οὔτε ἄρχων, ἐξότου ἀρχὴν ἔλαβε, μέχρις οὗ οὗτος Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ γέγονε, καὶ ἔπαθεν, οὐδ' ἀναισχύντως τολμήσετε εἰπεῖν, ἢ ἀποδεῖξαι ἔχετε. Καὶ γὰρ Ἡρώδην, ἐφ' οὗ ἔπαθεν Ἀσκαλωνίτην γεγονέναι λέγοντες, ὅμως ἐν τῷ γένει ὑμῶν ὄντα λέγετε ἀρχιερέα, ὥστε καὶ τότε ὄντος ὑμῖν κατὰ τὸν νόμον Μωσέως καὶ προσφορὰς προσφέροντος, καὶ τὰ ἄλλα νόμιμα φυλάσσοντος, καὶ προφητῶν κατὰ διαδοχὴν μέχρις Ἰωάννου γεγενημένων. Ὡς καὶ ὅτε εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθη ὁ λαὸς ὑμῶν πολεμηθείσης τῆς γῆς, καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἀρθέντων, μὴ παύσασθαι ἐξ ὑμῶν προφήτην, ὃς κύριος, καὶ ἡγούμενος, καὶ ἄρχων τοῦ λαοῦ ὑμῶν ἦν. Τὸ γὰρ ἐν τοῖς προφήταις πνεῦμα, καὶ τοὺς βασιλεῖς ὑμῶν ἔχρισε, καὶ καθίστα. Μετά τε τὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ἡμετέρου Χριστοῦ,

ἐν τῷ

ἐν τῷ γένει ὑμῶν φανέρωσιν, καὶ θάνατον ὑπέμει προφήτης γέγονεν, ὐδὲ ἔςιν, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι ὑμᾶς ὑπὸ ἴδιον βασιλέα ἐπαύσατο.

Hæc ita vertit Joach. Perionius: *Deſiiſſe, aut defuiſſe unquam in genere veſtro prophetam, aut principem, ex quo regnum accepit, ad illud tempus, quo hic JESUS CHRISTUS & exſtitit, & mortem paſſus eſt, ne imprudenter quidem audebitis, aut poteſtis dicere. Etenim cum Herodem quo regnante* paſſus eſt, *Aſcalonitanum fuiſſe dicatis, tamen in genere veſtro Pontificem fuiſſe dicitis. Ita cum eſſet ex Moſis lege Pontifex, ſacrificiaque offerret, & cætera quæ lege ſancita erant, ſervaret, Prophetæque ſucceſſione, aut ſerie quadam ad Johannem fuiſſent, ut etiam cum Babylonem populus Judæorum abductus eſt, non deſierit apud vos Propheta, qui populi veſtri Dominus, Dux, & Princeps erat, Spiritus Sanctus, qui Prophetis inerat, & Reges vobis unxit, & conſtituit. At vero poſtquam JESUS CHRISTUS hic noſter apud nos viſus eſt, & mortem pertulit, neque exſtitit, neque eſt propheta, quin & proprio regi parere deſiiſtis.* Sic Perionius. Paulo aliter vero & ad hunc modum Caſaubonus: *Deſiiſſe unquam prophetam, aut principem in genere veſtro ab ipſo illius principio, ad illud uſque tempus, quo & natus & paſſus eſt hic JESUS CHRISTUS, neque vos ea eſtis impudentia, ut dicere audeatis, neque demonſtrare poteſtis. Nam etſi Herodem, quo regnante natus eſt* (bene monet hic Caſaubonus verba illa: ἐφ᾽ ὃ ἔπαθε, aut tollenda, aut a Juſtino alibi mentem habente ἐφ᾽ ὃ ἔπαθε pro ἐφ᾽ ὃ ἐγεννήθη, ſub quo natus, ſcriptum fuiſſe) *Aſcalonitem fuiſſe dicitis, tamen ipſi hoc quoque dicitis, fuiſſe tunc in genere veſtro Pontificem, adeo ut fuerit tunc ſecundum L. Moſis Pontifex, qui oblationes offerret, & reliqua Legalia ſervaret, manente vobis etiam ſucceſſione Prophetarum uſque ad Johannem. Similiter ut cum populus veſter eſt captivus in Babyloniam abductus, terra bello devaſtata, vaſis ſacris ablatis, negatis* (deeſſe hic verbum λέγετε, aut ex ſuperioribus quod nimium durum, repetendum cenſet Caſaubonus) *deſiiſſe in genere veſtro Prophetam qui Dominus, Dux, & Princeps populi veſtri eſſet. At poſtquam JESUS CHRISTUS noſter, in genere veſtro apparuit & mortuus eſt, prophetam neque habuiſtis amplius, neque habetis: quin potius cum proprio Regi prius pareretis, id quoque ceſſavit.*

Hactenus verſio Perionii & Caſauboni, quæ tamen vel ſibi ipſi non ſatisfeciſſe, in quamvis ſponſionem venire minime dubito. Nam illud: ὐδέποτε ἐν τῷ γένει ὑμῶν ἐπαύσατο ὔτε προφήτης, ὔτε ἄρχων, verti poſſe:

poſſe: deſiiſſe in genere veſtro Prophetam aut Principem, nec ipſa quidem admittit Grammatica. Deinde qualis eſt illatio? Etſi Herodem Aſcalonitanum fuiſſe dicitis, tamen hoc quoque dicitis fuiſſe tunc in genere veſtro Pontificem, manente etiam ſucceſſione Prophetarum ad Johannem uſque. Quid enim ἀρχιεροσύνη Judæorum, aut διαδοχὴ Prophetarum facere poterit, ut Herodes minus ſit, ſive Herodes, ſive Aſcalonita? Deinde Johannem vel Prophetam fuiſſe, vel ad illius uſque adventum duntaxat duraſſe Prophetarum ordinem, Judæos conceſſiſſe quis dixerit? Populo denique in captivitate Babylonica, Prophetas vicem Ducis, & Principis fuiſſe, quid ad ſuperiora probanda faciat, quis tam Oedipus, ut explicare queat? Certe Perionius, & Sylburgius hic magis muti quam piſces; ipſe vero Caſaubonus ſibi aquam hærere non diffitetur. Diu me defatigavit hic locus, ſed toto contextu penſiculatius conſiderato, mentem Martyris hanc fuiſſe deprehendo. Ex prophetia Jacobi in gente veſtra tunc demum ceſſare debuit Propheta, & Princeps, quando venturus erat Meſſias. Atqui nato JESU CHRISTO ceſſavit in gente veſtra Propheta & Princeps. Ergo: Aſſumptum probat Judæorum ipſorummet confeſſione, quod nimirum negare ne impudenter quidem audeant Regem illorum Herodem, ſub quo Chriſtus natus eſt, fuiſſe Aſcalonitanum. Prius deinde illuſtrat ex hiſtoria Judaica, & tacitæ ſimul Judæorum objectioni reſpondet. Poterant enim Judæi reponere: At in captivitate Babylonica quoque non minus ceſſaverunt in gente noſtra Reges, ut contra illa ſoluta, Prophetæ. Subjicit igitur Martyr: Atqui habuiſtis Prophetarum vicem Pontifices, & tales quidem qui non tantum ſacrificia offerrent, ſed qui etiam leges cuſtodirent i.e. ἀνακτοτελειωτὰς, juſto ſuccedendi ordine usque ad Johannem; ſimiliter & in captivitate Babylonica Principum vicem habuiſtis Prophetas, quos Spiritus Sanctus vobis illo tempore & Reges unxit & conſtituit. Hæc antiquiſſimi illius Patris intentio, quam etiam dilucide nobis verba ſubminiſtrabunt, ſi quæ trajectionis vitio turbantur, in ordinem redegeris, & nonnulla librariorum culpa deturpata, paucis literis mutatis priſtino nitori reſtitueris.

Totum igitur hunc locum ſic in ordinem redige, & emenda: ὅτι οὖν οὐδέποτε ἐν τῷ γένει ὑμῶν ἐπαύσατο οὔτε προφήτης, οὔτε ἄρχων ἐξ ὅτου ἀρχὴν ἔλαβε, μέχρις οὗ οὗτος Ιησοῦς Χριστὸς, καὶ γέγονε, καὶ ἔπαθεν, ἀρχιερέως τὲ πάντοτε (ſic pro exſenſo illo ἀρχιερέα ὥστε καὶ τότε, legendum eſſe cenſeo) ὄντος ὑμῖν κατὰ νόμον Μωσέως καὶ προσφορὰς προσ-

προσφέροντος, καὶ τὰ ἄλλα νόμιμα φυλάσσοντος, καὶ προφητῶν κατὰ διαδοχὴν μεχρὶς Ἰωάννου γεγενημένων. ὡς καὶ ὅτε εἰς Βαβυλῶνα ἀπήχθη ὁ λαὸς ὑμῶν, πολεμηθείσης τῆς γῆς, καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν ἀρθέντων, μὴ ἐπαύσασθε ſic lego, pro μὴ παύσασθαι. Neque enim τὸ λέγετε, quod ſatis dure advocari ipſe æſtimat Caſaubonus, nec aliud præcedit verbum, quod infinitivum παύσασθαι ſuſtineat) ἐξ ὑμῶν προφήτην, ὅς κύριος, καὶ ἡγούμενος καὶ ἄρχων τοῦ λαοῦ ὑμῶν ἦν. τὸ γὰρ ἐν τοῖς προφήταις πνεῦμα αὐτοὺς (ita lego pro καὶ τοὺς.) βασιλεῖς ὑμῶν ἔχριε, καὶ καθίσα. μετὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ ὑμετέρου Χριστοῦ ἐν τῷ γένει ὑμῶν φανέρωσιν, καὶ θάνατον, οὐδεμοῦ προφήτης γέγονεν, οὐδ᾽ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι ὑμᾶς ὑπὸ ἴδιον βασιλέα ἔπαύσατο. Hic demum, quæ in principio hujus περικοπῆς impertinenter, & alieno loco leguntur, ſubnectimus: καὶ γὰρ ἐφ᾽ οὗ γέγονε (ita omnino legendum. Nam ipſe Martyr ἀναχρονολόγικον illud ἔπαθε longe a ſe ſegregat, quando hoc ipſo dialogo, verba illa *Pſalmi XXII. Os ſuum aperuerunt rictu leonis*, explicans, diſerte profitetur, D. N. & ſub Aſcalonita natum, & ſub Antipa paſſum) Ἀσκαλωνίτην γεγονέναι λέγοντες, ὁμῶς ἐν τῷ γένει ὑμῶν ὄντα οὐδ᾽ ἀναισχύντως τολμήσετε εἰπεῖν, ἢ ἀποδεῖξαι ἔχετε. Textu Græco hoc modo in ordinem redacto, & reſtituto, omnia jam plana ſunt, totumque locum ſic commode verti poſſe cenſeo: *Nunquam igitur in genere veſtro ceſſavit, vel Propheta, vel Princeps, ex quo principatum habere cœpit, ad illud uſque tempus, quo hic JESUS CHRISTUS & natus, & paſſus eſt.* (Hoc ἔπαθε adjicit Martyr, non quod Prophetas, & Principes ex gente Judaica oriundos usque ad mortem Chriſti duraſſe, aut vaticinium Jacobi demum morte Salvatoris impletum fuiſſe contendat. Nam Johannem ultimum Prophetam Judaicum fuiſſe, paulo ſuperius dixerat: & Chriſtum ſub Principe aligenigena natum hoc ipſo loco contra Judæos ex prophetia Jacobi urget. Sed ut ſcandalum illud crucifixionis Tryphoni eximat, qua in re toto hoc dialogo frequentiſſimus eſt,) *cum vobis ſemper fuerit Pontifex, qui & oblationes offerret, & alia legalia cuſtodiret, manente vobis* (nimirum in ſucceſſione Pontificum) *ſucceſſione Prophetarum usque ad Johannem. Quemadmodum & cum in Babylonem populus veſter captivus abductus eſt, terra bello vaſtata, & ſacris vaſis direptis, non ceſſaſtis ex genere veſtro habere Prophetam, qui Dominus, Dux, & Princeps populi veſtri erat. Spiritus enim qui in Prophetis erat, illos vobis Reges & unxit, & conſtituit. Poſtquam autem hic noſter JESUS CHRISTUS in genere veſtro apparuit & mortuus eſt, nusquam exſtitit, nec nunc eſt Propheta,*

quin & proprio Regi parere deſiiſtis. Etenim cum Herodem, ſub quo natus eſt, Aſcalonitam fuiſſe conceditis, illum ſimul ex genere veſtro fuiſſe neque impudenter dicere audetis, aut demonſtrare poteſtis. Hæc mens, hæc verba Martyris, quibus abunde teſtatur, vaticinium hoc Jacobi eo ipſo in Herode Aſcalonitano impletum fuiſſe, quod in illo Principes ex Juda deficere cœperint, tantum abeſt, ut quod ipſi magnus imputat Scaliger, Herodem vel ἐν γένει Ἰουδαίων, aut illorum ſummum fuiſſe Pontificem, vel crediderit, vel prodiderit.

CAPUT VII.

Schiloh, Meſſias. Etymologia nominis, Meſſias dicebatur mittendus, venturus. Schiloh pacificator, qui Chriſtus. Illius duplex adventus, incarnationis & ſanctificationis a Propheta prædicitur. Quid ſit ligare aſinum ad vitem. Myſtice id intelligendum, de collectione Eccleſiæ. Regio Hieroſolymitana petroſa. Vinearum Hieroſolymis pretium. Judææ nota hieroglyphica, palma. Aſinus nota Judæorum: pullus Gentilium. Vinea Domini Eccleſia, vitis generoſa CHRISTUS.

DIctum hactenus de Juda, nunc de *Schiloh*, illiusque adventu, & attributis. Ait enim divinus noſter, ſceptrum Judaicum ad Principem alienigenam non tranſiturum, donec veniat *Schiloh*, illique obedientiam præſtituras eſſe gentes. Dominum Meſſiam hoc titulo denotari inter omnes, atque adeo ipſos etiam Patres Targumicos, & ſaniores Rabbinos convenit, quorum ὁμοψηφίαν cum Clariſſimus Gerhard. & nobile illud par Belgarum Daniel Heinſius *lib. IV. Exerc. ſacr. cap. V.* & Hugo Grotius in *notis ab lib. V.* elegantiſſimi ſui tractatus *de veritat. Rel. Chriſtian. pag.* 328. largiproma expenderint diligentia, fruſtra ſim, ſi verbum ulterius addam.

Ceterum de etymologia τοῦ *Schiloh* quædam proferre, inſtituti noſtri exigit ratio. Varia autem de illa, varii prodiderunt. Petrus Galatin. *lib. IV. cap.* 4. *de arcan.* referente Clariſſimo Gerhardo *quæſt. VIII.* ad oraculum noſtrum ex Rabbi D. Kimh. *Schiloh* deſcendere opinatur: ſicque vocari tradit ſacculum quo infans in utero matris ſuſtinetur. Unde colligit, Patriarcham non abs re ita locutum fuiſſe, ſed aperte innuere voluiſſe, Meſſiam a matre, absque Patre naſciturum. Sane hoc magno quoque

que

que illi Philippo placuiſſe video, quando Jacobum, cum hoc proferret, proteuangelii verba: ſemen mulieris &c. in animo habuiſſe exiſtimat. Sed cum ſecundinæ omnibus infantibus communes ſint, quomodo illarum nomine Meſſiæ ἀπάτωρος incarnatio denunciari potuerit, mihi nondum liquere fateor. Probabilior B. Hieronymi opinio, qui vertit: *donec veniat, qui mittendus eſt*, ut legiſſe videatur *Schiloch*, a radice *Schalach, miſit*. Patribus ſiquidem V. T. Meſſias MITTENDUS, ſive VENTURUS dicebatur. Unde Johannes Baptiſta, ut Chriſtum verum eſſe Meſſiam Diſcipulis monſtraret, ablegat illos quæſitum, an ille eſſet ὁ ἐρχόμενος, i. e. Meſſias, *Luc. VII. n.* 19. Et populus miraculoſe a Chriſto ſatiatus, *Joh. VI. n.* 14. pleno ore exclamat: οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, ὁ ἐρχόμενος, *ille Propheta, ille venturus*. Et Martha *Johan. XI. n.* 27. σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον. *Tu es Chriſtus, ille filius DEI, ille venturus in mundum.*

Ubi nota, quod his locis ſingularem emphaſin in voce ἐρχόμενος, articulus habeat. Unde & Chriſtus ipſe toties MISSUM illum, ſive legatum Patris ſe prædicat. Elegans eſt profecto obſervatio, quam *lib. VI. cap. XV. in Joh.* reliquit B. Cyrillus, ubi hiſtoriam illam, de cœco a Chriſto ſanato enarrans: *Propterea*, inquit, *interpretationem nominis Siloa Evangeliſta adjecit dicens: quod interpretatur miſſus, ut doceat, quoniam & illic Chriſtus, qui vere eſt Spiritualis Siloa, ad ſalutem hominum miſſus, eam curarit.* Et poſt: *cujus rei teſtimonium perhibet Jacob, Prophetico ſpiritu futura prænuncians, cum inquit: Non auferetur, ſceptrum de Juda, donec veniat qui mittendus: ubi Hebraica litera habet vocem Schiloh, Chriſtum ibidem inſinuans, qui peculiari modo, ut verbum Patris, ad nos miſſus eſt.* Sed de *Schiloh* ſimpliciſſima mihi videtur B. Lutheri ſententia, quam merito approbat Clariſſ. Gerhardus, & in elegantiſſimis ſuis *quæſtion. de natal. Chriſti*, amicus noſter Johan. Michael Dilherrus, Vir in tantum laudandus, in quantum virtutis, & eruditionis ſe extendunt tituli. Deducunt autem illi vocem hanc a radice *Schalah*, i. e. *pacificavit*, unde *Schiloh pacificator*, ſive ut Propheta Eſaias *cap. IX.* loquitur, *Sar-Schalom*, i. e. ut vertit Pagninus, *principes pacis*, ſive magnus princeps pacis, ſeu magnæ pacis princeps.

Optimo jure autem hic titulus Meſſiæ competit. Ille ſiquidem eſt, cujus nativitas *pacem terris*, i. e. hominibus reſtituit, teſtibus Angelis, *Luc. II. n.* 14. Ipſe eſt qui *pacem* non tantum inter Gentes, & Judæos *conciliavit, & publicavit*, ut teſtatur Paulus in illa ad *Epheſ. II. n.* 14.

& *ſeqq.* ſed etiam inter Deum & homines, eodem teſte in Epiſtola ad *Roman. cap. V. in princip.* Ille eſt *Rex Salem*, i. e. *Rex pacis*, ut illum nominat Epiſtola ad *Hebr. cap. VII. n. 2.* qui *pacem nobis ſuam dedit æternam*, *Johan. XIV. n.* 27 De hujus εἰρηνοποιοῦ duplici adventu, Incarnationis ſcil. & Sanctificationis, ut loquuntur Theologi, vaticinatus eſt Jacobus. Nam quod ait ablato ſceptro venturum Meſſiam, id ad incarnationem D. N. JESU CHRISTI pertinet, quod ait Meſſiæ incarnato gentes obedientiam præſtituras, id vero ad adventum ſpectat gratiæ. Quemadmodum autem Chriſto naſcente ſceptrum politicum, & cum illo ſucceſſionem Pontificum legitimam, de Juda ablatam fuiſſe oportebat: ita Synagogam Judaicam, jurisdictionemque ſacram uſque ad promulgationem Euangelii ſubſiſtere neceſſe erat. Adventum enim gratiæ mors, reſurrectio & in cœlum aſcenſio, τὴν ἀκμὴν vero ejuſdem etiam πανωλεθρία templi & gentis Judaicæ omnino præcedere debebat, ut ipſe Salvator noſter indicat *Luc. cap. XVII. n.* 20. & 25. & *cap. XXI. n.* 24. & D. Pauli in illa ad *Rom. cap. XI. n.* 11. & *ſeqq.* Siquidem priſtinum fœdus, Moſe mediatore victimarum ſanguine in monte Sina ſancitum, prius antiquari, aut gentes ad illam ὑπακοὴν τῆς πίστεως, ut loquitur Apoſtolus ad *Rom. XVI. n.* 26. pervenire non potuerunt, *Matth. X. n.* 5. & *c. XV. n.* 24. antequam novum fœdus per Chriſtum D. N. proprio ſanguine in monte Calvariæ confirmaretur, januaque verbi, *Coloſ. IV. n.* 6. & fidei, *Actor. XIV. n.* 27. gentibus aperiretur, quæ, ut capite præcedente quoque monui, accurate obſervanda ſunt, ne tranſlationem cum abolitione ſceptri, aut adventum incarnationis, cum adventu ſanctificationis confundentes, turpi μεταχρονισμῷ Judæis nos deridendos propinemus.

Inter attributa porro Meſſiæ eſt ligare ad vineam aſinam, de qua re ſic Divinus noſter, vertente Vulgato: *Ligans ad vineam pullum ſuum & ad vitem, O fili mi, aſinam ſuam.* In illo quod habet Vulgatus, *O fili mi*, ſequitur ipſum, aſſentiente etiam Aria Montano, Pagninus. Sed rectius LXX. καὶ τῇ ἕλικι τὸν πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ, i. e. *& ad generoſam vitem pullum aſinæ ſuæ.* Placuit hoc magno noſtro Luthero, & poſt illum etiam Tremellio & Vatablo. Ceterum Tremellius, Calvinus, Petrus Martyr, Bertram, & plerique illius ſectæ Doctores, hæc & ſequentia de terrena hæreditate tribus Judæ intelligunt, ipſique hyperbolica allegoria regionem vineis paſcuiſque abundantem promitti exiſtimant. Sane non ignoro, etiam ex Patribus nonnullos eandem aluiſſe ſententiam. Sed myſticus omnino ſenſus eſt: tum quod Participium *Oſeri*, i. e. *ligans*,

gans, abſolute poſitum, natura ſua ad *Schiloh*, tanquam proxime præcedentem caſum rectum, referendum ſit: tum quod ſenſus litteralis, id quod etiam Origenes obſervavit, veritati minime conveniat. Sortem enim tribus Judæ non admodum vitiferam fuiſſe, & petroſa Regio Hieroſolymitana, quam propterea Strabo *lib. XVI.* λυπρὰν καὶ ἄνυδρον, καὶ ὑπόπετρον, *ſterilem & ſiccam & petroſam* appellat, & ingens precium vinearum arguit. Ex Eſaiæ enim *cap. VII. n.* 23. conſtat, ſingulas quandoque vites ſingulis veniſſe argenteis. Certe Tacitus etiam *lib. V. hiſtor. cap. V.* Judææ fertilitatem deſcribens, vinearum nullam facit mentionem, ſed frugum tantum, & præterea balſamorum & pinearum laudat abundantiam. Strabo vero *dict. lib. XVI.* Judææ, præſertim agri Hierichuntici nobilitatem, in palmetis caryotiferis collocat: neque caryotas inveniri niſi ibi, & in Babylonia, aliisque Orientalibus nonnullis regionibus. Unde magnus ille naturæ Myſtes Plinius, *Orienti præcipua vina ex caryotis* eſſe, *lib. XIII. cap. IV.* annotat. Certe Hieroglyphicis non vitis, ſed palma, eo quod palmifera potius, quam vitifera eſſet, nota erat Judææ, uti ex nummo apparet Veſpaſiani, in quo ſub titulo: CAPTA JUDÆA, palma conſpicitur, ſubque illa mulier lugentium habitu ſedens. Myſticum igitur cum Patribus ſequimur ſenſum, qui Prophetam de attributis quibusdam Meſſiæ vaticinari, atque adeo alligatione aſinæ ad vineam, & pallio ſanguine madente duplex ipſius officium, Regium ſcil. quod in colligenda, & conſervanda; & Sacerdotale, quod in redimenda conſiſtit Eccleſia denotari, arbitrantur. Horum inhæremus veſtigiis, donec cum bono DEO, & die melius quid occurrat.

Quod vero Jacobus & pulli & aſinæ mentionem facit, ad ſummam illam diſtinctionem, qua olim omnes totius mundi populi, in Judæos & Gentes dividebantur, pertinere exiſtimant. Aſinum enim ὑποζύγιον legis cærimonialis, cum primis vero intolerabilium traditionum jugo, *Matth. XXIII. n.* 4. *Actor. XV. n.* 11. oneratos Judæos, qui & inde οἱ ἐκ τοῦ νόμου, *Rom. IV. n.* 16. vocantur: pullum vero Gentiles, qui contra ἄνομοι appellantur *Actor. II. n.* 22. denotare, quia nullis divinæ legis refrenati eſſent capiſtris *Rom. cap. II. n.* 14. Meſſiam vero ſublata hac diſtinctione utroſque, Gentiles & Judæos ad vineam ſuam i. e. Eccleſiam, *Eſaia V. n.* 1. *Pſalm. LXXX. n.* 9. *Jerem. XII. n.* 10. *Matth. XXI. n.* 33. ducere, ibique illos generoſæ viti, i. e. ſibi ipſi, *Joh. XVI. n.* 1. vinculo pacis, *Eph. IV. n.* 3. & charitatis, *Coloſ. III. n.* 14. alligare. Videatur Juſtinus *in Tryph.* Clemens Alexandrinus *lib. 1. pædagog. cap. V.*

V. Origenes *hom. XVII.* Chryſoſtomus *hom. LXVII. in Geneſ.* Cyrillus *lib. VIII. in Joh. cap. X.* Auguſtinus de *Civitate DEI*, *lib. XVI. cap.* 41.

CAPUT VIII.

Vino lavit ſtolam Meſſias in paſſione. Vinum ira DEI. Corpus, indumentum, & ſcena animæ; humana natura τῦ λόγυ. Ea de redicta Scriptura & Patrum. Liber quæſtionum, falſo Athanaſio adſcribitur. Oculus divinitatis, dens humanæ educationis ſymbolum. Oculi rubicundiores, vino. Sed oculi vini-colores, οἰνοπέπαντος, vini color, niger. Gloſſ. vetus emendatur. Oculi nigri lacteo albo innatantes, in pulchritudinis cenſu. Manducare pro vivere.

PErgit Vates noſter de Schiloh vaticinari, & ait: *Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ, pallium ſuum.* Sic Vulgatus, quocum omnes reliqui tranſeunt Interpretes. Quid eſt igitur veſtimentum ſuum vino, & pallium ſuum ſanguine uvarum lavare? Equidem, cum pleriſque veterum Theologorum, Sacerdotale Meſſiæ officium, quod in redimenda Eccleſia conſiſtit, hac deſcriptione ſignificari cenſeo. Quæ redemptio, ut D. Petrus *Epiſt.* 1. *cap.* 1. *n.* 19. teſtatur, non auro, vel argento, ſed precioſo ſanguine Meſſiæ facta eſt. Ira enim divina, vinum illud excandeſcentiæ, *Jer. XXV. n.* 15. *Apoc. XIV. n.* 10 cujus calicem tam anxie deprecatur Dominus noſter, *Matth. XXVI. n.* 49. quemque tandem, quia ſalus humana aliter conſtare non poterat, ex imo hauſit fundo, ſeque totum illo proluit. Tunc ſcil. cum in horrendo illo mortis agone, univerſi mundi peccatis oppreſſus, totum corpus cruento diſtillaret ſudore, tunc, inquam, cum flagellis, ſpinis, clavis, lancea, tergum, caput, manus, pedesque, nec non ſacroſanctum latus, perfoſſus, veluti imbre difflueret ſanguineo.

Quemadmodum autem fortiſſimus ille athleta Dei, ſanctus Hiob. *cap. X n.* 11. corporis creaturam *textile indumentum animæ* elegantiſſime appellat: ita non minori elegantia humana natura dicitur τῦ λόγυ veſtimentum, & pallium. Plane ſic etiam Paulus ad *Hebr. cap. X. n.* 20. carnem Chriſti καταπέτασμα τῦ λόγυ, & divus Johannes *cap. I. n.* 14. τὸν λόγον per incarnationem σκηνῆσαι, i.e. tabernaculum ex velamentis ſibi paraſſe prædicat. Et eo etiam pertinet, quod viro ſapienti *cap. IX. n.* 15.

ης. Corpus humanum γεώδες σκῆνος, dicitur, quemadmodum & D. Paulo in *Epiſt. ad Cor. II. cap. X. n.* 1. & D. Petro *Epiſt. II. cap. I. n.* 13. Atque ita quidem de pallio Chriſti ſentiunt ex veteribus Tertullianus *lib. IV. adv. Marcion.* Auguſtinus *ſerm. de tempor. LXXXI.* & Auctor *Quæſtionum* quæ B. Athanaſio falso adſcribuntur (meminit enim Auctor ille *quæſt.* 129. Gregorii, qui multis annis denato Athanaſio natus eſt) *quæſtion. CIV.* Epiphanius *lib.* 1. *Tom. I. hæreſ.* 20. Diverſum ſentiunt Juſtinus *Apolog.* 11. Amb. *de Bened. Patriarch. lib. IV.* & Origenes, *hom. in Gen. XVII.* quibus pallium Chriſti ſanguine perfuſum, *Eccleſia* dicitur *crebris martyriis cruenta.* Sed a priore nos non recedimus ſententia, quam hac altera longe convenientiorem eſſe, nemo non intelligit.

Jam pergit θεόπνευστος noſter: *Pulchriores ſunt oculi ejus vino, & dentes ejus, lacte candidiores.* Sic Vulgatus. LXX. χαροποὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ λευκοὶ καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ, ὡς γάλα. Hos ſequitur Tremellius: *Rubicundus oculis ex vino, & albus dentibus ex lacte.* Pagninus, aſſentiente Aria Montano: *Rubicundior oculis vino, & candidior dentibus præ lacte.* Et hoc etiam ante illos expreſſit B. Luther. Seine Augen ſind rötlicher dan Wein/ und ſeine Zähne weiſſer dan Milch. Tremellium & reliquos, qui utrique literali inhærendum ſenſui ſtatuunt, ſi conſulas, cur Patriarcha Meſſiæ oculos tribuat rubicundiores vino, & dentes lacte candidiores, reſpondebunt, hæc quoque, ut & ſtolam ſanguine uvarum lotam, ad ubertatem vinearum, & paſcuorum pertinere. Sed quid, per DEUM immortalem, τῶν οἰνοποτῶν rubentes oculi, ad Meſſiam? Nihilo magis, opinor, quam ipſum vinum ad artem fullonicam. Myſticam igitur præſtat proſequi ſententiam, arbitrorque divinum noſtrum, oculorum, & dentium hieroglyphico, ita geminam in perſona Meſſiæ venerari naturam, ut ſimul ad reſurrectionis reſpiciat gloriam. Plane, ut nullum in fabrica humani corporis membrum eſt, quod divini noſtri ortus originem, & cœleſtis providentiæ perfectiſſimam παντοβλεψίαν propius referat, atque oculi: ita nulla corporis pars eſt, quæ in nutritione, & educatione hominis tam unice occupetur quam dentes.

Prius optime mihi intellexiſſe videntur Ægyptiorum Hieroglyphi, de quibus ſic Cyrillus *l. IX. adv. Julian. Volentes ſignificare Deum*, hoc eſt, *ſummam, quæ ſupra omnia, naturam, pingebant oculum, cui baculum* (ſceptrum) *ſubſtituebant, ut per hoc intelligatur, quod omnia videat, & ſit ei regia dignitas. Nam ſceptrum Regis intelligitur ſymbolum. Quamvis*

vis etiam per ſtantem baculum, quod nullo modo divina natura labefactari poſſit, ſed ſemper ſtare & ſuſtinere omnia diſcatur. Hæc Cyrillus, poſt quem plura de hac re ſignavit eruditiſſimus Pierius *lib. Hieroglyph. XXXIII. cap. IV.* At verò quinam illi oculi rubicundiores vino? Certe non rubicunduli illi, & acri malo ſemper ſtillantes heſternas amphoras crudicantium ὀινοπλήγων, quibus nihil turpius, nihil fœdius, ſed oculi ὄινοπες, vinicolores, i. e. hilari quadam nigredine vigentes. Talia enim Orientalium vina quæ inde a vate noſtro, & qui illum imitatur, Syracide, *cap. L. n.* 17. ſanguis vocantur uvarum. Homerus vero quoties ὄιθοπα ὄινον decantat, toties & nigredinem, & flagrantiam notat vini. Græcis certe quod & illorum vina ſpiſſæ nigredinis, ὀινοπέπαντος, & ὄινοψ niger eſt. Gloſſarium vetus, ὀινοπέπαντος, niger, vini colore. Male: lege, unico verbo: vini-color. Homerus Ιλ. α. ὁρόων ἐπὶ ὄινοπα πόντον, i. e. nigrum pontum.

Appoſitiſſime autem oculi nigri tribuuntur Meſſiæ, quod ille ſecundum utramque naturam formoſiſſimus omnium. Nemo autem priſcis temporibus perfectam pulchritudinis laudem conſequi poterat, ſi non & μελανόφθαλμος, i. e. nigroculus; de qua communi omnium gentium veluti opinione pauca delibare placet. Fuit illa Romanorum. Sic enim a nigredine oculorum Lycum commendat Horatius *l. I. Carm.* 32.

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum.

Apud Græcos ab Homero, Juno non tantum a magnitudine, ſed etiam a nigredine oculorum dicitur βοῶπις πότνια ἥρα. *Bovinis oculis veneranda Hera.* Idem vero vates Chriſeida, ἑλικωπίδα κύρην prædicat *Iliad. I.* ad quem locum ſic interpres, i. e. μελανόφθαλμον, ἀφ᾽ ὖ εὐπρεπῆ, ἕλικον γὰρ τὸ μέλαν. Zenobiæ vero Palmy-renorum Reginæ pulchritudinem ſic deſcripſit ex Vopiſco Sabell. *lib. VII.* Enn. *VII. Subaquilo colore fuiße dicitur, oculis nigris, ſupra modum vigentibus, dentibus adeo candidis, ut plerique margaritas dentium loco concinnaſſe crederetur.*

Ebræorum eadem opinio. Unde Eccleſia τῦ Schiloh ſponſi ſui pulchritudinem *cap. V. n.* 11. decantans, ipſi *oculos columbarum juxta alveos aquarum, ipſo lacte lotos*, ſive ut Pagninus vertit: *in lacte ſe lavantes*, tribuit, i. e. oculos nigros hilari pro-tuberantes vigore, quales oculi columbarum, quando avidius potum trahunt, conſpici ſolent.

Sed quia oculi columbarum albo carent, divinus vates Meſſiæ non ſimpliciter oculos columbarum; ſed ipſo lacte lotos, ſive in lacte ſe la-

van-

vantes, i. e. lacteo albo humidiuſcule innatantes tribuit, id quod & ipſum pars erat pulchritudinis. Ariſtænetus *lib. I. Epiſt. I.* τὸ μέλαν τῶν ὀφθαλμῶν, αἱ κόραι μελάνταται, καὶ τὸ κύκλῳ λευκὸν, αἱ γλῆναι λευκόταται, καὶ ἑκάτερον ὑπερβολὴ πρὸς τὸ ἕτερον ἐπιδείκνυται, i. e. *nigrum oculorum, nigerrima pupula, & album quod in oculis eſt, orbes candidiſſimi; & alterum alterius oppoſitione eluceſcit.* Hæc Ariſtænetus, quæ pulchre explicant oculos columbinos in lacte ſe lavantes.

Porro quemadmodum oculus Hieroglyphicum divinitatis, ita dentes humanitatis. Cum enim illi præcipua ſint inſtrumenta humanæ educationis, quo alio ſymbolo, humanam Meſſiæ naturam divinus noſter denotare potuit, vel debuit? Ebræis certe τὸ manducare συνεκδοχικῶς ſæpenumero idem eſt, quod vivere & in humanis ſubſiſtere. Sic Eſaias quando *cap. VII. n.* 15. Immanuel *butyro & melle fruiturum* canit, nihil aliud, quam humanæ naturæ educationem, nobis inſinuat. Divinus vero Moſes, quando LXX ſeniores a conſpectu Domini redeuntes *comediſſe & bibiſſe Exod. XXIV. n.* 15. annotat, quid aliud ſibi vult, quam ſenatores illos, conſpectu DEI non fuiſſe interemptos; ſed, ſecus atque alias fieri credebatur, (vide *Exod. XXXIII. n.* 20. *Jud. XIII. n.* 22. *Eſaia VI. n.* 5.) ſuperſtites inter homines vixiſſe. Sic quoque Salvator noſter, quod *Luc. XIII. n.* 26. damnatos Phariſæos in extremo judicio, dicturos refert: *Domine edimus coram te & bibimus*, ejus eſſe ſignificationis exiſtimo, ac ſi dicerent: Domine nonne noſti nos, qui tecum, cum in terris ageres, σύγχρονοι viximus. Certe Dominus noſter Diſcipulis de reſurrectione ipſius dubitantibus, non tantum manus, pedeſque videndos, palpandoſque porrigit, ſed nec ſic quidem credentibus, cibum poſcit, illiſque coram, de piſce appoſito comedit, *Luc. XXIV. n.* 42. non quidem quod cibis indigeret, ſed ut B Hieronymus *lib. adv. Johan. Hieroſol.* ad Pammachium ſcribit, *ut hominem, & carnem viderent*, quaſi manducatio certiſſimum veri indicium hominis.

Probe igitur hanc argumentandi vim obſervavit D. Petrus, qui Chriſtum vere humanam ſuam ex ſepulchro protuliſſe naturam, pro concione probaturus; *Hunc*, inquit *Actor. X. n.* 41. *Deus excitavit tertia die, & exhibuit eum, ut manifeſtus fieret, non toti populo, ſed teſtibus prius ad hoc delectis a Deo, nimirum nobis, qui edimus ac bibimus una cum illo, poſteaquam reſurrexit a mortuis.* Atque ex his quidem manifeſtum eſſe arbitror, dentium ſymbolo humanam Chriſti elegantiſſime indigitari naturam.

Quia vero, ut ſupra dixi, Meſſias ϑεάνϑρωπος, omnium pulcherrimus, ideoque Oraculum, illi quoque dentes lacte candidiores, i. e. pulcherrimos tribuit. Pulchritudo enim dentium in candore conſiſtit, qui tanti apud Romanos, ut

Obſcuri dentes oculique minores,

quandoque in cauſas divortiorum venerint: quam veſaniam princeps ille ſatyragraphorum Juvenalis *ſat. VI.* merito ridet, & lapidat. De Palmyrenorum Zenobia dixi ſupra, de Aſpaſiæ vero candidiſſimis dentibus Aelianus *lib. XII. cap. I.* videri poterit. Ego unicum addo ex *cap. VI. n.* 50. *Cantici Salomonis*, ubi etiam Eccleſia pulchritudinis hanc partem, ſponſo Meſſiæ tribuit, quando dentes illius *lanis ovium ex lavacro aſcendentium* ſimiles decantat.

Quærit Barradius *lib. V. com. Tom. I. cap. I.* Cur Patriarcha oculorum, & dentium tantum mentionem fecerit, & cauſam in illo ponit, quod D. Jacobus *jam tum Meſſiam in carne viderit, ſed tanquam hominibus ſibi dilectiſſimis arridentem, quodque riſus maxime in oculorum hilaritate, & in ore modeſte aperto, ut dentium candor appareat, cernatur.* Σοφῶς, καὶ καλῶς mi Barradi, & mirum ni Meſſias de Periphanis Plautini familia, qui albis ridere ſolebat dentibus. Imo dicas nobis, ſi Meſſias incarnatus juxta Chryſoſtomi *hom. VI. in Matth. ſemel quidem atque iterum fleverit, nunquam vero ridens, vel ſaltem leviter ſubridendo gaudens, inventus fuerit*, qua ratione, Jacobo in viſione ridentis apparuerit, quam nunquam ſuſcepturus erat, perſona. Equidem divinum noſtrum hæc filiorum ſuorum fata, & ſingularum ſortes tribuum, non ex nuda Spiritus revelatione pronunciaſſe, ſed ſpirituali viſione omnia contemplaſſe, atque etiam ipſum Chriſtum Dominum noſtrum, & patientem, & morientem, & reſurgentem, & triumphantem, revera conſpexiſſe arbitror. Quemadmodum igitur pallio cruentato paſſionis deſcribit ignominiam; ita oculorum vigentiſſima claritate, lacteoque dentium candore reſurrectionis depingit gloriam. Oculi enim caligantes, & deficientes ut mortis indicium, quæ & livore dentes corrumpere ſolet: ita nitida oculorum flagrantia, candenſque dentium pulchritudo, vitæ & felicitatis ſignaculum.

CAPUT

Caput IX.

Status populi Judaici in captivitate Babylonica. Illos, ſervos aut captivos proprie non fuiſſe, ſed Colonos liberos: & autonomiam religionis retinuiſſe. Gentiles, victis religionem patriam non adimebant: illius rei cauſa & exempla. Jazadocus Pontifex Judaicus etiam in Babylonide: In qua Judæi prædicationem verbi, & uſum ſacramentorum retinuerunt. Flumina immundis templi vicem. Tertullianus emendatur. Laterculus Pontificum Judæorum. Sigonii & Alſtedii in illo error.

DE præclariſſimi noſtri vaticinii ſenſu ea, quæ & textui prophetico, & veritati hiſtoriæ convenientiſſima viſa fuerunt, hactenus ſparſim enarravimus. Illa, ſi juxta ordinem literæ conjungantur, talem præ ſe ferunt ſententiam: Non auferetur τελειωταρχία ſemel cœpta a regno Juda, neque populus Judaicus habebit Principem, aut Pontificem, qui non ſint indigenæ, & φύσει Judæi uſque ad illa tempora, quibus jamjam in carnem venturus erit Meſſias. Ille mundo exhibitus, ſpirituale regnum in omnes orbis terrarum obtinebit populos, colligens, & ſibi alligans, ex Judæis pariter & Gentibus obedientem Eccleſiam. Hanc proprii ſanguinis profuſione redimet ab æterna morte, qua moriendo victa, verus Deus, & verus homo vivus reſurget a mortuis. Hic myſticus divinæ hujus Prophetiæ ſenſus, qui ſuperioribus pro virili a nobis explicatus eſt capitibus. Reſtat quomodo facta dictis Propheticis ſuppetierint, omniaque in perſona Salutificatoris noſtri JESU CHRISTI adimpleta fuerint; ut demonſtremus. Quod quidem circa illa, quæ ad paſſionem, & reſurrectionem Meſſiæ pertinent, adeo in proclivi eſt, ut deductione peculiari minime opus habeat. Illa vero quæ ad ablationem τῆς τελειωταρχίας, Judaicæ, & tranſlationem ſceptri de Juda in Principem & Pontificem ἀλλοφύλης pertinent, graviſſimis innodata ſunt difficultatibus.

Has igitur ut e medio tollamus, duo nobis veluti extrema probanda veniunt. Demonſtrandum enim eſt, populum Judaicum a primordiis regni conceſſi, uſque ad illa tempora, quo Meſſias jam venturus erat, nullos expertum fuiſſe vel Principes, vel Pontifices, qui non ἀρχῆθεν Judæi fuerint. Deinde probandum eſt; illo, quo JESUS CHRISTUS

D. N. jam in carnem venturus erat, tempore τελειωταρχίᾳ ſublata, regnum Juda, & Pontificatum Hieroſolymitanum ab hominibus aligenigenis, ad quos ſucceſſio minime pertinebat, occupata fuiſſe. Priori captivitas Babylonica, poſteriori vero, contradicere videtur Joſephus, qui & Herodem, quem nos primum Regem ἀλλόφυλον, & Ananelum, quem & ipſum peregrini ſanguinis fuiſſe dicimus Pontificem, & Judæos; & hunc quidem ex ſacerdotali genere fuiſſe, non uno teſtatur loco.

Etſi autem Captivitas Babylonica ſimpliciter huc non pertineat, cum Oraculum Jacobi non de cujusvis, ſed de illius ſceptri ablatione loquatur, quod tempore advenientis Meſſiæ regnum Juda habiturum erat: quia tamen, ut *Capite I.* diximus, vaticinium de ablatione ſceptri, duplici modo intelligi, & etiam generaliter, ad regnum Juda applicari poteſt, ad inſtitutum noſtrum quodammodo pertinere exiſtimavimus, uberiore deductione planum facere, Judæos etiam μετοικεσίας Babylonicæ temporibus Pontifices, & Magiſtratus non aligenigenas, ſed ſui ſemper obſervaſſe generis. Rem aggredimur difficillimam, imo τῶν παραδόξων παραδοξοτάτην. Quis enim non intelligit, captivitatem, & Rempub. ergaſtula & αὐτονομίαν in uno aliquo populo ſimul commorari non poſſe? Sed ἐρρίφθω κύβος. Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἐμοῦ, inquit Regina veritas, qua duce communem iſtam opinionem, quæ Judæos a Nebucadnezare captivos in ergaſtula abductos, & in operas damnatos ruſticas hactenus docuit, falſiſſimam eſſe dicimus. Abduxit Babyloniam Judæos, ſed non vendidit; patriam illius eripuit, ſed non libertatem, bello captos detinuit, ſed optimarum ſimul provinciarum colonos eſſe voluit.

Audi de hac re Beroſum Babylonium *lib. III. rerum Chald. Nebuchodonoſor*, inquit, (referente Joſepho *lib. I. adv. Apion.*) *patris imperio in totum potitus, captivos adiit, iisque in Babylonia opportunas colonias aſſignavit.* Sic Gelenius. Sed Græca ἐμφατικώτερα: τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενόμενος ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι, i. e. *in commodiſſimis locis Babylonia colonias aſſignavit.* De hac ipſa re, ſic Flavius *lib. X. cap. II. Ceterum Rex, Babylonem reverſus, Zedeciam in carcere usque ad mortem ejus detinuit, mortuum tamen Regia funeris pompa ſepelivit: populo vero in Babylonia ſedes attribuit.* Vides, Judæos exules, in opportuniſſimas regni Babylonici colonias deductos fuiſſe, quod etiam ex ſcripturis probari poteſt Propheticis. Ezechiel enim *cap. III. n.* 15. partem populi ad flumen Chebar meditullium Meſopotamiæ coluiſſe, inibique (quod infra probabi-

babimus) magnas divitias, ut olim *προπάτωρ* illorum, Jacobus *Gen. XXIX. n.* 2. & *cap. XXXI. n.* 18. adquiſiviſſe aſſerit. Sancta certe lingua pleriſque in locis Judæorum hanc in Babyloniam abductionem *Haggola*, i. e. *tranſmigrationem, in colonias deductionem*, appellat, ut *Jerem. c. I. n.* 3, *Ezech. III. n.* 11. & 15. & *cap. XXIII. n.* 1. & *cap. XL. n.* 1. *Ezech. VI. n.* 10. *Eſr. I. n.* 4. & *cap. IV. n.* 1. alibique paſſim.

Hoc imitantur Helleniſtæ & N. T. Scriptores ſanctiſſimi, qui Judæorum hoc exilium, æque ut Joſephus & Beroſus, *ἀποικίαν* & *μετοικεσίαν* appellant. Baruch. *c. III. n.* 7. D. Matthæus *cap. I. n.* 17. D. Lucas *Act. VII. n.* 43. Quando igitur Sacra Scriptura captivitatis Babylonicæ mentionem facit, improprie, & *κατά τι* loquitur, reſpectu nimirum prioris libertatis, alioqui captivos & ſervos, a colonis immane differre, nec levi quidem hiſtoriarum aura afflatus ignorare poteſt. Illi enim ſub haſta vendebantur, hi vero tanquam cives & patresfamilias populariter in provincias deducebantur, ſalva libertate ſalvisque plerumque cærimoniis, & legibus patriis. Hujus rei duas præcipue reperio cauſas: tum quia ſcilicet prudentes Ethnici, experientia magiſtra intelligerent, non eſſe hominis, hominum imperare conſcientiis, nec ſatis fidam eſſe illorum fidem, qui ab avita relligionis fide deficere coguntur: tum quod *τῆς πολυθείας* præfaſcinati opinionibus omnibus Diis numen aliquod ineſſe, & propterea, ut Celſus ille apud Origenem *lib. V.* perinde eſſe putarent, *Jupiter vel Dieſpiter Romanorum, an Adonai, aut Sabaoth Ebræorum, an Amus Ægyptiorum, an Scytharum Papeus invocaretur.* Victis igitur, ut quietius imperarent, populis *αὐτονομίαν* ſacram relinquebant, & ut eſt in edicto Claudii apud Joſephum *lib. XX. cap. I.* Ἑκάςυς κατὰ τὰ πάτρια θρησκεύειν, i. e. *omnibus ſecundum patria inſtituta religioſos eſſe* permittebant. Hac ratione Tiglath-Peleſarem, de quo etiam hiſtoria Sacra *lib. II Reg. cap. XVI.* Damaſcenos in ſuperiorem Mediam, & in illorum locum quasdam Aſſyriorum gentes in agrum Damaſcenum populariter, i. e. populos populis permutando, traduxiſſe, notatur a Joſepho *lib. IV. cap. XIII.* Sic Perſas quoque, & Medos, deportatis Iſraelitis, in Samariam traductos Perſica ſecum attuliſſe, & reſervaſſe, Sacra teſtatur Scriptura *d. lib. II Reg. cap. XVII. n.* 25. & *ſeqq.* Antiochum quoque M. Phrygia, & Lybia res novas molientibus, duo millia familiarum Judaicarum cum omni ſupellectili traduxiſſe, & per opportuniſſima præſidiis loca diſpoſuiſſe, illiſque ſic deductis libertatem propriis legibus vivendi, areaſque ad ædificandum, nec non ad colendum agros

& vineas, dediſſe, refert idem Joſephus *l. XII. cap. III.* De Judæis vero per univerſum terrarum orbem infinitis coloniis deductis, idem vernaculus antiquitatis Judaicæ ſcriptor, hæc *lib. XIV. cap. XII.* ex Strabone, ut dicit, reliquit: *Non eſt facile invenire locum in habitabili orbe, qui nationem illam* (Judæorum) *non acceperit, & ab ea teneatur. Nam & Ægyptus, & Cyrene, & alia multa regiones horum ritus admiſerunt, aluntque Judæorum congregationes maximas, utentes legibus patriis.*

Peculiare itaque fuit quodammodo ἀπῳκισμένοις patrios ſervare ritus, & leges. Quid igitur? Deteriorisne conditionis in Babyloniam deducti Judæi? Imo melioris, præſertim quod αὐτονομίαν attinet ſacram. Conſtat enim ex prophetica divini Danielis hiſtoria, ipſum JEHOVAM, Chaldaicos tyrannos, ſi quid contra cultum divinum in Judæos ſtatuiſſent acerbius, vel miraculorum oſtentis, vel pœnarum ſuppliciis, in ordinem, & ad Divini decreti redegiſſe limites. Divina enim providentia cautum erat Eccleſiæ pene funditus exſtirpatæ inter deportatos conſervari ſeminaria. Hinc Nebucadnezaris, & Darii ſeveriſſima edicta, quibus cultus JEHOVÆ non tantum omnibus permiſſus populis, ſed etiam atrociſſima διχοτομίας pœna cautum erat, ne quis de DEO illo deorum loqueretur, aut ſentiret improbe.

Plane hoc argumento nonnullos veterum, (in horum numero Hieronymus ad *cap. IV. Dan.* & Auguſtinus, cujus ſententiam ex libris de *Provid.* Gratianus *cauſ. XXIII. q. IV. cap. XXII.* in *decret.* retulit) Nebucadnezarem proſelytum, imo ſalvum factum tradidiſſe, in *Faſc. Temp.* Wernerus Rolfinck, Monachus inter doctos ſui ſæculi facile princeps, annotat. His privilegiis muniti Judæi omnibus illis, quæ ad cultum Divinum pertinent, ſola ſacrificia, quæ obſtante lege, *Deut. cap. XII. n.* 13. & *c. XVI. n.* 5. extra urbem, & templum accendere nefas, ſi excipias, utebantur liberrime, idque ſub Pontifice ſui generis, Jozadoco magni illius Joſuæ, qui recidiva Hieroſolyma cum Zorobabele condidit, patre, de quo ſic Joſephus *d. lib. X. cap. II. Rex Babylonem reverſus populo ſedes attribuit, Pontificemque vinculis eximit.* At cui bono, niſi ut ſacris præeſſet? Unde & hic Jozadocus a Joſepho album Pontificum recenſente, inter Pontifices numeratur, ſacrumque hunc honorem in filium Joſuam ex lege Moſaica, eodem auctore, tranſmiſit.

Fuit præterea Pontifex ſecundaneus Iddo ſcil. ille, quem in Caſphia plurimos Sacerdotes, Levitas, & Næthinæos ſub manu habuiſſe comme-

me-

memorat Eſra *cap. VIII. n.* 5. Frequens autem ille populus Sacerdotum & Levitarum, quorſum, ſi nulla fuerunt ſacra, aut cærimoniæ? Retinuiſſe præterea deportatos illos Synagogas, & exercitia legem docendi publica, patet ex Ezechiele, qui & ipſe fuit Sacerdos, & ad populum conciones multas habuit, *Ezech. cap. IIX. n.* 14. *cap. XX.* in *princ.* & *cap. XXXIII. n.* 30. Talis Doctor fuit quoque Eſra, Joribus, Nathan, & reliqui, quorum fit mentio *Eſra VII. n.* 11. & *c. VIII. n.* 16. Populus vero proſelytorum, qui ex Babyloniis relicto impio idolorum cultu, non tantum ad Judaiſmum, ſed, teſte Eſra *cap. VI. n.* 21. relicta patria cum Judæis in terram etiam tranſivit Judaicam, unde niſi ex prædicatione verbi? ut in ſimili cauſa graviſſime argumentatur Doctor Gentium, in illa ad *Rom. cap. X. n.* 15.

Porro non tantum prædicationem verbi, ſed etiam ſacramenta, Babylonicas retinuiſſe colonias, certum eſt. Nam circumciſos fuiſſe ex Babylonia reduces, illud probat, quod *juxta præſcriptum Moſis Paſcha celebraſſe in Hieroſolymis* dicuntur, *Eſr. cap. VI. n.* 17. & 21. At vero Paſcha nemo comedere poterat, niſi circumciſus, *Exod. XII. n.* 44. Circumciſi igitur fuerunt & reduces Judæi, & proſelyti. Aquiluſtria quoque obſervaſſe, (Nam & illa, quatenus promiſſione nitebantur gratiæ, & typus noſtri erant baptiſmatis, ſacramenta fuiſſe Veteris Teſtamenti, arbitramur) ἀπῳκισμένυς illos, dubio caret, idque cauſæ fuiſſe exiſtimamus, quod ſolennes plerumque ad flumina indicerent conventus, qualis fuit Thel-Abbib ad Chebar, *Ezechiel III.* Sic Eſram cum ingentibus Judæorum copiis, multiſque Sacerdotibus, & Levitis Xerxis beneficio in Judæam rediturum, conventum ad Euphratem indixiſſe, ibique triduano jejunio peracto vota concepiſſe, pro felici itinere, Joſephus *lib. XI. cap. V.* & ante eum ipſe Eſra *cap. IIX. n.* 15. & 21. annotatum reliquit.

Solebant enim Judæi peregre abituri ſacrificia Deo offerre, *Gen. LXVI. n.* 1. Quia vero exules holocauſta, & hoſtias in terra peregrina ſacrificare non poterant, ideo ad flumina, quæ, ut docet Moſes *lib. IV. cap. V. n.* 50. etiam priſcis temporibus immundis, & quibuſcumque Eccleſiæ intereſſe non licebat, templi inſtar erant, conveniebant, ibique vota, & aquiluſtria ſolvebant publica. Hanc majorum ſuorum conſuetudinem etiam poſt ultimam διασποϱὰν in conſequentiam traxerunt Judæi. Unde Tertullianus falſo ut ſolet, illorum orationes *littorales* appellat, & *lib. de jejun. cap. XIV.* Judæos littora fluminum, templi inſtar habuiſſe teſtatur,

ſtatur, *Judaicum*, inquit, *jejunium ubique celebratur, cum omiſſis templis, per omne littus, quocunque in aperto, aliquando jam precem ad cœlum mittunt.* Vilis mihi ſemper, & ſpuria viſa hæc lectio. Quo enim illud: *aliquando jam.* Aut omnia me fallunt, aut ſcripſit Septimius noſter: *quocunque in aperto eliquatulam precem ad Cœlum mittunt.* Eliquatulas preces vocat Judæorum, tum propter aquiluſtria jejuniorum, tum propter pronunciationis hypocritis familiarem emollitam infractionem, imitatus Perſium, qui ſic *Sat. I.*

- - - plorabili ſiquid
Eliquat & tenero ſupplantat verba palato.

Atque ex his quidem apparere arbitror, in ipſa quoque tranſportatione Babylonica Judæos ſub Pontifice legitimo, Sacerdotibuſque ἀρχῆθεν Levitis, retinuiſſe cultum Divinum, & quæcunque ad conſtituendam veram DEI Eccleſiam neceſſaria ſunt. Soluta porro captivitate, Pontificatus Judaicus non tantum luculentior factus fuit, ſed etiam firmior. A Joſua enim re, & nomine maximo illo Pontifice, primoque ἀνακτοτελειωτῇ, uſque ad Maccabæos quindecim populo præfuerunt Pontifices, omnes, ſi ultimum Alcimum tollas, ex ipſius ſtemmate oriundi, ut ex ſequente patet laterculo:

1. Joſua de quo multa apud Eſram & Zachariam.
2. Jojakim Filius. *Nehem. XII. n.* 10. Joſeph. *lib. XI. cap. V.*
3. Eliaſib. Jojak. filius. Nehem. *d. loc.* Joſeph. *d. lib. XI. c. V.*
4. Jojada ſive Judas Eliaſibi fil. Neh. & Joſeph. *d. loc.*
5. Jonathan. Judæ fil. Neh. & Joſeph. *d. locis.*
6. Jaddua ſive Jaddus Jonathæ fil. Neh. & Joſeph. *d. locis.*
7. Onias I. filius Jaddi, Joſeph. *d. lib. XI. in fine.*
8. Simon Juſtus Oniæ filius, *Syrac. c.* 50. *in princ.* Joſeph.
9. Eleaſar, frater Simonis. Joſeph. *d. loco.*
10. Manaſſes patruus Eleaſaris. Joſeph. *d. loco.*
11. Onias II. Simonis Juſti fil. Joſeph. *d. lib. XII. cap. III.*
12. Simon II. Oniæ II. filius Joſeph. *d. lib. XII. c. IV.*
13. Onias III. Simon. II. fil. Joſeph. *d. loco.*
14. Joſua qui & Jaſon, Frat. Oniæ. III. Joſeph. *lib. XII. cap. VI.*
15. Onias qui Menelaus Frat. Oniæ. III. Joſeph. *d. lib.*

Menelao demum ſucceſſit ab Antiocho Epiphane intruſus Alcimus, qui

qui non quidem ex Joſuæ deſcendentibus: ex Aaronis tamen poſteris, teſte Joſepho *lib. XII. c.* 15. & Auctore *lib. I Maccab. cap. VII. n.* 12. prognatus fuit. Alcimo porro ſublato, unanimi populi conſenſu τελειωταρχία ad Maccabæos tranſlata fuit, quos ex Aaronis familia fuiſſe oriundos, & continuata ſerie Pontificatum, uſque ad Ananelum Pſeudo-Pontificem, adminiſtraſſe, ſupra *Cap. III.* probavimus, quæ hic repetere crambem eſſet apponere bis coctam.

Illud ſaltem prætereundum non eſt, Carolum Sigonium *lib. V. de Rep. Judæor. cap. II.* & Alſtedium *cap. IIX. Chronol.* parum conſiderate feciſſe, quod Oniæ III, præter Jaſonem, & Menelaum, etiam Alcimum, & neſcio quem Lyſimachum adjungunt fratres. Lyſimachus enim, cujus meminit Auctor *libri II Macc. cap. IV. n.* 29. ipſiſſimus ille Alcimus eſt, ut interius intuenti ex *cap. XV. ejuſdem Lib.* non obſcure apparet. Et alioquin Rabbinus ille eſſe nobis tanti non debet, ut contra Joſephi, ſcriptoris graviſſimi, teſtimonia illius admittamus nugas. Tradit autem Joſephus *d. lib. XII. C. VI.* Simonem II. tres tantum habuiſſe filios, Oniam III. Jaſonem, & Menelaum. Apage igitur fictitium illum Lyſimachum, quem idem Joſephus *lib. XX. cap. VIII.* denuo excludit, quando a ſoluta captivitate uſque ad Maccabæos XV. tantum numerandos eſſe teſtatur Pontifices, quorum numerus laterculo noſtro cum completus appareat, Lyſimacho illo nullum in albo Pontificum locum relictum eſſe, manifeſtum eſt.

Caput X.

Judæos etiam tempore deportationis, aliqualem retinuiſſe Reipub. ſtatum. Idque ex generali quaſi conſuetudine veterum, quæ docetur, & exemplis illuſtratur, qua ſacris, qua profanis. Joſephus emendatur, & explicatur. Zorobabel Æchmalotarcha deportatorum in Babylone. Synedrii qualis qualis forma penes principes paternarum familiarum. Deportatorum incredibiles divitiæ, & in remigrantes regia liberalitas. Eſaiæ locus explicatur.

DUrante etiam exilio, Babylonicas Judæorum colonias αὐτονομίαν ſacram, eamque ſub Pontifice legitimo retinuiſſe, iis quæ hactenus a nobis dicta ſunt, æquo judici nos probaſſe, confidimus; nunc de Politico cauſa agenda eſt ſtatu, circa quem iterum ad generalem veluti ve-

terum Monarchiarum provocamus conſuetudinem. Solebant enim victores victis, ſive illos ſuæ patriæ relinquendos, ſive in novas tranſportandos eſſe cenſerent colonias, concedere, ut ſui generis immediatos retinerent Magiſtratus, quos ipſos plerumque ex devictorum Regum proſapia conſtituebant.

Hujus vigore conſuetudinis, Pharao Necho Rex Ægypti, victis Judæis non Ægyptium aliquem, ſed victi vinctique Joahaſi fratrem, Regem conſtituit. *II Reg. XXIII. n.* 31. Sic Nebucad-Nezar expugnatis Hieroſolymis in victi Regis Jojacimi locum, illius patruum Zedekiam, *II Reg. cap. XXIV. n.* 17. & cum hic quoque perjurus rebellaſſet, deleta urbe, & deportato populo reliquiis Judaicis Godoliam, Saphanis olim Regis JOSIÆ Cancellarii, *Jerem. XXXVI. n.* 10. nepotem, *d. lib. II Reg. c. XXV.* & *Jerem. LX. n.* 5.

Plurima & egregia hujus conſuetudinis exempla de victore illo orbis Alexandro Magno conſignavit in hiſtoria ſua Arrianus, quorum pauca quædam ex *lib. III.* attingere ſuſtinebimus. Docet autem ibi Arrianus: *Suſianis victis Abulicem Perſam; toti vero Perſidi, & Mediæ Phraſaortam, Reomythri filium, & Oxyodatem, Perſas præfectos fuiſſe*; ad Lybes, & Arabas vero eundem Alexandrum *Cleomenem Eunacratium cum mandatis miſiſſe*, idem tradit hiſtoricus, *ut principes provinciarum liberos eſſe, ſuiſque legibus vivere permitteret, modo tributa penderent.* Idem magnus ille Macedo Sidone expugnata, & Rege Stratone ejecto, in illius locum Abdolonymum quendam, nullam aliam ob cauſam, *quam quod longa quidem cognatione ſtirpi Regiæ connexus eſſet, licet tunc, ob inopiam hortum ſuburbanum exigua ſtirpe coleret*, ad Regium evexit faſtigium, tradente Curtio *lib. IV. in princ.* & Juſtino *lib. XI. cap. X.*

Conſuetudinem hanc Romanos quoque obſervaſſe dubio caret. Sic enim & apud illos, victo Armenio Artabazane Artaxiam filium ſubſtituiſſe M. Antonium, refert Joſephus *lib. XV. cap. V.* quod ipſum etiam de Germanico teſtatur Tacitus *lib. II. annal. cap. LXIII.* Quin generalem hanc fuiſſe conſuetudinem Romanorum, idem annotavit Flavius *lib. XIV. cap. XXVI.* οὐ γὰρ inquit ibi, de Herode, εἰς ἑαυτὸν ἀνέβη ταύτην (βασιλείαν) αἰτησόμενος. οὐ γὰρ ἐνόμιζεν αὐτῷ τοὺς Ῥωμαίους παρέξειν τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἔθος ἔχοντας αὐτὴν διδόναι. Ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς γυναικὸς ἀδελφῷ λαβεῖν ἀξιώσων Ἀλεξάνδρῳ υἱωνῷ τυγχάνοντι, πρὸς μὲν πατρὸς Ἀριστοβούλου, πρὸς δὲ μητρὸς ὑρκανοῦ. Hæc ita vertit Gelenius: *Nunquam enim putabat Romanos hoc* (regnum) *ſibi conceſſuros, ſoliti hunc honorem*

ejus

ejus nationis hominibus tribuere, & ideo conjugis ſuæ fratri id petiturus erat, Alexandro nepoti, ex patre Ariſtobuli, ex matre Hyrcani. Locus corruptus, & præterea parum dextre a Gelenio verſus videtur. Verba enim illa: οὐ γὰρ εἰς ἑαυτὸν ἀνέβη αἰτησόμενος, prorſus otioſa ſunt, & nil niſi Græculi cujuſdam gloſſatoris manum redolent, unde a Gelenio recte omittuntur. At manifeſtiſſimum mendum miror eundem non animadvertiſſe. Quid enim? an Alexander Mariamnes, uxoris Herodis frater? Imo pater fuit, ut & Ariſtobuli junioris, quem in piſcina natantem parricidarum manu ab Herode interfectum ſupra *Cap. III,* diximus. Ipſe vero Alexander, filius fuit ſenioris Ariſtobuli, fratris Hyrcani, ipſius vero Hyrcani Pontificis gener, ut *lib. XV. cap. II.* ἀρχαιολ: & *lib. II.* Ἀλ. *cap. XVII.* ipſe indicat Joſephus. Omnino igitur legendum eſt: ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς γυναικὸς ἀδελφῷ λαβεῖν ἀξιώσων Ἀριστοβούλῳ Ἀλεξάνδρου υἱῷ τυγχάνοντι, υἱωνῷ δὲ, πρὸς μὲν πατρὸς Ἀριστοβούλου, πρὸς δὲ μητρὸς ὑρκανοῦ.

Cæterum quod Gelenio, οἱ ἐκ τοῦ γένους, homines ejuſdem nationis, in eo mentem Joſephi minime aſſecutus eſt. Id enim indicat hiſtoricus; Herodem ideo deſperaſſe de regno, quod ſciret Romanorum eſſe conſuetudinem, iis occupatas tradere provincias, qui eſſent de priſtinorum Regum genere. Statuiſſe igitur uxoris ſuæ fratri, Ariſtobulo Regnum Judaicum a Romanis petere. Elliptica nempe eſt locutio, qua ſignificatur, Romanis fuiſſe conſuetudinem, debellata regna iis concedere, qui eſſent ἐκ τοῦ γένους, ex genere, ſive proſapia victorum ſcil. Regum. Hanc præterea Romanorum conſuetudinem, Antigonus quoque Maccabæus probat, & ad illam contra Herodem, apud eundem Joſephum *d. lib. XIV. cap. XXVII.* provocat. Nam *Silonem, militeſque Romanos* παρὰ δικαιοσύνην *Romanorum facere queritur, qui Herodi regnum adſtruant, homini privato & Idumæo,* i. e. *ſemi-Judæo, cum id more gentis debeatur ſucceſſioni generis.*

Judæos porro Ægyptiacos, & Alexandrinos, Cyrenicoſque & alios, ſemper ſui generis Ethnarchas habuiſſe, ſuiſque vixiſſe legibus, idem teſtatur Flavius *d. lib. XIV. cap. XII.* & *lib. XIX. cap. IV.* ubi de ea re edictum recitat Auguſti Cæſaris. Quod cum igitur hoc veluti commune devictarum gentium fuerit ſolatium, ut etiam in peregrinas tranſportatæ terras, ſuis nihilominus viverent legibus, ſuiſque generis parerent Toparchis, tanto profecto credibilius eſt, Babylonicis Judæorum coloniis idem jus conceſſum fuiſſe, quanto certius ex Divinis liquet Scripturis,

non tantum Danielem totius Regni fuiſſe Pro-Regem, omniumque Toparcharum confirmationes in manu habuiſſe, ſed etiam ſocios illius: Sadrach, Meſach & Abednego, ipſius conſilio & inſtinctu a Nebucadnezare, Satrapas regni fuiſſe conſtitutos. His enim ſic ſtantibus, an credibile eſt, divinum illum Danielem populi ſui, imo Eccleſiæ DEI, omnem abjeciſſe curam, aut magnos illos tres viros, alias ſibi popoſciſſe provincias, quam illas ipſas civium ſuorum colonias?

Sed quid conjecturarum opus adminiculis, cum de exulantium Judæorum Principibus præclara Scripturarum exſtent teſtimonia. *Producta inſtrumenta*, inquit Eſras *cap. I. n.* 8. *Cyrus Rex Perſidis, per Mithridatem præfectum ærario numeravit Schesbatzari, Principi Judæorum.* Atqui Schesbatzar ille, ipſiſſimus Zorobabel, nepos Regis Jeconiæ eſt, quod verba edicti Cyri probant, apud Joſephum *lib. XI. cap. I. Miſi eo etiam præfectum ærarii mei, Mithridatem, & Zorobabelem Principem Judæorum.* Habuerunt itaque in Babyloniam deportati legitimum Principem, eumque Regii ſanguinis, Zorobabelem.

Erant præterea Principes paternarum familiarum, qui & ipſi ſuum in Coloniis intactum habuerunt ordinem, id quod ex Eſra, Nehemia, & Joſepho, omnium vero optime ex Ezechiele, probari poteſt. Ad illum enim Senatores hujuſmodi, conſultandi cauſa crebro confluxiſſe, ex *cap. VIII. cap. XIV.* & *cap. XX.* apertiſſime liquet.

Non prorſus igitur abs re eſt, quod, referente Clariſſimo noſtro Gerhardo. Rab. Moſes & R. Salomon ad vaticinium noſtrum reliquerunt, *DEUM* ſcilicet *populum ſuum in captivitate Babylonica per Sanhedrin gubernaſſe:* & quod in ipſo Talmud. *lib. Sanhedrin cap. XI.* legitur: *ſceptrum penes exules in Babylone remanſiſſe.* Natum inde quoque eſt, ἀιχμαλωτάρχων vocabulum, quaſi dicas bello captorum, coloniarumve principes, quorum quanta apud ſuos fuerit auctoritas, proverbium docet Judæorum, quod Illuſtris Scaliger *n.* 2112. *ad Euſeb.* in hæc verba adducit: ἀιχμαλωτάρχης τῆ βαβυλῶνι ἐξοχώτερος ἄρχοντος τῆς γῆς Ισραὴλ, *Æchmatotarcha in Babylone excellentior eſt, quovis Principe in terra Iſrael.*

Porro Judæos in Babylonem deportatos, certam Reipublicæ formam, cum ἀυτινομίᾳ quadam politica obtinuiſſe, inexhauſtæ quoque illæ, & incredibiles arguere mihi videntur divitiæ, quibus, qua ſplendidiſſimarum poſſeſſionum latifundia, qua auri & argenti ingentia pondera, affluebant. Ad tantas enim opes, ſi non populariter, ut Domini, & patresfami-

familias in colonias deducti, ſed ut adſcriptitii ſervi; vel ſaltem extremiſſimæ plebis decermina, ſparſim hinc inde alieni magiſtratus, & vicinorum injuriis expoſiti fuiſſent, adſpirare nunquam potuiſſent. Ad delicias autem uſque ſuaviter habitaſſe ἀπῳκισμένους Judæos, illud indicio eſſe poteſt, quod jure poſtliminii impetrato, maxima pars Babylonicis maluit inhærere affluentiis, quam cum fratribus in Judæam reverti, & ibi recidiva ponere Hieroſolyma, de qua re ſic Joſephus *l. XI. cap. I. Multi maluerunt remanere apud Babylonem, non ſuſtinentes poſſeſſiones relinquere.* Et hoc eod. Cap. *Atque hunc in modum Sacerdotes, & pars quædam populi Judæorum ad habitanda Hieroſolyma ſunt deducti; reliqua vero multitudo domos quiſque ſuas rediit.*

Vides, partem tantum populi rediiſſe in Judæam, reliquam vero multitudinem reſediſſe in Babylonica. Qualis porro fuerit illa multitudo, proverbium Judæorum, quod ex Rab. Eleaſare, Paulus Staffelſteinius, Judæus converſus, ad *Pſalm. XXII.* adducit, explicare poterit, dicebant enim Judæi, *furfures in Judæam rediiſſe, ſiliginem manſiſſe in Babylonia:* quod prorſus coincidit cum illo, quod ex Scaligeri *animad. Euſeb.* modo produximus.

Auri denique, & argenti regias poſſediſſe gazas Judæos Babylonicos, ſumma illa liberalitas principum paternarum familiarum arguit. Eſræ, ſiquidem *cap. II. n.* 69. legitur, illos ad ſtructuram templi pro modo facultatum ſuarum voluntarium contribuiſſe ſtipendium, auri drachmas, ſemel & ſexagies mille: argenti vero pondo, ſeu minas, quinquies mille, id eſt, ſi ſiclos, & minas ſanctuarii ad noſtram redigas monetam, 122000 ducatorum, & 150000 Joachimicorum. En tibi Regiam liberalitatem. Quam alia quoque, minor quidem, ſed nec ſic quidem aſpernanda, tempore ſecundæ deductionis, ſub Dario factæ, ſecuta eſt. Refert enim Joſephus *lib. XI. cap. IV.* Judæos Babylonicos fratribus in Judæam tunc remeantibus, in impendia viarum centum minas auri, & quinquies mille argenti, i. e. 12000 ducatorum & 75000 Joachimicorum erogaſſe. I nunc, & cum Cornelio a Lapide (in *cap. III. Ezech.*) dic ἀπῳκισμένους illos in ergaſtula, & operas detruſos fuiſſe ruſticas.

Denique neceſſarium quodammodo mihi videtur fuiſſe, qualemqualem formam Reipublicæ ſupereſſe deportatis, tum propter Eccleſiam, quæ tunc temporis, in ſolis iſtis Regni Judæ ruderibus conſiſtebat, tum propter promiſſum reditum in terram Judaicam, tum propter ſanctum illud ſemen Meſſiam, ut divinus Eſaias *cap. VI. in fin.* indicat. Prommittit

enim ibi deportatis, fore ut etiam in derelictione ſtatum aliquem Reipub. retinerent. Ut enim quercus & lilia autumnali afflata frigore folia quidem abjiciunt, ſubſtantiam tamen formamque arboris retinent: ita populum quoque Judaicum in longinquas Regiones deductum, flores, & decus regiminis quidem amiſſurum, formam tamen qualis qualis ſervaturum regiminis, idque ſub Principibus de radice Juda. Atque hanc quidem Prophetiam adimpletam fuiſſe, ex ſuperius deductis, niſi forte quis φιλονεικῶς reclamare geſtiat, conſtare arbitror.

Soluta porro ἀποικία Babylonica, quomodo in Republ. Judæorum, ἀνακτοτελειωταρχία cœperit, & ad tempora usque Herodis Aſcalonitæ, ſine ulla interruptione ſucceſſionis Principum de tribu Levi perſeveraverit, ſupra *Cap. II.* & *III.* ex hiſtoria, qua Sacra, qua Profana deduximus, quæ hic repetere, niſi quidem acta agere, & liberali otio turpiter abuti velimus, neceſſe non eſt.

CAPUT XI.

Herodis Aſcalonitæ familia recenſetur, illumque ἀλλόφυλον *fuiſſe demonſtratur. Euſebius emaculatur, illiusque ex Africano, ut & Epiphanii error detegitur. Ananelus, qui Herode regnante Pontificatum ſuſcepit, quis fuerit. Geleniana verſio Joſephi notatur. Mendumque ex Græcis codicibus detegitur. Alius Joſephi locus expenditur, & emendatur.*

DE Ananelo, & qui illum Pontificem conſtituit, Herode Rege, jam agendum, & tempore illo, quo promiſſus Patribus Meſſias mulieris ſemen ſuſcepturus erat, inſtante, ἀνακτοτελειωταρχίαν Judæorum ſublatam, Regnumque ab Herode, hujus vero auſpiciis, Pontificatum ab Ananelo, hominibus non de *interpedes* Juda, ſed peregrinis, occupatum fuiſſe, demonſtrandum eſt.

Herodes igitur illo ἀρχῆθεν non Judæus ex Jacobo, ſed ex Eſavo Idumæus fuit, Patre Antipatro, matre vero Cypro Arabiſſa progenitus. Sic enim de illius origine Joſephus *lib.* XIV. *cap. II. Amicus quidam Hyrcani Idumæus nomine Antipater, vir pecunioſus, & natura ſtrenuus. Quamvis Nicolaus Damaſcenus hujus genus a primatibus Judæorum,* (vides jam inde a Chriſtiani ſæculi primordiis id egiſſe Satanam, ut vaticinii noſtri obſcuraret fidem,) *qui in Judæam venerunt e Babylone deducat,*

ducat. Sed hoc dicit in gratiam Herodis ejus filii (cui hic Nicolaus, ut idem teſtatur Joſephus *lib. XVII. cap. VII.* amicitia, & domeſtica conſuetudine erat conjunctiſſimus) *quem fortuna ad Judæorum regnum evexit. Hic Antipater primum vocabatur Antipas, eodem, quo pater ipſius nomine, quem ab Alexandro* (Maccabæo) *Rege, ejusque uxore conſtitutum ducem totius Idumææ ferunt amicitias Arabum, Gazæorum, Aſcalonitarumque coluiſſe, multisque eos ſibi conciliaſſe muneribus.* Et rurſus eod. lib. *cap. XII. Antipater plurimum apud Caſſium potuit, & maximam inter Idumæos auctoritatem habuit, apud quos duxit uxorem illuſtri inter Arabes natam loco, Cypron nomine, ex qua quatuor ei nati filii, Phaſaelus, Herodes, qui poſtea regnavit, Joſephus, & Pheroas, & filia Salome.* His gemina in *Canon. Chron.* conſignavit Euſebius Ἡρώδης Ἀντιπάτρου τοῦ Ἀσκαλωνίτου παῖς, καὶ μητέρος Κύπριδος Ἀραβίσσης, οὐδὲν αὐτῷ προσήκουσαν τὴν Ἰουδαίων βασιλείαν ὑπὸ Ῥωμαίων ἐχειρέτεται, i. e. *Herodes Antipatri Aſcalonitæ filius, & matris Cypridos Arabiſſæ nihil ad ſe pertinens regnum Judæorum a Romanis accepit.* Idem Euſebius *lib. I. hiſt. Eccl. cap.* 7. ex Julio Africano cauſam quoque reddit, ob quam familia hæc Aſcalonitarum cognomine appellata fuerit. Τοῦ γοῦν σωτῆρος, inquit, οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς εἴτ' οὖν φαντιῶντες, εἴθ' ἁπλῶς ἐκδιδάσκοντες, πάντως δ' ἀληθεύοντες παρέδοσαν καὶ ταῦτα. Ὡς Ἰδουμαῖοι λῃσταὶ Ἀσκάλωνι πόλει τῆς παλαιστίνης ἐπελθόντες, ἐξ εἰδωλίου Ἀπόλλωνος, οὗ πρὸς τοῖς τείχεσιν ἵδρυτο Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροδούλου παῖδα, πρὸς τοῖς ἄλλοις ἱεροσύλοις αἰχμάλωτον ἀπῆγον. Τῷ δὲ λύτρα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ καταθέσθαι μὴ δύνασθαι τὸν ἱερέα, ὁ Ἀντίπατρος τῆς τῶν Ἰδουμαίων ἔθεσιν ἐντραφεὶς. ὕστερον Ὑρκανῷ φιλιοῦται, τῷ τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ. Hæc Wolffgangus Muſculus in *cap.* 11x. rejecta, ita interpretatur: *Cognati vero Chriſti ſecundum carnem, ſive manifeſtandi, ſive ſimpliciter docendi gratia, omnino tamen quod verum eſt, docentes, etiam iſta tradiderunt, quomodo latrones Idumæi in Aſcalonem Palæſtinæ civitatem irruentes, e templo Apollinis, quod muris adjacebat, Antipatrum Herodis cujusdam templi illius miniſtri filium, una cum aliis ſpoliis captivum abduxerint. Cum vero Sacerdos filium redimere non poßet, Antipatrum Idumæorum moribus educatum, tandem in amicitiam Hyrcani ſummi Judæorum ſacerdotis perveniße.* Africani hæc confirmat quoque Epiphanius *lib. I. Tom. I. hæreſ.* 20. ubi addit, *Herodem in Idumæa natum, cum Patre tamen tandem collatilia ſtirpe civium liberatum rediiſſe in Aſcalonem, indeque Aſcaloniten dictum.*

Sed

Sed vana hæc, imo fabuloſa eſſe, illuſtris Scaliger, ad *d. loc. Canon. Euſebiani*, & qui illius veſtigia ſequitur ὁ θαυμάσιος Caſaubonus *Exerc. I. contra Baron. c. III.* oſtendit. Equidem ut in his talibus fieri aſſolet traditionibus, falſa veris permixta cenſeo. Nam Antipatrum Herodis cujuſdam Apollinaris apud Aſcalonitas fuiſſe æditium, raptumque a latronibus Idumæis, quod a patre redimi non poſſet, Idumæum factum, falſa eſſe, multa ſunt apud Joſephum, quæ evincunt. Tradit enim ille, Herodis avum fuiſſe Antipam illum, quem Alexander Maccabæus bello ſubactæ Idumææ (procul dubio & generali illa conſuetudine, de qua *Cap. præced.* multa diximus, quod ſcilicet Antipas ille victum Idumæorum Principem ſanguine contingeret) Toparcham conſtituit.

Unde haud dubie colligitur, Herodis majores, viros fuiſſe clariſſimos & ſummo loco natos. Ortum vero illos ex Aſcalone urbe Philiſtæorum maritima, quæ populo Judaico, ut ex Sacris ſcitur Scripturis, & ipſe Joſephus quoque *lib. III.* Ἀλ. *cap. I.* teſtatur, ſemper infeſta, infauſta quoque peperit, duxiſſe, Aſcalonitarum agnominatio indicat: nec vero diſſimile eſt, illos aliquando in iſta urbe ſacerdotium obtinuiſſe. Unde me conjecturæ meæ, qua jam olim in Euſebio ἀντὶ τοῦ Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροδούλου παῖδα, legendum eſſe conjecturabam: Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς ἱεροθύτου παῖδα, nondum pœnitet. Sane ipſe Euſebius Herodem hunc hoc ipſo loco ἱερέα vocat, ut dubium non ſit, odio Herodis veram ſcriptionem ab antiquiſſimis etiam temporibus immutatam fuiſſe.

Ceteroquin non ignoro, & illuſtrem Scaligerum, & incomparabilem Caſaubonum Euſebio, ceteriſque ſanctis Patribus valde iraſci, quod Herodem & proſelytum & aligenigenam paſſim appellitent, veruntamen nec hoc ignoro, ſummos illos Viros injuria optimis iraſci Doctoribus, quam diſceptationem commodiori diei & loco, ſervamus. Sufficit nunc indicaſſe, id quod nec Scaliger, nec Caſaubonus inficiantur, Herodem patre Idumæo, matre vero natum Arabiſſa. Cum enim jura ſanguinis a natura dependeant, & propterea immutabilia ſint, impoſſibile omnino eſt, ex Eſavi progenie deſcendentem Idumæum, ſimul eſſe de *interpedes* Jacobi, vel Judæ, i. e. φύσει, ut D. Paulus ad *Philip. II. n. 15.* loquitur, Judæum.

Miſſo igitur Herode, Ananelum in partes vocabimus. De illo ſic Joſephus *lib. XV. cap. II. Quin & aliis artibus procurabat, quidquid putabat ſibi ad conciliandum principatum conducibile, unde tamen domeſtica ſe-*

ſeditionis nata occaſio. Cavens enim, ne quis illuſtrium crearetur Pontifex, accito Babylone non obſcuri generis ſacerdote Ananelo, huic ſummum ſacerdotium dedit. Sic vertit Gelenius, qui aut vitioſo uſus codice, aut ipſe deceptus in illo, quod Joſephus *cap. ſeq.* Ananelum hunc Pontificii fuiſſe generis aſſerit, textum corrupit. In Græcis enim codicibus ſic legitur: φυλαττόμενος γάρ τινα τῶν ἐπ ἡμῶν ἀποδεικνύειν ἱερέα τοῦ θεοῦ, μετα-πεμψάμενος ἐκ τῆς Βαβυλῶνος ἱερέα τῶν ἀσημοτέρων Ἀνάνηλον ὀνόματι. τούτῳ ἀρχιερωσύνην δίδωσιν. i. e. *Cavens enim nequis illuſtrium crearetur ſacerdos DEI, accito ex Babylone obſcuri generis ſacerdote Ananelo nomine, huic dedit Pontificatum.* Sane etiam Rufinus a Gelenio additam negativam illam non agnoſcit. Vertit enim: *invitavit ex ignobiliſſimis ſacerdotem.* Conſentit præterea Johann. Sprengenius & Zacharias Menzerus, auctores verſionis Germanicæ, qui hunc locum ſic reddiderunt: **Derhalben er von Babylon / einen Prieſter / mit Namen** Ananelum, **von geringer Ankunfft / erfordert.** Genuinam denique hanc eſſe ſcripturam, ipſe Joſephus indicat, qui *lib. XX. cap. IIX.* ſic de hac ipſa re commentatur: τὴν δὲ βασιλείαν Ἡρώδης παρὰ Ῥωμαίων ἐγχειρισθεὶς οὐκέτι τοὺς ἐκ τοῦ Ἀσαμωναίου γένους κατέστησεν ἀρχιερεῖς, ἀλλά τισιν ἀσήμοις, καὶ μόνον ἐξ ἱερέων οὖσι. Hæc laudato Joſepho ſic ferme exprimit Euſebius *lib. I. hiſtor. Eccleſ. cap. 7.* vertente Muſculo: *Herodes accepto a Romanis regno, ſummos ſacerdotes non eos amplius conſtituit, qui eſſent ex antiquo ſacerdotum genere, ſed ſacerdotium ignobilibus, & obſcuris hominibus deputavit.*

Sed audiamus, quæ præterea Joſephus de hoc Ananelo *d. lib. XV. cap. III.* ὁ δὲ βασιλεὺς *inquit*, Ἡρώδης, εὐθὺς μὲν ἀφαιρεῖται τὴν ἀρχιερωσύνην Ἀνάνηλον, ὄντα μὲν, ὡς καὶ πρότερον εἴπομεν, οὐκ ἐπιχώριον, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἀπῳκισμένων Ἰουδαίων. οὐ γὰρ ὀλίγαι μυριάδες τούτου τοῦ λαοῦ περὶ τὴν Βαβυλωνίαν ἀπῳκίσθησαν. ἔντευθεν ἦν Ἀνάνηλος, ἀρχιερατικοῦ γένους, καὶ πάλαι κατὰ συνήθειαν Ἡρώδῃ σπουδαζόμενος. i. e. Gelenio interprete: *Rex Herodes confeſtim pontificatum abrogat Ananelo, viro peregrini generis, utpote nato ex Judæis ultra Euphratem olim traductis ab Aſſyriis ut ante diximus. Multa enim millia hujus generis Babyloniam incolebant, unde & hic erat, a Pontificibus alioqui oriundus, & Herodi jampridem notus familiariter.* Quomodo ergo, inquit, Pontificatus, in hominem ἀλλόφυλον tranſlatus, ſi Ananelus, hic non tantum Judæus, ſed etiam ex Pontificum ſtemmate, vel ipſo Joſepho teſte, oriundus fuit?

Ad utrumque, ſed κατὰ πρωθύστερον, reſpondebimus. Ananelum igitur vel de genere Judaicorum fuiſſe Pontificum, vel illud uſquam ſcriptorum ſuorum prodidiſſe negamus, Flavium. In antiquiſſimis enim Joſephi codicibus totam hanc, quam modo adduximus, περικοπὴν, olim non exſtitiſſe inde manifeſte colligitur, quod in Rufini verſione de illa nec vola, quod dicitur, nec veſtigium appareat. Sprengenius, & Mentzerus, qui codices Græcos diligenter conſuluiſſe dicuntur, agnoſcunt quidem paragraphum hunc, ſed excluſis illis, quæ Ananelum de ſemine Pontificum fuiſſe tradunt, ſic enim locum hunc exprimunt; Dann viel tauſend aus dem Jüdiſchen Volcke in das Babyloniſche Land hinweg geführet worden ſind/ und iſt auch dieſer Ananelus von ſolchen Jüden bürtig/ und vorlängſt des Herodis guter Bekanter geweſen; Non legerunt itaque verba illa ἀρχιερατικȣ̃ γένȣς.

Præterea contradictionis, quæ hic deprehenditur, implicatio, quid aliud quam vel νοθείας, vel corruptæ ſcriptionis, præ ſe fert indicium. Si verum eſt, quod Joſephus reliquit, Ananelum fuiſſe ἐκ τῶν ἀσημοτέρων, i. e. obſcurum terræ Babylonicæ filium, utique falſum erit, eundem fuiſſe ἐκ τȣ̃ ἀρχιερατικȣ̃ γένȣς, quod apud Judæos ſemper, præſertim vero illis temporibus, ἐπισημότατον, i. e. illuſtriſſimum, Regiæque prorſus dignitatis erat. Deinde ſi verum eſt, quod Joſephus hoc ipſo paragrapho tradidiſſe dicitur, Ananelum fuiſſe ȣ̓κ ἐπιχώριον, ſed ex illis Judæis, qui ab Aſſyriis olim ultra Euphratem abducti fuerunt: utique falſum erit, illum fuiſſe ex genere Pontificum Judaicorum, qui ut ſup. *Cap. VI.* ex Sacris demonſtravimus, adeo non fuerunt conſortes apoſtatici regni Iſraelitici, ut ne minima quidem Levitarum familia in illo manſerit reſidua. Quod cum igitur, virum graviſſimum, prudentiſſimumque Flavium Joſephum tam manifeſtarias ἐναντιολογίας ſimul protuliſſe, citra calumniam aſſerere non poſſumus, fateamur neceſſe eſt, illam περικοπὴν vel notham, vel corruptam eſſe: Si prius amplectimur, ὁμόψηφον habere poſſumus Rufinum, & quoad verba controverſa, auctores verſionis Germanicæ: ſin poſterius, negativam excidiſſe dicendum erit, qua reſtituta, omnis ſublata erit contradictio. Scribendum igitur: Ἔντεῦθεν ἦν Ἀνάνηλος, ȣ̓κ ἀρχιερατικȣ̃ γένȣς, καὶ πάλαι κατὰ συνήθειαν Ἡρώδῃ σπȣδαζόμενος. Et vertendum: *Inde Ananelus erat non quidem ex Pontificio genere, quamvis* (ita hoc loco τὸ καὶ pro καίπερ reddendum eſt; quo ſenſu etiam apud alios idoneos occurrit Scriptores) *ob veterem conſuetudinem Herodi eſſet in pretio.*

Vides

Vides igitur falſum eſſe, Ananelum fuiſſe ex ſanguine Judaicorum prognatum Pontificum. At inquis, Judæus tamen fuit, & quidem ſacerdos. Fateor: ſed quia in regno Iſraelitico, unde Ananelum fuiſſe dicit Joſephus, Sacerdotes non ex Levi erant, ſed, ut *Cap. VI.* demonſtravimus, ejectis Levitis, ſacerdotia quibuſvis indifferenter conferri moris erat, quis certo definierit, an hic Ananelus ex ἀρχῆθεν Judæis, an vero ex proſelytis fuerit. Poſterius certe affirmat Nicephorus, qui illum ἀλλοέθνη, & Cedrenus qui ἀλλόφυλον appellat. Et quid ſcio, an non hoc ipſum ex Joſepho, quem ſuæ ſententiæ auctorem laudat Cedrenus, evinci poſſit. Neque enim Ananelum ſimpliciter Ἱερέα ἀσημότερον ſacerdotem obſcurum, ſed ſatis emphatice Ἱερέα τῶν ἀσημοτέρων nominat, certam nempe genus Sacerdotum indicans.

At quinam illi ἀσημότεροι? Illi ipſi, ut opinor, de quibus *Eſr. cap. II. n.* 59. Dicitur quod excuſſis libris genealogicis non potuerint indicare familiam majorum ſuorum, nec ſemen eorum utrum ex Iſraelitis eſſent. Et hoc ipſum vox ἄσημος quoque indicare videtur, quæ ſonat ignotum, qui nullo ſigno notatus, aut nobilis eſt. Plane cum oraculum Divinum illis temporibus, quibus venturus Meſſias, Pontificatum ad hominem, qui non de *interpedes* Juda, delatum iri prædicet, equidem non dubito Ananelum hunc cum Nicephoro & Cedreno ἀλλοέθνη & ἀλλόφυλον fuiſſe, aſſerere.

Sed tamen demus, Ananelum ἀρχῆθεν fuiſſe ex Judæis Iſraeliticis, neque ſic tamen nobis quidquam obſtabit, quin illum reſpectu noſtri oraculi, quod de regno Juda tantum loquitur, ἀλλόφυλον fuiſſe dicamus. Quicunque enim non ex tribu aliqua de regnum Juda pertinente oriundus eſt, reſpectu illius proprie eſt & dicitur ἀλλόφυλος. Stat igitur fides oraculi noſtri, quam nos tunc egregie exſolutam fuiſſe concludimus, cum Herodes ille patre Idumæus, matre Arabs, Regnum Judaicum Maccabæis vi doloque extorſit, illoque occupato, & Judæorum ἀνακτοτελειωταρχίᾳ ſublata, Ananelum, ἀλλόφυλος ἀλλοφύλῳ Pontificatum tradidit.

CAPUT XII.

Quomodo gentes adhæſerint Chriſto, oſtenditur. Προσφώνημα *ad Judæos.*

CHRISTO Meſſia jamjam in carnem veniente Sceptrum, & Pontificatum ad homines peregrinos, juxta Oraculi noſtri prædictionem,

tranſlata fuiſſe demonſtravimus: nunc de obedientia, & fide, quam eidem omnes orbis terrarum populos exhibituros canit Divinus noſter, pauca ſubnecto.

Conſpicua autem illa facta eſt, cum JESUS CHRISTUS Dominus noſter poſt glorioſum reſurrectionis triumphum ſuper omnes cœlos elevatus, & ad dexteram Patris collocatus, Spiritu Sancto in Apoſtolicam effuſo gentem, prædicationem Euangelii ſui, fulguris inſtar, in omnes totius mundi partes effudit. Quantilli enim temporis ſpatio, quanta regna, quantæ gentes, inermi prædicationis miniſterio, in fidei Chriſtianæ obedientiam pertractæ ſunt? Unica concione D. Petrus quot millibus converſionis prodromum immiſit timorem? quot millibus ad Sacramenta Novi Fœderis concurſantibus Characterem Domini baptiſmatis unda inſcripſit? Divinus vero ille Paulus quam paucis annis totam ferme Aſiam Chriſto ſubjecit? Certe non præter rem, quamvis calumniandi animo, clamant Judæi Theſſalonici & Epheſini, hunc Paulum, & ſocios illius, eſſe, qui totum orbem terrarum prædicatione ſua concutiant, *Actor. cap. XVII. n. 6.* & *cap. XIX. n. 26.* Nec Aſia contentus, Doctor & Ductor ille Gentium, Europam quoque invaſit, atque adeo non tantum in Theſſalonia, ſed etiam ipſa idolomaniæ æterna metropoli Roma, tantum Chriſtianæ fidei excitavit incendium, ut Spiritualibus illis flammis totus mundus colluſtratus fuerit, de quo invictiſſimo Euangelicæ prædicationis progreſſu, ipſe Deo gratias agit in divina illa ad *Romanos*, *cap. I. n.* 8. & ad *Theſſal. cap. I. n.* 8.

Et ne in propria cauſa teſtimonium ipſum ſibi dicere calumnia cauſetur, audiamus etiam Juſtinum Martyrem, ὐδὲν, inquit ille in *Tryph.* ὅλως ἐςὶ τὸ γένος ἀνθρώπων, ἔιτε βαρβάρων, ἔιτε ἑλλήνων, ἔιτε ἁπλῶς ᾧτινι ὖν ὀνόματι προσαγορευομένων, ἢ Ἀμαξοβίων, ἢ ἀοίκων καλυμένων, ἢ ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων οἰκύντων, ἐν ἄις μὴ διὰ τῦ ὀνόματος τῦ ςαυρωθέντος Ἰησῦ ἐυχαὶ, καὶ ἐυχαριςίαι τῷ πατρὶ, καὶ ποιητῇ τῶν ὅλων γίνωνται. i. e. *Nullum eſt genus hominum ſive barbarorum*, (Sic Græci reliquas omnes vocabant gentes. Vid. Scaligerum ad *Feſt.* & Taubmannum ad *Scen.* 1. *Act. II. Menæch. Plaut.* & noviſſime Gerhardum ad *n.* 14. *cap. I. Epiſtol. ad Roman.* quod poſtumum opus magni illius viri optimo filio D. Johan. Erneſto Gerh. Chriſti debet Eccleſia) *ſive Græcorum*, *ſive ſimpliciter nomine quovis nominatorum*, *ſive Hamaxobiorum*, *ſive eorum qui domos non habent*, *ſive ſcenicolarum paſtorum*, *in quibus non per nomen JESU crucifixi*, *preces*, *& gratiarum actiones Patri*, *& effectori omnium concipiantur.* *Ar-*

Arrige tu jam aures, Verpe, recutitaque ſabbata pallens, Judae, erige frontem, ſi quam habes, & nega illum, quem nos verum DEUM, verum HOMINEM, quotidianis devote adorationibus colimus, illo tempore natum eſſe, quo Idumæus Herodes non tantum regnum veſtri ſanguinis Principibus, ſed & Pontificatum extorſit: & ne plures eodem tempore infantes natos fuiſſe ad calumniam trahas, dic nobis, quis ex omnibus illis tantam ſibi obedientiæ gloriam prædicatione Euangelii per omnes univerſi Orbis terrarum populos conciliaverit; monſtra illum, qui nova ſibi Eccleſia conſtituta Synagogam veſtram abrogaverit, gentium idola deſtruxerit; nomina, qui mortem moriendo vincens propria virtute, a mortuis reſurrexit; exhibe pacificatorem illum, qui, quod vobis olim peculiare erat, ut ſoli ex omnibus mundi gentibus DEI eſſetis populus, toti mundo communicaverit, exhibe, inquam, aut ſi non potes nobiſcum JESUM CHRISTUM, Filium DEI ab æterno, Filium Virginis a conſtituto tempore, in quo omnia, quæ de Schiloh προπάτωρ tuus divinus Jacobus prædixit, adimpleta vides, verum agnoſce Meſſiam.

Surge de veterno impietatis tuæ, ut JESUS te illuminet; ac typicas abjice indicatrices Meſſiæ cærimonias, ut ipſe te in Novi Teſtamenti ſui recipiat fœdera; agnoſce errorem, deprecare blaſphemias, poſce ſeria pœnitentia veniam, & eandem ſenties CHRISTI miſericordiam, quam Abraham impetravit; Iſaac adoravit; Jacob prædicavit. Patet adhuc janua vitæ, clamat adhuc JESUS noſter: convertimini, convertimini, ad quid moriemini domus Iſrael. Noli igitur cum majoribus tuis tempus viſitationis gratiæ negligere! Noli contra ſtimulum calcitrare, ſed convertere, ut vivas, id quod tibi calentis animi precamur affectu.

DE CAUSIS AMISSARUM QUARUNDAM LATINÆ LINGUÆ RADICUM,

Uti & multarum Vocum derivatarum.

CHRISTIANI DAUMI DE LATINÆ LINGUÆ ANALOGIA & USU

Commentationum

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΙΟΝ.

מנ אלה אלמבתרא
ואליה אלמנתהי׃

L E C T O R I,
LATINÆ LINGUÆ STUDIOSIUS,
ac ardentius dedito,

Salutem a CHRISTO Servatore, Liberatoreque decumanam.

PRovinciam, in Dictatura rei literariæ Scholaſtica, quam DEI nutu, & indultu nactus primam, quum & Mihi pro virili, & ἐκ καθήκε ſive officio, ut Cicero loquitur, ornare tum ſtatim animus eſset, in id operam dedi, ut cuspide diſcentibus meis ad Latinæ Linguæ puritatem, atque elegantiam, juxta Artes Dicendi, ſive Logicas; viam non per ambages deviam, & aviam ſed perviam eundam, monſtrarem.

Licet autem a majoribus noſtris, retro fere cunctis ſeculis fundamenta, in & ad illam Latinam feliciter jacta: tamen ob nimium ejuſdem latentis difficultatis, quæ & invictam Herculis ſagacitatem quam diutiſſime poſſit remorari, intricatum laborem; multa intacta, & quaſi Spicilegium copioſum, aliis relicta ſunt. Quod & ante nos viderunt plurimi. Sic enim Auguſtinus Saturnius (qui vir tota mente, totoque animo, dum vixit, in hanc unicam curam inſtitit, ut repurgaret ab erroribus &c. ut ſcribit Nicod. Friſchlinus in Præfat: ad Strigilim) Ecquis, *inquit*, ecquis relictis a tergo Priſciani, relictis Laurentii bonis inventis in anteriora nitens, novi aliquid e tenebris eruit, cum prope innumera ſint, quæ ſervata optimis Auctoribus, ignorata ſuperioribus Grammaticis, proh pudor, mortua, ſepultaque jacent. *Idem Saturnius* lib. 6. c. 11. In quo, *inquit*, ſimul etiam apparet noſtratium Grammaticorum ſocordia: qui, dum Priſciani ſapientiam, Laurentii acumen attoniti ſuſcipiunt, nihil præterea quærendum putant: perinde quaſi aut huic arti colophonem ipſi impoſuerint: aut ignorari neceſſe ſit, quidquid illi non tradiderint.

Unde a tot Philologis, & Criticis hodienum doctiſſimis, in longe hinc diſſitis regionibus imprimis, ad Barbariem profligandam, Latinamque Linguam ampliandam, multa inſuper protracta, continuata, ac firmata ſunt, ut clarere, vigere, florere indies maſcule inceperit: ſed diſperſe, & hinc inde diffuſe in tot ſuis libris, & voluminibus, ut e ſexcentis

centis vix unus, & alter docentium, ne dicam diſcentium ſingulos, & univerſos ſibi eorundem libros comparare, inſpicere, & lingua uſurpare poſſit.

Atqui tamen quia illa erudite, ſapienterque tradita, eſsent digniſſima non cedro, ut ſunt: ſed & ut juventus literis dicata cognoſceret, ſciret, teneret: ne tam varii libelli ob ingeniorum diſcrepantes ſententias in Latinis addiſcendis ſeſe ubivis locorum ingererent, obtruderentque.

Ipſemet (praeuntibus aliis ſuo modo, ac modulo Diſcendi, ac Docendi Methodos undiquaque convaſantibus) pravio Varrone in Libris ſuis de Lat. Ling. & aliis Lexico-graphis non contemnendis METHODUM Ling. Lat. addiſcendæ ex Naturæ principiis; *ex* intima Analogia; *ex* Uſu præpollente *in concinniorem formam deducere fui excitus. Sed in privatum commodum tantum: quando propter multorum librorum inopiam, & defectum, aliaque* ἐμποδίσματα *mentis cogitata, METHODIQUE mea incepta, atque propoſita; non, ut vellem, & deberem ad illam parvam Cynoſuram, quam ſub axe: ſed ad Helicen dirigere, & diſponere cogebar.*

Perſpecto autem conatus iſtius mei perquam felici progreſſu; & quia is qui viderat, favebat, proceſſumque ex literatiſſimis non unus volebat,

GYMNASII

Partem primam de VERBIS, ut potiorem, ad Latinam Linguam facile, ac feliciter addiſcendam, Anno M DC XXII. in lucem prodire annui, & æquiſſimo Lectori æquiſſime dijudicandam poſui: maxime ut Eruditorum, Litteratiſſimorumque cenſuram, ſententiam, ac judicium exploratum cognoſcerem, num nam

MODUS, METHODUS, ac VIA
ejuſcemodi
ſit Regia, Plana, Legitima?
vel
tanquam Mercurialis ſtatua viam
præmonſtrans
citra omnem euntis aberrationem
ad
LINGUAM LATINAM
docendam, atque diſcendam.
Et an ſit
Con-vel uni-forme, conſonum, ac conſtans
FUNDAMENTUM
Illius?

Aut

Aut ſi nuncubi errarim, errorum, atque opinionum admonitus, conformentur vitioſa, & corrupta emendentur.

Verum enim vero temporis interea nulli niſi Zoili, Theones venenati, diſcipuli Calpurniani, (Hieronym. in Apol. 3. c. 18. Apulej. in Apolog.) *apparuerunt; & Laverna non furum: ſed detrectatorum ad nos traducta plurima, quibus impune (ut eorum fert opinio) cornicari lubitum; & tanquam ex veteri convitia de plauſtro ſpargere, famamque alienam ereptum ire, & ſi illos penes rerum ſumma, vel famem, ventoſa ſua lingua* (Maronis verba) *addant. Quum tamen, DEO aliter diſponente, Glaucia ſimiles iſti: a quo C. Marius ſplendidior, quum eum (Glaucia) iratus vituperabat, quam qui eundem laudabat, factus.* Cicero in l. de reſp. Aruſpicum, & l. 3. Orator. 3.

Poſthabito igitur illo labore, Provincia Latii a me deſerta; dataque opportunitate εὐκαιρίαν *obſervitans, Orientalem ingreſſus, ejuſdem Linguarum quid opera ob alias etiam rationes impendi; non quidem pœnitenda, uti Specimina progreſſionis, itidem* Docendi, ac Diſcendi, *pro talentulo a DEO conceſſo, ad oculum oſtendunt, quæ partim in palam meis impenſis, cum rei familiaris diſpendio propalavi: partim condita ſervare propter Muſarum famem adigor.*

Nihilominus Fato divinitus quaſi monitus, & illo Joh. Chryſoſtomi (Homil. 24. Antiochen.) *Fulgeas vita, nec Calumniantium geras curam. Non eſt enim virtutem curantis, non habere multos inimicos. Proinde rei literariæ ut meis qualibus qualibus inſervirem, ante quinquennium, puta Anno M DC XXXVI. ubi nos quietis, & pacis melior aura, poſt Martis, & Mortis truculentiam deſævitam, adſpirabat, de edundis iterum cogitans, nempe PRÆCOGNITIS: REGULIS, ſive METHODO: & LEXICO.*

PRÆCOGNITA

in prægustum e ſeptis, itidemque ſumptibus meis diſpendioſis exire paſſus ſum.

In quibus ea quæ ſcitu pranieceſſaria ad Latinam Linguam, quoad cognitionem confuſam, &c. ut liquet.

Quæ, REGULAS, METHODUM, (in qua Docentibus, & Diſcentibus conſultum itur, ut ſpontis ſua Latina tractare, non adminiculante alio, poſſint) cum

GYMNASIO

excepiſſent.

Dum tandem LEXICON inſequatur, quo

LATINÆ LINGUÆ

PRIMA & VERA THEMATA
LATINA
cum ſuis omnibus inde ortis,
ex
Ipſis Latinæ Linguæ Auctoribus, multorumque Criticorum, & Philologorum præſtantium obſervationibus ſecundum
ANALOGIAM
veram, & facilem, cujus fundamentum
eſt
HARMONIA
Linguæ primævæ,
exhibeantur.

Cui & Barbara, & minus Latina inſperſa; aliaque Critico labore, & ſtudiis non indigna, aut inferiora.

Quia vero nec dum voto reſpondebat meo eventus, atque ſubtimidus de plurimis adhuc ambiguus hærebam; quum meos unius humeros ad omnium lectionem (propter alia expediunda) & labefacta fulciendo non viderem, nec eſſet, qui intelligendo rem mecum aggreſſurus ſubadjuvas manus afferret, denuo labores iſtos manibus ſemovi. Præſertim remoras non unas interim moroſas ſuſtinens a Martis furiis, & turbis, aliquot annos turbulentis; ubi apud nos locus ἄμικτος, & quies, ac malacia nulla ſtudiis dabatur condigna, nec occaſio;

Donec tandem Spiritus Sancti impetu,

—— non etenim ſine Numine JOVÆ
Auguror hoc factum,

incitatus, atque cognoſcendi ſtudio illectus,
Litteratiſſimus Dn.
CHRISTIANUS DAUMIUS

antidhac in publica Informatione Diſcipulus ingenuus, & ſolers Præcognita, & Gymnaſium iterum, atque iterum ſubtiliter omnia limans tractando, & retractando, mecum de pluribus conferendo, plura non uno colloquio moveret: in plura conſulendo ſtudioſe inquireret, multa ex veris fundamentis recte ſentiendo aliter fieri vellet. Hic enim D. Auguſtini c. 1. l. 1. de Trinit. *dictum, optime locum habere puto, quando ais: Utile eſt iiſdem de rebus plures a pluribus diverſo ſtilo fieri libros, ut lumen unius videatur alterius tenebris.*

Ejuſdem igitur cura, tanquam adminiculante manu, & admirando, ac

ac incomparabili ſtudio mirifice delectatus ſum, quo ipſum bonarum artium, totiuſque Antiquitatis pernoſcendæ flagrare videbam. Nam quod Claſſicorum Auctorum, lectioniſque eorum impenſe ſtudioſus, mihi cognitum. Nec ſane etiam injucundum mihi fuit conſpicere, illius Animadverſiones aliquoties ex placida συζητήσει *reconcinnatas: aut Explicationes tum Methodi, tum Gymnaſii, quas abhinc duobus ferme annis adfectavit, tentavit, confecit, proficue ſatis. Quaſque ob ſingularem doctrinam, doctrinæ fundamentum, atque* εὔλογον *ingenium tanti feci, quanti lectores deinceps lectione videbunt, & imprimis facile intelligere poterunt.*

Multum quocirca illi quia debeo pro tam ingenuo labore, pro vigilantia, proque enodatione; non potui non approbare illa, & applaudere mihi, Mea Inventa *non planitus ludibrio læſum iri: ſed eſſe qui varia doctrina, diligentia laborioſa, judicio ſolertiore, & ingenio excultiore, memoriaque fideli valentes, limam exactiorem illis inventis adhibeant.*

Quin perſuaſum habeo, multa etiamnum ad uberiorem ex aſſidua Auctorum lectione quorumcunque afferri poſſe. Quippe qui facile inventis addi ſciam. Ut & Auſonius ad Symmachum ſcribit: Alius alio plura invenire poteſt, nemo omnia.

Quum ergo a nonnullis noſtra hac nec ratione, & intelligentia capientibus; neque cogitatione comprehendentibus inſubide, atque inſipide pronunciatum, imo inique quaſi eſſent ab Evandri matre, & Aboriginibus iſtis ultimis (Utinam autem eſſent! in, & ab his enim Latinitas vera; a ſequioribus, quas hodie volunt, Barbaries; ut ſuo loco videbitur) ſine Origine repetita.

Id quod inde contingit, dum corticem, nuclei intus latentis expertes, tantum limis adſpiciunt. Quum tamen antiqua verba quædam neceſſario adducenda, ut alibi demonſtrabitur. Proinde

cape-ſis,
Hanc DIATRIBEN
noſtri C. DAUMII, eruditionis non
protritæ Adoleſcentis, tanquam
Πρόγευμα
Commentationis,

ubi non reperies ullos τῶν νοημάτων ὄγκους, & *tumores vanos, aut argutiolas ineptas,* de
Latina Lingua:

certas ob cauſas (domi notas, propediem
tamen revelandas) quod damus;
in quo
non quidem indicatur, quur ſciendæ
ISTÆ RADICES
& cui bono poſitæ: ſed duntaxat quur
Abolitæ; Deſitæ; nec in Uſu:
&
Uſum aliquatenus tamen inde perſpice,
& proſpice
LECTOR
his
intente!

Spebus autem & interim noſtri CHRISTIANI DAUMII, literate docti, ſurgentibus faveas! & a Me ſi ſtudia noſtra de Republ. Literaria non diſplicent, etiam

GYMNASIUM

ordinatius, & cohibilius (in quo ἐν παρόδῳ καὶ κατόπτρῳ universa LATINA LINGUA, ad oculum: cui aſſonat LEXICON noſtrum, proponetur) exſpectes brevi!

Eoque ad DEI gloriam, & ſtudiorum tuorum incrementum utere, ac fruere quam ſuaviſſime, feliciſſimeque!

Exopto tandem, ut DEUS clementiſſimus ob ſui verbi propagationem, iſthac ſtudia humaniora non obfuſcari, obliterarive concedat! quin & ſubinſequenti tempore ingenioſos excitet! qui Ea in ſui Nominis gloriam, conſervent, defendant, propagent.

Quod duit ille qui omnibus mentem dat ſanam, ex corde voveo! Vale! & Nobis fave!

M. JOHANNES ZECHENDORFF.
Scholæ Cygneæ R.

Eraſmus, lib. I. de Copia Verb. & Rerum cap. XI.

Primum ex omni Scriptorum genere Verba quam optima ſeligenda: Deinde qualiacunque erunt, tamen in congeriem addentur: neque vox ulla rejicienda qua modo apud Scriptorem non omnino peſſimum reperiatur. Nullum enim Verbum eſt, quod non alicubi ſit optimum. Proinde quantumvis erit humile, inuſitatum, Poeticum, priſcum, novum, obſoletum, durum, barbarum ac peregrinum, tamen in ſuo veluti grege nidoque reponatur, ut ſi quando venerit uſus, tum accerſatur.

DE CAUSIS
AMISSARUM
LATINÆ LINGUÆ
RADICUM.

QUod VERBA potius RADICES in Latina Lingua ſint habenda, quam Nomina, multi ſunt, qui negant, duces ſecuti veteres Grammaticos, quorum vexillifer Priſcianus eam ſententiam tulit, *libro* IX. *col.* 858. *Edit. Putſchiana.* Movit eos potiſſimum ad opinionem hanc amplectendam, quod, vero Originandi modo nondum a quoquam rite tradito, veritatem perſpicere minime potuerint, Radicumque verarum magna pars in vulgatis Lexicis deſideretur, aut nec omnino in ullis aliis libris, qui hodie exſtant, nedum Claſſicis Scriptoribus, inveniunda ſit. Nam quæ in Eccleſiaſticis quibuſdam & ſequioris ævi Scriptoribus reperiuntur, tantam apud tales fidem nullæ inveniunt, ut notæ cenſeantur probæ. Neque etiam attenduntur ab iis hominibus aliæ rationes, & tam firma, & pæne Achillæa argumenta, ut refelli nequaquam poſſint; quæ ipſis longe aliud, etſi nolentibus, clariſſime demonſtrant. Quorum copiam, cum alibi proferatur, hic minime recoquendam duco.

Sunt autem amiſſæ, vel inuſitatæ illæ Radices (*Primitiva* alias vocant) aut VERE tales, aut OPINIONE duntaxat. VERE tales, aut olim florente Latina Lingua, aut ea jam cadente, aut noſtro ævo inuſitatæ. OLIM FLORENTE ea, vel PLANE amiſſæ ſunt, ut præter inde deducta illis ni-

hil amplius ſuperfuerit, quales ſunt: *Apere*, *Crere*, *Fere*, *Frutere*, *Hire*, *Germare*, *Honere*, *Odere*, *Lere*, *Opere*, *Sere*, *Vere*, *&c.* quarum non ita magnus eſt numerus: vel *ex parte*, ſuperſtitibus, puta, tantum quibuſdam Perſonis aut Temporibus &c. ut *Ori*, ubi, *Oritur* ſupereſt in uſu; *Poti* ubi *Potitur*, apud Virgil. 3. *Æn.* Manil. *l.* I. Nam τὸ *Potitur* a *Potire* eſt. Ab *Oriri* non adeſt *Oritur*. Sic *Alare*, unde *Alatus*: *Ferrare*, unde *Ferratus*: *Gnare*, unde *Gnatus* vel *Natus* & *Pragnare*; *Nancire*, unde *Nanctus* vel *Nactus*; *Laurare*, unde *Lauratus*, apud Optatum Afrum; *Fuere*, unde Perfectum *Fui*; *Tulere*, unde Perf. *Tuli*; *Odire*, unde *Odi*: &c. Harum in ſermone ſtyloque uſu nobis ipſis & aliis interdicimus. Retinemus autem in vera Vocum Originatione explicatim neceſſario tradenda, quemadmodum & in Græca, Hebræa, & ceteris Linguis uſu venit, ut ſtatuantur Radices, vel Themata, nuſpiam tamen in lectione Auctorum obvia, aut ſcriptione uſurpanda.

CADENTE JAM LATINA LINGUA ſunt inuſitatæ, quæ in ejus ævi Scriptoribus vix ac ne vix quidem uſurpatæ reperiuntur, ut *Ægrere*, pro quo admiſerunt *Ægreſcere*; *Genere*, pro quo *Gignere* adamarunt. Sic *Purare* &c. Non autem aſpernati ſunt optimi Scriptores. Nam *Ægrere* uſurpavit Lucretius, & Virgilius; *Genere*, Cato, Varro, Lucretius, Cenſorinus &c; *Purare*, Varro & Julius Cæſar.

Noſtro ævo quæ inuſitatæ, ſunt PROBÆ partim, partim DUBIÆ RADICES. De Barbaris jam non loquar, quibus nihil cum Latio eſt. Videmus neminem uſurpare *Scariſare*, *Follere*, *Fabrire*, *Amere*, &c. quæ tamen olim in uſu fuiſſe, Auctoritas ſuperſtes probat.

DUBIÆ ſunt, *Aſinare*, quod Luitprandus in Legatione habet, & barbarie vigente Jacobus Magdalius Gaudenſis in Memoriali Biblico: *Ramare*, quo, ſeculo ſuo Doctor Univerſalis nominatus Alanus Inſulenſis in Parabolis uſus eſt, & tales aliæ, quæ apud non puros Scriptores habentur, ubi incertum eſt, utrum ipſi in antiquorum libris jam amiſſis legerint eas, an noviter finxerint. His accenſeantur illæ, quæ in Latinæ Linguæ Idiotiſmis hodie ſuperſunt, ut: *Montare*, *Fullare*, *Remare* *&c.*

Quæ OPINIONE tales, ſunt vel VETERUM, vel NOSTRA OPINIONE. VETERUM, quando ipſi olim Grammatici ignorarunt τὸ *Tunicare*, quod Varro habet; *Galeare*, quod Hirtius & Cinna habent, nec τὸ *Senere*, quo Catullus, doctiſſimi nomen meritus Scriptor, uſus, agnoſcere voluerunt.

No-

NOSTRA, cum vulgi, tum Doctiſſimorum & Maximorum Virorum. VULGI, quando *Viare*, *Senere*, *Gregare*, *Titubare*, *Serare*, *Longare*, *Verare*, *Comare*, *Baubari*, *&c.* uti reformidat, a quibus tamen Magna noſtri Seculi Lumina non abhorrent: vel & doctorum, qui etiam ab iis ſe abſtinent, quas laudant tamen, aut explicant, illuſtrantque, & quarum auctoritatem apud bonos Scriptores non ignorant, uti ſunt: *Membrare*, *Pennare*, *Pulverare*, *Ravire*, *Varare*, *Pilare*, *Lanare*, *Velire*, *Amarare*, *Purare*, *Anere*, *Fruſtare*, *Nihilare*, *Larvare*, *Uvere*, *Oculare*, *Calvare*. &c.

De his, ſi Commentationem meam inſtituerem, rationesque illas, ob quas putarim haſce obſoleſactas, Lexicis non inditas, aut in nullis libris amplius inveniendas, hiſce chartis commendarem, non uſque adeo inepte me facturum putavi. Benevolus & talium Curioſus Lector perpendat eas velim, & ſicubi ſcopum non tetigerim, aut humanitatis lege peccaverim, lubens ignoſcat. Ætas & Lectio, ſi Deus volet, ſupplebit, quod audaciæ modo juvenili denegatum. Patet certe omnibus Veritas, nondum eſt occupata: multum ex illa etiam futuris relictum eſt, dixit olim præclarus Sapientiæ Magiſter *Epiſtola* 33.

CAPUT I.

Pleniorum Dictionum Studium.

QUi eo tempore, quo cum ſtante & maxime florente Republica, etiam Latinæ Linguæ flos cumprimis nitebat, doctrinam ſuam per libros ad poſteros propagare nitebantur; plurimum ſuavitati, comptui & elegantiæ Dictionis ſtudebant, omneque ſuum ſtudium & operam collocabant in Eloquentia ſibi comparanda, ad quam ii Produce & Anteſignano Cicerone impenſe incitati ferebantur. Ergo tum imitatione ſui Ducis, tum ipſius rei natura adducti, ut Orationi ſuæ majeſtatem & gratiam, undecunque poſſent, acquirerent, non quamvis Vocem admiſerunt: Sed quæ nimis curta, aureſque facile tranſiens habebatur, vitabatur ut plurimum, alia in illius locum ſurrogata.

Hinc eſt, [illegible]od multæ genuinæ Radices, quæ pauciſſimis conſtant [illegible] Syllabi[illegible]te obſoleverint. Sic *Fere* antiquatum eſt, pro [illegible] vulgo dicunt) *Fetare* in uſu manſit. Sic [illegible], inde autem *Delere*, *Elere*. Sic *Fire*; pro

pro quo *Suffire*; *Poti*, pro quo *Potiri*; *Ori* pro quo *Oriri* dixerunt. Hinc apud Lucretium *lib.* 2. *v.* 989.

Denique cœleſti ſumus omnes ſemine oriundi.

Legendum ajo: *orundi.* Nihil enim peregrino pedi hic negotii. Sed de hoc alibi. Sic *Lare*, pro quo *Ferre*, unde remanſit Supinum *latum*, hujus autem *fertum*, obſolevit, a quo tamen in uſu ſuperſtant, *Fertum*, Subſt. *Fertilis*, *Ferculum*, *Offertorium*. Sic *Plare*, cujus vice *Plicare* placuit. Ita & *Plere*, unde *Pletare* in Compoſitis, ut: *Locupletare*, *Repletare*. Quod verbum reſtituendum Drepanio Poetæ, in cujus Hymno ad Michaelem Archangelum a Fabricio primum edito, & a Zehnero *pag.* 511. *Meditat. Patrum* repetito, legitur, *v.* 35.

Quam tantus numerus hominumque gregumque repletam,
Nullius ut muri cingier orbe queat.

Nullo cum ſenſu. Lege, *repletant.* Miror Zehnerum, qui eum Hymnum alio loco correxit, non vidiſſe Bibliothecam Patrum hic inſpicere per paupertatem & fortunam invidam non licuit. Sed ad rem. *Sere*, aut *Sare* Germ. Harm. Seen (pro *Serere*, quod ejus Paragogum) libet etiam reſtituere. Ejus Ratio talis eſt. Ut, *Neo*, *nevi*, *netum*; Sic *Seo*, inuſ. *ſevi*, uſit. *ſetum*, inuſit. Vide Priſcian *l.* 10 *col.* 901. A quo *Semen*, *Seminare*, *Sementis*, *Sementare*, &c. & mutata conjugatione *So.* inuſ. *ſavi*, inuſ. *ſatum*, quod in uſu manſit. A quo *Satus*, *Sator*, &c. 2. Paragogice *Sero*, *ſerui*, *ſertum.* Inde *Sertor.* Sic olim dictus fuit, qui per ſationem natus erat. Epitomatorem vide *libri* x. Valerii Maximi.

Futilis autem eſt Grammaticorum & Logicorum quorundam diſtinctio, qui omnino alium ſenſum alteri affingere laborant. Quæ enim ſeminantur, ea ſeriatim quaſi diſpergi ſolent, non in unum cumulum aut globum terræ mandari. Huc facit quod & a noſtris Grammaticis quibuſdam annotatur, etiam *ſerui* & *ſertum*, pro *ſevi* & *ſatum* inveniri. Vidit idem acutiſſimus Franc. Junius, qui ad Tertullianum *de Spectaculis*, *cap.* 8. inquit: *Sejo*, ex quo deinde per Epentheſin literæ (liquidæ enim plurimum omnibus linguis ſunt ἐπένθετοι) factum eſt verbum *Sero.* Hæc ille. Neſcio autem qua Analogia *Sejo* dixerit pro *Seo.* Noſtram ſatis comprobat τὸ *Conſivus*, quo uſus Scaliger verſione Orphei, *hym.* 33. *v.* 3. ubi *Ivus* eſt λῆξις: Ut & JCtorum *Sejus*, & *Seja*, apud Plin. 18. *c.* 2. Et apud Auguſtinum *l.* 4. de *Civ. Dei. c.* 8. Deæ nomen, ubi *ejus* eſt terminatio, ut in Pleb*ejus*, Procul*ejus*. Solum. *S* Radicale eſt.

Pergo

Pergo & reſtituo Radicibus τὸ *Vere*, quod propter unicam Radicalem *U* ex uſu hominum priſcis jam temporibus receſſit. Inde autem uſitatiora ſuperſtant *Induere* (*D* interpoſito, ut in Redire &c.) *Exuere*, quod male a *Suere* deducunt. Hinc *Induvia*, *Exuvia*, ubi *V* alterum interſeritur, ut a *Pluere* fit *Pluvia*, non *Pluia*, a *Fluere*, *Fluvius* &c. Item, *Reduvia*, weil ſich die Haut abzeucht. Eſt & ab hoc *Subucula*, ut a *Novare*, *Novacula*; a *Mirari*, *Miracula*, *la*, apud Plautum. Simili ex ratione repudiarunt *Strare*, quod Græco & Germanico reſpondet, cujus loco, *Sternere*, maluerunt. Hinc Epentheticum *Struere*, ut a *Dare*, *Duere*; *Credere*, *Creduere*; *Argere*, *Arguere*; *Batere Batuere*; & ab illo *Sternere*, *Sternuere*. Talia decurtata & jam minus uſitata Verba ſunt: *Apere*, *Opere*, *Diere*, *Dagare*, *Irari*, *Vire*, (pro *Viere*, unde *Vimen*, *Vitilis*) *Gluere*, *Evare*, *Crere*, (pro *Creſcere*) *Mare*, pro *Meare*, de quo vide Meurſium *Exerc. Crit. Part.* 1. *ad Plauti Truculent. cap.* 1. *pag.* 245. & hunc citantem Taubmanum ad *Trucul. act.* 1. *ſc.* 1. *p.* 1170. *Edit.* 2. Et Feſtus ex Ennio *Remeare* adducit. Unde Compoſitum *Remare* eſt apud Lucretium, *l.* 3. *v.* 69. Et *Trama*, ut & *Trames*: ut ab *Alare*, *Ales*; a *Tegere*, *Teges*, &c. Tale eſt *Hire* (pro quo dicimus *Hiare*; ut pro *Mare*, *Meare*, pleniorem vocem reddentes) hinc inchoat *Hiſco*, ab *Hiare* enim eſt *Hiaſco*. Compoſiti illius Præteritum Perfectum Infin. *Dehiſſe*, uſurpavit Varro: hinc illud Fortunatiani Præceptum *lib.* 3. *Rhet. Verba ſemper longiora eſſe debent*, &c. Et paulo poſt: *Longioribus verbis decora & latior fit oratio.* Quamvis idem ibidem non ſemper id affectandum eſſe doceat. Manſerunt igitur quædam oblivioni & inuſui exempta, qualia ſunt: *Cire*, *Dare*, *Ire* (forte verius *Eire*) *Flare*, *Flere*, *Nare*, *Nere*, *Ovare*, *Reri*, *Stare*, *Viare*, *Viere*, pro *Vire* &c. Iſtud *Viere* tamen antiquum eſſe Verbum, Janus Douſa dicit *Notis ad Echo ſuam pag.* 9. Sane apud Ciceronem & ejus poſteros invenire non eſt. Uſus eſt longe ante Ennius, & poſt Varro. Noſtro autem tempore Eruditi frequentarunt.

CAPUT II.

Compoſitorum Verborum vice Radicum Uſurpatio.

Eadem ratio fuit Orationis ſplendorem augendi per Compoſita vicem Simplicium adhibita, quibus ii ſtudebant ſummopere qui compti

Sermonis magnificentiæ curam gerebant. Virgilius enim 5. *Æneid. v.* 311. cum dicit:

> *Alter Amazoniam pharetram, plenamque ſagittis*
> *Threiciis: lato quam circum amplectitur auro*
> *Balteus*, &c.

prætulit Compoſitum Simplici, ut rei tractum vocis prolixitate referret. Namque ut plus ſoni reddit tractus prolixioris, ita plus exhauritur Spiritus in vocis reſumptione, neque veritus eſt eliſionem, ſed potius affectavit ob ſonum. Scalig. 4. *Poet. c.* 46. Sic & *attollere* potius, quam *tollere:*

> *Hortor amare focos, arcemque attollere tectis.*

Opera enim multa eget arcis ædificatio. Iccirco plus etiam operæ poſitum eſt in *Attollere*, quam in *Tollere* poſuiſſet. Alia exempla apud Ciceronem & alios ubique in promptu. Poſtea etiam populi uſus Compoſita adamavit. Hinc Seneca: *Quadam Simplicia in uſu erant, ſicut cernere ferro inter ſe dicebant.* Idem Virgilius hoc probabit tibi: (12. *Æn. v.* 707.)

> —— *Stupet ipſe Latinus,*
> *Ingentes genitos diverſis partibus orbis*
> *Inter ſe coiiſſe viros, & cernere ferro.*

Quod nunc *Decernere* dicimus. Simplicis illi verbi uſus amiſſus eſt. Hæc ille, *Epiſt.* 59. (*al.* 58.) Exempla plura noſtræ Radices ſuppeditabunt, *Deaurare*, *Inaurare* vice *Aurare* uſurpata videmus. *Aggregare*, *Congregare* loco *Gregare*, quod Paulinus de *Reditu Niceta*, *v.* 207. & Angelus Politianus in *Ambra*, *v.* 556. habent. *Gregare* ἀντὶ *Congregare* in uſu erat Romanis (inquit Incomparabilis C. Barthius *l.* 60. *Adverſ. col.* 2865.) unde *gregatas aves* memini legere apud Papinium prima Achilleide, *v.* 373. (*al.* 176. *lib.* 2.) Sic *Imminere*, *Prominere* pro *Minere*, quod Lucretius habet *lib.* 6. *v.* 562. ubi rideas ineptias Grammaticorum, qui hæc a *Manere* deducere ſatagunt. *Inclinare* pro *Clinare*, quod tamen Cicero in *Arat.* habet, tritum eſt. *Inſligere*, pro *Fligere*, quo uſi Lucretius *lib.* 2. *v.* 85. Livius *Ægyſtho*; Attius ἐπὶ ναυσὶ μάχῃ & *Ægyſtho* frequentatur. Vid. Meurſium *l.* 6. *Crit. Arnob. c.* 7. *Sipare* rarum eſt & vetus, cum *Diſſipare* jam vulgatiſſimum ſit. *Parere* minus in vulgum notum eſt ſignificatione pro *Apparere*, cum tamen optimi ita eo uſi ſint Scriptores, ut Petronius *pag.* 193. *Edit. Goldaſti*, (cujus notas vide, & quos Auctores citat *pag.* 763. præter Zinzerlingium. Non enim edita

edita puto ejus Miſcella Critica.) Tertullianus *lib.* 5. *contra Marc.* *v.* 14. & 97. & 207. Juvencus *lib.* 1. *v.* 36. Cato *l.* 3. *Diſticho* 2. Vide Fabricium *pag.* 98. ad *Poet. Chriſt.* Scalig. ad locum dictum Catonis. Barth. *l.* 56. *Adv. cap.* 13. Sic ultimo ævo Alanus *l.* 6. *Anticlaudiani*, *v.* 121.

- - - Sed diſſona rerum
Paret in his facies, hic res, hic umbra videtur.

Stinguere pro *Exſtinguere* in raro eſt uſu, affirmante etiam Priſciano *lib.* 10. *col.* 882. Uſus tamen aliquoties Cicero in Arato & Prognoſticis. *Prolongare*, *Elongare* audies crebrius pro *Longare*, quod Fortunatus *l.* 7. *Carm.* 12. *v.* 70. habet, ſæpiuſque ante hoc ſeculum uſi ſunt viri docti Heinr. Glareanus ad Horatium, Quintianus Stoa paſſim in *Epographia*, & alii. Exſtat & in Gloſſis. *Illaqueare* (ſedet enim Derivatorum etiam Exempla inſpergere) ἀντὶ *Laqueare* nemo non uſurpat. Simplici tamen uſi Gratius *Cynegetico* *v.* 29. Juvencus *lib.* 1. *v.* 526. Fortunatus *l.* 4. *c.* 26. *v.* 90. Paulinus *Natali* 7. *Felicis* *v.* 78. P. Chryſologus *ſerm.* 105. Orientius *v.* 369. Manil. *l.* 5. *p.* 129. & *lib.* 1. *pag.* 17. *Edit. Scalig.* poſteriori, etſi alio ſignificatu, Conr. Celtes in *Odis*. Sic *Exprobrare* *Opprobrare* &c. vice *Probrare*, quod in *Gloſſ.* exſtat, & ante hoc ſeculum Hieronymus Paduanus in *carmine de Paſſione Domini* *v.* 99. uſurpavit. Sic *Reſerare*, loco *Serare*, quo uſus olim Pacuvius, & proavorum memoria Baptiſta Mantuanus *lib.* 1. *Alfonſi* *v.* 346.

Damnata Sacerdos Tartarea ſerat antra domus.

Idem 10. *Faſtorum* *c.* 3. *v.* 56.

Et ſtygis, & cœli portas aperitque ſeratque:

pro *obſerat.*

Decoriare Excoriare hodie in uſu ſunt. At ſimplex *Coriare* olim fuiſſe indicant Gloſſaria, in quibus eſt: *Coriet*, ῥάπτῃ, *conſuat.* Sic *Inſtaurare*, *Reſtaurare*, pro *Staurare*, quòd retinuit renaſcentibus primum bonis litteris Petrarchæ Diſcipulus Joh. Boccatius *Ecloga* XI. *v.* 168.

Flet miſere ſtauratque domos &c.

Infeſtare tritum eſt: non ita *Feſtare*, quod exſtat apud Rogerium, aut quiſquis eſt, certe Veteriorum Exſcriptor, de *contemptu Mundi*, *cap.* 9. *pag.* 169. Cum vicerit aliquis auxilio Domini feſtantem Libidinem, quaſi primum gradum aſcendit. Pro *Purare* (quod tamen Varro habet, & Julius Cæſar in *Adraſto* uſurpavit, & reſtituere Manilio *lib.* 4. nititur Fr. Junius *pag.* ad eum 92. Plautus autem *Aulul.* 2. 3. Palmerius, & Acidalius) dicebant aut *Depurare*, aut *Purificare* vel *Purgare*. *Fortificare*

vel *Confortare* ætas poſterior maluit, quam *Fortare*: ſic *Pinguefacere* & *Impinguare* in locum τȣ̃ *Pinguare* ſubierunt. Nec dicebant *Hendere*, ſed *Prahendere*; ut nec *Fendere* ſed *Offendere*. *Contemnere*, tritius fuit, quam *Temnere*.

Et fuerunt adeo vecordes Grammaticorum filii, ut maluerint Figuram fingere & excogitare, puta Aphæreſin, quam hoc Verbum Radicem agnoſcere, quo tamen Virgilius 6. *Æn.* uſus. Quin & eo uſque progreſſa fuit quorundam hoc ſeculo, quo bonæ litteræ caput erigere ſuſtinuerunt, audacia, ut etiam præ Compoſitis quædam Simplicia plane rejecerint. Quod Verbo *Inanire* facit Inſulanus, dum ſcribit: *Etſi temerarium videtur certas voces longa conſuetudine uſurpatas extra ordinem redigere velle, videor tamen mihi ſine vitio aut nota aliqua temeritatis, hanc vocem* Inanire *merito excludere, pro quo cenſeo* Exinanire *dicendum.* Hæc ille. Egregium profecto Cenſorem, & Latinæ Linguæ Columnam! Compoſitum admittit, & Simplex excludit, quo Latiniſſimi tamen uſi auctores, Lucretius *lib.* 6. *v.* 1003. & 1023. Plautus *Rud.* 2. 4. *v.* 5. ut Palmerius legit. Tertull. de *Pudicitia*. Sed mittamus hoſce.

Græci eodem modo ἀνατέλλω ubique ingerunt, cum τὸ τέλλω ſimplex vix reperiatur. Germani pariter Koſen reſpuimus, Ruſticis linquendo, Liebkoſen/ licet diverſo ab hoc ſenſu, retinemus. Talia plura diligentibus obſervare liceat. *Prius tamen Simplicia fere pro Compoſitis malebant*, inquit Palmerius *Spicilegio ad Salluſtium, pag.* 503. *Edit. Gruteri.* Et Pareus *Indice Lucretiano: Veteres verbis originis, & verbis non junctis uſi ſunt plurimis.* Hinc P. Victorius ad *Epiſt.* 12. *Cœlii*, quæ inſerta eſt *lib.* 8. *Ep. ad Famil. Ciceronis* notat, Veterem Codicem *Scanduit* pro *Excanduit* habere, & addit: *Quod ſi Compoſitum verbum in uſu eſt, non eſt mirandum quandoque Simplex, etſi rarius inveniatur, a Cœlio præſertim uſurpatum fuiſſe.* Horum autem Compoſitorum plurima etiamnum ſuperſunt, quorum Simplicia nullibi præſto; ut; *Peragare*; *Irritare*, *Proritare*; *Indagare*, *Perdagare*, apud Claudian. Mamertum *l.* 2. *de ſtatu animæ c.* 3. &c. Quæ omnia diligentiſſime collecta induſtrius noſter Zechendorffius in Gymnaſii ſui Indicibus exhibebit. Faveant modo Numina Cœli!

Ceterum mediæ Latinitatis Scriptores Veterum veſtigiis incedere non raro amarunt, Simplicia uſurpando Compoſitorum vice, notante Caſaubono ad Spartianum; ut Zeno Veronenſis; Avaritia plerumque plus tulit avaro, quam præſtat, i. e. abſtulit. Lucifer Caralitanus; Cum ſervis patrimonia tuleris. *Pilare* apud Ammianum, pro *Expilare*.

C A-

CAPUT III.

Inchoativorum Uſus.

Plurimum Verba prima ſuſtulit Uſus Inchoativorum, ut olim recte, etſi longe diſſimili ſenſu, ac vel Priſcianus, vel Servius exiſtimarint, vocarunt, vide Saturnium, & ex eo Friſchlinum *dialogo* 3.*p.* 127. Sic *Quiere*, niſi in Præterito vix legitur; At *Quieſcere* tritiſſimum. *Diere* tantum in *Gloſſ.* Iſidori, & *Excerptis* Pythœanis exſtat; *Dieſcere* crebro uſurpatur. *Nancire* uſus eſt Gracchus, vide Priſc. *l.* 10. *col.* 888. *Nanciſci* ubique audies. *Irari*, non legimus, unde tamen *Iratus*, *Ira*: *Iraſci* vulgatiſſimum. *Ulcire*, non adeſt; ſed *Ulciſci*: ab ejus tamen Supino, *Ultum*, uſurpantur *Ultor*, *Ultrix*, *Ultio* & Particip. *Ultus*. Pro *Apere*, (de quo vide quæ Grotius ad *Aratea Ciceronis* notat *pag.* 78. & Voſſius *l.* 4. *de Idolol. c.* 66. *p.* 1531) unde *Apium*, *Apiculum*, & Freq. *Aptare* &c. legitur *Apiſci* apud Lucretium *libro* 1. *v.* 844. *libro* 6. *v.* 1234. Plautum *Epidico* 5. 2. *v.* 3. *Rudente*, *Prolog. v.* 17. Varronem, Ciceronem, 1 *de Oratore*, *lib.* 8. ad *Attic. Epiſt.* 22. Servium Sulpicium *Epiſtola de obitu Tulliæ.* Manil. *l.* 3. *pag.* 63. *Edit.* 2. *Scalig.* Corn. Tacitum *lib.* 3. *Annal. cap.* 31. Ulpian. *l. quod apiſcendæ*, 40. *ff. de donat inter vir. & ux.* & alios, vide Pareum *Lexico Lucretiano* in *apiſci*. Ejus tamen Compoſita *Adipiſci*, *Indipiſci* hodie longe frequentiora ſunt. Pro *Hercire*, vel *Ercire*, *Herciſci*. Pro *Serere*, unde *ſerenus*, legitur apud Lucretium *lib.* 1. *v.* 306. *Sereſcere*. Pro *Virere*, prima longa i. e. *ſumere* ſeu *recuperare vires*, uſurpat *Vireſcere*, pr. longa, Furius Antias apud A. Gellium, *l.* 18. *c.* 11. Pro *Gnare*, unde *Gnatus*, vel *Natus* &c. & *Prægnare*, uſurpatur *Naſci*, *G* ablato per Aphæreſin. Pro *Mitire*, unde *Mitis*, *Miteſcere*; pro *Suere Sueſcere* uſurpamus. Pro *Lentere*, quod apud Lucilium, dicebant *Lenteſcere*. *Antiqui enim originis Verbis utebantur, ubi nos derivativis*, inquit Gifanius Conlect. ad Lucret. *Juvenere*, & *Senere*, tempore Chariſii non amplius in uſu erant, ſed *Juveneſcere* & *Seneſcere*; id enim is innuit *lib.* 4. *Inſtit. Gramm. col.* 223. *Edit. Putſch.* (Fabric. *p.* 272.) Et Diomedes ex eo *lib.* 1. *col.* 335. *Amarare* quod a Rufo Feſto Avieno, eruditiſſimo Poeta *Carmine ad Flavianum*, *v.* 20. in vet. Editione libris ejus præpoſito, & inter Epigrammata Veterum a Pythœo collecta & edita *lib.* 4. *pag.* 157. relato uſurpatur, deſuevit hodie:

At *Amareſcere* apud Palladium; *Inamareſcere* apud Horatium 2. *Sat.* 7. *v.* 107 lectu haud infrequentia nobis ſunt. *Crueſcere* habet vetus Auctor Elegiæ in Hieruſalem, *v.* 31.

Mox pia membra DEI multo tortore crueſcunt.

At hoc etiam pæne cum Auctore deperditum erat. Simplex ejus *Cruere* eſt, a quo participium memorat Giſanius *Ind. Lucret. p.* 434. *Cruens.* Hinc eſt *Cruor*, *Crudus*, contracte pro *Cruidus*, vide Becmannum, *Cruentus*, *Cruentare*, ut ab *Ungere* vel *Unguere*, *Unguens Unguentum*, *Unguentare*; ab *Opulere*, *Opulens Opulentus Opulentare*; ab *Argere*, inuſit. *Argens*, *Argentum*, *Argentare*; a *Fluere*, *Fluens*, *Fluentum*, *Fluentare*, apud Venant. Fortunatum; a *Lamere*, i. e. *ſcindere*, inuſ. quod vide apud Perottum ad 3. *Epigr. Martial. col. m.* 311. *Lamens*, *Lamentum*, *Lamentari* Sed ſatis Exemplorum. Inepte autem τὸ *Albere*, pro *Albeſcere* primum Virgilium figuraſſe dicit Chariſius *lib.* 3. *Inſtit. Gramm. col.* 223. (Edit Fabr. 272.) Et ex eo Diomedes *lib.* 1. *col.* 335. Quaſi ſuboles ſuo genitore prior ſit. Etiam Friſchlinus *Creſcere*, *Poſcere*, *Noſcere*, *Naſci*, *Nanciſci*, & ſimilia pro Inchoativis habuit, Cruſioque Antagoniſtæ e Philippo reſpondit: quod quædam uſurpentur pro thematibus, id eſt, primitivis; *Dial.* 3. pro Grammatica ſua & Strigili, *p.* 129. & addit: Ubi enim Primitiva non exſtant, & uſu ſunt antiquata, ibi in locum eorum ſuccedunt Derivata. Ergo ſi uſu antiquata ſunt, neceſſe eſt ea olim antiquis ſeculis fuiſſe, & vere Radices haberi.

CAPUT IV.

Paragogorum Uſus.

PARAGOGORUM verborum deliciæ oppido Veteribus placuere, quæ vice Simplicium tantopere amplexi ſunt: Sic *Claudicare* magis obvium eſt, quam *Claudire*, de quo vide Scaligerum *Auſonian. Lect. l.* 2. *c.* 21. *Fabricare*, vel *ari*, uſitatiſſimum; at τὸ *fabrire* quis habet præter unum Venantium Fortunatum? Apud quem exſtat 2. *Carm.* 9. *v.* 23. Pro *Fere*, unde Freq. *Fetare* eſt, & Derivata, *Fetus*, 4. *Fetura*, *Femina* &c. dixerunt *Ferere.* Nec hoc tamen integrum permanſit, ſed contractius extulerunt *Ferre.* *Fruticare*, vel *ari*, ubivis offendes, at quis *Frutere* uſurpat? Cujus Inchoativum *Fruteſcere* apud Meibomium Tomo IV. *Delic. Poet. German. pag.* 317. legere memini. Unde vero hic habeat, non ſum gnarus.

gnarus. Invenio tamen dum hæc ſcribo apud Aldhelmum in *Ænigm. Pentaſtich.* 13. *v.* 4.

Cauliculis florens quoniam ſic nulla fruteſcit, &c.

Cujus quidem Ænigmata editione indigna male putavit, ideoque omiſit in collectione veterum Poematiorum, Clariſſimus Petrus Pythœus: ſecus tamen ſentit Vir limatiſſimi judicii C. Barthius *l.* 58. *Adverſ. c.* 1. *col.* 2722. qui in eo Carmine multa bona & elegantia ineſſe ibidem ſcribit *col.* 2720. Ejuſque librum de *laud. Virginitatis* eruditiſſimum dicit, & ſcriptum fere totum lingua priſca, Jac. Cujacius ad *cap. ult. Tit.* 2. *de Deſponſat. Impub.* 4. *Decretal. Greg.* IX. Utuntur hoc verbo etiam quidam Interpretes Hebr. Bibliorum, ut Bened. Arias Montanus in dicto *Gen.* 35. *v.* 11. *Fruteſce & multiplicare, gens & cœtus gentium erit ex te.* Quia autem *Fruteſcere* a nullo Nomine, quod adſit, derivari poteſt, patet hinc etiam Verba non Nomina eſſe debere Radices. Verum pergo.

Scarificare creberrime occurrit: at, præterquam in Gloſſario Philoxeni, *Scarifare* me legere non memini. Sic *Litigare*, deficiente τῷ *Litire*; *Mitigare*, deficiente τῷ *Mitire*; unde, *Miteſcere*, *Mitis*. Sic *Culminare*, non apparente τῷ *Culmare*, legitur. Ita & *Germinare* deficiente τῷ *Germare*, unde *Germanus*, *Germaſcere*, apud Petr. Cellenſem *l.* 2. *epiſt.* 7. *Terminare* in uſu eſt, abrogatum *Termare*, unde *Termo*, *termonis*. Sic *Nidulari*, cum tamen non adſit *Nidare*, unde *Nidamentum* eſt. Sic *Simulare* pro *Simere*, a quo *Simitus* apud antiquos. *Imitari*, pro *Imare*, unde *Imago*, quod male ab antiquo Accuſativo *Im* deducit Magnus Camerarius *lib.* 1. *in* 1. *Tuſc. quæſt. Cic. pag.* 124. Ita quoque *Glomerare*, unde *Glomus*, *eris*, apud omnes in uſu; nec tamen aut *Glomare*, aut tale quid apparet, unde *Glomus glomi*. *Felicitare*, pro *Felicare*, unde *Felix*, *felicis*, *Infelicare*, apud Plautum, *Caſ.* 2. 3. *v.* 30. *Merc.* 2. 3. *v.* 99. *Epid.* 1. 1. 11. *Pœn.* 2. 1. *v.* 1. *Rud.* 3. 6. *v.* 47. & 4. 6. *v.* 21. Etiam citante Breviloquo. Et ita ſemper in MS. Camerarii legi, teſtatur Taubm. ad *ſc.* 6. *act.* 4. *Rudent. p.* 1038. *Edit.* 2. Facceſſat igitur Acidalii præjudicium, qui verbum nihili putat. Sic *Velitari*, pro *Velire*, quod apud Ammian. Marcellinum *l.* 14. in antiq Editionibus & MSto legitur, indicante Barthio *l.* 47. *Adv. c.* 1. *col.* 2184. Pro *Genere*, quo uſi ſunt Cato, Varro 1. *R. R. c.* 31. & 40. & *l.* 2. *c.* 2. & 6. Cic. 2. *de Orat. lib.* 2. *de Invent.* Lucret. *l.* 3. *v.* 799. & *l.* 1. *v.* 129. ut Lambinus, Lipſius, & Dempſterus *p.* 208. ad Roſinum legunt; Fortunatus *l.* 2. *de*

Vita

Vita Mar. 168. crebrius hodie *Generare* in uſu eſt. Vide Priſc. *l.* 10. *col.* 898. Pro Frequentativo Inuſitato *Uſtare* ab *Urere*, dixerunt Paragogos *Uſtulare*, uſitatius. Sed ſatis jam Exemplorum, cum alibi ingens eorum ſtrues apponatur. Quid autem mirum hoc, cum in noſtra vernacula idem accidat. Invenies enim qui endigen malint, quam enden. Die meinigen / quam die meinen. Kurtzig / pro Kurtz. Talia ſunt, peinigen / reinigen / ſteinigen / ſündigen / pro quibus Veteres, peinen / reinen / ſünden &c. dixerunt. Quas voces qui ignorat, is veterum libros olim cuſos nunquam inſpexit. Winsbekia, *Paraneſ. ad Fil. Stroph.* 35: *v.* 7.

Es muß gereinet innen ſin
E daß ſie vſſen klopfe dran / iſt es alſo / ſie ſitzet drin.

gereinet / pro gereiniget.

Tyrolis *Paren. ad Fil. Str.* 12. *v.* 3. Des Stimme künt uns Gottes Wort &c. pro, kündiget oder verkündiget. Quod etiam legitur apud Lindemannum in *Chronico Spir.* Sic & Heinrici Mulleri: Hilff GOtt / daß mirs gelinge &c. Seinen Todt ſolt jhr verkünden / ut vetera Exemplaria ante centum hos annos excuſa exhibent. Parco plura adſcribere. Contra Paragoga etiam defecerunt, manentibus Radicibus, ut: *Vagulare* & *Obvagulare*, quod Verbum XII. Tabularum eſt, a *Vagire*.

CAPUT V.

Uſus Frequentativorum.

FREQUENTATIVA etiam crebrius in ſermone admiſſa Primitiva rarefecerunt: e. g. *Nictare* vulgatum eſt; At *Nicere*, unde *pernix*, quotuſquiſque habet? *Ructare* protritum eſt, at *Rugere* vix auditum: ſic *Aptare* pro *Apere*; *Optare*, pro *Opere*; *Letare*, pro *Lere*; *Fetare*, pro *Fere*; *Guſtare* pro *Gunere*, quod apud Feſtum; *Potare* pro *Poere*, cujus Supinum eſt *Potum*. *Potatum* enim a *Potare* eſt. Hinc formatur mutato *tum* in *culum*, *Poculum*; ut a *Sartum*, *Sarculum*; a *Fertum*, *Ferculum*; a *Sectum*, *Seculum*, &c. *Cepere* legitur in Infinit. apud Plaut. *Perſ.* 1. 3. *v.* 41. Habet hoc & Feſtus. *Ceptare* uſurpant præterea Terentius *Eunucho* 5. 8. *v.* 1. & *Phorm.* 4. 3. *v.* 21. Cicero in *Arato*, & *l.* 5. de *Fin.* Lucret. 1. *v.* 267; 4, 406; 6, 254. & 15. *v.* 693. Apul. XI. 272. Sueton. *Othon.* 11. Plin. 36. 25. Silius 10. *v.* 254. & 15. *v.* 693. Amm. Marcellin. *l.* 29. & Jul. Solin. *Pont. fragm. v.* 4.

CA-

CAPUT VI.

Synonymorum Uſus & Copia Verborum.

SYNONYMIA & COPIA Vocabulorum multa etiam Verba interire fecit, illis nimirum, quibus plebs ſemel in pueritia aſſuevit, perpetuo in ore hærentibus, aut populo elegantius aliquod Verbum conſulto præ ceteris amplectente. Sic *Dormire*, *Tundere*, *Lavare*, ἀντὶ *Somnire*, quod in Breviloquo legitur, *Pindere*, *Balnere*, aut *Balneare* maluerunt: *Putare* aut *Arborare*, die Bäume beſchneiden ſchneideln / arriſit, præ *Arbere*, a quo *Arbiter*, ab amiſſo Supino *Arbitum*, ut a *Cultum*, *Culter*; *Raſum Raſter* &c. hinc & *Arbitrix*, quod lego apud Incomparabilem Barthium *libro* 1. *Lyricorum*, *Ode* 3. *v.* 14. Sic *Albere* placuit, vice *Argere*, a cujus Participio eſt *Argentum*, *Argentare*, ut a *Fluens*, *Fluentum*, *Fluentare*. Hinc & *Argilla*, Ἄργιλος ſeu Ἄργιλλος i. e. terra alba & pura. Hinc & *Arguere*, ut a *Dare*, *Duere*; proprie, album reddere, & per metaph. manifeſtum facere, illuſtrare, oſtendere, ut præclare explicat M. Jacob. Honoldus explicatione Canon. Logicorum *lib.* 1. *c.* 2. *Canon.* 1. *p.* 128.

Ita *Humare* & *Sepelire* apud Ciceronem invenies, non autem *Funerare*, quod apud Horatium, Petronium, Ulpianum, alioſque legitur. Sic propter τὸ *Verrere*, flocci penditur τὸ *Scopare*. Sic *Nuncupare*, & *Fari*, tanquam vetuſta non uſque adeo arrident Quintiliano, *lib.* 8. *c.* 3. ideoque inſpergi quidem in oratione præcipit, ſed ut ne appareat affectatio. Pari modo rariſſime aut vix ac ne vix quidem in vernacula noſtra apud noſtrates audias in loquendo führen / erkieſen / erarnen / &c. ſed erwehlen / erwerben. Contra olim fuerunt illa in loquendo uſitatiſſima, nunc tantum in ſcriptis & ſermonibus a præmeditatis plerumque proferuntur.

CAPUT VII.

Periphraſium amor.

ELEGANTIAS Stili ſectantes Scriptores libentius in gratiam Attico lepore gaudentium uſi ſunt PERIPHRASIBUS, quam cum Plebe nudis & ſimplicibus Verbis: ut ſe ſcilicet tali modo a vulgo ſegregarent. Hinc

Fila ducere elegantius iis tinniit, quam *Filare*, quo verbo Fortunatus *l.* 3. *de Vita Mart. v.* 112. & poſt Hiſtoriæ Lombard. Auctor, Jacobus de Voragine *cap.* 61. *de Sancto Petro Novo Martyre*, uſi. Proavorum autem memoria Codrus Urceus *Serm.* 1. *fol.* 5. *a. col.* 1. Edit. Venet. 1506. in fol. & *p.* 9. Edit. Baſ. 1540. in 4. Auctor *Forcianarum Quæſtionum l.* 1. *ſub fin.* & noſtro tempore Auctor Menippi *pag.* 206. Zuberus in *Geniali Ruſculo Carm.* 15. *v.* 1. non reſpuerunt. Invenies & apud Priſcianum *l.* 4. *col.* 627. Perottum in *Cornucopia*, Calviſium *LL. Theſauro col.* 1807. & in *Onomaſtico* Golii *p.* 274. *Figurare Caſeum* dicere maluit Plinius *l.* 16. *c.* 38. & *Facere Caſeum* Columella *l.* 2. *c.* 22. quam *Caſeare*, quod Doctiſſimus Mercurialis & alii uſurpant. Pro *Funerare* aut *Sepelire* dixit Cicero: *Corpus ad ſepulturam dare*, in Philipp. *Facere funus*, pro Cluentio. *In ſepulcro condere*, de Leg. *Sepultura afficere*, de Divin. Loco *Pacare*, aut *Pacificare*, crebrius invenies *facere pacem*. Cic. 3. *Off. Confirmare pacem*, id. 1. Philipp. *Conficere pacem*, id. pro Lege Manil. *Conciliare pacem*, Fam. Ep. 205. &c. *Pacare* ſemel uſus eſt in Epiſtolis, *Pacificare* ſemel ad Atticum. Et hoc ipſum Verbum *Pacificare* quidam Marulliani, quod aut barbarum aut inſolens, & Catullo indignum putarent, apud eum ſuſtulerunt, & *Conciliaret* pro eo repoſuerunt, inquit Scaliger ad IV. *Elegiam Catulli*, *pag. m.* 113. & addit: *Profecto de illis nihil aliud dicam, quam indignos quibus reſpondeatur.*

Loco *Itinerari* placuit: *Iter facere*, Ciceroni; *Conficere iter*, Cæſari; *Inſtituere iter*, Livio; *Intendere iter*, eidem; *Capere iter*, Ciceroni &c. Pro *Acervare*, *Acervos conſtruere*, Cic. in Philippicis. Pro *Aleare* (quod in Gloſſis exſtat, vide etiam Groſlotium *Cent. Ep. Philol.* Goldaſti, *Epiſt.* 86. *p.* 351.) amavit dicere, Cicero, *Alea ludere*, in Philipp. Sic, populo *frequens urbs*, pro *Populoſa*, quæ vox apud Apulejum *lib.* 8. *Metam. pag.* 203. & 212. Edit. Elmenhorſt. & in *Floridis p.* 342. exſtat; ut & apud Vegetium 3. *de re milit. c.* 19. Prudentium Περ. *Hym.* 7. (*al.* 4.) *v.* 61. Sidonium, carmine addito Epiſtolæ 17. *libri* 7. *v.* 19. Et *Epithalamio* Polemii *v.* 27. Galterum *l.* 4. *Alex. v.* 560. Hantvillenſem Architrenio, Alcimum Ecdicium Avitum, *libro* 5. Noſtro tempore uſurpant Jul. Scalig. *Ata v.* 1100. Joſ. Scaliger 2. *Auſ. Lect. c.* 7. *p.* 107. Barthius 3. *Nemoral. p.* 190. & *Adverſ. col.* 2893. Meliſſus Melicorum a Griſio editorum *l.* 3. *od.* XI. H. Stephanus præfat. Comment. de *Attica Dialecti idiomatis*. Georg. Benedictus *pag.* 538. *part.* 1. *Delic. Belg.* & innumerus Doctiſſimorum & Elegantiſſimorum Virorum numerus.

rus. Qui ergo hanc vocem puræ Latinitatis negant, non-puræ Latinitatis Magnos Viros arguunt.

Eadem de cauſa pro *Scopare*, quod quidam interpretes Lucæ XI. uſurpant, vel *Scopere*, quod vetus Bibliorum tranſlator *Pſal.* 76. *v.* 7. habet, nitidius dixerunt *Expurgare Scopis*, *verrendo mundare*, *Scopis mundare*. Eſaias *ſerra confectus*, apud Lactantium *l.* IV. *c.* XI. elegantius dicitur, quam *Serratus*. Vice *Felicitare* (quod dixerunt, pro *Felicare*, ut modo dictum) mavult Goclenius in *Analectis LL.* admonitione 22. *felicitatem dare*. Cenſet enim barbarum. Sic ergo barbari ſunt Babt. Mantuanus in *Georgio*, *v.* 961. dum ait:

Horaque præteritos felicitat una labores.

Frid. Taubmanus qui *Schediaſm. innov. p.* 504.

Felicitet quod ille Felicitatis auctor.

Et *p.* 409.

Felix par DEUS hoc felicitet uſque.

Meliſſus, qui *l.* 6. *Melet. c.* XI. *v.* 15. & 2. *Paranet. c.* 40. *v.* 1. Et Cremcovius qui *Pſalmo* 18. *Str.* 1. *v.* 2. utitur & alii. Verum quid facies hiſce Cenſoribus, qui, ſi per eos ſtaret, jamdudum ad extremam paupertatem Latinæ Linguæ divitias redegiſſent? At longe alia olim res fuit. Non enim quod plebejum, ſtatim eſt barbarum. Solet autem fieri in mundo hoc, ut, quod primitus eleganter & nove prolatum in omnium admirationem venit a vulgo novitatis ſtudioſo, & elegantiarum male captatore, tandem etiam arreptum in quotidianum uſum vertatur. Hinc Ciceronis ævo inimitabilem & divinam plane ejus Eloquentiam admirati omnes, imitari plurimi fruſtra ſtuduerunt, quod ex diſſimili Orationis genere ejus temporis Oratorum, quorum fragmenta hodieque ſuperſtant, non difficile perſpectu eſt. Interim qui de plebe elegantiores videri volebant, iiſdem Circumlocutionibus aſſuevere, quarum uſus vulgatior factus ſimplicia Verba plurimum ſuſtulit.

CAPUT VIII.

Schematum aut Troporum Uſus.

De Græcis inquit M. Tullius in Bruto: *Ornari orationem Græci putant, ſi verborum immutationibus utantur, quos appellant* τρόπους, *& ſententiarum orationiſque formis, quæ vocant* σχήματα. Hæc ille.

 Idem

Idem de Latinis intellige. Quæ etiam cauſa eſt, cur multæ Radices & Dictiones perierint. Hinc eſt, quod maxima Verborum pars propriam & primam ſignificationem plerumque amiſit. Vide modo *Lamentari*, cum a *Lamere* ſit, uti ſupra *cap.* 3. notavimus, proprie ſignificat præ luctu veſtes capilloſque &c. ut mos olim ferebat, dilaniare, & diſſcindere. *Lugere* (a quo *Luctari*) ſich ringen / und winden wie eine Made / qui mos anxiorum & maximos dolores mœroreſve perpetientium eſt. *Plangere*, quod tundere, aut pulſare eſt nativa ſignificatione. Hinc ad in luctu tundentes pectora, & lacrumantes tralatum eſt. Sed hac de re plura in Diatriba de ratione Significatuum.

Caput IX.

Differentiæ & Ambiguitatis vitatio.

Multa Differentiæ cauſa, vel obſcuritatis ambiguitatiſque vitandæ, aliter efferre coacti ſunt Veteres, quod & quotidie in patria lingua fieri audimus. Sic pro *Navigare*, noluerunt dicere *Navare* (unde tamen eſt *Navaculum* ναύσταθμον: i.e. navale, ſtatio, quod in *Gloſſ.* legitur) ne cum altero, quod & *Gnavare* ſcribitur, coincideret. Sic τὸ *Lare* i. e. agitare, afferre, adducere, a Græco obſoleto λάω vel ἐλάω, unde nunc dicimus ἐλαύνω, propter τὸ *Lavo*, *Lavi*, *Lavere*, vel *Lavare*, ævo jam Ciceronis abrogatum eſt, ſolo ſuperſtite Supino *Latum*. Uſus eſt quidem τῷ *Collare* pro *Conferre* Bapt. Mantuanus, multæ & inſatiabilis lectionis homo, *lib.* IV. *Troph. Gonz. v.* 592.

Regibus hinc æs grande ſolent collare quotannis
Annua quæſtores qui vectigalia curant.

Errorene poſitum, an lectum alicubi ipſi ſit, ignoro. Sic *Fere*, cujus Frequentativum *Fetare*, ſublatum eſt propter τὸ *Fere*, quod idem ac *Ferme*. Sic *Perire*, unde, *Peritus*, *Periculum*, *Comperire*, & *iri*, *Experiri*, omiſſum eſt propter τὸ *Perire*, quod Compoſitum a *Per* & *Ire*. *Creo*, *Crere*, pro *Creſcere*, Neutr. unde Perf. *Crevi*, & Supinum *Cretum eſt*, nolebant proferre, ut eſſet diſcrimen inter *Creo*, *Creare*, quod Activum eſt ejuſdem cenſus, cujus ſunt illa: *Albere*, *Albare*; *Nigrere*, *Nigrare*; *Fugere*, *Fugare* &c. In *Creare* autem *E* interpoſitum eſt. Analogia enim poſtulaſſet *Crare*. Obſolevit autem, quia paucisyllabum & abſonum fuit, & ejus vicem, uti capite primo dixi, pleniore quadantenus

tenus ſono *Creare* prælatum eſt) non ſecus ac pro *Mare*, *Meare*; pro *Hire*, *Hiare*. τὸ *Opere* (unde *opinus*, *optare*) noluerunt, ne confunderetur cum Ablativo *Opere*, ab *opus*; aut *Opis*, 2. Perſ. cum *Opis* Genitivo, ab *Ops*. Et Imperat. *Ope*, cum Ablativo *Ope*. *Praemere*, vel *Pramere*. wegnehmen / Beuten machen / nolebant dicere, ne coincideret cum *Premere* drucken. Potius ab eo deductum malebant *Pramiari*, quo uſus Suetonius. Hinc *Pramium*, quod proprie idem eſt ac *prada*. Ita Virgilius 2. *Æn.* & Plautus non ſemel *pradam* & *pramium* conjunxit, inquit Clar. Buchnerus additamento Theſ. Fabri. Hanc meam ſententiam confirmat *Priſcianus lib.* 8. *col.* 785. *Differentia*, inquiens, *cauſa multa ſolent vel taceri*, *vel contra regulam proferri*, (*ut*, *fás*, *faris*, *ne* 2. *perſona Verbi putetur*. *Maneo manſi*, *non manui*; *ne cum manus*, *manui coincidat*.) Hæc ille, quæ probe notanda; qui & Supinum *Setum*, a *Seo*, cujus ſupra memini *cap*. 1. differentiæ cauſa veteres reſpuiſſe dicit, *l.* 10. *c.* 901. Dixiſſe enim *Sethum* pro *Zethum*, ait.

Et neceſſario tales differentiæ ſunt obſervandæ, docetque D. Auguſtinus ut intelligenter dicatur, etiam minus integra eſſe uſurpanda. Sic enim ille *lib.* 4. *de Doctrina Chriſt. Tomo* 3. *col.* 74. inter alia: "Evidentiæ "diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, nec curat quid bene "ſonet, ſed quid bene indicet, atque intimet, quod oſtendere intendit. Unde ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, eſſe in ea quandam diligentem negligentiam. Hæc tamen ſic detrahit ornatum, ut ſordes non contrahat. Quamvis in bonis doctoribus tanta docendi cura ſit "vel eſſe debeat, ut verbum (quod, niſi obſcurum ſit vel ambiguum, Latinum eſſe non poteſt: vulgi autem more ſic dicitur ut ambiguitas obſcuritasque vitetur,) non ſic dicatur, ut a doctis, ſed potius ut ab indoctis dici ſolet. Si enim non piguit dicere interpretes noſtros: Non "congregabo conventicula eorum de ſanguinibus: quoniam ſenſerunt ad "rem pertinere, ut eo loco pluraliter enunciaretur hoc nomen, quod in "Latina Lingua tantummodo ſingulariter dicitur: cur pietatis doctorem "pigeat imperitis loquentem *oſſum* potius, quam *os* dicere, ne iſta ſyllaba "non ab eo quod ſunt *oſſa*, ſed ab eo quod ſunt *ora* intelligatur, ubi "Aphræ aures de correptione vocalium vel productione non judicant. "Quid enim prodeſt locutionis integritas, quam non ſequitur intellectus "audientis, cum loquendi omnino nulla ſit cauſa, ſi quod loquimur non "intelligunt, propter quos ut intelligant loquimur? Qui ergo docet vitabit omnia verba quæ non docent. Et ſi pro eis alia integra quæ in-

“telligantur poteſt docere, id magis eliget. Si autem non poteſt, ſive “quia non ſunt, ſive quia in præſentia non occurrunt, utetur etiam ver“bis minus integris, dum tamen res ipſa *doceatur atque diſcatur inte“gre*„ &c. Hactenus Auguſtini verba, qui & *ibid. l.* 3. *c.* 3. col. 47 *plerumque loquendi conſuetudo vulgaris*, ait, *utilior eſt ſignificandis rebus, quam integritas litterata*. Multa autem ab initio dixi. Nec enim omnia vitari poſſunt, etiamſi quis ſummopere id ſtudeat, ſeſeque maceret.

CAPUT X.

Verborum Exemptæ Actionis rarus Uſus.

CUM nonnullæ Radices, ut & Derivata, ſint Verba exemptæ Actionis, ut vocant, aut his non abſimilia, maximam partem aut totæ, aut ex parte, id eſt, aut certis perſonis, aut modis temporibuſve omiſſa ſunt, ut: *Ninguere, Pluere, Florare, Gnare, Aurire, Lumbare, Coſtare, Crinire, Herbare, Squamare, Imbrere, Foliare, Siderare*, quod Active (quantum nunc ſcio) ſolus uſus eſt Doctiſſimus Car. Langius, *Hymno in Natal. Chriſti v.* 15.

- - - Fulgure admirabili
Virginem perſtrinxit, arvum Virginis fetu induit,
Nec cutem læſit, nec arvi ſideravit purpuram.

CAPUT XI.

Deductitiorum Verborum Uſurpatio.

NON parum adjuvit Verarum & Caſcarum Radicum abolitionem Deductitiorum Verborum frequentatio, e. g. *Trepere* nuſquam apud bonos Auctores reperitur, præter ſolum Feſtum, unde *Trepidus*; a quo tamen deductum *Trepidare* uſitatiſſimum eſt. Sic a *Faſcire*, quod vetus Bibliorum interpres habet. *Ezech.* 30. *v.* 21. *& faſciretur linteolis*, ut *MS, & Vett. Edd.* exhibent, venit *Faſcis, Faſcia, Faſcinare* &c. Unde a *Faſcia, Faſciare*, quod præ illo nuperi Bibliorum Editores amplexi ſunt. Sic certe Editio Lugdunenſis, 1614. in 8. edita. Ita *Faſtigare*, cujus Participium *Faſtigatus*, apud Sidonium *Paneg. Anthemii, v.* 5. Solinum, & Cæſarem 2. *de bello Gallico* legitur. Apud hunc quidem in Editione

tione Veneta & Beroaldi. Vid. Brantium *pag.* 496. in *notis*: & *lib.* 4. de *Bello Gallico*, in Editione Baſ. vide Brant. *Not. p.* 508. (ubi tamen alterum, *faſtigatus* ſcilicet, Manuſcriptus meus Codex ſervat cum Veneta & Brantii MSto) *Faſtigans* apud Plinium, *l.* 18. *c.* 7. & Silium *l.* 5. *v.* 50. legitur, ad quem Heinſius *pag.* 396. notat: *Faſtigans* μονήρης dictio, *Faſtigat* dixit Pomp. Mela *l.* 2. *c.* 1. & *l.* 3. 1. Sidon. 3. *Epiſt.* 6. ubi tamen apud utrumque nuperi in *Faſtigiat* mutaverunt. Apud eundem Sidonium eſt *faſtigatiſſima felicitas* libro 3. *Epiſt.* 4. & *lib.* 1. *Epiſt.* 9. *p.* 20. *duo faſtigatiſſimi conſulares*; legitur & in Gloſſario. Idem Verbum exſtat apud Amm. Marcell. *l.* 31. & Fulgentium *l.* 1. *Mythol. c.* 1. *pag.* 128. b. Edit. 1608. Martian. Capellam *l.* 3. qui eſt de Grammatica, *pag.* 59. edit. Grot.

Nunc jam compactis curſanda eſt ſyllaba formis,
Ut faſtigetur longa, breviſque fuat,

- i. e. accentuetur. *Faſtigium* enim is Scriptor *accentum* vocat. Nec reſpuit proavorum memoria Eruditiſſimus Politianus, humanioris litteraturæ cumprimis expolitor, in *Ruſtic. ſua v.* 400.

- - - Cui vertice purpurat alto
Faſtigatus apex.

Hinc *Faſtigium* eſt, a quo *Faſtigiare*, præ illo hodie tritum. Derivata enim in *ius*, *ia*, *ium* formant de ſe Verba in *iare*; quemadmodum a *Veſtigare*, *Veſtigium* eſt, hinc *Veſtigiare*, legitur in Gem. Gemmarum; a *Genius* (quod a *Genere* eſt) deducitur *Geniare*, verbum reſtitutum Statio a Nobiliſſ. & Acutiſſimo Barthio. Quod autem idem Vir noſtri ſeculi Phœnix, *Adverſariorum lib.* 57. *c.* XI. *col.* 2699. *Faſtigare* latine dici negat, manifeſtariumque apud Sidonium ſolœciſmum dicit, quando *Faſtigatus* uſurpavit, condonamus hoc libentes meritoque Viro de Rep. Litteraria ad miraculum uſque meritiſſimo & merituro, εἷς ἀνὴρ &c. Nec ego has auctoritates proferens ſic ipſe mihi faveo, ut videri velim eruditiſſimi omnium viri in iſto Doctor. Abſit hoc! Quid? quod plane perſuaſum habeo, eum inſequentibus Adverſariorum Tomis ſententiam iſtam mutaſſe.

Verum quidem eſt, quod ait, a *Faſtigium Faſtigiatus* eſſe; At quod addit, nullo modo *Faſtigatum* dici, nollem ſcripſiſſe. Hoc enim primum, & exemplis modo productis comprobatum. Nullo autem modo hinc objici patimur inexhauſtæ lectionis Virum præmemoratos Auctores non legiſſe, cum Silii eum verſum ipſe laudet *l.* 35. *Adv. c.* 19. *col.* 1622.

1622. Quod quidem clariſſimus D. Reineſius, multiſcius Vir, ipſi objicit *lib.* 3. *Var. Lect. c.* 14. *p.* 561. quaſi Gul. Britonem non totum legerit, qui tamen grandem in eum Verſificatorem Commentarium ſcripſit, quem ipſe aliquando admirabundus inſpexi. Nulli hominum tam conſtans & perpetua memoria eſt, ut omnium omni tempore meminiſſe poſſit. Et ſit ſane erratum, aut incogitantius aliquid ab eo dictum deprehenſum, multæ tamen ejus Viri dotes, plurimaque in litteris merita potius, quam una aut altera labecula in oculis haberi debent. Ignoſcimus Turnebo, Lipſio, Mureto, aliis magnis viris & caris nobis Nominibus, cur non pariter & huic? Sed quo labor? Pergam, ut quivis ſtomachus hæc forte non concoquat. A *Somnire*, (quod in Breviloquo legitur, pro *Dormire*, & cujus Compoſitum *Conſomnire*, Gloſſarium, quod Cyrilli dicunt, & alii, habent,) deducuntur *Somnus*, *Somnium*. Hinc *Somniare*, quod in uſu manſit, etſi diverſo ſignificatu, cum alterum *Somnire* exoleverit. Sic & alia quæ in Neutrali ſignificatione abrogata, quorum Derivata Activa vi noſtro uſui ſe approbant, v. g. *Vapere* nuſpiam me legere memini, a quo *Vapidus*, *Vapor*, *Vaporus*, unde *Vaporare*, quod Active extulit (ut cetera ſolent hujus cenſus) Horatius in *Epiſt.* & Lampridius in *Heliogab.* Odores Indicos ſine carbonibus ad *vaporandas* Zetas jubebat accendi; notatque Caſaubonus priſcæ Latinitatis verbum eſſe; Uſurpatur etiam Abſolute, & τῦ *Vapere* vicem obtinet. *Odere* nemo leget, a quo *Odor*, *Odorus*, *Odorare*, & *ari*; *Odefacere*, apud Feſtum, inuſitatum hodie, Analogiæ tamen cauſa probe notandum. Sic *Honere*, (cujus Paragogum eſt *Honerare*, aut *Honorare*, antepen. correpta, apud Virgilium, Terent. Symmach. Auſonium, Petrum de Riga, alios, ut in Miſcellaneis prolixius monſtro) deſiit. At *Honorare*, antep. producta, quod ab *Honor* derivatur, creberrime uſurpatur.

E diverſo mira res, eodem modo deducta quædam, ut *Geniare* apud Statium, *Tædiare* apud Lampridium reprobata fuiſſe. Illud enim a Correctoribus male acceptum, vide Barth. *Adv. col.* 197. 1425. 1553. 1991. & 2457: Hoc ab Egnatio ante hoc ſeculum repudiatum, quem vide in notis ad Lamprid. *pag.* 1993. Edit. Steph. in 8. Et tamen eo etiam eruditiſſimus Latinitatis Tertullianus utitur libro *adv. Judæos.* Sic τὸ *Decorare* antep. producta; quo uſi Dracontius, *v.* 133. Fortunatus *l.* 2. *de Vita Mart. v.* 454. Incertus Auctor, apud Bedam de *metris*, *col.* 2376. *Ed. Putſch.* & Fabricium *Opere Poet. Chriſt. pag.* 792. Mantuan. *Carm. de Fort. Gonzaga v.* 312. & *agone Luciæ*, *v.* 129. Et exſtat apud Silium *l.* 12. *v.* 742.

In-

Inque vicem amplexi permixta voce triumphum
Tarpeji clamant Jovis, & delubra decorant.

Ita vetus Editio Veneta anni 1492. Antverp. 1566. & Lugd. 1603. (Dauſquium inſpicere non licuit) Heinſiana tamen reponit ex Modiana *coronant*; & ita Dempſterus legendum contendit ad *lib.* 2. *Roſ.pag.* 115. Videndus eſt & Valla de hac voce *l.* 4. *c.* 15. *Eleg.* Rejicit tamen Goclenius in *LL. Analectis p.m.* 397. Edit. 1601. & 1. *Prob. Gram. c.* 36. Ejus formatio talis eſt. A *Decere*, fit *Decor*, *decoris*, h. *Decorare*, ut a *Sapere*, *Sapor*, h. *Saporare*, ap. Ammian. *l.* 30. & Tertul. de *Spectac.* ut & Dracontium *l.* 1. *v.* 598. A *Tepere Tepor*, h. *Teporare*, apud Plin. 36. *c.* 26. & Dracont. *lib.* 1. *v.* 28. A *Torpere*, *Torpor*, h. *Torporare* apud Turpilium. A *Sonere*, vel *Sonare*, *Sonor*, h. *Sonorare*, apud Luctatium Scholiaſten Statii *pag.* 37. Edit. Lindebrog. A *Vigere*, *Vigor*, h. *Vigorare*, apud Apulejum *lib.* 9. A *Dulcere*, quod Paulinus habet, *carm. ad Nicetam* v. 31. *Dulcor* h. *Dulcorare*, apud Plin. Valerian. & Gallum Confeſſorem, *c.* 6. A *Sopire*, *Sopor*, h. *Soporare*, apud Statium, XI. *Theb.* Plin. 28. 8. Virgilium, Val. Flaccum; Curtium *lib.* 7. &c. quamvis hic variante quantitate, qua de re plura in *Diatriba de dubiis Quantitatibus*. Sed me repræhendo, qui ſatis jam Aſiaticum me excurſorem præſtiti iis, qui reſtrictum audire negaturiunt.

CAPUT XII.

Numerorum Oratoriorum Obſervatio, & Electio Vocum, Phraſiumque.

MULTARUM Dictionum Uſum Latinitati ademit ipſius excolendæ ſtudium, & exquiſita Numerorum Oratoriorum Obſervatio, Vocumque Electio, quæ Ciceronis ævo, (qui primus, teſte Auctore Dialogi de Oratoribus, ſive Tacitus is eſt, ſive Quintilianus, aut neuter, excoluit Orationem, & verbis dilectum adhibuit, & compoſitioni artem) elegantiores animos in admirationem imitationemque rapuit, traxit, attinuit. Multæ enim voces propter tardos Spondeos ſe crebro ingerentes, repudiatæ; nec placuit nimia Proceleus maticorum frequentia. Sic & exquiſita Numerorum in Poeſi obſervatione plurimæ voces fuere ſepoſitæ. Ad capiendos enim hominum animos, quum verba vocibus modularentur, non quævis verba & de trivio ac vulgi fæce hauſta uſurpa-

bant: lectam omnino admodumque puram & elegantem dictionem adhibebant, ut quantum concentu ſuaviſſimo aures caperentur, tantum exquiſitiſſimarum Vocum, e quibus verſus conſtarent, venuſtate & pulcritudine concentus ipſe commendaretur, ut ad Th. Siberi verba ex Oratione 1 *vol.* 1. *pag.* 5. huc accommodem. Vide & A. Gellii *caput* 20. *libri* 13.

Pauciſſimi nunc Lyrici Poetæ exſtant. Heroicum autem & Elegiacum genus ne tertiam vocum partem recipit. Et quas recipit, non tamen omnes propter minus exquiſitum & politis auribus inſuavem concentum uſurpabant. Ideoque eligebant. Sic Scaliger in *Hypercrit. c.* 5. *pag.* 321. *in Auſonio* non probat, *ſimulamine*, *decoramine*, ob numeros minus exquiſitos, non quod illa non bonæ fuerint & vere Latinæ; ſed quod numeros deformarint. Quam in rem perlege totum Opus Poetices Scaligerianum & obſervabis talia quam plurima. *Rejecerunt & Oratores electione iſthac Verba vulgaria, obſoleta aliena, gentilia, & obſcura*, ut nos Fortunatianus 2. *Rhetor.* docet. *Vulgaria ſunt quibus utitur vulgus ſine ratione atque electione*, (ut Barthius eum corripit) *Aliena dicit quæ non ſunt Oratori accommodata, ſed Hiſtorico aut Poetæ, ut ſi* genitorem *&* genitricem *&* gnatum *dicamus, &* ſatorem, *&* altricem *Gentilia, quæ propria ſunt quarumdam gentium, ſic Hiſpani non* cubitum *vocant, ſed Græco nomine*, ancona, *& Galli* facundos *pro* facetis, *& Romani vernacula plurima, & neutra multa maſculino genere potius enunciant, ut hunc* theatrum, *& hunc* prodigium. *Obſcura quæ nimis priſca ſunt & a paucis eruditiſſimis intelliguntur.* Hæc ex illo. *Hinc de* Piſone *Cicero, vir eloquentiſſimus, & verborum vigilantiſſimus appenſor & menſor*, ut Auguſtinus nominat *lib.* 1. *cont. Adverſ. Leg. & Proph. c.* 24. *T.* 6. *col.* 614. *fuiſſe ſcil. ei verborum delectum elegantem, l. de Clar. Orat. p.* 190. *Edit. Ald. In M. Callidio autem* (pergit) *verbum nullum aut durum, aut inſolens aut humile, aut in longius ductum. Marcellus lectis verbis utebatur.* Nec eſt quod quis objiciat omnes Ciceronis ſuppares, etſi ſpecie inter ſe differant, tamen genere conſentire, omneſque eandem ſanctitatem eloquentiæ ferre; quandamque, licet in diverſis ingeniis, eſſe judicii ac voluntatis ſimilitudinem & cognationem, parique propemodum ingenii felicitate & verborum elegantia ſcripſiſſe, ut ſi titulos detraxeris, illos non facile a Ciceronis ſtilo internoſcas, ut *aſtrictior* Calvus, *numeroſior* Aſinius, *ſplendidior* Cæſar, *amarior* Cælius, *gravior* Brutus, *vehementior*, *plenior* & *valentior* Cicero ſit. Credo enim ſtudio & imitatione, quod hodieque aſſolet, pari & conformi

mi ſermone uſos, eaſdemque voces & phraſes uſurpaſſe, qui eadem ſcripſerunt. Quibus vero alia ſcribendi materia, alio etiam ſermonis genere eo quoque ævo ſcripſerunt. Fidem dictorum faciunt, qui caſtra ſecuti, caſtrenſe quoddam dicendi genus adamarunt, ut Valerius Maximus, & Vellejus Paterculus; qui Architectonicen profeſſus, Vitruvius, longe aliud dicendi genus, aliaſque voces, ac Cicero, uſurpat.

Ex iſta autem Poetarum & Oratorum electione factum eſt, ut, licet bonæ voces, tamen rarius admodum uſurpatæ fuerint multæ, & vix in uno alterove Auctore jam ſuperſint. Imo ne Caſus omnes & Perſonas tulerunt. Sic *Iter* recto caſu placuit: *Iteris Iteri* &c. obliquis non item. Contra *Itiner* apud paucos exſtat, *Itineris* ubique in uſu viget. Cicero in *Topicis*, ne *Specierum* quidem & *Speciebus* fuit auſus dicere: licet non neget, poſſe ita Latine dici. Prætulit *Formarum* & *Formis*. Sic enim ait: *Nolim, ne ſi Latine quidem dici poſſit.* Specierum & Speciebus *dicere: at* Formas *&* Formarum *velim.*

Reliquæ Voces, quæ vulgo linquebantur, maximam partem in uſu apud poſteros jam Italos, Hiſpanos, Gallos manſerunt. Vocabantur talia olim *plebeja* & *ſordida*. Quorum vocabulorum ſordidorum librum quondam ſcripſit Lavinius, teſte A. Gellio *l.* 20. *c.* 11. Sequior ætas *Ruſtica* vocabula & *Sermonem Ruſticum* appellitare conſuevit.

Cæterum nimis videtur ſuperſtitioſa aliquando hæc Electio. Qui enim quod uni placet & ſuave eſt, continuo alteri etiam ſuave ſit, ejuſque gratum auribus, cum tot inter ſe diſcrepantia ingenia in mundo videas, ut rariſſime illi placeat quod placuit alteri? Sic cum Ovidius dixit 3. *Metam. v.*671. - - - *Medon nigreſcere pinnis,*

Corporeque & preſſo ſpina curvamine flecti
Incipit. &c.

Et ſeq. *libro v.* 444.

Pars aliquas artes antiquæ imitamina vitæ
Exercent.

Et Silius *lib.* 2. *v.* 396.

- - - *nivea tremulo nutamine penna.*

Cur non his etiam & Auſonio hæc terminatio inſuavis erat, ut fuit Scaligero? Fortunatianus cum *libro* 3. *Rhet*: ubi de verbis humilibus diſſeruit, M. Tullium, qui *Scalas* dixerat, producit tanquam humilem dictionem uſurpantem, & paulo ante quaſi obſoletam ponit, non immerito diſplicet judicioſiſſimo Barthio *l.* 13. *Adv. c.* 2. *col.* 714; qui vocem

non tantopere humilem putat, quippe cui pretium dederit vel ſolus Maronis uſus.

Videmus autem hic Judiciorum varietatem, ut guſtuum. Ovidius *l.* 2. *de Arte am:* verſum hunc,

Semibovemque virum, ſemivirumque bovem:

proprium ſecutus judicium contra Cenſuram Amicorum, qui illum verſum tolli volebant, retinuit.

Plura Exempla ut afferam, ubivis ſeſe oggerentia operæ non eſſe reor. Nec ad Linguæ Analogiam monſtrantes & docentes præcepta Rhetorum pertinent. Diverſus enim ab Analogia & Originatione eſt Uſus.

CAPUT XIII.

Verborum quorundam Poetis relictorum inuſus.

QUÆDAM Verba Poetis fere ſolis relicta ſunt, ut: *Clarare*, quod uſurpant Lucretius *lib.* 3. *v.* 36. *lib.* 4. *v.* 779. Horat. 4. *Carm.* 3. *v.* 4. Plaut. *Moſtell.* 3. *ſc.* 1. *v.* 111. Stat. 5. *Theb. v.* 286. Auſon. *Moſ. v.* 388:

Pollet Ariſtides veteres qui claret Athenas.

Ita enim eum verſum quidam legunt, ut Bernartius ad 5. *Theb. Statii:* Grotius *p.* 77. ad *Aratea Cicer.* Uſus eſt & Cicero in verſione Arateorum:

Non potuit nobis nota clarare figura.

Uti quidem Giſanius & Grotius eum corrigunt, & ibid:

æſtatis primordia clarat.

Et in libro de ſuo Conſulatu:

Jupiter excelſa clarabat ſceptra columna.

Sic *Acerbare.* apud Virgil. Statium. Val. Flaccum, Claudianum. *Stinguere*, quo Cicero in verſu uſus. *Letare*, apud Virgil. *Culice*, *v.* 322. Ovid 3. *Metam.* &c.

CAPUT XIV.

Græcarum Vocum Introductio.

MULTA Græca Verba, præſertim ſequiori ævo introducta, vetera Verba oblitterare potuerunt, qualia ſunt: *Aporiari* pro *Dubare*

bare vel *Dubitare*; *Lachanizare*, pro *Pigrere*; *Eunuchare* pro *Evirare*. Sic *Apolactizare*, *Plaſmare*, *Chalare*, *Exballiſtare*, *Toxicare*, *Prophetare*, *Exorciſſare*, *Malaxare*, pro *Mollire*, &c. Imo tandem eo Barbariei venerunt, ut Latinis boniſque vocibus repudiatis, iis Græcam quaſi terminationem affingerent. Verum enim eſt, quod Varro ait *l.* 8. de *LL. pag.* 104. Edit. 1619: *Conſuetudinem loquendi eſſe in motu: itaque ſolere fieri ex meliore deteriorem.* Igitur pro *Pulverare*, quo uſi ſunt Plautus, citante A. Gellio *l.* 18. *c.* 12. Columella, 11, 2. Palladius *Martio c.* 7. Calpurnius *Ecl.* 5. *v.* 88. dixit Gariopontus *Pulverizare* libr. de *Dyn. c.* 29. hodie autem in deſuetudinem venit, illo uſitatiore. Pro *Vaporare*, idem dixit *Vaporizare l.* 2. *c.* 13. & *l.* 3. *c.* 35. Alia vide apud Clar. Reineſium, magnæ doctrinæ Virum *l.* 3. *Var. Lect. c.* 12. *p.* 531. Idem fatum paſſa eſt noſtra Vernacula, quæ adſcitis Exterorum vocibus proprias lubens omiſit, & pæne amiſit.

Notetur autem hic obiter, pleram Radicum Lat. Linguæ partem, quæ jam amiſſa eſt, Græcæ Originis eſſe, ut & ea quæ manſerunt. e. g. *Pecere*, de quo infra *c.* 28. eſt πέκειν. *Trepere*, eſt τρέπειν. *Clepere* eſt κλέπειν, vel κλέπτειν. *Apere* eſt ἄφειν vel ἅπτειν. Quanquam de hoc ulterius cogitandum. *Dapere*, eſt δάπειν vel δάπτειν. *Luere* eſt λύειν. *Argere*, de quo ſupra *cap.* 5. eſt ab ἀεργὸς, cujus etiam Radix non apparet. *Celere*, pro *Celerare*, eſt κέλω, vel κελέω. *Clangere*, eſt κλάγχω, pro quo κλάζω dicunt. *Poere*, pro *Potare* a πόω inuſit. *Dicere*, a δείκω inuſ. *monſtro*, *oſtendo*, *indico*. *Miſcere* eſt μίσγειν. *Edere* ἔδειν. *Videre*, & priſcis *Videre* eſt εἴδω quod aliquando idem ſignificavit, ac *dividere*, unde & hoc tractum. Hinc & *Viduus*, i. e. *diviſus*, *ſeparatus*, ab aliquo *ſejunctus*, a quo *Viduare*. A Græco vero, *Idus*, vel *Eidus*. Hinc *Iduare* vel *Eiduare*, lingua Etruſca, Macrob. 1. *Saturn. cap.* 15. *pag.* 216. qui omnino hic legendus. *Docere*, eſt δοκέω, unde δοκάζω; *Agere*, ἄγω; *Angere*, ἄγχω; *Tingere*, τέγγω. *Rugere*, ῥεύγω, pro quo dicitur ἐρεύγω. *Fugere*, φεύγω, unde φυγὴ. *Cellere*, κέλλω; *Pilare*, πιλοῦν; *Fallere*, σφάλλειν; *Multare*, μυλλεῖν. *Plere* a Græco amiſſo πλέω unde πλέος; *Tremere*, τρέμω; *Clinare*, κλίνω; *Comare*, vel *Comere*, κομέω; *Minari*, & *Minere*, apud Lucret. μίνομαι; *Tornare*, τορνῶ; *Serpere*, ἕρπω; *Larere*, a quo *Lar*, *Larentaria*, apud Feſtum. *Larunda*, Anſon. Monoſyll. *Laridus*, vel *Lardus*, apud Cæl. Aurel. 3 *Tard. c.* 48 *Larina ſues* &c. a λαρὸς, i. e. *jucundus*, *gratus*, *voluntati noſtra acceptus*, cujus verbum amiſſum. *Perire*, unde *Peritus*, *Periculum*, a πειράω πειράομαι

μαι. *Terere*, unde *terebra*, a *τερέω terebro*. *Errare* eſt *ἔῤῥω*. *Gnoure*, unde *Gnoſco* vel *Noſco*, eſt *γνόω*, pro quo *γινώσκω* dicimus. *Furari* a *φὼρ*, cujus verbum non adeſt. *Batere* a *βατέω*, i. e. *vado*, *calco*. &c. Quæ omnia liquidius in collatione Harmonica Radicum perſpicienda. Sed & ipſæ Græcæ Radices (genuinas dico) plurimum obſoleverunt, nec a quoquam omnes vere traditæ ſunt & erutæ. Hinc illa ejus Linguæ confuſio, flexionum difficultas, etymologicæque ineptiæ. Videbis autem in collatione, Græcorum Radices obſoleſactas in Latinæ linguæ uſu manſiſſe: ut *Necare*, deficiente Græco *νέκειν*. Contra Latinas in Græcorum uſu, ut *στερέω*, non comparente *τῷ Stereɩe*, unde *Sterilis*, ut a *Facere*, *Facilis*, *Agere*, *Agilis*.

Caput XV.

Barbararum Vocum introductio.

IDem damnum intulit Barbararum Vocum introductio: (De ſtylo hic non eſt ſermo) Repudiatis enim bonis & Latinis vocibus, novas finxerunt, tandem & Gothicas peregrinaſque admiſerunt: ut bellicæ tempeſtates, populis peregrinis regionem aliquam invadentibus, ſemper linguam illius corrumpere aſſolent. Hinc eſt illorum *Pagare*, i. e. *ſolvere debitum*, quod forte a *Pacare* eſt, pro ſatisfacere creditori, Germ. befriedigen. Hinc *Brigari*, *Braxare*, *Truſare* &c. *Fugillare* Feuerſchlagen / ab Hiſpanico *Fuego*, quod *ignem* ſignificat, Italis *Fuoco*, Gallis *Feu*, ex uſu Latinitatis ſequioris vel plebejæ. Sic enim *Focum* pro *Igne*, uſurpat Alcimus *lib*. 3. *v*. 50,

- - - quo fervida quondam
Dicitur attracto nubes Sodomitica nimbo
Guttatim ſparſum fudiſſe in crimina fulmen,
Cum plueret nox tetra focos *cœloque caduco*
Aera per liquidum ſtillarent undique mortes.

Et Abbo Cernuus, *l*. 2. *v*. 296. laudante Barthio *l*. 36. *Adv*. *c*. 19. c. 1666. Hinc erat *τὸ Focillare*, unde *Fugillare* detortum. Contra Latinæ voces ad alios tranſiere populos. Ut in Germanica uſitatius nihil eſt pæne, quam Regiment. Quæ Vox debetur Latio, in quo eſt, *Regimentum*, & uſus ea Amm. Marcellinus *l*. 25. & Arcadius *l*. 1. § 1. *de offic. præf. præt*. Sic *Regentes* die Regenten. Claudian. *Paneg*. 1. *laud*. *Stil*. *v*. 168.

Scili-

Scilicet in vulgus manant exempla regentum.

& alibi *Patiens*, pro ægroto, ein Patient. Latinos enim ita uſurpaſſe, teſtis eſſe poteſt Serenus *carm.* 32. *v.* 6. Sic *Cura*, pro ſanatione, apud eundem Serenum non ſemel, Germanis die Cur: & *Curare*, Curieren/ apud Orientium *Commonitorio*, *v.* 579.

Viſitor in clauſis, curor confotus in ægris.

Cicero in *Tuſc. Quæſt*: *Corpora curari poſſunt: animorum nulla eſt medicina*: id. de Senectute: *Adoleſcentes gravius ægrotant, & triſtius curantur*, & pro S. Roſcio Amerino: *Intelligo me errare, qui cum capiti Sex. Roſcii mederi debeam, reduviam curem.* Camerar. fab de Anu laborante ex oculis: *Medicus orſus curationem.*

CAPUT XVI.

Faſtidium veterum, & mutandi linguam prurigo.

IPSI etiam Veteres amiſſionibus Vocum amplam dederunt occaſionem. Dum enim nova quotidie vocabula ſuborta, vetera ex uſu hominum ineptiſſimo faſtidio ſublata ſunt, quibuſdam vetera ad uſum revocare, imo & cum 12. Tabulis atque Evandri matre loqui placuit. *Ita enim eſt genius Latii ſermonis, poſt Auguſti ſeculum multa vocabula oblivionum tenebris condita eruebat, multa noviter fingebat*, inquit Matth. Schikeradus in *Epiſt. Critica.* Nihil dicam jam de Salluſtio, cujus Scripta peculiari libro Aſinius Pollio repræhendit, ut nimiâ priſcorum Verborum affectatione oblita, ſcribente Suetonio, *cap.* 10. *de Illuſtr. Gramm.* quemque Lenæus Grammaticus priſcorum Catoniſque verborum ineruditiſſimum furem in gratiam Patroni ſui Pompeji Magni dixit, tradente eodem, *ibid. c.* 15. Unde illud pervulgatum apud Quintilian. *l.* 8. *c.* 3.

Et verba antiqui multum furate Catonis
Criſpe Jugurthina conditor hiſtoria.

Quem & D. Octavius Auguſtus taxavit, ut ex ipſius verbis apud Suet. in *vita Octavii c.* 86. videre eſt. Neque memorabo Imperatorem Hadrianum, qui genus dicendi vetuſtum amavit: Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium, Salluſtio Cæcilium prætulit, ut Spartianus refert in *ejus vita. pag.* 808. *Edit. Steph.* Quorum hominum odio, alii contra nihil niſi tritum & uſitatum voluerunt, & ita, ut Senecæ *l.* 10. *epiſt.* 115. verbis utar, *in ſordes inciderunt.* Laberium, quod obſoleta & maculantia ex ſordi-

ſordidiore vulgi uſu ponit, (quale eſt in Staminariis: *Tollet bona fide vos orcus in Catomum*) vituperat A. Gellius, *l.* 16. *Noct. Att. c.* 7. & talium ſordidorum vocabulorum librum Lavinius olim ſcripſit, quem citat idem *Noctium Atticarum* Scriptor, *lib.* 20. *c.* 11. De odio, quod dixi, adeo verum eſt, ut Suetonius in *Auguſto c.* 86. ſcribat, *Ipſum Auguſtum magno ſtudio reconditorum verborum fœtores, ut loquebatur, vitaſſe, eumque Tiberio non peperciſſe, exoletas & reconditas voces aucupanti.* Apud A. Gellium *lib.* 16. *c.* 10. refertur Verbum cujuſdam Juriſconſulti, a quo cum A. Gellius peteret, quid ſibi vellet *proletarius*? (quæ vox deducta erat e duodecim Tabulis) reſpondit: *Seſe jus Faunorum & Aborigenum non didiciſſe, ſeque tantum præſtare debere legum ac vocum earum ſcientiam, quibus ſua uteretur ætas.* Huc facit Senecæ ambitio, qui *Neronem a Veterum Oratorum cognitione avertit, quo diutius in admiratione ſui detineret*, ſcribente Suetonio, in *vita Neronis, cap.* 52.

Alii contra vulgata elegantia non contenti, novitia quærebant & pleraque inveniebant ornamenta, ipſumque Ciceronem nauſeantes; Latinitati alios comptus affingere laborarunt; faſtidioſiſſimi delicatuli! Unde Fabianum ſuo ævo tali elogio ornat Seneca, *epiſt.* 59: *Si recentiorem quæris, Fabianum, diſertum & elegantem, orationis, etiam ad noſtrum faſtidium, nitida.* Ad quæ verba Muretus annotat: *Jam enim plerique nonnulla Ciceronis, ut parum nitida & parum expolita faſtidiebant, idque & ex multis Senecæ locis, & ex dialogo de Oratoribus, qui Tacito tribuitur, facile perſpici poteſt.*

CAPUT XVII.

Idioma cujuſvis Regionis peculiare, & cujuſque peculiaris Idea Ingenii.

HUC referas idioma cujuſvis Regionis proprium, & ingeniorum præterea in qualibet diverſitatem. Peculiaris enim cuilibet ſui ſua eſt idea ingenii. Nec omnes uno orationis genere uti in tanta varietate poſſunt. Neque convenit etiam inter auctores maximos de ratione dicendi probatiſſima, quod illuſtribus exemplis probat Budæus, *Comment. Græc. Lingu. col.* 1300. *Edit. Baſil.* 1530. Hinc Pollio in Livio accuſat Patavinitatem, neque ei Cicero etiam ſatisfecit. Auguſtus non tulit Tiberium. Tiberius Græcas voces ægre admiſit, licet neceſſitate flagitante, ſed

ſed potius periphraſibus delectatus eſt. Caligula improbavit Senecam, & quis omnia exempla enumeret? Nec ipſe Cicero Bruto probare ſuo Oratorem ſuum potuit illi ipſi nuncupatum, ut ipſemet auctor eſt ad Atticum. Vide Budæum *d. l. col.* 1290. Huc non inepte etiam Auſonii verſus 151. in *Technopagnio* referri poteſt, ita interrogantis:

Bucolico Sepes dixit Maro, cur Cicero Seps?

Iduare eſſe Vocabulum Hetruſcum, dicit Macrob. 1. *Sat.* 16. pro quo alii *Dividere* maluerunt. Sunt inter auctores ſua cuique propria. *Nam frequenter hærebit in Quintiliani ſermone, qui præter Ciceronem nihil legerit*, inquit Eraſmus *de Ratione vera Theologiæ pag. m.* 177. Et hunc ipſum Eraſmum ſecutum eſſe venam & ideam ingenii ſui, dicit, & defendit contra eos, qui Eraſmi ſtylum & dictionem carpunt, Magnus Baudius, *Cent.* 2. *Epiſt.* 3. cujus verba, quia in manibus eſt, transſcribere ſuperſedeo. Plinius Junior & Quintilianus Ciceronis diſſimiles fuerunt, cum ejus ſcriptorum ſtudioſiſſimos fuiſſe nos, notum ſit, inquit Budæus *d. l. col.* 1291. quem vide. *Funerare*, in Cicerone non leges, at in Horatio, Petronio, Ulpiano tibi occurret. Refer huc quæ antecedente Capite dixi. Varietatem igitur, quæſo, conſidera omnium ingeniorum, in quavis lingua, & tantam quanta vix eſt formarum, modum loquendi per omnia uniformem nunquam quis introducere poterit. Tamen qui bonæ mentis erunt, optimum potius dicendi genus naturæ ductu & arte magiſtra ſectabuntur, quam deterius. Et pravis prava, contorta, obſcura relinquimus.

CAPUT XVIII.

Vocum rarior apud Scriptores uſus, hinc earum deſuetudo, dum imitatores præſcripta ſecuti ſunt.

ETIAM bonarum Vocum rarior uſurpatio eas abolevit. Cum enim Scriptores Veteres multas Voces, eaſque genuinas & Latiniſſimas, quod uſus non ferret, non infererent libris ſuis, illæ poſtea in deſuetudinem abiere. Hinc eſt quod Verba quotidiano uſu trita, & muliebribus potiſſimum operibus debita rarefacta deſierint, ut: *Licere*, prima producta, *Filare*, *Linare*, *Stupare*, *Fuſare*, *Nimbare*, *Limbare*, *Fimbriare*, *Baltheare*, *Stolare*, *Soccare*, *Braccare*, *Tunicare*, *Pellire*, *Paludare*, *Vittare*, *Scopare* &c. Multas autem dictiones per libros, præſer-

tim eos, qui Ciceronis tempore ſcripti, minime propagatas, credibile eſt; cum & noſtra Vernacula quamplurimas habeat, quas rariſſime, ſi unquam, libris qui in publicum eduntur, aut certe Lexicis, inſertas invenies; nemo tamen Teutonicas negaturus eſt, niſi forte qui hujus ignarus linguæ.

Plurima autem ſunt Verba quæ ſemel tantum, aut bis terve in Veterum libris inveniuntur, qualia habentur *Mulierare* & *Tunicare*, quæ apud Varronem relicta ſunt, citante Nonio Marcello *cap.* 2. *n.* 552. & 873. *Ravire*, apud Plautum *Pœnulo*, *act.* 3. *ſc.* 5. 33. & *Capt. Prol. v.* 13. Exſtatque in *Gloſſ.* Iſidori, *Excerptis Pythœanis* & *Breviloquo*. Quod ſi iſta Plauti loca interiiſſent, quivis forte pro barbaro haberet. *Senere* eſt apud Catull. *carm.* 4. *v.* 26. & Pacuv. in *Peribœa*, & *Actio in Telepho*, citante Priſciano *lib.* x. *col.* 887. *Varare* habent Agrimenſores, & *Obvarare*, Ennius *Pilare*, i. e. *denſare*, Hoſtius & Ammianus *l.* 31. *Serare* Pacuvius & Priſcian. *l.* 10. *col.* 900. *Verare* Ennius 13. *Annal.* apud A. Gell. 18. *c.* 2. & ex veteri Codice reſtituit Horatio Barthius *l.* 37. *Adv. c.* 22. *col.* 1706. quem vide. *Crinire* ſolus habet Statius, 4. Sil. 5. *v.* 10. *Solare* prima longata, idem 5. *Thebaid. v.* 149. quod & apud eundem *lib.* 4. *Theb. v.* 36. in Norico libro exſtitit, ut Zinzerling indicat *Crit. promuls. c.* 36. *p.* 110. Verba ſunt:

--- *Quæ moverit arma*
Gradivus, quantas populis ſolaverit urbes.

Ubi vulgatæ Editiones: *ſpoliaverit urbes. Membrare* eſt apud Cenſorinum, quem Priſcianus *lib.* 1. *col.* 544. doctiſſimum artis Grammaticæ appellat; & Dracontium, *Hexaem. v.* 221. *Scurrari*, Horatium *lib.* 1. *Epiſt.* 17. *v.* 19. & *Epiſt.* 18. *v.* 2. *Simare*, i. e. *deprimere*, apud Lucilium, 7. *Satir.* citante Nonio *cap.* 2. *n.* 771. ubi male *Sunat* legitur. Et apud Sulp. Lupercum Servaſtum, *Eleg. de Cupiditate*, *v.* 37. *Simata nares. Veſperare*, apud A. Gellium *l.* 17. *c.* 8. & agnoſcit Eutyches. *Adſolare*, i. e. *ſolo æquare*, ab inuſitato *Solare*, prima brevi, apud ſolum, quod ſcio, Tertullianum libris a Jacobo Gothofredo publicatis, *ad Nationes p.* 103. & 114. *Craſſare* habent Apulej. 3. *Met. p.* 139. *Ed. Elm.* Optatus Afer *l.* 2. *pag.* 61. Agrœtius de *Orthographia*, *col.* 2273. Sidon. Apollin. *carm.* 5. *Paneg.* Majoriani *v.* 406. *Protervire*, Galterus *l.* 1. *Alex. v.* 192.

Jam fruitur voto jam mente protervit in hoſtem.

Sic MS. vetuſtiſſimum, & Argent. Editio. In Ingolſtadienſi eſt *procurrit.* Idem *l.* 2. *v.* 236.

aut

- - - aut in tua damna protervit.

Sic MS. Arg. & Ingolſt.

Bapt. Mantuanus *Carm.* 3. *in Falconem. v.* 30.

Nec vulgi duce te, protervientis
Nugas, judiciumque pertimeſcam.

Roſare, prima brevi, exſtat ſolum apud doctiſſimum Auctorem Carminis de defectu Lunæ, quod Varroni Atacino quidam tribuere *v.* 28. *Follere*, quod in Breviloquo invenies, uſurpat D. Hieronymus: *ſi pes laxa pelle non folleat*, citante Caſaubono ad *Theophr. Charact. p.* 136. *Follicare* idem habet ad *Euſtach. de cuſtod. Virginitate*, Apulejus, 9. & *Onomaſt. col.* 55. Tertullianus etiam *l. de Pallio. Rugare* uſurpat Plautus, *Caſ.* 2.3.*v.* 30. Et in *Fragm.* apud A. Gellium *l.* 18.*c.* 12. Et Eutyches habet *Rugari. l.* 2. *de diſc. Conjug. col.* 2177. *Horoſcopare* Manil. *lib.* 3.*p.* 73. & Firmicus. *Vilere*, Avienus *Arateis*, *v.* 318.*pag.* 90.

At poſtquam argento deformis viluit ætas.

Scriptores autem infimi ævi frequentius eo uſi ſunt, Gulielm. Brito *lib.* I. Alanus 3. *Anticlaud. v.* 123. Accius, ſive Romulus eſt, ſive alio nomine indigitandus, *fabula* 28. *v.* 13. &c. *Conturmare*, Amm. Marcellinus dixit *lib.* 16.*p.* 1486. *Edit. Steph. Pullare.* Calpurnius habet *Eclog.* 5.*v.* 20. ad quem vide Barthium *pag.* 363. Exſtat & in *Onomaſtico Græcolat. p.* 121. *Nivare* eſt in *Gloſſ. Arabico-Latino. Nivatus*, legitur apud Sueton. *Ner. c.* 27. A qua *nivata* apud Petron. *p.* 76. *Nivere*, Fortunatus utitur, *l.* 8.*c.* 9.*v.* 12. Mantuan. 5. *Eclog. v.* 8.

Cymbia lacte nivent.

Depontare, habet Varro in *frag. p.* 141. *Edit.* 161. in 8. laudatus Nonio *c.* 3.*n.* 143. Vide notas in Editione Gothofredi. *col.* 1868. *Pontare* eſt in *Gemma Gem. Cornicari*, Perſium uſurpatorem habet. *Sat.* 5.*v.* 12. nec non Eutych. *l.* 1. *de diſc. Conj. col.* 2157. *Albare*, Priſcianus habet *periegeſi*, ſive quis ejus auctor eſt *v.* 431. & Fortunatus *l.* XI. *Carm.* X. *v.* 5. *Rubrare* ſolus Alcimus Avitus *libro* 5. ut in MSto. & Vett. Editionibus eſt. Vide Edit. Zehneri *pag.* 166. *Pennare*, Dracontius *lib.* I. *v.* 146. *Pumicari*, Tibullus *l.* 3. *El.* 1.*v.* 10. Apulejus *Apolog.* Participium habet Plinius *Epiſtolis. Equire.* Plinius *l.* X. *c.* 63. *Juvenari*, Horatius in *Arte Poet. v.* 246. *Strennare*, apud Plautum legitur *Pſeudolo.* 2.*v.* 34. ad quem vide Taubm. & quas turbas lectionum dederit ignoratio hujus vocis cognoſces. Hæret & Barthius aliamque lectionem inſtituit, *l.* 28. *Adv. c.* 17. *col.* 1340. Agnoſcit autem, & ex Gloſſario ſuo confirmat

l. XI. *Adv. c.* 6. *col.* 521. *Uvere* apud Feſtum Avienum, in *Ora Maritima*, *v.* 521. ſolum exſtat; Apud Silium Ital. *l.* 7. *v.* 650. eſt Participium:

Uventi ferrum admovit tepefacta palato.

Ut & apud Avien. *Arat. v.* 1782. Apud Lucretium eſt *Uveſcere*, *lib.* 1. *v.* 306. ut & apud Avienum *Arateis*, *v.* 1579. *Nigrare*, apud Lucret. *lib.* 2. *v.* 732. & 792. *Lanare* invenies in *Onomaſtico pag.* 77. ἐριοφορέω. Et Partic. *Lanatus*, apud Avienum in *Arat. v.* 535. *pag.* 95. *Æquorare* in *Gloſſ. Arabico-Latino*. *Aſinare*, apud Luitprandum in Legatione, ad cujus oram memini Dn. Barthium annotare: *Bene*. *Ramare* ſolus Alanus habet in *Parabolis cap.* 4. §. 1. *v.* 1:

Arbor qua late ramat, niſi firma ſit, imo
Cum ramis facili corruit icta Noto.

Brumare, Joh. Hantvillenſis in *Architrenio*:

Filia Caſtalii veris marcentia fata
Sub Borea brumante gemit.

Granare exſtat in *Brevil.* & *G. Gem.* unde *Granatus*, 4. *decl.* apud Caton. de *RR. Granatim*, apud Apulej. *l.* 6. & Particip. *Granatus* in uſu: ut *Malum Granatum*. Hinc *Ingranare*, i. e. *grana in borreum ponere*, in ſcheda *Gloſſarii Anglicani*, edita a Barthio *l.* 28. *c.* 19. quæ ejus beneficio jam me penes eſt.. *Vivare* Lucretii eſt *l.* 3. ~~v. 410.~~ 559. 681. *Pronare* exhibet Sidonius legenti, *l.* 8. *Epiſt.* XI. *pag.* 219. *Edit. Elmenh. Ovare*, quod Grammaticorum ſtupor inter Anomala recenſet, probum eſt. Habes *ovat*, apud Val. Flaccum *l.* 2. *v.* 507. apud Paulinum Nolanum *Natali* 7. *Fel. v.* 92. *ovet*; apud Sueton. *ovandi jus* legitur in *Claudio*, *cap.* 1. *Annare* in veteri formula apud Macrobium eſt *lib.* 1. *Sat. c.* 12. *Anere* Caper habet, de *Orthogr. col.* 2240. & vetus Lex. Græco-Lat. *c.* 16. *Serrare* apud Veterem Bibliorum interpretem, *Eſaia* 41. invenitur, & eſt in *Onomaſtico*, *p.* 139. *Stirpare*, ῥιζόω in *Onom. Græco-L. p.* 145. *Stirpatus* uſurpat doctiſſ. Roſweidus *præfat.* in *Editionem Paulini ſuam*: *Sedula cura ſtirpata* (vinea) *a ſentibus gemma non lædatur*. *Abſtirpare* apud Hericum Monachum *lib.* 1. Cujus aliud exemplum non meminit Barthius, vide eum *l.* 16. *Adv. c.* 34. *col.* 857. *Amarare* apud Feſt. Avienum & Chryſolog. ſerm. 125. *Singere*, unde *Singulare* & *Singultire*, apud Eutych. *l.* 2. *col.* 2177. *Fringere*, unde *Fringulare*, & *Fringultire* ſunt, apud Martialem *l.* 2. *Epigr.* 82. ubi mire varias lectiones alii commenti ſunt; vide Gruteri notas, *p.* 18. & 112. Placet tamen retinens Scaliger, apud

Scriver.

Scriver. *p.* 80. *Indigitare* Macrob. 1. *Sat.* 17. & Tertullian. *Indigitare precem myſticam.* De verbo *Baubari* (quo Lucretius uſus *l.* 5. *v.* 1070. Bapt. Pius *Annot. ad l.* 3. *Epiſt.* 3. Sidonii, & Scalig. *lib.* 2. Epidorp. *c.* 175. *v* 2. *pag. m.* 145. & *Baubare* efferunt Mantuanus 8. *Silv. c.* IV. *l.* 3. *Dionyſii v.* 358. 1. *Faſtor. v.* 34. *pref.* & *l.* 5. *Faſt. c. ult. v.* 96. Franc. Bonadus, *Epiſtola ad Coloſſ. cap.* 2. ad finem. Scaliger de *CC. LL. c.* 13.) dicit Barthius ὁ θαυμάσιος *l.* 13. *Adv. c.* 4. *col.* 717. quotidiano in uſu fuiſſe, ut innumera alia idiotiſmi oſtendunt, licet in libris raro inveniatur. *Viare* habent Lucilius, Plautus *Trucul.* 1. *ſc.* 1. & *Pſeud.* 5. 1. *v.* 3. ſi conjecturæ Rhumelii credimus, quod Pareus facit; Ammianus *l.* 20. Juvenc. *lib.* 1. *v.* 126. Prudent. 2. *cont. Symm. v.* 772. Fortunatus *l.* 9. *c.* 7. *v.* 31. Caſſian. *Collat.* 15. *c.* 3. Ambroſ. *l.* 5. *Hexaem. cap.* 16. Caſſiodor. in *Pſalmum.* 1. Chryſologus *ſerm.* 63. & 155. Papias. Ejus tamen Participium multo frequentius invenitur, ut apud Prudentium *Cath.* 5. *v.* 65. *Hamart. v.* 209. *hymno in infideles. v.* 27. Apulej. *l.* 6. *Met. p.* 184. & *lib.* 10. *p.* 240. Ammian. *l.* 19. Damaſum, *carm.* 6. *v.* 4. Juvenc. *l.* 2. *v.* 361. & *l.* 3. *v.* 209. Sidon. 1. *Epiſt.* 2. & 5. Sarisb. 1. *Policr. c. ult.* Alanum 4. *Anticlaud. v.* 458. Et hoc Verbum in vulgatis Lexicis, quæ pueris noſtris proponuntur, raro habetur, quaſi minus Latinum ſit. Sic *Breviare* quod uſurpant Manilius *l.* 3. *p.* 70. Quintil. *l.* 1. *c.* 9. & 11. & *l.* 5. *c.* 13. Tertull. *contra Judæos*, *c.* 8. Diomed. *l.* 3. *Gram. col.* 474. Juvencus *lib.* 4. *v.* 136. *Gloſſarium Græco-Latinum.* Cenſorin. *c.* 4. ut in MSto eſt: vide Barth. *l.* 27. *c.* 19. *col.* 1307. Lactantius *Inſtit. Epitome. c.* XI. Hilarius *lib.* 3. (*ut diſtinguunt*) adverſus Conſtantium: *intelligantur breviandi dies propter electos Dei.* Paulinus Nolanus *Epiſt.* 19. *pag.* 188. & *Epiſt.* 29. & *Natali* 8. *Felicis*, *v.* 13. Fortunatus *l.* 4. *de vita S. Martini*, *v.* 619. Arnulfus Lexov. *carm.* 3. *in Veris reditum.* Sidon. *lib.* 2. *Epiſt.* 2. *pag.* 35. *l.* 4. *Ep.* 15. Hinc Bapt. Mantuan. 1. *Dionyſii v.* 429. *lib.* XI. *Faſt. c.* 2. 41. Boninus Mombritius *lib.* 5. *de paſſione Domini v.* 194. Benedict. Arias Montanus *Carm. de divinorum nominum uſu & interpretatione*, *v.* 91. & alii. Sic & *Corporare* non quidem apud Ciceronem, & qui paris ævi & æſtimii apud noſtros habentur, exſtat: invenitur tamen apud Tertull. *l. de carne Chriſti*, *c.* 3. & *c.* 6. & *de Trinitate*; Lactantium *lib.* 2. *c.* 9. *pag.* 104. *Edit. Thomaſii*, & *l.* 4. *c.* 26. Caſſianum *lib.* 7. de *incarnat. Domini.* Fulbertum *ſerm.* 4. Plinium. *l.* 7. *c.* 15. Solin. *c.* 20. Apulejum *l. de Mundo p.* 66. Bern. Morlan. *l.* 2. *de contemptu Mundi v.* 300. Apud veteres etiam, ut Ennium, Accium, &c. apud quos tamen *interficere*

ficere ſignificat. *Fabrire*, pro *Fabricare*, apud unicum Fortunatum exſtat *l.* 2. *Carm.* 9. *v.* 23.

Quod nullus veniens Romana gente fabrivit,
Hoc vir barbarica prole peregit opus.

Is autem Fortunatus, quamvis Francica aliaque Barbarie Poeſin ſuam Latinam corruperit, eruditus tamen & plurimæ lectionis homo fuit, de quo cenſentem non modo vide Barthium *l.* 5. *Adv. c.* 12. *l.* 3. *c.* 13. *col.* 135. *l.* 34. *c.* 3. *col.* 1549. & *c.* 6. *col.* 1555. *l.* 46. *c.* 2. & *c.* 3. *l.* 51. *c.* 12. *col.* 2401. & alibi. Sed & ipſum illum Poetam, ſodes, inſpice, & cum veteribus diligenter contende. Judico ergo hanc Radicem jam diu uſurpari deſitam a Venantio hoc ex veteribus; nunc autem amiſſis auctoribus in uſum protractam. Noſtro autem ævo a noſtris litterionibus minime ideo obſervatam, quod is Poeta non tantum incognitiſſimus, ſed & ante triginta & paucos hos annos primum tantum integer evulgatus fuerit. Proinde indolem ſuam facile hæc probat, & a cæteris ejus Auctoris ſcoriis Latinæ linguæ Analogia eam rite ſecernit. Sed ſatis exemplorum. *Manu non toto ſacco ſerendum*, apud Pindarum monet Corinna. Recenſent alii voces quæ apud Ciceronem ſemel leguntur, quorum labores non compilo. Quod ſi hæc Auctorum iſtorum loca injuria temporis interiiſſent, Ciceroniani ſtatim ea rejecturi eſſent, tanquam minus Latina. Laudat Chariſius *lib.* 2. *col.* 175. (*Edit. Fabr. pag.* 214.) *Statilii Maximi de Singularibus Ciceronis* libros, qui ſi exſtarent, maxime nobis in hoc negotio profuturi eſſent. Legat interim omnino benevolus Lector, quæ Vir eximius meritorum Andr. Schottus *lib.* 3. *Nodorum Ciceron. c.* 17. hanc in rem ſcripſit; mihi enim omnia comportare non allubeſcit. Et alii alia habent.

Hoc non poſſum quin addam; ægerrime me ferre deſiderium *Pontici, Julii Solini*, cujus fragmentum inter Catalecta Veterum exſtat, etiam a Phythœo repetitum. Ut & Carminis, quod *de defectu Lunæ*, alii *Aſtronomicum* inſcribunt, & Pythœus Fulgentio attribuit, Petrus Daniel, & Lipſius, niſi fallor, aliique Varroni Atacino, cujus fragmentum duntaxat habetur, editum a Turnebo *l.* 10. *Adv. c.* 3. Pythœo inter Poemata vetera, & Scaligero in Catalectis. Plura enim in hiſce rara inveniuntur vocabula, bona tamen.

CAPUT XIX.

Amiſſio bonorum Auctorum, & unde ea.

Singulare autem certe & dolendum iſtius cladis, quam Latinæ linguæ integritas pertulit, damnum, eſt amiſſio Bonorum Auctorum. Nihil enim dicam de tot Scriptoribus, revera innumeris, qui toti perierunt. Quot ſunt, quorum ne centeſima quidem pars ſupereſt, præſertim ex vetuſtioribus, cum quibus perierunt *Agricultura*, *Architectura*, *Pictura*, *Nautica*, & cujusvis artis, ſicut aliarum rerum propria vocabula innumerabilia? Et profecto, non Latinam linguam, ſed Latinæ linguæ reliquias inter mortuas tantum tenemus, ut *Ramus* vere ſcribit *lib.* 4. *Schol. Gram.* *p.* 92. Idemque affirmat Nobiliſſimus Dn. Barthius, præter cæteram eruditionem, hercle admirandam, Latinæ linguæ callentiſſimus qui tum alibi, tum animadverſionibus in *Celeſtinam pag.* 344. hæc dicit: *Quoniam ſtantis Reipublica Romana & vigentis lingua nemo Nomenclator ad nos venit, multa vulgo, pracipue opificibus & in eorum tabernis, uſitata, quomodo appellarint, ignoramus.* Et juvat hic integrare ejuſdem Viri querelam de amiſſis *Alphii Aviti* verſibus. Sic enim *pag.* 227. ad *Claudian.* *Faciunt hi, ex tam ſuavi Poeta ſoli ſuperſtites, verſus, miris modis deſiderare Latinorum Lyricorum Opera, qua ſi exſtarent, ſane non dubito multo locupletiorem nos Latinam linguam uſuros, quam facere poſſumus tot aternitate digniſſimis monumentis funditus amiſſis.* Idem conqueritur eloquentiſſimus Sturmius, cujus verba, eximia ſane, ſed pluſcula, alibi producam; ut reliquos Doctos Viros, quorum non contemnendus eſt numerus, taceam. Qui ergo exacte ſcire poſſumus, quid eo ævo uſitatum nec ne?

Hanc autem amiſſionem bona ex parte cauſati ſunt Bonorum Auctorum inepte Cenſores, qui, dum pauculos quoſdam Scriptores legendos commendarunt, ſuo judicio fecerunt, ut reliqui, licet ſuo genere boni, penitus poſthaberentur & intercideſrent. Sic cum Quintilianus Horatium inter Lyricos vel ſolum lectu dignum cenſet, Catulli vero ne ſemel quidem meminens, fecit ſua cenſura, ut tot Lyrici interierint, uno Horatio in unicam admirationem rapto. Atqui Catullus, & alii, quorum paucula ſuperſunt fragmenta, non fuerunt lectu digni? Certe ſi iſtorum reliquiæ abolitæ fuiſſent, non parum damni Latinitati (de aliis ut ſileam) accreviſſet. De hoc judicio vide Barthium *l.* 56. *c.* XI. *col.* 2654. Cicero in

in *Bruto* Livium Andr. inepte ſcripſiſſe teſtatur, dicens, eum docuiſſe fabulam non ſatis dignam, quæ iterum legeretur. Et Martialis perſtringit Chreſtillum, *lib.* XI. *Epigr.* 91. quod attonitus legat,

- - - Terrai, frugiferai,
Accius, & quicquid Pacuviusque vomunt.

Iis tamen Poetis gravitatem ſententiarum & pondus verborum tribuit Quintilianus *lib.* 10. *c.* 1. Atque utinam exſtarent, multum genuinæ Latinitatis in illis offendere eſſet. Impolitiam verſuum flexionumque in vocibus, & ſtructuram Dramatum non dico; quarum potiſſimum cauſa ii rejecti fuerunt. Trebellium Pollionem Hiſtoricum inutilem judicat Dempſterus. Quod ſi maxime eſſet propter hiſtoriam: non tamen eſt abjiciendus, propter alia exinde cognoſcenda. Innumeræ tales cenſuræ quotidie nobis obveniunt.

De *Chriſtianis Poetis* ſcribit G. Fabricius Chemnicenſis præfat. in eos, *pag.* 8. his verbis: *In eadem culpa, quod pudet, plurimis annis ipſe fui: idque fateor, ut alios reddam cautiores, minuſque credulos. Legeram in libris de corruptis diſciplinis apud Lud. Vivem, hac verba*: Juvencus, Sedulius, Proſper, Paulinus lutulentæ & perturbatæ ſunt aquæ. *Ei autem viro tantum auctoritatis tribuebam, ut quidquid ipſe diceret, id eſſe ſequendum: quidquid ſtatueret, ei aſſentiendum arbitrarer. Talis igitur Viri ſententia ab illorum lectione abſtinui, nec quales eſſent inquirendum putavi: videlicet ne lingua inquinaretur, aut ſermo eſſet lutulentior: quem purum & liquidum eſſe debere, me docebant præceptores*, &c. Hæc ille. Videmus igitur hic inclementibus hujuſmodi judiciis multos bonos libros amiſſos eſſe, quorum plurima ipſi Veteres olim tulere.

Sequentia deinde ſecula Claſſicos etiam expulerunt, ſuaque aut ſuorum, quos admirati ſunt, ſcripta ſubſtituerunt, quæ tamen tantum abeſt, ut prioribus paria, ut potius multo deteriora fuerint, decreſcentibus nimirum cum ætate ingeniis, quæ tam miro mundanarum rerum turbine conſtare, ſibique ſimilia eſſe non potuerunt. Martianum Capellam, utpote compendio quopiam Cyclopædiam univerſam complexum, in Scholis veterum Chriſtianorum meliorum loco, prælectum fuiſſe, docent nos Gregorius Turonenſis, fine operis ſui hiſtorici, Saliſberienſis, alii. Virgilio & Lucano expulſis. Galterum olim ſubſtitutum conqueritur Heinricus a Gandavo.

Veterum autem proborum Poetarum plurimos (quos immane quantum deſideramus. Latinæ ſcilicet linguæ inſtaurandæ utiliſſimos & pæne unicos)

unicos) perire fecit *novum Poetarum genus*, quod ante annos hos quingentos aut præter propter exoriebatur, *Rhythmicorum* videlicet, quibus a vulgo tantus applauſus datus, ut nihil legere & æſtimare amplius voluerit, niſi quod rhythmis conceptum gratum ſtolidiſſimis ejus auribus epulum præberet. Quo morbo & Docti tum temporis correpti fuere, pauciſſimis exceptis, qui ſe Vulgo eximentes ad Veterum imitationem, qua pote, componebant: quales fuerunt *Gunterus*, *Saxo*, *Salesberienſis*, *Devonius*, *Galterus*, *Alanus*, alii. Quibus tamen Seculi barbariem penitus effugere non fuit, ut illis de cœno illo fæculentia non adhæſerit. Donec tandem *Sophiſtarum* & *Monachorum* factio grandi Poetas odio proſecuta, ſuperſtitioſique homines nihil Ethnicum ex craſſa ignorantia admittentes anſam dederunt, ut totum illud Veterum Auctorum genus e manibus, mente & memoria hominum excuteretur & evaneſceret.

Et certe evanuiſſent & periiſſent ii Scriptores omnes, ſi per Monachos ſtetiſſet, niſi ſingulari DEI Clementis Providentia ad noſtrum hoc ſeculum mirabiliter conſervati fuiſſent; nimirum in eum uſum, ut Linguarum & Bonæ Mentis ſtudia ex iis reparata viam præpararent Verbo DEI tot ſecula tenebris Papiſticis obſcurato in apertam claramque lucem reproducendo & illuſtrando.

Optime igitur illi animati fuerunt, qui noſtro ævo adhuc ſuperſtites & in clauſtralium latibulis maximam partem deliteſcentes & abditos, de ſitu & pulvere, quantum eorum reliquum fuit, undecunque potuere, eruerunt, repurgarunt & illuſtrarunt, planeque deperditorum fragmenta ſtudioſe & laborioſe collegerunt. Debetur illis Viris a *Petrarcha*, *Boccatii*, *Philelſi* & cæterorum memoria uſque ad noſtrum hoc ævum, quo vivimus, luculentiſſima & nunquam intermoritura gratia. Quin vivant illi, vivant, & in æternum vivant, multis Victoribus & Triumphatoribus potiores, qui per hoc ſuum ſtudium (etiam aliquando inſcii) DEI laudem, non hominum: horum tamen commoda utilitatemque valde promoverunt. Verum quo abripior?

Amiſſa ergo ſunt tot præclara varii generis Veterum Monumenta, quorum loco; ſi veterum *Philologorum*, *Grammaticorumque* ſaltim ſupereſſent Scripta, mitius ferremus illorum jacturam. At, præter pauciſſima, Fati ea nobis invidit ſcævitas, quæ tamen ſatis lacera & mutilata ad nos pervenerunt. Ex quorum ruderibus noſtri ævi Litteratores Latinitatem ſuam exædificavere. *Verum*, (ut Optati Afri illud *lib.* 3. huc adaptem) *quale, quæſo, poteſt eſſe ædificium, quod de ruina conſtruitur?*

Caput XX.

Corruptio Superſtitum Auctorum.

Auxit damnum hoc Corruptio Superſtitum Auctorum. Mirum enim in modum olim ab indoctis Deſcriptoribus depravati fuerunt Codices. *Solebant enim homines imperiti* (inquit Muretus) *qui avorum aut proavorum noſtrorum temporibus, victum ſibi deſcribendis libris quærebant, quæ perperam ſcripſerant, non delere: ne libros ſuos, multis lituris deformatos, minus vendibiles redderent, iterumve totas paginas deſcribere cogerentur, ſed iis, ut erant, omiſſis, cetera perſequi* &c. Hæc ille, *lib.* XV. *Var. Lect. c.* IX. Veriſſime, quod non raro ipſe in MStis expertus ſum. Et vide, amabo, quæ Doctiſſimus ille ipſe Vir ſuper hac re notat ad 48. *Epiſtolam Senecæ*, & ad *lib. de Vita Beata pag.* 497. *Edit.* 1594. *Solebant etiam litteras & dictiones ſupervacuas, aut perperam exaratas, punctulis ſuppoſitis notare, quibus propter minutiem facile oblitteratis errores hinc inde nati, Auctoreſque turpiter corrupti ſunt.*

Præterea multa corrupit audax Deſcriptorum & Correctorum ruditas. Qui, ſi qua vox non ad ipſorum palatum, ſtatim mutabant, alia ſuppoſita. Qua de re Stewechius conqueritur in *Electis ad lib.* 5. *Arnobii*, *pag.* 385. *Mirari define*, inquit, *ſeu temeritatem ſive ineptiam eorum, qui ſuperioribus ſeculis aliorum libros vel calamo ſcripſere, vel typis expreſſere: etenim nimis quam ſolens iis fuit, reperto vocabulo minus pervulgato, aliud ſtatim ſubdere, extrito priore, genuino licet, nec minus ſignificante*. Et Fruterius *lib.* 2. *Veriſim. c.* 12. *Librariorum audax & infeſta induſtria multos nobis auctores mutilavit, atque corrupit, qui tum plerique verſuum ignari, omniſque adeo Antiquitatis rudes, audebant tamen quidvis invertere & immutare, hac ratione, ni fallor, inducti, quod nil putarent a poſteris intellectum iri, quod non idem & ipſis in promptu & notitia exſtitiſſet.* Hactenus Fruterius.

Manuſcriptis ita non ſemper fidendum, docuerunt Maximi Viri, quorum ſententias brevitatis ſtudio huc non tranſcribo. Pauca tamen dabo exempla: In Salluſtio erat, citantibus ita unanimiter Grammaticis: *Loquentia multum, ſapientia parum.* Quorum conſenſum ſecutus, Gruterus optime in textum ita recepit. At MSS. contra omnes habent *Eloquentia*, quos male ſecutus eſt Carrio, utut Sidonius etiam ſic citet, *lib.*

9. *Epiſt.*

9. *Epiſt.* 9. Olim, apud Lucretium vulgo habebatur, *l.* 5. *v.* 28.

Quidve tripectora tergemini vis Gerione.

Hinc, Barbarie olim vigente Grammaticus, Neſtor, putavit ſecundam & tertiam ſyllabas produci in ultima voce. At Jacobus Gaudenſis, qui nuper, nata typographia, vixit, dicit, in veris Exemplaribus eſſe:

Quidve tripectora tergemini quoque Gerione vis.

Hodie autem legitur, & bene:

Q. t. tergemini vis Gerionai.

Quam vera ergo illa Exemplaria fuerint, jam liquet. Talia alia vide apud Gaudenſem in *Stichologia*. Vere igitur Petrus Victorius *Annot. ad Epiſt.* 6. *libri* 6. *Epiſt. Fam. Cic. Nonnulla hujusmodi voces*, inquit, *niſi e veteribus & non contaminatis exemplaribus reſtituantur, obliterata ſunt, & e finibus Latinæ linguæ ejecta, & expulſa.* Ceterum hoc malum tollere cum plurimi eruditi viri olim potuiſſent, noluerunt tamen hac ratione poſteritati prodeſſe. Qua de re maxime conqueritur M. Ant. Sabellicus, *Annot. ad l.* 14. *Plin. c.* 4. *Tom.* 1. *Theſ. Crit. p.* 140. (ita corrige numerum pro 152.) *Pudet me majorum negligentiæ, qui tantum librariorum vel incuria vel inſcitia indulſerint, ut quæcunque illi ſcripſerunt, velut myſteria quædam, aut corrigere, aut mutare nefas duxerunt: Sed plus omnino noſtrorum hominum recentiorum dico, qui ejuſmodi vitia turpiter recepta aliquanto turpius ad hunc diem foverint; neque enim ingenium his, aut eruditio, ſed voluntas defuit. Adde quod pleraque adeo nuda occurrunt, ut nemo tam hebeti ſit ingenio, cui ſub primum occurſum non ipſa innoteſcant vitia*, &c.

Adjuvit & corruptionem Sciolorum quorundam cum olim viventium, tum poſt inventam typographiam ſtatim luxuriantium prurigo & audacia. Exemplo ſit SERVIUS, contra cujus unam ſexcentæ Monachalium Gloſſatorum notæ Commentario ejus ineſſe omnes veteris litteraturæ non plane rudes ſciunt, ut Barthii verbis loquar, *l.* 5. *Adv. c.* 22. *col.* 255. Vide & Rittersh. in *monitione de varietate Lectionum, ad Oppianum.* Et qui miras has corruptiones ignorat, is adeat, ſuadeo, variis exemplaribus inter ſe collatis, Cirin Virgilii, præcipue initio, Serenum Sammonicum, Alcimum Avitum, Victorem Maſſilienſem, Catullum, Tibullum, Propertium, & quem non? nam ſi hoc agerem, oporteret me pæne omnium Scriptorum nomina huc tranſſcribere.

De OVIDIO notum, quid Gruterus Zinzerlingio inquirenti in quædam Ovidii loca per Epiſtolam reſponderit: *Omnes varietates* (inquit) *tibi*

 pro-

promere infinitum fuerit: ſatis ſit dixiſſe: putare me vix decimum verſum eſſe integrum, ut Ovidius finxit, referente Zinzerlingio, *cap.* 51. *Promulſ. Crit. p.* 161.

De CICERONE Janus Gulielmius, *Veriſim. l.* 3. *c.* 16. *Aſſentior doctiſſimis Viris multa ſcripſiſſe M. Tullium more majorum; hoc eſt; vetuſte & minime ad captum noſtræ ætatis litteratorum: quorum in libris nec vola nec veſtigium, quod dicitur; cum avorum negligentia, tum bonam partem audacia correctorum.*

De CATULLO a Scaligero emendato ita Barthius, *lib.* 50. *c.* 9. *col.* 2356. *Antea in Catullo non erat Catullus.* Quatuor Scriptores contulit Rittershuſius, in quibus ſummam Lectionum varietatem diſcrepantiamque depræhendit; videlicet Plautus; Serenus Sammonicus, Salluſtius & Oppianus. Vide eum in *Monitione* ſupradicta.

Paria de SERENI Carmine Barthius, qui *lib.* 26. *Adv. c.* 27, *purum & Latinum* vocat, *quod in membranis plurimis omnino locis variat: nec poſſum meminiſſe* (inquit porro) *magis varias lectiones in aliquo auctore viſas aut obſervatas, præter Ovidium quidem, qui in eo genere princeps.*

De MANILIO nihil dicam; conferat quis, hæc ignorans, vulgatam Editionem, cum duabus Scaligerianis, ſat ſcio, obſtupeſiet.

PALLADII de *Re Ruſtica* Commentarii mirum dictu eſt, quam varie legantur in libris calamo exaratis, inquit Barthius *l.* 38. *c.* 4. *col.* 1720.

PLINIUS, quantum exercuerit viros doctiſſimos, notum eſt.

Editur corruptiſſime JUVENCUS, quem Barthius cum optimis Membranis ad Fabricianam editionem collatum in Adverſariorum tribus ſuis Tomis emaculavit.

TERTULLIANI Scripta, præſertim Liber de Pallio, quam varient, ſcies ex recentiorum Editionum cum veteribus collatione. Immanis eſt varietas lectionum in Carmine.

VICTORINI Afri, vel potius HILARII Arelatenſis de Maccabæis. Confer Fabricii Editionem cum ea, quæ eſt in Bibliotheca Floriacenſi, mira videbis.

LUTATII Argumenta in Metamorphoſin Ovidianam a Joh. Rænerio Lugduni anno 1555. edita, confer vulgatis, paria videbis.

Eadem res erit, ſi CHARISIUM Putſchii cum Fabriciana Editione comparaveris.

Auctorem narrationis de APOLLONIO TYRIO a Velſero editum contuli

tuli cum MSto vetere. Diſcrepantia & Differitas quæ fuerit, alibi indicabo.

In perexiguo libello MARTINI Turonenſis Epiſcopi de Trinitate inſignis lectionum Varietas viſenda eſt. Adi, bone Lector, Barthium, qui animadverſionibus ſuis ad Gallum Confeſſorem adjecit pag. 120.

GALTERUM, qui Ingolſtadii edidit anno 1541, mirum in modum licentioſe correxit: quæ non intellexit aut ipſi diſplicuere, mutavit, ut expertus ſum, conferens illam Editionem cum MSto vetuſtiſſimo, ſchediſque Pulmanni membranaceis, quæ beneficio Nobiliſſ. Barthii habeo, & Editione Lugdunenſi atque Argentinenſi Mulingii, quæ prodiit anno 1513. & cum Mſ. valde convenit.

Noſtro tempore, quid de veteribus Scriptoribus fiat, neminem latet. Solent enim Ethnici Auctores caſtrari & mutilari, Patres & Eccleſiaſtici Scriptores expurgari, ſcilicet ut ex Indicibus Expurgatoriis ſatis notum. Et quid calida aliquot Criticorum licentia damni bonis inferat Scriptoribus, teſtimonii ſatis dicet Plautus mirifice per manus tot Correctorum traductus. Nec neceſſe eſt, ut omnia huc aggeram exempla. *Manilium* interpolavit Laur. Bonincontrius; *Lucretium* audacter tractavit Marullus; *Catullum* Jovian. Pontanus; *Plautum* Sarracenus & Pius; *Salluſtium* Pomponius Lætus; *Propertium* & *Apulejum* Beroaldus; Gagnejus *Alcimum* & *Victorem Maſſilienſem*; *Victorem Uticenſem* Franciſcus Balduinus; *Oroſium* Franc.Fabricius, *Apicium* Gabriel Humelbergius. Plurima præter neceſſitatem in *Prudentio* & aliis correxiſſe Aldum, & ejus Aſſeclas, dixit Barthius *l. 26. Adv. c.* 29. Idem de *Ambroſii* Commentariis de Officiis, a ſe cum membranis collatis, lib. 35. c. 1. *Mirari ſubiret*, inquit, *tantam ſcripta & olim excuſa lectionis a vulgata varietatem, niſi cognita clauſtralium exſcriptorum ingenia haberem: Quorum tamen ſtupores nihil ſunt præ hodiernorum typographorum incivilitate atque audacia.* Inſigni exemplo demonſtrat hoc Franciſcus Junius, in *præfat. ad Lectorem*, ante *Indicem Expurgatorium*, ad quam viſe mi Lector.

Interim hoc non volo, omnia ita corrupta eſſe, ut neſcias, quid Auctoris ſit, quid minus. Quin plurima præſtitit in reſtituendo & exornando bonos Scriptores Maximorum noſtri temporis Virorum curioſe felix induſtria, & ſtupenda plane doctrina, absque qua fuiſſet, palarent ii adhuc in tenebris a pauciſſimis ſat cogniti; quin imo neglecti & abjecti intercidiſſent. Exempla hic pauca reſtitutarum Dictionum (de his enim jam ſermo) promam.

FRUSTARE, apud L. Florum *l.* 2. *c.* 2. reſtituit Lindenbrogius, cujus Participium *Fruſtatus* ſuppeditarunt Gloſſæ Veteres. Compoſitum *Defruſtare* eſt apud Ammian. Marcell. *l.* 20. & 31. & Sidon. Apollin. *l.* 9. *Epiſt.* 9. *p.* 241. *Larvare* reſtituit Sulpicio Servaſto Lupereo Euſtathius Swartius *l.* 3. *Analect. c.* XI. cujus capitis initium omnino velim Lector legat. Videndus eſt & Barthius *l.* 23. *c.* 17. *Adverſ. c.* 1146. a quo ſuggerente is forte hæc habuit. *Nihilare* idem reſtituit Paulino, *l.* 2. *Analect. c.* 14.

Vitire, apud Cic. *Offic. l.* 2. legunt Viri docti, & teſtatur ſe inveniſſe in vetuſtiſſimo Codice P. Nannius *l.* 9. *Miſc. c.* XI. *p.* 1365. *Tom.* I. Lampad. Grut. Invenit & in MS. Carol. Langius: vide ejus notas ad 2. *Offic. Cic. P.* 417. ut & Lambini annotata ad hunc locum, cui hoc verbum cum Nannio placet. Alii ſubſtituunt *Veſtire*, & aliis auctoritatibus confirmant, inter quos eſt Langius. Utut ſit, tamen niſi *Vitire* olim etiam fuiſſet, non potuiſſet illis Correctoribus, & qui deſcripſerunt olim Codices, in mentem venire. Licet enim correxerint multa, non tamen inaudita, aut illecta vel intellecta vocabula repoſuerunt, ſed potius conſueta & magis trita. Audi Car. Langium *annot. ad Somn. Scip. p.* 450. qui inquit: *Equidem intellectu comprahendere nequeo, cur loquelariter vocabulum tam inſolens, potius quam populariter, librarii ſcripſiſſent; niſi ita offendiſſent in Prototypis, quod contra ſolent pro inſuetis ac non intellectis, aliena ſupponere.*

Dilaminare reſtituit Ovidio in *Elegia de Nuce* (ejus eſſe, non alterius, pertendit Barthius *l.* x. *Adv. c.* 22. *col.* 500.) v. 73. Eraſmus Roterod. Commentario in eam, & approbat rectiſſime Andr. Senftlebius *cap.* 9. *Nucum Saturnalitiorum*, *pag.* 63. *Bromare* pro *fœtere*, e perquam Veteri membrana eruit Barthius, *l.* 37. *c.* 12. hinc *Bromus*, *fœtidus*, ex Græco tractum. *Nicere* Plauto qui habet in *Trucul.* 2. 7. *v.* 63. 64. aſſeruit magnus Turnebus *l.* 24. *Adv. c.* 17. quod cum non ceperint Critici, quilibet eorum pro captu ſuo mutatum ivit. Nec Pareus intellexit. Optime autem Taubmannus qui retinuit. *Favire*, i. e. *Fodere*, unde *Faviſſæ*, ſunt ſubterranea cava, ubi reponebantur imagines vetuſtate collapſæ, reproducit T. Villiomarus qui eſt Illuſtris Joſephi Scaligeri perſona *l.* 2. *Animadv. in loc. controv. Titii ad caput* 6. *pag.* 37. Hinc & τὸ *Favus* ego deduco. De τῷ *Ægrere* pæne etiam actum fuiſſet, niſi Criticorum cura conſervaſſet. Lambinus reſtituit Lucretio *lib.* 3. *v.* 107. & *v.* 837. Scaliger Virgilio. Vide ejus *Comment. ad Culicem*, *pag.* 38. Ut enim hoc Eutyches habeat *l.* I. *col.* 2163. tamen in hiſce non ſemper

fidem

fidem Grammaticis habere ſolemus. *Duror, oris*, ex Sereno citat Julius Cæſar Scaliger in *cenſione Sereni*. At certe in Editione Tornæſii, Pithœi & quibusdam veteribus, quos contuli, non apparet. Neceſſe ergo, ut Scaliger aut correctiore exemplari forte uſus fuerit, aut ex alio Scripto, quod crediderit Sereni eſſe, id hauſerit. Igitur aut Scaligeri fide eam vocem nos admittere oportet, aut cum noſtris exemplaribus explodere.

Cæterum hanc Radicum reſtitutionem nos non primi tentamus. Auſi enim ipſi Eruditiſſimi noſtro ſeculo Viri ſunt aliquoties hæc verba ponere, etſi alias minus lecta. Sic Rittershuſius *Comment. in* 4. *Cyneget. Oppiani p.* 142. expreſſe ponit Verbum *Evare* εὐάζειν, cum tamen apud Virgilium, 6. *Æn.* & Catull. *c.* 60. de *nuptiis Pelei. v.* 387. ſolum Participium *Evantes* inveniatur. Quod vulgus Grammaticorum neutiquam auderet.

CAPUT XXI.

Raritas & Neglectus Superſtitum.

NON minori detrimento fuit Latinæ Linguæ Auctorum Bonorum Raritas & Neglectus Superſtitum. Quotus enim quisque eſt, qui vel milleſimam eorum partem vidit, aut indipiſci potuit, nedum legit? Hinc multa oblivioni tradi vocabula neceſſe eſt, cum a nemine legantur, aut uſu frequententur. Multæ bonæ voces & locutiones (Realia jam non attingo) ſunt in Feſto Avieno, in quo multa ex deperditis Auctoribus, alibi non legenda, teſte Opitio, *c.* 7. *Var. Lect. p.* 27. Sed audi quæ Magnus Barthius *l.* 49. æterni Operis, *c.* 13. *col.* 2342. ſcribit: *Talia infinita ſunt*, ait, *apud luculentum Scriptorem & minime vulgaris ingenii, Avienum noſtrum notanda. Eo perſequenda a nobis & hic & alibi diligentius, quo* intactior is auctor vulgo. *Pauci enim ſunt etiam has litteras docti, qui eum vel legerunt, vel etiam ubi ſit editus, norunt; quod ſane mihi talibus converſanti, experiri contigit; qui Antiquitatis quoſdam ſua ipſorum tamen opinione ſolummodo, conſultiſſimos incidi, quibus etiam de nomine non erat ſatis cognitus, & ideo inter quisquilias neſcio cujus ipſorum Latinitatis habitus*, &c. Eadem de Gratio ſcripſit olim Marpurgi idem Barthius, Vir (ut Opitius *Var. Lect. c.* 7. laudat) omnibus meritis illuſtris, ad eum Poetam, *pag.* 143. *Non ſane*, ait, *ullus hic eſt vel inter doctiſſimos, qui nomen ejus in hac civitate, qua tamen viris clariſ-*

ſimis

ſimis & Poetis non vacua eſt egregiis, vel fando perceperit. Oppianum multis etiam doctiſſimis viris nunquam viſum animadvertit & retulit Rittershuſius *proœmio de vita Oppiani*.

Quam plura ſunt in Veteribus Poetis Chriſtianis, nullibi alias reperienda: & tamen ante annos plus minus centum & quadraginta conqueſtus eſt Aldus Manutius, ſe non inveniſſe e doctis in Italia, qui vel unum verſum in his Poetis legerit: teſtaturque ſemel atque iterum ad Clarium Parmenſem, tum Raguſiæ docentem, cui Prudentii Editionem ſuam inſcripſerat, ſi in ſcholis Poetæ iſti fuiſſent notiores, non tot pravos & improbos, & religionis Chriſtianæ ignaros homines, quales plurimi ſuo tempore fuerint, evaſuros fuiſſe. Et de ſe Fabricius ſcribit in Epiſtola dedicatoria Operis ſui Poetarum Chriſtianorum *p.* 8. *Noveram e Poetis Chriſtianis, excepto Prudentio, neminem: neque eum magnifeciſſem, niſi Lipſia audiviſſem Caſp. Bornerum, hymnos ejus interpretantem eruditiſſime*, &c. ubi videas reliqua. Et pagina antecedente: *Iſtorum virorum quantumvis ſcripta bona ſint, & erudita: tamen, quod prodigio ſimile eſt, quaſi plane levia & futilia, nemo fere hactenus eadem attigit. Imperitis perſuaſum fuit, ideo non in manus ſumenda, quia ſint Poetica, & ideo hæreſi contaminata: qua opinio ex abuſu invaluit, & laſcivorum Poetarum culpa confirmata fuit, & ad mores indoctorum Sacerdotum apte quadravit. Doctioribus impoſuit neglectio, & calumnia: quod in iſtis Scriptoribus rigida, inculta, & barbara eſſent omnia: quam ob cauſam eos abjecerunt, antequam plane cognoſcerent.* Hæc G. Fabricius. De *Eupolemio*, libro incerti auctoris Chriſtiani, forte Sariſberienſis, ut putabat Nobiliſſ. Barthius, per ἀκρισίαν & ſuperſtitionem intolerabilem G. Fabricii, qui eum habuerat (vide ejus *Comment. ad Chriſt. Poet. p.* 50.) amiſſo, conqueſtus eſt per literas ad me datas Incomparabilis ille Vir, Germaniæ noſtræ eximium ἄγαλμα. De *Ceponio*, qui verſu hexametro in Geneſin ſcripſit, nihil unquam legi, neque audivi: vidi tamen ſuperioribus annis libro CIX. Adverſariorum ejuſdem Barthii inſertum. De *Proſpero* digniſſima ſunt *Aldi Manutii* verba, quæ aſſcribam, epiſtola ad Dan. Clarium prædicta. *Illud fortaſſe miraberis Dittochæum inter Prudentii opera connumeratum, nec non Proſperi Epigrammata, digna lectu, quod una cum Prudentio imprimenda curarim me cenſuiſſe, ſed magis mirabere, cum & Dittochæum perlegeris, & Epigrammata cur ab omnibus fere doctis ætatis noſtra barbara, indignaque lectu habita fuerint, condemnataque indicta cauſa. Nemo enim ex doctis ea opera* (*ut opinor*,) *legit*,

legit, nec quivi adhuc invenire, qui niſi primum verſum legerit. In quibus & ipſe annumerabar. Hæc Aldus, quæ propter raritatem ejus Editionis aſſcribenda duxi. Ex horum Doctorum grege eſt Petrus Summontius Joviani Pontani olim familiaris, qui cum Actu Sannazarii Poeſin magnifice vult extollere, Sedulium & Prudentium præſtantiſſimos Poetas & Chriſtianiſſimos plane deprimit. Ita enim inter alia ſcribit *præfat. in Actium Dialogum Pontani fol.* 102. *b. Edit. Aldina*: *Adde exquiſitiſſima* Actii *ipſius, quibus junior luſit, partim Lyrica, partim Elegiaca, noſtro etiam charactere propediem excudenda, cumque his novas illas piſcatorio genere Eclogas, denique divinum de Chriſto Opus, cui ſummam nunc imponere decrevit manum. Ut poſt neſcioquos* Sedulios & Prudentios, *in quibus pæne nihil, præter nudam religionem invenias, Marones tandem Chriſtianos habeamus.* Hæc ille. Quod judicium male habuit Eraſmum, qui propterea in *Ciceroniano* Prudentium Sannazario longe præferendum vero ſuo merito cenſuit. Huic etſi ſe opponit Franc. Flor. Sabinus *l.* 3. *Subſ. lect. c.* 6. qui & unicum Actii Epigramma ad ſummum Pontificem innumeræ *Prudentiorum*, *Aratorum* ac *Juvencorum*, ne dicam boum (ſunt ejus verba *pag.* 1204) myriadi præfert: ejus tamen judicium profecto nihil moramur, quod vel ex hoc nobis ſuſpectum eſt, quod *pag.* 1202. ut Eraſmo abſentiat, ineptiſſimum olim Verſificulum & Grammaticellum Alexandrum de Villa Dei comparatum Baptiſtæ Mantuano, Virgilium aut Horatium videri poſſe inſulſiſſime affirmet.

Ut ut enim perfecti Poetæ nomen Mantuanus non tueatur, & Julius Scaliger acerbe ſatis in eum invehatur, *c.* 4. *Hypercritici*, *pag.* 727; & in *Apiculis*, *carm.* 40. *v.* 14. irritatus nimirum ab iis, qui Virgilio parem, aut (ſi Diis placet) præferendum autumarunt: non tamen omnino ſpernendus eſt, & divinus Poeta audit, Murmelio, *Commentariolo in librum Hieronymi de Clericorum & Sacerdotum officiis D.* 1. *b.* Poeta ſi non optimus, at ſat bonus, Johanni Majori Joachimico, in quodam Programmate, Doctiſſimus Poeta Eobano Heſſo, *præfatione ad Heroidas ſuas, fol.* 6. *Ed.* 1514. *Lipſ.* admirabili vir ingenio, & inprimis eloquens, Con. Mutiano Rufo *l.* 3. *Ep.* Eobani a Camerario edito, omnium ſuæ ætatis Poeta clariſſimus Bodino *l.* 5. *de Republ. p.* 812. admirandæ doctrinæ & eloquentiæ Poeta, Caſp. Barthio; Clariæ pater catervæ, Herc. Strozæ *Epigr.* 31. *v.* 12. Poeta inſignis, D. Lucæ Oſiandro, *Epit. hiſt. Eccleſ. Cent.* XVI. *l.* 1. *c.* 7. *part.* 1. *pag.* 13. Cujus carmen ſatis admirari nequit ob incredibiles virtutes, M. Ant. Sabellicus, *Dialo-*

go de LL. reparatione, cujus ingenii excellens vis momentis pæne ſingulis effecit, ut doctrinæ ejus vel ſumma etiam cum admiratione meminerit Jovianus Pontanus, *Epiſtola ad Mantuan.* in quo ingenium copioſum, & mira doctrinæ multijugæ felicitas exuberat, cujus Poemata terſa, erudita, conſummata, præ ſe ferunt quandam felicitatem feliciſſimam, cenſente Beroaldo *Epiſt. ad Hieron. Carmelitam*; in cujus Poematis ea rerum majeſtas, is ſplendor eſt eloquentiæ, ut certatim in illis palmam ſibi vendicare verba atque ſententiæ videantur, laudante Joan. Pico *Ep. ad B. Mant.*

Heros cui jam nulla ultra tellus contenderit unquam
Sive ſoluta ambit, numeris ſeu forte ſuperbit;

Babt. Fieræ *in Aris ejus v.* 33. Poeta ſui ſeculi nobilis G. Fabricio *p.* 100. *ad Poet. Chriſt.*

Hic tamen Mantuanus etiam rariſſimus cum ſuis coævis hodie inventu eſt, qua de re memini conquerentem Gruterum, minime ſcilicet reperiri qui Petrarchæ, Politiani Campani, Pontani, Spagnoli, (is Mantuanus eſt,) Flaminii, aliorumque non infimæ notæ monumenta, fruſtra ab optimo quoque jam multos annorum decades deſiderata, prelis ſuis admoveat, *præfat. in* 1. *partem Delic. Poet. Belg.*

Pares queſtus integrat Doctiſſimus C. Dornavius *præfat. in Ulyſſ. Scholaſticum: Indigniſſimum*, inquit, *premi oblivione ferrea pretioſa κειμήλια Beroaldi, Budæi, Philelphi, Mirandulæ, Barbari, Politiani, Agricolæ, Roterodami, aliorum, qui, cum renatis literis, hominum genus ingratum beneficiis præclaris in ſtudiis literaturæ variæ adfecerunt.* Et ut paratragœdiationibus hiſce finem imponam, nec de ſolis Latinis & ad Linguas tantum pertinentibus Auctoribus loquar, idem aliorum bonorum Scriptorum fatum eſt. Manuel Palæologus Imperat. Conſtantinopolitanus religioſus & Chriſtianus ſeu φιλόχριςος, ſcripſit educationem regiam ad Joannem Filium, quæ ut legatur, clariſſ. Gruterus præcipit, *Florilegio Ethico-polit. p.* 111. *p.* 545. *Dolendum enim eſt*, ait ibidem, *utiliſſimum alioquin libellum apud neminem fere videri, niſi quibus parum eſt utilis. Ne autem quis iſtum neglectum & contemptum hodierno tantum ſeculo imputet, ſciat eandem olim ſua ætate M. Tullium in Bruto querimoniam inſtituiſſe ſuper Orationum Catonis neglectu, dum inquit:* Catonem *quis noſtrorum Oratorum, qui quidem nunc ſunt, legit? aut quis novit omnino? at quem virum, Dii boni! mitto civem, aut Senatorem, aut Imperatorem; Oratorem enim hoc loco quærimus, quis illo gravior in laudando? acerbior in vituperando? in ſententiis argutior? in docendo,*

edif-

ediſſerendoque ſubtilior? referta ſunt Orationes amplius centum quinquaginta, *quas quidem adhuc invenerim & legerim*, & verbis & rebus illuſtribus &c. *Non mirum igitur, ſi judicia de Lingua Latina tantopere varient, & illi qui varia & polita eruditione gaudent, non una calumnia petantur a Sciolis, qui* (ſunt verba Lipſii *l.* 4. *Epiſt. Quaſt. c.* 25.) *ſi caſu incidant in Scriptorem veterem, beatos ſe putant, ſi milleſimam ejus partem intelligant. Si autem tractare litteras non eſt ſine Scriptis antiquis*, ut ibidem ille diſputat. *Scripta enim antiqua nec legi utiliter poſſunt niſi intelligas, nec intelligi ſine emendata ſcriptura: Qui iſti homines, qui emendata Exemplaria nil curant, & eorum Emendatores tanquam Orci portas odio proſequuntur, litteras digne tractare, aut de iis recte judicare poſſunt?* Sed mitto hæc, & doleo ſimul multos eximios *Scriptores* ſupereſſe, præſertim Afros, qui maxime proprietatis ſtudioſi habentur, teſte Barthio *l.* 41. *Adv. c.* 16. *col.* 1847. Ut Tertullianum, Apulejum, Arnobium, Cœlium Aurelianum &c. ut & Poetas Chriſtianos, Prudentium, Mar. Victorem, Dracontium, Paulinum, Alcimum &c. ex quibus multa bona haurire liceret; rarum tamen eſſe, qui eos curet, eorumve elegantias perſpectas habeat. Exſtant etiam Veterum *Inſcriptionum, Formularum & Antiquitatum aliarum* libri præclari, quorum tamen theſauri ad rariſſimum quemque perveniunt. Utinam & ex iis, quæ ad linguam Lat. pertinent excerpta a Viro Doctiſſimo quodam, cui talium copia, cum Studioſis communicaretur.

CAPUT XXII.

Difficultas propter amiſſa cum tot Scriptoribus Lexica Linguam reſtituendi.

BENE nobiſcum ageretur, ſi amiſſis & corruptis Veteribus Auctoribus *Lexica* ſaltim antiqua exſtarent, ex quibus Veterem illam linguam Auguſtæo ævo uſitatam, plenius nobis cognoſcere eſſet. Verumenimvero Monachi & Barbari decumanis ſuis Caudicibus & horridis Vocabulariis ſubſtitutis ea expulere. Viri deinde litterati ægre ab initio æra lupinis dignoſcere valentes non ſemper felice cum ſucceſſu rem aggreſſi ſunt. Et cum omnia ſuſpecta fuerint, neceſſe habuerunt, nullam, præterquam quæ in optimis & puriſſimi ſeculi Scriptoribus indubie exſtaret, vocem admittere. Superſtant tamen adhuc non pauca *Gloſſaria*, ex quibus multa eruere poſſumus; verum ea miſerum in modum corrupta ad nos

pervenerunt. Et exſtant non pauciora apud Eruditos inedita, quæ, etſi corrupta, utinam ederentur: non poſſet horum Editio non adjumento eſſe linguæ Latinæ inſtauratoribus, qualiacunque etiam ea forent. Utinam FESTUS integer & incorruptus ſupereſſet! Profecto plurimum hæc res Eruditis pareret commodi! Ex ſuperioris ſeculi Lexicis præter cetera commendabile puto Johannis Reuchlini BREVILOQUI nomine inſcriptum, quod miror a nullo Eruditorum laudatum, cum tamen multo præſtantius ſit inficetis Balbi, Neſtoris, Britonis, Huguitionis & aliorum, ut ut Veteriorum, voluminibus, quæ tamen Eruditi laudare dignati ſunt. Nec omnino abjicienda eſt *Gemma Gemmarum* ante ſesquiſeculum hoc promulgata. Quæ enim in hiſce libris habentur (aperte barbara excipio) ea ex variis Auctoribus tum veteribus tum recentioribus, quorum plurimi etiamnum ſuperſunt, comportata videmus. Quæ ſola inibi exſtant, ex auctoribus vel adhuc ineditis vel plane amiſſis conſervata remanſerunt.

CAPUT XXIII.

Veterum Grammaticorum indiligentia in excerpendo & annotando.

LOCUPLETIOREM longe Latinæ Linguæ ſupellectilem haberemus hodie, niſi Veterum Grammaticorum indiligentia pluribus bonis Dictionibus nos mulctaſſet. Potuiſſent ii longe plura annotare, Auctoribus integris tum ſuperſtitibus: ſed contenti libros tantum conſarcinare pro lubitu aut annotarunt, aut omiſerunt, quæ ipſis viſa. Unde in illis Auctoribus, qui conſervati ad noſtra uſque tempora pervenerunt, longe plura invenimus, quam haurire potuiſſemus ex Grammaticis, ſi illi Auctores periiſſent. Quod ſi idem in amiſſis Scriptoribus egerunt, næ deploranda eſt illorum jactura, per quam tanta rerum & vocum cognitione carere nobis neceſſe eſt. Sunt etiam quandoque non adeo bonæ fidei, prodeuntque ſine exemplo, ubi iis tamen maxime opus.

Vere igitur Nobiliſſ. Dn. Barthius, *l.* 59. *c.* 16. *col.* 2811. de iis: *Eſt hoc genus ita conciliatum, ut altero alter Grammaticorum plus legiſſe, amplius obſervaſſe videri qua jure qua injuria velit. Unde magna vis contentionum & nugationum illis fatuis obnata eſt, qua magnam totis aliquando linguis & omnibus litteris nebulam obfudit, uti tandem ad Grammaticos intelligendos Grammaticis opus fuerit.* Et de eorum indiligentia

tia idem immortalitate dignus Vir *l.* 41. *Adv. c.* 23. *col.* 1856. *Grammaticorum ſubit in talibus negligentiam & inſcitiam mirari, qui minuta quæque conſectantes ut libros compleant, rara maxime omiſerunt. Quanta enim cenſes egregia & erudita apud Lucilium, Varronem, Accium, Pacuvium, Titinnium, Laberium, Publium, Attam, Turpilium, Ennium, Livium, Nævium, Lævium, Pomponium, Ticidam, Catonem, Calvum & alios tales exſtitiſſe digniora notatione, quam eſt maxima pars eorum quæ a Nonio collecta ſunt? Qui ad extremum ita etiam ineptit, ut Cenſorem agere geſtiat, & nobiliſſimos Scriptores auctoritate teſtimonii damnare.* Hæc Barthius.

In Catone multa vocabula, ruſtica, aut fabrilia ſibi difficilia, nec a veteribus Grammaticis enucleata eſſe, conqueritur eruditiſſimus Turnebus, *lib.* 8. *Adverſ. c.* 6. *Viſcus* proba vox eſt, ejus tamen Ablativum caſum in Singulari ſolum reperiri ſcribit Phocas Grammaticus in *Arte*, *col.* 1709. cum tamen ejus Nominativum uſurpent Lucretius *lib.* 1. *v.* 836; Serenus *cap.* 43. *v.* 16; Arnobius *lib.* 7. Prudentius *Romano*, *v.* 499. & *Caſſiano*, *v.* 56; Paulinus, *Carm.* 2. *ad Geſtidium*, *v.* 10. Papias in *Gloſſario*, & Servius ad 1. *Æn. v.* 215. Genitivum Lucretius *l.* 5. *v.* 901. Accuſativum Suetonius *in Vitellio*, *c.* 13. *f.* Lucilius *l.* 14. *Sat.* citante Nonio in *Viſcus*. Perottus ad 6. *Epigr. Martialis*, *fol. m.* 499. miratur Servium ſcripſiſſe τὸ *Pinguedo* non eſſe Latinum; cum eo Doctiſſimi Viri uſi fuerint, ut Plinius *l.* 23. *c.* 8. Eutyches libro 1. *de diſc. Conjug. pag.* 2155. & Sidonius *lib.* 2. *Epiſt.* 2. *pag.* 35. & 37. quem veteris linguæ reparatorem, Panegyrico ad Pet. Venerabilem, dixit Poeta temporum ſuorum doctiſſimus (uti Barthius laudat *l.* 53. *Adverſ. c.* 13. *col.* 2513.) & Scriptor ingenio bono (*lib.* 34. *Adverſ. c.* 21. *col.* 1582.) Petrus Pictavienſis, qui quidem bonos auctores trivit, nam & Ciceronis de Republica libros habuit; vide Barthium *l.* 32. *c.* 5. & *cap.* 18.

Parum præterea ſibi conſtat hoc genus. Quod enim hic ponit, alter deſtruit & refutat, nec unquam quid tam certum eſt in Latina Lingua, quod illi non ſubruant, ſi libet, & evertant. *Grammaticorum* (inquit Auguſtinus Dathus) *incerta ſunt omnia, neque enim ullam prorſus rerum ſuarum ſtabilem legem ſervant, opinioſiſſimi homines ſunt, & nihil unquam certi præcipiunt*, &c. Sic non raro miratus ſum Macrobii ineptias, cujus verba ſunt in *Excerptis de diff. Græci Latinique Verbi*, *col.* 2770. *Ed. Putſch. Genui* ex quo themate venit, nullus ſcit, licet Varro dixerit *genunt*. At cur nullus ſciat, cum tot exempla obvia, Varronis ſc. Catonis, Lucretii, Arnobii, Ciceronis &c?

CAPUT XXIV.

Mutatio Locutionum ſolennis, unde indiligentia in annotando excuſatur, quod & ipſi Latini de uſu incerti.

AT qui potuerunt ii tam exacti eſſe, omnemque indiligentiæ notam effugere, cum nihil inventum ſimul gignatur, ac perfectum: ſed longo & difficili labore, quod pulchrum & exactum eſſe debet, apparetur. Ab initio enim Grammaticos nullos fuiſſe, Romanoſque eos neglexiſſe, & primum Grammaticen in Urbem intuliſſe Craten Malloten, Ariſtarchi σύγχρονον, ſub ſecundum tertiumque bellum Punicum, docet Suetonius, *cap* 1. *de claris Grammaticis*. Quamvis quidam ex Livii, Pliniique hiſtoriis contra ſentiant, ipſam videlicet ſtatim linguam Grammaticæ ſtudium non leve ſubſecutum eſſe.

Ipſi autem Romani prius horridioribus, ut poſteris videbatur, verbis uſi ſunt, & ſine cultu, verborumque delectu. Poſt cum Grammaticæ opera daretur & Eruditio creſceret, factum eſt, ut longe alia lingua in loquendo, quam ſcribendo veteres Romani uſi fuerint, quod præclare demonſtrat Incomparabilis Barthius, cujus verba ex capite 2. libri 13. *Adverſ. col.* 712. huc transſcriberem, niſi pluſcula eſſent. Adeat ipſum Lector. Longe enim cultius, quidquid ſcribebatur, aut præmeditate dicebatur, ſonabat, quam quod quivis de trivio effutiebat.

Quæ tamen Elegantia, cui a teneris aſſuefacti, quod plerumque ſolet, tandem in conſuetudinem abiit: exemplum ſuggerit D. Octav. Auguſtus, quem conſuetudine quædam frequentius uſurpaſſe in ſermone quotidiano, Suetonius Auctor eſt, *cap.* 87. *in ejus vita*. Interea acceſſit mutatio ſolennis Locutionum. Hominum enim natura novitatis avida tædio, conſuetæ & vulgaris linguæ, ſemper alias affectat phraſes, quod & nos quotidie experimur. Nec enim eadem noſtræ Vernaculæ apud pleroſque facies eſt, quæ ante triginta hos annos fere fuit, nedum ut talis ſit, qualis ante ſeculum hoc exſtitit. *Sermonem vulgarem* (inquit Eraſmus) *nunquam diutius eundem eſſe, vel in quavis hujus ætatis lingua perſpicuum eſſe poteſt. Tanta eſt rerum humanarum volubilitas. Annot. ad c.* 5. *Marci fol.* 119.

Vere igitur Horatius in *Arte v.* 60:

Ut ſilva foliis pronos mutantur in annos

Prima

Prima cadunt: ita verborum vetus interit ætas
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.

& verſu 68.

- - - mortalia facta peribunt,
Nedum ſermonum ſtet honos, & gratia vivax.
Multa renaſcentur, quæ jam cecidere: cadentque,
Quæ nunc ſunt in honore vocabula, ſi volet uſus
Quem penes arbitrium eſt, & jus, & norma loquendi.

Hinc illa Varronis indignatio *l.* 8. de *LL. p.* 105. *Edit.* 1619. *Quotuſquiſque*, inquit ille, *jam ſervos habet priſcis nominibus? quæ mulier ſuum inſtrumentum, atque vaſa auri veteribus vocabulis appellat? inductis non tam iraſcendum, quam hujuſce pravitatis patronis.* Notum eſt etiam hoc Senecæ: *Olim cum Latine loqueremur:* qui & alibi miram eſſe proprietatem & conſuetudinem ſermonis antiqui dicit. Quintilianus jam ſuo tempore conqueſtus eſt: *Dicendi mutavimus genus, & ultra nobis, quam oportebat, indulſimus.* Et libro 8. *c.* 3. *Quid multa? totus prope mutatus eſt ſermo.* Et Statius *præfatione lib.* 1. *Silvarum* ſuarum: *Manlius certe Vopiſcus, Vir eruditiſſimus, qui vindicat a ſitu litteras jam pene fugientes.* Ita Diomedes Grammaticus *lib.* 1. *col.* 394. *Injecit poſtera ætas manum: & veluti diſciplinam priſtini ſeculi, ita & ſermonem faſtidire cœpit, & nova parturire verba.* Et optime A. Gellius: *Animadvertere eſt pleraque verborum Latinorum ex ea ſignificatione, in qua nata ſunt deceſſiſſe, vel in aliam longe, vel in proximam: eamque deceſſionem factam eſſe conſuetudine, & inſcitia temere dicentium: quæ cujuſmodi ſint, non didicerunt.* Et Auctor *Dialogi de cauſis corruptæ Eloquentiæ* inter alia hæc dicit: *Quis ignorat eloquentiam, ac ceteras artes deſciviſſe ab iſta vetere gloria? non inopia hominum, ſed deſidia juventutis, & negligentia parentum, & inſcitia præcipientium, & oblivione moris antiqui. Quæ mala primum in urbe nata, mox per Italiam fuſa, jam in provincias manant. Quod adeo negligitur horum temporum diſertis, ut in actionibus eorum, in quoque verbo quotidiani ſermonis fœda ac pudenda vitia deprehendantur.* Sic ille.

Uſus ergo, (ut Leonhardi Aretini verba uſurpem *l.* 1. *Epiſt.* 2.) *qui tunc Dominus fuit, & hodie Dominus eſt, poteſt improbare, quod tunc probavit. Alioquin variatio nulla foret in verbis, nec eſſent mutata tot antiquorum placita.* Aſſcribam ſuperioribus exemplis & Senecæ diſſertationem ex *Epiſtola* 58. *Quanta*, inquit, *verborum nobis paupertas, imo*

mo egeſtas ſit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt cum forte de Platone loqueremur, quæ nomina deſiderarent, nec haberent: quædam vero, cum habuiſſent, faſtidio noſtro perdidißent. Quis autem ferat in egeſtate faſtidium? Hunc quem Græci œſtrum vocant, pecora peragentem, & totis ſaltibus diſſipantem, aſilum noſtri vocabant, hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari juxta ilicibuſque virentem.
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen aſilo
Romanum eſt, œſtrum Græci vertere vocantes.
Aſper acerba ſonans, quo tota exterrita ſilvis
Diffugiunt armenta.

Puto intelligi iſtud verbum interiße. Nec te longe differam, quædam Simplicia in uſu erant; ſicut cernere ferro inter ſe *dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi:*

- - - Stupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diverſis partibus orbis
Inter ſe coiiſſe viros, & cernere ferro.

Quod nunc decernere *dicimus. Simplicis illius verbi uſus amiſſus eſt. Dicebant antiqui,* ſi juſſo, *id eſt,* ſi juſſero. *Hoc nolo mihi credas, ſit fides Virgilio:*

Cetera, qua juſſo, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut oſtendam quantum tempus apud Grammaticum perdiderim? ſed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Attium verborum ſitus occupaverit: cum apud hunc quoque qui quotidie excutitur, aliqua nobis ſubducta ſint. Quid, inquis, ſibi iſta vult præparatio? quo ſpectat? Non celabo, te cupio, ſi fieri poteſt propitiis auribus tuis, eſſentiam *dicere: ſin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem hujus verbi habeo, puto locupletem. Si recentiorem quæris, Fabianum, diſertum & elegantem, orationis, etiam ad noſtrum faſtidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur* οὐσία, *res neceſſaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo uti, nihilominus dabo operam ut jus a te datum parciſſime exerceam: fortaſſe contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere poſſim, propter quod linguæ noſtræ convitium feci? Magis damnabis anguſtias Romanas, ſi ſcieris unam ſyllabam eſſe, quam mutare non poſſim. Quæ hæc ſit, quæris?* τὸ ὄν. *Duri tibi videbor ingenii: in medio poſitum eße: poſſe ſic transferri, ut dicam,*

Quod

Quod eſt. Sed multum intereſſe video. Cogor verbum pro vocabulo ponere. Sed id ſi neceſſe eſt, ponam; Quod eſt, &c. Hæc Seneca præclariſſime.

Mutatus igitur, ut dixi, ſubinde ſermo Latinus & variatus uſus, ipſique de eo Veteres incerti diverſa tulerunt de Latinis vocibus judicia. Nam Varro improbat vocem *Ædituus*, quæ legitime compoſita a coævis ipſius uſurpabatur, mavultque cum vetuſtioribus dicere *Æditimus*. Vide A. Gell. *l.* 12. *c.* 10. Seneca *libro* 5. *Epiſt. Breviarum* parum Latinam dictionem eſſe contendit, & Latine loquendo dicendum *Summarium. Qua in re cum habeamus luculentiſſimos auctores Suetonium & Plinium ac alios, Senecam hallucinatum in re hac, facile aſſeverare poſſumus*, inquit Marcellus Donatus. *Dilucidat*, in Suetonii *Auguſtum cap.* 101. *pag.* 546. Et Quintilianus ſcribit *lib.* 1. *c.* 20. *Neque* Tuburcinabundum *&* Lurcabundum *jam in nobis quiſquam feret, licet Cato ſit auctor: nec* Hos Lodices, *quanquam id Pollioni placeat: nec* Gladiola, *atqui Meſſala dixit: nec* Parricidatum, *quod in Cœlio vix tolerabile videtur: nec* Collos *mihi Calvus perſuaſerit: quæ nec ipſi jam dicerent.*

Sic cum Plautus in *Aſin.* 2. *ſc.* 4. *v.* 82. & Terentius *Eunuch.* 5. 2. *v.* 27. *Phor.* 5. 8. (*al.* 7.) *v.* 80. *Contumeliam Facere* dicunt, Cicero eam phraſin reprehendit, vide Quintil. *l.* 9. *c.* 3. Camerar. *Comment. in* 1. *Tuſc. Quæſt. pag.* 53. Turneb. 17. *Adverſ. c.* 19. Barrient. *ſilv. Theſ. Crit. Tom.* 3. *pag.* 423. Quem tamen tueri vult Scaliger Oratione contra Eraſmum, *p.* 87. dum ait: *Ciceronem non id rejeciſſe, tanquam nemo unquam ſic loquutus fuerit, ſed quod tunc ita nemo loqueretur. Non enim dicit Cicero: quis ſic unquam loquutus eſt? ſed, quis ſic loquitur?* Contagionem *eſſe dicendum, non* Contagium *Feſtus ait*: Contra Chariſius *lib.* 1. *col.* 54. *Edit. Putſch.* dicit: *Contagium veteres magis uſurpaverunt.*

Eſſentiam novum nomen putat Auguſtinus *l.* XII. *de Civ. DEI c.* 2. ita ſcribens: *Sicut ab eo, quod eſt ſapere vocatur ſapientia, ſic ab eo quod eſt eſſe vocatur eſſentia: novo quidem nomine, quo uſi veteres non ſunt Latini ſermonis auctores, ſed jam noſtris temporibus uſitato, ne deeſſet etiam linguæ noſtræ, quod Græci appellant* ὀυσίαν, &c. Verum non ita novo, quin ante Quintilianum Flavius Sergius dixerit: ſed receptum non eſt uſque ad poſteros, cum Latinis litteris plura ſunt de Philoſophia ſcribi cœpta, ut notat ad eum locum Ludov. Vives. Sic Virgilii æmuli illius Bucolica inepte ita παρῳδήσαντες:

Tityre, ſi toga calda tibi eſt, quo tegmine fagi?

Negant Latinum eſſe, *tegmen fagi*, pro, umbra & opacitate fagi. Item ille:

Dic mihi Dameta, cujum pecus anne Latinum?
Non: verum Ægonis: noſtri ſic rure loquuntur.

Non putant *cujum pecus* poſſe dici niſi a ruſticis, & caprariis, non autem ab urbanis. V. Donatum, ſi is eſt, in vita Virgilii. In quo eos decipi convincit veterum auctorum obſervatio. Item, riſerunt eum, quod *hordea* pluraliter dixerit:

Hordea qui dicit, ſupereſt, ut tritica dicat.

Vide Scalig. *Caſtig. in Propert. l. 2. El. ult. pag. m.* 269. Sic cum Seneca libro de *Vita Beata c.* 1. his verbis loquitur: *Proponendum eſt primum, quid ſit quod petamus: tunc circumſpiciendum eſt, qua contendere illo celerrime poſſimus; intellecturi in ipſo itinere, ſi modo rectum erit, quantum quotidie profligetur: quantoque propius ab eo ſimus ad quod nos cupiditas naturalis impellit.* Addit Muretus in notis: *Ita veteres libri: & ita plane legendum. Nam ſcriptor quidem Noctium Atticarum non nauci habendus, qui profligandi verbum Latine ita accipi negat. Livius libro* XXI. *ſed ita fortaſſis decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo Deos ipſos ſine ulla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem, qui ſecundum eos violati ſumus, commiſſum ac profligatum conficere. Sed & Tacitus, & Cicero ipſe ita ſæpe accipiunt. Tale eſt, quod idem Grammaticus tradit de verbo ſupereſſe, libri primi capite* XXII. *Nam & eo verbo & Tacitus & Plinius in Epiſtolis, non paullo uterque melior Latinæ linguæ auctor quam hic* μεριμνοφροντιστὴς, *ita ſæpe utuntur, ut ipſe utendum negat.* Hæc ille, *pag.* 496.

Eadem eorum diſſenſio eſt in dijudicanda Latinitate. Cum enim *Mulcta* i. e. pœna pecuniaria, a Supino *Mulctum* ſit, Feſtus Pompejus dixit eſſe nomen Oſcum; quod tamen Varroni Sabinum eſt, apud A. Gellium *libro* XI. *c.* 1. Nolo eſſe ὠλεσίχρονος, hoc eſt, omnem judiciorum diverſorum, a veteribus prolatorum copiam, quæ cuivis inquirenti in promptu eſſe poteſt, hic effundere, quam qui contulerit, & perpenderit quidnam hic probarit, iſte improbarit, tandem cum illo exclamare cogetur: *Incertiorem me fecerunt, quam dudum fui. Adeo etiam varietas aliquando eſt judiciorum & apparet inde verborum* (quod Budæus ait, *Comment. Græc. L. col.* 1298.) *reprehenſores aliquando eſſe ipſos ob id reprehendendos: nec ſemper etiam doctiſſimi hac in parte valent, niſi omnia collata, exacteque & ad amuſſim penſiculata probaverint, ut paulo poſt uberius dicetur. Quæ collatio tamen eo tempore non erat.* Huc facientia vide plura *d. l.* apud Budæum.

C A-

CAPUT XXV.

Reſtrictio Grammaticorum ad uſum ſui Seculi.

MULTORUM Verborum jam amiſſorum cauſam etiam puto reſtrictionem Grammaticorum ad uſum tantum ſuorum Seculorum. Illis enim non ita neceſſe fuit veras radices, aliasque voces indagare, qui vernaculam materno cum lacte ſuxerunt; quam nobis, qui eam multis praeceptionibus & longiſſimo uſu addiſcere cogimur. Propoſuerunt itaque omnium uſitatiſſima verba, quæque frequentiſſime in libris obvia eſſent. Illorum autem Veterum veſtigiis inſiſtentes, poſterioribus ſecuti ſeculis Grammatici parum adjecerunt, ut ita nullus eorum perfectam ſcripſerit Grammaticam, præſertim analogicam. Uſus autem cum paſſim linguæ varius fuerit, oportuit, ut multa ſibi ipſis contraria ſæpenumero ſcripſerint, & alteri alter contradicentes varios ſibique perpetuo minime conſtantes canones ſanciverint. Quapropter cogitantiores debuiſſent eſſe Grammatici noſtri, quam olim veteres, qui uſum ſolum reſpexerunt.

CAPUT XXVI.

Faſtidium noſtri ævi hominum, & Ciceronis ſuperſtitioſus amor.

NOSTRUM ævum, etſi omni elegantia perpolitum, tamen multa uſurpare faſtidit, quæ vel puriſſimum illud Auguſti ævum non aſpernatum fuiſſet, ut ex modo dictis rationibus liquere partim puto, partim iis, quæ Muretus, *cap.* 1. *libri* 15. *Var. Lectionum* præclare ſcripſit, cui addas *cap.* 3. *libri* 1. *Var. Lect.* Jani Rutgerſii.

Fecit hoc unicus ille Ciceronis amor, qui Vir ut Eloquentiæ laudem ſibi unice vindicat, Varroni tamen aliiſque Latinæ linguæ ſcientiam relinquere cogitur. Nec cogitarunt ii homines, Ciceronis ſimiæ, illud Quintiliani, non ſolum eum imitandum eſſe, qui maxime imitandus ſit, pronunciantis, *l.* x. *c.* 2. *Nec ſtatim ſolum eſt, quod ſummum eſt*, inquit alicubi Vir Doctus. Et quid Vitruvio, Manilio, Gratio, Vellejo, Valerio Maximo, & ceteris facies, qui eodem tempore diverſiſſimo a Ciceronis ſtylo, floruerunt. Vide Barth. 1. *Adv. c.* 10. *col.* 20. Certum eſt, quovis tempore tot ſententias (dixerim accommodatius, ſermonum & ſtyli

ſtyli Genios) quot capita fuiſſe. Quid? Plinius & Scriptores rei Ruſticæ amiſſi ſi fuiſſent? . Si Scriptores rei Militaris, Hiſtorici, Scénici, Agrimenſores? Si Juriſconſulti, (de quibus doctiſſimus P. Friderus Mindanus, *præfat. Grammatices.* Qui Latinum ſermonem abſque Jureconſultorum libris ſibi conſtare poſſe exiſtimat, toto ille cœlo fallitur;) Si Medici, alii? quorum tamen maxima pars periit: quantula eſſet ex ſolo Cicerone linguæ Latinæ ſupellex? quanta paupertas? Sane innumeras voces & locutiones noſtra ſaltim Germanica habet, quas ſi ex unico Cicerone Latine reddere vellemus, inſaniremus. Quot millia ſunt rerum nobis in ore frequentium, quæ M. Tullius ne ſomniavit quidem. At inquies, Tropis aut Periphraſibus eſſe ſubveniendum iſti inopiæ. Miſeros homines! qui aut ſemper ambigue loqui cogentur: (Tantilla enim vocum in Cicerone ſupellex tot tamque variis rebus adaptanda eſſet, ut tandem neſciremus, quid quodque ſignificaret. Cumque alioquin plures res, quam dictiones ſint, ſecundum tritum & verum illud, neceſſe eſſet, in tanta verborum penuria, ut eadem oratio, unumque nomen plura ſignificaret, ſecundum Ariſt. *in Elench. cap.* I. unde tanquam ſuboles ambiguitas, quæ ſemper errori affinis eſt, ut Scaliger inquit, *Exerc.* 148. *ſect.* 4. ideoque effugienda omnibus, nec ſolum Philoſophis, quibus æquivocæ voces ſecundum eundem *in* I. *Hiſt. animal. ſ.* 12. *in fine*, minitantur naufragia.) Aut tædioſo verborum ambitu, crebroque repetitis nugis aures pulſare non deſiſtent, quarum judicium tamen delicatiſſimum & ſenſus faſtidioſiſſimus eſt, nedum ut ingratos & eadem chorda ſemper iteratos ſonos toties audire ſuſtineant. Quid ſi feſtinare, & vel unica dictione animi ſui ſenſa proponere & explicare, aut aliquid poſcere, ut in ſubitis fit, cogerentur: quinam impetus iſtis periphraſes ſat aptas perpetuo ſuggereret? Ineptias hominum! Georgius Agricola de *venis Metallicis* primus patrum noſtrorum memoria, commentari auſus eſt: quia tamen vocabulis Latinis fuit deſtitutus: propterea, quod nulli veterum de re metallica libri ad noſtram ætatem pervenere: iccirco multis ſæpe verborum ambagibus vix conſequitur, quod noſtri homines (Germani) unico vocabulo feliciſſime ſolent exprimere, inquit Friſchlinus *præfat. Nomencl. ſui.*

Porro conſtat, Veteres potius decurtaſſe voces, & contraxiſſe, præſertim in quotidiano ſermone, quarum poſtea in uſu quædam manſerunt etiam apud elegantiſſimos. De quibus alibi. Bene autem Jov. Pontanus: *Sermo cæpit primum noſter*, inquit, *ab incultis, & ruſticanis, immo agre-*

agreſtibus ab hominibus, utque eorum erant res inopes, anguſta, egena, ſic quoque ſermo ipſe inops, minimeque affluens, verborumque perpaucorum, ac ſine ullo prorſus eorum excolendorum ſtudio, & cura. Creſcentibus poſt artibus atque hominum rebus, actionibuſque quod ſermo eſſet ipſe & componendus, & maturandus, factæ ſunt præciſiones tum ſyllabarum, tum literarum, non ab ipſis modo vocum principiis, verum etiam deſinentibus a ſyllabis, &c. in Actio, pag. 138. *b.*

Ceterum Latinæ linguæ alioquin tanta, cenſente A. Gellio, paupertas eſt, ut ne pluribus quidem verbis poſſimus non obſcuriſſime dicere, quod a Græcis perfectiſſime uno verbo & pleniſſime dicitur. Quam egeſtatem & Lucretius Philoſophiæ decreta Latinis verſibus incluſurus, & Manilius Aſtronomiæ intactam prius Latinis materiam explicaturus (vide Scal. ad eum *p.*26. *Edit.* 2.) deplorant. Et nos ne ipſa Lucretii quidem & Manilii verba, quibus il uſi, tolerare volumus, cum ſua ipſis non ſuffecerint? Scite Seneca *Epiſt.* 58. (Mureto 59.) *Magis damnabis anguſtias Romanas, ſi ſcieris unam ſyllabam eſſe, quam mutare non poſſim. Quæ hæc ſit quæris?* τὸ ὄν. *Duri tibi videbor ingenii: in medio poſitum eſſe: poſſe ſic transferri, ut dicam,* Quod eſt &c. Ad quem annotat Muretus *pag. m.* 383. *Ut Eſſentia, ſic Entis nomine uti neceſſe habent, qui Latine philoſophari volunt. Neque vero ita defungi queunt, ut pro Ente dicant id quod eſt: alioqui in magnas ſæpenumero ſe induent difficultates. Idem accidit iis, qui Poſſibile & Impoſſibile dicere, ſaltem in diſputationibus Philoſophicis, reformidant: cum Plato, Ariſtoteles, Epicurus, Zeno in lingua infinitis partibus copioſiore innumerabilia tamen vocabula fingere neceſſe habuerint. Equidem, ut de meo ſenſu libere atque ingenue fatear, multa puto ab iſtis delicatis, in S. Thoma, in Johanne Scoto, aliiſque ejuſmodi eruditiſſimis hominibus irrideri, quæ & neceſſaria ſunt, & talia, ut ſi quis ea vetuſtis illis temporibus protuliſſet, magnam ei gratiam omnes Philoſophiæ ſtudioſi habituri fuiſſe videantur. Nos dum teneris auribus videri volumus, tenera nobis ac puerilia eſſe ingenia, neque vera ac ſolidæ eruditionis capacia, oſtendimus.* Huc uſque Muretus. Et optime Budæus, *Comm. Gr. L. col.* 1305. contra Ciceronianos hoſce: *Illa quæ torrens dicitur eloquentia* (inquit) *quonam modo tenorem ſuum ſervare atque impetum poteſt, ſi ſociam ſibi & comitem tantam loquendi religionem aſſumat?* &c.

Mira autem mihi ſæpe accidit Ciceronis ſententia, qui (*de finib. bon. & malorum.*) Latinam linguam non modo non inopem, ſed locupletiorem

etiam eſſe, quam Græcam affirmat. Hinc ejus & illud in Tuſculanis: O verborum inops interdum, quibus abundare te ſemper putas Græcia! Paria *lib. 1. de Nat. Deorum* habet. Profecto collatio harum linguarum negare videtur id, ſi, quæ hodie ſuperſunt in Cicerone, putaveris. Ergo aut plures voces fuerunt tum, quam in Cicerone hodie habentur, aut ipſius Ciceronis ſententia fuit falſa. Quod credat Judæus Apella. Fruſtra autem Ciceroniani opponunt nobis Plinii verba, qui in *præfat. natur. hiſtoria*, libros ſuos reſperſos eſſe affirmat plurimarum *rerum aut ruſticis vocabulis aut externis, imo barbaris*, non ſine honoris præfatione ponendis. Excuſat enim ſe hoc modo, quod elegantiſſima eloquentia ſuum Opus comere non potuerit, dum illius hiſtoria ornari negat, tradi contenta: quod ejus ſequentia verba innuunt. Et ſi barbara, aut externa is admiſceat vocabula, quod non nego (neceſſitate ad id fuit adactus) loquitur de Nomenclaturis Rerum, non de Verbis aut rerum attributis. Neque enim video quæ barbara verba intermiſceat, aut cur non Latina potius uſurpare potuiſſet. Apulejum ideo quidam reformidant, quod de ſe principio Mileſiarum ſuarum ſcribat, *Latinas ſe litteras ignorare*, ſeque in Urbe Latia advenam ſtudiorum Quiritium indigenam ſermonem ærumnabili labore, nullo magiſtro præeunte aggreſſum excoluiſſe. Nam quæ vox, quæſo, eſt, quam uſurpavit, quæ non Latina ſit? Etſi enim compoſitio ſtyli ejus forenſibus ſermonibus tum temporis, & actionibus non ſatis accommodata ſit: ſed potius amœnitates ſecuta amatorium quid ſpiret: negari tamen Latina non poteſt. Ita enim ſeipſum *exotici* ac *forenſis* ſermonis rudem locutorem appellat. Nec melius ipſius Ciceronis teſtimonia nobis opponuntur, qui peſſimo jure multas dictiones uſurpare faſtidit, quæ tamen in omnium uſu tum erant, ex odio credo partium, ut eſſet, quod in aliis carperet; aut potius ex ſuperbia, ut erat homo longe arrogantiſſimus, qua ſibi ſoli jus Latinæ linguæ vindicare atque adſtruere nitebatur. Exemplo ſit *Jupiter* σωτὴρ, quem *Act. 4. in Verrem* negavit unico Latino verbo exprimi poſſe. Sed ille ſervivit cauſæ. Nam cum Verrem vellet premere criminis magnitudine, excluſit eam vocem a Latina poteſtate. Verum in ea Oratione, quæ inſcripta eſt in L. Piſonem, ſeipſum, qui Patriæ ſalutem dediſſet, *Conſervatorem* appellavit. In 3. autem de *Finib. Salutarem*, cujus in tutela ſit Salus.

Præclare vero defendit vocem *Salvator* elegantiſſimus Paulus Manutius contra Ciceronianos in *Commentario*, *pag. m.* 449. & longe fuſius Julius Nigronius *Commentario in Regulas Ordinis Jeſuitici*, cujus verba

ba refert Jac. Pontanus *parte 2. Attic. bell. pag.* 494. Ergo cum Cicero Latinæ linguæ Auctor minime ſit, & tam multi, etiam ejus ævo, longe alio ſtyli genere, natura magiſtra, vel etiam, ne arroganti homini, qui alioquin multorum odio invidiaque flagrabat, aliquid concedere viderentur, contra uſi: non injuria nos contra Ciceroniaſtros potius Analogiam, quippe quæ in omnibus linguis mirifica eſt, modo attentiſſime conſideretur & obſervetur, quæque a Spiritu Sancto, etiam in pœnis ſapientiſſimo DEO olim in συμμίξει Babylonica profecta, & ab reliquis, melioris ævi Scriptoribus, uſu confirmata eſt, ſequimur; quam ut ſolis illius hominis, qui modo hæc probat, modo improbat, legibus addicti ſimus, & in ejus ipſius duntaxat verba juremus, ſpretis ceteris Scriptoribus omnibus.

Nam, (ut Budæi verba ex *comment. Græcæ Linguæ, col.* 1290. ſententiæ meæ firmandæ apponam) *Quid tum moroſius, tum magis obnoxium, tum nomini Latino calamitoſius eſſe poteſt, quam Ciceronis ſcripta, quæ nec integra, nec omnia, nec emendata adhuc aſſervata ſunt, non modo loquendi ſcribendique normam, quod æquis ipſe animis admittendum cenſerem, ſed etiam orbitam eſſe clauſulamque dicere & defendere? Quin imo*, (ut iterum cum Budæo loquar, *col.* 1309.) *erit lingua Latina indies longe copioſior, ſi ex Tullii inſtituto Latine loquendi facultatem nos metiamur ipſi, quam ſi e libris ejus, qui nunc exſtant, eandem circumſcribamus.* Sed hæc non ſunt hujus loci.

CAPUT XXVII.

Noſtri Seculi Grammaticorum, & Doctorum quorundam ignorantia, indiligentia & ἀκρισία.

NOSTRI etiam & ſuperioris ævi Litteriones quidam non extra culpam ſunt poſiti. Quæ enim aut ignorarunt, aut contempſerunt, ea diſcipulos minime docuere. Et cum αὐτὸς ἔφα illud tantopere illis commendabile fuerit, mordicus tenuere quod a Magiſtro ſuo ſemel hauſerunt. Quibus non raro etiam Doctiſſimi adhæſerunt. Unde tam inſignis ingeniorum poſtmodum nata diverſitas, dum quædam voces laudantur ab his, ab illis culpantur. Si quid apud ſolos Poetas ii non ſemper multæ lectionis homines invenere, in uno Numero, aliquo Caſu, Perſonave &c. poſitum, quod cetera verſus non reciperet, ſtatim putarunt Defectivum id vocis eſſe.

Sic quia *Paſcua*, propter metrum, crebertime apud Poetas invenitur, ſtatuerunt eſſe Neutrum plurale tantum. Non autem obſervarunt Singulari *Paſcuum* Varronem uſum fuiſſe, apud quem eſt, *paſcuum viride*; aut, ſi hic propter antiquitatem iſtis exoſus, Columellam, cujus verba ſunt: *In eo rure quod paſcuo caret.*

Ita plures voces in ſuperſtitibus Auctoribus exſtantes non annotarunt. *Minere* eſt apud Lucretium. At Grammatici hoc ignorantes, ejus Compoſita, *Imminere*, *Eminere*, *Præminere*, ad *Manere* retulerunt. Omnino male: hujus enim Præteritum *Manſi*, illius *Minui*, unde *Eminui*, *Imminui* &c. Verbum *Oculare* legitur apud Tertull. in *Apologet. c.* 21. & *de Pœnit. c.* 12. & alibi, Cyprianum de *vanit. Idol. c.* 8. Dracont. *l.* 1. *v.* 527. in *Gloſſ. Arabico-Latino*, & apud Pacianum *Parænetico ad Pœnitentiam. Sed hoc vix crediderim apud Veteres inveniri*, inquit Collector Fori Romani. *Neque enim Oculatus Participium eſt a verbo Oculo, ſed potius Nomen, ſicut Manicatus & Tunicatus.* Hæc ille. Cujus ſententiæ non ſuffragor.

Sequor te potius, Excellentiſſime Barthi, qui in Eruditiſſ. Scriptore Tertull. multa talia eſſe ais, quorum ignorantia contractior ſit Latinitas, libro 32. *Adverſ. c.* 13. dicisque, hoc pulchrum Verbum eſſe, *lib.* 33. *c.* 12. *col.* 1526. & *libro* 43. *c.* 24. Hinc *Exoculare*, quod Beatus Rhenanus tritius verbum dicit. *Oculandus* eſt apud Tertull. de *Pudicitia*. *Exoculare*, apud Apulej. *l.* 8. *p.* 207. Plautum *Rudente*, A. 3. 4. *v.* 26. *Inoculare*, quamvis alio ſignificatu apud Columell. *l.* 5. *c.* 10. Apul. 6. *Met. pag.* 185. & in *Floridis*, *p.* 341. *Palladium Novembri* 17. Tertull. de *Anima*.

Sic *Tunicare*, quod etiam Cledonius Grammatic. *pag.* 1928. ignorat, dum inquit: *Tunicatus*, *Galeatus* non facit *Tunico*, *Galeo*, &c. Exſtat apud Varronem, citante Nonio, *cap.* 2. *num.* 873. Legitur & in Onomaſtico: *Tunico*, χιτωνίζω. Uſus eſt & aliquoties Alanus libro de *planctu Naturæ*, *proſa* 8. & alibi.

Galeare habet Hirtius *libro* 5. *belli Africani*. Item, Cinna in *Epigramm.* Curius Lancilotus *libro* 8. *Literaturæ non vulgaris c.* 39. refert, ſtatuere aliquos *Titubatus* Participium eſſe ſine origine, i. e. verbo. Hos refutant Horatius *libro* 1. *epiſt.* 13. *v.* 19.

Vive, vale, cave ne titubes, mandataque frangas.

Plautus *Pſeud.* 2, 4. *v.* 74. & *ibid.* 1. 1. *v.* 42. & 4. 1. *v.* 32. *Mil.* 2. 2. *v.* 93. *Men.* 1. 2. 33. *Mil.* 3. 3. *v.* 71. Terent. *Heaut.* 2. 3. Cic. *ad Att.* 2. 24.

24. & *pro Flacco* & *Philipp.* 8. *Manil. l.* 2. *p.* 30. Ovid. 3. *Met.* & 15. *Auctor. ad Herenn. l.* 2. Sidonius *l.* 9. *epiſt.* 13. *pag.* 251. Quintilianus, Seneca, Auſonius &c. V. Nonium *c.* 2. *n.* 871. τὸ *Vacuare* vice mavult Altenſtaigius *Vacuefacere*, quo utitur Lactantius, quod dicit eſſe elegantius & Latinius. At nonne ſatis ſit Latinum & elegans verbum, quo utuntur Lucretius *l.* 6. *v.* 1023. Statius 12. *Theb. v.* 632. & 1. *Achill.* Columella. 3. 13. & 9. 14. Martialis XI. *Epigr.* 5. (al. 6.) *v.* 6. Prudentius 1. *cont. Symmach. v.* 254. Paulinus *Pſalmo* 136. *v.* 44. Proſper *Epigr.* 80. *v.* 9. Arator *lib.* 1. *v.* 177. Eutych. *l.* 2. *de diſc. Conjug. col.* 2162. Sidon. 5. *Epiſt.* 12. Apulejus, Martianus Capell.

De horum hominum judicio plura dici poſſent, ſi locus hic pateretur, & Lectoris patientia, quem longiore ſcriptione moleſtare religio eſt. Sane iniquæ illorum cenſuræ multa aboleverunt, quæ alioquin conſervari potuiſſent. Reſpuerunt enim omnia quæ in Afris Scriptoribus, aliiſque qui ex optimis veteribuſque ſuas voces deſumebant, legebantur. Rati ſunt eos Scriptores, ut Tertullianum, Apulejum, Arnobium, Ammianum, Prudentium, Zenonem, &c. talia vocabula primum finxiſſe; quibus ego ſane aſſenſum commodare nullo modo poſſum. Non enim finxere nova, ſed uſurparunt ea omnia, quæ in amiſſis olim legebantur; quod etiamnum ex diligenti Veterum, quorum fragmenta reſtant, cum dictis Scriptoribus collatione clarum erit, ſi attentius id obſervaveris; ut, quæ iſti ſoli habent, ex deperditis Auctorum locis deſumpta ſint. Ignorarunt ſcilicet illi pretia Scriptorum, nec ſciverunt ætates eorum & ingenia probe diſtinguere.

Sic, qui Silvulam contra Grammaticam Enormium (ut vocat) & barbarorum in Fortunato obviorum conſarcinavit Doctiſſ. Browerus, peſſimo judicio rem aggreſſus eſt, teſte etiam C. Barthio *l.* 8. *Adv. cap.* 14. *col.* 394. Pauca quædam ex illa delibabo.

Rejicit *Acerbare*, quod habent Virgilius XI. *Æn. v.* 407. Statius 3. *Theb. v.* 214. Et *lib.* 12. *v.* 74. Val. Flacc. 6. *v.* 655. Claudian. 1. *Rufin. v.* 182. & 2. *de R. Proſ. v.* 208. *Aera* plur. Neut. quod apud Virgilium *Culice v.* 165. exſtat, & ita uſi ſunt Orientius *Commonitorio*, *v.* 114. Abbo Cernuus, *de Obſid. Lutet. l.* 2. Aldhelmus libro de *laud. Virgin. cap.* 45. & alibi, uti annotat Barthius *l.* 41. *Adv. c.* 23. *l.* 21. *c. ult.* & *l.* 27. *cap.* 6.

Alvus gen. maſc. Quod & Friſchlinus rejecit, qui negat in ullo bono auctore reperiri. At ſic uſurpavit nobiliſſimus Auctor C. Cinna apud

Priſcian. *l.6.* Accius *in Annal.* Cato *ad filium*, Columella *lib.* x. *v.*146. Plaut. *Pſeud.* 3. 2. *v.* 34. Vid. Pareum. Et Rhenius in *Examine Wanckeliano p.*413. ne unum quidem e probatis auctoribus Latinæ linguæ ſe invenire ait, qui nomen iſtud maſculino genere uſurparit. At mi Rheni, quid tibi videtur de Plauto & Columella? Imo Columella & Cato indifferenter uſi ſunt.

Clienta, pro, *Cliens*. At ſic Horatius 2. *Od.* 18. *v.* 8. Plaut. *Milit. Argum.* 2. *v.* 13. & Auſonius *Parental.* 24. *v.* 12. Hinc & Sidonius *l.* 2. *Epiſt.* 2. *pag.* 35. *Cupienter*, pro cupide; at ſic uſus Ennius *in Phœnice*, Plaut. *Pſeud.* 2. 3. *v.* 17. & Apulejus. *Curatura*, pro cura; at hoc habet & ita uſurpat Terentius *Eun.* 2. *ſc.* 3.

Repens pro *Repente*, at hoc legitur apud Lucret. *lib.* 5. *v.* 401. Uſus eſt & Cicero 3. *Tuſc. Repens adventus hoſtium*, ibid. *Cura repens* Virgil. 12. *Æn. v.* 313. Livius 1. 6. 8. & 10. *ab U. C. lib.* 21. vel 1. *bel. Pun.* & 9. *bel. Pun.* Seneca *Troad. v.* 425. id. *Medea. Sonus repens* Silius *l.* 3. *v.* 219. & *lib.* 10. *v.* 577. Val. Flacc. 2. *Argon. v.* 91. & *v.* 478. Stat. 7. *Theb. v.* 370. & 10. *Theb. v.* 154. Tacitus *Annal.* 1. ut Lipſius reſtituit *ibid. lib.* 5. & 15. Id. *Hiſt. lib.* 1. 2. 4. Claudian. *lib.* 2. *R. Proſ. v.* 152. Curtius 10. *Conſternatio repens.* Prudentius *Hymno Laurentii v.* 493. *Eulalia, v.* 161. Paulinus Nolanus ad *Cytherium*, *v.* 917.

A meridiano incendio mundi repens
Ruina mortis opprimet.

Sic poſt uſi Fr. Petrarcha *Eclog.* 8. *v.* 39.

Unanimes quæ cauſa repens disjungit amicos?

Bapt. Mantuanus 3. *Calamit. v.* 511.

Annoſas ſcandunt quercus, fugiuntque repentes
Quo nulli fugiſſe datur.

Ita veteres & primæ Edit. earumque traduces Argentinenſis, anni 1502. & Daventrienſis 1507. Bononienſis, anni 1502. ſubſtituit, *gementes.* Male autem Aſcenſius corrigit *tepentes*, nec ex mente Auctoris edit, *repente.* Sed hæc obiter.

Noſtro tempore præter alios utuntur hoc Douſa *lib.* 1. *Epodon. c.* 7. *v.* 3. Baudius *pag.* 322. *part.* 1. *Delic. Belg.* in nova Poematum Editione *lib.* 2. *Gnom. Jamb. c.* 35. *v.* 3.

Ut herba ſolſtitialis occidit repens,
Sic fluxa nobis gaudii ſeges perit.

Rejicit præterea Browerus τὸ *Cunctare*, quod tamen Plautus *Caſina*

4. 2.

4. 2. *v.* 13. Ennius, & Accius, apud Nonium *cap.* 7. *n.* 9. & Sidonius *paneg. Anthemii v.* 106. (vide Barth. *p.* 446. *ad Claud.*) habent. Vide etiam Priſcian. *l.* 8. *col.* 797. *Orditum*, ab *Ordior*, quod habent Diomedes *præfat.* librorum de *Arte Gramm.* qui tamen *lib.* 1. *col.* 373. tantum Præteritum *Orſus ſum* ponit: Luctatius Placidus Argumento 2. in 6. *Metam. lib. Ovidii pag.* 138. *Edit. Ranerii*, quod vulgatæ Editiones inepte mutant. Hieronymus in *Eſaiam*, citante Deſpauterio *lib.* 5. *Gramm. fol.* cxx. *b.* Sidonius *l.* 2. *epiſt.* 9. *p.* 46. & imitatus eſt Mantuanus 1. *Parthen. l.* 3. *v.* 425. & *l.* 1. *Alfonſi. v.* 1. Reliqua alibi examinabimus.

Sic *Funerare*, apud Prudentium rejicit & refert inter ea, quæ a Latinæ linguæ puritate longiſſime abſunt, Cornelius Valerius Lipſii & Giſelini præceptor, apud Giſelinum *notis in Prudentium, pag.* 505. *Edit. Weitz.* Verum exſtat hoc apud Horat. 3. *Od.* 8. *v.* 7. Suetonium *Tiberio. c.* 51. *Caligula. c.* 15. *Claudio. c.* 45. *Othone. c.* 11. *Nerone. c.* 50. & *Domit. c.* 17. Plinium *l.* 33. *c.* 10. Senecam *conſol. ad Albin. c.* 12. Petron. *p.* 176. *Edit. Gold.* & *pag.* 56. *Edit. Lotichii.* Feſtum *in Veſpa*, *pag.* ccc1. *Edit. Scalig.* Sidonium *l.* 3. *Ep.* 3. *p.* 62. Ulpianum *l. ſi quis ſepulcrum* 12. §. 3. *Hoc edictum.* Et ſæpius eodem titulo de *Religion. & ſumptibus fun. & ut funus ducere liceat. l.* x1. *Dig. Tit.* x11.

Sic *Fulgidus* rejicit idem, quod apud Lucret. *l.* 3. *v.* 364. Claudian. *Od.* 4. *Feſcennin. v.* 26. Solinum *cap.* 40. Terentian. Maurum. *Forare*, quod apud Plautum *Moſt.* 1. 1. *v.* 53. Columellam, 5. 10. 8. 3. & 9. 7. Tertullian. *de Reſur. Carnis*, eundemque *de Pallio. Incerare*, apud Juvenal. *Sat.* 10. *v.* 55.

Eat nunc præceps aliquis Cenſor, & quas ipſe Cicero, aliique boni Auctores uſurparunt, voces, dum apud alios ſequioris ævi Scriptores invenit, ulterius Latina eſſe negitet. Innumeræ certe voces tum primæ, tum ortæ hodieque in optimis Scriptoribus exſtant, quæ a nullo omnino Lexicographo annotata ſunt. Quin eo venere dementiæ, ut & quæ apud excellentes Scriptores raro poſita invenere, rejecerint. Sic enim Franc. Flor. Sabinus, *l.* 2. *Subſ. Lect. c.* 20. *p.* 1150. *Nemo niſi caritus Latinam linguam iis, quæ ſemel aut iterum apud quantumvis excellentes auctores legantur, ſed illis potius quibus ſæpiſſime iidem uſi fuerint, conſtare dixerit.* Denique, ut Barthii verbis concludam, *l.* 41. *Adv. c.* 23. *c.* 1856. *Talia plura ſunt apud Chriſtianos Vates, quæ nos ignorantia antiquitatis, ob amiſſos tot egregios, imo fere, uno & altero demtis, ſummos*

Romanæ Eruditionis & Eloquentiæ conditores, non intellecta damnamus.

Judicia autem de Scriptoribus Veteribus quod attinet, mirifice diſcrepantia, etiam Doctiſſimorum Virorum hodie feruntur. Afferam quædam. De APULEJO Phil. Melanchton *in Eloquentiæ Encomio*: "Quoties abſurdis ac ineptis metaphoris ſermonem obſcurant? Quis enim Apulejum & hujus ſimias ferat? Sed recte Apulejus, qui, cum aſinum repræſentaret, rudere potius quam loqui maluit." Michael Neander *præfat. in Apocrypha S. Jacobi*: "Apuleji Afri Aſinus ille aureus, *libris* 12. (*l.* 11.) celebratus, orationis genere & argumento & voci aſininæ congruo, ubi rugitum potius ſeu boatum infernalem te audire putes, quam hominis vocem: adeo diſcrepat oratio a puritate Latina, &c." Dempſterus ineptam ejus dictionem dicit, rebus eruditis, in *Elencho Scriptorum Paralipom. ad Roſinum præfixo*. Cauſſinus *parallel. l.* 3. *c.* 14. "Eleganti procul dubio & faceto fuit ingenio, ſed eo, & Muſis non modo ſtili inſolentis, verum etiam argumenti novitate abuſus eſt, auctor utique cautæ lectionis & periculoſæ imitationis, maxime quod abundat dulcibus vitiis." Biſciola *Hor. Subſeciv. T.* 1. *lib.* 20. *c.* 16. "Apulejus *lib.* 2. Aſini aurei, vereque ferrei. Quid enim aliud in illo Opere niſi orationis, & ſententiarum quaſi rude ferrum & impolitum?" Lipſius *lib.* 2. *Elect. c.* 22. "Stilum ejus ineptum eſſe volunt: fatebor in parte, (nec enim aſperitatem illam & horrorem quæſitæ dictionis uſque quaque excuſo) ſed tamen docte ineptum, & e quo multa bona ſelectaque hauriat bonæ ſelectæque mentis Lector." Id. 1. *Epiſt. Quæſt.* 22. "Ego vero Apuleji lectionem abhorrendam non cenſeo, quicquid iſti de Arpinati ſchola inveſtes pueri dicant. Ciceronem admirantur? laudo. Et ſcilicet nos eo modo non ſcripſimus, aut ſcribere nunc, ſi res ferat, non poſſimus. Sed non hoc agitur, & ut dem illis ad eloquentiam Ciceronem unicum eſſe: intelligere & ſapere tamen eſt a multis. Quanquam illum ipſum Apuleji ſtilum, quod contemnunt, vellem parcius. Et eamus ab iſtis diſcipulis ad judices ex lege Pompeja triginta annorum, tumidus fortaſſe, vegrandis, & adfectatæ elegantiæ ſcriptor eſt: at certe doctus literas & mores veteres, & in ſermone ipſo Plauti imprimis imitator. Itaque ille neſcio quis Rhetoriſta, qui rudere illum dixit non loqui, probet prius de Plauto, & credam de Apulejo." Hieron. Regius de *ling. Lat. Comment.* 1. *Præceptione* 16. "Auctor diſertiſſimus, & eximia eruditione conſpicuus, qui multa vocabula a Græcis Latine pronunciata ita traduxit, ut tanquam Latina moneta percuſſa, a nemi-

"ne

"ne cultioris litteraturæ reſpuantur.„ Joh. Brantius *pag.* 37. ad eum: "Stilus ejus eo argumento valde decorus & bonus, & mirum in modum "æqualis: quæ magna virtus in ſcriptione. *Et pag.* 53. In Apulejo nul- "la verba niſi antiqua, & a bonis auctoribus, qui ei nunc non exſtant "deſumpta: ſed quibus tamen pro moribus hujus ſeculi non omnibus li- "cet uti.„ C. Barthius *l.* 24. *Adv. c.* 1. *col.* 1170. "Scriptor verborum & "ſtili eruditiſſimus.„ Id. 55. *Adv. c.* 2. "Proprietatis Latinæ ſcriptor "optimus.„ Id. *l* 7. *c.* 12. *col.* 334. "Scriptor proprietatis amantiſſimus "veteres vereque Latinos ſecutus, etſi phraſi durior, verbis tamen bene "Latinis utitur.„ Vid. & L. Vivem, *Comm. ad Auguſt. de C. Dei*, *l.* 18. *c.* 18. Fruterius 1. *Veriſim.* 17. "Apulejus in iis, quas pro ſe ſcripſit, Apo- "logiis ſane oſtendit, quantus Vir fuerit, nec ego vereor dicere, quicquid "alii ſentiant & occentent, doctiſſimum fuiſſe hominem, & (quod præ- "cipue urgent illius adverſarii) Latinæ linguæ vel exactiſſimum Cenſorem, "quod equidem, ſi unus veniat, demonſtraturum me faciſlime confido.„ Caſaub. *in Apolog. Apuleji.* Digna vox Apulejo *Invidere*, pro, *non videre:* ut *inviſus* pro *nonviſus* apud M. Tullium. Si quis propter hu- juſmodi voces faſtidiendam putet hujus eruditiſſimi Scriptoris Orationem, eum ego cenſeo, quid ſit Latine ſcire, prorſus ignorare. Nam certum eſt, optimos quoſque Latinitatis auctores pleriſque compoſitis cum *re* & *in* & *ex* multifariam uti ſolitos.

PHÆDRI *Fabulas* ſuppoſititias judicavit P. Scriverius *pag.* 88. *ad Martialem.* Contra cenſuit Barthius multis argumentis, *l.* 36. *Adv. c.* 21. & *l.* 47. *c.* 10. Julius Scaliger *in Hypercrit.* valde commendat ACCIUM Fabularum Scriptorem, contra tu vide Barthium, qui *l.* 3. *c.* 22. eum, (ſive *Accius* audit ſive *Romulus*, aut, ut alii volunt, *Romulus*,) valde ineptum & barbarum judicat. Hinc de Scaligero Jacobus Pontanus *parte* 2. *Attic. Bell. pag.* 283. *Julius Scaliger, cujus judicium quidam nimis ſuſpiciunt, in cenſura Poetarum, mortuorum nullum, modo ejus ferantur ſcripta, præterire voluit. Catullo Mutium Aurelium confert, & præfert.* Quis tam pinguis cui perſuadeat? Taceo de Diſtichis Verini Michaelis adoleſcentis, ac pæne pueri, cui nullam a ſe caſtigationem, ſed ſummam ab omnibus Eruditis laudem deberi autumat, cum tamen meliores verſus facere doceat Ovidium, Horatium, Jovianum, & alios, Poetas maximi cenſus. Idem Scaliger, qui in *Oratione adverſus Ciceronianum Eraſmi*, & alibi, acerbius quam par erat in Magnum illum Eraſmum invehitur, ita ut laudis pæne nihil ei relinquat, quem tamen in Heroibus laudat,

merito ideo notatur a Gerardo Joan. Voſſio *l.* 4. *de orig. & progreſſu Idololatriæ c.* 13. *pag.* 1321. & *ſeq.*

Quid? quod nec Veterum judicia ubique ſana ſunt. Diſplicuit enim Seneca Philoſophus Quintiliano. *l.* x. *c.* 1. & A. Gellio *l.* XII. *c.* 2. ſed ſine cauſa, ut ſatis monſtrat Lipſius in *Judicio Senecæ Operibus præmiſſo*, & Cauſſinus 3. *Eloq. c.* 14. *Certe* (ut cum Camerario concludam ex *lib.* ὑπὲρ πλαίσματος *fol.* 16. *b.*) *nullus finis futurus ſit, ſi & judiciorum diverſitates colligere velim? Quotus enim quiſque reperitur, cui de eadem re idem quod alteri placeat ac probetur? Inter quos duos una in ſententia congruiſſe omnia, cognitum eſt? Quod ſi eſt veritas ſimplex, uniuſque modi, conſequens fuerit, diſſentientium unum falli & errare.*

CAPUT XXVIII.

Etymologiſtarum deliria, & ſtupor.

NIHIL magis officit Analogiæ Latinæ linguæ indagandæ, quam anilia ſtupidorum Etymologiſtarum deliria, qui pravis ingeniis ad fœdiſſima uſque ludibria lapſi ſunt, ut ait Quintil. *l.* 1. *c.* 9 quorum tradita totus mundus tantum non adoravit. Nullo enim modo etiam per Doctiſſimos & præclariſſime de Latina lingua meritos Viros iſtorum tricæ affaniæque eradicari potuere, quin iidem ipſi implicati iis fuerint. Collegere eorum nugas non nulli. Addam paucas: nec enim iſto inquinamento diu immorari lubet.

Albus derivant ab ἀλφὸς, cum ſit ab *Albere*. *Æger* a græco αἴ, cum ſit ab *Ægrere*. *Clarus*, a *Calando*, cum ſit a *Clarere*. *Focus*, a *fovendo*, cum ſit a *Focare* prima brevi. *Meditari* a μελετᾷν, cum ſit a *Mederi*. *Pons* a *Pendendo*, cum ſit a *Pontare*. *Pudor*, a *Putido*, cum ſit a *Pudere*. *Pignus*, a *Pago*, ſeu *Pango*, cum ſit a *Pignorare*. *Tergum*, a *Terendo*, cum ſit a *Tergare*, inuſitato. *Solium*, a *Sedes*, cum ſit a *Solare*, inuſitato: unde eſt *Adſolare* apud Tertull. *Locus* a *ſiſtendo*, unde *ſiſtlocus*, poſt *ſtlocus*, poſtremo *Locus* repudiato confragoſo ſonitu, ut vult Jov. Pontanus in *Actio*, *p.* 138. *a. parte* 2. *Operum*; cum ſit a *Locare*. Sic *Lis*, a *ſiſtendo*, unde fuerit *ſiſtlitis*, quod *ſiſtendum eſſet* in judicio ad prætorem: inde fuerit *ſtlitis*, poſt *litis*; ultimo *Lis*: ineptiſſime; cum ſit ab exoleto *Litire*.

Vilis, a *Villis*. *Parcus*, compoſito vocabulo dicitur C. Baſſo *libro de*

de origine verb. & vocabulorum, quaſi *par arca*, referente A. Gellio, *l.* 3. *c.* 19. quem merito Phavorinus eluſit, cujus nec etiam etymologia deducentis a *parum* & *parvum* ſana eſt, cum ſit a *Parcere*. *Venter*, quaſi *vehenter* Pontano in *Actio fol.* 139. *a.* quod ſe implendo evehat, vel quod vehat in cibum abſumpta. Sed quodnam præterea hujuſcemodi a Participio deductionis exemplum? *Furem* a *Furvo* deducit Varro *l.* 14. *rer. divinar.* cum ſit a *Furari*. *Jumentum*, a *jungendo* Veteres, referente Nonio *c.* 1. *n.* 269. duxerunt, cum verius Lactantius a *Juvare*, vel Supino *Jutum* deducat, *lib.* 2. *Inſtit. c.* 10. ut & Auguſtinus *T.* 4. *Quæſtion. ſuper Deuteron. c.* 38. *col.* 273. *Probus*, ſententia Robbigii *l.* 9. *Robigalium c.* 17. dicitur a *Proebendo*, pro *Prohibendo*; ineptiſſime. Cur enim ejus Primitivum *Probare* dicitur, non *Probere*, ſi a *Prohibendo* eſſet? Et ab *Habere* Compoſita ſolent contrahi, omiſſa Syllaba *HI*, ut *Prabere*, pro *Prabibere*, quod ejuſdem eſt ſignificationis apud Plautum: nunquam *a* mutatur in *eis*, *a* in *e*, ſed in *i*, etiamſi τὸ *h* omittatur, ut in *Diribere*, quod eſt a *Dis* & *habere*, ubi τὸ *S* in *R* mutatur, ut & in *Dirimo*, a *Dis* & *Emo*, propter correptionem forte: mutuas enim *R* & *S* aliquando vices præbent, ut in *Valeſius*, *Valerius*: *Colos* & *Color*: *Honos* & *Honor*. *Concio*, quaſi *Comitio* dicta ſit, opinione Erycii Puteani, *Orat.* 17. *p.* 399. qui *Contio* ſcribit, eo quod lapides antiqui ita repræſentent, & tabula ærea Legis Serviliæ, quam Patavii in Muſeo Bembi viderat: & Legis Judiciariæ apud Fulv. Urſinum: in qua etiam *Conctio*: quaſi tales tabulæ & lapides veram ſemper Orthographiam præſtent, aut nunquam ipſi etiam Veteres in talibus aberrarint. Nos veritate jubente, a *Con* & *Cire* derivamus; a quo & *Praconis* vox eſt, ubi Solum *c* Radicalis eſt, & *o* terminalis littera.

Res a ῥῆσις dictum fuiſſe ait Scaliger *p.* 59. *in Cirin*, & Veteres dixiſſe *Reſes*, quod decurtatum in *Res*. Sed cum hoc non probet auctoritate aliqua, & *Res* in Genitivo *Rei*, non *Reſis* faciat; melius nos a *Reri* deducimus. *Eri* eſt terminatio Infinitivi. Solum autem *R* Radicale. Hinc in deducto *R* ſola Radicalis littera, *es* terminatio, ut in Veh*es*, a Veh*ere*; Trud*es*, a Trud*ere*.

Sic *Pecus* a *pede* vult Varro 4. *LL.* quod in pecore olim pecunia conſiſtebat paſtoribus, & ſtandi fundamentum pes: Cum ſit a *Pecere*, Græcis πέκειν, i.e. *tondere*. Proprie enim *Pecus*, *ovis* Taubm. *ad Mercat. act.* 3. 1. & *ad Virgil. p.* 502. Et Varronis hæc λεπτολογία Jos. Scaligero & aliis non placet, qui *pecudes* a Græco πεκάδας dici volunt, quæ ſic dice-

dicebantur, quod tonderentur. Latini vero *pecudes* potius, quam *pecudes* dixerunt: item *temperis* & *pigneris*, & *elera* pro *olera*: *hemonem* pro *hominem*, ut vult Scaliger, qui ſcopum tantum non attigit. Placet tamen ita derivari: *Pecere*, cujus Præt. *Pexi*, Supin. *Pexum* & *Pectum*. Unde Freq. *Pexare* & *Pectere*, cujus Præt. *Pexui*, Supin. *Pectitum*. Et Paragogum *Pectinare*, unde *Pecten*. A priore ſunt *Forpex* & *Pecu*, h. *Pecuare*, apud Salluſtium. Poſtea Paragogum eſt *Pecudare*, ut Lapidare, a Lapire. Unde *pecus*, *pecudis*. Deinde aliud, *Pecorare*, quo aliquando uſus Jul. Scaliger, unde *Pecus*, *Pecoris*, ut a Corporare, Corpus, corporis &c.

Talia plura ubivis exſtant, & grandiſſimum conficerem Volumen, ſi omnia comportare vellem, quæ quiſque hoc in negotio ſomniaverit. Nam revera, ut ſomniorum interpretatio, ita verborum origo pro cujuſque ingenio prædicatur, ut verba D. Auguſtini uſurpem, *c.* 5. *Dialectices T.* 1. *col.* 265. Verum quia ſtultus labor eſt ineptiarum, ut ille ait, verbum non amplius addam, ſi prius unicum hoc Senecæ, *lib.* 6. *de Beneficiis* appoſuero, qui ait: *Reddere eſt rem pro re dare*. Ad quem Muretus doctiſſimus ſequentia notat: *Subfrigida vocabuli notio: quales frequentiſſima ſunt apud Stoicos, & Stoicorum hac in re imitatores veteres Romanos Juriſconſultos. Talis eſt & illa Ciceronis, fidem ex eo dictam, quia fiat quod dictum eſt: illa Juriſconſultorum, teſtamentum, quod ſit teſtatio mentis, & mutuum, quod fiat ex meo tuum, & ſimiles*. p. m. 360. ad eum.

CAPUT XXIX.

Timiditas Doctorum, & Metus Calumniantium.

PAUPERIEM Latinitati fecit & Doctorum Virorum timiditas, qua affecti nihil, niſi de quo certiſſime conſtaret eſſe Latiniſſimum uſitatiſſimumque, proferre audebant. Cum enim uſu linguam addiſcerent, non vera arte, fluctuare & hærere eos ſæpiſſime oportuit, quod multis hodie in vernacula noſtra uſu venit. Ei rei aſſueti homines, voces non niſi uſitatiſſimas frequentabant, ceteris in deſuetudinem lapſis; quorum veſtigia prementes poſteri, eadem chorda oberrarunt: nec auſſi ultra ſunt ſapere. Confirmat me in ſententia hac H. Stephanus *præfat. Gloſſar. ad Lectorem, de Latina Lingua*, ajens: *Sed enim jam tum, quum in ipſo ætatis ſua*

ſua flore eſſet, (*ut ita loquar*) *ſuas ſibi divitias quodammodo invidiſſe videtur. Nam ut de priſcis oratoribus & hiſtoricis taceam, priſcos Poetas multa uſurpaſſe videmus, quorum uſu poſteri eorum ſibi interdixerint. Nominatim vero in compoſitis vocabulis, quæ epithetorum officio fungi volebant, illos tam audaces, quam hos timidos fuiſſe comperiemus. Velivolas naves, & Pontem Reciprocicornem, Lanicutem, Veſtitrabum: Teſtudinem Terrigenam, Tardigradam, Domipartam vocarunt.* Hæc ille. Ipſe etiam Cicero, qui vocem *Veriloquium* finxerat, uſurpare tamen reformidat. V. Quintil. 1. *c.* 9. *pag.* 40. *Edit. Gryph.* 1534.

Non poterant ſcilicet omnes tum ferre ineptias ac ſtultitias, quæ devorandæ non ſolum Oratoribus ſunt, quod Cicero de ſe ait in Bruto, ſed & talibus hominibus, qui aliquid in linguis contra conſuetudinem vulgi audent. Multi enim inveniuntur, qui in repræhendendis verbis verſuti ſunt & ſolertes, quod Cicero de *M. Piſone*, dicto loco, ait: quorum aculeos omni ope effugere & declinare ii ſtudent. Noſtro vero tempore Camerarius, Vir eruditiſſimus parem timiditatem ſuam prodit; *Si quis eſt*, inquit, *in uſu Latinitatis timidus, is ego profecto ſum*: *in Errato, vel ὑπὲρ πλαίσματος, pag.* 4. *a.* quem adeas.

Si ergo tantus Vir hoc in negotio timidus, quid mirum, ſi & ii, qui ejus Viri dogmata ſecuti ſunt, ſimili timiditate affecti, & proinde de divitiis Latinæ linguæ aſſerendis parum ſolliciti fuerint, nec ultra paupertatem ejus quid ipſi adjicere allaboraverint. Sane ſi rem rectis inſpicimus oculis, quilibet Magiſtros ſuos ſequi maluit, & eandem phraſin duntaxat quaſi in numerato habere, ſi modo habuit, quam ut de excolenda ulterius lingua & augenda cogitaret. Deterruit & quoſdam, cæteroquin haud ita timidos, metus calumniæ. Viderunt enim aliquatenus veritatem, nec eam proferre tamen & laudare auſi fuerunt, ideoque vitam ſuam ſilentio tranſire maluerunt, quam mentem ſuam aperiendo odia calumniaſque Vituperonum incurrere. Non ſolum autem hodiernis moribus ſolenne eſt, malevola ingenia undique repræhendendi captare materiam; ſed & per omne ævum rabies livoris acerbi innocentibus hominibus dentes ſuos infixit. Nec ſancti homines ab ea labe immunes. Vide Hieronymum, qui *Apolog.* 3. *in Rufinum*, eo quod ſcripſerat, (quid tibi videtur? habeſne ultra aliquid, quo *nervos tuæ loquacitatis* intendas) repræhendendum cum ſibi ſumpſit: *Et indignaris*, ajens, *ſi putide te loqui arguam; cum comœdiarum turpitudines, amatorumque ludicra, Eccleſiaſticus Scriptor aſſumas?* &c. Quaſi hæc phraſis ſemper aliquid turpitu-

dinis alat! Abſque qua ſane uſi ſunt ea ipſe Cicero *Verrina* 2. & ad *Q. Fratrem*, & Lactantius *lib.* 1. *de falſa Relig. cap.* 3. &c.

CAPUT XXX.

Imperfectio rerum humanarum.

ULTIMAM cauſam, ſive dicas harum omnium primam, quilibet novit eſſe rerum humanarum Imperfectionem, qua ex parte tantum ſcimus. Cum enim tanta ſit rerum varietas & multitudo, ut nec diſci omnia poſſint, nec diſcita & audita omnia memoria contineri; vix ac nec vix quidem unus homo omnes dictiones ac ῥήσεις etiam in ſua vernacula noſſe poterit, nedum in alia lingua. Sunt enim quamplurimæ opificibus & artificibus propriæ, quas reliqua turba ignorat. Nos Latinam linguam callere dicimur, etiamſi non omnia inſtrumentorum, quibus in officinis artifices utuntur, nomina ſciamus, affirmante Eruditiſſ. & Eloquentiſſimo Caſelio, *præfatione in Phraſes Manutianas.* Ut nos Germanicam linguam omnes callere dicimur, cum tamen ne milleſima noſtrum pars ea omnia vocabula norit, quæ ſunt artificum, opificumque, neque etiam per vitam audiverit.

Non ergo ſequitur, quod quis ignorat, id continuo minime eſſe Germanicum. Sic nec quod quis Vir doctus in Latina lingua ignorat, id ſtatim eſſe barbarum, aut minus Latinum, ſi modo in Auctore aliquo vetere, aut melioris notæ Scriptore reperiatur, licet mille id homines prætereant, aut linquant inobſervatum. Nam quod omnes neſciunt, nulla analogia probat, nec ullibi legendum occurrit (*Radices* excipimus, quæ certis rationibus, etſi non exſtant omnes, ſtatuendæ) id merito ſuo maximo reſpuitur.

Quod autem Viri etiam litteratiſſimi in his aliquando cum Homero (quæ rerum humanarum fragilitas eſt,) dormitent, pauca quædam exempla ſubjiciam, & ſupra quædam paſſim inſperſi.

Nubere, de Viris etiam dici, negavit Scaliger. At ſic Plautus, *Caſ.* 5. 1. *v.* 6. Exempla hujus ſignificationis alia contra Joſ. Scaligerum pro Roberto Titio adducit Albericus Gentilis *de Nuptiis l.* 2. *c.* 3. *pag.* 126. Et vide Barth. *p.* 276. *ad Claud.* & *libro* 26. *Adv. c.* 26. *col.* 1279. Taubm. ad eum locum. Eruditiſſ. Ritterſhuſius dicit vocem *Luſcinius* pro *Luſcinia*, ſingularem in Phædro, *fab.* 51. obſervatam eſſe, *pag.* 127. notarum ad

eum

eum. At, ecce, ita Seneca *epiſt.* 76. ut in quinque MSS. Palat. conſtantiſſime legi, notat Gruterus ad *Act.* 1. *ſc.* 1. *Bacchid.* apud Taubm. *pag.* 453.

Peſtis pro *Peſtilentia* Latine dicitur. Hoc negavit Eruditiſſimus Giſanius *Indice in Lucretium*, & ab eo Auſ. Popma, & Caſp. Schioppius *Indice priap. pag.* 148. Et tamen ita uſurpant Ennius, Plautus, Plinius, Ovidius, Statius, Lucanus, Silius, Juſtinus, Corippus, &c. In Gloſſis eſt: *Peſtis* λοιμὸς φθορὰ. V. Becm. *Origines.* & Barth. 25. *Adverſ. c.* 6. *col.* 1224.

Ducationem damnavit Fr. Junius in Tertulliano. Sed vide quid Barthius reſpondeat *pag.* 73. ad Gallum Confeſſorem. *Jureconſultus* ἀντὶ *Juriſconſultus* a quibuſdam hoc tempore Latine dici negatur. At ſuperioribus annis qui eleganter loqui ſtudebant, ita ſcripſerunt. Exſtat apud Ciceronem *pro Murena* & *libro* 7. *ad Famil.* 10. Senecam *de morte Claudii p.* 804. *Edit. Schotti.* Valeat ergo judicium Chariſii, qui *lib.* 1. *col.* 62. (*p.* 78. Fabr.) etiamſi Cicero habeat, non tamen probat.

Bractamentum eſt apud Fulgentium *l. de Continentia Virgiliana*; ab inuſitato Verbo *Bractare*, a quo *Bractea*, formatum, ut a Traho, trahea, h. *Bracteare*, a quo *Bracteamentum*. Sed illud Fulgentii Doctiſſimus Meurſius mutavit in *Bracteamentum*, *lib.* 1. *Critici Arnob. c.* 7. *pag.* 15.

Acror apud eundem Fulgent. *d. l.* dicentem: *Ego vero Chryſippi ellebori rancidulo acrore poſtpoſito, cum Muſis aliquid blandius fabulabor*: eſt ab inuſitato Verbo *Acrere*, unde *Acris*, *Acredo*, &c. quod tamen idem Meurſius *ibid. cap.* 8. *pag.* 17. in *Acor* mutavit. Sed quid opus? Non enim *acor* ſed *acror* vel *acredo* helleboro convenit.

Apud Martialem *l.* 8. *Epigr.* 59. legitur hic verſus:

Non erat Autolyco tam piceata manus.

Ubi Verbum *Piceare* Eruditi Viri concoquere non poſſunt. Cum enim *Picare* adſit Verbum, non putant *Piceare*, originationis ignari, Latine dici poſſe. Ideoque Scriverius ex mente Scaligeri ſe, *piperata*, ſubſtituiſſe affirmat, quod Gruterus dixerat fuiſſe in Palatino, *pag.* 123. Notar. Iſac. Pontanus maluit *properata*, ut Euſt. Swartius refert *lib.* 3. *Analect. cap.* 18. cum has lectiones non capiat, ibidem legere imbibit, *repicata*. Doctiſſimus Barthius ob vocis Latinitatem ab aliis in dubium tractam haeſitans *pag.* 191. ad Rutil. Num. defendit quodammodo τὸ *piperata*, *l.* 14. *Adv. c.* 14. ſed aliter explicat. Quia tamen uſus videtur exigere, ne *picis* mentio exturbetur, ut Swartius ait, idem Barthius τὸ *Piceare* *l.* 22. *c.* 17. rurſus amplectitur; hanc formationem Verbi, *e* inſerto, indul-

ſiſſe ſibi Martialem, inquiens velut *i* in *Carthaginienſis* apud Ennium, & in *Larvialis* apud Priapæorum Poetam inſeritur.

Ego neſcio curnam de lectionis hujus ingenuitate ambigere quis debeat. Ut enim a *Calcare*, *Calx* eſt, hinc *Calceus*, a quo Verbum *Calceare* declinante ſignificatu a *Calcare*; ut a *Farrare* (*Confarraturus* habes apud Apulejum *l.* 10. Vide *notas* Elmenhorſti *p.* 300.) *Far* eſt, h. *Farreus*, a quo *Farreare*; ut a *Laurare*, *Laurus*, h. *Laureus*, a quo *Laureare*, quod barbarum cenſetur, ſed *Laureatus* Participium Latiniſſimum omnibus eſt; Ut a *Mammare*, *Mamma* eſt, hinc *Mammeatus*; a *Vitrare*, *Vitrum*, *Vitreus*, h. *Vitreare*, a quo *Vitreamen l.* 18. *ff. de inſtruct. vel inſtrum.* a *Bractare*, *Bractea*, h. *Bracteare*, &c. Sic a *Picare*, *Pix* eſt, h. *Piceus*, a quo *Piceare* ſolum apud Martialem ſuperſtans. Ejuſmodi verba ſunt *Soleare*, *p. b.* a *Solum*, quod a *Solare*, unde *Adſolare*; *pileare*, *p. l.* a *Pilare*; *Taleare*, unde *Intaleare*, & *Intertaleare*, a *Talere* amiſſo, unde *Talus*, *Talax* in *Gloſ. Iſid.* *Talitrum*, &c. *Lineare* a *Lino*, quod a *Linare*, unde *Linamentum*. Sic *Croceare*, a *Croceus*, quod eſt a *Crocus*, & hoc a *Crocare*, quæ verba videnda in Lexico noſtri Zechendorffii.

Crepulus, a *Crepando*, legitur apud Avienum *Ora Maritima*, *v.* 571.

Præterque vaſti gurgitis crepulas aquas.

Et formatur, ut a *Lego*, *Legulus*; a *Gero*, *Gerulus*; a *Strido*, *Stridulus*. Non tamen probatur Clariſſimo Germaniæ Vati Opitio, *Var. Lect.* c. XI. *pag.* 39. ideoque mavult legere *creperas*. Verum quid opus? Ita uſus eſt idem Avienus in *Arateis*, *v.* 991:

- - - *Crepuli ſuccedens ſtagna profundi.*

(Grotius hic edidit, *creperi*, *pag.* 106.) Ibid. *v.* 325.

Sed crepula ut late vomeret convitia voce.

Et ita utrobique legit Editio Georgii Vallæ per Victorem Piſanum Anno 1488. Venetiis procurata, quam Pythœus maxima ex parte expreſſit. Quanquam Grotius, vel potius Scaliger, hic dubitet, an *crepera* ſit legendum, & inclinet per tranſpoſitionem legere, *Pulchra*, *pag.* 90. in *notis*. Utitur eadem voce Sidonius *lib.* 4. *Epiſt.* 15. & *Carmine Anacreontico*, *v.* 80. inſerto *Epiſtola* 13. *libri* 9.

Farcinare, quod eſt Paragogum a *Farcire*, uſurpavit Mart. Capella. Habet etiam Eutyches *lib.* 1. *col.* 2161. & *pag.* 106. a. *Edit. Camerarii.* *Suffarcinare* exſtat apud Plautum, *Curc.* 2. 3. *v.* 10. Habetque Terentius *Andria*, 4, 4. Et Eugraphius *Commentario ad eum*, *Farcinor*

a *Far*-

a *Farcio* deducit: Lambinus tamen ad Plautum, vocem Latinam eſſe negat, neque ejus originem aut rationem explicari poſſe pronunciat. Malo profecto judicio!

Maritare proprio ſuo ſignificatu quidam Latio amovebat, de quo vide Barthium *p*. 427. *ad Claud*. Utitur & Sueton. *Veſpaſ. c*. 14. *In quantum* phraſin Latinam quidam omnino Latio abjudicabat, & ante hoc Seculum barbara judicata fuit: defendunt auctoritatibus Ptol. Flavius *Tom*. 1. *Theſ. Crit. Conjectan. cap*. 70. *pag*. 984. & Barthius *p*. 136. ad *Claud*. & *l*. 24. *Adv. c*. 3.

Rumor, pro obſcuro ſono, apud Auſonium non fertur a Julio Scaligero, Incomparabili Viro. At ſic apud multos Latinos Scriptores haberi, teſtatur Barthius *l*. 41. *Adv. c*. 22. *Armos* pro brachiis lacertiſque Latine dici negavit olim Vir inſigniter doctus; at huic reſpondet Barthius *l*. 41. *c*. 22. *col*. 1855. Adjectivum *Dis*, pro *Divite* nullibi gentium ſingulari numero in Romana lingua ex communi uſu recipi, aut exſtare, fruſtra opinatus eſt Eruditiſſimus Jureconſultus Andreas Alciatus, *lib*. 4. *diſpunct*. *c*. 15. cum id exſtet apud Plaut. *Curc*. 4. 1. *v*. 11. 14. & 24. Terentium in *Adelphis* 5. 1. *v*. 8. *Phorm*. 4. 3. *v*. 48. & vide Barth. *p*. 400. *ad Claudian*.

Genitabilis apud Lucret. *libro* 1. *verſ*. 11. negat vocem Latinam Pareus, & pro Dactylo inſolenter & inepte admittit Choreum reponens:

Genitalis aura Favoni.

Uſurpant tamen hoc præterea Cicero in *Arato*, Varro 4. *de LL*. Vide Lambin. *ad Lucret*. Avienus *Periegeſi v*. 373.

Altera pulſatur genitabilis ore Favoni.

Uſurpat & Macer. Et noſtro ſeculo Taubmanus *Schediaſ. innov. l*. 1. *Sacr*. *p*. 21. a Lucretio hoc Hemiſtichium mutuando comprobavit hanc vocem. Nec diſplicuit Barthio *p*. 364. *ad Calpurn*. & elegantiſſimo Buchanano, qui *Pſalmo* 104. uſus, ad quem vide Scholia Chytræi.

Meliſſus & Pareus negant *Scius* Adjectivum Latinum eſſe, vide illum citatum a Pareo in *Lexico Plautino pag*. 419. voce *Sciens*: hunc, dicto loco, & Lexico Symmachi, ubi perſtringit Euſtath. Swartium, & alibi C. Barthium. Non poſſum tamen hac in parte illorum probare judicium, cum probam & analogiæ conformem hanc vocem uſurparint ex iis, qui reſtant, & quorum fragmenta tantum ſuperſunt, Pacuvius in *Teucro*, apud Priſc. Apulejus in 1. *Hermagora*, apud eundem *l*. 4. *col*. 634. Lactantius *l*. 2. *c*. 15. & *l*. 3. 24. Nonius *libro* 6. *c. ult*. Philoxenus *Gloſſ*. Hygini

fab. 92. Macrob. *l.* 6. *c. ult. p.* 471. Eutyches *libro* 1. *col.* 2152. Chariſius *libro* 5. *col.* 358. Feſtus in *Gnatus*. Zeno Veronenſis in *Sermonibus*. Rhoſvita *præfatione in comœdias ſuas*. Approbarunt uſurpatione Stroza Filius *Epigr. ultimo*, *v.* 2. Gruterus in *Suſpicionibus*, & *Elegia ad Poſthium v.* 31. *pag.* 288. *Adoptivorum* Poſthii. Barthius ſæpius. Goth. Jungermanus verſione Longi Sophiſtæ, *l.* 3. Goldaſtus *Epiſtola ad Weitzium de Dracontio*. Caſpar Hofman. apud Caſp. Cunradum *in Theatro Symbolico pag.* 74. Et ante hoc ſeculum Ægidius Delfus, *Epiſtola ad Romanos verſa*, *c.* 15. *v.* 27.

Fiſus ego fratres vos arte & amore potentes,
Recta monere ſcios, conſcripſi audentius iſta.

Hinc *Conſcius*, *Inſcius*, *Neſcius*, *Præſcius*, & *Sciolus*. Suetonius cum in *Caſ. c.* 56. & in *Aug. c.* 88. illam occultæ ſcribendi rationem, quæ commutatione literarum fit, ut ſcilicet, verbi gratia *D* pro *A*, *E* pro *B*, *F* pro *C*, &c. ſumatur, expreſſe *per notas ſcribere* vocat: ei tamen ea cauſa, non obſervatæ Latinitatis dicam impingit, hoc eſt, Romanum Romane loqui docet non-Romanus, Herm. Hugo de *prima ſcrib. Orig. c.* 17. idque comprobante Illuſtriſſ. Guſtavo Seleno, in exactiſſimo *Cryptomenytices* opere, *lib.* 1. *cap.* 2. At Suetonium, præter rationes ſufficientes adducens, ita ipſum Imp. Auguſtum loquentem ad filiam, cujus verba Iſidorus *Orig. l.* 1. *c.* 24. habet, defendit CL. Matth. Berneggerus ad *Titum* Suetonii *cap.* 3. *n.* 3. a. quem vide.

Longe plura alia omitto, *nec enim eſt inuſitatum magnis interdum viris ejusmodi nonnulla excidere*; quod de Quintiliani quodam errato ait Muretus ad *Oden* XIV. *lib.* 1. Horatii.

Videt igitur Benevolus Lector, non omnibus ubique fidendum eſſe Scriptoribus, ſed Lectionem & Obſervationem potiorem eſſe, multaque latere adhuc inobſervata. *Et certe in hiſce alius alio plura invenire poteſt, nemo omnia*: ut vere ad Symmachum ſcribit Auſonius, *præfat. Edyll.* XI. Sic & Veteribus ſui ſunt nævi, quod teſtantur noſtri ævi Viri Litteratiſſimi, qui Homeri, Nonni, Senecæ, Horatii, Silii & aliorum Poeſin examinarunt. Virgilii quædam inconvenientia examinat Barthius *l.* 27. *Adv. c.* 3. *col.* 1287. & *c.* 4. *col.* 1288; Ovidii, idem *l.* 58. *c.* 9. & 10. Aliorum alibi. De Hiſtoricis & aliis Scriptoribus ut ſileam, in quos Viri Docti curioſe quandoque inquirunt.

Hæc autem nequaquam cavillandi, & tot alba magnæ doctrinæ nomina decolorandi, (quæ protervia a meis moribus longe abeſt, & abeſſe debet)

debet) ſed veritatis ſtudio dicta volo; ajoque ſummas pro maximis ſudoribus & laboribus, indefeſſaque vigilantia unicuique Virorum tantorum, quod multo & maximo levarint nos labore, nobiſque glaciem fregerint, eſſe gratias reponendas. Nam ut auctor eſt Junius Columella, *qui ſapientes exiſtimati ſunt, multa ſciſſe dicuntur, non omnia.* Summi ſunt, ſed tamen homines, proinde poſſunt erratitiis diverticulis cæcutire, veritatemque prorſus relinquere. Non enim ſemper feriet, quocunque minabitur arcus, nec pudor eſt, ut auctor M. Varro, perfecto ſpicilegio feſtuculam, reliquiſſe, ut B. Pius ait *Annot. prior. p.* 362.

Interim vel unica Elegantiſſ. & Eloquentiſſ. Mureti adhortatione excitati, ne lingua ſatis per ſe inops noſtra negligentia atque incuria magis etiam pauperetur, optimos Scriptores evolventes, bonas ex fuga voces retrahamus, quod etiam ille *cap.* 17. *Var. Lect. lib.* XI. & alibi, facere annisus eſt. Quod & Politianus, quod Cujacius, quod Scaligeri, Barthius, Gruterus, Lipſius, alii fecerunt. Cæteras cognitione indignas non judicemus, cum & iis ſuus uſus. Si enim Hebræis, ſi Chaldæis, Syris, Arabibus, Græcis &c, licitum eſt inuſitata Themata, & nuſpiam reperiunda, tamen proponere, ut Analogia eo fidelius monſtretur, & linguæ facilius doceantur & addiſcantur: cur non id etiam in Latina lingua attentemus? cum hoc modo tot inutiles ineptiæ & deliria ἐτυμολογούντων per quas nunquam veritatem attingere valemus, quin potius ſemper fluctuare & hærere cogamur, tolli poſſint. Quod ſi nobis hoc illicitum, grandem ſane errarunt errorem Viri Magni & Semones litterarii, qui ante nos id facere adorſi ſunt.

LECTORI BENEVOLO S.

Hæc erant, quæ de Radicibus Latinæ Linguæ amiſſis ante triennium fere hoc in Sodalium meorum unius gratiam commentabar, non ut publicam unquam aſpicerent lucem, ſed ut mihi ipſi ſimul eſſent inſtar cujuſdam Commonitorii, quo uterer ſi quando uſus poſceret. Latere autem ea diutius nolebat Clariſſ. Dn. Zechendorffius Præceptor olim meus chariſſimus, cujus voluntati obſecundans, hujus Diatribæ, etſi nondum, ut volueram, perpolitæ Editionem non abnui. Fuit ſane hactenus in temporum & ſtudiorum hac rutuba plane a me neglecta, nec ea etiam diligentia ſcripta, qua debebat. Itaque ſi forte non ubique tibi, LECTOR

Can-

Candide placeo, ignoſces τῷ πρωτοπείρῳ. Doctorum Virorum, quorum auctoritatibus nitor, verbis ipſiſſimis ſpiſſius uti malui, quam meis, ut non mihi, ſed ipſis fides habeatur. Exempla potuiſſem apponere longe plura, niſi Calcographo aliter viſum fuiſſet. Cui non refragabar, quod inſani eſſet mero meridie accendere lucernam. Et facile me alioquin deterrere poterant typorum inficetiæ. Poſui autem nullo delectu habito, ut quodque ſub acumen ſtyli primum venit. Audaciam producendi & reſtituendi caſcas aliquot Radices nemini auditas lectaſve non miraberis, ſi aliquando uſum earum neceſſarium peculiari Diatriba σὺν τῷ Θεῷ cognoveris. Sæpe his adjutus ex maximis Latinæ Linguæ tricis te expedies,

Nec tibi conſtabunt aliter veſtigia veri.

Confirmaberis præterea cæterarum linguarum, præſertim primævæ, quibus par fatum, collatione. Quis enim neſcit in Græcis obſoleta verba formandorum Temporum cauſa ubique abs quovis poni? De Hebræa ſic ait Conſt. L'Empereur *Com. in Middoth*, *cap.* 1. *ſect.* 6. *p.* 26. *Certum eſt multas Hebraa lingua Radices in deſuetudinem veniſſe*, *quorum nihilominus veſtigia in cognatis ac derivatis ab iſta Linguis videre licet.* Proinde quod magnus Druſius veriſſime de Hebræa ait, *Nos* ſc. Chriſtianos, *plura habere adjumenta ad intelligendum elucidandumque eam linguam, quam ipſimet Ebræi*, *Comment. ad difficil. loca Deuter. c.* 50. Id ego de Latina ita dici poſſe aſſevero, nos plura hoc ævo habere adjumenta ad intelligendum elucidandumque eam linguam, quam olim Romani. Ignorarunt enim ii plane Hebræam, omnium linguarum matrem, & earundem Auctorem Spiritum Sanctum.

Cæterum multa citra negotium potuiſſem enucleare longe accuratius, ſi otium quietius paruiſſet, & huic rei neceſſarios quoſdam libros mihi fuiſſet indipiſci. Jam vero ſpes horum ablata, etiam diligentiam ſimul meam abſtulit, & recenſendi prolubium. Requiruntur etiam ad totam Commentationem hanc abſolvendam immenſa Lectio & Obſervatio, Bibliotheca inſtructiſſima, multarum Linguarum & Antiquitatis non ſuperficiaria cognitio, judiciumque accuratiſſimum, quæ cum mihi omnia deſint, ſi præſto, quod poſſum, lubentius, ſpero, contentus eris, & omnia non pervidenti facilius ignoſces. Exſpectavimus hactenus Nobiliſſimi & Excellentiſſ. Dn. CASPARIS BARTHI Adverſariorum Tomum 2. & 3. in lucem edendos, qui mire nos juvare potuiſſent; ut & alia ejus Opera, maximam partem non abſque ſingulari animi voluptate aliquando a me viſa, nimirum Commentarios, & Animadverſiones, in Claudianum

num recenſitum, Statium, Auguſtinum de Civ. Dei, Claud. Mamertum, Gul. Britonem, Petronium, Paulinum de Vita Martini, Hericum Monachum, Gul. Tyrium, &c. Catalogum Verborum rejectorum, de dubiis Scriptoribus libros IX. de Superſtitionibus Veterum libros LX. Innumera Poemata. In diverſos Auctores Gloſſaria, & Indices. Plura alia ſcripta ut taceam vere admiranda & innumera: quorum Editio maxime deſiderata cum differatur, frui interim nos decet præſentibus.

De Cauſis Amiſſarum Latinæ Linguæ Radicum

INDEX.

A.

Abſtirpare 484
Acerbare 467, 513
Acervare 466
Acrere 523
Acror 523
Adſolare 482, 518, 524
Æditurus 505
Æditimus 505
Æger 518
Ægrere 454, 518
Aëra 513
Æquorare 484
Agere 477, 478
Alare 454, 457
Albare 468, 483
Albere 462, 465, 468
Albus 518
Ales 457
Aleare 466
Alvus g. maſc. 513
Amarare 455, 461, 484
Amareſcere 461
Anere 454, 455, 484
Annare 484
Apere 454, 457, 461, 464, 477
Apiculum 461
Apiſci 461
Apium 461
Apolactizare 477
Aporiari 476
Aptare 461, 464
Arbere 465
Arbitrix 465
Argentare 462, 465
Argere 457, 462, 465, 477
Argilla 465
Arguere 457, 465
Armi, *pro brachiis* 525
Aſilum 504
Aſinare 454, 484
Aurare 458
Aurire 470

B.

Baubari 455, 485
Balnere 465
Baltheare 481
Batere 457, 478
Batuere 455, 457
Braccare 481
Bractamentum 523
Bractare 523, 524
Braxare 478
Breviare 485
Breviarium 505
Brigari 478

Bromare 494
Brumare 484

C.

Calcare 524
Calceare 455, 456
Calvare 455
Caſeare 466
Celere & Celerare 477
Cellere 477
Cepere 464
Ceptare 464
Cernere 504
Cire 457, 519
Chalare 477
Clarare 476
Clangere 477
Clarus 476, 518
Claudire 462
Credere 457
Clepere 477
Clienta 514
Clinare 458, 477
Collare *pro Conferre* 468
Colli 505
Comare 455, 477
Comere 477
Concio 519
Confarrare 524
Conſivus 456
Conſomnire 472
Contagio 505
Contumelium facere 505
Conturmare 483
Cornicari 483
Coriare 459
Corporare 485
Coſtare 470
Crare 468
Craſſare 482
Creare 468
Creduere 457
Crepulus 524
Crere 454, 457, 468
Creſcere 457, 462, 468
Crinire 470, 482
Crocare 524
Crudus 462
Cruor 462
Cruentare 462
Cruere 462
Crueſcere 462
Culmare 463
Culter 465
Culminare 463
Cunctare 514
Cupienter 514
Cura, Curare 479
Curatura 514

D.

Dagare 457
Dapere 477
Dare 457, 465
Decorare 472, 473
Dehire 457
Depontare 483
Dicere 477
Diere 457, 460
Dilamniare 494
Diribere 519
Dirimere 519
Dis *pro Divite* 525
Dividere 477
Docere 477
Dubare 476
Dubitare 477
Ducatio 523
Duere 457, 465
Dulcere 473
Dulcorare 473
Duror, oris, 495

E.

Edere 477
Elere 455
Eire 457
Ens 509
Equire 483
Ercire 461
Errare 478
Eſſentia 504, 509
Evare 457, 495
Evirare 477
Eunuchare 477
Exballiſtare 477
Exoculare 512
Exorciſſare 477
Exuere 457

F.

Fabrire 454, 461, 486
Fallere 477

Fari

Fartinare 524
Fari 465
Farrare 524
Faſcinare 470
Faſcire 470
Faſtigare 470, 471
Favire 494
Felicare 463, 467
Felicitare 463, 467
Fendere 460
Ferculum 464
Flare 457
Flere 457
Fere 454, 455, 462, 464, 468
Ferrare 454
Follere 454
Fruſtare 455
Fetare 355, 462, 464, 468
Fire 455
Ferre 456, 462
Ferculum 456
Fertilis 456
Ferere 462
Feſtare 459
Fides 520
Filare 466, 481
Fimbriare 481
Fligere 458
Florare 470
Fluere 457, 562
Fluenta 462, 465
Fluentare 462, 465
Focillare 478
Focus 478
Focus *pro igne* 518
Foliare 470
Follere 483
Follicare 478
Forare 515
Forpex 520
Fortare 460
Fringere Fringulare 484
Fringultire 484
Fruſtare 454, 494
Frutere 454, 462
Fruteſcere 462, 463
Fuere 454
Fugare 468
Fugere 468, 477
Fugillare 478
Fulgidus 515
Fullare 454
Funerare 465, 466, 481, 515
Fur 478, 519
Furari 478
Fuſare 481

G.

Galeare 454, 512
Galeatus 512
Genere 454, 463
Generare 463
Geniare 472
Genitabilis 525
Germare 454, 463
Germaſcere 463
Germinare 463
Gladioſa 505
Glomare 463
Glomus, omi, 463
Glomerare 463
Gluere 457
Gnare 454, 461, 470
Gnavare 468
Gnoere 478
Granare 484
Gregare 455, 458
Gunere 464
Guſtare 464

H.

Hendere 460
Herbare 470
Hercire 461
Herciſci 461
Hiare 457, 469
Hire 454, 457, 469
Hiſcere 457
Hiaſcere 457
Honere 454, 472
Honerare & Honorare, 472
Hordea 506
Horoſcopare 483
Humare 465

I.

Iduare 477, 481
Idus 477
Imago 463
Imare 463
Imbrere 470
Imitari 463
Inanire 460

Incerare 515
Indagare 460
Indigitare 485
Induere 457
Infelicare 463
Ingranare 484
Inoculare 512
In quantum 525
Intaleare 524
Invidere 517
Inviſus 517
Irari 457, 460
Ire 457
Irritare 460
Iter, Itiner, 466, 475
Itinerari 466
Jumentum 519
Jureconſultus 523
Juvenari 483
Juvenere 461
Juveneſcere 461

L.

Lachanizare 477
Lamentari 462, 468
Lamere 462, 468
Lanare 455, 484
Lapidare 520
Laqueare 459
Lar 477
Lare 456, 468
Larentaria 477
Larere 477
Laridus, 477
Larinæ ſues 477
Larunda 477
Larvare 455, 494
Laurare 454
Laureare 524
Lentere 461
Lenteſcere 461
Lere 454, 455, 464
Letare 455, 464, 476
Licere *pr. prod.* 481
Limbare 481
Linare 481, 524
Lineare 524
Litigare 463
Lis 518
Litire 463
Locus 518
Lodices 505
Loquelariter 494
Longare 455, 459
Loquentia 490
Luctari 468
Luere 477
Lugere 468
Lumbare 470
Lurcabundus 505
Luſcinius 522

M.

Malaxare 477
Mammeatus 524
Manere 458, 469
Manicatus 512
Mare 457, 469
Maritare 525
Meare 457, 469
Meditari 518
Membrare 455, 482
Minari 477
Minere 458, 477, 512
Miracula, culæ, 457
Miſcere 477
Miteſcere 461, 463
Mitigare 463
Mitire 461, 463
Mollire 477
Montare 454
Mulierare 482
Mullare 477
Mulcta 506

N.

Nancire 454, 460
Nanciſci 460, 462
Nare 457
Naſci 461, 462
Navare 468
Navaculum 468
Navigare 468
Necare 478
Nervi loquacitatis 521
Nere 456, 457
Nicere 464, 494
Nictare 464
Nidare 463
Nidulari 463, 484
Nigrare 468, 484
Nigrere 468
Nihilare 455, 494
Nimbare 481
Ninguere 470
Navare 483

Nive-

Nivere 483
Nubere 522
Noſcere 462, 478
Nuncupare 465

O.

Obvagulare 464
Obvarare 482
Oculare 455, 512
Odefacere 472
Odere 454, 472
Odire 454
Odor 472
Opere 454, 457, 464, 469
Opinus 469
Optare 464, 469
Opulere 462
Opulentare 462
Orditus 515
Ori 454, 455
Orundus 456
Oſſum 469
Ovare 457

P.

Pacare 466, 478
Pacificare 466
Pagare 478
Paludare 481
Parcus 518
Parere 458
Paſcuum 512
Patiens 479
Pecere 477, 519
Pectere 520
Pecorare 520
Pectinare 520
Pecudare 520
Pecurare 520
Pecus 506, 519
Pellire 481
Pennare 455, 483
Peragrare 460
Perdagare 460
Periculum 477
Perire 468, 477
Peritus 468, 477
Per notas ſcribere 526
Peſtis 523
Pexare 520
Piceare 523, 524
Pignus 518
Pigrere 477
Pilare 455, 460, 477, 482, 524
Pileare 524
Pindere 465
Pinguare 460
Pinguedo 460
Plangere 468
Plare 455
Plaſmare 477
Plere 456, 477
Pletare 456
Plicare 456
Pluere 456, 457, 470
Porere 464, 477
Pons 518
Pontare 483
Populoſus 491
Poſcere 462
Potare 477
Poti 454, 456
Potire 454
Præbere 519
Præco 519
Præda 469
Præemere 469
Prægnare 454, 461
Præmiari 469
Præmium 469
Probrare 459
Probus 519
Profligare 506
Prodigius 474
Proletarius 480
Pronare 484
Prophetare 477
Proritare 457
Protervire 482
Pudor 518
Pullare 483
Pulverare 455, 477
Pulverizare 477
Purare 454, 459
Pumicari 483
Putare 465

Q.

Quiere 461

R.

Ramare 454, 484
Ravire 455, 482
Reduvia 457
Regentes 478

Regimentum 478
Remare *p. l.* 454
Remare *p. b.* 457
Repens 514
Repletare 456
Reri 457, 519
Res 519
Roſare 483
Rubrare 483
Ructare 464
Rugare 483
Rugere 464, 477
Rumor 525

S.

Salvator 510, 511
Saporare 473
Sare 456
Scalæ 475
Scanduit 460
Scariſare 454, 463
Scius 525
Scopare 465, 467, 481
Scopere 467
Scurrari 482
Seculum 464
Sejus Seja 456
Senere 454, 455, 461, 482
Sepelire 465, 466
Serare 455, 459, 482
Serenus 461
Sere 454
Serere 456
Serere 456, 461
Sereſcere 461
Serpere 477
Serrare 467, 484
Serratus 484
Siderare 470
Sertor 456
Simare 482
Simere 463
Simulare 463
Singere 484
Singulare 484
Singultire 484
Sipare 458
Soccare 481
Solare *p. br.* 482, 524
Solare *p. long.* 482
Soleare 524
Solium 518
Somnire 472
Somniare 472
Sonere 473
Sonorare 473
Soporare 473
Squamare 470
Stare 457
Staurare 459
Sterere 478
Sternere 457
Stinguere 459, 476
Sternuere 457
Stirpare 484
Stolare 481
Strare 457
Strenuare 483
Struere 475
Stupare 481
Subucula 457
Suere 457, 461
Sueſcere 461
Supereſſe 506
Summarium 505

T.

Tædiare 472
Talax 524
Taleare 524
Talere 524
Talitrum 524
Teges 457
Tegere 457
Tegmen fagi 505
Temnere 460
Teporare 473
Terere 478
Terebra 478
Tergare 518
Tergum 518
Termare 463
Termo, onis, 463
Theatrus 474
Tingere 477
Titubatus 512
Titubare 455, 512
Tollere 458
Tornare 477
Torporare 473
Toxicare 477
Trama 457
Trames 457
Tremere 477
Trepere 470, 477
Trepidare 470
Truſare 478
Tuburcinabundus 505

Tu-

Tulere 454
Tunicare 454, 481,
482, 512
Tunicatus 512

V.

Vacuare 512
Vagire 464
Vagulare 464
Vapere 472
Vaporare 472, 477
Vaporizare 477
Varare 455, 482
Uere 454, 457
Velire 455, 463
Venter 519
Velitari 463
Verare 455, 482
Veriloquium 521
Veſperare 482
Veſtigare 471
Viare 455, 457
Videre 477
Videre 477
Viduare 477
Viduus 477
Viere 457
Vigorare 473
Vilere 483
Vilis 518
Vire 457
Virere 461
Vireſcere 461
Viſcus 501
Vitire 494
Vitrare 524
Vittare 481
Vivare 484
Ulcire 461
Ungere 462
Unguere 462
Unguentare 462
Uſtulare 464
Uvere 455, 484
Uveſcere 484
Urere 464
Uſtare 464

A N-

ANDREÆ RIVINI

DIATRIBE

DE

MAJUMIS,

MAICAMPIS

ET

RONCALIIS.

PRÆLOQUIUM.

PRISCUS SOPHISTA, qui tempore Theodoſii Junioris, ut ejus Epiſtolarum Magiſter & Orator res geſtas fideliſſime conſcripſit, quod iis ipſis ceu pars magna præſens adfuiſſet, inter varios priſcos auctores a Conſtantino Porphyrogeneta & ipſe aliquam partem conſervatus, inde a V. CLmis Fulvio Urſino, A. Schotto, D. Hœſchelio & Car. Cantoclaro luci publicæ promulgatus, præter multa notabilia, quæ ſine adulationis deterrimo & officiis palatinis uſitatiſſimo vitio ingenue retulit, & iſtud quoque meminit: *Sub prædicto Imperatore poſt Cherſonenſem pugnam Romanos cum Hunnis & eorum Rege Attila pacem per Anatolium feciſſe, non tam ſponte, quemadmodum videri voluiſſent, ſed neceſſitate coactos, quantumvis duras & iniquas conditiones ſibi impoſitas (quo pacis conſequendæ ſtudio tenebantur) lubentibus animis ſuſcepiſſe, imo & tributi collationi ceſſiſſe, quod illis fuiſſet graviſſimum & maxime moleſtum.* Τῶν χρημάτων αὐτοῖς καὶ τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν οὐκ εἰς δέον ἐκδεδαπανημένων, ἀλλὰ περὶ θέας ἀτόπους καὶ φιλοτιμίας οὐκ εὐλόγους, καὶ ἡδονὰς καὶ δαπάνας ἀνειμένας, ἃς οὐδεὶς τῶν εὐφρονούντων οὐδὲ ἐν εὐπραγίαις ὑποσταίη. *Graviſſimum*, inquam, *iis tributum fuiſſe vel ideo*, dicit, *quod tam privati & ſinguli ſuas facultates, quam ipſi Reges ſuos theſauros, non in id, quod decuiſſet, ſed in abſurda ſpectacula, in vanos honorum ambitus & titulos, in delitias & voluptates conſumpſiſſent, tam profuſis ſumptibus, ut eos nemo ſanæ mentis vel in maxime affluentibus divitiarum copiis ſuſtineret aut toleraret. Armorum interim & rei militaris ſtudium tam ſupine eos neglexiſſe*, ſcribit, *ut non ſolum Scythis, ſed & reliquis Barbaris, qui proximas Imperii Romani regiones incolebant, quoad tributorum penſationes parerent.*

Ad eaſque pecunias conferre omnes coactos, nulla etiam eorum immunitatis habita ratione, qui terra onere, tanquam nimis gravi, ad tempus, ſive Imperatorum benignitate, ſeu judicum ſententia levati & exempti prius fuiſſent. Contuliſſe etiam aurum indictum Senatores & ultra quam facultates ferre poterant. Multiſque adeo ſplendidam & illuſtrem fortunam vitæ commutationem attuliſſe, quando illa pecunia cum acerbitate & contumelia pro arbitrio, & ut ſcripto unumquemque annotaviſſent quibus hujus rei cura ab Imperatore fuiſſet demandata, cogerentur. Ex quo, addit, *illos, qui antiquas & a majoribus acceptas divitias poſſediſſent, mundum uxorum & pretioſam ſupellectilem in foro palam & publice venum expoſuiſſe, & ab hoc bello tam atrocem & acerbam calamitatem Romanos excepiſſe, ut multi ſibi manus violentas attulerint, aut aptato collo laqueo vitam finierint.*

Prisci hæc fuere verba de priſcis temporibus, ſed vereor profecto, ne vel adhuc de nobis, nec nomine quidem mutato, hæc eadem fabula incruſtata narrari valeat, quando ob ſimilem cauſam tot furibundos, totque moribundos paſſim conſpiciamus. Ne tamen læto hoc factæ pacis tempore lævus & illætabilis oſcen videar, a tam dira rerum facie lubens quidem oculos & mentem atque manum reflectam. Id tamen haud diſſimulabo, *calamitatum* ſemper maximarum & ſummæ inopiæ atque ipſius ſervitutis *cauſam* prudentibus habita fuiſſe & revera quoque *exſtitiſſe abſurda & profuſiſſima ſpectacula cum luxurioſiſſimis voluptatibus ſumptuoſiſſimiſque delitiis & comeſſationibus.* Quorum Epitome quaſi quædam Majuma, degenerantibus paulatim ſeculis, fuiſſe non injuria exiſtimabitur. Quæ ipſa multis quondam, utrique Antichriſto, Gogo & Magogo poſtea vel eam quoque ob rem ſubjugatis populis fuit notiſſima, nunc vix nomine nota Majuma, ſatis ſuperque manifeſto argumento firmat, res quasdam cum notis, quibus ſignatæ fuerant, ſive nominibus ſuis non variaſſe ſaltem, ſed & plane periiſſe atque intercidiſſe, ita ut vix vola interdum, quid fuerint, ſuperet, cujus rei elegantes verſiculi Horatiani *in Arte* indices ſunt & judices:

- - - Mortalia facta peribunt;
Ne dum ſermonum ſtet honos & gratia vivax:
Multa renaſcentur, quæ jam cecidere, cadentque
Quæ nunc ſunt in honore vocabula, ſi volet uſus. &c.

Sicuti multa in rem præſentem nos deducere poſſunt exempla, quorum magnam farraginem jam dum Guido Pancirollus in peculiari libro

ad

ad iſtud negotium deſtinato exſecutus eſt: quæ inter nihilominus omiſit Majumam, qua quid faceret, ne interpres quidem illius Salmuthius, leviter eam alicubi, ſed manu aliena palpans, pervidere potuit. De qua tamen, cum non apud JCtos modo Cod. Juſtinianei *lib.* XI. *T.* 45. & Theodoſ. *lib.* XV. *T.* 6. ſed & apud Theologos alioſque paſſim diſquiri, pro deſperata haberi, & diverſos diverſa ſentire intelligamus, ita quidem, ut feſtivitatem quandam Panegyricam ſinguli dicant & univerſi, a quibus autem & quomodo peracta, non inter omnes conveniat, multo minus unde ducatur atque dicatur, a quoquam explicari poſſe credatur, *Nec ſi Carneaden ipſum ad nos Orcus remittat.* Quare circa Maji tempus operæ viſum eſt pretium, diſputatione eruere veritatem & e puteo Democriteo tametſi altiſſimo eam extrahere, quod futurum confidimus, ſi variorum varias recitaverimus & conſtipaverimus ſententias, dum noſtram tandem, quam veritati conſentaneam, certe quam proximam arbitramur, ſubjiciamus: ſimulque cognata quaſi quædam comitia in Maicampis & Roncaliis ſuperaddamus; ſicque prius quid non fuerit Majuma dicamus, tum demum quid fuerit, demonſtremus.

Oramus autem Numen & Lumen cœleſte Patris luminum, ut ipſe invalidiores δεξάμενος διαβιβάζειν τὸν ποταμὸν, perque hoc profundius Majuma flumen (ut cum Platone X. *de Legg.* loquamur) tranſmittere non dedignetur, quo & aliis deinceps vadum hoc noſtrum conſpicari liceat, & tuto conſectari.

CAPUT I.

MAJUMÆ falſa etymologia a Majo, multis præſertim JCtis impoſuit, ut mira ejus ſpectacula ex cerebro ſuo fingerent atque potius quid non eſſet, quam quid eſſet, pingerent. Neſcio enim quod feſtum Reginæ, aut Virgidemiæ aut Floralium expoſuerunt.

I. Quamvis plerumque nominum προδιδασκαλία ex primo veluti veſtibulo in ipſa rerum diſcentes deducere ſoleat penetralia, ſæpe tamen fieri videmus, ut pſeudogrammaticorum circa origines ſuaviter delirantium culpa plane τῆς θύρας ἁμαρτάνωμεν, quod ſicubi alias, certe in Majuma ὀφθαλμοφανερῶς eluceſcit.

II. Nam cum plurimi ſemper fuiſſent apud Græcos pariter & Latinos, antiquos ſimul & novellos Scriptores, qui ipſam Majumam a Majo menſe, vel ſane ab eadem Dea, a qua menſis ille dictus eſſet, derivatam & crediſiſſent & tradidiſſent, convenientes quoque ei tempori ludos excogitare allaborarunt.

III. Non primus enim Æmylius Portus Cretenſis apud Suidam fuit, cui Μαϊȣμᾶς componebatur, quaſi Μαΐȣ Μεῖς *Maji menſis*, quo celebrabatur iſta feſtivitas; quando nec ipſe receſſiſſet Suidas: Μαϊȣμᾶς πανήγυρις ἐγένετο ἐν τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὸν Μάϊον μῆνα. Et ſtatim: Ὅθεν καὶ Μαϊȣμᾶς ὁ τῆς τοιαύτης ἑορτῆς καιρὸς ὠνομάζετο. *Majuma feſtivitas ſolennis eſt, quæ fit Romæ menſe Majo*, &c. *Unde & Majuma hujus feſti tempeſtas nominabatur.* Nec aliter Gloſſæ Baſilicæ: Μαϊȣμαι. τȣ̃τον τὸν λεγόμενον μαϊȣμᾶν ἐπετέλεσαν οἱ Ῥωμαῖοι Μαΐȣ μηνὸς εἰς τὴν τιμὴν Μαίας. *Quaſi Majumam Majo menſe in honorem Majæ abſolviſſent Romani.* Cui ſubſcribit J. G. Voſſius *lib.* 3. *de Gloſſematis variis pag.* 486. *Majuma feſtum Calendis Majis ſolitum celebrari in honorem Majæ, Mercurii matris, etiam ſub Chriſtianis Imperatoribus aliquamdiu fuit.*

IV. Unde Gloſſæ vulgares ad *tit.* XLV. *Cod.* dictum plura ſuperſtruxere, ſed fruſtra. *Majuma, ludus*, ajunt, *qui fiebat in Majo, ingreſſu ſcilicet æſtatis, quando herba frondeſque virentes lætificant Provinciales, ut in Bononia fiunt Reginæ.* Quod licet per ſe falſum; Bartolus tamen inſuper pejus iſtud corrupit: *Solebant* (inſit) *Provinciales de menſe Majo in ingreſſu civitatis* (pro æſtatis) *facere quendam ludum, quem fuerant prohibiti facere a præcedentibus Imperatoribus: modo hic Imperator eum concedit, dummodo cum honeſtate fiat.* Quam vero *civitatem* ingreſſi fuiſſent Provinciales cum ludis? an Romam veterem? an novam? certe neutram.

V. Corporis Gloſſati veſtigiis inſtiterunt & alii JCti poſteriores minus politi, prout arietem ductarium oviculæ ſectari ſolent. Jacobus enim Rebuffus ad hanc *L.* & Alphonſus de Mendoza *quæſt.* 9. *n.* 13. ajunt: *Majumam fuiſſe feſtum Kalendis Maji celebratum, quo puella quædam pretioſis veſtibus exornata, currui frondibus ac floribus referto impoſita, Regina Maja fuiſſet vocitata: eamque comitantes veluti miniſtræ puellæ reliquæ, cum prætereuntibus juvenibus collocutæ, nummos ab iiſdem pro ſua Regina efflagitaſſent. Quia vero tale colloquium caſtitati ac pudicitiæ virginum minus convenire viſum eſſet, ideo hujus feſtivitatis uſum ab Imperatore tandem inhibitum. Adhuc tamen illam feſtivitatem puellarum*

multis

multis in locis, nominatim apud Hiſpanos, in hunc uſque diem frequentari:

Quando las muchachas piden para la Maya.

VI. Sed recte Rev. & Cl. Dn. Joh. Mich. Dilherrus, Amicus & fautor noſter ſingularis, *in Exercit.* quadam ad hunc textum, & poſt Franc. Amayam *l.* 3. *c.* 5. pronunciavit, hoc colloquium puellarum frondiumque geſtationem cum fœdo Majumæ ſpectaculo minus convenire, nec ullius Auctoris ſtabilimento niti, & qui tradidiſſent, ſolummodo ſeculi ſui vitio ab antiquitatis ignorantia excuſari.

VII. Nihilo tamen minus & alii JCti communem errantes errorem, ulteriuſque progreſſi, ludos temporis ſui Kalendis Maji uſitatos veteribus compararunt. Sic enim Martialis Arvernus JC. in proceſſu inter amantes, *Areſto Amor.* 5. *p.* 434. *Et diſoit, que un premier jour du moys de May, ainſi qu'il eſtoit ſur les rues, pour aller la nuict reſueiller les potz de marioleine & planter le May devant l'huis d'une moult gracieuſe dame, afin de la reſiouyr ainſi qu'on ha accouſtumé. Icelle Dame ce voyant, le print en grace, & le retint, pour ſon amy, en luy promettant des biens a grand plante & plus qu'il ne vouloit.* Ad quæ verba ita commentatus eſt alius JC. Benedictus Curtius Symphorianus *p.* 435. *Prima die Maji menſis juvenes pluribus ludis ac jocis ſeſe exercere conſueverunt, arborem ſæpenumero deportantes ac in loco publico, aut etiam ante alicujus egregii viri januam, vel frequentius amicæ fores plantantes, veſtitam non unquam promiſcuis adamantium inſignìis atque emblematibus. Quæ quidem ſolennitas Majuma vocitatur. Quam itaque Imperator Arcadius improbat minime, cum honeſtate tamen & verecundia caſtiſque moribus modo fiat.* Eodem quoque pacto Pyrrh. Anglebert. in ſua *addit. in hunc Tit. Cod.* laudante quoque Paulo Chriſtinæo Mechlinienſi J. U. D. *in Deciſionibus Curiæ Belgicæ. p.* 179. ſcripſit: *Talis* (Majumæ) *ludus in hunc uſque diem celebrari ſolet tam in hiſce Belgii provinciis, quam in Gallia Kalendis Maji, ubi & tibicines & citharœdi ſub diluculum excitant amatores, & ad quercuum ramos aut frondes maxima pompa ex ſylva in urbem transferendas iri ſolet, qua ex re plerumque rixæ & tumultus maximi non ſine jactura verecundiæ concitantur.*

VIII. Et ſane non apud Italos modo etiamnum *Majo* ſpecies dicitur arboris infrugiferæ, e qua ligna fiunt, qualem ſolebant amatores nocte Calendarum Maji ante oſtia amicarum plantare, unde originem traxiſſe putant, quod & ante alias fores inſigantur. Qua de re ipſorum eſt pro-

verbium: *Appicare il Majo ad ogni uſcio*, id eſt, *innamorarſi per tutto.* Sed & ita quoque Hiſpani appellant *Majo*, *arbole de enamorado*, item *Majas* certos flores & quaſi reges menſis Maji. Galli vero & Germani noſtri Man pro ramo viridante capiunt, cujuſmodi aræ & templa ſolebant exornari, betulaſum & quercuum ſcilicet, a quibus ita paſſim uſitatis maluit Goropius Becanus menſem Majum deducere, quam vice verſa.

IX. Quicquid tamen ſit, qui ſimpliciter & nude Majumam in hiſce viridibus vel virgidemia conſiſtere putarunt, falluntur, & fallunt JCti, quod iiſdem quoque exprobrat Alciatus, omnium maxime humaniſſimus, ad *Tit. Cod. de Majuma*, ubi addit: *Quod error noſtrorum Juris peritorum ſit palam, qui exiſtimant illud eſſe feſtum, cum in præſentem diem quercum Kal. Maji, ludentes in urbem juvenes portant.* Et ſic quoque Greg. Gyraldus non ſolum *Synt.* 17. *p.* 476. eandem opinionem recentioribus JCtis impingit, ſed & *Syntagm.* 1. *Hiſt. Deorum pag.* 40. *Hac eadem Kal. Maji feſta Floralia dici*, auctor eſt, *hocque inſtitutum ubique fere gentium adhuc vigere, ut eo Cal. die floribus omnes Majuma celebrent, ut vocant Græci & JCti.* Atque eadem totidem verbis, ſed ſine auctore, Salmuth, ad Pancirollæ Deperdita, repetiit.

X. Viderant nimirum iſti Majumam, ſi Maji Kalendis apud Romanos celebrata fuiſſet, ad Floralia referendam, quæ IV. Kal. Maji cœpiſſent, & ipſis Kalendis apicem conſecuta fuiſſent. Inde veteres novoſque Romanorum ludos iſto die contendentes, Majumam ſibi talem commenti ſunt ex Faſtis veteris & novi Ovidii; quorum ille P. Ovidius Naſo in calce *libri* 4. *Faſt.* cecinit:

Mille venit variis florum Dea nexa coronis,
Scena joci morem liberioris habet.
Exit & in Majas Feſtum Florale Kalendas.

Et libri ſequentis poſt principia dicit, eandem florum matrem Aprili fugiente celebrari incipere, ſed in Majum venientem deſinere, cujus Calendis ludi Theatrales eſſent, quando

Tempora ſutilibus cinguntur tota coronis
Et latet injecta ſplendida menſa roſa.
Ebrius incinctis philyra conviva capillis
Saltat: & imprudens utitur arte meri.
Ebrius ad durum formoſæ limen amicæ
Cantat: habent uncta mollia ſerta comæ.

Haud abſimiliter Neovidius Fraccus Ferentinus *lib.* 4. *Sacr. Faſt.* ita finit,

finit, de Maja ultima Plejadum exorientium iſta narrans, quod in Roma Papana fere eadem etiamnum fiant, quæ antea in Pagana.

Clara ſit illa licet, modo flet, modo ridet Aprilis,
Vulgus ait, Majus temporaque ipſa petit.
A ſaxis pueri quercus, lauroſque requirunt,
Qua nemus eſt, arbor qua viret alta comis,
Ruſticus a ſummis inquirit montibus ornos
Atque novos flores ſertaque feſta legit.
Perque fora ingrediens venales erigit ulmos, &c.

Et *lib.* 5.

Quærit, cur viridi redimita fronde Kalenda
Maji, cur quercus frondeat ante fores?
Numne ſit hoc nobis morum ratione novorum,
Sylva quod hoc primum menſe virere ſolet?
An quia priſca fores ornabat curia ramis,
Et viridis lauro janua Regis erat?
Flammis & caſta revirebat laurea Veſta:
Mos vetus ad noſtros num venit inde dies?
An magis, his quoniam feſtum Florale Calendis
Ante fuit, pretium eſt frondibus inde novis?
Innuba Cæſaribus velabat limina laurus
Et Jovis auguſtas quercus opaca fores.
Cumque prius ſacras velarent frondibus aras,
Culta his Divorum feſta fuere magis.
Hinc lauri & Patrum venere ad limina quercus,
Quos colimus, fratrum ſuſpicimuſque loco.
Indeque per cives, Patres imitentur ut ipſos,
Uſus iit, ritus conſpiciturque vetus.
Arxque coronatur ſua circum mœnia ramis,
Perque vias fundit, limina, perque nemus.
Ergo licet multa videantur facta mereri:
Sola ſit hac vero tradita cauſa ſuo.
Ventum erit in ſylvas, qua cœlo attollitur arbor,
Caditur, & Maji *nomina caſa capit.*
Floribus ornatur, ſed quum ſit munus amantis,
Illa eſt ad cultus ingenioſa magis.
Nunc & aves tollit, nunc in lanugine poma,

Qualia

Qualia ſunt menſis grata puella, tuis.
Serica cum gemmis interdum ad carmina jungit,
Scriptaque cum placeant, dona puella legit.

XI. Quamvis autem Floralia non longe abeſſe videantur a Majuma, non temporis modo ratione, ſed quod utrobique feminæ, quæ vulgato corpore quæſtum faciebant, denudari & pudendis obſcœniſque invelatis per luxuriam impudiciſſime multa agere ſolerent, graviter illud deteſtante Lactantio *lib.* 1. *divin. Inſtitut. cap.* 20: *Celebrantur illi ludi cum omni laſcivia, convenientes memoriæ meretricis. Nam præter verborum laſciviam, quibus obſcœnitas omnis effunditur, exuuntur etiam veſtibus populo flagitante meretrices, & in conſpectu populi uſque ad ſatietatem impudicorum hominum cum pudendis motibus detinentur.* Attamen vel eo quoque nomine, quod Majuma cum honeſtate & verecundia celebrari juſſa fuerit, quod Floralibus minime videtur competere, quæ & in geſtibus & verbis obſcœnis nudarum meretricum ad populum jactandis conſiſtebant, itaque utrumque ſpectaculum pro eodem haberi non arridebat Salmanticenſi J. C. F. de Amaya *lib.* 3. *Obſerv. Juris cap.* 5. *n.* 15. & 16. qui mirum tamen in modum paratragædiatur, quod deſperatum hoc reſcriptum elegiſſet, ubi viam nemini viſam primus fuerit ingreſſus, ſuoque remigio rem geſſiſſet, tanta quoque æmulorum ſuorum admiratione, ac ſi Solis currum moderari, vel Æthiopem aliquem album reddere, aut ipſam noctem illuſtrare voluiſſet. *N.* 5. & 17. cum meras adhuc tenebras vel ad ſummum ille valde creperum etiamnum foveret diluculum.

XII. Ex falſa Majumæ etymologia idem Franciſcus de Amaya utique *l. cit. n.* 21. etiam hanc conjecturam attulit. Quod cum antiquitus hoc menſe honeſtæ perſonæ nuptias celebrare non ſueviſſent propter illa ipſa Floralia, & quod in theatris inter mimos ac meretrices matrimonia contraherentur, & tantum non omnia ſancti connubii arcana nimis quam proſtituerentur. Unde amorum Doctor *Faſt. l.* 5. dixiſſet:

Menſe malas Majo nubere vulgus ait.

Et alibi:

Scribere ſi fas eſt imitantes turpia Mimos.

Ex eaque cauſa Lucas de Penna exiſtimavit, non Majumam, ſed Mimiam (ſine tamen juſta analogia & auctoritate) dictum fuiſſe hoc ludi genus a Mimis, qui variis, iiſque impudicis motibus hominum vitam & vitia in ſcena repræſentabant. Neque fortaſſe melius ad hæc Floralia flores ſuos ſparſit Hugo Grotius, dum in Jure Juſtinianeo titulum contra omnium

omnium Codd. Manuſcriptorum fidem, qui de Majuma inſcriptus erat de Majano ſcil. ludo *p.* 329. fecit.

CAPUT II.

Cur provincialium lætitia dicatur, quæque vera Majumæ nomenclatio & ejus æquivocatio, maritima civitati & portui Gazæorum, nequaquam vero Veneri cognomini communis?

I. Alii vero, ut Hoſpinianus, Baronius, Hotomannus, Amaya, Dilherrus &c. prorſus eunt inficias, tale ſpectaculum apud Romanos fuiſſe Majumæ, quod Poetæ, Hiſtorici, & Calendariographi Latini ſummo ſilentii ſipario iſtud involvant, & quod Imperator Juſtinianus ad *tit. de ſpectaculis* iſtud fuiſſet relaturus, ſed quia nihil ejuſmodi Romæ fuiſſet uſitatum, itaque lex ſpecialis unica Provincialibus ſaltem illud attribuiſſet & conceſſiſſet, ceu peculiarem Syrorum & Palæſtinorum lætitiam.

II. Quod & Paulus Diaconus e Theophane innuit Miſcellæ *Hiſt. lib.* XXIII. *c.* 4. dum ita ſcribit de Leone Imperatore: *Præterea μαίωμα* (L. Majuma) *facta, Imperator in Sophianis* (quæ Syriæ pars *Sophanina* Arriano dicitur, Plinio & aliis atque ipſi Paulo Diac. *lib.* VI. *Sophene*) *ſedit in ſolio cum filio ſuo, & ita divulgaverunt Prætores triumphos, quos ſumpſerant*, i. e. Ludos quaſi triumphales exhibuerunt Majumæ. Niſi forte cæcum aliquod mendum hic in fine ſubſit.

III. In Syria igitur conjecerunt requirenda eſſe Majumæ incunabula, cum apud S. Hieronymum in Vita Hilarionis (cujus corpus eo delatum eſſet) reperiſſent *Majumam*, ubi *Gaza* illam *emporium* vocavit: ſicut & Epiſt. ejuſdem XXVII. ad Euſtoch. virginem, quod *Paula mater propter ferventiſſimos æſtus de Peluſio navigatione perveniſſet Majumam.* Præterea quoque apud Nicephorum Caliſtum *quendam impium Severum in ſedem Antiochenam conſtitutum legiſſent, qui ante Monachus fuerat in monaſterio Schiſmaticorum juxta Majuma Gaza.* Atque ejus inſuper loci tanquam celebris & frequentiſſimæ alicujus Academiæ memoria exſtaret apud Sozomenum *lib.* VII. *c.* 27. *Hiſt. Eccl.* quod eo *tempore* (Theodoſii Imperat.) *clari etiam fuerint Zenon & Ajax fratres, qui philoſophati quondam erant, non in ſolitudinibus, ſed in Gaza maritima, quam etiam Majumam vocarant.*

IV. Nobilem ergo hunc portum & navale Gazæorum in littore Palæſtino derivant ab ejus gentis voce, qua מַיִם *majim* Hebræis ferantur *aqua*, ſicuti Syris quoque מַיָא *Maja*. Ab his ergo Syrorum aquis proxime deducunt Majumam, cum ſit vel *locus* vel *jocus ac ludus in aquis*. Atque ſic ad Leg. unicam Cod. XI. tit. toties dicto 45. Hotomannus, Enimundus Bonæfidius, Godofredus JCti Maymam Syriace ſcribunt *aquam* ſignificare. Sicuti quoque Cl. Zechendorfius, Orientalis literaturæ, ſi quis, gnariſſimus, etiamnum teſtatur, Majumoth Rabbinis *aquas* eſſe, eoſque & olim Palæſtinæ inſediſſe. Cujus rei nobis indicium dedit Collega illius nec minus doctus, nec minus nobis amicus Chr. Daumius, qui & ipſe cum Bonæfidio facit.

V. Ab hac maritima civitate Majuma, ſynonymam quoque in aquis celebritatem deducit, & priorem antea prolatam quaſi revocavit opinionem Lilius Greg. Gyraldus. Nam cum *Syntagm.* XVII. *Hiſt. Deor. p.* 476. ſcriptum reliquiſſet: *Fuit & Majuma celebritas apud antiquos, qua (ut vox ipſa declarat) menſe Majo peragebatur. Quidam recentiorum Jurecoſſ. eam celebritatem eſſe tradit, qua etiam nonnulli hodie utuntur, dum in principio menſis Maji, qui ſine fronde aliqua virente incedunt, madefiunt, vel poſtibus affigunt frondes & ramos. Suidas vero Majumas non Majuma vocat, aitque celebritatem Romæ fuiſſe, qua apud Hoſtiam ſeſe aqua marina invicem permadefaciebant*, &c. At in Dialogo V. de Poet. hiſt. dicit, *Coſmam Hieroſolymitanum*, ἁγιοπολίτην *inde cognominatum Poetam, Epiſcopum fuiſſe Majuma, quod &* Μαϊουμᾶς *celebritas & urbs fuiſſet.*

VI. Cui ὁμόψηφος eſt Cæſar Baronius *Annal. Eccleſiaſtic. tom.* V. ad annum Chriſti CCCIC. num. 30. ubi pariter *Majuma ſpectaculum dictum opinatur a cognomine civitate in litore Palaſtino maritima, quod erat navale Gazæ.* Nec abſcedit Ludovicus de la Cerda in *Adverſariis ſacris cap.* XX. niſi quod non portum ſolummodo Gazæorum Majumam, ſed in hoc ipſo Venerem æquivocam cultam credidit, quaſi & ipſam ex undis ſpumaque maris ortam, cui hæc ipſa fuerit conſecrata feſtivitas.

VII. Et ſane uterque C. Baronius & Cerda iſta omnia ſublegerunt e Rudolfo Hoſpiniano de *Origine Feſtor. Ethnicorum c.* 30. Poſtquam luculentum locum nobis aperuerunt de fœdiſſimo Veneris idolo in urbe Majuma, deſumptum e Marco Diacono in *vita S. Porphyrii* Epiſcopi Gazenſis: *Interim acceſſerunt fluctus, & veſpere mutatus fuit ventus, & feliciter navigavimus. Et cum fuiſſemus in pelago alios quatuor dies,*

quinto

quinto mane adnavigavimus in maritimam partem Gazæorum, quam vocant Majumam. Poſtquam autem ingreſſi fuimus civitatem, in loco, qui vocatur Tetramphodos, ſeu quadrivium, ſtabat ſtatua marmorea, & dicebant eam eſſe Veneris. Erat autem ſupra aram marmoream. Statua vel effigies erat nuda mulieris, quæ habebat aperta ſua pudenda: ſtatuam autem in honore habebant omnes cives, maxime vero mulieres, lucernas accendentes, & thura ſuffientes. Dicebant enim in ſomnis eam reſpondere iis, qui volunt inire matrimonium. Atque eo jam tum ante Baronium & Cerdam laudatus Hoſpinianus *p.* 160. collimaverat: *In hac civitate Majuma impudentiſſime colebatur Venus, cujus turpiſſimum ſimulachrum in loco, qui Tetramphodos dicebatur, ad Arcadii uſque tempora libidinum illecebris palam expoſitum permanſit.*

VIII. Sed ex hoc tamen loco non conſtat, ipſam Venerem a portu hoc dictam fuiſſe MAJUMAM, quod Cerda ibidem ſomniat. Quid? quod non Majumæ, ſed Gazæ potius illa ſtatua Veneris fuerit, ſi paulo rectius illum Marcum expendamus. Nam ex iſta maritima parte in ipſam continentem partem, adeoque civitatem Gazam navigantes venerunt, *ex qua ipſa occurrerunt illic, habentes ſignum venerandæ crucis, & ipſi pſallentes. Commixti autem ſunt, qui erant ex duobus locis & facti ſunt non parvus populus. Erant enim plures, qui erant ex maritima, propterea quod haberent multos Ægyptios vini mercatores.* Inſpiciatur textus apud Baronium *Tom.* V. *f.* 137. Non tam enim in urbe Majuma Dea quædam cognominis colebatur gentilibus, ſed in ipſa Gaza erat Fanum Veneris atque Marnæ, quo nomine Jovem intelligebant. Qua de re Stephanus Byzantius *de Urbibus.* In Gaza Minoa quoque dicta a Minoe, (vel quod Arabibus quoque Minaon portum ſignificat) ἔνθεν καὶ τὸ τοῦ κρηταίου Διὸς παρ' αὐτοῖς εἶναι, ὃ καὶ καθ' ἡμᾶς ἐκάλουν Μαρνᾶν, ἑρμηνευόμενον Κρηταγενῆ, τὰς παρθένους γὰρ οὕτω κρῆτες προσαγορεύουσι μαρνάν. Ex quo tamen elicitur, mollem, μειλίχιον & virginalem quendam Jovem ibidem fuiſſe cultum, donec Hieronymi tempore *Marnæ templum Gazæ in Eccleſiam Dei ſurgeret*, ut docet idem ſanctiſſimus Pater *Tom.* 4. *p.* 75. & *Tom.* 1. *pag.* 15. *Epiſt.* 7. *ad Latam: Jam & Ægyptius Serapis Chriſtianus factus eſt, & Gazæ Marnas luget incluſus, & everſionem templi jugiter pertremiſcit.* Et *pag.* 94. in *vita Hilarionis* narrat, Italicum Gazæ municipem Chriſtianum, adverſum Gazenſem alium Duum-virum, Marnæ idolo deditum, Circenſes equos nutriiſſe, dato ſigno his advolantibus, iſtis præpeditis, ut terga prævolantium vix cernerent, vulgum clamaſſe, ipſis quoque

Ethnicis concrepantibus: Marnas Victus a Christo est.

IX. Mahumedani quidem Giuma, ita dictum illis feſtum, colentes in feria ſexta (quam ſic iſti, ut ſeptimam Judæi, & primam Chriſtiani celebrant) Veneri Uraniæ Corniculatæ ſacrum, fidem alicui facere poſſent, olim Majuma vocitatum iſtud, quia non a Mahumede fuerit inſtitutum, ſed relictum ſaltem, quare nullum de eo præceptum in Alcorano. Vid. Seldenum *de Diis Syris Synt.* 2. *c.* 4. Putabat nihilominus ſummus noſter Amicus, nec Hoſpitalio JCto Gallico, cui æquivocus eſt, minor, conferre huc poſſe, quæ Lucianus de ſolenni feſto (quod Deæ Syriæ Hierapoli vere ineunte celebratur) tradit *De Dea Syria*, (*p.* 758. 791.) ubi e tota Syria ſolenni inſtituto ad mare conveniant, & aqua inde hauſta ad templum redeant, ibique in templo eam effundant. Unde forte errorem Suidæ opinabatur obortum, ut hoc feſtum Majumæ confunderet cum decurſione Tiberina. Sed quid de eo, & Suida potiſſimum, atque adeo, an ſolorum Provincialium iſtud, non autem Romanorum quoque ſpectaculum fuerit, ſit ſentiendum, proximo capite aperietur.

Caput III.

Quoad rem ipſam, Suidas locuples auctor eſt, Majumam conventum generalem eſſe populi, cui Prætores Urbis ludos in navibus dabant, colluctantibus inter ſeſe piſcatoribus aliiſque natandi peritis, ſe invicem in aquas protrudentibus. Ejus ſcriptoris fides an jure quibuſdam ſuſpecta, diſcutitur, & ab iis modeſte diſſentitur.

I. Onomatologia utcunque excuſſa quoad etymon & homonymiam, (nam ſynonyma inferius paulo viſuri ſumus:) pragmatologiam nunc paulo propius aggredientes, cum pleriſque melioris commatis Interpretibus, Gyraldo, Alciato, Briſſonio, Balduino, Pancirollo, Cujacio, Pacio, Schardio, Meurſio, ſtructuræ noſtræ primum lapidem ex Suida jaciendum putamus: ſcilicet ut nomini ex aquis producto, res ipſa in ſubmerſione & natatu conſiſtens, reſpondeat. Nam & hunc ipſum Byzantinum Grammaticum ad *aquas* Hebr. *Majim* reſpexiſſe, ex poſtremis ejus verbis nonnulli colligunt.

II. Sic autem Suidas: Μαιυμᾶς πανήγυρις ἐγένετο ἐν τῇ Ῥώμῃ κατὰ τὸν μάιον μῆνα. τὴν παράλιον καταλαμβάνοντες πόλιν τὴν λεγομένην Ὀςίαν, οἱ τὰ πρῶτα τῆς πόλεως τελῦντες, ἡδυπαθεῖν ἠνείχοντο ἐν τοῖς θαλαττίοις ὕδασιν

ἔδωσιν ἀλλήλες ἐμβάλλοντες. Ὅθεν καὶ μαιυμᾶς ὁ τῆς τοιαύτης ἑορτῆς καιρὸς ὠνομάζετο. Quæ ipſa cum partim mutilate, partim valde obſcure, imo contra ejus loci ſenſum tranſtuliſſet Æm. Portus: Latina quoque & ipſi, ſed integre verſa proferamus: *Majuma feſtivitas ſolennis eſt, qua fit Romæ menſe Majo. Quo illi qui primas tenent Urbis, maritimam civitatem Hoſtiam dictam adeuntes, delitiis & voluptatibus indulgent, aurigatores in aquis marinis exhibentes, qui ſeſe mutuo invadebant, atque alii alios in marinas aquas e navibus deturbabant. Unde & Majuma hujus feſti tempeſtas nominabatur.*

III. Alciatus *lib.* v. & *cap.* v. *parerg. Juris* iſtam paraphraſin Suidæ attulit, *quod veteres menſe Majo ad maritimam civitatem Hoſtiam ſecundo Tiberi conſueverint deſcendere, & ibi mutuo ſe invadere, & aquas jaculari, ſeque inſpergere profuſa quadam lætitia: quod feſtum cum delinquendi anſam pleriſque præſtaret, deinde Anaſtaſii lege ſublatum fuerit.* Corvinus noſter ex eodem Suida: Majuma Wann die Fiſcher auff den Kahnen mit einander ſtechen. Fiſchart Metaphraſtes Pantagrueris *cap.* 26. In der Faßnacht brechen die Fiſcher auch Kolbenſtangen im Schiff-Thurnier. Pancirollus utique pariter *lib.* 2. *cap.* 253. *Variarum lect. Majuma ludum ad noſtra uſque tempora permanſiſſe*, auctor eſt: *cum plebeji menſe Majo per jocum ſe invicem aqua adſpergere ſoleant.*

IV. Mirum vero, cur non nulli, ceu Hoſpinianus primum, poſtea Baronius, Hotomannus, Amaya, Dilherrus & alii quoque hic fidem Suidæ in dubium vocare gaviſi ſint, *qui* tamen Thomæ Dempſteri judicio *admirabilis plane ſit & incomparabilis, atque unus inſtar omnium Grammaticorum; cujus Collectanea* An. Schottus V. C. ante proverbia ejuſdem Suidæ, verius *Theſaurum cenſuit appellandum*: ſicuti etiam ante ipſum Hier. Wolfius *eundem Amalthea veluti cornu & inſignem theſaurum & copioſam atque perfectam quandam Grammaticam* dixerat: *Qua Monachus ille Byzantinus*, ut quidam putarunt, *non ignobilis, verborum ac rerum locos communes una cum hiſtoriis non facile obviis perſecutus eſſet, & ex XI. potiſſimum ſapientiſſimis viris diligenter conſtipaſſet.* Niſi potius hoc ipſi Suidæ contigerit ab aliis, quod noſtro ſeculo cernimus obtigiſſe *Calepino*, ut multis aucta & locupletata ejus ſcripta fuerint ex *Timotheo Gazæo*, & aliorum Dictionariis eo comportatis & transſcriptis, retento nihilominus priori Suidæ nomine, cujus ut antiquiſſimi Scriptoris mentio fiat a *Strabone* & aliis, qui in Apollonium commentaria ſcripſerant,

pſerant, & Stephano in Urbibus, atque ab aliis, ſicuti *Joann. Jacob. Friſium in Biblioth. Philoſoph.* judicaſſe legimus. Quod nec ipſum tamen ſine judicio, nec a vulgaribus hominibus factum, credibile eſt.

V. Ut igitur imbecillitatem noſtram fateamur, profecto non ſatis capere potuimus CLmi Dni M. Dilherri ſententiam, quam anno 1639. in ſenatu literario modeſte & cum Cenſoris (ut ait) venia hac de re tulit. Nam cum aptiſſime pro materia præmiſiſſet; *Delio natatore opus eſſe, ne quis in Majuma præfocetur, cum nullius fere Scriptorum veterum auctoritate aut teſtimonio ſublevemur, ſed conjecturis maxime progredi cogamur.* Paulo vero poſt, *Suidam, rejectis interpretamentis aliis, communiter viris Doctis in explicanda hujus ſpectaculi natura placuiſſe, eundemque in originatione Majumæ ad Hebr.* מים maim *oculum intendiſſe, non improbabiliter nonnullos augurari, atque ejuſdem Suidæ aſſeclis legem Arcadii, qua honeſtas ac verecundia in Majumæ lætitia ſervari juſſa fuerit, ita explicari aſſeruiſſet: ut ne qui nudi aquam ingrediebantur, ita ſe turpiter gererent, ut eas corporis partes, quibus reverentia debetur, impudenter oſtentarent, aut aliud quid in geſtibus impudicum & obſcœnum committerent.* His tamen omnibus, non ab imæ caveæ turba, ſed antiquitatum peritiſſimo choro approbatis, non obſtantibus, cum pace tantorum virorum Suidam oppugnandum ſibi ſumpſit, ita exiſtimans: *Ejuſmodi feſtum Romæ nunquam eſſe celebratum, nec de eo Legem iſtam ullo modo intelligi aut explicari poſſe. Quod Naſo ac reliqui antiqui Romanorum Calendarii Scriptores, qui omnia ſingulorum menſium feſta ac ſpectacula diligenter & exacte annotaſſent, hos ludos, ita ſicco pede tranſiiſſent, ut ne unico quidem verbulo eorum mentionem fecerint. Maxime vero hoc commentum eo deſtrui, quod ex L. 2. Cod. Theod. colligi liceat, Majumam fuiſſe ludum ſcenicum: Cum Suidas nobis ludos in aquis, nec ſciat quales, exhibeat.* Denique ſubjicit: *Imperatoribus in utroque Codice ſermonem eſſe de ludis provincialibus: Suidam vero de feſto Romæ celebrari conſueto verba facere.*

VI. Verumenimvero liceat & nobis viciſſim veritatis ſaltem eruendæ gratia, paululum ab amiciſſimo alias & literatiſſimo capite diſſentire, cui ut magnas merito & immortales gratias debemus & habemus, quod ulterius cogitandi de re tam abſtruſa anſam inter alios & nobis ſuppeditaverit: ita & ipſum quam optime laturum confidimus, ſi & nos ingenue ac citra ullam acerbitatem libertate eadem in dicunda noſtra quoque ſententia utamur, fruamur: Ut quæ ille bene recteque cenſuit, utroque pollice

pollice approbemus, ubi non uſque quaque nobis ſatisfecit, ſuffragium noſtrum aliquantiſper ſuſpendamus.

VII. In eo igitur nobis cum ipſo & aliis convenit, Tiberinam decurſionem apud Ciceronem, & ludos piſcatorum apud Feſtum, cum Majuma non eſſe unum idemque ſpectaculum, quod Godofredus quidem putabat: in eo vero ſeorſum ſentimus, quod Suidas hos geminos ludos confuderit, cum hic expreſſe Majum menſem Majumæ tribuerit; Junius vero ludos illos Fortis Fortunæ, ut & piſcatorios, qui a Prætore Urbano pro piſcatoribus ſuburbicariis quotannis trans Tiberim fieri conſueviſſent, exhiberet, atteſtantibus Feſto & Faſtorum Scriptore *lib.* 6. Qui & alii Calendariographi Romani quod nullam Majumæ fecerint mentionem; quinetiam quod Plutarchus in *Problem. quæſt.* 86. dum de his agit, quæ Romani menſe Majo agere ſoleant, nihil eorum meminerit, quæ a Suida ſcribantur. Id quod etiam pridem Hoſpinianus deſideraverat: in eo nos quoque confitentes habet adſtipulatores, non vero in hoc, quod nullus plane Coſmographus vel Hiſtoricus Romanus hujus verni feſti apud poſteriores meminerit. Nam Theodoſiani ævi Coſmographum Æthicum paulo poſt allegabimus. Neque ſtatim quodcunque ſpectaculum eſſe ludum Scenicum conſequitur; aliud ſane Martialis *lib. de ſpectaculis* loquitur, quæ inter fuerant quoque ludi in aquis Nereidum natantium, quin adeo ex ejuſdem teſtimonio, *Epigr.* 26.

Quicquid & in Circo ſpectatur & Amphitheatro
Dives Cæſareo, præſtitit unda Tito.

Veluti poſtea dicetur. Nec impoſſibile videri poterat, ut qui primum Provincialium Syrorum & Græcorum fuerit ludus, in ipſam quoque Urbem tandem ſit receptus, quod variis ſacris & profanis rebus contigiſſe novimus.

VIII. Quanto magis eſt ridiculus Amaya *l. d. num.* 19. *qui vel ideo ludi bujus imaginem a Suida ſtrictim propoſitam, ſuſpectam cenſuit, quod menſis Majus non ita aptus eſſet, ut nudi in undis luderent: quippe quod tum frigora miteſcant, nondum vero receſſerint.* Id quod in Septemtrionali aliquo tolerabile & credibile videri poſſet, in Occidentali vero & Hiſpano minimum viſum, & quantus vel in Majo jamdum Romæ, nec non in Oriente (ubi Majuma potiſſimum celebrata) æſtus ſit, nulli non notum: adde quod nautarum & piſcatorum aquis adſuetorum ludus primum fuerit, qui media quoque hyeme in aquis vagantur, nec ventos, nec gelu curantes. Quorum æmulatione quoque in Salinis Salanis, pau-

cis

cis abhinc annis ipſa bruma, ſpectante Auguſto Sereniſſ. Germaniæ Primate cum Conjuge Illuſtriſſ. Majumæ ſpectaculum exhibuerunt Halopegi.

CAPUT IV.

Ex Poetis præcipue navalium certaminum deſcriptio cum convenientia tum differentia Majumæ Piſcatoriorumque ludorum & decurſionis Tiberinæ in honorem Fortis Fortunæ inſtituta, uberius explicatur: Illinc quidem, quod in omnibus hiſce ludis communis fuerit vulgi procax licentia & pergræcatio; hinc vero quod primus eorum Majo, poſteriores duo Junio fuerint celebrati.

I. Poetarum Princeps Maro, cum *lib.* v. *Æneid.* Romanorum ludos cuperet oculis omnium cum ſingulari titillatione ſubjicere, ab navali certamine ceu reliquis ſpecioſiori incepit, in eoque deſcribendo majores moras, notante quoque Cerda, quam in aliis, traxit. E quo Centonem quaſi quendam, quatenus ad noſtrum ſcopum faciet, conſarcinabimus, pro deſcribendis hujuſmodi ludis:

Exſpectata dies aderat, nonamque ſerena
Horam cum Phaetontis equi jam luce vehebant,
Famaque finitimos & clari nomen Aceſtæ
Excierat, læto complerant littora cœtu
Viſuri Æneadas, pars & certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio ſacri tripodes virideſque coronæ.
Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis,
Quattuor ex omni delectæ claſſe carinæ.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit ſignum nautis pater, unde reverti
Scirent & longos ubi circumflectere curſus.
Tum loca ſorte legunt: ipſiſque in puppibus auro
Ductores longe effulgent, oſtroque decori.
Cætera populea velatur fronde juventus,
Nudatoſque humeros, oleo perfuſa niteſcit
Conſidunt tranſtris intentaque brachia remis
Intenti exſpectant ſignum, exultantiaque haurit

Cerda

Corda pavor pulſans laudumque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit ſonitum tuba: finibus omnes,
Haud mora, proſiluere ſuis, ferit æthera clamor
Nauticus: adductis ſpumant freta verſa lacertis,
Infindunt pariter ſulcos, totumque dehiſcit
Convulſum remis, roſtriſque tridentibus æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus,
Nec ſic immiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremituque virûm ſtudiiſque faventum
Conſonat omne nemus, vocemque incluſa volutant
Littora, pulſati colles clamore reſultant.
Turbam inter fremitumque, æquo diſcrimine Priſtis
Centauruſque locum tendunt ſuperare priorem,
Et nunc una ambæ, nunc juncta fronte feruntur.
Tum vero exarſit juveni dolor oſſibus ingens
Nec lacrymis caruere genæ ſegnemque Menætem
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta,
Hortaturque viros clavumque ad littora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior madidaque fluens in veſte Menætes,
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit.
Illum & labentem Teucri & riſere natantem,
Et ſalſos rident revomentem pectore fluctus, &c.
Tum ſatus Anchiſa cunctis ex more vocatis
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat viridique advelat tempora lauro;
Muneraque in naves ternos aptare juvencos
Vinaque & argenti magnum dat ferre talentum.
Hoc pius Æneas miſſo certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant ſylvæ mediaque in valle theatri
Circus erat: qui forte velint contendere curſu,
Invitat pretiis animos & præmia ponit.

II. Talia quoque viſa ſunt in Majuma illa, qua non modo varia conveniſſe puto ſpectacula, ſed & maximam adeoque impuram fuiſſe vulgi

licentiam. Nam hic non minus, atque in Fortis Fortunæ celebritate, (de qua Ovidius 6. *Faſt.* ut jamjam ſequetur, idem aſſeveraverat,) terra pariter & amni deſcendebant, currebant & certabant, ſed & noctu dieque commiſtus uterque ſexus multa laſcive & libidinoſe patrabat. Quo nomine Alciatus v. *Parerg. c.* 5. *nonnullos* ait *fuiſſe, qui de hoc Majuma feſto intellexerint carmina, quæ in Juvenilibus Virgilii exſtent:*

Quid palluiſti? feminane, an loci dolent?
An facta cognoſcis tua?
Non me vocabis pulcra per Cotyttia
Ad feriatos faſcinos?
Movere lumbos nec dein crocotula
Prenſis videbo alaribus,
Flavum prope Tiberim, atque olenteis nauticum
Vocare, ubi appulſa rates
Stant in vadis cœno retenta ſordido
Macraque luctantes aqua?
Neque in culinam & uncta compitalia
Dapeſque duces ſordidas?

Id eſt, ut e Joſ. Scaligero *ad Catal. p.* 228. & Jano Douza explicamus: Tu Luci καταπύγων, morbum tuum pallore prodis, an pariter, ut feminæ, femineum vel locorum tuorum muliebrium dolore? an vero times necem factis tuis cognitis impendentem? Non me vocabis ultra ad Cinædica Cotyttus ſacra, Corintho Romam invecta, quibus ſolæ feminæ intererant, Mutuno Titinio hactenus otioſo inequitaturæ? Neque poſthac Te videbo veſte muliebri alaria ſaltitantem & criſſantem vel ceventem potius vocare nautas ipſos Tiberinos picem, ſentinam & nauteam olentes, ubi in portum appulerunt, & Diis Laribus epulo in compitalibus poſito, & a pauperibus diripiendo exhilarati ſunt, aut ſane cum iſti ad feſtum Fortis Fortunæ aut Annæ Perennæ, ſeu adeo (quod iſti addunt) Majumæ, ubi pleraque licentia ἀνέδην vagabatur, convenerunt & in aquis interdiu concertarunt, jam vero de nocte & rates ipſorum & clavus in cœnoſo vado ſimiliter luctarentur, vulgareſque homines & feminæ in publico & culinis popiniſque ſuburbicariis inque ganeis comeſſarentur.

III. Neque vero caret omnino ratione, quod hæc ad Majumam referantur & Kalendas Maji, quibus Laribus Præſtitibus ara conſecrata fuit a Curibus Sabinis, & in compitis ſacrificatum, inibique ludi per urbem agitati, Geniique placati per ſervorum miniſteria, qui temporaria libertate

tate per hoſce dies fruebantur, juxta Dionyſium Halicarnaſſeum *lib.* IV. Iidemque *compitales Lares* ex Auguſti inſtituto apud Suetonium *cap.* 31. *vernis floribus tum fuerunt exornati.* Præterea & Bonæ Deæ ſacra fiebant Calendis Maji, ad quæ cum omnibus germinantibus & florentibus uterentur, virgam tamen Myrtheam in templo ejus haberi nefas erat, quod Macrobius I. *Saturn. c.* 12. & Plutarchus *Quæſt. Romanarum* 20. docuerunt.

IV. Diſtincta vero omnino fuit Majuma a piſcatoriis ludis, qui VII. Idus Junii peragebantur, de quibus Ovidius in *Faſt.* 6.

Tunc ego me memini ludos in gramine campi
Aſpicere & dici lubrice Tibri tuos.
Feſta dies illis, qui lina madentia ducunt
Quique tegunt parvis æra recurva cibis.

De iiſdem Feſtus: *Piſcatorii ludi vocantur, qui quotannis menſe Junio trans Tiberim fieri ſolent a Prætore urbano pro Piſcatoribus Tiberinis, quorum quæſtus non in macellum pervenit, ſed fere in aream Vulcani, quod id genus piſciculorum vivorum datur ei Deo pro animis humanis.*

V. Nec minus quoque a feſto differt Fortis Fortunæ, cui extra urbem ſecundum Tiberim Rex Servius Tullius hoc menſe fanum dedicaverat VIII. Cal. Julias, quo ipſo naves coronatæ per Tiberim convivia agitabant, magnaque colluvies hominum, aliqua arte viventium, eo properabat, *cum ad iſtam ædem trans Tiberim & pedibus ire per pontes & per fluvium lintribus vehi poſſet*, ut ex Varronis *lib.* 5. *de LL.* & Donato *in Phormionem* colligunt antiquitatum Romanarum Scriptores, cum primis vero ex Ovidio: *l. c.*

Quam cito venerunt Fortunæ Fortis honores,
Poſt ſeptem luces Junius actus erit.
Ite, Deam læti fortem celebrate Quirites,
In Tiberis ripa munera Regis habet.
Pars pede, pars etiam celeri decurrite cymba,
Nec pudeat potos inde redire domum.
Ferte coronatæ juvenum convivia lintres,
Multaque per medias vina bibantur aquas.
Plebs colit hanc, quia qui poſuit, de plebe fuiſſe
Fertur & ex humili ſceptra tuliſſe loco.
Convenit & ſervis, ſerva quia Tullius ortus,
Conſtituit dubiæ templa propinqua Deæ.

VI. Inde & cum primis e *v.* 5. ad oculum patet, quod hi FORTIS FORTUNÆ honores maxime proprie *decurſio Tiberina* dicti fuerint, quando terra fluvioque pariter pedibus & cymbis coronatis tantum non tota civitas ad fanum iſtud decurreret, & promiſcue convivia agitaret, & nihil non licentiſſime & laſciviſſime præſumeret. Exinde jam M. Tullium *l.* v. *de Finibus pag.* 158. rectius licebit capere, cum ſcribit: *Quem (deditum voluptatibus, cupiditatumque incendiis inflammatum) Tiberina decurſio feſto illo* (Fortis ſcilicet Fortunæ) *die tanto gaudio affecit, quanto L. Paullum, cum Regem Perſen captum adduceret eodem flumine invectum.* Hiſtoriam illam ſic ob oculos nobis poſuit Tit. Livius *lib.* XLV. *Perſeus ipſe poſt paucos dies Regia nave ingentis magnitudinis, quam* XVI. *verſus remorum agebant, ornata Macedonicis ſpoliis non inſignium tantum armorum, ſed etiam regionum textilium adverſo Tiberi ad Urbem eſt ſubvectus, completis ripis obviam effuſa multitudine.* Ex qua ipſa collatione fit manifeſtum, quanta populi undiquaque concurrentes frequentia, quantoque ſtrepitu hujuſmodi ludus fuerit ſpectatus & celebratus, tam decurſionis hujus, quam etiam Majumæ. Quod tamen fruſtra fuerint & Alciatus *l. cit. l.* v. *Parerg.* cum ita ſcripſit: *Indicaſſe hic Ciceronem dubio procul Majumam, qua decurſione Tiberina celebrabatur*: & Dion. quoque Gothofredus ad Cic. in margin. *Fortaſſe huc conveniunt piſcatorii ludi, quorum meminit Feſtus, aut Majuma, cujus meminit Suidas & Tit. Cod. de Majuma.* Affinis quidem uterque & piſcatorius & Majumæ ludus, ſed neuter tamen idem cum decurſione hac ad Fortis Fortunæ fuit.

VII. Rudimenta tamen hæc omnia qualiacunque Majumæ tum nondum apud Latinos exiſtentis, Romæ fuerunt, ſed multo magis maxima iſta Cæſarum ſpectacula, quæ indies majus majuſque traxerant augmentum, donec ad ſummum eſſet perventum & præcipitium. Leve adhuc initium eſſe judicatur in illo Amphitheatro, quod mari vicinum erat, de quo P. Pithæus illud Epigramma vetus in Farragine ſua *lib.* 2. *cap.* 5. *pag.* 6. protulit.

Amphitheatrales mirantur rura triumphos,
Et nemus inſignes cernit adeſſe feras;
Spectat arando novos agreſtis turba labores,
Nautaque de pelago gaudia miſta videt.
Fœcundus nil perdit ager, plus germina creſcunt,
Dum metuunt omnes hic ſua fata feræ.

Non

Non enim ſpectacula hic conficiendarum ſaltem ferarum fuiſſe credas, ſed & nauta ſua gaudia natantium ſcilicet mixta illis conſpicatur ad Actam, atque adeo ipſam ἀναδυομένην Venerem; quam in mari nudam fingebant, quod omnis libido rerum patiatur naufragia. Unde & Porphyrius in *Epigr.* dixit:

Nudus, egens, Veneris naufragus in pelago.

Fulgentius *lib.* 2. *Mythol. c.* 4.

Nam quos nuda rapit, nudos amittat oportet.

Sicuti Epictetus hanc rationem reddidit:

Nuda Venus quare & nudi pingantur Amores?

VIII. Quum vero *nullæ pene* forent *cærimoniæ aut ſpectacula paulo antiquiora, quibus non adhiberetur ſaltatio, utpote cujus ratio minime vulgaris eſſet veteribus*, notante quoque ex pluribus J. Roſino *l.* v. *c.* 10. præcipue vero Ciceroni pro L. Murena *ſaltatio umbra luxuriæ* dicitur; quod ſicuti umbra ibi non ſit, ubi non ſit corpus: ita nec ſaltatio reperiatur, niſi ubi ſit luxuria. Id quod vel maxime in talibus quoque ludis obtinuit, ubi non modo in campo maritimo vel in Inſula atque Acta Choreæ quoque ducerentur, ſed & in ipſis aquis varii ludi ab iſtis piſcinarum Tritonibus (ut cum Cicer. *lib.* 2. *Epiſt. ad Attic. p.* 28. loquamur) edebantur, cum Thetys inter Nereidas reſtim ductaret, ſicuti quoque Catullus haſce facit choros ducentes.

IX. Qua de re Martialis *Epigr.* XXIV. de natatoribus in Spectaculorum libro loquitur:

Luſit Nereidum docilis chorus æquore tuto,
Et vario facilis ordine pinxit aquas;
Fuſcina dente minax, nexu facit anchora curvo;
Credidimus remum, credidimuſque ratem.
Et gratum nautis ſidus fulgere Laconum
Lataque perſpicuo vela tumere ſinu.
Quis tantas liquidis artes invenit in undis
Aut docuit luſus hos Thetis, aut didicit.

Ad quæ ita commentatus eſt Matth. Raderus *pag.* 61. *Non fuit difficile Romanis, ludere quavis ratione ſub undis & ſuper undas: cum in theatro nullam non fabulam Pantomimi repræſentare potuerint ſaltatione & geſtu.* Legatur elegantiſſimus Luciani liber περὶ ὀρχήσεως, ubi ἔξω πίστεως propemodum quædam ſaltationis ſpectacula narrantur.

X. Et Dio quoque in Tito auctor eſt: *Immiſſa ab hoc in amphitheatrum*

trum aqua equos, tauros aliaque animalia ſimul introducta, quæ idem in aquis, quod noverant in terra, facerent. Et in veteri naumachia belluarum cædem factam eſſe lacu, qua ſtatuas ſpectat, tabulis inædificato, ac fixis undique trabibus. Quamvis autem hic nihil de natatoribus ſpeciatim memoretur, eos tamen adfuiſſe, non dubitat Raderus, quando hic Martialis eos inducat, qui Nereidum habitu in aquis ſaltationes artificioſas inſtituiſſent, earumque perſonas omni decenti ordine & modo egiſſent. Unde chorum Nereidum dixit cum Virgilio *Æneid.* v. quod juxta Heſiodum & Orpheum earum fuerint in undis tanquam lætiſſimi piſces circa Tritonis currum bacchantes, curſitantes & tripudiantes.

> Πεντήκοντα κόραι περὶ κύμασι βακχεύουσαι
> Τριτώνων ἐπ' ὄχοισιν ἀγαλλόμεναι περὶ νῶτα.

XI. Nec aliter quoque Ramireſius iſta explicavit: *Hæ Nereides* (inquit,) *Juvenes erant natatores habitu Nympharum. Dicitur id agmen chorus, quod multi eſſent, & varias ordine pinxiſſe aquas, quod variis nexibus complicati hi natatores varias figuras in aquæ ſuperficie exprimebant, & veluti pictas oculis repræſentabant. Ille ipſe chorus ſic diſpoſitus fuit vel tota vel aliqua ejus pars, ut ipſa natantium diſpoſitio & junctura fuſcinam vel tridentem in aqua repræſentaret, & turbato hoc ordine rurſus ita diffuſus fuit ille ipſe chorus, ut anchoræ ſpeciem effingeret in aqua.*

XII. Non ſtetit hoc fini intraque hos terminos luxuria, ſed proſtitutio feminini ſexus acceſſit, ut omnibus pene ſpectaculis immiſceretur, non in venatione modo ferarum & monomachiis; ſicuti ejuſmodi Amazonia virgo, cum Palfurio Conſulari Neronis tempore congreſſa & luctata legitur apud Juvenalis Scholiaſten *Sat.* IV. Sed & idem Poeta *Sat.* I. ſtomachatur quod

> *- - - Mævia Thuſcum*
> *Figat aprum & nuda teneat venabula mamma.*

Item *Sat.* VI. a *v.* 246.

> *Endromidas Tyrias & fœmineum ceroma*
> *Quis neſcit? vel quis non vidit vulnera pali?*
> *Quem cavat aſſiduis ſudibus ſcutoque laceſſit*
> *Atque omnes implet numeros digniſſima prorſus*
> *Florali matrona tuba, niſi ſi quid in illis*
> *Pectore plus agitat veraque paratur arena.*
> *Aſpice quo fremitu monſtratos perferat ictus*

Et

Et quanto galea curvetur pondere, quanta
Poplitibus ſedeat, quam denſo faſcia libro.
Et ride ſcaphium poſitis cum ſumitur armis.

Quas ob θηριομαχίας & μονομαχίας feminarum gladiatorias blanditus eſt Cæſari Tito Bilbilitanus Olor *Epigr.* v. *Spect.* quod & Venus ultra Martem in armis ſæviat, nec minora acta manu feminea videantur, quam olim Herculea: niſi quod *ignobiles adhuc mulieres* ſaltem, teſte Xiphilino in Tito, εἰς ἐννακισχίλια καὶ βοτὰ καὶ θηρία, *ad pecorum & ferarum novem millia conficienda fuerint adhibita.* Sicuti harum quoque ſimiles *cum* (ſub Severo) *crudeliſſime in monomachiis pugnaſſent*, atque ideo *illuſtres feminas convitiata fuiſſent*, hic ipſe Imperator earum pugnas prohibuit atque ſuſtulit, ut ex eodem Dionis Epitomatore diſcimus.

XIII. Cum hic idem tamen Hiſtoricus ſub Neronis imperio antea factum deteſtetur, ceu *viſu turpiſſimum graviſſimumque, quod viri femineque non ſolum Equeſtris, ſed etiam Senatorii ordinis Orcheſtram & Circum & Amphitheatrum ingreſſi eſſent, ut homines turpiſſimi atque inhoneſtiſſimi, nonnulli eorum tibiis ceciniſſent, tragœdias & comœdias egiſſent, citharœdi fuiſſent, equos agitaſſent, belluas occidiſſent, munus gladiatorium obiviſſent. Idque feciſſent multi volentes, multi inviti.* Inde Raderus ad Mart. *p.* 37. ſubjecit: *Quamvis feminarum eſſet Theatrum Veneri conſecratum, virorum Amphitheatrum, hoc tamen & femina eo tempore occuparunt, ut quod olim Hercules in Nemeæa venatione, id tum femina fecerint* in munere, *cum in Romanam arenam deſcendiſſent nova Amazones, nova Atalanta συοκτόνοι & feras hominesque confeciſſent.* Sicuti quoque Suetonius & Tacitus *annal.* xv. conqueruntur, *feminarum Senatorumque illuſtrium plures per arenam fœdatos eſſe.* Ut non amplius verum ſit illud Ovidii:

Hos ignara jocos tribuit Natura puellis,
Materia ludunt uberiore viri.

XIV. Nimirum ita fuerat comparatum, ut veteres ludi & ſpectacula Romanorum virtutem ſaperent bellicam animoſitatemque crudelem irritarent, poſterioribus ſeculis vel ad imbelliam & laſciviam vel præpoſteram ſaltem & inutilem fortitudinem, imo & exſecrandam plane ſævitiam, atque admirandam quidem, ſed ineptam ſingula in aquis etiam exhibendi rationem tranſirent. Id jam dum Caſſiodorus IV. *Var. epiſt.* 51. *p.* 304. deteſtatus fuerat: *Subſequens*, inquit, *ætas, miſcens lubrica priſcorum inventa, traxit ad vitia, & quod honeſta cauſa delectationis repertum eſt,*

ad

ad voluptates corporeas præcipitatis mentibus impulerunt. Hinc *cum gladiatores, venatores, ac naumachia ad Amphitheatrum eſſent tranſlati, agitationes, equeſtria certamina & equorum curſus Circo relicti. Hæc ſpectacula omnia* Martialis ſupra citato Epigr. 26. *juncta*, ait, *fuiſſe cum Naumachia*, ut recte iterum Raderus *pag.* 68. qui & *pag.* 62. ſcribit: *Auguſtus prælium duntaxat navale ludicrum dedit, Titus præter prælium etjam Nereidum ludos & ignotas feras, nempe Nereidibus, ut tauros & equos.* Certe Auguſtus in Breviario Imperii ſui, (cujus fragmentum Ancyræ in ſuburbio repertum, Busbequius e legatione Byzantina retulit, & Andreas Schottus princeps publicavit ſcholiis in Epit. Aurelii Victoris) ita de ſe ipſemet teſtatur: *Meo nomine aut filiorum meorum & nepotum in Circo --- aut in foro, aut in Amphitheatris popul. quibus confecta ſunt beſtiarum circiter trium millium & quingenta: Navalis prælii ſpectaculum populo exhibui ad Tiberim, in quo loco nunc nemus eſt Cæſarum, cavato ſolo in longitudine mille & octingentos pedes, in latitudine pedes ducentos, in quo triginta roſtrata naves triremeſque plurima præter minores inter ſe conflixerunt, --- ceciderunt, præter Remiges Millia --- circiter.* Emendante ita quædam Grutero in *Inſcript. p.* 232. *lin. ultimis.*

XV. Sic vero integrum habet Martialis Epigramma iſtud de contentione utriuſque Naumachiæ, quod dicta a nobis fere omnia velut in compendium redigit.

Auguſti laudes fuerant committere claſſes
Et freta navali ſollicitare tuba.
Cæſaris hæc noſtri pars eſt quota? vidit in undis
Et Thetis ignotas & Galatea feras.
Vidit in æquoreo ferventes pulvere currus
Et Domini Triton ipſe putavit equos.
Dumque parat ſævis ratibus fera prælia Nereus,
Abnuit in liquidis ire pedeſter aquis.
Quicquid & in circo &c. (ut paulo ante)
Fucinus & pigri taceantur ſtagna Neronis,
Hanc norint unam ſæcula Naumachiam.

In qua quidem non negat, pugnam quoque viſam fuiſſe navalem, ſed ut minimam ſaltem illius partem, cum equeſtris pariter, & pedeſtris fuiſſet in undis conjuncta, exſtructis inibi pontibus, aqua leniter infuſa obtectis, in quibus etiam aurigationes & curſus equeſtres agitabantur, quin & venationes ferarum a Nymphis confectarum repræſentabantur. Cumprimis

primis vero in pompa veluti marina cum Neptuno & Tritone Thetis Galatea cæteræque Nereides ludos facturæ, & cantillando atque ſaltando, ut & ſeſe ſubmergendo & innatando populum oblectaturæ introducebantur, & quidem revera mulieres, ut Mævia, mammoſæ & formoſæ, atque virginum in morem comoſæ, atque adeo quoque penitus quandoque vel ſaltem, ut loquitur Petronius, *nebula linea*, ſive cum veſte pellucida *nuda* proſtituebantur, quin etiam deorſum in aquas ſe præcipitantes, inferiora revelabant, & ſeſe quoque Veneres καλλιπύγυς videri affectabant. Nequaquam ergo, quod Raderus & Ramireſius fruſtra opinabantur, *juvenes* ſaltem *Nympharum habitu*, utpote cum ſexus ſequior majori cum vulgi admiratione omnia & ipſe exprimeret, atque æmularetur, quæ virilis dudum ſolummodo exhibuiſſet.

XVI. Cumprimis vero quartus & ultimus dies Floralium colophonem etiam ſupremum laſciviſſimis ludis imponebat. De quo capiendus Juvenalis fine XI. *Sat.*

- - - Facere hoc non poſſis quinque diebus
Continuis, quia ſunt talis quoque tædia vitæ.

De eodem Cicero in Philippica II. Divina dixit: *Neſcis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te autem ipſum ad populum tuliſſe: ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur.* Quaſi illo præcedenti quarto die ſumma feſtivitas jamdum fuiſſet, quando ipſis Cal. Maji in Floralibus ludi Circenſes & Theatrales nudarum mulierum varie exercitatarum ſpectabantur, a quibus non multum recedebat Majuma, ceu pariter populare ſacrum; de illis Alexander ab Alexandro *lib. 6. Genial. Dier. c.* 8. *His ludis feminas, quæ vulgato corpore quæſtum faciebant, denudari, & pudendis obſcœniſque invelatis per luxum & laſciviam diſcurrere, & impudicos jocos agere moris erat: quibus etiam Ædiles, cicer, fabas, & alia miſſilia plebi ſpargere, leporeſque & capreas, aliaque mitia animalia ludis admittere ſueverant, noctuque accenſis facibus, cum multa obſcœnitate verborum per urbem diſcurrebant.* Quæ omnia ex Naſonis V. *Faſt.* ſuxit, ubi ita ſcripſit:

Mater ades Florum, ludis celebranda jocoſis,
Convenit in laudes menſis & illa tuas.
Circus in hunc (primum diem Maji) *exit clamataque palma theatris*, &c.
Quærere conabar, quare laſcivia major
His foret in ludis liberiorque jocus?

 Sed

Sed mihi ſuccurrit, Numen non eſſe ſeverum
Aptaque deliciis munera ferre Deam.
Scena levis decet hanc, non eſt mihi, credite, non eſt
Illa cothurnatas inter habenda Deas.
Turba quidem cur hos celebret meretricia ludos,
Non ex difficili cognita cauſa fuit.
Non eſt de tetricis, non eſt de magna profeſſis,
Vult ſua plebejo ſacra patere choro.
Et monet ætatis ſpecie, dum floreat, uti,
Sic eſt hac cultu verſicolore nitens.
His quia deliciis nocturna licentia confert,
Lumina ſunt Floræ viſa decere dies.
Curque ibi pro Libycis claudantur rete leænis,
Imbelles capreæ ſollicituſque lepus?
Non ſibi, reſpondit, ſilvas ceſſiſſe, ſed hortos,
Arvaque pugnaci non adeunda feræ.

Gratiſſimi vero hi ludi impudici populo & promiſcuæ plebi fuerunt, ut *T. ANCHARIO, T.F. Pal. Priſco, cui primo II-Viro biga poſita ob eximias liberalitates & abundantiſſimas ſine exemplo largitiones, & quod ex indulgentia Aug. octies Spectaculum Gladiator. ediderit, amplius Ludos Florales, ob hæc merita plebs urbana ſtatuam ei dedicavit.* Vide Romanum marmor in Gruteri *Inſcript. p.* 352.

XVII. Optime vero, ut ſolet, Floralia deſcripſit vetus Juvenal. Scholiaſtes *Sat.* VI. *v.* 249. *Florali tuba*,] *qua committuntur ludi Florales, in quibus meretrices nudatis corporibus per varias artes ludendo diſcurrunt, & armis certant gladiatoriis atque pugnant. Hi ludi a Flora meretrice inſtituti ſunt in honorem Floræ Deæ, quæ floribus præeſt, ludi ſunt impudici.* Qua de re Statius *lib.* 1. *Silv. ult.*

Hos inter fremitus novoſque luxus
Spectandi levis effugit voluptas,
Stat ſexus rudis inſciuſque ferri,
Et pugnos capit improbus virileis.

Huc refert Dempſterus *Addit. pag.* 136. quas Suetonius *in Domitian. cap.* 4. adſtruxit *venationes gladiatoreſque & noctibus ad lychnuchos non virorum modo pugnas, ſed & feminarum.* Quodque in Floralibus meretrices apertis pudendis producerentur curſuræ & ſaltaturæ, Lactantius 1. *Inſtit. c.* 20. & Martialis *lib.* 1. *Epigr.* 36. monſtravit:

Quis

Quis Floralia veſtit & ſtolatum
Permittit meretricibus pudorem?

Fuerunt autem ut in Theatro, ſic & in Circo plurima proſtibula, Lampridius *in Vero*: *Omnes de theatro, de circo, de ſtadio, & omnibus vicis & balneis meretrices collegit.* Et vetus Poeta:

Deliciæ populi, magno notiſſima circo Quintia.

Quare, quomodo de his ludis omnibus participarit inde conflata Majuma, nunc dicetur.

CAPUT V.

Sententiam noſtram tandem aperimus, quod Majuma ab initio fuerit rudior ludus, ſed paulatim ita complicatus libidinum morbus, ut nihil non fœdaret, indeque veluti ſpectaculorum omnium ſentina, & vere Porna, nulli non bono exſecrabilis fœteret.

I. Sed e diverticulo in viam reverſi, ut quam fieri poſſit breviſſime mentem noſtram explicemus, diverſas & pugnare invicem diu viſas ſententias, cornibus ablatis, ita conciliabimus. Nimirum ſtatuimus: *Romanos olim, antequam Imperium in Orientem transferretur, hoc Majuma ſpectaculo quoad nomen, nullibi in Latio occurrens, plane fuiſſe deſtitutos; quoad rem vero, in piſcatoriis ludis habuiſſe levia certaminis nautici crepundia, ut in ſacris Fortis Fortunæ comeſſationum publicarum promulſidem, in Nereidum & Natatorum ſpectaculis incrementum, & Floralium feſtorum vel πόρνων ſupremam fuiſſe manum, atque ſic tandem omnium impuritatum Mephitin atque Avernum in unam Majumam confluxiſſe.* Cui iſtud Lucilii ex *Satyr. lib.* xxx. applices:

Sublatus pudor omni licentia fœnu' refertur.

Id quod ſigillatim nunc deducemus.

II. Initium Majumæ dubio procul in partibus Orientalibus, inque urbe Majuma maritima nautis & piſcatoribus, in undis Naumachiæ cujuſpiam ſpecie concertare ſolitis, frequentata primum cœpiſſe, & ab eadem quoque civitate nomen reperiſſe non credibile modo, ſed infallibile ſummis viris habitum, ſupra oſtendimus. Quo pacto parum aut nihil a Piſcatoriis Rom. ludis differre viſa eſt, cum nimirum contis piſcatoriis minime tamen cuſpide ferratis duellatores nautici congrederentur, & e puppi alter alterum in aquas proturbare anniteretur. Quod non modo e Suida

(qui primus nobis auctor eſt, Majumam Palæſtinorum & aliorum Provincialium ludum, Romam quoque traductum, ita celebrari ſolitum) ſatis ſuperque apparet, ſed & Impp. Arcadii & Honorii conceſſio evincit, ſpectaculum hoc per ſe non adeo fuiſſe indecorum, ſed lætitiam quandam popularem.

III. Ex illo namque Suidæ hoc colligimus: Quod quemadmodum Gazæi Majumam, in navale iſtud ſuum ab urbe Gaza xx. ſtadiis diſtans, ſecundo flumine deferri ſolebant, cum ludos iſtos ſpectare vellent. Ita & Romani Oſtiam, ceu portum ſuum Tiberi petierint, atque Majumam ſimilem celebrarint. Ex hoc vero idem elicitur Imperatorio Reſcripto toties laudato, quod anno Chriſti Jeſu cccxc. (juxta Caſſiodori Chron. P. Diaconi & Baronii computationem) in ingreſſu ſc. imperii ſui Arcadius & Honorius Auguſti fratres, ambo Theodoſii majoris filii ex Hiſpania oriundi, ad mores componendos in hæc verba condiderunt: *Clementiæ noſtræ placuit, ut Majuma Provincialibus lætitia reddatur, ita tamen ut ſervetur honeſtas & verecundia caſtis moribus perſeveret.* Neceſſario utique inde iſta infertur concluſio: Majumam antea propter abuſum fuiſſe prohibitam, nunc vero ejus uſum antiquum & verecundum ſub honeſtatis conſervandæ & priſtinæ caſtorum morum perſeverantiæ cautione atque conditione eſſe reſtitutum. Verum cum proclive ſit humanum genus ad deteriora, ut facilius ſit a voluptate penitus abſtinere, quam ea conceſſa intra honeſti limites contineri, uti cenſet Baronius; ideo non ſimplex fuit Majuma, ſed Cereri, Baccho & Veneri magis magiſque aſſociata, dum tandem in nervum erumperet, a ſacris pariter & profanis prohiberetur penitus.

IV. Nam licet ipſi Gazæ & Majumæ incolæ ſemper nimis quam Veneri nudæ Veneriſque proſtibulis fuiſſent devoti, non modo ut littorum accolæ generatim, in qualibus lupanaria olim fuere conſtituta, ut Cerda ad I. *Æneid. p.* 114. demonſtravit; ſed & ſpeciatim ut vere Gazæi & locupletiſſimi, atque inde quoque a tempore Simſonis omnium luxurioſiſſimi. Nam & hic *Judicum* XVI. eo ad luſtra deſcenderat. Atque inde non modo Dagonis ſemipiſcis ſeu Dercetus vel Atergatidis, ſed & ipſius Veneris ſacra panegyrica inibi fuiſſe patet, eademque ultra ludos feſtis quoque conviviis inſuper mactata. Quo pacto jam cum Fortis Fortunæ decurſione Tiberina & vulgarium comeſſationibus luxurioſis conveniebant. Nihilominus tamen jamdudum Conſtantinus Chriſtianus Cæſar ſuperſtitionem illam Majumæ, abolito quoque tam urbis quam ſolennitatis

tis illo nomine, exſtirpaverat, cum civitatem eam a nomine filii ſui Conſtantiam cognominaſſet, ut licet eadem feſtivitas cum conviviorum apparatu maximo adhuc duraret, ſacrificia tamen omnia penitus eſſent abrogata.

V. Quod vel maxime ex Juliani parabatæ iſtius Chriſtianæque fidei abjuratoris Miſopogone confirmatur, ubi Antiochenis exprobravit, quod in Majumæ ferias & prandia lautiſſima pecunias effunderent, & a ſacrificiorum impenſis abſtinerent. Sic enim ait: *Grave profecto, inquam ego, videtur tantam civitatem ſic Deos contemnere, ut quod nec in extremis Ponti finibus vicus ullus faceret: cum agrum infinitum poſſideat, inſtantibus patrii Dei ſolennibus feriis, diſſipata a Diis impietatis nebula, ne anſerem quidem pro ſe attulerit, cum deceret eam imprimis bovem tributim immolare. Quod ſi uni difficile erat, at certe univerſa civitas debuit & potuit Deo taurum offerre.* Ὑμῶν δ' ἕκαςος ἰδίᾳ μὲν εἰς τὰ δεῖπνα καὶ τὰς ἑορτὰς τοῦ Μαϊουμᾶ χρήματα ἀπολέσαντες, ὑπὲρ δ' ὑμῶν αὐτῶν καὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως οὐδεὶς θύει οὔτε ἰδίᾳ τῶν πολιτῶν, οὔτε ἡ πόλις κοινῇ. *In comeſſationes ac feſtivitatem Majuma unusquisque veſtrum privatim ſumptus facit; pro vobis ipſis vero & pro ſalute civitatis nemo, nec cives privatim, nec univerſa civitas de fiſco, vel in commune ſacrificat.* Inde iterum ſole clarius conſpicimus, in veteris illius feſtivæ conſuetudinis genialem celebrationem non ab ipſis modo Rebuſp. e communi ærario, ſed & e ſingulorum civium loculis magnos ſumptus fuiſſe factos, dum in campo viridi ac florulento, & ſub opacarum arborum ſcena & umbra juxta mare vel flumen voluptatibus & luſibus indulgerent. Eamque populo lætitiam amputatis inhoneſtis ac ſuperſtitioſis fuiſſe permiſſam, ne aliis turpitudinibus inquinaretur. *Quodnam enim ſpectaculum ſine idolo? quis ludus ſine ſacrificio?* Cyprianus *l. de ſpectaculis.*

VI. Idemque ſcopus religioſiſſimis illis duobus noſtris Theodoſianis germanis Arcadio & Honorio fuit præfixus, ſic enim ipſimet in *L.* 4. *C. de Paganis* loquuntur: *Ut profanos ritus jam ſalubri lege ſubmovimus: ita feſtos conventus civium & communem omnium lætitiam non patimur ſubmoveri. Unde abſque ullo ſacrificio atque ulla ſuperſtitione damnabili exhiberi populorum voluptates ſecundum veterem conſuetudinem, miniſtrari etiam feſta convivia, quando exigunt publica vota, decernimus.* Quam legem Juris Gloſſatores Titulum de Majuma præcipue attinere voluerunt. Nam quæ hic *Majuma Provincialis lætitia*, ibi *feſtus conventus civium* & *communis omnium lætitia* nuncupatur, & ſicuti illic *honeſtas & verecun-*

recundia caſtis moribus conſervanda injungitur: ita hic *profana omnia ſubmoventur, antiqua autem & ſimplex populorum voluptas miniſtranda* conceditur cum conviviis. Nam & in ſignorum atque ſtatuarum dedicatione una cum ludorum ſcenicorum exhibitione epulum populo, Decurionibus ſportulas, Colonis cœnam vel etiam plebi ſing. HS. aliquot aut numos dividebant. Quemadmodum e multis Inſcript. collegit Barn. Briſſonius *l.* 8. *de formulis p.* 726.

VII. Atque propter eandem rationem Paganorum ſc. ſacrificiorum & ſuperſtitionem damnabilem, Veneris fortaſſis, longe antea univerſale Concilium Conſtantinopolitanum VI. in ſacri Palatii ſecretario, quod Trullus cognominabatur, habitum, Majumam cum variis ſimilibus feſtivitatibus condemnaverat Can. LXII. Καλάνδαι καὶ βοτὰ καὶ Βρυμάλια καὶ ἡ τῇ πρώτῃ τοῦ Μαΐου πανήγυρις τῆς τῶν πίστων πολιτείας περιαιρεῖσθωσαν. *Calendas* (in Jani) & *vota* (in Panos paſcuorum datoris) & *Bromalia* (in Bromii ſeu Bacchi honorem inſtituta) *& qui primo Maji die fit, conventum ex fidelium civitate omnino tolli volumus.* Sic enim J. Meurſius *Gloſs. Græcobarb.* Hugo Grotius in *floribus ad jus Juſtinian. ſparſis pag.* 329. qui ideo quoque non Majumam, ſed Majanum feſtum illud Calendarum Maji vocare maluit. Noſter quoque Dilherrus in *Exerc.* cum J. Ott. Wittio, & ni fallor ipſemet Baronius & Gothofredus hunc Canonem allegarunt & emendarunt.

VIII. Quamvis enim tum in ipſo Canonis textu vulgato ἡ τῇ πρώτῃ τοῦ Μαρτίου πανήγυρις, tum etiam in ejuſdem commentatore Balſamone ita legeretur; non ſolum tamen auctoritas, ſed & ipſa ratio præſertim apud hunc dictitat, *Maji menſis* ſcriptam fuiſſe illam *panegyrin.* Sic enim ex Gentiani Herveti interpretatione Balſamonis verba Latine ſonant: *Menſe autem Martio fiebat Græca magna concio, ſeu univerſalis conventus, qui* πανήγυρις *dicitur, propter temporum & aeris intemperiem. Quo tempore etiam indecora ſaltationes a mulierculis viriſque fiebant, quas, & indecora alia ſimilia ſancti Patres averſati, nullo modo permittebant.* Sicuti quoque iiſdem plane verbis Barthol. Carranza in ſumma Concilii iſtius VI. generalis Conſtantinopolitani *pag.* 246. exhibuit, niſi quod recte obſervarit, ſuadente hoc ipſa quoque connexione, non *propter temporum & aeris intemperiem*, ſed potius *ſummam temperiem* ſcribendum eſſe, qua ſcil. omnia viventia & ſic quoque ipſi homines exhilarati laſcivirent & exultarent, id quod Calend. Maji (vere jam adulto & calore paulatim jam aucto) uſu venit, non Martii.

IX. *Et*

IX. *Et licet ſaltationes ex ſua natura illicita non eſſent, niſi ex aliquo accidenti, quia vehementer muſico choro chorea ſunt conjuncta, qua, quoniam magis viva ſunt, magis nos in utramvis partem impellunt, eaque poſſint eſſe graves & venerabiles diviniſque myſteriis accommodata, quales Hebraorum & Regum quoque ſanctiſſimorum fuiſſe legimus, cum honeſto corporis motus ad virtutem nos incitare poſſint. Contra tamen inhoneſta & impudica criſſationes a corpore per ſenſus in animum tranſire & hunc corrumpere, inque vitia detorquere ſolent. Cumprimis autem tenaciter harent animis, qua in theatris ſpectantur, & vehementer ad ſui imitationem provocant, inde ſi vitioſa ſint, facillime ſumit magnam occaſionem animorum corruptela.* Quemadmodum recte Nic. Bieſius Gandav. *l.* 3. *de Reg. c.* 7. docuit. Itaque & ſaltationes in aliis ludis, veluti Apollinaribus, ceu honeſtæ ab illis Majumæ inhoneſtioribus fuerunt diſcriminatæ, atque propterea hæ cum tota ſui ſpectaculi pompa ſæpius prohibitæ. Deplorat ſane Eraſmus in Adagiis *inter Chriſtianorum delicias, tot egenis eſurientibus, obambulare quosdam, qui exemplo ab Italis orto, puellam aut puerum circumferant geſticulationes ineptas edoctum, atque ſic unius puella calamitatem alere ocium quatuor aut quinque robuſtorum nebulonum, & hujuſmodi ludos aquis oculis ſpectare homines Chriſtianos.*

X. Invitis tamen omnibus bonis hujuſmodi choreas & ſaltationes virorum atque mulierum Paganas Majumæ interdictas, ipſe auctor illarum Diabolus apud ſibi fœderatos nominetenus Chriſtianos hucuſque conſervavit, ut in ipſa S. Walpurgis nocte, Calendarum ſc. Majarum auſpicatrice, frequenti panegyri concelebrent, quod non eſſe merum dormientium & ſomniantium figmentum, ſed revera exiſtere, & clientes atque clientas ad eam viſitandam a Satana cogi, certum eſt, unde poſtea una aliqua ſtrige capta, multæ aliæ, quæ illi in hujuſmodi choreis adfuerant, in tortura ſolent exquiri & indagari.

XI. Tales inhoneſtæ choreæ Majumæ quondam, & quidem Maji (cui nomen accedere videbatur) Calendis, alias impudico Floralium meretricum denudatarum ſpectaculo dudum damnatis & deputatis celebrabantur, neque vero ſolum impudicæ præceſſerunt modulationes Gaditanæque ſaltationes & criſſationes theatricæ, ſed & lecto in Orcheſtra collocato Mimi cum proſtibulis coram omnium oculis capita limabant, ita tamen ut nondum penitus corpora nuda oculis omnium objicerent. Dehinc vero ubi caſtiſſimo cuique ſalivam moviſſent, *Diaboluſque per totam noctem*

exſpe-

exſpectatione nimis anxia ſpectatorum corda ſollicitaſſent, poſtero die *id quod tam cupide fuerat exſpectatum, in immani perditionis pelago* (*quod iſti voluptatis & delectationis Euripum ſueverant nuncupare*) ſcilicet *in theatri* Κολυμβήθρα *ſeu piſcina oſtendebatur*, cum meretrix non una, neque deformis, ſed Nereidibus ſimilis tota natura ſua oculis omnium proſtituta, in mediis aquis ludens natatu, & ſurſum deorſumque volutata exhiberetur; dubio procul etiam Sirenas cantu æmularetur, atque ſic virilis ſexus ſummo ſcandalo inflammaretur, ut cum Juvenale *Sat.* XI. *v.* 165. exclamare & ſtomachari potuerit quiſpiam:

Auribus atque oculis concepta urina movetur.

Vel e *Sat.* VI. *v.* 321.

Nil ibi per ludum ſimulabitur, omnia fient
Ad verum, quibus incendi jam frigidus ævo
Laomedontiades & Neſtoris hernia poſſit.

XII. Et ſane nimis quam diſerte invectus eſt in fœdiſſimum iſtud ſpectaculum χρυσοῤῥήμων ille Pater, & Conſtantinopoleos Archiepiſcopus *Homil.* 6. & 7. *in Matthæum* utrobique in calce. Unde etiam pleraque iſta hauſimus, prout primum quidem Rudolphus Hoſpinianus de *origine feſtorum Ethnicorum c.* 30. *fol.* 160. ab eo vero Baronius quoque *Tom. V. annalium Eccleſiaſtic. l. cit.* & alii, ut maxime altiſſimeque diſſimulent, obſervarunt, divinæque illud eloquentiæ theatrum S. Chryſoſtomum fundamenti loco ſubſternendum putarunt, quod quidquid ille tempore Arcadii & Honorii contra obſcœna & impura ſpectacula acerrime declamaſſet, contra Majumam iſtam reliquorum facile principem, potiſſimum illud direxiſſet, *nec unquam prorſus quieviſſet, donec ferri acutioris altiore inciſione*, ſuiſque ſuaſionibus tandem *effeciſſet*, ut ea penitus a dictis Imperatoribus tolleretur, *Diabolicumque iſtud Theatrum diſpergeretur, & cœtus Eccleſiæ purus munduſque redderetur*, quod ipſe ſe facturum promiſerat.

XIII. Atque ideo niſi plane fallor, idem Os-Aureum Μαϊουμᾶν videtur vel ſcripſiſſe, vel ſaltem certo intellexiſſe, cum ſic ait: ἀλλ᾽ ἀφεὶς αὐτὸν μετὰ τὸ ἰδεῖν τρέχεις ἵνα τὸν ΝΟΜΟΝ ἴδῃς. (Anglicana Editio Græca, & Rittershuſius *lection. ſacr. lib.* 5. *c.* 4. ex Vet. Lat. Interprete legit τὸν Μίμον, qui tamen & ipſe præmiſerat Antiochenorum εὔριπον ἡδονῆς, ubi feminæ inſpectantibus maribus nudæ innatabant, quem πέλαγος τῆς ἀπωλείας rectius vocaſſent) *Ita eum* (Chriſtum) *relinquis, cum videris, ut poſt illum curras ad Theatra, ut Mimum vel* Majumam *videas, & ja-*

centes

centes in ſcena meretrices; deſertoque fonte ſanguinis & calice reverendo ad Diabolicum iſtum fontem feſtines, ut ſpectes meretricem natantem, & naufragium animæ patiaris. Nam illa quidem in mediis aquis nuda ludit natatu: tu vero de ſublimi ſpectans gradu in libidinis profunda demergeris. Hujuſmodi enim Diaboli ſagena atque retia non tam in illam deſcendentes aquam ibique ſe volutantes capiunt, quam ſurſum ſedentes. Fuge igitur ceu immenſum gehennæ pelagus flumenque igneum peſtiferam illam piſcinam theatri! ubi concupiſcendo mœchatur, qui non ſolum videt feminam, ſed etiam totam omnino nudam ac laſcivientem videt. Haud ita illud Noæ diluvium exſtinxit hominum genus, ut natatrices iſtæ omnes ſpectatores ſuos multo cum dedecore ſuffocant. Siquidem illud mortem inferens corporum, vitia tamen delevit animarum; hæc vero aqua diverſum, manentibus in vita corporibus, animarum operatur interitum. Quin & ibidem præmiſerat Chryſoſtomus *pag.* 70. ſtomachabundus, *quod Græci Chriſtiani* (iique primi, veluti Antiocheni) *Chriſtum in præſepio ſpirituali ſitum derelinquerent, ut feminas in ſcena ſpectarent, & menſam ſpiritualium bonorum deſerentes currant ad theatrum*, ἰδεῖν νηχομένας γυναῖκας καὶ φύσιν παραδειγματιζομένην, *ut natantes feminas & ſexum illum publicis oculis intueantur expoſitum.*

XIV. Quibus acerrimis graviſſimiſque declamationibus recte Hoſpinianus & Baronius ajunt impulſum fuiſſe Arcadium, primo ut eam legem ferret, quæ a Majuma, quæ eſſent fœda & obſcœna, reſecaret; deinde vero, cum, *ut proclive eſt ad licentiam hominum genus, nec intra terminos voluptatis licita atque honeſti poteſt contineri*, adverſus ejuſmodi ergo obſcœnitates erumpentes idem iterum atque iterum declamaret, effectum tandem, ut idem Imperator poſt triennium, Conſule Theodoro iterum lege lata prorſus Majumæ ſpectacula abſcinderet ac prohiberet, dato ad Aurelianum Prætorio Præfectum iſto Reſcripto, quod exſtat *Codice Theodoſiano lib. XV. Tit. VI.* his verbis: *Ludicras artes concedimus agitari, ne ex nimia harum reſtrictione triſtitia generetur. Illud vero, quod ſibi nomen* (lege: hominum) *procax licentia vindicavit, Majumæ fœdum atque indecorum ſpectaculum denegamus.* Haud abſimili plane modo Ludos Florales Martialis *præf. lib.* 1. & adjungendo illi carmine deſcripſit:

Noſſes jocoſæ dulce cum ſacrum Floræ,
Feſtoſque luſus & licentiam vulgi;
Cur in theatrum Cato ſevere veniſti?
An ideo tantum veneras, ut exires?

Cccc Propter

Propter nimiam itaque vulgi licentiam & *elationem Provincialium* (ut ait Gloſſa in *d. L. un. Cod.* XI. *de Majuma*) *ſublata fuit iſta ſolennitas*, cum quam hic cumprimis deſideraſſent & Cæſario ſuo in Oriente Præfecto Prætorio inculcaſſent Impp. verecundiam & honeſtatem nequaquam inibi perſeverare animadvertiſſent, ſed quod ludus Veneris obſcœniſſimus ex nautico & piſcatorio factus ita degeneraſſet, ut denudatorum plane laſcivientiumque, & quibus reverentia debebatur, membra ſine pudore omni detegentium hominum, præſertim meretricum, in undis laſciviſſima procacitate ludentium & natantium coram omni populo, e theatro in ripis exſtructo, deſuper aſpiciente fœdiſſimum ſpectaculum fieret.

XV. Non immerito igitur, *cum omnium libidinum imagines tam verbis, quam reipſa repræſentarentur illis obſcœnis ludis*, idem ſanctiſſimus Pater Chryſoſtomus *vetuit, ne qui illis ſpectaculis interfuiſſent, in Eccleſiam ingredi præſumerent, niſi prius peccatum per pœnitentiam expiaſſent.* Ut iterum Hoſpinianus *l. c. pag.* 160. ubi & pagina præcedenti adverſus Majumam D. Chryſoſtomum declamaſſe in *Homil. de Davide & Saule* cum Baronio ſtatuit, cum ſic dixiſſet: *Non metuis, non expaveſcis, dum oculis, quibus illic lectum, qui eſt in Orcheſtra, ſpectas, ubi deteſtanda adulterii fabulæ peraguntur, iiſdem hic ſacram menſam intueris, ubi tremenda peraguntur myſteria? dum iiſdem auribus audis, & ſcortum obſcœne loquens, & Prophetam Apoſtolumque ad arcana Scripturæ introducentem. Annon ſunt hæc vitæ ſubverſio, conjugiorum corruptela, bella pugnæque & rixæ in domibus?*

XVI. Cum vero toties πόρνων vocem in ſuis illis invectivis ſanctis inculcet B. Chryſoſtomus, dum nefaria & impudiciſſima iſta ſpectacula ſtomachabundus exſecratur; ex eo conjecturam ſumimus certiſſimam, ab honeſtioribus Majumæ illa corruptiſſima, non tam ſpectacula, quam ſpectra Diabolica hoc nominis retuliſſe, ut *Porna* dicerentur. Et ſane diſerte ita vocantur & deſcribuntur a Juſtiniano, cujus temporibus maxime vigebant, cum ex VII. muneribus, quæ a Coſſ. populo quotannis exhibebantur, quintum hoc eſſet *Porna* vocatum, ut Nic. Alemannus *Notis ad Procop. p.* 32. ex *Novella* CV. Juſtiniani prius obſervavit.

XVII. Ubi tamen ab Imperatore ſpectacula omnia, ad voluptatem populi agi conſueta, determinantur in tres claſſes: εἴς τε ἱππόδρομον *Circenſium ludorum*, εἴς τε τὰς τῶν θηρίων θεάς τε καὶ ἀναιρέσεις ſeu *beſtiarum venationes*, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς τε καὶ θυμέλης ſeu *thymeles theatricas delectationes*. Atque hæc iterum ibidem ſubdividuntur in VII.

προόδους

προόδους ſeu proceſſus & tranſitus Conſulares: Hippodromus quidem in Mappam, qua ſignum dabatur emittendi agitatores, qui eſt ſecundus proceſſus curſu certantes equos exhibens, & in Hippomachiam ſeu equeſtre certamen, quod in ordine ſextum eſt ſpectaculum, θυριομαχίαν vero diſpeſcuit in venationem ferarum theatricam ſimplicem, ſeu κυνηγίαν, tertio loco & ſemel ſaltem exhibendam; & in complicatam, quando non cum beſtiis modo pugnarent homines, & eas vincentes audacia interimerent, ſed & inter ſeſe variis modis decertarent, quod παγκράτιον dixit, vel παγκάρπιον, (Tertullianus *Pancarpiam.*) Et quia per integrum diem multa delectatione populum impleret, μονημέριον dicebatur, quartum conſtituens proceſſum. Atque hæc hactenus fere in Circo & Amphitheatro edebantur. Sed quintus proceſſus ad Theatrum ducebat, τὴν δὴ πόρνας καλοῦσι, productio ſcil. meretricum, ubi in ſcena ridiculorum eſt locus tragœdis & thymelicis choris, & ſpectaculis univerſis & audibilibus ſeu ἀκούσμασιν apertum eſt theatrum. Prima vero & ultima proceſſio cum nullo proprio nomine citentur, niſi quod hæc in depoſitione annalis honoris ſolennis dicatur editio, illa vero Kalendis Januariis a ſuſcepto ſtatim Conſulatu data populo voluptas ſine ullo muneris, quale fuerit, additamento memoretur; nos tamen & inibi venationem & ferarum exhibitionem capiendam credimus. Nam & Lactantius *lib.* VI. *de vero cultu c.* 20. *muneris* nomine proprie venationes vult intelligi, & Seneca I. *de benefic. Nemo tam ſtultus eſt, ut monendus ſit, ne cui gladiatorem aut venationem jam munere edito mittat.* Et Martialis *de Spectac.* & *venatione a feminis* peracta:

> *Priſca fides taceat, nam poſt tua munera Cæſar,*
> *Hæc jam feminea vidimus acta manu.*

XVIII. Itaque unicus & quidem quintus actus ſcenicis iſtis ſpectaculis atque ἀκούσμασιν impudiciſſimis datus eſt, qui non aliter atque Majuma Provincialium, ſentinam quaſi extremam impuritatum & criminum omnium in ſe concluderet. Nam ut Haloander interpretatur, hæ ipſæ PORNÆ non ſunt alia, quam Floralia, ſpectacula, quæ per meretrices & perditiſſimorum hominum genera celebrabantur. Quibus tamen in utraque Roma plebs uſque adeo tenebatur, ut tametſi Chriſti jugo ſeſe ſubmiſiſſent, hos tamen ludos ſcenicos abrogari nollent. *Certe* (inſit Spigelius, & ex eo M. Martinius) *vel hic locus indicat, turpiſſima illa Spectacula nimis diu tolerata, & tarde ſublata.* Cum prius Horatii ævo Poetis, cum nobi-

nobilibus potius quam vulgo ſcriberent, talia, Mimis potius convenientia, maximopere eſſent cavenda,

- - - ne Fauni nimium juverentur,
Aut immunda crepent ignominioſaque dicta.

Addita ratione a *v.* 246. *in Arte:*

Offenduntur enim quibus eſt equus & pater & res;
Nec ſi quid fricti ciceris probat & nucis emptor,
Æquis accipiunt animis, donantve corona.

XIX. *Multa* vero, non minus atque in pancarpia altera, *hic commiſſa fuiſſe*, ipſemet Juſtinianus plus ſatis indicat, *ut* (quod Tertullianus *adv. Valentin.* argutabatur) *ex omnium defloratione conſtructus graculus Æſopi, Pandora Heſiodi, Accii patina, Neſtoris Cocetum, Miſcellanea Ptolemai vocari a tam otioſis auctoribus nominum potuerit.* Nam quamvis etiam ſeriis & præſtantiſſimis actionibus, quales ſunt Tragædorum, atque ſic flori & ſummæ Poematum locus inibi eſſet relictus in ſpeciem, maxime tamen prævalebat ridiculorum ſcena, ubi Atellani geſticulatores & γελωτοποιοὶ Pantomimi quocunque poterant modo cachinnos captabant, nihil non, quod vulgo vel ſpectare vel audire gratum eſſet, etiam inhoneſtiſſimum & ignominioſiſſimum quodque geſtibus, rythmis, cantibus & vocibus ad vivum exprimentes, ut commodiore nomine, quam *Porna*, proceſſus hic venire haut potuerit παρὰ τὸ πόῤῥω νεύειν.

XX. Quemadmodum namque ex lege Attica ſcorta, omnibus ſummis & imis proſtituta, jubebantur ἀνaθιναφορεῖν veſtes floreas ferre & diverſicolores, ut Suidas in voce ἑταιρῶν aſſerit. Ita & hæc ſcena florida & variegata eſt ex heroibus, mimis, ludis, ſymphoniacis, ſcurriſque, ſaltatricibus, meretricibus, adeoque omnibus, quæ vel per oculos vel per aures aſſidentium animis corrumpendis ficta & facta vix ſomniaveris. Quod diſertiſſime congeries illa verborum Juſtiniani ſignificat: *Quintum quoque faciet proceſſum, qui ad theatrum ducit, quem* PORNAM *vocant: ubi in ſcena ridiculorum eſt locus tragædis & thymelicis choris, & ſpectaculis univerſis & audibilibus apertum eſt theatrum.*

XXI. Nimirum hoc demum erat univerſorum ſpectaculorum & omnium vix audibilium impuritatum compendium & ἀκρόπολις, cum jam non per ambages & veluti ſub thyrſo cuſpis, qua innocentes animæ tamen feriri poterant, joci interdum proferebantur, ſed *cum ipſa proſtibula publica libidinis in ſcena* (ut Tertullianus *c.* x. *de Spectac.* ait) *nudatis ut a matre corporibus proferrentur*, nulla amplius veſtis vel dictis vel factis

factis inhoneſtiſſimis circumjiciebatur. Adeoque tum revera *hæc ludicrorum diverſoria exiſtunt turpitudinum habitacula & Dæmonum ergaſteria*, ceu Salvianus & Chryſoſtomus Theatra vocant hæc Satanica. Nam ſi juxta Lactantium *c. 6. Epitomes Inſtit. divin. Hiſtrionici etiam impudici geſtus, quibus infames feminas imitantur, libidines, quas ſaltando exprimunt, docent atque mimus corruptelarum diſciplina ſit*; quanto exſecrabilius *turpitudinum magiſterium* (ut cum Cypriano in *Epiſt. ad Donatum* loquamur) fuerit, *ſi lenocinante ad vitia publica auctoritatis malo adulterium ipſum videndo & audiendo, diſcatur, & exempla ſiant, quæ jam eſſe facinora deſtiterunt.*

XXII. Exſecrabilia vero juſte viſa ſunt probis hujuſcemodi ſpectacula ſingula & univerſa, ac tanto magis fœdiſſima illa Majuma; De qua bene verſus Sophoclis in Philocteta pronunciari poſſet:

οὐκ ἐνθάδ' οἱ πλεῖ τοῖσι σώφροσι βροτῶν

Non a modeſtis navigatur huc viris.

Adeoque viri honeſti abhorruerunt ab his voluptatibus, ut ſæpe uxoribus nuntium remiſerint, quod illis oblectarentur. *Cod. lib.* VIII. *de repud. Nec ullo modo uxorem expellet, niſi adulteram, vel Circenſibus, vel Theatralibus, vel arenarum ſpectaculis ſe prohibente gaudentem.* Vidi J. C. Bulenger. *de venat. Circi cap.* 12. Et vice verſa D. Chryſoſtomus *Tom. 2. Homil. 6. in Matth. in fine* Maritos alloquitur: *Quomodo vero non rubore ſuffunderis, quoties uxoris recordaris, quando eundem ſexum tam fœde ibi videris publicatum. Neque vero opponas mihi, quod jam, quicquid ibi fit, imitatio ſit jocorum, non etiam veritas rerum; etenim ſimulatio iſta multos adulteros fecit, & multas domos ſubvertit. Deinde quale iſtud eſt, ut cum in foro vel platea nudam feminam nolis aſpicere, multo vero magis in domo propria, ſed (ſi contingat) in injuriam tui factum putes: cum vero aſcendis Theatrum, ut violes utriuſque ſexus pudorem, obtutuſque proprios pariter inceſtes, nihil tibi inhoneſtum credas accidere? Non enim iſtud excipias, quia meretrix nudata eſt, ſed quia natura ipſa, idemque eſt corpus liberæ & meretricis. Quoniam igitur te pacto deinceps adſpiciet uxor a tali fornicatione redeuntem? Quemadmodum ſuſcipiet & alloquetur tam indigne naturæ muliebris conditionem, ſexumque fœdantem, atque a tali ſpectaculo captivum ſervumque redeuntem mulieris fornicantis?* Et iterum tertiumque idem inculcat *Homil.* LXIX. *in Matth. pag.* 600. & 601. Ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ τοῖς Διαβολικοῖς ἑαυτοὺς ἐκδιδόντες χοροῖς καὶ τοῖς ᾄσμασι τοῖς πορνικοῖς, καὶ ἐν θεάτροις καθήμενοι; *Ubi*

nunc ſunt, qui Diabolicis choreis, & meretriciis cantibus dediti, iniquis theatris deſidentes? Et quaſi ibi non ſufficiat ad inflammandam mentem aſpectus ac facies mulieris, peſtem quoque vocis adinvenerunt. Verum etiam multo magis veſtitus ſpectatores conturbat & ornamenta aurea. Nam pauperes dolore conficiuntur, cum nihil tale uxoribus eſſe ſuis recordantur, divites vero cum habitum, aſpectum, vocem, inceſſum cæteraque fracta cupidiniſque plena viderint omnia, & improbo ardentes incendio domos ſuas redierint, quaſi deformatiores uxores deſpiciunt, hinc jurgia & rixæ, hinc diſſidia & bella, hinc mors etiam nonnunquam conſequitur. Nam qui hujuſmodi cupidine capti ſunt, illis ἀβίωτος ὁ βίος, *vitaque ipſis cum uxore & liberis acerba videtur, ita univerſa in domo ipſorum* ἄνω καὶ κάτω *conturbantur. Ita theatralis hic chorus malorum omnium fons eſt atque origo.*

XXIII. Paria quoque & plane gemina habet in modo allata homilia de Davide & Saule, ut & Procopius Cæſarienſis in *hiſt. arcana p.* 41. 42. de Theodora poſtea Juſtinian. Imp. conjuge ſcribit, *quod vitæ ſanioris homines quicunque obviam illam habuiſſent in foro, vitabundi ſe ſubduxiſſent, ne veſtium contactu tantum ſcelus in ſe derivarent; quod ipſa ſtatim atque ad ætatis florem perveniſſet, inter proſtibulas, quas vocarunt planipedes, habita, obviis quibuſque copiam ſuæ pulchritudinis feciſſet, mimis quoque in theatro ad omnia ſe præbuiſſet miniſtram ſociamque ſtudioſam & ridicularum quarundam fabularum actricem, quando apprime cum dicacitate faceta eſſet, hincque omnium ſtatim oculos in ſe convertiſſet, præſertim cum nihil in ea verecundum, nihil aliquando pudens appareret, ſed in quemvis impudicum morem facile prolaberetur, ita comparata, ut inflictas alapas tumentibus genis excipiens, lepide quereretur, ac tum fuſe cachinnos tolleret,* ῥαπιζομένη μέν τε καὶ κατὰ κόῤῥης πατασσομένη χαριεντίζεσθαί τε καὶ μέγιστα ἀνακαγχάζειν (inquit Græce) *viſa eſt.* Ad quem locum Nic. Alemannus *p.* 32. annotavit. Hoc ſpectaculi genus carmine Greg. Nazianzeni ἐν τῷ Νικοβούλε πρὸς τὸν πατέρα hoc modo fuiſſe expoſitum:

- - - ὕβρεσιν ἄλλοι
Ἀνδρῶν, θηλυτέρων, πολυκαρπέα τέρψιν ἔχοντες,
Καὶ Μώμων στυγεροῖσι ῥαπίσμασιν, οἷς ὑπὸ κόῤῥην
γυμνοῦται ψοφέουσα γελοίϊον ἀντὶ γόοιο.
Nunc in femineis, nunc in probriſque virorum
Dum varios animi luſus & gaudia quærunt,

Præ-

Proſpiciunt avidi colaphiſmata; queis ſibi malas
Dum retegunt illi, ſonitus crepituſque cietur,
Ex quo pro lacrymis oritur gemituque cachinnus.

Et ad Seleucum, Μίμοι γελοίων κονδύλοις ἀθισμένοι. *Scurræ quibus feriri mos pugnorum ictibus.* Tertullianus *de Spectac. Contumeliis alaparum ſic objicit malas, quaſi de præcepto domini ludat.*

CAPUT VI.

E Sacra porro Hiſtoria prima & vetus illa Palæſtinæ repetitur a Capite inprimis XVI. *Libelli Judicum, eque limpidis Iſraelis fontibus deducitur, quam turbidis Gazæ ut divitiis, ſic & vitiis atque nequitiis, tantoque magis navale ipſius Majumæ olim affluxerint, donec tandem illa deſolata, hæc vero Chriſtiana facta cum nomine quoque fœdiſſima ſpectacula dereliquerit.*

I. Quo vero magis aſſertionem ſententiamque noſtram de Majuma reddamus immotam & inconcuſſam, fundamentum illius ad imum & primum uſque lapidem explorando ulterius, ex Sacris potiſſimum literis & Palæſtinorum auſpiciis antiquiſſimam hujuſcemodi ſpectaculi Gazæi originem accerſamus. Quod futurum putamus, ſi ſupra *Cap.* V. §. 4. laudatum *capitulum* XVI. *Libelli Judicum* Iſraeliticorum paulo pluribus excutiamus, & ſcopo noſtro applicemus, aliiſque parallelis locis Biblicis enarremus & confirmemus. Cum priora & antiquiora alibi teſtimonia reperire deſperemus, adeo quidem, ut quantumvis abſolutiſſimam, & quæ ad ἀκμὴν nequitiarum ſtatim perveniſſet, Majumam inibi depictam minime arbitremur; prima tamen lineamenta & vera ejus rudimenta exinde ſufficienter deducamus.

II. Spectaculorum igitur Gentilium omnium finis hic fuerat ultimus, ut cum requieti ab hoſtibus devictis feriari in pace valerent, id Diis ſuis vaniſſimis imputantes, ludos eis publicos gratitudinis ergo cum ſacrificiis ſolenniſſimis appararent, eoſque deinceps quotannis inſtaurarent. Qua ipſa re Pagani Iſraelitas æmulabantur, unico & vero atque æterno Deo ob victorias ſuas jure merito ad hymnorum & feſtorum euchariſtiam obligatos: in eo vero ſeorſim iſti ab his faciebant, atque iiſdem offendiculo ſæpius erant, quod pluribus & fictitiis Deaſtris ſuis hanc gloriam venditarent, eoque etiam Judæos feſtivis illis ſolennitatibus, & ad ludos inſuper

ſuper ac epulas opiparas amicitiæ ſpecie tectis & fictis invitationibus inefcarent, & ad ſe non raro pertraherent.

III. Princeps inter hujuſmodi populoſas & ſcandaloſas, utpote Judæis valde vicinas urbes fuit *Gaza* Chananæorum cum *Sidone* antiquiſſima, *Geneſ.* x. 19. & *Deut.* 11. 23. ubi impiiſſimorum & perverſiſſimorum hominum *Cappadocum* perhibetur *colonia*, ſicuti quoque *Jerem.* XLVII. Hinc cum Joſua (ut eſt in illius Geſtis *Cap.* x.) omnem terram montanam atque campeſtrem & meridionalem percuſſiſſet, & omne, quod ſpirare poterat, interfeciſſet, *a Cadesbanes uſque Gazam*, omnem terram uſque *Gabaon.* Hæ duæ ſcil. urbes magnæ excipiebantur. Quod & *Cap. ſeq.* XI. comprobatur, cum dicitur, quod non reliquerit ullum de ſtirpe Enacim in terra filiorum Iſrael *abſque civitatibus Gaza*, *Geth*, *atque Azoto*, in quibus ſolum relicti ſunt. Et iterum *Cap.* XIII. Judæorum terminos contra Aquilonem poſuit terram Chanaan, quæ in quinque Regulos Palæſtinorum dividatur: *Gazæos & Aſotios*, *Aſcalonitas*, *Gethæos & Accaronitas.* Cap. vero XV. cum *Accarona*, *Azotum & Gazam*, & quidem unamquamque earum potentem cum vicis & villulis ſuis recenſuiſſet, *Gazam* fecit potentiſſimam longe lateque dominantem uſque ad torrentem Ægypti & Mare magnum, quod ejus eſſet terminus. Atque de iiſdem Palæſtinis, ſubjectis in gyro circa Iſrael, Nationibus *Cap.* XXIII. indicit & prædicit, quod ſi Iſraelitæ voluerint Gentium harum erroribus adhærere, & cum eis miſcere connubia, atque amicitias colere, fore *eas ipſas Iſraelitis veluti clavos in oculis*, *& aculeos in lateribus*, *& laqueos in pedibus*, *donec ipſiſmet Iſraelitis faciat*, *quod Cananæis facere decreverat*; hoc eſt, auferat, atque diſperdat eos de terra hac optima, quam tradidiſſet ipſis Dominus.

IV. Quod ſtatim, qui ſuccedit, liber Judicum, a fronte ad calcem pluribus demonſtrat. Nam licet *Cap.* I. Judas *Gazam cum finibus ſuis & Aſcalonem atque Accaronem* cepiſſet, non delevit tamen habitatores, quorum aras cum non ſubvertiſſent Judæi, hoſtes perpetuos habuere, & Dii eorum facti ipſis in ruinam. *Cap.* II. ſicuti quoque primis ſtatim Capitis III. lineis enumerantur Gentes, quas Dominus reliquiſſet, ut in iis Iſraelem erudiret & experiretur; ante ceteras vero *quinque Satrapæ Palæſtinorum*, de quibus antea jam dictum eſt, & dicitur quoque in *cap.* V. & VI. *Lib.* I. *Samuelis*, ubi juxta numerum provinciarum Idumæarum quinque anos aureos, & quinque mures aureos jubebantur reddere Deo Iſrael, quia una plaga fuiſſet omnibus quinque Satrapiis. Harum con-

connubiis & Idolomania cum eſſent inquinati Iſraelitæ, cunctæ horum regiones a Midianitis vaſtatæ ſunt uſque ad introitum Gazæ, *Judic.* VI.

V. Quamvis autem *Lib.* XIV. *pag.* 33. Ammiani Marcellini tempore *ultima hæc Syriarum Palæſtina cultis abundans terris & nitidis, civitates dicatur habuiſſe quaſdam egregias, nullam nulli cedentem, ſed ſibi viciſſim velut ad perpendiculum æmulas, ut Cæſaream, itidemque Aſcalonem & Gazam*; attamen hæc cituma primaria & præcipua ceterarum ſororum fuerat, cui non certaverit alia, advectitiis ita adfluens copiis & internis, quæ & *plagarum* ſeu laqueorum, quibus Judæi capiebantur, & *plagarum* alterarum ſeu pœnarum maximarum iiſdem cauſa caputque fuerat. Ut proinde Paterius e Greg. M. ad hoc *Cap.* XVI. *Judicum* ſcripſerit: *Quid Gaza civitas, niſi infernum deſignat?* Quo nomine ſæpius Prophetæ, cumprimis contra *Gazam*, inſurrexere, & tres vel quatuor ſorores maritimas ceu deſperatiſſimas Palæſtinorum & Cappadocum nequiſſimorum reliquias, *funiculum maris perditorumque gentem* appellarunt; ut *Jerem.* XXVI. & XLVII. *Amoſ.* I. *Sophonias* II. & *Zachar.* IX. qui ſignate Regem periturum de Gaza dixit, ut deinde hic ſit quaſi Dux in Juda futurus.

VI. Atque ſic quoque *Gaza* præcipue nobis ob oculos ſtatuitur iſto aliquoties citato *Cap.* XVI. *Judicum*, ceu *maritima* & *luxurioſiſſima*, deinde *ſecuriſſima*, & *ſuperbiſſima*; tum aliis Satrapiis non *confœderatà* modo, ſed & earum veluti *regina*. Hinc ob variorum populorum concurſum *vitioſiſſima* & *ſuperſtitioſiſſima*, cumprimis *monſtro marino* Dagonis ſeu Dercetus *devotiſſima*, atque inſuper in honorem ejus Idoli *ebrioſitati*, *comeſſationibus*, *tumultuoſis favoribus*, & ſpectaculorum congenerum *ludis*, ad eamque rem *ſtupendis* denique *machinis deditiſſima*. Quæ ſigillatim porro exſequemur, & e Sacro contextu enarrabimus.

VII. Primum namque Samſon *Gazam* ceu prius Aſcalonem deſcendiſſe dicitur, vel ut ad *civitatem commodiſſimo portu inſignem*, ex quo in Hailam ad littus maris Rubri, ſeu Arabici ſitam, triginta tantum duo milliaria, inque Ægyptum facillimus trajectus eſſet; atque ideo magna ibi daretur confluges & inquilinorum & peregrinorum luxurioſiſſima. Utpote *quod ibi*, ceu Lyranus vel Ordinaria Gloſſa meminit, *multa eſſent hoſpitatrices, quæ de facili ſeſe exponerent hoſpitibus ſuis.* Ad qualem cauponariam meritoriam in publicum diverſorium conceſſit Samſon, poſtquam viſa prius ipſi placuiſſet.

VIII. Deinde quod *ſecuriſſima* & *ſuperbiſſima* exſtiterit, ex eo patet,

quia vere fuerat *Azab* fortis, munita muris & portis obſerata atque cuſtodibus circumdata. Sicuti quoque turres ſeu *πύργοι* illius & muri 1 *Maccab.* c. XIII. commemorantur; & Propheta *Amoſ.* 1. *v.* 7. Gazæ muros & arces igni conſumenda vaticinatur, quod iiſdem confiſi Idumæi Iſraelitas ſibi pleno exilio mancipaverint. Tales vero urbes & arces majoris ſecuritatis gratia incolere ſueverunt ditiores, ut ſine metu gazis ſuis incubare & gaudere valeant, a quibus etiam nonnulli ipſam volunt nuncupatam. Sic enim Pomp. Mela *lib.* 1. *Cap.* 11. *In Palæſtina eſt ingens & munita admodum Gaza, ſic Perſæ ærarium vocant, & inde nomen eſt: quod cum Cambyſes armis Ægyptum peteret, huc belli opes & pecuniam intulerat.*

IX. Tanto vero magis populo Iſraelitico formidabilis eadem inſultabat, quanto magis reliquarum *Satrapiarum quatuor fœdere ipſa*, velut earum *princeps*, *nitebatur*. Nam quinque earum præcipue fuiſſe, jam tum oſtenſum eſt. Et ex eo quoque elicuit D. Chytræus, quod Palæſtinorum ſinguli Satrapæ MC. argenteos Dalilæ ſtipulati fuiſſent, qui ſi argentei Sicli fuiſſent, tum ſinguli Principes DL. Joachimicos, & in una ſumma MMDCCL. Unciales obtuliſſent.

X. Quin *Gaza* primaria ſedes & velut *urbium Domina* fuiſſe videtur, quo ceteri Palæſtini ſolerent convenire, adeoque aula earundem maxima, qua pios oporteret exulare, impios autem & vitioſiſſimos quosque congregari, non Principes ſaltem, ſed & de plebe Palæſtinorum quoslibet, ut quæ Panegyrica totius Idumææ ibique quædam quaſi Panphiliſtæa eſſet.

XI. Unde ob eundem confluxum maxime *ſuperſtitionibus* variiſque idolorum vanitatibus eandem *mancipatam arguunt* magnificæ iſtæ *Hecatombæ*, & ingentia ſacrificia Diis ſuis immolata. *v.* 23. Quibus neminem ſub certiſſimo vitæ periculo abeſſe oportebat, præſentibus vero Idolomaniæ cultoribus feriæ indicebantur, veſtes diſtribuebantur, aut ſaltem ab æditimis promebantur, & poſt facta variis ſimulachris ſacrificia ſolida, Vatibus, Sacerdotibus & omnibus cultoribus convivia & ludi a Regibus & Satrapis exhibebantur. Videſis *caput* x. *lib.* IV. *Regum*, a *v.* 18. ad 27. Eique conjunge *Exod. Cap.* XXXII. Atque inde Simon Maccabæus *lib.* 1. *v.* 13. *ejecit Gaza omnem talem impuritatem, mundans ædes, in quibus fuerant ſimulachra.*

XII. Quodque eadem inprimis *Dagonis ſemipiſcis* & veluti Meluſinam aliquam repræſentantis *ſacris immundis contaminata* fuerit *v.* 23. & 24. capitis

capitis hujus XVI. proditur. Quod vero monſtrum hoc marinum maritimis illis urbibus Palæſtinæ cultum quoque fuerit,

- - - Quod turpiter atrum

Deſit in piſcem mulier formoſa ſuperne.

(ut ab Horatio ex *Artis* ſuæ initio hoc mutuemur) ex *cap.* v. potiſſimum *libri prioris Samuel.* evincitur. Cum *Dagoni caput & duæ palmæ* ſeu volæ manuum *abſciſſa in limine adorabunda* (uti Joſephus loquitur) *jacuere*; quatenus ſcil. ex dimidia parte ſuperiori imaginem hominis referret) *truncus autem ſolus remanſit in loco ſuo*, nullis inſiſtens pedibus, cum in brutam caudam exiret lignum inutile & immobile. Nam *Dag* (*Pſalmo* VIII. & alibi paſſim) *piſcem* denotat. Atque hinc J. J. Scaliger in *fragm. Chronolog.* ait: *Dagon, ut Judæi narrant, ſculpebatur forma piſcis; nos autem ſcimus* τὴν Δερκετώ (*qua Syris* Atergata, *unde locus in Syria* Atergation I. *Macc.* XII. 26.) *ſculpi ſolitam ſuperne mulierem, inferne piſcem. Melius igitur* τὸν Δαγῶνα Ἰχθυῶνα, *quam* Σιτῶνα *vertiſſet* (Philo ſcil. & poſt eum Schindlerus atque Druſius ad Sulpitium.) Qui Scaliger quoque *ad* IV. *Varronis de LL.* & *ad Manilium* poterit hac de re conſuli; præcipue tamen e claſſicis Diodorus Siculus *lib.* III. Qui & ipſe *Dercetyn* ſeu mulierem formoſam pubetenus ſimulatam ait, at reliqua corporis parte infima piſcem referre. Nec aliter fere Georg. Fabricius in *Hiſt. ſacris l.* 9. *c.* 311. *Philiſtini juxta Jordanem & loca maritima coluerunt, & quinque regias civitates poſſederunt. Deus eorum* Dagon, *qui Græcis & Romanis* Triton *eſt: pubetenus homo, parte inferiore piſcis. Studia Philiſtinorum memorantur duo præcipua, negotiationes & auguria.*

XIII. Neque ſane clam eſſe poterit, eam ipſam *Gazam* in honorem hujus Idoli ſui *comeßationibus publicis abreptam*, atque conviviorum epulis in enormem hilaritatem effuſam, promiſcueque in eadem aula vel theatro ſeu adeo fano, accumbentibus pariter viris & mulieribus, ſtrenue pergræcatam. Quæ ebrioſitas eo maxime augebatur, quia hæc Palæſtinæ civitas ferax optimi eſſet vini, quod inde per mare varias in regiones exportabatur, ceu valde, ut potentiſſimum, ab omnibus deſideratum. Sic enim inter reliqua omnia commendabantur a Corippo *lib.* III.

Vinaque quæ Sarepta ferax & Gaza crearet.

Illius autem tanta Fulgentio *lib.* II. *Mytholog.* vis fertur, de quo quilibet etiam ebrioſus vix toto menſe ſextarium biberit. Ita & Fortunato *lib.* II. *de vita S. Martini* inter loca nectare celebratiſſima primo loco hæc urbs memoratur:

- - - *Falerna*,
Gazaque, *Creta*, *Samos*, *Cypros*, *Colophona*, *Sarepta*
Lucida perſpicuis certantia vina lapillis. (ſc. gignentes.)

Et Martinus Dumienſis:

Vina mihi non ſunt Gazetica, *Chia*, *Falerna:*
Quæque Sarepteno palmite miſſa bibas.

Videatur Iſidorus *lib.* xx. *c.* 10. Caſſiodorus *lib.* & *Epiſt.* XII. Sidonius *Carm.* XVII. 15. Gregorius Turon. *lib.* VII. *Hiſt.* & *cap.* 29. & *de gloria Confeſſorum cap.* 65.

XIV. Tumultuoſam quoque eandem acclamationum impiarum quaſi Circenſibus perſtrepuiſſe plauſibus, ſatis probant iſta, ubi præcinentibus & intonantibus Principibus: *Tradidit Deus Noſter*, *Inimicum Noſtrum*, *In Manus Noſtras!*

Eadem ceu Echo redderet & vulgus omne, hoc adjiciens de illo ipſo adverſario ſuo Samſone: QUI DELEVIT TERRAM NOSTRAM. ET OCCIDIT PLURIMOS NOSTRUM. LXX. ſic reddiderunt:

παρέδωκεν ὁ Θεὸς
τὸν ἐχθρὸν
ἐν χειρὶ } ἡμῶν.
τὸν ἐρημοῦντα τὴν γὴν
καὶ ὃς ἐπλήθυνε τοὺς τραυματίας

Quod autem non DEUM verum, ſed ſuum conflatilem intellexerint, id non præcedanea modo verba, ſed & ſimile docet exemplum *Exodi* XXXII. ubi Iſraelitæ *Apin* ſeu *vitulum aureum* ſibi erigentes, hujuſcemodi favore acclamarunt: HI SUNT DEI TUI ISRAEL, QUI TE EDUXERUNT DE TERRA ÆGYPTI. Cum potius vel in medio deſerto eos Ægypti ſuperſtitioni etiamnum adhærere facerent & adglutinarent.

XV. *Ludis* etiam *congeneribus* plane *deditam* fuiſſe, clarum inde fit, quod a convivio & epulis aliquot millia utriuſque ſexus hominum, in unico fano veluti theatro accumbentium, *ludere & illudere* aliis flagitarint. Bifariam quippe iſtud interpretantur. Nam credibile eſt, ipſoſmet inter ſeſe luſus nefarios & obſcœniſſimos exercuiſſe aliorum gentium more, quos Iſraelitæ jam allegato XXXII. *Cap. Exodi* æmulabantur, *cum poſt oblatas hoſtias pacificas decumbentes cibum potionemque cepiſſent*, *& inde ſeſe ad ludendum erexiſſent.* Quod & *cap.* x. *prioris ad Corinth. v.* 7. de idololatris aliis, Cereri, Baccho Venerique feriatis repetitur: ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πίνειν καὶ ἀνέστησαν παίζειν. Tertullianus enim *lib. de junio*

Junio contra Pſychicos *luſum* hunc per *fornicationem* & *impudicitiam* interpretatur. Sicuti quoque *lib.* II. *Aſmonaeorum Cap.* VI. templum ſanctum nomine Jovis Olympii inſignitum a gentibus luxuria & comeſſationibus fertur repletum ab externis, nequitiæ inter ſcorta indulgentibus, & intra ſacros parietes cum feminis rem habentibus, & inſuper illicita intro ferentibus. Nam & multi de Dei populo ad convivia idololatrarum invitati, ciboque & vino dementati in turpitudines (prout *plenus venter deſpumat & exaſtuat in libidinem*) & ipſi provolvebantur. Sicuti poſt Idolothytωn manducationem & iſtum Nicolaitarum (mulieres communes habentium) ludum objicit Chriſtus Salvator Pergamenſibus & Thyatirenſibus, *Apocal.* II. Et inter Epicureorum tria ſcita: ἔσθιε, πίνε, παῖζε! ultimum in Sardanapali tumulo per τὸ ἀφροδισιάζειν explicatur.

XVI. Quin & *ludorum alterorum* ſeu *ſpectaculorum* extrema fuit *amatrix* & ridiculorum captatrix, ut quæ mancipia & devictos ſuos glorioſa, velut per pompam & repetitos triumphos, ludificari faceret ſæpius, quo ſe conſpectu hoſtis, *jam præferrati apud molas tribuni ſemiraſi & pedes annulati* (ut Plautine cum Chytræo loquamur) oblectarent. Atque eo pertinet, quod B. Sulpitius Severus primo *ſacra Hiſt.* haud dubie ex locuplete Auctore Vet. (licet Sigonius & Druſius unde ille hauſerit, ignorent) obſervatum reliquit: Erat Allophylis moris cum dies feſtos agerent, Samſon quaſi in pompam publicam producere, capto inſultantes; ita die quodam, cum publicum epulum in honorem Idoli dediſſent, Samſon exhiberi jubent, *ut* (ceu in Gloſſa expoſuit Lyranus ille Nicol.) *materiam riſus eis præberet, quia cæcus erat, & ideo impingebat aliquando ad parietem & aliquando cadebat, de quibus ridebant Philiſtai.* Dubio procul ipſum quoque, ut typum Chriſti, cœperunt ῥαπίζειν & buccis inflatis alapas ipſi infringere, quod κολαφίζειν & κολαβίζειν Polluci *lib.* 8. *c.* 7. *fine* eſt, aliquem obtectis oculis ferire & quiſnam percuſſerit interrogare. Nam & ſic LXX viralis editionis fol. 227. c. XVI. *Judic.* v. 26. ex alia tranſlatione antecedentis phraſeos legebatur a quibuſdam: ἐρράπιζεν ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐρράπιζον αὐτὸν, ut Chriſtum *Matthai* XXVI. 67. & 68. Fortaſſis quoque cum Andabata pugnarunt cum non videret adverſarium. Confer etiam *cap.* II. *lib.* II. *Samuel.* ubi *jubentur ſurgere pueri* (ſeu milites) *& ludere coram Joab & Abner; & velitari & digladiari; cum duodecim paria utrinque concurrerent & capitibus ſe apprehendentes invicem jugularent, gladiiſque confoderent.*

XVII. Ad ſtuporem denique excitatis eum in finem Theatrorum *ma-*

chinis ſummopere *gaviſa eſt*, ita ut tecti ὑπαιθρίυ ſtructura duabus columnis medianis incumbens ſuſtineretur. Cujuſmodi Theatri gemino cardini innitentis memoria exſtat apud Plinium, argute luxuriantem illam veſaniam Romanorum ſuorum exagitantem, *lib.* XXXVI. *cap.* 15. "C. Curio, qui bello civili in Cæſaris partibus obiit, funebri patris munere cum opibus apparatuque non poſſit ſuperare Scaurum: Theatra duo juxta fecit ampliſſima in ligno cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento, in quibus utriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito inter ſe averſis, ne invicem obſtreperent ſcenæ & repente circumactis ut contra ſtarent, poſtremo jam die diſcedentibus tabulis & cornibus inter ſe coeuntibus faciebat amphitheatrum, & gladiatorum ſpectacula edebat, ipſum magis auctoratum populum circumferens. Quid enim miretur in hoc quiſque primum? inventorem, an inventum? artificem an auctorem? auſum aliquem hoc excogitare an ſuſcipere? parere an jubere? ſuper omnia erit populi furor, ſedere auſi tam infida inſtabilique ſede. En hic eſt ille terrarum victor & totius domitor univerſi, qui gentes & regna dirigit, jura externis mittit, Deorum quædam immortalium generi humano portio, in machina pendens & ad periculum ſuum plaudens. Quæ vilitas animarum iſta? aut quæ querela de Cannis? quantum mali potuit accidere? hauriri urbes terræ hiatibus publicus mortalium dolor eſt, ecce populus Romanus univerſus veluti duobus navigiis impoſitus, binis cardinibus ſuſtinetur, & ſeipſum depugnantem ſpectat, periturus momento aliquo luxatis machinis, & per hoc quæritur tribunitiis concionibus gratia, ut penſiles tribus faceret. Qualis hic in roſtris? quid non auſurus apud eos, quibus hoc perſuaſerit? vera namque confitentibus populus Romanus funebri munere ad tumulum patris ejus depugnavit univerſus", *&c.*

XVIII. Paulo quidem alia nec tamen plane ab illa aliena hæc Gazætica ſtructura videtur. Vix enim quomodo non ſaltem proceres Samſonem intra columnas ludentem & ludificatum, ſed & qui in tecto illis columnis immixo ſpectare ſimul potuerint colligas. Ridiculus ergo eſt Benedictinus ille Cormæriacenus, vir alias facundia & ſcientia clarus, Joach. Perionius, qui in *Vitis Patriarcharum pag.* 79. valde nude & ſimpliciter, ne dicam inepte, ſic deſcripſit: *Renaſci jam ejus* (Samſonis) *capilli cœperunt, cum Palæſtini feſtum diem more inſtitutoque majorum agentes, Samſonem ludibrii cauſa producendum communi conſenſu, ut hoſtem cenſuerunt. Eo in cubiculo duæ columnæ erant, in quibus tota domus nitebatur, tam parvo*

parvo intervallo disjuncta, ut eas manibus poſſet homo contingere &c. Aliquanto melius Georg. Fabricius in *Hiſt. ſacris virorum illuſtrium. In convivium, in quo cum uxoribus & liberis Satrapa accubuerant, ſpectaculi cauſa productus fide Deum invocat, prehenſiſque columnis, quibus porticus innitebatur, eas evertit.* Sed ante hos Godfr. Viterbienſis hoc ejus ſchema expoſuit *fol.* 139. prout quidem huc faciens excerpſimus:

Scribitur in Gaza tunc aula fuiſſe rotunda,
Genſque Philiſtaa ſape reſedit ea.
Sarcina cujus erat media ſtabilita columna:
Idola fana colunt prabet & eſca forum.
Ludere Samſonem Princeps jubet ante Dagonem:
Saltat eis cacus, ſtatque columna ſecus.
Hanc ubi peſſundat Samſon, cadit aula rotunda,
Inde cadente domo concidit omnis homo.

XIX. Alius tamen aliam ſibi hujus ædificii formam imaginari poſſet, prout Prudentius Hamartius conjunxit:

—— *Meritoria, templa, theatra,*
Et Circum cum plebe ſua madidaſque popinas.

Talia vero illa & meritoria erant præſertim, ubi pluribus cellis & pergulis aſcendebant diſtincta cœnacula, de quibus appoſite valde ad hunc locum Tertullianus *contra Valentinianos cap.* 7. *Primus omnium Ennius Poeta Romanus* cœnacula maxima cœli *ſimpliciter pronunciavit elati ſitus nomine, vel quia Jovem illis epulantem legerat apud Homerum, ſed Hareticis quantas ſupernitates ſupernitatum, & quantas ſublimitates ſublimitatum in habitaculum Dei ſui cujuſque ſuſpenderint, extulerint, expanderint, mirum eſt. Etiam Creatori noſtro Enniana cœnacula in ædicularum diſpoſita ſunt forma, aliiſque atque aliis pergulis ſuperſtructis, & unicuique Deo per totidem ſcalas diſtributis, quot hareſes fuerint. Meritorium factus eſt mundus.*

XX. Ipſe tamen Spiritus S. ita hanc ædem Dagonis deſcribit, ut ipſum fanum ſeu domus inferior plena eſſet virorum ac mulierum, interque eos ibidem verſarentur omnes Principes Palæſtinorum, in ſuperiori vero parte ſeu tecto, quod more ædium Orientalium, planum ſpectantibus atque comeſſantibus exhibebat ſub divo ſolarium tribus circiter hominum millibus recipiendis idoneum, atque iſtud ὕπαιθρον duabus ingentibus columnis ſuffultum erat, quas cum Samſon impuliſſet & evertiſſet, collapſum illud deſuper non tria modo, quæ continebat, utriuſque ſexus hominum

minum millia pondere & præcipitio contrivit, ſed ſimul ſuper omnes Principes, optimates atque ceteram multitudinem, quæ infra congregata erat, illapſum, ſingulos & univerſos uno momento obruit, ut interfectorum nullus iniri certus potuerit numerus, ideoque id ſaltem fuerit perſcriptum, *quod plures multo interfecerit in morte, quam unquam prius occidiſſet in vita;*

Scilicet innumero Samſon ex hoſte triumphans:

ut ajebat Petrus de Riga. Tametſi Joſephus non recte inſpecto hoc textu, ea ruina tria ſaltem millia una cum Samſone velit oppreſſa, quem ſequitur & noſter Calviſius; ſed Sulpitius Severus, & hoc ipſo ſeculo Dion. Petavius cautius numerum ignotum ſilentio tranſiverunt. Et Theodorus Cyrus ipſum interfectorem cum Allophylis tantum non omnibus, ait, interfectum & obrutum in Tetraſtichis:

Παίγνιον ἀλλοφύλοισι πίνυσι προήλυθε Σαμψὼν
Στῆται παρὰ ϛαθμῷ, κίονας δ᾽ ἕλε χείρεσι δοιὼς,
Σεῖσε δ᾽ ἑλὼν πρόδ᾽ ἅπας χαμάδις πέσεν ἄπλετος οἶκος
Σὺν δ᾽ τ᾽ ἄρ ἀλλοφύλοις αὐτὸν κατέπεφνε φονῆα.

XXI. Sed ne prorſus feramur παρὰ μέλος, *redeamus ad ludos Gazeticos*, quorum cauſa hæc potiſſimum ſcripta, quoſque *aquaticos* ſeu marinos ipſis præ ceteris uſitatiſſimos fuiſſe arbitramur, non modo, quia mare accolerent, ſed quod & talem Deam inprimis colerent, propterea que in ejuſdem honorem congeneres ludos celebrarent. Nam quæ in Cœleſyria colebatur juxta Plinium *lib.* v. *cap.* 23. *Atergatis, Græcis Derceto dicta, prodigioſa* eidem ideo eſt, quod

Frons hominem præfert, in piſcem deſinit alvus.

Hanc quidam Δέρκην *Veneris filiam* dixere, *quæ in mare prolapſa a piſcibus ſervata eſt*: repetente Theone Arati Scholiaſte. Alii Δερκετὼ ajunt *Deam ex injecto ſibi a Venere amore adoleſcentis*, ipſi ſacrificantis & conſueſcentis, poſtea ſubſecuto pudore & dolore *ſe in ſtagnum abjeciſſe, & in piſcem deformatam fuiſſe*, uti Diodorus memoravit *Lib.* 3. Nonnulli (ut Xanthus Lydus, quem & Heſychius ſed in voce corrupta Ἀτλαγάθη pro Ἀτέργατις laudavit.) Ἀτέργατιν vel Ἀθάρην *a Moyſe quodam Lydo captam, ſimulque cum Ichtye filio in lacu Aſcalone contumelia cauſa fuiſſe ſubmerſam, & a piſcibus devoratam.* Quæ & plura talia requiſieris apud Cœl. Rhodiginum *lect. Antiqu.* & Lil. Greg. Gyraldum *Syntag.* I. *fol.* 60. 61. & 62. Qui & ipſe in fine addit: *Eſſe, qui ſcribant, Dagon eandem eſſe cum Derceto unde & templum Bethdagon dicatur, Dagon vero piſcem ſignificet.*

XXII. Eo

XXII. Eo vero nomine illa ipſa Dea Syria non modo piſcium abſtinentia ſanctiſſime a populis illis colebatur; Διὸ ἢ τοὺς Σύρους μέχρι νῦν (adſtipulatur Diodorus) ἀπέχεσθαι τούτου τοῦ ζώου καὶ τιμᾶν τοὺς ἰχθῦς ὡς θεούς. Sed &, eodem teſte, *juxta Aſcalonem Syriæ civitatem ad ſtagnum iſtud piſcibus refertum, inſigne ejus Deæ templum in littore conſtituerunt.* Quin & peculiares eidem urbes & templa munita conſecrarunt, ut eſt *Bethdagon*, *Joſua* xv. 44. aliud ſane oppidum ab illo *Bethdagon Azoti*, quod fanum fugati hoſtes, ad idolum ſuum ſalutis cauſa ingreſſi feruntur, ut ſe ibi liberarent I *Maccab.* x. II.

XXIII. Iſtud autem præcipue hujus loci hujuſque conſiderationis eſſe videtur, & neſcio num a quoquam animadverſum, in gratiam & honorem hujus Deæ aquaticæ, ludos etiam aquaticos celebratos. Sane Prælaudato Naturalis variæque Hiſtoriæ conſtipatori *Lib.* v. *C.* 13. *Idumæa, Syria, & Palæſtina inque ea hac* (ita conjunguntur) *oppida: Gaza & Aſcalo libera, Azotas, Jamnes duæ, altera intus. Joppe Phœnicum, antiquior terrarum inundatione, ut ferunt. Colitur illic*, (ita addit) *fabuloſa Derceto.* Jam vero ex *cap.* XII. *l.* II. *Maccab.* eluceſcit, pacis tempore certamina quædam ludicra Naumachiæ ſpecie exhibita, ad quæ Joppitas, cum quibus habitabant, Judæos quoque invitaſſe, eoſque rogaſſe, ut in ſcaphas, quas ipſi præbituri eſſent, una cum uxoribus & liberis ſuis conſcenderent, utpote nulla inter eos amplius intercedente ſimultate. Quibus cum Judæi ceu ſincere pacem colentes nihilque plane ſuſpectum habentes conſenſiſſent, & accedente inſuper communi civitatis decreto, (quo publice privatimque pax inter utriuſque religionis incolas ſancita, paciſque fructus commercia libera reſtabilita, & feſtivitates communes tutæ omnibus futuræ ſciſcerentur) tanto ſecurius acquieviſſent; iſti hos in altum eductos ſubmerſerunt non minus ducentos. Idemque facinus vicini quoque Jamnitæ in inquilinos Judæos conabantur. Sed non modo iſtis, ſed & his ſuperveniens ſtatim Judas utrumque portum cum ſcaphis iſtis, & claſſe tota incendit & combuſſit, quique inde aufugerant, gladio trucidavit. Lumen autem ignis apparebat Hieroſolymis a ſtadiis CCXL. Quod etiam a Strabone *l.* XVI. *fol.* 501. firmatur; *Quod a Joppe loco ſatis edito Hieroſolyma conſpiciatur Judæorum metropolis, & quod portus latronum factus fuerit receptaculum, quorum ſylva fuerit & Carmelus. Atque hic locus adeo hominibus abundaverit, ut ex Jamnia proximo vico & circumvicinis habitationibus quadraginta hominum millia armarentur.*

XXIV. Quod autem ſpectaculi alicujus Panegyrici cauſa ita pellexerint Joppitæ Judæos, vel ex eo apparet, quod alias non omnes Judæi ita exſpatiaturi fuiſſent, niſi publica communiſque incolis omnibus indicta fuiſſet feſtivitas. Quodque iidem Gentiles in honorem ſuæ Deæ hujuſmodi ludos ſolerent exhibere, inde videtur argui poſſe, quod Jamnitæ vel ſecum ad talia certamina ludicra extuliſſent res quaſdam Deæ illi aliiſque Deaſtris conſecratas, vel ſaltem donaria tum in templis appendiſſent, ut in ſolennitate feſtiva; quæ ipſa contra legis interdictum, cum quidam Maccabæi commilitones rapuiſſent & detraxiſſent, ob eandem cauſam ſub finem ejus capitis in prælio feruntur occubuiſſe.

XXV. Et ſane, quod populi illi plurimum tribuerint marinis exercitiis, manifeſtiſſimum eſt vel ideo quoque, quod illi ipſi Phœnices & Syri maris accolæ primi navigationum auctores eſſe viſi & habiti ſint. Sic enim Dionyſius Afer in *periegeſi ſua pag*. 512. ea de re diſſeruit, cujus integrum locum, & quidem ex Priſciani præcipue verſione & verſibus Latinis proferamus:

Οἵ πρῶτοι νήεσσιν ἐπειρήσαντο θαλάσσης
Πρῶτοι δ' ἐμπορίης ἁλιδινέος ἐμνήσαντο,
Καὶ βαθὺν οὐρανίων ἄστρων πόρον ἐφράσσαντο
Οἵ τ' Ἰόπην καὶ Γάζαν, Ἐλαΐδα τ' ἐνναίουσι
Καὶ Τύρον ὠγυγίην Βηρυτοῦ τ' αἶαν ἐραννὴν &c.
Ἠχίπερ Ἀντιόχοιο ἐπώνυμος Ἀντιόχεια.

Qui pelagus primi tentantes navibus altis
Et primum ſtellis numeros nomenque dedere
Atque oculis mirum voces, ſentire figuris,
Hi muros Jopes Gazamque & Elaida complent,
Antiquamque Tyrum, Beryti & mœnia grata,
Hinc etiam Antiochus nomen dedit Antiochejæ.

Sic & Lucanus *lib*. 3.

Accedunt Syria populi, deſertus Orontes,
Et felix, ſic fama, Ninos, ventoſa Damaſcus,
Gazaque & arbuſto palmarum dives Idume,
Et Tyros inſtabilis pretioſaque murice Sidon,
Has ad bella rates, non flexo limite prati
Certior haud ullis duxit Cynoſura carinis.
Phœnices primi, fama ſi creditur, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.

XXVI.

XXVI. Præter hoſce vero virorum ludos in aquis, juxta quoque panegyricos choros ducebant in terra feminæ Palæſtinæ, cumprimis Aſcalonitarum ad lacum Dagonis & Dercetus. Sic enim Rex David *poſteriori lib. Sam. c.* I. in planctu ſuo inhibet: *Ne annuncietis in compitis Aſcalonis* (quod inclyti Iſrael interfecti) *ne forte lætentur filiæ Palæſtinorum, ne exultent præputiatorum puellæ.* Nam *cap. ult. lib.* I. *Sam.* præmiſerat, quod præciderint hoſtes caput Saulo, & exſpoliarint eum armis, hæc quidem in templo Aſtartes ſuſpendentes; iſtud vero in Palæſtinam in omnes partes mittentes, quo bene geſtarum rerum nuncius in æde ſtatuarum vel Idolorum ſuorum, atque in natione divulgaretur, exindeque omnes & ſinguli tripudiarent. Quin & Godfr. Viterbienſis *Samſonem* hic exiſtimat *ad ſaltandum fuiſſe circumactum* carmine jam adducto. Quod autem ludentes & ſaltantes valde ſe denudaverint, lineo ſaltem amictu leviter induti, non modo ex *cap.* VII. II. *Sam.* patet, ubi Michal conjugi Davidi, quem tripudiantem & ſaltantem de feneſtra conſpicata fuerat, objectat: *Quod tanta fuiſſet Regis gravitas, qui ſe ſpectantibus ſuorum ſervorum ancillis non aliter diſco operuiſſet atque vulgaſſet, quam ſe ſolerent nudare & vulgare ſcurræ.* Verum ex *fine cap.* quoque XIX. *lib. prioris Sam.* ubi Rex Saul, quando & ipſe inter Prophetas ſpiritu correptus baccharetur, exſpoliavit ſemetipſum veſtimentis ſuis, & cecinit nudus tota die & nocte. Quæ duo quoque loca Lyrenſis inter ſe contulit, & unum ex altero enarravit, *quod uterque non modo inſignia Regalia depoſuiſſet, ſed & quaſi unus de ſcurris ſe denudaſſet.*

XXVII. Mulieres tamen magis adhuc proſtituebantur in his partibus nudæ. Juvenalis *Sat.* III. de Græculis & Syris conqueritur, *Natio quod ſit*

Comœda an melior, cum Thaida ſuſtinet, aut cum
Uxorem Comœdus agit vel Dorida nullo
Cultam Palliolo? mulier nempe ipſa videtur
Non perſona loqui, vacua & plana omnia dicas
Infra ventriculum & tenui diſtantia rima.

Præmiſerat vero hæc externorum cumprimis Antiochenorum ceterorumque Syrorum vitia Romam occupaſſe, & ipſos victos victoribus ſuis dominari:

Cum pridem in Tiberim Syrus defluxit Orontes
Et linguam & mores & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana ſecum
Vexit & ad Circum juſſas proſtare puellas,

Ite, quibus grata eſt picta Lupa barbara mitra!
Ruſticus ille tuus ſumit trechedipna, Quirine,
Et ceromatico fert niceteria collo.

Quæ omnia quod de *Syris*, (qualium tibicinum proprium eſt *Syringas* inflare: οἱ γὰρ Σύριοι θρασύτι καὶ ἔυτολμον ἐμπνεῖν δοκοῦσι. *Nam Syrii aſperum quid & forte flare videntur*, Polluci *lib.* 4. *cap.* 11.) & vicinorum moribus Romam tranſlatis capienda ſint, idem Satyricus ſemetipſum explicat, *Sat.* v. *v.* 246.

Endromidas Tyrias & femineum ceroma, Quis neſcit?

Ubi nequaquam cum Farnabio *purpureas & molliores veſtes* intelligas, ſed quales Phœniciæ & Syræ feminæ in certaminibus & ludis hujuſcemodi gerebant, αἱ γὰρ ἐνδρόμιδες ἴδιον τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ὑπόδημα καὶ τῶν δρομέων, ἀθληταῖς δ' ἄν προσήκοιεν, ut ait Pollux *fine lib.* III. *C.* 9. & *lib.* VII. *c.* 22. *Diana proprii calcei & curſorum endromides, Athletis vero quoque conveniebant.* Quæ & jocoſo vocabulo τρεχέδειπνα dixit, quod iiſdem ad epulas currebant cupedicini vel potius cupidicæni. Vid. Turnebus *lib.* 3. *c.* 17. & Joſ. Scal. *l.* 5. *de emendat. temp.* qui bina illa Juvenalis loca pariter, ut nos, invicem conciliavit. Vide quoque Paraphraſin aliam tam hujus, quam alterius Satyræ *Cap. ſeq. n.* 2. & 3.

XXVIII. Famoſæ vero erant tam tibicinæ quam ſaltatriculæ & meretriculæ Syræ, de quibus non poſſumus, quin aliquot Epigrammata Græco-Latina producamus, eaque inter Syri quoque ipſius Philodemi Epicuri Gadaræi, cujus & Horatius *lib.* 1. *Sat.* 2. mentionem fecit. Sic autem *lib.* 3. *Anthol. fin. cent.* 2. *alterius Millenarii*, populari cuidam ſuæ Epitaphium ſtruxit e Scaligeri & Brodæi emendatione:

Ἐνθάδε τῆς τρυφερῆς μαλακὸν ῥέθος ἐνθάδε κεῖται,
Τρυγόνιον, σαβακῶν ἄνθεμα σαλμακίδων.
Ἡ καλύβη καὶ δοῦπος ἐνέπρεπεν ᾗ φιλοπαίγμων
Στωμυλίη μητὴρ, ἣν ἐφίλησε Θέων. &c.

Trigonium jacet hic corpus compoſta tenellum
Et quæ proſtibulis flos fuit ebriolis:
Tympana cui fuerant Syria & crepitacla decori,
Garrulitaſque jocans Mater, amanſque Theon.
Sola ſuper reliquas femellas, Cypria amavit
Sacra, prope accedens Laida blanditiis.
Sancte ſed huic tumulo fer Bacchi, pulvis, amica
Nequaquam ſpinam, ſed teneras violas.

Idem

Idem *Millen.* 1. *Cent.* 3. *Epigr.* 77. antiquos præſertim ſuæ nationis in littore maris variis floribus conſperſo, voluptatis gratia cœnitaſſe demonſtrat. Sicuti quoque Terentius *in Eunuch.* dicit, quondam *conveniſſe in Pyraeo, ut de ſymbolis eſſent.* Et Quintil. *lib.* 7. *c.* 4. *juvenes*, inquit, *qui convenire ſolebant, conſtituerunt, ut in littore cœnarent.* Quorum ſpectat eodem *Millen.* 1. *Cent.* 3. *Epigr.* 10. quod alibi afferimus.

XXIX. Ceterum cum Gaza Judæis perpetuo mala multa intuliſſet, nimis idolis ſuis ſuperba, & Cincinnis balſamo atque amomo ad omnem luxuriam perfuſis ebria, *calvitium tandem venit ſuper Gazam*, quod ei vaticinatus fuerat Jeremias, *cap.* XLVII. ante quam expugnaſſet & percuſſiſſet Pharao Necho, Rex Ægypti, Gazam, ante Chr. N. an. DCX. & prius quam an. pariter ante C. N. CCCXXX. Alexander Magnus poſt expugnatam Tyrum obſediſſet Gazam, in cujus oppugnatione bimeſtri graviter vulneratus cum eſſet, eam captam deleviſſet, ut Diodorus & Curtius docuerunt. Dehinc ante N. C. anno CXL. Simon Maccabæus *lib.* 1. *cap.* XIII. expugnata rurſus urbe Græcos, quos Macedones ibi habitare juſſerant, expulit, & eam habitandam Judæis conceſſit. Sed cum Judæos Gazæi viciſſim exegiſſent, tandem anno ante C. N. XC. *Alexander, qui & Jannaus, Judaeorum Rex*, juxta Joſephum, *urbem Gazaeorum (quod acciviſſent Ptolemaum e Cypro contra ipſum) oppugnavit & agrum depopulatus, proditioneque Lyſimachi intromiſſus* 500. *Senatores in fano Apollinis jugulavit, promiſcuaque plebis ingentem multitudinem (quanquam non inulti morerentur) contrucidavit, deſolatas prius ades incendit & urbem inſuper diruit.* Ab hoc tempore aliquamdiu Gaza penitus deſerta jacuit. Unde non modo *Acta Apoſtolica* meminerunt *cap.* VIII. *v.* 26. de Gaza ἄυτη ἐςὶν ἔρημος, ſed & σύγχρονος tradidit Strabo *lib.* XVI. ubi ab Azoto, Aſcalone, Jamnia, & Gadaribus progreſſus: *Poſtea* (inſit) *eſt Gazaorum portus, & paulo ulterius ad ſeptem ſtadia civitas, qua olim illuſtris fuit, ab Alexandro autem everſa non habitatur. Ex hoc loco dicitur eſſe MCCLX. ſtadiorum tranſcenſus in urbem Ailam, ſitam in Arabici ſinus receſſu, qui duplex eſt, alter Arabiam & Gazam verſus, quem Alaniticum appellant ab urbe qua in ea eſt. Alter Ægyptum verſus ad Heroum urbem, in quem breviſſimum iter eſt ex Peluſio. Et poſt Gazam eſt Raphia, item regio, qua Gazam ſequitur ſterilis & arenoſa.*

XXX. Hoc igitur ævo *Majuma, Gazaorum portus* ſimpliciter ab ipſa urbe ſua principali, ceu notiore ac vetuſtiore, termino ſc. Chananæorum & Ægypto finitima cognominabatur. Nam quod ſupra *cap.* II. *n.* 3. attigimus,

gimus, eandem civitatem ἐπίνειον Γαζαίων ὖσαν καὶ Μαϊουμᾶν προσαγορευομένην conſtat ex Sozomeno *lib.* v. *c.* 3. *Hiſtor. Eccleſ.* qui ſtatim ſubjicit de eadem Majuma: Παραθαλάττιον μέρος τῆς Γαζαίων πόλεως ὀνομάζεται, *pars urbis Gazæ maritima nuncupatur.* Atque idem *libr.* VII. *c.* 27. Γάζα πρὸς θάλασσαν *Gaza maritima dicebatur*, ὅπερ καὶ Μαϊουμᾶν ὀνομάζουσιν, *quam etiam Majumam vocant.* Aut quoque *Gazæ emporium & Gazenſis emporii oppidum* vocabatur, ut Hieron. in vita Hilarionis, ubi quoque *Gazanus Majomites* quidam legitur & allegatur, quaſi qui licet Majumæ eſſet incola, pariter tamen pro cive Gazano haberetur. Et notabile ibidem eſt, *quod ejuſdem oppidi maritimi ſeu Gazenſis emporii, Majumæ puta, municeps nomine Italicus, profeſſione Chriſtianus, adverſus Gazenſem Duumvirum Marnæ idolo deditum, Circenſes equos nutriens, atque ideo ab Hilarione admonitus, cur non magis equorum pretium pro ſalute animæ ſuæ pauperibus erogaret? ſe ita excuſarit, functionem eſſe publicam, & hoc non tam ſe velle, quam cogi. Quare ſerio Chriſti auxilium maluiſſe petere, maxime contra Gazenſes adverſarios Dei, & non tam ſibi, quam Eccleſiæ Chriſti inſultantes. E ſcypho igitur Hilarionis fictili accepta aqua cum Italicus & ſtabulum & equos & aurigas ſuos, ac rhedam carceruмque repagula aſperſiſſet, hi dato ſigno advolabant, & præpeditos ulteros atque vix terga horum videntes prætervolabant, clamore nimio vulgi ſubſecuto & ipſis quoque Ethnicis, Marnam ſuum a Chriſto victum eſſe, concrepantibus.* Ceu ſupra jam tum *cap.* III. *n.* 8. obiter indicavimus, hic tamen repetendum duximus, quod inter Metropolitanos & Municipii incolas Gazenſes æmulatio quoque ludorum adſcititiorum ſeu Romanorum, haud gentilium modo fuerit. Nam Hieronymus expreſſe addit: *Hoc inibi, ut in aliis Romanis urbibus ſervatum a Romulo, ut propter felicem Sabinarum raptum Conſo, quaſi conſiliorum Deo quadrigæ ſepteno currant circumitu & equos partis adverſæ fregiſſe victoria ſit.*

XXXI. E quo loco & iſtud elicitur, *Majumaitas prius, quam Gazanos Chriſti fidem ſuſcepiſſe.* Id quod iterum Sozomenus, licet *lib.* II. *c.* 4. iſtud quoque oppidum & *Gazæorum navale valde ſuperſtitioſum, & veteres ritus in Diis colendis admirari conſuetum*, dixiſſet, *univerſum tamen ſubito ad religionem Chriſtianam converſum Conſtantini tempore* aſſeruit *lib.* v. *c.* 3. hoc ita commemorans, *quod jam laudatus Imperator ſimul ut intellexiſſet, Majumam vel Gazæorum navale religioni Chriſtianæ inprimis deditam eſſe, civitatis honore eam decoraverit, ſiliique Conſtantii*

tii nomine appellarit, utque ſui juris eſſet ſuiſque ſe legibus ipſa gubernaret, mandarit, arbitratus iniquum eſſe, ut ditioni Gazæ urbis, ſuperſtitioni Gentilium ſupra modum addictæ, pareret. Et quamvis imperante Juliano, Conſtantiæ nomine hoc deleto, Gazæ iterum, ceu pars ejus maritima adjudicata eſſet, peculiarem tamen ſemper tenuit Epiſcopum: ut tametſi Gazæ poſtea quoque converſæ Epiſcopus defuncto altero Majumæ Epiſcopo, allaboraſſet, quo uterque Clerus ſibi ſubjiceretur, quod nefas eſſe diceret, ut uni urbi duo præficerentur Epiſcopi, ex concluſo tamen concilii iſtius Gentis alius Majumæ creatus Epiſcopus, quod iniquum eſſe exiſtimarent, ut, qui ob pietatem privilegia civitatis recepiſſent, ii tametſi judicio Gentilis Imperatoris ſtatum civilem reformatum haberent, ordine Eccleſiaſtico & honoribus ſibi olim religionis cauſa tributis penitus ſpoliarentur. Qua de re inſpici quoque poterit Euſebius Pamphilus *de vita Conſtantini Lib.* IV. *C.* 37. & 38. Ut & Nicephorus Calliſtus *lib.* I. *cap.* 4. & *libr.* VIII. *cap.* 33. item *X. c.* 3.

XXXII. Concludimus igitur, primum illum Chriſtianum Imperatorem, ut etiam nomen ipſum Majumæ, paſſim jam in orbe pro derivatis inde ludis licentioſiſſimis obtinens, quaſi in ſemente aut ipſa adeo radice ſuffocaret & aboleret, atque toto quaſi mundo proſcriberet, iſtum Gazæorum portum ad CHRISTI JESU fidem jam converſum, confractis MARNÆ VENERISQUE Idolis ejuratiſque profanis & obſcœnis ritibus civitatis jure donaſſe, & a ſe ſuave ſorore aut filio Conſtantiam nuncupaſſe; poſtea tamen eandem rurſus cum Gaza in unam Remp. coaluiſſe, & communibus utrique magiſtratibus politicis & militaribus, ſeu belli ducibus, ſolo excepto Epiſcopo Eccleſiaſtico, paruiſſe: diſtinctionis vero cauſa pleriſque Scriptoribus ἐπίνειον vel navale & portum Gazæ fuiſſe nominatum. Ludos inſuper iſtos Majumæ inhoneſtos, Anaſtaſii jamdum Cæſaris reſcripto Suidas tradit abrogatos, & ab aliis quoque Imperatoribus ante Arcadium & Honorium prohibitos docuimus, quos quidem duo hi poſteriores Cæſares in principio Imperii, ut populo gratiores eſſent, ultra triennium, ſed abſciſſa turpitudine, permiſiſſent, ſed poſtea & ipſi conceſſionem ſuam revocaſſent. Ut ita nomen illud Syriacum plane in poſterum fuerit exoletum pro urbe & pro ludis iſtis, tametſi res horum quodam modo adhuc eſſet ſuperſtes, ſub nomine tamen Πόρνων, ſeu adeo *Floralium*, aut *Mimæ* notior, quam Majumæ fuiſſe, aut etiam aliis ſub indigitamentis latuiſſe videatur, ut amplius dehinc pateſcet.

Ca-

CAPUT VII.

Non Provincialium vero ſaltem aut etiam nova Roma, ſed & veteris inſuper laſcivos iſtos ludos communes, imo proprios factos fuiſſe, porro probatur, non tam quidem Majuma, quam Mima nomine, vel adeo, quando Hoſtia Romani hanc ſolennitatem celebrabant (quod poſt Suidam ex Æthico quoque, aſſerta hujus ſimiliter auctoritate evincitur) Caſtorum, vel etiam Caſtrorum titulo eam mactaſſe, taliaque luxuria caſtra paulatim in ipſam Urbem ex tentoriis & tabernaculis Siculorum, Cypriorum, præcipue tamen Phœnicum & Syrorum conceſſiſſe.

I. Vidimus hactenus *Majuma* ſpectaculum omnium ceterorum veluti epitomen, imo vero licentiæ & luxuriæ popularis ultimam manum atque colophonem: ſed in Provinciis magis adhuc certo tempore, quam in ipſa Urbe Romana annuatim celebrari ſolitum perſpeximus. Sed nec ipſa hæc penitus exſors fuit, quando ut Deos Deaſque omnes omnium gentium ita & eorundem ſacra & ludos atque ſpectacula recepiſſet, ut non tam in Roma Pantheum unum aliquod, quam tota Roma nil niſi Pantheum videretur. Quod ex falſa illa perſuaſione ortum putamus, qua ſuperſtitioſi illi ſæpe jactabant, quod evocati Gentium aliarum Dii apud Romanos melius haberent, *qui* (ut eſt apud Minutium Fel.) *dum univerſarum Gentium ſacra ſuſcepiſſent, etiam Regna meruiſſent.* Ex quo igitur Hieroſolyma & tota Palæſtina a Veſpaſianis fuit ſubjugata & devaſtata, ex eo potiſſimum tempore paulo poſt eodem pacto, quo aliarum regionum, & hæc Syriæ ſacra ſacerrima, imo ſumme profana in Urbe pedetentim obtinuerunt, etſi non illo ſtatim Majumæ nomine.

II. Nam in *cap.* VI. *n.* 27. e Juvenale demonſtravimus, ſub Imperio Domitiani vitiis peregrinorum, Græcorum puta, & Syrorum totam civitatem fuiſſe corruptam, ut jurare tum quis potuiſſet, Orontem fluvium Syriæ, qui Antiochiæ lambit mœnia & potat civitatem, miro quodam motu ſubterraneo in Tiberim defluxiſſe, ut qui Romæ jam eadem videret & audiret, quæ prius Orontes Antiochiæ: Syrium nempe ſermonem, Syrios tibicines, pariter & fidicines in obliquum inſtrumenta ſua Muſica jungentes, nec non ejuſdem gentis Orientalia tympana, ſtreperoſque & ipſos quoque obliquos mores atque impudentiſſimos & impudiciſſimos;

cum

eum puellas Syras ad Theatra inque Scenis & Circo ad ſaltationem & alios actus laſcivos & obſcœnos proſtare lenones juberent, utque inſanis amatoribus Romanis iſtæ Barbaræ meretrices placerent magis, iidem volebant, ut mitris tiariſque pictis ornatæ pro more gentis ſuæ incederent. Cum ipſiſque in arenam deſcendebant non plebeji modo & inciviliores, ſed & nobiliores ceromate utrinque uncti & congeneribus Tyriorum calceamentis induti. Nam & *cap.* IV. *n.* 10. de Palfurio Sura Conſularis viri filio, quod Marius Maximus ſcriptum reliquerat, nonnihil dictum eſt, eum in agone cum tali Amazone mammoſa ſub Nerone luctatum, eque Senatu poſt ideo a Veſpaſiano ſubmotum, tranſiiſſe ad Stoicam Philoſophiam. Cumprimis vero non modo Syræ nudæ proſtituebantur, ſed & ipſi Syri ac Græculi, cum velut in Majuma perſonam aliquam mulieris meretricis aut Nymphæ marinæ exprimere, atque adeo nudam Dorida, Oceani & Tethyos filiam nulloque palliolo amictam repræſentare debebant, adeo egregie has partes ſuſtinebant, ut muliebrem perſonam ipſam, quæ loqueretur, non perſonatam mulierem agere exiſtimaſſes, quippe qui adeo complanato ventre eſſent, ut ſine pene eſſe dixiſſes, & muliebri natura factos. V. Frederic. Cerutus in *paraphraſi ſua* e Scholiaſte vet. ferme repetita, ut & Brodæus *lib.* 8. *c.* 6.

III. Clarius tamen idem Satyricus VIII. a *v.* 60. hoc pacto explicat: Cum lubet jam in lupanaribus Idumæorum, poſt aurigarum certamina pergræcari & pervigilare, prout *noctes atque dies patet atri janua Ditis*, iſtud ſolenniter repetere licebit in luſtro alicujus ex Syria & Phœnicia oriundi & unguento ex amomo, quod aſſiduo tractat, madidi, (ſicuti quoque Virgilius *Aſſyrium amomum* deprædicavit.) Atque hic una cum venali aliqua proſtibula, quæ non modo ſuccincta ſit altius, quam tibi pene videre licet, *ut nudam, ne crure malo, ne ſit pede turpi*, ſed & Cyane veluti aliqua diſco operta vel levi carbaſo cœruleo tecta Nympha, ſub linea nebula tota appareat, obviam tibi factus, ut Regem & Imperatorem aliquem excipiet.

IV. Pari modo Ammianus Marcellinus *lib.* XIV. ſtatim, qui nunc nobis primi vice eſt, ſuo quoque ſeculo & quidem Conſtantii Imperatoris, in hos queſtus effunditur, quod "Quæ per omnes, quotquot ſunt "partes terrarum, ut Domina ſuſpiciatur & Regina, & ubique Patrum "reverenda cum auctoritate canicies, populique Romani nomen circum"ſpectum ac verendum; lædatur tamen hic cœtuum magnificus ſplendor "levitate paucorum incondita, ubi nati ſunt non reputantium, ſed tan-

 "quam

"quam indulta licentia vitiis, ad errores lapſorum & laſciviam (peregri-"nam.) Quod cum ita ſit, paucæ domus ſtudiorum ſeriis cultibus antea "celebratæ, nunc ludibriis ignaviæ torrentes exundant perflabili ſono, "vocali tinnitu fidium reſultantes. Denique pro Philoſopho Cantor, & "in locum Oratoris Doctor artium ludicrarum accitur: & bibliothecis ſe-"pulchrorum ritu in perpetuum clauſis organa fabricant ut hydraulica, "& lyræ ad ſpeciem carpentorum ingentes tibiæque & hiſtrionici geſtus "inſtrumenta non levia. Poſtremo ad id indignitatis eſt ventum, ut cum "peregrini ob formidatam haud ita dudum alimentorum inopiam pelle-"rentur ab urbe præcipites, ſectatoribus diſciplinarum liberalium impen-"dio paucis ſine reſpiratione ulla extruſis, tenerentur Mimarum aſſeclæ "veri, quive id ſimularunt ad tempus, & tria millia ſaltatricum, ne in-"terpellata quidem cum choris totidemque remanerent magiſtris. Et li-"cet quocunque oculos flexeris, feminas affatim multas ſpectare cirratas, "quibus, ſi nupſiſſent per ætatem, ter jam nixus poterat ſuppetere libe-"rorum, ad uſque tædium pedibus pavimenta terentes, jactari volubili-"bus gyris, dum exprimunt innumera ſimulachra, quæ finxere fabulæ "theatrales.„ Nec meliora *lib.* XXVIII. de iiſdem ſcripſit, tam nobilibus, quam calceorum expertibus Romanis: quorum hos, *ait*, "Omne quod "vivunt, vino, luſtris, voluptatibus & ſpectaculis impendiſſe, eiſque "templum & habitaculum & concionem atque ſpem omnem Circum "fuiſſe maximum; Illos vero in balneis, ſi ignotam aliquam ſubito com-"pererint meritorii corporis lupam, certatim concurriſſe, palpantes adve-"nam deformitate magna blanditiarum ita extuliſſe, ut Semiramin Par-"thi, vel Cleopatras Ægyptus, aut Artemiſiam Cares, vel Zenobiam "Palmyreni.„

V. Quid quod priſcis ſeculis & ante Imperatorum Rom. monarchiam infames libidinibus Syri in urbe eſſent ſervi, de quibus Plautus *in Trin.* II. 4. ex ambiguo luſit: *Tum autem Syrorum (genus quod patientiſſimum eſt hominum) nemo exſtat.* Quod Douſa & Lambinus ad pathicum potius morbum, quam ad laboris tolerantiam referendum cenſuerunt. Sed ab Auguſti Imp. ævo in urbe tanta frequentia Syrophœnicum fuerunt contubernia, in rebus ludicris, luxurioſis & nihili occupata, ut recte Horatio *libr.* I. *Sat.* 2. enumerentur

Ambubajarum collegia, Pharmacopolæ
Mendici, Mimæ, Balatrones; quod genus omne
Mæſtum ac ſollicitum Cantoris morte Tigellî.

Hic

Hic cum *Ambubaja* dicantur juxta Porphyrionem *mulieres tibicinæ* lingua Syrorum; harum igitur *collegia* coacta ex id genus hominibus, qui nihil quam nugis, præſtigiis, & ad jocum excogitatis vocibus populum illudebant, quarum claſſium Syriaci præfecti erant *Pharmacopolæ*, ſeu Unguentarii, qui amomum vendebant; *ſub Mendicorum tribu* erant Fatidici, Phyſiognomi, Oniropolæ, Chiromantici, Agyrtæ; *ſub Mimis* Hiſtriones, Scenici, Geſticulatores, Pantomimi, Atellani, Thymelici, Saltatores, ſed magis in feminino genere, nam diſerte *Mimas* vocavit. *Sub Balatbronibus* fuerunt Ardeliones, Paraſiti, Ganeones, Aleones, Bibones, Popinones, Lenones, Nebulones & hujuſmodi alii, omnes *Ambubajarum collegiis comprebenſi*, cum Muſicam & Tigellium, ceu magiſtrum, omnes attinerent atque amarent. Quem in calce *ſat.* x. *lib.* I.

Diſcipularum inter juſſit plorare cathedras.

Ubi Scholiaſtes: *vita*, inquit, *eos Poetas*, *qui pro diſcipulis habuerunt in ſcholis* Mimarum cœtum & Hiſtrionum. V. Cruquius *ad Horat.*

VI. Qui & Copam Syriſcam talem collegiorum hujuſcemodi præfectam credidit, ſicuti & Joſ. J. Scaliger, nec receſſit Bulenger. De qua Virgilius, ut putatur:

Copa Syriſca caput Graja redimita mitella,
Criſpum ſub crotalo docta movere latus.
Ebria famoſa ſaltat laſciva taberna,
Ad cubitum raucos excutiens calamos.
Quid juvat æſtivo defeſſum pulvere abeſſe,
Quam potius bibulo decubuiſſe toro?
Sunt topia & calyba, cyathi, roſa, lilia, chorda,
Et trichila umbriferis frigida arundinibus. &c.

Ubi Joſ. Scaliger *Copam Syriſſam* voluit eſſe καπηλίδα, quaſi *caupam*, ut cludam claudam, ſive a copibus rebus, eamque utriculariam, quæ inflans utrem retineat manu calamos, per quorum foramina moduli diſtinguantur, preſſum vero utrem exanimet, quatiat cubito, ita ut calami vibrentur vexatione aſſidua. Ea vero ſic athletas Majumæ alloquatur: Quid vos juvat potius feſſos ad Solem exercere, quam huic diverſorio ſuccedere? Nam hic Syrorum tympana habemus & crepitus cruſmatum & vinum Gazeticum, roſas Majanas, tibias ſonoras & chordas obliquas ſub umbroſis pergulis. Quin etiam fiſtulas Arcadum in antris paſtoritias & potum veteris quidem, ſed nuper diffuſi meri, juxta rivulum dulce ſuſurrantem; ſuntque nobis cum floribus liberis ſerti quoque in corollas &

Nymphæ non niſi ab amne virgineo delibatæ, lilia in calathis ſuis afferentes, ſuntque ibidem variæ menſarum ſecundarum delitiæ cum pane mundiſſimo & albiſſimo, caſeoque tenerrimo. Et quamvis nec Priapus tuguriorum hujuſmodi ruſticanorum præſes cum falce ſua abſit, nulli tamen metuendus eſt vaſto ſuo membro. Quare quiſquis huc aſino vectus advolaſti, huc age, accumbe, & ſub umbra requieſcens, te cryſtallinis calicibus prolue, formoſæque puellæ candida ora decerpens talis & quibuſvis lude, ſenibuſque caperata ſupercilia, & jamjam perituris craſtina & mortem curanda mitte, præſertim cum hæc ipſa, quæ nullam rem, nullamque voluptatem deſideret amplius, perpetuo nobis inſtet & moneat, ut dum vivimus, vivamus & bibamus.

VII. Nimirum, quod toties diximus, vera hæc erat ſchola Epicuræorum, quam omnino quoque ſapit alterum eidem Virgilio caſtiſſimo & vere Parthenopæo adſcriptum carmen, quando melius vel Martiali, vel alteri Priapejo Poetæ tribueretur, quod ſupra *Cap.* III. *n.* 2. pariter, cum periphraſi jam tum ſua adduximus; huc autem commode repeti poſſet, quod Lucius nebulo in Majuma juxta Tiberim ſub veſtitu muliebri, crocotula & alaria, luxurioſiſſime ſaltitans, & lumbos motitans, olidos nautas & palæſtritas flumineos ad libidinem provocaret, cumque iiſdem in popinis poſtea comeſſaretur, pergræcaretur & libidinaretur, veluti *in ſacris profanis Cotyttus*, quam Pſaltriam peregrinam Athenis molles, ad imitationem feminarum ſaltantes, noctu defatigare ſueverant, quos Eupolis in Comœdia ſub nomine Baptarum acerbe perſtrinxit, utpote qui ut in Majuma pontica, ita & hic interdiu prius invicem aquis concertantes, & ſe madefacientes, nefariis deinde pervigilationibus infamabantur. Quo factum, ut irritatus inter ceteros Atticos & Alcibiades Eupolin ſuffocarit cum dicto: *Tu me in Theatro* (Baptis ſc. tuis) *madefeciſti, ſic ego te in mari madefaciam.* Ejuſmodi vero conventicula noctu ad lucernas inſtituta infamium cum Romæ quoque gliſcerent, Juvenalis *Sat.* II. *v.* 91. nocturnæ Cotyttiorum licentiæ contulit:

Talia ſecreta coluerunt Orgia tæda
Cecropiam ſoliti Babtæ laſſare Cotytto.

Et Horatius *lib. Epod.* de Canidia, ubi *Cotyttia, ſacrum iſtud liberi Cupidinis, vulgata & ab inulto irriſa* affirmat. Utrobique vero Scholiaſtæ adiri & audiri poterunt.

VIII. Ex quibus omnibus hoc elicio, Majumæ infandum & deteſtandum ſpectaculum Romam quoque reapſe ab exoticis, Syris præcipue traductum,

ductum, neque tamen *Majuma*, ſed *Mima ludum* dictum fuiſſe. Cujuſmodi feminarum ad omne ludorum genus proſtitutarum, quod tot aſſeclæ, tot magiſtri, tantaque ibi collegia, in urbe Romana exſtiterint, & quidem utraque, non veteri modo, ſed & nova, ex Horatio & Marcellino probatum. Cum Mimæ iſtæ & ſaltatrices & bellatrices tempore verno amœniſſimo ejuſmodi ludos Pandemios, juxta aquas, & in iis, celebrarent. Qualis Conſtantinopoli fuit Helladia famoſiſſima ſaltatrix, in cujus erectam in Soſthenio Byzantino imaginem iſtud, ſubjectum, ut puto, ſtatuæ, condidit Epigramma Leontius *lib.* IV. *Anthol. c.* 25.

Εἰμὶ μὲν Ἑλλαδίη Βυζαντιὰς, ἐνθάδε ἔστην
  Ἧχι χοροστασίην εἴαρι δῆμος ἄγει.
Ὅππόθι πορθμῷ γαῖα μερίζεται, ἀμφότεραι γὰρ
  Ἄντυγες ὀρχηθμοὺς ᾔνεσαν ἡμετέρους.

Helladie dicor Byzantia, partoque viſor,
  Qua choreas populus ducere Vere ſolet;
Quaque fretum dirimit terram: Namque ambitus iſte
  Laudavit ſaltus ſemper uterque meos.

I. e. in mari & in terra probarunt hoſce ludos, quibus cum juvenibus contendebat, quod porro idem ibidem innuit:

Θῆλυς ἐν ὀρχηθμοῖς κρατέει φύσις, εἴξατε κοῦροι.
  Ἄρσενα γὰρ Ῥώμη θῆλυν ἔμιξε χάριν.

Cedite jam juvenes, choreis nam femina vincit:
  Maſculea Roma eſt femina mixta Charis.

Geminum locum habetis infra e Nicetæ Choniatæ *annal.* 3.

IX. Cumprimis vero apud Tiberim & in Acta veteris Romæ Mimas cum aſſeclis ſuis & ſaltaſſe & luſiſſe, atque riſus & plauſus captaſſe, veriſimillimum eſt. Quos inter ὁ δεῖνα celebratur veteris Epigrammatis fragmento Rom. ultra Pontem Milvium. Quod e Smetio Gruterus *p.* 330. retulit:

LAUDATUS. POPULO SOLITUS MANDATA REFERRE.
ADLECTUS SCENÆ. PARASITUS APOLLINIS IDEM.
MULTARUM IN MIMIS SALTANTIBUS UTILIS ACTOR.

Et ibidem tabella marmorea FABIA ARCHIMIMA temporis ſui prima nobilitatur. Quid? quod ipſi Syri teſtentur, in littore Romano quoque frigus pariter & pocula atque voluptatem in gemino ardore captaſſe Quirites, exoticam plerumque; veluti Philodemus Epicuræus, Gadarenus Syrophœnix affirmavit iſta *Epigrammatis* 18. *Cent.* 3. *millen.* 1. clauſula:

Κύπρι φιλορμίστειρα, φιλόργιε, σῶζέ με κύπρι,
Ῥωμαϊκοὺς ἤδη δέσποτι πρὸς λιμένας.
Portipotens Cypri, Orgia amans, me protege Cypri,
Romulea & tandem ad littora duc, Domina!

Præcipue vero Meleager & ipſe Syro-Phœnix *Lib. 7. Antholog.* multis iſtud ἐρωτοπλοεῖν (ut vocat *Epigr.* 105.) commendavit *Epigr.* 106. 109. 112. 120. *ſeqq.* χειμέριον ſeu tempeſtuoſum iſtud κύμων πέλαγος, in quo & Scyllam naufragi adſpiciant, & ex aquis in ignem cadant, quæ Latine ita loqui juſſimus:

Hoc mihi portentum eſt, ex glaucis fluctibus orta,
Quomodo aquis mediis ſis, Venus, ignipara.

Mox:

Fluctus Amoris amare, ſopore ſine uſque reſtantes
Zeli, luxuria tuque hiemale fretum.
Quo feror? anne iterum luxato animi undique clavo,
Scyllam iſtam Tryphera naufragus adſpiciam?

Rurſus:

Abluis, o lotrix, fervente quid amne, ſuperba?
Nondum exuta quidem eſt veſtis, & igne flagro.

Tum vero:

Nico in amabilibus tum fluctibus innatat, unam,
O Venus alma, genam viderat ejus amans.
Ilicet ardentes ob amorem in pectora prunas
Vir ſiccaſque trahit virgine ab uvidula.
Sicque ſuper terra fit naufragus hicce, ſed illam
Vel mare tangentem littora grata tenent.
Nunc ſed amicitia æqualis utriſque Cupido,
Littore nec perdit vota Cleander eo.

X. Plura qui deſideret in iſto laudatiſſimo Amaltheas cornu, & inprimis quoque capite peculiari *lib.* 4. εἰς λοῦτρα requirat, unde iſtam Epitomen unico epigrammate concluſam derivavimus:

Balnea non fuerant prius hæc, quæ balnea nunc ſunt,
Sed ſordes capiens quiſquilinſque locus.
Poſt ubi lavit Amor genetricem hoc forte lavacro,
Ipſe urens pulchras Lampade pulcher aquas,
Hinc ſpirat Roſeum flammata aqua ſemper odorem,
Aurea adhuc tanquam ſe Cytheræa lavet.

Lota

Lota ubi cum Chariſi & Gnato aurea tela gerente
Cypris, earum unam pro pretio aqua dedit.
Aſt ubi jam ſuccendit aquas quoque lampas, amantes
Hinc Nymphæ, calidas ad labra fertis aquas.
Nepenthes, ſine felle, malis oblivia cunctis
Dixit Homerus, ubi & Bacchum ibi adeſſe videt.
Vulnera poſt pugnam his medicatur Apollo fluentis,
Ejiciens haſtæ ſpicula Barbarica.
Cypris, Amor, Charites, Nymphæ, Dionyſus, Apollo
Jurarunt ſeſe hic velle habitare ſimul.

XI. Ut vero & hoc porro, quomodo præter Orientem variaſque regiones, & ipſam urbem Rom. velut epidemium malum infecerit, probemus, neque nimium veterum Scriptorum de Majuma altiſſimum ſilentium accuſemus, Suidæ teſti locupletiſſimo alium comitem, nimirum Æthicum Coſmographum, qui circa tempora Symmachi, aut Theodoſii vixiſſe dicitur, aſſociabimus.

XII. Licet enim idem pene fatum ille ipſe expertus fuerit, quod & alii quidam egregii Scriptores, ut a Monachis nativus ejus habitus nimis quam fuerit interpolatus, & nonnulla ab Exſcriptoribus eidem infarcta ſint, multarum tamen rerum bonarum adhuc capax permanſit illa Coſmographia: cujus multa loca Oroſius πρὸς λέξιν in ſuum ſuccum tranſduxit, & annis ab hinc ſeptingentis amplius aliqua expreſſo ejus nomine laudavit Flodoardus, quæ nunc in itinerario Antonini, tanquam ejuſdem auctoris reperiuntur, nonnulli quoque, ut Chronicon Cameracenſe Coſmographiam illam jubente Julio Cæſare ex SC. conceptam allegarunt. Quemadmodum accurate iſta omnia Dominus Barthius *lib.* XLV. *Adv. c.* 13. demonſtrata reliquit.

XIII. Ultra quam accuratiſſimam omnium cenſuram provectus & invectus eſt hodiernus iſte Rhamnuſius juſto longius latiuſque, *Perſonati hujus Æthici & hybrida opuſculum, vulgo conceptum fœtum, nec magna rei auctorem* clamitans, utpote *in quo ne media quidem Latinitatis, ſed ultima, imo devirginitata propemodum in eo habeantur plurima.* Cum tamen unicum ſaltem reprehenderat in eo, *loquendi modum*, eumque a Mauſſaco *pro non vulgari habitum*, ſed juventuti obiter commendatum, quin a maximis inſuper Auguſtæi ævi Scriptoribus imitatione expreſſum. Sicuti namque unius matronæ capillus ſex, ſeptem ſertis illigatus ab uno eodemque capite in tergum deſfluebat, cujuſmodi etiam cincinni licio contorti

torti ſub nomine VII. crinium Samſoni quoque ab Hieronymo *cap.* XVI. tribuuntur. Ita Nymphis & fluviis paſſim apud Poetas, cumprimis Naſonem, crines cærulei & inornati, ut *l.* V. *fab.* 6. Cyanæ & *l.* IX. *Metam. v.* 3. Acheloo adſcribuntur. Quo nomine factum, ut ſecundum Pollucem fluminibus coma nutriretur & ſacraretur. Sicuti quoque Scholiaſtes Pindari oſtendit: Τὰς μὲν πρώτας κόμας τοῖς ποταμοῖς ἀπεκείροντο σύμβολον τοῦ ἐξ ὕδατος εἶναι πάντων τὴν ἄσκησιν. Et in *Vet. Epigr.* apud. P. Pithæum & Joſ. Scal. in *Catalect. de Neptuno* dicitur:

- - - Magnus cui præpete nimbo
Perfluit Oceanus, & flumina crinibus errant.

Pari modo Antoninus hic Æthicus nec inficete in Coſmographia ſua, cum præmiſiſſet, quod *fluvius Exos de Caucaſo natus in quinque alveos diviſus fundat ſe in Gangen*: & mox: *quod ante eos exeat fluvius Ganges, cui adjungatur alius cum capitibus quinque, quæ reliquiſſet*; tum ſtatim ſubjiciens ait: *Hydaſpes naſcitur in campis Indorum, tribus crinibus hic ſe cominus adunans unus efficitur.* Ubi quidem Joſias Simlerus, qui iſtam Coſmographiam ex Bibliotheca P. Pythæi ediderat *pag.* 57. maluiſſet Crunibus legere (ne ſibi hoc Pinnirapus & alienæ laudis plagiarius *pag.* 46. & 47. inveniſſe arroget, quod reperiſſe diſſimulat) ſed cum vidiſſet aliquoties eandem vocem poſtea repeti, merito nihil mutare voluit. Sic enim Æthicus paulo poſt: *Danubius & Dravus includunt intra ſe Pannoniarum plurimas civitates, & redeunt in unum qui fuerant duo, curruntque per longam rotunditatem, ex quo ipſo fluminali circulo ſeptem crines fluminum procedunt, infundentes ſe in Pontum.* Et ſtatim: *hic unus diffunditur per crines ſupra ſcriptos.* Nequaquam igitur *crinis* hic idem atque κρουνὸς ſeu ſcatebra eſt, ubi fons rivuſque exilit, caput & origo fluvii, ſed potius capitis unius in certa brachia & oſtia eſt diſcriminatio. Nec Hydaſpes tribus fontibus exit in campis Indorum, ſed uno fonte naſcitur, in tres poſtea ejuſdem tamen nominis amnes, veluti totidem unius capitis crines, ſe dividendo, inde iterum adunando. Sicuti Danubius quoque non ſeptem fontibus, ſed uno exit; aſt ubi ſe cum Dravo conjunxit, dehinc ex uno illo circulo veluti e capite ſeptem brachiis & oſtiis in mare diffunditur. Frigidiſſima itaque omnis iſta Rhamnuſii hic κρίσις eſt, & ἄκριτος plane, cum Græcanicam literaturam ipſe potius quam Æthicus affectet, & *crinis* Latiniſſima ſignificatione per elegantiſſimam translationem, quam optime poſſit defendi.

XIV. Ne vero præter rem reprehendendi ſaltem Doctorum reprehenſoris

ſoris cauſa protuliſſe iſta videamur, illuſtrabunt ea ipſa ſummopere locum illum Æthici, quem nunc in medium adducemus, quando & Tiberis ab uno capite profluens juxta Urbis regionem XIV. geminetur, & in duos veluti crines ſeparetur, mox iterum adunandus. Quin & ex hoc ipſo loco cum urbem ſacram & æternam dixit, eum florentibus adhuc Romæ rebus ſcripſiſſe, nec ſeculis, ut iterum fruſtra eſt R. incultioribus & ineruditis.

XV. Quum ergo jucundiſſime hoc feſtum Romanorum deſcribat Æthicus *Coſmograph. p.* 20. parcendæ tamen chartæ ergo excerpamus ſaltem, quomodo *fluviorum rex Tiberis, cui primatum æterna Urbis Romæ ſingularis tribuit magnitudo, eadem Urbe ſacra & æterna geminatus Inſulam faciat regioni quarta decima, poſt iterum unus effectus per pontem Lepidi, a plebe Lapidei dicti, juxta forum Boarium tranſiens, verticibus ſuorum turbinum & maritimas naves ſuſcipiens & mediterraneas adducens de Etruria, Urbem egrediatur; mox iterum circa ſextum Philippi* (ſc. lapidem) *geminatus inſulam* (inquit) *facit inter portum Urbis & Oſtiam civitatem, ubi populus Romanus cum Urbis Præfecto vel Conſule Caſtorum celebrandorum cauſa egreditur ſolennitate jucunda. Inſulam vero hanc tantæ viriditatis & amœnitatis eſſe*, addit, *ut nec æſtivis menſibus, nec hiemalibus paſturæ admirabiles herbæ deficiant, ita autem vernali tempore roſa vel ceteris floribus adimpleatur, ut præ nimietate odoris & floris Inſula illa Libanus almæ Veneris nuncupetur.*

XVI. Notavit autem ad illum Auctorem *pag.* 64. Joſias Simlerus Tigurinus, *Feſtum hic indicari Majumæ, quod ille Caſtoribus ſacrum fuiſſe cenſebat.* Sicuti quoque Georgius Merula in *Coſmographia part.* 2. *l.* 4. *p.* 540. idem ſentit, addens: *Oſtiæ Caſtorum ædem fuiſſe, ibique ſacrificari ſolitum ventorum mariſque cauſa*, uti patet ex Ammiani Marcellini *lib.* XIX. *p. m.* 233. *Dum Tertullus apud Oſtia in æde ſacrificat Caſtorum, tranquillitas mare mollivit*, &c. Nam & in urbe Oſtienſi haud ita pridem Appianus hoc vetus Epigramma de Ludis Sabinis a Tatio Præfecto Urbis inſtitutis, ſaxo quadrato cælatum vidit, & ex eo Gruterus *Inſcript. fol.* XCIX. & Pithæus *pag.* VI. retulerunt:

Littoribus noſtris quoniam certamina Lætum
Exhibuiſſe juvat, Caſtor Venerandeque Pollux,
Munere pro tanto faciem certaminis hujus
Magna Jovis proles, veſtra pro ſede locavi
Urbanis Tatius gaudens me faſcibus auctum
Neptunoque patri ludos feciſſe Sabinos.

XVII. Et arridebat profecto mihi primum hæc ratio valde veriſimilis viſa. Quod Gemini illi, ſeu Caſtores Latine loquentibus dicti, non certaminibus modo præeſſent terreſtribus, (ſicuti Arnobius de ipſis retulit: *Tyndaridæ Caſtores, unus equos domitare conſuetus, alter pugilator bonus,*) ſed etiam marinis, ibi namque periiſſe feruntur, vel diſperiiſſe ſaltem, unde nautis ſalutares facti, ſicuti in *Actis Apoſtolicis c.* XXIIX. *Navis Alexandrina Caſtorum inſigne præferebat:* eoque ſpectat illud Horatii *lib.* I. *Carm.* de pueris Ledæ, quorum alter equis, alter pugnis ſuperare nobilis eſſet, utraque vero ſtella conjuncta ſimul alba & proſpera nautis refulgeat. Ut & iſtud Martialis *Spectacul.* 24.

Et gratum nautis ſidus fulgere Laconum.

Quin:

Si fratrem Pollux alterna morte redemit
Itque reditque viam toties, - - -

juxta Virgilium VI. *Æn.* Quod Servius horum ſtellis applicat, quæ ita ſe habeant, ut occidente una oriatur altera; non immerito hoc ad iſtam navibus concertantium feſtivitatem referas, ubi uno in aquas conjecto alter triumphabat & tripudiabat. Quo accedit & illud, quod Helenæ adulteræ & Caſtorum mater Leda Nympha videatur flumineis natationibus delectata, in qualibus Jupiter cygni ſpecie ipſam compreſſerit. Quod vetus Epigramma Romanum, quod prope S. Luciæ IV. portarum habetur, apud Gruterum *fol.* 99.

Eſſe putat marmor, latet hic cum Caſtore Pollux,
Munus olorino de Jove Leda dedit.

Ubi bene notandum, quid *munus dare* ſit, ſpectaculum ſcil. aquaticum. Et alterum adhuc magis illud comprobat, quod Romæ in ædibus Marii Delphinii Lipſius ac Knibbius & Boiſſardus viderunt, a quibus Gruterus *pag.* DCLIV. *Epigr.* 6. ita deſcripſit:

Hoc jacet in tumulo ſecura GLYCONIS *honeſto,*
Dulcis nomine erat, anima quoque dulcior uſque
Quæ nunquam tetricos egit ſibi lucis honores,
Sed mage laſcivos ſuavis, Bacchoque madere
Simplicitate ſequi cantus, molleſque choreas.
Luſibus ipſa ſuis generabat ſæpe & Amores,
Dulce ſibi natiſque ſuis, quos pube reliquit,
CASTOREA *fratres* SUB IMAGINE *quos generavit.* &c.

« Sicuti ipſi quoque filiæ Ledæ Helenæ, Menelai uxori, (cum Alexan-
«der

"der in inſula Citherea eſſet, ut Caſtorem & Pollucem conveniret,) placuit eo ire, optimumque ei viſum eſt, quod Menelaus Spartæ non erat, "ad mare proficiſci. Qua de cauſa ad litus proceſſit; oppidum ad mare "eſt Helena, ubi Dianæ & Apollinis fanum eſt, ibi rem divinam Helena facere diſpoſuerat. E quo fano de nocte Helenam Paris eripuit, in "navem detulit, & cum ea mulieres aliquas deprædatus, ibique cum oppidanis id prohibentibus pugnans, eos multitudine ſociorum exſuperavit, & plurimos captivos in naves impoſitos, claſſe ſtatim ſoluta abduxit.„ (Quæ videtur imago Majumæ aut ſane cauſa & initium,) ut teſtatur Dares Phrygius, ſeu adeo ejus interpres Corn. Nepos.

XVIII. Sed poſtquam rem paulo accuratius expendere cœpi, alteram lectionem Æthici, quam in uno Exemplari diſertim exaratam fuiſſe Simlerus, tametſi priori adſtipulatus, non diſſimulavit, haud plane repudiandam cenſui. Nimirum *populum Romanum cum Conſule vel Urbis Præfecto Caſtrorum celebrandorum cauſa egreſſum fuiſſe.* Si namque *caſtra* ſunt e variis caſis ſive ſcenis ad brevem & temporarium uſum conſtantes manſiones, ubi milites ſub tentoriis aliquantiſper in loco foſſa circumdato ſubſiſtant; tum profecto in hac Inſula prope Oſtiam Tibride circumfuſa recte *caſtra* veteres dixerunt, cum juxta illa quoque pugna quaſi navalis haberetur, & frondibus atque ſcenis virentibus omnia condecorarentur.

XIX. Ne vero ſine omni exemplo & ulla auctoritate iſta noſtra correctio audacior paulo, quam verior doctis appareat, ipſeque Auctor noſter ceu ſpurius teſtis & illegitimus derideatur, en ad ipſum Oratorum & Scriptorum omnium terſiſſimum & facundiſſimum principem provocamus, qui *lib.* v. *in Verrem, accuſatione* x. multa ejus luxurioſa facta inceſſens inter alia culpat: "Quod cum æſtas jam eſſe cœpiſſet, iſte novo "quodam ex genere Imperator pulcherrimo Syracuſarum luco ſtativa ſibi "caſtra feciſſet, in ipſo aditu atque ore portus, ubi primum ex alto ſinus "ad urbem ab littore inflectitur, tabernacula carbaſeis intenta velis collocans. In eum autem ipſum locum aditus erat nemini, niſi qui aut ſocius aut miniſter libidinis eſſe poſſet. Huc omnes mulieres, quibus "cum conſueverat, conveniebant, quarum incredibile eſt, quanta multitudo fuerit Syracuſis. Huc homines digni iſtius amicitia, digni vita "illa conviviiſque veniebant. Ac per eos dies cum iſte cum pallio purpureo talarique tunica verſaretur in conviviis muliebribus, non offendebantur homines, lucum illum littoris percrepare totum mulierum vo-

 "cibus,

" cibus, cantuque ſymphoniæ, in foro ſilentium eſſe ſummum cauſarum "atque Juris &c.," Mox denuo ſtomachatur: "Quod, quo tempore "cæteri navigare & provincias obire conſueviſſent Prætores, Verres ta-" bernacula quemadmodum æſtivis temporibus fieri ſoleret, carbaſeis in-" tenta velis in Inſula Syracuſis poſt Arethuſæ fontem, propter ipſum in-" troitum atque oſtium portus amœno ſane, & ab arbitris remoto loco "dies æſtivos LX. hic Prætor populi Rom. cuſtos defenſorque provinciæ "ſic vixiſſet, ut muliebria quotidie convivia eſſent. Denique piratas ad "illa æſtiva Prætoris acceſſiſſe, Cicero dicit, ipſam illam ad partem lito-"ris, ubi iſte per eos dies tabernaculis poſitis Castra Luxuriæ col-" locaſſet.,,

XX. Talia igitur Ciceronis ævo in provinciis potiſſimum *luxurioſa Caſtra*, non vero in Urbe audita & ſpectata fuerunt, ſed maxime in maritimis locis. Sic enim ipſamet Suada Romana, cum pro Cælio declamaret, dixit: *Accuſatores ipſius libidines, amores, adulteria, Bajis acta convivia, comeſſationes, cantus, ſymphonias, navigia jactaſſe.* Nimirum revera erat Schola hujuſcemodi Epicuræa confluentis multitudinis in thermis (quod Poggius de Badenſibus thermis cenſuerat) ſed & in frigidis natationibus. Nam & de his ibidem Tullius ſtatim differit, quod feminæ quoque laſcivæ juxta Tiberim verbi gratia ex adverſo campi Martii hortos libenter coluiſſent, & nudos ibi juvenes ſpectare & delectum amatorum habere ſueviſſent. Sic enim iſtam Cælii amicam, tum inimicam, affatur: *Habes hortos ad Tiberim, ac diligenter eo loco præparaſti, quo omnis juventus natandi cauſa quotidie venit. Hinc licet conditiones quotidie legas.*

XXI. De Bajanis vero natatibus Regiliani vetus Epigramma apud Pithæum *p.* 61. eandem ad metam tendens, ita ſonat:

Ante Bonam Venerem gelidæ per littora Bajæ,
Illa natare lacus cum lampade juſſit Amorem,
Dum natat, algentes cecidit ſcintilla per undas
Hinc vapor uſſit aquas: quicunque natavit amavit.

Cui paria quoque cecinit Symmachus in auctario Schippiano: *Epiſt. nunc* VIII. *lib.* I. Campaniæ ſitum ita deſcribens:

Ibi corniger Lyæus
Aperit ſuperna vite,
Vulcanus æſtuoſis
Media coquit cavernis,
Tenet ima piſce multo
Thetis & Bajæ ſorores,
Simul innatat choreis
Amathuſiam reviſens,
Salis arbitra & vaporis,
Flos ſiderum Diona.

Nec

Nec ergo injuſte Veneris & Amoris propriæ feruntur Bajæ, quæ eidem Symmacho *lib.* VII. *Epiſt.* 24. *Sinus luxuriæ* dicuntur.

XXII. Neque tam lotiones, quam comeſſationes & compotationes, ſeu vinum potius, quam aqua iſtas amorum libidines incendebant. Quare de iiſdem Bajis ita cecinit Venuſinus Olor *lib.* I. *Epiſt.* XV. *v.* 18.

Ad mare cum veni generoſum & lene requiro,
Quod curas abigat; quod cum ſpe divite manet
In venas animumque meum: quod verba miniſtret:
Quod me Lucanæ juvenem commendet amicæ.

XXIII. Quin ut ad rhombum propius accedamus, & Hoſtiam quoque prope mare ſe Romanos nepotulos & decoctores luxuriæ cauſa contuliſſe, planum reddamus, eandem portuoſam Urbem & Bajis iſtis adjunxit alter Satyricus inſignis, Juvenalis XI. *v.* 40.

Hi plerumque gradus: conducta pecunia Romæ
Et coram Dominis conſumitur: inde ubi paulum
Neſcio quid ſupereſt, & pallet fœnoris auctor,
Qui vertere ſolum, Bajas & ad OSTIA *currunt.*

Ita namque expreſſe MS. meum & Britannici quoque exemplaria habuerunt, qui ubi Scholiaſtes de Bajis dixerat, quod ibi eſſet major luxuria: addit hic & Oſtia ſcil. Tiberina, ut inde navigent, vel ibi quoque lavent. Nam & hic quaſi quædam mœroris credebantur abſterſiones, ubi lupini velut amari aquis, ita & animi ſolliciti edulcarentur lavacris. Quo referre quiſpiam poſſet, quod eſt in D. Auguſtini *Confeſſ. l.* IX. *c.* 12. §. 4. qui, *cum corpus Monicæ matris apud Oſtia Tiberina* (ubi ſe inſtaurabant navigationi) *defunctum extuliſſet, ad ſanandum dolorem ſuum, viſum eidem piiſſimo filio fuit, ut iret lavatum, quod audiiſſet inde balneis nomen inditum, quia Græci* βαλανεῖον *dixiſſent, quod anxietatem pelleret ex animo. Sed,* confitetur ibidem, *miſericordia Patris orphanorum, quod poſtquam laviſſet, talis adhuc fuiſſet, qualis prius quam laviſſet, cum ne ſic quidem exudaſſet de corde ſuo mœroris amaritudo, niſi quod deinde dormierit paulo melius, & evigilans non parva ex parte inveniſſet mitigatum dolorem ſuum.* Inde Rutilius:

Pande precor gemino placatum Caſtore Portum,
Temperet æquoream Dux Cytheræa viam.

XXIV. Sed & ad *caſtra luxuriæ* redeuntes, & *proſtibulorum* (ceu Tertullianus vocavit) *Conſiſtoria*, ea ſane in lavacris & juxta mare præcipue frequentata fuerunt. Sic iterum Juvenalis VI. *v.* 417.

Balnea nocte ſubit, conchas & Caſtra moveri nocte jubet.

Item:

Egregios Equites & Caſtra domeſtica, quidni
Hæc cupias, & qui nolunt occidere quenquam?

Ibi Scholiaſtes ad *Sat. hanc* x. *v.* 95. adjecit: *Hæc Sejani Caſtra prætoria ſupra Diocletianas* (ſc. thermas) *fuiſſe.* Luculentus vero eſt locus Juſtini, thema noſtrum corroborans *lib.* XVIII. *Mos erat Cypriis virgines, ante nuptias ſtatutis diebus dotalem pecuniam quæſituras, in quæſtum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamenta Veneri ſoluturas.* Quodque non paucæ eæ, ſed magnus earum numerus & veluti exercitus quidam ſub tentoriis ad mare fuerit, ſequentia ſtatim innuunt verba, ubi dicitur, quod *harum ex numero* LXXX. *admodum virgines rapi & navibus imponi Eliſa* (Sidonia Carthaginem ædificatura) *juſſerit, ut & juventus matrimonia & urbs ſobolem habere poſſet.*

XXV. Neque vero a Cypriis hoc didicerant Phœnicæ feminæ, vel in Africam illinc eam conſuetudinem Dido, ſed ex Phœnicia traduxerat, propter eandem ſcil. rationem, quia Tyrii maris eſſent accolæ & Phœnices reliqui, & de his D. Athanaſius *prima ſua Oratione contra gentes pag.* 21. affirmaverat: Γυναῖκες γοῦν ἐν εἰδώλοις τῆς Φοινίκης πάλαι προεκαθέζοντο ἀπαρχόμεναι τοῖς ἐκεῖ Θεοῖς ἑαυτῶν τὴν τοῦ σώματος αὐτῶν μισθαρνίαν, νομίζουσαι τῇ πορνείᾳ τὸν Θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι καὶ εἰς εὐημερίαν ἄγειν αὐτὴν διὰ τούτων. *Olim certe Phœniſſæ mulieres ante idola proſtituebantur, dedicantes numinibus ſuum quæſtum, perſuaſæ, meretricatu ea propitiari, ac proſperitatem inde rerum naſci.* Atque harum turpe dedecus Valerius Max. *lib.* II. *c.* 6. §. 15. ſubnexuit: *Siccæ fanum eſſe Veneris,* inquiens, *in quod matronæ ſe contuliſſent: atque inde procedentes ad quæſtum, dotes corporis injuria contraxiſſent, honeſta nimirum tam inhoneſto vinculo conjugia junctura.*

XXVI. Eſt vero *Sicca Veneria* Antonino in Itinerario, & Victori Uticenſi *lib.* 2. *de Vandalica perſecutione*, ubi Arnobium claruiſſe ſcripſit Hieronymus in *Chronico*, eadem Africæ urbs, quæ Plinio *lib.* 5. *c.* 3. & D. Cypriano in *ſententiis Concilii Carthaginenſis* ſimpliciter *Sicca* pariter ut Valerio paulo ante, nec non Gyraldo in *Syntagm. Syca* urbs Punica appellata fuit, Solino vero tantum *Veneria*, at Ptolemæo & Procopio *lib.* 2. *Vandalicorum* Σίκκα Οὐενέρια. Colonia eſt Africana trium dierum itinere ſive M. paſſ. plus minus cxx. a Carthagine diſſita, & quaſi *Siccoth Benoth* dicta. Quæ ferme e V. C. Jani Seldeni *lib.* 2. *Syntagm.*

cap.

cap. 6. hauſimus, quem exſcripſit quoque Schedius & Rhamnuſius.

XXVII. Nam & eidem inſuper & in eo quoque ſubſcriptores ſumus, quod dum libidinoſam hanc coloniam ex Oriente, ubi ſunt calidiores homines, in Occidentem caſtris motis traductam voluit, ille ſane Phoenices hunc cultum hos ritus a Babyloniis & eorum *Succoth* vel *Siccoth Benoth* accepiſſe, perſuaſus fuit. Quæ ſacra prius tabernaculis in Aſſyria fixis dudum & diu ibi perduraſſe, Divinas quoque literas teſtari ſcimus, II. *Regum* XVII. dicitur, quod cum vicina quoque gens in urbibus Samariæ, in quibus habitabant (abductis ſc. indigenis veris) Deos ſuos repoſuiſſent, Viri quidem Babel *Succoth Benoth*, quæ interpretantur *tabernacula filiarum*, ſeu fanum ipſum Babyloniæ Mylittæ ſive Veneris Uraniæ, & circa iſtud ritus ſacros, ubi puellæ corollis revinctæ & ſedentes, ſingulis in ſpatiis (quæ funiculis diſtincta Herodoto διέξοδοι σχοινοτένεες, aditus ad funiculorum longitudinem protenſi circa feminam ſedentem, & iis obſeptam appellantur) hoſpites operiebantur, qui, rite implorata Venere Mylittia, pecuniaque quantulacunque data (quæ Deæ ſacra) cum eis a fano ſubductis rem haberent. Lege vero patria omnibus feminis erat commune, ut ſemel in vita ita deſidentes cum advenis conſuetudinem haberent. Nec cuiquam fas erat prius diſcedere, quam juxta hunc ritum fuiſſet ad res Venereas electa. Unde fiebat, ut per biennium nonnunquam & triennium exſpectarent, quæ deformes, miſeræ. Ceterum beatiores vehiculis cameratis tectæ, relicta a tergo magna famulitii turba, pro fano conſiſtebant. Heic plane filiarum ſeu mulierculaarum erant tabernacula ſeu *Siccoth Benoth* (nam & *Siccuth*, quod propius a *Sicca* abeſt, *tabernacula* ſonat Ebraice, & probabile ſatis eſt idem ſonaſſe Punice) Hiſtoriam autem ampliorem de hac re habes apud Herodotum *lib.* I. & Strabonem *lib.* XVI. Abſque iis eſſet, quis locum illum Hieremiæ in Epiſtola Barucho ſubnexa caperet, ubi ad hunc modum de ſcortis diobolaribus Babyloniorum loquitur. Αἱ δὲ γυναῖκες περιτιθέμεναι σχοίνια ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐγκάθηνται &c. *Mulieres funiculis circumdatæ in viis ſedent, ut furfures*, τὰ πίτυρα, *ſeu libamina adoleant. Et ſi qua earum cum advena quovis, qui eam ſibi attraxerit, cubaret, proximam conviciabatur, quod nequaquam ſimili afficeretur honore, nec funiculus ejus diſrumperetur.* Quod igitur cinctæ funiculis feruntur, eſt, quod ſub tarbernaculis, quæ funibus extentis erecta erant, virgines Veneri Uraniæ operantes, ibi operirentur ſuos amatores. Unde *Succoth Benoth* quaſi *tabernacula Veneris* dicta. Sic enim Eucherius Lugd. Epiſc. *ad l.* 4. *Reg. c.* 17. ſcripſit: *Melius, ni fallor,* *pla-*

placeret interpres, ſi Sochot Latine in tabernacula verteret, & nomen Idoli Benoth abſolute poneret. Benoth utique in Venus apud Latinos tranſiiſſe Seldenus, Voſſius & Schedius probaverunt B. & V. item T. & S. promiſcue uſurpari & alternari ſolitis.

CAPUT VIII.

In Majuma cognata & quaſi ſynonyma, Maicampos Francorum Regum & Cæſarum, & an Martii quoque campi recte dici meruerint, item in Roncalias Rom. Regum, unde & hæ derivata, inquiritur, ut & in alios ludos Majales Septentrionales.

I. Germani quoque, cumprimis Francici Cæſares & rem & vocem Græco-Latinam Majumæ ſuæ linguæ accommodantes *Maycamp* vocarunt & celebrarunt, quæ vel ſemi-Latina, vel etiam mere Germanica. Nam licet Imperatores menſe *Majo in campo* caſtra quaſi figerent, ad quem proceres plebemque velut ad comitia convocarant, ibidemque poſt ſeria pertractata delitiarentur quoque & comeſſarentur ſub ſcenis & tentoriis.

II. Sicuti in Carmine Helperici, ſeu adeo Alcuini, quod Caniſius *tom.* VI. *Antiq. Lect.* publicavit de Carolo M. deſcriptus ille *Maicampus* exſtat pluribus, ſed inde paucos verſiculos extrahemus.

Non procul excelſa nemus eſt & amœna vireta,
Lucus ab urbe virens & prata recentia rivis
Obtinet in medio multis circumſita muris.
Hic amnem circumvolitat genus omne volucrum,
In ripis reſident rimantes paſcua roſtris,
Non procul in medio ſummergunt flumine ſeſe
Nunc quoque præcipiti properant ad littora curſu. &c.
Hic pater aſſidue Carolus venerabilis Heros
Exercere ſolet gratos per gramina ludos.
Littorei juxta ora ſoli plebs inclyta tendit
Venandi ſtudio, regique exercitus omnis
Jam ſociatur. &c. *ibi Carolus fert miſſile ferrum*
Sternit & innumeras porcorum ſtrage catervas
Unde reflectit iter campum repetenſque priorem
Frondoſum lucum patulis fonteſque recentes
Ramis prætextos & opacam frigoris umbram.

Aurea

Aurea qua terris paſſim tentoria fixa,
Stant pompoſa ducum hinc inde & caſtra niteſcunt,
Læta parat Carolus ſociis convivia lætus:
Convocat huc omnes longævos ordine Patres, (i. e. Senatum.)
Maturum populum, natum melioribus annis,
Impubem pariter plebem caſtasque puellas
Conlocat, inde jubet menſis donare falerna. &c.

III. Sed videtur ejuſmodi conventus non tam ludicrorum cauſa inſtitutus, quam potius ad publica regni negocia deliberanda, privataſque controverſias jure manuve componendas inſtitutus, cum ſi non alio modo, litigia duello finiebantur, quod Germani *Kamp* vel Kampff ſemper & adhuc vocitabant. Quemadmodum in Teſtamento Caroli M. quo terras filiis ſuis diſtribuit, legimus prohibitum, *ne unquam pro cauſa dubia pugna vel Campus ad examinationem judicetur.* Inde *Maikamp* ſequiorum ſeculorum Scriptorum eſt *placitum, ſeu conventus* Imperatorum *ad Kalendas Maji indictus variis rebus determinandis, quo ad Regem in liberum campum confluebant cum optimatibus ſubditi.* Pompam Regis venientis in *Maikampum*; vide ſis apud Urſpergenſem *Chron. fol.* 170.

IV. Sed poſtea tempus hujuſmodi Comitiorum variare cœpit, durante nihilominus illo nomine. Hinc in *Annalibus Franc.* a Frehero editis ſub a. 776. *Maicampus ad Wormatiam*, anno 770. *ad Badelbrunn in Saxonia*, anno 779. *In Dura indictus & habitus Maicampus* alteri annalium Francicorum auctori a Caniſio *antiq. Lect. tom.* III. publicato, dicitur *Synodus in Wormatia civitate, ubi Carolus multas cauſas conjungens, & ibi placitum publicum tenens, facto conſilio, Saxonum firmitates ſubito intravit*, &c. item *Synodus in villa, quæ dicitur Duria.* item anno 782. *Synodum tenuit ad Coloniam, ibique peracto placito reverſus eſt Dominus Carolus Rex in Franciam.* Anno 793. *ipſa hieme fecit iterum Rex Carolus apud Reganeſpurg conventum, & cum conveniſſent, fideles Epiſcopos & Abbates & reliquum populum fidelem adhortatus eſt.* &c.

V. Quo loco non poteram ſpleni temperare, cum Criticorum cernerem Rhamnuſium tam audacter more ſuo auctores corrumpere verius & corripere, quam corrigere, vel erigere, & enarrare. Is *pag.* 315. *V. L.* cum iſtos citatos Maicampos pariter præmiſiſſet: *Alius* (inſit) *annalium Francorum Scriptor a Pithæo editus Martis Campum vocavit, vel quod Athenis dicaſterium, in quo δίκαι φονικαὶ dijudicarentur, & in quo cauſa Martis homicida primum cognita fuiſſet,* Ἄρειος πάγος *vocaretur; vel*

quod Romani campum Martium extra urbem, in quo Reges magiſtratuſque creare & delectus habere fas erat, comitiis celebrandis deſtinaſſent; quorum ſimulachrum erant placita Francorum. Fere hoc genus Scriptores (ita concludit R.) *ſua ad Græcas Romanaſque antiquitates exigunt, & hos adfectant interdum valde putide.*

VI. Sed putidum ſane hoc ipſum eſt judicium, evolviſſet modo iſte Collectionem Hiſtorico-Chronographicam Anonymi, ſed Carolo M. ſupparis Scriptoris ex Idacio & Thoromacho *lib.* 6. *pag.* 716. & 725. illic namque ſic ait: *Evoluto anno Rex* (Pipinus) *a Kal. Martii omnes Francos ſicut mos eſt Francorum, in Bernaco villa publica ad ſe venire præcepit, initoque conſilio ſuo cum proceribus ſuis eo tempore, quo ſolent Reges ad bella procedere,* &c. Vides geminam rationem, cur non uſque adeo male *Martius campus* alteri dictus fuiſſet. Nec adeo abſonum foret, ſi Romanorum imitatione iſtud inſtitutum Gallicorum Regum, non Scriptorum vero figmentum fuiſſet. Apud hos namque juxta Vegetium *lib.* I. *c.* x. *Campus Martius vicinus fuit Tiberi, in quo Romana juventus poſt exercitium armorum ſudorem pulveremque dilueret ac laſſitudinem.* Pari modo conventu indicto Galli quotannis in campo Martio ad armiluſtrium & conſultationem de bello confluebant, præ cæteris quoque Gregorius Turonenſis *Hiſt. Franc. l.* 2. *c.* 27. de Clodovæo adhuc fanaticis erroribus involuto narrat, quod ille *tranſacto anno juſſerit omnem cum armorum apparatu advenire phalangem, oſtenſum in campo Martio ſuorum armorum nitorem,* &c. Sed ibidem ſtatim idem laudatus Auctor Anonymus ſubjicit; cum iterum ſequenti anno *ad Arvernum urbem cum omni exercitu veniſſe Regem illum, ibique cum Francis & proceribus ſuis placitum ſuum Campomadio tenuiſſe* recenſuiſſet; *evoluto anno hoc commotoque exercitu Francorum uſque Aurelianis* (ita ſcribit) *perveniens, ibique placitum ſuum Campomaji, (quod ipſus* Pipinus *primus pro campo Martio, pro utilitate Francorum inſtituit) tenens multis muneribus a Francis & proceribus ſuis ditatus eſt:* Anno tamen inſequenti iterum *Campomadium, ſicut mos erat, Bituricis tenere juſſit, inito cum proceribus ſuis conſilio.*

VII. Confer nunc cum hoc Chronologo alterum iſtum Annalium Scriptorem apud Pithæum, & Sole clarius apparebit, non ſolos Reges e Merovingis, ſed quoſcunque Francorum Reges t. t. Maicampum, ſeu Campomadium non Majo ſemper menſe, ſed Martio prius celebraſſe. Quare ipſum Pithæanum auctorem audiamus, & ſimul cærimonias quaſdam hujus

hujus feſtivitatis panegyricæ apud Gallos anniverſariæ cognoſcamus. *Anno* DCCLI. *Pipinus miſſa Romam legatione, Zachariam Papam interrogat de Regibus Francorum ex antiqua Merovingorum ſtirpe deſcendentibus, qui Reges quidem dicebantur, ſed poteſtas regni tota apud Majorem domus* (qui erat Pipinus ille) *habebatur, excepto quod chartæ & privilegia Regis nomine ſcribebantur, & in Martis campum, qui Rex dicebatur, plauſtro bobus trahentibus vectus, atque in loco eminenti ſedens, ſemel in anno a populis viſus publica dona ſolenniter ſibi oblata capiebat, ſtante coram Majore domus, & quæ deinceps eo anno agenda eſſent, populis annunciante. Sicque Rege domum redeunte, cætera regni negotia Major domus adminiſtrabat. Orat ergo ſibi decerni, quis eorum juſte Rex debeat dici & eſſe, is qui ſecurus domi ſedeat, an ille qui curam totius regni & omnium negotiorum moleſtias ſufferat? ibi Papa Zacharias mandavit populo Francorum, ut Pipinus, qui poteſtate regia utebatur, nominis quoque dignitate frueretur. Ita Hilpricus Merovingorum ultimus depoſitus, & in monaſterium miſſus, Pipinus vero a S. Bonifacio in Regem unctus eſt.*

VIII. Atque idem Annalium Francorum Auctor *pag.* 24. a nepote Pipini Ludovico poſt mortem Caroli M. habitum narrat ejuſmodi *generalem conventum populi, ad juſtitias faciendas, & oppreſſiones populares relevandas.* Et *pag.* 31. porro ſcribit: *Menſe Majo apud Inglenheim habito conventu, diverſarum gentium legationes auditas abſolvit. Pag.* 35. vero ait: *Imperator menſe Junio Noviomagi conventu generali habito, conſiliis quorundam ex primoribus* &c. Et *pag.* 41. *Tempore autumni apud Padabrunn generale placitum habuiſſe*, retulit idem. Et *pag.* 43. *Circa Cal. Octobris generale placitum habuit apud Moguntiacum, in quo legatos Nordmannorum Sclavorumque ſuſcepit, audivit, abſolvit.* Manifeſte igitur apparet, quod antea dicebamus, variaſſe illas panegyres, quæ tamen a Majo fortean nomen accepiſſent.

IX. Ab hiſce Majumis vel Maicampis non re quidem, ſed nomine ſaltem abludit *Roncaliæ campus* ſuper Padum, non longe a *Placentia*, (quod *oppidum campeſtre* Livius *de ſecundo Bell. Punico lib.* VII. jamdum nuncupaverat) quo a Rege Teutonico indicta publica expeditione Romana ad ſuſcipiendam Imperii coronam, aut ſimilem ob cauſam, omnes beneficiati ſeu Vaſalli prima nocte Regi in prædicto campo manſionem facienti adeſſe cogebantur, aut Feudum perdebant, veluti quidem Otto Friſingenſis *lib.* Friderici II. *c.* XII. iſtud in proſa ante oculos poſuit, Guntherus vero in Ligurino *lib.* II. ligata, his verſibus:

 - - - *Tunc*

- - - *Tunc demum ſigna revellens*
Runcaliam properat motis attingere caſtris.
Eſt locus Italiæ, modicum ſejunctus ab urbe,
Cui, quia pulchra ſitu placet, inde Placentia nomen,
Planus & Eridano placido junctiſſimus amni
Effundit latos ſpacioſo limite campos.
Hic quoties claram Regnator tendit ad Urbem
Teutonus, Auſoniam ſumpturus rite coronam,
Ponere caſtra ſolet: ligno ſuſpenditur alto
Erecto clypeus: Tunc præco regius omnes
Convocat a dominis feudalia jura tenentes.
Excubias Regi prima celebrare Fideles
Nocte vetuſtorum debent ex more parentum.
At quicunque domi, domino nolente, relictus
Defuerit, Feudo privari curia cenſet.

X. Inde Abbas Urſpergenſis in Frid. 1. *Roncaliam*, inquit, *ubi mos Lombardorum eſt, juſtitiam ſuam requirere, & ab Imperatoribus recipere, diem certam & Curiam publicam ad præſentiam Principum, qui tunc aderant, eis deſignavit.* Qui Fridericus Authenticam Habita, Ne Filius pro Patre, Runcaliæ publicavit. Et Lotharius Imperator *lib. Feud.* II. *tit.* 52. *n.* 1. ita reſcripſit: *Dum apud Roncalias, ſecundum antiquorum Imperatorum conſuetudinem, pro juſtitia ac pace regno componenda conſideremus, omnia quæ ad honorem Imperii Romani ſpectare videntur, ſollicite indagantes.* Et *tit.* 55. ut & apud Ottonem & Radevicum Friſingenſes *lib.* IV. *c.* 7. *Fridericus Imp. dum ex prædeceſſorum noſtrorum more univerſalis curia Roncaliæ pro tribunali ſederemus a Principibus Italicis, tam Rectoribus Eccleſiarum, quam aliis fidelibus regni non modicas accepimus querelas*, &c. Sed *tit.* 40. *de Capitulis*, quæ *Rex Conradus* fecit *in Romandiola*, locum corruptum Cujacius & emendandum cenſuit *in Roncalia*, quod etiam Hugo Grotius in floribus ad Jus ſparſis *p.* 341. ex Gunthero correxit, pro Conrado quoque Fredericum ſubſtituens.

XI. Verum non plane temere variavit iſta lectio, quæ inde ortum traxit, quod vox iſta primum mere eſſet Alemannica, ita ut *Roncalia* nihil foret aliud, quam expeditio Romana, der Römer-Zug/ uti nunc ſalutatur, ita dicta quaſi Rom-walia, Rom-Wallen; id eſt, Romam ire vel proficiſci. Wallen enim idem ac Gall. *aller*. Ital. *andare*. Sic ergo pro *Rom-Wallen*, Franco-Galli pro litera W. qua deſtituuntur C.
vel

vel G. fere ſubſtituentes, & in concurſu duarum LL. unam in I. mutantes *Roncaliam*, quidam forte quoque Itali ſuæ linguæ aptius *Romandiolam* fecerunt, quidam etiam duabus vicinis vocibus, unde derivatam illam compoſitamque crederent, expreſſerunt, hunc actum vocantes, *Romam ambulare*, ut in charta veteri inveſtituræ ſub Karolo M. quam Goldaſtus in Germanicis *Tom. 2. n.* 58. adduxit, ubi, *Vaſallus* LXX *ſolidis & Caballis* v. *cum ſaumis & tuſiis & filtris, cumque ſtratura ſua inſtructus apparere jubetur ad Imperatorium iter, ad Romam ambulandum.* Alii *Tranſalpiſationem* pro Roncalia dicere maluerunt, c veluti ç proferentes.

XII. Sic quoque apud Balſamonem in Can. 62. Synodi 6. cum Calendarum feſtum (quod primis Januarii menſis diebus celebraretur) feſtum alienum eſſe dixiſſet, aliud ſimile ſtatim ſubdens ceu pariter alienum, *& ea* (pergit) *quæ dicuntur* ῥυσάλια, *quæ poſt ſanctum Paſcha ex mala conſuetudine fiunt in externis regionibus.* Ubi pro ῥυσάλια ſcribo ῥοισάλια vel ῥονκάλια, tametſi alicui videri poſſint *Robigalia*, 7. Cal. Majas (juxta Feſtum) ſacrificiis pro avertenda rubigine celebrata. Verba Balſamonis ſic habent: Τοιαύτη πανήγυρίς ἐστι καὶ τὰ λεγόμενα ῥυσάλια, τὰ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα ἀπὸ κακῆς συνηθείας ἐν ταῖς ἔξω χώραις γινόμενα.

XIII. Suo quoque modo Septentrionalium huc accedunt *Majalia feſta*, (ſicuti ea Upſalienſis Epiſcopus Olaus Magnus *lib.* 15. *p.* 322. inſcripſit,) quamvis propter tardiorem temperati aeris adventum ad Vigiliam Natalitii D. Johannis Bapt. differantur. "Tum demum omnibus tam "ſilvis, quam pratis & campis vireſcentibus & floreſcentibus populus o-"mnis utriuſque ſexus & ætatis turmatim in publicis plateis urbium aut pla-"nitie camporum, ubique copioſis accenſis ignibus, pro choreis tripudi-"iſque exercendis concurrere ſolitus, vetuſtorum heroum domi foriſque "magnifica geſta ubilibet in Orbe peracta ſaltando decantat, etiam quid "illuſtriores feminæ, pro æternis aſſerendis laudibus, amore ſervandæ "pudicitiæ perfecerunt. Præterea quid degeneres ignavique nobiles, "crudeles tyranni, & turpes feminæ excluſa honeſtate fecerunt, pa-"triis cantionibus & rythmis ſonantibus citharis, ac tibiis alternatim ad-"ductis, enarrant. Ut tenera juventus agnoſcat, quam excelſa ac ſplen-"dida virtus ſit, æterniſque laudibus digna, bonorum inhærere veſti-"giis, & a peſſimis reſilire ac præcavere exemplis. Ibidem tamen "primo die Maji, Sole per taurum agente curſum, alium ritum fu-"gandæ hiemis, & recipiendæ æſtatis Suecis meridionalibus & Gothis

"ſcribit uſitatum; duplices enim a magiſtratibus urbium conſtituuntur "robuſtorum juvenum & virorum equeſtres turmæ ſeu cohortes, tanquam "ad durum aliquem conflictum progreſſuræ; quarum altera ſorte deputato Duce dirigitur, qui Hiemis titulo & habitu, indutus pellibus, "haſtiſque focalibus armatis, globatas nives, & cruſtatas glacies ſpargens, ut frigora prolonget, obequitat victorioſus: eoque duriorem ſe "ſimulat, & efficit, quo ab vaporariis ſtiriæ glaciales dependere videntur. Rurſumque alterius equeſtris cohortis præfectus, Æſtatis Comes "Florialis appellatus, virentibus arborum frondibus, foliiſque & floribus "(difficulter repertis) veſtitus æſtivalibus indumentis parum ſecuris, ex "campo cum Duce Hiemali, licet ſeparato loco & ordine, civitates ingrediuntur, haſtiſque edito ſpectaculo publico, quod æſtas hiemem exſuperet experiuntur. Unde & acriter utraque parte triumphare cupiente, "illa vehementius alteram urget, quæ iſto die ex aeris clementia vel auſteritate videtur mutuare vigorem. Si hiemis aſperitas adhuc ſuum gelu "ſpirat, depoſitis haſtis, cineres vivis ignium ſcintillis commixtos, urnis vel ſaccis extractos, obequitando hiemis perſona, ſuper aſpicientes effundit. Similiter & hi, qui eodem cultu & habitu, quaſi auxiliares turmæ adjuncti ſunt, in equis ignivomos globos ejiciunt in aſpicientes. Ne autem æſtatis perſona ob defectum ramorum virentium florumve, cum ſua equeſtri cohorte privetur honore cupito, longe antea betuleas frondes, ſeu tiliæ virgas, vaporarii calore & irrigatione artificioſe virentes, quaſi e ſilva productas, clanculo elatas, ſed aperte reductas oſtendit: quo caſu ob defraudatam naturam, hiemis propugnatores infeſtius inſtant, ne dolo quæſita victoria emergat, aut ſiſtat in placida pompa: quæ tamen favorabili aſtantis populi, aſperrimum hiemis "dominium per amplius ſufferre negantis, judicio, digna juſtaque ſententia convincitur, ut æſtati pro publica lætitia victoria cedat, victoriamque partam ſplendide inſtructo convivio æqualibus perficiat, & corroboret hauſtibus, quam aſſequi vix potuit haſtis."

Caput IX.

Dic cur hic de Majuma, pridem quoad nomen deſita? Quia quoad rem paucis retro ſeculis multorum malorum cauſa in Syria, Græcia, Italia, Gallia & Germania exſtitit, nec dum niſi titulotenus ceſſavit, Hydra & Protei inſtar ſemper in Nymphæis revireſcens, & ſe variis

riis figuris diſſimulans. Quare brevi ἀνακεφαλαιώσει, *qua forma ejus proprie ſit & fuerit, qualiſque fucus & quod virus exterius ei acceſſerit, finitur.*

I. Claudendi jam tandem veniebant rivi, imo vero flumina, juxta quæ & in quibus Veneris, aquis oriundæ, ludi laſcivi exhibebantur, quando & aures & prata ſuperquam ſatis bibiſſent, unicum tamen adhuc nos inhibebat, quo minus ſiccis pedibus illud tranſiremus: nimirum dum finis fieri jam deberet, hic ipſe finis hujus Diatribæ a nobis expoſci poterat, quod in omni actione quoad intentionem primum eſſe conſuevit. Quamvis autem ſtatim in Procætio (ſeu, ut vulgo vocant, Proceſtrio) innuerimus, quæ cauſæ nos ad illud emoliendum impulerint, materiæ ſc. paſſim ignoratæ raritas, quæ excuſſa tamen plurimis ſcriptis & ſacris & profanis lucem eſſet fœneratura: attamen hic nobis aliquis ſuperſtitioſulus tenebras magis exoptandas occinere poſſet, gratiaſque potius Deo nos debere, quod & res & nomen pariter Majumæ penitus jam ſint exoleta. Cui utrumque pollicem premeremus, ſi, quod iſte ſupponit, revera ſe ita haberet, & non adhuc, vel paucis retro ſeculis eadem pene fabula & ſpectacula actitata fuiſſent. Quorum fœditatem & ſubſecutas maledictionis divinæ pœnas, dum vel in hac Coronide ſubjiciemus, tanto magis ea & alios ab iiſdem abſterrebunt, & nos ipſos quoque, quod minime illis gaudeamus, excuſabunt.

II. Nullum enim nobis eſt dubium, *Majumam Mahometum poſt ſe traxiſſe*, qui cum videret Orientem, & Græciam præſertim, nimis quam voluptatibus mancipatam, talem inde ſibi formavit religionem, talemque *perpetua* quaſi *Majumæ Paradiſum*, & a puniente permiſſus Deo omnia illa loca turpibus iſtis voluptatum illecebris addicta, inque iis Romam novam poſt Antiochiam, Gazam, & Majumam ſibi ſubjugavit, cum ſemper adhuc iiſdem ludi impuri, & feminea potius, quam maſcula exercitia ſolenniter celebrarentur. Parum enim abeſt, quin haud plane Majumæ abſimiles ludicras pugnas Antiochiæ a Manuele Comneno inſtitutas credam, quas Nicetas Acominatus *annale* & *n.* 3. deſcripſit, cum dicto Imperatori Conſtantinopolitano Antiocheni pompoſum ingreſſum adornantes: Τάς τε ἀγυιὰς καὶ ἀμφόδους ἐπίπλοις καὶ τάπησι διεκόσμουν καὶ δένδρων νεοδρέπτοις κλωσὶ κατηλάϊζον, τὰς τῶν λειμώνων καὶ ἀνθέων Χάριτας ἐς τὸ ἄστυ μέσον διακηπεύοντες: Quæ ipſæ recentes arborum frondes & Majum & Majumam redolent, præſertim cum nulla alia voce interpoſita ſubdatur,

datur, *nullum ab illo honorifico occurſu abfuiße, ſed omnes inquilinos confluxiſſe*, ὡς παρεῖναι καὶ Σύρον ὀψοφάγον *adfuiſſe & Syrum guloſum & latronem Iſaurum & piratam Cilicem & equitem lancearium Italicum, qui pedibus triumphum comitabantur: interque eos commiſſam ludicram pugnam, tantam excepiße ludorum varietatem & elegantiam, ut haud ab re dici potuißet, in iis ludis Venerem cum Marte & Bellonam cum Gratiis coiiſſe.* Præſertim tam amœno Maji tempore, quod Τὸ τοῦ ἀέρος ῥόδιον vocavit. Ἠνέμου addit τὰς σημείας, καὶ λιγυρὸν ὑπεσύριττεν, εἰπεῖν ἄντις οὐκ ἀκόμψως πρὸς τὴν τηνικαῦτα διάχυσιν ἀπιδὼν, ἀφροδίτην Ἄρει συνελθεῖν, τῇ δ' Ἐννοῖ συμπλέκεσθαι Χάριτας, οὕτω τὰ τότε παίγνια μίγμα ποικίλου καλοῦ ἐτύγχανεν ὄντα. Quæ ipſa vox παιγνίων ſatis arguit ſcenicum quid Mimorum, quorum propria ſunt, inibi quoque fuiſſe ſpectacula.

III. Unum quoque & alterum ſeculum vix præteriit, quando & in Galliis Sirenum Syriacarum Majumas nocturnas diurnis continuatas depinxiſſet Nicolaus de Clemangis *Epiſt.* LIV. ita legenda, intelligenda & conſtituenda: *Cum ex mari in portum, ſed hinc iterum ad vaſtiores fluctus Pariſinos, & velut ad Charybdin ſe revocatum* ait, *ubi cuncta vitiorum monſtra verſarentur, nec ſola juventus, ſed & provectior ætas vitiis juvenilibus ita eſſet implicata, ut luxui, lubricæque diſſolutioni non dies ſufficeret, noctes ſæpius ludo ac choreis inſomnes tranſigerent, ubi vero totis noctibus ſaltaßent, luſiſſent, bibißent, pedibus plauſiſſent, luxuria & comeſſationibus uſque in lucem protractis indulſißent, ſopore defeſſi, uſque ad meridianam horam, nonnunquam uſque ad veſperam quieſcerent, ponentes tenebras lucem & lucem tenebras, ut propheticam conſequantur benedictionem.* Mox: *Viri ſui ſexus obliti in muliebremque reſoluti mollitiem femineo ſe ritu agunt compti & ad ſpeculum compoſiti domo prodeunt auro & gemmis onuſti. Feminæ a natura propria degeneres virilem induerunt audaciam, qua ut ſuam pudicitiam ſpectantium oculis manifeſtent, toto prope exſerto pectore ſeminudæ per vias eunt. Non debent perfidæ ſimulationis vel duplicitatis argui, quæ non aliud pectore celant, quam vultu produnt, ſed pectora & renes* (lege *ſed monſtra & Sirenes*) *ſi pedes haberent, tibi occurrere putares, quæ velatis aliquatenus imis partibus, humeris ac toto ſinu patentibus, ut a Poetis ſolent fingi, & ab artificibus pingi; quas Poeta præclariſſimus ita deſcribit:*

Prima hominis facies & pulchro pectore Virgo
Pubetenus, poſtremo immani corpore priſtis.

Unde

Unde ſtatim ſubdit: *Perque omnia liquet, mulieres in loco illo non modo marini monſtri, feræ beſtiæ, ſed etiam maligni ſpiritus ſpeciem tenere.*

IV. Præ ceteris tamen internos animi ſui morbos, quos nulla aqua, nullis balneis, nullo mari expies, produnt mulieres, etiam quæ Sabinas imitatæ videri volunt, ſi Sabinos Neptuni ludos & lavacra, & thermas ſectantur. Sicuti ſalſe Martialis *Epigram.* 62. *lib.* I. ludit *in Lævinam caſtam & tetricam mulierem, quæ, dum Bajanis ſæpe fovetur aquis, incidit in flammas amatorias juvenis, & relicto conjuge abiit Helene, quæ venerat Penelope.* Additque Lanſius *Orat.* contra Germanos: *Bajas eheu multis in locis hodie habemus, ubi inter lavantium greges videre eſt frequentiſſima Veneris Amorumque Gymnaſia.*

V. Quales ſcholas Epicureæ factionis in Teutonia eleganter quoque ob oculos nobis poſuit Poggius Florentinus *Epiſt.* 325. *ad Leonhard. Aret.* quando Concilii Conſtantienſis tempore in Germania, ob Aſconium Pedianum & Quintilianum ipſi ibidem repertos celebratiſſima, verſaretur. "Et in thermis Badenſibus, quas balneis Puteolanis, licet univerſus po- "pulus Romanus cauſa voluptatis eo confluxiſſet, feſtivitate hominum & "balneorum uſu atque ceterorum omnium jucunditate immenſa præfere- "bat, exiſtimans & Venerem ex Cypro & quicquid eſſet ubique delitia- "rum ad hæc balnea convolaſſe, quæ tam diligenter illius inſtituta ſervent, "& ad unguem ejus mores ac laſciviam repræſentent. Oppidum Baden "ſatis opulentum in convalle montibus circum imminentibus ſitum ait, "idque prope ſtadiis quatuor eſſe villam ſuper flumen, (quod in Rhenum "fluat longe ab oppido millibus paſſuum ſex) pulcherrimam, in uſum bal- "neorum fabricatam. Aream peramplam eſſe in media parte villæ & cir- "cum hoſpitia magnifica multarum receptacula gentium, ſingulas domus "ſua habere balnea interius, in quibus abluantur hi ſoli, qui ad eas di- "vertere, privata balnea numero xxx. publica haberi tantum duo, ab "utraque parte areæ lavacra plebis & ignobilis vulgi, ad quæ mulieres at- "que viri, pueri, innuptæque puellæ, & omnium circumfluentium fex "deſcendat. Ridiculum addit eſſe videre vetulas ſimul & adoleſcentulas "nudas in oculis omnium aquas ingredi, verenda & nates omnibus oſten- "tantes hominibus. Quo tam præclaro ſpectaculi genere ſæpe mentem "revocaſſet ad Florales ludos & Majumæ, (pro quo ignavi & ignari le- "gerant Mecummet) iſtarum ſimplicitatem admiratus, quæ neque ad hoc "oculos advertant, nec quicquam ſuſpicentur aut loquantur mali, quan- "do nullæ aditus cuſtodiæ ſervent, nulla oſtia prohibeant, ſed idem qui

"viris & mulieribus ingreſſus ad balnea ſit, ut ſæpiſſime accidat & virum "ſeminudæ feminæ, & feminam viro nudo obviam ire; cum maſculi "campeſtribus tantum utantur, at vero feminæ linteis induantur veſti- "bus, crurum parte tenus, ab altero latere ſciſſis, ita ut neque collum, "neque pectus, nec brachia aut lacertos tegant, in ipſis aquis ſæpe de "ſymbolis eas eſſe tradit propoſita menſa, ſuper aquas natante, quibus "viri aſſiſtere conſueviſſent. Poſt cœnam in prato quodam ingenti, ſe- "cus flumen multis arboribus conſito, convenire undique omnes ad varios "ludos; ubi quidam choreis gaudeant, cantent quidam, plurimi pila lu- "dant, tintinnabulis plena, quam alter ad alteram dilectiorem projiciat, "ad eamque excipiendam undique concurratur, cum qui eam accipiat, "potior habeatur, iſque cum iterum projiciat ad perſonam ſibi acceptio- "rem, cum illam multi porrectis exſpectent manibus, atque ipſe modo "ad aliam ſimulet ſe jacturum. Et multos præter hos fieri alios ibidem "jocos, ut hunc eſſe locum crediidiſſet illum, in quo primum hominem "creatum ferant, quem Eden Hebræi vocarint, hoc eſt, hortum volu- "ptatis, quæ ſi vitam beatam efficere poſſet, non vidiſſe ſe, quid huic "loco deeſſet ad perfectam & omni parte conſummatam voluptatem. Ubi "ſingulæ feminæ, quoad poſſint, veſtibus, auro, argento, gemmiſ- "que ſic veniant ornatæ, ut non ad balnea, ſed ad celeberrimas nuptias "eas dixeris acceſſiſſe, quibus nec abſint virgines Veſtales, vel rectius "loquendo Florales, nec Abbates, nec Monachi. Nihil autem viſu & "dictu mirabilius, quam in tam variis mille fere hominum moribus, tur- "ba tam ebria, nullam diſcordiam oriri, nullam ſeditionem, nullum diſ- "ſidium, nullum murmur, incognito & inaudito zelotypiæ apud ipſos "maritos nomine, quoties etiam uxores ſuas ſolas cernant ab aliis ſolis "tractari, cum omnibus una mens ſit triſtitiam fugere, ſectari hilarita- "tem, animo & corpori indulgere, quoſlibet dies feſtos agere, nihil "quærere, niſi quemadmodum læte vivant, gaudiis aſſidue paſcantur; nec "de communi dividundo agier, ſed de communicando diviſa."

VI. Plus æquo tribuimus inſaniæ quoque noſtratium, quando & ipſos etiam Majumam celebrare, reſtituto eo Auctori ſuo vocabulo, deprehendimus; quod ipſum tamen Germani quoque inferiores (niſi Gallo-Belgæ forte videri malint, & ſuperioribus Alemannis peritiores) ſummo noſtri ſeculi viro Joanni Barclajo eripuerunt & corruperunt. Cujus gemma inſigni dum hanc Diatribam obſignare cogito, adeoque pauciſſimis comprobare, nihil non pene adhuc fieri, quod factum ſit prius, ita ipſum invenio

invenio in ſuo Euphormione ſcripſiſſe *pag.* 30. & depravatiſſima tempora noſtra juſte flagellaſſe: *Quocunque inter hos velato etiam capite produceris, ſincera vaticinatione dices, non quod Citharœdus cauponam eſſe, ſed larvam, prodigium, ſcelus, perfidiam, nefas. Majorum virtus nihil ultra timuit, quam ne cœlum rueret: præſentis autem ævi impietas, niſi prorſus deſipuit, nihil amplius horret, quam hiatum dedignantis terra ſui oneris improbitatem. Omnium ætatum crimina, omnium immanitas ſcelerum in hæc tempora confluxit. Nunquam effuſior libido, ambitus amentior, nunquam ſe denique latius effudit maledicendi licentia. Non impudens Majuma, non arena crudelis, niſi hæc tenebris, illa nomine diſſimulata ceſſavit.* Ubi videre licet aurem correctoris Batavam ſeu adeo Bœoticam, *Majumam* cum audiret, nec intelligeret, *Calumniam* pro ea, cervam pro virgine ſuppoſuiſſe, cui quomodo verba ultima reſpondeant, ipſa viderit. Hoc enim indicabat noſtri ævi Heliodorus Gallicus, vel potius Lucillius, nec dum Majumam, nec gladiatoria ſpectacula ceſſaſſe, niſi quod hæc ad nocturnas tenebras, ubi graſſatores homines occiderent, illa ſaltem nomine antiquata videatur exſpiraſſe, cum reipſa adhuc ubique triumpharet.

VII. Nec enim apud Syros modo & Græculos tanta ſocordia & licentia, ſed & apud ipſos Romanos etiam antiquiores viguit, ex quo tempore M. Varro, & inde L. Junius Mod. Columella præfat. de R. R. conqueſti ſunt; *Quod omnes patres familiæ falce & aratro relictis, intra murum correpſerimus, & in circis potius ac theatris, quam in ſegetibus & vinetis manus moveamus; attonitique miremur geſtus effeminatorum, quod a natura ſexum viris denegatum muliebri motu mentiantur, decipiantque oculos ſpectantium. Mox deinde, ut apti veniamus ad ganeas, quotidianam cruditatem Laconicis excoquamus, & exſucto ſudore ſitim quæramus, noctesque libidinibus & ebrietatibus, dies ludo vel ſomno conſumamus; ac noſmetipſos ducamus fortunatos, ſi nec orientem Solem viderimus, nec occidentem.* Qua imagine nihil eſt Majumæ ſimilius, ac ne ovum quidem ovo, licet nomen Majumæ, tum adhuc incognitum foret Quiritibus. Quæ poſtea quoque tempeſtate ſequiore, imo noviſſima ſemper quidem viſa & audita, ſed non iſto nomine fuit.

VIII. Nam pro Majuma, reſecto veluti hydræ capite, alia ſtatim *Nymphea* paſſim pullularunt, *ædificia genialia, feſtis conviviiſque apta, & omni genere naturalium delitiarum, arboribus, gramine, fontibus, lavacris frigidis, avium concentu & quæ alia ad innocuam voluptatem ſi-*

ne admiſtione pretioſarum rerum componi poterant, Nympharum hypogais æmula, ob amœnitatem ruſticæ manſionis, & antrorum fontibus nativis ingenuiſque ſedilibus veluti ad habitationem Nympharum connatorum jucunditatem e montibus & convallibus in urbes traducta. In qualia loca Nympharum inſuper (quarum, inibi habitare creditarum, effigies erant puellæ ſaltitabundæ) ſtatuis exornata ſe conferebant virgines amœnitatis gratia, & ut ibi frigida abluerentur, quibus & populus poſtea frui cœpit. Sicuti docti viri Adrian. Junius, Marius, Grapaldus & præcipue C. Barthius *lib.* VI. & VII. *Adv.* e Codicis Theodoſ. *lib.* XI. *c.* 5. & 6. Longi Pœmen. Victore, Rutilioque docuerunt. Alii e Capitolino in *Gordiano Juniore, cujus opera fuerunt Romæ Nymphea & balnea.* Conſtantinopoli vero *Clearchus Nympheum maximum ædificavit in platea Theodoſii, ubi aquæ affluentia erat emiſſa.* Socrat. Tripart. Hiſt. qui una cum Ammiano quadratum ibi lapidem e muris Chalcedonis (unde exſtructum erat hoc lavacrum) meminerunt, in quo fatales quidam urbi Conſtantinopolitanæ Græci verſiculi reperti ſunt, Latine ita ſonantes:

Laurigeram Nymphæ dum miſcent ſaltibus urbem
Raucaque multigemens defendit balnea murus,
Gens fera, gens numerum ſuperans ſuperabit & Iſtrum,
Quæ Scythicas franget glacies Myſoſque rebelles
Conteret, hoſtili penetrans ſed cuſpide Thraces
Prælia committet, ſed committendo peribit.

IX. Denique ne plane Proteo ſimilem, in tot diverſas plane formas abeuntem, credamus Majumam, aut talem, qualis fuerit *Ælia Lalia Criſpis, Nec vir, nec mulier, nec androgyne; Nec puella, nec juvenis, nec anus, nec meretrix, nec pudica, ſed omnia: Nec cœlo, nec aquis, nec terris, ſed ubique jacens.* Segreganda igitur poſtremo loco cenſemus τὰ οὐσιώδη, καὶ τὰ ἐπουσιώδη. fucum & larvam adſcititiam ab ingenua facie, ſecundaria a primariis, acceſſoria accidentia a ſubſtantialibus bene diſcernentes, ita tandem pugno dicta omnia concludimus, pugnamque illam & ſpectaculum hoc uno oculi ictu exhibemus: *Majuma erat ludus cognominis portus Gazæi panegyricus, quo nautæ inter ſe commiſſi e puppibus in aquas ſe invicem proturbabant, inde in alias urbes principes, atque adeo in utramque Romam paulatim traductus, exhilarandi ubique populi gratia.* Hæc ejus innoxiæ & rudis adhuc Majumæ eſt deſcriptio, hæc vera eſſentia, hic ſanus uſus, hæc caſtis moribus ex Arcadii & Honorii præſcripto perſeverans honeſtas & verecundia. At vero *Majuma nudarum Mi-*

Mimarum & proſtibularum in theatri piſcina natantium, ſaltantium, bacchantium & colluctantium munus, ſpectabilibus & audibilibus univerſis corrumpendi populi, & ad omnem noctes & dies continuata luxuria impuritatem ſeducendi ergo introductum. Hæc demum eſt peſtis epidemiæ viva effigies, hæc rei licitæ everſio, hic inſanus abuſus, hæc procax hominum licentia, hoc fœdum & inhoneſtum ſpectaculum, Anaſtaſio jam dum Imperatori, & jam laudatis binis fratribus Cæſſ. mox abrogatum, a SS. Patribus opportune & importune interdictum &; maledictum, ab ipſoque Dei vindice oculo & temporali devaſtatione, inque reprobum ſenſum traditione, punitum, & Gehenna tandem æterna porro puniendum.

X. Quo ipſo finimus, & veniam petimus, ſi tumultuariò cum inſanis ſemel inſanivimus ipſi, melius fortaſſis alibi bonas horas collocaturi, modo illud e Columellæ frontiſpicio cogitaſſemus; quod *ſine ludicris artibus, atque etiam ſine cauſidicis olim ſatis felices fuerint, futuraque ſint urbes.* Sed ubi alii nimii ſunt in nihil aut male agendo, nobis licebit *ludo & joco uti, ſicuti & ſomno*, eoque parciſſimo, ad alia deinde ſeria alacrius ſurrecturis.

CHRISTIANUS FRIDERICUS FRANCKENSTEIN

DE

ÆRARIO POPULI ROMANI.

OBSERVATIONIS I

πιλτάκιον.

Aeraria Veterum pleraque in templis: quo & privatorum pecuniæ congeſtæ: & quæ in controverſiam veniebant depoſita: quin & in tumulos, quia ſacri, recondi pecunia ſolita: In quædam templa aurum inferre oraturo nefas; uti nec ferrum; & exinde inſtituti hujus ratio: Romanum ærarium in templo Saturni: & quare.

Quamvis ludibrium debeat ſubtiliſſimo Hiſtoriæ Romanæ ſcriptori Floro, *a* Perſes Macedonum Rex ultimus, quod *deſperatis rebus in Samothracen profugerit fretus celebri religione, quaſi templa & ara poſſent defendere, quem nec montes ſui nec arma potuiſſent*: Liquet tamen pleroſque Veterum ſe ſuaque religione locorum tutatos, quippe quorum violatio haud temere cuiquam impunita fuiſſet. Sic Brennus ſuomet apud Delphos gladio transfixus, *b* Pyrrhuſque & Plemminius violatores luci Locris Proſerpinæ ſacri ſceleris haud dubias pœnas dedere. *c* Et hinc moris aſſervare publicam pecuniam in templis. Fore namque putabatur, ut ſi minus hominum, numinum ſaltem metu (χαλεπὴ δὲ θεῶν ἐνὶ μῆνις *d*) a ſacrilegio ſcelerati manus abſtinerent. Et ſane quam nihil omnino adverſus furum aſtutiam & machinamenta proficiat, abſque hoc timore ſit, hominum in aſſervandis opibus ſolertia; Rex Ægyptiorum Rampſinitus a ſui gazophylacii architecto callide expilatus, ſatis ſuperque comprobat: *e* ut jam illud ſimilis aut majoris etiam verſutiæ prætercam exemplum, quod in Cretenſi quodam Stamato ſuperiora ſecula viderunt; quippe qui me-

a *l.* 2. *c.* 12. b *Juſtin. l.* 24. *p.* 171. *Val. Max. l.* 1. *c.* 1. *n.* 18. c *Liv. l.* 29. *c.* 8. d *Homer. Iliad. rapſ.* α. *v.* 178. e *Herodot. Euterpe p.* 132.

memorabili audacia publicum Venetorum Theſaurum deprædari auſus eſt *f*; & abſtuliſſet etiam, niſi tam male continenti fuiſſet lingua, quam manu fuerat parum abſtinenti. Verum enim vero quod fieri plerumque ſolet, ut enormi flagitio ſi index deſit, ab auctore detegatur. (*Utitur quippe numen ad ultionem hominis vitio*) id etiam hoc in loco accidit: nam hic ipſe Stamatus dum compatri cuidam ſuo, & per hunc Senatui Veneto ſemet prodit, exitio ſuo captus ſcilicet & aureo fune in D. Marci foro ſuſpenſus verum probavit Euripideum illud *h*.

Ἀχαλίνων ϛομάτων, ἀνόμου τ' ἀφροσύνας τὸ τέλος δυϛυχία.

Quod ſi, (ut ad rem redeam) earum exempla gentium quis requirit, quæ reip. ſuæ cenſum conſecratis crediderint locis, præſto eſſe multa poſſunt. Sic populo Judæorum plurimum tam publicæ quam privatæ, tam ſacræ quam profanæ pecuniæ in templo repoſitum erat, quod Seleucus Philopator *i* dum per Heliodorum inſtituit auferre, in extremum vitæ periculum hominem conjecit k. Sicuti nec M. Craſſus, qui *audita templi opulentia in Palæſtinam divertit, templum pervaſit, diripuit opes* l, *impune id tulit*, ſed ſcelerata cupiditas *undecim ſtrage legionum, & ipſius capite multata eſt: quod receſſum cum dextera manu & ad Regem* (Parthorum) *reportatum ludibrio fuit neque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infuſum eſt; ut cujus animus arſerat auri cupiditate, ejus etiam mortuum & exſangue corpus auro ureretur* m. Neque id adeo admirandum; cum neque Pompejus templi interiora & ſolis ſummis ſacerdotibus ſolenni ritu acceſſa profano aſpectu gratis polluerit *n*, (*Intravit namque debellato Mithridate Hieroſolymam, & vidit illud grande impiæ gentis arcanum patens, ſub aureo vitem o cœlo p*) licet ab omni cupiditate intactus. Non deſunt enim, qui cladem in Philippicis campis acceptam numinis vindictæ aſcribant. Græciæ quoque totius ærarium Delos inſula fictitia Apollinis religione etiam Perſis, etſi bellum toti Græciæ Diis hominibuſque indixiſſent, mille numero navibus ſubnixis, inviolata perſtitit: C. Verri ſpoliata ſignis & picturis antiquiſſimis pro ſacrilegio naufragium reddidit *q*. Nec multis opus in re ſatis clara. Liquet exemplis innumeris, quod plerique Veterum & tantum non omnes pecuniam in ſacris ædibus ſoliti ſint deponere; Deos ſcilicet Deaſque illius habituri fideliſſi-

f *Camerar. p.* 1. *hor. ſucciſ. c.* 64. *Ex Sabell: hiſtor. Ven. dec:* 3. *l.* 6. g *Eraſm. de ling. p.* 112. h *Stobæus ſerm.* 133. *ex Bacchis Euripidis.* i *Helvic. tab. Chronolog.* 20. k. 2. *Macc.* 3. *Adrichomius in Hieroſol. n.* 103. l *Abbas Urſperg. Chr. p.* 41. *cit. Dempſter.* m *Flor. l.* 3. *hiſtoria Rom. c.* 11. n *Egeſipp. l.* 1. *c.* 17. *Excid. Hieroſ.* o *Ita legit. Lipſ. l.* 2. *Elector. c.* 5. p *Florus l.* 3. *c.* 5. q *Cic. Verr.* 3. *tom.* 2. *p.* 130.

deliſſimos cuſtodes *r*. Idem & divitibus in uſu, & cæteris qui ſuis rebus timerent. Sic Athenienſis Cliſthenes Junoni Samiæ filiarum dotes concredidit *s*. Sic Plautinus ille Chryſalus ficto in periculo ad ſenem:

Nos apud Theotimum omne aurum depoſuimus,
Qui ibi ſacerdos eſt Dianæ Epheſiæ.

Et mox:

Quin ipſa in æde Dianæ conditum eſt
Ibidem publicitus ſervant t.

Ita Deos in controverſiis capiebant arbitros, & inde promiſcue uſurpata, *in æde ſacra*, *in fano*, *apud pontificem* deponere *u*. Varro *x*. *Ea pecunia quæ in judicium venit in litibus, ſacramentum a ſacro. Qui petebat & qui inficiabatur de aliis rebus, uterque quinquagenos æris ad pontificem dependebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero aſſium. Qui judicio vicerat ſuum ſacramentum a ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat.* Cicero *y de Luccejo eſt ita actum, ut auctore Cn. Pompejo iſta pecunia in fano poneretur.* Nec obſtat Plutarchi illud *z* aſſerentis, aurum introferre in templa ingreſſuris nefas olim fuiſſe. Nec enim id voluit, quaſi antiquitas cujus judicium incorruptiſſimum fuit, aut delubra donariis magnificis & multo auro radiantia aut ipſas opes damnaviſſet: ſed, adſtipulante Cunæo, *a* cum e veſtigio Plutarchus addat, etiam ferrum iis deponendum fuiſſe, ædem qui intrare vellent, ea vera ratio eſſe videtur, *ut & ſine auro nummiſque & ornatu operoſiore aſtarent, qui diis ſupplices in loco auguſtiſſimo erant, & rurſum magis ſibi opem omnem eſſe in numine poſitam intelligerent, qui ferro armiſque ſe nudaverant.* In tumulis quoque, quia ſacri aut religioſi potius *b* (unde *monumentorum locum definiri & quantum terræ ſpatium religioni cederet, deſignari*, monumentiſque *inſcribi oportebat c*) defodere pecunias ſolebant *d*. Neque enim ſine grandi piaculo violari eos poſſe præſumſerant; hinc Andromacha Senecæ:

- - - Fuerat hoc prorſus nefas
Danais in auſum, templa violaſtis, Deos
Etiam faventes, buſta tranſierat furor. e

Atque hac veluti inductione permotos arbitrer Romanos ærarium ſuum

r *Jac. Pont. ad progym* 7. *l.* 4. s *Pontan. l.c.* t *Plaut. Bacchid. a.* 2. *ſc.* 3. *verſ.* 72. & 78. u *Dempſter. in paralip. ad Roſin. l.* 7. *c.* 31. *Ravard. l.* 1. *var. c.* 15. x *l.* 4. *de LL. p.* 43. y *familiar. ep.* 20. z *in Politic. præcept. tom.* 3. *pag.* 1466. a *l.* 2. *de rep. Hebr. c.* 12. b *Kirchm. de funer. Roman. l.* 3. *c.* 21. c *Briſſon. l.* 2. *ſelect. antiquit. c.* 15. *Kirchm. l.c.* d *Dempſt. in Paralip. ad Roſin. l.* 7. *c.* 31. e *Senec. Troad. v.* 666.

in templo Saturni eſſe voluiſſe, idque ex P. Valerii Poplicolæ inſtituto. Ἐπεὶ γὰρ (verba ſunt Plutarchi f) ἔδη χρήματα εἰς τὸν πόλεμον εἰσενεγκεῖν ἀπὸ τῶν οὐσιῶν τοὺς πολίτας, οὔτ' αὐτὸς ἅψασθαι τῆς οἰκονομίας, οὔ τε φίλους ἐάσαι βουλόμενος, οὔθ' ὅλως εἰς οἶκον ἰδιώτου παρελθεῖν δημόσια χρήματα, ταμιεῖον μὲν ἀπέδειξε τὸν τοῦ κρόνου ναὸν, ᾧ μέχρι νῦν χρώμενοι διατελοῦσι. i. e. Vertente Cruſerio. *Cum eſſet ad bellum collatione ſtipendii opus pro facultatibus civium, quod pecuniam neque tractare ipſe vellet, neque committere amicis, nec vero ut omnino in tecta privata pecunia publica deferretur, attribuit ærario templum Saturni, quo ad noſtram* uſque *ætatem utuntur.* Cur vero hoc potiſſimum fanum iſti uſui elegerit, aliis aliam placere rationem video. Quidam quod quo tempore incoluit Italiam, nullum in ejus finibus furtum factum ſit, aut quod ſub eo nihil fuerit cujuſquam privatum,

Nec ſignare ſolum aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant omnia;

ærario præſidem datum autumant: g alii quod primus monetam cudere inſtituerit. *Q. Septim. Florens Tertullianus*: *a Saturno primum tabula & imagine ſignatus nummus & inde ærario præſidet.* Fors etiam quod tutiſſimus erat templi mons, & conſpicuus, adverſus injurias hoſtium inſidiaſque provida naturæ manu ſituque munitus, quam rationem Plutarcho i præ cæteris placere video. Idque recte ni fallor. Arbitrantur quippe architecti, *quo tutius & promtius ſit ærarium, in media urbis parte ponendum & foro conjungendum eſſe* k. Idque non Romanis ſolum, ſed & Athenienſibus obſervatum, qui ærarium ſuum loco munitiſſimo poſt templum Palladis habuere, eique loco cuſtodem Jovem σωτῆρα præfecerunt. Quam ob cauſam mihi, l ut ſi cuivis liberum relinquo quamvis harum pro libitu rationem probare, Plutarchi ſententia præ cæteris magis arridet.

OBSERVATIONIS II

πιττάκιον.

Ærarium locus eſt, in quo pecuniæ publicis uſibus deſtinatæ aſſervantur: Æs pro auro quoque & argento

f *in Poplic. oper. tom. p.* 187. g *Macrob. l* 1. *ſaturn. cap.* 6. h *in apolog. adverſus gentes c.* 10. i *in quæſt. Roman. c.* 42. k *Ja. Pont. l.* 4. *Progymn.* 7. l *Vet. Scholiaſt. Ariſt. & Car. Gerard. in Pluti a.* 5. *ſc.* 2. *verſ.* τὸν ὀπισθόδομον. *Budæus Comm. in* π *l.* 1. *tit.* 13. *de offic. quæſt. pag.* 62.

to vel quacunque moneta accipitur: Pauca quædam de nummis: Differt ærarium a fiſco & theſauro: Priora tamen duo promiſcue uſurpata quandoque invenias.

In *arium* neutra pleraque repoſitorium ſignificant Perotto: *a* unde etiam omnes opes publicæ in unum locum congeſtæ & repoſitæ ærario nomen dederunt, quod ab ære *b* ideo appellatum eſt, quod antiquiſſimi nondum auro argentoque ſignato ære utebantur. Prius enim ærea pecunia in uſu hominum fuit, poſt argentea, demum aurea ſubſecuta *c*. Ovidius *d*:

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro eſt,
Victaque conceſſit priſca moneta novæ.

Inde pecunia ab eo quo cœpit metallo nomen retinuit, & æs pro auro quoque & argento, imo omnis generis moneta, uſurpatum *e*. Inde æris alieni appellatio, licet aurei nummi aut argentei debeantur. Seneca *f*. *Æs alienum habere dicitur & qui aureos debet, & qui corium forma publica percuſſum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod uſum numeratæ pecuniæ præſtat.* Item adoptio ut etiam teſtamentum per æs & libram factum dicebatur, etiamſi quis aureo uſus eſſet aut argenteo numiſmate: *g* prodigiſque ſolenni formula ære commercioque interdictum, etſi aurum quoque & argentum in peculio haberent *h*. Nummi namque olim (uti nunc quoque) in triplici præcipue erant differentia, aurei, argentei & ærei. Quod enim quarto loco a quibuſdam additur plumbeorum genus, adulterinum eſſe maximam partem autumo. Siquidem *aurum argento, argentum ære, æs plumbo adulterabatur i*. Unde etiam ejuſmodi numiſmatum depravationes a Tacito Imperatore ſevere interdictæ *k*. Niſi forte ſub poſterioribus demum Imperatoribus eos abrogatos, antea vero etiam publice plumbum æri permixtum eſſe dicendum eſt, quod ut credam, inde etiam ex parte inducor, quod eos antiquitus in uſu fuiſſe videam, Plautoque ſæpius jocularitcr uſurpatos: ut Caſina *l*:

Cui hodie homini peculi nummus non eſt plumbeus.

Trinummo *m*:

a *in Cornucop. p.* 313. b *Lal. Taurell. de mil. ex caſ. p.* 560. *Coraſ. l.* 6. *miſcell. c.* 19. *n.* 3. c *Iſidor. l.* 16. *Etymol. c.* 17. d *l.* 1. *Faſt. v.* 222. e *Gœdd. ad l.* 154. *tit. de verbor. ſignific.* f *l.* 5. *de beneſ. c.* 14. g *Gœdd. l. c.* h *Cujac. l.* 7. *obſerv.* 33. i *Salmaſ. in not. ad Vopiſ. p.* 417. k *Vopiſc. in vita Taciti p.* 229. l *Act.* 2. *ſ.* 3. *v.* 40. m *a.* 4. *ſc.* 2. *v.* 120.

Cui ſi capitis res ſiet, nummum nunquam credam plumbeum.

& Moſtellaria *n*:

Tace ſis faber qui cudere ſoles plumbeos nummos.

Martialis quoque pro vilis pretii moneta ponit *o*:

Centum merebor plumbeos die toto.

Fuerunt enim omnium viliſſimi. Ærei contra in paulo majori pretio (quam ob cauſam & iſtos ab Athenienſibus raro ſignatos Caſaubonus *p* ſcribit) quos primum Servius Tullius ſignavit pecudis nota, aſſerente Plinio *q*, unde procul dubio pecuniæ nomen. Quod ſi ita eſt, quid de Saturno futurum eſt, quem paulo ante primum nummi auctorem cum Tertulliano feceramus. Dicendum forſitan, de Romanis Plinium intelligendum, Saturnum aliis Italis morem ſignandi monetam tradidiſſe. Neque aliquid etiam obſtat, quo minus cum Lipſio *r* aſſeratur, a Servio vel poſteris Jani atque navis (cujus in aſſe effigies fuit, ut ratis in quadrante & triente *s*) notam uſurpatam memoriæ cauſa, quo facere videtur illud Ovidii *t*:

At bona poſteritas puppim ſignavit in ære
Hoſpitis adventum teſtificata Dei.

Quamvis etiam non nemo putet a Numa primum, religionum ſcientiſſimo, id inſtituti manaſſe, ut etiam nummus eſſet, quaſi Numius *u*. Mihi tamen veteri verbo *Non liquet*. Argenteis Pyrrho demum devicto populus Romanus uſus eſt Anno U. C. 484. *x* Aurei origo in annum ſexageſimum ſecundum ab argento primum ſignato i. e. in annum U.C. 546. a Lipſio rejicitur *y*. Sed de his plura ſuperſedeo, ut quæ viri celeberrimi a Dempſtero *z* magno numero citati jamdudum præoccuparint. Differt a fiſco ærarium, nam proprie loquendo fiſcus Principis eſt, ærarium populi vel reip. *a*. Tacitus † Quantum ærario aut fiſco pendebant. Alias fiſcus proprie *vas eſt ſparteum recipiendis pecuniis deſtinatum, & quia major eſt ſumma pecunia publica quam privata, hinc pro publico ærarii theſauro dicitur fiſcus b.* Hinc Suetonius: *poſitis ante ſe cum pecunia fiſcis c.* Differt itidem a theſauro, quo *nomine privatorum pecunia venire ſolet, ita depoſita, ut neque memoria extet neque dominum habeat d.*. Videas

n *a.4.ſc.2.v.11.* o *l.10. Epigr.74.* p *In comm. ad Theophr. Charact. Ethic.c.11. p.170.* q *l.18. nat. hiſt. c.3. & l.33.c.3.* r *de re pecuniar. Veter. c.1.* s *Crucq. ad Hor. l.1. Carm. Od.1. v.17.* t *l.1. Faſtor. v.239.* u *Vid. Cœl. Rhod. l.10. antiq. lect. c.2.* x *Plin. l.c.* † *l.2. annal.c.42.* y *Lipſ. l.c.* z *in Paralip. ad Roſin. l.7.c.31.* a *Budæus ad l.1. π. tit.13. de offic. quæſtor. Roſin. l.7.c.36. Rhodig. l.10. antiq. lection. c.2. alii innumeri.* b *Aſcon. in divin. Verrin. cit. Roſin. l.c.* c *in Claudio c.18.* d *Caſſiod. l.6. Variar. ep.8.*

deas tamen priora duo ſubinde promiſcue uſurpata, ut in modo citato Pædiani loco, & præcipue in Jure, teſte Coraſio *e*, uti & poſteriorum temporum *f* ſcriptoribus, quibus fiſcus & ærarium fere ſynonyma ſunt Græcorum tamen quidem τὸ βασιλικὸν τῷ δημοσίῳ opponunt. Imo & Latinorum aliqui iſta ſibi mutuo contradiſtinguunt; Spartianus *g*: *Damnatorum bona in fiſcum privatum redigi vetuit omni ſumma in ærario publico recepta. Gloſſa h* itidem pro ſynonymis habent, dum ταμεῖον reddunt, *fiſcus, ærarium.* Ubi vero ſub Conſtantinopoleos Imperatores imperium redactum eſt, ibi ut pleraque alia, ita & hæc ipſa immutata in largitionum ſacrarum & privatarum nomen conceſſerunt: uti vel ex ſolo illo (ut alia multa prætermeam) Codicis titulo *k*, *de magiſtris ſacrarum largitionum & rei privatæ* abunde videre eſt. Sed hac de re, ſi vitam mihi Deus & ſanitatem ſuppetat, in ſequentibus plura.

OBSERVATIONIS III

πιττάκιον.

Extra urbem quoque ſacræ pecuniæ aſſervatæ: Æraria templorum particularia: Arcæ Collegiorum: Ærarium noſtrum duplex: Vulgare alterum: Cujus reditus ex tributis & vectigalibus; quæ trium generum; decimæ; portorium; ſcriptura; Ad idem prædæ Imperatorum, & mulctæ pecuniariæ civium relatæ: Ærarium fieri, ſeu in Cæritum tabulas referri, quid ſit?

Præterquam quod *Nemis quoque & Tibure ſacrarum pecuniarum theſauros ad incertos belli eventus, ſi externa vis ingrueret, aſſervatos* Alexander ab Alexandro *a* tradit, prope ſingulis etiam templis propria, & ut ita loquar, particularia æraria fuerunt. Sic in Ilithyiæ (Junonis Lucinæ) ærarium (vertente Sylburgio, cum in Græco ſit θησαυρὸς) pro natis, in Veneris Libitinæ pro defunctis, in Juventæ pro togam virilem ſumentibus nummum inferre *b* neceſſe erat ex inſtituto Servii Tullii, ut exinde de civium numero, & eorum qui militari ætate eſſent, certo ipſi conſtaret *c*. Quin

Kkkk 3 &

e *l. 6. Miſcell. c. 19. n. 3.* f *Salmaſ. in not. ad Spartian. p. 17.* g *In Adriano p. 4.* h *Ab H. Stephano edita p. 630.* k *l. 12. Cod. tit. 6.* a *l. 2. genial. dier. c. 2.* b *Dionyſ. Halicarn. l. 4. antiq. Romanar. p. 220.* c *Valtrin. l. 2. de mil. Rom. c. 3. §. 7.*

& cuique ferme collegio peculiare fuiſſe ærarium, colligere eſt ex inſcriptionibus, in quibus *curator ærarii pontificum d*, item IV-*vir ad ærarium pontificum* e *memoratur*; quamvis particularia hæc æraria frequentius quin & rectius arcarum nomine venire *f* autumem. Et hinc forſitan hodieque tribus ſeu Collegia Opificum pleraque ſi non omnia, (ut jam de Eruditorum conventibus nihil dicam,) arcam aliquam communem (eine Lade) habent, in quam mulctas & ſimilia conferre conſueverunt. Sed his jam prætermiſſis ipſum quoque, de quo jam ago, Saturni ærarium duplex invenio fuiſſe, unum quod vulgare *g* appellabo, in quo communis reip. cenſus & ordinaria tributa ſociorumque vectigalia aſſervabantur, & quo ſumtus bellorum ordinarii ſuſtinebantur *h*. Idque in æde ſeu cella Opis. Cicero. *Pecunia utinam ad Opis maneret, cruenta illa quidem, ſed his temporibus, cum iis, quorum eſt, non redditur, neceſſaria.* Illata ergo tributa. Quæ, cum initio ex æquo omnes conferrent, ſecundum cenſum ſeu facultates unius cujuſque primum a Servio Tullio inſtituta ſunt. *δίκαιον γὰρ ἡγήσατο καὶ συμφέρον τῷ κοινῷ, τοὺς μὲν πολλὰ κεκτημένους πολλὰ εἰσφέρειν, τοὺς δ' ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα k. Juſtum namque exiſtimabat & reip. utile, ut qui multum poſſiderent, conferrent multum, parum vero qui eſſent in re tenui.* Hunc tamen morem a Tarquinio Superbo rurſum ſublatum (*ᾧ ὁπότε δεήσειε χρημάτων, τὸ ἴσον διάφορον ὁ πενέστατος τῷ πλουσίῳ κατέφερεν. l*) revocarunt iterum P. Valerius II. & T. Lucretius Conſules. *m* Sed cui rei tributa, inquies, cum ſtipendia militi anno demum Urbis Conditæ 349. de publico data ſint *n*. Putem ſæpius quidem pro libidine imperantium indicta, uſurpata tamen etiam ad commeatum cæteraque quæ ad bellum opus ſunt paranda. Quapropter reſtituta etiam eadem plebi ex præda copioſa bello parta videre licet *o*. Uſque dum de publico ſtipendia quoque miles acciperet. Tum enim tributa procul dubio neceſſaria imo augenda fuerunt, ideoque cum *Tribuni plebis auxilio ſe futuros edixiſſent, ſi quis in militare ſtipendium tributum non contuliſſet*, Patres, *ut bene cœptam rem perſeveranter tuerentur, conferre ipſi primi, & quia nondum argentum ſignatum erat, æs grave plauſtris quidam ad ærarium convehere p*. Nimirum in his rebus æqualitatis vel maxima ratio habenda, cum alias nemo in reip. uſum expendere credat, quod non perſolvit

is

d *Inſcript. 7. p. 306.* e *Inſcript. 4. p. 413. citante Reineſio.* f *cum Reineſ. l. 3. Var. lect. cap. 16.* g *Cum Dempſtero in Paralipom. ad Roſin. l. 7. c. 31.* h *Godelav. in not. ad Liv. l. 27. c. 12.* i *Philipp. 1. tom. 4. Oper. p. 242.* k *Dionyſ. Halicarn. l. 4. antiq. Romanor. p. 215.* l *Halic. l. c. p. 245.* m *Halicarn. p. 293.* n *Liv. l. 4. cap. 49.* o *Apud Halicarn. l. 5. p. 313. & in excerpt. legat. p. 747.* p *Liv. l. 4. c. 60.*

is qui in eadem eſt republica. Duravit hæc tributi perſolutio ad bellum uſque Macedonicum ſecundum, quo L. Paulus *ſplendidiſſimo triumpho, quique omnium ante actorum comparationem amplitudine vicit*, q *tantum pecuniæ in ærarium intulit, ut populus Romanus ex eo tempore tributum pendere deſierit* r. Vectigalia quoque augebant ærarii reditus, eaque primitus triplicia, portorium, decimæ, ſcriptura. Poſtea ſub Imperatoribus numerus in immenſum auxit, adeo ut urinarium quoque vectigal ab Veſpaſiano inſtitutum ſit *s* & Caligula ex capturis proſtitutarum exegerit, quantum quæque uno concubitu mereret *t*. Sed de his alio loco. Portorium ergo τέλος ἐν λιμένι, proprie id nomen obtinet, quia ſcilicet e vectu, unde vectigal. Fuit nimirum τέλος hoc ἐξαγογικῶν καὶ εἰσαγογικῶν pro invectione & evectione mercium. Cicero *u* de hoc ut & illis duobus generibus clare: *Aſia*, inquit, *tam opima eſt & fertilis, ut & ubertate agrorum & varietate fructuum & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat.* Et mox: *Cum hoſtium copiæ non longe abſunt, etiamſi irruptio nulla facta ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. Ita neque ex portu, neque decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt.* Sed num id diverſum a portario? Arbitror. Gloſſæ enim diverſimode. Portorium τέλος ἐν λιμένι. Portarium τέλος πύλης. Nimirum & in portis urbium dabatur pro mercibus, quæ per portas importabantur vel exportabantur *x*, imo & pro egreſſu aut ingreſſu *y*. Videtur tamen inferiore potiſſimum ævo id inſtitutum & ſub principatu. Certe tyrannidem ex parte ſapit, unde & a Pertinace ſalubriter ſublatum eſt *z*. Morem tamen hunc nec Italia hodie nec Belgica ignorat *a*. Et hinc procul dubio Florentino cuidam calidum & callidum illud conſilium pronatum eſt, qui, *cum cives ſui cum Piſanis bellum gererent, omneſque ſuas opes prope exhauſtas animadverterent, diu multumque deliberarunt, qua ratione huic malo occurrerent: tandem hic reliquis ætate provectior, excogitavi, inquit, genuinum huic malo remedium. Nulla ut ſcitis adeo in promtu nobis ſunt vectigalia, quam ea, quæ apud civitatis portas penſitantur, quas cum tantum nunc undecim habeamus, totidem præterea alias quam citiſſime efficiemus; ita nobis theſaurus duplo augebitur* *b*. Atque hæc de portorio. Succedunt decimæ, de quarum, ut

&

q *Vellej. l. 1. c. 9.* r *Plin. l. 33. nat. hiſtor. c. 3.* s *Sueton. Veſpaſ. c. 23.* t *Idem Caligula c. 40.* u *Proleg. Manil. tom. 3. oper. p. 7.* x *Bulenger. de Vectigal. pop. Rom. c. 5.* y *Lipſ. l. 2. admirand. c. 1.* z *Herodian. l. 2. p. 56.* a *Lipſ. l. c.* b *Caſtilio in Curial. l. 2. p. 154.*

& ſcripturæ origine clare Appianus *c*: *Romani*, inquit, *nunc hos*, *nunc illos Italiæ populos ſuperando ac ſubjiciendo partem agri iis auferebant*, *atque oppida & colonos condebant*, *aut ſi oppida opportune jam condita*, *hos inducebant. Agri igitur quod cultum erat*, *colonis fere aſſignabant*, *quod incultum ut multa per bellum*, *id aliis cupientibus elocabant*, *parte decima fructuum ſibi retenta in agris ſativis*, *in plantariis & arboretis quinta. In paſtionibus autem certum precium definiebant in capita minoris pecoris majoriſque.* Sed de quinta hac fructuum minus clarum. Cicero *d* enim vini atque olei decimas dediſſe Siculos, diſerte ſcribit, non igitur quintas, & tamen inde Appiani Vectigal redigi debebat, niſi forte Appianus de ſylva cædua capiendus; aut mitius leviuſque habiti ſunt Siculi, & illud ibi peculiare fuit *e*. Reſtat ultimum genus vectigalium, ſcriptura, quæ proprie dicta eſt ratio eorum, qui vectigal e paſcuis percipiunt *f*, poſtea pro ipſo accipitur vectigali quod e paſcuis recipitur. Feſtus: *Scripturarius ager publicus appellatur*, *in quo ut pecora paſcantur certum æs tribuitur*, *quia publicanus ſcribendo conficit rationem cum paſtore.* Neque tamen ob ſcripturam pecudem accipere publicano licebat, ſed æs tantum. Illuſtrat Plauti locus *g*.

DIN. *Adverſum legem a me ob meam ſcripturam pecudem accepit Æraque.* ASTAPH. *Idem quod tu facis faciunt rei male gerentes: Ubi non eſt*, *ſcripturam unde dent*, *incuſant publicanos.*

Omnia in hoc genere capita minoris & majoris pecoris profitenda fuerunt, cum *qui inſcriptum paviſſet*, *lege cenſoria committeret h*. Exoſa tamen cuncta hæc provincialibus, unde eos Cicero *homines* appellat *quibus odio ſint* Romanæ *ſecures*, *nomen acerbitati*, *ſcriptura*, *decima*, *portorium morti*. Salinarium Vectigal quod a M. Livio inſtitutum † paulo poſt iterum in Italia deſiit, conſulto hic omitto. Nec enim inſtitutum hic meum, omnia nimis exacte perſequi *k*. Atque hi ordinarii reditus & ſtati, ad poſtrema uſque reip. tempora, quibus Tribuni plebis aliique plebis gratiam aucupantes per leges Agrarias, ſimileſque omnes iſtos proventus ex republica in Italia ſuſtulere. Ita Metellus Nepos Prætor, de vectigalibus, quæ urbi atque Italiæ moleſta admodum erant, omnibus abolendis legem pertulit, cunctis valde acceptam *l*. Ex prædis tamen Imperatorum,

c *l.* 1. *Civil. bell. ut Lipſ.* d *In Verr.* e *Lipſ. l* 2. *de magnit. Rom. c.* 1. f *Balenger. de Vectig. c.* 10. g *Trucul. a.* 1. *ſc.* 2. *v.* 42. *Conſer. Turneb. in Var. de LL. & Taubm. in l. c. Plauti.* h. *Varr. l.* 2. *de re ruſt. c.* 1. *p.* 71. *P. Victor. in emendat.* i *Pro Flacco tom.* 3. *oper. p.* 217. † *Liv. l.* 29. *c.* 7. k *Conſ. Lipſ. l.* 2. *admir. Bul. in de Vect.* l *Dio Caſſius l.* 37. *p.* 54.

ratorum, qui ubi ſive triumphantes ſive privati urbem introiiſſent, quicquid auri argentique poſt expenſas ſupererat, ad ærarium referebant, plurimum procul dubio redactum, poſt ſecundum præſertim Punicum bellum, ubi Victor hoſtium populus in Macedoniam jam Aſiam atque Græciam, at quales provincias, invaſit. Celebriores aliquot triumphos, & quibus plurimum auri argentique illatum ærario, Lipſius *m* recenſet, ex quo huc transferre jam non vacabat. Mulctas item pecuniarias civium ærario illatas conſtat. Sic Camillus accuſatus, quindecim millibus gravis æris damnatur, quæ collaturos ſe promiſerant amici clienteſque, niſi ille in exilium ire præoptaſſet *n*. Et immutata jam republica Plinius *o* refert, Cornutum Tertullum Conſ. deſignatum cenſuiſſe, pecuniam quanti damnatus eſſet Marius, repetundarum reus, ærario inferendam, Mario urbe Italiaque interdicendum. Inſtituti jam ratio poſtulat, ut de iis qui cenſoria nota affecti in ærarios referebantur, aliquid addatur. *Cenſores* nimirum *moribus civitatis regendis præpoſiti cives ſic notabant, ut ſi quis Senator eſſet, ejiceretur Senatu; Si Eques Romanus, equum publicum amitteret, ſi plebejus in Cæritum tabulas referretur & ærarius fieret* p. Quod pœnæ genus Græcis etiam uſurpatum video, quibus erant, quos ἐγγεγραμμένȣς ἐν ἀκροπόλει appellabant ex more Athenienſium, quia in arcem relatæ eorum nomina erant, dictos etiam ὀφλόντας & καταδίκȣς, & ἐζημιωμένȣς. Ita ſi aliquos ea rurſus ignominia liberaſſent, ἐξ ἀκροπόλεως ἐξαληλιμμένȣς ſicuti Romani ex ærariis exemtos dicebant *q*. *Adimebatur autem talibus jus ſuffragii, & referebantur in tabulas eorum civium, qui eo jure carerent, nec erant amplius in albo centuria ſua, ſcilicet ad hoc ut cives eſſent, ſed tantummodo ut pro capite ſuo æra penderent* r. Origo nominis prioris, *quo ad ærarium ſeu inter ærarios* relati dicebantur, ex Livio clara; cenſor nimirum in ærarium veniens ejus præfecto eorum, quos ærarios relinqueret, nomina dare ſolebat *s*. Alterius, quo *in Cæritum tabulas tranſcriptos* appellabant, ex Livio *t* item & Gellio *u* pateſcit. *Cærites nimirum cum ſacra Romana tumultu Gallico recepiſſent & conſervaſſent, publice cum iis hoſpitium junctum & municipes ſcripti ſunt, i. e. civitatis quidem Romanæ honorem ceperunt, negotiis tamen oneribuſque vacarunt.* Quo ipſo cum vix ſatis gratiæ relatum illis pro beneficio non-

LIII nulli

m *l. 2. admirandor. c. 8.* n *Liv. l. 5. c. 32.* o *lib. 2. epiſtol. 11.* p *Aſcon. in divination. Cicer. cit. Budæo Comm. in π. p. 42. Roſin. l. 1. c. 17.* q *Budæus Comm. in π. p. 43.* r *Cal. Rhodig. l. 29. antiq. lection. cap. 6. Roſin. lib. 6. cap. 10.* s *Liv. l. 29. c. 37.* t *Liv. l. 5. c. 50.* u *Lib. 16. Noct. Attic. c. 13.*

nulli autument *x*, exiſtimem juribus iſtis privatos tum demum, cum Tarquinienſibus juncti a Romanis defecerunt. Tum enim pœnitentia ductis & pacem orantibus eam his datam conditionibus arbitror *y*. Et juvat Commentator Horatii. *Cære*, inquit, *oppidum in Italia fuit, quo capta a Gallis urbe Sacra Romana cum Virginibus* (Veſtalibus) *tranſlata ſunt; quæ cum ſervaſſent integra, pro eo beneficio Cærites civitate donati ſunt, municipeſque facti: At poſteaquam ſunt auſi Romanis rebellare, eis devictis iterumque civitate donatis jus ſuffragiorum ademtum eſt, cenſuſque eorum in tabulas relati a cæterorum cenſibus remoti ſunt; hinc factum eſt, ut qui aliquid flagitii admitterent, in Cæritum Tabulas relati dicerentur.* Sed num Equites quoque Romanos aut Senatores inter ærarios quandoque relatos dicemus? Ita puto; ſi Cenſoribus iſta nota digni viderentur. Ita *Mamercum Æmilium Cenſores, quod Magiſtratum populi Romani minuiſset, modo temporis cenſura præfinito, tribu moverunt, octuplicatoque cenſu ærarium fecerunt* a. Ita *C. Claudius & M. Livius Salinator cenſores ob mutuas diſcordias, non modo alter alteri equum publicum ademit, ſed & C. Claudius exitu Cenſuræ cum in ærarium aſcendiſſet, inter nomina eorum, quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Livius in ærarium venit & præter Metiam tribum, quæ ſe nec condemnaſſet nec condemnatum Conſulem aut Cenſorem feciſſet: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit; quod & innocentem ſe condemnaſſent, & condemnatum Conſulem & Cenſorem feciſſent, neque inficiari poſſent, aut judicio ſemel, aut comitiis bis, ab ſe peccatum eſse. Inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. Quod ſi exemplum haberet, bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim ſe inter ærarios fuiſſe relecturum b.* Atque hæc etiam hac de re ſufficiant.

OBSERVATIONIS IV

πιττάκιον.

Tranſgreſſus ad cætera, quæ in ærario aſſervarentur: Leges puta: Senatuſconſulta: Rationes Imperatorum ex pro-

x *Eraſm. Chil. 1. cent. 10. parœm. 81. Crucq. in l. 1. ep. 6. v. 62. Horat. Car. Steph. in Lex. p.* 301. y *Liv. l. 7. c. 19. & 20.* z *a Crucquio editus in l. c. Horatii.* a *Liv. l. 4. c. 24.* b *Liv. l. 29. c. 37.*

provincia redeuntium: Legatorum nomina qui in urbem adveniſſent: Signa militaria. Tandem ad ærarium ſanctius deventum, in quo aurum viceſimarium: Quantum ex eo Cæſar abſtulerit, incertum.

Vidimus pecunias hactenus in ærarium inferri ſolitas. Jam ad cætera veniendum, quæ ipſa quoque eo recondi conſueverant. Omnia namque fere acta deferebantur in publica tabularia *a*. Ita leges in æs inciſæ in ærarium recondebantur *b*. Clarus in eam rem Suetonii *c* locus: *Acciderat, ut Pompejus legem de jure Magiſtratuum ferens eo capite, quo a petitione honorum abſentes ſubmovebat, ne Cæſarem quidem exciperet per oblivionem: ac mox lege jam in æs inciſa & in ærarium condita corrigeret errorem.* Nec tamen omnes promiſcue eo repoſitæ, ſed præcipuæ publicis in locis fixæ, ut civium oculis exponerentur *d*. Semel autem fixis aut reconditis mutari nihil poterat niſi per aliam legem *e*. Eo Senatuſconſulta etiam delata Tacitus *f* oſtendit, quum cautum ſcribit, ne *decreta patrum ante diem decimam ad ærarium deferrentur*: & rurſum Suetonius *g*: *Auctor eſt*, inquit, *Julius Marathus, ante paucos, quam Auguſtus naſceretur, menſes, prodigium Romæ factum publice, quo denunciaretur, regem populi Romani naturam parturire. Senatum exterritum cenſuiſſe, ne quis eo anno genitus educaretur; Eos qui gravidas uxores haberent, quod quiſque ſpem ad ſe traheret curaſſe, ne Senatuſconſultum ad ærarium deferretur.* Ex quo utroque loco vel me tacente patet, non rata ea niſi delata. Imperatores etiam ſive triumphantes ſive privati urbem introiſſent, tum alio die referre rationes ad ærarium cogebantur *h*, qui quidem dies primis temporibus certus non erat. Cicero *i*: *ſi rationum referendarum jus vetus & mos antiquus maneret, relaturus rationes, niſi tecum pro conjunctione noſtra neceſſitudinis contuliſſem confeciſſemque, non fueram.* Sed poſtea L. Julia de provinc. cautum eſt, ut magiſtratus rationes in duabus provinciæ ſuæ civitatibus relinquerent, & reverſi totidem poſtea verbis ad ærarium referrent *k*. Cicero *l*. *Quod igitur feciſſem ad urbem, ſi conſuetudo priſtina maneret, id, quando lege Julia rationes in provincia relinquere neceſſe erat, eaſdemque totidem verbis referre ad ærarium, feci*

 in

a *Plut. in quæſt. Rom. c.* 42. b *P. Manut. de leg. Rom. p.* 258. c *in Julio c.* 28. d *Roſin. l.* 8. *antiq. c.* 2. e *Sabell. in locum Suetonii citatum.* f *L.* 3. *Annal. c.* 51. g *In Octavio c.* 94. h *Valerin. l.* 7. *de mil. Rom. cap.* 18. *Budæus in Pandectas pag.* 62. i *l.* 5. *familiar. ep.* 20. k *Roſin. l.* 8. *antiq. c.* 8. l *l. c. verbis ſequent.*

in provincia. Et mox: *Illud quidem certe factum eſt, quod lex jubebat, ut apud duas civitates Laodicenſem & Apameenſem, quæ nobis maxima videbantur, quoniam ita neceſſe erat, rationes confectas & conſolidatas deponeremus.* Hinc idem Piſonem cum Cæſare ita loquentem introducit: *Rationes ad ærarium retuli continuo Cæſar, ſicut tua lex jubebat, neque alia ulla in re legi tuæ parui.* Rationum quoque relatarum exemplum *n* ſuppeditat, quamvis earum brevitatem incuſet. Eodem & centuriones cæteroſque provincialis curæ ſocios in beneficiis deferebant, *o* ſed ſolos cives Romanos. Cui rei argumentum eſſe poteſt, quod Archiam civem Romanum Cicero *p* exinde probet, quod a Lucullo ad ærarium in beneficiis relatus ſit. Legatorum etiam nomina, qui Romam advenerant, Quæſtores ad ærarium referebant & in publicas tabulas *q*. Eo quod antiquitus ſumtus ipſis ex ærario ſuppeditarentur. Plutarchus r. *Cur legati undecunque Romam miſſi ad Saturni ædem accedunt, ibique nomina ſua dant præfectis ærarii? An hoc ſit eo, quod Saturnus cum fuerit peregrinus hoſpitibus gaudeat? Aut hiſtoria potius quæſtionem ſolvit? Antiquitus enim ut apparet, Quæſtores legatis munera mittebant, quæ Lautia dicebantur, ægrotantium curam ſuſcipiebant, mortuiſque funus e publico faciebant, nunc autem ob multitudinem legatorum qui veniunt, ſumtu omiſſo id tamen ſervatur, ut legati accedant præfectos ærarii, qui eorum nomina in tabulas referunt.* Cicero *s.* *Hi tres etiam ærarii noſtri tabulas falſas eſſe voluerunt; nam ſervos novem ſe profeſſi ſunt habere, cum omnino ſine comite veniſſent.* Signa militaria bello inſtante ex ærario prolata & in idem relata, Livius *t* docet: *Signa*, inquit, *ex ærario deprompta ad dictatorem feruntur*: & alio loco *u*: *Signa quæſtores eodem ex ærario deferre juſſit.* & Dionyſius *x*, ἐκέλευσεν ἐκ τῶν ἱερῶν τὰ σημεῖα καταφέρειν. Breviter, quicquid alicujus momenti erat, id omne in ærarium Romani congerebant.

Tandem ad ærarium ſanctius deveniendum, aurum viceſimarium ad ultimos reipublicæ laborantis caſus celans *y*. Erat id intentioris curæ, admodum dives. Quam ob rationem etiam etſi nonnemo *z* illud auri ex viceſima manumiſſorum, quæ lege Manlia *a* ærario inferebatur, redactum putet, malim ex viceſima tributorum omnium & vectigalium, imo etiam ex captivo auro argentoque ditatum. Ejus mentio Livio: *b Cætera expedien-*

m *Orat. in Piſon. tom.4.p.150.* n *Verrin.3.tom.2 p.126.* o *Cic.ep.20. lib.5. ad fam.* p *Orat. pro Archia tom.3.p.275.* q *Gentil. l.1. de legat. c.16.* r *in quæſtion. Rom. c.43.* s *Pro Flacco tom.3.p.225.* t *Liv.l.4.c.22.* u *l.7.c.23.* x *Halicarnaſſ. l.10.p.645.* y *Dempſter. ad Roſin. l.7.c.31.* z *Valtrin. l.7. de milit. c.19.* a *Liv. l.7.c.16.* b *l.27.c.12.*

dientibus quæ ad bellum opus erant Conſulibus, aurum viceſimarium quod in ſanctiori ærario ad ultimos caſus ſervaretur, promi placuit. Et Ciceroni: c *Attulit mandata ad Conſules, ut Romam venirent, pecuniam ex ſanctiore ærario proferrent.* Et hujus auctarium quaſi fuiſſe exiſtimem pecuniam Gallici belli cauſa collatam, additis horrendis execrationibus, niſi Gallico bello inſtante non movendam †. Quicquid in utroque fuit pecuniarum, Cæſar ſub initium belli civilis abſtulit. Nam quamvis Conſules urbe excedentes ærarium hoc clauſiſſent, eum tamen id non tardavit *c*. Quin imo ridiculum pene videtur Dioni *d*, quod claves ſecum Conſules abſtulerint, quaſi non earum loco ſecuribus liceret uti. Et revera Cæſari in urbem ventitanti nihil prius viſum agi *e* dignum, quam rapere quicquid opulentiæ congeſtum fuerat. Florus: *Nec Pompejus ab Italia quam Senatus ab urbe fugatur prior, quam pene vacuam metu Cæſar ingreſſus Conſulem ſe ipſe facit, ærarium quoque ſanctum, quia tardius aperiebant Tribuni, juſſit effringi, cenſumque & patrimonium populi Romani ante rapuit, quam imperium.* Quantum inde opum abſtulerit, Plinius prodit *f*: *C. Cæſar*, inquit, *primo introitu urbis ex ærario protulit laterum aureorum viginti ſex millia, & in numerato pondo trecenta, nec fuit alio tempore reſpubl. locupletior.* Hæc tamen ſumma Lipſio *g* non ſuffecerit, ut taceam & Plinii locum aliter legi a quibuſdam, & ſummam ab auctoribus aliis *h* aliter referri. Meum non eſt, iſti liti judicium interponere, ſatis eſt quod conſtat, grande fuiſſe quicquid fuerit; & certe Lucanus valde exaggerat:

Tum conditus, inquit, *imo*
Eruitur templo multis intactus ab annis
Romani cenſus populi, quem Punica bella,
Quem dederat Perſes, quem victi præda Philippi.
Quod Tibi, Roma, fuga Pyrrhus trepidante reliquit,
Quo te Fabricius Regi non vendidit auro,
Quicquid parcorum mores ſervaſtis avorum,
Quod dites Aſiæ populi miſere tributum,
Victorique dedit Minoia Creta Metello,
Quod Cato longinqua vexit ſuper æquora Cypro.
Tunc Orientis opes, captorumque ultima Regum

c *l.* 7. *Epiſt. ad Attic. ep.* 20. † *Godel. in l.* 27. *c.* 12. *Liv.* c *Cic. l.* 7. *ad Attic. ep.* 12. d *lib.* 41. *p.* 160. e *lib.* 4. *c.* 2. f *lib.* 33. *nat. hiſt. c.* 3. g *Lipſ. l.* 2. *admir. c.* 8. h *Apud Dempſter. ad Roſin. l.* 7. *c.* 31. i *l.* 3. *Pharſal. v.* 155. *ſeqq.*

Quæ Pompejanis prælata eſt gaza triumphis
Egeritur; Triſti ſpoliantur templa rapina;
Pauperiorque fuit tum primum Cæſare Roma.

OBSERVATIONIS V

πιτάκιον.

Genius populi. A. Genius urbis. B. Ad rationem poſitûs aſtrorum non infunditur. C. Reſp. certos ſuos habent atque fixos terminos. D. Sed hi incogniti. E. Conſpicuæ maxime everſionis cauſæ magnitudo nimia, F. & felicitas. G. Ex hac duo diverſa vitia, avaritia, & luxuria. H. Unde Romanæ quoque Reip. exitium. I. Cujus ærarium Cæſar adhuc ante Victoriam ſpoliavit. K. Nervi rerum gerendarum pecunia. L. Vectigalia publica coloniarum. M. Defectis pecunia interfectoribus Cæſaris privatum ærarium conſtituendum fuerat. N. Appellationis hujus ratio. O. Ærarii publici inopiam & ſtante Rep. privati, P. & poſt Cæſares ſæpe ſublevarunt. Q.

Gentilium vana ſuperſtitio non contenta Deos innumerabiles coluiſſe, ne quid uſquam numine vacaret, minores inſuper poteſtates, A. Geniorum nomine ſuperinduxit, eoſque non hominibus tantum, quibus & ſingulis ſingulos, & multis etiam univerſoque adeo populo unum genium præfecerat, quin & æde publice exſtructa coluerat; *a* ſed & quibuſcunque demum locis, adde & urbibus *b* B. attribuit. Et *hos* quidem rerump. fata diſponere nimium facili credulitate arbitrantur nonnulli, & C. pro vario aſtrorum poſitu, quo tempore urbis fundamenta jaciuntur, majori aut minori felicitate pollere. Quem errorem hodieque a quibuſdam ex Aſtrologorum gente non alienum erraſſe olim Symmachus, Prudentio *c* refertur:

- - - Sicut varia naſcentibus, inquit,
Contingunt pueris animæ: Sic urbibus affert

Hora

a *Dio Caſſ. l* 47. *in an. U. C.* DCCXII. *p.* 330. & *l.* 50. *in an. U. C.* DCCXXII. *p.* 423.
b *Turneb. l.* 13. *adverſ. c.* 12. *Dilh. in Dial.* 2. *p.* 149. c *l.* 2. *cont. Symm. carm.* 1. *v.* 65.

Hora dieſque ſuum, cum primum mœnia ſurgunt,
Aut fatum aut genium, cujus moderamine regnent.

Et alibi: *a*

At ſolers emtor ait, fataliter urbem
Sortitam, quonam genio proprium exigat ævum;
Cunctis nam populis, ſeu mœnibus inditur, inquit,
Aut fatum, aut genius, noſtrarum more animarum,
Quæ ſub diſparili ſubeunt nova corpora ſorte.

Proni vero nimium ad credendum, quicunque hoc perſuaderi ſibi patiuntur. Symmachum certe ſatis refutat modo laudatus Prudentius: *b*

At tuus hic urbis genius, (inquit) *dicas volo, quando*
Cœpit adhuc parva primum ſe infundere Roma.

Et quæ eo loco plura ſequuntur. Namque ut Rebus etiam publicis præſides Angelos ac cuſtodes a divino numine attributos pie credimus; *c* (quos tamen cæca gentilitas ignoravit) ita eoſdem aſtris alligare, vimque & vires eorum exinde deducere ejus eſſe autumo, qui Chaldaicis effatis nimium quantum tribuat. D. Habent illæ ſane omnes certum quendam atque fixum terminum, quem temere tranſilire non licet; ſed propinquante eo mutari atque in pejus ruere omnia, præter quod ulla ratione præveniri poſſit, neceſſe eſt: E. Sed hic tamen ipſe cum a poſteriore ferme cognoſcatur, alias non facile in humanæ mentis incurrens oculos, facit, ut propiorem & manifeſtam magis cauſam everſionis Rerumpublicarum advertamus *magnitudinem nimiam & felicitatem*. F. Et præclare in hanc rem, ut omnia, Seneca, origine, ingenio, eloquio æternum Hiſpaniæ decus: *d* Quemadmodum humanum genus quodque eſt, quodque erit, morte damnatum eſt; ita omnes, quæ rerum potiuntur urbes, quæque aliorum imperiorum magna ſunt & decora, ubi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitii genere tollentur. Alias deſtruent bella, alias deſidia paxque ad inertiam verſa, & *magnis opibus exitioſa res luxus.* Sæpe certe eſt, ut non alia re magis, quam mole ſua ruant imperia, cum nulla magna civitas diu quieſcere poſſit, & foris cum non habet hoſtem, domi inveniat: *Neſcio ego*, inquit Florus, *e an ſatius fuerit populo Romano Sicilia & Africa contento fuiſſe, aut his ipſis etiam carere dominanti in Italia ſua, quam eo magnitudinis creſcere, ut viribus ſuis conficeretur.* Atque hinc paci conſervandæ externum bellum nonnunquam facere

a *l. eod. carm.* 2. *v.* 93. b *l.* 2. *Carm.* 3. *v.* 19. *Contra Symmachum.* c *Pet. Fab. l.* 1. *ſemeſtr. c.* 9. d *Lipſ. in epiſt.* e *l.* 3. *c.* 12.

facere, cum Politicorum filii aſſerunt, tum præter Romanas hiſtorias modernus ipſe Galliarum ſtatus ſatis ſuperque comprobat. Videlicet *mortalia omnia incerta, quanto plus ambitu ſuo complexa, tanto magis in lubrico ſunt,* a *& cum non habent quo progredi poſſint, ſolent regredi.* b Unde non tam invidia, quam futurorum ſolerti providentia *Auguſtum ſupremo teſtamento addidiſſe conſilium cohercendi intra terminos*, quos præſcripſerat, *imperii,* c prope abeſt, quin credam. G. Præcipua tamen hac in re felicitatis nimiæ opera (quæ magnitudinis non raro aut comes aut pediſſequa eſt) ut in aliarum, ita & Romanæ Reipublicæ exitium valuit. Et *qui labores, pericula, dubias atque aſperas res facile toleraverant, iis otium, divitiæ, optandæ aliis, oneri miſeriaque fuerunt.* d Veriſſime Vellejus: e *Potentiæ Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriæ poſterior aperuit. Quippe remoto Carthaginis metu, ſublataque imperii æmula, non gradu ſed præcipiti curſu a virtute deſcitum, ad vitia tranſcurſum. Nec ulla res alia civiles furores peperit, quam* nimia felicitas. f *Syria prima nos victa corrupit, mox Aſiatica Pergameni Regis hæreditas, illæ opes atque divitiæ afflixere ſeculi mores, merſamque vitiis ſuis quaſi ſentina rempublicam circumdedere.* H Nimirum exinde luxuria primum, inde avaritia exorta, quæ ut in ſe diverſa vitia inſequuntur tamen mutuo, unumque ex altero prognaſcitur. Rectiſſime Salluſtius: g *Ex divitiis luxuria atque avaritia juventutum invaſit, rapere inde, conſumere, ſua parvi pendere, aliena cupere didicerunt: Magnificique illi conviviorum apparatus & ſumtuoſæ largitiones non aliunde quam ab opulentia fuerunt, paritura mox egeſtatem.* h Huic dum per fas nefaſque ſuccurritur, dum remedia quæruntur adeſis aut acciſis rebus, turbare tales luxu atque avaritia perditi rempublicam, & *ejuſdem malis privata vulnera operire ſatagunt;* i *Ut talibus bello civili opus eſſe*, non inſcite Cæſar dixerit. k Nam plerumque ita ſe res habet, ut, ſi omnino ita uſus veniat, *publica ruina malit quiſque quam ſua proteri, & idem paſſurus minus conſpici;* l *Cum turpius ſit privatim cadere quam publice.* m Et hæc ſane ipſa mala, (ſiquidem in quibuſdam *ambitionem* adjungas, quæ ut ex iiſdem cauſis orta, ita propius *aliquanto virtutem vitium eſt* n) *in hac tam magna, tam ſancta, tam bonis exemplis diviti republica* o *Gracchanas ſeditiones Syllanaſque & Marianas tempeſtates peperere: Hac Catilinam patria*

a *Tacit. l.* 1. *Annal. c.* 72. b *Vellejus l.* 1. *cap.* 7. c *Tacit. l.* 1. *Annal. c.* 11. d *Salluſt. in bell. Catil. p.* 9. e *lib.* 2. *c.* 1. f *Flor. l.* 3. *c.* 12. *& l.* 4 *c.* 2. g *de bell. Catil. p.* 10. h *Flor. l.* 3. *c.* 12. i *Tacit. l.* 1. *Hiſtor. c.* 53. k *Vid.* Sueton. *Jul. c.* 27. l *Vellejus l.* 2. *cap.* 91. m *Cicero l.* 13. *ad Att. ep.* 14. n *Salluſt. in bell. Catilin. p.* 9. o *Liv. in præf.*

tria impegere: Hac Cæſarem denique atque Pompejum furialibus in exitium reipublicæ facibus armavere a, donec illa ſuis alliſa viribus in unius poteſtatem atque arbitrium Cæſaris conceſſit. K Hic cum ſub initium ſtatim belli civilis Romanum ſpoliaſſet ærarium *b* (namque illi, ſane imprudenter, *non modo privatam omnem, quæ in urbe, verum publicam etiam, quæ in ærario erat, pecuniam adverſarii reliquerant*; c *ipſi vero in urbem ventitanti nihil prius viſum agi dignum, quam rapere, agere quicquid opulentiæ congeſtum* fuerat. *d* Unde Appianus diſertim: ἀψαύςων, inquit, ἐκίνει χρημάτων *e* bello poſt victor, uti reipublicæ, ſic ærarii quoque rationes in ſe tranſtulit. Namque ita uſu ſemper venire ſolitum, ut mutata reip. forma, cætera quoque ſi non uno impetu, ſenſim tamen & ad arbitrium mutentur occupantis. C. certe Cæſar cum privatus adhuc maximas ſubinde & pene ultra fidem largitiones feciſſet, potitus imperii ferme inſanis ærarium exhauſit, nihilque aut parum, reliqui fecit ſuis interfectoribus. Aliquantum tamen. Clare Cicero: *f Pecunia utinam ad Opis* (adjuncta ea cella templo Saturni erat) *g maneret, cruenta illa quidem, ſed his temporibus, cum illis, quorum eſt, non redditur, neceſſaria.* Sed hanc tamen & ipſam ab Antonio dilapidatam putem. Sequitur enim eodem loco; *Quanquam ea quoque ſit effuſa, ſi ita in actis fuit.* Et aperte adſtruit Vellejus: *h Seſtertiûm ſepties millies depoſitum a C. Cæſare ad ædem Opis, occupatum ab Antonio, inſertis falſis, commutatiſque &* (ita Lipſio *i* legere placet) *corruptis commentariis.* Peſſimo exemplo, L. νεῦρα γὰρ τῆς ἡγεμονίας τὰ χρήματά ἐςιν, *k* nervus principatus, imo rerum gerendarum omnium pecunia eſt. Et qua ratione *negant Medici ſine nervis homines ambulare poſſe, l* ita nec actiones uſquam progredi ſine iſta M. Quin imo nec commune ullum aut conſervari aut conſtitui. Ea propter etiam Auguſtus, colonias ſuas, quibus duodetriginta Italiam frequentavit, *m* non operibus tantum, ſed & *vectigalibus publicis* plurifariam inſtruxit. Quæ *non in ſuis tantum agris Italici populi habere* conſueverant, ſed etiam, quod notari non indignum, *in remotiſſimis interdum. n* Ita Campanæ coloniæ reditus publici in Cretam inſulam rejecti: *o* Ita Arpinates ſuos habebant in Gallia. Cicero: *p Arpinatium munici-*

Mmmm *pum*

a *Flor. loco ſæpius citato.* b *diſſ. prior. Obſerv.* 4. c *Cic. l. 7. ad Attic. epiſt.* 15. d *Dempſter. in Paral. ad Roſin. l. 7. c. 31. p.* 1150. e *l. 2. bell. civ. p. 453. cit. Dempſt. Vid. latius Bud. l. 2. de aſſe p. 50. G. H.* f *Phil. 1. tom. 2. p. 826. D. edit. Genev. in quarto.* g *Vid. Valtrin. de milit. Rom. l. 7. c.* 19. h *lib. 2. c.* 60. i *In notis ad hunc locum.* k *Muciam apud Dion. l. 66. p.* 746. l *Petron. Satyr. c.* 89. m *Sueton. Octavio c.* 46. n *Caſaub. in loc. cit. Suet.* o *Vellejus l.* 2. p *l. 13. epiſt. ad famil. ep.* 11.

Pum meorum omnia commoda omneſque facultates, quibus & ſacra conficere, & ſarta tecta ædium ſacrarum locorumque communium tueri poſſunt, conſiſtunt in his vectigalibus, quæ habent in provincia Gallia. Sed vel maxime bellum hoc opum præſidio opus habet. Δεῖ δὴ χρημάτων, καὶ ἄνευ τούτων οὐδὲν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων. q πολλὰ γὰρ τοῦ πολέμου (ἢ μᾶλλον, πάντα) τῇ γνώμῃ καὶ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ κρατοῦνται. r Itaque & fortiſſime cœptorum ſequiorem, quam debebat, exitum huic defectui imputent licet Caſſius & Brutus. Quod enim reip. cauſa auſi fuiſſe *maximum & pulcerrimum* s facinus videri volebant, pauciores ſine dubio habuere in partibus, cum nec rempublicam aliter, niſi decernendis honoribus (quorum magnæ parti minor pecunia cupido eſt) gratiæ referendæ eſſe nec privatas ipſorum opes, qui ſat magna, ut in iſtis temporibus, ſemper abſtinentia egerant, ſuffecturas retribuendo putaretur. Atque ideo, ὅτι πάντα ὤνια τοῦ πλούτου, t

Et cum fortuna ſtatque caditque fides v.

Conſultatum de remedio eſt, & præterquam quod *pecunias, quæ ex tranſmarinis provinciis Romam a Quæſtoribus deportabantur, a volentibus acceperant*, a *excogitatum etiam a quibuſdam, ut* N Privatum *ipſis Ærarium ab Equitibus Romanis conſtitueretur*, ſed & hic infra ſpem conſilii eventus fuit, *globuſque ille conſenſionis unius Attici diſſenſu disjectus eſt.* b *Privatum* hic Nepos vocat *novo* tum *nomine*; O. *Nova* tamen etiam eſt *adminiſtrandi ratio*, ut privatorum arbitrio ſerviat pecunia publica, (quanquam *ubi ipſi eſſent, prætexebant eſſe & Remp.*) c *novus* ad hæc & ipſe colligendi *modus*. Atque ad hunc reſpexiſſe Dempſterum *d* arbitror, (namque epitheti ratio uti tum forte nova, ita ab Auguſtæ hiſtoriæ ſcriptoribus *e* ſæpius poſt frequentata, quibus ærarium privatum paria cum fiſco facit) cum nullibi, quale hic tradatur, niſi forte ſimile quidpiam in Floro *f* legiſſe ſcribit, P ubi *opes ſuas* in ſubſidium egentis ærarii *Senatus in medium protulit, nec præter quod in bullis* ſingulisque *g annulis erat, quicquam ſibi auri reliquere. Eques ſecutus exemplum, imitataque equitem tribus. Denique vix ſuffecere* promtitudine huic *tabulæ, vix ſcribentium manus.* Et eandem hanc ob inopiam *pecunias quoque pupillares; inde*

q *Demoſth. Olynth.* 1. r *Thucyd. l.* 2. s *Cic. Phil.* 1. *E.* 2. *p.* 824. *l. t.* t *Ariſt. lib.* 2. *Rhet. c.* 16. v *Ovid. l.* 2. *de Ponto Eleg.* 3. *v.* 10. a *Vellejus l.* 2. *cap.* 62. b *Cornel. Nep. in vita Attici, c.* 6. *n.* 3. c *Vellejus l.* 2. *cap.* 62. d *in Parat. ad Roſ. l.* 7. *c.* 31. *pag.* 1158. e *Vulcat. Gallican. in Avid. Caſſ. p.* 42. *E. Trebell. Pollione in Claudio p.* 207. *aliis.* f *l.* 2. *c.* 6. *hiſt. Roman.* g *Grut. in not. ad loc. cit. Conſ. Lipſ. l.* 2. *Elect. c.* 19.

de viduarum eodem cœptas conferri, Livius *h* auctor eſt, *nuſquam eas tutius ſanctiuſque deponere credentibus, qui deferebant, quam in publica fide.* Quod uti Romæ ſponte & caritate in patriam ſublevandæ publicæ indigentiæ tum factum, ita in Anglia *i* jure Regio accrevit. Et ibi *in principis peculio tutela pupillorum pupillarumque eſt, itemque cuſtodia morbi vitio inſanientium ad Regem pertinet. Hocque per conſenſum ordinum ſemel impetratum, imperialique diademati annexum diſſolvere tam quiſquam poteſt, quam clavam e manibus Herculis extorquere.* Q. Nec infrequens etiam Cæſaribus ærarii indigentis ſuſtentatio, & ſæpe laborantem fidem publicam ſuccollarunt. De ſe Auguſtus in Lapide Ancyrano: QUATER ... AVI ÆRARIUM. Quod Caſaubonus ſupplet: Quater Levavi *k*, Et firmat geminus huic locus Dionis. *l* ἐπειδὴ χρημάτων τῷ δημοσίῳ ἐδέησεν, ἐδανείσατό τινα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ. Sic Nerone principe *quadringenties HS. ærario illatum ad retinendam populi fidem.* *m* Ita & M. Antoninus Philoſophus *bello Marcomannico omne ærarium ſuum exhauſit, & propterea auctionem ornamentorum imperialium fecit, gemmas etiam vendens, quas multas in repoſitorio ſanctiore Adriani repererat.* *n* Quem imitatus videri poterat Alexander Severus, qui *o* gemmarum quod fuit, vendidit, & aurum in ærarium contulit, dicens, gemmas viris uſui non eſſe.

Observationis VI

πιλτάκιον.

Vigilandum ei, qui imperium occupaverit. A. Id fieri, non dimiſſis protinus militibus. B. Quibus retinendis ærarium militare ab Auguſto inſtitutum. C. Ei explendo ipſe primum aliquid intulit, aliis exemplum ſequentibus. D. Ea cum non ſufficeret, cogitatum de conſtituendo certo quodam reditu. E. Et inſtituta vigeſima hæreditatum. F. Tueri & proſequi milites apud Suetonium. G. Summa præmiorum. H. Emeritum. I. Ea collatio quod moleſta videretur

h *lib. 24. c. 18. & l. 34. c. 5.* i *Smith. de republ. Angl. l. 2. c. 4.* k *Comm. in Sueton. p. 347.* l *Dio. l. 53. in an. ab U. C.* DCCXVI. *p. 496.* m *Tacit. l. 13. annal. c. 31. add. Ferrett. in not. ad h. l.* n *Jul. Capitol. in M. Anton. phil. p. 29. D.* o *referente Lamprid. in Alexand. p. 228. B.*

retur & gravis, reducta ſubinde, & tandem plane abolita. K. Vigeſima libertorum. L. Vigeſima quinta mancipiorum. M. De ea ambigitur, an non quinquageſima. N. Cujus aliud genus quoddam itemque vigeſimæ quintæ refertur. O. Centeſima rerum venalium. P. Ea a Tiberio in ducenteſimam mutata. Q. a Cajo abolita. R.

Ut *principatum* A. *armis quæſitum armis teneret*, *a* rectiſſime ſuaſiſſe Cæſari Hirtium & Panſam, exiſtimo, cum id conſilium ipſa mox experientia laudaret. Namque

Quod civibus tenere te invitis ſcias,
Strictus tuetur enſis.

Lyci ſententia. *b* Jure itaque ſibi, adde & tranquillitati publicæ, Auguſtus proſpexit, dum militem B perpetuo in armis non modo in provinciis & adverſus hoſtem, ſed ad Urbem quoque & vicinis circum oppidis *c* habuit. Et cum ex parentis quoque ſermonibus didiciſſet, *duo eſſe, quibus & quæreretur, & augeretur, & conſervaretur potentia, milites nimirum, & pecuniam*; cum & ſuppeditatione rerum neceſſariarum exercitus contineri, & eam ipſam armis parari neceſſe ſit; alterutro autem deficiente alterum ſimul concidat, *d* idcirco de utroque vel maxime ſollicitus & ipſe ſemper fuit. Quod itaque D. Julius nulla ſe nova vectigalia conſtituturum quondam promiſerat, *e* diu ſe ſimili indictione abſtinuit. Veruntamen cum & ad Urbis præſidium tuendoſque imperii fines plurimæ legiones *f* alendæ eſſent, nec ſuppeterent Auguſto tot ſumtus, C. conſulit Senatum de reditu quodam certo & perpetuo conſtituendo, unde citra ullius injuriam ſtipendia militibus ac præmia ſufficerent. Cumque reditus excogitari nullus poſſet, quem omnes probarent, omneſque eum quæri indignarentur, D. Auguſtus pro ſe & Tiberio pecuniam in Ærarium, cui Militaris nomen indidit, contulit, interpoſito promiſſo, quotannis ſe id facturum, Reges quoque & populi polliciti ſunt quædam. Nam, a privatis, quamvis multi libenter ſe eo collaturos pecuniam dicerent, nihil accepit. Sed cum hæc pecunia ſumtuum magnitudinem non exæquaret, E. tradidit Senatoribus negotium, ut inquireret pro ſe quiſ-

que

a *Vellejus l. 2. cap. 57.* b *apud Senec. Herc. furente v. 343.* c *Sueton. Oct. c. 49. Conſ. Lipſ. in Tacit. l. 4. annal. c. 2.* d *Dion. 42. p. 207 in an. U. C.* DCCVII. e *apud Dion. l. 43. p. 222. in an. U C.* DCCIIX. f *numerum vid. & nomina apud Dion. l. 55. p. 562. in an. U. C.* DCCLIIX. *& Xiphilin. in excerpt. ex hoc libro p. 214.*

que in aliquam ejus certo reditu augendi rationem. *g* Multis prolatis probata nulla F. τὴν εἰκοςὴν (verba ipſa ſunt Dionis *h*) τῶν τε κλήρων καὶ τῶν δωρεῶν, ἃς ἂν οἱ τελευτῶντες τισι, πλὴν τῶν πάνυ συγγενῶν ἢ καὶ πενήτων καταλείπωσι, κατεςήσατο, ὡς καὶ ἐν τοῖς τοῦ Καίσαρος ὑπομνήμασι τὸ τέλος τοῦτο γεγραμμένον εὑρών. Nimirum id ex uſu tum, & conſuetudine, cum dicerent, arbitrarenturque homines in actis Cæſaris decreta numinum convelli, multumque eodem hoc colore uſus Antonius. *i* Eadem de re, ſuppreſſo vectigalium nomine Suetonius: *k Quicquid ubique militum eſſet, ad certam ſtipendiorum præmiorumque formulam adſtrinxit, definitis pro gradu cujuſque & temporibus militiæ, & commodis miſſionum, ne aut ætate aut inopia ſollicitari ad res novas poſſent. Utque perpetuo ac ſine difficultate ſumtus ad tuendos eos, proſequendoſque ſuppeterent, ærarium militare cum vectigalibus novis conſtituit.* Duplici nimirum fini hic pecunia opus, ad ſtipendia ſcilicet, & præmia, quod ſignate poſt Suetonius, G. *ad tuendos*, in militia ſcilicet, & *proſequendos*, nempe poſt eandem & a miſſione. *l* Præmia hæc *commoda* etiam *miſſionum* paulo ante dicta, & definitur ſumma a Dione *m* H. ἐψηφίσθη, τοῖς μὲν ἐκ τοῦ δορυφορικοῦ πεντακισχιλίας δραχμὰς, ἐπειδὰν ἑκκαίδεκα ἔτη, τοῖς δὲ ἑτέροις τρισχιλίας, ἐπειδὰν εἴκοσι ςρατεύσωνται, δίδοσθαι. An agrorum loco ea data, cum Lipſio *n* ambigas. Adſtruere certe videtur Dionis *o* locus, διέταξε inquientis, τά τε ἔτη, ὅσα αἱ πολῖται ςρατεύσαιντο, καὶ τὰ χρήματα, ὅσα παυσάμενοι τῆς ςρατείας, ἀντὶ τῆς χώρας, ἣν ἀεί ποτε ᾔτουν λήψοιντο. Quod ipſum Taciti locus *p* firmat, ubi *per nomen agrorum, uligines paludum, aut inculta montium dari queruntur, & præmia in ipſis caſtris pecunia ſolvi poſtulant.* I. Emeritum eadem hac notione dictum videtur Lipſio. Firmatque id JC. auctoritate, Modeſtinus: *Qui militiæ tempus in deſertione explevit, emerito privatur*. Rurſus, *q Ex improviſo, dum iter facit captus, ut veteranus reſtituetur, & emerita accipiet*. Arrius Menander: *r Et præmia & emeritum capit.* Facit & huc Suetonii *s* locus, præſertim ex Lipſii *t* mente lectus: *Legiones immodeſte miſſionem poſtulantes citra commoda Emeritorum & præmiorum exauctoravit*, ſed lectioni huic libri reclamant. *v* Malim tamen hoc vocabulum

g *Roſin. lib. 7. ant. Rom. c. 31. p. 1147. ex Dion. l. 55.* h *libro 55. p. 564. in an.* DCCLIX. *ex quo Xiphil. loc. cit.* i *Vid. Cicer. Philipp. præcipue ſecund. Vellejum l. 2. cap. 60.* k *in Octav. c. 49.* l *Lipſ. l. 2. de magnit. Rom. cap. 4.* m *l. 55. p. 562. in an. U. C.* DCCLIIX. n *Comm. in l. 1. c. 17. Annal. Tacit.* o *l. 54. p. 538. in an. U. C.* DCCXLI. p *lib. 1. annal. cap. 17.* q *l. 49. D. de re milit. leg. 3. §. 8.* r *ibid. §. 12.* s *ibid. l. 5. §. 7.* t *in Oct. c. 24.* v *in Comm. in l. 1. c. 17. annal. Tacit.*

ad ſtipendia emeritis data reſtringere, ut alia ſint a commodis. *x* Iſtam, aduſque miſſionem dilata & retenta ex Suetonio *y* colligas: *Miſſiones veteranorum* (de Tiberio ſermo eſt) *rariſſimas fecit, ex ſenio mortem, ex morte compendium captans.* Redeundum in viam eſt. K. Moleſta hæc viceſima Romanis & gravis, *z* ideoque miris laudibus Trajanus Plinio celebratur, qui magnam partem ſuſtulerat hujus vectigalis, & id oneris reſtrinxerat ad hæredes extraneos & ſummas grandiores. *a* Ab eadem hac cauſa eſſe puto, quod leges de eadem tulit M. Antonin. Philoſophus. *b* Et poſtquam jam varie reducta eſſet a ſequentibus Imperatoribus, plane tandem ſublatam oſtendit Juſtinianus. *c*. L. Alia tamen ab hac eſt *viceſima libertorum*, cujus mentio Ciceroni quoque: *d Portoriis Italiæ ſublatis, agro Campano diviſo, quod vectigal ſupereſt domeſticum præter viceſimam.* Sed de eadem ſupra *e* quoque aliqua. M. Adjecta paulo poſt huic ærario *viceſima quinta venalium mancipiorum.* Tacitus: *f Vectigal quintæ & vigeſimæ remiſſum ſpecie magis quam vi, quia cum venditor pendere juberetur, in pretium emtoribus accreſcebat.* Hi namque tanto carius licitabantur, ut fieret pars pretii. *g* Quinquageſimæ mentio apud Dionem eſt. Sic enim Tacitus de Auguſto: *h προσδεόμενος χρημάτων ἔς τε τοὺς πολέμους, καὶ ἐς τὴν νυκτοφυλάκων τροφὴν, τό τε τέλος τὸ τῆς πεντηκοστῆς ἐπὶ τῇ τῶν ἀνδραπόδων πράσει ἐσήγαγε.* Ambigas ergo cum Lipſio, utrum ex alio corrigas. Nunquid Romano accredas, & in Dione leviſſima mutatione facias, *πεντεικοστῆς*, *i* an Romanum ex Græco, & in Tacito reponas quinquageſimæ. *k* Cum præſertim vigeſimæ quintæ nulla alibi mentio, ſi Lipſio fides. O. Aliud quinquageſimæ genus abolitum a Nerone, *l* reductum poſt, *m* apud Lipſium *n* & Bulengerum *o* videre eſt. Vigeſimam quintam omnium bonorum in bellum contra Antonium antequam triumviratus conſtitueretur, collatam Dio refert; *p* ſed & ea ceſſante bello abolita. Acceſſit tandem fons replendi hujus ærarii tertius, *Centeſima rerum venalium.* P. Ea itidem ab Auguſto, etſi haud uſquam expreſſo

x *teſte Caſaubono in loc. Sueton.* y *aſſentiente Gutberio lib. 2. de offic. domus Aug. c.* 11. *p.* 310. z *in Tib. c.* 48. a *Dion.* 55. *p.* 564. *Xiphil. in excerpt. p.* 214. *iterumque l.* 56. *p.* 585. *in anno U.C.* DCCLXVI. *Xiphil. p.* 217. *in exc. ex l.* 56. b *Plin. in Panegyr. Cui jung. Lipſ. in Comm. in Paneg. a n.* 324. *Jul. Capitol. in Anton. p.* 27. *B.* c *l.* 6. *Cod. tit.* 33. *leg.* 3. *de edict. D. Hadr. tollendo.* d *l.* 2. *epiſt. ad Att.* 16. e *diſſert.* 1. *obſ.* 4. *C.* 2. *fac. a. Conf. Lipſ. in lib.* 13. *annal. Tacit. c.* 31. f *l.* 13. *an. c.* 13. g *Ferret. in notis ad h. l. Tac.* h *l.* 55. *p.* 768. *in an.* DCCLX. i *ita mallet ille in admir. l.* 2. *cap.* 4. k *ita ferme velit idem Comm. in h. l. Tacit.* l *Tacit. lib.* 13. *annal. c.* 51. m *Symm. l.* 5. *epiſt.* 60. n *Lipſ. in Com. in Tac. lib.* 13. *annal. c.* 51. o *Buleng. de vectigal. P. R. cap.* 24. p *l.* 46. *p.* 314. *in an.* DCCXI. *Xiphilin. ex eod. p.* 164.

preſſo tempore; ſed evidenter tamen Tacitus *q* oſtendit: *Centeſimam rerum venalium poſt bella civilia inſtitutam deprecante populo, edixit Tiberius, militare ærarium eo ſubſidio niti.* Ergo dubio procul tum, cum vectigalibus novis ærarium militare *r* conſtituit. Grandis ea procul dubio ſumma, quæ ex ea redacta. Proportione cæteroquin reſpondere ferme putem Acciſorum quod vocant, vectigali, cum ſingulis imperialibus ſemobulus imponitur. Q. Mutavit eam aliquando in ducenteſimam Tiberius, cum Archelaus Cappadociæ Rex vitæ finem ſponte an fato implevisset. *Regnum enim in provinciam redactum eſt, fructibusque ejus levari poſſe centeſima vectigal profeſſus Cæſar ducenteſimam in poſterum ſtatuit.* *s* Scilicet ut cum ante centeſimus quiſque tunc ducenteſimus nummus ærarium principis augeret. *t* Eam tamen poſt necem Sejani, dubio procul odio in populum reſtituit. *v* Dio καὶ μετὰ τοῦτο (poſt Sejani ſcilicet mortem) τέλος τῆς ἑκατοστῆς ἤγαγε. R. An alia ab hac centeſima auctionum, quam Italiæ a Caligula remiſſam Suetonius tradit, *x* mihi ſane non liquet; ſi eadem cum centeſima venalium, multum ſane ſummæ huic deceſſerit. Et ad ſolas auctiones Lipſius *y* ſane reſtrinxerit. Niſi forte dicendum, centeſimam venalium in Urbe ſolum, auctionum in Italia fuiſſe. Et irem in hanc ſententiam, niſi in remittendis tributis & indicendis etiam civium urbanorum ante Italicos, & horum ante provinciales rationem habitam moneret Vir magnus. *z* Itaque viderint alii, definire mihi neque licet, neque libet.

Observationis VII

πιττάκιον.

Ærarium ventri & lieni aſſimile. A. Ejus extraordinarii reditus ex mulctis. B. Quarum longe maxima pars ex lege majeſtatis injuſte exercita. C. Cujus levibus, frivoliſque ex cauſis in innoxios uſurpatæ exempla aliquam multa recenſentur. D. Impietas in principem idem quod majeſtas læſa. E.

Atque

q *lib.* 1. *Annal. cap.* 78. r *Sueton. Oct. cap.* 49. s *Tacit. lib.* 2. *annal. c.* 42. t *Vertran. in notis ad h. l. Tacit.* v *lib.* 58. *pag.* 628. *in annal.* DCCLXXXIV. x *in Calig. cap.* 16. y *Comm. in Tacit. lib.* 2. *annal. c.* 42. z *Caſaub. in notis ad Lamprid. pag.* 165. *notar.*

Atque hi fuere ordinarii reditus & ſtati, de quibus etſi veriſſime Plinius: a *Onera imperii pleraque vectigalia inſtitui, ut pro utilitate communi, ita ſingulorum injuriis coegere.* Optandum tamen vel ſic foret, ut ne avaritia principum aut libido aliis pecuniæ mediis inveniendis occaſionem cauſamve ſuppeteret. Sæpe namque dubitare cogimur, nunquid majori ſcelere coacervarint vel diſſiparint opes. Equidem fiſci (utendum enim hoc vocabulo promiſcue fuerit cum Poeta, cum præſertim tam ejus quam ærarii arbitrium a Cæſaribus pendere conſueverit) utilitatem in republica ſatis eleganter A. exſequitur Corippus Africanus: b

Quod fiſci eſt, nullus rapiat: cognoſcite fiſcum
Ventris habere locum, per quem omnia membra cibantur.
Venter alit corpus; fuerit ſi venter inanis,
Omnia deficiunt, tenuantur robore membra,
Et contracta rigent arentibus oſſa medullis.

Sed & idem dixerat: Fiſcus

Quæ ſua ſunt capiat, quæ ſunt privata relinquat.
Nec patimur quenquam ſacratum lædere fiſcum,
Nec lædi quenquam ſinimus ſub nomine fiſci.

Fiſcales nimirum, *calumnias* c intelligit, quas reprimere vel mali etiam principes inter initia imperii penſi habuerunt. Sin, & in rapacitatem propenſus ſit princeps, verior eſt, qui d *fiſcum lieni aſſimilabat, quo creſcente tabeſcerent reliqui artus.* Extraordinarii itaque reditus ex mulctis, B. iique ob delinquentium multitudinem copioſi ſatis. e Ita legem *Papiam Poppæam* ſenior jam Auguſtus *incitandis cælibum pœnis, & augendo ærario* ſanxerat. f Ita Mario *repetundarum* ex Africæ Proconſulatu damnato, *quantilis æſtimata foret, ærario inferendum Cornutus Tertullus* Conſul deſignatus *cenſuit.* g Sic & Cæſar *Catilinariæ conjurationis reos* municipatim dividendos, *cuſtodiendoſque publicatis bonis cenſuit.* h Idemque quod *locupletes eo facilius ſcelere ſe obligarent, quod integris patrimoniis exſularent, parricidas bonis omnibus, reliquos dimidia parte multavit.* i Verum exceſſere hic ſæpe, & quæſiti colores in innocentes atque innoxios. Quin & ea quoque armorum ſæpe cauſa. Auguſtus ipſe *conſpecto* k ad arma ivit, ut occulti adverſarii, & quos metus magis quam voluntas contineret,

a *In Panegyr. Trajani num. 324. in Lipſ. comm.* b *l. 7. num. 7. cit. Dempſt. in Paralip. ad Roſin. lib. 7. c. 36. p. 1172.* c *Sueton. Domitian. c. 9.* d *Trajan. in Epit. Sext. Aurel. Victor. in Julian. p. 1219. D. Conſ. Alciat. embl. 146.* e *Lipſ. l. 2. admirand. c. 4.* f *Tacit. lib. 3. annal c. 25.* g *apud. Plin. junior. lib. 2. epiſt. 11.* h *Sueton. in Jul. cap. 14.* i *Sueton. Jul. cap. 42.* k *vid. de hac lectione Caſaubon. in comm. in hunc Sueton. locum.*

tineret, facultate L. Antonii ducis præbita detegerentur, devictiſque his & conſiſcatis promiſſa veteranis præmia perſolverentur. *l* Et de quibus temporibus Juvenalis: *m*

Quicquid conſpicuum pulcrumque ex æquore toto
Res fiſci eſt, ubicunque natat.

De iiſdem Plinius: *n Locupletabant & ærarium & fiſcum non tam Voconia* o *aut Julia* p *leges, quam majeſtatis unicum & pene ſolum crimen eorum qui crimine vacarent.* Et juvat ſane conſiderare, quam levibus ſæpe ex cauſis majeſtatis accuſati, bonaque per ærarium proſcripta ſint multorum, queis ſolæ, quo minus evaderent periculum, divitiæ obſtabant. c. Majeſtas, finiente Ulpiano, *q eſt crimen illud, quod adverſus populum Romanum, aut ſecuritatem ejus committitur*, i. e. in quo læditur aut dignitas aut ſecuritas ejus. *r* Et hæc jam tum ſtante Republica. Sed abuſi ſequentes principes. Tacitus: *s Majeſtatis legem reduxerat Tiberius, cui nomen apud Veteres idem, ſed alia in judicium veniebant, ſi quis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus, denique male geſta Republica majeſtatem populi Romani minuiſſet. Facta arguebantur, dicta impune* erant. (Niſi tamen aſſertioni huic refragatur, quod ex gente Claudia quædam novo more apud populum judicium majeſtatis mulier ſubiverit, quod in conferta multitudine ægre procedente carpento palam optaverat, ut frater ſuus Pulcher reviviſceret, atque iterum *t* claſſem amitteret, quo minor turba Romæ ſi fieret) *Primus Auguſtus* v *cognitionem de famoſis libellis ſpecie legis ejus tractavit.* D. Initium ergo mali jamdum ſub Auguſto, ſed vires ſub Tiberio pleniores accepit. *x* Prætentata crimina in *Falanio & Rubrio* modicis Equitibus Romanis, quorum illi accuſator objiciebat, quod *inter cultores Auguſti Caſſium quendam mimum corpore infamem adſciviſſet, quodque venditis hortis ſtatuam Auguſti ſimul mancipaſſet.* (Nimirum & JC. *y* in conſecratis ſtatuis commiſſum eſſe ſtatuunt, non conſecratos ea lege eximunt.) *Rubrio* objiciebatur *violatum perjurio nomen Auguſti.* Ita *Granius Marcellus* majeſtatis accuſatus, quod *ſtatua Auguſti capite amputato effigiem Tiberii indidiſſet.* z Nimirum invalue-

l *Sueton. Aug. cap.* 15. m *Satyr.* 4. *v.* 54. n *in Panegyr. num.* 371. o *vid. Roſin. l.* 8. *antiq. Rom. c.* 18. p *de maritandis ordinibus. Vid. eund. c.*26. *l. ejusd.* q *l.* 48. *tit.* 4. *l.* 1. r *Roſin. l.* 1. *c.* 23. *Conſ. Buda. in annot. in D. fol.* 41. & 53. *itemque in ann. reliq. fol.* 90. s *l.* 1. *an. c.* 72. *adde lib.* 3 *annal. cap.* 24. t *Suetonius in Tiberio cap.* 2. v *pergit Tacit. loco cit.* x *Tacitus lib.* 1. *annal. c.* 73. y *Vid. Tit.* 4. *D. ad leg. Jul. majeſt. l.* 5. §. 2. & *l.* 6. *Conſ. Lipſ. Comm. in Tacit. l.* 1. *annal. c.* 73. z *Tacit. l.* 1. *an. c.* 74. *Sueton. Tiber. c.* 49.

rat iſte mos, veteres ſtatuas μεταῤῥυθμίζειν in aliam formam, *ſurdo figurarum diſcrimine*; *a* ſicut & Caligula ſimulacra numinum tota Græcia conquiſivit, quibus capite demto ſuum imponeret. *b Rhodiiſque* præſertim ea res ita familiaris fuit, ut earum, *ſtatuas hiſtrionibus ſimiles urbani* homines dicerent. *c* Adoleſcebat magis magiſque iſta lex, & arceſſitur ea *Apuleja Farilia ob probroſos ſermones, quibus D. Auguſtum & Tiberium matremque ejus* (nam & hanc majeſtatis lex complectebatur) *d* incluſerat. *e* Ita & *C. Lutorius Priſcus*, quod *carmen agro Druſo compoſuiſſet, quod ſi extinctus fuiſſet, majore præmio vulgaretur*. *f* Parva hæc & nullius pene momenti, ſed minora adhuc aliis objecta, accuſatuſque *L. Ennius*, quod *effigiem principis promiſcuum ad uſum argenti vertiſſet*. *g* Ita *capital* fuit *circa Auguſti ſimulacrum ſervum cecidiſſe*, *h* (Quod Tiberius eundem honorem, patri ſuo novo numini & tantundem reverentiæ præſtari, quam cæteris numinibus, quorum ſtatuæ, aræ effigies perfugium ſervis *i* contra indementes dominos præbebant) *k* cum tamen Auguſtus Antonii majorem natu filium abreptum ſimulacro D. Julii interimere non dubitaſſet: *l* Ita necata *Vitia Fuſii Gemini mater*, *quod filii necem fleviſſet*. *m* Dies me deficiat recenſentem omnia; Veſtimenta mutaſſe Auguſti ſtatua præſente prægrande nefas, & morte piandum. Et exemplum *n Domitianus* renovavit, *mulierem occidens*, *qua in conſpectu ſtatua ejus ſe exuerat*. *o* Similis pœna in eum, qui *nummo vel annulo impreſſam effigiem latrina aut lupanari intuliſſet*. *p* Et damnatus *a Caracalla* eſt, *qui urinam eo loco fecerat*, *ubi ſtatua & imagines principum erant*. *q* Uſque adeo complementum omnium accuſationum iſtud crimen. *r* Nam & crudelitati ſuæ Principes & avaritiæ litare hoc pacto gaudebant, cum ſpes aliqua lucri affulgeret, ut jure ſub non abſimili principe *s* ærarium ſpoliarium civium & cruentarum prædarum ſævum receptaculum Plinio *t* audiat, meritoque idem cauſam ejus nunquam malam niſi ſub bono principe aſſerat. *v* Piget referre, quam multis ſtudia exitio fuerint, ut Cremutio Cordo, *x* Aruleno Ruſtico, Herennio ſenecioni, *y* aliis. Ingenioſe

a *Plin. cit. Lipſ. in Comm.* b *Sueton. Caligula cap.* 22. c *Vid. plura apud Lipſ. in l.* 1. *c.* 74. *annal. Tacit. & Caſaub. in Sueton. Tiber. c.* 49. d *Tacit. lib.* 2. *an. c.* 50. *ſimile quid l.* 4. *cap.* 42. e *Tacit. lib.* 4. *annal. c.* 34. f *l.* 3. *an. c.* 50. g *lib.* 3. *c.* 70. h *Sueton. Tiber. cap.* 49. i *Vid. loc.* Ter. *Heaut. a.* 5. *ſ.* 2. *v.* 22. *Scal. ad* Tibull. *pag.* 189. *Rhodius l.* 6. *c.* 17. *Lipſ. ad l.* 3. *cap.* 60. *Taciti.* k *Caſaub. ad loc. Sueton. c.* 49. *Tiber.* l *Sueton. Aug. cap.* 17. m *Tacit. lib.* 6. *annal. c.* 10. n *Sueton. Tib. cap.* 49. o *Xiphilin. in Domit. p.* 333. p *Sueton. Tib. cap.* 49. q *Spartianus.* r *Tacit.* 3. *annal. cap.* 38. s *Domitiano.* t *in Panegyr. Traj. num.* 306. v *ibid. num.* 32. x *Tacit. lib.* 4. *annal. c.* 34. y *Tacit. in vit. Agric. c.* 2.

nioſe ſcilicet, conficta crimina niſi ingenioſior adhuc Caligula, qui Druſilla defuncta juſtitium indixit, in quo riſiſſe, laviſſe, cœnaſſe cum parentibus, aut conjuge, liberiſve capital fuit. z. Ut eleganter graviterque a ceu omnia Dio iſtorum temporum conditionem deſcripſerit. Omnes, inquit, homines, in culpam incurrebant, ſive mœſti ſive læti eſſe ſentirentur. Nam & lugere eam, quippe Deam, & non lugere quippe hominem, vitio dabatur. Quid tum evenerit, ex hoc uno colligi poteſt, quod impietatis reus factus, qui aquam calidam vendidiſſet, & a Cajo trucidatus fuit. Oceanum exemplorum ingreſſus mihi videor, unde enatare non detur meo arbitratu. Et unum hoc addo, B. peculiari & ſignato nomine impietatis, nomine & majeſtatis læſæ accuſari pari notione ab auctoribus, dici videri, ut vel ex illo Dionis, & alio Taciti b loco conſtat: *Albucilla*, inquit, *defertur impietatis in principem; abduntur ut conſcii & adulteri ejus Cn. Domitius, Vibius Marſus, L. Arruntius.* Et erat iſta, ſi quis quoquo modo principem aut aliquod factum ejus dicto aliquo læſiſſet. Namque uti nullius olim rei, quam Deorum vilior annona erat, c ita & ex his, *οἱ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν*, contra Decretum d multi ſibimet divinos largiebantur honores, & Dominique Deique dici volebant. Cajus exemplo eſt, & Panthea ejus Druſilla, e & Domitianus; & quæ alia monſtra & hujuſmodi portenta generis humani orbis habuit.

Observationis VIII

πιττάκιον.

Caligula nova vectigalia ſuperinduxit. A. vectigal macelli. B. Quadrageſima pro litibus. C. Octava ex gerulorum diurno quæſtu. D. Vectigal meretricium. E. Alia octavæ mentio. F. Captura. G. Vectigal meretricium hodieque a Pontifice exigi. H. Athenis quoque ſimile quid, & cum alia cum Cajo intermortua eſſent, hoc diu manſiſſe. I. Matrimonia qua ratione idem publico obnoxia voluerit, diſquiritur. K. A Veſpaſiano ſed ſumma ærarii fiſcique inopia coacto vectigal urinæ. L.

 Ava-

z *Sueton. Calig. cap.* 24. a *l.* 59. *p.* 746. *in annal. U. C.* DCCXCI. *Conferendus Seneca conſol. ad Polyb. c.* 36. b *lib.* 6. *annal. cap.* 47. c *Philipp. Carol. in antiq. lib.* 1. *cap.* 2. d *apud Senecam factum a Diis in de Claudii morte.* e *Dio l.* 59. *p.* 745. *in anno.* DCCXCI.

Avaritiam luxus pediſſequam jam dum diximus, & vere ille *a*: *Ærarium ſi ambitione* (*luxuve*) *exhauſerimus*, per ſcelera ſupplendum eſt. Clarum id Caligulæ exemplo, A. qui uti nepotinis ſumtibus omnium *prodigorum ingenia ſuperavit*, *aut frugi hominum eſſe oportere dictitans aut Cæſarem*, *b* ita mox *exhauſtus & egens*, *cum immenſas opes*, *totumque illud Tiberii Cæſaris vicies ac ſepties millies ſeſtertium non toto vertente anno abſumſiſſet*, *ad rapinas convertit animum*, *vario & exquiſitiſſimo calumniarum & auctionum & vectigalium genere*. B. Inſtitutum tum *vectigal macelli*. *Pro omnibus eduliis quæ tota urbe venirent*, *certum*, *ſtatutumque exigebatur*. *c* Nota quidem ea in re ſeveritas antiqua, cum vetarentur multa publice proponi, luxui temperando, revocatæque tales leges ſub Nerone etiam, ubi interdictum, ne quid in popinis cocti præter legumina & olera veniret, *d* cum antea nullum non obſonii genus proponeretur. Veruntamen hic non tam exemplum ſpectabatur, quam quærebatur pecunia, cui augendæ acceſſit *quadrageſima pro litibus*. C. Suetonius. *e* *Pro litibus atque judiciis ubicunque conceptis quadrageſima ſummæ de qua litigaretur*, *nec ſine cauſa*, *ſi quis compoſuiſſe vel donaſſe negotium convinceretur*. Quanquam *aliud quadrageſimæ genus* ab hoc eſſe autumo, de quo idem auctor: *f* *Titus Flavius Sabinus publicum quadrageſimæ in Aſia egit*; *traxerimque* ad illam quam Nerone principe abolitam Tacitus *g* ſcribit. Manet, inquit, abolitio quadrageſimæ. Erat enim, explicante Quintiliano, *h* vectigal, quod omnes res præter inſtrumenta itineris publicano debebant. Sed iſthæc in divites adhuc inventa dixeris, & maximam partem injuriæ in eos expetiſſe. Addita eſt & exacta etiam pars D. *octava ex gerulorum diurnis quæſtibus*, *i* *item ex* E. *capturis proſtitutarum quantum quæque uno concubitu mereret*, *additumque legi*, *ut tenerentur publico*, *& quæ meretricium & qui lenocinium feciſſent*. F. Octavæ quoque alibi ſæpius mentio & in jure civili *k* vel præcipue. Sed eam a poſterioribus Imperatoribus inſtitutam exiſtimo. G. *Captura* autem vocabulum proprie maxime & ſignate hac in re acceptum, & plerumque ita dicuntur mercedes ſordidarum artium & obſcœnarum. Seneca: *l* *Pretia ſtupri accepiſtis & manus*, *quæ Diis datum erat ſacra*, *capturas tulit*. Et alibi: *Tibi captura quotidiana non reſpondet*, *appares*, *nondum ſatis*

a Tacit. *lib*. 2. *annal*. *cap*. 38. b *Sueton*. *Caligula cap*. 37. c *Idem ibid*. *cap*. 40. d *Sueton*. *Neron*. *cap*. 16. e *in Calig*. *cap*. 40. f *in Veſpaſ*. *cap*. 1. g *l*. 13. *annal*. h *Declam*. 359. *cit*. *Lipſ*. *in* Tacit. i *Suet*. *loco cit*. *c*. 40. *Calig*. k *Vid*. *Cod*. *lib*. 4. *tit*. 61. *l*. 7. & 8. & *tit*. 65. *leg*. 7. *alibi*. *Conſ*. *Buleng*. *de Vectig*. *P*. *R*. *c*. 19. & 31. l *lib*. 1. *Controverſ*. 2.

ſatis hominem miſerum videri. Græcis *μίσθωμα* eſt, ſi Caſaubono accredo, & diſtinctum ἀπὸ τοῦ μισθοῦ. Quamvis *μισθὸν* quoque hac notione accipiat Juſtinus Apologetico ſecundo: Ὃν τρόπον λέγονται, οἱ παλαιοὶ ἀγέλας βοῶν καὶ αἰγῶν τρέφειν, οὕτω νῦν καὶ παῖδας εἰς τὸ αἰσχρῶς χρῆσθαι μόνον, καὶ ὁμοίως θηλειῶν, καὶ ἀνδρογύνων, καὶ ἀῤῥητο ποιῶν πλῆθος, κατὰ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τοῦτο τοῦ ἄγους ἑστηκε, τούτων μισθοὺς καὶ εἰσφορὰς λαμβάνετε. Nimirum contra Plauti ſententiam omne *illi omnino lucrum homini eſſe utile exiſtimant.* *m* Nam & H. ſanctiſſimus quoque Pater inde redigere non abſurdum aut impium exiſtimat. Et ut quondam in Palatio Lupanar, ubi matronæ & ingenui palam proſtabant, *n* appoſitis etiam qui nomina ſubnotarent, quaſi adjuvantium Cæſaris reditus, in quo Meſſalina Claudii, *o* καὶ αὐτὴ ἐκαθέζετο, καὶ τὰς ἄλλας τὰς πρώτας ἐκάθισεν. Ita & in tanti (ſi Dis placet) numinis conſpectu Lupanaria, id eſt, publicæ turpitudinum officinæ aperte proſtant, & publicis vectigalibus elocantur. *p* Pontificis permiſſu aliquot millia meretricum quæſtum corpore faciunt. Lupa Romuli quondam & Remi fratrum nutrix erat, hodie Lupanar Romano Præſuli non tantum nutrix, ſed etiam delicatiſſima eſt filia. *q* Nam cum:

Meretrix fortunati ſit oppidi ſimillima
Nec poſſit rem ſuam obtinere ſola ſine multis viris, *r*

Tributum ab ea exigitur annuum, quemadmodum ab iis, qui quæſtum faciunt de rebus in commercio poſitis. *ſ* 1. Vetuſque adeo iſtud malum eſt, & ſplendidiſſimis quibuſque Rebus publicis frequentatum. Nam & *Athenis* πορνικὸν τέλος fuiſſe, Æſchines oſtendit. *t* Et manſit ad ſequentes quoque Imperatores, circa quod religioſior Alexander Severus, qui *lenonum vectigal & meretricum & exoletorum in ſacrum ærarium referri vetuit, ſed ſumtibus publicis ad inſtaurationem theatri, circi, amphitheatri & ærarii deputavit.* *v* K. Sed tamen num pauſa quædam? Nondum *matrimonia* quoque idem monſtrum publico obnoxia voluit. *x* Qua id ratione, equidem juxta cum ignaris ego ſcio. Eſt qui vectigal inſtitutum arbitretur, quod legitimo matrimonio juncti penderent, quoties liberis quærendis operam darent *y*. Alius in fœminas legitimis nuptiis junctas ſed domi ſe & intra privatos parietes proſtituentes accommodes. *z* Abſentire

 utrique

m *Captiv. a. 2. ſc. 2. v. 75.* n *Sueton. Calig. cap. 41.* o *Dio l. 60. p. 683. in anno U. C.* DCCC. p *Chemnitius in Exam. concil. Trident. p. 3. cap. 1. p. 6.* q *Schonb. l. 3. Pol. c. 13. p. 262.* r *Plaut. Ciſtell. a. 1. ſc. 1. v. 82* s *Schonb. loc. cit.* t *in Orat. contra Timarch.* v *Lamprid. in Alex. p. 121. E.* x *Sueton. Calig. c. 40.* y *Caſaub. in locum cit. Suet.* z *Bulenger. in de Vectigal. c. 30. in analect.*

utrique malim, cum opiner in contrahentes matrimonium certam pecuniæ ſummam ſtatutam, videamque & a non nomine *a* alias viam hanc probari. Atque hæc omnia uti dixi a Caligula, quem monſtrum *b* & portentum generis humani jure dixeris, neſcio fœdiorine avaritia an libidine impulſo. Succedit alia ratio a bono cæteroquin principe Veſpaſiano, coacto ad talia ſumma ærarii fiſcique inopia. *c* Et ex iis *præcipuum urinæ vectigal*, *d* L. notuſque in id dolentem Titum ejus jocus. Manſit id diu. Et retulerim ſane eo quod Juvenalis *e* habet:

> *Cedamus patria; vivant Arturius iſtic*
> *Et Catulus; maneant qui nigrum in candida vertunt.*
> *Conducunt foricas: & cur non omnia? cum ſint,*
> *Quales ex humili magna ad faſtigia rerum*
> *Extollit, quoties voluit fortuna jocari.*

Et id fuiſſe dixerim, quod *Chryſargyri* nomine poſtmodum venit, de quo plura alii, *f* forſan & ego alibi. Nam mihi jam filum hic abrumpendum eſt, cum operarum tarditas plura expedire poſſe intra præſtitutum diem neget, id adhuc a Lectore Benevolo precato, ut feſtinatæ ſcriptioni, & quæ per eam prætermiſſa videbuntur plurima, ignoſcere velit. Quod ſi me aliquando otium reſpiciat, & quæ reſtant additurum, & quæ jam fugere aut memoriam meam aut cognitionem, libentiſſime adjecturum profiteor. Jam pro more.

OBSERVATIONIS IX

πιττάκιον.

Nunquid ex uſu ſit, theſaurum publicum habere, diſquiritur, A. & adductis aliquorum, quibus ſecus videtur, exemplis aut rationibus, B. pro affirmantibus pronunciatur; C. ſed tamen ut in indicendis tributis conſtituendiſque vectigalibus, & ſi quæ alia huc ſpectant, modus adhibeatur D. Fixi diſſertationi termini, a Veſpaſiano ſcilicet ad uſque imperii Conſtantinopolin tranſlati tempora. E.

The-

a *aut. Conſil. qua ratione ſtatus imperii ære alieno ſuo exire queat, pag.* 13. b *Sueton. Calig. cap.* 22. c *Sueton. Veſp. cap.* 16. d *id. ibid. cap.* 23. e *Satyr.* 3. *verſ.* 29. & 38. f *Lipſ. in l.* 2. *admir. c.* 5. *Caſaub. in loc. Sueton.*

Theſauros publicos congerere A. *&* aſſervare futuris fortean caſibus an ſalutare ſit, & ex uſu principis aut Reip. venire in diſquiſitionem video. Siquidem & rationes & exempla invenias pro hac aut illa ſententia facientium. B. Equidem & divina lex, cujus effata pro ratione nobis eſſe condecet, regi Iſraelitarum *auri & argenti pondera habere* interdicit, *a* & tot peculatus periculis, furumque inſidiis ſubjacent publicæ ejuſmodi opes, ut præcavendis omnibus vix eſſe poſſe videatur rectorum ſolertia. *b* Et *quis*, ut omnia iſta recte ſe habeant, *ſpondebit*, *eas non in luxuria inſtrumentum*, *ſed in uſum publicum converſum iri? c* adeoque tutius omnino, atque *cautius ſervari apud privatos poſſe*, non injuria forte cum Juliano *d* exiſtimes, quam mercenariæ præfectorum fidei, quorum piccatis & viſcoſis manibus nimis quam multa ſæpe adhæreſcere conſueverunt, aut etiam in eorum ſtipendium decidenda ſunt, concredere. Hinc *Alexandrum M. de opibus apud amicos depoſitis* gloriantem *e* mirum in modum efferre conſueverat Julianus, eamque vocem ut præclariſſimam ſemper extollere. *f* Egeni namque & exhauſti ſubditi ditatum etiam ex ejuſmodi rapinis principem haud quaquam, ſed e contra abundantes vel egentem hoſtibus maxime formidabilem reddunt. *Bonus ſiquidem princeps, qui a ſuis magis diligitur, quam timetur, habet, quicquid poſſident cives. g* Cum rapaci atque avaro ſæpiſſime vel tacitæ etiam cogitationes imprecentur; *Quod habes non habeas, & illud quod jam non habes, habeas malum: Vera* itaque *ac certa principis opes, & prope extra omnem periculi jacturaque aleam poſita in ſubditorum divitiis ſita ſunt. h* Idque ſuo exemplo Conſtantius apud Diocletianum Auguſtum minus prudenter adminiſtrati imperii inſimulatus, in cujus rei ſignum colligendarum opum negligentiam delator afferebat, ſatis ſuperque comprobavit, dum legatis apud ſe retentis maximam a volentibus & liberalitate ſeſe invicem ſuperare contendentibus ſubditis pecuniæ vim precario impetravit. *i* Poſſem ſimile Cyri factum ex antiquitate ſubjungere, qui ſubditorum erga ſe amorem pari modo periclitando Crœſi de coacervandis theſauris conſilium opportune redarguit, *k* niſi optimi noſtræ memoriæ principis exemplum aut monitum *l* his omnibus tenebras offunderet, quum tributorum impoſitione

a *Deut.* 17. 17. b *Vid. diſſ.* 1. *obſ.* 1. *exempla Rhampſiniti Ægyptii & Venetorum.* c *quod verentur Scoti apud Buchan. l.* 16. *rerum Scoticarum p. m.* 579. d *apud Ammian. Marcellin. l.* 25. *c.* 14. e *in Suppl. Curtii l.* 2. *c.* 3. *n.* 5. f. *apud Ammian. l. c.* g *Eutropius l.* 10. *p.* 269. h *Antimachiavell. l.* 3. *theor.* 32. *p.* 805. i *Euſeb. in vita Conſtantini l.* 1. *c.* 10. *p.* 163. k *Xenoph. l.* 8. *παιδείας.* l *Jacob. VI. Magnæ Brit. R. l.* 2. *Βασιλ. Δωρ. p.* 104.

tione filio ſerio interdicens ſubditorum opes & facultates certiſſimas regi eſſe divitias, affirmat. Veruntamen, & hæc, & ſi quæ alia afferuntur rationum, aut exemplorum, C. tanti nequaquam apud me ſunt, ut nudum ab omni ærarii ſubſidio ſolaque ſubditorum benignitate & benevolentia nixum principem ad noſtra hæc tempora eſſe exiſtimem, cum, *quando in communes uſus tributum ex privato conferendum eſt, tanquam in publico funere complorantes* jam olim Carthaginenſes cernere ſit, *m* tantum abeſt, ut noſtris moribus aliud ſperandum veniat, qui ad eorum, quos ſupra commemoravimus exempla, & ardentiſſimum Principis, patriæve amorem multos aſcenſuros non perſuadent, incertum ſuo vitio an imperantium. Quid, quod iſta Sacrarum literarum auctoritas fiduciam potius in theſauris collocare prohibeat, quam ipſos illos damnet, quum tanquam in pietatis compenſationem aut præmium Salomon Regum ſapientiſſimus eos abſtulerit. *n* Opes igitur aliquæ publicæ neceſſariæ, idque gentium aut omnium aut plurimarum exemplo, quod a primo ſtatim omnium noſtrorum parente Adamo & poſteris acceptum manaſſe, porro autumat nonnemo *o*. Quod ſi vero quæ Reſp. hoc præſidio deſtituatur, non tantum ſemet prolatatione finium excludit, id quod *Spartanæ ex Lycurgi legibus accidiſſe* Philoſophus commemorat, *p* ſed & aliis ſeſe obnoxiam periculis & injuriis facit, cum *nec quies ſine armis, nec utrumque ſine tributis haberi poſſit. q.* D. Sed moderamine tamen certo hic opus, ne *ſpoliarium civium cruentarumque prædarum ſævum receptaculum r* locus ille audiat. Et vidimus ſane ejus ante mutatam remp: ex decimis, portorio, ſcriptura bene conſtitutos reditus, *s* quos novis & ſubinde iniquiſſimis vectigalibus omnique genere calumniarum adinvento *t* auxere poſtea, qui monarchiam invaſerant. Quos audire ſane conveniebat Tiberii, Principis alioquin non boni, dicterium: *Boni paſtoris eſſe, tondere pecus non deglubere. v* quod Dio Caſſius *x* ita vertit, κείρεσθαί μου τὰ πρόβατα, ἀλλ' οὐκ ἀποξύρεσθαι βούλομαι. Et pulchre illuſtrat alter *y*: αὐτὸ δὲ τοῦτό φησι, ἔοικε δηλοῦν Ὅμηρος, καὶ ὅταν ἐγκωμιάζων τινα λέγει τῶν βασιλέων ποιμένα λαῶν. οὐ γὰρ ποιμένος οὐκ ἄλλό τι ἔργον ἢ πρόνοια καὶ σωτηρία καὶ φυλακὴ προβατων, ὥς τε κατοπτεύειν, οὐ μὰ Δία καὶ σφάττειν καὶ δέρειν. Καίτοι ἐνίοτε πολλὰ πρόβατα ἐλαύνει μάγειρος εἰς ὠνησά-

m *apud. Liv. l.* 30. *c.* 44. n 1. *Reg.* 3. 13. o *Maximil.* Fürſt *in conſiliis pro ærar. claſſ.* 1, *conſ. I. Ord.* 1. p *l.* 2. *de Republ. c.* 9. *ſub fin.* q *Liv. l.* 1. *Conſ. diſſ.* 2. *obſ.* 1. *L.* r *Plin. in Panegyr. n.* 306. *Lipſ. ed.* s *diſſ.* 1. *obſ.* 3. t *Vid. diſſ.* 2. *obſ.* 3. 4. v *Sueton.* Tib. *c.* 33. x *lib.* 57. y *Dio Chryſoſt. orat.* 4. περὶ Βασιλ. *Vid. Caſaub. ad l. c. Sueton.*

αἰνησάμενος. Ἀλλὰ πλεῖστον διαφέρει μαγειρικὴ καὶ ποιμενική. Legi præcipue majeſtatis ſub malis Principibus ditiſſimi cujuſque facultates ſubjectas videre eſt; quorum, & ſi qui *boni* intercurrerunt, (quamquam horum *nomina uno in annulo ſcribi omnia poſſe*, Mimicus quidam ſcurra non minus feſtive quam vere aſſeruit z) ſtatuta, uti ad Veſpaſianum uſque antea vidimus, E. ita jam, quæ in uno aut altero ſcriptorum ad uſque imperii Conſtantinopolin tranſlati tempora occurrebant, commemorare porro animati ſumus.

OBSERVATIONIS X

πιττάκιον.

Arbitrium ærarii omne penes Principem. A. Cujus ex teſtamentis acceſſiones magnæ; Sed ſæpe iniquiſſime exactæ. B. Fiſcus Judaicus & circa eum Domitiani acerbitas. C. Judæa religio cum Chriſtiana pariter exoſa, D. ſed tamen impoſito tributo permiſſa. E. a Nerva & Trajano Domitiani circa utrumque rapinæ ſublatæ. F.

Ex quo Cæſar ſucceſſorem potentiæ ſuæ Auguſtum nactus eſt, manentibusque iiſdem magiſtratuum nominibus potentia penes unum fuit, cura quoque pecuniæ publicæ quaſi hæreditario jure ad Cæſares delata eſt. A. Namque etſi diſtinctio aliqua inter ærarium & fiſcum, nominalem tamen ferme ſolum fuiſſe dixerim, cum, *licet ſuas pecunias ab ærario ſeparatim haberet*, tamen his quoque pro arbitrio uteretur & Auguſtus ipſe & ſucceſſores. *a* Nobis itaque difficilior nunc progreſſus ad cætera, confuſis ſubinde apud auctores nominibus, reali diſcrimine plane ſublato. Itaque prout vel Cæſari vel ærario alicunde accreverit, ita ordine tradendum deinceps veniet. Et habuit ſane ille *ex teſtamentis* acceſſiones haud exiguas. B. Nam præter viceſimam hæreditatum ærario militari deſtinatam *b* ex donationibus & legatis plurima rebus privatis Cæſarum accrevere. *Auguſtus*, cujus tamen hac in re moderatio laudatur, c *intra XX. annos quaterdecies millies HS. ex teſtamentis amicorum percepiſſe* ſcribitur; *d* quæ ſumma

Oooo ad

z *refer. Vopiſc. in Aureliano c.* 42. a *Dio l.* 53. *p.* 506. *in A.V.C.* 727. b *Vid. diſſ.* 2. *obſ.* 2. *F.* c *a Suetonio in Auguſto c.* 66. d *Sueton. in Auguſto c.* 101.

ad triginta quinque milliones noſtrates adſcendit. *e* Nec deſunt, qui hac collatione *honeſtius nihil*, *nihil laudabilius cenſeri poſſe inter vivos & ad poſteros arbitrentur*. *f* Verum enim vero abuſi mox ſequentes; *Caligula teſtamenta primipilarium ut ingrata reſcidit*, *quicunque ab initio*, *principatus Tiberii neque illum neque ſe hæredem deſtinaſſent*. *g* Item *cæterorum*, *ut irrita & vana*, *quoſcunque quis diceret hærede Cæſare mori deſtinaſſe*. Imitatus hunc Domitianus, qui ut bonum Principem promiſerat *fiſcales abolendo calumnias*, edita memorabili voce; *Princeps qui delatores non caſtigat*, *irritat*; *liberando diſcrimine reos omnes*, *qui proxime quinquennio apud ærarium pependiſſent*, *h* (Namque inter acta magiſtratuum, quæ ad ærarium deferri ſueverant, *i* ſolebant item eſſe reorum nomina: quanquam ſit, qui hunc locum de iis, qui obligatam ærario fidem liberare non poterant, capere malit *k*) ita paulo poſt ad ſævitiam deſcivit & cupiditatem. Et hinc tanquam ad iſtius exemplum non tantum majeſtatis legem crudeliſſime exercuit, ſed & *alieniſſimas hæreditates confiſcavit*, *vel exiſtente uno*, *qui diceret*, *ſe audiſſe ex defuncto*, *dum viveret*, *hæredem ſibi Cæſarem eſſe*. *l* Scilicet amor ſceleratus habendi leges neſcit aut terminos. Hujus nunc & qui eum ſecuti, tempora videnda ſunt, & quibus illi rationibus bonis maliſve ſibi proſpexerint. C. Inter cætera *fiſcum Judaicum* acerbiſſime idem egit. *Ad quem deferebantur*, *qui veluti profeſſi Judaicam intra urbem viverent vitam*, *vel diſſimulata origine impoſita genti tributa non pependiſſent*. *m* D. Nam nulla unquam religio exoſa adeo Romanis, exiſtimo, fuit, aut irriſa quam hæc ipſa. Hinc non tantum illud: Vin' tu Curtis Judæis oppedere? *n* quod ad irriſum pertinet; ſed & *a Tiberio juventus eorum per ſpeciem Sacramenti in provincias gravioris cæli diſtributa*, quo facilius ſcilicet interirent: *reliqui gentis urbe ſubmoti*; *o* quod idem & Claudius poſtea fecit, *p* & Severus, qui *Judæos fieri ſub gravi pœna vetuit*; *q*. Idque etiam de Chriſtianis ſanxit, qui in hujus odii hæreditatem poſtea quaſi ſucceſſere. Unde eſt, quod eos prodigioſis nominibus *hoſtes generis humani* r *& publicos*, s *reos læſæ divinitatis* t *& omnium ſcelerum*, *Deorum*, *Imperatorum*, *legum*, *morum*, *naturæ totius inimicos* v proclamabant

e *ex calculo Bodini l. 6. de republ. c. 2. Lipſ. in Paneg. Plin.* f *quos inter Bornit. de ærario l. 9. c. 1. p. 83.* g *Suet. Caligula c. 38.* h *Sueton. Domitiano cap. 9.* i *ut tactum diſſ. 1. obſ. 4.* k *Torrentius ad h. l. Conſerens l. 5. cap. 9.* l *Sueton. Domitiano cap. 12.* m *Sueton. c. 12. Domitiani.* n *Horat. Sat. 9. v. 69.* o *Sueton. Tiberio cap. 36.* p *Sueton. Claudio cap. 20.* q *Spartian. in Severo cap. 17.* r *Tertull. in Apologetico c. 39.* s *c. 10. & 35.* t *cap. 26.* v *cap. 2.*

bant. Sed avaritia vide quid facit? impoſito tributo Judæi tolerati ſunt. E. Cujus originem rei Veſpaſiano tribuerim. *ἀπ' ἐκείνου γὰρ δίδραχμον ἐτάχθη τοὺς τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθη περιστέλλοντας τῷ Καπιτωλίῳ Διῒ κατ' ἔτος ἀποφέρειν* x. Duplici autem ratione calumniis quas diximus, ſub Domitiano fuerunt obnoxii. Vel dum aperte iſtam vitam intra urbem vivunt, cujus rei facultatem tamen non redemerant, (namque ut in aliis artibus ſordidis & vetitis pretio depenſo earum permittebatur profeſſio, pariter & in religione Judaica idem factum. y) Vel dum originem abnegant, & ſe Judæos eſſe diffitentur, ubi non abnuerim, vel præcipue ejus criminis arceſſitos Chriſtianos, (quorum religionem cum Judæa ſubinde confundebant Gentiles, z & ſic Judæorum nomine Chriſtianos fere comprehendebant,) a & capi poſſe hæc ipſa de ſecunda a Domitiano excitata perſecutione. b F. Verum enim vero, quod non vano augurio *cornix in Capitolio paucis ante cædem Domitiani menſibus prolocuta fuerit*, *ἔσται πάντα καλῶς*, quod non fallaci ſomnio *ipſemet gibbam ſibi pone cervicem auream enatam viderit*, *atque beatiorem poſt ſe lætioremque ſtatum reip. portendi pro certo habuerit*, id mox eventus oſtendit, & moderatio ſequentium Principum. c Namque & D. Nerva, ut impietatis, ita ritus Judaici accuſari neminem permiſit, d & Trajanus illam extortam a morientibus & fictam teſtamentorum nuncupationem aſpernatus abolevit. Clare Plinius: e *Teſtamenta noſtra jam ſecura ſunt*, *nec unus omnium* nunquam f *ſcriptus hæres. Non tu falſis*, *non tu iniquis advocaris*. Conſimiliter Hadrianus ignotorum hæreditates repudiavit, nec notorum accepit, ſi filios haberent. g Scilicet, ut malis Principibus, *cum omnia raperent*, *& rapta retinerent*, *deerant tamen omnia*, *ac ſi nihil rapuiſſent*, *nihil retinuiſſent*, (quia turpius egerebant ſæpe, quam ingeſſerant nefarias opes) ita plurimis impendiis, & erogationibus ſola ſufficere frugalitas Principis poteſt, h ſi rationem diligenter cum imperio ponat.

OBSERVATIONIS XI

πιττάκιον.

Æquitas in adminiſtrando inter ærarium fiſcumve & privatum judicio. A. Liberalitas in remittendis reſiduis

x *Xiphilin. in Veſpaſiano.* y *Caſaub. ad h. l. Suet.* z *Beroald. in Sueton, Claudium c.* 25. *Torr. ad cap.* 12. *Domitiani.* a *Vid. Caſaubonus Torrentius & Beroaldus in Suetonii locum cit.* b *Suet. Domit. c. ult.* c *Dio l.* 68. *p.* 772. d *in Panegyrico* Trajani n. 383. e *ita Lipſio emendare placet hunc loc.* f *Plin. in Panegyr. n.* 308.

tributorum & vectigalium. B. Aurum coronarium. C. Aurum negotiatorium. D. Vectigal frumenti. E. Vectigal braccariorum, & linteonum. F. Vitri, chartæ; lini &c. G.

Quot ſupra dixiſſe meminimus, veras Principum opes in ſubditorum divitiis ſitas, id vel hinc quoque eluceſcit, quod ærarium & fiſcum abundaſſe ſemper ſub bonis Principibus, certe minus egenum fuiſſe, ſub malis exhauſtum utrumque ſemper videas. Cum tamen ſub his præter ordinarios reditus omni rapinarum & exactionum genere impleretur, ſub illis ne conſtituta quidem vectigalia & tributa ſemper inferrentur. Cujus rei argumentum afferre licet, A. æquitatem illam, quam in reddendo inter fiſcum ærariumve & privatos judicio adhibebant. *Fiſci* equidem *cauſa nunquam mala, niſi ſub bono Principe, a* idque Domitiani tempora ſatis demonſtrant, quibus ſæpe *quolibet & accuſatore & crimine bona vivorum & mortuorum pariter correpta, b* verum aliter boni, & inter eos *Optimi* nomen conſecutus *Trajanus*, ad quem Plinius: *c Fortaſſe non eadem ſeveritate fiſcum, qua ærarium cohibes. Imo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico credis. Dicitur Actori, atque etiam Procuratori tuo, in jus veni, ſequere ad tribunal. Nam tribunal quoque excogitatum cruciatu* (cura tua, aut Principatui legat Lipſius *d*) *eſt par cæteris, niſi illud litigatoris amplitudine metiaris. Sors & urna fiſco judicem adſignat.* Sic *Majeſtatis crimina*, uberrimum & pene ſolum inſtaurandarum ſub peſſimo quoque Principe opum medium, *non admiſit Hadrianus. e* Nec obſtat, quod initio principatus ejus Nigrinus, Palma, Luſius & Celſus ſtructarum ſacrificanti inſidiarum comperti occiſi ſint, ſiquidem & *damnatorum bona in fiſcum privatum redigi vetuit; omni ſumma in ærario publico recepta, & id ſe invito Senatu jubente factum ipſemet in vita ſua dicit. f* Jam qui huic per L. Antoninum Pium ſucceſſit, M. Antoninus Philoſophus, *fiſco in cauſis compendii judicans faviſſe* nunquam ſcribitur. *g* Leges quoque de jure populi & fiſci moderatas ſanxit Alexander Severus, *h* eum itidem in finem, ne gravarentur cives. Nec æquitate tantum, ſed & liberalitate conſultum iverunt civibus ſuis boni Principes, B. eamque per occaſionem exercere tributa & vectigalia, quibus ſolvendis dies jam exierat, remittendo penſi habue-

a *Plin. in Panegyr. n.* 322. b *Suet. in Domit. c.* 12. c *Plin. in Panegyr. n.* 309. d *in Comm. ad h. l.* e *Spartian. in ejus vita cap.* 18. f *Spartian. cap.* 7. g *Julius Capitolinus in Marco c.* 12. h *Lamprid. in Alex. Severo c.* 16.

habuerunt. Exemplum rei jam inde ab Auguſto eſt, qui *Tabulas veterum ærarii debitorum exuſſit ſyngraphis in foro incenſis.* *i* Ubi tamen nullus abnuerim, quin per veteres ærarii debitores, qui poſt privati indigitantur, etiam, qui pecuniam ab ærario fiſcove mutuam ſumſerint, intelligi queant. Nam id quandoque fieri ſolitum, vel ſolus Suetonii locus evincat. *k*. Ad eum poſtea modum, cum D. Nerva viceſimam hæreditatum moderatus eſſet, *l* ſucceſſor Trajanus præterquam quod muneri ejus uberiore explicatione addidit, *m* hoc inſuper adjecit, ut qui ejuſmodi ex cauſis, (quas ille exceperat) in diem edicti vigeſimam deberent, nondum tamen intuliſſent, non inferrent. *n* Suggillat tamen hanc liberalitatem Auſonius. *o Vel illud unum*, inquit, *cujuſmodi eſt de condonatis reſiduis tributorum? Quis unquam Imperatorum hoc provinciis ſuis uberiore te indulgentia dedit. Fecerat & Trajanus olim, ſed partibus retentis. Non habebat tantam oblectationem conceſſi debiti portio, quanta ſuberat amaritudo ſervati.* Liberalior Trajano Hadrianus, & plane ad Auguſti exemplum *infinitam pecuniam, quæ fiſco debebatur, privatis debitoribus in urbe atque Italia, in provinciis vero etiam ex reliquis ingentes ſummas remiſit, ſyngraphis in foro D. Trajani, quo magis ſecuritas omnibus roboraretur, incenſis.* *p*. Summam definit inſcriptio vetus Romæ: IMP. CÆSARI. DIVI. TRAIANI. PARTHICI. F. TRAIANO AUG. PONT. MAX. TR. POT. II. COS. II. QUOD. OMNIUM. PRINCIPUM. ET. SOLUS. REMITTENDO. HS. NOVIES. MILLIES. CENTENA. MILLIA. N. DEBITUM. FISCI. NON. PRÆSENTES. MODO. SED. ET. POSTEROS. SUOS. PRÆSTITIT. HAC. LIBERALITATE. SECUROS. *q* Grandis illa ſumma, & quæ ad viginti duos cum dimidio milliones aſcendit. Fecere hoc poſtea plures alii. Fecit Aurelianus, qui *tabulas publicas ad privatorum ſecuritatem exuri in foro Trajani ſemel juſſit.* *r* Fecit, ut ad poſteriorum unum aut alterum tranſcendamus, Gratianus, de quo Auſonius. *ſ*. Tu *argumenta omnia flagitandi publicitus ardere juſſiſti; Videre in ſuis quaque foris omnes civitates conflagrationem ſalubris incendii: ardebant ſtirpes fraudum veterum, ardebant ſeminaria futurarum.* Fecit Anaſtaſius, ὃς πυρὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ ἐναντίον πάντων κατέκαυσε τὰ τῆς συντελείας καταγρα-

i *Sueton. in Oct. c.* 32. k *in Octavio cap.* 41. l *Plin. in Panegyr. n.* 335. m *id. ibid. n.* 338. n *n.* 358. o *in Paneg. ad Grat. cit. Lipſ. in* Plin. *Panegyr. n.* 362. p *Spartian. in Hadrian. cap.* 7. q *affertur inſcriptio a Lipſ. in Plin.* Panegyr. *n.* 362. & *Caſaub. in l. c. Spartian.* r *Vopiſcus in Aurelian.* *in Paneg. cit. Caſaub. ad cap.* 32. *Aug. apud Sueton.*

φα. *t* Nec vero his finibus ordinariorum tributorum remittendorum ſtetit Principum liberalitas, ſed ſubinde etiam in oblationibus ſimile quid obſervatum. Namque ut *omne penſitationis genus* his tribus abſolvitur, *canone*, *oblatione*, *indictione*, quorum iſte *ordinaria* tributa complectitur, illa *voluntaria*, hæc *nova & ſuper addita*, *v* ita voluntaria quandoque in ordinaria mutarunt, id quod præcipue in C. *auro coronario* videre licet. Cujus origo, ut ſocii & amici victori Imperatori coronas aureas offerrent, quaſi gratulantes, & meritum ei caput cingentes. *x* Nec id in victoriis tantum, ſed quæcunque gratulandi ſuppeteret materia. Magna etiam circa hoc indulgentia Principum. Nam ut grandis inde ſumma redigebatur, cum præcipue ſequentibus temporibus non coronas amplius, ſed earum loco pecuniam exigerent, *y* ita non minus vectigalibus & tributis ordinariis fere atterebat. Remiſiſſe itaque & jamdum Auguſtus gloriatur, in Lapide Ancyrano: MUNICIPIIS. AC. COLONIIS. ITALIÆ. CONFERENTIBUS. AC. TRIUMPHOS. MEOS. QUINTUM. CONSUL. REMISI. ET. POSTEA. QUOCIESCUNQUE. IMPERATOR. M.-----AURI. CORONARIUM. NON. ACCEPI. Et Adrianus quoque *in Italia remiſit, in provinciis minuit*, *b* & quidem *difficultatibus ærarii ambitioſe & diligenter* expoſitis. Ita *Antoninus Pius aurum coronarium, quod adoptionis ſuæ cauſa oblatum fuerat, Italicis totum, medium provincialibus reddidit.* *c* Idem illud Romæ remiſit Alexander Severus. *d* Quod ſi vetuſtatem oblationis hujus, & alia huc facientia requiras, illa tradunt Lipſius, *e* Caſaubonus, *f* alii. Hoc Alexander & de D. auro negotiatorio fecit. *g* Namque & hoc inter reditus, & alias aurarii canonis aut oblationis nomine veniſſe puto. *h* Sed veniendum ad alia. Et ad reditus ærarii jure etiam optimo retulerim E. Vectigal frumenti. Notæ ſunt ſeditiones ſæpius a populo excitatæ ob annonæ penuriam. Hinc iſtud in Coriolanum odium, *i* quod fame plebem tanquam hoſtes peteret. Hinc *annonæ cura Pompejo non minus addidit gloriæ, quam pulſus ambitus campo, exactus hoſtis mari, oriens triumphis occidenſque luſtratus.* *k* Cui adde, quod adverſo vento timentibus cunctis primus ille oram ſolvit, animoſe exclamans:

t *Cedrenus allegatus a Caſaub. in Sueton. Calig. c.* 15. v *Aſcon. in* 4. *Verrin. cit. Buleng. de Vectigal. c.* 14. *p.* 50. x *Lipſ. de magnitud. Rom. l.* 2. *c.* 9. y *Lipſ. l. c.* z *Vid. p.* 135. *Caſaub. in Sueton. & p.* 129. a *Spartian. cap.* 6. b *Capitol. in Anton. Pio, cap.* 4. c *Lamprid. in Alex. Sever. c.* 32. d *de mag. R. l.* 2. *c.* 9. e *ad l. cit. Lamprid. p. notar.* 165. f *Lampr. l. c.* g *cum Caſaub. ad l. c. Lampr.* h *Liv. l.* 2. *cap.* 35. i *Plin. in Panegyr. n.* 231. k *Lipſ. in not. ad l. c.*

mans: *Navigare neceſſe eſt, vivere neceſſe non eſt.* l Atque eam ob cauſam Principibus ſemper maxima annonæ cura. Sic Auguſtus *annona populum pellexit*, m idemque *inter alia dominationis arcana ſepoſuit Ægyptum, ne fame urgeret Italiam, quiſquis eam provinciam clauſtraque terra ac maris quamvis levi præſidio adverſus ingentes exercitus inſediſſet.* n Atque hæc ab illo ſucceſſoribus tradita quaſi per manus cura, proſpicere, ne fame pop. Rom. premeretur. Quin imo *annona vilitas perpetui inſtar congiarii ipſis fuit.* o Feraces igitur frumenti provinciæ hoc vectigali vel maxime oneratæ, & vel præcipue Ægyptus, cujus ſterilitatem vehementiſſime ſemper horrebant, & ad iram Deorum referebant. Hinc apud Tertullianum legas: p *ſi Tiberis aſcendit in mœnia, ſi Nilus non aſcendit in arva, ſi cælum ſtetit, ſi terra movit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianos ad Leonem.* Vectigal igitur iſtud per opera in Nilo adjuvare Probus Imp. curæ habuit. q Ab Alexandro Severo autem Vectigal novum. F. Namque is *Braccariorum*, (bractearioruм) *linteonum, vitreariorum, pellionum, plauſtrariorum, argentariorum, aurificum vectigal pulcerrimum inſtituit.* r Et poſt eum Aurelianus, G. *ex Ægypto urbi Roma vectigal vitri, charta, lini, ſtuppa, atque embolicas ſpecies æternas confecit.* ſ Et bene, ſiquidem ſub Tiberio Principe factum eſt inopia chartæ, ut e Senatu darentur arbitri diſpenſandi. t Nec de lino mirum. Cum exigi id ſueverit, quo unaquæque provincia abundaret, & reponi, quicquid ubique pulcerrimum naſceretur. Certe & veſtes in ærario fuiſſe ſatis probat, quod *Macrinus Procurator ærarii majoris purpureas inſpexit, & quas claras probavit, in id conclave redigi præcepit, in quo poſt duas horas Diadumenus natus eſt.* v Sed de hoc loco mox plura.

OBSERVATIONIS XII

πιττάκιον.

Inquiritur in locum Lampridii A. Ærarium majus, ærarium ſacrum & privatum. B. Largitiones ſacræ & privatæ.

l *Tacit. l. 1. A. c. 2.* m *Id l. 2. cap. 59.* n *Plin. in Panegyr. p. 231* o *in Apologetico c. 40.* p *Vopiſcus in Probo cap. 9.* q *ita legente Scal. apud Buleng. de Vect. c. 29.* r *Lamprid. in Alex. Sev. c. 24.* s *Vopiſc. in Aure. c. 45.* t *Plin. l. 13. c. 13. Nat. hiſt. Torr. in Suet. Tib. cap. 34.* v *Lamprid. in Diadum. cap. 4.*

vatæ. C. Arca publica. D. Arcæ Etymon. E. Salmaſii Emendatio loci Agelliani. F. Profeſſio Natalis & Cenſualis. G. Nominis impoſitio apud Romanos & Græcos quo die facta. H. Mos quorundam Chriſtianorum in imponendis nominibus. I.

Atque ita cum, quem diximus locum, legunt Codices vulgati, A. quos tamen corrigere malit in hac *ærarii majoris* voce Caſaubonus: *a Vir qui omnes doctrinæ opes velut in ſanctiore quodam ingenii ærario reconditas habuit. b* Certiſſimum eſſe ait, probationem purpurarum non pertinuiſſe ad Procuratorem ærarii, ſed ad alium, cui cura peculiaris veſtium principalium, iſque nullus niſi Procurator gynecei aut baphii. Scripſit igitur auctor ex illius mente Procurator *veſtiarii majoris*, vel *gynecei majoris*. Atque hujus conjecturæ & Joſ. Scaligerum approbatorem laudat, & fulcimentum illi ex *l.* 2. *Tit.* 7. *l.* 11. *Cod. de murilegulis* quærit. Verum enim vero, ſi abſentire tanto Viro jus faſque eſt, malimus equidem cum Salmaſio *c* facere, qui mutandum nil cenſet. Unde cum eo B. ærarium ſacrum hic intellexeris, quo trahit ille Statii locum de Procuratore Præfectove majoris vel ſacri ærarii agentem:

Jam creditur uni
Sanctarum digeſtus opum, partaque per omnes
Divitiæ populos, magnique impendia mundi.
Quicquid ab auriferis ejectat Iberia foſſis,
Dalmatico quod monte nitet, quod meſſibus Afris
Verritur, æſtiferi quicquid terit area Nili,
Quodque legit merſus pelagi ſcrutator Eoi
Et Lacedæmonii pecuaria culta Galeſi,
Perſpicuæque nives, Maſſylaque robora, & Indi
Dentis honos, uni parent commiſſa Magiſtro.

Nec enim per ſanctas illas opes aliud quid intelligere poſſis, quam ſanctius aut ſacrum ærarium. Quod tamen aliud eſſe ab illo, quod ſupra *d* deſcriptum a nobis, facile quivis videt. Oppoſitum autem huic *privatum* ærarium, ſeu res privatæ Principis, quas ille ante vel in patrimonio habuerat, vel acquiſierat etiam. Nam eo retuleris illud Spartiani *in Severo. e Interfectis innumeris Albini partium viris, inter quos multi* Prin-

a *notis ad Lampr. l. c. p.* 141. *E.* b *Lanſ. in orat. pro Gallia p.* 177. *edit. in* 4. c *in not. ad l. c. Lampr. p.* 175. *ſeq.* d *diſſ.* 1, *obſ.* 4. *ſub. fin.* e *cap.* 12

Principes civitatis, multa feminæ illuſtres fuerunt, bona omnium publicata ſunt ærariumque auxerunt. Filiis etiam ſuis ex hac proſcriptione tantum reliquit, quantum nullus Imperatorum, cum magnam partem auri per Galliam, per Hiſpanias, per Italiam Imperator jam feciſſet. Tumque primum privatarum rerum procuratio inſtituta eſt. Falli tamen in hoc ipſo Spartianum, Salmaſius arbitratur, & procurationem hanc diu ante fuiſſe *f. g* Manſitque idem etiam ſub poſterioribus Imperatoribus, quamvis mutato nomine. Nam pro ærario ſacro & privato C. *ſacras & privatas largitiones* dixere. Magnifico ſane vocabulo quaſi ad nullam aliam rem ærarium Princeps, quam ad largiendum haberet. Nec opus id roborare multis, cum in Codice *h* frequenter occurrat. Adde Suidam *i* λαργιτιῶνές εἰσι δύο, τὰ σάκρα καὶ τὰ πρίβατα. Quanquam niſi ſacram privatamque veſtem & rem omnem veſtiariam diſpoſitioni comitis ſacrarum largitionum adſignaret locus ex Statio adductus, multæque præterea Impp. conſtitutiones, magis propendebamus eam in partem, ut diceremus, per majus ærarium hoc loco intelligi privatum Imperatoris, τὸ βασιλικὸν, aut βεστιάριον, cui duos præfectos τὸν πρωτοβεστιάριον & τὸν κόμητα τῶν θησαυρῶν ἢ λαργιτιώνων adſignat Meurſius. *k* Idque ea ratione moti, quod procuratorem rei privatæ fuiſſe Macrinum bis meminerit Capitolinus, *l* advocatum fiſci factum ex aliis referat ſub Vero Antonino. *m* Quin & Dio Caſſius cum accurate & diligenter omnes Macrini promotiones enumeraret, hac de re nihil addat, ſed tantum dicat ὀνόματά τινα ἐπιτροπείας ὀλιγοχρονίου λαβὼν ἔπαρχος ἀπεδείχθη. *n* Quæ ἐπιτροπία ὀλιγοχρόνιος certe aliud nihil, quam procurationem privatarum deſignat, cum hi tales non diu in officio durare ſueverint, quod Lampridius *o* clare teſtatur, *Rationales cito mutabat, ita ut nemo niſi annum compleret, eoſque ſi boni eſſent, oderat, malum neceſſarium vocans.* Itaque unum hoc habemus, ut non certo liquere dicamus, an per ærarium majus illud quod ſacrum, an quod privatum indigitabant, intelligendum veniat. Sufficit ſcire, utrumque ærarium ſanctius, vel majus & privatum Imperatoris tum fuiſſe. Nam quod populo vel Senatui reſtabat, ad modum Collegiorum *p* *arca publica* D. nomine venit. *Veſtra auctoritatis eſt arca publica, quam magis refertam eſſe reperio, quam cupio q* leges in Aureliani ad Senatum literis.

Pppp

f *In not. ad Vopiſci Probum p. not.* 439. g *Vid. l.* 1. *Cod. l.* 12. *tit.* 6. *de Quaſtoribus mag. offic.* h *Adeatur Meurſius in Gloſſario Græco Barbaro vocabulo* γενικὸν, & λαργιτιῶνες. i *apud Salmaſ. in not. ad Lampr. p.* 176. k *p.* 131. l *c.* 2. & *c.* 7. *Macrin.* m *Capit. in Macr.* 4. n *l.* 78. *p.* 904. o *in Alex. Sev. c.* 46. p *diſſ.* 1. *obſ.* 3. q *apud Vopiſc. in Aurel. c.* 20.

teris. Equidem omne ταμεῖον recte arca dicitur, unde & arca fiſci, *r* pro vero Principis ærario, & arcæ populi Romani mentio in inſcriptionibus. *s* Sed ſpecialiori tamen notione arca vel burſa Collegiorum eſt, ad quorum exemplum etiam primi Chriſtiani arcam communem habebant. *t* E. Eſt autem arca (ut hoc obiter addamus) ex Græco εἴργειν, unde εἱρκτὴ & εἱρκτὸς, Latine erca & erctus, vel herctus, & mutato E. in A. arca, a continendo ſcilicet. F. Qua occaſione non poſſumus, quin elegantiſſimam Salmaſii *v* in A. Gellium emendationem addamus. Legitur ibi *c. 9. l. 1. Romana voce* κοινόβιον, quod cum aperte falſum ſit, reperiſſe ſe ille in antiquo libro ait, *erto non cito* i. e. bono vel bonis aut hæreditate non diviſa, *Cio* enim a Græco χίω, pro quo & χίω, divido. Inde *erciſci*, *&* *erctiſciſci*, quamvis prius oppugnet tanquam a Triboniano per ignorantiam in Pandectas invectum Salm. contractum tamen ex ercicifci vel ercticiſci affirmat Grotius. *x* Nec ipſi id Ciceroni ignotum probari poteſt *y*. Reſtat unus adhuc ærarii Saturni, quod Romæ erat, uſus. Nam alias publicam pecuniam eo delatam non amplius putarim, ſed ſemper penes Imperatorem fuiſſe. Firmat Herodianus, *z* apud quem Pompejanus ad Commodum, ταμεῖα χρημάτων βασιλικῶν ἐνταῦθα πάντα, & antea, ἐκεῖ ἡ Ρώμη, ὅπου ποτ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ. Acta, & Senatuſconſulta ibi aſſervata meminimus ſupra. *a* Acceſſit profeſſio filiorum G. Profeſſionum equidem duo in jure genera memorantur, Natalis, & Cenſualis. Quarum hæc unumquemque civium Romanorum jubebat, quantum in bonis haberet, apud Cenſorem profiteri. Qua in re ſi quis falſus deprehenderetur, bona ejus ærario cedebant, quod arguit Suetonius, apud quem Caligula perperam editi cenſus arguebat, quibus poſtea quacunque de cauſa quidquam incrementi acceſſiſſet. *b* Origo ejus a Servio Tullio, antiqua ſatis, ſicut & illa natalis, quæ eidem ortum ſuum debere & facta fuiſſe antea apud Junonis Lucinæ, (Ilithyiæ) ſacerdotes videtur, *c* a M. autem Antonino Philoſopho præfectis ærarii Saturni demandata eſt. Nam is *liberales cauſas ita munivit, ut primus juberet apud præfectum ærarii Saturni unumquemque civium natos liberos profiteri, intra triceſimam diem nomine impoſito. Per provincias autem tabulariorum publicorum uſum inſtituit, apud quos idem de originibus fieret, quod Romæ apud præfectos ærarii,*

r *apud Lampr. in Alex.* Sev. c. 43. s *Vid. Salm. in Lampr. p. 229. d.* t *de qua vid. Tertull. in Apol. c.* 39. *&* *Heral. in* Comm. *in b. l. p.* 158. v *in Solin. p. 1262. b.* x *In not. ſparſis ad Jus Juſtin. Tit. de erciſc. famil.* y *Cic. 1. de orat. n.* 237. z *l. 1. c. 6.* a *Suet. Cal. cap.* 37. *Caſ. in b. l.* b *diſſ. 1. obſ. 4.* c *ex inſtituto Servii Tullii apud Dion. Hal. l. 4. antiq. Rom. p.* 220 *Conſ. de utr. Briſſ. l. 1. Select. cap.* 5.

ærarii, ut ſi forte quis in provincia natus cauſam liberalem diceret, teſtationes inde ferret. *d* Idque poſtea non ab ipſo tantum obſervatum eſt, cum Commodum ſuum Antoninum vocavit, & ita in publicas edidit diem natalis ſui, *e* ſed & ab aliis. Siquidem & *de Gordiano Seniore illud ſatis conſtat, quod filium Gordianum Antonini nomine & ſigno illuſtraverit, cum apud præfectum ærarii more Romano profeſſus filium publicis actis nomen ejus inſeruit.* *f* Adde Apul. qui, *Pater ejus natam ſibi filiam more cæterorum profeſſus eſt. Tabula ejus partim ærario publico, partim domo aſſervantur.* g Et Juvenalem. h *Libris Actorum ſpargere gaudes Argumenta viri.* Mirum autem cur *trigeſimum* diem huic rei præfinierit M. Antoninus H. Nam Romano more alias in maribus nonus, in femellis octavus erat, *i* ejus rei rationes aliquas adducit more ſuo Plutarchus. Sunt quidem qui *tertium* legant, *k* ſed neſcio an ſatis bene. Siquidem non ſine cauſa tamdiu expectabant, quod ante ſeptimum vita pueri adhuc in dubio erat, id quod & Ariſtoteles habet, *l* unde in incertam ſpem nomina dare verebantur. Totumque hoc a Græcis ad Romanos manavit, apud quos decimus dies nominis impoſitioni præfinitus. Teſtes adducimus Ariſtophanem *m* Comicum: Ὀυκ ἄρτι θύω τὴν δεκάτην ταύτης ἐγώ. Καὶ ὥσπερ παιδίῳ νῦν δὴ θέμην. Euripidem Tragœdum: *n* Ηκῦσας, ὄιμαι, τῶν ἐμῶν λοχευμάτων. Τῦτων ὑπέρ μῦ θῦσον, ῦ γὰρ ὄιδ' ἐγώ. Δεκάτῃ σελήνῃ παιδὸς ὡς νομίζεται. Nec id ſine multa ſolennitate, & convivali etiam lætitia. Quo non tantum Terentium *o* referas, ſed & vel præcipue Suïdam *p*: Ἔθος ἦν παίδων συγγεννωμένων τοῖς Αθηναίων ἀςοῖς τῇ δεκάτῃ τῶν νυκτῶν ἀπὸ τῆς γενέσεως συγκαλεῖσθαι τὺς πρὸς πατρὸς καὶ μητρὸς οἰκείυς, καὶ τὺς ἐγγύτατα φίλυς, καὶ παρόντων ἐκείνων ταῦτ' ὀνόματα τοῖς παισὶν τίθεσθαι, καὶ καλλιερεῖσθαι τοῖς θεοῖς, ἔπειτα τὺς συνεληλυθότας εὐωχεῖσθαι. Adde quod in electione nominis omen futuræ felicitatis captare ſolebant, quod nec Suetonius noſter tacet, *q* dum Neroni omen imperii a Claudio accipiendi fuiſſe ait, *quod C. Caligula roganti ſorori, ut puero quod vellet, nomen daret, Claudium intuens ejus ſe dare dixit.* I. Nec Chriſtiani quondam neglexerunt, quanquam ob hoc a Chryſoſtomo *r* reprehenſi. Conſueverant enim nonnulli infanti nomen impoſituri lumina multa accendere, ſuum cuique nomen aſſignantes, puta

d *Capitol. in Marco c. 9.* e *Lampr. in Diadum. c. 6.* f *Capit. in Gord. c. 4.* g *In apol. p. 424. Conf. Gent. in l. c. n. 877.* h *Satyr. 9. v. 84.* i *Vid.* Plut. *Q. R.* 102. *Macr. 1. Sa. 16* k *Ruben. 1. Elector. 5.* l *l. 7. H. A. cap. ult.* m *In Avibus.* n *In Electra* o *in. Phorm. act. 1. ſcen. 1. Weiz. in Comm. ad h. l.* p *in* Δεκάτην ἑστιῶσι. q *in Ner. cap. 6.* r *in ſuper. 1. Cor. 4.*

ta uni lumini Zoſimi appellationem indebant, alteri Stephani, tertiò Procopii & ita in cæteris, atque ejus demum, quod cæteris extinctis ſupervixerat, nomen arripiebant, ac puero imponebant. *s* Sed longius, quam volueram, hic provehor. Terminalia jam ſunto, poſtquam Lectorem æquum etiam atque etiam rogavero, ut his, quæ non diffiteor incondite, ſine cultu, ſine ordine in tumultuarias quaſi ſarcinas congeſta, veniam non deneget. Quod ſi futurum eſt, ut ad præfectos quoque & expenſas ærarii deſcendamus, opus omnino, ut nos Vacuna reſpiciat, quam huc uſque iratam habuiſſe certum eſt. Interim ne morem uſitatum migremus, auctarii loco addimus ſequentia.

OBSERVATIONIS XIII

πιϑτάκιον.

Tam exoſa ſubditis eſſe conſuevit Tributi impoſitio, A. quam neceſſaria Reipublicæ. B. Præbet tamen ſubinde aut certe auget rei adeo ſalutaris odium Præfectorum rapacitas, C. cui & per ſeveras coercitiones D. & aliis quibuscunque modis obviandum, E. quod Romanis in mente, conſtitutis Quæſtoribus, penes quos cura ærarii. F. Eorum origo antiquiſſima jam inde a Regibus. G. Taciti & Ulpiani circa eorum creationem animadverſa diſſenſio H.

Non placuiſſe omnibus omnino populis theſauri publici congregationem & tactum, ſupra *a* & cauſæ rei hujus aliquæ allatæ ſunt. A. Sane res ipſa multum invidioſa, & nunquam non notati, qui exactionum nova genera, novas formas commentati fuerant. Inde certe & *Salinatoris* cognomen *M. Livio* poſteriſque adhæſit, quod in cenſura *vectigal novum ex ſalaria annona ſtatuiſſet*: *b* Et *Darius Hyſtaſpis*, qui primus Perſarum Regum a ſubjectis ſibi populis tributum, quanquam ſumma cum moderatione exegit, cum anteceſſorum reditus ex ſolis muneribus conſtarent, non abſque nota ad poſteritatis memoriam tranſmiſſus eſt, *inſtitoris* appellatus cognomine, ſicut *Domini Cambyſes*, *Cyrus parentis*. *c* Atta-

s Caſaub. ad Perſ. Satyr. 2. *p.* 197. & 198. *Boxb. ad Plut. Q. R. Rom. p.* 147. *Poteſt. cenſ. Scal. ad Feſtum in* Luſtrici, & 2. *L. Auſ.* 22. a *diſſ.* 3. *obſ.* 1. *adde.* P. *Gregor. de repub. l.* 3, *c.* 1. *n.* 1. *ſeq.* b *c.* 37.

c Attamen res plane neceſſaria, B. cum *nec quies gentium ſine armis, nec arma ſine ſtipendiis, nec ſtipendia ſine tributis haberi* poſſint, *d* præfectorum C. ſæpe culpa ſummum in odium vertit, quorum milvinæ rapacitati ſatis præcavendæ vix eſt ut Argus aliquis centoculus eſſe queat. Scilicet hæc ipſa fuit, quæ Lacedæmoniis publicum inſtituere ærarium diſſuaſit, ne violentiores cuſtodes illud quandoque expilarent, *e* quo pacto ſemet a proferendis imperii finibus excluſerunt. *f* Hæc & Judæos in Menelaum & Lyſimachum per funeſtam auctoribus ſeditionem commovit, etſi fratres iſti ſceleri ſacrilegium junxiſſent. *g* Hæc initium dedit tumultibus in Richardum Angliæ Regem excitatis. *h* Unde adeo non mirum, D. iſtam coactorum perfidiam ſeveriſſimis quondam ſuppliciis vel in nobilitate vindicatam a Gallis Regibus, uti Dominus de Marigny a Ludovico Philippi Pulchri F. in furcam actus, Dominus de Cyac juſſu Caroli VII. in ſaccum inſutus fluvioque merſus, ejuſque ſucceſſor Camus de Beaulieu depoſita ſupplicii prædeceſſoris ſui memoria pari fraude graſſans itidem necatus ſuo comprobarunt exemplo. *i* Itaque inter conſervandæ in regno pacis vix jam conſtitutæ media E. hoc vel præcipuum fuit Henrico Magno, coactorum numerum prioribus Regibus conſuetudine magis quam neceſſitate toleratum diminuere, praviſque eorum molitionibus conſtituto proprio conſilio occurrere, quod præter *Chokier k.* ſuo more, id eſt, elegantiſſime inſinuat *cuivis veterum comparandus l* Barclajus. *m* Prudenter ſane monet Vir incomparabilis, *n* ut ad avertendas fraudes, & dolos, præveniendumque crimen publici peculatus penes alios imperium, penes alios cura & cuſtodia, penes alios accipienda æris reipublicæ ratio exiſtat. F. Idque olim Romanis procul dubio in mente, cum penes ſenatum imperium, penes quæſtores aut præfectos alios colligendæ & aſſervandæ pecuniæ publicæ negotium eſſe voluerunt, a quibus Cenſores vel etiam ſenatus quandoque rationem requirebant. *o* Itaque, qui pecuniæ publicæ præſit Magiſtratus, non neceſſarius tantum, G. ſed & antiquiſſimus in Romana Republica fuit. Etenim jam dum ſub Regibus inſtitutos quæſtores Tacitus *p* auctor eſt, & præter hunc Ulpianus: *q Ori-*

 go,

c *Vid. Herodot. in* Thalia *cap.* 89. & *conf. Briſſon. de regn. Perſ. l.* 1. *p.* 122. *edit. in* 4. d *Cerialis apud* Tacit. *l.* 4. *hiſt. c.* 74. e *Ex aliis Petrus ſanct. Fleur. hiſt. rer. memor. cap.* 35. f *Cenſente Philoſopho l.* 2. *de Rep. c.* 9. *ſub fin.* g 2. *Macc.* 3. *v.* 39. *ſeq.* h *Froſſard. l.* 3. *p.* 214. i *Chokier l.* 2. *aphor. polit. cap.* 10. *ſub fin. c.* 1. *n.* 18. *Polit. MS.* k *loco alleg. paulo anterius.* l *Frinsbem. judic. in Flor. l.* 1. m *in Argen. l.* 3. *p.* 322. *edit. Franc. in* 8. n *M. Z. Boxh. in inſtit. l.* 1. *c.* 11. *ſub. fin.* o *Poteſt Vider. P. Ærod. in Pandect. rer. judic. l.* 2. *tit.* 11. *c.* 2. p *l.* 11. *Annal. c.* 22. q *l. un. Dig. de offic. quaſt.*

go, inquit, *quæſtoribus creandis antiquiſſima eſt, pene ante omnes Magiſtratus. Gracchanus Junius libro ſeptimo de poteſtatibus etiam ipſum Romulum & Numam Pompilium binos quæſtores habuiſſe, quos ipſe non ſua voce, ſed populi ſuffragio crearent, refert. Sed ſicut dubium eſt, an Romulo & Numa regnantibus quæſtor fuerit, ita Tullo Hoſtilio Rege quæſtores fuiſſe certum eſt. Sane crebrior apud Veteres opinio eſt, Tullum Hoſtilium primum in Rempubl. induxiſſe quæſtores.* Verum hic ille mihi ſcrupulus oboritur, H. ſi non pro arbitrio, ſed ex populi ſuffragio Regibus obtigerunt quæſtores, quomodo poteſtatem diligendi Conſulibus manſiſſe Tacitus ait, *r* donec eum quoque honorem populus mandaret. Nunquid ergo diſtinctio temporum difficultatem tollit, & major hac in re poteſtas Conſulum, quam Regum fuerat. Quippe jam inde a principio Romulus τῷ δημοτικῷ πλήθει τρία ταῦτα ἐπέτρεψεν, ἀρχαιρεσιάζειν τε, καὶ νόμους ἐπικυροῦν καὶ πολέμου διαγινώσκειν. *s* Sed eam aliis in rebus arctatam potius videre eſt. Dicerem dilectum illum, de quo Tacitus, ſolam ex jam creatis & conſtitutis quæſtoribus eligendi facultatem Conſulibus dediſſe, *t* ſed ſequentia Taciti verba obſtant. Quid ſi ergo, quoniam lege Curiata ad populum Brutus tulit, facile fuit Conſulibus ante Voleronis legem *u* uti quos ipſi vellent Tribunos, ſic & Quæſtores creare, uti poſt accidit. *x* Sed cum lex de plebejis ſolum Magiſtratibus, hoc eſt, Tribunis plebis agat, neque hoc mihi ſatisfacit, & hæreo animi, & conciliandum Tacitum cum Ulpiano ab aliis exſpecto.

OBSERVATIONIS XIV

πιτάκιον.

Origo Quæſtorum. A. Ratio nominis. B. Quæſitores ab his diverſi. C. A Republica liberata bini inſtituti, & primorum nomina. D. Error ea in re Lipſii. E. Numerus Quæſtorum a binario, uſque ad XL. excrevit. F.

Itaque primus ærario præfectus Magiſtratus quæſturæ fuit. A. Varie jam inde ab initio habita. Nam & ſub Regibus fuiſſe, dictum eſt, nec dubi-

r loc cit. s *Verba ſunt Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. 2. p. 87. edit. Sylburg. in ſ. quæ repetita vide l. 4. p. 124.* t *cui rei ſacit Plin. 4 epiſt. 15.* u *de qua Liv. l. 2. c. 56.* x *Vid. Liv. l. 4. c. 44.*

dubitem, quin ſub ipſo Romulo. Inducor ad credendum a Dionyſio, *a* apud quem ille διελὼν τὴν γῆν εἰς τριακοντα κλήρυς ἴσυς, ἑκάςῃ φράτρᾳ κλῆρον ἀπέδωκεν ἕνα, ἐξελὼν τὴν ἀρκῦσαν εἰς ἱερὰ, καὶ τεμένη, καίτινα καὶ τῷ κοινῷ γῆν κατέλιπε. De quo ipſo communi agro ſed ab Regibus uſurpato *b* ὁ Τύλλος ταύτην τὴν τῶν βασιλεων ἐξαίρετον χωρὰν ἐπετρεψε τοῖς μηδένα κλῆρον ἔχυσι Ρωμαίων κατ᾽ ἄνδρα διανείμαϑαι, τὴν πατρῷαν αὐτῷ κτῆσιν ἀρκῦσαν ἀποφαίνων εἴς τε τὰ ἱερὰ, καὶ τὰς ἐξ οἴκυ δαπάνας. Quod ſi ergo ille publicum reliquit agrum, & ad publicas impenſas, ſacrificia puta, quæ ex ærario præbita, ut alias videbimus, *c* utique & curatores bonorum iſtorum habuerit neceſſe eſt, dum ipſe urbe abſens, belliciſque occupatus in rebus curæ iſti ſufficere non poſſet. Ab exactis Regibus manſit officium, ut præter Tacitum, *d* quem modo vidimus, & Plutarchus *e* clare, & non obſcure Dionyſius *f* innuit, bona Regis Porſennæ ab iis vendita aſſerens. Sed num eodem hoc officio ab iis ipſis inde temporibus fuerint, dubitari poſſet. Sicuti enim a quærendo B. dictos claret *g* ita quid, vel qua de re quæſiverint, haud in aprico eſt. Et ambigas ſane non ſine cauſa cum politiſſimo antiquitatis vindice *h* Lipſio *i* an quod pecunias publicas conquirebant, & reponebant, an de crimine quærendi cauſa ita principio dicti ſint. Ille Romanorum erudititiſſimus *k* Varro *l* tantum abeſt ut explicet dubium, ut implicet potius, mihi quidem. *Quæſtores a quærendo*, inquit, *quod conquirerent pecunias publicas, & maleficia, quæ Triumviri capitales nunc conquirunt: Ab his poſtea, qui quæſtionum judicia exercent, Quæſtores dicti.* Ubi & quæſtionem de maleficiis, & illam pecuniarum aperte conjungit. Feſto *m* autem, ejuſque abbreviatori Paulo *n* unius tantum mentio eſt originis, quod ſcilicet de rebus capitalibus quærerent. C. Scilicet uterque *Quæſitores* intelligit, diverſum ab his magiſtratum, & inter extraordinarios, qui judiciis & quæſtionibus præfuere, uſque dum publicæ quæſtiones de repetundis, ambitu, peculatu, majeſtate, &c. conſtitutæ & prætoribus demandatæ ſunt. *o* Undelibet nominis primam originem deduxe-

a *l.2.p.82.* b *l.3.p.137. ſub init. lib.* c *Poteſt interim videri Gutker. de Vet. jur. Pontif. l.4.c.21.* d *l.11. Annal.c.22.* e *tom.4. oper. p.1887. in Publicola.* f *l.5.p.503.* g *non ſolum ex l.un. D. de off. quaſt. l.2. de orig. jur. §.22 ſed & ex Varr. l.4. de LL. p.m.20.* h *ita Barthio audit in Nemeſian. p.256.* i *l. de magiſtr. Rom. c. 16.* k *apud Vintil. appell. l.10. Inſtit. c.1.* l *loc. cit.* m *in voc. quaſtores.* n *in voc. Parrici.* o *Roſin. l.7. ant. c.32. Sigon. de judic. l 2.c.4. & c.21. Bachov. ad l.2. D. de orig. jur. §.23. & copioſe de la Cerda ad Virg. 6. Æneid. v. 432. Conſ. etiam. Ravard. ad LL. XII. Tabb. c.27.*

duxeris, ſiquidem nos ἐπέχομεν, omiſſis hiſce proximis, priorum jam inde a libertate per Brutum inſtituta D. frequens mentio, frequentior etiam ex eo, quum patribus plebique ea res in certamen venit. Sive autem a Bruto *p* lege lata confirmatos, ſeu a Valerio Publicola *q* ſtatuamus, bini initio creati ſunt, primiſque P. Veturio, M. Minutio nomina fuere. E. Qua in re patitur aliquid humani modo laudatus *r* antiquitatis & doctrinæ omnis Coryphæus, *s* cum Plutarchum a Tacito, Livioque *t* & Dionyſio *u* in aſſignandis hiſce nominibus diverſum abire exiſtimat, cum tamen de diverſis temporibus ſermo ſit, & Liviani iſti ad XXIII. a Regibus exactis & ſic U. C. CCLXIX. referendi veniant. Binarius tamen, quo primum definiti fuere, numerus ſane haud ita diu manſit. F. Quin imo duplicatus mox eſt, quod res Romana augeſcens & qui domi & qui belli curarent, requireret. Qua occaſione ut ſimul patriciis & plebejis locus foret, magnis contentionibus obtentum a Tribunis plebis, & tum quidem omnibus patritiis creatis eluſum, *x* paulo poſt tribus plebejis admiſſis vindicatum *y* *noviſque hominibus per quæſturam aditus ad conſulatus & triumphos patefactus eſt.* Neque tamen etiam hac ſtetit, ſed ſtipendiaria Italia facta, cum primum argento ſignato Romani uti cœpere, ampliatus iterum *z* ad octonarium aſcendit. *a* Poſt Syllæ lege Senatui ſupplendo XX. creati, *b* & mox occupata a Cæſare Republica XL, *c* vel non abſimili de cauſa, *d* vel quod aliam rationem præſtandi ea, quæ multis multa promiſerat, non haberet. *e*

OBSERVATIONIS XV

πιλτάκιον.

Leges annales in republica initio nullæ fuere, A. ſed temporis progreſſu introductæ. B. Quæſturæ annus legitimus Vigeſimus quartus expletus. C. Neque ea libera, ut Manutio videtur. D. Dignitas quæſtorum. E. Aditus per eam

p *ut* Tacit. *l.* 11. *A. c.* 22. q *ut vult Plutarch. in Public. tom.* 4. *oper. Græc. p. m.* 187. r *apud Acidal. in Vellei. l.* 2. *c.* 98. s *Lipſ. in comm. l.* 11. *c.* 22. *A. Tacit. p. comm.* 277. *edit. in* 8. t *l.* 2. *c.* 41. u *l.* 8. *p.* 544. x *Liv. l.* 4. *c.* 43. y *Liv. ibid. c.* 54. z *Liv. epit. l.* 15. a Tacit. *l.* 11. *c.* 22. b Tacit. *ibid.* c *Dio l.* 43. *p. m.* 236. *in A. U. C.* 709. *Suet. paucis in Julio c.* 41. *rem tangit.* d *ita Lipſ. arbitratur c.* 16. *de Magiſtr. Rom.* e *ut Dio. l. c. verius cenſet.*

eam in Senatum. F. Conveniri tamen apud prætorem etiam a privatis potuerunt. G.

Apud Majores A. honor *virtutis præmium fuerat, cunctiſque civium ſi bonis artibus fiderent, licitum petere magiſtratus, ac ne ætas quidem diſtinguebatur, quin prima juventa Conſulatum ac Dictaturas inirent.* Ita Tacitus *a* nec obſcure innuit, & a primis Rei Romanæ conditoribus indolis præ ætate majorem reſpectum fuiſſe, & ab inſequentibus annorum rationem haberi cœptam. Equidem B. L. Julius, qui aliis Villius eſt, *b* & ex ea re Annalis cognomen in familiam ſuam intulit, Tribunus plebis, rogationem primus tulit, quot annos nati quemque magiſtratum peterent, caperentque. *c* Sed & ante hunc tale quid fuiſſe, Africani majoris elegans & plane tempori conveniens reſponſum evincit. Nam cum adoleſcens admodum ædilitatem peteret, ejuſque ſe rationem habituros Tribuni plebis negarent, quod nondum ad petendum legitima ætas eſſet, *ſi me*, inquit, *omnes Quirites ædilem facere volunt, ſat annorum habeo. d* Scilicet, ut in illo adoleſcentiæ lubrico ſæpiſſime evenit, ut qui non cadit, titubet ſaltem, *e* & propterea rerum habenæ temerariæ iſti ætati committendæ facile non ſunt, ita illuſtria & heroica ingenia communibus uſitatiſque terminis, aut certo annorum numero circumſcribere injurium eſt. Quod ergo in magiſtratibus cæteris obſervatum, idem in quæſtura, C. ut certus illi annus præfiniretur, quem quidem cum Lipſio *f* XXIV. ſed exactum aſſignaverim. Neque ignoro, quod Vir doctus & Italiæ ſuæ ſuadæ *g* nullum quæſturæ legitimum tempus fuiſſe arbitretur, D. ea præcipue ratione ductus, quod ab aliis alio tempore illa geſta ſit, puta a Tib. & C. Gracchis anno ætatis XXVII, a Catone Minore anno XXIX, a Cicerone XXXI, Cæſare denique Julio XXXIII. Sententiæ firmandæ Cæſaris pricipue exemplum urget, hominis acerrimi ſimul & ambitioſiſſimi, & propterea in honoribus capeſſendis haud quaquam ſegnis futuri. At ut taceam, hoc ipſum exemplum contra aſſertam ab eo liberam quocunque anno petendi facultatem adferri haud incommode poſſe, Torrentius *h* reſpondet, eum declinandæ invidiæ, qua ab ineunte ætate flagravit plurima, *i* ſicuti antea Rhodum iviſſe, ita etiam

a *l. cit. ex II. Annal. c.* 22. b *Manut. de leg. p. m.* 52. c *Liv. l.* 40. *c.* 43. d *Liv. l.* 25. *c.* 2. e *Beroald. in Sueton. Calig. c.* 1. f *Comment. in* Tacit. *Ann.* 3. *c.* 29. *p.* 155. g *Manut. nempe in Legib. p. m.* 52. h *in Suet. Calig. c.* 1. i *Vid. de eo judicium Sulla ap. Sueton. in Jul. c.* 1.

petitione magiſtratuum abſtinuiſſe. Noſtram ſententiam Vellejus adſtruit, Tiberium anno ætatis undeviceſimo quæſtorem aſſerens, *k* quem tamen magiſtratum non niſi quinquennio maturius, quam per leges liceret, cepiſſe narratur Dioni, *l* itemque Tacito. *m* Itaque libera Republica haud dubie is annus, vel circa eum proximi, quem tamen haud ita ſtricte numeratum arbitror, ut *non ſolum in ampliſſimis magiſtratibus apiſcendis, ſed etiam in ædilitatibus capeſſendis* (& hinc ad reliqua officia facilis collectio eſt) *petitorum ætas ita rigide obſervata ſit, ut nemo quiſquam vel nobilitate, vel gratia, vel pecunia tantum valuerit, qui annos lege comitiali perſcriptos feſtinatis honoribus praoccuparet. n* Exempla aliud docent,& qui Boeclero *o* non immerito inter heroas numeratur, Africanus minor *in ædilitatis petitione declaratus Conſul. p* vel ſolus evincit. Cæterum conſtitutum a nobis & præfinitum annum in ulteriora Polybius promovere quibuſdam videtur, *q* dum non niſi ab expletis decem ſtipendiis magiſtratus ullius capiendi jus fuiſſe aſſerit. *r* Jam ætatem militarem ab anno XVII. incepiſſe notius eſt, quam ut probari multis debeat. *s* Sed exiſtimem, uti ab eo anno nomina dare juniores obſtricti erant, ita prohibitum nulli fuiſſe, quo minus a Toga Virili ſumta, ſi animus viresque ſuppeterent, mereret, idque in ſpem maximarum rerum genitos nobilium filios conſueviſſe facere, & in Imperatorum contubernio agere ſatis conſtat. *t* Primus ergo quæſtura E ad honores & rempubl. perque eam haud dubie aditus *u* ad majora. *v* Certe proximus hic ipſe ad Senatorium ordinem gradus, ut ſupra Tacitus oſtendit, in quem tamen legi a Cenſoribus eum qui hunc magiſtratum geſſiſſet, oportebat. *x* Imperium tamen nullum habebant, *y* (de urbanis mihi hoc loco ſolis ſermo eſt. Nam qui apud Conſules & in provinciis curabant, & quos poſterior ætas quæſtores Cæſaris appellat, ſequenti Diſſertatione dabo) non ſellam curulem, non viatorem, nec vocationem, nec reprehenſionem, G quin imo & a privatis in jus ad prætorem vocari poterant, quod ex Varrone docet A. Gellius. *z* Speciem gerendi rite non alius melius quam Cato Minor expreſſerit, cujus induſtriam uti libens referrem, ita loci prolixitas addi eam non patitur. *a*

O B-

k *l.2.c.94.n.3.* l *l.53.p.m.515.* m *l.3.ann.c.29.* n *Pacatus apud Beroald. in Suet. Calig.c.1.* o *in Charact. Vellej. c.2.* p *Vellej. l.1.c.12.n.8.* q *Vid. Roſin. l.8. c.5.* r *lib.6.* s *Poſset videri Valtrin. de milit. Rom. l.2.c.4.* t *Vid. Sueton. in Jul. c.2. & in eum Caſaub. Torr. in c.3. Veſpaſ. Salluſt. in bell. jugurth. p.81.* v *Liv. l.4. c.54.* x *argum. l.2.c.2. ex.1. in Val. Max.* y *Pontan. progymn. l.4. progmn. 16. p. 170.* z *l.13. Noct. Attic. c.13.* a *Plutarch. in Cat. Min. tom. 6. Gra. p.1405.*

OBSERVATIONIS XVI

πιττάκιον.

Quæſtura quaſi ſpectamen quoddam indolis. A. Quæſtorum cura circa ærarii accepta & expenſa. B. Cui rei & ſcribæ ærarii. C. Circa Senatuſconſulta. D. Circa rem militarem & in ſpecie ſigna. E. Circa provincias ornandas. F. Circa militum ſtipendia ordinanda. G. Tribuni ærarii. H. Denique & circa exteros, legatos puta, Regeſque, aut alios Romam adventantes. I. Qui militiæ curabant apud Conſules & Prætores, in diſſertationem aliam rejecti. K.

Quod Laconum quidam dixiſſe fertur, a chori præfecto in ultimum locum rejectus repertam illi rationem, qua & hunc locum honeſtaret, *a* id & in omni magiſtratu evenit, qui prout a bonis aut malis geritur, honori aut ignominiæ eſt. Nec enim *pratura & conſulatus, & alia omnia hujuſmodi per ſe ipſa clara ac magnifica ſunt, ſed perinde habentur, ut eorum, qui ea ſuſtinent, virtus eſt. b* Pariter & in A. quæſtura id obſervatum, quam non male Tyrocinium appellaverim Ramanæ Nobilitatis, & eorum, qui ſe ad Rempubl. dare decreviſſent, in qua indolem & ingenium, & imprimis cuſtodiendi ſolertiam, alienique abſtinentiam oſtenderent. Qua de cauſa non ipſis ſolum, ſed & eorum aſſeclis negotiatio lege Claudia prohibita, ne de publica pecunia negotiarentur. *c* Nam quæ prima ipſis atque potiſſima officii pars erat, circa ærarii reditus verſabatur, qua de cauſa & ærarium provinciam habere dicuntur *d* B. ſcilicet, ut publicas pecunias ex hæreditatibus, mulctis aliiſve de cauſis ad ærarium P. R. pertinentes, vectigalia, & quicquid ex agris lociſque publicis elocatis percipi potuit, diligenter conquirant, & in ea, quæ communis neceſſitas requirit, erogent. Qua in re C. ſcribarum opera multum uſos conſtat, quorum propterea honeſtum ordinem appellitat Orator, *e* quod *eorum fidei Tabulæ publicæ, periculaque magiſtratuum committerentur.* Eſt quidem omnino non ita *honoratum ſcribarum genus apud Romanos, quippe*

a *Plutar. in conviv. ſeptem. ſap, tom. 1. Græc, p. m. 258.* b *Salluſt. in bell. Jugurth. p. 45. proœm.* c *Ærod. l. 2. rer. jud. t. 11. c. 5.* d *in inſcript. Grut. p. 203.* e *Cic. 5. Verrin.*

Mercenarium, *f* Græcis ultra æſtimantur, ſed in hoc prudentioribus, quod quæſtoribus ſuis ſervos publicos addebant, quorum pro admiſſo peccato per verbera emendatio foret, quod in ingenuis non licuiſſet. *g* His ipſis ſalarium de publico acceptum perſolvere Quæſtores tenebantur. *h* Verum quod plerumque fieri amat, cum mutatis magiſtratibus miniſtri perennant, ut qui ſuccedant in officio, *ignoratione juris ſui tantum plerumque ſapiant quantum apparitores volunt*, *i* id etiam in ſcribis quæſtoriis, qui ex Romana conſuetudine perpetui erant, uſu venit. Nam ipſi vim poteſtatemque magiſtratus ſibi arrogantes, ſolam quæ nominis eſt, dignitatem quæſtori relinquebant. Quam ipſorum inſolentiam cum animadvertiſſet, animo ad Rempublicam tranſlato Cato Minor, non minus maſcule quam prudenter retudit, dum quæſtorias prius leges perlegit, ſingulaque ex peritis inveſtigavit, ſummatimque vim complexus eſt muneris illius. Quibus præſidiis inſtructo, in proclivi poſtea fuit, ærarium curia auguſtius facere, excluſiſque abinde ſycophantis, (dum nihil cujuſquam in gratiam concedit, ſcribaſque malæ fidei manifeſtos ab adminiſtratione remotos ſalariis inſuper privat, ea ſeveritate, quæ nec ſummorum virorum interceſſioni concederet,) demonſtrare, quod poſſit citra ullius injuriam reſpublica locuples eſſe, uti Plutarchus eleganter & accurate l. c. exſequitur. Cæterum ut ea quæſtorum prima & potiſſima, & ſub initium reipubl. ferme ſola cura erat, ita in ſecundis numerem, quæ in aſſervandis D. SC. adhibenda fuit. Illa L. Valerio & M. Horatio Conſulibus primum ædilibus plebis demandata in ædem Cereris deferebantur, cum antea ſupprimerentur vitiarenturque varie, *k* ſed poſt quæſtorum officio hæc aſſervatio acceſſit, *l* in qua pari fide verſatum Catonem legimus, deque Senatus Conſulto dubitantem multis adſtipulantibus non habuiſſe fidem, neque prius retuliſſe ad ærarium (antea autem rata eſſe non ſolebant) *m* quam præſentes Conſules juraſſent. Atque hæc circa res urbanas, ut ita appellem, iſtorum procuratio erat. Porro quod ad militiam, ſigna, E. quæ ex auro ut plurimum vel argento, in poteſtate habebant, & exercitu in hoſtes profecturo ea in campum deferebant. *n* Iidem, F. cum provinciæ ornatæ jam eſſent, & ſumtum ab ærario ſuppetere, & rem ipſam in tabulas referre ſueverunt. Erat autem ornare

f *Cornel. Nepos in Eumene c. 1. n. 5.* g *Ulpianus in 2. Olynth. cit. Ærod. l. 2. rer. judic. tit. 11. c. 1.* h *Vid. in ſcript. ap. Sig. de ant. jur. civ. Roman. l. 2. c. 9. add. Plin. ep. 12. l. 4.* i *Cic. l. 3. de legib. ſect. 48.* k *Liv. l. 3. c. 55.* l *Roſin. l. 7. antiq. c. 22. Pontan. l. ſupr. cit.* m *ut vid. potes ex Diſſ. obſ. 4.* n *Liv. l. 4. c. 22. l. 7. c. 23. Dionyſ. l. 10. p. 645.*

nare provincias, cuilibet eo profecturo cum imperio certam pecuniam, quæ attributa dicitur Varroni, certum militum numerum (ſi opus iis foret) certum in eos ſtipendium, tum viaticum in legatos & cohortem, mulos, equos, jumenta, apparitores, & ſi quid hujus ſimile ſumtu publico decernere, quo & ſtipendiorum militarium curam retulerim, *o* quæ quæſtor Ærarii Saturni tribunis ærariis, H. & hi porro iis, qui Ducem peregre ſequebantur, quæſtoribus dinumerabant, hoſque tribunos ex plebe fuiſſe, Sigonius *p* inter judices lege Aurelia ſediſſe, & a Cæſare ſublatos Suetonius *q* commemorat. Porro & circa exteros urbano quæſtori negotium, & ſi qui amici Reges Romam venirent, aut ab amicis legati, I. is quæſtorem obviam prodire, Romæ hoſpitium ſumtu publico curare, muneribus colere, ne qua res deſit proſpicere, & demortuos publico funere efferre oportebat, quæ cum ſupra a nobis tacta ſunt, *r* tum, ἐὰν ὁ θεὸς θέλη καὶ ζήσομεν, in recenſendis expenſis agetur de iis latius. Poteram, aut debebam potius & rationes Imperatorum ex provincia redeuntium ab iis ſuſceptas oſtendere per adductos locos auctorum K. & de iis, qui ad bellum proficiſcentibus, aut in provincias ituris, ſorte plerumque obveniebant, loqui; quin & ſub Principatu inſtitutas præfecturæ hujus mutationes ob oculos ponere, ſed cum ad clepſydram quaſi ſtudendum mihi ſit, filum hic neceſſitate coactus, tempore excluſus abrumpo.

o *Vid. Cic. 2. Agr. & quos Sigon. citat. l. 2. de ant. jur. provinc. c. 1.* p *l. 2. de jur. civ. c. 8.* q *in Julio cap. 41.* r *diſſ. 1. obſ. 4. ubi & Loc. Plut. ex quæſt. Rom. c. 43.*

ANDREÆ RIVINI
DISSERTATIONES DUÆ
DE
VENILIA ET SALACIA,
NEC NON
MALACIA.

Προαύλιον.

Eſſe in rerum natura pleraque ita occluſa prorſum, & in ejuſdem abdita majeſtate, ut nulla ingeniorum ſolertia, aut indaginis cura perveſtigari potuerint ſatis, a Phyſiologis proditum eminentiſſimis, evidens eſt, ſed & Medici adjecere calculum. Quo nomine Mathematicorum principem Ptolemæum legimus, Theologiam & Phyſicam contemptui duxiſſe, quod illam præſigni rerum excellentia humana imbecillitas deprehendere vel conſequi haut queat: Hæc vero ob inconſtantem, perpetuoque fluentem materiam capi tenerique minime poſſit. Nos tamen, neſcio quo genio, multa ſæpicule indidem prælibamus, quod læta ſe nimis rerum ubertas, ac velut maza, ut dicitur, alba in viretis illis varietate oſtentet inenarrabili. Quibus hiſce noſtris ſtudiis multum adjici ornamenti floridioris, ut enarrationum neceſſitatem prætercam, nemo arbitror tam exoculatus, qui non videat. Proinde quomodocunque recaſura ſit res, propoſitum tenebimus, & quæ de maris ratione comperta nobis, ingeremus. Liceat nobis iiſdem verbis auſpicari, quibus Cœlius Rhodiginus *caput XIV.* in ejuſdem numeri libro. Nemo namque, dum cum nautis etiam inexplorabiles maris profunditates ſcrutantibus & fluctus ejus ſuperantibus, idem non exhaurire quidem manu, ſed intellectus humani bolide pertentare gaudemus, nos vel operam luſuros, vel actum acturos exiſtimabit, dummodo præter intimam difficultatem, ſummam quoque ſibi maris & neceſſitatem & utilitatem imaginatus fuerit: cui motus cum in finem potiſſimum ſit datus, ne putreſcat ab externo calore, id quod alia aliaque maris mutatio per ejuſmodi ventilationem inducta prohibet. *Nam* (ut Naſo ait) *vitium capient, ni moveantur aquæ.* Sicuti & eodem fluctuum propulſu cadaveribus, ſtramentis aliiſque feculentiis naufragiorumque reliquiis Oceanus repur-

repurgatur, ne nimium confluente veluti ſentina ſordeſcat. Quod docet etiam *Iſaias* LVII. 20. Atque hoc ipſo quoque beneficio faciliores hominum longiſſime diſſitorum per navigationes fieri poſſunt congreſſus, & religionis aliarumque bonarum diſciplinarum merciumque communicationes, quando juxta Virgil. *non omnis ferat omnia tellus.*

Quamvis autem motus ille a variis varius tradatur, ſicuti & a variis fit cauſis, duplex tamen potiſſimum a recte ſentientibus conſtituitur: quorum prior eſt *ſpontaneus aquationis*, cum mare ob ingenitam gravitatem deorſum ad humiliorem aquæ locum terræ contiguum defertur; quem motum raptus perpetuum mare communem habet cum omnibus aliis aquis, eſtque ab ortu in occaſum ad imitationem & impulſionem motus primi corporum cœleſtium. Alter *periodicus æſtus*, ſive motus reciprocationis mari proprius & peculiaris eſt, cumque plane *accidentario motu* & agitatione fluctuum (quem tertium quidam faciunt) ſæpe confunditur. Priorem volunt fieri a forma activa, ſecundum a natura paſſiva, qualis ſit in ferro ad magnetem ob cognatam naturam, talem ajunt & in aqua eſſe ad motum Lunæ; niſi quod alii & hic internum principium maluerint.

Quod ipſum ego mecum olim perpendens, Hamburgo in Bataviam iturus, cum illic in Albi, verſus urbem per æſtum maris nondum mihi cognitum refluente periclitarer, & *s'io nella mia giovanezza non foſſi quaſi continuamente ſtato a ſcola dal famoſo Sala noſtro fiume, mi ſarei ſenza alcun dubbio affogato*, ut cum Raimundo in ſimili caſu loquar. Quando vero poſtea huc appuliſſem, ad Chattorum vicum mari allutum Lugduno me contuli, ut propius Oceani reciprocationem contueri & arbitrari liceret, cumque Sirio & itinere calidior me ipſo mari jam recedenti in littore refrigerare & natando exercere cuperem, omni vacare credens periculo, ecce fluctus quidam decumanus ex improviſo allabens me primum cœpit attollere, ſubito poſtea magna vi mare verſus retrahere, ut niſi tam celeriter ſubſidens, in ſabuleto me, divina aſſiſtente gratia, ſtitiſſet, citius in Britanniam ſine rate navigaturus fuiſſem, quam cogitaſſem. Certe ſubiit illud Crinagoræ *in Antologia*

Τίς κ' ἐνὶ νηὶ Θαρσήσαι πεζοῖς τὴν ἀφύλακλον ἅλα.

Atque hujuſcemodi ſuffocationis diſcrimini gemino expoſitus in terra quoque ſecunda vice nonnullis videbar, cum nuper ad reip. clavum iterum ſederem, quibuſdam eandem navim, in qua utique & ipſi remigabant, perforare & tantum non evertere molientibus, nec non fluctus in ſimpulo concitantibus, varium ibi æſtum animorum fluctuantium cernere

&

& diſcernere licuit, qui tamen poſtremo in otioſam quietem, nulla plane aura, nec ſecunda, nec adverſa, ſpirante concideret. Qua occaſione ego anſam, & ſpatium nactus, rerum humanarum Euripum alternantemque ſali & ſoli fortunam, una cum ipſa *Venilia* atque *Salacia*, nec non *Malacia*, ad *Nauteam* uſque tædioſæ per hunc mundum navigationis contemplari cœpi, utque eo remotius a negotiis politicis atque publicis agerem, totum me quaſi Phyſio-Philologicis ſpeculationibus immerſi, rationem & nominum illorum & rerum reciprocantium paulo certiorem ex incertiſſimis redditurus. *Æſtus* quippe illius *marini*, quem vulgus *fluxum & refluxum* appellitat, intricatas, nec tum ſatis cognitas explicatuque difficiles eſſe cauſas, nemo opinor ambiget, niſi qui Ariſtotelem ipſum ob Euripi impenetrabiles rationes mœrore animi confectum enectumque ignoraverit; eundemque nihil, vel parum de æſtu marino reliquiſſe non obſervaverit. Sicuti pauci ſane Philoſophi & Philologi ad mare exſpatiati ſunt. Unde & Seneca *Suaſor.* I. aſſerit: *Latinos Declamatores in Oceani deſcriptione non nimis viguiſſe, nam aut timide deſcripſiſſe, aut curioſe*, atque *l. 7. c. 10. de B. Licet neſcias*, inquit, *qua ratio Oceanum effundat ac revocet. &c.* Accedit & rationum diſcordia, dum alii cum Heraclito ad Solem; alii cum Pythea Maſſilienſi ad Lunam; alii ad utrumque luminare magnum; ſtellas puta temporis dominas mariumque patronas, & quæ ſummam cum omnibus aquis, maximeque fluere & refluere, elevari & deprimi aptis, præſertim vero Oceani omnium in univerſo mundo marium parentis convenientiam habeant, cum Plinio, Raimundo &c. referunt. Quidam etiam (ut Aſlacus) totum mare gravidæ inſtar nunc ad Lunæ plenitudinem volunt intumeſcere, alias vero concidere & uterum ſuum recolligere. Pretium igitur operæ arbitrantes, cum Horatio,

Neptunum procul a terra ſpectare furentem,

poſt alios multos in hac ipſa palæſtra impræſentiarum deſudabimus, atque adeo cum ipſo æſtu ultro citroque jactati, tantiſper *circa tam nomina, quam momina rerum* fluctuabimus, dum tandem ex optato frui liceat portu. Quam ad rem lumen & flumen ventoſque ſecundos a Divino Numine exoramus.

TMEMATIS I. DE ONOMATOLOGIA

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I.

Mare tametſi ſtagnans, I. fluxionis tamen peculiaris velut oſcillo quodam jactatur, quem II. *fluxum & refluxum* vulgariter, Latiniores nuncupant *æſtum*: III. qui & ipſe tamen, cum non minus atque apud Græcos ἀψέῤῥοον, ut & IV. πλημμυρὶς, & παλιῤῥοδὶη atque ἄμπυ'ις, ſit *æſtuoſus*, ac V. dubius, & contra aliorum quoque ſententiam VI. *ſecundus*; eo autem generalior adhuc VII. *motus*; alia quoque *ſynonyma* VIII. deſcriptiones ſint paulo prolixiores: Simpliciſſima ergo illa IX. & antiquiſſima, ſed quorumvis ſeculorum ſummis Viris uſitata Veniliæ & Salaciæ *nomina*, & tantum non *numina* placeat revocare, & a Malina atque Liduna paulatim diſcriminare.

Ἔκθεσις.

I. *Cum aquarum, quæ circa terram & in ea ſunt, alia quidem ſint* ῥυται *alia* ςάσιμαι: *& fluctuantes quidem omnes ſint* πηγαῖαι, *quæ a fontibus habent fluendi initium; ſtagnantium vero quædam ſint fontanæ, quædam ſyllogimaæ. Illæ partim hominum comparantur induſtria, ut* Φρεατιαῖαι, *i. e. puteales ciſterninaque, partim naturales omnino ſunt, quæ exiguos habentes fontes & locorum cavitates, profluere ubique non queunt. Hæ autem collectitiæ, earum iterum aliæ ſunt pluviæ, alia ex fluminum curſu exceptæ, quæ & ſi uberes & perennes ſufficiunt aquas, paludes vocantur; ſin minores, ſtagna; ſi per exiguas, volutabra. Et mare ipſum inter ſtagnantes potius referendum. Non Hyrcanum enim ſolummodo mare, & Caſpium nullo in loco copulari invicem, & neutrum fluitare fluxuque elabi compertum eſt. Sed & alia, licet alicubi mare diffluere videatur, ubi ſcilicet ex lato pelago in anguſtum mare cogitur, cum ſit ambiens terra ipſum pelagus editior altiorque ob id fluere ac refluere in aliam videtur partem, quoad ejus hinc atque illinc libretur aqua. Fluit quoque mare ab eminentioribus ad magis cavernoſa & dehiſcentia loca ob multitudinem*

nem

nem fluminum in ſublimiores partes ejus influentium, utcunque autem fluat mare, in ſeſe fluit ac reciprocatur, non in aliud ſe recipit, velut in ipſum fluvii. Qua ratione aquam maris inter ſtagnantes eſſe, ita collegit poſt Ariſtotelem *lib.* 2. *Meteor.* C. Rhodiginus *lib.* & *cap.* 14.

II. De hac ipſa tamen ſtagnantis maris fluctuatione dum dicere paramus, inuſitatum nemini videatur, ſi paulo minus uſitatis & vix centeſimo cuique notis nominibus atque titulis hanc Diſſertationem inſcripſerimus. Romana quippe ſunt, atque adeo vetuſtiſſima, quibus ſane Latinius utemur, quam *fluxus & refluxus*, tametſi hic in ore ſit omnium mediocriter doctorum, imo adeo indoctorum quoque, Nautarum Hiſpanorum, Italorum, & Gallorum: illis namque eſt *fluxo y refluxo del mar*; iſtis *fluſſo riflusſo del mare*; his vero: *le flot & reflot de la mer.* Unde & Belgis: **De Vloedt der Zee**/ acceſſum & incrementum maris, ſive æſtum ſignificat: ſicuti & Anglis *the Flowing of the ſea.* Sed tanto magis ſuſpecta & inviſa nobis hæc debet eſſe Latinitas, quanto eſt vulgarior, nec ulla idonea & probata ſubnixa auctoritate. Ut taceam, quod fluxio, ſeu adeo fluxus maris ſit cum fluctibus ſuis varius, neque ſemper refluum illud denotet, ſicuti Homerum *Odyſſ.* υ.*v.* 65. ἀψόρροον ὠκεανόν, dixiſſe ideo vult Euſtathius, ὡς εἰς ἑαυτὸν ὀρμόοντα ἤγουν ἐπαντοῦντα, tanquam in ſe impetu ruentem & redeuntem. V. Lipſius *l.* 2. *Phyſiolog. Stoic. diſſert.* 17.

III. Quamvis autem ceu Græcis πλημμυρὶς ſit & ὑπερίουσα & παλίνοῤῥοος, & Celtis *le flot de la mer, qui vient & qui va*; ita & Latinis utraque maris accedentis ac reciprocantis commotio una voce *æſtus* denotetur. Quo ſenſu & pro arena illa inſtabili, quæ ſe effundendo abſorbet & haurit omnia, Virgilio 3. *Æneid.* capitur, ubi ait: *Æſtu miſcentur arena.* & iterum *lib.* 6.

> *- - - Vaſtaque voragine gurges*
> *Æſtuat atque omnem cocyto eructat arenam.*

Sicuti & Cæſari & Vitruvio exinde *æſtuarium* locus eſt, qui viciſſim æſtu maris, vel nudus, vel aquis ſtagnantibus uſque adeo offertus eſt, ut brachium nonnunquam, vel ſinus maris queat videri. Quam vocem & Hiſpani ſuam fecere, *el Eſtero de la mar* nuncupantes. Sigillatim tamen, veluti utriſque Gallis, tam Celtis, quam Belgis *Flot*, ceu diximus, ita quoque Romanis *æſtus maris*, & Græcis πλήμμη, πλημμύρα καὶ πλημμυρὶς, ἡ τῆς ἁλὸς ἀνάχυσις, ſolum plerumque acceſſum & intumeſcentiam ejus tantam ſignat, ut nimio iſtud ſuo calore fermentatum, eouſque inflectur,

ſletur, donec exundet & ſe diffundat in ipſa uſque flumina, atque adeo in terram continentem reſtagnet, tumque Curtio & aliis quoque *æſtuare* illud proprie, aliiſque *fervere* dicitur. Quod inſtar aquæ, in caldario ebullientis velut igne ſubjecto elevetur & effundatur. Sicuti & hac prima *æſtus & fervoris* acceptione inductum cernimus Thomam Lydiatum Anglum, ut ſub fundo maris, ceu olla quadam ingenti vaſtos bituminis ardentis rogos accenderit, quorum exhalatione mare ſubinde ampulletur & tumeſcat. Quod Maro 7. *Æn. v.* 462. & Naſo 7. *Metam.* egregie depinxerunt.

IV. Utque porro Achivorum ſimul & Latiarium, priſcorum & poſteriorum dubias animorum, circa has nominum crepidines, æſtuationes ulterius profundamus & confundamus, non modo, ut diximus, πλημμυρὶς, ſed & ἄμπωτις ita paſſim leguntur alternatæ, ut vix a ſe invicem internoſcas & diſtinguas. Tametſi namque apud præclaros Auctores recte illæ opponantur, ut aqud Theophraſtum *l.* 4. H. *p. c.* 8. συμβαίνει δ' ὅταν ἡ πλημμυρὶς ἐπέλθῃ, ἐκ τῶν κλάδων ἀνάπτειν τὰ πρυμνήσια, ὅταν δὲ πάλιν ἄμπωτις γίνηται, ἐκ τῶν ῥιζῶν. & apud Diod. Siculum : οἱ δὲ καταπεπλευκότες ἀπήγγειλον ἀμπώτεις τε καὶ πλήμας παραδόξυς γενέσθαι κατὰ τὸν ὠκεανόν. Sicuti & illarum originatio nihil aliud innuit, quam quod πλήμμη exprimat πλῆμα, ſeu id, quo aliquid impletum & quaſi prægnans ſit, ἄμπωσις autem per ſyncopen ſit conciſa ἀνάπωσις, quaſi mare aquam revolutam rebibere & reſorbere videatur. Nihilominus tamen Apollonius Rhodius *lib.* 2. *Argonautic.*

Πλημμυρὶς παλίνορσος ἀνερχομένη κατένεικεν
Εἴσω πετράων.

Inundatio retrofuga rediens promovit (ipſos remigantes) in petras.
Uti Joh. Hartungus vertit: ſed Valentinus Rotmarus ita:

Donec Cyaneas refluentibus æſtubus intra
Unda ratem petras ageret.

Ut mirum ſit proinde, cur Cl. Taubmannns *ad* 2. *Georgic. v.* 479. *qua vi maria alta tumeſcant Obicibus ruptis rurſusque in ſe ipſa reſidant*, hæc annotata reliquerit. *Reſpicit* πλημμυρίδα *ſive* παλίνορσον; *cui* ἄμπωτιν *Grammatici opponunt.* Ubi dubio procul præ oculis habuit illum Apollonii locum, qui tamen non tam æſtum alluentem, quam refluum ſignificat, ſicuti & Medicorum ſuperioris ſeculi doctiſſimus Hadr. Junius ad maris receſſum & refuſionem tam hoc, quam Homeri *Odyſſ.* 1. κείμενον retulit;

Πλημ-

Πλημμυρὶς ἐκ πόντοιο παλιῤῥόθιον φέρε κῦμα.

Quod ipſum παλιῤῥόθιον etiam ſimpliciter poſitum τὸ εἰς τυπίσω ἐφορμη-τὲς *Odyſſ.* ε. exprimit, uti Arato παλιῤῥοθίη. Quæ viciſſim tamen ita illi uſurpata eſt: ut non fluctum retrogradum, ſed appellentem & navem in portum conjicientem, atque terram continentem apprehendentem inſinuet:

- - - οἷα καὶ αὐταὶ
Νῆες, ὅταν δὴ ναῦται ἀποστρέψωσι κορώνην,
Ὅρμον ἐσερχόμενοι τὴν δ' αὐτίκα πᾶς ἀνακόπτει
Νῆα, παλιῤῥοθίη δὲ καθάπτεται ἠπείροιο.

Quod Cicero ita Latine dixit:

Sicut quum cæptant tutos conſtringere portus
Obvertunt navem magno cum pondere nautæ
Adverſamque trahunt optata ad littora puppim.

Rurſus quoque ἄμπωτις non ſemper æſtus reciprocationem illam denotat, quando poſt exundationem aqua a mari reſorbetur & litora deſtituit. Sed nonnunquam ipſam quoque alluviem, ut & gurgitem atque voraginem, majori æſtu naves abſorbentem indicat. Sic enim Ambroſius *Hexaem. lib.* 4. *c.* 7. Ἄμπωτις *quoque in Oceano eſſe perhibetur, quia cum reliquis diebus ordinem ſuum ſervare dicatur, Lunari exortu evidens mutationis ſuæ fertur indicium dare, ut mare ipſum occidentale, in quo ſpectatur* ἄμπωτις, *ſolito amplius accedat, & recedat, & majore æſtu feratur, tanquam Luna quibuſdam aſpirationibus retrorſum retrahatur, & iterum iiſdem impulſum & retractum in menſuram propriam refundatur.* Quem imitatus cernitur Honorius Auguſtodunenſis, qui *lib.* 1. *de Imag. mundi c.* 41. Ampotis *quoque, id eſt, vorago in Oceano, in exortu Lunæ majori æſtu fluctus involvit & revomit. Hæc autem vorago, quæ totas aquas & naves abſorbet & revomit,* &c.

V. Eodem pacto & *æſtus* non uſquequaque (ceu vult Nonius) marinos impetus, vel commotiones ſignificat, ut apud Plautum *in Aſinaria Act.* 1. *ſc.* 3. *v.* 6. *Quam magis te in altum capeſſis, tam æſtus te in portum refert.* Sed æque mare refugum, vel refluum prodit, quam cum affluit, nam & quando a nobis abſcedit, *æquorque refundit in æquor,* ut canit Ovidius, non minus æſtuat & ad *alio ſub Sole calentes* terras refunditur, quam ſecundum Virgilium *lib. X. Æneid.*

- - - *Cum Mare inoffenſum creſcenti allabitur æſtu.*

Aut cum ut *lib.* 2. *Georg. v.* 193.

- - - *Ponto longe ſonat unda refuſa*
Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus avernis.

Ita ergo Seneca 1. *de Ben. c.* 10. *Quos æſtus accedens longius extulit, recedens interiore litorum veſtigio tenuit.* & Statius *lib.* 2.

- - - *Gurgite cano*
Nunc retegit bibulam, nunc obruit æſtus arenam.

Haut infrequenter vero ſolam ſignat ἄμπωτιν, ut apud Catullum *c.* 69.

- - - *Tanto te abſorbens vortice amoris,*
Æſtus in abruptum detulerat barathrum.

Ita quoque poſt alios Auſonius *in Moſella*:

Cum virides algas & rubra corallia nudat Æſtus. Atque idem:
Diffunditur alveo Æſtus & extremi procurrunt margine fluctus.

A qua ſignificatione tranſlationes illæ ſumptæ ſunt Ciceroni 3. *de Oratore*: *Repente te quaſi quidam æſtus ingenii tui procul a terra abripuit.* Et *in Bruto*: *Hunc quoque abſorbuit æſtus quidam gloriæ.* Sic & Horatius *lib.* 2. *carm.* 7.

Te rurſus in bellum reſorbens,
Unda fretis tulit æſtuoſis.

VI. Nec alia acceptio eſt Græcanici Proverbii κατὰ ῥοῦν προχωρεῖν apud Lucianum *in Jove Tragœdo*, & Æſchylum *in Perſis*, quam quod Latini *ſecundo* flumine *vel æſtu navigare* dixerunt, idque communiter ita exponitur, ut ſit in eam partem, in quam flumen decurrat, quod & Ovidius 4. *de Ponto* ſic innuit:

- - - *Sed flumine ſæpe ſecundo,*
Augetur remis curſus euntis aqua.

Et Prudentius *h.* 2. *periſteph.*

Cernunt ſtupentes navitæ Labi retrorſum leviter
Vectam remenſo marmore, Æſtu ſecundo & flumine.

Unde & Poetarum Princeps *lib.* 10. cum dixit de Turno *v.* 687.

Labitur alta ſecans fluctuque æſtuque ſecundo,

non tautologiam commiſiſſe, ſed utrumque bene conjunxiſſe & diſtinxiſſe judicandus eſt, quaſi eo celerius ille fuiſſet Ardeam devectus, quo fortius & naturalis aquæ decurſus & violentior æſtus jam retro properans ipſum ſimul abſtuliſſent. Id quod cum J. L. de la Cerda *de æſtu, ad littora procurrente* ibidem *p.* 509. & iterum. *p.* 364. intelligat, fruſtra eſt. Aliter & Plinius *c.* 28. *lib.* 6. ut & Claudianus *de ſexto Conſulatu Honorii* erant explicandi. Quod vel idem ipſum monere debuiſſet Maro *lib.* 3. *Georg. v.* 447. - - - *Udis*

--- *Udis aries in gurgite villis*
Verſatur miſſuſque ſecundo defluit amni.

Nam tametſi *ſecundum* idem ſit atque Græcis φορὸν, exinde tamen non neceſſe eſt, æſtum inferentem inferre, ſed & referentem. Atque ſic Plinius *l. c. ſecundo æſtu navigant: e Parthico enim regno navigantibus vicus Teredon infra confluentem Euphratis & Tigris.* Qui populi ſcilicet flumine, exæſtuatione prius aucto, ſed poſtea eundem æſtum reſluum atque curſum ſuum genuinum proſequente, navigationes ſuas inſtituunt. Quod idem Naturalis hiſtoriæ Secretarius ibidem ſic circumſcripſit: *Viciſſe eodem die & claſſe, æſtuque reverſo iterum equitatu.* Apud Claudianum itidem *d. l.* nequaquam ab una parte *æſtus*, & *amnis ſecundus*; ex altera *amnis rediens nudataque littora* (ut voluit de la Cerda) conſtituuntur. Sed *Nereus* prius *æſtuans*, mox Padi *amne ſecundo puppes devehens*. Atque iterum *nunc fluctu redeunte revehens, nunc eodem fluctu nudata litora deſerens* componitur atque opponitur. Verſus hi ſunt:

--- *Jamque ora Padi portuſque relinquit*
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æſtuat & pronas puppes nunc amne ſecundo,
Nunc redeunte vehit nudataque littora fluctu
Deſerit: Oceani lunaribus æmula damnis.

Ubi num per *damnum* receſſus maris capiatur, (ut idem Jeſuita Hiſpanus obſervavit) aliis conſiderandum relinquo.

VII. Non minus æquivoca eſt *motus maris* appellatio, tametſi hæc antiquior & notior eſſe, quam *æſtus* viſa fuerit Bonav. Vulcanio ad Ariſt. *de mundo p.* 56. manu eum ducente divino auctore Pomponio Mela *lib.* 3. *c.* 1. quem locum, quod elegantiſſime propoſitum noſtrum explicet, integre exſcribere non pigebit: *Oceanus* (inquit) *ingens & infinitum pelagus & magnis æſtibus concitum* (*ita enim* motus ejus *appellant*) *modo inundat campos, modo late nudat ac refugit, nec* (ita corrigo pro *nunc*) *ad alios alioſque invicem, neque alternis acceſſibus nunc in hos, nunc in illos impetu verſum. Sed ubi in omnia litora quamvis diverſa terrarum inſularumque ex medio pariter effuſum eſt, rurſus ab illis colligitur in medium & in ſemetipſum redit, tanta vi ſemper immiſſum, ut vaſta etiam flumina retroagat, & aut terreſtria deprehendat animalia, aut marina deſtituat.* Hinc qui mare horis ſuis æſtuans coram non vidit, in ſpeculo conſpicere tamen poteſt, judice Illuſtri Barthio *Adverſ. lib.* 14. *c.* 12. Qui etiam *lib.* 25. *c.* 13. divinitus ſonum aquæ marinæ fluctibus alliſis & reliſis

relictis creſcentem & cadentem Anapæſticis illis elegantiſſimis Accii *in Philinidis* repræſentari credidit, ſicuti eos Scaliger *ad Varr.* conferruminavit.

Atque ubi curvo littore latrans
Unda ſub undis labunda ſonat,
Simul & circum magni ſonantibus
Excita ſaxis, ſæva ſonante
Crepitu clangente cachinnat.

VIII. Quando vero ne hæc quidem *motus* nomenclatio diverſum illum motum diſcriminet, atque pariter illa *æſtus* & *fluxus* vocabula ſint generaliora, πολύσημα atque proinde ambigua. Iccirco ſignantiora & priſcis, vel etiam ſequioribus ſeculis uſitata reducemus nomina, quo acceſſum pariter & receſſum maris rite diſtinguere valeamus, quæ Ariſtoteles *de mundo* ἀναχωρήματα καὶ ἐπιδρομὰς κυμάτων, Apulejus vertit *progreſſus* & *recurſus*, ſicuti & Virgilius *lib.* 10. *Æneidos: Languentis pelagi recurſus* vocitavit. Utque reliqua inſuper & ſummis Auctoribus uſurpata adque maris acceſſum & receſſum exprimendum opponi ſueta συνώνυμα uno quaſi obtutu luſtremus, & facile deſcriptiones inde, quales reapſe ſunt, exſtruamus: Coegit aliquam multa J. L. de la Cerda *ad Verſ.* 480. *lib.* 2. *Georgicorum:*

- - - Qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſeipſa reſidant.

Plin. *lib.* 2. *c.* 97. eodem pacto oppoſuit *intumeſcere, reſidere; accedere, reciprocare; affluere, remeare; inundare, ſorberi; exundare, miteſcere; augeri, minui.* Alter Plinius *lib.* 4. *Epiſtol. impelli & reſorberi, reprimi.* Et *lib.* 9. loquens de æſtuario, quod emergit ex ſtagno. *Impelli, inferri mari, reddi ſtagno.* Silius *lib.* 3.

Fertque refertque fretum ſequiturque reciproca Thetys.

Manilius *lib.* 2. *Pontum terris immittit & aufert.* Seneca *lib. de provid. c.* 1. *nudari litora pelago in ſe recedente, eademque intra exiguum tempus operiri.* Ibidem: *Modo contrahi undas & introrſum agi, modo erumpere & magno curſu repetere ſedem ſuam.* Græci κυμάτων ἄρσει, acceſſui fluctuum, opponunt ἀψόρροον, παλίνορσον, ἄμπωσιν, ἢ ἄμπωτιν. Nazianzenus *Orat.* 28. una ex parte κύματα ἀνιστάμενα καὶ κορυφούμενα ex alia ἐλαττούμενα poſuit, & viciſſim *Orat.* 1. *de pace*: θαλάσσης ὑπεξιούσης pro mari allabente, & θαλάσσης ἠττηθείσης pro recedente & imminuto. Idem *Orat.* 32. Εὐρίπων μεταβολαὶ καὶ ἀμπώτιδες. Et *in Præceptis ad Virgines* ita: Πόντος δὲ ῥέει καὶ ῥεῖθρον ἄνεισιν, & ſtatim: Ὠκεανὸς ἕλκεται ἀπὸ χθονὸς, & ἐπὶ χέρσον ἔρχεται. Philo in lib. *de immortalitate Dei:* ἀμπωτίζοντα πελάγη καὶ ἐξαναχωροῦντα comparavit, uti Syneſius *Epiſt.* 4.

eo-

eodem plane ſenſu κυρτὰ & κοιλὰ, tum ida & cava. Nam ut tumidum apparet mare undarum copia: ita cavum, cum decreſcit. Sed rediens ad Virgilium, qui Acceſſum *lib.* 11. *Æneid.* explicavit per iſta: *Pontus procurrens gurgite, ruens ad terras, undam ſuperjaciens, arenam extremam perfundens*: Receſſum contra iſtis: *Rapi retro, reſorberi, ſaxa fugere, littus relinquere*, adjecit præterea & Joſephum *lib.* 1. *belli Judaici c.* 16. qui huic ἐγείρεται κῦμα πρὸς ταῖς πέτραις oppoſuit τὴν ὑποστροφὴν τοῦ κύματος. Sicuti Maximus Tyrius *Diſſert.* 31. νάματα προσιόντα καὶ ἀπιόντα: addit & ἀνάβασιν καὶ ἀποῤῥοὴν, αὔξησιν καὶ φθίσιν, & iterum verba hæc ὑφοθῇ & λήγει. Qui plura deſideraverit alibi a nobis adducta, vel adhuc adducenda, adeat & audiat eundem Hiſpanum *fol.* 326. *&* 364. ubi cum nullas aptiores aut meliores inveniſſet voces, tandem in illum erupit Colophonem: *Latini Veteres venientem undam in acceſſu, Veniliam vocarunt, remeantem in receſſu Salaciam.*

IX. *Venilia* utique & *Salacia* ſimpliciſſima & Aboriginibus uſque adeo culta nomina, ut in Deorum cenſum numina facta migrarint, reſuſcitare ab umbris & ſitu placuit; ſicuti & poſtgenitorum *Malinam* & *Lidunam*: cum ad ἐπίτασιν ἢ κλύδωνος ἐπανάστασιν: tum vero ad ἄνεσιν ἢ ἄμπωτιν καὶ παλιῤῥοίην exprimendam pariter & diſtinguendam; nec non ad majorem minoremque affluxum & defluxum denotandum, propter Lunæ variationem quoque variantem. Et quia hiſce hederis præſentem Exercitationem venaliorem facere cogitavimus, paulo altius in earundem origines diſquirere viſum eſt.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ II.

Cum maris humidum agitatione excalefactum ſit prolificum, x. inde numina ficta & facta ſunt, ceu Plato poſt cœlum terramque ΘΗΤΥΝ ſtatim Oceano nuptam, omnium Deorum fecit parentem, quam Cicero SALACIAM tranſtulit, Maro XI. VENILIAM. Utramque eandem poſt alios credidit Servius, illam vel ab *aqua ſalſa*, vel a *ſalo* dictam, hanc, quod *veniens aquam det*, dum æſtum maris *creſcentem & accedentem* notat, ut illa *ad ſalum remigrantem.* Quam viam XII. jam tum Varro præiverat, co-

mitibus S. Auguſtino & Iſidoro, quæque illorum nuper veſtigia preſſerunt, Vetranio J. J. Scaligero, Roſino, Laurembergio &c.

Ἔκθεσις.

X. Aquam autem elementum fœcundiſſimum, veluti humidum inde ortum radicale, ad rerum generationem & propagationem præprimis creatum, veteres ſaniores cenſuerunt, cum Pindaro *ἄριστον μὲν ὕδωρ* ex ſententia Thaletis pronunciantes. Inde non modo Apollonius Rhodius *lib.* 2. *Argon. v.* 3. Ποσειδάωνα γενέθλιον appellavit, *διὰ τὸ δεσπόζειν τοῦ ὑγροῦ καὶ πάσης τροφῆς καὶ γενέσεως αἴτιον εἶναι καθὰ τὸ ὕδωρ πάντων γεννητικόν.* uti tradit Interpres; *quod in animantibus prædominetur humidum, & omnis nutritionis ac generationis cauſa ſit.* Sed & Latini VENEREM atque VENILIAM, ut & SALACIAM, vel aquas ipſas, vel ex aquis motis ortas, iiſdemque ut & Venereis actibus præfectas Divas ſeitati ſunt. Certum enim eſt, ſub omnium penè Deorum Gentilium ſipariis, naturalium fere latitare rationum pretioſos parietes. Veluti Serv. Honoratus *ad lib.* 1. *Æneid.* ita commentatus eſt: *Nomina Deorum marinorum plerumque de cauſis ficta ſunt, ab elementis, quæ Numina dici voluere majores: ut Cymothoe, curſus fluctuum,* ἀπὸ τοῦ θέειν τὸ κῦμα. *Triton ſimilis Deus marinus, Neptuni & Salaciæ filius, Dea marina ab aqua ſalſa dicta.* Quamobrem & parens eloquentiæ Cicero *in Timæo*, ſive libro *de Univerſitate* (quo loco Platonis Τηθὺν Oceani ſcil. uxorem Latine vertit *Salaciam*) *Oceanum Salaciamque Cœli ſatu Terræque conceptu generatos editoſque* retulit: *Ex his Phorcyn, Saturnum & Opem, deinceps Jovem atque Junonem.* Cur autem mare undabundum incaleſcat, & quaſi ad ſalacitatem quoque fiat pronius, reliquis aquis agitatu frigeſcentibus, cauſa iſta perhibetur, quod in his ἐπεισόδιος ἐστι καὶ ἀλλότριος ἡ θερμότης, i. e. adventitia & peregrina habetur caliditas, quam perfacile motus externet digeratque: at eandem ingenitam domeſticamque mari amplius excitant venti & alimenta ſubjiciunt, uſque adeo, ut nec ſumma frigora expellere hunc calorem inſitum, nec mare coire faciant. *Rhodig. ex Plutar. lib.* 14. *c.* 7.

XI. Quemadmodum autem Venus juxta etymologiam *Tullianam lib.* 2. *de Nat. Deorum* inde dicta, *quod Dea ad omnes veniret*, ita & *Venilia* teſte Joſ. Scalig. *ad Varron.* a veniendo venit, ut εἰλειθυῖα παρὰ τὸ ἐλθεῖν.

Hinc

Hinc & apud Maronem *lib.* 10. *Æneid. v.* 76. Juno Veneri Veneriſque filio per obtrectationem opponit Turnum, *cui Diva Venilia mater*, tanquam æque Dea, & altera Venus vel Thetys eſſet. Nam & ſic Cumæa Sybilla *lib.* 6. *Æneid.* vaticinata legitur:

- - - Alius Latio jam partus Achilles,

Natus & ipſe Dea;

Scil. maris *Venilia*, (ut ille *Thetide*) quæ auxilio venerit Turno, ſicuti & Juturna ſoror, per amnem Numicium interpoſitum, multum illius partes, juxta Boccatium *lib.* 12. *Geneal. c.* 62. juvit, atque ita & Virgilius de C. Julio C. *lib.* 1. *Georg. An Deus immenſi venias maris.* Tametſi Scholiaſtes Virgilianus Servius aliam referat originationem. *Sane*, inſit, *hanc Veniliam quidam Salaciam accipiunt Neptuni uxorem, Salaciam a ſalo, Veniliam, quod veniam det exigentibus.* Ita quidem Petrus Danielis & Georg. Fabritius ediderunt, ſed malim, *quod undam det exigentibus*, vel *quod veniens aquam det.* Nam & Janus L. de la Cerda ad locum Virgilii citatum, *æſtum maris accedentem* innuit, *dici Veniliam priſcis Romanis a veniendo, remigrantem vero & iterum redeuntem, Salaciam.* Atque ſic quoque Carolus Stephanus in Diction. ſuo: *Veniliam antiqui Neptuni conjugem appellarunt a veniendo, quam tandem & Salaciam vocaverunt; ad naturam maris reſpicientes, cujus fluctus modo ad terram veniunt, modo in ſalum abeunt.*

XII. Sed ea omnia deſumpta a Varrone *lib.* 4. *de L. L. Salacia Neptuni ab ſalo; Venilia a veniendo ac vento illo, quem Plautus Ciſtell.* 1. *dixit. Quod ille dixit, qui ſecundo vento vectus eſt, tranquillo mari: ventum gaudeo.* Ad quem locum Joſ. Scalig. *in Conjectaneis* Vetranium reprehendens, qui putarit hic agi de Vento ſecundo, atque inde Veniliam dictam, in eo ipſum, ait, inſigniter lapſum. *Nam quod Varro non poterat ſatis exprimere genus illud loquendi (quo advenientem aliquem accipiebant, cum dicebant, ventum gaudeo.) Iccirco adduxit verſum Plauti: Si enim de Vento ſecundo intellexiſſet, non opus erat verſum Plauti laudare.* Hæc Scaliger. Ego tamen formulam illam, non modo excipientium aliquem peregre venientem, ſed & ipſius venientis arbitror, qui quod & vento ſecundo vectus, & feliciter ad terram venerit, cupit, ut ſui faciant, quo poſſit ventum gaudere, i. e. ob ventum, vel ventum fuiſſe. Turneb. *lib.* 7. *Adverſ. c.* 7. Auſonius vero Popma: Ergo ait Varro: *Venilia dicta eſt a vento illo*, i. e. acceſſu ad littus. *Vento* pro adventu, ut Virg. 4. *Georg. Atque Ixionei vento rota conſtitit Orbis.* V.

Junius Phylargyrius. Sed & *aliud* ejusdem iterum Varronis *fragmentum* citarunt S. Auguſtin. *de C. D. lib. 7. c. 22.* Et Iſidorus *in gloſſario*: Venilia (quam & idem Gloſſator ibidem per *maris exaſtuationem* reddidit) *Unda, qua ad littus venit*, Salacia, *qua ad ſalum redit.* E quo & Scaliger *ad Varron.* Veniliam recte *acceſſum maris* interpretatur, Salaciam vero *receſſum*, & hunc locum Varronis ita citatum ſe reperiſſe commemorat. Transſcribente quoque Jano Roſino *antiq. Rom. lib. 2. c. 13.* & Laurembergio *antiquario.* Maneat igitur & veniat *Venilia* a *veniendo*, ſed eo ſignificatu, quo ponitur apud Horat:

Multa ferunt anni venientes commoda ſecum,
Multa recedentes adimunt.

Ubi in adoleſcentibus anni *venire*, i. e. creſcere dicuntur, in ſenibus *recedere* ad morem æſtus marini. Atque ita explicat & Servius illud Maronis *Æneid. lib. 5.*

Gratior eſt pulchro veniens in corpore virtus.

Id eſt, creſcens. Ut apud eundem:

Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ.

Et circa principium ejuſdem *lib. 1. Georg.*

Ipſa ſponte ſua veniunt: campos & flumina late
Curva tenent.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ III.

Notior tamen eſt SALACIA XIII. ab ipſis uſque veterum (Nomenclatore quoque Gellio) indigitamentis, *aquam marinam* ſævientem Pacuvio denotans, Feſto Deam *ſalum cientem*, Paulo Diac. *ſalacem*, aliis XIV. eſt *ſali* ἄχα, vel *acua*, aut *aqua ſalſa*, vel etiam *ſaliens*: eademque cum Ἁλοσύδνη Homeri & *Amphitrite*, quæ unde Græcis ſint dictæ & ductæ, Interpretes Homeri & Oppiani docuerunt. Exindeque Pauſanias Neptuno eam copulari vidit, XV. tanquam ſpiritui aquæ molem ſubjectam agitanti. Qui XVI. ut in aliis animantibus ſecundum Platonem ſequaceſque Stoicos, & Apollonium Th. & Solinum, C. quoque Rhodiginum, Joannem item Keplerum & alios, nunc ſufflet, nunc reflet.

Ἔκθεσις.

Ἐχθεσις.

XIII. SALACIAM enim in Romanis comprecationibus (annotante ex vetuſtis indigitamentis Gellio *libro tredecimo cap.* 21.) Neptuno aſſociabant, ut Horam Quirino, Latiam Saturno. Illam, ut ſcribit Paulus *ad Feſtum*, dicebant Deam aquæ, quam putabant *ſalum ciere*, i. e. mare movere. Unde Ovidius: *Nymphaque ſalaces.* Feſtus ipſe: *Salacia dicta eſt, quod ſalum ciet.* Antiquos autem ait eo vocabulo Poetas pro ipſa aqua uſos eſſe: *Hinc ſævitiam Salacia Cereris, poſt condor thalamo, nemo ut me queat Effugimus latique munere veſcimur Abducere hinc mortalium* &c. Ubi Joſ. Scalig. ridiculum judicat teſtimonium Ovidii *Faſt.*4. (a Paulo ſcil. allegatum) cum ſalax non ſit Salacia. Negari tamen nequit, *Salaciam* & fortean *ſalacem* quoque deduci *a ſalo*, quod mare ſit fœcundiſſimum, ſicuti & ſal quoque caprarum eſt, & murium atque libidinoſorum oblectamentum & incitamentum. Ab hac *Salacia* an *calare* Italorum profluxerit, equidem neſcio; Germanorum Ebbe / & Anglorum Ebbing of the Sea / non ex *abeo* cum M. Martinio, ſed ab eben / quod æquor ſeu planitiem notat, quando nulli aquarum affluunt cumuli, verum aqua relapſa plana via fit, ſicco quaſi pede tranſituris, derivo; niſi quis paulo longius ab ἄμπωλις, quod idem eſt, arceſſere malit.

XIV. Primo igitur *Salacia ſali* ἄχα (unde & *Acheloia pocula* Virgilio) vel *aqua*, aut *acua* (ceu Lucretio) fuit, eaque aut *ſalſa*, ut Servio placuit, aut mota vel *ſaliens* & *reſiliens*. Inde Dea eſt aquarum, quam Homeri Ἁλοσύδνη exprimit, παρὰ τὸ τὴν ἅλα σύειν, ἢ παρὰ τὸ ἐν ἁλὶ σύεσθαι, ὅ ἐστιν ὁρμᾶν, uti legitur apud Scholiaſten Homericum Euſtathium, qui dicit nomen eſſe Nereidis, aut Amphitrites, epitheton. Sicuti & Gloſſarium Græco-Latinum habet, *Salacia* ἀμφιτρίτη, Νηρηΐς. Quæ ipſa laudantur quoque Joſ. Scaligero *ad Feſtum*, quemadmodum & Adr. Turnebo *lib.* 19. *c.* 11. ubi ſic ſcribit: *Salacia* (quam Gellius *lib.* 13. *c.* 21. inter vetuſtas Deas retulit) eſt, *quam Poetæ Amphitriten appellant, Neptuni uxor.* Legi & in antiquo Lexico *Salmaciam* eſſe Ἀμφιτρίτην, neque ſupprimendum putavi. Sed non eſt ambiguum, *Salaciam* legendum, & eandem eſſe Amphitriten, quod ante Reineſius obſervavit in Varius Lectionibus. Nam & Apollodorus & Hyginus Tritonem filium Neptuni ex Amphitrite dixerunt, quem Servius ſupra e Salacia.

lacia. Ubi & hoc levioris operæ (cenſente C. Rhodig. *lib.* 14. *A. L. c.* 18. *ſ* agglutinandum eſt. Scribit Fulgentius *mythol. lib.* 1. Neptuno Amphitriten in conjugio deputatam, eo quod ἀμφὶ, i. e. circum circa, omnibus tribus elementis aqua concluſa ſit, id eſt, in cœlo, in aere, ſeu nubibus, & in terra, ut ſunt fontes & putei. Quanto rectius Oppiani Interpres: dici Amphitriten Neptuni quidem uxorem, ſed pro mari frequenter accipi, ratione etymologica etiamnum ſuffragante, ἀπὸ τοῦ ἀμφοτέρωθεν τρίτην τάξιν ἔχειν, quod utrinque obtineat tertium ordinis gradum. Superne ſiquidem æther eſt, hinc aer & aqua; rurſum in imo Herebus, terra, mox item aqua. Idem quoque & *Magnum Etymologicum* ex Choroboſco & Orione, ut & Allegoriarum Heſiodi Auctor prodit, ſed adnectit ſimpliciter eſſe Amphitriten aquarum hypoſtaſin. Icciṛco & Corinthi bimari regione Neptuni ſigna duo, Amphitrites unum ipſumque adeo mare æneum in pronao, ſeu antica templi parte erecta fuere. Intus autem & in curru ſteterunt Amphitrite & Neptunus, & rectus Delphini inſtitit Palæmon puer, ebore & auro omnes expoliti, inque media baſi, quæ currum ſuſtinebat, mare expreſſum, & ex eo emergens Venus, aſſiſtentibus utrinque Nymphis, quæ Nereides appellantur, ut αὐλόπτης Pauſanias *lib.* 2. depictum reliquit, unde & Vincent. Cartara *de imagin. Deorum antiq. p.* 211. effigiavit. Nec temere eſt, quod Neptunus Delphinis, homines ipſius quoque amantis, ſed ad mare tamen aſſidue reſpectantis, pararia ope uſus dicatur, per quem Nympham illam, Atlantis montis antra & radices, atque ita terram magis, quam mare diligentem, ſibi conciliaverit, & cum eodem ad aquarum veram ſtationem & ſedem concurrere, & vel ad loca ante placita ſubinde iterum exſpatiantem, ſemper tamen ad maritum, revocante conjugali amore, reverti fecerit. V. Hyginus *lib.* 2. Neptuni igitur uxor hæc nihil aliud eſt, quam ipſa aqua, ut in *Cyclope* ait Euripides:

Ἄνω δ' ἐπ' ὄχθον εἶμι καίπερ ὢν τυφλὸς,
Δι Ἀμφιτρίτης τῆσδε προσβαίνων ποδί.
Ego vadum pertranſeo cæcus licet,
Per Amphitriten hanc meo incedens pede.

Quam Amphitriten glaucam & piſcoſam atque immenſam nominavit Orpheus in Argonauticis, cum illa ſint maris, at non alicujus Deæ proprie adjuncta. Præcipue vero hanc in rem & commendari & emendari digni ſunt Dionyſii Periegetæ verſiculi, quos Marcus Hopperus ita perperam edidit & Latine reddidit:

Ἔνθα

Ἔνθα κορυσσομένης τυρσηνίδος Ἀμφιτρίτης
Ἄλλοτε μὲν πλημμυρὶς ἐγείρεται, ἄλλοτε δ' αὖτε
Ἀμφὼ τις ξηρῇσιν ἐπιτροχάει ψαμάθοισι.

Ubi intumeſcentis Thuſci maris interdum quidem inundatio attollitur, interdum vero rurſus. Utrinque aliquis ſiccis currit ſuper arenis. pro Salacia ſicc. Nam legendum eſſe ἄμπωτις, non Etymologus modo, ſed & cohæſio ſenſus atque Priſcianus Interpres ipſum docere debuiſſent:

Qua tumor immenſus Thyrrheni pellitur æſtus,
Acceſſuſque furit, ſiccisque receſſus arenis.

Viden' hic Amphitriten ἀμφοτέρωθεν τρεῖν, h. e. mare ipſum utrinque trepidare, & ceu principium paſſivum, δύναμιν ἐνεργητικὴν, ſeu vim elementi maſculam ita recipere, ut nunc prægnans & πλέον μύρῃ, nunc vero detumeſcens ἀναπίπτῃ.

XV. Quod ſi jam *Salacia* & *Amphitrite* ſynonyma habeantur, atque adeo corpus veluti quoddam & materiam humoris omnis, qui vel circa, vel intra terram ſit, involvant; *Neptunus* vero ſit ſpiritus per univerſam aquæ molem diffuſus, & tanquam ejuſdem elementi anima, ut cenſet Carolus Stephanus e Natalis Comitis *Mytholog. lib.* 2. *c.* 8. vel potius e Maronis 6. *Æneidos v.* 772. & reliquis paulo poſt allegandis verſiculis. Exinde factum, ut multi Veteres in eam devenerint opinionem, a Spiritibus hunc contingere acceſſum & reciprocationem maris. Sic enim Philoſtratus de Appollonio Thyanæo *lib.* 5. *c.* 1. *fol.* 210. commemorat, ſicuti & Photius *in Bibliothecam ſuam p.* 535. eundem locum tranſtulit: Τὸν Ὠκεανὸν φησὶν ἐφύδροις ἐλαυνόμενον πνεύμασιν ἐκ πολλῶν χασμάτων, ἃ ὑπ' αὐτῷ τε καὶ περὶ αὐτὸν ἡ γῆ παρέχεται; χωρεῖν ἐς τὸ ἔξω καὶ ἀναχωρεῖν πάλιν ἐπειδὴ ὥσπερ ἆσθμα ὑπονοστήσῃ τὸ πνεῦμα, i. e. *Oceanus a Spiritibus ſub aqua exiſtentibus impulſus ex multis hiatibus, qui partim ſub ipſo, partim in terra circa ipſum ſunt, ad exteriora diffunditur, ac rurſus retrocedit: poſtquam velut anhelans, quem diximus, Spiritus retrocedit.* Cum primis autem Plato cum Stoicis aſſeclis ſuis familiam inter eos ducit, qui hanc ſpectabilis mundi *univerſitatem animal quoddam arbitrati ſunt eſſe ex variis Elementis conglobatum, quod regatur mente & ſpiritu moveatur, habeatque in profundis Oceani nares quaſdam, per quas emiſſi anhelitus, vel reducti modo efflent maria, modo revocent.* C. Julius Solinus *c.* 26. Quod & Patrum memoria C. ille Rhodiginus *lib.* 14. *c.* 17. denuo ſtatuit, nec tranſmittendum putavit, *mare animantibus eſſe perſimile, ſiquidem ut illa reciprocatione perpeti vitalem nunc efflant ſpiritum,*

ritum, nunc revocant: Sic & mare viciſſitudine perpetua in ſe & ex ſe recurrenti agitatione quadam, & præcipue mira, modo refertur reſilitque. Id vero perſtanti in littore contemplantique palam facit fluctuantis aquæ commotio. Pariter enim pedes diluit ſeſe porrigens unda renudatque velut refugiens; aſſilitque mox irrequieto motu appetendo ſemper quæ relinquat, rurſumque relinquendo quæ appetat. Quam opinionem quoque noſtro tempore Mathematicus ille Nobiliſſimus Joh. Keplerus *Harmonica lib.* 4. *c.* 7. ſtatuminare niſus & viſus eſt: *Terram ingens eſſe animal*, tradens, *quod immanibus pulmonum follibus marinas aquas per intervalla viſceribus inſpiret reſpiretque.* Cui ridicule alius oggerit, *forte fabuloſam hanc belluam anno* 1550. *tuſſiviſſe quoque, cum Oceanus Britannicus ad Tameſim novem horarum ſpatio ter reciprocaſſet.*

ΤΜΕΜΑΤΙΣ I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IV.

Quæ ipſa tamen XVI. de *Spiritu* maris, vel etiam *mundi*, aquam agitante, opinio, nec adeo ridicula & deformis, aut erronea eſt, neque priſcis unquam noviſque XVII. procis & patronis deſtituta: vel ſi in iſta ſuperſtitionis caligine *error* admixtus, erat ille XVIII. Auguſtini quoque (*Veniliam* & *Salaciam* quam optime depingentis & diſtinguentis) ſuffragio *tolerabilis:* cum non ſit adeo profanus, ſed ἀπόῤῥητα XIX. quædam ſacra ſub perſona & in receſſu habeat. Idem proinde ſanctiſſimus Pater Varroni XX. ita conciliandus, ut utrinque tandem XXI. hanc nominis definitionem exſculpamus. *Venilia & Salacia eſt unda maris ab anima mundi, illud permeante, ceu forma ſua æſtuans, & nunc ad littus veniens, nunc iterum ſenis plerumque horis in ſalum revertens.*

Ἔκθεσις.

XVI. Nequaquam vero uſquequaque explodi tam antiqua, tamque apud bonos Auctores frequens & abſtruſa hæc de marina reciprocatione Philoſophia meretur. Quam tanti utique fecere maximi Viri, ut illam in

in concurſu diſcrepantium ſententiarum principe ſemper loco exponerent. Ut enim jam tum productos prætereamus, Strabo *lib.* 3. *Geogr.* antequam Poſidonii, de motu Oceani ad Lunam, proponat ſententiam, alteram Athenodori præmittit, qui ita dixit, interprete quidem Conr. Herſbachio: *Quod circa aquarum incrementum aut decreſcentiam obvenit, inſpirationi aut exſpirationi perquam ſimile videtur. Si aliqua fluentes aquæ per alios quidem meatus, naturam effluxionis ſecutæ, in ſuperficiem effundunt, (quarum ora fontes appellamus;) per alios vero meatus ad maris fundum contrahuntur, illud ſimul extollentes, ut inundet, quando fit exſpiratio: ac tum proprium ſuum deſtituant, quem mox repetant, alveum, cum & illud mare reverſionem accipiat.* Similiter & Pompon. Mela laudato *c.* 1. *lib.* 3. ſic ſcribit: *Neque adhuc ſatis cognitum eſt, anhelitune ſuo id mundus efficiat, retractamque cum ſpiritu regerat undam undique, ſi (ut doctioribus placet) unum animal eſt; an ſint depreſſi aliqui ſpecus, quo reciproca maria reſidant, atque inde rurſus exuberantia attollant; an Luna cauſas tantis meatibus præbeat: Ad ortus certe ejus occaſuſque variantur, neque eodem aſſidue tempore, ſed ut illa ſurgit ac demergitur, ita recedere atque adventare comperimus.* Nec abludit Lucanus *libro* 1.

Quaque jacet littus dubium, quod terra fretumque
Vindicat alternis vicibus, cum funditur ingens
Oceanus, vel cum refugis ſe fluctibus aufert.
Ventus ab extremo pelagus ſic axe volutet,
Deſtituatque ferens; an ſidere mota ſecundo
Tethyos unda vagæ Lunaribus æſtuet horis;
Flammiger an Titan, ut alentes hauriat undas,
Erigat Oceanum fluctuſque ad ſidera tollat;
Quærite quos agitat mundi labor.

Quo loco addit Micyllus, *compertum eſſe, certa Lunæ ratione mare moveri, niſi ventorum impetus obſit.* Adde & Plinium, tametſi & ipſe *cauſam in Sole Lunaque* eſſe cenſuerit *c.* 97. *lib.* 2. Semel tamen atque iterum ita loquutus eſt, ut nec ab altera opinione magnopere ipſum fuiſſe alienum appareat. Nam cum æſtus in Oceano majores eſſe oſtendere vellet, *totum*, inquit, *in univerſitate animoſius eſt, quam in parte.* Et mox: *Circa littora autem magis, quam in alto deprehenduntur hi motus, quoniam & in corpore extrema pulſum venarum*, i. e. *ſpiritus magis ſentiunt.*

XVII. Quid quod mortalium omnium acutiſſimus Scaliger *Exercitat.* 52. *Motorem certum maris* perveſtigans, *internum an externum? cum ſolus gravitatis motus habeat internum motorem formam, a quo intimo principio ſi ſit, jam mare*, inquit, *animal eſt. Sola namque anima quanquam ne ea quidem omnis multiplex motor eſt. Quod ſi animal non eſt, extrinſecus ei motus hic accidit, & cum Luna curſum ſequi obſervatum eſſet, ejus auctorem Lunam judicarunt. At Luna non tangit aquas. Hoc Peripateticorum nonnullis negotium fecit, quibus etiam Magnes facere debuit. Qui motus in ferro ſi ſit a lapide ſine contactu, quare non ſequeretur mare corpus nobiliſſimi ſideris?* Sed hæc ipſa influentia cum ſit ſine contactu magnetica, haud tamen ſine Spiritu unionis fieri poſſe credibile eſt, ideoque & Joh. Olivarius annotavit iſta ad Melam: *Quod ſi concedimus mundum eſſe animatum & habere animam, non a vero aberit, virtutem illius animæ per univerſum diffuſam eſſe, quam vocant influentiam, ſed adhuc hoc nullo modo erit ſingulare vocabulum, quemadmodum dicimus exhalationem & evaporationem. Non dubium eſt, cælum agere imprimis motu, nam ſine motu ceſſat effectus luminis & illius virtutis, quæ influentia dicitur, poſtea lumine, deinde influentia.* Quod ſi quoque magna majoris minoriſque mundi ſit harmonia, non uſque adeo abſurdum videri poſſet, ſi quemadmodum noſter anhelitus aerem prius haurit, poſtea refundit & reſpirat, viceſque ſuas mutat, ita tamen, ut aerea illa natura ſponte ſua ad aeris liberioris campum relabatur, & tandem quoque in eundem penitus effundatur. Naturæ tamen vi in corpus pertrahatur. Tale quoque in macrocoſmi corpore, *ſpirituale eſſe commercium*, vero ſit ſimillimum, ubi pari modo & mundi anima ejuſdemve partes agant, *quæ diffuſa per membra omnia, æterna molis* (ut cum Solino loquar) *vigorem aſſidue exerceant.* De qua tamen mythologica & abdita Philoſophia, priuſquam latius & clarius agamus, Afrorum Patrum ſubtiliſſimus integro *cap. 22. lib. 7. de Civitate* Dei ante tribunal admittendus, & num Varro juſte literam infelicem θ hic ab ipſo promeruerit, integre & ἀπροσωπολήπτως cognoſcendum erit.

XVIII. "Jam utique (inſit) habebat Salaciam Neptunus uxorem, quam "inferiorem aquam maris eſſe dixerunt, ut quid illi adjuncta eſt & Ve"nilia? niſi ut ſine ulla cauſa neceſſariorum ſacrorum ſola libidine animæ "proſtitutæ multiplicaretur invitatio dæmoniorum? Sed proferatur inter"pretatio præclaræ Theologiæ, quæ nos ab iſta reprehenſione, reddita ra"tione, compeſcat? VENILIA, inquit, *unda eſt, quæ ad littus venit*,

SA-

"SALACIA, *quæ in ſalum redit.* Cur ergo Deæ fiunt duæ, cum ſit una "unda, quæ venit & redit? Nempe ipſa eſt exæſtuans in multa numina "libido veſana. Quamvis enim aqua non geminetur, quæ it & redit, hu-"jus tamen occaſione vanitatis, duobus dæmoniis invitatis amplius anima "commaculatur, quæ it & non redit. Quæſo te, Varro, vel Vos, qui "tam doctorum hominum talia ſcripta legiſtis, & aliquid magnum vos di-"dicisse jactatis, interpretamini hoc? Nolo dicere ſecundum illam æternam "incommutabilemque naturam, quæ ſolus eſt Deus, ſed ſaltem ſecundum "animam mundi & partes ejus, quos Deos veros eſſe exiſtimatis. Partem "animæ mundi, quæ mare permeat, Deum vobis feciſſe Neptunum, "utcunque tolerabilioris eſt erroris. Ita ne unda ad littus veniens & in "ſalum rediens duæ ſunt partes mundi, aut duæ partes animæ mundi? "Quis veſtrum ita deſipiat, ut hoc ſapiat? Cur ergo vobis duas Deas "fecerunt, niſi quia proviſum eſt a ſapientibus majoribus veſtris, non "ut Dii plures vos regerent, ſed ut ea, quæ iſtis vanitatibus & falſita-"tibus gaudent, plura vos dæmonia poſſiderent. Cur autem illa Salacia "per hanc interpretationem inferiorem maris partem, qua viro erat ſub-"dita, perdidit? Namque illam modo cum refluentem fluctum eſſe per-"hibetis, in ſuperficie poſuiſtis, an qui Veniliam pellicem accepit, ira-"ta ſuum maritum de ſupernis maris excluſit? „ Hactenus Auguſtinus.

XIX. Ex quo ipſo capite multa memorabilia, & ad præſentem ſcopum admodum facientia, uti accipimus, ita non uſque adeo juſte per omnia Varronem condemnari cenſemus. Si namque *Venilia* & *Salacia* nihil aliud ſint, quam *unda*, uti & ipſe alibi faſſus eſt Varro, cur ille ipſe tanta reprehenſione objurgandus fuit, quod *lib.* 4. *de LL. Salaciam Neptuni*, & *Veniliam* inter Divas retulerit? Aliter enim cum vulgo loquebantur Veteres, aliter cum paucis ſapiebant, quæ coram illo in ſummis ſuperſtitionis tenebris effari tuto, tanquam ab Hebræis aut Ægyptiis ſumpta, non liceret. Unde hæc arcana Philoſophia ab ipſo Archi-Poeta, Sileno & Umbris *Ecl. & Æneid.* 6. adſcripta fuit:

Principio cælum ac terras campoſque liquentes
Lucentemque globum Lunæ Titaniaque aſtra
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem & magno ſe corpore miſcet,
Inde hominum pecudumque genus vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.

Quantillum hic reſtat ad veram naſcentis mundi hiſtoriam? *Geneſ.* 1. *In*

principio creavit Deus cœlum & terram, terra autem erat inanis & vacua, & tenebræ erant ſuper faciem abyſſi, & Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas. Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta eſt lux. Et mox: *fecit Deus duo luminaria magna, majus, ut præeſſet diei, & minus, ut præeſſet nocti, quæ eſſent in ſigna & tempora, dies & annos, lucerentque in firmamento cœli, & illuminarent terram. Creavitque Deus cete grandia & omnem animam viventem atque motabilem, quam produxerant aquæ in ſpecies ſuas, & omne volatile ſecundum genus ſuum. Fecitque Deus beſtias terræ juxta ſpecies ſuas & jumenta, & denique hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam* &c. Quantillum, inquam, hic reſtat, ad veram Philo-Theo-ſophiam? Nam & *Minutius in Octavo* aperte hic Virgilium de Deo enarrat, ut & Paulinus *Epiſt.* 36. ita ſcribens: *Quis enim non videt, mundum iſtum corporeum vi incorporea gubernari, totamque molem infuſam atque permiſtam magno Univerſitatis corpori divini Spiritus mente, qua facta eſt, agitari ad vitam?* Nam per *Spiritum* Maronis, *Deum* ipſum accipi ex ſententia Platonis, *Deum mundi animam* ſcitantis, quæ univerſam eſſentiam pervaderet, compleret atque moveret, id & alii probarunt, atque idem quoque multis evicit. Clemens *libr.* 5. *Stromatum* ex Euripide, Æſchylo, Orpheo & Pindaro. Sicuti & Socrates apud Plutarch. *lib.* 1. *de placitis c.* 3. ὁ δὲ Θεὸς νῦς ἐςὶ ȣ̓ κόσμȣ. Quod ibidem *cap.* quoque 7. firmatur. Inde manavit & illud Virgilii: *Jovis omnia plena.* Quod Plato *lib. X. Leg.* ita extulerat: Θεῶν εἶναι πλήρη πάντα. Atque ſic Virgilius quoque ſui Interpres *lib.* 4. *Georgic.* planius dixit

- - - Deum ire per omnes,
Terraſque tractuſque maris cœlumque profundum,
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque ſibi tenues naſcentem arceſcere vitas.

Qua de re e quam plurimis auctoribus pluribus *ad Veneris Pervigilium* diſſeruimus. Sed illi ipſi tamen Creatorem & Conſervatorem plerumque permiſcent. Tametſi namque eundem ab opificio ſuo non ſegregemus, ſed eundem intime ipſi adeſſe, firmiter credamus, quieviſſe tamen die ſeptimo (ſicuti iiſdem horarum, dierum, menſium Lunarium & annorum hebdomadibus quietis iſtinc quaſi quædam imaginem in ipſo quoque mari expreſſam conſpicamur) atque jam cauſis illis ſecundis, quas formas rerum conditarum non inepte diximus & duximus, mundum permiſiſſe ſcimus, occultis quidem plerumque iſtis, ſed tamen certiſſi-

tiſſimis, ſiquidem materiata illis, ad tot animata producenda, deſtitui ſit impoſſibile. Quod Manilius *lib.* 1. haud obſcure innuit:

Hoc opus immenſi conſtructum corpore mundi
Membraque naturæ diverſa condita forma,
Aeris atque ignis, terræ pelagique jacentis
Vis animæ divina regit, ſacroque meatu
Conſpirat Deus, & tacita ratione gubernat.

XX. Divinum ergo hunc *fuſum per omnes rerum naturæ partes Spiritum* (uti Fabius *declamat.* 134. vocavit) alii deinde craſſiores, qui Univerſum hoc tanquam animal, quod illo ceu anima regatur, conceperant, eandem, tanquam poteſtatem illam in homine triplicem, intelligentem, ſentientem & vegetantem, eſſentia tamen ſimplicem, pariter quoque dividere, & ex uno patre ternos fratres, Jovem, Neptunum & Plutonem ſub aulæis fabularum & producere ſimul & occultare ſategerunt. Quo agnito quoque S. Auguſtinus paulo mitius pronunciavit: *Animam*, inquit, *mundi & partes ejus, quos Deos veros exiſtimatis.* Sed *partem animæ mundi, quæ mare permeet, Deum vobis feciſſe Neptunum, utcunque tolerabilioris eſt erroris* &c. An vero partis illius animæ mundi alias iterum geminas partes Veniliam & Salaciam conſtituere Varroni unquam venerit in mentem, ille Monicæ filius viderit, cum negare nequeat, *Neptunum* ceu *maritum Spiritum* ab eo conſiderari, *Salaciam* vero *ut uxorem, quæ viro corpore ſubdita ſit*, *Veniliam* quoque *ut pellicem*; & *Salaciam* ab iſto *inferiorem maris partem & refluentem fluctum* appellatam, *cui ſuper adjuncta ſit Venilia*, hoc eſt, *ſuperior aqua.* Neque vera eſt iſta, cujus arguere Romanum cupit Afer, Ἀντιλογία: quaſi eadem *Salacia non poſſit eſſe inferior maris pars, quam modo, ut refluentem fluctum, in ſuperficie ponat.* Non enim leges contradictionis de modo & tempore eodem cuſtodit. Excuſſa namque in littus & terram continentem Nympha illa ſuperiore *Venilia*, iſta poſtmodum aſcendit retroverſa *Salacia*, uti ſæpe in hujuſcemodi flexu primi fiunt ultimi, uti antea illi ipſi ultimi erant primi.

XXI. Sed omiſſis nunc iſtis ſerræ reciprocationibus, alteras undæ *ex utroque tam* Varrone, *quam* Auguſtino reaſſumamus, & *Veniliam* quidem atque *Salaciam* abſque ἀποθεώσεως incruſtationibus undæ marinæ æſtuationem definiamus, ſeu fluctum motu modoque periodico nunc alluentem, nunc refluentem; provenientem ab interno motus concreati principio, quod ipſi divina Majeſtas, verus ille Neptunus & aquas obnu-

bens mundi Spiritus, in primordio rerum indidit, & ceu formam ſuam (ſi ita loqui liceat) inſpiravit. Nam, ut inquit Philoſophus noſtri ſeculi egregius, & Ariſtotelis atque Scaligeri ſectator induſtrius, Thomas Sagittarius: *Certum, hic primum ad Dei omnipotentiam confugiendum, qua mare ita ut affluat & refluat, creavit. Sicut enim non poſſum aliam adducere cauſam, cur Sol, Luna & cætera ſtella hoc & illo modo moventur, niſi quia ita* Deus *illas creavit, & tale principium motus internum illis conceſſit: Ita & mare ideo affluit & refluit, quia* Deus *ita, ut affluat & refluat, voluit, ſanxit, præſcripſit. Cætera, quæ a Doctoribus afferuntur cauſæ, non pertinent ad adæquatas & principales, ſed ad συναίτια & adjuvantes.* Qua ſemita jam tum præceſſerat & D. An. Libavius Halenſis, *lib. 5. de orig. rerum*, ubi, etiamſi non eat inficias, *Solem aliquid conferre poſſe, uti & Lunam ſpiritueſum iſtud ſidus; in his tamen nec primam principalemque cauſam eſſe, nec ſolitariam, verum aliqua ſaltem adminicula & occaſiones, quibus cauſa inſita moveantur & in actum veniant*, afferit. *Mare enim iſtam potentiam habuiſſe, antequam iſta ſidera conderentur, certum videri; nec ullibi legi propter æſtus reciprocantes ea facta eſſe, ſed ut eſſent in ſigna, tempora, dies & annos, lucerent in firmamento cœli, tenebras & lucem diſcernerent, gubernarentque dies & noctes.* Id quod Civem noſtrum famigeratiſſimum a Guilielmo Britone poſtea integre a nobis afferendo & aſſerendo accepiſſe, vel traxiſſe, credibile eſt.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ V.

Dividitur autem fervoris illius utriuſque, *Veniliæ* & *Salaciæ* junctim ſumptæ *regurgitatio*, XXII. in *Malinas* & *Lidunas*, & eas quidem (præmiſſa tam harum, XXIII. quam illarum XXIV. origine propria & acceptione XXV. genuina a corruptelisque vindicata) non tam juxta Poſidonium XXVI. in *menſtruas*, aut XXVII. *annuas*, ſed XXVIII. vel in *majores* & *minores* cum Beda, vel etiam XXIX. contra Voſſium in *quotidianas*, *hebdomadarias* & *quatuor anni temporum*, i. e. *in Malinas magnas, majores, maximas*; & *Lidunas parvas, minores, minimas.* Id

Id quod porro XXX. ex Apocrypho libro Auguſtini & Marcelli Emp. locis melius explicandum, & poſterior a Scaligeri criminatione, ſicut & Oroſius XXXII. ab Elmenhorſtii erit liberandus.

Ἔκθεσις.

XXII. Suppoſita jam qualicunque (poſt excuſſas Etymologias & Synonymias, diſcuſſaſque Homonymias) nominis deſcriptione, a genere, differentia & cauſa efficiente deſumpta, ipſa quo ſuccedat, diviſio neceſſe erit. Quamvis autem, ſi Scaligerum Patrem ſequi vellemus, multifariam partiri has reciprocationes poſſemus, cum ratione varietatis, quia non iiſdem horis progreſſio finiatur. Deinde celeritatis, propterea quod ſegnior ſit in quibuſdam locis, in aliis incitatior; tum privationis, quoniam certis locis currat, nec recurrat; & denique contrarietatis, ut cum in novilunio & plenilunio ſunt incrementa, in quadris detrimenta & decrementa. Longe tamen pauciores ſpecies fierent, ſi cum Poſidonio, ſeu adeo Strabone & Voſſio diurnum, menſtruum & annuum faceremus æſtum: pauciſſimæ vero, ſi cum Beda in majores & minores herciſcamus has æſtuationes. Sed ut tamen illis omnibus nos approbemus, Veniliam & Salaciam, id eſt, unum æſtum tam accedentem, quam recedentem nunc Malinam conſtituere demonſtrabimus, nunc vero Lidunam: atque has ipſas ſecundum tres modos comparationis partiemur, ut Malina quidem nunc ſit magna, nunc major, nunc maxima; Liduna vero jam parva, mox minor, tandem minima, de quibus tamen luculentius paulo inferius, ubi vocum prius reddiderimus rationem.

XXIII. In prælaudato itaque Iſidori ex multis collecto Gloſſario hoc ipſum etiam legitur, & quidem e Glabro & Beda allegatis: *Ledo, maris aſtuatio; ſicut Malina maſina ejus retentio*, ubi fortean legendum, *magna*, aut ſane *maxima ejus* (ſcil. maris aut æſtuationis) *intentio*. Quando, ut canit Virgilius, *mare fundo exaſtuat imo*. Ad quem ipſum Iſidori locum illuſtris Barthius *lib. 7. Adverſ. cap.* 13. *Non dubito*, inquit, *hoc quoque Barbarum* (vel mere Germanicum) *eſſe*. Planius autem proponit Papias: *Ledona aſtus maris decreſcens* dicitur. Cornelius quoque Kylianus vetus agnoſcit vocabulum Teutonicum Lede / *ite*, Leyde / *gradus*, *greſſus*, *ductus & aqua ductus*; & Leeden / Flandricum, i. e. Leyden / (quod

(quod Germanici dicunt Leiten) *ducere*. *Ledo* ergo & *aquæ ductum* ſignificaret, & quoque *refluum*. Sed in noſtrate lingua & alia video generalioris iſtius ſignificatus, & quidem alterius veſtigia, cum Leeden / dicimus *novalia*, vel *agros vacantes* & *derelictos*, die gleichſam ledig liegen. Ita dubio procul & quondam litora dicta ſunt Leeden / cum ab aqua parum æſtuante, vel reflua iterum, deſerta vacivaque prorſus comparerent. Quamvis, docente Beda, *Lida tranquillum* ſignificet, proprieque de mari captum ſit, quod Græci πλωϊμὸν dicunt, *cum ridet blandi pellacia ponti*, ut loquitur Lucretius. Inde vero minores, vel potius imminutos æſtus maris *καὶ τὰς ἀμπώτεις Lidunas* vocaverunt, quod tum æſtus & fluctus recederent mollioreſque eſſent. Ceu iterum J. J. Scaliger *lib.* 2. *de emendat. temp.* prodidit. Mat. Martinio Ledune videtur vox compoſita, quaſi Leegh-duyne / cui voci reſpondet *αὐξομείωσις*: cum Leegh ſit *humilis*, unde & Leeghwater / i. e. *aqua humilis*; uti *Ledo*, vel *Salacia* adhuc Belgis dicitur, & duynen / *intumeſcere*, ut ſit, cum mare tolerabilem in modum intumeſcat, & ſic etiam detumeſcat. Addo, quod nimirum aqua uſque adeo ponat & ſubſidat, ut exigui quoque arenarum tumuli, (quos Belgæ duynen / Græci θῖνας vocant) & ſcopuli prius obruti nudi videantur, quod & Virgilius *lib. XI. Æneid. v.* 624. & ſequentibus innuit. Quos tam exacta deſcriptione farcit, ut in hiſce verſibus plus videas illius motus, quam ipſo in mari, judice magno C. Scaligero in *Critico ſuo c.* 3. *p.* 570.

Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus,
Nunc ruit ad terras ſcopuloſque ſuperjacit undam
Spumeus extremamque ſitu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro atque æſtu revoluta reſorbens,
Saxa fugit littuſque vago labente relinquit.

Cujuſmodi ſabuloſum cippum arenamque reciproco fluctuum meatu denſatam & ſaxo inſtar duratam *pulvinum* dici, auctor eſt Servius.

XXIV. *Malinam* vero idem Mat. Martinius vel a Mal / i. e. *inſano* & *petulanti* deducit, cum ferum eſt mare, & majorem in modum fermenteſcit, vel a malen / i. e. *molere*, quod tunc multum aquæ mare emolat. Cur non, quod ad aquam illam altiorem molendina melius agitentur? Sicuti & Petrus Gyllius de Euripo molas multas verſante ſcribit, a moletrinariis, qui ex molarum motu acceſſum & receſſum omnium maxime animadvertere neceſſe haberent, ſe percunctatum fuiſſe, quoties & quot horas huc, an illuc converterentur molæ. Sed mallen quoque Bel-

gis

giſ eſt *laſcivire*, *ineptire* & *inſanire*, quod proprie competit mari, cum furibundum quaſi ad littora fertur. Niſi forte alicui *malina* molliuſcule pro *marina* uſurpata videatur, prout illæ duæ literæ invicem ſunt permutabiles. Nam & adhuc Italis & Hiſpanis *maréa*, Gallis autem *marée* Veniliam & tempeſtatem maris denotat. Sicuti & iiſdem adhuc *marina* & *marine* ſumitur pro ipſo *mari*, unde & primi dicunt: *Marina è turbata, quando vediamo uno di mala voglia o in collora*, cum quis inſtar maris tempeſtuoſi & exæſtuantis turbidus eſt & commotus. Sed & pro ipſo æſtu & maris commotione Italis uſurpari, *la marina*, teſtis eſt Hadr. Junius & alii. Veram autem nominis Danico-Saxonici rationem non a Latinis, ſed ab ipſis Danis petendum judicamus, quam attuliſſe videtur Danus ille doctiſſimus Olaus Worm *in faſtis ſuæ gentis lib.* 1. *c.* 11. ubi ait: *Magle* Danis eſſe *magnum*, & inde maris incrementum vocari *Malinam* pro *Maglina*, (quaſi μεγάλην.) At Liden iiſdem eſſe (λιλὸν) *parvum*, atque inde *Lidunas* vocari *maris imminutionem*. Quod probavit etiam Gerhard. Joh. Voſſius *de Orig. & progreſſ. Idololatr. l.* 2. *c.* 69. quo loco reprehendit & ridiculum putat Joann. Noviomagum *annotat. ad* Bedam, *Ledonam*, quaſi *læſam undam* dici autumantem. Id quod tamen alius vetus Commentator ante ipſum dixerat.

XXV. "Atque ita quidem (Veniliæ & Salaciæ numinibus & nominibus) Romani vocabant maris reciproca incrementa, aut decrementa. Sed poſtquam in Oceanum Germanicum penetrarunt (quod primus Druſius Germanicus fecit) Germanicis nominibus veterum Saxonum ea vocarunt, pro Venilia Malinam, pro Salacia Lidunam dicentes. Atque ita quidem ſcriptum reperi in veteri libro Bedæ Anglo-Saxonis. Sicut & apud Marcellum Empiricum, qui floruit temporibus Valentiniani Imperatoris, aliquando id legi, nec ſine admiratione olim ſubinde repetitum. Sed Venilia & Salacia ſignificant acceſſus & receſſus maris quotidianos: Malina & Liduna etiam lunaria Oceani incrementa & decrementa. Nam alioqui ſemper bis in die intumere & detumere ſolet Oceanus." Quod tam egregium cimelium e J. J. Scaligeri principalibus theſauris *in Varronem* ad verbum huc mutuari placuit. Ad hunc vero lapidem veluti angularem Scaligeri graviter hallucinatos cernimus ſummos noſtri ſeculi viros, Gerhard. Joh. Voſſium, Præceptoris vice nobis cultum, & Fridericum Lindenbrogium. Quorum hic in jucundiſſima variarum quæſtionum Centuria diſputationibus Hadriani & Epicteti, ut & Pippini & Albini ſubdita *p.* 53. ſic reſpondit: *Quid* ἄμπωτις *&* *contraria ei* πλημμύρα *ſit*,

ſit Moſchopulus declarat περὶ σχεδ. *nimirum, quod Salacia & Venilia, Malina & Liduna, de quibus Varro de LL. & Marcellus Empiricus.* Unde a Scaligero hoc ipſum ſuxiſſe, ſed indigeſtum reddidiſſe ſuſpicamur. Ille vero Voſſius *lib.* 2. *de orig. Idololatr. cap.* 69. ſcribit: *Dicam de motus differentia ratione temporis, quo pacto motus maris alius eſt* diurnus, *alius* menſtruus, *alius* annuus. *De ſingulis eorum ex Poſidonio agit Strabo lib.* 3. *Diurnus, qui Græcis* ἡμερήσιος *eſt, reciprocum ac quotidianum maris incrementum & decrementum, quorum illud Romani* Salaciam *dixere, quia unda in ſalum redit;* hoc Veniliam, *quia eadem venit ad littus.* Quæ a Varrone repetiit. Ubi probato eo, quod *fluxum* & *refluxum* maris Latinius *Veniliam* & *Salaciam* dici perſuaſi recte putaverint. In illo tamen calculum noſtrum non adjicimus, quod *Salaciam* incrementum crediderint, & *Veniliam* decrementum; vel *Malinam* & *Veniliam*, uti *Lidunam* & *Salaciam* confuderint; aut utrinque priores diurnas notare æſtuationes & reciprocationes; poſteriores vero menſtruas voluerint. Quas tamen non minus recte cum eodem Voſſio, quam annuas ſtatuemus. Sed audiatur tamen prius, & Advocatus inſuper ipſi permittatur, antequam condemnetur. Ita ergo ille *l. c.*

XXVI. Videamus nunc de motu maris menſtruo, de quo ſic Strabo ex Poſidonio *lib.* 3. Τὴν δὲ μηνιαίαν (περίοδον λέγει) ὅτι μέγισαι μὲν παλίῤῥοιαι γίγνονται περὶ τὰς συνόδους εἶτα μειοῦνται μέχρι διχοτόμου, πάλιν δ' αὔξονται μέχρι πανσελήνου καὶ μειοῦνται πάλιν ἕως διχοτόμου φθινάδος, εἶθ' ἕως τῶν συνόδων ὅτι αὐξήσεις πλεονάζειν καὶ χρόνῳ, καὶ τάχει τὰς αὐξήσεις. *Menſtruum porro* (circuitum dicit Poſidonius) *quod maximi refluxus fiant circa novilunia, poſteaque minuantur, uſque dum Luna ſit dimidiata: iterum hinc augeantur uſque ad plenilunium, ac tum imminui rurſum, donec decreſcens dimidia parte luceat, poſtea ad coitum uſque augeri: ea autem incrementa exſuperare & tempore & celeritate.* Confirmat hæc experientia, quæ docet, maxime intumeſcere mare in plenilunio, aliquanto minus in interlunio, minime omnium cum Luna eſt dimidiata. Hæc incrementa & decrementa vocabulis jam olim diſtinxere Saxones, & eorum exemplo Anglo-Saxones in Britannia. Nam maris receſſum, hoc eſt, quando detumeſcit, *Lidunam* dixere; at acceſſum ejus, ſive cum intumeſcit, *Malinam* nuncuparunt. Ut quod in diurno motu *Salacia* ſunt, & *Venilia*, hoc in menſtruo ſint *Liduna* & *Malina*, quemadmodum liquet *ex Beda de ratione temporum libro cap. XXVIII.* ubi ſic ſcribit: "Imitatur Lunæ curſum mare non ſolum communi (*diurnum*

in-

"*intellige*) acceſſu & receſſu, ſed etiam quodam ſui ſtatus profectu de-"fectuque: ita ut non tardior ſolum perendie, quam pridie, verum etiam "major minorve quotidie redeat æſtus: & creſcentes quidem Malinas, de-"creſcentes autem placuit appellare Ledones, (*in aliis Bedæ Codd. eſt* "*Ledonas*) qui alternante per ſeptenos octonoſve dies ſucceſſu, menſem "inter ſe quemque quadriformi ſuæ mutationis varietate diſpertiunt. Sæ-"pe quidem æqua uterque ſorte, ſeptenis diebus ac dimidio curſum con-"ſummantes. Sæpe vel ventis impellentibus, aut repellentibus, vel alia "qualibet accedente, ſive naturali vi, ſive cogente, tardius citiuſve ve-"nientes, aut minus ampliuſve ſolito ferventes, ita ut aliquoties ordine "turbato *Malina* plures ſibi æſtus hoc menſe, pauciores vindicet in alio, "unde uterque motus nunc veſpertino naſci, nunc matutino conſuevit in "æſtu. Et ſiquidem æſtu veſpertino vel novilunio, vel plenilunio inſtan-"te, *Malinam* naſci contigerit, idem æſtus quotidie per VII. *Malinæ* "dies ſubſequentes fit major & violentior, æſtu matutino. Similiter ma-"tutino, ſi fuerit *Malina* orta ſub æſtu, matutinus jam majori per dies "contegit æquore terras. Porro veſpertinis finibus, quos matutinus æſtus "cœperat, contentus, ulterius curſum extendere negligit, quamvis qui-"buſdam in menſibus uterque æſtus in diſſimili per omnia cremento pro-"ficit. Quanto autem plus æſtus major litora terraſque contexerit, & "fluvios ac freta compleverit, tanto latius recedens, eadem litora maris "exhaurire atque enudare conſuevit.„

XXVII. Quin & incrementum motumque maris annuum idem Voſſius *l. cit.* ex eodem Strabone aſſerit: τὰς δὲ ἐνιαυσίυς παρὰ τῶν ἐν Γαδείροις πυθέσθαι φησί. Λεγόντων ὡς κατὰ θερινὰς τροπὰς μάλιςα ἄυξοιντο, καὶ αἱ ἀναχωρήσεις, καὶ αἱ ἐπιβάσεις. εἰκάζει δ' ἀυτὸς, ἀπὸ τῶν τροπῶν μειῦσθαι μὲν ἕως ἰσημερίας. ἄυξεσθαι δὲ ἕως χειμερινῶν τροπῶν εἶτα μειῦσθαι μέχρι εἰαρινῆς ἰσημερίας. εἶτα ἄυξεσθαι μέχρι θερινῶν τροπῶν. *Annuos vero maris* (circuitus) *ſe a Gaditanis accepiſſe* (Poſidonius) *ait: quippe qui dicant, circa æſtivum Solſtitium maxime augeri acceſſus & receſſus maris. Conjecturam autem capit, eoſdem exinde imminui uſque ad Æquinoctium, ac rurſum accreſcere uſque ad Brumam, ab hac decreſcere uſque ad Æquinoctium vernum; & poſtea augeri uſque ad Solſtitium æſtivum.* Mirum vero eſt, Voſſium ita adhærere Poſidonio, cum jam tum in quibuſdam videret ipſi opponi Plinium *lib. II. c. 27.* aſſerentem: *Æquinoctiis maxime tumentes, & autumnali amplius, quam verno; inanes vero bruma, & magis Solſtitio.* Sicuti & Tacitus eidem fidem derogat,

qui pariter non in Solſtitio æſtivo, ſed *ſidere* (ait) *æquinoctii maxime intumeſcere Oceanum*. Quo minus & in reliquis, quoad annuum motum, ipſi adſtipulandum erit. Cui tamen & Guil. Brito, uti mox videbimus, ſicuti & M. Manilius Poeta Philoſophus *l.* 2. *Aſtronomicon* ſuccinit his verſibus:

Sic Pontum movet, & terris immittit & aufert
Æque ſeditio pelagi, nunc ſidera Luna
Mota tenens, nunc diverſo ſtimulata receſſu,
Nunc anni ſpatio Phœbum comitata volantem.
Τὴν πλημμύραν καὶ τὴν ἄμπωτιν ἀπεργάζεται
τῇ τῆς Σελήνης αὐξομειώσει παρεπομένη.

Sed ad eundem porro & Joſ. Scaligerum audiamus: Πλημμύραν *non ſolum menſtruam* (inquit) *Lunæ, ſed & annuam Solis intelligit. Quod, quid ſit, ego non capio. Nam ſi Luna has* πλημμύρας, *& rurſus has* ἀμπώτεις *facit, quid opus eſt Sole. At in Æquinoctiis major fit* πλημμύρα. *Audio, ſed non erit annua? Quare melius hæc tacuiſſet Manilius. Niſi illi faves, quod homo Ciſalpinus nunquam Oceanum viderat.* Hæc ille. Quo pacto Scaliger haud annuum recte putat dici incrementum, eodem & ego nec menſtruum; quia tam ſilente Luna, quam plena peculiare & notabile iſtud eſt. Imo ſi accurate velimus loqui, ne ἡμερήσιος quidem ille motus reciprocus proprie dici meretur, quando die integro XXIV. horis conſtante, bis affluat & refluat. Proinde ego ita ſtatuo, ſicuti dietim quater vices mutat: ita & quater in menſibus, nec non quater in anno notabiliter variat, ita tamen, ut variationes primæ ſint ſimplices, ſed ſi cum iſtis poſteriores conjungantur, eo quoque ſint clariores.

XXVIII. Neque verum quoque eſt, quod ait Voſſius: *Malinam & Lidunam hoc eſſe in motu menſtruo, quod Venilia & Salacia ſit in diurno*, uti ex peſſime intellecto Beda, vel plane non lecto, ſubinferre voluit. Sed ita eſt, quælibet etiam *Malina* habet ſuum receſſum & decrementum, & viciſſim omnis quoque *Ledona* habet ſuum quoque augmentum, pariter ut decrementum, ſed minus notabile: ut proinde *Malina* ſimul includat *Veniliam & Salaciam*, atque eodem quoque pacto *Liduna*. Inſpiciantur modo præter Marcellum Empiricum & illum ἀνώνυμον apud Auguſtin. loca venerabilis Bedæ, ut *lib. de mundi conſtit. fol.* 378. „ Ubi poſt conſuetas acceſſiones & receſſiones maris, æſtua„ tiones quaſdam præterea dicit eſſe majores & minores, *Malinas* ſcili„ cet & *Ledones*. *Ledones* a quinta Luna ſimiliter & a vigeſima inci„ piunt;

"piunt; & quot horis accedunt, tot recedunt. *Malinæ* ſunt majores, "quæ a tertia decima & vigeſima ſeptima Luna incipiunt, & ſex diebus "& quindecim horis durant, & ſunt citiores in accedendo, tardiores in "recedendo. „ Et iterum *de Nat. rerum c.* 39. "Æſtus Oceani Lunam ſe-"quitur, tanquam ejus aſpiratione retrorſum trahatur, ejuſque impulſu "retracto refundatur, qui quotidie bis adfluere & remeare, unius ſem-"per horæ dodrante & ſemiuncia tranſmiſſa videtur, ejuſque omnis cur-"ſus in *Ledones* & *Malinas*; id eſt, *in minores æſtus* dividitur, & *ma-"jores*. Sed *Ledon* a quinta & viceſima Luna inchoans, quot horis occur-"rit, tot & recurrit. *Malinas* autem a XIII. & a XXVIII. incipiens, ci-"tior in acceſſu, ſed tardior in receſſu ſeptem diebus & quindecim horis "perſeverat, in medio ſui ſemper Lunam primam & decimam quintam "oſtendens, & per Æquinoctia vel Solſtitia ſolito validius exæſtuans. „ *Ad quem locum & vetus Commentarius audiri poterit, cum ait:* "Æſtus Oceani "quotidie bis venire & remeare perhibetur, in ortu ſcilicet & occaſu Lu-"næ. Aſcenſus autem ipſi in *Ledonas* & *Malinas* dividuntur, id eſt, in "minores ac majores æſtus. *Malina* enim *a majore Luna*, & *Ledona* "quaſi *læſa* dicitur *unda*. „

XXIX. E quibus omnibus luce meridiana fit clarius, integros æſtus ex *Venilia* & *Salacia* conſtantes nunc *Malinas* dici, cum ſint magni, nunc vero *Lidunas*, cum ſint parvi, quod cum quoque poſtea idem Dominus Voſſius vidiſſet, in alio volumine, quod *de vitiis ſermonis* hoc ipſo anno vulgavit, ſententiam priorem, prout poſteriores cogitationes ſunt meliores, *lib.* 2. *c.* 11. ex parte tamen ſaltim retractavit, *pag.* 233. & 234. ita ſcribens: *Ledo, vel Lido, Ledona item, vel Lidona promiſcue dicuntur, quando mare minus vehementer ac copioſe in littus proruit. Ut contra Malina, quando majori vi ac copia ſe recipit in littus. Sic vetus Martyrologus a Furnerio & Siccama Notis ad leges Friſonum adductus, Friſones in loco, ubi martyrum erat ſanguis effuſus, aggeſta terra collem excitarunt, propter Lidonis & Malinæ quotidianas eruptiones, ex maris æſtu quotidiano provenientes, ubi Eccleſiam exſtruxerunt. Sed quotidiani vocem hic laxius ſumere oportet, ne putemus idem eſſe, ac quam Romani Veniliam & Salaciam dixere. Uſi quoque Marc. Empiricus & Scriptor libri B. Auguſtino perperam tributi tom.* 3. *p.* 714. *qui de mirabilib. Scriptura inſcribitur c.* 7. *Ad hæc Beda lib.* 1. *de Natur. rerum c.* XXVIII. *&* XXIX. *& Glab. Radulphus hiſtor. lib.* 3. *cap.* 3. *Miror Gulielm. Malmeſburienſem, ſive Bibliothecarium Ledonem dicere, quod*

alii Malinam. Sic enim ſcribit lib. 11. *de geſt. Angliæ Regum : Eodem anno* (*IↃ CCCCLXXIX.*) *fluctus marinus, quem Græci Euripum, nos Ledonem vocamus, mirum in modum excrevit, quanta nulla hominum memoria poteſt attingere, ita ut villas ultra multa milliaria ſubmergeret & habitatores necaret. Sed hæc appellatio ipſa etiam vocabuli utriuſque origine refellitur. Vide ſis, quæ diximus Theolog. Gentil. & Phyſiolog. Chriſtian. lib.* 11. *c. LXIX. Adi & Caſ. Scaligerum de Emendat. temp. tit. de Cyclo Lunari veterum Saxonum.* Hæc Voſſius. Quod ſi jam idem nobis, quod ipſi licuit, liceat, veritatis ſaltem tuendæ gratia diceremus: Non eandem hic foveri a Voſſio ſententiam, quam ex ipſius *libris de Theolog. Gent.* paulo ante adduximus, ubi *Malinam* & *Lidunam* eaſdem eſſe cum *Venilia* & *Salacia*, & ſolummodo motu ab ipſo effiсto menſtruo & diurno diſtingui. Quod hic iterum inficiari & infringere ſtuduit. Aliter locutus eſt Juſtus Joſephus (non Cæſar) Scaliger cum de emendatione temporum, tum ad Varronem. Tametſi namque hic a poſterioribus Romanis pro *Venilia Malinam*, pro *Salacia Lidunam* dictam præmiſiſſet, retraxit tamen ibidem ſtatim calculum, *Veniliam* & *Salaciam* ſignificare ſtatuens *acceſſus & receſſus maris quotidianos*; *Malinam* & *Lidunam etiam Lunaria* (non dixit *menſtrua*) *Oceani incrementa, & decrementa.* Rationem porro haut temere hanc adjiciens: *Nam alioqui ſemper bis in die & intumere & detumere ſolet Oceanus.* Quo ipſo oſtendere voluit, perpetuo *Veniliæ* & *Salaciæ* manere viciſſitudinem & ſingulis quidem diebus, atque iiſdem tamen ſimul eſſe vel *Malinas*, vel *Lidunas*, niſi quod alternatis invicem ſeptimanis, atque ſic hebdomatim (non quot menſibus) Divas illas ſuam quaſi pompam in comitatu Nympharum nunc ſolennius affluentium, jam vero cum pauciorum choro apparentes variare ſentiamus. Unde nec illa apud Martyrologum interpretatione opus fuiſſet; qui *ex maris æſtu quotidiano* (ut ipſemet quoque ſuperaddidit Voſſius) *provenientes Lidonis* & *Malinæ quotidianas eruptiones* dixerat. Non enim laxe, ſed ſtricte dicuntur *quotidianæ*, non quidem ſolæ Malinæ, aut ſolæ Lidunæ, ſed conjunctim, vel potius alternatim, prout unius diei *Venilia* & *Salacia* conſtituit hodie *Malinam*, altero ſequentibusve diebus *Lidunam*, atque ſic recte *quotidianæ* nunc *Ledonis*, nunc *Malinæ eruptiones* appellantur. Quin nec illud quoque mirum eſt, Malmeſburienſem dixiſſe *Ledonem* pro *Malina*, ut putat Voſſius, quo iterum non eſt neceſſarium, eo namque majus eſt oſtentum, quod fortaſſe in quadris Lunæ cum revera *Ledo*, ſeu mi-

minimis æſtus eſſe deberet, inuſitata plane, & inexſpectata viſa fuerit inundatio, qualis nec in ipſis *Malinis* alias contigiſſet, ut ita nec illa, ab originatione deſumta, refutatione Bibliothecarius eguerit. Conſtat jam igitur male eundem quoque Dn. Voſſ. *c.* 12. *lib.* 2. *de vitiis ſerm. p.* 240. definiiſſe *Malinam* per *menſtruum marini æſtus incrementum*, cum ſit vel ſemimenſtruum, vel verius hebdomadarium, ut *Ledo* ſecundum quadras bipertitum. Sed ipſum deceperat Poſidonius qui cum ἡμερήσιον, μηνιαῖαν καὶ ἐνιαύσιον περίοδον τῆς ἅλος tradidiſſet, putavit ſingulis circuitibus & motibus ſingula imponenda eſſe nomina *diurno Venilia & Salacia menſtruo & Liduna* impoſuit, ſed ſibiipſi impoſuit; *annuum* cum nulla invenire poſſet amplius vocabula, *pro deſerto habuit.* Sed ut ipſi ſuppetias feramus; annuas ab ipſo ita dictas, vel ſaltem ſemeſtres, aut ſane quatuor anni temporum periodos iisdem *Malinæ* & *Lidunæ* titulis mactatas eſſe oſtendemus, poſtquam nec diurnas quidem iis caruiſſe evicimus. Inter ipſas namque *Malinas* & *Lidunas* plurima reperitur differentia pro ipſius Lunæ pelagitrahæ majore minoreque variatione, ita ut *Malina quadam* ſuo modo *magna ſit*, attamen ut ſic loquar (ceu illæ mulierculæ apud Terentium) *forma quotidiana*; *quadam Malina ſit major, tanquam hebdomade finita*; *die Dominico, magis ornata*; *alia denique maxima, & velut in Pan-Neptuniorum ſummo Feſto, ſingulis ſemeſtribus*, ut ſic ludam, *luxu affluentiſſima.* Utque de citumo, nimio illo æſtu, & reliquorum veluti ultima manu dicamus, e J. J. Scaligeri toties laudato cyclo, Lunari veterum Saxonum iſta haurimus: *Quod ad ejus ſideris incrementa & decrementa, Oceani quoque vices majores minoresve recurrant. At cum in pleniluniis amborum æquinoctiorum dua fiant ingentes πλημμύραι ad earum obſervationem annum ſuum veteres Saxones & Dani digeſſerunt, eas πλημμύρας majores* Malinas, *minores vero* Ledunas *vel* Lidunas *vocitantes.* Quin & a ſimili cauſa Saxones, juxta Bedam, menſes duos *Junium & Julium*, illum *Lida prioris*, hunc *poſterioris* indigitamento honorarunt. Et quia is erat exitus anni Lunaris, annis embolymæis tertius *lida* intercalabatur, unde annum embolymæum hoc nomine *trilida* vocabant. Principium vero naturale cycli Lunaris *a Malina autumni & plenilunio* inſtituebatur, quia inquit Plinius *lib.* 2. c. 97. *Autumnali magis Æquinoctio tumeſcunt fluctus*, annum enim *in duas Malinas* dividebant, Autumnalem & Vernalem.. Hæc e Scaligero, apud quem plura de his, qui volet, quærat.

XXX. Utque in Æquinoctiis annuis *Malinas illas ingentes* obſervare

eſt;

eſt: ita & in menſibus ſingulis, quando Luna plena & undique æquata eſt, vel cum nova eſt, haut plane abſimiles deprehendimus; atque ſic *omni menſe binas Malinas præcipuas*, & *totidem Lidunas in quadris reliquis* cernimus. E quibus melius jam intelligere licebit locum illum *in libr. de mirab. Sacr. Script. c. 7.* qui inter Auguſtini opera *tom.* 3. *p.* 714. ita legitur: "Quotidiana inundatio bis in die a tempore in tempus per "horas 24. ſemper peragitur, & per alternatas hebdomadas Ledonis, Ma"linæ viciſſitudo comitatur. Sed *Ledo* ſex horas inundationis, & toti"dem receſſus habet. *Malina* vero *grandis* per quinque horas ebullit, "& per ſeptem horas litorum dorſa retegit. Quæ tantam concordiam cum "Luna oſtendit, ut antequam Luna naſcatur, tribus diebus & duodecim "horis ſemper incipiat, & poſt naſcentis Lunæ principia alios tres dies & "duodecim horas conſueſcit habere. Similiter & ante plenilunium tribus "diebus & duodecim horis incipit, & poſt tantundem temporis curſus ſui "terminum conſumit. Sex vero unius cujuſque temporis Malinas, Ve"ris ſcilicet & Æſtatis, Autumni & Hiemis ſecundum Lunarem ſupputa"tionem, hoc eſt, ſimul omnes XXIV. unuſquisque communis annus ha"bet, exceptis videlicet emboliſmis, qui viginti ſex Malinas continent, "& unius cujuſque de prædictis temporibus, mediæ duæ, videlicet Æ"quinoctia, & aliæ, quando vel dies, vel nox curſus ſui terminum con"ſumit, ſolito validior ac inundatione altior fieri conſuevit. Interpoſitis "vero ſpatiis iterum totidem, ſemper Ledo intermittitur.

XXXI. Ex præmiſſis quoque Marcelli Empyrici veteris Medici, & qui temporibus Valentiniani Imperatoris, pluſquam trecentis ante Bedam annis, juxta Voſſii abacum, floruit, aliquot loca, ubi has voces non ſine admiratione ſubinde repetitas legit & collegit J. J. Scaliger, interpretari licebit. "Colligitur (inquit) die Jovis Luna vetere, Liduna ante pran"dium.„ Item: "Colliges herbam, quæ dicitur Britannice, die Jovis, ve"tere Luna, Liduna.„ Item: "Conficitur vetere Luna & Liduna a "menſe Martio.„ De Malina vero idem: "Conficitur XII. Calendas Julias, "non intereſt, quo die, vel Luna, vel Malina, dummodo ſupraſcriptus dies "obſervetur.„ *Ubi Scalig. plenius fuiſſe putavit, ſi legeretur:* "Quo die, vel "Luna, Liduna, vel Malina.„ In quibus præterea ait videri "Superſtitioſam "obſervationem legendi herbas: ut alias vires videantur habere æſtuatione "maris, alias cum non patitur incrementa.„ Sed quod cum pace Scaligeri fiat, nihil hic puto eſſe ſuperſtitionis, a qua tamen alias Marcellum non immunem eſſe ſcio: præterquam enim quod ille ſæpe alias *vetere Luna plantas & alia*

putet

putet colligenda, ut eo melius ſervari queant, quod & agricolæ, & qui ligna ad ædificia cædunt, norunt. Tum vero Brittannicam herbam non aptiore tempore, quam vetere Luna legere conveniebat, & cum minus humore abundaret.

XXXII. Atque exinde quoque pateſit, injuriam Oroſio fieri a V. Cl. Everardo Elmenhorſtio, qui *in emendationibus Apulejanis* illum ſic reprehendit: *Creſcunt autem & decreſcunt, non* (ut Oroſius *lib.* 6. contra Paganos inepte putat) *per VII. dies; ſed per ſex horas aqua, & diminuuntur bis in die naturali; quanquam accidentia aliqua ſæpius variant fluxus & refluxus maris: univerſaliter ſcil. ratione ſiderum: particulariter ob ſitus locorum. Ita in capite Rubri Maris creſcit mare IV. & decreſcit horis VIII. In India vero contra naturam, Luna decreſcente, augeſcunt flumina*, ut notat Aloyſ. Cadomuſtus *navig. in incognitas Inſulas l.* 2. *fol.* 50. & Ludov. Patritius *Indicar. rerum lib.* 4. *c.* 1. Sed Oroſius loquitur de incrementis Malinarum & Lidunarum, non de Venilia & Salacia, de qua Elmenhorſtius. Quem ſaltem illa verba Apuleji, *menſtruis curſibus Lunæ decrementa, & acceſſus fretorum atque æſtuum deprehenduntur*, monere debuerant.

TMEMATIS I. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ VI.

Quanta vero in Æſtibus hujuſcemodi quotidie & quot menſibus, atque quotannis quadrifariam notabiliter alternantibus XXXIII. *ſeptenarius numeratus* vi polleat, (ut qui e trinitate & quaternione ita ſit coagmentatus, ut ipſe omnibus ſub ſe poſitis numeris additus ſemetipſum quadruplicet, atque ſic quoque ipſa tempora ſecundum duorum magnorum luminarium curſum variet) id porro & *Alcedoniorum hebdomas*, & *Malinarum* atque *Lidunarum ſingulis ſeptimanis* ſuccedentes *viciſſitudines*, & tantum non omnium eo pertinentium vocum ἑπλαϛοιχία monſtrat. Quæ vel maxime XXXIV. in *maris illo ſabbatho* (Malacia) elucet, quæ *ſeptimo* cumprimis & *ter ſeptimo* Lunæ *die* ſumme eſt conſpicua, atque ex ipſo *Poetarum Patre* XXXV. aliiſque Græcis a C. Scaligero & Cerda illuſtrata; ipſiuſque *acceptio*,

ptio, *origo*, ut & *derivata*, vel *ſynonyma* & *deſcriptiones* bonis Auctoribus uſurpata, in apricum ſunt producta.

Ἔκθεσις.

XXXIII. Nec temere aut fortuito factum, heptadibus variare hæc æſtuum incrementa, *eo quod* (ut inquit Cenſorinus *de die Natali c. 7.*) *in omnibus numerus ſeptenarius plurimum poſſit.* Quando ad eundem nu-
1 merum tanquam plenum conficiendum omnia pene in hoc univerſo ex
2 trino & quaterno, atque ſic junctim ſeptenario, juxta *Macrobium* con-
3 ſtent & abſolvantur. Unde & M. Varro in hebdomadibus ſuis, *Non ſo-*
4 *lum animadverti debere*, dixit, *quod quater ſeptenis, i. e. octo & vi-*
5 *ginti diebus conficiat iter Luna ſuum, ſed quod is numerus ſeptenarius,*
6 *ſi ab uno profectus, dum ad ſemetipſum progreditur, omnes, per quos pro-*
7 *greſſus eſt, numeros comprehendat, ipſumque ſe addat, facit numerum*
— *octo & viginti, quot dies ſunt curriculi Lunaris.* Quin & hoc ex eo-
28 dem Varrone, ſeu adeo Pervigilatore Attico *lib. 3. cap.* 10. obſervandum, quod *cum in ſeptimo ſigno fiat Solſtitium a bruma, in ſeptimo bruma a Solſtitio, & in ſeptimo Æquinoctium ab Æquinoctio*; æſtus illos ab aliis annuos appellatos, recte ſeptimanos quoque dici. Adde & hoc, *dies illos, quibus Halcyones hieme anni in aqua nidulantur, eos quoque ſeptem eſſe*, veluti præter Varronem & Demagoras Samius apud Suidam *in Alcyoniis* dixit, eos vero non alios eſſe, niſi *Ledonam integram unius ſeptimanæ*. Ut vero eorundem incrementorum Lunarium vias & rationes ſeptenarias paulo lucidius & amplius perdiſcamus, illam ipſam Gellii & Plutarchi ſimiam Macrob. *ad Somn. Scipionis lib.* 1. *c.* 6. adeamus & audiamus. "Ut Luna, (*inquit*,) quater ſeptem diebus prope totius Zodia-"ci ambitum conficit: ita Sol quoque ſeptimo ſigno vices ſuas variat. "Nam a Solſtitio hiemali ad Æſtivum ſeptimo pervenit ſigno, & a tro-"pico verno uſque ad autumnale tropicum, ſeptimi ſigni peragratione pro-"ducitur. Atque inde tres lucis ætheréæ tradit converſiones, maximam "anni ſecundum Solem, mediam menſis ſecundum Lunam, minimam "diei ſecundum ortum & occaſum; quarum quælibet, ut numerus ſepte-"narius ſit perfectus, ſecundum modos ſuos ſit quadripartita. 1. enim "maxima anni converſio: humida eſt verno tempore, calida eſt æſtate, "ſicca autumno, frigida per hiemem. 2. Media menſis: per Lunam na-"ſcentem humida eſt hebdomas prima, per adoleſcentem calida ſecunda, "per eandem plus ab ortu remotam ſicca tertia, & quarta ea deficiente frigida.

"frigida. Sic & 3. diei. Quem numerum addit, tenere quoque Oceanum "in incremento ſuo. Nam 1. naſcentis Lunæ (quæ humorem aſſolet con-"citare) die fit copioſior ſolito, minuitur pauliſper ſecundo, minorem-"que videt eum tertius quam ſecundus, & ita decreſcendo ad diem ſepti-"mum pervenit, rurſus octavus dies manet ſeptimo par & nonus fit ſi-"milis ſexto, decimus quinto, & undecimus fit quarto par; tertio quo-"que duodecimus, & tertius decimus fit ſimilis ſecundo, quartus deci-"mus primo. Tertia vero hebdomas eadem facit, quæ prima, quarta "eadem quæ ſecunda. „ Eandem puto ob rationem & *Euripum* impe-netrabilem ἑπτάκις quotidie aquam ſuam mutare, ſiquidem Straboni & Suidæ, Plinioque & Senecæ Poetæ ſit fides. Qua de re *in pragmatologia*, σὺν Θεῷ, fuſius. Quin nec iſtud plane puerile videri poterat, quod non modo hic ipſe Euripus, ſed Venilia & Salacia, & fortaſſean quoque o-lim Maglina & Lidunda, nec non Malacia e ſeptem conflata ſunt Elemen-tis, quemadmodum totidem ſubjecta ſunt vicibus: primæ ab Euripo duæ ſenis, & quod excurrit, alicubi quoque ſeptenis mutant horis; binæ pro-ximæ ſeptem diebus, ut & ultima, de qua nunc erit dicendum, iiſdem diebus, niſi quod binos conjungat ſemper in quadris Lunæ dies, cum ea plena, aut coeunte non admittatur.

XXXIV. Tametſi vero numerorum quantitati per ſe nullam tribua-mus efficaciam, quoad illi tamen rebus immerſi ſunt, & ab ipſo mundi primordio obſervationes multas pepererunt; non omnino nihil ipſis eſt adſcribendum, quando ipſemet Creator Opt. Max. ſeptimo die ab opifi-cio ſuo eſſet feriatus. Inde jam fortaſſis quies illa quoque eſt in Oceano, quando prima, & quando ſecunda quadra Lunæ auſpicatur. Quorſum C. Scaliger animi ſui aciem direxit, cum in *Ata* ſic caneret:

Aut ſeptima, aut ter ſeptima in mora Luna
Pronunciant tranquilla fluſtra Neptuni.

Nimirum ab interlunio ſeu Phœbes cum fratre conjunctione paulatim minuitur æſtus ad primam quadraturam, ſeu ſemilunii tempus, ſeptimo circiter ab interlunio die, quando ſicciſſimus, aut nullus eſt fluxus, ideoque nautæ, a tempore uſque Senecæ, *mare mortuum*, Veneti *acqua ſtanca* tunc appellant. Ab hac quadratura ad plenilunium ſenſim incre-breſcunt rurſum, & implentur æſtus, adeo ut pleniſſimus incidat in de-cimum quartum, & ipſum diem oppoſitionis. Hinc iterum ad ultimam quadraturam quotidie perpetuo relangueſcunt. Ubi iterum inanes & pe-ne nulli ſunt: quod circa XXI. a conjunctione diem evenit. Unde pro-

verbii loco maris Adriatici accolis, quibus tamen prior quies paulo contingit tradior, hi rhythmi uſurpantur:

Da gli otto a i nove | *Da vent' uno à ventidue,*
l'acqua non ſi move | *l'acqua non va ne ſu, ne giu.*

A quo tempore pedetentim denuo ſe promovent aquæ ad interlunium & conjunctionem. Atque ita ſingulis menſibus quaternæ ſunt malaciæ, veluti Delphinus & Lib. Fromondus obſervarunt.

XXXV. Exinde jam melius intelligetur Princeps ille Veronenſis *lib.* 5. *Poetic. c.* 3. *Sunt in quadrantibus Lunæ ſingulis bini dies, in quibus mare non movetur.* Calma *dicitur ab Adriaticis, languida quies illa, a veteribus Romanis Græca voce* Malacia, *ejus deſcriptionem traxit Homerus in XIV. Iliad. v.* 16. *ad comparationem.*

Ὡς δ' πορφύρῃ πέλαγος μέγα κύματι κωφῷ,
Ὀσσόμενον λιγέων ἀνέμων λαιψηρὰ κέλευθα
Αὔτως, ὐδ' ἄρα τε προκυλίνδεται ὐδ' ἑτέρωσε - - (ὐδετέρωσε.)
Πρίν τινα κεκριμένον καταβήμεναι ἐκ διὸς ὖρον.

Quem ipſum locum etiam De la Cerda *ad XII. Æneid.* ad mare nullam in partem commoto retulit, eumque Giphanius ita reddidit:

Veluti quum nigreſcit pelagus magnum unda ſurda,
Præſentiens ſtridulorum ventorum celeres motus
Temere, neque ſane provolvitur in neutram partem,
Antequam aliquis certus ſuperveniat ex aere ventus.

Id vero aliis Græcis dicitur νηνεμία, λεία θάλασσα, ἀκύμων καὶ ἀπράγμων. Luciano ἐν ἀλκυόνι ἀκύμαντόν τε καὶ γαλήνιον ἅπαντο πέλαγος. *In Epigrammatibus* γαληναίη θάλασσα, & γαληναίη ſimpliciter Apollonio Rhodio pro γαλήνη, quæ proprie immobilitatem illam & quamque tranquillitatem denotat, quam quidam deducunt a γελάω uti apud Lucretium: *Ridentibus undis pellacia ponti.* Veneti videntur deduxiſſe a γαλῆ, quando *acqua di fele* dicunt. Idem tamen Scaliger aliud etymon *Exercitat.* 41. protulit: "Cum motus non fiat a forma interiore, non "neceſſario moveri, ſed etiam non moveri potuit. Quare in Lunæ qua-"dris quieſcit? quo tempore calidior Luna eſt, quam in novilunio, qua-"propter & magis abſumere poterit ſtantes aquas. Eam quietem Græci "malaciam, a quibus Latini. Recentiorum navigantium vulgus, ut ſu-"perſtitioſum genus hoc hominum eſt, abominato mali vocabulo, *Bo-*"*naciam* vocant; quemadmodum e Malevento priſci Beneventum. Alia "vero voce dixerunt cujuſcunque temporis tranquillitatem. Quippe

γα-

"γαλήνην, Syra voce a Phœnicibus, uti dicebamus, importata. *Gal* "enim undam ſignificat, unde & γάλα & γαλάτεια a liquiditate." Et iterum *Exercitat.* 32. *in quadris Malacia eſt*, Calma *dicitur vulgo*. Per antiſtœchon ſcil. & literarum tranſpoſitionem, niſi illam a γαλανῷ deducere præoptes. Quanquam vero Μαλακία Græcis varia ſignificet, cumprimis autem *ſtomachi malaciam*, i.e. languorum & ignaviam, unde Galli fortaſſis *malade* acceperunt, prout alias quoque mulierum & virorum infirmitates denotat; Latinis tamen, ut apud Cæſarem *lib.* 3. *bell. Gallic. Malacia maris* pro tranquillitate, ac veluti mollicie ſumitur: *Converſis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta ſubito malacia ac tranquillitas extitit, ut ſe loco movere non poſſent.* Ut & Aurelio Victori *c.* 22. *Antium provecti ſunt, ubi per malaciam maris anguis proxime Æſculapii fanum petiit.* Sicuti & Senecæ *Epiſtol.* 67. *Demetrius noſter vitam ſecuram & ſine ullius fortunæ incurſionibus* mare mortuum *vocat, nihil habere, ad quod exciteris, ad quod te concites, cujus denunciatione & incurſu firmitatem animi tui tentes, ſed in otio inconcuſſo jacere, non eſt tranquillitas, malacia eſt.* Quod autem *a mollitie* hæc maris ignavia nomen invenerit, id quoque probant Latina veterum exempla, veluti Pacuvii *in Chryſe Trochaicus apud* Nonium; *Fluctiflaccescunt, ſileſcunt venti, mollitur mare.* Et Accius in *Telepho*: *Remiſque nixi properiter navem in fugam tradunt, ſubter ſaxa ad lævam, qua mons mollibat mare.* Ad malaciam quoque, vel ſane bonaciam referri merentur Enniani quidam Trochæi:

Tumque mundu' cœli vaſtu' conſtitit ſilentio,
Et Neptunu' ſævus undis aſperis pauſam dedit,
Sol equis iter repreſſit ungulis volantibus,
Conſtitere amnes perennes, arbores vento vacant. non *vagant.*

Ex quo archetypo Maro exſculpſiſſe fertur Macrobio *lib.* 6. *c.* 24. aliquot Heroicos, quos inter ille præprimis huc faciens eminet:

Tum venti poſuere, premit placida æquora pontus.

Atque idem Theocritum Idyll. 6. imitatus:

Καὶ γὰρ θὴν ὐδ' εἶδος ἔχω κακὸν ὥς με λέγοντι,
ἦ γὰρ πρὰν ἐς πόντον ἐσέβλεπον, ἦνδε γαλάνα.

Non ſum adeo informis (inquit Corydon) *nuper me in litore vidi, Cum placidum ventis ſtaret mare.* Sed qui *mare ſtet*, V. Barthius *lib.* 5. *Adverſ. c.* 22.

COROLLARIUM DE NAUTEA.

SEd ut tandem *Nauſeam* collectam & nobis & aliis delicatulis, præcipue his, quî nihil ſolidi a Poetis & Philologis diſci poſſe inepte autumant, diſcutiamus, de illa ipſa *Nautea*, e motu quoque maris, & quæ inde oritur jactatione proveniente, Coelium *lib. 24. L. A. c. 13.* auſcultabimus, atque ſic, cum quo cœpimus, cum eodem finiemus. Mari navigantes fieri nauſeabundos, prope norunt omnes. Gellius ſignificat. Sed Juvenalis illud quis non legit:

Si jubeat conjunx, durum eſt conſcendere navem,
Tunc ſentina gravis, tunc ſummus vertitur aer;
Quæ mœchum ſequitur, ſtomacho valet. Illa maritum
Convomit, hæc inter nautas & prandet, & errat.

Nonne putabit ingenioſiſſimus quiſque fuiſſe judicii excuſſi & naris emunctæ, ſicut ait ille, diligentius perpendiſſe, undenam iſta obveniant, quæ ſcientiſſimus Poeta reconditæ doctrinæ ſeminarium quoddam carminibus inſperſit. Hæc ſunt obſervata nobis ex Plutarcho. Nauſeabundos eſſe majorem in modum mari iter agentes, quam qui fluminibus, etiamſi γαλήνη fuerit, hoc eſt, minime undabundum elementum. Hujus autem eventus manifeſtarii eam eſſe rationem, quod ex ſenſibus ναυσίαν κινεῖν, id eſt, nauſeam concitare inprimis odoratus poteſt. Ex animorum autem affectionibus id ipſum efficit præcipue timor, ſiquidem ita affectos tremere atque inhorreſcere ſpectamus, atque iisdem alvum ire inſigniter, dum amplius imaginem meticuloſi cujuſpiam concipiunt impendentis. Id vero obvenire vi interanea petentis caloris, auctor prodit Ariſtoteles. Ejus quippe poteſtate alvum fundi & veſicam, ac reddi facile. Nam & Anethum & Abſinthium, & quæcunque urinam movent, eadem calida eſſe, manifeſtum eſt. Cæterum nil horum evenit per flumen commeantibus. Odorandi quippe vis aquæ potui idoneæ dulcique eſt perfamiliaris. Rurſum & navigatio eſt citra periculum omne. In mare diverſa contingunt. Odorem quippe inſuetum graviter ſentimus. Deque futuro amplius ſolliciti haut ſatis fidentes tranquillitati, præſenti ſumus. Proinde æſtuans animus, ac fluctuans corpus ſimul concitat, ac replet perturbatione. Propterea primo Canonis Avicenna, Mari, inquit, commeantibus plerunque accidit vertigo, & corporis devolutio inſimul, ſed & vomitus faſtidiente ſtomacho, mox tamen reſident omnia. Horum autem

ratio

ratio eventuum, inquit Interpres, profluit fere ex vehementi humorum agitatione, ac ſpirituum ob frequentem navigationis motum. Nam & ſententiarum quarto §. 14. Hippocrates navigationem eſſe argumento, ſcribit, commotione acrius perturbari corpora. Cæterum ejuſmodi vomitum hautquaquam retundendum ſubſtringendumve Medicæ ſcientiæ decretum eſt, quoniam adverſus ægritudines multas præmunitio fit. Quin Avicenna idem tertia primi, lepræ, hydropiſi, apoplexiæ, ſtomachi frigiditati, nec non inflationibus ejuſdem, vomitus ratione, excellenter adjumento eſſe navigationem ſanxit. Quamvis autem agitatio illa maris & navis prima hujus Nauteæ cauſa ſit, uti a navi quoque dicitur & ducitur, quod & Plautus *in Amphitruone* innuit: *Laſſus ſum hercle navi, ut vectus ſum huc, etiam nunc nauſeo.* Et Cicero Philipp. 2. *Apparet eſſe commotum, ſudat, pallet: quidlibet, modo ne nauſeet, faciat, quod in portu N. fecit.* Qua ipſa etiam ratione fit, ut vel delicatuli quoque cymba ſaltem in flumine, aut curru quoque vecti, idem aliquando patiantur. Quo magis Flaccus riſit pauperem, *Qui conducto navigio aque Nauſeet, ac locuples, quem ducat priva triremis.* Ex gravi tamen & tetro maris fœtore hanc ſtomachi perturbationem concitari plerique putant, quibus ipſis *Nautea* ſunt ſordes putidæ, quales coriariorum & quæ in ſentina reperiantur, ἡ ἀντλία ἐκ πλοιου, unde cietur Ναυτία, & Jonibus Ναυσία. Sic Plautus *Curcul. Nam omnium unguentum odor præ tuo, nautea eſt.* Item. *Caſina extrema: Hircus unctus nautea.* Et iterum *Aſinaria*:

Dic amabo an fœtet anima uxoris tuæ. D. Nauteam
Bibere malim ſi neceſſum eſt, quam illam oſcularier.

Ubi Comicus eo collineaſſe videtur, quod vel olim quoque navigaturi, qui mari inadſueti forent per aliquot dies, antequam ratem conſcenderent, ſoliti eſſent, aquam marinam bibere, ditiores vero eadem vinum ſuum temperare, quod Medici Salernitani minime duxerunt diſſimulandum:

Nauſea non poterit quenquam vexare, marinam
Undam cum vino qui mixtam ſumpſerit ante.

Eo quod villum aquoſum, ſeu οἰνάριον ſtomacho vomitionibus turbato maximè conveniat, aqua vero marina os ventriculi adſtrictoria ſua vi claudens vomitiones præcidat. Plinius *lib.* 20. *c.* 14. *Nauſeas cum ſale & polenta in frigida aqua pota inhibet.* Et Columella: *Nauſea diſcutitur etiam, ſi caput allii tritum cum vini hemina potandum præbeas.* V. Oribaſius *lib.* 5. *c.* 3. *ſynopſ.* & P. Ægineta *lib.* 1. *c.* 56. Ab iis Tim. Brightus

tus *p. 1. tuend. ſanit. p. 37. panem vino aquoſo & odore maceratum a vomitu ingerentum, & naribus gratos odores, veluti ex aceto roſaceo admovendos* ſuadet. Ranzovius *toſtum panem ex aceto comedere jubet, conducere quoque ajunt, ſi quis ſalum, ſive aquam marinam e navi fixis oculis animoque forti contueatur.* Nam & affectus plurimum hic poſſe, vidit quoque Tullius *ad Attic.* 5: *Navigamus ſine timore & nauſea.* Medicos qui deſideret, ipſos conſulat, Montagnanam, Mercurialem, Sennertum, Capivaccium, & qui de regimine transfretantium ex profeſſo ſcripſerunt, quos exſcribere nec locus, nec tempus, nec charta patiuntur.

ANDREÆ RIVINI

DISSERTATIO SECUNDA DE ÆSTU MARINO.

PRÆLOQUIUM.

Sapientis *dictum fuit, cujuſcunque tandem fuit, a quo* Suidas *in voce* ἀμπώτεις *ſublegerat:* Τὸν σπουδαῖον οὐ δεῖ θαυμάζειν τῶν δοκούντων τι παραδόξων. Οἷον χαρώνεια καὶ ἀμπώτεις καὶ πηγὰς θερμῶν ὑδάτων καὶ πυρὸς ἀναφυσήματα, ἀλλὰ μηδὲ οὐδ' ἐν ἐρημίᾳ βιώσεται. ὁ σπουδαῖος κοινωνικὸς ὢν φύσει καὶ πρακτικός. *Quo ipſo memorata eruditionis puncta quadam videtur occultaſſe, nimirum, virum quemvis induſtrium & imprimis Philoſophum abdita quidem naturæ rimari & mirari, atque perveſtigare poſſe, ſed non nimium ſpeculationibus iſtis abripi debere, ita ut converſatione ſe hominum & actionibus Politicis propterea velit abdicare: inde namque contingere, ut Bellerophontis inſtar ejuſmodi ſolitarius cor ſuum comedat, & cum* Ariſtotele *æſtibus hujuſcemodi, curiſque ſuperfluis immoriatur. Alterum eſt, quod cauſam aliquam rerum illarum paradoxarum homo ſtudioſus cogitatione & ratiocinatione penetrare valeat, quæ ſi non per omnia examuſſim reſpondeat, a rerum tamen ſimilium comparatione quomodocunque perſuadeat ac ſatisfaciat, ut ne illas amplius tantopere cum vulgo oporteat demirari.* Ἀμπώτεις *etenim rem a populi opinione plane remotam & propterea nulli non admirabilem, dum cum Charoniis barathris, thermis & ignium eruptionibus contendit, minime admiratione ſapientis viri dignas eſſe cenſuit, quod tales in ſubterraneis & in ipſo quoque mari eſſent voragines, ubi aer & ignis evaporaret, cum rebus metallicis cremabilibus & calorem ſimul ac fœdum odorem exſpirantibus. Quo moti etiam multi e Neotericis fuerunt ceu J. Nardius Flor. Th. Lydiatus Anglus, An. Baccius, F. Ficetus, An. Libavius civis meus &c. ut ignivomis ſub terra marique ſitis caminis, eiſque vel bituminoſis, vel ſulphureis, vel ab alio combuſtibili pingui, tam fluido, quam ſolido, jugi generatione inſtaurato peren-*

perennantibus, Æſtus quoque marinos effici arbitrarentur: ita ut ignis ſubterraneus a Luna Soleque inducto tepore magis evocatus, dum ad ſuperna contendens expanditur, ſuppetias quoque exhalationibus & fuliginibus ab ardente pingui præcipue ſurſum elatis, ferentibus, elevet aquas; at ubi poſtea fomitem ille repetit notoſque lares, mare rurſus conſidat atque concidat. Quæ ipſa vel alia ſimili veri cauſa contentus acquieſcere & cum Horatio exclamare Philoſophus debet:

Nil admirari, prope res eſt una, Numici,
Solaque quæ poſſit facere & ſervare beatum!
Nunc Solem & Stellas & decedentia certis
Tempora momentis ſunt qui formidine nulla
Imbuti ſpectent. Quid cenſes munera terræ, Quid maris? &c.

Hiſce tam ſapientibus monitis & nos auſcultantes, jampridem nos a vulgo ſegregare, & æſtus marini Protea atque mutabilitatem viciſſitudinariam paulo intimius contemplari voluimus, ſed ita, ut ad æqualium congreſſum & in theatrum hoc publicum nos ſiſteremus. Et jam quidem defuncti fortaſſis videri poteramus hoc labore, cum in prioris diſſertationis promulſide philologica ſolidiores etiam cibos admiſcuiſſemus & interpoſuiſſemus paſſim, ac ne quiſquam tam ſtupidus tamque ſupinus haberet, quod deſideraret, quaſi per ſaturam lancem ἀνακεφαλαίωσιν *quandam in fine ſubjeciſſemus, ut, fractis quoque jam nucibus, nudos ibi nucleos eſſe poſſent, qui vellent. Ne tamen fidem fefelliſſe promiſſiſque minus ſtetiſſe dicamur, en denuo circa illum* φυσικὸν περίδρομον *(ſicuti Carſilides Oceanum* in excerpt. ex vet. Lex. Græco-Lat. *vocaſſe & Euſtathius ad Iliad.* ξ. ἀπὸ τοῦ ὠκέως νέειν, *quod celeriter accumuletur vel affluat & rurſus in ſe redeat, eundem Oceanum derivaſſe legitur) verſabimur, ita quidem, ut licet navis noſtra quo fluctus diverſarum opinionum trahant retrahantque ſequatur, in ea tamen peculiarem viam inſiſtamus, atque ſimul firmiter clavum tenentes, dum ponat tempeſtas, inde eluctemur, & in alia curſum dirigamus, ſic feliciter cum Deo, quod ſperamus, quodque deſuper exoptamus, portum tandem ingreſſuri. Tametſi namque Solino quoque teſte* dubitetur etiamnum, quibus ex cauſis intumeſcat Oceanus, nec in obſcuro ſit plura pro ingeniis differentium potius, quam pro veritatis fide expreſſa, *atque proinde tot & tanta Philoſophorum, tamque varia ſint æſtuationes, quot & quanta & quam diverſa non ſunt ipſorum marium, ut fortaſſe citius aliquid certi ex ipſo piſceris Oceano, quam ex ipſorum hac de re ſcriptis integris voluminibus, ſeu* τὸ ὅτι, *ſive* τὸ διότι *reſpicias.*

Tentandum nihilominus & hoc erat fretum, allaborandumque ut ex eorum ſingulorum ſcriptione (quos primo loco ſeorſim, non attenta ætatis aut ſecta, niſi aliqua convenientia ratione, adducemus) aliquid addiſcentes una cum veris, primis, principalibus & adæquatis cauſis ipſas quoque adjuvantes & ſecundarias adeoque συναίτια & varias æſtus marini ſpecies ac facies efficientia vel etiam plane prohibentia recte beneque diſcernamus, atque ſic cum Marone tum ſtatuamus:

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas,
Defectus Solis varios Lunæque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumeſcant
Obicibus ruptis, rurſuſque in ſeipſa reſidant?

Ipſe qui primus ferveſcere fecit quaſi ollam profunda maris & pontum, quaſi cum unguenta bulliant, nobis quoque talem indere velit fervorem, quo media hieme, & ventoſo æmulorum fruſtra adverſante tumultu, hoc quicquid eſt ſtatione exoptata ad publicam utilitatem feliciter deponamus.

TMEMATIS II. SIVE PRAGMATOLOGIÆ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ I. de quibuſdam datis,

Aſſumuntur nonnulla de prioribus: I. æſtum eſſe ex mediis, & II. involvere tam *Veniliam*, quam *Salaciam*, quæ ſpecies ſi ſint III. majores, dicantur *Malinæ*, aut minores, *Lidunæ*, aut nullæ, γαλῆναι vel *Malaciæ*: Quarum illæ IV. ſint ſemidiurnæ, iſtæ ſemimenſtruæ, imo eædem & ſemeſtres, vel ſemiannuæ, a quibus V. Poſidonius non longe abſtitit. Quæ uti in hoc vel illo mari contingant, conditiones (VI. & VII.) quædam proponuntur: Definitio VIII. ac diviſio IX. repetitur, numerique ſeptenarii cum quaternario concurſus X. aſſeritur.

Exθε-

Ἔκθεσις.

Præmiſſa dudum ὀνοματολογίᾳ Philologica; nec ipſa tamen rerum bonarum & Philoſophicarum plane ſterili aut vacua, proximum eſt, ut curis ſecundis poſt adumbrationem qualem qualem, ipſum nunc πρᾶγμα φιλοσοφικώτερον, imo φιλοσοφικώτατον porro aggrediamur, non excluſo interim literarum humaniorum condimento. Præſupponimus autem ex præcedanea quam pauciſſimis: *æſtum* imprimis eſſe ἐκ τῶν μέσων (uti fortuna ſunt & valetudo) atque ſignificare proprie utrumque *maris fervorem*, tam vaporibus ebullientem & *inſurgentem*; quam fluminum trua confutatum *&* *ſubſidentem*.

II. Sicuti quoque pro conceſſo habemus, Latinius *Veniliam* & *Salaciam*, quam *Fluxum* & *Refluxum* maris appellari, atque proinde in poſterum iiſdem nominibus uſuros nos frequentius denuo condicimus.

III. Neque tamen propterea Romæ priſcæ cum re incognita vocabula *Malina* & *Liduna* vel *Ledonis* reſpuemus, differentiæ potius cauſa, quam quod cum iſtis duabus prioribus has quoque eaſdem eſſe credamus, tametſi in *Electis Pithoeanis Gloſſ. Veterum* ita corruptas & confuſas eas agnoſcamus, *Veniria* (lege Venilia) *maris exæſtuatio & Solaria* (lege Salacia) *quæ ad mare redit. Varro. Ledo malvia hedi.* (lege Ledo, Malina hodie.) Quod non ita ſimpliciter verum eſt. Nec enim Venilia Lidunam denotat, aut Salacia Malinam: nec etiam Salaciam Ledo, vel Veniliam Malina exprimunt. Quanquam *Ledo ſimul & Veniliam & Salaciam debilius affluentem & refluentem* innuat, ſicuti *Malina* pariter utramque *undam, & venientem & reſilientem impetuoſius tamen, ſignat.*

IV. Atque ſic *Venilia & Salacia quotidianam* vel potius *ſemidiurnam* πλήμμην ὑπεριοῦσαν καὶ παλίνορσον ſeu ἄμπωτιν indicabimus *Malina* & *Liduna* vero *ſemimenſtrua magna aut parva æſtuum incrementa ac decrementa*; atque iiſdem quoque *ſemeſtria* vel *majora* vel *minora*; & denique *anniverſaria maxima*, qualia **Springh-Vloeten** Belgæ nuncupant, aut *minima, a Malaciis fere non diſtantes Lidunas.*

V. Neque ſane Poſidonii, περίοδον τῆς ἁλὸς ἡμερήσιον, μηνιαῖαν καὶ ἐνιαύσιον ſtatuentis, ſententiam penitus improbamus, ſed meliorem ſaltem reddere annitemur, *horariam* quaſi facientes, & *ſemidiurnam atque ſemimenſtruam, ut & ſemianniverſariam*; primam *Euripi*, ſecundam *Venilia & Salacia*, tertiam & quartam *Malina & Liduna* nomine dignati.

VI. Ante omnia vero quædam nobis hic iterum dari petimus e præcedentibus, ſcilicet *Elementa duo graviora cognata centrum ſuum inferius petere & ſic terram cum aqua unum globum conſtituere*, ut neutra pene videatur eſſe, ubi non alterutra ſubſit. Atque inde utrinque mutuas eſſe utriuſque excurſiones & occupationes, eoque fieri, ut *neque mare* univerſum ſit *veluti lacus in terra*, quod Jarbas ad Apollonium apud Philoſtratum proferebat; *neque* viciſſim tamen *tota terra ſit inſula*, quod Scaliger lib. 6. Poet. cap. 6. & 7. verum eſſe opinabatur, cum interim nec ipſe diffiteretur, *non omnia maria continenti tractu cum alio conjungi atque perpetuari, veluti Caſpium.* Quare & aliter Idem Exerc. XXXVII. ſ. 2. *talionum proportionem, in aquis & terris* cenſuit, *mutuaſque viciſſitudines, quippe qua mare ſubit, terra cedat ita, ut ab ipſo quoque alibi excipiatur. Ut lacus in terra ſint inſulæ liquidæ, inſulæ in mari ſint lacus ſolidi:* Item *freta ac Iſthmi, nec non ſinus maris terrarumque ligulæ illæ excurrentes ac Cherſoneſi inter ſe mutua reſpondeant ratione.* Parique modo *tantum ſub Arcto detur aqua, quantum pene terræ ſub Antarctico: ſicuti etiam ſub Cancri circulo terræ multum, maris parum, ſub Capricorno ſit maris plurimum, terræ exiguum.*

VII. Medium ergo tenentes, ſtatuimus, utrumque ſuo modo ſtare poſſe, adhibito tamen diſtinctionis locorum fulcimine, ita quidem, ut vel *mare quoddam*, veluti *Hircanum*, non minus, ac illud in Sacris Literis *Geneſareticum*, ſit *quaſi lacuſtre*, nullo in loco copulatum cum alio, & propterea quoquo ϛάσιμον, nec æſtus reflui capax, utpote circumjectis ripis ſeu littoribus incluſum, atque ambientis terræ ſinu veluti conſtrictum: vel rurſus *mare* quoddam *aliud veluti cingulus terram circumdet*, & ideo ſit ῥυτὸν, affluens & refluens. Exindeque inferimus, vel potius ſumimus, quod Johannes Picus Mirandulanus *lib.* 3. adverſus Aſtrologos *cap.* 15. *apud hos in confeſſo eſſe*, dicit, *non evenire tales recurſus in omnibus aquis etiam marinis.* Quem locum paulo poſt integrius adducemus, cum plures *aquoſæ terræ & aquæ terroſæ* conditiones & requiſita proferemus: quæ quoniam & fontes & flumina, ſed & maria quædam non habent, ideo in illis dicunt hos æſtus non apparere, qui ob rationes contrarias in aliis ſunt ſpectabiles, eaſque ipſas *cauſas plures unius rei eſſe*, alibi diximus, *ſed unam principalem, reliquas ſecundarias & auxiliares.*

VIII. Unde retinemus quoque e priori Tmemate κεφ. IV. §. 21. præter datas jam & adhuc dandas Diviſiones, hujuſcemodi Definitionem,

quod

quod *Æſtus ille maris ſit affectio, qua ejus partes quadam per certas periodos littora nunc alluunt, nunc deſerunt, proveniens ab interno motus concreati principio, luminum duum majorum, præſertim vero Lunæ diſpoſitu magis minuſve intumeſcens, ad maris ipſius & hominum utilitatem.*

IX. Quin & iſtud e dictis aſſerimus, quod ſicuti dietim quater vices mutat unda, ita & quater in menſibus ſingulis, nec non quater in anno variet notabiliter; ita ut variationes primæ ſint ſimpliciores, ſed ſi cum iſtis poſteriores conjungantur, eo quoque evidentiores: adeoque *Venilia & Salacia* ſint *forma quotidiana*, *Malina* tanquam hebdomade finita *die Dominico magis ornata* ac tripudiantes, *alia* denique *maxima*, veluti *ſummo feſto* ſingulis ſemeſtribus, præſertim vero autumnali æquinoctio, *luxu affluentiſſima*. per *Tmem. I. κεφ. V.* §. 27. *&* 29.

X. Denique manu quaſi tenemus, quod in *illis quadratis æſtibus* quotidie, quotmenſibus, atque quotannis quadrifariam notabiliter alternantibus *ſeptenarius numerus concurrat*, ita, ut quemadmodum quater ſeptenis, id eſt, octo & viginti diebus conficit Luna iter ſuum, ita ſeptem quaſi horis Veniliæ & Salaciæ, vel ſaltim alterutra peragantur. Septem dimidiatis diebus ante Lunam naſcentem & totidem poſt naſcentis Lunæ principia Malina accreſcat, inde haud plane abſimili modo per ſeptem alios dies Liduna decreſcat. Rurſus ante plenilunium tribus & dimidio diebus incipiat Malina, & poſt tantundem temporis curſus ſui terminum conſumat. Inde a duodevigeſima excluſive Ledo ad vigeſimam quintam incluſive duret, dum vigeſima ſexta Malina iterum auſpicans citior in acceſſu, ſed tardior in receſſu, ſeptem diebus perſeveret, in medio ſui ſemper Lunam primam, ut in altera exæſtuatione decimam quintam calidiori excurſu oſtentans. Rurſus Luna ſeptima atque ter ſeptima in quadris ipſius, Liduna minima vel potius manifeſta Malacia eſt. Sicuti *Tmem.* I. *κεφ. V.* §. 28. *e Beda &* §. 30. *ex Auguſtino Hypobolimæo*, quin & *κεφ. VI. ex Varrone* §. 33. docuimus ibidemque memorabiliter variantes Malinas & Lidunas in æquinoctiis & ſolſtitiis utriſque, cum Sol ab uno termino ad alterum ſeptimo pervenit ſigno, allegavimus.

TMEMATIS II. CAPUT II.

ΤΟ` ῞ΟΤΙ pertractans,

Quod cum priſcis XI. minus cognitum, minus quoque rationem potuerunt reddere, cum XII. æſtus maris

&

& in ſe & ob περιςάσεις tantopere variet, in quodam XIII. nullus, in alio & aliis quoque fluminibus ut & fontibus notabilis: XIV. alicubi ad pedes 15. 18. 60. & 90. alibi vix ad 8. vel etiam 4. aut ultra cubitum non aſſurgens; XV. nec æqualibus ubique incipiens ac deſinens horis; gradu XVI. denique majore minoreve pro diſtinctis temporibus impetens.

Ἔχθεσις.

XI. Motum hujuſcemodi alternativum maris ex ſemetipſo nunc in ſurgentem & ad littora proruentem, nunc in ſe recumbentem & recedentem in pleriſque maribus dari, oculata fide non nautarum modo, ſed & accolarum Oceani quorumvis quotidie deprehenditur, ut probatione ulteriori haut indigeat. At tanta ejus tamen eſt varietas, ut ne peritiſſimi quidem naucleri ſatis adhuc eundem quovis loco & tempore perdiſcere & obſervare ſuffecerint, *eoque minus*, Patricio judice, *Philoſophi veteres τὸ διότι, ſeu veras æſtus marini cauſas penetrarè & perveſtigare potuerint, quo minus adhuc ipſis τὸ ὅτι fuerit perſpectum.*

XII. Tametſi namque nemo non in perpetuo illo & ſuo juſto tempore ac loco recte coordinato maris recurſu viciſſitudinario magnalia Dei deprædicandi juſtam cauſam & anſam habeat luculentiſſimam, *mira* tamen ejuſdem & alicubi exerrans vixque ſatis obſervabilis videtur ſingularitas ac *variatio*, *cum ſui ipſius*, *tum vero circumſtantiarum* jam dictarum, *loci & temporis præcipue ratione*, dum *quædam maria* ita *fervent*, *quædam* vero nequaquam. Illorum quædam *intenſius*, quædam *mitius*: deinde *non eadem per loca ſingula altitudine* exæſtuant. III. *nec æqualibus ubique horis*, *nec* IV. *æquali ſemper modo.*

XIII. Si quis itaque interroget, *An hic æſtus maris proprius in omni mari ſit conſpicuus?* tum *negando* & *diſtinguendo* totum hoc negotium *expedimus I. non omne mare*, *nec ſolum illud pati hunc æſtum. Non omne*, quia nec *Caſpium* nec *Mantianum* nec *Mortuum*, nec *Mæotis*; nec *Pontus*, aut *Propontis*, neque in Mediterraneo *Tyrrhenum*, *Liguſticum*, *Narbonenſe* & *pars Hiſpanici* quoque apud Barchinonem, nec *Balthicum cum* ſociis, *Livonico*, *Finonico*, *Botnico*, item & in Mexico ad *Cubam*, ac circa *Hiſpaniolam*, *inque ſinu*, quem vocant *Cariai*. *Nec ſolum* quoque mare ita afficitur, nam & flumina quædam ut *Albis*, *Scaldis*, *Eudora*, *Thameſis*, *Batis*, qui duo poſtremi ad L. uſque milliaria,

ver-

verſus fontes ſuos regrediuntur. Imo & fontes non nulli etiam a mari remoti regurgitant, de quibus videatur Majolus *in Font. dier. canicul. p. 1. f. 245.*

XIV. Deinde in illis quoque, quæ æſtuant maribus, *quædam magis attolluntur, quædam minus.* Nam extra Herculeum & Gaditanum maria *per totam Hiſpaniæ oram, perque Gallicam, Belgicam & Britannicam Germanicamque uſque ad maris Balthici fauces* magnus ad littora fit *affluxus*, pleriſque locis non minor *pedum XV. in Belgico littore* pedum plerumque XVIII. non nuſquam etiam in canalibus & ſinibus altius; *in Britannia ad Briſtolum* pedes attollitur LX. *in Gallia ad S. Michaelem & S. Malon* etiam XC. *in Perſico & aliis alia eſt altitudo.* Ut habet Caſmannus *in Problem. marin. quæſt. 6. pag. 156. & 157.* Ibidemque ex aliis auctoribus de Orbe quoque novo retulit, a freto Herculeo *ad Inſulam S. Thomæ* vix ſenſibile eſſe maris incrementum, niſi in oſtiis ultra æquinoctialem, idque non majus, quam Venetiis, imo pedibus IV. minus, parvum quoque illud eſſe tota *Auſtrali Guinea & Africa ora*; in medio pelago *inter Maidagaſcar & Caſteria* continentem ſyrtibus affluxum uſque ad hominis umbilicum eſſe, in continente vero e regione poſita, homine haud altiorem. Sicuti *ad Syrtes* quoque *Alcranas* uſque ad hominis medium aſcendit, in intimo vero ſinu uſque *ad Floridam* cubito non eſt majus. *Ad Urabam, ad S. Martham, ad Panam tota Braſilica ora uſque ad Magellanicum fretum æſtus exiguus eſſe dicitur*, ſicuti & ultra hoc fretum *in altera Oceani parte fluxus non eſt uniuſmodi*: ad dextram namque *mare Vermetum* Hiſpanis nuncupatum, ingentem maris acceſſum & receſſum ſentit; *at ab eo Rubro ad Borrheam* nullum. *Ad urbem Temiſtitanum* in medio regni Mexicani, qua parte ſalſa eſt aqua, fluxum habet & refluxum, qua parte dulcis, non intumeſcit. *Ad fauces Maccarei* lacus naves appellentes Martavano *in mari de Bengala*, creſcente jam aqua velocius jaculo propelluntur, idque quouſque æſtus in terras infertur: hoc recedente in ſicco deſtituuntur. Æſtus ille venit cum magno ſtrepitu & aſpergine, ut totæ naves madefiant, quæ cum ſe illi permittunt, roſtris in mare proſpicientibus retro feruntur. Atque idem æſtus exſuperat omnium arborum ſummitates. Hunc & Alexander Magnus vidit, & meminerunt poſt Curtium, Linſchottus *in Americanis &* Caſp. Balbius *in Hodæporico in Syriam.*

XV. Tertio *nec idem temporis ſpacium ubique æſtus conſumit vel iiſdem ſeu æqualibus horis abſolvitur, ut nec eodem diei tempore ubique recurrit,*

ut poſtridie nequaquam eo, quo pridie cœperat, puncto, incipiat, vel deſinat. Licet namque in pleriſque Oceani partibus & juxta Patricium etiam in quatuor novi mundi fretis perpetuus ſit *ſex horarum fluxus*; & totidem quoque refluxus, attamen *ſingulis diebus una fere hora tardius mare inſurgit*, quod & in aliis locis obſervatur, qui Veniliæ & Salaciæ tempora variant. Item *in littore Aquitaniæ ad Garumnæ fauces ſeptenis horis ſubit Oceanus, quinis refugit; ad Erythræum Africæ Promontorium quaternis accedit, octonis regreditur.* Sicuti & *in Nigeris aut Genegæ* fluxus vehementiſſimus ſecundum Cademuſtum *quatuor horis abſolvitur*, qui tardius deinde *per octo* iterum *defluat*: *in littore Cambajæ*, quæ eſt in faucibus Indi *mare binis horis XXX. circiter Leucas acceſſu obtegit, binis totidem receſſu retegit*, tantaque rapiditate agitur, ut homines ingruentem e Pelago undam vix curſu evadant, cymbalis propterea admonendi. Conimbricenſes *in Meteor. tract. 8. c. 4. In mari Siculo die bis & bis nocte* atque ſic quotidie quater *fluxus fit & refluxus*, ut in *Chalcidico freto* per diem naturalem *ſepties*, vel juxta alios *bis ſepties* refluit illud. *In Liburnia ad Auſſerum oppidum* anguſtiſſimus eſt *Euripus* iſque manu factus, ideoque *Cava* appellatus, ibi pluſquam *vicies mare* Patricius aſpexit *quotidie reciprocans*, ut hic motus vibrationis in Euripis ſit pene horarius. Sicuti & Boccatius fontis alicujus in Tamaritia Cantabriæ meminit, qui diebus ſingulis duodecies & aliquando vigeſies ſiccetur & redundet.

XVI. Neque vero tantummodo loci *intuitu*, ſed & *temporis motus modusque iſte variat, ut nunc intenſius, nunc remiſſius allabi & relabi noscitur.* Major ſiquidem æſtus circa Lunæ coitum, & oppoſitionem, minor in quadris, ut *a ſeptimo ad nonum* diem Lunæ, motus maris ſit pene inſenſibilis, unde nautæ tum *mare* Luna dividua vocant *mortuum*, ſed illa nova & plena *vivum*. Sicuti & æquinoctiis atque ſolſtitiis impetum vel auget æſtuum, vel minuit, hos ſtabiliores, illos inconſtantiores reddens Diana. Qua de re alibi quoque & paulo ante num. X. Licet hic Seleuci & Poſidonii atque Gaditanorum obſervatio de æquinoctio experientiæ Plinianæ & Taciti ſit contraria. Patricius denique teſtatur, in Liburnia menſe Januario magnam litorum partem denudari ſolitam & ſiccam remanere per aliquot dies. Mitiores item feruntur æſtus, cum Luna exiſtit in apogeo, ſed majores, cum in perigeo. Variantur quoque æſtus ſecundum naturam earum ſtellarum, quas aliter atque aliter Luna aſpicit, cujus vires augent Jupiter & Venus, ſed Mars, Saturnus & Mercurius imminuunt.

TME-

TMEMATIS II. ΚΕΦΑΛ. III.

ΤΟ ΔΙΟΤΙ aliorum cum novorum, tum veterum perſtringens in genere.

Sententiæ aliquot belliores de Cauſa Efficiente marini æſtus excutiuntur, & I. Saracenorum, II. Macrobii & J.P. Pernumiæ, III. Joſ. a Coſta ac Libavii, IV. Lydiati & Voſſii, quibus Fromondus contradicit, item V. Lucani & G. Britonis, VI. Thimonis, Heracliti, Ariſtotelis & VII. Rog. Baconi, ut & VIII. Cæſalpini, Copernici & Kepleri, nec non IX. Lovanienſis Mathematici, & X. L. Leſſii denique XI. Platonis & aliorum, qui diverſis plane cauſis adſcribunt æſtum.

Ἔκθεσις.

I. Diximus, *quid* & *qualis ſit æſtus*, dicamus porro, *cur jam ſit talis*, & quidem e mente primum aliorum, tam veterum, quam novorum, quorum diverſas & plauſibiliores ea de re ſententias excutiemus exactis furfuribus pollen ſervaturi; cum nihil ſit tam pravum, quin aliquid contineat boni. *Prima* ergo non vulgarium, ſed multorum *Saracenorum Philoſophorum opinio*, nec Mirandulæ Principi aſpernabilis *loc. cit.* viſa, ab Adelando propoſita iſta fuit, quod *cum propenſione naturali* elementi cujuſque *partes ad ſuam integritatem ferantur*, ita *maris brachia terræ* obice diremta *corpori ſuo conjungi* & confluere impetu concito *dum properant*, partes concurrentes *mole terreni ſitus bient*, ut non modo interpoſitis montibus ab eodem curſu referantur, ſed & inde, quo naturalis impellit motus, loci ipſius poſitu revocentur, atque ſic litora feriant accedentes, & objectu repulſæ retrocedant. Verum nec ipſimet Pico hic æſtus motus naturalis ſatisfacit, quod ſit aquæ, non quatenus aqua eſt, ſed quatenus partes habet ſeparatas. Id quod ad æſtum nequaquam ſufficit. Nam ſic etiam duo vicini lacus eodem conjunctionis amore tumorem concepturi & medio, quo diſcluduntur, terræ ſpatio ſe ſuperfuſuri eſſent. Quod & Fromondus vidit. Iſtud tamen exinde elicimus, quod motu quodam naturaliter inſito internoque, non externo, unda maris concitetur & propellatur ad littora, ab hiſce poſtea repellatur, ut quemadmodum in corpore animato verſus cor ſpiritus revocantur, paulo poſt iterum

diſtribuendi, qui parti præſertim periclitanti ſuccurrant: ita quoque melius & tutius adverſus contraria ſe protegent aquæ, ſi confluxerint, vireſque in unum contuderint & contraxerint, ut majori poſtea vi in obſtantia poſſint reſurgere.

II. Affines huic ſectæ, vel ſaltem non procul ab hac ſententia remoti, imo eidem ſuccenturiati apparent jam poſt principia illi tam priſci, quam recentes Scriptores, qui *mare utrobique ex noſtro & altero hemiſphærio ad unum locum medium* putant *concurrere*, *ibidemque fortiter collidi*, *inde ſummo impetu ad extrema refundi.* Id quod jam tum Macrobius *ad Somn. Scipionis c. IX.* haud dubie ex aliis prioribus ut didicit, ita docuit, *Oceani gemino ambitu terræ corpus omne ceu inſula circumflui, quorum prior per Zonam terræ calidam meet, ſuperiora terrarum & inferiora cingens, flexum circi Æquinoctialis imitata, ab Oriente vero duos ſinus refundat, unum ad extremitatem Septentrionis, ad Auſtralis alterum: rurſuſque ab Occidente duo pariter enaſcantur ſinus, qui uſque ad ambas extremitates refuſi occurrant ab Oriente demiſſis; & dum vi ſumma & impetu immaniore miſceantur, quod invicem ſe feriant, & ex ipſa aquarum colliſione naſcatur illa famoſa Oceani acceſſio pariter & receſſio. Et ubicunque in mediterraneo mari contingat idem vel in anguſtis fretis, vel in planis forte littoribus, quod ex ipſis Oceani finibus, quos Oceanum nunc vocamus, eveniat, quia Mediterraneum mare ex illis influat.*

III. Macrobio adhæſit, quicquid alii Phyſici vel Aſtrologi dixerint, etiam Johannes Paulus Pernumia Patavinus *lib. 3. Phyſ. c. 8.* "Cum mare "magnum (ſcribit) cingat terram totam ab aquilone per occidentem ad "meridiem, atque ab aquilone per orientem ad meridiem; cumque "in parte meridionali (ubi continuo ratione maximæ caliditatis maxima "pars aquæ conſumitur, & in aerem vertitur) locus maris efficiatur in "ea parte declivior, non eſt etiam mirum, cum aqua naturaliter ſit gra"vis, ſi naturaliter deſcendat ad locum declivem, quo fit, ut cum aqua "maris circulariter progredi non poſſit, ob hoc, quod locum non habeat "æqualem, reperiens locum declivem, tota aqua maris recurrit ad lo"cum declivem, ex quo fit, quod in parte aquilonari ubi reperitur ma"jor copia hujus elementi, mare quo ad motum ſuum in duas partes diſ"ſecetur, & hoc ut quam citius tendant ad locum factum declivem, al"tera quidem pars ab aquilone per punctum occidentis tendens ad me"ridiem, altera vero pars ab aquilone per punctum orientis tendens ad

"meri-

"meridiem, ubi cum invicem altera alteri obviet, impedit altera "alteri motum progrediendi ulterius, & hoc modo creant in toto mari "fluxum ac refluxum. Ratio vero, cur bis in die naturali fluat ac bis re-"fluat, adeo ut per ſex horas fluat & per ſex horas refluat, atque iterum "per ſex horas fluat, iterumque per ſex horas refluat, hinc ſumi poteſt, "nempe quod cum ex nuper dictis altera maris pars alteri obviat & altera "alteri, ſequitur in eo impetu, quod mare actum ac pulſum vi quadam "ad terras diffundatur, cumque ab ea parte ubi invicem deviat ad terras "uſque, tantum ſit ſpacii ac viæ, qua poſſit perfici a motu aquæ in tem-"pore ſex horarum, iterum per eandemmet viam rediens in reditu tan-"tundem temporis conſumit; in cujus regreſſu ad partem decliviorem, "cum iterum aqua maris regrediens aquam maris reperiat majoris quan-"titatis, iterum repellitur per eandem viam ac ſpacium, conſumens in ad-"ventu ac reditu alias duodecim horas continue, nec unquam ab hoc mo-"tu regulari ſex horarum fluxus, ac aliarum ſex refluxus, deſiſtens.,, Ve-rum enim vero una nauticæ experientiæ hodiernæ, quæ nullibi hanc col-liſionem reperit, ſcutica omnes, qui talia probabiliter ſomniarunt, con-futantur, tametſi & inde adhuc aliquid veri excerpſerint alii.

IV. Nam ex ore quidem Navarchorum fidiſſimorum Joſephus a Coſta, & poſt eum Mat. Merian *in deſcribenda novi mundi natura* referunt, quod ad freti Magellanici anguſtias *Mare Pacificum*, Hiſpanis *del Zur*, i. e. *Auſtrale* vocatum & a partibus Aſiæ, Americæ & Magellanicæ diffu-ſum, *obviet Aquilonari alteri* (*del Nord*) inter Americam, Europam, & Africam ad uſque lineam æquinoctialem protenſo; ita tamen, ut quam-vis pariter eodem momento utrumque increſcere & æqualibus quoque ho-ris quotidie decreſcere, & ſic quodque iterum verſus partes & oras ſuas, vel Auſtrinas, vel Boreales recurrere videatur; nequaquam tamen inſtar duum arietum coniſcent ambo maria, cum illa fluctuum utrinque ſibi occurſantium & mox recurſantium alteratio & alternatio in alto contin-gat, loco quidem ſeptuaginta milliar. ab Aquilonari, & triginta mill. ab Auſtrino mari diſſito: verum licet utrumque mare ab alterutro notabili ſeparetur ibi diſcrimine, nulla tamen palpabili externa miſceantur violen-tia, a qua utrinque refringantur & verſus littora ſua repercutiantur, ac retundantur, ſed omnino eodem temporis momento utrobique accipiant principium æſtus ſui ab interna cauſa, dum a fundo imo, velut in olla fervente ebullientes aquæ commoveantur, inde exæſtuent ſuperfluitate poſtea ad loca priora, unde defluxerant, varie excurrente, prout tumor

magnus ſit vel parvus, littora vel alta vel humilia, cauſaque ab imo ſurſum movens valida aut imbecillis. Sicuti eadem aquarum natura plenilunio potiſſimum maria purgat & a fundo egerit quicquid abſorbuit, ſi modo pro gravitate poſſit. Sicuti fere e Libavio *lib. 5. de Orig. rerum* repetiit Jonſtonus *in Admirandis Element.*

V. Idemque Polonus Admirator ſocium quaſi aut comitem prægreſſo illi adjungit Thom. Lydiatum *de Orig. Font.* qui *iſtam efferveſcentiam igni cuidam ſubterraneo*, a vaſtis *bituminis* ſub fundo marino latentis *montibus accenſo attribuit*, cujus exhalatione mare ſubinde ampulletur & tumeſcat, illumque ignem vel limum flagrantem ſupponit in gurgitibus præcipuis & voraginibus fere in directum oppoſitis Oceani, quem totum duplicem faciant duæ vaſtiſſimæ continentes; hinc quidem Aſia, Africa, Europa, illinc America in duas oppoſitas mundi partes illum diſpeſcentes; cujuſmodi voragines & Olaus M. & Paul. Warnefridus & Hon. Auguſtodunenſis & Plato, aliique tradiderunt. Eoque & rationem reddi ajunt; cur ſola ſalſa exæſtuent, quia nempe idem bituminis ſpiritus, qui ſalſedinem, etiam æſtum facit. Atque ſic etiam Luna cum Sole apud Antipodas conſtituta nihilominus per aquam in noſtri quoque hemiſphærii mari fluxus ciere & mare attollere poteſt. Hanc opinionem fovet & probat quoque J. Voſſius *l. 2. de Orig. idolol. c. 69.* Sed Lib. Fromond. *lib. 5. Meteor. artic. 8. pag. 25.* refellere nititur, quod non proprie ſit æſtus; ſed metaphorice, alias inſigniorem marinæ calorem in æſtu oporteret percipi. Sed negat Lydiatus, id neceſſe eſſe, ut æſtu ſit calida aqua, cum longe a loco ebullitionis abſit. Nec, quod iſte deinc opponit, naves pleno & inflato æſtu altius deprimi, fortaſſis opus quoque foret, propter eandem rationem. Illud tamen ſcrupulum magnum injicit, quod ſic totum Orbem circumquaque uſque in adverſam terræ partem pertuſum eſſe oporteret, cum unum tale foramen in mari, v.g. Norvegico, non ſufficiat ad implendum æſtu totum Oceanum noſtrum uſque ad Hiſpanias, & ipſe quoque æſtus prius in Norvegia, quam Hollandia, Flandria, & Britannia ita cogeretur intumeſcere, cum tamen idem Oceanus ſub eadem longitudine & meridiano ſimul aſſurgat. Atque iidem quoque ignes non uſque adeo periodicam illam conſtantiam ſervare poſſent, ut pro affluxu, aut penuria materiæ ac pabuli nunc plenius, nunc malignius alantur, & ſic eodem etiam pacto æſtum hunc variaturi eſſent. Quare ad Solem & Lunam quoque confugit Lydiatus, qui iſta incendia calore ſuo exſuſcitent, atque bituminoſos parietes inflamment. Sed Fromondus negat

negat Solares quoque, nedum Lunares radios ad fundum uſque maris trajici, aut tantum calorem importare poſſe. Reponit alter: quod magis gliſcat & æſtuet ignis, dum radiis illorum Planetarum foveatur, quo magis directi & perpendiculares in gurgites inciderint & fulmine ocyus ab hemiſphærio uno ad alterum per terræ perterebratæ diametrum vis radii trajiciatur, uti in pyrio pulvere, longo ordine diſpoſito, ſi ſcintilla prima accenſa fuerit.

V. Famoſiores & receptiores tres illas diverſas, ſed ſubordinatas tamen cauſas, *Ventos* ſcil. *Lunam* ac *Solem* Lucanus quoque *lib.* 1. *Pharſ.* ante Guilielmum Britonem, qui tamen illum imitatus eſt, contulit, quas *priore Tmem. cap.* 4. & *ult.* citavimus. Atque illa quidem Poetæ & ipſius quoque aliquorum judicio æſtuoſi de æſtu ratiocinia a ſummis Philoſophis hauſta præſtare poſſumus. Tametſi namque ventorum cauſa motum maris ordinatum ſenis horis provehere & totidem revehere nequaquam poſſe videatur, ut potius aliquando nonnihil ipſum regularem curſum & recurſum turbet ac impediat. Nam quomodo v. g. Aquilo per aliquot continuos dies ſpirans mare regurgitare pateretur, ſi ejus excurſus ipſe eſſet cauſa princeps? Verum enimvero per ventos hic intelligunt illos maris inteſtinos, cum ſalſis vaporibus, æquor tumidum reddentes, & in littora atque ipſa flumina propellentes, quod ubi illi evanuerint, poſtea reſultet & verſus centrum ſuum revertatur.

VII. Plerique alii tamen cum hanc cauſam imbecillem alia ipſam ſtimulante indigere viderent, eidem cauſæ intelligentiam quaſi quandam fortiorem appoſuerunt, ut Thimon *lib.* 2. *Meteor. q.* 2. & alii: qui maris fluxionem in *Solem*, aquarum rarefactione ventos vaporeſque mare impellentes elevantem, retulerunt, quibus poſtea a Sole abſumptis, aquæ iterum ſubſidant. A qua opinione nec Heraclitus abhorruit, nec Ariſtoteles, docente quoque poſt Plutarchum Aetium & Stobæum Mirandulæ generoſiſſimo Comite Johanne Franciſco. Quorum ille Charonenſis Philoſophus diverſa Philoſophorum placita de æſtu marino recenſens, librorum, quos de illis conſcripſit, tertio hæc commemorat: *Ariſtoteles & Heraclitus a Sole fieri ajunt, qui pleroſque ſpiritus moveat, ſecumque circumducat, quibus incidentibus propellatur mare Atlanticum intumeſcatque, & affluxum maris efficiat, iiſdemque deſinentibus retro abſtrahatur ac recedat, quo pacto reſorbeatur mare.* Alter vero hoc addit: *quod Sol vi caloris & luminis ſui potentis facile agitet moveatque corpus hoc maris ſuapte natura jam fluidum, ſequax, liquidum & externis impreſſio-*

preſſionibus facile obnoxium, cum & Luna ipſa (cujus lucis non tantum robur, quantum luminis Solis) ſi ſit plena, atque ita Solis lumini & ipſius vis conjuncta, tum omnino validius attrahatur & moveatur mare. Vide ſis Phil. Mocenicum *univerſ. inſtit. part.* 1. *Contempl.* 4. *c.* 10. & L. Danæi *Phyſ. Chriſt.*

VIII. Non eſt igitur, cur Rogerius Bacon *in Epiſtola ad Clementem V.* ſe cauſæ marini æſtus unicum & primum repertorem jactitarit. *Luna*, inquit, *præcipue & partim Sole rareſcit, & ſpiritu multo inflatur mare, quo exſpirante & conſumpto denuo conflacceſcit. Conſumitur autem maris ſpiritus, cum Luna ad meridianum venit, quæ radio perpendiculari & angulis rectis, qui fortiſſimi ſunt, ſuperficiem aquæ pertundit: aſcenſu vero, cum radius oblique inciderit, ad reſolvendas & commovendas, non abſumendas exhalationes valebat.* Cui Fromundus opponit: quomodo non pari angulo & obliquatione mare deſpiciens, Luna, cum a faſtigio cœli ad occaſum defluat, non pariter ſpiritus inflantes reſolvat, & quomodo illa aquas magis penetret, quam Sol, ut quæ ſpiritus illos hic diſpellat, ubi oppoſitum cœli verticem & Antipodum meridianum teneat?

IX. Apud eundem tamen Plutarchum *loc. cit.* Seleucus Mathematicus aliam rationem, qui venti concitentur, comminiſcitur. Ipſe namque motum terræ tribuens, ejus *revolutioni ac motui Lunam adverſam ire*, ait: *cumque ventus, qui intra duo iſta corpora intercipitur, in diverſas partes hoc pacto agitetur, eo in Atlanticum mare incidente, hoc quoque ſecundum ejus motus concitari.* Huic veteri paradoxo adhærens Andreas Cæſalpinus *in quæſt. Peripat. lib.* 3. *quæſt.* 5. terræ motus Pythagorici & a Copernico atque Keplero denuo incruſtati effectum ſentit eſſe maris æſtum. Ita ut in terra mota moveatur & mare, quo nunc affluat, nunc refluat. Quem tamen haut immerito refutatum legere poteris apud Taurellum *in Alpibus caſis ad d. l.*

X. Neque fortaſſis multum abluſerit Mathematicus iſte ex Lovanienſi factus Romanus, apud Fromundum, qui æſtuare mare exiſtimaverit, *quod Angelus aliquis terræ motor* (incertum, ſub quo Zenith) *globum terræ attollat ſupra centrum aliquot cubitis, totidemque infra deprimat* per certa & modulata intervalla, ita ut, dum terra in altum elevetur, ſiccentur aliquo uſque vada, quia aqua in oppoſitum hemiſphærium tanquam ad loca jam depreſſiora & centro gravitatis propinquiora defluat, cum vero deprimatur; mare hic tumeat, quia ex altero hemiſphærio ad nos affluat.

Sed

Sed præterquam quod ſic nulla ratio inæqualitatis æſtuum reddi poſſit, ipſa quoque flumina dulcia reciprocationem & æſtum perſentiſcere, atque verſus ſuos fontes relabi, aut curſus ſaltim retardare deberent. Quod ipſum quoque contingere oporteret, ſi Angeli (ceu Leon Leſſius ex Johan. V. de motu probaticæ piſcinæ *&* Apoc. XVI. ab Angelo aquarum dicto ſubſumpſit) ipſum immediate aquæ elementum fundendo revocandoque reciprocationem hanc facerent, ad ejuſmodi mediaſtinorum officia condemnati.

XI. Honorius Auguſtodunenſis *lib.* 1. *c.* 41. Platonis accedens ſententiæ, qui *ſpecus cujuſdam immani hiatu aquas ſurſum trahi & effundi, ſubindeque eodem refluere*, atque ſic e tali orificio æſtus prorumpere cenſuit: iſte vero in hujuſcemodi cavernoſis lateque patentibus ſpeluncis, iiſque profundiſſimis *ventos de ſpiramine aquarum concipi* credidit, qui & ſpiritus procellarum dicantur, ab iiſque aquas maris in abyſſos abſtrahi & mox exundantes iterum magno impetu repelli. Cujuſmodi voraginem aquarum profundiſſimam *in littore Scandinaviæ* contra occidentalem partem, qua ſine fine Oceanum pelagus patet, cum vidiſſet Paulus Warnefridus, quem uſitato nomine *maris umbilicum* dicit vocatum, qui bis in die fluctus abſorbeat & rurſum evomat, ſicuti per univerſa illa littora accedentibus & recedentibus illis fluctibus celeritate nimia fieri comprobatum ſit, ut naves ſagittarum per aera lapſus imitari videantur, cum in illud barathrum horrendum abripiantur, nonnunquam etiam cum jamjam mergendæ ſint, ſubitis undarum motibus retro actæ tanta rurſus agilitate exinde elongentur, quanta prius attractæ ſint. Quin & aliam hujuſmodi voraginem *inter Britanniam Inſulam & Galliam* eſſe affirmant, cui etiam rei adſtipulentur *Sequanica Aquitaniaque littora*, quæ bis in die tam ſubitis inundationibus oppleantur. Ipſum denique *Adriaticum mare*, etiamſi minus ſit, credibile tamen cenſet, parvos occultoſque habere hujuſmodi meatus, quibus & recedentes aquæ ſorbeantur, & rurſum invaſuræ littora revomantur. Quæ ipſa tamen ratio cum primis fere iſtis ſupra allegatis rationibus videtur coincidere, quando non modo ſpecus hujuſmodi ſecundum maris æſtum aut opplentur aqua, aut vacuantur, de quibus C. Jul. Solinus Polyhiſtor *in Pontico fragmento* dixit:

Quaque ſub æſtifluis Thetis humida continet antris:

Verum etiam *ſpiritibus* ibidem *quibuſdam* marina iſta percelluntur, *ſimulque fluctuum concurrentium mole nunc progreſſibus litora, nunc recurſibus ſinus cœli quatiuntur.* Ut habet etiam Apulejus *de mundo pag.* 65. Ve-

rumenimvero bene *inter ejuſmodi vertiginoſas voragines ſingulares & inter generalem maris reciprocationem diſtinguendum*, & de illis Coel. Rhodiginus *lib. XIV. c.* 12. legendus & capiendus erit, ut & Virgilius, illis, quos de freto Siculo protulit, verſibus:

Dextrum Scylla latus, lævum implacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus rurſusque ſub auras
Erigit alternas & ſidera verberat unda.

TMEMATIS II. CAPUT IV.

Cauſam æſtus receptiſſimam in Lunæ motu, lumine & influxu e variis ob varia quærens & examinans.

XII. At cæteri plerique omnes *Lunæ*, *ceu moderatrici atque patronæ cognatarum aquarum & humorum* (quemadmodum *Sol* aeris univerſi ac *ſpirituum* in animatis *temperator* dicitur) *cauſam æſtus impingunt: Ut quæ natura ſua proprietate dominetur humidis & frigidis, quia a Deo condita, ut præeſſet nocti, quæ eſt humida & frigida: ibi jam regnat, ibi triumphat, illa ſe jactat in aula, veluti cælo ultima, ſolo ſaloque citima lumine lucens alieno, tantam ac talem vim commoditate loci, qualitate ſui, differentia luminis optimo jure ſortita*, ut eleganter diſſeruit Danæus ac Edmundus Campianus, & hic quidem coram Regina Angliæ Eliſabetha in Comitiis Magiſtrorum Oxonienſibus. Idem vero ſenſerunt Cicero *lib.* 2. *de nat. Deor.* Strabo *lib.* 3. Plin. *lib.* 2. *cap.* 92. Ptolemæus *lib.* 2. *τετραβ. c.* 12. Auctor *Libri de mundo*, Lucretius, Albumazar *lib.* 2. *majoris Introduct. ad Aſtron.* Albertus M. *lib.* 2. *tract.* 3. *c.* 6. Thomas, Scotus, Alenſis, Ficinus, Contarenus, Lemnius & Cardanus *lib.* 3. *de ſubtil.* ut & ad eum quoque Scaliger, *Exerc. LII.* Unde Senecæ quoque *de Provid. c.* 1. & qui eum eſt imitatus Declamatori illi apud Agellium *lib. IV. c.* 1. Oceanus *Lunæ comes* dicitur, *cum qua adoleſcat, ſeneſcatque.* Ipſa vero Diana regina eſt & Sil. Italico, ubi de freto Gaditano canit:

Cymothoes ea regna vaga, pelagique labores
Luna movet, Luna immiſſis per cærula bigis,
Fertque refertque fretum, ſequiturque reciproca Thetis.

Quemadmodum & Claudianus idem ſenſit *de VI. conſulatu Honorii verſ.* 495. *alibi Tmem. I. cap.* 1. §. 6. laudavimus, eoque Manilium *l.* 1. ſic quidem emendatum ad æſtus trahimus: *Et*

Et cum damna, tuas tum imitantur, Delia, vires.

Quare & Solinus *cap. XXVI.* ſcripſit, *qui ſyderum ſequuntur diſciplinam, contendunt motus iſtos maris commoveri Lunæ curſibus, adeo ut ſic viciſſitudines inter maciem aquarum & plenitudinem reſpiciant ad auctus ejus vel defectiones, neque eodem ſemper tempore, ſed prout illa aut mergatur aut ſurgat, varient ſe alternantes recurſus.* Quod tamen non uſque quaque ſicce eſt capiendum, vel ſimpliciter aſſerendum, cum aliqua ſit varietas, neque id ubique ſervetur, Luna quoque non ſemper ſupra ſemicœlium noſtrum ab ortu ad occaſum XII. horas conſumat, tametſi cum Apulejo *de mundo pag. 65.* libenter concedamus, *quod ſentiatur etiam cœli mariſque cognatio, cum menſtruis curſibus Lunæ decrementa & acceſſus fretorum atque æſtuum deprehendantur.* Nam ut Joſephus quoque Iſcanus *lib. 1. v. 364.* inquit:

At fremitu accepto Nereus excuſſus ab antris
Mutatis horreſcit aquis: fontique relapſus
Naſcentem explorat Lunam, viſoque meatu,
Quem genitrix natura dedit, ſecurior exit.

Ubi Dreſemius addit: *explorat Lunam, quia pelagi trahaılla Dea variis æſtibus impregnat maria*; præſertim ob eam rationem, quod terræ marique ſit proxima. Quamobrem Ptolemæus ſic ait: ἥτε σελήνη ὡς περιγειοτάτη δίδωσι τοῖς πρὸς τῇ γῇ, τὴν ἀπόῤῥοιαν συμπαθούντων αὐτῇ καὶ συντρεπομένων τῶν πλείστων καὶ ἐμψύχων καὶ ἀψύχων καὶ Ποταμῶν μὲν συναυξόντων καὶ συμμειούντων τοῖς φωσὶν αὐτῆς τὰ ῥεύματα θαλασσῶν δὲ συντρεπουσῶν ταῖς ἀνατολαῖς.

XIII. Qua ipſa ſola Luna commode demonſtrari poſſe, dixit Poſidonius, *cur vicenis quaterniſque horis permutatim bis affluat & bis remeet mare?* Secundum diurnum ſcil. Lunæ motum ad quatuor cœli portiones quadrifariam diviſum. Eadem quippe ſupra horizontem ab ortu aſcendente ad cœli verticem, meridieique terminum, mare ab imo quaſi impulſum pariter aſſurgit, exæſtuat & regionem atque continentis interiora verſus undabundum ruit & in æſtuaria diffluit; donec illa meridianum circulum attigerit, & inde ab altiſſimo loco ac cœli faſtigio ad occaſum declinans Oceanum ab æſtuariis in gurgites pedetentim rurſus compoſitis fluctibus regredientem ſecum quaſi abripit, ut aqua ſeſe in locum ſuum recipiat. Rurſus cum ab occaſu, ſub horizonte hoc, Luna Antichthonibus noſtris oritur, ſubter ima cœli ad punctum meridici pergens ac vergens, denuo attollitur & exundat mare, ac ſi alveum ſuum egreſſurum

foret: quoad Luna meridianam lineam occuparit nocte media. Unde poſtremo ad noſtrum hemisphærium aſcenſura ſeſe contrahit Luna, tum maria quoque in conſuetos alveos relabuntur, quouſque ad hunc horizontem exoritura recurrat. §. 30. Quin ex ejuſdem quoque Lunæ curſu ſingulis diebus locum & tempus aliquantulum variante declarari quoque poteſt, *cur in dies ſingulos horam fere integram fluxum ac refluxum mare ſufflaminet*? quoniam Luna unius diei intervallo quatuordecim fere gradibus, quorum quindecim horam æqualem conficiunt, retrocedens proprio motu tardius oritur: ex quo fit, ut ſi Oceanus meridie littora contexerit, die ſequenti hora prima, tertio die hora ſecunda recurrat, quia totidem fere horis Luna curſum remoratur. Et propter eandem diverſitatem exortus Lunæ & aſcenſionem ſignorum quoque Zodiaci inæqualitatem æſtus illos alias tardius, alias celerius accidere manifeſtum eſt; ita ut fere nunquam acceſſus receſſibus duratione temporis pares ſint, niſi Luna in ſignis æquinoctialibus exiſtente. vid. Bartholini *Aſtrolog. quæſt.* 195. *& lib. 2. de Aquis cap.* 5.

XIV. Præterea exinde palpabile eſt, *cur unda maris in plenilunio maxime ferveant*, alias miteſcant, *certis etiam Lunæ temporibus magis intumeſcant maria*, quatenus ~~illa ut~~ plenior, ita efficacior diverſis etiam ad Solem fertur aſpectibus, qui ubi v. g. hieme per aquatica ſigna tranſit, ea quoque Lunæ virtutem ſecundum illius a Sole factam irradiationem adjuvant, ſicuti *etiam cæterorum Planetarum natura*, quos aliter atque aliter Luna aſpicit, *æſtus variant*. Item *cum ſigna tropica*, *aut* etiam *illa obliquarum aſcenſionum Luna peragrat*, æqualiores & minores fiunt æſtus, contra inſtabiliores & majores concitat atque diutius producit, *cum per æquinoctialia & rectarum aſcenſionum ſigna Luna currit*; Sicuti & *illa* juxta Plinium *in Auſtros degreſſa*, *propiore niſu vim ſuam exercet* magiſque turbat aquas, quarum *æſtus mitiores ſunt*, *cum illa Aquilonia a terris longius recedit*. Qualibus & ſimilibus regulis ac rationibus Peripatetici hoc totum negotium compegerunt, curque Lunam cauſam efficientem æſtus arbitrari debuerint, evincere voluerunt.

XV. E quo etiam intelligi jam poterit Zeno Romanus *de provid. cap.* 1. *Unda ac horam ad diem ſubeunt*, *ampliores minoreſve prout illas lunare ſidus elicuit*, *ad cujus arbitrium Oceanus exundat*. Item Silveſter Girardus ſcriptor Anglicus *lib. 2. de miraculis Hyberniæ cap.* 3. cum inquit: *Luna meridiem obtinente ſemper Oceanus ad occulta receptacula pediſſequas revocans undas*, *Auſtralia Britanniæ littora rurſus evacuat*; *Hybernica vero*

vero Dublinia latera plenaria fluctuum reverſione tunc adæquat. Mox: *Luna revertentibus radiis cum ultra medietatem jam tumeſcit, & quaſi ventrem facit, occidentis æquora ſecretis quibuſdam naturæ cauſis exaſperari incipiunt & moveri, & uſque ad orbicularis perfectionis rotunditatem undoſis fluctuationibus de die in diem amplius intumeſcunt, longeque tranſuſuales metas abundantius littora complent. Eadem vero fugitivis ignibus decreſcente & quaſi vultum avertente paulatim tumor ille detumeſcit, & juxta Lunares defectus tanquam reſidente derivationis exuberatione, proprios iterum redit in canales. Adeo quidem Phœbe totius humoris fons eſt & fomentum.*

XVI. Sed quæritur porro, *qua Luna virtute maris augmentum & decrementum efficiat?* Non ſolo utique *motu* aut *lumine*, ut Averroes credidit, ita namque in interlunio, vel cum Luna ſub terras demerſa, nullum ad nos jaculatur ſplendorem, æſtus quoque in noſtro mari ceſſare & ſopiti eſſe deberent, neque tanta ſemper in mari, exiſtentibus etiam illis duobus inſtrumentis, exiſtere poteſt vaporatio, qua ſola vigente mare intumeſcat, conſidente vero ſubſidat. Quare rectius Albumaſar *latentem* inſuper *qualitatem Lunæ* ineſſe tradidit, quam *influxum* vocant, cujus interventu in hoc mundo elementari maris reciprocatio concitetur. Vid. Conimbric. *in libros Meteorologicos Ariſtotelis tract.* 8. *cap.* 6. & Picus Mir. *l. cit.*

XVII. Qua ipſa qualitate effectrice tametſi occulta, dum Luna concitat aquas, & ſecundum diverſos aſpectus propinquitatemque ad mare & obtuſiores aut acutiores angulos, nunc eaſdem ad littus elevando trahit, nunc iterum relinquendo ſuopte pondere in decliviora reſilire & ſe colligere facit; non opus eſt ullam rarefactionem marinarum aquarum ad littus properantium & per addenſationem ad mare recurrentium, cum Albertiſtis, Bacone, Valeſio *in Sacra Philoſ. cap.* 52. atque Contareno excogitare, ad modum illum, quo fiat æſtus marinus, perſcrutandum.

XVIII. Dum vero dicunt, *non ſolo motu aut lumine Lunæ æſtus marinos contingere, non excludunt tamen illa.* Nam cum corpora ſuperiora manifeſtis cum primis viribus polleant valeantque, virtuteſque ſuas infundant hiſce inferioribus per motum utique & lumen, ut quanto plus habeant luminis, tanto fortius etiam operentur, quia lumen æſtus ſtimulat & in majus extollit. Quo circa & in oppoſitione Lunæ cum Sole, illa lumine turgens, hoc ipſum verſus nos effundendo majora crementa & decrementa præſtat aquarum, quam in conjunctione ejus cum Sole:

tametſi & tunc in coitu luminum, virtutibuſque ambobum Planetarum unitis, magnos quoque fieri aquarum motus & curſus, augmenta & diminutiones neceſſe ſit, utroque namque loco in ☌ ſcilicet & ☍ Luna ſubvehitur in abſidem, ut ſecum Oceani gurgites ſubvehere videatur. At in trajectione quadrata fertur ad hypogæum tanto fere ſpacio, quantum Oceanus a Luna diſtat. Bodinus *in Theatro Nat. lib. 5. pag.* 611. Hinc cum Luna erit in quadratura prima vel ſecunda cum Sole, aqua maris nec fluet nec refluet ſenſibiliter, ſed videbitur ſtare, & ſi quis motus aquæ fuerit, exiguiſſimus erit, cujuſmodi falſam quietem maris Veneti appellant *acqua de ſele*. Priore itaque exiſtente quadratura, quia Sol & Luna toto tempore unius revolutionis cœleſtis, quod eſt XXIV. horarum, æquipotentes ſemper ſunt ſine notabili diſparitate in motione aquarum æquali vel quaſi æquali ſe invicem impediunt, ut illæ videantur quieſcere. Quod accidit circa octavam diem poſt conjunctionem Lunæ cum Sole. Eædem cauſæ cum adſint quoque in quadratura ſecunda, quæ in prima, idem quoque circa XXI. diem contingit.

TMEMATIS II. CAPUT V.

Noſtram ſententiam & particulariores juxta ac univerſaliores intra & extra mare, in ſpiritibus præcipue, tam inſititiis, quam adventitiis, ſitas rationes, cum dubitationum quarundam diſcuſſione, enarrans.

Ἔκθεσις.

XIX. Recenſitis nunc aliorum diverſis, nec ſemper adverſis opinionibus, ſupererat, ut quid ipſi amplecteremur, palam faceremus: verum *fortaſſe magis ad opinionem bonæ exiſtimationis* (ut cum Scaligero loquar) *conduxiſſet ſilentium, quam audacia*, quamque *lotum ab aliis laterem nova elotione diſſolvere*. Sicuti & Fromondo ſatius viſum, pene nihil decernere, & complicare manus, cum tantum ſit naturæ arcanum, marinus æſtus, de quo facilius, quam cauſam reſpuat, non quam admittat, videre poſſis; atque propterea Euſtachius a S. Paulo cum probabiles & probabiliores quaſdam produxiſſet & rejeciſſet ſententias, iſta probabiliſſima viſa eſt eorum, qui exiſtiment, *hunc maris æſtum eſſe e genere eorum, quos Deus auctor naturæ, ſecretorumque artifex, mortales celare voluit, ut inde ignorantiæ ſuæ conſcii, occaſionem ſumant admirandi naturæ Creatorem*. Quia tamen tanto adhuc magis dilaudare & extol-

tollere eundem Dominum noſtrum poſſumus, ſi non vaccarum inſtar portam novam intuentium, omnem rectæ rationis ab ipſo quoque Deo nobis inditæ abjecerimus, ſed ipſius quoque ductum & revelationem in Verbo S. S. ſecuti fuerimus. *Non paulo enim profundius in ſapientia potentiaque Divina obſtupeſcam*, (ait Fromond.) *qua cauſis etiam corporeis dare potuerit tam admirabilis effectus virtutem.*

XX. Nimis itaque arridet eorum placitum, qui *cauſam motus hujus tam in mari, quam extra mare quærendam putant. Illinc* quidem ad Dei omnipotentiam ante omnia confugiendum rati, quæ mare, ita ut affluat & refluat, crearit, utque vi primæ illius juſſionis divinæ perpetuo maneat ad hunc motum diſpoſitum. *Hinc* vero illam inſitam qualitatem, ab externis cauſis, veluti corporibus cœleſtibus, excitari & adjuvari poſſe judicant. Quam ad rem 1. *Tmem. cap.* 8. ſimilitudinem contulimus cœli. Sicuti enim haud aliam ſciunt adducere cauſam, cur Sol, Luna & cæteræ ſtellæ hoc & illo modo moveantur, niſi quia ita Deus illas creavit, & tale principium motus internum illis conceſſit: ita & mare ideo æſtuat, quia Deus, ut ſic affluat & refluat, voluit, ſanxit, præſcripſit. Multum autem refert, quomodo in vim illam internam vis ſuperna, ceu in ſubjectam ſibi materiam agat & influat, verum etiam quomodo hæc ipſa maris qualitas in hoc vel illo loco magis minuſve ad hunc effectum recipiendum ſit diſpoſita. Quemadmodum enim vis generandi varias herbas vigore primæ creationis ineſt terræ, ea tamen niſi a Sole foveretur, nunquam quicquam produceret, uti videmus contingere in nova Zembla, ubi frigus adurens creſcere prohibet ſegetes & herbas: ita quoque viciſſim tamen *non omnis fert omnia tellus*, utcunque etiam ſe habeant cauſæ externæ. *Non* autem illa *vis paſſiva ſolummodo* mari ineſſe credenda, *ſed & juxta activa. Illa*, dum mare per ſe quidem eſt fluxum, liquidum, tractabile & externis impreſſionibus haud difficulter mobile: *Hæc*, dum ſpiritus quidam in maris fundo demerſi, aquam quodammodo animantes, ſollicitantur præcipue a Lunari ſidere, & in ſuperficiem evocantur, quo ipſo aquam, citra tamen inſignem rarefactionem, inflant, & hac atque illac diffugientes diſcerpunt; quin & Sol calore ſuo, quo aquam molliter fundit & halitum illum marinum irritat, in parte adjuvat rariorem paulo & mobiliorem iſtum reddendo ſuo tepore. Sicuti hanc opinionem Fromondus *cit. loc. lib. V. Meteor. p.* 265. probavit.

XXI. Hujuſmodi *Spiritum*, mare commoventem & veluti igne excoquentem, (ut ſpumet inſtar ollæ ad focum bullientis, aut aheni pharmacopolæ,

polæ, in quo multa miſceantur ſimplicia) *ſeu Phyſicum illum, ſeu adeo Metaphyſicum per Leviathanem expoſuerim* apud Hiobum cap. XLI. *de cujus ore lampades procedunt, ſicut tada ignis accenſa, & de naribus ejus fumus ſicut olla ferventis & aheni magni.* Et mox: *ferveſcere facit quaſi ollam profundum maris; & ponit quaſi cum unguenta bulliunt.* Nimis enim tralatitium eſt aliquam balænam ſaltem hic intelligere.

XXII. Quicquid ſit, tam Sacræ (ut *Eſaia* quoque LVII.) quam profanæ literæ *mare fervere & ebullire* ajunt, ſicuti in caldario aquam, *id non* uſquequaque *tropice*, ceu Fromondus voluit, *ſed & proprie fieri*, nulla abſurditate aſſeri poteſt, ſicuti & coctio in animante non eſt plane impropria. Non enim quicquid æſtuat, fervet, bullit, coquitur, ignem culinarem ſemper ſupponit, ſed modo calorem, ſive ille jam ſit ab igne luculento, (qualem ſub aquis eſſe etiam Hiobus ſcivit, & ſæpe e mari erupiſſe atque multa oppida abſumpſiſſe, Majolus *p.* 1. *fol.* 214. e Vaſæo, & Poſidonio, & Nardius teſtatur,) ſeu adeo a ſpiritu calido. Niſi namque caleret mare, non ferveret, nec bulliret, nec attolleretur, nec moveretur, nec actiones produceret. Atqui actiones omnes a viribus, vires omnes ab eſſentia, eſſentia autem maris (dicente & docente Patricio) *ut & humor ſit & calor ſimul.* Uterque autem & humor & calor & movendi ſeſe & a ſe amovendi noxia vires habet: ille quidem, dum ſordes & luit & abluit; hic vero dum penetrat, incidit, heterogenea ſeparat, quod bulliente lebete quovis manifeſto apparet. Mare autem humorem eſſe, nemo non videt. Calorem quoque habere innatum, ipſemet fatetur Ariſtoteles, quia ſalſum. *Mare*, inſit, *& humidum eſt & corpulentum, multo magis quam aqua potabilis, & calidum natura eſt & particeps omnium partium humoris & ſpiritus & terræ.* Quid ergo mirum eſt, ſi mare ſpirituoſum ſemper ferveat ac bulliat, & ſaliat ac reſiliat, ut aqua & fluor omnis in lebete bulliens? Quid item mirum, ſi mare natura ſua fluor eſt, quod fluat & refluat vel ſenſim & occulte vel manifeſte? Caſman. *Quæſt. marin.* 4. *p.* 145.

XXIII. Iſtud tamen hic ſciendum, *Spiritus* iſtos mare cientes *vel* eſſe *Inſititios*, vel *Adventitios*; *illos* a calore maris proprio & eſſentiali; *hos* a calore terræ mari ſubjectæ; atque *illos* quidem eſſe primarios, *hoſce* ſecundarios & ab illis quodammodo productos. Dum namque mare principio hoc interno fervet, ſpiritus & vapores in ſe & ex terra ſuppoſita generat continue, quibus ſuapte ſponte ſurſum tendentibus attollitur, iiſdemque egreſſis & diſcuſſis recidit: rurſuſque novis regeneratis

denuo

denuo quoque iterum elevatur, iterumque paulo poſt reſidet, perpetuiſque ita vicibus nunc intumeſcit mare & ad littus undam pellit, nunc detumeſcit & in ſe ipſum regreditur. Qua de re perſpicue quoque jam olim Strabo, & apud eundem Poſidonius & Athenodorus diſſeruere; illius Geographi hæc Latine ita verſa legimus: *Reliquum, ut cauſa dicatur eſſe ſolum, vel id quod mari ſubjacet, vel quod inundatur. Potius vero id, quod mari ſubeſt. Multo enim mobilius eſt & mutationes citas ſuſcipere poteſt, quod humidum eſt, nam & ſpiritus, qui omnium talium cauſa eſt, copioſior ibi eſt.*

XXIV. Utroſque autem illos ſaloque ſoloque ſurgentes vel verius terræ aquoſæ & aquæ terroſæ ac craſſiori innatos ſpiritus cœleſti ſiderum influxu irradiationeque magis minuſque pro illius diſpoſitu elici, erigi, concitari, ac ad ſumma provocari credimus: cum primis autem a Luna, ejuſque non tam motu, quam fere peculiari quodam & marini illius cognato quaſi ſpiritu. Quod & D. Baſilius *Homil.* 6. credidit ac tradidit: *Mare* (inquiens) *reciprocationes ſuſcepit, nunc quidem revertens, rurſus autem inundans aut diffluens, velut Luna reſpirationibus retrorſum ſubtrahatur, & rurſus ipſius exſpirationibus ad propriam menſuram compellatur.*

XXV. E quo fortaſſe melius capi & conciliari jam poſſe videtur Apollonius Thyaneus *priori Diſſert. cap.* 3. a nobis adductus, qui putavit Oceanum fluere ac refluere a ſpiritibus (qui partim ſub ipſo, partim circa ipſum anhelent) impulſum retruſumque; ut & quodammodo Rhodiginus ibidem in fine allegatus: quem ad verbum tranſſcripſit Stephanus Aqueus ad Plin. *lib.* 2. *c.* 99. diſſimulato auctore Rhodigino, ſicuti & ab hoc ipſo Strabo reticebatur, e cujus *lib.* I. deſumptum locum iſtum ita citavit quoque Caſmannus *in Problematis Marin. part.* 2. *quæſt.* 4. *Sicuti enim animalia continue ſpirant & reſpirant: eodem modo & mare ex ſe & in ſe continenter reciproco quodam movetur motu. Clarum id fit ei, qui in littore ſtat ad undam, ſimul mari teguntur pedes & nudantur.* Quem & Minut. Felix. *Octavii principio* imitatus eſt: *Jam liberum littus tenebamus, ibi arenas extimas, velut ſterneret ambulacro, perfundens lenis unda tundebat: & ut ſemper mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen criſpis, toroſiſque. Ibidem erroribus delectati perquam ſumus, cum in ipſo æquoris limine plantas tingueremus, quod viciſſim nunc adpulſum noſtris pedibus alluderet* (lege allideret) *fluctus: nunc relabens, ac veſtigia retrahens, in ſeſe abſorberet.*

XXVI. Nequaquam vero ſtatim cum Stoicis, aliiſque hanc ſpectabilis mundi univerſitatem animal quoddam fingemus ex variis elementis conglobatum, quod mente & ſpiritu vivat, habeatque in profundis Oceani nares quaſdam, per quas emiſſi anhelitus, vel reducti, modo efflent maria, modo revocent, ut alibi etiam *l. d.* citavimus, & Conimbricenſes quoquo *Tract.* 8. *Meteor. c.* 5. retulerunt. Quamvis Poetæ fortaſſis liceret pari modo, ut in Sicilia gigas, inſulæ ſuppoſitus, per Ætnæ fauces ignes exſpirare fabuloſe creditur: ita & ſubter fretum Magellanicum, Enceladum, aut Leviathanum, vel etiam Neptunum aliquem caput ſubſtratum habentem comminiſci, qui una quidem narium, verſus mare Pacificum efflet undas, altera vero verſus mare Septentrionale; & ſic ab utroque mundi latere nunc mare anhelitu protrudat, nunc viciſſim attrahat, atque alternis æſtuare faciat.

XXVII. Sed miſſis fabuloſis, ad ſeria revertamur. Præter illos de tali terra & tali aqua ſuſcitatos vapores, motuque & impulſu maris concitatiore ſe ventis implicare gaudentes, hos ipſos quoque illorum mixtura incaleſcentes augeri ſentimus, ut locum quærentes ampliorem, quo ſe diffundant, nunc aquarum ſumma vellicent, mox ad infernas illius partes reflexi, rurſuſque in ſuperna proruere conati, aquas neceſſario, dum eructant, turgeſcere faciant atque propelli, quæ ubi vis illa diſſolutis vaporibus conflacceſcit, ſubſidant, atque ſternantur, & in anguſtias ſe contrahentes ab occupatis locis abſcedant. *Quam ſolam jugis reciprocationis marinæ cauſam ſufficere* pertendit Picus Mir. *l. cit.* cum vaporum iſta ventorumque generatio pro natura maris, ſicuti & eorundem diſſolutio ſit perpetua, niſi quod fluctuantem potius æſtum, quam reciprocantem hæc ratio faciat. Certe Ventis æſtum nimiopere variantibus plurimum, & ſingulis quidem his diei naturalis tres horas tribuunt Nautæ, ut Petrus de Medina & Auguſtinus Cæſareus docuerunt, de quibus poſtea in cauſis varietatis ſpecialibus.

XXVIII. Quare neceſſarium omnino, quicquid Picus contradicat, Lunæ patrocinium & quaſi directionem addere, propter ipſam ſenſibilem pene aquarum cum Luna concordiam, cujus motum tacito naturæ conſenſu Oceani motus imitetur, mare aſcendat cum aſcendente, & deſcendat cum deſcendente, quod & Thomæ placuiſſe videtur *in lib. de occultis operibus naturæ*, laudante eodem ibidem Pico. Non enim Medici modo obſervarunt, quod Luna creſcente ac vigente corporum humores ſoluti fluant & exundent, ea deficiente concreſcant denuo, inquit Campianus

pianus *l.cit.* Sed & Phyſicos, addit, audi! *Aqua marina mixta vaporibus inſigniter craſſa, arctiorem in locum tantiſper conglobata eſt, quoad in hemiſphærium maritimæ regionis Luna conſcenderit ac illam duritiem fregerit, concretiora diſſipaverit, denſiora decoxerit. Ex his omnibus hæc ſumma naſcitur: accedente Luna propius, mare, ſolutis & liquefactis vaporibus, quibus undique refertum atque commiſſum eſt, (non ſecus quam aqua in olla ad ignem poſita) protinus ebullire & exæſtuare: eo fieri, ut ſtatis temporibus aqua rariori mirabiliter auctum diffluat, ac dein paulatim deferveſcentibus Lunæ radiis ſe colligat, ad ſe redeat, & in ſuum alveum ſubſidat.*

XXIX. Neque tamen hoc Luna pro ſua tantummodo ſingulari influxione, aut quatenus ipſa motu primi mobilis circumvecta hoc per ſe duntaxat præſtat, ſed ut Solis promovetur, fovetur que aſpectu, æſtum marinum nunc majorem nunc minorem efficit. Nam ut auctor eſt Annibal Raimondus, *molto ſi conviene al buon Nocchiero, d'intender ſi eccellentemente de i moti de i due luminari, come di quelle ſtelle, che ſono Signore del tempo, e padrone di tutti i Mari, & d'ogn'altra ſorte d'acque e ſpecialmente di quelle, che ſono atte a fluire & refluire, & al farſi alte & baſſe.*

XXX. Ad hanc aquarum aptitudinem ut refluant, etiam ſpectat ipſius *terræ mari ſubjacentis & adjacentis aptitudo*; *illius* quidem *ne nimis ſit profunda*; *hujus* autem, *ne nimis ſit anguſta*, quæ utraque conditio æſtum magis impedit, quam promovet. Nimia enim profunditas in cauſa eſt, quo minus novi ſpiritus & vapores, Solis radiis & Lunæ ad fundum non pertingentibus vel nequaquam, vel minore copia & poteſtate generentur, ſed magna mole preſſi, neque ſe, neque mare ſuperpoſitum attollere queant. Nimiæ etiam anguſtiæ & ſtricturæ littorum ac faucium curſus aquarum, quo minus libere & ordine certo incedant, impediunt, ut augmentationes & diminutiones minores fiant, cum modica quantitas aquæ locum ſtrictum tranſire valeat. Quin & aliæ quoque præter fundi & litorum ſitus ac figurationes locorum conditiones requiri ſolent, de quibus poſtea.

XXXI. Breviter: *Veræ æſtus marini cauſæ* ſunt Patricio quoque & Caſmanno *p.* 296. vel *univerſales* ſeu *externæ Sol* & *Luna*, quibus ratione ſuperioris ſeu ætherei caloris & humoris reſpondent *duæ cauſæ particulares*, *interiores* & *inferiores*, ſeu proximæ in ipſa marium natura inveniendæ, nimirum *Fluiditas*, a fluore primævo orta, & *Salſedo* a primævo-

ævo calore originem ducens & mari inſita. Illa *Luna* ceu humorum dominæ, hæc *Solis* ceu omnis caloris monarchæ *imperio regitur*. Ab utroque ergo magno luminari aſtrorum motus in mare velut imprimuntur, ut eos licet non aſſequatur, æmuletur tamen Oceanus. Planetarum quidem directiones, velocitates, retrogradationes, tarditates, ſtationes ſtationibus 4. dierum, apogeos elevatione, perigeos depreſſione: *Horario Solis horas, diurno ejuſdem circuitum: Hebdomadario planetas æmulatur, ſemeſtri plenilunia, menſtruo novilunia, ſemianno Solis per ſigna 6. decurſionem perpetuo inerrantium ſtellarum imitatur motiones.* Ut proinde mihi quidem *maris humiditas æſtus* marini videatur *materia*, ejus *calor* & ſalſitudo quaſi *forma: utraque cauſa interna potentialis*, quæ *ab externa cœleſti* ceu *efficiente univerſali* actuetur, *ad mare ventilandum ac repurgandum*, qui ejuſdem æſtus eſt *cauſa finalis*; ſi modo in affectione hujuſcemodi ita loqui liceret.

TMEMATIS II. CAPUT VI.

De cauſis impedientibus: cur non omnia maria affluant ac refluant, vel id ſaltem inordinate variantia faciant, & hoc quidem cum ratione initiorum æſtuariorum, tum majorum minorumve incrementorum, a Luna in diverſis ventorum regionibus exiſtente, & pro ſitu quoque loci multum variantis effectorum.

XXXII. *Cur non* igitur *omnia maria, cum ſint ſalſa, Veniliam & Salaciam ſentiunt*, ſiquidem ſalſedo motuum marinorum proxima & interna atque propriiſſima ſit cauſa? Cui quæſtioni ut ſatisfiat, repetimus illud, quod *in primo* ſtatim *capite hujus diſſ.* a J. Pico Mirandulano afferre cœpimus: "Confitentur (ſcribit) Aſtrologi, non evenire tales recur-"ſus in omnibus aquis, etiam marinis: ſed in his tantum, quarum terra "profunda, dura, motibus crebris aſpera, & inæqualis: aqua vero mul-"ta: quæ nec adjectu fluminum creſcit, nec digreſſu diminuitur, ſed "diuturnam ibi traxit ſedem denſitudine ſpiſſa. Quocirca conceptaculum "fiat, alumnaque vaporum multorum, nec tenuium, nec facile diffla-"bilium, qui de ſuis parentibus, hoc eſt, aquoſa terra, aqua terroſa, "deque cœli calore, ducunt amaritiem illam notam, atque ſalſuginem: "has quum conditiones, & fontes & flumina, ſed & maria quædam non

"ha-

"habent, ideo in illis dicunt hos æſtus non apparere. Conimbricenſes "*loco cit. cap.* 7. veriſimile eſſe ſtatuerunt, quoſdam mundi tractus ita ſu-"opte ingenio affectos eſſe, ut in iis influxus Lunæ ita modificetur, ut "prædictam reciprocationem aut nullo modo, aut ſecus, quam aliis in "locis exequi valeat. Vel quod eæ partes non ita opportune ſitæ & a-"ptæ ſint ad cœli impreſſionem excipiendam, motumque ſubeundum: vel "quod aliæ regiones aliis aſtris ſubjectæ ſint, quæ diſparili ictu radiorum-"que multiformi jactu prædominantia Solis Lunæque vim diverſo modo "adtemperent. „ Cauſas etiam alias nimiæ profunditatis, vel nimiæ anguſtiæ, interdum etiam nimiæ latitudinis *præcedaneo capite* præſtruximus.

XXXIII. Singulorum nunc marium, quæ æſtuum dicuntur expertia, conditionem & naturam ad præſcriptas regulas expendamus: *I. Caſpii* ingens profunditas ab Amb. Contareno refertur, minorem ſalſedinem ſuadent LXXX. flumina magna, quorum aliquot oſtiis LXX. & XL. & cum quinque lacubus non parvis in illud exonerantur. Ob eandem rationem quoque *II. Mæotis* a Tanai atque aliis fluviis minus ſalſa reddita eſt, ſicuti & *III. Pontus* dulciores habet aquas, ob ingentes *LII.* quos recipit fluvios. Idemque Pontus profundiſſimus eſt, unde agnomen Nigri Maris nactus eſt, qui color a profunditate, ſicuti viriditas a brevitate nautis eſt. *Propontis* inſuper, cum ſuas a Ponto habeat aquas, non poteſt eſſe ſalſior, cum amnibus propriis augeatur. *IV.* Aqua tenuior etiam atque cryſtallo ſimilior in medio *Rubri maris* Johanni Barro & De Caſtro perhibetur, ut fundus ejus clariſſime conſpiciatur, quare tenuitas debiles tum vapores, tum ſpiritus gignit, facile difflabiles & impotentiores, quam ut aquam eam attollant: in faucibus tamen ab Oceani influxu turgeſcit, ſicuti & in intimo ejuſdem ſinu affluxus fit ob fundi ſalſitatem. *V. Mantianam paludem*, ſi non æſtuet, præter profunditatem aquæ nimia craſſitudo nihil in ſe mergi patiens, attolli prohibet. *VI.* In *Balthico* cum ſociis immenſa alicubi, juxta Olaum, eſt profunditas, & lacus aquarum dulcium 80. flumina vero plus quam *LX.* influunt. Quamobrem frigore quoque quod concipit, conglaciatur, ut attolli nequeat; ſuccinum etiam bituminis ſpeciem magna copia continet. *VII. Partes* illæ *Mediterranei* tandem, tametſi præter unum Rhodanum nullos magnos amnes recipiant; ſunt tamen omnium confeſſione profundiſſimæ. Uti habet hæc Caſmannus *p. 2. quaſt.* 10. Scalig. *l. cit. p.* 201. v. ita cenſet: *Ad Liguſticum, Gallicum, Hiſpanicum litus obſcuriſſima eſt & accretio & decretio*, quia quod in Adriatico manifeſtum eſt propter anguſtias, latet

 a Tyr-

a Tyrrheno ad Gibraltar propter æquoris latiſſimam effuſionem.

XXXIV. Non alias fere ob rationes *in aliis maribus*, *ut Adriatico*, *Ægæo*, *Jonio*, *toto fere Africo*, quamvis *aliquantulum æſtuent*, *parum tamen* ob litorum tum profunditates, tum æqualitatis proportionem *intumeſcunt*. *In Mexicano* vero *ſinu* craſſitudo & gravitas adjuvari dicitur, ut parum tumeat. Contra ubi parva profunditas, multa brevia, multæque ſyrtes & aqua ſalſiſſima, impetus quoque Oceani ab aperto & litorum coarctatio, ut *in Armorico*, *ad Briſtolum in Cornubia*, *in arctis Seelandiæ & Hollandiæ canalibus* ut & *in Anglico* nimis quam aſcendit æquor. Pari modo *in Cambaico litore & in Indico & ad Panamam in Auſtrali Oceano* contingit, ubi mari recurrente per multas Leucas fundus & ſyrtes quoque denudantur.

XXXV. Quamobrem vero etiam *in illis maribus*, *quæ motum acceſſionis ſeu crementi in die ſemel & in nocte ſemel*, *atque totidem quoque vicibus motum receſſionis ſeu decrementi eodem temporis ſpatio habent*: *nec ille tamen*, *nec hic ſemper ordinate eodem pacto & æqualibus incrementis ac decrementis procedit*, *nec eadem quoque ſemper hora diei vel noctis incipit*, *ſed diverſimode ſe habet?* Hæc ipſa deviatio a præſcripto ordine motus varia quidem eſt, ſed ſi *error in hora principii motus acceſſionis vel receſſionis* ſit, ille potiſſimum *triplici de cauſa* accidere poſſe dicitur, *aut ratione ſitus regionis*, aut *ratione corporum cæleſtium*, aut *propter mutationem aeris*. Propter hanc aeris ultimam quidem ſæpe contingit diverſitas in principiis Veniliæ & Salaciæ, Malinæ quoque & Lidunæ. Impetuoſa enim diſpoſitio ventorum, tam cominus, quam eminus inſufflantium removet curſus aquarum a debito ordine, aliquando feſtinando acceſſus, aliquando receſſus, ſimiliter & ipſos remorando. *Propter mediam rationem corporum cæleſtium* eadem principia æſtuationum variant. Cum enim aliqua ex ſtellis magnis & luminoſis (ut ſunt Venus & Jupiter) fuerit circa Lunam vel Solem, illam vel illum adjuvant in aquarum marinarum motione, quæ proinde debitum ordinem deſerunt. *Ratione ſitus regionum* vero diverſitas conſpicua eſt *acceſſus ἐν χίσει ad horizontem*, *receſſus autem per reſpectum ad circulum meridianum*, ſeu ad *punctum* meridiei vel mediæ noctis nulla eſt diverſitas, nec error. Itaque ſi regio habeat horizontem rectum, veluti ſub æquinoctiali circulo, ubi dies ſemper ſunt æquales noctibus, ibi & per omne anni totius tempus rectius ſe habent acceſſus & receſſus principia, in regionibus autem ab æquinoctiali diſtantibus & horizontem obliquum habentibus, tametſi ſub eodem ſint

meri-

meridiano, in duobus duntaxat anni temporibus æquinoctiorum ſcil. circa medium Martii & medium Septembris recte ſe habent illa principia, licet majores curſus habeant, reliquo anni tempore fere mutant, propterea quod dies quoque varient & nunc Sol oriatur citius, occidat vero tardius; & viciſſim. Ut quanto ſolſtitiis fuerimus propiores, tanto major ſit inæqualitas, tanto vero minor diverſitas in principiis, quanto magis æquinoctiis appropinquaverimus. Quæ ipſa quomodo uberius explicet, videri poteſt Federicus Delphinus Philoſophus & Medicus Patavinus de æſtu & quiete falſa, ſeu motu inordinato aquæ maris, motum ſimul Solis & Lunæ inſequente, libello brevi & nervoſo, ſed quia diu poſt mortem auctoris Anno 1559. impreſſus eſſet, male a typographis habito, capitibus fere disjectis & male compaginatis.

XXXVI. *Eaſdem idem rationes* etiam *errorum dedit, qui accidant in medio motus aquarum, curſus ſuos & æqualia incrementa & decrementa non ſervantium, quæ tum ab aeris & ventorum diſpoſitione, tum quoque a locorum ſitu* contingant, nunc majora, nunc minora. *Majores* quippe *curſus, præter interna principia cælo concitata, venti quoque impetuoſi faciunt, ſicuti & coarctationes maris*, quod propterea circa Eubœam Inſulam & inter Siciliam atque Calabriam uti ſtrictius exiſtit, ita fortius currit. Quamvis rurſus ejuſmodi anguſtiæ alibi tales augmentationes aquarum, quas non niſi modicas admittere poſſunt, quoque impediant, ſicuti in mari Mediterraneo quicquid ingreditur vel egreditur ex Oceano, per unum ſolum & ſtrictum locum a parte Occidentis tranſit, quare non poteſt multum in acceſſu impleri, nec multum in receſſu evacuari, & ex conſequenti motus aquæ maris non uſque adeo certo ordine incedit.

XXXVII. Hæc fere ita excellentiſſimus Delphinus, cujus principia melius explanavit Hannibal Raimundus Nobilis Veronenſis, illius diſcipulus, in Tractatu *del Fluſſo & Rifluſſo del mare* a *pag.* 28. ad 38. Cui & alios addidit veluti Federicum Griſogonum a *pag.* 3. ad 7. Petrum de Medina a *pag.* 8. ad 19. Auguſtinum Cæſareum a *pag.* 20. ad 28. ſed a 38. ad 41. Hieron. Borrum, hinc Joan. Mariam Benedictum ad *p.* 44. ac tandem Janum Paulum Galluccum Saloenſem atque D. Raum ad *p.* 46. Quorum virorum nobiliſſimorum ſententiæ ad noſtram notitiam non perveniſſent, abſque illo Raimundo fuiſſet, qui ab Anno MDLV. ad LXX. uſque per continuos quindecim annos huic reciprocationi marinæ dies atque noctes cum intendiſſet, atque impendiſſet, tandem anno *LXXXIX.* ætatis vero ſuæ *LXXXIV.* Tractatum iſtum utiliſſimum Venetiis, Lingua

gua tamen Italica publicavit. Quos inter Petrus de Medina Doctor Hiſpanus, qui *de arte Navigatoria* ſcripſit, & qui eum ſecutus eſt M. Auguſtinus Cæſareus, quam plurimum ventis ab hac vel illa regione cœli flantibus tribuerunt. Et hic quidem in Oceano *plenum mare* eſſe dicit, *quando Luna eſt in Graco & in Garbino* (ſeu Aquilone qui flat verſus Orientem, & Auſtro-Africo verſus Occidentem) ſed quando eſt *in Sirocco & Maeſtro* (i. e. Euro-Auſtro, & Favonio a latere mediæ diei vel noctis) eſſe *vacuum*: contra vero in Mediterraneo in his Luna exiſtente, iſtud eſſe plenum, in illis vero vacuum. Alter vero De Medina docet, tum mare incipere ſuum tumorem, cum a Novilunio Luna fuerit in Græco ante ejus ortum horis tribus, & tunc mare in ſummo eſſe incremento. Tribus aliis ab ortu horis mare dicit pergere, decreſcere, donec Luna *in Siroccum* (Euro-Auſtrum) venerit. Exinde (ait) per tres horas intumeſcit, & cum Luna ad meridianum ſeu *Auſtrum* pervenerit, erit mare in dimidio incremento, donec *in Garbinum* (Auſtro-Africum) veniat, uſque ad ſummum increſcet. Decreſcere deinde incipit, donec per tres horas, uſque *in Ponentem* (occidentem) Luna deſcendat, in dimidia mare erit diminutione. Et tribus horis aliis minui perget. Sed cum pervenit *in Maeſtrum* (Favonium) in imo eſt decremento. Inde diſcedens per tres horas *in Tramontanam* (Septentrionem) venit, & mare tunc ad dimidium increvit. Tribus horis aliis, illa *ad Gracum* (Aquilonem) accedit, & mare in ſummo eſt tumore. Singulis nimirum ventis tres horas attribuit ex Nautica diſciplina: & quotidie fluxum quatuor horæ quintis partibus acceſſum ſuum poſtponere addit, quæ quatuor quintæ uſque ad dies triginta additæ unum diem intercalent. Atque illa obſervatio Medinæ in mari Oceano tantum eſt ab Herculeo freto circa Hiſpanica, Gallica & Belgica littora.

XXXVIII. Nos vero propius, *qua Oceanus in Albim regurgitat juxta Gambrivios*, nautæ Germani Veniliæ & Salaciæ hæc obſervarunt tempora, ut in Noviluniis & Pleniluniis acceſſus ſit hora duodecima, receſſus hora ſexta, uterque vero deinde ſingulis diebus hora tardius veniat; niſi quod nonnunquam continuo biduo non niſi hora unica & eadem acceſſum ſuum poſtponat. Id quod eo fit, quod non juſta hora integra quotidie, ſed unica quinta fere minus Venilia affluat tardior. Atque hæc tamen cæteris paribus & tranquillo aere ordinem tempuſque ſuum ſervant, niſi quid ſcil. & ventus præcipue obſtet, qui varius diverſe quoque variat æſtus. Weſtwind verſpodet die Flut: Oſtwind verzügert ſie. Südoſt ſturm gehet langſt der Elbe hin/ machet das geringſte Waſſer/ daſz man kaum

kaum die Flut warnimbt. Nordweſt bringet hoch Waſſer/ iſt recht aus der See. Das allerhöchſte Waſſer aber kömpt durch Weſtnordweſt/ h. e. Tam *Favonio* ſive *Maeſtro* flante quam *Ponente Italico* ultra horam *citius venit* Venilia. Spirante vero *Subſolano* ab Oriente, ſicuti & *Sirocco* vel *Euro-Auſtro* ultra horam tardius accedit. Altiſſima vero & citiſſima aqua eſt ſpirante Hiberno, quem Itali *Ponentem Maeſtrum* vocitant. Ratio addita iſta eſt, quia mare ab Occidente recta affluit, cujus curſum ventus pariter ab Occaſu, vel inter Occidentem & Septentrionem afflans, fortius urget ac promovet. Contra eundem maris ab occidente properantis curſum ſufflaminat ventus ab oriente contrarius, tantoque magis, ſi eidem conjunctus fuerit meridionalis quidam aquas exſiccans & vaporibus liberans. Sed his miſſis ad alia properandum.

XXXIX. *At cur ſeptem horis intumeſcit Oceano Garumna, quinque detumeſcit?* Propterea *quod Atlanticus Oceanus accedente Luna ad meridiem Venetiarum inſinuat ſeſe in Arcticos ſinus. Qua protruſione abit aqua ſurſum verſus a litoribus Aremoricis ad litora, qua incurveſcunt inter Tartaros & terram Laboratoris, trans Gruntlandiam & inſulas parum notas nobis. Itaque non implet Garumnam, quantum capere poteſt: quoniam partim abit. Ubi vero Luna curſum perfecit illius clivi, cujus faſtigium directo deſpicit Burdegalam: tunc ab Arctico ſinu redeuntibus aquis, non ſolum obſidentur Garumnæ fauces, ne deſcendat atque exeat aqua, ſed etiam complentur novis fluctibus. Qua impreſſione fit, ut addatur ad crementi tempus ordinarium hora illa, quæ ſeptima numeratur in acceſſione, primaque debebatur diſceſſioni. Unde quod reliquum eſt ad horam duodecimam, qua alterius quadrantis curſus terminatur, in regreſſu quinque tantum horis expeditur. Similis ratio ad Ginegam excogitanda erit, ubi quaternis aſcendit horis, deprimitur octonis.* Scalig. *Exerc. LII.* Apud quem alias etiam cauſas 1. *reciprocationis* ſeu recurſionis, 2. *varietatis*, 3. *celeritatis*, 4. *ceſſationis*, 5. *privationis*, 6. *contrarietatis* invenies. *Recurſionis*, cum retro legit decurſum ſpatium: *Varietatis*, quia non iiſdem horis progreſſio finitur: *Celeritatis*, propterea quod ſegnior in quibuſdam locis: *Ceſſationis*, ubi neutrum fit: *Privationis*, quoniam certis locis currit nec recurrit: *Contrarietatis*, velut in novilunio & plenilunio incrementum. Qua de re vid. quoque elegantes verſiculi Germ. Audeberti Aurelii *lib.* 2. *Venet. in Poet. Gall. part.* 1. *p.* 144. & 145. qui & ipſe maris febrium fervorem ac rigorem viciſſim voluit imitari, curque ſecundum Lunæ potius curſum, quam Solis fiat, oſtendere.

TMEMATIS II. CAPUT VII.

De Euripo in ſpecie Chalcidico, an ſexies quotidie, vel ſepties, aut his ſepties reciprocetur, an vero more aliorum marium, quater tantum ordinarie per ſingulos dies, per errorem vero & vim majorem indefinito nonnunquam numero. De Auſſerenſi quoque &c.

Ἔκθεσις.

XL. Occaſione præcedentis capitis, cum diximus ratione locorum circa Eubœam majores contingere aquarum æſtuationes, in Euripi naturam diſquiramus, in cujus contemplatione Archiphiloſophus tantum operæ poſuiſſe dicitur, ut tædio & labore confectus illic diem ſuum obiens proverbio anſam dederit: *Ariſtoteles non capit Euripum, Euripus capit Ariſtotelem.* Quo nomine motus fuit & Antiphilus Byzantinus, Græcus Epigrammatarius, *Antholog. lib.* 1. *c.* 63. ut inperſcrutabilem plane & ſoli Naturæ effabilem ejus æſtuationis crediderit rationem, quod elegans Epigramma cum & ad alia enarranda faciat, præterire non poſſumus:

Ἐυβοϊκοῦ κόλποιο παλινδίνητε θάλασσα
  Πλαγκλὸν ὕδωρ ἰδίοις ῥεύμασιν ἀντίπαλον.
Ἠελίῳ κὴν νυκτὶ τεταγμένον ἐς τρὶς ἄπιςον
  Ναυσὶν ὅσον πέμπεις χεῦμα δανειζόμενον.
Θαῦμα βίου, θαμβῶ σε τὸ μύριον, ὐδὲ ματεύω
  Σὴν ςάσιν' ἀῤῥήτῳ ταῦτα μέμηλε φύσει.

Quæ ad verbum fere ita vertimus:

Euboica æquor aqua revolubile fluctibus inſtans
  Exundando tuis & revolando ſimul.
Qantam quoque die noctuque ter ordine aqua vim
  Navibus affundas, credere difficile eſt.
Monſtrum ego te vitæ ſtupeo uſque: reſervat at uni
  Quem Phyſis ipſa, ſtatum quærere nolo tuum.

XLI. Quæramus tamen & nos. Verum cum Strabo & Suidas anguſtum hoc mare & inter duas terras Bœotiam & Atticam ſitum ἑπτάκις quotidie aquam ſuam mutare velint, ſicuti & Mela *l.* 2. *c.* 7. eundem Euripum alterno curſu ſepties die ac ſepties nocte fluctibus invicem verſis uſque adeo immodice fluere, ut ventos etiam ac plenis velis navigia fruſtretur. Id quod & diſertim ait Seneca *Hercule Oeteo v.* 777.

At

At qua nivoſi patitur Aquilonis minas
Euripus undas flectit inſtabiles vagus
Septemque curſus flectit, & totidem refert,
Dum laſſa Titan mergat Oceano juga.

Atque ſic Strabonem intelligendum *lib.* 1. voluit Caſaubonus, quo loco ille de fretorum æſtu docens. Non eundem omnibus eſſe ait, alioquin non Siculum bis quotidie mutaretur, Chalcidicum ſepties, Byzantinum nunquam. Ubi ſicut per bis binas vices interdiu & totidem noctu atque ſic quater intelligi aſſerit, eodemque pacto ſepties Strabonis eſſe capiendum. Cum vero Plinium *lib.* 2. *c.* 97. Euripum in Eubœa ſepties die ac nocte reciprocantem legiſſet, alios bis ſepties, alios autem, ut in Antiphili carmine vidimus, ſexies duntaxat ἐντὸς νυχθημέρου Euripi fluctus reciprocari; itaque ab hac Auctorum inconſtantia in eam devenit opinionem, eos qui primi de Euripo ita ſcripſerint aut locuti ſint, finito numero pro infinito, ut fieri ſueviſſet, uſos fuiſſe. Qua in re ὁμόψηφον laudat Livium, cujus hæc ſint verba *lib. VIII. decad.* 3. vel *lib.* 27. *Et fretum ipſum Euripi non ſepties die, ſicut fama fert, temporibus ſtatis reciprocat; ſed temere in modum venti, nunc huc, nunc illuc verſo mari velut monte præcipiti devolutus torrens rapitur.*

XLII. Verum enim vero, tametſi & ipſemet Plinius de Taurominitano Euripo concedat ipſum adhuc ſæpius reciprocari, non tamen de hoc ipſo, multo minus de altero, infinitam ejuſmodi regurgitationem aſſerere voluit; quam ſi Ariſtoteles aſſiduus & accubuus ejusdem Euripi ſpectator percepiſſet, quemadmodum ſane ſi uſque adeo motus inordinati fuiſſent percipere facile tam ſagacibus oculis & mente potuiſſet, minus profecto cauſæ habuiſſet, cur ſe in perveſtiganda illius cauſa tantopere diſcruciaſſet. Itaque minus quidem regularem ob ſupra allegatas & una hic concurrentes rationes ſtatuimus Euripi motum, ſed tamen numero certo & finito plerumque obſervabilem. Adeo ut Cicero *lib.* 3. *de Nat. Deor. p.* 64. curſus certos & conſtantes tribuere, imo eodem in motu reciprocando nihil fieri poſſe conſtantius putaverit. Tametſi & ipſe *pro Murena p.* 132. Euripum vix tot, tantas tamque varias habere fluctuum agitationes conceſſerit, quantas perturbationes & quantos æſtus habeat ratio comitiorum. Nullum utique mare crebrius aut celerius recurrit aut concitatius, unde & Boethius:

Exaſtuantis more fertur Euripi.

Cujus frequentiores tamen reciprocationes Dion unius diei & noctis

 ſpa-

ſpatio ſepties recurrere dixit. Cauſæ referuntur tum in fluctus a latiſſima Ægei maris effuſione in anguſtias compulſos, qui Cycladum ſubinde inſularum multitudine atque obice refundantur, & quaſi circulo redundent, dum in loci ſitum ſub illa inſula vaſtis cavernis anfractuoſum, per quas præcipitans longo tractu mare ſurſum invento obice regurgitet, varioque impulſu acceſſus ac receſſus illos multiplicet, docente Conimbricenſium Academia. V. & Scalig. *Exercit. LII. p.* 203. Qui *in Chalcidico Euripo ſubjectarum cautium receſſibus receptas aquas refundi* putavit, *quia perpetuo defluxu ſcrupei impleantur ſinus, eorum claviculata conceptacula ſicuti fieri volunt in fluviorum gurgitibus, humorem collectum evomant. Quorum capacitas tanta, ut tot horis ſufficere motum poſſit eum, qui partim defluxionem tardet ac retrudat: partim juvet, poſteaquam ſatura fuerint illa cava.* Neque tamen perpetuo famoſus ille inter Aulidem & Eubœam Euripus vultum ſuum toties mutat, ſed (prout αὐτόπτης Petrus Gyllius & vidit & *a molitrinariis, qui ex molarum motu acceſſum ac receſſum maris omnium maxime animadvertere habent neceſſe, audivit) & ipſe communiter intra XXIV. horas curſum quater mutare ſolitus eſt, ſex horas ab una parte accedendo, totidem ab altera recedendo, quamvis quadam ſint tempora, quibus has certas vices non obſervet.* Patricius in Chalcidico mari altiorem dicit aquam, cujus tanta moles difficilius & aſſurgat, & curſu recurſuque ſeſe cieat: in Auſſerenſi vero plus quam vicies reciprocante mare ab utroque oſtio, nec tam profundum & in ipſo breviſſimum eſt, ut tam parva mole facilius, atque ideo motum ſæpius cieat. Nam longitudo ejus circiter paſſuum L. latitudo paſſus X. non attingit, profunditas eſt pedum circiter VII. Quando vero ventorum vis fortior, ab utravis parte mare concitat, in unam tantum, in quam vis impellit, partem fluit. Caſman. *p.* 2. *quaſtion.* 5.

TMEMATIS II. CAPUT VIII.

De quiete & γαλήνῃ ſeu adeo Malacia & propria & impropria ac quaſi perpetua quarundam aquarum, tam marinarum, quam fluvialium, ut & de æſtu quarundam putealium: cum concluſione.

Ἔκθεσις.

XLIII. Quanquam autem motum illum mari naturaliter inſitum eſſe ſciſcamus, non tamen alias concurrentes cauſas ſegregavimus; nam ita ſtatim

ſtatim Euſtachius a S. Paulo & alii occlamant, cur non igitur omni mari competit? Licet vero in ſuperioribus jamtum de Malaciis proprie, ſed & de improprie dictis ſeu maribus quibuſdam pigrioribus, & quæ nunquam, vel minus ad hunc modum moveantur, actum ſit, denuo tamen de his repetimus, illud partim contingere ob incluſionem illam aquarum, ut in Balthico, partibus quibuſdam Mediterranei, Mæotide, Ponto Euxino; partim etiam ob nimiam profunditatem, accedente inſuper vehementi impetu aquarum dulcium defluentium, earumque in omnem partem planitie & litorum depreſſione, quæ motum aquæ varie retardant & fluxui majorem, quam refluxui commoditatem præbent. Quamobrem cauſæ naturales non in quamlibet rem ſubjectam agunt, ſed in eam quæ ad earum impreſſionem excipiendam apta idoneaque ſit, ut magnes non aurum, ſed ferrum attrahit: ita a Luna reciproco fluxu non movetur omnis aqua, ſed marina duntaxat, & quæ cætera quoque habeat reſpondentia; v. g. aptas regionum qualitates & affectus, cœlique influxus: ſicuti licet facultas Solis ad evocandos vapores imbriumque materiam ubique eadem ſit, quædam tamen regiones ſunt, in quibus pluvia non gignitur. Vid. Conimbricenſes *Tract. VIII. cap. 7.* Imprimis videmus flumina, quæ in maria æſtuantia ſeſe exonerant, parum aut nihil relabi æſtu propter hujus ſegnitiem, vel ipſorum fluminum rapiditatem, quæ maris aſcenſum inhibet. Scaliger loco ſæpius laudato cauſam hanc reddit, *ob quam Luſitana flumina fluctibus Oceani tumeſcant: Atlantica non? Propterea quod Oceanus accedens ad Septentrionalem ſitum, refundat aquas in hac proxima: Atlantica vero litora præterradat tantum.*

XLIV. *At cur quidam putei* aliquibus in locis, ut Hiſpali unus eſt, in aliiſque regionibus *quotidie augentur & diminuuntur?* Communicatur iis per ſubterraneas cryptas acceſſus & receſſus maris, quæ ſi amplæ ſint & rectæ, aut aliam ejuſmodi habeant amplitudinem ad maris motum uniformiter excipiendum, tum quidem meatus per maximas illas terræ cavitates ipſis marique ſunt communes. Si vero in contrarium tortuoſe ductæ fuerint aquæ & ſecundum cuniculos anguſtos, hic aqua abſorbetur, ab ipſo intumeſcente mari, non aliter ac in corporis noſtri venis evenit, ut magnarum ſciſſione, quæ conjunctæ ſunt, tractione repleantur, quæ contra poſitæ inaniantur revulſione. Quo fit, ut aquæ iſtæ puteales nequaquam cum mari congruant, ſed hoc intumeſcente decreſcant, decreſcente vero intumeſcant. Id enim cauſæ eſt, cur quo tempore aqua in puteum aſcendere incipit, jam tunc propter moram ab aqua in itinerum

ſpatio ſepties recurrere d
ma Ægei maris effuſion
inſularum multitudine a
dent, dum in loci ſitu
quas præcipitans longo
rioque impulſu acceſſu
cenſium Academia. V.
dico Euripo ſubjectarum
quia perpetuo defluxu ſ
ptacula ſicuti fieri vol
mant. Quorum cap.
qui partim defluxione
tura fuerint illa ca
dem & Eubœam E
Petrus Gyllius & v
ac receſſum maris c
vit) & ipſe comm
eſt, ſex horas ab u
vis quadam ſint t
in Chalcidico m
aſſurgat, & cur
cies reciprocante
breviſſimum eſt
cicat. Nam l
attingit, proſ
fortior, ab u
impellit, par

T

De qu
pro
marinaru
putealiur

XLIII.
ſciſcamus,

& Salacia eſt maris motus a ſe ipſo non niſi majore, ſive Malina, atque minore, ſive Ledone differens & horarum & temporum intervallis, ſeu adeo incertis illis Euripis. Hic autem motus omnis cum duplex ſit, & quamvis conjunctus, tamen alter alteri adverſatur, & a contrariis quoque duabus neceſſe videtur utrumque fieri cauſis. Sicuti contrarii ſunt affectus tumor & depreſſio. Illo, a calore ſpirituoſo, velut igne ſuppoſito vel appoſito caldarium, fervеſcit & fit altior aqua; hac vero, partibus illis prius dilatatis, mox in vapores ſolutis aqua fit demiſſior. Illinc inſitus vel ſubſitus etiam maris calor a Sole interdiu, a Luna etiam noctu, ſideribuſque concalefactus & ſtimulatus partim aquas ſuſtollens, partim etiam nonnihil rarefaciens, eaſdem in litora abigit, dum poſtea in ſe ipſum quaſi in circuitum mare ſe revolvat, & totidem horis ſedes antiquas repetat. Cauſis variis quoque externis, aere, ventis, ſitu loci & cæteris, tam propellentibus, quam repellentibus, ac remorantibus vel plane quoque prohibentibus, illis impellentibus dum obſecundat mare affluit, prohibentibus autem remotis, refluit & ſic ejuſdem fit reciprocatio. *Sufficit hac prodiſſe tenus, ſi non datur ultra.*

FINIS.

RE-

RERUM, PHRASIUM,

VERBORUMQUE

quæ hoc in Volumine habentur,

I N D E X.

Abbaſida, qualis inter Arabes familia. 68.
Abellio Deus. 102, & 104.
Abubaniſa, Doctor Mahumedanus, quale gymnaſium extruxerit. 72.
Acad apud Moſen quæ. 160.
Accius fabularum ſcriptor, deque eo Jul. Scaligeri judicium. 517.
Adonis Deus. 109.
Adramithum quale oppidum. 33.
Æchmalotarcha vocabulum qua occaſione ortum, & quinam ſint tales. 436.
Æetes Medeæ pater, quomodo vellus aureum penes ſe ſervatum amiſerit. 217, 218.
Ægyptii rerum ſuarum paulo antiquiorum certam non habuere literis conſignatam hiſtoriam. 188. Eorum annales. *ibid.* Ægyptiacarum antiquitatum ſcriptores enumerantur. 189. Quæ Herodoto Ægyptii ſacerdotes quondam de rebus ſuæ gentis narraverunt, plus habent veriſimilitudinis, quam aliæ aliorum Ægyptiorum narrationes. 192. & *ſeqq.* ſacerdotes eorum quales. 195.
Æra pro *Epocha* vox eſt Latina, ſed recentior multo ſeculi Auguſtei Latinitate. 62, & *ſeq.*
Ærarium. Veterum æraria pleraque in templis erant, quo & privatorum pecuniæ congeſtæ. 623. Romanum ærarium quare in templo Saturni. 625, 626. Ærarium locus eſt, in quo pecuniæ publicis uſibus deſtinatæ aſſervantur. 627. Differt ærarium a fiſco & theſauro. 628.
Æraria templorum particularia. 629, 630.
Ærarium Romanum duplex: vulgare alterum, cujus reditus ex tributis & vectigalibus: 630, & *ſeqq.* alterum, in quod prædæ Imperatorum, & mulctæ civium pecuniariæ relatæ. 632, 633, & *ſeqq.*
Ærarium fieri, ſeu in Cæritum tabulas referri, quid ſit. 634.
In ærario porro aſſervatæ leges. 635.
Senatuſconſulta. 635.
Rationes Imperatorum ex provincia redeuntium. 635, & *ſeq.*
Legatorum nomina qui in Urbem adveniſſent. 636.
Signa militaria. 636.
Ærarium ſanctius, aurum viceſimarum ad ultimos reipublicæ laborantis caſus celans. 636. Ex eo quantum Cæſar abſtulerit. 637, & *ſeqq.* Ærarii publici inopiam & ſtante republica privati, & poſt Cæſares ſæpe ſublevarunt. 642, 643.
Ærarium militare inſtitutum ab Auguſto: 644. eique explendo ipſe primum aliquid intulit, aliis exemplum hoc ſequentibus. 645.
Ærarium ventri & lieni aſſimile. 648.
Ejus extraordinarii reditus ex mulctis: 648. quarum longe maxima pars ex lege majeſtatis injuſte exercita, cujus levibus frivoliſque ex cauſis in innoxios uſurpatæ exempla aliquam multa recenſentur. 649. 650.
Arbitrium ærarii omne penes Principem 657.

Ærarium

INDEX RERUM.

Ærarium majus; *Ærarium ſacrum* & *privatum*, ubi in locum Lampridii inquiritur 664.

Æs. Vocabulum æris quando pro auro, argento, vel alia quacunque moneta fuerit acceptum. 627.

Alexander M. Draconigena. 215.

Alexandri, ſecundi ex Aſmoneis Regis hiſtoria. 396, & *ſeqq*.

Alla nomen Dei apud Arabas, quomodo pronuncient Pœni. 63.

Alpes Pennina, montanorum Italiam a Gallis Germaniſque diſterminantium pars, a Deo Pennino nomen ſortitæ. 102.

Ambubajarum collegia apud Horatium *l.* 1. *Sat.* 2. qualia fuerint. 594, & *ſeqq*.

Amuddaim Interpretes Talmudici apud Judeos, quando potiſſimum orti. 85.

Anacim populi quales a quo oriundi, quamque regionem incoluerint. 17. 33.

Ananelus, qui Herode regnante Pont. ſuſcepit, quis. 441, & *ſeq*. Et an ex ἐγχῶθεν Judæis, an vero ex proſelytis? 443.

Ἀνὴρ *Vir*, ſic vocatus a Græcis Interpretibus Judas, quam hæc vox ſignficationem habeat? 400.

Annus apud Veteres *Quadrimeſtris* qualis fuerit. 15.

Antipatri, qui Herodis, Judæorum Regis, pater, hiſtoria. 397.

Apis, Deus Ægyptiorum. 100.

Apries Ægyptiorum Rex quam habuerit fortunam exitumque. 186.

Apulejus quomodo tractatus a Beroaldo. 493. De eo Eruditorum Virorum judicia. 516, & *ſeq*.

Aquiluſtria in Babylonide Judæi obſervant. 431. ſed quid fuerint? *ibid.*

Arabum tria dantur genera. 65. Quis eorum conditor. *ibid.* Quo uſque Arabum Reges Pauli Apoſtoli tempore dominati fuerint. 90.

Arach apud Moſen *Gen.* 10. quænam urbs. 160.

Arca publica quid. 663.
Arcæ etymon. 664. Ubi Salmaſii emendatio loci Agelliani. *ibid.* & *ſeq*.

Argonautica expeditionis tempora in quem periodi Julianæ annum incidant. 162.

Ariſtobulus (Hyrcani primi filius) primus ex Aſmoneis arrepto diademate, Principatum Judaicum ad priſtinam revocare majeſtatem, nomenque Regis uſurpare, auſus eſt. 396. Quam diu regnaverit, quemque reliquerit ſucceſſorem. *ibid.*

Ariſtobulus minor natu Alexandri Judæorum Regis filius, cum majore natu Hyrcano de regno contendit. 396. Pompejum ad partes vocat, ſed qui ita opitulatur Ariſtobulo, ut potius ſuum Populique Romani negotium gereret; tandem Ariſtobulum captum cum liberis, vinctumque Romam mittit. 397. Intulitque ambitioſa ejus temeritas non tantum familiæ Aſmoneorum, ſed toti etiam regno Judaico fatale excidium. *ibid.* & *ſeq*.

Ariſtotelis de Cteſia judicium. 145.

Arphaxadus eſt Phraortes. 153.

Ἀσημότεροι apud Judæos quinam fuerint. 443.

Aſinam ſuam ad vitem ligare, (Geneſ. XLIX, 11.) quid ſit. 420, & *ſeqq*. Quomodo locum hunc interpretati ſint LXX. Interpretes, quidque Docti de hac eorum verſione ſtatuant. *ibid.* & 421. Aſinus nota Judæorum, pullus Gentilium. 422.

Aſmonæorum hiſtoria. 395. & *ſeqq*. Qua occaſione extincti. 397.

Aſſur quis. 160.

Aſſyriacum imperium qua occaſione valde debilitatum. 141, 151. Eorum potentia. 142. Quam dure habuerint Medos. 148. Hujus regni variam fortunam & exordium exacte prodit Herodotus. 161. Quando imperium hoc cœperit: & quando ſuperiorem Aſiam occupaverit. 162, 163. Quando penitus everſum. 153, 154. Regum Aſſyriorum nomina pleraque incertæ ſunt fidei. 164.

Ἀτεκνία & Ἀγαμία quibus populis probroſa. 401.

INDEX RERUM.

Athanaſius Pater quo ſeculo floruerit. 423. Ei falſo *Liber Quæſtionum* tribuitur. *ibid.*

Auctorum quorundam ſuperſtitum corruptio, veluti
- Servii 491.
- Ovidii. 491.
- Ciceronis. 492.
- Catulli. *ibid.*
- Sereni. *ibid.*
- Manilii. *ibid.*
- Palladii. *ibid.*
- Plinii. *ibid.*
- Juvenci. *ibid.*
- Tertulliani. *ibid.*
- Hilarii. *ibid.*
- Lutatii. *ibid.*
- Chariſii. *ibid.*
- Apollonii Tyrii. 493.
- Martini Turonenſis. *ibid.*
- Feſti. 500.

Auguſtinus cujatis fuerit. 21. Quo ſeculo floruerit. 554. Ejus de primitivæ Eccleſiæ Patrum auctoritate circa ſacra, opinio. 407, 408.

Aureum Coronarium. 662.
- Negotiatorium. *ibid.*

Azotus ſive *Aſdod* in ſacris memorata Syriæ urbs a Pſammiticho capta. 185.

Azymorum feſtum Judæorum 319. Diem xvi. Niſan, ſeu ſecundum Azymorum, quo offerebatur Omer, feriam fuiſſe primam, adeoque diem xv. Niſan, ſeu ipſum magnum diem Paſchatis fuiſſe Sabbatum, non feriam ſextam, evincitur. 323. & conſequenter Paraſceven Paſchatis, in qua mortuus eſt Servator, feriam ſextam extitiſſe, probatur. *ibid.* Vid. etiam in voc. *Paraſceve*.

B.

Baal & *Baalſamen* qualia nomina, quid denotent, undeque tranſſumpta ſint. 27, 28.

Babylon urbs quando condita. 163. ſubjugata ab Aſſyriis. 152. Quo anno capta ab Alexandro Magno. 176. Ejus mœnia. *ibid.* Solitudo. 177.

Barbaræ voces quantum in Latinam linguam damnum intulerint. 478, 479.

Babylonii quæ de ſuis olim temporibus docuerunt, aut falſa ſunt, aut incerta. 165. Regni Babylonici fabulis rejectis & confutatis, fortuna ex veriſſimis monumentis eruitur, monſtrato cum ſacris literis conſenſu. 172, & *ſeqq.* Belſazarum & Darium Medum, Babyloniorum Reges Danieli memoratos, illum Evilmerodachum hunc Nirigliſſoroorem Beroſi eſſe, oſtenditur. 179.

Babylonicæ Captivitatis initium & finis ſeptuaginta annorum, cum Regum Babyloniorum hiſtoria confertur. 181, & *ſeqq.*
Status populi Judaici in Captivitate Babylonica: 427. ubi probatur, illos ſervos aut captivos proprie non fuiſſe, ſed colonos liberos, & autonomiam religionis retinuiſſe, *ibid.* & 427, & *ſeqq.*
Scriptura S. loquitur de Captivitate hac Babylonica improprie. 429.
Habuerunt etiam in Captivitate hac Judæi Pontificem, Jadocum nomine, item prædicationem verbi & uſum ſacramentorum retinuerunt. 430, 431, & *ſeqq.* Judæos etiam deportationis hujus aliqualem retinuiſſe Reipublicæ ſtatum; idque ex generali quaſi conſuetudine veterum, quæ docetur, & exemplis illuſtratur qua ſacris qua profanis. 433, 434, & *ſeqq.*
Zorobabel Æchmalotarcha deportatorum in Babylone. 436.
Synedrii qualiſqualis forma in Babylonide penes principes quoque paternarum familiarum extitit. 436.
Deportatorum incredibiles divitiæ, & in remigrantes ex hac captivitate regia liberalitas. 437, 438.
Non omnes Judæi ex Babylone redierunt, ſed plurimi ibidem remanſerunt, & quare. *ibid.*

Batis vox unde deſcendat, quid ſignificet,

cet, a quibus urbs hæc condita. 35.
Baiæ 604.
Baiani natatus. 605, & *ſeq.*
Bapta in Eupolis comœdiis quænam? 596.
Beda qua ætate vixerit. 300. Apud eundem actorum fragmentum ſynodi Cæſarienſis eſt, ſed qua hoc fide habendum ſit. *ibid.* & *ſeqq.*
Beliſama qualis Dea, & ſub quo nomine a diverſis populis culta. 53.
Belli populi quales, ubi ſiti. 98.
Belus numen Chaldæum, 165.
Βεγγαΐζειν vox unde deſumpta, quidque notet. 10.
Beſa Deus. 107.
Bulcaſchus Turcæ gentis conditor. 65.
Byrſa, arx qualis, unde vox deducta. 35.

C.

Cadmea qua occaſione, & a quo condita. 214.
Cadmus quibus natus parentibus. 13. Quanam occaſione literas in Græciam traduxerit *ibid.* Unde vox *Cadmus* deducta, quidque ſignificet. 16, 17. Rapta a Jove ſorore ſua, eam a patre quæſitum & repetitum miſſus, in Bœotiam venit; ibique Thebas condit. 211.
Cadytus illa Herodoti, an Urbs Hieroſolyma. 186.
Carites quinam, item in Cæritum tabulas referri quid? 633.
Cæſar ante victoriam ſpoliat ærarium. 639. Quantum abſtulerit. 637.
Cairoam urbem quis, & quando, condiderit. 67.
Cairus Ægyptiaca a quo condita. 68. Non eſt vetus Memphis: neque ei Babyloniæ nomen communicatum. *ibid.*
Caligula novorum vectigalium inventor. 652.
Camulus Deus. 106.
Cananæorum conditor quiſnam. 8.
Cananæa mulier Matth. 15. ab Auguſtino an bene dicatur Punica. 77.
Canan Mathematicus Nabonaſſaræus, in annis Regum Babyloniorum nullam meretur fidem. 177, & *ſeqq.*
Caro Chriſti, quomodo (*Hebr. cap.* x. 20.) Καταπέτασμα τοῦ λόγου dici potuerit, quæque Apoſtoli in hac locutione mens. 422, & *ſeqq.*
Caſtor Rhodius, & ejus ſcripta. 156.
Carthago urbs, quando, & a quibus condita. 16. Quare a Pœnis *Cadreanech* dicta. 17. Afri Carthaginenſes a quibus populis orti. 20.
Caſtra Luxuriæ quæ. 604, & *ſeqq.*
Catullus Poeta Lyricus, de eo quale judicium ferant Docti. 487, & 492. Quomodo tractatus a Jovian. Pontano. 493.
Cecrops quando vixerit. 12.
Celtæ ſive *Celtiberi*, populi ubi ſiti. 98. Deum coluerunt Endovellicum. Vide *Endovellicus.* Poſteri dicuntur Aſchenazæ, Japeti nepotis: 100. etiam Tubalis. *ibid.* & 111. Eorum lingua germana fuit Germanicæ *ibid.* & 112. Chriſtianam religionem amplexi Tubalis nomen an transtulerint in Diabolum. *ibid.* & 124, 125.
Cephalion ſcriptor taxatur: 162. emendatur. 164.
Chalanne oppidum, *Gen.* 10. ubi ſitum. 159, 160.
Chæremon, ἱερογραμματεὺς & domo Ægyptius, qualis Hiſtoricus. 195.
Chale Urbs quænam; regioni Calachænæ, Straboni memoratæ, nomen dedit. 160.
Chalmana Adami filia, unde hoc nomen ad nos, tacente Moſe, manaverit. 65.
Characteres Latini e Græcis facti. 61.
Chebar fluvius Meſopotamiæ, ad quem in captivitatem ducti Judæi coluerunt. 428.
Chriſti dies natalis an e Tabulis Cenſoriis certo erui poſſit? an aliunde infallibiliter cognoſcatur. 251, & *ſeqq.* Conceptionis Chriſti tempus perperam determinatur a Langio. 255. Tempus baptiſmi Chriſti. 267. & an dies, quo baptiſmus contigit, Θεοφάνεια vel Ἐπιφάνεια antiquiſſimis appellata ſit. *ibid.*

ibid. & 268.

Chriſtum trigeſimo ineunte anno baptizatum, ex S. Scriptura, & Patribus monſtratur: 273, & *ſeqq.* eumque in Paraſceve, feria ſexta ſeu die Veneris paſſum fuiſſe, eodem die ſepultum, ac poſt exactas in ſepulcro duas integras noctes, & unum diem integrum, tertioque die reſuſcitatum fuiſſe, pluribus probatur. 281, & *ſeqq.* Ubi Pauli Middelburgenſis, aliorumque doctiſſimorum S. Scripturæ Interpretum, ſententiæ examinantur. *ibid.* & 282.

Chriſtus ſe in corde terræ tres dies, & tres noctes manſurum dicit, quales per hos intelligat dies, an naturales, an civiles. 283.

Aſſertio, qua Chriſtus quarto poſt paſſionem die reſuſcitatus dicitur, ex Sacris confutatur, & antiquis Patribus. 283, & *ſeqq.*

Tria ἡμερονύκτια in ſpatio moræ Chriſti in ſepulcro demonſtrantur. 294, & *ſeqq.*

Vera ſententia qua Chriſtus ſtatuitur tertio poſt paſſionem die e mortuis reſurrexiſſe, probatur e S. Scripturæ locis, ubi tertio die Chriſtus ſurrexiſſe perhibetur. 312. deinde, e nomine Paraſceves diei Paſſionis tributo: 315. item ex appellatione προσαββάτου Marc. xv. 42. quæ & explicatur: 316, & *ſeq*, porro, quia Paſcha eo anno in Sabbathum incidiſſe memoratur. 317, 318. item e verbis *Luc.* XIII, 56. & duorum Diſcipulorum verbis *Luc.* XXIV, 21. quorum etiam verborum vis exprimitur. 320, 321. denique e characteriſmo diei Pentecoſtes. 322, & *ſeqq.*

Cur Chriſtus alio die, quam Judæi, Paſcha comederit. 330, & *ſeqq.*

Hemerologium actorum Chriſti in ſeptimana Paſchali proponitur. 333. & *ſeqq.*

Quo die Chriſtus Bethaniam venerit ibique unctus ſit. 335.

Locus unctionis Chriſti non fuit domus Lazari, ſed Simonis Leproſi. 336.

Hieroſolymas feria prima ſolenniter invectus eſt; Templumque repurgavit feria ſecunda, non prima. 338.

Feriæ tertiæ geſta Chriſti recenſentur, quæ Langius ad feriam ſecundam perperam trahit, duoſque dies confundit. 339.

Feria quarta, ſeu die mercurii Chriſtus paſſionem ſuam jam ingruentem Diſcipulis prænunciat. 340.

Sermonem de Urbis Templique everſione Chriſtus feria quinta habuit: tum & a Juda venditus eſt. 343.

Lotio pedum a Chriſto Diſcipulis ſuis facta inſtitutionem Euchariſtiæ præceſſiſſe, demonſtratur. 343, 344.

Qua feriæ ſextæ hora crucifixus Chriſtus ſit, ubi Marcus ab inepta Langii κρίσει vindicatur & cum Johanne conciliatur. 344, & *ſeqq.*

Mortuo Chriſto, quando piæ mulieres aromata coemerint. 349, 350. Meſſias dicebatur mittendus, venturus Schiloh pacificator, qui Chriſtus. 418, 419. & *ſeqq.*

Chriſti duplex adventus, incarnationis & ſanctificationis, a Jacobo prædictus. 420.

Gentes quomodo adhæſerint Chriſto. 444.

Chukkim in Hebræorum Republica qui fuerint, 386, 387.

Cicero deque ejus librorum corruptione Doctorum virorum querelæ. 492. De faſtidio aliorum bonorum Auctorum, & in Ciceronem ſuperſtitioſo amore. 507. & *ſeqq.*

Ciceronis de linguis, Latina & Græca judicium. 509, 510.

Clemens Romanus, quo tempore floruerit. 352. Conſtitutiones Clementis ſuppoſititiæ: item Canones eidem tributi. 351.

Coloniarum ducendarum uſus in tyrannide 148.

Concilii Tridentini errores. 399.

Copa.

Capa Syriſſa quid. 595.
Cor terræ apud Matthæum XII. quid ſit. 283, & 287.
Coſoſus Deus. 107.
Ctesias Hiſtoricus quæ de Medici regni temporibus tradidit, falſa ſunt. 141. Æra Cteſiana Medorum male a Scaligero ad periodum Julianam eſt collata. 146.
Cyrillus Alexandrinus quo ſeculo floruerit. 554.
Cyrus ſolvit Captivitatem Babylonicam. 181. Quinam imperii ſui Aſiatici primus annus. *ibid.*

D.

Dagon. vide *Dercetus.*
Daniel Propheta illuſtratur. 174. An ſola Danielis Prophetia de tempore adventus Meſſiæ ſit irrefragabilis. 365, & *ſeqq.* Idem Daniel Regni Babylonici Pro-Rex. 456.
Deborra, Adami filia, quare ejus nomen a Moſe prætermiſſum. 65.
Decimæ (vectigalis genus) unde originem traxerint. 632.
Deitania ſive *Teutania* quænam regio, & unde ita appellata. 103.
Dens. Dentes (Meſſiæ) *ſunt lacte candidiores, & oculi ejus vino pulchriores.* (Geneſ. XLIX, 11.) Dens Humanæ educationis Chriſti ſymbolum, Oculus Divinitatis ejus. 423, & *ſeqq.* Locus *Cantici Salomonis cap.* VI, 50. ubi Eccleſia Meſſiæ dentes *lanis ovium ex lavacro aſcendentium* ſimiles decantat, exponitur. 426.
Dercetus ſeu *Dagon* Idolum, a quibus populis, ſubque qua figura, cultum. 577, 578, Quales in ejus honorem feſtivitates celebrarint. 579, 580. Dagonis ædes. 383. Plura de Derceto 384, & *ſeqq.* Ei idolo peculiares Urbes & templa munita conſecrata; in gratiam & honorem ejus ludi aquatici celebrati: 585. & piſcium abſtinentia ſanctiſſime cultum hoc idolum fuit. *ibid.* & 586.
Deus Endovellicus, a quibus populis cultus. 97. & *ſeqq.*
Thorus. 99.
Frigga ſeu Freja. *ibid.*
Otthinus. *ibid.*
Oboda. *ibid.*
Remphis. 100.
Apis. *ibid.*
Taunaſis. *ibid.*
Radagaiſus. *ibid.*
Teut ſive Tuito. *ibid.*
Idubela vel Idubeda. *ibid.* & 101.
Penninus. 102.
Rugiemus. *ibid.*
Abellio. *ibid.* & 104.
Belis ſive Belinus. *ibid.*
Baal, Bel. 105.
Camulus. 106.
Coſoſus. 107.
Beſa. *ibid.*
Adonis. 109.
Tammus. *ibid.*
Dercetus. 577.
Dagon. *ibid.* & *ſeqq.*
Diaboli vox non a Tubale, ſed a Græco διάβολος, deſcendit. 185.
Dialectus Athenienſium hodie omnis Græciæ corruptiſſima. 23.
Phœniciaca a Græcis interpolata, & maximam partem abolita. 25.
Διαμηρισμὸς quid. 389.
Dido quando Carthaginem exſtruxerit, 193.
Diodorus Siculus explicatur: 146, 147. emendatur. 158.
Domitianus in Judæos pariter ac Chriſtianos ſævit. 658, & *ſeqq.*
Domus, Vocabulum *Domus* apud Hebræos non ſemper familiam, ſed regnum, & dicaſterium regium denotare, probatur. 404.
Draco, Martis filius, ſocios Cadmi interemit: ex ejus necati dentibus poſtea orti Sparti. 211, & *ſeqq.* Dentes quisnam ejus ſparſerit, Minerva an vero Mars. 212.

E.

Ecbatana a quo condita. 154.
Eccleſia quomodo dicatur *de nomine*

Dei nominata. 401.

Echion Thebarum Rex, a quo & Thebæ vocantur Echioniæ. 215. Ab eo ſunt orti Sparti. *ibid.*

Edomæi populi a quo oriundi, & quando inter Judæos cenſeri cœperint. 79.

Elamitæ qui. 160.

Elion vox unde deſcendat, quidque ſignificet. 49.

Eliquatulæ preces quænam? 432.

Ἐλύμας vox, quæ a Luca *Act.* 13. 8. Μάγος vertitur, non ab Arabico venire vocabulo, ſed Hebraico demonſtratur. 260. & *ſeqq.*

Endovellicus Deus, ejuſque octo Inſcriptiones in Villa Vizoza Luſitaniæ repertæ. 95. Numen fuit locale propriumque Celtarum. 97. Nomen & cultum ſortitur a tertio, poſt diſperſionem gentium Celtiberorum in Hiſpania Rege Idubela. 100. quod & nomen Montis. 101. Male a vocabulo Vellendo deducitur: 109. melius a Vulcano ſeu Volcano. *ibid.* & 110. Eſt idem cum Tubale. 111, & 115.

Eobanus Heſſus Poeta, deque eo Eruditorum judicia. 497.

Ἐπιφάνεια, vel Θεοφάνεια, diem notat qua Servator natus eſt, minime vero diem baptiſmi: 267, & *ſeqq.* Eamque diem Veteres his nominibus deſignaſſe, plurimis Patrum teſtimoniis probatur. 268, 269.

ὁ Ἐρχόμενος, ſic Chriſtus *Joh.* VI. vſ. 19. vocatus, quam emphaſim vox habeat, qualiſque per eam indigitetur. 419.

Euſebii Chronicon Græcum quale ſit. 142, 146, 156.

Euvilmerodachus idem qui Belſaſar. 179. Quot regnaverit annos. 184.

Ezechias Rex Judæorum. 149. Ejus tempore Medi defecerunt ab Aſſyriis. *ibid.*

Ezechiel Propheta illuſtratur. 152, 153, 186, 187.

F.

Fatimæi (princeps inter Arabas familia,) unde orti. 68.

Feſta Reginæ. 540.
Virgidemiæ. 541, & *ſeq.*
Floralium. 562, 563, & *ſeq.*
Mimarum. 592. & *ſeqq.*
Pornion. 572. & *ſeqq.*
de Cotyttiis. 554.
Majalia feſta. 613.

Fiſcus Judaicus, & circa eum Domitiani acerbitas. 658.

Flumina immundis templi inſtar erant. 431. & *ſeqq.*

Fortis Fortunæ ludus. 554. Ex Poetis navalium certaminum deſcriptio cum convenientia tum differentia Majumæ, piſcatoriorumque ludorum & decurſionis Tiberinæ in honorem Fortis Fortunæ inſtitutæ, uberius explicatur: 554. Illinc quidem quod in omnibus hiſce ludis communis fuerit vulgi procax licentia & pergræcatio; hinc vero quod primus eorum Majo, poſteriores duo Junio fuerint celebrati. 555, & *ſeqq.*

Friggo ſeu *Freja* vide *Deus.*

G.

Gadir vel *Gades* quid denotet: ineptiæ Græcorum circa eam vocem. 35.

Gazæ Urbis incolæ, qualia coluerint idola, quoſque in eorum honores celebrarint ludos. 564, 565. Urbs maritima, vitioſiſſima & ſuperſtitioſiſſima, cumprimis monſtro marino Dercetus ſeu Dagonis. 577. Ludis fuere dediti Gazæi, & ad ſtuporem excitatis eum in finem Theatrorum machinis ita ut tecti *ἰσαυθεία* ſtructura duabus columnis medianis incumbens ſuſtineretur: cujuſmodi Theatri gemino cardini innitentis memoria apud Plinium. 581, 582. Ubi & de duabus columnis a Samſone everſis. 583. & *ſeqq.* Urbs Gaza quibus malis afflicta tandem & deſolata. 589. Quando religionem Chriſtianam amplexi fuerint, fœdiſſimaque ſpectacula hæc dereliquerint. 590, & *ſeqq.*

Genus

Genii æde publica culti. 638.

Genius Urbis. 638.

Populi. *ibid.*

Gentes quomodo adhæſerint Chriſto. 444.

Gentilium nota pullus. (Geneſ. XLIX, 11.) 421. Quomodo adhæſerint Chriſto, oſtenditur. 444.

Giblei apud *Ezechiel.* XXVII. 9. quales fuerint. 44.

עד vocula quid ſignificet: quamque emphaſin in Jacobi Vaticinio *Geneſ.* XLIX, 10. habeat. 369. & *ſeqq.*

Gorgatides Inſulæ quomodo hodie vocatæ. 53.

Græci quando ſine accentibus ſcripſerint. 56. Ægyptiis antiquis inviſi quare fuerint. 188.

Grammaticorum Veterum indiligentia in excerpendo & annotando. 500, & *ſeqq.* Noſtri ſeculi Grammaticorum & Doctorum quorundam ignorantia, indiligentia, & ἀκρισία. 511, & *ſeqq.*

H.

Haran Urbs qualis. 161.

Haſmonæorum Hiſtoria, vid. *Aſmonæi.*

Hathirſata vox apud Prophetas occurrens, quid ſignificet. 704.

Hebræi Unde ſic dicti. 78. Idioma, hodie appellatum Ebraicum, an idem ſit cum illo primævo, quo ante Diluvium populus Dei Sethitæ in terra Canaanitide utebantur. *ibid.* & 79. An Synedrium apud Hebræos ex ſolis ſic dictis Judæis, ſive viris ex tribu Juda oriundis conſtiterit, an vero Præſes ſaltem ex Juda fuerit? 399. Apud eoſdem nubenda uxor in poteſtatem tranſit & nomen mariti 400. Dotemque accipiebat a ſponſa ſocer. 401.

Henochi Commentarii de Creatione: ex iis fragmentum de *Angelis Egregoris*, ſunt inter apocrypha. 10.

Herodes quam ob cauſam Judæorum genealogiarum commentarios exuſſerit. 385. Herodes quibus parentibus natus, quaque præditus indole. 397. Auſpiciis Marci Antonii a S. P. Q. R. Rex Judæorum declaratur, quam dignitatem poſt Actiacam victoriam ei Auguſtus Cæſar confirmavit. *ibid.* Ariſtobulum veneno tolli, Antigonum ſecuri percuti jubet. 398. Hyrcanum ferro ſuſtulit, totumque Maccabæorum genus radicitus exſtirpat. *ibid.* (Aſcalonita) non Judæus ex Jacobo, ſed Eſavo Idumæus fuit, patre Antipatro, matre vero Cypro Arabiſſa progenitus. 438. ubi Euſebius emaculatur, illiuſque ex Africano, ut & Epiphanii error detegitur. 439, 440, & *ſeqq.*

Herodotus accuratiſſimus rerum Medicarum Hiſtoricus. 148. Ejus narrationes de Medici regni temporibus conſentaneæ ſunt & Sacris, 148. & antiquiſſimis finitimarum gentium hiſtoriis. 155. Ejus hiſtoria Ægyptiaca, a Pſammeticho uſque ad Cambyſen, & cum Sacris literis, & veritate convenit. 185.

Hieronymus Pater quo ſeculo floruerit. 354.

Hieroſolymitana regio petroſa. 421. Vinearum ibidem pretium. *ibid.* & 422.

Hippolytus Pater quando vixerit. 354.

Hiſpania ſive *Spania* ſic a Pane Deo dicta. 127. Appellata etiam eſt Iberia. 132.

Hiſtoria veræ ſignum. 190.

Homeri ætas. 193.

Hophra quis. 186.

Horatium inter Lyricos Poëtas ſolum lectu dignum cenſet Quintilianus. 487.

Hyrcanus (Johannes) patri Simoni in Sacerdotio & Dynaſtia Judaica ſucceſſor, quamdiu regnaverit, quemque reliquerit ſucceſſorem. 396.

Hyrcanus (Alexandri Judæorum Regis filius Pontifex Maximus, cum fratre minore Ariſtobulo de regno contendit. 396. Cui tandem Pontificatus cum Principatu reſtituitur. 397. Tandem ab Herode ferro ſublatus. 398.

Jacobi

I.

Jacobi (Patriarchæ) oraculum *Geneſ.* XLIX, 10. conſideratur, demonſtraturque, illo ipſo tempus Meſſiani adventus manifeſtiſſime deſignari. 363, & *ſeqq.* Ejuſdem Jacobi oraculo tempus non minus Meſſiæ natalis, quam paſſionis ejus prænunciatum fuit: ubi Judaizantes quidam confutantur: 364, & *ſeqq.* Et verus Vaticinii Jacobæi ſenſus eruitur ac confirmatur. 365, 366, & 383, 384, & *ſeqq.*

Jacobum oraculum ſuum cum redderet non tantum regiminis Judaici circa tempora naſcituri Meſſiæ ſtatum, ſed etiam illius everſorem Herodem, hominem Idumæum, ex fratris rejectanei Eſavi ſanguine ortum trahentem, imo etiam Ananelum, in oculis habuiſſe, probatur. 389.

Jaddus ſummus Judæorum Pontifex literas ab Alexandro M. accipit, & quare. 392.

Jamblichus falſitatis & mendaciorum convincitur. 168.

Jaſon quibus mediis vellus aureum ceperit. 217, 218.

Iberi populi, etiam Tobelii, a Tubale, conditore ſuo, ſic dicti. 116.

Iddo Pontifex in Captivitate Babylonica an fuerit, & in Caſpia plurimos ſacerdotes, Levitas, &c. ſub manu ſua habuerit? 430, 431.

Idubeda & *Idubela* tertius in Hiſpania Celtiberorum a diſperſione gentium Rex, (monti poſtea Hiſpanos omnes in citeriores & ulteriores diſterminanti nomen dans) inter numina relatus, ſub nomine Dei Endovellici cultus eſt. 101. & 129. Ab hoc monte Belli populi nomen ſunt ſortiti. 101. & 102.

Jeremias Propheta illuſtratur. 153.

Jeſaias Propheta illuſtratur. 173, 174.

Ignatius Antiochenus Epiſcopus, quo ſeculo vixerit. 351. Diſcipulus fuit Apoſtolorum. *ibid.* & 352.

Ignis apud Orientis populos maximo honore quare cultus. 109, 110.

Ilium quando exciſum. 162, & 193.

Impietas in Principem idem quod majeſtas læſa. 651.

Indorum ſapientes. 145.

Indumentum textile animæ, (Jobi X, 11.) quid ſit. 422.

Interfeminεum quid. 389.

Joaribus primæ ſortis ſacerdos. 296. Ex ejus familia deſcendiſſe Aſmonæos, probatur. *ibid.*

Johannis (Evangeliſtæ) locus *cap.* XIX. 31. ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ σαββάτου, explicatur. 318, & *ſeqq.*

Quid (*Johann.* XII, 1.) πρὸ ἓξ ἡμερῶν τοῦ πάσχα, ſit. 333. & *ſeq.*

Locus Johannis (*cap.* XIX, *v.* 14.) ὥρα ὡσεὶ ἕκτη, conciliatur cum Marco (*cap.* XV, 25.) ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, & ab aliorum curioſa κρίσει vindicatur. 346, & *ſeqq.*

Locus *Johan.* VI, 14. quis ὁ ἐρχόμενος, explicatur, quidque Patres de illo commentati ſint, exponitur. 419.

Jonathan Judæ fratri in utroque, Sacerdotio ſcilicet & politica Judæorum Dynaſtia ſucceſſor, quidnam in imperio geſſerit, cujus perfidia & inſidiis captus cæſusque. 396.

Quiſnam ejus ſucceſſor fuerit. *ibid.*

Jonathanis Uzielida thargum Pentatheuchi an diverſum ab Anqueloſio, & ejuſdem Pſalmorum paraphraſis alia a Rab. Joſephi cæci, ſit. 87, & *ſeqq.*

Joſeph R. hagiographorum Paraphraſtes, an jungendus Jonathani & Anqueloſio. 87.

Joſephi Hiſtorici laus. 150. Videtur falli. 187.

Joſua quo tempore Cananæos Phœnicoſque a ſe profligatos, in Africam exules egerit. 17.

Jeſua, primus poſt captivitatem Babylonicam Pontifex; quare juſſus a Deo duabus coronis ornari. 393.

Eujus poſteri quam diu [illegible] Judaicam

daicam exercuerint. 393.
Joſua, de quo multa apud Eſram & Zachariam, primus poſt ſolutam captivitatem Babylonicam Judæorum Pontifex maximus, primuſque διακτοτελευτὴς, quindecim poſt ſe ad Maccabæos uſque reliquit Pontifices, qui ex ipſius ſtemmate oriendi ſunt: eorumque laterculus. 432.
Joſias cur ſe oppoſuerit Ægyptiis. 152. Cur coluerit Aſſyrios. 154.
Jozadocus Pontifex Judaicus, etiam in Babylonide. 430.
Ireneus quo ſeculo floruerit. 353.
Iſraelitarum colonias Aſſyrii in Medorum civitates ducunt. 148, 149.
Judas ille, cui ſceptrum (*Geneſ.* XLIX, 10.) promittitur an fuerit Judas Jacobi filius. 389.
An tribus Juda, & præcipue David, quæ communis Doctorum opinio, ſed tamen, quod multis argumentis oſtenditur, erronea. 390, & *ſeqq.* ſed definito Dei conſilio evenit, ut & ſceptri præeminentia de tribu Juda, & Davidis familia amoveretur & in tribum Levi, ipſoſque Pontifices de familia Eleazaris transferretur, ita ut Pontificatus & Principatus in uno cohærerent ſubjecto. 392. & *ſeqq.*
Judas in Græca Verſione *lib. Maccab.* v, 63. ὁ ἀνὴρ vocatus, ad laudem ejus pertinere, probatur, idemque ſignificare ac fortiſſimum. 400.
Vaticinium de Juda myſticum quamvis ſit, continet tamen & temporalia. 406.
Juda non ſemper tribum denotat Judæ: ubi in ea re Scaligeri error confutatur. *ibid.*
Vocabulum *Juda* in S. Scripturis tres ſignificationes habens, (tribum Juda, totum populum Hebræum, Regnum Juda ſpeciale,) in oraculo Jacobæo Regnum denotare Judæ ſpeciale probatur. 410, & *ſeqq.*
Quæ tribus Iſraeliticæ ad regnum hoc Judæ ſpeciale pertinuerint, & de ejus origine. 410, 411.
Jacobum non de tribu Juda, ſed Regno Juda vaticinatum eſſe, Patres etiam nonnulli docuerunt, qui tamen in eo falluntur, quod ablationem ſceptri in ultima demum Reipublicæ Judaicæ deſtructione factam exiſtiment. 412, 413, & *ſeqq.*
Judas Maccabæus, patri Matathiæ, (Haſmonæorum auctori) ſuccedens, dynaſtiam politicam pontificatui jungens, arma & aram una tractare manu primus inſtituit. 396.
Quiſnam ejus ſucceſſor fuerit. *ibid.*
Judas unde Iſchariotes dictus. 34.
Judææ regionis ſitus. 421. Ejuſdem Balſamorum & pinearum abundantia. *ibid.*
Judææ nota hieroglyphica eſt palma. 422.
Numus Veſpaſiani, (CAPTA JUDÆA) expoſitus. 421.
Judæi qua hora diem inchoarint. 283.
Quomodo Judaico Senatui capitalia judicia adempta fuerint. 339. 340.
An omnes Judæorum genealogiarum commentarii ante Chriſti nativitatem deperditi fuerint. 385, & *ſeqq.*
Duo in Republica Judæorum ſumma legum genera, *Mitzvoth*, & *Chukkim*, quidque utrumque? 386, 387. Qualis eorum poſt captivitatem Babylonicam regiminis forma. 387. 391, & *ſeqq.* Lege Judæorum patria cautum fuit, ut poſt captivitatem Babylonicam excluſis Regibus ſub imperio viverent ſacerdotum. 392. Apud Judæos familia matris, familia filii non erat, 401, 402. Status populi Judaici in captivitate Babylonica. 427. ubi probatur illos ſervos aut captivos proprie non fuiſſe, ſed colonos liberos; & autonomiam religionis retinuiſſe. *ibid.* & 428.
Victis Judæis non adimebant religionem patriam Gentiles; illius rei cauſæ & exempla. 429, & *ſeqq.*
Habebant Judæi etiam in Babylonide ſuum Pontificem, retinueruntque prædicationem verbi, & uſum ſacramentorum.

rum 430, & *ſeqq*. Eis flumina Templi inſtar erant. 431. Orationes eorum *littorales*. *ibid*.

Judæorum Pontificum poſt captivitatem laterculus. 432.

Judæos tempore captivitatis aliqualem retinuiſſe Reip. ſtatum, probatur, idque ex generali quaſi conſuetudine veterum: quæ ibidem docetur, & exemplis illuſtratur qua ſacris, qua profanis. 433, 434, & *ſeqq*. Zorobabel Æchmalotarcha deportatorum Judæorum in Babylone. 436. Synedrii qualiſqualis forma, penes principes paternarum familiarum exſtitit. *ibid*.

Deportatorum Judæorum incredibiles divitiæ, & in remigrantes regia liberalitas. 437, 438.

Quare plurimi Judæorum in Babylonia remanſerint, Hieroſolymamque redire noluerint. *ibid*. Ad ſtructuram Templi quot auri drachmas contulerint, *ibid*.

Προσφώνημα ad Judæos. 445.

Judæorum fiſcus, & circa eum Domitiani acerbitas. 658. Judæa religio cum Chriſtiana pariter exoſa; *ibid*. ſed tamen impoſito tributo permiſſa: 659. a Nerva tamen & Trajano Domitiani circa utrumque rapinæ ſublatæ. *ibid*.

Juſtinus Trogus de origine Judæorum commentans, emaculatus. 406.

Juno quare Ἥραια dicta. 53.

K.

Καρδία τῆς γῆς Matth. XII. quid ſit. 287.

Karnaim apud Hebræos quinam 324, & *ſeqq*. Eorum ſolennitates, *ibid*. inſtituta, conditiones. 326.

L.

Labonitus quis. 175.

Largitiones ſacræ & privatæ. 662. 663.

Latina Lingua. De cauſis amiſſarum Latinæ Linguæ radicum. 453.

Pleniorum Dictionum ſtudium. 455.

Compoſitorum Verborum vice Radicum uſurpatio. 457.

Inchoativorum uſus. 461.

Paragogorum uſus. 462.

Frequentativorum uſus. 464.

Synonymorum uſus & copia Verborum. 465.

Periphraſium amor. 465.

Schematum aut Troporum uſus. 467.

Differentiæ & Ambiguitatis vitatio. 468.

Verborum exemptæ Actionis rarus uſus. 470.

Deductitiorum Verborum uſurpatio. 470.

Numerorum Oratoriorum obſervatio, & Electio Vocum, Phraſiumque. 473.

Verborum quorundam Poetis relictorum inuſus. 476.

Barbararum vocum introductio. 478.

Faſtidium Veterum, & mutandi linguam prurigo. 479.

Idioma cujuſvis regionis peculiare, & cujuſque peculiaris idea ingenii. 480.

Vocum rarior apud ſcriptores uſus, hinc earum deſuetudo, dum imitatores præſcripta ſecuti ſunt. 481.

Amiſſio bonorum Auctorum, & unde ea. 487.

Corruptio ſuperſtitum Auctorum. 490.

Raritas & neglectus ſuperſtitum Auctorum. 495.

Difficultas propter amiſſa cum tot ſcriptoribus Lexica linguam Latinam reſtituendi. 499.

Veterum Grammaticorum indiligentia in excerpendo & annotando. 500.

Mutatio locutionum ſolennis, unde indiligentia in annotando excuſatur, quod & ipſi Latini de uſu incerti. 502.

Reſtrictio Grammaticorum ad uſum ſeculi. 507.

Faſtidium noſtri ævi hominum, & Ciceronis ſuperſtitioſus amor. 507.

Noſtri ſeculi Grammaticorum, & Doctorum

ctorum quorundam ignorantia, indiligentia, & ἀμελεία. 511.
Etymologiſtarum deliria, & ſtupor. 518.
Timiditas Doctorum, & metus calumniantium. 520.
Imperfectio rerum humanarum. 522.
Leges Annales in initio Reipublicæ Romanæ nullæ fuere, ſed progreſſu temporis introductæ. 671.
Leptis urbs a quibus populis condita. 15.
Lexicorum, ex quibus veterem illam linguam Auguſtæo ævo uſitatam, plenius cognoſceremus, amiſſio. 499. Ejuſque rei cauſa. *ibid.*
Ex Lexicis commendantur duo, alterum inſcriptum eſt *Breviloqui* nomine; alterum *Gemma Gemmarum* dictum. 500. Lexica inutilia. *ibid.*
Liber Quæſtionum falſo Athanaſio adſcribitur. 423.
Libyes populi in Africa ante Pœnices ſeu Pœnos αὐτόχθονες, ſive gentes indigenæ. 21.
Liduna quid. 698, & *ſeqq.*
Lingua Punica qualis fuerit. 5, & *ſeqq.*
Ex Cananæa orta eſt, non ex Arabica, 21. 26.
Romanis lingua Punica cognita & æſtimata fuit. 48, 49.
Etruſca e qua lingua nata; item Sabina. 12.
Phœnicum Jeſuanorum in Africam delatorum qualis fuerit. 20.
Cananæorum adfinis Hebreæ. 20.
Phœniciaca paulatim mutavit. 22.
Pelaſgi, Græci, Iſraelitæ proprias obliti linguas, gentium, inter quas vixere, didicere. *ibid.* & 23.
Athenienſium hodie omnis Græciæ corruptiſſima. 23.
Germanica vetus mutavit. *ibid.* cauſa harum mutationum. 24.
De cauſis amiſſarum quarundam Latinæ linguæ radicum, uti & multarum vocum derivatarum. 446, & 453.
Vetus Punica Patribus nota & memorata, nulla erat alia quam Cananæa. 27.
Syriaca ſimilior Ebrææ linguæ eſt, quam Arabica. 30. & *ſeqq.*
Arabica ex qua orta. 30. Arabes nunquam Punicam, nec Pœni Arabicam linguam locuti ſunt. 43, & *ſeqq.* Hujus linguæ duplex idioma. 63.
Latina vetus, qua Carmina Saliaria ſcripta, non intellecta fuit ætate Varronis. 23. Eſt fere eadem cum antiqua Græca. 61.
Littorales Orationes quænam, & quare ſic dictæ: ubi Tertullianus emendatur. 431, 432.
Livius, deque hoc Auctore Ciceronis judicium. 488.
Lucas (Euangeliſta) an Euangelium ſuum juxta aliorum relationem ſcripſerit. 248, & *ſeqq.* An Chriſti αὐτόπτης fuerit. 249.
Locus *Lucæ cap.* I. *verſ.* 2. explicatur. *ibid.* & *ſeqq.* An minus in ordine obſervando accuratus fuerit quam Matthæus & Johannes. 250, & *ſeqq.*
Locus *Lucæ* III, 23. de ætate Chriſti (ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος,) expenditur, inque eo loco nullam ellipſin eſſe, monſtratur. 271, & *ſeqq.*
Locus *Lucæ* XXIII, 56. (καὶ τὸ μὲν σάββατον ἡσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν) vertitur, explicatur, & ex eo unicum ſaltem diem a piis mulieribus feriatum fuiſſe, ſive, unicum ſabbatum in tumulo Chriſtum fuiſſe, mulierreſque in otio exegiſſe, probatur. 320, & *ſeqq.*
Locus *Luc.* VII, 19. quis ὁ ἐρχόμενος ſit, explicatur, quidque Patres hac in re ſtatuerint, proponitur. 419.
Lucretius quomodo tractatus a Marullo. 493.
Ludus Majumæ. vid. *Majuma.*
Fortis Fortunæ. 554.
Piſcatorii ludi. 555.
Florales. 562, 563.
Circenſes. 570.
Beſtiarum venationes. *ibid.* & *ſeq.*

Thymeles theatricæ delectationes, ejuſque ſeptem προόδους. 571. & ſeqq.
Mimarum. 592. & ſeqq.
Pornon. 572, & ſeqq.
de Decurſione Tiberina. 556.
Nereidum. 558, 560, 561.
Caſtorum. 559.
Naumachiæ deque aliis ludis Circenſibus; Amphi- & Theatralibus, nec non Procerum Populique conventibus, & veluti Caſtris generalibus, ludicris & feriis. 560, 561, & ſeqq.
Maicampi ludi. 608.
Martii campi. 609.
Roncaliæ. 611.
Majales Septentrionales. 613.

M.

Maccabaici regni hiſtoria. 396, & ſeqq. Herodes Maccabæorum genus radicitus exſtirpat. 398. Maccabæos non fuiſſe de tribu Juda, ſed Levi oriundos multis argumentis probatur, ubi & Baronii falſa de illis opino refutatur. 398. 399.
Opinio illa Maccabæos ex matribus fuiſſe de Juda, refutatur. 400, & ſeqq. Maccabæos non uxorum nomine Principatum tenuiſſe, contra Marium; nec nomine tribus Juda, contra Canum probatur. 403.
Magaria quid fuerit. 31.
Magus vox Perſica, unde deſcendat, quidque ſignificet. 71, & ſeq.
Magi illi, ad Servatorem infantem, adorandum profecti, an Abrahami e Cethura poſteri fuerint. 259. Quonam poſt Chriſti partum die advenerint. *ibid.* An etiam Arabia Magos habuerit. *ibid.* Vix extra Perſiam Magi a probatis auctoribus memorati reperiuntur. 260. Magi, proprie dicti, ſapientes fuere Perſarum ſive eorum Sacerdotes. *ibid.* & 263. Magi Orientis, nulli ſunt alii, niſi Perſarum; 261. Chaldæorum autem Magi ſeptentrionales Judæis fuere. *ibid.* Argumentum, quo Magi Arabes fuiſſe creduntur, eo quod dona ſecum Arabica, aurum, thus, & myrrham attulerint, diluitur. 262. Quonam poſt natalem Chriſti die advenerint. 263, 264.
Magia in Perſide a Zoroaſtre orta. 260.
Magnes antiquiſſimis temporibus pro Deo num ſit cultus. 96. Acus Magnetica, pyxidi nauticæ incluſa, recentius eſt inventum. 110.
Magodia regio, Epiphanio ita dicta, ubi fuerit, aut ubi exſtiterit, nullibi reperitur, 261. Alia vocis Magodiæ explicatio, a Caſaubono reddita. *ibid.*
Majales Septentrionales ludi. 313. & ſeqq.
Maicampus, conventus Francorum Regum, & Cæſarum, procerum plebiſque, inſtitutus ad publica regni negotia gerenda. 608, & ſeqq.
Majuma Gazæ urbis navale, ſive portus, a quo ludi Majumæ dicti, quando Chriſtiana facta, cum nomine quoque fœdiſſima ſpectacula dereliquerit. 590, & ſeqq.
Majuma, (ludus) Falſa Majumæ etymologia a Majo, multis præſertim JCtis impoſuit, ut mira ejus ſpectacula ex cerebro ſuo fingerent, atque potius quid non eſſet, quam quid eſſet, pingerent. 539, 540, & ſeqq.
Vera Majumæ nomenclatio, ejuſque æquivocatio maritimæ civitati & portui Gazæorum, nequaquam vero Veneri cognomini communis. 545. & ſeqq.
Majuma conventus fuit populi, cui prætores Urbis ludos in navibus dabant, colluctantibus inter ſe piſcatoribus, aliiſque natandi periiis ſe invicem in aquas protrudentibus. 548, 549, & ſeqq.
Ex Poetis, præcipue navalium certaminum deſcriptio, cum convenientia tum differentia Majumæ, piſcatoriorumque ludorum, & decurſionis Tiberinæ in honorem Fortis Fortunæ inſtitutæ, uberius explicatur, 552, 553.
Initium Majumæ ex Oriente, exque Urbe Majuma maritima petendum: 563.

563. Quæ urbs ludo huic nomen dedit. *ibid.*
Ab initio fuit rudior ludus, ſed paulatim ita complicatus libidinum morbus, ut nihil non fœdaret: 564. indeque veluti ſpectaculorum omnium ſentina, & vere Porna, nulli non bono exſecrabilis fœteret. 565, 566. & *ſeqq.*
Abrogati hi ludi ab Imperatoribus, tametſi res horum quodammodo adhuc eſſet ſuperſtes, ſub nomine tamen παίγνιον ſeu adeo Floralium, aut Mimæ. 591, & *ſeqq.*
Majuma quoad nomen deſita, quia quoad rem paucis retro ſeculis multorum malorum cauſa fuit in Syria; 616. Græcia, Italia; *ibid.* Gallia & Germania. 617, 618. Nec dum niſi titulotenus ceſſavit, ſemper in Nymphæis, revireſcens. 619. Quæ forma ejus proprie ſit & fuerit, qualiſque fucus, & quo virus exterius ei acceſſerit, docetur. 620, 621.
Malacia quid. 680, & *ſeqq.*
Manducare idem quod vivere: ubi loci *Eſaiæ cap.* VII. 15. *Lucæ* XIII, 26. explicantur. 525, & *ſeqq.*
Manethonis ætas. 189. Eſt fabuloſus hiſtoriæ Ægyptiacæ ſcriptor. 190. Fruſtra a Joh. Gerh. Voſſio excuſatur. 191.
Manilium interpolavit Laur. Bonincontrius. 493.
Mantuanus Poeta, & de eo Julii Scaligeri judicium. 497.
Marcus (Euangeliſta) an Euangelium ſuum juxta aliorum relationem ſcripſerit. 248. & *ſeqq.* An fuerit Chriſti αὐτόπτης. *ibid.*
An demum poſt adſcenſionem Chriſti a Petro converſus fuerit. *ibid.* An minus in ordine obſervando accuratus fuerit quam Matthæus & Johannes. 250, & *ſeqq.*
Locus *Marci* VIII, 31. reſolvitur, et partem νυχθήμερον ibidem per Synecdochen pro toto ſumi, monſtratur. 283. & 292.
Locutio διαγενομένου τοῦ σαββάτου apud Marcum *cap.* XVI. 1. declaratur. 320, & *ſeqq.*
Mariam (B. Virginem) non ſolidis novem menſibus uterum portaſſe, inepte a quibuſdam probatur. 257, & *ſeqq.*
Martius Campus. 610.
Marnæ fanum. 547.
Matthæus (Euangeliſta) tam accuratam ordinis rationem in ſcribendo ſuo Euangelio non habuit, quam quidem Marcus, aut Lucas. 250, & *ſeqq.*
Locus *Matth. cap.* XII, 40. de die paſſionis Chriſti examinatur ac reſolvitur. 282. & Ebraiſmum in loco hoc *Matthæi* eſſe, pluribus documentis oſtenditur. 283.
Locutio apud Matthæum *cap.* XXVIII. 1. ὀψὲ σαββάτων, explicatur. 321, & *ſeqq.*
Matathias (auctor familiæ Haſmonæorum,) Sacerdos ex vice & ita ex familia, & primæ ſortis ſacerdotis, Joaribi. 396. Ei ſucceſſit filius Judas, cognomento Maccabæus. vid. *Judas.*
Mechokek (Gen. XLIX, 10.) quis, & quo ſenſu ab Interpretibus hæc vox vertatur, quæque genuina ejus expoſitio. 386. & Pontificem hoc loco denotare, probatur. *ibid.* & *ſeqq.*
Medi populi ab Aſſyriis quando defecerint. 141. Hujus regni tempora male collegit Cteſias. *ibid.* Melius Herodotus, cujus & hiſtoria cum Sacris convenit. 148. Defecerunt Medi ab Aſſyriis tempore Ezechiæ Regis Judæorum. 149. Poſt Medorum defectionem diu ſuperfuiſſe Aſſyriorum rempublicam, ex duplici teſtimonio evincitur. 151.
Medorum novem Reges ante Cyrum. 141, 142.
μεγάλη ἡμέρα apud *Joh.* XIX, 31. quid. 318. Quoſnam Ebræi dies μεγάλας ἡμέρας vocarunt. 319.
Meſſias. Meſſiam titulo Schiloh denotari, Geneſ. XLIX, 10. ipſi affirmant Patres Targumici. 418.
Meſſias Patribus dicebatur *mittendus*,

venturus. 419. Illius duplex adventus, Incarnationis & Sanctificationis a Propheta prædicitur. *ibid.* & 420. *Lavabit in vino ſtolam ſuam*, (Meſſias) & *in ſanguine uvæ pallium ſuum* quid ſit lavare? Vinum? Stola? &c. 422. & *ſeqq.*

Milites tueri & proſequi, apud Suetonium, quid? 645. Eorum præmia & emerita. *ibid.* & *ſeqq.*

Mima. 595. Mimarum ludi. *ibid.* & *ſeqq.*

Mitzvoth in Judæorum Republica quid fuerit. 386, 387.

Mochus Hiſtoricus Phœnicius, an idem qui apud Diog. Laertium laudatur *Ochus* 69.

Moneta ſignandæ auctores quinam? 628.

Moſch-Arabes, ſeu *Muz-Arabes*, quinam in Hiſpania ſic vocati. 63, 73.

Moſes quare Adami filias non recenſuerit. 65.

Mylitta Venus. vide Succoth Benoth.

N.

Nabonaſſaris ætas. 173. Cur ab eo nova numerari cœperit æra. *ibid.* Æræ iſtius initium: 168. & utilitas. 171.

Nabuchodonoſor in Libro *Judith* memoratus, eſt diverſus ab altero illo, Babylonio ſcilicet. 153, 154.

Nabuchodonoſoris Babylonii potentia. 174, 175, 176. Uxorem qualem hic habuerit. 175.

Nashim quare ſic apud Hebræos *mulieres* vocatæ? 401.

Natalis & *Cenſualis* profeſſio. 664.

Nautea. 714, & *ſeqq.*

Nabucadnezar Judæos iu captivitatem abducens, ut populos detinuit bello captos, non ademit eis religionem patriam, neque damnavit eos in operas ruſticas, ſed deduxit eos in opportuniſſimas regni ſui colonias. 427, 428, & *ſeq.* Nebucadnezar hic, an (ſecundum Auguſtinum, & Hieronymum) proſelytus, imo & ſalvus factus fuerit. 430. Nabucadnezar, expugnatis Hieroſolymis, Judæis in captivitatem abductis Regem in victi Regis Jojacimi locum conſtituit Zedekiam: ſuffectis his rebellibus ſemper aliis ex Judæis oriundis. 434.

Nechus Ægyptiorum Rex, Pſammitichi ſucceſſor, aliquoties in Sacris memoratur. 185.

Νεωτερικὰς ἐπιθυμίας, 2. *Tim.* II. 22. quid. 239, & *ſeqq.*

Nimrodi regni initium & amplitudo. 159, 160, 173.

Ninus & *Semiramis* tantas res non geſſerunt, ut vulgo putatur. 154. Ninus unde dictus, & quis fuerit. 165.

Ninus urbs quando condita: 163. Quando deleta. *ibid.* & 157, 164.

Nitocris Uxor Nabuchodonoſaris Babylonii. 176.

Noachus idem qui Ochus & Ogyges. 69.

Nominis impoſitio apud Romanos & Græcos quo die facta. 664, 665. Mos quorundam Chriſtianorum in imponendis nominibus. 666.

Νόμος vox apud *Lucam* XXII, 15. & *Hebr.* VII. 16. quid ſignificet, explicatur. 330, & *ſeq.*

Nox & *dies* quid junctim Ebræis & Helleniſtis ſignificent. 283. Cum numeralem notam adjectam habent, νυχθήμερα deſignant. *ibid.* & 286, & *ſeqq.*

Numerorum cap. XL, *vſ.* 4. Lex de votis maritarum explicata. 401.

Numus Veſpaſiani, *Capta Judæa*, explicatus. 421.

Nummorum triplex differentia, aureorum ſcil. argenteorum & æreorum. 627. Nummi plumbei adulterini. *ibid.* Nummorum pretium. 628. Romani quando primo argenteis uſi, & quando demum aureis. *ibid.*

Νυχθήμερον quid ſit. 287.

Νυμφαῖα, qualia ædificia fuerint. 36, 37.

O.

Oannes quis. 169.

Oboda. vide *Deus*.

Oculi (Meſſiæ) *pulchriores ſunt vino*, (Gen. XLIX, 11.) & *dentes ejus lacte candidiores*. Oculus Divinitatis, dens Humanæ ejus educationis ſymbolum. 423, & *ſeqq.*

Oculi vinicolores nigri ſunt, ubi vetus Gloſſa emendatur. 424.

Oculi nigri lacteo albo innatantes, in pulchritudinis cenſu. *ibid.* & 425.

Ogyges vox non a Græca voce deſcendit, ſed ab Hebræa, & quali. 69. Eſt idem qui Noachus. *ibid.* & 70.

Olympiadum initium in quem periodi Julianæ annum incidat. 196.

Origenes, quo ſeculo hic Pater floruerit. 353.

Oroſius quomodo tractatus a Franciſco Fabricio. 493.

Oſtia. Romanorum portus, ludique ibidem celebrati. 564, 565, 605, & *ſeqq.*

Othinus. vide *Deus*.

Ovidius, deque ejus corruptione Virorum doctorum querelæ. 491.

P.

Pallas quare a Phœnicibus vocata *Hoga*, *Oga*. 69.

Pallium ſuum lavabit (Meſſias) *in ſanguine Uvæ*. per pallium quid hic (Geneſ. XLIX, 11.) intelligi debeat. 422.

Pancarpia. 571.

Paraſceve Paſchatis Chriſtum paſſum eſſe, probatur: 314, non autem crucifixum ipſo Paſchate Judaico. *ibid.* & *ſeqq.* παρασκευὴ dies ille eſt, qui proxime præcedit diem quemlibet feſtum. *ibid.* Quid apud Johann. *cap.* XIX. 31. per παρασκευὴν denotetur, an Paſchatis ſaltem, an vero & Sabbati ordinarii ſeu hebdomadarii Paraſceve, quæ nobis ſemper dies Veneris exiſtit? 315. Quomodo a προσαββάτῳ diſtinguatur. 316. *vide* προσάββατον.

Paſtorum & *Judæorum* ex Ægypto in Palæſtinam tranſitus ex Manethone a Joſepho relatus, an veri quid habeat. 195.

Paſcha feſtum Judæorum in quem hebdomadis diem Servatoris crucifixi inciderit. 314, & *ſeq.* Hemerologium actorum Chriſti in Paſchali ſeptimana proponitur. 333, & *ſeqq.*

Paſcha. Cur Chriſtus alio die, quam Judæi, Paſcha comederit. 330, & *ſeqq.*

Patrum Eccleſiæ primitivæ in ſacris auctoritas, quanta eſſe debeat. 407.

Paulus Apoſtolus in Arabia prædicans, Syro, Græcone, an vero Arabico docuerit idiomate. 90.

Paulus (Middelburgenſis) ubinam fuerit Epiſcopus. 282. Ejus ſententia de die Paſſionis Chriſti ad examen vocata. 282, & 283.

Pecunia & publica & privata aſſervata olim in templis. 623, & *ſeqq.* Antiquiſſima pecunia ærea, poſt argentea, demum aurea ſubſecuta. 627.

Pecuniæ ſacræ aſſervatæ quoque, extra urbem. 629.

Nervi rerum gerendarum pecunia. 638.

Penninus Deus. 102.

Pentecoſtalis Epocha explicatur & applicatur. 324, 325, & *ſeqq.*

Pes. De interpedes alicujus eſſe, (Geneſ. XLIX, 10.) quid ſit. 388. Quidque παρὰ πόδας, *Actor.* XXI, *vſ.* 3. *ibid.*

Phaedri fabulæ an ſuppoſititiæ. 517.

Phalanx vel *Palanga* vox quid ſignificet, unde orta. 20.

Pharaonis vox, depravata tamen, apud Herodotum. 193.

Phœnices, Primi nautæ, quare φοινίξαι dicti. 9. 10.

Eorum pacta fraudulenta. 10.

Coloniæ Phœnicum plures. 11, 10.

Quare Pelaſgi dicti. *ibid.*

Quibus populis primi religionem dederint. *ibid.*

Quo tempore, quave de cauſa in Atticam venerint. *ibid.* & 13.

Sunt inventores fundæ. *ibid.* Eorum ſtudia, inventa, & potentia. 13, 14.

A Joſua in exilium acti, quale in Africa regnum condiderint. 17, 18. Repetunt

ſunt Cananæam. *ibid.*
Ex eorum Theologia nonnulla explicata. 20, 21.
Addiſcunt linguam Græcam, Græci Phœniciacam minime. 24.
Sunt inſignes textores. 44.
Phul Aſſyriorum Rex, tributarium ſibi reddit Manahemum Iſraelitarum Regem 142. Quam potens ſub eo regnum fuerit. *ibid.* & 143. Ejus tempore Aſſyrii potiuntur Meſopotamia. 161.
Pilſpedum apud *Jeſaiam cap.* XII, ℣. 20. quid ſit. 388,
Plautina pœnulo ineſt fragmentum e lingua Punica reſiduum, quale nullibi ſcriptorum veterum reperire eſt. 48.
Plautina Punica reduci ad Ebraiſmum, & ex eo explicari poſſunt. 49.
Plautus quomodo tractatus Sarraceno & Pio. 493.
Pœni, a quibus populis orti. 8. Quarumnam Urbium conditores extiterint. 15, 16. Eorum lingua non eſt Arabica. 26. Vide *Lingua*. Iis iidem Dii qui Phœnicibus. 28. Nomina Numinum Phœniciorum jungunt nominibus Ducum ſuorum. *ibid.* Qualia, & cum quibus populis communia habuerint ſacra. *ibid.* & 29. Lignariæ operibus clari. 44, 45. Eorum inventa. 45. & *ſeqq.*
Poetæ per fabulas olim docentes, optimum docendi genus id eſſe arbitrabantur: & Hiſtorica, Phyſica, ipſa etiam Theologica fabuloſe tradebant. 219. exempla ejus rei. *ibid.*
Πομπεῖον quid fuerit. 31,
Pontifices ſoluta captivitate Babylonica Rempublicam Judæorum adminiſtraſſe, probatur, idque mandato Dei. 392. Reges in arduis partim belli jura, paciſque concernentibus negotiis Judæorum Pontifices conſulendi gratia adierunt *ibid.* Habebant Judæi etiam in Babylonide ſuum Pontificem. 430, 431. Pontificum Judæorum poſt captivitatem Babylonicam laterculus: 432. ubi Sigonii, & Alſtedii circa hanc Pontificum ſeriem error chronologicus emendatur. 433.
Poetæ Chriſtiani, deque iis quorundam Eruditorum judicium. 488.
Veterum proborum Poetarum plurimos perire fecit novum Poetarum genus: de quibus utriſque doctorum judicium. 489.
Porna ſunt Floralia, ſpectacula, quæ per meretrices & perditiſſimorum hominum genera celebrabantur. 571. Quibus tamen in utraque Roma plebs uſque adeo tenebatur, ut tametſi Chriſti jugo ſe ſubmiſiſſent, hos tamen ludos ſcenicos abrogari nollent. *ibid.* & 572, 573.
Portorium vectigal pro invectione & evectione mercium. 631.
Portorium an diverſum a *Portario*? *ibid.*
Priamus Trojanus Davidem Regem in Juda copias auxiliares rogat contra Græcos. 66.
Principes olim arbitrium ærarii habuere. 657. quorum ex teſtamentis acceſſiones magnæ, ſed & iniquiſſime ſæpe exactæ. *ibid.* & *ſeqq.*
Procopius qualis Scriptor, & quando vixerit. 17.
Propertius quomodo tractatus a Beroaldo. 493.
προσάββατον in Sacris nihil uſpiam aliud deſignat, quam feriam ante Sabbatum hebdomadale proximam, nempe ſextam: & diſtinguitur a παρασκευῇ quod hoc diem quodlibet feſtum immediate præcedentem notet 316, & *ſeqq.*
Prudentius Poeta Chriſtianus, in quo plurima præter neceſſitatem correxit Aldus. 493.
Pſammitichus Rex Ægyptiorum Urbem Azotum poſt undetriginta annorum obſidionem capit. 185. Succeſſor ejus fuit Nechus. *ibid.* a Pſammitichi tempore inter Græcos & Ægyptios commercia floruerunt. *ibid.* & 186.
Pullum ligare ad vitem, (Geneſ. XLIX. 11.) quid

quid ſit? 420. Quomodo locum hunc interpretati ſint LXX. Interpretes, quidque Docti de hac eorum verſione ſtatuant. *ibid.* & 421.
Pullus nota Gentilium ut Aſinus Judæorum. *ibid.* & *ſeqq.*

Q.

Quæſtores a Romanis conſtituti, penes quos cura ærarii ſit. 667.
Eorum origo antiquiſſima, jam inde a Regibus. *ibid.* Taciti & Ulpiani circa eorum creationem animadverſa diſſenſio. 668.
Origo Quæſtorum a tempore Romuli. 669.
Ratio nominis. *ibid.*
Quæſitores a Quæſtoribus diverſi. 669.
A Republica liberata bini inſtituti, & primorum nomina: 670. error ea in re Lipſii. *ibid.*
Numerus Quæſtorum a binario uſque ad XL. excrevit. 670.
Dignitas Quæſtorum: 671, 672. & per hanc Quæſtorum dignitatem aditus ad Senatum. 672.
Quæſtorum cura circa ærarii accepta & expenſa. 673.
Circa Senatuſconſulta. 673.
Circa rem militarem, & in ſpecie ſigna. 673.
Circa provincias ornandas. 674.
Circa militum ſtipendia ordinanda. 675.
Circa exteros, legatos nempe, Regeſque aut alios Romam adventantes. 675.
Quæſtura annus legitimus vigeſimus quartus expletus. 671.
Quæſtura quaſi ſpeCtamen quoddam indolis. 673.
Quintilianus Horatium inter Lyricos ſolum lectu dignum cenſet, Catulli vero ne ſemel quidem meminens, fecit ſua cenſura, ut tot Lyrici interierint. 487.

R.

Rabban titulus apud Judæos omnium præſtantiſſimus quid ſignificet. 265.
Quinam omnium primus Rabban vocatus. *ibid.*
Rabbinorum ordo quibus præcipue conſtet Doctoribus, & qua occaſione, quové tempore hi orti. 85.
Radagaiſus Deus. 100.
Ramiſes apud Plinium quis. 193.
Ramſinitus an ille, qui Herodoto Protei ſucceſſor. 193.
Raſin apud Moſen *Gen.* 10. quænam urbs. 160.
Remphis. vide *Deus.*
Reſpublica plerumque everſæ nimia ſua magnitudine ſunt & felicitate. 639. An præſides cuicunque ſint tributi Angeli? *ibid.*
Romanæ Reipublicæ exitii cauſa. 639.
Roncalia Campus, oppidum campeſtre, quo a Rege Teutonico indicta publica expeditione Romana ad ſuſcipiendam Imperii coronam, aut ſimilem ob cauſam omnes vaſalli prima nocte Regi in hoc campo manſionem facienti adeſſe cogebantur, &c. 610, 611, & *ſeqq.*
Rugiemus, Numen gentile Slavicum, inſulæ Rugiæ maris Balthici nomen dans. 102.

S.

שבת vocem a ſacris Ebræorum Scriptoribus pro ſeptimo hebdomadalis die, aut etiam per Synecdochen pro integra hebdomada accipi, nec niſi rariſſime aliam feſtivitatem deſignari, probatur. 318. & *ſeqq.*
Σάββατον vox a Novi Fœderis Scriptoribus quo ſenſu accipiatur. 318.
Sabbatum Creationis quid. 318.
Sabbatum Magnum quid. 319.
Sacra Hiſtoria circa tempora regni Medici ab Herodoto traditi exacta convenientia. 148, 149, 150, & *ſeqq.*
Docet S. Hiſtoria quædam de Aſſyriorum imperii Epocha, nullibi alias invenienda. 158, 159, & *ſeqq.* Docet Babylonici regni fortunas. 172, 173, & *ſeqq.*

Sacra largitionum quænam. 664.
Sacrum ærarium. 664.
Salacia, Numen a Platone Τηθὺς dicitur, Oceano nupta, omnium Deorum parens vocitata. 687. a Cicerone quomodo tranſlata, item a Marone. 688, & *ſeqq.*
Salacia Neptuno aſſociata, & cur Dea aquæ dicta, 691.
Salacia notior ab ipſis uſque veterum indigitamentis, *aquam marinam* ſævientem Pacuvio denotans; 691.
Aliis Dea eſt *ſalum ciens.* 691.
Salacem alii vocant. 691.
Aliis eſt ſali ἄχα, vel *acua*, aut *aqua ſalſa*, vel etiam *ſaliens* : eademque cum 'Αλοσύδνῃ Homeri & Amphitrite. 692, 693, 694.
Salacia & Venilia eſt unda maris ab anima mundi, illud permeante, ceu forma ſua æſtuans, & nunc ad littus veniens, nunc iterum ſenis plerumque horis in ſalum revertens. 694, 695, 696, & 697.
Dividitur fervoris illius utriuſque, Veniliæ & Salaciæ junctim ſumptæ regurgitatio in Malinas & Lidunas, & eas quidem, (præmiſſa tam harum, quam illarum origine propria & acceptione genuina, a corrupteliſque vindicata) non tam juxta Poſidonium in menſtruas aut annuas, 699, 700, 701. ſed vel in majores & minores cum Beda, 702. vel etiam contra Voſſium in quotidianas, hebdomadarias & quatuor anni temporum, id eſt, in Malinas magnas, majores, maximas, 703. & Lidunas parvas, minores, minimas. 704, 705, & *ſeqq.*
Salambona quænam Dea, ubi culta. 107. hujus Deæ ſuperſtitionibus innutritus Heliogabalus Imperator. *ibid.*
Salinatoris cognomen M. Livio, poſteriſque adhæſit, quod in cenſura vectigal novum ex ſalaria annona ſtatuiſſet. 666.
Salluſtius quomodo tractatus a Pomponio Læto. 493.
Salmanaſſar Tyrios oppugnavit. 155, 156.
Salſedo motuum marinorum proxima & interna atque propriiſſima cauſa. 744.
Samſon a proceribus Philiſtæis productus, ut intra columnas luderet, ubi de harum columnarum ſtructura, quales & qua ratione elaboratæ fuerint, pluribus diſputatur. 582, 583, & *ſeqq.*
Sanchoniathon quis, & quando vixerit. 50.
Saraceni quando Africam primum occuparint. 67.
Sardanapalus non verſatus inter mulieres, eſt, ut Cteſias tradidit. 145. Eſt Aſſarhaddon. 149. Nomen illud in manuſcriptis quomodo ſcriptum reperiatur, quidque ſignificet. *ibid.* An regnum Aſſyriorum cum eo defecerit. 156.
Sarra quid : item *Sarranum Oſtrum*. 16.
Sarus Babyloniis numerus eſt trium millium ſexcentorum. 166.
Saturnus ſignandæ monetæ auctor. 628.
Scaliger male Cteſianam Medorum æram ad periodum Julianam confert. 146.
Sceptrum ſignum eſt Imperii, & cujuſvis ſummæ poteſtatis. 383. Vitis ſceptrum caſtrenſe. 384.
Sceptrum, de quo *Geneſ.* XLIX, 10. non tantum Monarchicum regni ſtatum, qualem uſurparunt Reges Judæorum, ſed etiam quodlibet κύριον τῆς πολιτείας, & cum primis ἀνακτοτελεστοταρχίαν, id eſt, Pontificatum cum Principatu conjunctum, deſignat. 384, & *ſeqq.*
Ablatio ſceptri an in ultima demum Reipublicæ Judaicæ deſtructione facta fuerit. 413, an vero Herode regnum invadente facta? 414.
Schematum in lingua Latina uſus. 467.
Schiloh. Per vocem *Schiloh* denotari (Geneſ. XLIX, 10.) Meſſiam, ipſi agnoſcunt Targumiſtæ: 418. Etymologia nominis, Meſſias dicebatur mittendus venturus. Schiloh pacificator, qui Chriſtus: 419. illiuſque duplex adventus, Incarnationis & Sanctificationis, a Propheta prædici-

dicitur. *ibid.* & 420.
Scylax Geographus explicatus. 11.
Seba regio, ubi ſita erat. 262.
שבט de quo *Geneſ.* XLIX, 10. virgam arboris genealogicæ non denotare, contra quoſdam eruditos probatur. 348.
Semiramis Aſſyriaca non exſtruxit Babylonem & femina Aſſyriaca perperam in res detruditur Chaldæorum. 165.
Sennaar apud Moſen *Gen.* 10. quænam terra. 159.
Sennacheribus ingentem cladem paſſus eſt, divina peſte 185000. militibus una nocte amiſſis. 149 Ejus expeditio in Ægyptum. 156.
Septenarius numerus, (ut qui e trinitate & quaternione ita ſit coagmentatus, ut ipſe, omnibus ſub ſe poſitis numeris additus, ſemetipſum quadriplicet, atque ſic quoque ipſa tempora ſecundum duorum magnorum luminarium curſum variet, 710) quanta in æſtibus quotidie quot menſibus, atque quotannis quadrifariam notabiliter variantibus, vi polleat, id Alcedoniorum hebdomas, & Malinarum atque Lidunarum ſingulis ſeptimanis ſuccedentes viciſſitudines, & omnium eo pertinentium vocum ἑπτασοιχία monſtrat. 711, & *ſeqq.* Quæ vel maxime in Maris illo ſabbatho, Malacia elucet, quæ ſeptimo cumprimis, & ter ſeptimo Lunæ die ſumme eſt conſpicua, atque ex Poetis, aliiſque Græcis illuſtrata. 712, 713. Euripus, in ſpecie Chalcidicus, an ſexies quotidie, vel ſepties, aut bis ſepties reciprocetur, an vero more aliorum marium, quater tantum ordinarie per ſingulos dies, per errorem vero & vim majorem indefinito nonnunquam numero. 750, 751, & *ſeqq.*
Septentrionales Majales. 613.
Septuaginta annorum captivitatis Babylonicæ initium eſt annus quartus Jojakimi: finis autem decimus ſeptimus Nabonidi. 182, 183.
Serenus Poeta, deque eo doctorum virorum judicia. 492.
Servitutis Babylonica ſeptuaginta annorum initium & finis & de eorum cum hiſtoria Babyloniorum Regum collatione. 181, 182, 183, & *ſeqq.*
Servius Virgilii Gloſſator, deque eo judicium. 491.
Seſak idem qui *Seſoſtris.* 192. Unius hujus, præter Nechum, in Sacris mentio fit, qui expeditionem in Palæſtinam moverit. *ibid.* Ejus tempora conveniunt cum ævo Salomonis & Rehaboami. *ibid.*
Sethitarum idioma, quo in terra Canaanitide utebantur, hodie vocatum Hebræum, an idem ſit, quod ante diluvium fuerit. 78, 79.
Sicca Veneria colonia Africana, trium dierum itinere a Carthagine diſſita. 606. Siccæ fanum fuit Veneris. *ibid.* & *ſeqq.*
Siccitas triennalis tempore Achabi & Eliæ per fabulam de incendio Phaetontis a Poetis denotata eſt. 12.
Sidon quis fuerit, & quorum populorum conditor. 8, 9.
Simeon ille Chriſtum ulnis complexus, quis fuerit, non liquet. 265, 266.
Simeon, celebris ille Rabban, Gamalielis parens, Pauli Apoſtoli præceptor, non fuit Simeon ille Chriſtum ulnis complexus. 264. Primus fuit qui apud Judæos Rabban vocatus fuit. 265. Quinam ei in Synedrii principatu ſuffectus fuerit. *ibid.*
Simon fratri Jonathani in Dynaſtia & Sacerdotio Judæorum ſucceſſor, bello & pace feliciſſimus, generi ſui Ptolemæi perfidia periit. 396. Quem reliquerit ſucceſſorem. *ibid.*
Sin Judæis idem eſt qui *Sais.* 194.
So idem qui *Sethos.* 192. Ejus contra Aſſyrios opem imploravit Hoſea Rex Iſraelitarum. *ibid.* Non eſt Bocchoris. 194.
Soan, eſt Tanis. 194.
Sol vox a quonam Ebræo vocabulo derivata. 49.
Sopherim apud Hebræos quinam. 37.

INDEX RERUM.

Σπαρτοὶ Sparti a *σπείρω*, *ſemino*, ex occiſi Draconis dentibus orti. 212. Confundendi cum *Spartiatis* non ſunt. 213. E terra cum prodirent, lanceati erant, 210. ſignum namque lanceæ in corpore habuerunt notam quandam genitivam. 213, 216, & *ſeqq*. Vocantur & Terrigenæ: 213. Numerus horum Terrigenarum incertus eſt. *ibid.* & 214. A Cadmo occiduntur, ſuperſtitibus quinque. *ibid.*

Spectacula omnia ab Imperatore Juſtiniano, ad voluptatem populi agi conſueta, ad quot claſſes revocata. 570.

Spiritus Sancti miſſio die Dominico facta, nec non ipſo Pentecoſtali feſto, ubi Lud. Capelli opinio refellitur, item Langii de ſolennitate Karæorum. 323, & *ſeqq*.

Spiritus maris, aquæ molem ſubjectam agitans, nunc ſufflans, nunc reflans. 690, 691, & *ſeqq*.

Opinio de *Spiritu maris*, vel *mundi*, aquam agitante, nec adeo ridicula & deformis, aut erronea eſt; 692, 693, neque priſcis unquam noviſque procis & patronis deſtituta. 694. Vel ſi in iſta ſuperſtitionis caligine error admixtus, erat ille B. Auguſtini quoque, (Veniliam & Salaciam quam optime depingentis & diſtinguentis) ſuffragio tolerabilior: 694, 695. cum non ſit adeo error profanus, ſed *ἀπόῤῥητα* quædam ſacra ſub perſona & in receſſu habeat. 695, 696.

Spiritus ab aliis *Angelus*, terræ motor dicitur, qui globum terræ attollat ſupra centrum aliquot cubitus, totamque infra deprimat. 732, 733, & *ſeqq*.

In *Spiritibus* præcipue, tam inſititiis, quam adventitiis, cauſam motus tam in mari, quam extra mare, quærendam eſſe, pluribus probatur. 739, 739, & *ſeqq*.

Hic *Spiritus*, mare commovens, & veluti igne excoquens, ſeu Phyſicus ſeu Metaphyſicus, per *Leviathanem*, (*Jobi*. cap. XLI.) expoſitus. 739, 740.

Stametus Cretenſis Venetorum theſaurum ſpoliare auſus, & abſtuliſſet etiam, ſi lingua fuiſſet continenti. 623, 624.

Succoth vel *Siccoth Benoth*, fanum Babyloniæ Mylittæ, ſive Veneris Uraniæ, circa quod puellæ corollis revinctæ ſedentes, ſingulis in ſpatiis, hoſpites operiebantur, qui, rite implorata Venere Mylittia, pecuniaque quantulacunque data, cum eis a fano ſubductis, rem haberent. 606, 607. Lege patria omnibus feminis erat commune, ut ſemel in vita ita deſidentes, cum advenis conſuetudinem haberent. *ibid.* & *ſeqq*.

Suida de ludo Majumæ teſtimonium; & an jure ejus ſcriptoris fides quibuſdam ſuſpecta, diſcutitur, abque iis diſſentitur. 548, 549.

Συδὺκ quid. 21.

Sylveſter II. Pontif. Maximus quare pro Mago habitus. 37, & *ſeq*.

Syncelli (Georgii) duo. 185.

Synedrium Judaicum, an ex ſolis proprie ſic dictis Judæis, ſive viris ex tribu Judæ oriundis conſtiterit; an vero ſaltem Præſes Synedrii ex Juda fuerit? 399.

Synedrium priſcis temporibus quibus conſtiterit membris. 403.

Ex quibus hominibus electi fuerint ejus Senatores? *ibid.* item Præſes. *ibid.*

Synedrium hoc non ex ſola tribu Judæ fuiſſe, probatur. 404. Forma autem reipublicæ converſa in regnum, quis Præſes fuerit. *ibid.* & quis poſt captivitatem ſolutam. *ibid.*

Synedrii qualis qualis forma in ipſa Babylonica captivitate penes principes paternarum familiarum. 436.

Synodus Cæſarienſis provinciale tantum Concilium fuit, e paucis Palæſtinæ & vicinarum regionum Epiſcopis conſtans: 299. Nihil certi de hac Synodo conſtat. Et illius decreta quam fidem habeant. *ibid.* & 300. An ejus Synodi ſententia fuerit, quod Chriſtus quarto poſt paſſionem ſuam die reſurrexerit. *ibid.*

Syn-

Synonymorum in lingua Latina uſus, & copia verborum. 465.
Syri toti in quæſtu occupati. 11. Proverbium, *Phœnices adverſus Syros*, explicatum. *ibib.*
Syria unde dicta. 142.
Syriaca lingua ſimilior Ebrææ eſt, quam Arabica. 30, & *ſeqq.* Lingua Etruſca Sabinaque e Syriaca nata. 12. Syriaca lingua utentes Etruſci, characteribus Syris omiſſis, Græcorum literas, ſed inverſas, uſurpavere. 57. Literæ Syriacæ ex Ebræis elementis formatæ. 57, 58.
Syriſſa Copa quæ. 595.

T.

Talmudici interpretes, *Ammuddaim* dicti, apud Judæos, qua occaſione orti. 85.
Taimmus Deus. 109.
Tarraconenſes quomodo olim dicti. 135. Hujus regionis antiqui & moderni termini. *ibid.* & *ſeqq.*
Taunaſis Deus. 100.
Templum. Veterum æraria pleraque in templis; 623. quo & privatorum pecuniæ congeſtæ; 624. quæque in controverſiam veniebant ibidem depoſita. *ibid.* In quædam templa aurum inferre oraturo nefas; 625. uti nec ferrum. *ibid.*
Tertullianus quo ævo floruerit. 354.
Teut ſive *Tutto* Deus. 100.
Thannaim auctores Miſnæ. 250.
Thebæ vox unde orta, quid ſignificet. 13. Urbs qua occaſione, & quo auctore condita. 214. Thebani a Cadmo & Spartis, illius ſociis varias nacti ſunt appellationes. *ibid.* & 215.
Theophilus Antiochenus quando floruerit. 353.
Theophilus (Cæſarienſis) qua ætate vixerit, & qua polleat hic Pater auctoritate. 299. Ejus opinio, qua ſtatuiſſe creditur, Chriſtum quarta poſt paſſionem ſuam die reſurrexiſſe, expenditur. 300. & *ſeqq.*
Theſaurus. Nunquid ex uſu ſit, theſaurum publicum habere, diſquiritur: 655. & adductis aliquorum, quibus ſecus videtur, exemplis aut rationibus, pro affirmantibus pronunciatur; *ibid.* & 656. ſed tamen ut in indicendis tributis conſtituendiſque vectigalibus, & ſi quæ alia huc ſpectant, modus adhibeatur. 656.
Thorus. vide *Deus.*
Tiberina decurſio quid. 556.
Tirakus apud Eſaiam quis. 199.
Trebellius Pollio Hiſtoricus, deque hoc Auctore Dempſteri judicium. 488.
Tribus Judæ quando, quave de cauſa ſceptrum, de quo *Geneſ.* XLIX, 10. ablatum. 393. Quis ultimus hujus Tribus Rex. *ibid.* Et in quam Tribum Sceptrum hoc tranſierit. *ibid.* Quæ Tribus Iſraeliticæ ad Regnum Judæ ſpeciale pertinuerint, hujuſque Regni origo. 410, 411. Jacobum non de Tribu, ſed Regno Judæ vaticinatum eſſe Patres nonnulli docuerunt, fallentes in eo quod ablationem ſceptri in ultima demum Reipublicæ Judaicæ deſtructione factam exiſtiment. 412, & *ſeqq.*
Tribuni ærarii. 675.
Tributi impoſitio quamvis ſubditis exoſa, neceſſaria tamen reipublicæ. 666.
Troporum in Latina lingua uſus. 467.
Tubal conditor Celtiberorum. 111. Primarium poſtea numen fuit eorundem. *ibid.*
Tuiſi populi quales. 134.
Turdetani, quales populi, a quibus orti, & quam linguam locuti fuerint. 25. & *ſeqq.* Commendantur a ſapientia literarumque ſtudiis. 106.
Turris Babylonica. 176, 177.
Tuſci a quibus populis orti. 12.
Tyrii Metæci in Africa condidere Uticam Carthagine priorem. 15. Factum id tempore famis quæ Achabo Rege Palæſti-

nam adflixit. *ibid.*
Tyrii Gaditanos & Bæticos rogant ſuppetias contra Alexandrum Magnum. 18.
Tyrii & Pœni ὁμοεθνεῖς: hi Tyrum decimas mittunt nave ἱεραγωγῷ, quæ navis inde dicta Herculis navis eſt. 19.
Tyrii Magnetis, ſive Lapidis Herculei, inventores. 10. Eorum ſtudia, inventa, & potentia. 13, 14, 45. Sunt cum Pœnis, ratione originis ſuæ, conjuncti. 19. Ducibus ſuis nomina dant Numinum Phœniciorum. 28.

V.

ו particula, de qua quæſtio *Geneſ.* XLIX, 10. interdum explicativa eſt, tam Hebræis quam Græcis & Latinis. 387. & *ſeqq.*
Vectigal. ratio nominis. 631.
Portorium quid. *ibid.*
Decimæ. *ibid.* & 632.
Scriptura. 632.
Urinarium vectigal a quo inſtitutum. 631.
Ex capturis proſtitutarum exegit Caligula, quantum quæque uno concubitu mereret. 631.
Salinarium a quo inſtitutum. 632.
Vectigalia publica coloniarum. 641. & *ſeqq.*
Vigeſima hereditatum. 645. & *ſeqq.*
Libertorum. *ibid.*
Vectigal quintæ & viceſimæ mancipiorum. 646.
De ea ambigitur, an non quinquageſima: 646. cujus aliud quoddam genus itemque vigeſimæ quintæ refertur. *ibid.*
Centeſima rerum venalium. 646. Ea a Tiberio in ducenteſimam mutata; 647. ſed a Cajo abolita. *ibid.*
Vectigal macelli. 652.
Quadrageſima pro litibus. 652.
Octava ex gerulorum diurno quæſtu. 652.
Vectigal meretricium. 653.
Alia Octavæ mentio. 653.
Captura. *ibid.*
Vectigal meretricium a Pontifice Romano exactum. *ibid.* Athenis quoque ſimile quid, & cum alia cum Cajo intermortua eſſent, hoc diu manſit. 654.
Matrimonia qua ratione publicis vectigalibus obnoxia, diſquiritur. 653.
A Veſpaſiano propter ſummam ærarii fiſcique inopiam Vectigal urinæ exactum. 654.
Vectigal frumenti. 662.
Braccariorum. 662.
Linteonum. 663.
Vitri. *ibid.*
Chartæ. *ibid.*
Lini. *ibid.*
Venetorum theſaurus a quodam Scamato ablatum fuiſſet, ſi homo lingua fuiſſet continenti. 623, 624.
Venilia, a veniendo dicta, altera Venus vel Thetys. 689.
Dicta etiam a vento. *ibid.*
Venilia & Salacia eſt unda maris ab anima mundi, illud permeante, ceuforma ſua æſtuans, & nunc ad littus veniens, nunc iterum ſenis plerumque horis in ſalum revertens. 694, 695, 696.
Dividitur fervoris illius utriuſque Veniliæ & Salaciæ junctim ſumptæ regurgitatio in Malinas & Lidunas, & eas quidem, (præmiſſa tam harum, quam illarum origine propria & acceptione genuina, a corruptelisque vindicata) non tam in menſtruas aut annuas, 699, 700, 701. ſed vel in majores & minores, 702, 703. vel etiam in quotidianas, hebdomadarias & quatuor anni temporum, hoc eſt, in Malinas magnas, majores, maximas, 703, 704. & Lidunas parvas, minores, minimas, 704. 705, 706, & *ſeqq.*
Venus vox non Latina eſt, & unde deſcendat. 35, 36.
Venus quali in urbe Majuma cultu atque honore fuerit culta? 547.

INDEX RERUM.

Mos Cypriarum virginum, ante nuptias ſtatutis diebus dotalem pecuniam quæſiturarum, ut pro pudicitia libamenta Veneri ſolverent. 606.

Phœniſſæ mulieres ante Venerem proſtitutæ dedicantes numinibus ſuum quæſtum perſuaſæ meretricatu numina propitiari. 606. & *ſeqq.*

Verborum in LL. exemptæ actionis rarus uſus. 470. & *ſeqq.*

Verborum quorundam Poetis relictorum inuſus. 476.

Verborum, vocumque barbararum in LL. introductio. 478.

Verborum, vocumque rarior apud ſcriptores uſus, hinc earum deſuetudo dum imitatores præſcripta ſecuti ſunt. 481.

Verborum compoſitorum vice radicum uſurpatio. 457.

Veſtiarii majoris procurator quis. 662.

Veterum Auctorum faſtidium, & mutandi linguam Lat. prurigo. 479.

Veterum Grammaticorum indiligentia in excerpendo & annotando. 500.

Victor Maſſilienſis quomodo tractatus a Gagnejo. 493.

Uticenſis a Franciſco Balduino. *ibid.*

Vinea, de qua *Geneſ.* XLIX, 11. Eccleſiam, & *Vitis generoſa* Chriſtum deſignat. 421.

Vino lavit ſtolam Meſſias in paſſione. 422.

Vinum ira Dei. *ibid.* & *ſeqq.*

Vino pulchriores ſunt (Meſſiæ) *oculi* (Geneſ. XLIX, 11.) quomodo hunc locum LXX. Interpretes verterint, quomodo item alii. 423. Vini color, h. e. niger, ubi Gloſſa vetus emendatur. 424.

Vir. Nomen Viri ſimpliciter poſitum, fortiſſimum Virum ſignificat, tam apud Hebræos, quam Græcos Latinoſque Scriptores: 399. Hinc Judas, in *lib. Maccab. vſ.* 36. *Vir* vocatus, ad ejus laudem pertinuiſſe, monſtratur, non vituperium. 400.

Vitis ſceptrum caſtrenſe. 384. *Ligare ad vineam pullum & ad Vitem aſinam*, quid ſit? 420.

Unctio Chriſti quo die, & ubi, facta ſit. 334, & *ſeqq.* Locus Unctionis non fuit domus Lazari, ſed Simonis Leproſi. 337.

Utica urbs a quibus populis, & quando, condita. 15.

Vulcanus primus ignis & artium, quæ per ignem exercentur, inventor, ſub igne a Gentilibus cultus. 110.

Uxor nubenda etiam apud Hebræos in poteſtatem & nomen tranſibat mariti. 401. & *ſeqq.*

Z.

Zacharia Prophetæ locus cap. VI, *vſ.* 11, 12. exponitur, myſticumque ſenſum Meſſiam, literalem vero ad Joſuam Pontificem pertinere monſtratur. 393.

Zenobia Palmyrenorum Reginæ pulchritudinis deſcriptio. 424, 426.

Zifera vox unde deſcendat. 37.

Zoroaſter Magiæ in Perſide auctor. 260.

Zorobabel Judæis ex captivitate Babylonica reverſis, non præfuit, (ubi Alſtedii Chronologia refutatur,) ſed Dux fuit populi Dei in Babylonia. 304. Idem fuit Babyloniæ Regis legatus, qui non gubernandæ Reipublicæ Judaicæ, ſed ordinandæ, præcipue vero ædificandi Templi gratia illiſcum miſſus fuit. 304. An idem & Darii Perſarum Regis cubicularius fuerit. *ibid.*

F I N I S.